

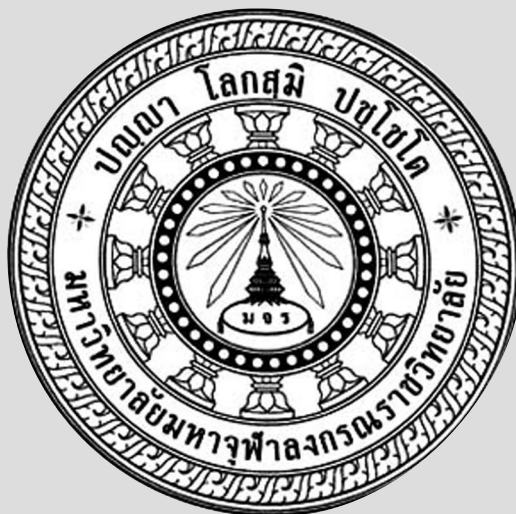
วารสาร

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์

ISSN 1905-1603 ปีที่ ๘ ฉบับพิเศษ

เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี

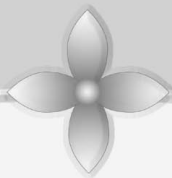
แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทรศัพท์ : ๐-๒๒๒๒-๐๖๐๘, โทรสาร : ๐-๒๒๒๒-๐๖๐๘
<http://gds.mcu.ac.th>, e-mail: grads@mcu.ac.th

พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ
The Buddha's Enlightenment for the Well-Being of Humanity

- ❁ **ที่ปรึกษา :** พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร., ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์
พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.
พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.
พระราชวรมนี, ดร.
พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.
พระมหาสุทัศน์ ติสุสรวาที
- ❁ **คณะกรรมการกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer Review) :**
พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.
พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.
พระเมธาวิเชียร, ดร.
ศ.ดร.สมภาร พรหมทา
ศ.ดร.จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์
ศ.ดร.วัชรระ งามจิตรเจริญ
รศ.ดร.ภัทรพร ลีริกาญจน
รศ.ดร.วริยา ชินวรรณ
รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส
- ❁ **บรรณาธิการ :** พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.
กองบรรณาธิการ : พระมหาราชัน จิตตปาโล (มุสลา)
นายอุทัย สติมั่น
ผศ.ปราโมทย์ ยอดแก้ว
พระวิทยา ธมฺมาโร (แสงจันทสิทธิ์)
พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)
พระมหาประทีป อภิวิฑฒโน (แถวพันธุ์)
พระถนัด วุฑฒโน (บุตรสวัสดิ์)
แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม
ดร.บรรพต แคไธสง
- ❁ **พิสูจน์อักษร :** ใจบุญ - จงจิต ชุนทอง
นางสาวกาญจนานัฐ ชนะศักดิ์
นางสาวทิพากาญจน์ ประภารัตน์
นางสาวศศิจิต ล้อมสัมพันธ์
- ❁ **พิมพ์ :** พฤษภาคม ๒๕๕๕
จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม
จำนวนหน้า : ๗๔๐ หน้า
ออกแบบและจัดรูปเล่ม : พิจิตร พรหมลี
พิมพ์ที่ : บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด
เลขที่ ๗๔๕ ถนนนครไชยศรี แขวงนครไชยศรี เขตดุสิต
กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐ โทร. ๐๒-๒๔๑๗๑๐๑

พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
เพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ

The Buddha's Enlightenment for the Well-Being of Humanity

รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๙

เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก

๓๑ พฤษภาคม – ๒ มิถุนายน ๒๕๕๕

ประเทศไทย

คำนิยม

ตลอดเวลา ๒๖๐๐ ปี นับตั้งแต่การตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ วิสาขมาส ก่อนพุทธศก ๔๕ ปี พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ได้เข้าไปมีส่วนในการแก้ปัญหาต่างๆ ของมวลมนุษยชาติมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากการที่องค์การสหประชาชาติ ได้เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาโดยการกำหนดให้วันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลของโลก นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นต้นมา ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ชาวพุทธทั่วโลกได้พร้อมใจกันจัดงานเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่โดยให้ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพหลักในการจัดงานตลอดมา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะส่วนราชการที่ได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาลไทย และมหาเถรสมาคม ให้เป็นผู้ประสานงานหลักในการจัดกิจกรรมนานาชาติ วิสาขบูชาโลก เสมอมา สำหรับในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ นี้ นับเป็นปีที่มีความสำคัญต่อพุทธศาสนิกชนทั่วโลกเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นปีที่ครบรอบ ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คณะกรรมการบริหารสมาคมสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (สสวล) ได้มีมติร่วมกันให้ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพจัดงานวิสาขบูชาโลก ครั้งที่ ๙ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลอง “พุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า” เพื่อเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา ครบ ๘๐ พรรษา และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเจริญพระชนมายุ ครบ ๖๐ พรรษา ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา และหอประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ ๓๑ พฤษภาคม และ ๑-๒ มิถุนายน ๒๕๕๕

ข้าพเจ้าในนามของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขออนุโมทนาขอบคุณอย่างยิ่งต่อรัฐบาลไทยที่ให้การสนับสนุนด้วยดีมาโดยตลอด ขอขอบพระคุณอย่างยิ่งต่อมหาเถรสมาคมไทยในการให้คำแนะนำปรึกษา และสนับสนุนด้วยดีเสมอมา ขอขอบคุณคณะกรรมการก้นกรองบทความวิชาการ คณะกรรมการฝ่ายจัดประชุมวิชาการ และเจ้าหน้าที่กองบรรณาธิการ ตลอดจนคณะทำงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่ได้ทำงานด้วยความวิริยะ อุตสาหะ มุ่งเท เลี้ยสละเพื่อให้งานนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

(พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร.)

อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประธานกรรมการบริหารสมาคมสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (UNDV)
ประธานกรรมการบริหารสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ (IABU)

(๖)

คำนำ

วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เรื่อง พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ (The Buddha's Enlightenment for the Well-Being of Humanity) ถือเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมและสนับสนุนให้นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ร่วมกันสรรเสริญพระปัญญาของพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลมนุษยชาติมาอย่างยาวนานถึง ๒๖๐๐ ปี โดยมุ่งนำเสนอการประยุกต์พุทธปัญญาเพื่อการแก้ปัญหาในสังคมปัจจุบัน เพื่อร่วมเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก เนื่องในโอกาสครบรอบ ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ครบ ๘๐ พรรษา และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเจริญพระชนมมายุ ครบ ๖๐ พรรษา

วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ฉบับนี้จัดทำขึ้นเป็นพิเศษในวาระสำคัญดังกล่าวข้างต้น เพื่อใช้ประกอบการสัมมนาทางวิชาการระดับนานาชาติ ภาคภาษาไทย ซึ่งกองบรรณาธิการได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการจำนวนมากได้ร่วมส่งบทความทางวิชาการเข้าร่วมโดยมีเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือ ภาคที่ ๑ พุทธปัญญากับความปรองดอง (Buddhist Wisdom and Reconciliation) มีบทความทั้งสิ้น ๑๔ บทความ ภาคที่ ๒ พุทธปัญญากับสิ่งแวดล้อม (Buddhist Wisdom and Environment) มีบทความทั้งสิ้น ๑๐ บทความ และภาคที่ ๓ พุทธปัญญากับการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์ (Buddhist Wisdom and Human Transformation) มีบทความทั้งสิ้น ๑๕ บทความ

คณะกรรมการฝ่ายวิชาการ และกองบรรณาธิการทุกรูป/คน ขอกราบขอบพระคุณพระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะกรรมการสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (ICDV) และสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ (IABU) คณะกรรมการกลั่นกรองบทความทางวิชาการ และพระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ), รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ ประธานคณะกรรมการฝ่ายจัดประชุมวิชาการ รวมถึงคณาจารย์ และนิสิตนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่ได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการเฉลิมฉลองนี้

พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร.

บรรณาธิการ

บทบรรณาธิการ

วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ฉบับพิเศษเนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เรื่อง พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ (The Buddha's Enlightenment for the Well-Being of Humanity) เป็นหนังสือรวมบทความทางวิชาการ เพื่อใช้ประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ระดับนานาชาติ ห้องสัมมนาภาคภาษาไทย ในงานวิสาขบูชาโลก ซึ่งกองบรรณาธิการได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการได้ร่วมส่งบทความทางวิชาการเพื่อลงตีพิมพ์ซึ่งรายละเอียดของบทความต่างๆ กองบรรณาธิการขอกล่าวถึงเนื้อหาของแต่ละบทความโดยสรุป ดังนี้

ภาคที่ ๑ พุทธิปัญญากับความปรองดอง

(Buddhist Wisdom and Reconciliation)

บทความที่ ๑ เรื่อง “การจัดการศาสนาและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ” โดย พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปัญญา), รศ.ดร. ผู้เขียนเสนอว่า การเคลื่อนย้ายไปมาของประชาชนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ทำให้เกิดสังคมพหุวัฒนธรรม เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ถ้าไม่มีความเข้าใจวัฒนธรรม และไม่มีการเปิดใจยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกันและกันแล้ว โอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งย่อมมี ผู้เขียนได้เสนอวิธีการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมโดยใช้สันติวิธีตามแบบของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ๒ ท่าน คือ หลวงพ่อพุทธทาสที่สอนให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตนๆ การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา และการทำโลกให้ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม และพระอาจารย์ติช นัท ฮันท์ ที่มุ่งสร้างระบบสัจจกัมกับต่างศาสนา การปลูกฝังแนวคิดศาสนาแห่งมนุษยชาติ และการแสวงจตุรร่วมสงวนจุดต่างแนวคิดเหล่านี้จะทำให้ประชาคมอาเซียนมีความร่วมมือเป็นสุขได้

บทความที่ ๒ เรื่อง “อภัยทาน : ประตูสู่ความปรองดองของชีวิตและสังคม” โดย พระมหาพรหม ธรรมหาโส, รศ.ดร. บทความนี้ต้องการนำเสนอการให้อภัยใน ๒ ประเด็นหลัก คือ ๑) ในแง่ของการป้องกันความขัดแย้ง อภัยทาน หมายถึง การให้ความไม่มียก หรือความไม่กลัวแก่คนอื่น

หรือความปลอดภัยแก่คนอื่น หรือสิ่งอื่น อันหมายถึงท่าทีที่เราหรือมนุษย์อยู่ใกล้กับสิ่งใด หรือผู้ใดแล้ว สิ่งนั้น หรือผู้นั้น ไม่กลัว หรือรู้สึกว่าการกำลังนำภัยมาสู่เขา ๒) โน้มนำของการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง อกภัยทานหมายถึง การให้อภัย กล่าวคือ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งอกภัยโทษ หรือให้อภัยโทษ หรือ ยกโทษ รวมไปถึงการรับคำขอโทษ หรือรับคำขอขมาจากบุคคลที่เคยกระทำให้ตัวเองมีความทุกข์ อย่างไม่ได้อย่างหนึ่ง หากพิจารณาอกภัยทาน ใน ๒ มิติอย่างรอบด้าน ย่อมบังเกิดผลในเชิงบวกต่อทัศนคติ และท่าทีในการแสดงออกของกลุ่มคน หรือกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่กำลังยึดมั่นในจุดยืนของตัวเอง ได้ตระหนักรู้ว่า ในที่สุดแล้ว การไม่สามารถที่จะทะเลาะจุดยืน หรือการไม่พยายามที่จะเดินเข้าสู่ ใต้เงาเงา เพื่อหาทางออกร่วมกันกัน จะก่อให้เกิดผลเสียต่อตัวเอง และสังคมในระยะยาวอย่างไร ดังนั้น คำว่า อกภัยทาน อาจจะสัมพันธ์กับความรู้สึกว่า เขาได้รับความเป็นธรรม ความยุติธรรม และ คักดีศรีของความเป็นมนุษย์ในชุมชนและสังคมมาน้อยเพียงใด

บทความที่ ๓ เรื่อง “การสื่อสารทางการเมืองเพื่อความปรองดองเชิงพุทธ” โดย **พระภิกษุจรัล กนฺตมโม (แสงรุ่ง)** บทความนี้ผู้เขียนนำเสนอว่า การสื่อสารทางการเมืองเป็นเรื่องปกติในประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย การสื่อสารทางการเมือง ก่อให้เกิดการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง ของภาคประชาชน และมีอิทธิพลต่อสังคม โดยส่งผลกระทบต่อสถานการณ์บ้านเมืองให้ก้าวไปสู่การ เปลี่ยนแปลงจนก่อให้เกิดวิกฤตความขัดแย้งทางการเมือง และบางสถานการณ์ได้พัฒนาไปสู่ความ รุนแรง ผู้เขียนเสนอว่า การสื่อสารทางการเมืองเพื่อความปรองดองด้วยเมตตาธรรมในทางพระพุทธ ศาสนาเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการนำมาประยุกต์ใช้จัดการปัญหา เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยที่ มีลักษณะเอื้ออาทร ยิ้มแย้มแจ่มใส อีกทั้งเมตตาธรรมเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะนำไปสู่การให้อภัยทาน ต่อกันในสังคมได้อย่างดี

บทความที่ ๔ เรื่อง “พระพุทธเจ้าผู้วางรากฐานการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติ” โดย **พิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์** บทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอถึงการสื่อสารทางการเมืองที่พระพุทธเจ้า ทรงปฏิบัติ ซึ่งเป็นการสื่อสารเพื่อให้ประชาชนเข้าใจระบอบการปกครองที่ต้องมีธรรมะเป็นใหญ่ ผู้นำ ต้องมีธรรมและประพฤติธรรม หากผู้นำไม่มีธรรมและไม่ประพฤติธรรมแล้ว สังคมอาจถึงความวิบัติ ได้เสมอ ผู้เขียนเสนอว่า พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นผู้วางรากฐานการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติเพื่อ นำพาสัตว์โลกทั้งหลายให้พบความสุขที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

บทความที่ ๕ เรื่อง “ขมาลิตี : เคารพธรรมนำปรองดอง” โดย **ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปราโมทย์ ยอดแก้ว** บทความนี้ผู้เขียนเสนอว่า ลิตีมนุษย์เป็นธรรมที่โลกสร้างให้เกิดความเท่าเทียม กัน แต่มีเหตุผลที่ทำให้เกิดความแตกต่างเนื่องมาจากจิตวิญญาณที่มุ่งหวังตอบสนองต่อความ ต้องการตามหลักอธรรม ส่งผลให้เกิดการเรียกร้องลิตีแห่งความเป็นธรรม เพื่อประโยชน์ของผู้มีลิตี

และเสียสิทธิ จนนำไปสู่ความแตกแยกทางสังคม พระพุทธศาสนามีหลักธรรมสาราณียธรรม ๖ ในการสร้างความสามัคคีเพื่อความสุข สามารถใช้ได้กับผู้ที่เคารพธรรม คือผู้ปฏิบัติธรรมกับตนเอง และนำไปปฏิบัติต่อผู้อื่น ซึ่งผู้มีธรรมก็ต้องพร้อมขมาลัทธิให้กับผู้ที่เคยผิดพลาด ถือเป็นกาณ์จัดกิเลสออกจากตนโดยมิให้เกิดเวรกรรมต่อกัน พร้อมสร้างกรรมดีตามธรรม

บทความที่ ๖ เรื่อง “พลวัตของปัญญา : มรรควิธีในการสร้างความปรองดองเพื่อความสุขของมนุษย์” โดย **สงวน หล้าโพทนัน** บทความนี้นำเสนอว่า ปัญญาในบริบทของพระพุทธศาสนาคือความสามารถทางด้านสมองและจิตใจ ที่ทำการประมวลความเข้าใจอย่างเห็นแจ้งแห่งตลอดในบริบทของข้อเท็จจริงตามปรากฏการณ์ ซึ่งหากปรับเข้ามาสู่การทำความเข้าใจสังคมไทยในปัจจุบันเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการดำเนินชีวิตมนุษย์เพื่อความทุกข์แล้ว จะไม่เป็นเพียงแต่การรับรู้ถึงความหมายแห่งสัญญาทางสังคมที่สัมผัสได้เท่านั้น แต่ต้องมีการประมวลข้อมูลที่สัญญานเหล่านั้นไปถึง เพื่อให้รู้ได้ถึงสาเหตุของปรากฏการณ์เหล่านั้นเพื่อจะสามารถหลีกเลี่ยงหรือคงไว้เพื่อปัญญาจะได้ใช้เพื่อสร้างความปรองดองเพื่อนำไปสู่ความทุกข์

บทความที่ ๗ เรื่อง “การบูรณาการจริยธรรมเพื่อการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติ” โดย **ณัฐมา ชันดิธรรมกุล** บทความนี้ผู้เขียนเสนอว่า “จริยธรรม” ในศาสนาพุทธ คริสต์ และ อิสลามสรุปลงที่ “ความรัก” อันอยู่บนพื้นฐานของ “ความรักสากล” (Universal Love) และความรักรับผิดชอบสากล (Universal Responsibility) การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติ ได้แก่ การสื่อสารความจริงความเป็นกลาง ความรัก ความรับผิดชอบ ความสามัคคี โดยใช้หลักการยิ้มสยาม การอ่อนน้อมถ่อมตน ความเคารพผู้ใหญ่ ความกตัญญู และการให้ เป็นต้น

บทความที่ ๘ เรื่อง “การเมืองในพระพุทธศาสนา : แนวคิดและทฤษฎี” โดย **พระมหาเพ็ญภาค ฐิตมโน (พราหมณ์ชื่น)** บทความนี้ผู้เขียนเสนอว่า ระบบการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมีความหลากหลายมากกว่าหนึ่งระบบ เช่น ระบบเทวสิทธิ์ ที่องค์ราชามีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครอง และระบบราชาสภาที่เกิดจากการรวมตัว ในด้านศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้ระบบการปกครองที่สำคัญ คือ ระบบสังฆะ ซึ่งการปกครองนี้จะถือเอามติสงฆ์เป็นใหญ่ โดยมีพระธรรมวินัย เป็นเสมือนรัฐธรรมนูญ

บทความที่ ๙ เรื่อง “กตัญญูทเวที : อริยวิถีสู่ความปรองดอง” โดย **พระครูสังวรสุตกิจ (อนันต์ ญาณส่วโร)** บทความนี้ผู้เขียนเสนอว่า พระพุทธศาสนา มองความขัดแย้งของบุคคลและสังคมเกิดจากความเห็นไม่ตรงกัน จึงนำไปสู่การทะเลาะวิวาท แย่งชิง จนกระทั่งนำไปสู่การทำร้ายกัน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมเกิดจากสภาพปัญหาที่มาจากหลายปัจจัย หนึ่งในสาเหตุเหล่านั้นคือการที่คนในสังคมขาดความกตัญญูทเวทีตา ผู้เขียนเสนอว่า ความกตัญญูเป็นธรรมนำมาซึ่งความสุข ความ

เจริญ เป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้เป็นเครื่องมือหล่อเลี้ยงจิตใจในการดำเนินชีวิตของบุคคล เพราะเป็นคุณธรรมที่สำคัญ อันจะเป็นฐานในการเกื้อหนุนให้สังคมเกิดความมั่นคงและพัฒนาอย่างเป็นระบบ

บทความที่ ๑๐ เรื่อง “การจัดการความขัดแย้งและการสร้างความปรองดองเชิงพุทธ” โดย **พระบุญเลี้ยง อดุครมโม่ (จันทร์ลำ)** บทความนี้ผู้เขียนต้องการให้ทราบถึงแนวคิด วิธีการจัดการความขัดแย้งและสร้างความปรองดองในพระพุทธศาสนาโดยใช้หลักอริยสัจธรรม และการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขความขัดแย้งโดยการบูรณาการเพื่อให้เกิดความปรองดองของคนในสังคมโดยรวมได้ หากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้หันมาศึกษา และต่อยอด สร้างกระบวนการแก้ไขความขัดแย้งร่วมกัน

บทความที่ ๑๑ เรื่อง “ความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ปัญหาตามแนวทางอริยสัจ ๔” โดย **พระปัญญาวราภรณ์ สิริภุทโท (เลิศเกียรติธรรม), ดร.** บทความนี้ผู้เขียนเสนอว่า สาเหตุของความขัดแย้งของสังคมไทยมีสาเหตุมาจาก ๑) ความขัดแย้งที่เกิดจากความแตกต่างของความคิดเห็น และรับรู้ของบุคคล ๒) ความขัดแย้งจากการรับรู้ข้อมูล หรือข้อเท็จจริง ๓) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากเรื่องของผลประโยชน์ ๔) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากความสัมพันธ์ของบุคคล ๕) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากโครงสร้าง หากคนไทยประพฤติปฏิบัติตามแนวทางอริยสัจ ๔ แล้วความขัดแย้งของสังคมก็หมดไป

บทความที่ ๑๒ เรื่อง “อริปไตยกับสังคมไทย: ทฤษฎี ปัญหาและทางออก” โดย **พระปลัดสมบัติ วิฑิตยาโณ (นวลระยอง)** บทความนี้ผู้เขียนเสนอว่า พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมโดยคำนึงถึงหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันอย่างมีสติ มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยใช้หลักเหตุผล ความถูกต้อง ติงาม และเป็นธรรม เพื่อสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่ และเป็นสังคมที่อุดมไปด้วยธรรม เพราะเมื่อบุคคลมีธรรม ในการดำเนินชีวิต กุศลกรรมความดีจะช่วยส่งเสริมให้บุคคลเจริญรุ่งเรือง ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันก็จะหมดไป

บทความที่ ๑๓ เรื่อง “พุทธปัญญา : รูปแบบเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง” โดย **ประทีน แสงไทย** บทความนี้ผู้เขียนมุ่งนำเสนอว่าสาเหตุของความขัดแย้งเกิดจากการมีข้อมูลที่ต่างกัน จึงต้องมีการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยรูปแบบกระบวนการตามข้อตกลงที่ง่าย ให้เห็นพ้องต้องกัน รับฟังกัน และเสวนาระหว่างกันตามแนวทางพระพุทธศาสนา ด้วยแนวคิดหลักธรรม เจริญ รับ เจริญ และแบบคู่ขนาน เพื่อให้ความเข้าใจในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขและทำให้สังคมเกิดความสงบและสันติสุขตลอดไป

บทความที่ ๑๔ เรื่อง “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย” โดย **พระเทพปริยัติเมธี (สถฐณี สิทธิโร), ผศ.ดร.** บทความนี้ผู้เขียนมุ่งนำเสนอผลการศึกษาจากงานวิจัย โดยพบว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธนั้นมีลักษณะอยู่ ๓ อย่าง คือ ๑) คุณลักษณะภายนอก คือ มีรูปร่าง สง่างาม นำเคารพศรัทธา ๒) คุณลักษณะภายใน คือมีความรู้ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความชำนาญ ในงาน มีมนุษยสัมพันธ์ดี ๓) มีความแตกต่างจากบุคคลอื่น มีความเชื่อมั่น มีความเชื่อฟังอย่าง จริงใจ การจัดการความขัดแย้งตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องทำให้ลุล่วง ไป มี ๔ ประการ คือ ๑) วิวาทิกรรณ ๒) อนุวาทิกรรณ ๓) อาปัตตาทิกรรณ ๔) กิจจาทิกรรณ และอธิกรณสมณะเป็นชื่อแห่งสิกขาบทหรือสิกขาบทแห่งธรรม แปลว่า “สำหรับระงับอธิกรรณ” มี ๗ ประการ ภาวะของผู้นำเชิงพุทธที่จะสามารถจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยได้ดีนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการนำหลักธรรมมาใช้ในการปกครองตน ปกครองคน และปกครองงาน มีหลักธรรม ที่ต้องนำมาใช้ในการบริหารจัดการองค์กรนั้น

ภาคที่ ๒ พุทธิปัญญา กับสิ่งแวดล้อม

(Buddhist Wisdom and Environment)

บทความที่ ๑ เรื่อง “แนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในเบญจศีล-เบญจธรรม” โดย **ดร.อำนาจ ยอดทอง** ผู้เขียนได้นำเสนอแนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในมุมมองพระพุทธศาสนาโดยใช้หลัก เบญจศีล มาสนับสนุนแนวความคิด ได้แก่ สิกขาบทที่ ๑ เจตนางดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง ซึ่งมีหลักเกณฑ์สำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) ขอบเขตของสัตว์มีชีวิต (ปาณะ) ที่ได้รับการคุ้มครองใน สิกขาบทนี้คือมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ๒) เจตนากรรมของสิกขาบทนี้ถือเอากรรมชาติของ สัตว์มีชีวิตทุกชนิด ซึ่งรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ ไม่ต้องการให้ใครมาทำลายชีวิตตน ๓) โทษในแง่ศีล ถือว่า การฆ่าสัตว์ทุกชนิดไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ย่อมมีโทษสถานเดียวคือ ศีลขาด ส่วนเบญจธรรมที่สนับสนุนสิทธิสัตว์คือ เมตตา (ความปรารถนาดีต่อมนุษย์และสัตว์) และ กรุณา (ความสงสาร ปรารถนาให้มนุษย์และสัตว์หลุดพ้นจากความทุกข์)

บทความที่ ๒ เรื่อง “อุทกภัย : พุทธบูรณาการบริหารจัดการน้ำที่พึงประสงค์ในสังคมไทย” โดย **सानุ มหัทธนาตุล, อรชร ไกรจักร, พรรณชนก ชีระกุล, ชันทอง วัฒนประดิษฐ์** คณะผู้เขียน ได้นำเอาหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ปัญหา สาเหตุ และ เสนอ แนวทางการบริหารจัดการน้ำที่พึงประสงค์ของประเทศไทย โดยมุ่งเน้นที่การวิเคราะห์ข้อบกพร่อง ของการแก้ปัญหาที่เน้นด้านโครงสร้างทั้งในและต่างประเทศ รวบรวมแนวคิดและข้อเสนอแนะจาก

นักวิชาการหลายสาขา อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการพัฒนานโยบายทางจิตวิญญาณ และ น้อมนำเอาพุทธวิธีมาปรับใช้ในการแก้ไขและรับมือกับปัญหาทุกภัยดังที่ได้สรุปไว้ในแนวทาง “นววิถี”

บทความที่ ๓ เรื่อง “คลื่นจิต : พลังชีวิต เพื่อตน สังคม และสิ่งแวดล้อม” โดย **สามารถ สุขุประการ** บทความนี้ผู้เขียนได้ค้นพบว่า จิตสำนึกมีคุณสมบัติทางควอนตัมฟิสิกส์ (Quantum Physics) ซึ่งเป็นได้ทั้งคลื่นและอนุภาค และด้วยพระปัญญาธิคุณของพระพุทธองค์ ที่ทรงค้นพบการทำงานของจิตอย่างละเอียด ว่าจิตมีการเกิดดับรับรู้อารมณ์ที่รวดเร็วมาก ซึ่งเหมือนกับรูปแบบของคลื่น ส่งผลให้วิถีการใหม่เป็นรูปธรรมมากขึ้น ที่จะนำไปใช้ในการแก้ปัญหาและเยียวยามนุษยชาติ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยกระแสพลังของการแผ่เมตตาเป็นพลังบวก (Positive Thinking) ในรูปแบบของจิตตามคุณสมบัติทางฟิสิกส์นี้

บทความที่ ๔ เรื่อง “แนวทางและผลการจัดกิจกรรมของศูนย์พักพิงในภาวะภัยพิบัติตามหลักไตรสิกขา เพื่อการเยียวยาและพัฒนาชีวิตผู้ประสบภัย : กรณีศึกษา ศูนย์ช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยน้ำท่วม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” โดย **พระมหาสุเทพ สุทธิญาโณ, พระธรรณัญชัย เตชปญโญ, พระปณต คุณวฑูโณ, ดร.อภิวรรณ สายประดิษฐ์** บทความนี้คณะผู้วิจัยได้นำเสนอว่า การจัดกิจกรรมของศูนย์พักพิงในภาวะภัยพิบัติตามหลักไตรสิกขานั้น เริ่มต้นที่ด้านศีล คือ การเยียวยาผู้ประสบภัยทางกายภาพ ได้แก่ การจัดหาที่พักอาศัย อาหาร น้ำดื่ม น้ำใช้ สุขา และการสัญจร เป็นต้น พัฒนาระบบระเบียบทางสังคมที่เกื้อกูลต่อการเยียวยา จากนั้นจึงเน้นการจัดกิจกรรมด้านสมาธิคือการเยียวยาและพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยพิธีกรรมทางพุทธศาสนาร่วมกับการปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา และในท้ายที่สุดจึงเน้นการพัฒนาด้านปัญญา การวางท่าต่อความสูญเสีย และถ่ายทอดองค์ความรู้ในการพัฒนาปรับปรุงตนหลังภาวะภัยพิบัติ รวมทั้งการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพแก่ผู้ประสบภัย

บทความที่ ๕ เรื่อง “ชุมชนธรรมชาติกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน” โดย **พระมหาภักธมหา กนฺตสีโล (สาระทิศ)** บทความนี้ผู้เขียนเสนอว่า วันที่ ๕ มิถุนายน ของทุกปีถือเป็นวันสิ่งแวดล้อมโลก เป็นวันที่ถูกกำหนดขึ้นเนื่องจากภาวะวิกฤติของสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ อันเป็นผลกระทบจากการพัฒนาของกระแสทุนนิยมบริโภคนิยม มีการกอบโกยทรัพยากรของโลกมารับใช้อย่างบ้าคลั่ง โดยไม่มีระบบควบคุม การพัฒนาตัวเองของมนุษย์ ให้ดำเนินชีวิตได้ดั่งงามถูกต้อง ทำให้วิถีชีวิตที่เป็นมรรค ส่วนมรรคก็คือทางดำเนินชีวิต หรือ วิถีชีวิตที่ถูกต้องดั่งงามของมนุษย์ ซึ่งเป็นวิถีทางแห่งการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนด้วยสิกขา เมื่อมนุษย์เราได้รับการฝึกฝนพัฒนาดีแล้วด้วยการศึกษา จิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็จะเกิดขึ้นตามมา

บทความที่ ๖ เรื่อง **“เรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำประดุมิตรได้อย่างมีความสุข”** โดย **จินดา หวังวรรณ** บทความนี้ผู้เขียนได้นำเสนอเหตุการณ์มหาอุทกภัยในปี พ.ศ.๒๕๕๔ ว่าเป็นบทเรียนครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย การค้นหาสาเหตุเพื่อการแก้ไขป้องกัน สิ่งหนึ่งที่สำคัญยิ่ง คือ การเรียนรู้ที่จะอยู่กับปัญหามหาอุทกภัยที่อาจเกิดขึ้นได้อีกในอนาคตรวมถึงภัยพิบัติต่างๆ ประดุมิตรอย่างมีความสุข แผนป้องกันและจัดการภัยพิบัติที่มีความเข้มแข็งทางวิชาการของชุมชนท้องถิ่น ต้องตั้งอยู่บนจิตสำนึกว่า คนและธรรมชาติเป็นหนึ่งเดียวกัน ปัญญาที่ไม่อับจนสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ๆเสมอ

บทความที่ ๗ เรื่อง **“วิถีพุทธ วิถีรักษ์สิ่งแวดล้อม”** โดย **พระมหาประพันธ์ สิริบุญโอบ (ไทยใหญ่)** บทความนี้ผู้เขียนเสนอว่า ปัจจุบันมนุษย์กำลังมีความเข้าใจผิดว่าการทำลายธรรมชาติทำให้ตนได้รับประโยชน์มาก จึงมุ่งหน้าทำลายธรรมชาติทุกอย่างที่ขวางหน้า จึงจำเป็นจะต้องเริ่มให้การศึกษาให้มนุษย์เข้าใจทั่วกันว่า มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ชีวิต ให้ความสะดวกสบาย ธรรมชาติยังอยู่ในสภาพปกติ ชีวิตก็มีความสุขตลอดไป แต่เมื่อใดมีที่ท่าว่า ธรรมชาติถูกทำลายจนเสียดุล กฎธรรมชาติก็จะเริ่มแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ในที่สุดความทุกข์ก็จะตกแก่มนุษย์ทุกคนโดยไม่มีเงื่อนไข ผู้ที่มีส่วนในการทำลายหรือไม่

บทความที่ ๘ เรื่อง **“การแก้วิกฤติการณ์โลกด้านสิ่งแวดล้อมตามแนวทางพระพุทธศาสนา”** โดย **ศ.บงกช สุทัศน์ ณ อยุธยา** ผู้เขียนเสนอว่า การแก้ปัญหามภาวะโลกร้อน จึงอยู่ที่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมนุษย์ให้เป็นบุคคลจิตสาธารณะ หมายถึงจิตที่คิดสร้างสรรค์ เป็นกุศล และมุ่งทำกรรมดีที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ไม่ทำลายสังคม วัฒนธรรม ประเทศชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากจิตสาธารณะ คือ จิตสำนึกของสังคม โดยนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาเป็นหลักชัยในการดำเนินชีวิต เช่น หลักพรหมวิหาร ๔ และหลักสังคหวัตถุ ๔ ทั้งนี้เพราะแนวทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับสภาพสังคมในยุคปัจจุบัน คือพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ที่เน้นสังคหุระ คือการพัฒนาสังคม รวมถึงแนวคิดพระพุทธศาสนาสีเขียว (พระพุทธศาสนาด้านสิ่งแวดล้อม) ที่มีอิทธิพลต่อชุมชนสีเขียวทางศาสนาถือเป็นอุดมการณ์การเมืองด้านสิ่งแวดล้อม ที่ใช้หลักศาสนาเป็นแกนกลางของอุดมการณ์ เน้นการสร้างเสริมความเจริญทางจิตใจ และจิตวิญญาณมากกว่าทางวัตถุ มีความรักเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ สรรพสิ่งและธรรมชาติ นับเป็นแนวทางสำคัญต่อการแก้วิกฤติการณ์โลกด้านสิ่งแวดล้อม

บทความที่ ๙ เรื่อง **“พุทธปัญญา : ธรรมะและธรรมชาติในความเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืน”** โดย **พระวิทยา ธมฺวโร** ผู้เขียนเสนอว่า พุทธปัญญา คือ พระปัญญาแห่งการตรัสรู้ หรือ การค้นพบความจริงในธรรมชาติโดยพระพุทธเจ้า จากความสามัญในธรรมชาตินำมาสู่หลักพุทธธรรมความรู้สูงสุด ได้แก่หลักธรรมต่างๆ ที่รวบรวมไว้ได้ ๘๔,๐๐๐ ธรรมชั้น ซึ่งเทียบได้กับใบประตูกล้วย ๒-๓

ใบเท่านั้น แต่พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธปัญญามากมายเปรียบดั่งใบประดู่ลายทั้งต้น แม้หลักธรรมที่ทรงนำมาแสดงเท่ากับใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบ ก็นับว่ามีประโยชน์มากมายเหลือคณานับ หากนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการดำรงชีพให้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติ เป็นการอยู่อาศัยและใช้สอยทรัพยากรพร้อมๆ กับการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติไปในขณะเดียวกัน นี่คือการเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมดังที่ประเทศไทยและประเทศภูฏานได้นำไปเป็นหลักในการร่างนโยบายของชาติ วัตถุประสงค์ของบทความนี้ เพื่อนำเสนอพุทธปัญญา หรือ พุทธธรรม ซึ่งเป็นองค์ความรู้อันประเสริฐจากธรรมชาติ ย้อนกลับมาเป็นองค์ความรู้เพื่อการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ให้คงความเป็นธรรมชาติและความเป็นธรรมตา ดังภาษิตที่กล่าวว่า **“สามัญสู่สูงสุด ~ สูงสุดสู่สามัญ”**

บทความที่ ๑๐ เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน คัมภีร์ธรรมวัตสูงเม่น จังหวัดแพร่” โดย **พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริภาโณ) ผศ.ดร., พระมหาสุทธิชัย อากาศโร (อบอุ่น), ดร., ดร.เสนาะ ผดุงจิตฺต** ผลการศึกษาพบว่า องค์ความรู้ที่ปรากฏใน คัมภีร์ธรรมวัตสูงเม่นนั้น เป็นทั้งองค์ความรู้ที่เป็นพุทธแท้ ได้แก่ องค์ความรู้ที่เป็นไปตามแนวคิด หลักการทางพระพุทธศาสนา และองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ผสมผสานกับความรู้ท้องถิ่น ได้แก่ การอธิบายความรู้ที่ผสมผสานองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน โดยมีการอ้างอิงถึงความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นว่า เป็นของโบราณจารย์ องค์ความรู้เหล่านี้ จึงปรากฏในลักษณะของความรู้ในด้านต่างๆ เช่น ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อของท้องถิ่น

ภาคที่ ๓ พุทธิปัญญากับการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์

(Buddhist Wisdom and Human Transformation)

บทความที่ ๑ เรื่อง “พุทธปัญญา : การใช้เหตุผลเพื่อค้นหาความจริง” โดย **ดร.ประพันธ์ ศุภษร** บทความนี้ต้องการนำเสนอว่า การใช้เหตุผลเพื่อค้นหาความจริง คือการใช้พุทธปัญญาอันล้ำเลิศและละเอียดลึกซึ้งของพระพุทธเจ้า ชาวพุทธทั้งมวลจึงได้รับมรดกอันล้ำค่าจากการใช้เหตุผลครั้งนี้คือมีสมาธิปฏิบัติอันเป็นหลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ เป็นคำสอนที่พัฒนาสติปัญญาของมวลมนุษยชาติ สู่การคิดเชิงเหตุผลที่ละเอียด เข้าใจหลักอริยสัจ ๔ ที่มีความเป็นเหตุเป็นผลอย่างลึกซึ้ง เข้าใจหลักกรรมโดยความเป็นเหตุเป็นผล และเข้าใจปัจจุสมุพบาทที่แสดงเหตุและผลสืบเนื่องทั้งสายเกิดทุกข์ (สมุทยวาร) และสายดับทุกข์ (นิโรธวาร) อย่างสมบูรณ์

บทความที่ ๒ เรื่อง “พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาปาณาติบาตในพระพุทธศาสนาเถรวาท” โดย **พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)** บทความนี้ต้องการนำเสนอว่าพุทธจริยศาสตร์จะตอบปัญหาเรื่องปาณาติบาตได้อย่างไร การกระทำอย่างไรจัดเป็นปาณาติบาต และการกระทำอย่างไรไม่จัดเป็นปาณาติบาต ตลอดจนเกณฑ์การวินิจฉัยโทษของปาณาติบาต เพราะว่าทุกชีวิตย่อมมีความรักชีวิต ไม่อยากให้ใครมาทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตตนเอง จึงต้องมีการพัฒนาตนจะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าในทุกด้าน เมื่อสามารถพัฒนาตนให้มีสติปัญญาที่มีคุณภาพที่ดีแล้ว ก็จะนำพาสังคมไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในทิศทางที่ถูกต้องสืบต่อไป

บทความที่ ๓ เรื่อง “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสตรีเพื่อการแก้ปัญหาสังคม” โดย **สามารถ บุญรัตน์** บทความนี้ผู้เขียนได้นำเสนอถึงมิติการพัฒนาบทบาทของสตรีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งนำเสนอ ๒ ส่วน คือ ข้อมูลของสตรีทั่วไป และ การพัฒนาสตรีตามแนวพระพุทธศาสนา ให้เป็นมิติการพัฒนาบทบาทของสตรีให้เกิดศักยภาพในการทำหน้าที่ของความเป็นชาวพุทธอย่างเต็มที่ จนนำไปสู่การแก้ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นด้วยการศึกษารวม การเผยแพร่ธรรม การปฏิบัติ และการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาเพื่อให้มนุษย์ทุกคนได้รับความสุขและพบกับเป้าหมายของชีวิตอย่างแท้จริง คือ พระนิพพาน

บทความที่ ๔ เรื่อง “พระปัญญาธิคุณว่าด้วยเรื่องจิตสำนึกเพื่อสังคม” โดย **อรทัย มีแสง** บทความนี้ต้องการนำเสนอพระปัญญาธิคุณที่สำคัญเรื่องหนึ่งของพระพุทธเจ้า คือเรื่องจิตสำนึกเพื่อสังคม ที่ไม่ปรากฏเป็นคำเฉพาะในคำสอนใดหรือในพระไตรปิฎก และยังเป็นสิ่งที่ถกเถียงกันในทางวิชาการทั้งชาวตะวันตกและตะวันออก รวมถึงนักวิชาการไทย คำสอนของพระพุทธเจ้า แม้จะเน้นในมิติของปัจเจก แต่ก็ไม่ได้ละเลยมิติทางสังคม การได้ตระหนักถึงคำสอนที่แท้จริงนี้ นอกจากจะทำให้ตนเองมีความสุขแล้ว ยังทำให้สังคมโดยรวมเป็นปกติสุขด้วย

บทความที่ ๕ เรื่อง “การจัดการความรู้เชิงพุทธ : พุทธิปัญญาเพื่อการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์อย่างยั่งยืน” โดย **อุทัย สติมัน** ผู้เขียนเสนอว่า การจัดการความรู้ คือกระบวนการในการสร้างประมวล เผยแพร่ และใช้สารสนเทศที่มีคุณค่าเพื่อให้การดำเนินงานเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยมีเป้าหมายที่จะทำให้คนในองค์กรเกิดการเรียนรู้ สะสมความรู้ ตลอดจนสร้างความรู้ใหม่ ผู้เขียนได้เสนอว่าพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นองค์กรเก่าแก่ที่สุดของโลกองค์กรหนึ่งที่ตั้งมั่นมานานถึง ๒,๖๐๐ ปี ย่อมมีเครื่องมือและวิธีการจัดการความรู้อันยอดเยี่ยม ผู้เขียนเสนอว่าแนวคิดการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความดี ความงาม และความจริง เป็นความรู้ชั้นสูงที่ต้องการให้มนุษย์พันทุกซ์ โดยผ่านกระบวนการเครื่องมือ เช่น หลักปรโตโฆสะ โยนิโสมนสิการ ไตรสิกขา วุฑฒิธรรม ๔ ปัญญา ๓ ภาวนา ๔ เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่า หน้าที่ในทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นหน้าที่ว่าด้วยงานด้านการจัดการความรู้นั่นเอง

บทความที่ ๖ เรื่อง “พุทธวิธีการให้คำปรึกษา : พุทธิปัญญาเพื่อการแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์”
 โดย **ประทีป พืชทองหลาง** ผู้เขียนเสนอว่า พระพุทธเจ้าทรงมีคุณลักษณะของผู้ให้คำปรึกษา ๖ ประการ ได้แก่ ๑) พระบุคลิกภาพขี้นตา ๒) พระวาจาขี้นใจ ๓) พระหฤทัยมั่นคง ๔) วางพระองค์สม่ำเสมอ ๕) ค้นเจอความแตกต่าง และ ๖) วางพระกรุณาในหมู่สัตว์ ส่วนจุดมุ่งหมายของพุทธวิธีการปรึกษา มี ๓ ประการ ได้แก่ ๑) สกัดปัญหา ๒) เยียวยาคนทุกข์ ๓) เพิ่มสุขยั่งยืน สำหรับศิลปะของพุทธวิธีการให้คำปรึกษา พระพุทธองค์ทรงเน้นปรึกษาให้เห็นตามความเป็นจริงของชีวิต ด้วยวิธีการสอนต่างๆ ที่เหมาะสมกับจริต และทรงเป็นต้นแบบที่ดีด้วยการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง ส่วนกระบวนการปรึกษาตามพุทธวิธีมี ๕ ประการ ได้แก่ ๑) สร้างสัมพันธภาพ ๒) สำรวจตนเพื่อเข้าใจปัญหา สืบสาวหาสาเหตุ ๓) ขึ้นปรึกษา ๔) ลงมือปฏิบัติ และ ๕) ติดตามผล

บทความที่ ๗ เรื่อง “พุทธวิธีการปรับเปลี่ยนชีวิตของจันทาล” โดย **พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี (แก้วทองเกต)** บทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอถึงการที่พระพุทธเจ้าไม่เห็นด้วยกับการใช้เรื่องวาระกีดกันจันทาล จึงแสดงวิธีปรับเปลี่ยนชีวิตของจันทาล สรุปเป็น ๒ แนวทาง คือ ๑) ในระดับสังคม ทรงสอนผู้คนให้เลิกดูหมิ่นเหยียดหยามกันเพราะเรื่องวาระ ให้พิจารณาคนที่กรรมหรือการกระทำ คือ ไม่ว่าจะเกิดในวาระใด ถ้าตั้งอยู่ในธรรม ทำแต่กรรมดี ก็ถือว่าเป็นคนดี ควรยกย่องสรรเสริญ ๒) ในระดับบุคคล ทรงสอนจันทาลให้ตระหนักในศักดิ์ศรี และศักยภาพความเป็นมนุษย์ของตน ไม่ให้ย่อท้อยอมจำนนต่อโชคชะตาที่สังคมกำหนดให้อย่างไม่เป็นธรรม ธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล ใครปฏิบัติตามที่ยอมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ จันทาลก็ถือว่ามีโอกาสที่จะพัฒนาให้ถึงเป้าหมายสูงสุดได้เหมือนกับคนในวาระอื่น

บทความที่ ๘ เรื่อง “พุทธธรรมกับการพัฒนาทักษะชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์” โดย **พระมหาสำราญ กम्मสุโข (โพธิ์กลาง), ดร.** ผู้เขียนเสนอว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เป็นทักษะที่จะช่วยให้บุคคลสามารถเผชิญสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเตรียมพร้อมสำหรับการปรับตัวในอนาคต ผู้เขียนเสนอว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวันเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อให้ทุกคนมีทักษะชีวิตด้วยการขัดเกลาจิตใจ ที่อยู่บนพื้นฐานแห่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อความสำเร็จในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง จนกระทั่งได้รับความสุขที่แท้จริงตามวิถีพุทธที่ได้รับการยืนยันจากพระพุทธเจ้าตลอดไป

บทความที่ ๙ เรื่อง “การประยุกต์ใช้ศีล ๕ ในการปรับตัวของนักโทษประหารชีวิต” โดย **พระครูศรีนันทวัฒน์ (นันทา นนฺทปญฺโญ)** ผู้เขียนเสนอว่า คนที่ถูกตราหน้าว่าเป็นนักโทษหรือนักโทษประหาร ไม่แน่ว่าจะทำความผิดทั้งหมด เพราะเขาอาจจะจำนนด้วยหลักฐานหรือจำต้องรับโทษ โดยที่ไม่ได้ทำผิดก็ได้ แต่เมื่อต้องเป็นนักโทษหรือนักโทษประหาร ต้องจำใช้ชีวิตอยู่ในเรือนจำอยู่

ได้ก็ต้องอยู่ การปรับตัวในการใช้ชีวิตอยู่ในเรือนจำของนักโทษประหารชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนา ตามตามศีล ๕ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้กายวาจาสะอาด มุ่งปฏิบัติธรรมมีการทำวัตร สวดมนต์ ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อให้จิตใจสงบและอยู่ร่วมกับนักโทษ อื่นๆ ได้ตามอัธยาศัย ของตน ไม่คิดฟุ้งซ่าน ไม่อาฆาตพยาบาทมุ่งร้ายใคร ประพฤติตามกฎระเบียบของเรือนจำ การหวัง ฟุ้งผู้อื่นไม่มีโอกาสจะฟังได้ ตามหลักพุทธศาสนาว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน เพราะผู้ร่วมชะตากรรม เดียวกันก็มีสภาพไม่ต่างกัน

บทความที่ ๑๐ เรื่อง “พุทธิปัญญา : วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการสู่การประยุกต์ใช้” โดย **แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม** ผู้เขียนเสนอว่า มนุษย์ต้องมีวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ วิธีคิดแบบพุทธิ ปัญญา การที่มนุษย์จะเปลี่ยนชีวิตของตนจากแง่ลบเป็นแง่บวกได้นั้น มนุษย์ต้องเริ่มปรับเปลี่ยนที่ ความคิดของตนเองก่อน เพราะความที่ว่า คำพูดหรือการกระทำใดๆ ย่อมมีใจเป็นตัวนำ ถ้าใจเศร้า หมองแล้ว การที่ทำหรือคำที่พูดย่อมชั่วตาม วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ ความคิดอย่างมีระบบ เพื่อบูรณาการสู่การประยุกต์ใช้มาจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ในระดับโลกีย์ย่อมปรับเปลี่ยนชีวิตที่มีพฤติกรรมจากพาลชนมาเป็นกัลยาณชน และใน ระดับโลกุตระย่อมปรับเปลี่ยนชีวิตจากปฏุชนมาเป็นอรិยชน

บทความที่ ๑๑ เรื่อง “การบริหารจัดการในการปกครองคนตามแนวทางคุณธรรม” โดย **ธงชัย สิงอุดม** บทความนี้ต้องการนำเสนอ การบริหารจัดการในการปกครองคนตามแนวทางคุณธรรม เป็นการบูรณาการหลักธรรมที่เป็นพระปัญญาการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาสู่การ ปกครองคนในองค์การซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคคลสองกลุ่มคือ ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง โดยทั้งสอง กลุ่มจะต้องยึดหลักความมีคุณธรรมจริยธรรม และการปฏิบัติตามกฎหมายทั้งนี้เพื่อให้อยู่ร่วมกัน อย่างมีความสุข และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาตน พัฒนาคน และพัฒนางาน

บทความที่ ๑๒ เรื่อง “พระธาตุ : บทพิสูจน์ศรัทธาและปัญญา” โดย **พระมหาประทีป อภิวิฑูโล (แฉกพันธ์)** ผู้เขียนเสนอว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแม้จะให้ความสำคัญกับการบูชา พระธาตุปูชนียบุคคล แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับลักษณะของพระธาตุเป็นพิเศษและลักษณะของพระ ธาตุก็ไม่ใช่เครื่องวัดความเป็นพระอรหันต์ด้วย ในพระพุทธศาสนาพระธาตุซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเคารพเป็น ของสาธารณะใครจะกราบไหว้บูชาก็ได้ ไม่มีใครเก็บไว้เป็นสมบัติของตัวเอง ใครกราบไหว้ก็เป็นผู้มีส่วน แห่งบุญ เป้าหมายของการนับถือบูชาพระธาตุอยู่ที่ผู้กระทำความบูชาเช่นนั้นเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญโดยเป็นที่ ระลึกนึกถึงแล้วเกิดศรัทธาและปัญญา

บทความที่ ๑๓ เรื่อง “การจัดการศึกษาเพื่อความสุ่ที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา”
 โดย ศรัณย์ เลิศรักรัชมงคล บทความนี้เสนอการจัดการศึกษาที่ถูกต้องควรจะเป็นการจัดการศึกษา
 ที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความสุขที่ยั่งยืนตามแนวคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงการมุ่งให้ผู้เรียน
 สามารถก้าวไปสู่ความหลุดพ้น (หรือนิพพาน) อันถือเป็นความสุขที่แท้จริง โดยเสนอให้มีการนำเอา
 หลักความจริง ๔ ประการในพระพุทธศาสนา มาเป็นแกนในการศึกษาและปฏิบัติ ในกระบวนการของ
 การจัดการศึกษานั้นจะต้องสามารถบูรณาการหลักการดังกล่าวเข้ากับรายวิชาอื่นๆ โดยเฉพาะที่
 เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้เรียน เพื่อให้ “ความตระหนักรู้” เกี่ยวกับความสำคัญของ
 การดับทุกข์อันนำไปสู่การปฏิบัติจริงของผู้เรียน

**บทความที่ ๑๔ เรื่อง “บทบาทของศาสนากับการปรับเปลี่ยนชีวิตและสังคม : การศึกษา
 พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น”** โดย พระครูปลัดสุวัฒนวิริคุณ (ไสว โชติโก) บทความนี้
 เสนอว่า พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น โดยภาพรวมทุกนิกายมีความเชื่อที่ตรงกันว่า มนุษย์ทุกคน
 สามารถบรรลุธรรม หรือตรัสรู้ได้ โดยการปฏิบัติตนตามหลักความเชื่อของนิกายให้ความสำคัญกับ
 มิติภายในจิตใจและความศรัทธา รวมทั้งมุ่งเน้นการพึ่งตนเองมากกว่าการพึ่งพาอิทธิพลจากภายนอก
 และมีการจัดโครงสร้างและระเบียบองค์กรที่เป็นระบบ

**บทความที่ ๑๕ เรื่อง “ประเพณีสงกรานต์ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณค่าทางจริยธรรม
 ของชีวิตและสังคม”** โดย พระครูสิริรัตนานวัตร (ทวี ฉานวโร), รศ.ดร. บทความนี้เสนอว่า
 ประเพณีสงกรานต์ในภาคกลางมีคติความเชื่อว่าเป็นการเปิดโลกมนุษย์และโลกนรกทั้งหมด มีคุณค่า
 ทางจริยธรรมจากปัญหา ๓ ราศี เป็นประเพณีที่ทำให้กำเนิดแก้ววันประมงแห่งชาติ วันครอบครัว ภาค
 อีสานมีคติความเชื่อว่าเป็นการเปิดประตูนรก ปล่อยสัตว์นรกทำให้สัตว์นรกได้รับอาหารที่ญาติทำบุญ
 อุทิศให้ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพการีของลูกหลาน รวมถึงถือเป็นวันประมงแห่งชาติ วันครอบครัว
 วันอภัยโทษซึ่งกันและกัน ภาคเหนือมีความเชื่อว่าเป็นการเปิดโลกของเทวดาโลกมนุษย์และโลกนรก มีแหล่ง
 จริยธรรมจากปัญหา ๓ ราศี ผีตาโขน รตนน้ำดำหัว ขอศีลขอพรจากผู้ใหญ่ของลูกๆ หลานๆ ภาคใต้
 มีความเชื่อว่าเป็นประเพณีทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว มีคุณค่าทาง
 จริยธรรมสูงที่สร้างจิตสำนึกในวัฒนธรรมอันเป็นภูมิปัญญาของไทย

สำหรับรายละเอียดของบทความของบทความทั้งหมด ผู้ใคร่ต่อการศึกษาสามารถศึกษาได้
 จากบทความฉบับสมบูรณ์ภายในเล่มนี้

สารบัญ

คำนิยม	(๕)
คำนำ	(๖)
บทบรรณาธิการ	(๗)
สารบัญ	(๑๙)

ภาคที่ ๑ พุทธิปัญญากับความปรองดอง

การจัดการศาสนาและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ	๓
พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปัญญา), รศ.ดร.	
อภิธาน : ประตูลู่ความปรองดองของชีวิตและสังคม	๑๔
พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.	
การสื่อสารทางการเมืองเพื่อความปรองดองเชิงพุทธ	๔๖
พระกัญจน์ กนฺตธมฺโม (แสงรุ่ง)	
พระพุทธเจ้าผู้วางรากฐานการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติ	๗๑
พิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์	
ขมาลัทธิ : เคารพธรรมนำปรองดอง	๙๕
ผศ.ปราโมทย์ ยอดแก้ว	
พลวัตของปัญญา : มรรควิธีในการสร้างความปรองดองเพื่อความสุขของมนุษย์	๑๑๔
สงวน หล้าโพนทัน	

(๒๐)

- การบูรณาการจริยธรรมเพื่อการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติ ๑๓๘
ณัฐมา ชันติธรรมกุล
- การเมืองในพระพุทธศาสนา : แนวคิดและทฤษฎี ๑๕๖
พระมหาเพ็ญภาค สุทธิมน (พราหมณ์ชื่น)
- กัตัญญกตเวที : อริยวิถีสู่ความปรองดอง ๑๗๔
พระครูสังวรสุตกิจ (อนันต์ ญาณล้วนโร)
- การจัดการความขัดแย้งและการสร้างความปรองดองเชิงพุทธ ๑๙๑
พระบุญเลี้ยง อคฺคธมฺโม (จันทร์ล้ำ)
- ความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ปัญหาตามแนวทางอริยสัจ ๔ ..... ๒๑๐
พระปัญญาวรรวัฒน์ สิริภทฺโท (เลิศเกียรติธรรม), ดร.
- อริปไตยกับสังคมไทย : ทฤษฎี ปัญหาและทางออก ๒๒๓
พระปลัดสมบัติ วิฑิตยาโณ (นวลระยอง)
- พุทธปัญญา : รูปแบบเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง ๒๓๙
ประทีน แสงไทย
- ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย ๒๔๗
พระเทพปริยัติเมธี (สฤษดิ์ สิริโร), ผศ.ดร.

ภาคที่ ๒ พุทธปัญญากับสิ่งแวดล้อม

- แนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในเบญจศีล - เบญจธรรม ๒๗๗
ดร.อำนาจ ยอดทอง
- อุกฤษฏ์ : พุทธบูรณาการบริหารจัดการน้ำที่พึงประสงค์ในสังคมไทย ๒๙๖
สำนัก มหัทธนาคุณ, อรชร ไกรจักร, พรรณชนก ธีระกุล, ชันทอง วัฒนประดิษฐ์

- คลื่นจิต : พลังชีวิต เพื่อตน สังคม และสิ่งแวดล้อม ๓๑๕
สามารถ สุขุประการ
- แนวทางและผลการจัดกิจกรรมของศูนย์พักพิงในภาวะภัยพิบัติตามหลักไตรสิกขา
 เพื่อการเยียวยาและพัฒนาชีวิตผู้ประสบภัย : กรณีศึกษาศูนย์ช่วยเหลือและ
 ฟื้นฟูผู้ประสบภัยน้ำท่วม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๓๓๐
*พระมหาสุเทพ สุทธิภาโณ, พระธรรมาภัย เตชปญโญ,
 พระปณต คุณวฑูโณ, ดร.อภิวรรณ สายประดิษฐ์*
- ชุมชนธรรมชาติกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ๓๔๘
พระมหากัณหา กนตสีโล (สารทศ)
- เรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำประดุมิตรได้อย่างมีความสุข ๓๖๑
จินดา หวังวรรณศรี
- วิถีพุทธ วิถีรักษ์สิ่งแวดล้อม ๓๗๖
พระมหาประพันธ์ สิริปญโญ (ไทยใหญ่)
- การแก้วิกฤตการณ์โลกด้านสิ่งแวดล้อมตามแนวทางพระพุทธศาสนา ๓๙๑
ผศ.บงกช สุทัศน์ ธิ อยุธยา
- พุทธปัญญา : ธรรมะและธรรมชาติในความเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืน ๔๑๐
พระวิฑูยา ธมฺมวโร (แสงจันทร์)
- การศึกษาวិเคราะห์องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน
 คัมภีร์ธรรมวัตตสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๔๓๓
*พระสุธีธรรมมานุวัตร (เทียบ สิริภาโณ), ผศ.ดร.,
 พระมหาสุทนต์ อากาศโร (อบอูน), ดร., ดร.เสนาะ ผดุงจิตต์*

ภาคที่ ๓ พุทธิปัญญากับการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์

พุทธิปัญญา : การใช้เหตุผลเพื่อค้นหาความจริง	๔๔๗
ดร.ประพันธ์ ศุภษร	
พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาปาณาติบาตในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๖๖
พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)	
พระพุทธศาสนากับการพัฒนาศรีเพื่อการแก้ปัญหาสังคม	๔๘๘
สามารถ บุญรัตน์	
พระปัญญาธิคุณว่าด้วยเรื่องจิตสำนึกเพื่อสังคม	๕๐๘
อรทัย มีแสง	
การจัดการความรู้เชิงพุทธ : พุทธิปัญญาเพื่อการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์อย่างยั่งยืน	๕๒๓
อุทัย สติมัน	
พุทธวิธีการให้คำปรึกษา : พุทธิปัญญาเพื่อการแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์	๕๕๐
ประทีป พีชทองหลาง	
พุทธวิธีการปรับเปลี่ยนชีวิตของจันทาล	๕๖๘
พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี (แก้วทองเกต)	
พุทธธรรมกับการพัฒนาทักษะชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์	๕๙๐
พระมหาสำราญ กम्मสุทฺโธ (โพธิ์กลาง), ดร.	
การประยุกต์ใช้ศีล ๕ ในการปรับตัวของนักโทษประหารชีวิต	๖๐๔
พระครูศรีนันทวัฒน์ (นันทา นนทปญฺโณ)	
พุทธิปัญญา : วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการสู่การประยุกต์ใช้	๖๑๘
แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม	

การบริหารจัดการในการปกครองคนตามแนวทางคุณธรรม.....	๖๓๑
ธงชัย ลिंगอุตม	
พระธาตุ : บทพิสูจน์ศรัทธาและปัญญา	๖๓๙
พระมหาประทีป อภิวิฑูมโน (แก้วพันธุ์)	
การจัดการศึกษาเพื่อความซุขที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา	๖๖๐
ศรัณย์ เลิศรักษัมมงคล	
บทบาทของศาสนากับการปรับเปลี่ยนชีวิตและสังคม : การศึกษา	
พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น	๖๗๘
พระครูปลัดสุวัฒนวิฑูคุณ (ไสว โชติโก)	
ประเพณีสงกรานต์ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณค่า	
ทางจริยธรรมของชีวิตและสังคม	๖๙๗
พระครูสิริรัตนานวัฑูตร (ทวี ฐานวโร), รศ.ดร.	

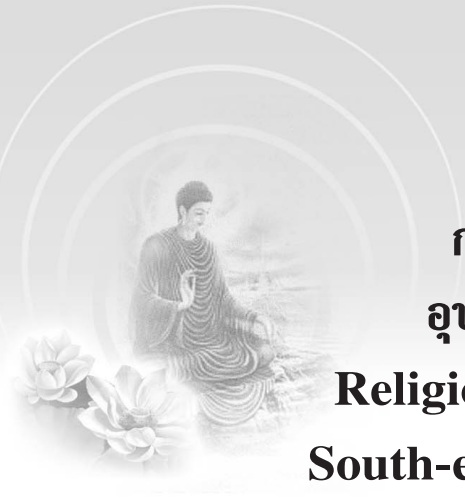
งานฉลองพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

ภาคที่ ๑

พุทธปัญญากับความปรองดอง

(Buddhist Wisdom and Reconciliation)

การจัดการศาสนาและวัฒนธรรมใน อุษาคเนย์เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

Religious and Cultural Management in South-east Asia for Peaceful Co-existence

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ), รศ.ดร.
Ven. Assoc. Prof. Dr. Phra Sigambhirayarn (Somjin Sammapanyo)

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ โดยมี
กรอบความร่วมมือการพัฒนา ๓ ด้าน คือ ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม
การเคลื่อนย้ายไปมาของประชาชนในภูมิภาคนี้ทำให้เกิดสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยง
ไม่ได้ ซึ่งทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เปิดพรมแดนของการติดต่อ
สื่อสาร แต่ถ้าไม่มีความเข้าใจวัฒนธรรมและไม่มีการเปิดใจยอมรับความแตกต่างทาง
วัฒนธรรมของกันและกันแล้ว โอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งย่อมมี การจัดการความหลากหลาย
ทางวัฒนธรรมโดยใช้สันติวิธีตามแบบของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ๒ ท่าน คือ
หลวงปู่พุทธทาสที่สอนให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน ๆ การทำความเข้าใจ
ระหว่างศาสนา และการทำโลกให้ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม และพระอาจารย์
ดิช นัท ฮันห์ ได้วางหลักการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมทางศาสนาด้วยการสร้าง
ระบบสัจจฉะกับต่างศาสนาและปลูกฝังแนวคิดศาสนาแห่งมนุษยชาติ และการแสวง
จุดร่วม สงวนจุดต่าง แนวคิดเหล่านี้จะทำให้ประชาคมอาเซียนมีความร่มเย็นเป็นสุขได้

Abstract

South-east Asia Association was organized on 2510 B.E. for development in three dimensions such as economy, security, society and culture. The transportation of people in this region causes of multi-cultural society unavoidably, which is a starting point of learning between them, and open the boundary of communication. However if they don't have understanding of another culture and don't have revealing one's feelings to cultural difference, the multi-culture will lead to the conflict in South-east Asia certainly. It is necessary for management of cultural difference by using the peaceful teaching of two Buddhist Scholars such as Buddhadasa who teach that everybody appreciates the heart of own religions, trying to understand other religion, and discharges the world from materialism. Tich Nut Hunh get lay the principle of co-existence in multi-cultural society of religion by dialogue with different religion and establish religion of mankind, and seeking the same concept, to reserve the different concept. It will make ASEAN Community in the happily peacefulness.

๑. บทนำ

ชุมชนทางการเมืองและการเคลื่อนตัวทางวัฒนธรรมในภูมิภาค

ภูมิภาคนี้ในยุคที่วัฒนธรรมทางศาสนาจากต่างถิ่นเคลื่อนตัวเข้ามา ประกอบด้วยชุมชนการเมืองอยู่ ๓ กลุ่ม คือ

๑. พนม เรื่องอำนาจอยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๖๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๐๕๐ มีที่มั่นอยู่ตามแนวบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง

๒. ทวารวดี เรื่องอำนาจอยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๑๐๕๐ ถึง พ.ศ. ๑๑๘๑ มีที่มั่นอยู่ตามแนวบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและอิรวดี

๓. ศรีวิชัย เรื่องอำนาจอยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๑๑๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๒๐๐ มีที่มั่นอยู่ตามแนวบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำตาปี

สันนิษฐานว่า ชุมชนทั้ง ๓ นี้เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน แต่มีความเจริญรุ่งเรืองต่างยุคกัน คราวที่พนมเจริญรุ่งเรือง พนมก็กลายเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง คราวที่ทวารวดีเจริญรุ่งเรือง ทวารวดีก็เป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง

การเคลื่อนย้ายและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทางศาสนา

ศาสนาสำคัญของตะวันออก ที่เคลื่อนย้ายเข้ามาและเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันในภูมิภาคนี้ คือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธศาสนา และศาสนาอิสลาม โดยในเบื้องต้น พราหมณ์ ฮินดูและพระพุทธศาสนาน่าจะเคลื่อนตัวเข้ามาพร้อมๆ กัน ส่วนศาสนาอิสลามเคลื่อนย้ายเข้ามาในตอนหลัง

รูปแบบที่ศาสนาเหล่านี้เคลื่อนตัวเข้ามาในภูมิภาคอุษาคเนย์ มี ๒ อย่าง

แบบที่ ๑ การส่งพระธรรมทูตเข้ามาเพื่อเผยแผ่คำสอนเป็นการเฉพาะ เช่น กรณีที่พระเจ้าอโศกมหาราชและพระโมคคัลลิตบุดติสเถระจัดส่งพระโสณะ พระอุตตระ และคณะมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคนี้

แบบที่ ๒ กลุ่มพ่อค้าได้เดินทางไปมาค้าขายระหว่างกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทางศาสนาไปพร้อมๆ กับการทำมาค้าขาย บางครั้งวัตถุทางศาสนาก็เป็นของฝากจากต่างบ้านต่างเมืองที่จำเป็นเพื่อความสะดวกในการติดต่อค้าขาย

การผสมผสานกันระหว่างศาสนากับวัฒนธรรมท้องถิ่น

เหตุปัจจัยที่ทำให้ศาสนาแผ่ขยายไปในวงกว้างและรวดเร็วที่สุดในภูมิภาคนี้ ไม่ใช่การส่งพระธรรมทูตหรือนักเผยแผ่มาทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนา แต่การเคลื่อนตัวของกลุ่มคนในรูปของพ่อค้าวานิช และการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของผู้คนจากที่หนึ่งไปที่หนึ่งต่างหาก ที่ทำให้ศาสนาแผ่ขยายออกไปอย่างรวดเร็วและแผ่ไปในวงกว้าง คนในยุคนั้นเคลื่อนย้ายอพยพกันอยู่เรื่อยๆ เพื่อแสวงหาแหล่งอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุ เช่น ทองคำ โลหะในภูมิภาค สันนิษฐานว่าภูมิภาคนี้จะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุโดยเฉพาะทองคำ จึงได้ชื่อว่า “สุวรรณภูมิ”

นับย้อนหลังไปประมาณ ๒๕๐๐ กว่าปี ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ ได้มีการส่งสมณทูตคือพระโสณะ พระอุตตระและคณะเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในยุคนี้มีข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาค่อนข้างจะมาก และพระพุทธศาสนาน่าจะมีบทบาทโดดเด่นเรื่อยมาจนถึงยุคพนม ทวารวดี และศรีวิชัยรุ่งเรือง (และน่าจะเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบอินเดียน) ต่อมาเมื่อขอมเรืองอำนาจตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๑๓๔๕ ซึ่งเป็นยุคของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ จนถึงประมาณ พ.ศ. ๑๗๐๐ ซึ่งเป็นยุคของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูน่าจะมีบทบาทโดดเด่นขึ้นมาแทนที่ในภูมิภาคนี้ พร้อมๆ กับพระพุทธศาสนาหายานซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่พระเจ้ากนิษกมหาราชส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่ (เหมือนกับที่พระเจ้าอโศกทรงทำ) ในที่ต่างๆ ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐ พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์มีบทบาทเด่นขึ้นมา ส่วนศาสนาอิสลามเริ่มเข้ามา มีบทบาทในภูมิภาคนี้ในตอนที่พวกพ่อค้าวานิชบางส่วนเริ่มเปลี่ยนเส้นทางค้าขายจากเส้นทางสายใหม่มาเป็นเส้นทางทะเล (ผ่านอินเดียน ศรีวิชัย กวางตุ้ง)

ผู้คนในภูมิภาคนี้นับถือศาสนาผี บูชางู กบ สุนัข มีเรื่องในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า ในตอนที่พระโสณะ พระอุตตระ และคณะเดินทางมาถึงภูมิภาคนี้ ต้องต่อสู้กับลัทธิความเชื่อถือของคนท้องถิ่น เช่น ชาวบ้านเชื่อกันว่าทุกครั้งที่มีเด็กเกิดใหม่ จะมีรากษสขึ้นจากทะเลมากินเด็ก มีเรื่องเล่าว่า พระโสณะ พระอุตตระและคณะต้องสู้รบปรบมือกับรากษสอยู่เป็นประจำ

ประเพณีนิยมอีกอย่างหนึ่งคือ นิยมทำกลองมโหระทึกทองสัมฤทธิ์ ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏให้เห็นอยู่ในบริเวณที่เป็นมณฑลยูนนาน เวียดนาม และประเทศไทยปัจจุบัน เมื่อศาสนาพราหมณ์ ฮินดู พระพุทธศาสนาจากอินเดีย และศาสนาอิสลามจากเปอร์เซียเคลื่อนตัวเข้ามาสู่ภูมิภาคนี้ มีการผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงเกิดลักษณะเฉพาะถิ่นขึ้นในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธศาสนา และศาสนาอิสลามที่นับถือกันอยู่ในถิ่นนี้ ซึ่งแตกต่างจากที่นับถือกันในถิ่นกำเนิดเดิม

การเคลื่อนตัวเข้ามาของวัฒนธรรมทางศาสนาตะวันตก

สันนิษฐานว่า คริสต์ศาสนาได้เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในภูมิภาคนี้ ปรากฏภาพชัดเจนตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๑๗๗๘ ซึ่งเป็นยุคที่ตระกูลโปล (นิโกล โปโล, มัฟเฟโอ โปโล และมาร์โค โปโล) ได้เดินทางเข้ามาประเทศจีนและเดินทางวนรอบภูมิภาคนี้ และบทบาทของศาสนานี้มีมากขึ้นในยุคล่าอาณานิคมซึ่งเริ่มตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๐๔๓ มาสิ้นสุดประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒ จักรวรรดินิยม Portuguese Empire British Empire Hollander Empire French Empire คริสต์ศาสนาได้เคลื่อนตัวเข้ามาและกลายเป็นอีกศาสนาหนึ่งที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในภูมิภาคนี้มาจนถึงปัจจุบัน

๒. การกลายสภาพเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม

จุดเริ่มต้นชุมชนอาเซียนและสภาพปัจจุบัน

ภูมิภาคนี้ซึ่งแต่เดิมเป็นอาณาจักรพนม ทวารวดี และศรีวิชัยมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาก่อน ชุมชนแต่ละแห่งก็มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมาก่อน ต่อมาเกิดการแยกบ้านแยกเมืองกัน มีการแบ่งอาณาเขตแบ่งประเทศอย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน นโยบายที่จะรวมกันเป็นหนึ่งเดียวจึงเป็นเหมือนกับการย้อนกลับไปหาจุดดั้งเดิม

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรืออาเซียน ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ เมื่อรวมกันเป็นกลุ่มแล้ว ผู้นำแต่ละประเทศเห็นพ้องต้องกันในการพัฒนาสมาคมอาเซียนไปสู่การเป็นประชาคม เศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community=AEC) โดยจะเริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ โดยมีกรอบความร่วมมือในการพัฒนาอยู่ ๓ ด้าน คือ (๑) ความมั่นคง (๒) เศรษฐกิจ (๓) สังคมและวัฒนธรรม แล้วก็จะพัฒนาต่อไปความเป็นประชาคมอาเซียน (ASEAN Community=AC) ภายในปี พ.ศ. ๒๕๖๓

กล่าวเฉพาะด้านสังคมและวัฒนธรรม และเฉพาะสถานการณ์ในประเทศไทยแห่งนี้ขณะนี้ แม้จะยังไม่ถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๘ แต่ได้มีการเคลื่อนย้ายผู้คนโดยเฉพาะผู้คนระดับแรงงานอย่างขนานใหญ่ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาแล้วประมาณ ๑๐ ปีที่ผ่านมาและยังมีมากขึ้นในปัจจุบัน เช่น ในจังหวัดสมุทรสาครเพียงจังหวัดเดียว มีแรงงานชาวพม่าทั้งที่ถูกและไม่ถูกกฎหมาย ประมาณ ๘๐๐,๐๐๐ คน และในแต่ละปีจะมีเด็กเกิดใหม่จากครอบครัวแรงงานเหล่านี้ปีละประมาณหนึ่งหมื่นคน เฉพาะที่โรงพยาบาลสมุทรสาคร มีเด็กพม่าเกิดใหม่ปีละประมาณ ๑,๐๐๐ คน ในจังหวัดภูเก็ต มีแรงงานชาวพม่าประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คน ในปัจจุบัน ประเทศไทยมีแรงงานต่างด้าวประมาณ ๓,๐๐๐,๐๐๐ คน เป็นแรงงานถูกกฎหมาย ๑,๓๐๐,๐๐๐ คน เป็นแรงงานผิดกฎหมาย ๑,๗๐๐,๐๐๐ คน ประมาณ ๘๐ เปอร์เซ็นต์ เป็นแรงงานพม่า ที่เหลือเป็นแรงงานลาว กัมพูชา และชาติอื่นๆ แรงงานเหล่านี้มีพร้อมกับวัฒนธรรมทางศาสนา วัฒนธรรมการดำเนินชีวิต และอะไรต่อมิอะไรอีกมาก

ภูมิภาคอาเซียนรวม ๑๐ ประเทศมีพื้นที่รวมกัน ๔,๔๖๔,๓๒๒ ตารางกิโลเมตร มีประชากรรวมกันประมาณ ๖๐๙,๐๘๖,๓๒๙ คน เท่ากับ ๑ ใน ๑๐ ของประชากรโลก นับถือศาสนาหลัก ๔ ศาสนา แยกเป็นจำนวนคนที่น่าถือแต่ละศาสนาได้ดังนี้

- นับถือพระพุทธศาสนา ประมาณ ๕๑.๔๒ เปอร์เซ็นต์
- นับถือศาสนาคริสต์ ประมาณ ๑๓.๕๙ เปอร์เซ็นต์
- นับถือศาสนาอิสลาม ประมาณ ๒๓.๖๐ เปอร์เซ็นต์
- นับถือศาสนาฮินดู ประมาณ ๑.๗ เปอร์เซ็นต์
- ที่เหลือประมาณ ๙.๖๙ เปอร์เซ็นต์นับถือศาสนาอื่นๆ

การเคลื่อนย้ายไปมาของประชาชนในภูมิภาคนี้ ทำให้เกิดสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งจะมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีก็คือเป็นการเปิดโลกทัศน์เข้าหากัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เปิดพรมแดนของการติดต่อสื่อสาร ส่วนข้อเสียก็คือ ถ้าไม่มีความเข้าใจวัฒนธรรมและ ไม่มีการเปิดใจยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกันและกันแล้ว มีการยกตนข่มท่าน โอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งย่อมมีมาก ถ้าไม่มีวิธีการบริหารจัดการที่ดีพอ อาจจะทำให้เกิดภัยคุกคามขึ้นในภูมิภาคก็ได้

๓. การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมมีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดสันติสุขหรือเกิดความรุนแรงมากกว่ากัน ประเด็นนี้ไม่ปรากฏแนวโน้มชัดเจนขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการ จึงมีเรื่องที่น่าคิดในสังคมแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องตระหนักร่วมกันคือ ต้องสร้างความสามารถในการบริหารจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่าให้มีการถือวัฒนธรรมของชาติตนเป็นใหญ่ มีการเหยียดหยาม ดูถูกวัฒนธรรมของกันและกัน ซึ่งจะเป็นชนวนนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด

การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมมี ๒ วิธี คือ

๑. ใช้วิธีรุนแรง

คนที่ชอบใช้วิธีการนี้มีความเชื่อว่า (๑) ความรุนแรงเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่ความสำเร็จ (๒) ความรุนแรงเป็นสัญญาณเตือนให้ทุกคนในสังคมนั้นๆ ตระหนักว่ากำลังมีความผิดปกติเกิดขึ้นในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ต้องมาช่วยกันดูแลให้เกิดความเรียบร้อย และ (๓) การใช้ความรุนแรงอาจนำมาซึ่งความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวของชุมชน ถ้ามว่า “วิธีบริหารจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมในชุมชนอาเซียนควรใช้วิธีการแบบนี้หรือไม่” คำตอบคือ “ไม่ควรอย่างยิ่ง”

๒. ใช้สันติวิธี

คนที่นิยมใช้วิธีการแบบนี้มีความเชื่อว่า “สันติวิธี” เป็นสะพานนำไปสู่ทางออกจากวิกฤต จึงคิดต่อไปว่า “สันติวิธี” น่าจะเป็นสะพานนำไปสู่ความสงบของชุมชนอาเซียนที่ประกอบด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม กลไกแห่งสันติวิธีมีหลายแบบ เช่น การเปลี่ยนใจ การโอนอ่อนผ่อนตาม การบังคับโดยไม่ใช้ความรุนแรง โดยจะใช้แบบไหนก็คงพอเป็นที่ยอมรับได้ ซึ่งผู้เขียนคิดว่าแบบโอนอ่อนผ่อนตามน่าจะเหมาะสมที่สุด

นอกจากนี้ ผู้เขียนขอแนะนำเสนอวิธีการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมโดยใช้สันติวิธีตามแบบของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ๒ ท่าน

ท่านที่ ๑ หลวงพ่อพุทธทาส

หลวงพ่อพุทธทาสสอนว่า คนทุกศาสนาจะสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติได้ ต้องยึดมั่นถือปฏิบัติอุดมการณ์ ๓ อย่าง คือ

- ข้อ ๑ การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตนๆ
- ข้อ ๒ การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา
- ข้อ ๓ การทำโลกให้ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม

ท่านที่ ๒ พระอาจารย์ดิช นัท ฮันท์

พระอาจารย์ดิช นัท ฮันท์ใช้คำว่า Inter-Faith และคำว่า Inter-Being เสมอในการสอนศิษยานุศิษย์ สอนให้ทุกคนเข้าถึงศรัทธาของกันและกันโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา ท่านได้วางหลักการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมทางศาสนาไว้ ๑๔ ข้อ เรียกว่า คีล ๑๔ จะนำเสนอเฉพาะที่เหมาะสมกับการประยุกต์ใช้สังคมพหุวัฒนธรรม ดังนี้

- ข้อ ๑ อย่าบ้าคั่งหลักการหรือทฤษฎีทางศาสนาของตนเอง
- ข้อ ๒ อย่าคิดว่าความรู้ที่เรามีอยู่ในปัจจุบันไม่มีวันเปลี่ยนแปลงและเป็นความจริงสูงสุด
- ข้อ ๓ อย่าบังคับคนอื่นให้ยอมรับความเห็นของเรา ไม่ว่าจะโดยวิธีการใดก็ตาม

ข้อ ๔ อย่าหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับปัญหาหรือเป็นหน้าหนีความทุกข์ และจงตระหนักรู้ว่าทุกข์มีอยู่ประจำโลกและชีวิตเสมอ

ข้อ ๘ อย่าพูดคำที่จะก่อให้เกิดความบาดหมางและความแตกแยกในสังคม

ข้อ ๑๐ อย่าใช้ชุมชนทางศาสนาเพื่อประโยชน์ส่วนตน หรือเปลี่ยนแปลงชุมชนทางศาสนาเป็นชุมชนการเมือง

แนวทางการสร้างศาสนาอาเซียนเป็นไปได้หรือไม่ ตอบว่า “เป็นไปได้ยาก” และไม่ควรจะดำเนินแนวทางนี้ แนวทางที่ควรจะนำมาพิจารณาดำเนินการคือ **สร้างระบบสัจจกัมกับต่างศาสนา และปลูกฝังแนวคิดศาสนาแห่งมนุษยชาติ** การก้าวเข้าไปสู่ระบบสัจจกัมกับต่างศาสนาและปลูกฝังแนวคิดศาสนาแห่งมนุษยชาตินั้น ไม่ได้หมายถึงการล้มล้างศาสนาอื่นแล้วส่งเสริมศาสนาที่นับถือเพียงศาสนาเดียว แต่หมายถึงการมุ่งก่อตั้งสภาเพื่อสัจจกัมในกลุ่มศาสนาที่เห็นพ้องต้องกัน และมีจุดประสงค์ต่อไป คือ เปิดเผยพื้นฐานร่วมกันออกมา (Common Ground)

การเปิดเผยพื้นฐานร่วมกันออกมาในกลุ่มศาสนา ไม่ได้ต้องการให้ด่วนสรุปว่า ศาสนาทั้งสองสอนสิ่งเดียวกัน ในด้านสถานภาพของนักบวช สมมติว่าพระคาทอลิกปฏิบัติซาเซน ไม่ได้หมายถึงว่า ท่านจะต้องเปลี่ยนสถานะเป็นพระคาทอลิกและเป็นพระเซนนิกายรินไซในขณะเดียวกัน ในด้านทฤษฎีก็เช่นกัน ระบบสัจจกัมระหว่างพุทธกับคริสต์ ไม่ได้หมายถึงให้พยายามเชื่อมโยง อนัตตาเข้ากับเรื่องพระเจ้า แต่ให้พยายามประสานประเด็นที่ยืดหยุ่นได้ ศาสนิกของแต่ละศาสนาจะต้องรู้ซึ่งด้วยว่าประเด็นไหนที่ยืดหยุ่นได้ ประเด็นไหนยึดหยุ่นไม่ได้

แนวทางแสวงจุดร่วม สงวนจุดต่างควรเป็นอย่างไร ?

ความเหมือนกันของแต่ละศาสนาเชิงแนวคิดทฤษฎีมีให้เห็นอยู่ทั่วไป แต่ความเหมือนกันไม่ได้หมายถึงว่าจะเป็นสิ่งเดียวกัน ท่านแทนซิน คยัตโส ดาไลลามะ องค์ที่ ๑๔ แห่งชาวพุทธธิเบตกล่าวไว้ว่า พระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนามีความเหมือนกันใน ๔ ประเด็น คือ

ประเด็นที่ ๑ ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ (transfiguration) คือ เกิดความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายของพระพุทธเจ้าหลังจากตรัสรู้ เช่น มีพระรัศมีเปล่งประกายออกจากวงแหวน เหตุอัศจรรย์นี้เกิดแก่พระเยซูเช่นกัน

ประเด็นที่ ๒ ทฤษฎีกรรม พระพุทธศาสนาสอนเรื่องกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว พระเยซูตรัสเช่นกันว่า พระองค์เสด็จอุบัติในโลก ไม่ใช่มาตัดสินโลก แต่มารักษาโลก

ประเด็นที่ ๓ รูปแบบของศรัทธา พระพุทธศาสนาพูดถึงรูปแบบของศรัทธา ๓ ระดับ คือ ความชื่นชมต่อบุคคลหรือภาวะอย่างใดอย่างหนึ่ง ความศรัทธามุ่งมั่นในอนาคต เช่น ปราบปรามพุทธภาวะ และความเชื่อในหลักศาสนา คริสต์ศาสนาสอนรูปแบบแห่งศรัทธาทั้ง ๓ นี้เช่นกัน เช่น เรื่องความภักดี ความอุทิศกายใจ

ประเด็นที่ ๔ ความมีส่วนร่วมในกันและกัน (empathy) พระพุทธศาสนายุคใหม่เชื่อว่า สัตว์โลกแต่ละตัวตนมีความสามารถแตกต่างกัน แต่มีส่วนร่วมในกันและกัน เช่น มีพุทธพีชะ มีพุทธธาตุเหมือนกัน คริสต์ศาสนาก็เชื่อเช่นนั้น เราต่างมีส่วนร่วมในทิพยภาวะ แต่อาศัยพระเยซูเท่านั้นที่จะทำให้ทิพยภาวะสมบูรณ์ได้

จากทฤษฎีขององค์ดาไลลามะทั้งหมด พอสรุปได้ว่า แม้จะมีความเหมือนกันเชิงแนวคิด ทฤษฎีอย่างไรก็ไม่สามารถรวมกันได้สนิท ความพยายามที่จะผสมแนวคิดของผู้นำศาสนาเข้าด้วยกัน เช่น กรณีของพระพุทธเจ้ากับพระเยซูก็เหมือนกับเอาศีรษะของจามรีใส่เข้าไปในตัวแกะ

ท้ายที่สุด วิธีการที่เหมาะสมในการบริหารจัดการสังคมพหุวัฒนธรรมโดยเฉพาะวัฒนธรรมทางศาสนา เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขก็คือวิธีการของหลวงปู่พุทธทาสและพระอาจารย์ติช นัท ฮันท์ การสร้างระบบสัจจากับต่างศาสนาและปลูกฝังแนวคิดศาสนาแห่งมนุษยชาติ และการแสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง เพียงเท่านั้นก็จะทำให้ชุมชนอาเซียนมีความร่มเย็นเป็นสุขได้

ความจริงแล้ว ความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างไทยกับประเทศในภูมิภาคนี้มีมายาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเด็นที่ควรมาทำความเข้าใจร่วมกันในยามนี้ (ยามที่คนไทยมีปัญหาตนเอง และรัฐบาลมีปัญหาเกี่ยวกับเพื่อนบ้านอยู่เป็นประจำ) ก็คือ เราจะรักษาความสัมพันธ์อันดีกับประเทศสมาชิกอาเซียนในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้อย่างไร

ข้อสำคัญที่สุดประการแรกคืออย่าไปตั้งตัวเป็นศัตรูกับประเทศเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอาจดีในบางเวลา อาจไม่ดีในบางเวลา เป็นเรื่องปกติธรรมดา ขอเพียงอย่าไปทำสิ่งที่ไม่พึงทำ ๒ อย่างคือ (๑) วิพากษ์วิจารณ์กิจการภายในของเขา (๒) ทำรบกับเขา เมื่อละเว้นสิ่งที่ไม่พึงทำ ๒ อย่างนี้แล้วจึงมาร่วมกันวางรากฐานอย่างน้อย ๓ เรื่องที่จะทำให้ความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ เข้มแข็ง ดังนี้

รากฐานที่ ๑ เรื่องการศึกษา

สถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยควรอย่างยิ่ง ที่จะให้โอกาสแก่เยาวชนคนหนุ่มสาวชาวอาเซียนได้เข้ามาศึกษาโดยวิธีการให้ทุนการศึกษา หรืออย่างน้อยก็อำนวยความสะดวกด้านการเข้าออกประเทศและความเป็นอยู่ในขณะที่ศึกษาอยู่ในประเทศไทย

ปัจจุบัน มีชาวอาเซียน เช่น พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ ศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมากพอสมควร แม้วุฒิการศึกษาเดิมที่คนเหล่านี้ นำมาสมัครเข้าเรียนจะมีความไม่ชัดเจนอยู่บ้างเกี่ยวกับประเด็นว่า จบระดับไหน สาขาอะไรกันแน่ แต่มหาวิทยาลัยก็อนุโลมและกำลังดำเนินการที่จะให้สภามหาวิทยาลัยเทียบและรับรองวุฒิการศึกษาให้

การเปิดโอกาสให้คนต่างชาติเข้ามาศึกษาในประเทศของเรา ถือเป็น การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระยะยาวและยั่งยืน เพราะคนที่เข้ามาศึกษาเหล่านี้ ที่จบการศึกษาและกลับไปทำงานในบ้านเมืองของตนแล้ว ย่อมมีความรู้จักคุ้นเคยกับประเทศไทยเป็นอย่างดีเกือบจะทุกด้าน ทำให้เกิดความไว้วางใจกัน เมื่อมีเหตุที่ต้องติดต่อสื่อสารกันในเรื่องใดๆ ในอนาคต ย่อมสะดวกยิ่งขึ้น

รากฐานที่ ๒ เรื่องกิจการคณะสงฆ์

กิจการคณะสงฆ์ในประเทศเพื่อนบ้านบางประเทศเช่น พม่า ลาว กัมพูชา มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงเหมือนกับกิจการคณะสงฆ์ไทย สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ในปัจจุบัน กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันมีน้อยมาก ทั้งๆ ที่ในบางเรื่องบางกรณีของไทยกับพม่ามีปัญหาที่ สามารถพระศาสนามาเป็นเครื่องมือแก้ไขได้ แม้แต่ในเรื่องเศรษฐกิจก็สามารถนำการพระศาสนามาช่วยสนับสนุนได้ หรือจะเอาการพระศาสนาทำหน้าที่ได้ด้วยซ้ำ การนำพระสงฆ์ไทยไปประเทศเพื่อนบ้านทุกครั้ง ต้องหาโอกาสเข้าไปเยี่ยมอย่างเป็นทางการที่วัดใดวัดหนึ่ง หรือองค์กรใดองค์กรหนึ่ง ไม่ใช่เพียงไปกราบไปไหว้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์เหมือนนักท่องเที่ยวทั่วไป

รากฐานที่ ๓ เรื่องสังคมสงเคราะห์

คราวที่พม่าประสบภัยพิบัติจากพายุเฮอร์กีสในปี ๒๕๕๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำโดยพระธรรมโกศาจารย์ อธิการบดี ได้พาคณะจากประเทศไทยเดินทางไปแจกข้าวของเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ประชาชนชาวพม่าที่ประสบภัย นี่ก็เป็นการสังคมสงเคราะห์เช่นกัน แต่ชาวพม่าที่คนไทยควรอนุเคราะห์สงเคราะห์ให้มากก็คือพวกที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยทั้งโดยถูกและไม่ถูกกฎหมาย จริงอยู่ คนเหล่านี้อาจสร้างปัญหาสังคมให้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเสพยาเสพติด ปัญหาเชื้อโรค ปัญหาอาชญากรรม แต่นัยหนึ่งก็มาช่วยสร้างความเจริญรุ่งเรืองด้านเศรษฐกิจให้กับประเทศไทย เพราะต้องยอมรับความจริงว่า ผู้ประกอบการบางประเภทหาคนมาทำงานยาก เพราะเป็นงานที่คนไทยไม่ยอมทำ จึงต้องไปเอาชาวพม่ามาทำ

ปัจจุบัน แรงงานชาวพม่าในจังหวัดสมุทรสาครทั้งที่ถูกและไม่ถูกกฎหมาย มีประมาณ ๘๐๐,๐๐๐ คน ที่จังหวัดภูเก็ตมีประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คน ไม่รวมแรงงานพม่าที่กระจายอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังมีเด็กพม่าเกิดใหม่จากครอบครัวแรงงานเหล่านี้อีกปีละหลายหมื่นคน เฉพาะที่โรงพยาบาลสมุทรสาคร มีเด็กพม่าเกิดใหม่ปีละประมาณ ๑,๐๐๐ คน

ถามว่า “คนเหล่านี้ต้องการจะกลับประเทศของตนหรือไม่”

จำนวนไม่ถึงครึ่งที่ต้องการเดินทางกลับประเทศ พวกเขาต้องการอยู่ทำมาหากินในประเทศนี้ ถ้าอยู่ไม่ได้ก็ต้องชวนขวดยาทางไปประเทศที่ ๓ ดังนั้น สิ่งประเทศไทยต้องทำก็คือ (๑) เตรียมคนไทยให้มีความพร้อมที่จะอยู่ร่วมกันกับคนหลายเชื้อชาติ (พหุสังคม) (๒) การจัดระบบบำนาญประชากรให้มีความชัดเจน (๓) การสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น ปัจจุบัน รัฐบาลไทยมีภาระต้องให้การ

สงครามที่แค้นคนไทยซึ่งเป็นกลุ่มระดับรากหญ้า ในอนาคตจะมีกลุ่มระดับรากหญ้าเพิ่มเข้ามาอีกพวกหนึ่ง นั่นคือชาวพม่า ลาว กัมพูชา และชาติอื่นๆ ที่เข้ามาขายแรงงานอยู่ในปัจจุบัน และเมื่อทำได้ดีคนเหล่านี้ก็จะเป็นพวกเรา อันจะมีผลให้ชาวพม่าทั้งประเทศกลายเป็นพวกเราไปด้วย พึงสำเหนียกอยู่เสมอว่า “มิตรแม้อริยคนถือว่าน้อยไป ศัตรูแม้หนึ่งคนถือว่ามากไป”

๔. บทสรุป

ศาสนาสำคัญของตะวันออก คือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธศาสนามีการเคลื่อนตัวเข้ามาในภูมิภาคอาเซียนโดยการส่งพระธรรมทูตเข้ามาเพื่อเผยแผ่คำสอนในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระจัดส่งพระโสณะและพระอุตตระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคนี้ และกลุ่มพ่อค้าได้เดินทางไปมาค้าขายระหว่างกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทางศาสนาไปเรื่อยๆ กับการทำมาค้าขาย ส่วนศาสนาอิสลามเริ่มเข้ามามีบทบาทในภูมิภาคนี้ในตอนที่พ่อค้าวาณิชบางส่วนเริ่มเปลี่ยนเส้นทางค้าขายจากเส้นทางสายไหมมาเป็นเส้นทางทะเลผ่านอินเดียตอนใต้ ศรีวิชัย กวางตุ้ง คริสต์ศาสนาได้เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในภูมิภาคนี้ ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๑๗๙๘ บทบาทของคริสต์ศาสนามีมากขึ้นในยุคล่าอาณานิคมของโปรตุเกส ฮอลแลนด์ อังกฤษ และฝรั่งเศส ซึ่งเริ่มตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๐๔๓ มาสิ้นสุดประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๒

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ โดยมีกรอบความร่วมมือการพัฒนาอยู่ ๓ ด้าน คือ (๑) ความมั่นคง (๒) เศรษฐกิจ (๓) สังคมและวัฒนธรรม และจะพัฒนาต่อไปสู่ความเป็นประชาคมอาเซียน (ASEAN Community=AC) ภายในปี พ.ศ. ๒๕๖๓ ภูมิภาคอาเซียนรวม ๑๐ ประเทศ มีประชากรรวมกันประมาณ ๖๐๙,๐๘๖,๓๒๙ คน เท่ากับ ๑ ใน ๑๐ ของประชากรโลก นับถือศาสนาหลัก ๔ ศาสนา การเคลื่อนย้ายไปมาของประชาชนในภูมิภาคนี้ทำให้เกิดสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งจะมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีก็คือเป็นการเปิดโลกทัศน์เข้าหากัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เปิดพรมแดนของการติดต่อสื่อสาร ส่วนข้อเสียก็คือ ถ้าไม่มีความเข้าใจวัฒนธรรมและไม่มีการเปิดใจยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกันและกันแล้ว โอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งย่อมมีมาก ถ้าไม่มีวิธีการบริหารจัดการที่ดีพออาจจะเกิดภัยคุกคามขึ้นในภูมิภาคก็ได้

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมมีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดสันติสุขหรือเกิดความรุนแรง การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมมี ๒ วิธี คือ การใช้ความรุนแรง และการใช้สันติวิธี กลไกแห่งสันติวิธีมีหลายแบบ เช่น การเปลี่ยนใจ การโอนอ่อนผ่อนตาม การบังคับโดยไม่ใช้ความรุนแรง การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมโดยใช้สันติวิธีตามแบบของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ๒ ท่าน คือ หลวงพ่อพุทธทาสและท่านติช นัท ฮันห์ หลวงพ่อพุทธทาสสอนว่า คนทุกศาสนาจะสามารถ

อยู่ร่วมกันอย่างสันติได้ ต้องยึดมั่นถือปฏิบัติอุดมการณ์ ๓ อย่าง คือ (๑) การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตนๆ (๒) การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา (๓) การทำโลกให้ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม พระอาจารย์ติช นัท ฮันห์ ได้วางหลักการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมทางศาสนาไว้ ๑๔ ข้อ เรียกว่า คีล ๑๔ เช่น อย่าบ้าคั่งหลักการหรือทฤษฎีทางศาสนาของตน อย่าคิดว่าความรู้ที่เรา มีอยู่ในปัจจุบันไม่มีวันเปลี่ยนแปลงและเป็นความจริงสูงสุด อย่าบังคับคนอื่นให้ยอมรับความเห็นของเราไม่ว่าจะโดยวิธีใดก็ตาม อย่าหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับปัญหาหรือเบือนหน้าหนีความทุกข์ และจงตระหนักรู้ว่าทุกข์มีอยู่ประจำโลกและชีวิตเสมอ อย่าพูดคำที่จะก่อให้เกิดความบาดหมางและความแตกแยกในสังคม อย่าใช้ชุมชนทางศาสนาเพื่อประโยชน์ส่วนตน หรือเปลี่ยนแปลงชุมชนทางศาสนา เป็นชุมชนการเมือง

เพราะฉะนั้น วิธีการที่เหมาะสมในการบริหารจัดการสังคมพหุวัฒนธรรมโดยเฉพาะวัฒนธรรมทางศาสนา เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขก็คือวิธีการของหลวงปู่พุทธทาสและพระอาจารย์ติช นัท ฮันห์ ด้วยการสร้างระบบสากัจฉากับต่างศาสนาและปลูกฝังแนวคิดศาสนาแห่งมนุษยชาติ และการแสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง เพียงเท่านี้ก็พอจะทำให้ชุมชนอาเซียนมีความร่มเย็นเป็นสุขได้

อภัยทาน : ประตูสู่ความปรองดองของชีวิตและสังคม

Forgiveness : the Door to the Life and Social Reconciliation

พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส, รศ.ดร.

Ven. Assoc. Prof. Dr. Phramahā Hansā Dhammahāso

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

คำว่า ทาน ตามที่ปรากฏในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มักจะให้ความสำคัญอยู่ในมิติของการให้วัตถุเจนนั่นเมื่อกกล่าวถึงการให้ สังคมไทยจะเข้าใจหรือรับรู้ว่า หมายถึง การให้วัตถุสิ่งของ หรือของบริจาคนให้แก่คนอื่น ๆ เช่น ถวายสังฆทานแก่พระสงฆ์ และให้ทานแก่คนตกทุกข์ได้ยาก เช่น ให้ทานแก่ขอทาน คนชราหรือทุพพลภาพ แต่ทานหรือการให้ที่จัดได้ว่าเป็นทานอันยิ่งใหญ่ในพระพุทธศาสนา ซึ่งสังคมไทยมักจะละเลย หรือไม่คอยให้ความสำคัญสักเท่าใดนัก คือ อภัยทาน

การให้อภัยมีแง่มุมที่น่าสนใจใน ๒ ประเด็นหลัก คือ ในแง่ของการป้องกันความขัดแย้ง และความหมายในแง่ของการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง คือ

(๑) ในแง่ของการป้องกันความขัดแย้ง อภัยทาน หมายถึง การให้ความไม่มีภัย หรือความไม่กลัวแก่คนอื่น หรือความปลอดภัยแก่คนอื่น หรือสิ่งอื่น อันหมายถึงทำที่ที่เราหรือมนุษย์อยู่ใกล้กับสิ่งใด หรือผู้ใดแล้ว สิ่งนั้น หรือผู้นั้น ไม่กลัว หรือรู้สึกว่าจะกำลังนำภัยมาสู่เขา

(๒) ในแง่ของการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง อภัยทานหมายถึง การให้อภัย กล่าวคือ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งอภัยโทษ หรือให้อภัยโทษ หรือยกโทษ รวมไปถึงการรับคำขอโทษ หรือรับคำขอขมาจากบุคคลที่เคยกระทำให้ตัวเองมีความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง

การศึกษา และทำความเข้าใจ “อภัยทาน” ใน ๒ มิติอย่างรอบด้าน ย่อมบังเกิดผลในเชิงบวกต่อทัศนคติ และทำที่ในการแสดงออกของกลุ่มคน หรือกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่กำลังยึดมั่นในจุดยืนของตัวเอง ได้ตระหนักรู้ว่า ในที่สุดแล้ว การไม่สามารถที่จะทะเลาะจุดยืน หรือการไม่พยายามที่จะเดินเข้าสู่โต๊ะเจรจา เพื่อหาทางออกร่วมกัน จะก่อให้เกิดผลเสียต่อตัวเอง และสังคมในระยะยาวอย่างไร ดังนั้น คำว่า อภัยทาน อาจจะสัมพันธ์กับความรู้สึกว่า เขาได้รับความเป็นธรรม ความยุติธรรม และศักดิ์ศรีของความ เป็นมนุษย์ในชุมชนและสังคมมากน้อยเพียงใด

Abstract

The word Dhāna (giving) in Thai social existence since the past up to the present has always given the significance of the dimension of giving materials; hence, when mentioning the Dhāna, Thai societies will understand or perceive as the giving of materials or the donated stuff for others; for example, the alms offered to monks and the donation to the suffering people i.e. the giving to the beggars, the old and handicap people. While the great alms or the giving in Buddhism that Thai societies always neglect or ignore its importance is Forgiveness.

Forgiveness has got 2 significant interesting points of views i.e. in the senses of the prevention of conflicts, and the transformation of conflicts as follows:

(1) In the sense of the prevention of conflicts: the “Forgiveness” means the giving of the harmlessness or the giving of fearless and safeness to other people or other things which means the attitude that we or a man whenever are or is close to anything or anyone, that thing or that person is either not fearful nor feels that we are bringing such harm to it or to him.

(2) In the sense of the transformation of conflicts: the “Forgiveness” means forgiving in the aspects of any person who forgives or accepts apology from the one who used to cause him any sufferings.

The careful study and understanding of the above two dimensional senses of Forgiveness in every detail will of course yield positive result to the attitude and the expression among groups of people or of the various benefit groups who are holding tightly on to their stand points of views. They will

realize that eventually, the inability of breaking their clinging down or not trying to compromise for the mutual resolutions, how they may get the negative outcomes to both themselves and the societies in such a long term. Therefore, the word Forgiveness may relate to the feeling of how much “they get the fairness, justice, and the human dignity” in communities and societies.

๑. บทนำ

คำว่า ประองตอง เป็นวลีที่มีการกล่าวถึงและมักจะนำไปเป็นเครื่องมือในการสร้างวาทกรรม เพื่อสนองตอบต่อผลประโยชน์ และอำนาจของกลุ่มบุคคลตามบริบทต่างๆ ในสังคมไทยยุคปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง และแพร่หลาย การเกิดขึ้นของวลีนี้ในสถานการณ์ปัจจุบันนี้อาจจะสะท้อนให้เราได้เห็นถึงกลุ่มคนในสังคมขัดแย้งระหว่างกันและกัน จนความขัดแย้งดังกล่าวพัฒนาไปสู่ความรุนแรง แบ่งฝักแบ่งฝ่ายจนทำให้ฝ่ายต่างๆ หรือกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ไม่สามารถการเจรจาและแสวงหาทางออกที่แต่ฝ่ายพึงพอใจได้ ผลดังกล่าว ทำให้กลุ่มคนซึ่งได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งและความรุนแรงดังกล่าว จำเป็นต้องนำเสนอ “วาทกรรม” นี้ขึ้น เพื่อย้ำเตือนให้แต่ละฝ่ายได้ตระหนักรู้ถึงผลกระทบที่จากวิกฤติการณ์ดังกล่าว ได้หันมาให้ความใส่ใจ สำนึกรู้ และดำเนินการจัดการกับปัญหาต่างๆ ในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง

ข้ออ้างและเหตุผลของการเรียกหาความปรองดอง อาจจะก่อให้เกิดการตั้งคำถามทั้งในแง่บวกและลบเช่นกัน กล่าวคือ อาจจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมของกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินชีวิต และธุรกิจ หรืออาจจะเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ในทางการเมืองของกลุ่มการเมืองที่ปรารถนาจะแสวงหาผลประโยชน์จากวาทกรรมนี้เพื่อการดำรงอยู่แห่งอำนาจที่พึงมีพึงได้

อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะกลุ่มต่างๆ จะเรียกร้องปรองดองเพื่อผลประโยชน์อันใดก็ตาม แต่ประเด็นสำคัญที่จำเป็นต้องตั้งคำถามคือ การที่จะได้มาซึ่งความปรองดองนั้น เราควรพัฒนา ตัวแปรตัวใดมากที่สุด เพื่อให้ตัวแปรดังกล่าวได้ทำหน้าที่อย่างเต็มศักยภาพ เพื่อให้ความปรองดองได้ผลดีออกนอกผลอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

๒. อภัยทาน : ขอบเขตและความหมาย

อภัยทาน เป็นคำในภาษาบาลี ประกอบขึ้นจาก อ + ภัย + ทาน หมายถึง การให้ความไม่มีภัย หรือปลดปล่อย^๑ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ก็ได้ให้ความหมาย อภัยทานว่า การให้ความไม่มีภัย^๒ เช่นเดียวกัน อภัยทาน เป็นการให้ที่เป็นมหาทาน คือ เป็นทานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งพระพุทธเจ้า ทรงแสดงไว้ใน อภิสันหสูตร^๓ ดังนี้

...อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์แล้ว ชื่อว่า ให้ความไม่มีภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน อันไม่มีประมาณ...อริยสาวกเป็นผู้ละเว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทแล้ว ชื่อว่า ให้ความไม่มีภัย ไม่มีเวรให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน อันไม่มีประมาณ

จะเห็นได้ว่า อภัยทานที่กล่าวถึงในพระไตรปิฎกนั้น แท้ที่จริงก็คือ คีล ๕ นั่นเอง และเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่อันเป็นมหาทาน ซึ่งจะมีความหมายที่แตกต่างไปจากความหมายเพียงแค่ว่าการให้อภัยที่เราเข้าใจกันทั่วไปว่า เป็นเฉพาะการยกโทษให้ ไม่โกรธเคืองกันเมื่อเวลาเกิดเรื่องทะเลาะกัน

ในอรรถกถาแห่งขุททกนิกาย จริยาปิฎก มีคำอธิบายอภัยทาน ว่าหมายถึง การป้องกันอันตราย ที่ปรากฏแก่สรรพสัตว์ ให้พ้นจากพระราชา โจร ไฟ น้ำ คีตธู สัตว์ร้ายมีราษสีห์ และเสือโคร่ง เป็นต้น^๔ ในขณะที่พระสิริมังคลาจารย์กล่าวถึง อภัยทานไว้ว่า “อริยสาวกยอมให้อภัย กล่าวคือ ย่อมทำอภัยทาน คือสมทานวิริติ กล่าวคือ เบญจศีล (ศีล ๕) ศีลชื่อว่าเป็นทาน โดยความเป็นอภัยทาน หรือเจตนาเป็นการงดเว้นด้วยการให้สภาวะที่ปลอดภัยหรือให้อภัย หรือกล่าว อีกนัยหนึ่ง หมายถึงเจตนาของบุคคลผู้ให้อภัยทานที่ต้องการเลี้ยงหรือรักษาหมู่มสัตว์ไว้ด้วยเจตนาดังกล่าวนั่นเอง”^๕

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๘๐.

^๒ ราชบัณฑิต, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๓๑.

^๓ อัง อัญจน.(ไทย) ๒๓/๓๔/๓๐๐-๓๐๑.

^๔ ชู.จริยา.อ. (บาลี) ๔/๒๖๑.

^๕ มงคล. (ไทย) ๓/๒/๒๔๗-๒๔๘.

จะเห็นว่า อภัยทานทั้งสามบริบทนั้น นอกจากจะเป็นการเน้นการไม่เข้าไปเบียดเบียนคนอื่น หรือสัตว์อื่นในเชิงกายภาพแล้วยังมีนัยที่มุ่งถึงการมีเจตนาภายในที่จะเข้าถึงมุ่งร้ายหรืออาฆาตแค้นภายในใจของกลุ่มคนต่างๆ ด้วย ด้วยเหตุนี้การให้อภัยทานนั้นทำได้ทั้งแก่มนุษย์ด้วยกัน เช่น การให้อภัยโทษ การไม่ถือสาหาความ การไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธหรือประทุษร้ายตอบบุคคลผู้ประทุษร้ายตนเอง และการให้อภัยแก่สัตว์ที่ตนได้มาด้วยประสงค์จะฆ่าให้ตายหรือการให้อภัยแก่สัตว์ที่ตนต้องการเพื่อประโยชน์แก่ตน

ในขณะที่ พุทธทาสภิกขุ^๖ ได้ให้ความหมายของ อภัยทาน ว่า หมายถึง ไม่ต้องกลัว ให้อภัย คือเราให้ความไม่ต้องกลัวแก่บุคคลนั้น แปลว่า บุคคลนั้นไม่ต้องกลัวเรา นี่คือให้อภัย ที่นี้บางคนอาจจะคิดว่า นี่มันไม่ใช่ให้ทาน นี่มันไม่รู้ เขาพูดไปทั้งที่ไม่รู้การให้อย่างนี้ เรียกว่า ให้ทาน แต่เขาเรียกว่า อภัยทาน เป็นสิ่งที่ให้กันได้ ให้ได้ทั้งทางกาย ให้ได้ทั้งทางวาจา ให้ได้ทั้งทางจิตใจ ทางร่างกาย เขามาขอขมาขออภัยเรากลับ ทางวาจา บอกรอโหสิกรรม ทางจิตใจ เราก็ตัดความโกรธ ความอาฆาตจองเวร อย่างนี้ก็เรียกว่า อภัยทาน ทั้งนี้มีได้ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว การให้อภัยมีสองความหมายคือ ความหมายในแง่ของการป้องกัน ความขัดแย้งและความหมายในแง่ของการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง คือ

๑) ในแง่ของการป้องกันความขัดแย้ง (Prevention) อภัยทาน หมายถึง การให้ความไม่ภัย หรือความไม่กลัวแก่คนอื่น หรือความปลอดภัยแก่คนอื่น หรือสิ่งอื่น อันหมายถึงทำที่ที่เรา หรือมนุษย์อยู่ใกล้กับสิ่งใด หรือผู้ใดแล้ว สิ่งนั้น หรือผู้นั้น ไม่กลัว หรือรู้สึกที่เรากำลังนำภัยมาสู่เขา ในความหมายนี้ อภัยทานมีความหมายเท่ากับศีล ๕ เพราะเมื่อมนุษย์ปฏิบัติตามศีล ๕ แล้ว เช่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และไม่แย่งชิงทรัพย์การ หรือทรัพย์สินของผู้อื่น ย่อมทำให้คนอื่น หรือสิ่งอื่นไม่รู้สึกว่ากำลังถูกเบียดเบียน ถูกทำร้ายทั้งกายภาพ และจิตภาพ

๒) ในแง่ของการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง (Transition) อภัยทานหมายถึงการให้อภัย กล่าวคือ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งอภัยโทษ หรือให้อภัยโทษ หรือยกโทษ รวมไปถึงการรับคำขอโทษ หรือรับคำขอขมาจากบุคคลที่เคยกระทำให้ตัวเองมีความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง กรณีนี้ เช่นเดียวกับการที่พระพุทธเจ้าให้อภัยแก่พระเจ้าอชาตศัตรูที่สมคบคิดกับพระเวททัตในการปองร้ายพระองค์ และเคยประทุษร้ายบิดาของพระองค์คือพระเจ้าพิมพิสารในฐานะเป็นพระสหายของพระพุทธเจ้า

จะเห็นว่า อภัยทานในความหมายทางพระพุทธศาสนานั้น จึงมีความหมายที่กว้างและครอบคลุม มากกว่าความหมายทั่วไปที่เข้าใจกันว่าเป็นการหายโกรธหรือยกโทษให้เท่านั้น และจากความหมายของอภัยทานที่หมายถึง การรักษาศีล ๕ นั้น เราจึงสามารถที่จะให้อภัยทานได้อยู่ตลอดเวลา โดยไม่จำเป็นที่อภัยทานจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเวลาเราทะเลาะหรือมีปัญหาขัดแย้งกัน

^๖ พุทธทาสภิกขุ, **ทาน ศีล ภาวนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๓), หน้า ๒๔.

๓. สาเหตุที่มนุษย์และสังคมไม่ยอมให้อภัย

ในสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่มนั้น ทำให้เกิดคำถามว่า “อะไรเป็นอุปสรรคที่จะทำให้คู่กรณีไม่ยินยอมที่จะให้อภัยกัน” ผู้เขียนพบว่าคำตอบอย่างน้อยสองประการคือ (๑) การที่คู่กรณีพยายามที่จะสร้างเงื่อนไขขึ้นมาเป็นกับดักให้ตัวเอง และ (๒) การที่คู่กรณียึดมั่นในจุดยืนของตัวเองมากเกินไป โดยเฉพาะการกลัวสูญเสียในสิ่งต่างๆ เช่น เสียเปรียบ เสียหน้า เสียอำนาจ เสียโอกาส เสียใจ และเสียความเป็นตัวของตัวเอง ตัวแปรสองประการข้างต้น ได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้คู่กรณีไม่สามารถที่สร้างสะพานที่จะเชื่อมมิตรภาพระหว่างกันและกันได้อย่างสมดุลงั้น ฉะนั้น จึงทำให้เกิดคำถามอีกว่า เราจะออกกับดักแห่งเงื่อนไขที่เราได้สร้างขึ้นมาได้อย่างไร ผู้เขียนมองว่า ทางออกสำคัญก็คือ การที่คู่กรณีจะต้องถามตัวเองว่า จุดยืนหรือเงื่อนไขที่แต่ละคนได้สร้างขึ้นนั้น ก่อให้เกิดคุณหรือโทษต่อตัวเองมากน้อยเพียงใด หากคู่กรณีมองว่า เงื่อนไขที่สร้างขึ้นมานั้นก่อให้เกิดคุณแก่ตัวเองก็ยอมเป็นเรื่องยากที่จะนำไปสู่การขออภัย หรือให้อภัยกัน แต่หากคู่กรณี หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมองว่า ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้นำไปสู่ความแตกแยก ความริ้วฉาน หรือกระทบกระทั่งกันทางด้านร่างกายและจิตใจ เป็นการสั่นคลอนสัมพันธภาพอันดีซึ่งกันและกัน จนอาจกลายเป็นความขัดแย้งในที่สุด นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาจึงได้หันมาสนใจการให้อภัยทานซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง ในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้และเป็นสิ่งที่จะช่วยให้เราหันหน้ามาคืนดีกันเพื่อสันติสุขของบุคคลในสังคมหรือตัวเอง

ความโกรธ อาฆาต พยาบาท ทำให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลไม่ยินยอมที่จะให้อภัยซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ ความโกรธ อาฆาต พยาบาท อาจยังมีอุปสรรคอื่นๆ ที่มนุษย์เรามากใช้เป็นเหตุผลในการอ้างถึงการไม่ให้อภัย คำถามมีว่า เพราะเหตุใด? มนุษย์และสังคมจึงไม่ยินยอมเข้าสู่การปล่อยวางโดยการให้อภัย กลุ่มคนต่างๆ มักจะมีแนวคิดที่ว่า เราจะให้อภัยทานกันได้อย่างไร เพราะมันไม่สาสมกับเรื่องราวที่เกิดขึ้น ทำไมถึงจะต้องไปยอมสละสิทธิ์^๗ ของการเป็นผู้ถูกกระทำหรือผู้เสียหายเป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง หากเราจะให้อภัยกลุ่มคนที่สร้างความเจ็บปวดแก่เรา อีกทั้งเราควรได้รับการชดเชยเยียวยาความเสียหายเพราะเราเป็นฝ่ายถูกกระทำ ซึ่งคำถามเหล่านี้ผู้เขียนได้รวบรวมแล้วนำมา

^๗ ในแนวคิดปัจจุบันอันหนึ่ง ได้ให้ความหมายของการให้อภัย รวมถึงว่า เป็นการยกเลิกสิ่งที่ติดค้างกันอยู่ ซึ่งโดยมากแล้วจะเกี่ยวกับความยุติธรรมซึ่งผู้เสียหายต้องการที่จะได้รับ และในขณะที่การให้อภัยที่เกิดขึ้นภายในใจนั้น จะเกี่ยวกับความรู้สึกและอารมณ์ในการยกเลิกสิ่งที่ติดค้างกัน ฉะนั้นการแสดงออกต่อกันและกันในการให้อภัยนั้นเป็นการสื่อให้เห็นถึงการยกเลิกสิ่งที่ติดค้างกัน ในมุมมองของการให้อภัยจึงเป็นการสละของผู้ถูกกระทำ โดยการที่ได้ยอมละสิทธิ์ของตนในการได้รับการชำระสิ่งติดค้าง และเป็นการสละโดยที่อาจไม่ได้สิ่งใดตอบแทนกลับมาจาก McCullough, M.E., Paragament, K.I., Thoresen, C.E., **Forgiveness: Theory, Research, and Practice**, pp. 139-147.

ศึกษาค้นคว้าจากตำราและเอกสารทางด้านจิตวิทยาต่างๆ แล้วทำการวิเคราะห์ เพื่อพยายามอธิบายอุปสรรคที่ขวางกั้นต่อการให้อภัยทานในสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยว่ามีลักษณะอย่างไร

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า อุปสรรคที่ขวางกั้นต่ออภัยทานนั้น มักเกิดมาจากมุมมองเชิงลบและมุมมองที่แตกต่างกันต่ออภัยทานของผู้ถูกกระทำหรือผู้เสียหายไปสัมพันธ์กับผู้กระทำ อุปสรรคเหล่านี้มีความจำเพาะเข้มข้นขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคลและสถานการณ์นั้นๆ ซึ่งทำให้การให้อภัยทานนั้นจะว่ายากก็ยากเหลือเกินที่จะให้ได้ และบางครั้งไม่อาจฝืนกระทำได้เลย ผู้เขียนได้วิเคราะห์ตัวแปรสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการให้อภัยจนไม่สามารถนำไปสู่การสร้างความปลอดภัย ดังนี้

๓.๑ อภัยทานเป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรม (Forgiveness is unfair)

กลุ่มคนจำนวนมากภายในโลกนี้ไม่ต้องการให้อภัยทาน เพราะมีมุมมองว่า การยกโทษให้นั้นเป็นการทำให้ความยุติธรรมหายไป^๔ คนกลุ่มนี้จะคร่ำคร่าต่อ มาตรฐานความยุติธรรมแบบการตอบแทนความผิด ที่จะทำให้เกิดกฎ ตาต่อตา ฟันต่อฟัน ซึ่งแทบไม่เหลือช่องว่างให้ความเมตตาปราณีต่อผู้กระทำผิดเลย ก็เพราะเขาเหล่านั้นอาศัยยึดหลัก กฎต้องเป็นกฎ หรือ Action เท่ากับ Reaction ตามหลักวิชาฟิสิกส์ หรือ บุญคุณต้องตอบแทนค้ำต้องชำระ ฉะนั้น ในความยุติธรรมแบบที่ต้องได้รับการชดใช้ นั้น จึงมีผู้เสนอว่าต้องได้รับการชดใช้อย่างน้อยก็ในรูปแบบของการขอโทษ หรือการชดเชยในรูปแบบอย่างอื่น ซึ่งแนวคิดนี้กล่าวโดยง่ายก็คือ จำเป็นต้องมีสิ่งที่ต้องชดเชย เพื่อผดุงไว้ซึ่งมาตรฐานความยุติธรรมก็แล้วกัน ในทางตรงกันข้ามกัน สำหรับการให้อภัยทานนั้น ไม่ว่าจะเป็แงของการแสดงภายในใจ หรือการแสดงออกภายนอก มักจะต้องมีการละเว้นมาตรฐานของความยุติธรรมออกไปบ้าง ด้วยเพื่อกระบวนทัศน์ที่ปรารถนาจะแสดงความเมตตาอย่างแท้จริง และความ รู้สึกอยากให้อภัยทานจากใจผู้ถูกกระทำ

เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่เข้าใจและยอมรับได้ว่า หากผู้เสียหายมีแนวโน้มในความต้องการเรื่องความยุติธรรมแบบที่ต้องมีการชดใช้การกระทำนั้น ผู้เสียหายอาจไม่ต้องการจะให้ผู้กระทำหลุดพ้นจากความผิด โดยไม่ได้รับการลงโทษหรือต้องชดใช้ ในกรณีที่เกิดเช่นนี้ การแสดงออกถึงการให้อภัยทานแม้ว่าจะเป็สิ่งดีงามที่ควรกระทำ แต่อย่างไรก็ตาม มันไม่่ง่ายเลยที่จะเกิดขึ้น และบางกรณียอมรับได้ยากเพราะไปขัดขวางความยุติธรรมของสังคมโดยรวม ดังตัวอย่างของคดีอาญา แม้ว่าผู้เสียหายจะให้ภัยทานและไม่อยากให้ผู้ได้รับโทษเลยก็ตาม แต่ความผิดทางอาญาเป็นความผิดต่อแผ่นดินซึ่งจำเป็นต้องได้รับโทษไม่อาจหลีกเลี่ยง มิฉะนั้นจะมีปัญหาต่อระบบความยุติธรรมและต่อสังคมส่วนรวม ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นด้วยส่วนหนึ่งว่า มุมมองดังกล่าวนับว่ามีการใช้เหตุผลที่เหมาะสม มี

^๔ Ibid., pp. 146-147.

หลักการรองรับและหลักฐานสนับสนุนแน่นอนเห็นจะต้องยอมรับได้ว่า การปล่อยให้ผู้กระทำผิดพ้นจากโทษที่สมควรได้รับ อาจไม่ถูกต้องตามกฎหมายของความยุติธรรม ยิ่งถ้าหากผู้ถูกระทำหรือผู้เสียหายนั้นได้รับความเจ็บปวดทรมาน หรือเสียหายอย่างหนักจากความขัดแย้งนั้น ก็ทำให้สนับสนุนได้เลยว่า ผู้กระทำผิดสมควรได้รับโทษจริงๆ และยิ่งไปกว่านั้น ถ้าหากว่า ผู้กระทำผิดไม่สำนึกผิดด้วยแล้ว และแถมยังไม่ได้รับผลใดๆ จากเหตุการณ์นั้นเลย คนจำนวนมากที่รักความยุติธรรม ก็จะไม่ต้องการให้อภัยทานได้เลย มันฝืนความรู้สึกต่อเรื่องความยุติธรรม

ดังนั้น เรามักพบคนจำนวนมากไม่น้อยเลย อาจมีมุมมองที่ต้องการความยุติธรรมในแบบที่ต้องมีการชดใช้ กล่าวได้เลยว่า ผู้ที่ต้องการความยุติธรรมแบบนี้ก็ไม่ได้ทำผิดหรือใช้เหตุผลผิดแต่อย่างใด เพียงแต่ว่าศรัทธาในแง่มุมของความยุติธรรมมากกว่าแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ (การประนีประนอม การเห็นอกเห็นใจ และความเมตตากรุณา) คนเหล่านั้นจึงมักจะไมยอมให้อภัยทาน หากความเสียหายนั้นยังไม่ได้รับการชดใช้

ในประเด็นนี้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า การให้อภัยทาน กับ การให้อภัยโทษ มีทั้งส่วนเหมือนและแตกต่าง จึงควรใคร่ครวญแยกแยะให้ดี เพราะแม้ว่าผู้ร้ายที่สมควรรับโทษและเขาก็ได้รับโทษไปแล้วนั้น ผู้เสียหายยังคงแสดงความรู้สึกให้อภัย และให้อภัยทาน ไม่พยายามจองเวรในเรื่องที่ผ่านมาได้เสมอ

๓.๒ อภัยทานเป็นความอ่อนแอ (Forgiveness is weakness)

ตัวแปรที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลไม่ยินยอมให้อภัยซึ่งกันและกัน คือ “การไม่ประสงค์ที่จะทำให้ผู้คนที่ไปได้ตระหนักรู้ถึงอ่อนแอ ขลาด และใจเสาะ”^๙ การให้อภัยทานอาจดูเหมือนว่าเป็นการยอมจำนน ซึ่งจะทำให้เกิดความอาย เราพบได้ว่า เมื่อผู้ถูกระทำหรือผู้เสียหายตั้งใจว่าจะรักษาหน้าตาและศักดิ์ศรีของตัวเองไว้ เขาก็ยังต้องการแก้แค้นหรือแสดงความโกรธและตอบโต้ในแบบอื่นๆ การรักษาหน้าตาและศักดิ์ศรีนั้น อาจเหมาะสมเมื่อเกิดขึ้นในบางโอกาสที่ควรกระทำ อย่างไรก็ตาม คนที่ไม่พยายามรักษาหน้าบ้างเลยอาจแสดงออกให้เห็นถึงอุปนิสัยที่เป็นคนขี้อาย

การให้อภัยง่ายที่รวดเร็วเกินไป กลับกลายเป็นดูว่าอ่อนแอไม่รักษาหน้าตาศักดิ์ศรีเลย นับเป็นความคิดที่เห็นแก่หน้าตาและศักดิ์ศรีมากกว่าความดีที่พึงกระทำ หรือถ้าไม่อย่างนั้นหากกลัวว่าจะถูกมองว่าดูอ่อนแอ เราก็อาจหาทางกู้หน้าตัวเองในทางอื่นตั้งมากมาย ซึ่งดีกว่าการโกรธแก้แค้นตอบโต้เป็นไหนๆ จึงไม่ควรนำมุมมองเช่นนี้มาเป็นอุปสรรคต่อการให้อภัยทาน นับว่าเป็นการให้เหตุผลที่ไม่ค่อยถูกต้องนัก ในการเปรียบเทียบเรื่องการให้อภัยทานซึ่งเป็นแง่ดี ให้ไปสัมพันธ์กับความ

^๙ Ibid., p. 146.

อ่อนแอซึ่งเป็นแง่ไม่ดี จนสุดท้ายแล้ว หากผู้ถูกระทำยังหลงวนเวียนในมุมมองเช่นนี้ เลยกาว่า เป็นการแสดงความอ่อนแอ ทำให้จะต้องถูกว่า หรือดูถูกจากคนอื่น หรือคิดเลยไปว่าอาจต้องพบกับ พฤติกรรมก้าวร้าวของผู้กระทำ จึงทำใจที่จะให้อภัยทานได้ยาก น่าเสียดายโอกาสดีงามจริงๆ อัน เนื่องมาจากใช้เหตุผลที่ไม่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม ยังพบได้ว่ามีคนจำนวนไม่น้อยทีเดียว ที่รักษาหน้าตา คักดีศรีด้วยกลัวว่าดูอ่อนแอ ทำให้เรามักพบเห็นผู้เสียหายที่อับอายมีแนวโน้มที่จะโกรธแค้น มากกว่าให้อภัย

ในความเป็นจริงแล้ว การให้อภัยทานอาจทำให้คนบางกลุ่มดูเหมือนว่าเป็นการแสดง ความอ่อนแอ แต่ความเป็นจริงแล้ว การให้อภัยทานนั้นไม่ได้อ่อนแอเลย กลับเป็นความเข้มแข็งที่น่าเคารพ นับถืออย่างยิ่ง เพราะการที่คนคนหนึ่งจะยอมสละสิทธิ์การเอาโทษของตนนั้น ต้องใช้ความเข้มแข็ง อดทนในการควบคุมจิตใจตัวเองเป็นอย่างมาก เป็นการชนะใจตนเอง เป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ในการให้ อภัยทานหรือความไม่มีภัยนั่นเอง บ่งบอกถึงศักยภาพที่สูงส่งในการพัฒนาจิตใจตนเอง

๓.๓ อภัยทานเป็นความสูญเสีย (Forgiveness is losing)

แม้ผู้ถูกระทำหรือผู้เสียหายนั้นจะได้รับผลร้ายทั้งทางด้านอารมณ์และจิตใจแล้ว แต่การที่มี ฐานะเป็นผู้เสียหายยังอาจมีกรณีที่ได้รับประโยชน์บางประการจากเหตุการณ์ความขัดแย้งนั้นๆ ด้วย^{๑๐} ตัวอย่างเช่น บุคคลที่เป็นผู้ถูกระทำหรือผู้เสียหายจะได้รับการมองในแง่ดีและเห็นใจเป็นอย่างมาก จากการทำเป็นผู้เสียหาย ผู้ถูกระทำอาจมีพลังอำนาจในการทำให้เกิดความรู้สึกผิดแก่ผู้กระทำในเรื่อง นั้นๆ และโดยส่วนใหญ่แล้วสามารถเรียกร้องการขอโทษและการชดเชยในรูปตัวเงิน ซึ่งในบางกรณี อาจได้เป็นเงินจำนวนมากมายมหาศาล และบางที่อาจแสดงอาการโกรธและอยากแค้นต่อผู้กระทำ ผิดโดยยังมีภาพที่น่าเห็นใจจากสายตาคอนนอยนออกอยู่ ซึ่งการกระทำที่เกิดจากความโกรธแค้นนั้นอาจ ทำให้ผู้ถูกระทำดูมีอำนาจมากกว่าก็เป็นได้ เรามักพบว่าผู้ที่มองตนเองว่าเป็นผู้เสียหายอาจดำรง ความโกรธเคืองขุ่นแค้นเอาไว้นาน และทำให้เขารู้สึกยังมีอำนาจในเรื่องนั้นอยู่ เพราะการที่เป็น ผู้เสียหายนั้นจะได้รับความเห็นอกเห็นใจ และกำลังใจจากผู้อื่น ซึ่งจะเห็นได้ว่าประโยชน์เหล่านี้จะ หายไป หากปราศจากฐานะการเป็นผู้เสียหายหรือผู้เคราะห์ร้ายที่เกิดเหตุการณ์เช่นนั้น

ผู้เขียนเห็นว่า ความเป็นไปได้ในสังคมวัตถุนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ ที่อาจเกิดกรณีของการ ที่คนบางพวกยอมรับสภาพตนเองว่าเป็นเหยื่อ ก็เพื่อหวังให้ได้ผลประโยชน์เหล่านั้น จะเห็นได้ชัดเจน ขึ้นทันที เมื่อผลประโยชน์นั้นออกมาเป็นรูปการฟ้องร้อง การชดใช้ด้วยเงินหรือทรัพย์สินที่มีมูลค่าสูงๆ มุมมองของการให้อภัยทานที่ติงามก็จะไปปนเปื้อนกับความต้องการเชิงประโยชน์นิยมทางด้านธุรกิจ

^{๑๐}Ibid., p. 147.

ทำให้ไม่ยินยอมให้อภัยทานเพราะมีวาระซ่อนเร้นในผลประโยชน์นั่นเอง ด้วยเหตุว่า การให้อภัยทานนั้นก็เท่ากับเป็นการยกเลิกฐานะการเป็นผู้เสียหาย และยกเลิกประโยชน์ที่มากับฐานะนั้น ดังนั้น ก็ไม่น่าประหลาดใจที่พบได้ในชีวิตจริงว่า บางคนไม่สามารถยอมให้อภัยทานได้ เพราะการสูญเสียผลประโยชน์ในฐานะผู้เสียหายนั่นเอง

๓.๔ อภัยทานนำมาซึ่งความหวาดกลัว (Forgiveness is fear)

ประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่ได้กลายเป็นข้อห่วงใยในกรณีของกลุ่มคนต่างๆ จะให้อภัยซึ่งกันและกัน คือ การให้อภัยซึ่งมีนัยถึงการยกโทษให้ นั่นเปรียบประดุจการเปิดโอกาสให้เกิดเหตุการณ์อย่างนั้นซ้ำอีกหรือไม่^{๑๑} ดังมีคำกล่าวว่า “อย่าปล่อยให้คนชั่วลอยนวล เพื่อมากระทำความผิดซ้ำต่อไป ซึ่งประเด็นนี้ส่วนมากแล้วมักจะเกิดกับความขัดแย้งที่รุนแรง หรือเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างเช่น ความรุนแรงในครอบครัว หรือ การทำร้ายทางเพศ ที่มีข่าวปรากฏในสื่อต่างๆ ให้เห็นถึงอุบัติการณ์ซ้ำและต่อเนื่องเป็นระยะไม่สิ้นสุดเสียที ซึ่งคำถามมีว่า หากผู้ถูกระทำหรือผู้เสียหายให้อภัยทาน ยอมยกเว้นหนี้ค้ำจากการเป็นฝ่ายถูกระทำไปแล้ว เรื่องอาจจะกลับพลิกผัน ทำให้พวกเขาต้องตกอยู่ในห้วงอันตรายที่จะต้องเจ็บปวดซ้ำในเหตุการณ์เดิมๆ ได้ อีกหรือไม่ ซึ่งคงต้องยอมรับว่า ผู้ที่ถูกทำร้ายอย่างหนักจากเหตุการณ์นั้น ก็มีแนวโน้มที่จะหวาดกลัวต่อการเกิดเหตุการณ์ซ้ำได้อีก หากตนให้อภัยทานคู่กรณีเร็วเกินไป โดยเฉพาะหากการให้อภัยทานนั้นดูเหมือนเป็นการกลับไปคืนดีกันแล้วก็เกิดเรื่องร้ายซ้ำรอยเดิมอีกจนได้

จะเห็นว่า อุปสรรคของการให้อภัยที่เด่นชัดมักจะปรากฏในรูปของการแสดงออกต่อคู่กรณีด้วยความรุนแรงซึ่งอยู่ในขั้นของทำร้ายซึ่งกันและกัน เป็นการกระทำโดยเจตนาจงใจ หรือ ซ้ำแล้วซ้ำอีก และอีกทั้ง หากเกิดรวมกับการที่ผู้กระทำหรือผู้ทำร้ายไม่ได้ทำที่ว่ามีอาการสำนึกผิดแต่อย่างใด ก็ยิ่งยากหลายเท่าตัว และแทบเป็นไปได้เลยที่จะให้อภัยทานกันได้ ลักษณะเช่นนี้เป็นการแสดงออกถึงอุปสรรคต่อการให้อภัยทานได้ชัดเจนขึ้นว่า ไม่เพียงแต่ผู้ถูกระทำจะไม่ยินยอมให้อภัย กลับจะรู้สึกโกรธผู้กระทำที่ไม่สำนึกผิด นอกจากนั้นแล้วเขาก็ยังเกรงกลัวเลยไปอีกว่า อาจถูกทำร้ายซ้ำอีกได้ หากเรื่องจบลงเร็วเกินไป

^{๑๑} McCullough, M.E., Paragament, K.I., Thoresen, C.E., **Forgiveness: Theory, Research, and Practice**, p. 144.

๔. อภัยทานที่มาของความปรองดอง

ในขณะที่ “อภัยทาน” ประกอบขึ้นจากคำสามคำ กล่าวคือ “อ + ภัย + ทาน” แปลว่า “การให้ความไม่กลัว” หรือ “การให้ความไม่มีภัย หรือให้ความปลอดภัย” ซึ่งหมายถึง การอดโทษ หรือการยกโทษให้แก่กัน ไม่ถือโทษโกรธพยาบาทอาฆาตจองเวรต่อกันอีกต่อไป การให้ในลักษณะนี้เป็นการสร้างบรรยากาศของสมานฉันท์ให้เกิดขึ้น โดยการที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลได้แสดงให้บุคคลอื่น หรือกลุ่มบุคคลอื่นไม่มีความเกรงกลัว ขลาดกลัว หรือหวาดระแวงต่อการคิด พุด และการกระทำของเรา อันเป็นการเปิดพื้นที่ให้จิตของเราได้มีโอกาสให้อภัยในสิ่งที่คนอื่นทำไม่ดีกับเรา หรือขออภัยต่อบุคคลอื่นในสิ่งที่เราได้ล่วงละเมิดในวิถีทางที่ไม่เหมาะสมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งนำไปสู่การไม่จองเวร หรือพยาบาทซึ่งกันและกัน

พระพุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นจุดเด่นของการให้อย่างน้อยสองประการ กล่าวคือ ผู้ให้อภัยไม่ตรีไว้ได้ และผู้ให้อภัยเป็นที่รัก คนหม่อมมากย่อมคบเขาหลักการเช่นนี้เป็นทำให้ความสำคัญแก่ผู้ให้ ซึ่งได้รับการยอมรับจาก ผู้รับ หรือบุคคลทั่วไปที่แสดงความชื่นชมต่อการให้ แม้จะไม่ได้เป็นผู้รับโดยตรงก็ตาม ฉะนั้น การให้ที่นำไปสู่การผูกมิตร และนำมาซึ่งความสัมพันธ์ในเชิงบวกระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในบรรยากาศของความขัดแย้งกันก็คือ การให้อภัย เหตุผลสำคัญของการให้อภัยเกิดจากพื้นฐานทางความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ว่า ใครบ้างไม่มีโทษ ใครบ้างไม่มีความผิด ใครบ้างไม่ถึงความหลงใหล ในโลกนี้ ใครเป็นผู้มีปัญญา เป็นผู้มีสติในกาลทุกเมื่อเล่า ฉะนั้น เมื่อเราขอโทษอยู่หากบุคคลใดไม่ยอมยกโทษให้ ยังมีความโกรธอยู่ภายใน มีความแค้นเคืองหนัก บุคคลนั้น ชื่อว่ายอมผูกเวร ซึ่งการผูกเวรดังกล่าวจึงนำไปสู่ผลลบแก่ตนเอง และสังคม ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ การให้อภัยจึงมีความสำคัญแก่วิถีชีวิต และการดำรงอยู่ของมนุษย์ทั้งในเชิงปัจเจกและสังคมในหลายมิติด้วยกัน คือ

๔.๑ การให้อภัยเป็นจุดเริ่มของมิตรภาพที่ยั่งยืน

มิตรภาพ เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่หล่อเลี้ยงมนุษย์ในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่าง ปกติสุข และสามารถทำงาน หรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในทิศทางที่สร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในสังคม สถานการณ์ที่เกิดขึ้นก็คือ ความสัมพันธ์ของคู่กรณีที่เกี่ยวข้องเสื่อมลงไป ฉะนั้น การขออภัย และการให้อภัยนั้น จึงนำไปสู่การรื้อฟื้นมิตรภาพขึ้นมาใหม่ ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่า การรื้อฟื้นดังกล่าว จะนำไปสู่แง่มุมในเชิงบวกต่อสัมพันธภาพที่ติระหว่งมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้นดัง คำกล่าวที่ว่า “หากว่าในโลกนี้ โทษไม่มี ความผิดไม่มี และเวรทั้งหลายไม่สงบ บุคคลในโลกนี้พึงเป็นผู้ฉลาดได้อย่างไร” ฉะนั้น ความฉลาด หรือปัญญาจะเกิดขึ้นจากคู่กรณีได้ตระหนักรู้ ความผิดพลาดบกพร่องที่เคยเกิด ขึ้นในอดีต ด้วยเหตุนี้สัมพันธภาพที่ดีจะเกิดขึ้นดังที่คัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า “คนที่รู้โทษที่ตนล่วงเกินแล้ว และคนที่รู้จักการให้อภัย ทั้ง ๒ คนนั้นจะสมัครสมานกันยิ่ง

ขึ้น ความสนิทสนมของพวกเขาย่อมไม่เสื่อมคลาย ผู้ใดเมื่อชนเหล่าอื่นล่วงเกินกัน เขาสามารถประสานชนเหล่านั้นได้ด้วยตัวเอง ผู้นั้นแหละเป็นผู้ยอดเยี่ยม”^{๑๒}

๔.๒ การให้อภัยเป็นการหวานเมล็ดพันธุ์ของมิตรภาพให้องกวม

การให้อภัยจัดได้ว่าเป็นการหวานเมล็ดพันธุ์ของมิตรภาพระหว่างคู่กรณีที่มี ความขัดแย้งกันให้องกวมและงอกงามขึ้น จะเห็นว่า ในขณะที่คู่กรณีขัดแย้งกันในประเด็นต่างๆ เช่น ข้อมูล ค่านิยม หรือผลประโยชน์ อันจะนำไปสู่การสร้างกำแพงระหว่างกัน ฉะนั้น การให้อภัย หรือการขออภัยจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้คู่กรณีได้มีโอกาสหวานเมล็ด พันธุ์แห่งความรัก และความรู้สึกที่ดีต่อกัน ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงเปิดโอกาสให้บุคคลต่างๆ เช่น นิโครธบริพาชกซึ่งได้ยอมรับผิดว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความผิดได้ครอบงำข้าพระองค์ผู้เฒ่า เวลา ไม่ฉลาด... ขอพระองค์โปรดทรงรับทราบความผิดของข้าพระองค์ตามความผิดเถิด เพื่อจะได้สำรวมต่อไป” โดยพระองค์ได้ทรงให้อภัยว่า “นิโครธ เภาเถิด ความผิดได้ครอบงำท่านผู้เฒ่า เวลา ไม่ฉลาด ซึ่งได้กล่าวกับเราอย่างนี้ แต่เธอเห็นความผิดว่าเป็นความผิดแล้วสารภาพตามความเป็นจริง ดังนั้น เราขอรับทราบความผิดนั้นของท่าน ก็ผู้ที่เห็นความผิดว่าเป็นความผิดแล้วสารภาพออกมาตามความเป็นจริง รับว่าจะสำรวมต่อไป วิธีนี้เป็นความเจริญในอริยวินัย”^{๑๓} หรืออีกกรณีหนึ่งที่พระองค์ทรงให้อภัยแก่พระเจ้าอชาตศัตรูที่สมรู้ร่วมคิดกับพระเวททัตต์ลอบทำร้ายพระองค์ในรูปแบบต่างๆ แต่พระองค์ก็ได้ทรงให้อภัยในลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับนิโครธบริพาชก

การที่พระองค์ได้ทรงให้อภัยแก่นิโครธบริพาชก และพระเจ้าอชาตศัตรูนั้นจัดได้ว่าเป็นการหวานมิตรภาพให้เจริญงอกงามภายในใจ ของผู้ที่ปองร้ายพระองค์ ซึ่งการให้อภัยได้ทำให้ทั้งสองท่านดังกล่าว ได้แสดงความชื่นชม และยอมรับในความเป็นพระพุทธเจ้าที่ทรงมีพระกรุณาอันยิ่งใหญ่ต่อคู่กรณี

๔.๓ การให้อภัยเป็นการชำระใจ และให้ใจได้พักผ่อน

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นถึง ความโกรธ เอาใ่ว้อย่างน่าสนใจว่า “ความโกรธอย่าได้ครอบงำท่านทั้งหลาย และท่านทั้งหลายอย่าได้โกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธ ความไม่โกรธและความไม่เบียดเบียนย่อมมีในท่านผู้ประเสริฐทุกเมื่อ ความโกรธเป็นตุณเขา ย้ายิคนแล้ว ฉะนั้นแล”^{๑๔}

^{๑๒} พุ.ช. (ไทย) ๒๗/๕๗-๕๙/๑๑๖.

^{๑๓} ตูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๗/๕๕-๕๖.

^{๑๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๗๑/๓๙๕.

ฉะนั้น การให้อภัยจัดได้ว่าเป็นการสละอารมณ์ขุ่นมัวที่เกิดภายในใจของเรา และเป็นการให้พื้นที่ให้อารมณ์ที่เป็นกุศลได้เจริญงอกงามขึ้นภายในใจ จะเห็นการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเก็บความโกรธแค้นไว้นานโดยไม่ยินยอมพร้อมใจ ที่จะให้อภัยเพื่อนมนุษย์นั้น ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือการ “สร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ความโกรธ” อันจะนำไปสู่การให้คุณค่า และราคาของความโกรธแค้นนั้นสูงขึ้น เนื่องจากค่าเก็บรักษาอารมณ์ชนิดนี้มีราคาต่างวุดที่แพง บิลของโกรธจะประกอบไปด้วยรายการค่าหัวใจเสื่อม ความดันโลหิตพุ่งสูง นอนไม่หลับ เครียด อาจตามมาด้วยมะเร็งและความตายก่อนวัย คิดรวมค่าใช้จ่ายทั้งหมดแล้ว แพงกว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นตอนแรกหลายร้อยเท่า ด้วยเหตุดังกล่าว หากเราสามารถปล่อยวางความโกรธแค้นนี้ได้เร็วเท่าใด ความเสียหายโดยภาพรวมก็ลดลงเท่านั้น และเครื่องมือที่ทำให้เราสามารถปล่อยวางก็มีเพียงชนิดเดียวคือ การให้อภัย

๔.๔ การให้อภัยเป็นการเคาะสนิมแห่งความเลวร้ายออกจากใจ

สนิมที่มักจะเกาะกีดกินเราอยู่เนืองๆ คือ สนิมในใจ กล่าวคือ สนิมในลักษณะนี้เมื่อเกิดขึ้นจะเป็นตัวบั่นทอนศักยภาพทางการคิด การพูด และการกระทำให้เป็นไปในเชิงลบมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าเราจะทำงาน นอน หรือทำกิจกรรมอื่นๆ ได้ก็ตาม มักจะมีภาพของความขุ่นมัวทางใจที่เกิดจากความผิดพลาดของเรา หรือสิ่งที่คนอื่น ๆ ทำให้เราไม่สบายใจ ในขณะเดียวกัน เราก็มักจะเก็บอารมณ์แห่งความขุ่นมัวต่างๆ มาปรุงแต่ง มาขำคิด ขำทำ ผลที่จะเกิดขึ้นตามก็คือ หัวใจที่ถูกสนิมทางอารมณ์กีดกินอยู่ตลอดเวลาการออกจากกักตัก ดังกล่าวคือ การที่เราได้พยายามเคาะสนิมแห่งความเลวร้ายทางใจเพื่อที่จะได้ให้อภัยแก่ เพื่อนมนุษย์ หรือบุคคลที่มีส่วนทำให้ใจของเราขุ่นมัวซึ่งการแสดงออกในลักษณะนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากพระภิกษุสองรูปที่เป็นประดุกพี่น้องกัน ปฏิบัติธรรมร่วมกัน ต่อมาทั้งสองรูปได้ขัดแย้งกัน ผลจากความขัดแย้งดังกล่าว ทำให้ทั้งสองรูปมีความรู้สึกผิดที่ไม่ยินยอมพุดคุย และหาทางออกร่วมกัน การเก็บงำความรู้สึกผิดได้กลายเป็นสนิมที่บอบนเสาะใจของทั้งคู่ ในขั้นสุดท้าย เมื่อไม่สามารถจะทนกระแสความไม่ลงรอยจึงได้ร่วมเปิดใจเพื่อหาทางออก และผลจากการเปิดใจทำให้พบว่า สิ่งแต่ละท่านมองว่าเป็นความผิดพลาดในอดีต มิใช่ข้อมูลที่เป็นจริงแต่ประการใด ฉะนั้น จะเห็นว่า การเปิดใจเพื่อให้อภัยระหว่างต่อความผิดพลาดที่เกิดขึ้นนั้น ได้ทำให้ทั้งคู่ได้มีโอกาสเคาะสนิมแห่งความเลวร้ายออกไปจากใจ และทำให้การดำเนินชีวิตเต็มไปด้วยความปกติสุข

๔.๕ การให้อภัยไม่ใช่การสูญเสีย แต่เป็นการได้อย่างไม่มีขีดจำกัด

บางครั้งเรามักจะคิดว่าการให้อภัยเป็นการสูญเสีย เช่น การเสียศักดิ์ศรี เสียหน้า และเสียเกียรติ เนื่องจากเราได้ยอมคู่กรณีที่เคยล่วงละเมิด หรือทำให้เราประสบกับความทุกข์ หรือเจ็บปวดในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ในความเป็นจริงแล้ว การแสดงออกด้วยการให้อภัยในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็น การได้อย่างมีขีดจำกัด การได้ที่เกิดจากการให้อภัยสามารถประเมินได้จากหลายด้าน กล่าวคือ

๑) ได้เปิดโอกาสให้คู่กรณีได้พัฒนา ปรับปรุง และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในเชิงบวกมากยิ่งขึ้น ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวมิได้ส่งผลในเชิงบวกต่อเราเท่านั้น แต่ได้ส่งผลต่อคนข้างเคียงคนอื่นๆ ของเขาด้วย เช่น ครอบครัว และเพื่อนร่วมงาน

๒) ได้เปิดโอกาสให้คู่กรณีได้รับผิดชอบต่อสิ่งที่ได้เคยกระทำผิดพลาด เพราะบางครั้งการที่เราไม่ให้ภัยก็ถือได้ว่าเป็นการปิดช่องทางมิให้คู่กรณี ได้แสดงออกอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อรับผิดชอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้น ซึ่งการรับผิดชอบดังกล่าวอาจจะไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อเราโดยตรง แต่หมายถึงการรับผิดชอบต่อสาธารณะ (Public Accountability) ที่จะต้องแสดงออกต่อคนอื่นๆ ในสังคม

๓) ได้เปิดโอกาสให้ใจของตัวเองได้เรียนรู้ที่จะให้อภัยคนอื่นๆ และผลที่เกิดต่อตัวเองก็คือการปล่อยวาง ไม่น้อมใจเข้าไปแบกรับความเลวร้าย หรือความขุ่นมัวที่จะเกิดตาม ซึ่งจะช่วยให้ใจเข้าถึงอิสรภาพอย่างแท้จริง โดยไม่ขึ้นตรงต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่อาจจะส่งผลต่อความทุกข์ หรือปัญหาที่จะเกิดขึ้น

๔) ได้เพื่อน หรือมิตรภาพที่ยั่งยืนจากคนอื่นๆ ในสังคม เพราะการให้อภัยเป็นการซ่อมแซมมิตรภาพที่เสื่อมทรุด หรือพังทลายลงให้คืนกลับมา แต่การรู้ และสร้างใหม่ของมิตรภาพในลักษณะนี้จะทำให้สัมพันธ์ภาพระหว่างคู่กรณีเต็มไปด้วยการรักเคารพและให้เกียรติระหว่างกันมากยิ่งขึ้น

๔.๖ การให้อภัยเป็นการสร้างบารมีขั้นสูงสุด

คานธี กล่าวว่า “The weak can never forgive. Forgiveness is the attribute of the strong” แปลว่า “ผู้ที่อ่อนแอไม่สามารถให้อภัยใครได้ เพราะการให้อภัยได้นั้นนับเป็นความเข้มแข็งแท้จริง” ในขณะที่พระพุทธศาสนา ย้ำเตือนว่า อภัยทาน เป็นทานที่ยิ่งใหญ่ และยากยิ่งที่มนุษย์ชาติจะให้แก่กันได้ เพราะเหตุใดจึงยาก เพราะทำทายเป็นจิตวิญญานของมนุษย์ ดังจะเห็นได้จากนั้นซึ่งโดยธรรมชาติจะไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำกว่า แต่สำหรับธรรมชาติของจิตใจจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาให้ไหลทวนจากที่ต่ำสู่ที่สูง

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาถือว่า การให้อภัยเป็นการบำเพ็ญบารมีขั้นสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียกการให้ (ทาน) ชนิดนี้ว่า มหาทาน เพราะว่าการให้ในลักษณะนี้เป็นทั้งบุญทั้งกุศล นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศมีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา นำใคร นำพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ทุกฝ่าย

จะเห็นว่า การให้อภัยเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปจะทำได้ยากอย่างยิ่ง เพราะเป็นสิ่งที่ทำได้ยากนี้เอง การให้อภัยจึงได้ชื่อว่าเป็นมหาทาน หรือเป็นทานที่ยิ่งใหญ่ และยากต่อการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งแสดงออกหรือกระทำได้ ถึงกระนั้น พระพุทธเจ้าจึงพยายามที่จะย้ำว่า ความดีเป็นสิ่งที่คนดีทำได้ง่าย แต่ความดีเป็นสิ่งที่คนไม่ดีทำได้ยาก ฉะนั้น ตามนัยนี้ คนที่มีพื้นฐานทางจิตใจดีจะสามารถให้อภัยคนอื่น ๆ ได้ง่ายกว่า แสดงออกในการที่จะไม่ผูกใจเจ็บได้ง่ายกว่าดังที่ปรากฏในคัมภีร์ว่า

ภิกษุ ๒ รูปได้โต้เถียงกัน ในการโต้เถียงกันนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้พูดล่วงเกิน ครั้นนั้น ภิกษุผู้พูดล่วงเกินนั้นขอโทษในที่อยู่ของภิกษุนั้น แต่ภิกษุนั้นไม่ยกโทษให้ ลำดับนั้น ภิกษุจำนวนมากพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่งอยู่ ณ ที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ภิกษุ ๒ รูปโต้เถียงกัน ในการโต้เถียงกันนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้พูดล่วงเกิน ลำดับนั้น ภิกษุผู้พูดล่วงเกินขอโทษในที่อยู่ของภิกษุนั้น แต่ภิกษุนั้นไม่ยกโทษให้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย คนพาล ๒ จำพวกนี้ คือ (๑) ผู้ไม่เห็นการกระทำผิดของตนว่าทำผิด (๒) ผู้ไม่ยกโทษให้ตามสมควรแก่กรรมเมื่อผู้อื่นขอโทษ ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิต ๒ จำพวกนี้ คือ (๑) ผู้เห็นการกระทำผิดของตนว่าผิด (๒) ผู้ยกโทษให้ตามสมควรแก่กรรมเมื่อผู้อื่นขอโทษ”^{๑๕}

จากนัยดังกล่าวจะเห็นว่า การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะยกโทษ หรือให้อภัยแก่บุคคลอื่น จึงเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับการแสดงออก ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงให้คุณค่า และเรียกบุคคลที่ได้พิจารณาข้อเท็จจริงต่างๆ ตามเหตุปัจจัยแล้วจึงให้อภัยว่าเป็นบัณฑิต เพราะบัณฑิตในบริบทนี้หมายถึงผู้ที่เห็นว่า การกระทำที่ตัวเองได้แสดงออกไป นั้นว่าผิดพลาด และยินยอมพร้อมใจที่จะคิด พูด และกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง ไม่ผูกใจเจ็บ และพร้อมจะให้อภัย หรือขอโทษเพื่อนมนุษย์ ในทางตรงข้าม หากเกิดข้อขัดแย้ง แต่ไม่สามารถที่จะแสดงในลักษณะดังกล่าว พระองค์จึงเรียกคนในลักษณะนี้ว่าเป็นพาล ด้วยเหตุนี้การให้อภัยจึงเป็นการสร้างบารมีที่คนทั่วไปจะสามารถทำได้เพราะการให้ในลักษณะนี้เป็นทางที่ยิ่งใหญ่

๕. แนวทางและวิธีของการให้อภัยของมนุษย์และสังคม

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ผู้เขียนได้ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาความความขัดแย้งในสังคมไทย ปัจจุบันและได้ศึกษาวิเคราะห์ให้อภัยทานตามหลักพระพุทธศาสนา ผู้เขียนได้นำผลการวิเคราะห์ทั้งหมด มาบูรณาการได้องค์ความรู้ใหม่ในเรื่องอภัยทาน ซึ่งสามารถอธิบายรูปแบบของอภัยทานในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง โดยจะนำเสนอหลักการและวิธีการจัดการความขัดแย้งโดยการใช้ อภัยทานเชิงบูรณาการนี้ ซึ่งสามารถกระทำได้ ๓ ทาง คือ ทางใจ ทางวาจา และ ทางกาย ที่มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกันและกัน ดังนี้

^{๑๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๗๐/๓๙๔-๓๙๕.

๕.๑ อภัยทานทางใจ

การให้อภัยในลักษณะนี้ ต้องเริ่มต้นด้วยการตระหนักรู้ว่า การจับความโกรธ ความเกลียด ความชิงชัง ความอาฆาตมาซึ่งเอาไว้ในใจนั้น ก่อให้เกิดผลร้ายแก่จิตใจของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นการบั่นทอนศักยภาพแห่งความสุข สงบ เย็นที่พึงเกิดขึ้นในใจของเราในขณะเดียวกัน ก็เป็นการบั่นทอนศักยภาพในการทำงาน หรือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมงาน นอกจากนี้ การตระหนักรู้ว่า การเกิดเป็นมนุษย์ไม่มีใครเลยที่ไม่มีโอกาสทำผิดพลาดและบกพร่อง ฉะนั้นการมีท่าทีในลักษณะนี้ ย่อมเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทอดสะพานไปสู่การขออภัยและให้อภัยได้ จะเห็นว่า ในพระพุทธานุสาสนะจะเน้นที่เจตนาเป็นสำคัญ เจตนาที่ผู้กระทำได้ตระหนักรู้ด้วยตัวเองว่า สิ่งที่ทำลงไปได้เกิดความผิดพลาด บกพร่อง และตัดสินใจที่จะแสดงออกโดยการรับผิดชอบอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

อภัยทานจึงเป็นจุดเริ่มแรกที่จะเดินเข้าไปสู่กระบวนการแห่งอภัยทานในการจัดการความขัดแย้ง โดยการเปิดใจเพื่อรื้อถอนสลายการยึดมั่นถือมั่น (ทิฏฐิ) ในตัวตนยอมรับกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ซึ่งหมายความว่ารวมไปถึง การเปิดใจพร้อมที่จะสำนึกผิดหรือยอมรับผิดในสิ่งที่กระทำต่อกันอภัยทานทางใจนั้น ยังเป็นการฝึกใจให้มีความอดทน เป็นอิสระจากความอาฆาต พยาบาทโกรธแค้นทั้งปวงปรับเปลี่ยนใจให้มีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแม้ว่าจะเป็นผู้กระทำในความขัดแย้งก็ตามซึ่งถือได้ว่าเป็นการเอาชนะใจตัวเอง และเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ผู้มีจิตใจสูง

วิธีการของอภัยทานทางใจโดยการเปิดใจสลายตัวตนนั้น จะต้องกระทำไปพร้อมกับความอดทนต่ออุปสรรคทั้งปวง โดยถือเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนคติที่มีต่อตนเองและผู้อื่นเปิดใจสลายทั้งความเป็นผู้ถูกกระทำและผู้กระทำ สร้างความเชื่อใจต่อความเป็นมนุษย์ด้วยกัน ถือเป็นการสร้างโอกาสกระทำความดีที่ยิ่งใหญ่ให้ตนเองเป็นการเปิดพื้นที่ของการเรียนรู้ผู้อื่นเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความเชื่อ และทัศนคติที่แตกต่างจากตนเองเป็นการหันหน้าเข้าหากัน เพื่อจะไปรับฟังอย่างตั้งใจฟังอย่างลึกซึ้งถึงข้อมูล ปัญหา ความทุกข์เดือดร้อน ความหวาดกลัว ขั้นตอนดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด ซึ่งจะสอดคล้องเชื่อมโยงไปยังวิธีการอภัยทานทางวาจาและทางกายต่อไป

๕.๒ อภัยทานทางวาจา

วิธีที่มักจะปรากฏขึ้นในคัมภีร์พระพุทธานุสาสนะในกรณีนี้ คือ หากมีผู้ใดผู้หนึ่งได้กระทำผิดพลาดบกพร่องมักจะกล่าวขออภัย หรือขอโทษว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ผู้โง่เขลา เบบัญญา มีความผิดที่ข้าพระองค์ ได้สำคัญพระผู้มีพระภาคว่าควรเรียกด้วยวาหะว่าผู้มีอายุ ขอพระผู้มีพระภาค จงให้อภัยโทษแก่ข้าพระองค์ เพื่อสำรวมต่อไป พระพุทธเจ้าก็จะตรัสตอบเพื่อเป็นการให้อภัยว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

เอาเถอะ เธอผู้โง่ เวลา เมาปัญญา มีความผิดที่ได้สำคัญเราว่าควรร้องเรียกด้วยวา
 ทว่าผู้มีอายุ แต่เธอเห็นความผิดโดยเป็นความผิดแล้วกระทำคืนตามธรรม เราก็ยกโทษให้
 เธอ ภิกษุ ก็การที่บุคคลเห็นความผิดโดยเป็นความผิด แล้วกระทำคืนตามธรรม ถึงความ
 สำรวมต่อไป นี่เป็นความเจริญในอริยวินัย^{๑๖}

อภัยทานจึงเป็นวิธีการให้ความไม่มียก โดยการใช้อวัจนภาษาในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง
 กล่าวคือ เป็นศิลปะการใช้คำพูด ที่อาจแสดงออกพร้อมกับการใช้ภาษากาย เช่น ท่าทาง แววตา การ
 ตั้งใจฟัง การให้อภัยทานทางวาจายังถือว่าเป็นวิธีการสื่อสารของสุภาพชนในการที่จะนำมาซึ่งความ
 เข้าใจซึ่งกันและกัน วิธีการของอภัยทานทางวาจา เป็นการกล่าวคำพูด ที่มีลักษณะดังนี้ คือ (๑) กล่าว
 คำพูด ที่สุภาพ ไพเราะ ไม่หยาบคาย (๒) กล่าวคำพูดที่ ซื่อสัตย์จริงใจ เหมาะแก่กาล และเป็น
 ประโยชน์ต่อผู้ฟัง (๓) กล่าวคำพูดที่พูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน เป็นคำพูดที่ไม่เบียดเบียนทำร้าย
 ผู้อื่น ไม่ดูถูกเหยียดหยาม เช่น กล่าวคำพูดที่แสดงให้เห็นว่า ตนเองเหนือกว่าหรือ ยกตนข่มท่าน
 (๔) กล่าวคำพูดที่ก่อให้เกิดความสมานฉันท์ หลีกเลี่ยงการใช้คำพูดที่พูดยุยงให้เกิดการแตกแยกหรือ
 เกิดความรุนแรง

การกล่าวคำขอโทษ เป็นวิธีหนึ่งของวิธีการอภัยทานทางวาจา โดยเป็นคำที่นิยมมากที่สุด เชื่อ
 ได้ว่าเป็นประสบการณ์ตรงของคนทุกคนในชีวิตที่จะเคยเป็นฝ่ายได้ยิน หรือเป็นฝ่ายกล่าวคำขอโทษ
 นั้นเอง การกล่าวขอโทษในที่นี้ไม่ได้มุ่งเน้นเป็นการกล่าวตามมารยาทเท่านั้น ในเรื่องของความขัดแย้ง
 การกล่าวขอโทษจะต้องมีเจตนาจริงใจในการกล่าวอย่างจริงใจที่พร้อมจะแสดงออกถึงการยอมรับผิด
 และสำนึกผิดในสิ่งที่ได้กระทำลงไป หากทำได้ตามเจตนาจริงใจ คำขอโทษจึงจะเป็นวัจนภาษาที่
 แสดงออกถึงอภัยทานทางวาจาอย่างแท้จริง

๕.๓ อภัยทานทางกาย

ในพระพุทธศาสนาจะขออภัยทางกายด้วยการน้อมกายของตนเองเข้าไปหาคู่กรณีที่ได้ ล้วง
 ละเมิดในด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งในกลุ่มพระสงฆ์ใช้คำว่า สามิจิกรรม อันเป็นการขอขมา หรือขออภัย ซึ่ง
 อาจจะผ่านสัญลักษณ์ของดอกไม้ ธูป เทียน ดังจะปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า “พระศาสดา
 ของเราเสด็จมาถึงแล้ว ได้ยินว่า พระสุคตของเราเสด็จมาถึงแล้ว ได้ยินว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของ
 เราเสด็จมาถึงแล้ว จึงลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มผ้าเจวียงป่า หมอบลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระ
 ภาคด้วยเศียรเกล้า”^{๑๗} การแสดงออกทางกายในลักษณะนี้ เป็นการสื่อให้คู่กรณีได้มองเห็นถึงภาษา

^{๑๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๐/๔๑๕.

^{๑๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๐/๔๑๔.

กายว่า ยินยอมพร้อมใจที่รับผิดชอบ และเป็นกร่างายที่จะเปิดโอกาสให้เกิดการให้อภัยโดยผ่านสัญลักษณ์ดังกล่าว

การให้อภัยซึ่งกันและกันทางกายนั้น สะท้อนให้เราได้มองเห็นถึงท่าทีในเชิงบวกได้จากภายนอก เช่น การเคารพ และให้เกียรติในความคิดของผู้อื่น โดยการฟังอย่างตั้งใจ ในการรับทราบข้อมูลเรื่องราวต่างๆ และการฟังอย่างลึกซึ้ง ถึงความต้องการ ความทุกข์ ที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจของแต่ละคนที่ได้เปิดเผยออกมาอย่างเป็นอิสระ การฟังอย่างตั้งใจ อย่างลึกซึ้งนั้น ถือว่าเป็นวิธีการของอภัยทางกายที่สำคัญ เพราะเป็นการแสดงออกของอภัยทานทางใจ ที่จะปกป้องถึงการเปิดใจ ทลายกำแพงของการยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ยอมรับความเป็นจริงในความคิดที่แตกต่างหลากหลาย เป็นการถ่ายทอด หมุนเวียนในอารมณ์ ความรู้สึก ความนึกคิด ของกันและกัน ซึ่งจะนำไปสู่ ความเข้าใจต่อกันได้ในที่สุด

วิธีการของอภัยทานทางกายที่สำคัญอื่นๆ อีกในการจัดการความขัดแย้ง คือ การให้ความไม่มียก โดยการเคารพให้เกียรติในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น การตอบโต้จ้องแค้นโดยการทำร้ายร่างกายและทำลายทรัพย์สินนั้น เป็นการใช้ความรุนแรงในการจัดการความขัดแย้ง มีแต่จะทำให้ความขัดแย้งนั้นรุนแรงและขยายวงกว้างยิ่งขึ้น สำหรับวิธีการการเคารพในทรัพย์สินของผู้อื่นนั้น นอกจากการไม่ทำลายทรัพย์สินโดยตรงแล้ว ยังหมายถึง การไม่ลักขโมยหรือยกยอกทรัพย์ซึ่งรวมไปถึงการคอร์รัปชัน หรือแม้กระทั่งการได้ทรัพย์สินมาครอบครองโดยไม่ชอบธรรม ดังเช่นในกรณีของผลประโยชน์ทับซ้อนของผู้ที่ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

ยิ่งไปกว่านั้น วิธีการของอภัยทานทางกาย สามารถแสดงออกได้ด้วยภาษากาย ทางแวตาศรียาท่าทางที่สุภาพ การยกมือไหว้ หรือ การขอขมา ก็ถือว่าเป็นวิธีการของอภัยทานทางกายด้วยเช่นกัน ประการสุดท้ายที่สำคัญ คือ การเสียสละ แบ่งปัน เพื่อเป็นการชดเชย และเยียวยา ก็จัดว่าเป็นวิธีการของอภัยทานทางกาย เพราะความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหลายสถานการณ์ที่มืองค์ประกอบด้านผลประโยชน์และความต้องการนั้น เป็นสิ่งที่สามารถหาทางออกร่วมกันได้ หากคู่กรณีทั้ง ๒ ฝ่ายพยายามที่จะตระหนักรู้ถึงความมอยุ่รอดของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยการ เสียสละแบ่งปัน ทรัพยากร เงิน สิ่งของต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เสียผลประโยชน์ จะก่อให้เกิดความสัมพันธไมตรีในเชิงบวกขึ้นได้ และมีผลต่อคุณค่าภายในจิตใจของแต่ละบุคคลทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

จากนัยดังกล่าวจะเห็นประโยคที่ถือได้ว่าสำคัญที่สุดว่า การที่บุคคลได้มองเห็นความผิดที่ได้กระทำว่าเป็นความผิดจริง และได้ให้สัญญาประชาคมว่า จะรับผิดชอบต่อสิ่งที่ได้กระทำ อีกทั้งจะระมัดระวังต่อโอกาสต่อไปนี้ เพราะประโยคนี้ เป็นการย้ำเตือนว่า มิใช่ทำผิดแล้ว ทุกอย่างจะจบลงโดยไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่ทุกครั้งที่มีการผิดพลาดบกพร่อง ตัวเองจะต้องยอมรับผิดที่จะเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกทางกาย ทางวาจา หรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเยียวยาผลของความผิดพลาด

ถึงกระนั้น พระพุทธศาสนาดูว่า การน้อมรับความผิดพลาด หรือการรับผิดชอบดังกล่าว ต้องไม่เกิดจากการเรียกร้องคู่กรณี หากแต่เกิดจากสามัญสำนึกของผู้ที่ได้ทำผิดพลาดโดยตรง จะเห็นว่าการยกโทษ หรือให้อภัยนั้น จึงไม่มีข้อผูกพันกับวัตถุ ข้อเรียกร้อง หรือเงื่อนไขใดๆ จากผู้ให้อภัย เพราะการให้อภัยดังกล่าวเป็นการให้โดยไม่มีเงื่อนไข หรือข้อเรียกร้องใดๆ ทั้งสิ้น

๖. ความจริงในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นของการให้อภัย

ตัวแปรสำคัญต่อการให้อภัยแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้น “ความจริง” และเป้าหมายในการค้นหา นั้น ไม่ได้มีนัยที่จะชี้ผิดและถูกต่อคู่ขัดแย้ง หากเป็นการค้นหาความจริงเพื่อให้ได้ “ความจริง” ในเบื้องต้น การแสวงหาความจริงย่อมมีเป้าหมายเพื่อความจริงแต่สิ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเป้าหมายคือวิธีการและเครื่องมือในการได้มาซึ่งความจริงเพราะหากตัววิธีการและเครื่องมือไม่ได้รับการยอมรับจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียว่าชอบธรรมแล้ว ก็จะส่งผลต่อความเป็นธรรมอย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้ ตัววิธีการ (Means) จึงมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเป้าหมาย (End)

กระบวนการการค้นหาความจริงนั้น จะต้องไม่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีคำถามทั้งต่อเครื่องมือ วิธีการ และเลือกกลุ่มว่า เพราะเหตุใด จึงนี้จึงมีวิธีการต่างจากกลุ่มนั้น คนกลุ่มนั้นพยายามค้นหา แต่ห้ามค้นหา หรือไม่ยินยอมให้ค้นหาจากคนอีกกลุ่มหนึ่ง เพราะมิฉะนั้น จะส่งผลต่อความไว้วางใจทั้งคน วิธีการ และเครื่องมือ ซึ่งจะส่งผลเสียต่อภาพรวมของการสร้างความปรองดอง

การเริ่มต้นเพื่อค้นหาความจริงนั้น สิ่งจำเป็นอย่างยิ่งคือ หลีกเลี้ยงที่จะเข้าไปตัดสินคุณค่าของคู่กรณี เช่น เพราะคนนี้น่าจะเร็วกว่าคนนี้ เราจึงต้องใช้เครื่องมือแบบนี้ต่อคนแล้ว และคนนี้น่าจะเป็นคนดี ฉะนั้น ต้องใช้วิธีละมุนละม่อม เคารพ และให้เกียรติ ไม่ว่าเราจะอนุมานบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ด้วยความชอบ หรือกรอบความคิดของเราว่า ดีหรือไม่ดีก็ตาม แต่เมื่อเข้าสู่กระบวนการแล้ว ทุกคนจึงมีค่าเท่ากัน และพร้อมที่จะเข้าสู่วิงของการค้นหาความจริงเหมือนกัน

เมื่อกล่าวถึงความจริงในยุคปัจจุบันนี้ กลุ่มต่างๆ ในสังคมมักจะมีปัญหาเกี่ยวกับการตีความและอธิบาย หรือให้ค่าความจริงว่า คืออะไร มีนัยที่กินความกว้างหรือแคบอย่างไร การที่น่ากลุ่มคนต่างๆ ไปสู่การให้อภัยซึ่งกันและกันนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้กลุ่มคนต่างๆ เข้าใจมิติของคำว่า ความจริง

๑) ความจริงตามที่มีนัยเป็นคือความจริง ที่มีอยู่ คงอยู่ตามสภาพของมัน โดยไม่ขึ้นกับกาลเทศะ บุคคลหรือตัวแปรต่างๆ และความจริงชนิดนี้ ไม่มีใครไปผูกขาด ครอบงำ หรือเกาะเกณฑ์เอาเองได้ (Ultimate truth)

๒) ความจริงที่สังคมใดสังคมหนึ่งสมมติความจริงบางอย่างขึ้นมาเพื่อใช้ ประโยชน์ในมิติต่างๆ เช่น การสื่อสาร กฎเกณฑ์ และกติกา ซึ่งเอื้อต่อการรับรู้ และปฏิบัติร่วมกันของสังคม ภาษาอังกฤษ เราอาจจะใช้คำว่า Compromise Fact หรือ Conventional Truth

๓) ความจริงที่เรากลุ่มของเราอยาก/ไม่อยากให้มีหรือเป็น ความจริงนี้ ขึ้นอยู่กับกลุ่มใด กลุ่มหนึ่งใช้อ้างอิง เป็นชุดความจริงที่สร้างขึ้นมาสสำหรับใช้อ้างอิง รับรู้และตอกย้ำภายในกลุ่ม

สรุปแล้ว กลุ่ม (๒) จะใช้ (๑) เป็นกรอบในการอ้างอิง เพราะเชื่อว่า ถ้าการอธิบายหรือนิยาม ความจริงที่ใกล้เคียง และสอดคล้องกับธรรมชาติ หรือธรรมมากที่สุด จะก่อให้เกิดการยอมรับมากที่สุด เพราะตัวธรรมจะทำให้ผู้อ้างมีความชอบธรรมมากกว่า อีกทั้งจะทำให้รับรู้ถึงความ เป็นธรรมได้มากกว่า

ในขณะที่กลุ่ม (๓) ได้ใช้กรอบ (๑) และ (๒) มาเป็นแนวทางในการอ้างอิง ถึงกระนั้น กลุ่ม (๓) มักจะนำมาหลักการ และแนวทางของกลุ่ม (๒) มากล่าวอ้างเพื่อให้เกิดความสมเหตุสมผล สอดรับ กับอุดมการณ์ ผลประโยชน์ ความต้องการ และรับได้มากกว่า แม้จะทำให้มีการตั้งข้อสังเกตว่า ไม่ค่อยชอบธรรมและเป็นธรรม เพียงใดก็ตาม

เหตุผลที่กลุ่ม (๓) ไม่ประสงค์ที่จะนำ (๑) มาอ้างเพราะความจริงตามกรอบของ (๑) นั้นมี เกณฑ์ที่แน่นอน ชัดเจนไม่ขึ้นตรงต่อเงื่อนไขของกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด ในขณะที่ (๒) นั้น มีความยืดหยุ่น สูงกว่าและสามารถอ้างได้ว่า เมื่อมนุษย์ไม่สมบูรณ์ ตัวหลักการและกฎเกณฑ์ที่มนุษย์กำหนดขึ้นย่อม ไม่สมบูรณ์เช่นกัน จากกรอบนี้กลุ่ม (๓) สามารถนำมาอธิบาย ตีความให้สอดคล้องกับผลประโยชน์และ ความต้องการของกลุ่มได้มากกว่า

ในขณะที่สังคมบางส่วนเรียกร้องเพื่อให้มีการเปิดเผยข้อเท็จที่เกิดขึ้นในสังคม และหลาย ครั้งที่กลุ่มคนในองค์กรเกิดความขัดแย้งเกี่ยวข้องข้อมูล ผลประโยชน์และความต้องการนั้น คำถามที่เรา มักจะได้ยินก็คือ ควรเปิดเผยความจริงให้กระจ่างชัด”เนื่องจากว่าความจริงดังกล่าวจะนำไปสู่ทางออก ที่พึงประสงค์ในลักษณะอื่นๆ ต่อๆ ไป อย่างไรก็ตาม บางกลุ่มมักจะไม่นิยมที่จะให้ดำเนินการ เพราะ มีมายาคติเกี่ยวกับความจริงอย่างน้อยสามประการ

๑) ความจริงเป็นสิ่งที่ไม่เคยตายจากโลกนี้ แต่การพูดหรือเปิดเผยอาจจะทำให้เราตายเร็วขึ้น
 (๒) อย่าพูด หรือเปิดเผยความจริง เพราะความจริงดังกล่าวแม้จะเป็นเรื่องจริง แต่การนำเสนออาจจะ นำไปสู่การทำร้าย หรือทำลายซึ่งกันและกัน ฉะนั้น จึงไม่มีประโยชน์อันใดเลยที่จะนำเสนอความจริง ดังกล่าว (๓) ความจริงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความจริง หรือข้อเท็จจริง แต่ขึ้นอยู่กับว่าใครนำเสนอความจริง

จะเห็นว่า ท่าทีของทั้งสามกลุ่มนี้ มองความจริงประดุจอาวุธยุทธโธปกรณ์ที่สามารถนำมา แปลงเป็นเครื่องมืออันร้ายกาจเพื่อใช้ประหัตประหารซึ่งกันและกันได้อย่างน่ากลัว ในขณะที่ฝรั่งมองว่า “พูดหรือนำเสนอความจริงออกมาเถอะ แม้ว่าความจริงดังกล่าวจะทำให้เราต้องเจ็บปวดก็ตาม” แต่ก็มี คำถามว่า “โกหกขาว” เกิดจากสังคมฝรั่งมิใช่หรือ หรือสังคมเอเชียก็เป็นเช่นนั้น

พระพุทธศาสนานำเสนอว่า ความจริงนั้น หากพูด เปิดเผย หรือนำเสนอไปแล้ว อาจจะทำให้คนฟัง หรือกลุ่มคนต่างๆ เกิดความรู้สึกว่า ไม่ไพเราะเสนาะหูจนอาจจะทำร้ายกันในขณะนั้น ไม่เหมาะกับกาลเวลา ไม่นำไปสู่การสร้างประสานสามัคคี ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง สังคม ประเทศชาติ และชาติเมตตาคิดในการนำเสนอความจริงโดยมุ่งที่จะทำร้ายบุคคลหรือสังคม ก็ไม่ควรที่จะเปิดเผย หรือนำเสนอความจริง หากพิจารณาในลักษณะเช่นนี้ดูประหนึ่งว่า ศาสนาพุทธจะนำเกณฑ์ของสัปปริสธรรมมาจับโดยเน้นถึงการตระหนักรู้ถึงตัวแปรต่างๆ คือ เหตุ ผล ตน ประมาณ กาล ชุมชน และบุคคล

แนวทางเหล่านี้อาจจะสามารถประนีประนอมได้ หากมีการตกลง หรือมีข้อตกลงร่วมกันก่อนที่จะมีการเปิดเผยความจริงว่า หลังจากเปิดเผยแล้วเราควรมีทำอย่างไรหากข้อมูลเป็นเช่นนี้ เราควรเตรียมตัวและเตรียมใจอย่างไร หากข้อมูลเป็นเช่นนี้ เราจะได้รับผลกระทบอย่างไร และจะมีทางออกอย่างไร เมื่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเห็นพ้องต้องกันต่อผลบวกและลบ เราจึงเริ่มกระบวนการค้นหา และเปิดเผยข้อเท็จจริง

ประเด็นหลังนี้ อาจจะสามารถนำมาเป็นแนวทางในการสร้างความปรองดองให้แก่ประเทศของเราได้ คำถามคือ เรากล้า อดทน หรือประสาทแข็งเพียงพอหรือไม่ที่จะเปิดเผย และรับฟังความจริง หรือแท้ที่จริงแล้วเราอาจจะเชื่อตามที่ฝรั่งชอบพูดว่า บอกความจริงมาเถอะ แม้ความจริงนั้นจะทำให้เราเจ็บปวดก็ตาม สรุปแล้วประเทศไทย เมื่อค้นหาความจริงกันพบแล้ว เรากล้าที่จะบอกและเปิดเผยความจริงหรือไม่ หรือเราจะนั่งทับความจริงเอาไว้ และตายไปกับความจริง เพราะความจริงบางบางอย่าง.. ต่อให้ตาย ผมก็พูดไม่ได้ หรือความจริงจะปรากฏ เมื่อผมตายไปแล้วเท่านั้น

เมื่อกล่าวถึง ความจริง (Truth) มักจะมีคำถามต่อการให้คุณค่าว่า เป็นความจริงของใครของเขาหรือของเรา ในเนื้อแท้แล้ว ความจริงอาจจะเป็นทั้งความจริงของความจริง กับความจริงของความรู้สึก และอาจจะเป็นการป้องกันความสับสนดังกล่าว ราชบัณฑิตยสถานจึงให้ความหมายว่า “เป็น อย่างนั้นแน่แท้ ไม่กลับเป็นอย่างอื่น เช่น ข้อนี้เป็นจริง ไม่เท็จ ไม่โกหก ไม่หลอกลวง ซึ่งเข้าลักษณะความจริงตามเนื้อผ้า

ในศาสนาพุทธแบ่งความจริงออกเป็น ๒ มิติ คือ สมมติกับปรมาตย์ ความจริงแบบแรกนั้นขึ้นอยู่กับทำให้ค่าของมนุษย์ ภายใต้บริบทของสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม กฎหมาย และอื่นๆ เป็นความจริงชนิด Compromise Fact ว่าสังคมจะกำหนดขึ้นเป็นแนวทาง กติกา และกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการรับรู้ ปฏิบัติร่วมกัน และเข้าใจความหมายในทิศทางเดียวกันถึงกระนั้น ความจริงชนิดนี้ก็จำเป็นต้องให้สอดคล้องกับความจริงตามความเห็นและปรากฏกับบริบทต่างๆ เช่น การตั้งชื่อ หมู่บ้าน และคน ก็มักให้สอดคล้องกับรูปลักษณ์ หรือภูมิศาสตร์ ส่วนความจริงประเด็นหลังเป็นความจริงในตัวของมันเองที่ไม่จำเป็นต้องมีใครหรือสิ่งใดมาให้ค่า เป็นความจริงที่ไม่ตกอยู่ภายใต้

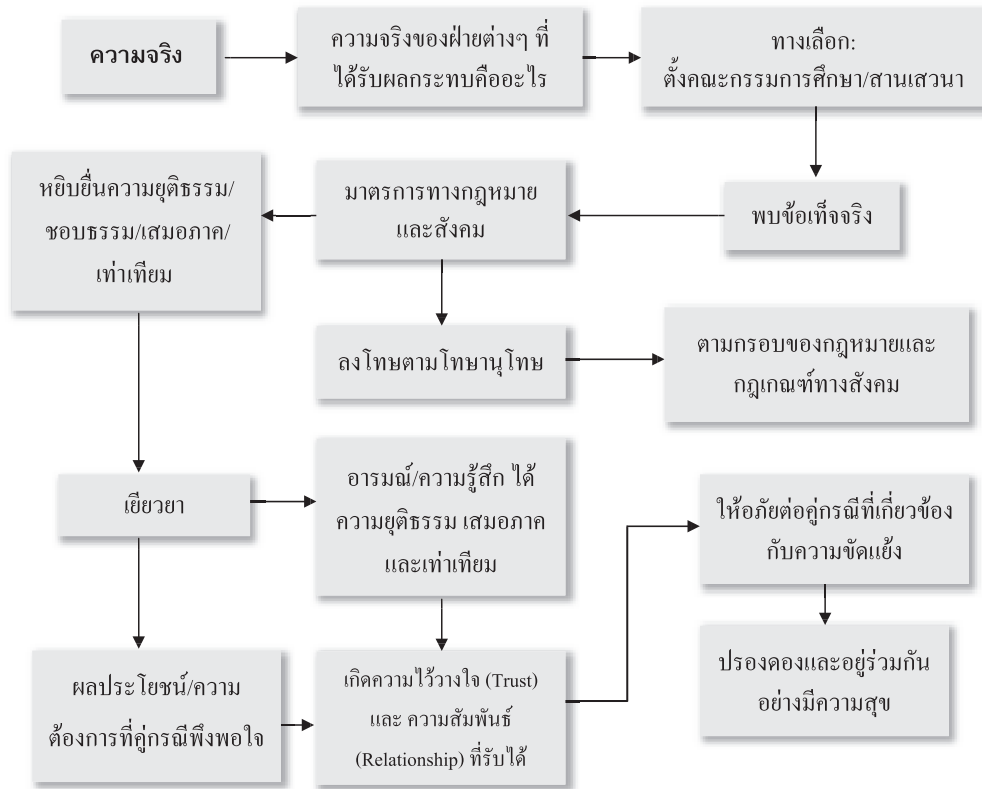
เงื่อนไข หรือการครอบงำของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เราเรียกความจริงชนิดว่า นิพพาน

ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ ในหลายๆ สถานการณ์เราไม่ทราบว่ามีสิ่งใดจริงสิ่งใดเท็จ แม้จะพยายามตั้งคณะกรรมการค้นหาความจริงแล้วก็ตาม เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะกลุ่มขัดแย้งต่าง ๆ มีชุดความจริงที่แตกต่างกัน และต่างฝ่ายก็มองว่า ความจริงที่ตนเองมีและเป็นนั้นเป็นความจริงที่น่าเชื่อถือมากกว่า และเพื่อที่จะยืนยันว่าข้อสมมติฐานทางความจริงของเราถูก เราจึงพยายามที่จะสร้างวาทกรรม หรือหลักฐานต่างขึ้นมาเพื่อรองรับความจริงที่เราอ้างถึงเพื่อให้สมเหตุสมผลมากยิ่งขึ้น อีกทั้งมีน้ำหนักเพียงพอต่อการทำลายล้างชุดความจริงที่อีกฝ่ายอ้างขึ้นมา โดยไม่จำเป็นต้องสนใจความสัมพันธ์ของคู่กรณีว่าจะดีหรือร้ายแต่ประการใด

ประจักษ์ชัดว่า ความจริงในสถานการณ์ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในขณะนี้จึงเป็นความจริงที่ไม่สามารถประนีประนอมได้ เพราะไปสัมพันธ์กับความอยู่รอดของสังคม โดยเฉพาะความปรองดอง ดังนั้น การจะสร้างความปรองดองได้อย่างยั่งยืน สิ่งแรกที่จะต้องทำคือ การแสวงหาความจริง ที่มีและเป็นอยู่ในแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งและความรุนแรง สำหรับเป้าหมายสำคัญในการค้นหา มิได้หมายความว่า เพื่อจะนำมาเป็นเครื่องมือในการทำร้ายกัน หากแต่เมื่อเราค้นพบแล้ว เราจะนำความจริงดังกล่าวไปทำอะไร นำไปเป็นเครื่องมือสำหรับนิรโทษกรรม และการอภัยโทษ หรือนำมาเป็นบทเรียนในการกำหนดทิศทางในการพัฒนาประเทศโดยการออกกฎหมาย การลดความเหลื่อมล้ำ หรือการพัฒนาเศรษฐกิจต่อไป

การแสวงหาความจริงมิได้มีเป้าหมายเพื่อให้เรา ลืมความจริง หากแต่นำความจริงมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศชาติและสังคมต่อไป ด้วยเหตุนี้ การให้อภัยจึงไม่ได้หมายถึงการที่เราบอกว่า ไม่เป็นไร ลืมๆ กันไปเสีย แต่การให้อภัยคือ เราจะต้องจำให้ได้ว่ามีความจริงอะไรบ้างเกิดขึ้นในอดีต มิได้หมายถึงการให้เราลืมอดีต อดีตจึงควรเป็นบทเรียนที่ทรงคุณค่าที่เราจะต้องกำหนดทำที่ในปัจจุบันเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างมีสุขในอนาคต

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว จะพบว่า เมื่อเกิดความขัดแย้งจนนำไปสู่การความรุนแรงอันเป็นที่มาของความสูญเสียในมิติอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ว่าจะเป็นชีวิตและทรัพย์สินนั้น สิ่งหนึ่งที่กลุ่มคนที่ประสบความสูญเสีย หรือสังคมต้องการให้เกิดความประจักษ์แจ้ง คือ “ความจริง” ฉะนั้นการให้อภัยที่จะนำไปสู่ความปรองดองนั้น จึงสัมพันธ์กับการแสวงหาความจริง ดังตารางข้างล่าง

จากแผนภูมิดังกล่าวนั้น สามารถอธิบายได้ว่า ในสถานการณ์ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าไปเกี่ยวข้องกับทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อความขัดแย้งนั้น ภายหลังจากความขัดแย้งเกิดขึ้น ซึ่งบางสถานการณ์อาจจะนำไปสู่ความรุนแรงจนทำให้เสียชีวิตและทรัพย์สินนั้น สิ่งแรกที่กลุ่มคนต่างๆ พยายามที่จะถามคือ ความจริงคืออะไร และเราจะเข้าถึง และค้นหาความจริง (Fact-Finding) เหล่านั้นได้อย่างไร เพราะในความเป็นจริงแล้ว กลุ่มคนต่างๆ มักจะมีมุมมองและท่าทีต่อความจริงที่ตัวเองประสบแตกต่างกัน คำถามในประเด็นนี้คือ ความจริงตามที่มันเป็นคืออะไร (What is reality as it is?) มีใช่ความความจริงที่เรา หรือกลุ่มคนบางกลุ่มปรารถนาที่จะให้มันเป็น (Reality as we want it to be) ดังนั้น การจะได้มาซึ่งความจริง (Truth) ดังกล่าว อาจจะตั้งคณะกรรมการที่ทุกฝ่ายยอมรับเพื่อแสวงหาความจริง เพื่อให้ความจริงปรากฏตามที่มันควรจะเป็น ทางเลือกอื่นๆ ในทางสันติวิธีอาจจะใช้วิธีการสานเสวนาเพื่อหาทางออกร่วมกัน โดยการให้ฝ่ายต่างๆ เข้ามาร่วมแบ่งปันความทุกข์ที่เกิดขึ้น

เมื่อได้เราสามารถค้นพบความจริงตามความจริงปรากฏแล้ว มาตรการขั้นต่อไปคือการใช้มาตรการทางกฎหมาย และหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่สังคมสมมติใช้ เข้าไปจัดการกับความขัดแย้งซึ่งประเด็นใดที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกฎหมาย และหากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งการกระทำผิดจริงเห็นสมควรให้ดำเนินการตามที่กฎหมายกำหนด แต่ในบางสถานการณ์มาตรการทางสังคมก็อาจจะเข้ามาช่วยให้สถานการณ์ความขัดแย้งเป็นไปในเชิงบวกมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี ในบางสถานการณ์เมื่อใช้มาตรการทางสังคมแล้ว กระบวนการขั้นต่อไปสำหรับกลุ่มคนที่ความจริงปรากฏชัดว่า มิได้กระทำผิด หรือเป็นไปในเชิงบวกอื่นๆ ควรนำสร้างความชอบธรรมผ่านทางกฎหมายที่เป็นธรรมแก่กลุ่มต่างๆ ถึงกระนั้น วิธีการสำคัญที่จะสามารถทำให้ผู้ได้รับผลกระทบเกิดความรู้สึกรับได้ ต่อผลกระทบคือ มาตรการการเยียวยา (Healing) ซึ่งอาจจะทำทั้งในมิติของการเยียวยาอารมณ์และความรู้สึกที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งและความรุนแรงของกลุ่มคน และทั้งในมิติของการเยียวยาด้วยผลประโยชน์และความต้องการตามที่ได้รับผลกระทบสูญเสียจากสถานการณ์ความขัดแย้ง แต่การที่ไม่สามารถเยียวยาได้อย่างทันต่อเวลาและสถานการณ์นั้น อาจจะก่อให้เกิดผลกระทบที่ยิ่งใหญ่ตามมาเช่นกัน

การสำนึกรับผิดชอบโดยการการเยียวยาทั้งความอารมณ์ความรู้สึก และผลประโยชน์และความต้องการที่ประสานสอดคล้องกันตามที่ปรากฏในกรณีของพระภิกษุเมืองโกสัมพีนันท์ ย่อมนำไปสู่การสร้างใจไว้วางใจจากคู่กรณีและก่อให้เกิดผลด้านความสัมพันธ์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวได้ และผลที่จะเกิดตามมาก็คือ อภัยทาน ที่คู่กรณี หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มุ่งหวังการสนองตอบในเชิงบวกได้แสดงออกต่อกัน ซึ่งอภัยทานในประเด็นนี้ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งการยกโทษให้แก่บุคคลที่เคยกระทำผิดต่อตัวเอง และทำให้คู่กรณีหรือบุคคลอื่นๆ ไม่เกรงกลัวต่อการคิด การพูด และการกระทำตัวเอง สุดท้ายแล้ว ความปรองดอง (Reconciliation) ที่เกิดจากการที่แต่ละฝ่ายได้พยายามเยียวยาและสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างกันจะเกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้คู่กรณีสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในครอบครัว ชุมชน และสังคมต่อไป

๗. อภัยทานนำไปสู่การอภัยโทษ และนิรโทษกรรมได้อย่างไร

ศ.ดร.คณิต ฒ นครได้กล่าวว่า “ความผิดบางอย่างที่เกิดขึ้นนั้น อภัยทานย่อมดีกว่าการลงโทษ”^{๑๘} ซึ่งในประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวทางที่เนลสัน เมนเดลล่า^{๑๙} เคยได้แสดงออกในขณะที่ดำรงตำแหน่งเป็นประธานาธิบดีที่มาจากจากการเลือกตั้งคนแรกของประเทศแอฟริกาใต้ ที่ได้ออกพระราชบัญญัติให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการว่าด้วยการแสวงหาความจริงและความปรองดอง จนนำไปสู่การออกพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับต่อความรุนแรงทางการเมืองในประเทศ ซึ่งหนึ่งในกลุ่มคนเหล่านั้น รวมถึง เนลสัน เมนเดลล่า ด้วยเช่นกัน ตัวแปรสำคัญก็คือ การค้นพบความจริงที่เกิดขึ้น และยอมรับความจริงทั้งที่เป็นผู้กระทำการ และได้รับผลกระทบจากการทำอย่างใดอย่างหนึ่ง จนนำไปสู่การขอโทษ และนิรโทษกรรมในที่สุด

ในขณะที่สถาบันสถาบันพระปกเกล้าได้จัดทำวิจัยจนนำไปสู่การนำเสนอทางออกต่อความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคมโดยสมควรให้มีการนิรโทษกรรมคู่ขัดแย้งในสังคมไทยนั้น^{๒๐} คำถามมีว่า ในกรณีนี้ที่ผู้หนึ่งผู้ใดกระทำผิดทั้งต่อบุคคลอื่น สังคม และประเทศชาตินั้น จำเป็นที่จะต้องดำเนินการอภัยโทษ และการนิรโทษกรรม ซึ่งเป็นมาตรการทางนิติศาสตร์ และรัฐศาสตร์นั้น อะไรเป็นตัวแปรสำคัญที่จะก่อให้เกิดกระบวนการทั้งสองอย่างนั้น ผู้เขียนมองว่า “อภัยทานเป็นตัวแปร และเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การอภัยโทษและการนิรโทษกรรม” ก่อนที่จะนำเสนอว่า อภัยทานเป็นรากฐานของอภัยโทษ และนิรโทษกรรมอย่างไรมัน ควรที่จะต้องศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคำว่า อภัยโทษ และนิรโทษกรรม ในเบื้องต้นก่อน ซึ่งประเด็นนี้ นายสราวุธ เบญจกุล รองเลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรม ได้อธิบายเอาไว้ค่อนข้างน่าสนใจว่า

๑) การพระราชทานอภัยโทษ

การพระราชทานอภัยโทษ (Pardon or Grace) หมายถึงการยกเว้นโทษให้ทั้งหมด หรือบางส่วน หรือลดหย่อนผ่อนโทษลงไปแก่นักโทษผู้ที่ต้องคำพิพากษาให้รับโทษนั้นโดยยังถือว่าเป็นผู้กระทำความผิดและเคยต้องคำพิพากษา การพระราชทานอภัยโทษเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะ การต้องโทษจะมีได้ก็โดยคำพิพากษาของศาลซึ่งทำในนามพระมหากษัตริย์ ดังนั้น

^{๑๘} สัมภาษณ์พิเศษ คณิต ฒ นคร “ม.112 ใช้หลักอภัยทานดีกว่า ลงโทษ”. [ออนไลน์] : แหล่งที่มา <http://www.ccaa112.org/web/?p=370> [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕].

^{๑๙} ประวัติของเนลสัน เมนเดลล่า. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org> [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕].

^{๒๐} รายงานวิจัยการสร้างความปลอดภัยแห่งชาติ [ออนไลน์] : แหล่งที่มา <http://www.kpi.ac.th/kpith/index.php> [๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕].

การพระราชทานอภัยโทษจึงเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ อันนับเนื่องในพระมหากษัตริย์คุณ ส่วนหนึ่ง การพระราชทานอภัยโทษนั้นจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีผู้ร้องขอหรือถวายเรื่องต่อพระมหากษัตริย์ และใช้เมื่อคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษผู้กระทำความผิดแล้วเท่านั้น ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ที่ได้รับการพระราชทานอภัยโทษนั้นไม่ต้องรับโทษอีกเลยหรือลดโทษให้มีการรับโทษแต่เพียงบางส่วน ทั้งนี้ผลของการพระราชทานอภัยโทษนั้นหาทำให้สิทธิต่างๆ ที่ต้องสูญเสียไปเพราะคำพิพากษากลับคืนมาไม่

๒) การนิรโทษกรรม

การนิรโทษกรรม (Amnesty) หมายถึง การที่กฎหมายไม่ถือว่าการกระทำความผิดเป็นความผิด และโทษซึ่งเป็นผลสำหรับการนั้นไม่จำเป็นต้องถูกนำมาบังคับใช้ ซึ่งตามปกติการกระทำดังกล่าวเป็นความผิดหรือเป็นการยกโทษให้ทั้งหมด ทั้งถือเสมือนหนึ่งว่าได้เคยต้องโทษนั้นมาเลยคือให้ลืมความผิดนั้นเสีย ผลของการนิรโทษกรรมนั้นมุ่งโดยตรงไปที่การกระทำผิดนั้นเอง ซึ่งถือว่าไม่เป็นการผิดกฎหมาย เมื่อเป็นเช่นนี้ความผิดซึ่งจะตกไปยังตัวบุคคลผู้กระทำความผิดนั้นย่อมต้องถูกลบล้างตามไปด้วย นิรโทษกรรมนั้นเป็นการกระทำโดยฝ่ายนิติบัญญัติคือรัฐสภา จะต้องออกเป็น พระราชบัญญัติ ทั้งนี้เพราะว่าเมื่อการนิรโทษกรรมเป็นการถือเสมือนหนึ่งว่า ผู้กระทำความผิดนั้นๆ มิได้กระทำความผิดเลยก็เท่ากับเป็นการลบล้างกฎหมายฉบับก่อนๆ ซึ่งเป็นการออกกฎหมายย้อนหลัง (Non-Retroactive) แต่เป็นการย้อนหลังที่ให้คนแก่ผู้กระทำความผิดจึงสามารถบังคับใช้ได้ดังนั้น จึงควรให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายนิติบัญญัติคือรัฐสภาเป็นผู้ออก

ทั้งอภัยโทษ และนิรโทษกรรมสะท้อนแง่มุมทั้งทาง นิติศาสตร์กับรัฐศาสตร์ ประเด็นแรกจะเน้นไปที่นิติศาสตร์ ส่วนประเด็นหลังจะเน้นทั้งสองด้าน ถึงกระนั้น นัยที่แตกต่างกันที่สอดรับกับงานนี้คือ อภัยโทษจำเป็นต้องรับผิดขอต่อความผิดที่ได้เคยกระทำ ในขณะที่นิรโทษกรรม นั้นไม่จำเป็นต้องรับผิดขอต่อความผิดที่เกิดขึ้น สำระสำคัญหลักที่ถือได้ว่าเป็นหัวใจของ อภัยโทษ และนิรโทษกรรม คือ การลืมเพื่อจะให้อภัย แล้วเริ่มต้นใหม่ (Forgetting and Forgiveness) หรือ การให้อภัยแล้วลืมเพื่อที่จะได้เริ่มต้นใหม่ (Forgiveness and Forgetting) แต่นักคิดบางท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า สำระสำคัญของการให้อภัยไม่ได้อยู่ที่การลืม เพราะว่าถ้าคุณลืม คุณจะให้อภัยอะไร เงื่อนไขการให้อภัยจะต้องจำ แต่จำแล้วให้อภัย^{๒๑} โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาและเรียนบทเรียนจากข้อเท็จจริงและความจริงที่เกิดขึ้น เพื่อจะได้นำทั้งสองสิ่งมากำหนดเป็นบทเรียนเพื่อศึกษาเรียนรู้และมีท่าทีเชิงบวกต่อการอยู่ร่วมกันในปัจจุบัน และอนาคต

^{๒๑}ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, **อภัยวิถี สันติวิธี ปรองดอง อาจไม่ใช่แค่ออกกฎหมาย**, [ออนไลน์] : แหล่งที่มา <http://www.khaosod.co> [๙ พฤษภาคม ๒๕๕๕].

สิ่งที่กลุ่มคนจำนวนมากตั้งคำถาม การอภัยโทษ และนิรโทษกรรม คือ ประเด็นในทางนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ เพราะการสร้างความปลอดภัยในลักษณะเช่นนี้ จะใช้กฎหมายทั้งพระราชกำหนด และพระราชบัญญัติมาเป็นเครื่องมือในการบีบบังคับให้กลุ่มอื่นๆ ที่ไม่ยินยอมพร้อมใจที่จะก้าวเดินไปสู่การอภัยโทษ และนิรโทษกรรม ด้วยเกรงว่าจะก่อให้เกิดผลเสียอย่างใดอย่างหนึ่งตามมา เช่น ผลประโยชน์ และอำนาจทางการเมือง ความศักดิ์สิทธิ์ของข้อกฎหมายซึ่งสอดคล้องกับการปกครองในระบอบนิติรัฐ

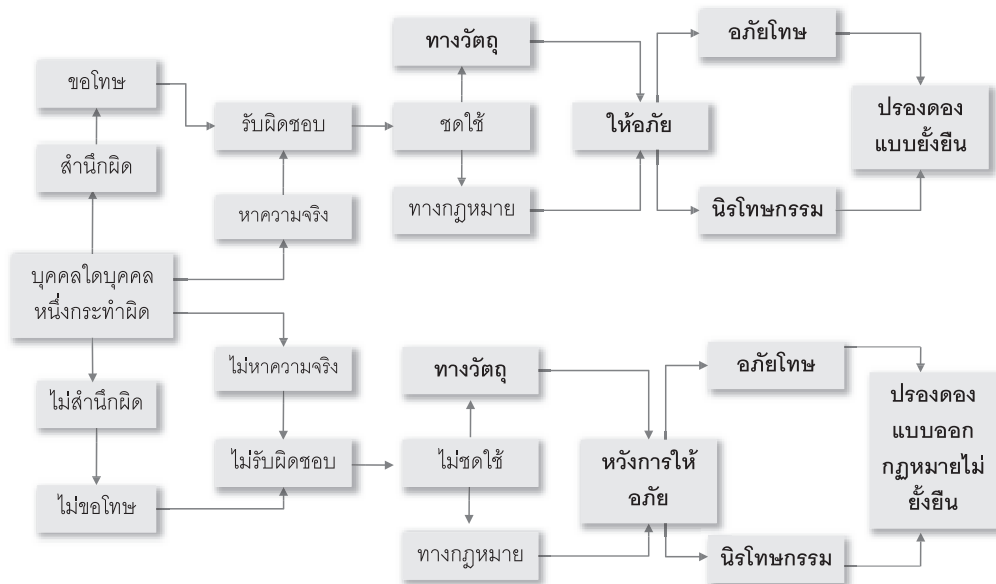
เมื่อเป็นเช่นนี้ ตัวแปรหรือปัจจัยตัวใดที่จะนำไปสู่การชักนำกลุ่มคนต่างๆ ที่เป็นคู่ขัดแย้งในสังคมก้าวไปสู่การเริ่มต้นใหม่ด้วยการใช้ทั้งอภัยโทษ และนิรโทษกรรม ผู้เขียนเห็นว่า อภัยทาน จะเป็นตัวแปรที่สำคัญอย่างยิ่งในฐานะเป็นรากฐานของอภัยโทษและการนิรโทษกรรม เพราะอภัยทานในลักษณะนี้ สะท้อนแง่มุมในเชิงจิตวิทยา และจริยศาสตร์ และเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง (Forgiveness in Post-Conflict Transition) ไปสู่ความปลอดภัย เหตุผลสำคัญที่สามารถนำมาเป็นฐานในการวิเคราะห์ และทำงานนั้นเกิดจากข้อสังเกต ๒ ประเด็นคือ

๑) การให้อภัยแบบไม่มีเงื่อนไข (Unconditional Forgiveness) ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งหรือความรุนแรงจนนำไปสู่ความสูญเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง การให้อภัยในลักษณะนี้ ผู้ประสบความสูญเสียมีความยินยอมพร้อมใจที่จะให้อภัยด้วยเหตุผล (๑.๑) ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอดีตได้ (๑.๒) เพื่อให้คู่กรณีสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างปกติ ไม่หวาดระแวง หรือเกิดอาการกดดัน หรือบีบบังคับทางใจ ซึ่งเจนิส บราห์ม สปริง (Janis Brahms Spring) เรียกการให้อภัยในลักษณะนี้ว่า “Cheap Forgiveness” ซึ่งเป็นการให้อภัยที่ง่ายและเร็ว ไม่มีเงื่อนไขเป็นเชิงบังคับต่อการสร้างสันติที่ไม่ได้ร้องขออะไรกลับคืนมาเลย อีกทั้งเป็นการกำจัดพิษภายในตัวเอง รักษาและขจัดโคลนตมแห่งอารมณ์ออกจากความคิด ปลดปล่อยจิตที่ถูกครอบงำไปด้วยความขมขื่นทุกขใจ และสามารถสร้างความสงบในตัวเองเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น^{๒๒}

ฉะนั้น จึงไม่มีความจำเป็นอันใดที่จะต้องสร้างเงื่อนไขต่อการให้อภัย เพื่อให้สิ่งต่างๆ ดำเนินต่อไป ถึงกระนั้น เมื่อกล่าวถึงความผิดที่เกิดขึ้นและนำไปสู่การให้อภัยในลักษณะนี้ ส่วนใหญ่มักจะ เป็นความผิดที่ไม่รุนแรง และสร้างความเจ็บปวดให้แก่คู่กรณีที่ได้รับผลกระทบมากจนไป และการให้อภัยเช่นนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความเข้มแข็งทางใจ และมีภูมิคุ้มกัน หรืออดทนต่อความเจ็บปวดได้สูงกว่าคนโดยทั่วไป อันจะนำไปสู่การให้อภัยในในความหมายของการเปลี่ยนผ่านเพื่อมุ่งสู่อนาคตที่ดีกว่า

^{๒๒} Janis Abrahms Spring, Ph.D., **How can I forgive you?**, (New York : HarperCollins Publishers, 2005), pp. 2-12.

๒) การให้อภัยแบบมีเงื่อนไข (Conditional Forgiveness) การให้อภัยในลักษณะนี้ มักจะเกิดขึ้นในกรณีที่คู่ขัดแย้งมีความประสงค์ที่จะให้คู่กรณีที่กำลังดำเนินการตัดสินใจ หรือกระทำการผิดพลาดบกพร่องได้รับผลกระทบ หรือผลแห่งการกระทำที่คู่กรณีได้สร้างผลกระทบขึ้น ซึ่งผลกระทบดังกล่าวได้ส่งผลเสียต่อชีวิต ทรัพย์สิน และสังคมโดยภาพรวมที่ได้รับผลจากการกระทำ และความผิดพลาดที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดความเจ็บปวดทั้งร่างกาย และจิตใจแก่คู่กรณี ฉะนั้น สิ่งที่มีมักจะปรากฏชัดในประเด็นนี้คือ (๒.๑) การเรียกร้องหาความจริงที่เกิดขึ้น (๒.๒) การดำเนินมาตรการการลงโทษทางกฎหมายแก่ผู้ตัดสินใจ หรือกระทำการผิดพลาดจนก่อให้เกิดผลเสีย หลังจากนั้น จึงเข้าสู่กระบวนการอภัยโทษ หรือนิโทษกรรม เหตุผลสำคัญที่จะต้องให้คู่กรณีที่กระทำทำความผิดได้รับคือ มาตรการในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคู่กรณี ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ “เนลสัน แมนเดลา” เพราะเขาเองกล่าวอยู่เสมอว่า “การติดคุกทำให้เขามีความเป็นผู้ใหญ่มากยิ่งขึ้น” จะเห็นว่า การให้อภัยแบบมีเงื่อนไขในลักษณะนี้ เป็นเงื่อนไขที่มุ่งทั้งทางวัตถุ และมาตรการการลงโทษทางกฎหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากรายละเอียดตามที่ปรากฏในตาราง ดังนี้

เมื่อกล่าวถึงประเด็นนี้ สามารถที่จะสรุปได้ว่า การให้อภัยนั้น เป็นฐานสำคัญในการอภัยโทษ และการนิรโทษกรรม แต่ถึงกระนั้น ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ การให้อภัยแบบไร้เงื่อนไข จะทำให้การอภัยโทษและนิรโทษกรรมทำงานได้ง่ายขึ้น แต่การให้อภัยแบบมีเงื่อนไขนั้น จะทำให้การทำงานของทั้งสองอย่างยากมากยิ่งขึ้น จะเห็นว่า การให้อภัยแบบแรกนั้น เป็นการให้อภัยที่สอดคล้องกับเอนไรท์ (Enright) ที่เน้นการให้อภัยแบบคาดหวัง (Expectation Forgiveness) และการให้อภัยด้วยความรัก (Forgiveness as Love) แต่การให้อภัยแบบหลังอาจจะเป็นการให้อภัยแบบผูกใจเจ็บ (Revengeful Forgiveness)^{๒๓} ถึงกระนั้น เมื่อถึงจุดหนึ่งการให้อภัยแบบหลังได้แปรเปลี่ยนเป็นความรัก และมุ่งหวังที่จะให้คู่กรณีได้พัฒนาตนให้ขึ้นไปในเชิงบวกต่อผู้อื่นในสังคมมากยิ่งขึ้น การให้อภัยแบบหลังนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของสมเดส^{๒๔} (Lewis B. Smedes) ที่ได้นำเสนอวิธีการให้อภัย โดยที่หากเรา รับรู้ได้ว่าเรากำลังเจ็บปวด หรือเกลียดชัง เราก็กำลังดำเนินอยู่ในขบวนการของการให้อภัยแล้ว สมเดส เรียกภาวะนี้ว่า “ภาวะคับขันแห่งการให้อภัย” และได้นำเสนอเป็นบันได ๔ ขั้นของการให้อภัย ดังนี้คือ บันไดขั้นแรก ได้แก่ ความเจ็บปวด บันไดขั้นที่สองได้แก่ ความเกลียดชัง บันไดขั้นที่สาม ได้แก่ การเยียวยา และบันไดขั้นที่สี่ ได้แก่ การกลับมาคืนดีกัน

๘. บทสรุป

อภัยทานเป็นวลีสำคัญที่บทความนี้ให้ความสำคัญ เพราะผู้เขียนมีสมมติฐานว่า หากเราพัฒนาอภัยทานให้ทำงานอย่างเต็มกำลังแล้ว ความปรองดองจะเป็นผลต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมากำถามคือ เราจะศึกษาพัฒนา และตีความอภัยทานอย่างไร จึงจะก่อให้เกิดผลในเชิงบวกต่อไป เพราะหลายท่านมักจะตีความว่า อภัยทาน คือ เลิกแล้วต่อกัน หรือ ยอมกัน และ ไม่ถือโทษโกรธเคืองกัน หากเป็นเช่นนี้ก็จะเกิดคำถามจากผู้ถูกกระทำว่า ไม่เป็นธรรมสำหรับเขา เพราะว่าเขาได้รับความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส หรือไม่ได้ความเป็นธรรม และความยุติธรรมจากผลกระทบที่เกิดขึ้น

จะเห็นว่า การให้อภัยตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลักธรรมที่สำคัญอันหนึ่งที่ว่า ด้วยเรื่องทาน ทานหรือการให้ เป็นการทำบุญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา ทานเป็นข้อแรกในบรรดาหลักธรรมหลายๆ ประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นว่า หลักธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติสำหรับคน

^{๒๓} McCullough, M.E., Paragament, K.I., Thoresen, C.E., **Forgiveness: Theory, Research, and Practice**, pp. 113-114.

^{๒๔} ดูเพิ่มเติมใน อรวรรณ อบรมย์, แปลเรียบเรียง: **คู่มือการให้อภัย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สายฝน, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐-๕๗.

หมู่มาจะเริ่มต้นด้วยทานเสมอ ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ คือ ทาน ศีล และภาวนา ทานจึงเป็นวิธีการที่สำคัญในการปรับระดับจิตใจของคนในสังคมให้รู้จักการเสียสละ ลดละความตระหนี่ในจิตใจ ไม่โลภอยากได้ ไม่ประทุษร้ายกันเพราะความต้องการ หรือความอยากได้ที่มากเกินไป ด้วยความสำคัญของทานดังกล่าวนี้ พระพุทธศาสนาจึงวางหลักกรรมเรื่องทานไว้เป็นแนวทางสำหรับปฏิบัติ อันจะเป็นทางดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิต หรืออุดมคติของชีวิต ซึ่งในพระพุทธศาสนาหมายถึง การเข้าถึงพระนิพพาน โดยการวางหลักเกณฑ์ที่ง่ายต่อการประพฤติ เป็นการจัดชุดเกลากิเลสอย่างหยาบด้วยการให้ทานก่อน แล้วจึงปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุขั้นต่อไปโดยการรักษาศีลและการเจริญภาวนา เพื่อให้สภาพจิตมีความโน้มเอียงสู่การให้อภัยต่อกันและกัน และพร้อมที่จะเริ่มต้นไปสู่อนาคตที่เพียบพร้อมด้วยความหวังต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มังคลัตถทีปนี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ราชบัณฑิต. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

พุทธทาสภิกขุ. **ทาน ศีล ภาวนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๓.

อรรวรณ อบรมย์. แปลเรียบเรียง: **คู่มือการให้อภัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สายฝน, ๒๕๔๔.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

กษิรา เทียนส่องใจ. การศึกษาวิเคราะห์ห่อภัยทานเพื่อการจัดการความขัดแย้งในสังคม. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

ประวัติของเนลสัน เมนเดลล่า. [ออนไลน์] : แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org> [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕].

รายงานวิจัยการสร้างความปรองดองแห่งชาติ [ออนไลน์] : แหล่งที่มา <http://www.kpi.ac.th/kpith/index.php> [๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕].

สัมภาษณ์พิเศษ คณิต ฒ นคร. “ม.112 ใช้หลักอภัยทานดีกว่า ลงโทษ”. [ออนไลน์] : แหล่งที่มา <http://www.ccaa112.org/web/?p=370> [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕].

๒. ภาษาอังกฤษ

Spring, Janis Abrahms. **How can I forgive you?**. New York : HarperCollins Publishers, 2005.

McCullough, M.E., Paragament, K.I., Thoresen, C.E.. **Forgiveness: Theory, Research, and Practice.**

การสื่อสารทางการเมืองเพื่อความปรองดองเชิงพุทธ

The Political Communication for Reconciliation

พระกัญจน์ กนฺตธมฺโม (แสงรุ่ง)

Phra Kan Kantathammo (Saengrung)

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การสื่อสารทางการเมืองเป็นเรื่องปกติในประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย การสื่อสารทางการเมือง ก่อให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชน และมีอิทธิพลต่อสังคม โดยส่งผลกระทบต่อสถานการณ์บ้านเมืองให้ก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงจนก่อให้เกิดวิกฤตความขัดแย้งทางการเมืองและบางสถานการณ์ได้พัฒนาไปสู่ความรุนแรง

การสื่อสารทางการเมืองเพื่อความปรองดองด้วยเมตตาธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการนำมาประยุกต์ใช้จัดการปัญหา ด้วยเมตตาธรรมมีความเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยที่มีลักษณะเอื้ออารี ยิ้มแย้มแจ่มใส อีกทั้งเมตตายังเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะนำไปสู่การให้อภัยทานต่อกันในสังคมได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก”

Abstract

Political communication is normal practice in democratic countries. It encourages people's participation in politics and it has influence on the society as it can lead to changes in the countries. Sometimes, it has generated political conflicts which developed into violence.

Political communication for reconciliation according to Buddhist loving-kindness is an alternative that can be applied to solve problems. Loving-kindness is suitable for the context of Thai society characterized by generosity and friendliness. Additionally, loving-kindness is the basic morality contributing to Abhayadhāna in the society as Buddha once said "Loving-kindness sustains the world".

๑. บทนำ

ในระบบการเมืองไทยปัจจุบัน การสื่อสารทางการเมืองภายใต้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัย ได้มีอิทธิพลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยข้อมูลข่าวสารทางการเมืองอันเป็นผลมาจากกระบวนการสื่อสารทางการเมือง ที่เป็นเนื้อหาสาระ หรือบริบท (Essence) ที่สำคัญยิ่งในการกำหนด และเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ทางการเมืองของประชาชน ทั้งนี้เพราะการสื่อสารสามารถเปลี่ยนแปลงความคิดเห็น (Opinion) หรือทัศนคติของบุคคล (Attitude) ตลอดจนอาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต (Way of Life) และแบบแผนแห่งความเป็นอยู่ในสังคม การสื่อสารทางการเมือง ทำให้ประชาชนได้รับรู้ และเรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ ทางการเมือง เมื่อประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจทางการเมือง ก็อาจก่อให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) ของประชาชน ซึ่งนับได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นของการปกครองในระบบประชาธิปไตย^๑

ตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา การสื่อสารทางการเมือง ได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์การเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชน และมีอิทธิพลต่อสังคมเป็นอย่างมาก โดยส่งผลกระทบต่อสถานการณ์บ้านเมืองให้ก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงต่างๆ จนก่อให้เกิดวิกฤตความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทยและบางสถานการณ์ก็ได้พัฒนาไปสู่ความรุนแรงในที่สุด

^๑ กระมล ทองธรรมชาติ, รัฐธรรมนูญใหม่กับการปฏิรูปการเมือง ๑๕ ปี รัฐศาสตร์ มสธ. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์อักษร, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๙-๒๑๐.

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นระบบการดำเนินชีวิตที่ดีงาม นำผู้ประพฤดีให้สามารถอยู่ในสังคมได้ด้วยการครองชีวิตที่ประเสริฐ มีคุณธรรมในจิตใจรู้จักแยกแยะสิ่งที่ดีงาม ถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร พุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักพื้นฐานของชีวิต เป็นหลักเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมีสัมมาทิฐิเพื่อคานาติสุขของคนในสังคม และหลักคำสอนของพระพุทธองค์ได้ครอบคลุมถึงเรื่องการสื่อสารของมนุษย์ทั้งในด้านการรับรู้ การพูด การฟัง การคิด และการเชื่อ อันเป็นหลักการสื่อสารที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้เกิดจริยธรรมในการสื่อสาร หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงมีคุณค่ายิ่ง ในการประยุกต์ใช้แก้ปัญหาต่างๆ ในสังคม ซึ่งเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ก็ไม่มีอะไรดีไปกว่าหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ในบทความนี้จึงพยายามที่จะนำเสนอสาเหตุและผลกระทบการสื่อสารทางการเมืองที่มีต่อสังคมไทยและแนวทางปฏิบัติต่อการสื่อสารทางการเมืองเพื่อความปรองดองในสังคมไทยเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาดังกล่าวต่อไป

๒. ความหมายของความปรองดอง

๒.๑ ความหมายของคำว่า ความปรองดอง

ความปรองดอง ตามศัพท์บาลี มีชื่อเรียกหลายคำ แต่ที่ถูกกล่าวถึงมากคือ สมวายะ แปลว่า ความพร้อมเพรียง^๒ ความประสานกลมกลืนและการอยู่ร่วมกันอย่างประสานปรองดอง นอกจากนี้ยังมีคำที่มีความหมายใกล้เคียง เช่น สามัคคี สมานฉันท์ ส่วนในภาษาไทย คำว่า ความปรองดอง มีหลายความหมาย เช่น การออมชอม การประนีประนอม การยอมกัน การไม่แก่งแย่งกัน การตกลงกันด้วยความไกล่เกลี่ย การตกลงด้วยไมตรีจิต^๓ ดังนั้นการสื่อสารทางการเมืองเพื่อความปรองดองตามแนวพุทธ จึงหมายถึง ความประสานกลมกลืน ความสามัคคี การอยู่ร่วมกันอย่างประสานปรองดอง แม้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมจะมีทัศนคติความคิดเห็นที่ต่างกัน แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างผสมกลมกลืน ในสังคมหนึ่งไม่จำเป็นและเป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้มนุษย์เหมือนกันทุกประการ มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน^๔ แต่สิ่งที่สังคมต้องหาทางช่วยกัน ก็คือ ทำอย่างไรจึงจะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้ ในท่ามกลางความแตกต่างกัน

^๒ สหาวยเวน พยาเปตวา อยตีติ สมวาโย. ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรมมคธ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เรื่องปัญญา, ๒๕๔๙), หน้า ๗๑๓.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕๒.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖. บางที่หมายถึง การสังสรรค์กลมเกลียวกัน รับฟังและยินดีรับฟังธรรมของกันและกัน, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **จารีกอสก (ธรรมจักรบนเตี้ยสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีชัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๕-๙๖.

๒.๒ ลักษณะของความปรองดองตามแนวพระพุทธศาสนา

แนวทางของพระพุทธศาสนา ความปรองดองในหมู่เป็นสิ่งที่จำเป็นเบื้องต้นในสังคมสงฆ์ เนื่องจากคณะสงฆ์เกิดขึ้นจากการรวมตัวของกุลบุตรผู้ศรัทธาในคำสอนของพระพุทธเจ้า กุลบุตรเหล่านี้มาจากชาติตระกูลต่างกัน มีการศึกษา อาชีพ และวิถีชีวิตต่างกัน ออกมาจากเรือน ชื่อโคตรและสถานภาพทางสังคมต่างกันมาเป็นสมณศากยบุตรเสมอเหมือนกัน^๕ เมื่อมาอยู่ร่วมกันจำนวนมาก สิ่งที่สำคัญ คือความปรองดอง เครื่องมือที่จะใช้สร้างความปรองดองก็คือ พระธรรมวินัย

พระพุทธเจ้าจัดตั้งระบบสังฆะขึ้นมาเพื่อให้เป็นระบบชุมชนที่จะเอื้ออำนวยให้มนุษย์ได้เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน และเมื่อฝึกฝนพัฒนาตนเองดีแล้ว ก็นำความรู้ความเข้าใจตามหลักการศึกษานี้ไปช่วยให้คนอื่นศึกษาต่อไป^๖ ดังนั้นหลักการดำเนินชีวิตของภิกษุสงฆ์จึงต้องมีกฎกติกาหรือระเบียบให้ถือปฏิบัติเพื่อความสามัคคีปรองดอง มีระเบียบวินัยที่เรียกว่า สาส์น ทั้งนี้ความรู้ที่พระสงฆ์จะต้องศึกษาสามารถสรุปเป็น ๒ ลักษณะ คือ

(๑) ลึกขาค หมายถึง ไตรสิกขา คือ สीलสิกขา สมาธิสิกขา และปัญญาสิกขา

(๒) สาส์น หมายถึง ลึกขาทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน^๗ มีความปรองดองกัน เป็นแบบแผนแห่งความประพฤติที่ดี ทำให้ภิกษุทั้งหลายผู้มาจากถิ่นฐานชาติตระกูลต่างๆ กันให้มีความเป็นอยู่เสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^๘

ซึ่งลักษณะแห่งความปรองดองนี้ ถือเป็นพระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้า และเป็นคุณระดับศีลของพระสาวก ดังพุทธวจนะตอนหนึ่งว่า

“มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่าสมบุรณด้วยศีลเป็นอย่างไร คือ...ภิกษุละเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้ว ไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกกัน ส่งเสริมคนปรองดองกันขึ้นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พุดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี”^๙

^๕ อัง.อรรถกถา. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๕๐, ชุ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๒๖๖.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์*, หน้า ๑๖-๑๗.

^๗ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓๒.

^๙ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๔/๖๕.

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นถึงท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อเรื่องความปรองดอง พอสรุปได้เป็น ๒ แนวทาง คือ

(๑) ต้องสื่อสารกันด้วยสัมมาวาจา เพื่อสร้างความปรองดองแก่หมู่คณะและสังคม

(๒) ส่งเสริมบุคคลหรือหมู่คณะและสังคมที่ปรองดองกันอยู่แล้ว ด้วยวาจาที่สร้างสรรค์ เพื่อความสมานฉันท์ สร้างความสามัคคียิ่งขึ้นไป

๓. ความหมาย แนวคิด การสื่อสารทางการเมือง

การสื่อสารหรือการติดต่อนั้นตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Communication” มาจากภาษาละตินว่า Communis ซึ่งแปลว่า “ร่วม” หรือขยายความเป็น Communicar ซึ่งหมายถึงการสร้าง ความร่วมกันหรือความคล้ายคลึงกัน (Commonness Making) ดังนั้น ตามรากศัพท์ การสื่อสารจึง มีความหมายว่า เป็นกิจกรรมที่มุ่งสร้างความร่วมมือกัน เป็นความพยายามที่มนุษย์ต้องการจะแลกเปลี่ยนข่าวสารหรือแนวความคิดระหว่างกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การสื่อสาร ก็คือ การที่มนุษย์ พยายามที่จะแลกเปลี่ยน (share) ข้อมูลข่าวสาร (information) ความคิด (idea) และทัศนคติ (attitude) ซึ่งกันและกัน^{๑๐}

การสื่อสารถือเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นมานานแล้ว โดยกลุ่มไซฟิสท์ในยุคกรีกโบราณ ต่อมาเมื่อวิทยาการต่างๆ เจริญงอกงามจึงมีการนำความรู้ทางด้านสื่อสารไปประยุกต์ใช้ในฐานะ เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นสหวิชาจนเป็นที่แพร่หลาย และนวัตกรรมทางการสื่อสาร ก็ได้กลายเป็น ส่วนสำคัญต่อบทบาททั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเมื่อนำนวัตกรรมสื่อสารมาใช้ในการ สื่อสารทางการเมืองก็ยิ่งทำให้การเมืองเป็นเรื่องที่น่าติดตามมากยิ่งขึ้น^{๑๑} เนื่องจากการสื่อสารเป็น รากฐานสำคัญในการทำความเข้าใจปัจเจกชนและสังคมการเมือง

การสื่อสารทางการเมือง (Political Communication) จึงเป็นกระบวนการทางการเมืองที่ เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริง ทัศนะ ความคิดเห็น ตลอดจนประสบการณ์ต่างๆ ทาง การเมืองระหว่างบุคคล ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคม โดยระบบการเมืองหรือรัฐบาลใช้ ช่องทางการสื่อสารทางการเมืองเพื่อให้ประชาชนได้รับทราบนโยบาย และกิจกรรมของรัฐบาล กับ

^{๑๐} Wilbur Schramm, **The Process and Effects of Mass Communication**, (Urbana : University of Illinois Press, 1974), p. 23.

^{๑๑} วลัยภรณ์ ลำพวย, “แนวคิดและกระบวนการสื่อสารทางการเมือง หน่วยที่ ๓”, **ประมวลชุดวิชาการสื่อสารทางการเมือง**, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑), หน้า ๕.

การที่ประชาชนจะได้เรียนรู้ถึงนโยบายและกิจกรรมต่างๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนโดยที่ ๑) เกี่ยวข้องกับบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปหรือมากกว่านั้น ๒) เป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารทางการเมือง ๓) เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันทางการเมือง^{๑๒} ซึ่งอัลมอนด์ และพาวเวลล์ (Almond and Powell) อธิบายว่า การสื่อสารทางการเมือง ก็คือ หน้าที่ของระบบในชั้นพื้นฐาน (Basic System Function) ซึ่งจะมีผลในการรักษา และเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองและโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งมักเป็นทั้งในรูปของต้นเหตุและผลลัพธ์^{๑๓}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การสื่อสารทางการเมือง หมายถึง การถ่ายทอดข้อมูลและข่าวสารทางการเมืองหรือแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลอันเกี่ยวกับการเมืองโดยตรง ระหว่างสมาชิกในระบบการเมือง ทั้งในแง่ ของปัจเจกบุคคล และคณะบุคคลกับองค์กรการเมืองหรือรัฐบาล

๔. หลักการสื่อสารตามแนวพุทธศาสนา

พุทธศาสนาเป็นปัญญาตรัสรู้ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดขึ้นในโลกมากกว่า ๒๕๐๐ ปี เหตุที่พระพุทธศาสนามีอายุยืนยาวนานเช่นนี้ เพราะมีปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งในกระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาคือ การสื่อสาร โดยยึดถือพุทธโอวาทของพระพุทธองค์ที่ว่า

“จรรถ ภิกขเว จาริกัม พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसान...”^{๑๔}

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนเป็นจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย...”^{๑๕}

พระพุทธโอวาทนี้ถือเป็นกุญแจเปิดประตูสู่การเดินทางเพื่อการสื่อสารเผยแผ่พุทธธรรมแก่พุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ได้ช่วยกันทำหน้าที่ในการเผยแผ่และสืบทอดพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แผ่ขยายไปทั่วทุกทิศ

^{๑๒}ม.ร.ว. พุทธิสสาน ชุมพล, **ระบบการเมือง : ความรู้เบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๑.

^{๑๓}Almond, G.A. and Powell G.B., **Comparative Politics : Political Communication**, (Boston : little Brown, 1978), pp. 141-144.

^{๑๔}วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๕๒/๕๓.

^{๑๕}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๒/๕๓.

การสื่อสารตามแนวแห่งพุทธะ

พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนหลักการสื่อสาร ตามรูปแบบของพระพุทธศาสนาในหลายประการ ได้แก่

๑. การสื่อสารที่ดีและไม่ดี ทรงสอนเรื่องการพูดไว้ในหลักสัมมาวาจาหรือวาจาชอบหรือเจรจาชอบ (Right Speech) ซึ่งเป็นศีลพื้นฐานสำหรับบุคคลทั่วไป ซึ่งให้ปฏิบัติ ดังนี้ ๑) ละมุสวาจา เว้นการพูดเท็จ ให้พูดสิ่งจรรยา วาจาจริง ๒) ละปิสุณวาจา เว้นการพูดส่อเสียด ให้พูดสมัคคกรณิ วาจา พูดคำสมานสามัคคี ๓) ละผรุสวาจา เว้นการพูดคำหยาบ ให้พูดสัณหะวาจา พูดคำอ่อนหวาน สุภาพ ๔) ละสัมผัปปลาปะ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ ให้พูดอัตถสัณหิตวาจา พูดคำมีประโยชน์^{๑๖}

นอกจากนี้ ทรงสอนหลักการพูดที่ดีด้วยการเลือกใช้ถ้อยคำที่เหมาะสม เมื่อมีการสนทนากัน ด้วยการพูดในเรื่องที่ควรพูด ที่ควรสนทนา เป็นคำพูดที่จริง เชื่อถือได้ ประสานสามัคคีของคนทั่วไป คือไม่ฟังจากข้างนี้แล้ว ไปบอกข้างนั้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังจากข้างนั้นแล้ว ไม่ไปบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่นั้น เป็นผู้สมานคนที่แตกแยกกัน หรือส่งเสริมยินดีในความสามัคคีเป็นที่ตั้ง ดังพุทธวจนะที่ปรากฏในภควัตถุ ๑๐ ประการ^{๑๗} คือ

- ๑) อับปิจกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย
- ๒) สันตุฎฐิกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้
- ๓) ปวิเวกกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงบกายใจ สงัดกิเลส
- ๔) อสังสัคคกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ไม่ระคนด้วยคนชั่ว ความชั่ว ใจชั่ว
- ๕) วิริยารัมภกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นทำความเพียร
- ๖) สीलกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล
- ๗) สมาริกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น มีจิตใจสงบ
- ๘) ปัญญาถา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา
- ๙) วิมุตติกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์
- ๑๐) วิมุตติญาณทัสสนกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์

^{๑๖} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๒/๑๒๗, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๘-๑๔๙/๒๑๒, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๑), หน้า ๗๖๘-๗๖๙.

^{๑๗} อ.พุทธก. (ไทย) ๒๔/๖๙/๑๕๒, พุ.ม.หา. (ไทย) ๒๔/๑๙๖/๕๗๐-๕๗๑, ๒๔/๗๕/๒๕๗-๒๕๘.

อนึ่ง การสื่อสารที่ดีนั้นต้องประกอบด้วยถ้อยคำหรือวจีกรรมที่สุภาพดีงาม ซึ่งมีลักษณะ ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) พูดคำจริงคือคำพูดแน่นอนและคงที่ รักษาคำพูดไม่เปลี่ยนแปลงไปมา
- ๒) พูดคำสมานไมตรี คือ พูดคำสุกไมตรี และพูดคำประสานสามัคคี พูดแนะนำคนที่ยังไม่รู้จักให้รู้จักกันและพูดชักนำคนที่รู้จักกันให้ชอบพอกัน พูดชักจูงคนที่ชอบพอกันให้สนิทสนมกัน
- ๓) คำไพเราะ คือ คำพูดที่ดูดีมีและคำพูดอ่อนหวาน ถ้อยคำออกมาจากน้ำใจใสสะอาดของผู้พูด พูดเร้าใจผู้ฟังให้เห็นควรถือเอาเป็นเยี่ยงอย่าง ซึ่งจัดเป็นคำพูดดูดีมี พูดให้กำลังใจ ทำให้ผู้ฟังชื่นบาน
- ๔) พูดคำพูดที่มีประโยชน์ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสอนว่าคำพูดมีประโยชน์ คือ คำพูดมีเหตุผล มีหลักฐานยืนยัน ผู้อื่นคัดค้านไม่ได้^{๑๘}

กล่าวได้ว่า ในการสื่อสารที่ดีนั้น บุคคลไม่ควรสื่อสารหรือพูดด้วยคำเท็จทำให้คนอื่นเสียหาย ไม่พูดส่อเสียดให้คนอื่นเข้าใจผิดทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่พูดคำหยาบให้เกิดความเสียหายกับผู้อื่น และไม่พูดเพื่อจ้องร้ายสารประโยชน์ การสื่อสารด้วยสัมมาวาจาอย่าก่อให้เกิดความเข้าใจกัน ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการสื่อสารและเป็นเครื่องชี้วัดประสิทธิภาพความสำเร็จของการสื่อสาร^{๑๙}

๒. รู้หลักการสื่อสารที่ควรพูดและไม่ควรพูด พระพุทธเจ้าทรงเน้นว่าการสื่อสารที่ดีนั้น ควรรู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม คือ รู้ว่าเรื่องที่จะพูดนั้นควรพูดหรือไม่ควรพูด ดังที่ทรงตรัสกับอภัยราชกุมารว่า

“ราชกุมาร ตถาคต...รู้ว่าจาที่ไม่จริง ไม่แท้ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

อนึ่ง ตถาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ ตถาคตรู้ว่ากาลที่จะกล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้ว่าจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

^{๑๘} ชัยวัฒน์ อัทธพันธ์, **หลักพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓), หน้า ๑๖๕-๑๖๖.

^{๑๙} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, **ศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๓๑.

ตถาคตรู้ว่าจริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่ว่าจានั้นเป็นที่รักเป็นที่
ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

อนึ่ง ตถาคตรู้ว่าจริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก
เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น ข้อนี้เพราะเหตุไร
เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย^{๒๐}

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นการใช้หลักตรรกะเข้ามาวิเคราะห์สถานการณ์ในการพูดหรือสนทนา
กัน เพราะว่าคนส่วนใหญ่มักไม่ได้ยินเสียงที่ตัวเองพูด ไม่รู้ว่าตนเองกำลังพูดอะไร พูดไปทำไม พูด
แล้วจะเกิดอะไร พูดและไม่พูดผลต่างกันอย่างไร ลักแต่ว่าพูดๆ ไป ตามความคิดที่ผุดขึ้นมา ตาม
ความเคยชิน ฉะนั้นมนุษย์จึงมักชอบพูดเพื่อเจ้อ พูดนิหทา พูดส่อเสียด พูดคำพรูสาทา พูดโกหก
จนเป็นนิสัยโดยที่ไม่รู้ตัว การพูดโดยขาดสติ ไม่มีความยับยั้งชั่งใจ ไม่มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดีนั้น
อาจเป็นเหตุนำมาซึ่งความบาดหมาง ความขัดแย้ง ความรุนแรงขึ้นได้ ฉะนั้น วิธีแก้ไขที่ดีที่สุดคือ
แก้ไขที่ต้นเหตุ ด้วยการใช้ตรรกะเหตุผล คือ ให้คิดก่อนพูดและต้องได้ยินในสิ่งที่ตนเองกำลังพูดออก
มา เมื่อไม่เกิดประโยชน์ในขณะเวลานั้น เราก็ไม่ควรพูด แม้เรื่องนั้นจะเป็นความจริงก็ตาม ดังนั้นหลัก
การพูดที่ควรและไม่ควร เราต้องไตร่ตรองให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ซึ่งพอจะสรุปให้เห็นได้ ดังนี้

- ๑) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง และไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เราไม่ควร
พูด
- ๒) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เราไม่ควรพูด
- ๓) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ แต่ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เราควรเลือกเวลา
พูด
- ๔) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง และไม่เป็นประโยชน์ ถึงแม้เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เราไม่
ควรพูด
- ๕) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ถึงแม้เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เราก็ไม่ควร
พูด
- ๖) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ แต่ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เราก็ควรเลือกเวลา
พูดเช่นกัน

๓. เว้นการสื่อสารที่เป็นเท็จ หลักการสื่อสารที่สำคัญที่สุดตามแนวพระพุทธศาสนาคือ การ
ห้ามพูดเท็จหรือสื่อสารกันด้วยความเท็จ ซึ่งทรงกำหนดไว้ในศีล ๕ ข้อที่ ๔ “มุสาวาทา เวรมณิ
สิกขาปทํ สมาทियามิ” ดังความว่า

^{๒๐}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๘.

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลล่วงละเมิดกรรมอย่างหนึ่งแล้วเราบอกว่าเป็นบาปกรรมอะไรๆ อย่างอื่นที่เขาจะไม่ทำนั้นย่อมไม่มี ธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร คือ สัมปะชานมุสาวาท (กล่าวเท็จทั้งที่รู้ที่อยู่)” ๒๑

พุทธพจน์แสดงให้เห็นถึง การพูดปดต่างๆ ที่รู้ นับประสาอะไรกับบาปกรรมอื่นๆ ที่ผู้นั้นจะทำได้

คำว่า มุสา แปลว่า ความเท็จ ได้แก่ การโกหก ซึ่งแสดงออกได้ ๒ วิธีคือ ทางวาจา ได้แก่ พูดโกหกชัดๆ และทางกาย คือ การแสดงออกให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น เขียนจดหมายโกหก รายงานเท็จ ทำหลักฐานปลอมทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อ สันติธรรมในเรื่องควรรับ พักหน้ารับ ในเรื่องที่ควรปฏิเสธล้วนถือว่าผิดศีลข้อนี้ ผิดทั้งทางกายและวาจา ซึ่งเหตุผลในการห้ามไม่ให้พูดเท็จ ก็เพื่อประโยชน์ คือ ๑) เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของคนอื่น ๒) เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความเชื่อสัตย์ต่อกัน ๓) เพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ ๔) คนไม่พูดเท็จมีคำสัตย์ย่อมได้รับการเชื่อถืออย่างสูง^{๒๒}

นอกจากนี้พระพุทธรองค์ได้ทรงสอนแนะนำกระตุ้นเตือน ในการทำหน้าที่ของบุคคลให้ดีเกี่ยวกับการฟัง การสนทนา ปรีกษาสอบถาม ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ^{๒๓} คือ ๑) ไม่วิพากษ์วิจารณ์คำพูด คือไม่นึกหมิ่นเรื่องที่เขาพูด ๒) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ผู้พูด ๓) ไม่วิพากษ์วิจารณ์ตน ๔) เป็นผู้มึนใจไม่ฟังชาน คือมีจิตแน่วแน่มุ่งธรรม ๕) มนสิการโดยแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ซึ่งเป็นตัวการในการทำหน้าที่ทางปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ทั้งในการรับรู้ การเผชิญสถานการณ์ และการสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับปฏิบัติต่อทุกกรณี

สุดท้ายทรงกระตุ้นเตือนให้บุคคล ควรรู้จักเลือกรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ที่สร้างสุขให้กับตน และควรหลีกเลี่ยงการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ไร้ประโยชน์ที่จะสร้างทุกข์ให้กับตน ซึ่งนับเป็นหลักการเลือกรับรู้เชื่อถือในข้อมูลข่าวสาร ดังพุทธวจนะที่ตรัสแก่ชาวกาลามะที่ปรากฏในเกสปุตติสูตรว่า

- ๑) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
- ๒) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
- ๓) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
- ๔) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

^{๒๑} อ. อติ. (ไทย) ๒๕/๒๕/๓๖๘.

^{๒๒} ชัยวัฒน์ อุตพัฒน, **หลักพุทธศาสนา**, หน้า ๖๐.

^{๒๓} อ. ปรณจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๑/๒๕๐.

- ๕) อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)
- ๖) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาน
- ๗) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล
- ๘) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าใจกับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
- ๙) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณ์น่าจะเป็นไปได้
- ๑๐) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่ามีท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา^{๒๔}

กล่าวโดยสรุป กระบวนการสื่อสารตามหลักพุทธศาสนา ดังที่กล่าวมา ล้วนเป็นหลักการที่ล้ำลึกที่สร้างสรรค์ให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้หลักคำสอนว่าด้วยการสื่อสารของพระพุทธองค์ยังครอบคลุมถึงจรรยาบรรณและจริยธรรมของการสื่อสารด้วย หากสังคมไทยนำหลักการสื่อสารตามแนวพุทธศาสนานี้มาใช้ในการสื่อสารทางการเมืองก็จะเป็นหลักการสื่อสารที่ช่วยให้บุคคลมีความสุขมีสัมพันธที่ดีต่อกัน และเป็นหลักการสื่อสารที่ช่วยให้สังคมทุกระดับทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ หรือแม้กระทั่งในระดับสากล คือ สังคมโลกทั้งหมด ได้คงไว้ซึ่งสันติสุข ปราศจากอคติ ความแตกแยก ความขัดแย้งได้อย่างแท้จริงอีกด้วย

๕. สาเหตุและผลกระทบจากการสื่อสารทางการเมืองที่มีต่อสังคมไทย

ปัจจุบันการสื่อสารได้เข้ามามีความสัมพันธ์กับการเมืองอย่างใกล้ชิด แนวคิดทางการเมืองได้ถูกผูกพันอยู่กับการสื่อสารจนแยกกันไม่ออก บุคคล สถาบัน หรือประเทศหนึ่งไม่สามารถมีอำนาจหรืออิทธิพลเหนือบุคคล สถาบัน หรือประเทศอื่นได้ ถ้าไม่ใช้การสื่อสาร ดังนั้น การสื่อสารจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การกระทำทางการเมือง กล่าวคือ การสื่อสารเป็นเครื่องมือสนับสนุนหรือเรียกร้องทางการเมืองของประชาชน^{๒๕} โดยผ่านกระบวนการการสื่อสารทางการเมืองระหว่างกัน

ในระบบการเมืองไทยปัจจุบัน การสื่อสารทางการเมือง ภายใต้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัย ได้มีอิทธิพลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยทำให้ประชาชนได้รับรู้และเรียนรู้ทางการเมือง เมื่อประชาชนมีความรู้ อาจก่อให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) ของประชาชน ซึ่งนับได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย^{๒๖}

^{๒๔}อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

^{๒๕}เสถียร เขยประทับ, การสื่อสารกับการเมือง : เน้นสังคมประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๒๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๙-๒๑๐.

ดังนั้นตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา กระบวนการสื่อสารทางการเมือง ได้ทำให้เกิดปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมทางการเมือง และมีอิทธิพลต่อสังคมเป็นอย่างมาก ซึ่งวิกฤติทางการเมืองไทยในปัจจุบัน ส่งผลให้การสื่อสารทางการเมืองไทยมีการนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัยที่เราเรียกว่า Social Network เข้ามาใช้ในกระบวนการสื่อสารทางการเมือง อาทิ การนำอินเทอร์เน็ตมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมืองของแต่ละฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นเฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) กระดานสนทนา (Webboard) หรือแม้กระทั่งการเผยแพร่คลิปวิดีโอต่างๆ ผ่านทางเว็บไซต์ยูทูบ ที่เกิดเป็นช่องทางการสื่อสารและกระบวนการสื่อสารทางการเมืองใหม่ที่เราเรียกว่าสังคมออนไลน์ โดยต่างฝ่ายต่างก็มีการนำเสนอเพื่อสนับสนุนมุมมองเพื่อความถูกต้องของตน ซึ่งการสื่อสารทางการเมืองที่ผ่านช่องทางต่างๆ ได้กลายเป็นตัวแปรหนึ่งของการเปลี่ยนผ่าน ที่สามารถนำพาสถานการณ์บ้านเมืองให้ก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นการทำให้ปัญหาการเมืองคลี่คลายลง หรือก่อปัญหาให้ขยายตัวทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น จนกลายเป็นวิกฤติความขัดแย้งทางการเมืองของสังคมและบางสถานการณ์ได้พัฒนาไปสู่ความรุนแรงในที่สุด

ดังจะเห็นได้จาก วิกฤตความขัดแย้งทางการเมือง พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๓ ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองในอดีต โดยวิกฤตการณ์ทางการเมืองในอดีตที่ผ่านมาพบว่า เป็นความขัดแย้งระหว่างประชาชนนั้ลิตนั้กศึกษา กับฝ่ายทหารและรัฐ ส่วนใหญ่เป็นไปโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต่อต้านเผด็จการรัฐบาลทหารและต้องการรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตย เช่น กรณีเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นการเรียกร้องประชาธิปไตย ข้อเรียกร้องของฝ่ายประชาชนต่อรัฐบาล ที่เด่นชัด คือ ต้องการรัฐธรรมนูญถาวรที่เป็นประชาธิปไตย^{๒๗} และวิกฤตการณ์การเมือง เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ หรือที่เรียกกันว่า เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ที่เกิดขึ้นระหว่างวันที่ ๑๗-๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ก็เป็นเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับฝ่ายทหารและรัฐ เป็นเหตุการณ์ที่ประชาชนเคลื่อนไหวประท้วงรัฐบาล พล.อ.สุจินดา คราประยูร ที่ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี และเพื่อต่อต้านการสืบทอดอำนาจของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.)

ในขณะที่วิกฤตการณ์การเมือง พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๓ เป็นวิกฤตการณ์ความแตกแยกและขัดแย้งทางความคิดในหมู่ประชาชนชาวไทยด้วยกันเอง โดยแบ่งเป็นสองกลุ่มสำคัญ ได้แก่ กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (กลุ่มคนเสื้อเหลือง) ที่ต่อต้าน พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร และกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยขับไล่เผด็จการแห่งชาติ (นปช.กลุ่มคนเสื้อแดง) ที่สนับสนุน พ.ต.ท. ทักษิณ

^{๒๗}เชียน ธีระวิทย์, วิกฤตการณ์การเมืองไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖.

ชินวัตร กล่าวคือ ประชาชนคนไทยฝ่ายหนึ่งรู้สึกแปลกแยกกับรูปแบบการเมืองการปกครองภายใต้รัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ที่มีปัญหาเรื่องคอร์รัปชัน ขณะเดียวกันก็มีคนไทยอีกฝ่ายหนึ่ง ที่นิยมชมชอบในผลงานการบริหารประเทศของรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ซึ่งด้วยมุมมองที่มีต่อ พ.ต.ท. ทักษิณ ที่แตกต่างของคนไทยทั้งสองกลุ่ม ได้ก่อให้เกิดความแตกแยกทางความคิดของคนในสังคมที่มีต่อการเมือง อย่างรุนแรงและยืดเยื้อยาวนาน โดยลูกกลมขยายไปสู่หลายภาคส่วน ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มสังคม ที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “วิกฤตแบ่งขั้ว” (Polarization Crisis) ของประชาชนไทย ซึ่งเหตุการณ์ทั้ง ๓ กรณี ล้วนเกิดขึ้นจากกระบวนการสื่อสารทางการเมืองที่ส่งผลเป็นความขัดแย้งและพัฒนาต่อไปสู่ความรุนแรงที่ราวลึกของคนในสังคมไทย

โดยสาเหตุของความขัดแย้งสามารถสรุปออกเป็น ๕ ประเด็น^{๒๘} คือ (๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล ได้แก่ ข้อมูลไม่เหมือนกัน เข้าใจผิด มุมมองต่างกัน (๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ อาจเนื่องจากการได้ทรัพยากรที่ไม่เท่ากัน (๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ได้แก่ พฤติกรรมที่ต่างกัน วิธีการในการทำสิ่งต่างๆ แตกต่างกัน (๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง ได้แก่ ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความยุติธรรม (๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม ได้แก่ โลกทัศน์หรือความเชื่อต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน เป็นต้น

๖. แนวทางปฏิบัติในการสื่อสารทางการเมืองเพื่อความปรองดอง

พุทธศาสนาถือว่า ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์^{๒๙} โดยเฉพาะความขัดแย้งที่เกิดจากการสื่อสารที่ไม่ตรงกัน ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่ากรณีที่มนุษย์มีความขัดแย้งกันก็เพราะมนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกิเลส ๓ ประการ หรือที่เรียกว่า ปญจธรรม^{๓๐} คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ เนื่องจากความขัดแย้งในสังคมเกิดจาก ความอยากได้ มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ อยากบำรุงบำเรอตนเอง จึงแย่งชิงกัน (ตัณหา) ความต้องการความเป็นใหญ่ ใฝ่อำนาจมุ่งจะเอาชนะครอบงำผู้อื่นพวกอื่น (มานะ) การแบ่งพรรคแบ่งพวก การถือตัวตนแบ่งชนชั้น การยึดมั่นในอุดมการณ์ที่ต่างกัน

^{๒๘}พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส (นิธิบุญญการ), **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๓-๒๔.

^{๒๙}พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส (นิธิบุญญการ), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำ ตาซัง จ.เชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๑๙-๑๒๔.

^{๓๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๗๐/๕๑-๗๐/๕๒.

(ทิวฐิติ)^{๓๑} เหล่านี้ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น โดยเฉพาะทิวฐิตินั้นถือได้ว่าเป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่ร้ายลึกที่สุดเพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ ถ้าทิวฐิตินั้นประกอบไปด้วยยอกุศลมูล ซึ่งก่อให้เกิดมิจฉาทิวฐิตินั้นจะยิ่งนำพาความขัดแย้งนั้น อาทิ ความขัดแย้งที่เกิดจากการสื่อสารทางการเมืองให้พัฒนาไปสู่ความรุนแรงได้

ในทางพระพุทธศาสนาวិธีการจัดการความขัดแย้งการสื่อสารทางการเมืองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นการจัดการความขัดแย้งในรูปแบบของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง โดยบุคคลที่ทำหน้าที่ในการเป็นนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางคือ “พระพุทธเจ้า” ซึ่งเหตุการณ์การสื่อสารทางการเมืองที่พัฒนาไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงที่สำคัญในครั้งพุทธกาล มีทั้งหมด ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ (๑) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของพระภิกษุเมืองโกสัมพี ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางพระวินัยที่ว่าด้วย “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” (๒) ความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติคือน้ำระหว่างชาวศากยะและชาวโกลิยะ และ (๓) ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ ในประเด็นการดูหมิ่นชาติพันธุ์ระหว่างเจ้าศากยะกับพระเจ้าวิฑูทกะ^{๓๒}

นอกจากวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางแล้ว หลักเมตตาธรรม^{๓๓} ยังเป็นอีกวิธีหนึ่งในการแก้ปัญหาต่อการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสร้างความปรองดองในสังคม เพราะเมตตาเป็นเครื่องมือนำไปสู่การให้อภัยทาน นอกจากนี้ เมตตายังเป็นคุณธรรมพื้นฐานของหมวดธรรมอื่นๆ เช่น พรหมวิหารอัปมัญญา เบญจธรรม สาราณียธรรม ทศบารมี อารักขกัมมัฏฐาน

๖.๑ เมตตา : เครื่องมือสื่อสารทางการเมืองสู่ความปรองดอง

เมตตาเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเจริญอยู่เป็นนิตยัม ตั้งตัวอย่างกรณีพระเวททัตที่มี ความอาฆาตพยาบาท พยายามบงการร้ายพระองค์โดยวิธีต่างๆ เช่น ชักจูงนายควาญช้างของพระเจ้า อชาตศัตรูปล่อยช้างนาฬาคีรีออกมา เพื่อที่จะประทุษร้ายพระองค์ขณะออกบิณฑบาต ซึ่งพระองค์ก็ ทรงกำราบช้างได้ด้วยเมตตา หรือแม้กระทั่งพระเวททัตกลิ้งก้อนหิน เพื่อจะทำร้ายพระองค์ แต่มีเพียง สะเก็ดหินเท่านั้นที่กระทบพระบาท ทรงหื้อพระโลหิต (โลหิตุปบาท) พระองค์ก็ยังมีเมตตาไม่ อาฆาตตอบ แต่ทรงกลับให้อภัยทานและปรารภานาที่จะให้ท่านเหล่านั้นรอดพ้นจากการตกอยู่ในสภาพ

^{๓๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอล คิมทอง, ๒๕๕๙), หน้า ๒๓๔.

^{๓๒}ดูรายละเอียดใน พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส (นิพนธ์ญาณกร), *พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและ เครื่องมือจัดการความขัดแย้ง*, หน้า ๒๘๙-๓๕๖.

^{๓๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, หน้า ๒๒๓-๒๒๔.

เช่นนั้น^{๓๔} เมตตาเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่สำคัญในการจะพัฒนาไปสู่ภัยทานและยังมีความสัมพันธ์ที่เด่นชัดกับสัมมาสังกัปปะในส่วนของ อพยบาทสังกัปปะ อันเป็นความคิดที่ปลอดจากความพยายาพ ไม่มีความเคียดแค้นชิงชัง ชัดเคื่อง การมีเมตตาอยู่ภายในใจจึงเป็นเครื่องมือในการดับโทสะ คือความพยายาพหรือการคิดประทุษร้าย เมื่อมีเหตุการณ์ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการสื่อสาร

การจะแก้ปัญหาที่เกิดจากการสื่อสารทางการเมืองนั้น ในที่นี้ผู้เขียนเห็นว่า เมตตา เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ควรนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดจาก ตัณหา มานะ และทิฏฐิ เพราะหลักเมตตาในพระพุทธศาสนา เป็นทั้งเมตตาที่เป็นระดับพื้นฐานของบุคคลทั่วไป และเมตตาในระดับสากลที่เรียกว่าเมตตาอภิปมัญญา^{๓๕} ที่มีทั่วไปแก่คนทั่วหน้า หรือที่เรียกว่าเป็นความรักที่ไม่ได้รักแต่ตัวเอง แต่รักทั้งหมดทุกคน แม้กระทั่งคนที่มีความคิดอุดมการณ์ที่แตกต่างจากเราก็ตาม ปรารถนาที่จะให้ทุกคนมีความสุข สำนึกอยู่เสมอว่าเรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น เมื่อเราสำนึกได้ด้วยประการเช่นนี้ การสื่อสารก็就会有ความเคารพต่อกัน จะไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน และยอมพัฒนาไปสู่การให้อภัยทานต่อกันของบุคคลและกลุ่มบุคคลในสังคมได้

เมตตาเป็นจุดเริ่มใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน มิตรภาพเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่หล่อเลี้ยงมนุษย์ในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขและสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในทิศทางที่สร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น เมตตาเป็นจุดเริ่มต้นไปสู่การให้อภัย ซึ่งสำคัญยิ่งในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้และเป็นสิ่งที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ได้ถูกทำลายลงไปให้กลับมาสัมพันธ์อันดีต่อกันใหม่ ดังเรื่องของ ทีฆาวุกุมาร^{๓๖} ได้ระลึกถึงโอวาทครั้งสุดท้ายของพระบิดาว่า

“อย่าเห็นยาวดีกว่าสั้น อย่าเห็นสั้นดีกว่ายาว
เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร แต่เวรย่อมระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร”

เป็นเหตุให้พระองค์ทรงมีเมตตาให้อภัยทานไม่ปลงพระชนม์พระเจ้าพรหมทัตผู้ซึ่งประหารชีวิตพระบิดาของพระองค์ และในที่สุดเมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบความจริงแล้วจึงพระราชทานกรุงโกศลคืนให้กับทีฆาวุกุมาร พร้อมทั้งยกพระราชธิดาของพระองค์ให้อีกด้วย

^{๓๔} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๓๖.

^{๓๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๘๔-๖๘๘/๔๓๓-๔๔๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐. ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระจรรยา, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: ธนาพรสง่ากัฏ, ๒๕๕๑), หน้า ๕๗๘. และ พระสังฆมิมโชติโก ธรรมมาจริยะ, **สมถกรรมฐานที่ป็นปริเฉทที่ ๙ เล่มที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร: ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๘.

“อย่าเห็นยาวดีกว่าสั้น” นั้น หมายถึง การผูกเวรด้วยความอาฆาตพยาบาทพองร้ายกันนั้น ยาว มุ่งล้างผลาญกันไม่รู้จักสั้น นำมาแต่ความเดือดร้อน ส่วนการไม่จองเวรเป็นเรื่องสั้น สามารถจบได้ง่าย คนที่หวังความสุขจึงไม่ควรเห็นการผูกพยาบาทจองเวรดีกว่าการให้อภัยกัน และ “อย่าเห็นสั้น ดีกว่ายาว” หมายถึง การทำลายมิตรเป็นเรื่องสั้น ส่วนการผูกมิตรโดยมีมิตรไมตรีต่อกันนั้นเป็นเรื่องยาว ฉะนั้น ไม่ควรเห็นการทำลายมิตรดีกว่าการผูกไมตรี ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเมตตาเป็นพื้นฐานของ อภัยทานเป็นการนำไปสู่การรื้อฟื้นมิตรภาพขึ้นมาใหม่ เกิดสัมพันธภาพที่ยั่งยืนได้

เมตตาเป็นการสร้างบารมีขั้นสูง ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง “บารมี” หมายถึง คุณธรรมที่ จะนำผู้ปฏิบัติให้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ คือ การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่าบารมี ๑๐ หรือทศบารมี ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา เมตตาบารมีจึงมีความสำคัญยิ่งประการหนึ่งที่จะทำให้พระโพธิสัตว์บรรลุโพธิญาณ ดังพุทธทวณะว่า

“ครั้งนั้น เมื่อเราค้นหาอยู่ ได้เห็นเมตตาบารมีเป็นข้อที่ ๙ ที่ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ทั้งหลายในปางก่อนได้อบรมสั่งสมมา จึงเตือนตนเองว่า ท่านจงยึดเมตตาบารมีข้อที่ ๙ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ฯลฯ จงเจริญเมตตาให้เสมอกันทั้งในคนที่เกื้อกูลกันและในคนที่ไม่ได้เกื้อกูลกัน บำเพ็ญเมตตาบารมีแล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้”^{๓๖}

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า เมตตาธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจอันสูงส่งของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง เมตตาเป็นจุดเริ่มใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน และเมตตาเป็นการสร้างบารมีขั้นสูง เมตตาเป็นฐานสนับสนุนให้เรารู้จักและให้อภัยทานต่อกัน

๖.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างเมตตา กับ การให้อภัยทานในสังคม

ในการที่จะให้อภัยของบุคคลต่อกันนั้นสามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงในความสัมพันธ์ระหว่างเมตตาต่อบุคคลได้ โดยพบว่าบุคคลที่มีพื้นฐานความเมตตาอยู่ภายในจะเป็นแรงจูงใจให้สามารถแสดงออกมาทางพฤติกรรมด้วยการให้อภัยทาน เพราะเมตตาเป็นพื้นฐานของการทำความดี เป็นการแสดงออกซึ่งความรักอย่างบริสุทธิ์ซึ่งเป็นแรงจูงใจฝ่ายดี ในทางพุทธศาสนาเรียกว่า “ฉันทะ” อันหมายถึง ความรัก ความกรุณา เอื้อเฟื้อต่อกัน ดังนั้นด้วยเกิดความเมตตาขึ้นในใจก่อน แล้วจึงแสดงออกมาให้ประจักษ์เป็นพฤติกรรมด้วยการกระทำ คือการช่วยเหลือผู้อื่นหรือที่เรียกว่า “กรุณา” และความกรุณาที่พบได้มากที่สุดก็คือ “การให้ทาน” ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ การให้วัตถุเป็นทาน การให้ธรรมะเป็นทาน และการให้อภัยทาน ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงวิเคราะห์ว่า

^{๓๖}วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๒/๓๔๓.

^{๓๗}พ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๕๖-๑๕๙/๕๘๗-๕๘๘.

ความเมตตาอันเป็นพื้นฐานของการให้ทาน คือการให้อภัยทานต่อกัน โดยเฉพาะสังคมที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งที่เกิดจากการสื่อสารทางการเมืองจนกลายเป็นวิกฤตแบ่งขั้วแบ่งฝักแบ่งฝ่ายในสังคมไทย โดยการให้อภัยทานนั้น สามารถกระทำได้ ๓ ทาง คือ ทางใจ ทางวาจา และ ทางกาย^{๙๘} ที่มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกันและกัน ดังนี้

๑) อภัยทานทางใจ ถือว่าเป็นจุดเริ่มแรกที่จะพัฒนาไปสู่การให้อภัยทานในการจัดการความขัดแย้ง โดยการเปิดใจเพื่อร้อยถอนสลายการยึดมั่นถือมั่น (ทิฐิ) ในตัวตน ยอมรับกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ซึ่งหมายความรวมถึง การเปิดใจพร้อมที่จะล้าหนักผิดหรือยอมรับผิด ในสิ่งที่กระทำต่อกัน อภัยทานทางใจนั้น ยังเป็นการฝึกใจ ให้มีความอดทน เป็นอิสระจากความอาฆาต พยาบาทโกรธแค้น ทั้งปวง ปรับเปลี่ยนใจให้มีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแม้ว่าจะเป็นคู่กรณีในความขัดแย้งก็ตาม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเอาชนะใจตัวเอง และเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ผู้มีใจสูง นอกจากนี้ยังถือเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่มีต่อตนเองและคู่กรณีเปิดใจสลายทั้งความเป็นผู้ถูกกระทำและผู้กระทำ สร้างความเชื่อใจต่อความเป็นมนุษย์ด้วยกัน ถือเป็นการสร้างโอกาสกระทำความดีที่ยิ่งใหญ่ให้ตนเอง เป็นการเปิดพื้นที่ของการเรียนรู้ผู้อื่นเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความเชื่อ และทัศนคติที่แตกต่างจากตนเอง เป็นการหันหน้าเข้าหากัน เพื่อจะไปปรับฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างลึกซึ้งถึงข้อมูล ปัญหา ความทุกข์เดือดร้อน ความหวาดกลัว ขั้นตอนดังกล่าวนี้ถือว่า เป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญที่สุด ซึ่งจะสอดคล้องเชื่อมโยงไปยังวิธีการอภัยทานทางวาจาและทางกาย ต่อไป

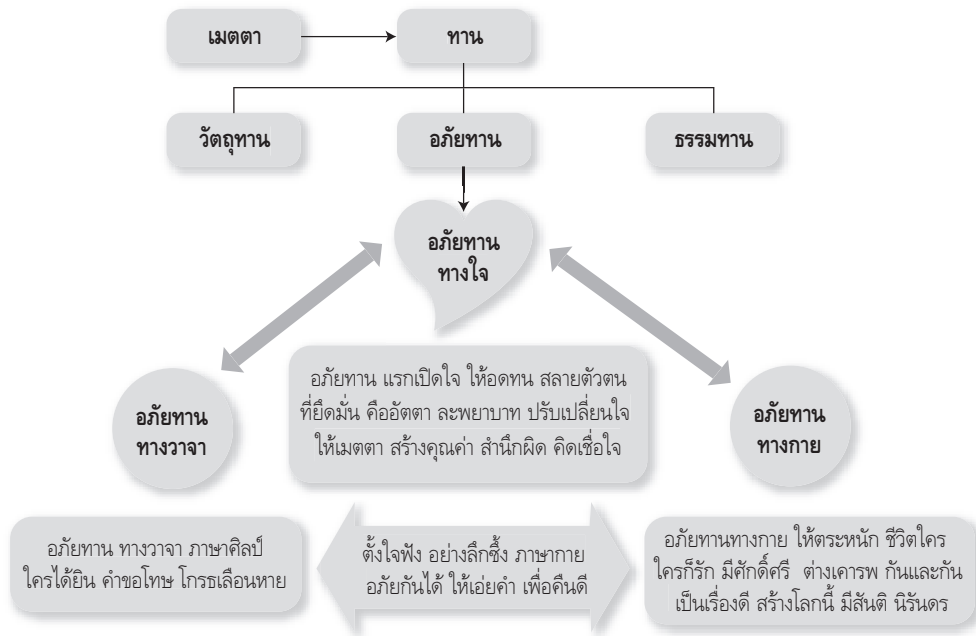
๒) อภัยทานทางวาจา เป็นการกล่าวคำพูด ที่มีลักษณะดังนี้ คือ (๑) กล่าวคำพูด ที่สุภาพ ไพเราะ ไม่หยาบคาย (๒) กล่าวคำพูดที่ซื่อสัตย์จริงใจ เหมาะแก่กาล และเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง (๓) กล่าวคำพูดที่พูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน เป็นคำพูดที่ไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น ไม่ดูถูกเหยียดหยาม เช่น กล่าวคำพูดที่แสดงให้เห็นว่า ตนเองเหนือกว่าหรือยกตนข่มท่าน (๔) กล่าวคำพูดที่ก่อให้เกิดความสมานฉันท์ หลีกเลี่ยงการใช้คำพูดที่พูดขย่งให้เกิดการแตกแยกหรือเกิดความรุนแรง การกล่าวคำว่า “ขอโทษ” ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งของวิธีการอภัยทานทางวาจา โดยเป็นคำที่นิยมมากที่สุด และการกล่าวขอโทษจะต้องมีเจตนาจริงใจในการกล่าวอย่างจริงใจที่พร้อมจะแสดงออกถึงการยอมรับผิดและล้าหนักผิดในสิ่งที่ได้กระทำ

๓) อภัยทานทางกาย เป็นวิธีการของอภัยทานที่แสดงออกอย่างชัดเจน เป็นการกระทำที่สื่อเชื่อมโยงมาจากอภัยทานทางใจ และวาจา ซึ่งวิธีการของอภัยทานทางกาย จะมีลักษณะการแสดงออกต่างๆ ได้หลายประการ คือ การเคารพ และให้เกียรติในความคิดของผู้อื่น โดยการฟังอย่างตั้งใจ

^{๙๘}กษิรา เทียนส่องใจ, การศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐๔-๓๐๘.

ในการรับทราบข้อมูลเรื่องราวต่างๆ และการฟังอย่างลึกซึ้งนั้น ถือเป็นวิธีการของอภัยทางกายที่สำคัญ เพราะเป็นการแสดงออกของอภัยทานทางใจ ที่จะบ่งบอกถึงการเปิดใจ ทลายกำแพงของการยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ยอมรับความเป็นจริงในความคิดที่แตกต่างหลากหลาย เป็นการถ่ายทอด หมุนเวียนในอารมณ์ ความรู้สึก ความนึกคิด ของกันและกัน ซึ่งจะนำไปสู่ ความเข้าใจต่อกันได้ในที่สุด

นอกจากนี้ วิธีการของอภัยทานทางกายยังสามารถแสดงออกได้ด้วยภาษากาย ทางแวตาศรียาท่าทางที่สุภาพ การยกมือไหว้ หรือ การขอขมา ก็ถือเป็นวิธีการของอภัยทานทางกายด้วยเช่นกัน ประการสุดท้ายที่สำคัญ คือ การเสียสละ แบ่งปัน เพื่อเป็นการชดเชย และเยียวยา ก็จัดว่าเป็นวิธีของอภัยทานทางกาย เพราะความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหลายสถานการณ์ที่มีองค์ประกอบด้านผลประโยชน์และความต้องการนั้น เป็นสิ่งที่สามารถหาทางออกร่วมกันได้ หากคู่กรณีทั้ง ๒ ฝ่ายพยายามที่จะตระหนักรู้ถึงความอยู่รอดของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยการเสียสละแบ่งปัน ทรัพยากร เงิน สิ่งของต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เสียผลประโยชน์ จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงบวกขึ้นได้ และมีผลต่อคุณค่าภายในจิตใจของแต่ละบุคคลทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข^{๓๙} ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นได้ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิ ๑ : แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเมตตากับการให้อภัยทานในสังคม
(ประยุกต์จาก กษิรา เทียนส่องใจ)

^{๓๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๘.

สรุปได้ว่า “เมตตา” ก็คือ ความรัก ความปรารถนาดี เป็นความรักที่บริสุทธิ์ ไม่เจือปนด้วยกิเลสตัณหา ส่วนการให้อภัยทาน คือการให้ที่ไม่หวังผลตอบแทนใดๆ การให้อภัยทานจึงถือเป็นการทำความดีของบุคคลในทุกยุคทุกสมัย เพราะการให้เป็นการละความตระหนี่ให้ออกไปจากจิตใจ ความเมตตาจึงเป็นแรงจูงใจเริ่มต้นในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมด้วยการให้ทานคืออภัยทานต่อกันในสังคม

๗. การสังเคราะห์เมตตาเพื่อแก้ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองในสังคมไทย

ในการแก้ปัญหาต่างๆ พระธรรมปิฎกได้เสนอทางออกว่าต้องทำจิตใจและปัญญาเป็นสากลใน ๓ ด้าน คือ

๑) **ความเป็นมนุษย์สากล** มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นเพศ ผิวเผ่าพันธุ์ ลัทธิ ศาสนาใด เกิดที่ไหน อยู่ที่ไหน ก็มีความเป็นมนุษย์เสมอกัน มีธรรมชาติแห่งความรักสุข เกลียดทุกข์ หวาดภัยกลัวตายทั้งนั้น

๒) **ความเป็นจริงที่สากล** ความเป็นจริงแห่งความเป็นเหตุเป็นผล เป็นสภาวะสากล มีอยู่โดยธรรมชาติ เรียกว่า เป็นกฎธรรมชาติ เป็นของกลาง เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

๓) **เมตตาที่เป็นสากล** คือการให้ความรักใคร่ช่วยเหลือกัน ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน คือมีเมตตาต่อกัน เป็นการแผ่ขยายความรักใคร่เมตรีไปยังมนุษย์ทั้งหมด โดยมีความปรารถนาดีต่อมนุษย์ทุกคนเสมอกัน^{๔๐}

ผู้เขียนเห็นว่าการจะแก้ปัญหาความขัดแย้งจากการสื่อสารทางการเมืองจะต้องแก้ที่สาเหตุของปัญหา ซึ่งก็คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ กิเลสทั้ง ๓ ตัวนี้ ถือว่าเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในสังคม ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นได้ดังแผนภูมิต่อไปนี้

---

^{๔๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๒๒๓-๒๒๔.

แผนภูมิ ๒ : แสดงการจัดรากเหง้าของความขัดแย้งจากการสื่อสารทางการเมืองด้วยเมตตา

จากภาพเป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม อาทิ ปัญหาการสื่อสารทางการเมือง เมื่อวิเคราะห์วิธีการแก้ไขปัญหาก็จะแบ่งได้ตามรากเหง้าของปัญหา คือ กิเลสทั้ง ๓ ตัว^{๔๑} อันได้แก่ ตัณหาที่จะแก้ได้ด้วย การให้ทาน คือการให้ความรู้ ให้อภัยต่อกัน ส่วนมานะแก้ได้ด้วย ความเห็นว่ามีมนุษย์มีความสากลเหมือนกัน และทิฏฐิแก้ได้ด้วย ความเห็นด้วยกับหลักการเดียวกัน ที่ว่าความเป็นจริงสากล แต่เมื่อสังเคราะห์วิธีการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งแล้วสามารถรวมไว้ที่แนวคิดเรื่องเมตตาที่เป็นสากล เพราะเมตตานั้นเป็นพื้นฐานของคุณธรรมอื่นๆ ในการทำดี ช่วยจัดความขัดแย้งทั้งปวงได้อย่างแท้จริง และทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

๑) การแก้ไขปัญหาการสื่อสารทางการเมืองที่เกิดจากตัณหา ต้องแก้ไขด้วยการละความเห็นแก่ตัว รู้จักเสียสละให้มากขึ้น นั่นก็คือการให้อภัยทาน รู้จักให้อภัยเมื่อมีเหตุมากระทบกระทั่งให้เข้าใจกัน เป็นต้น การให้อภัยทานเป็นวิธีละตัณหาที่สามารถกระทำได้ง่ายและถ้าทุกคนรู้จักเสียสละประโยชน์ของตนเองเพื่อผู้อื่นบ้างแล้ว การแย่งชิงสิ่งต่างๆ อันเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งก็จะน้อยลงไป เมื่อคนในสังคมมีการเสียสละ เกื้อกูลกัน ย่อมเป็นการสร้างมิตรไมตรีต่อกัน ไม่อคติต่อกัน สื่อสารกันด้วยความจริงใจ ย่อมเป็นการสร้างความสามัคคี การสร้างมิตรต่อคนรอบข้าง สังคมย่อมสงบสุข

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๐/๕๑-๗๐/๕๒.

๒) การแก้ไขปัญหาการสื่อสารทางการเมืองที่เกิดจากมานะ ต้องแก้ไขด้วยการยอมรับหลักมนุษยสากล โดยคิดว่ามนุษย์ทุกคนมีความสากลเหมือนกัน มีความรักสุข เกลียดทุกข์ กลัวตายเหมือนกัน ไม่ว่าจะเกิดประเทศใด มีเชื้อชาติอย่างไร รูปร่างและหน้าตาจะเป็นอย่างไร ต่างก็เป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน เราจึงไม่ควรไปเบียดเบียนทำลายกัน การยอมรับในหลักมนุษยสากลหรือความเสมอภาคจะทำให้เกิดการให้เกียรติซึ่งกันและกัน จะไม่มีการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล และไม่ละเมิดสิทธิมนุษยชนที่มนุษย์พึงมีพึงได้ เพราะด้วยความเห็นอกเห็นใจกัน ไม่ใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือเพื่อทำลายหรือเอาชนะฝ่ายตรงข้าม เมื่อเป็นเช่นนี้ ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองในสังคมไทยปัจจุบันก็จะลดน้อยเบาบางลงได้

๓) การแก้ไขปัญหาการสื่อสารทางการเมืองที่เกิดจากทิฐิ คือ ความเชื่อที่ต่างกัน ต้องอาศัยหลักความเป็นเหตุผลจะความจริง คือ มองว่าหลักการใดๆ ในโลกนี้ล้วนแต่อาศัยกฎแห่งความเป็นจริงด้วยกัน จึงอยู่ภายใต้กฎแห่งธรรมชาติเช่นเดียวกัน เช่น ทำดียอมได้ดี ทำชั่วยอมได้ชั่ว มีความเชื่อว่าบาปมีบุญมี และมองว่าคนเราที่เกิดมาบนโลกย่อมมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันได้ มีความเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง ก็ย่อมลดปัญหาการสื่อสารทางการเมืองในสังคมลงได้

กล่าวโดยสรุป การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งจากการสื่อสารทางการเมือง ต้องแก้ที่สาเหตุ ถ้าเกิดจาก “อัตนหา” ให้แก้ด้วยการเสียสละ การให้อภัยทาน หรือให้ความจริง ถ้าเกิดจาก “มานะ” ให้แก้ด้วยการยอมรับในหลักมนุษยสากล และถ้าเกิดจาก “ทิฐิ” ให้แก้ด้วยความเป็นจริงสากล การแก้ไขรากเหง้าของกิเลสอันทำให้เกิดความขัดแย้งทั้ง ๓ ตัวนี้ สามารถสังเคราะห์รวมได้ เป็นหนึ่งเดียวกันคือ การใช้หลัก “เมตตา” มาแก้ไขปัญหา เพื่อสร้างความปรองดองในสังคม

๘. การผูกเมตตาให้เกิดขึ้นในสังคม

ธรรมภาสิตว่า “โลโกปตถมภิกขา เมตตตา เมตตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก”^{๔๒} เมื่อพิจารณาธรรมภาสิตนี้ จะพบว่า เมตตตา มีคุณค่าและความสำคัญต่อสังคมโลกมาก เพราะทำให้โลกมนุษย์เราอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ซึ่งบุคคลควรผูกเมตตาให้เกิดขึ้นในจิตใจ การจะผูกเมตตาให้เกิดขึ้นในใจของคนนั้น ต้องเกิดจากการฝึกฝนอบรมจิตใจอยู่เสมอ ด้วยการหมั่นพิจารณาความจริงของชีวิตว่าเราเกิดมาก็ต้องตายไม่เร็วหรือช้าก็ต้องตายด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อเรามีความโกรธขึ้นมาเราต้องมีสติที่จะรับความโกรธนั้นไม่ให้แสดงออก และพิจารณาความโกรธลงไปให้ลึกซึ้งว่า ทุกชีวิตต่างก็รักตนเองไม่ปรารถนาที่จะได้รับความเจ็บปวดหรือการชิงชัง

^{๔๒}กรมการศาสนา, **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๕๒.

เมตตา เป็นคุณธรรมที่ทำให้คนในโลกเกื้อกูลกัน เกิดความรักความปรารถนาดีต่อกัน^{๔๓} ถ้าในโลกนี้มีแต่คนมีเมตตาและเป็นผู้เสียสละ ปัญหาต่างๆ ย่อมไม่เกิดขึ้น ฉะนั้นในการแก้ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองจะต้องยึดหลักเมตตาธรรม ที่เป็นเมตตาที่ไม่จำกัด เมตตาได้ทุกเมื่อ กับคนทุกคน มีเมตตาเสมอตันเสมอปลาย เมื่อสามารถเมตตาได้กับคนทุกคน ไม่ว่าจะมีความเชื่อชาติศาสนาใดก็ตาม โดยเห็นว่าเขาเป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกกับเราแล้ว เราก็จะไม่ไปเบียดเบียนกัน

เมตตาจึงสามารถสลายกิเลสที่เป็นรากเหง้าของปัญหาการสื่อสารทางการเมืองในสังคม ที่แบ่งแยกคนให้แบ่งฝักแบ่งฝ่ายที่เรียกว่าวิกฤตแบ่งขั้ว อันเป็นความขัดแย้งที่เกิดจาก ตัณหา มานะ และทิฐิได้ เพราะความเมตตาที่มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวไม่มีแบ่งแยก ไม่มีการเลือกปฏิบัติ ความเหมือนกันทำให้ไม่มีเขาไม่มีเรา คำนี้ถึงความรู้สึกของผู้อื่นว่าเป็นอย่างเดียวกับเรา สังคมก็จะมีความสุข

๙. บทสรุป

การสื่อสารทางการเมืองเพื่อความปรองดอง ต้องแก้ไขด้วยการสร้างเมตตาให้เกิดขึ้นในจิตใจ ด้วยการพยายามลดละกิเลสต่างๆ ตลอดจนควรพิจารณาโทษของตัณหา มานะ ทิฐิ และประโยชน์ของเมตตาให้มากๆ เพราะตัณหา มานะ ทิฐิ ทำให้เกิดความทุกข์และความขัดแย้งขึ้นในสังคมทุกระดับ การสื่อสารด้วยเมตตา เป็นพุทธสันติวิธี วิธีหนึ่ง ที่จะสามารถนำมาจัดการปัญหาการสื่อสารทางการเมืองได้ เพราะเมตตาเป็นพื้นฐานของคุณธรรมที่จะไปสู่การให้อภัยทานกันในสังคมได้ คือ อภัยทานทางใจ ทางวาจา และทางกาย โดยเฉพาะอภัยทานทางใจที่นับว่ามีบทบาทสำคัญแรกสุดในการจัดการความขัดแย้งการสื่อสารทางการเมือง ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาตรงจุด เป็นการแก้ที่รากเหง้า คือ ทิฐิ ที่ถือได้ว่าเป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในตัวตน เมื่อเกิดอภัยทานทางใจแล้ว จากนั้นจะส่งผลสอดคล้องเชื่อมโยงไปยังอภัยทานทางวาจาและกายต่อไป

^{๔๓}พระมหาบุญเรือน ปภังกร (พิลาพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๑.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา. **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗.

กรมการศาสนา. **รัฐธรรมนูญใหม่กับการปฏิรูปการเมือง ๑๕ ปี รัฐศาสตร์ มสธ.** กรุงเทพมหานคร : พิมพ์อักษร, ๒๕๔๐.

กษิรา เทียนส่องใจ. **การศึกษาวิเคราะห์ห่อภัยทานเพื่อการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

เทียน วีระวิทย์. **วิกฤตการณ์การเมืองไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๖.

นัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. **ศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. **หลักพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓.

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เรื่องปัญญา, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ . **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๒.

_____ . **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๑.

_____ . **จารีกอโตก (ธรรมจักรบนเคียวสี่ลิ่ง) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธัมม์, ๒๕๕๒.

พระพุทฺธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : ธนาเพชรจำกัด, ๒๕๕๑.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร). **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔.

พระสัทธัมมโชติโก ธมฺมาจริยะ. **สมถกรรมฐานที่ปณี ปริเฉทที่ ๙ เล่มที่ ๑**. กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๓๙.

ม.ร.ว. พุทธิสถาน ชุมพล. **ระบบการเมือง: ความรู้เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

วัลลภ ลำพาย. “แนวคิดและกระบวนการสื่อสารทางการเมือง หน่วยที่ ๓”, **ประมวลชุดวิชาการสื่อสารทางการเมือง**. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.

เสถียร เขยประทับ. **การสื่อสารกับการเมือง : เน้นสังคมประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาบุญเรือน ปภกฺโร (พิลาพันธ์). “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (นิตฺยบุญญากร). “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณี ลุ่มน้ำตาซ้าง จ.เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

๒. ภาษาอังกฤษ :

I. Primary Sources.

Almond, G.A. and Powell G.B. **Comparative Politics : Political Communication**. Boston : little Brown, 1978.

Wilbur Schramm. **The Process and Effects of Mass Communication**. Urbana : University of Illinois Press, 1974.

พระพุทธเจ้าผู้วางรากฐานการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติ

The Buddha and the Foundation of Peaceful Political Communication

พิมพ์ชนก สืบพงษ์สังข์

Pimshanok Subhongsang

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การสื่อสารทางการเมืองเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปกครองประเทศเป็นอย่างยิ่ง การสื่อสารทางการเมืองเป็นการสื่อสารระหว่างผู้ปกครองประเทศและประชาชน ตลอดทั้งการสื่อสารระหว่างประชาชนด้วยกันเพื่อให้เกิดแนวคิดทางการเมืองที่เป็นไปเพื่อความสงบสุขดีงาม ในการเป็นอยู่ร่วมกันในสังคม

เมื่อพิจารณาถึงสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเกี่ยวกับเรื่องธรรมะและเรื่องสังคม จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติอย่างแท้จริง การสื่อสารและการเมืองที่ดีงามนั้นจะต้องมีรากฐานอยู่บนพุทธจริยธรรม คือ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดความปรองดอง สื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน สื่อสารเพื่อนำพาให้ประชาชนได้พบความสุขสงบทางจิตใจและทางสังคม ในด้านการเมืองหรือการบริหารประเทศ พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญกับผู้นำเป็นอย่างยิ่ง ผู้นำที่พึงประสงค์ต้องเป็นคนดี มีศีลธรรม คุณธรรม บริหารบ้านเมืองอย่างซื่อสัตย์สุจริต คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

การสื่อสารทางการเมืองที่พระพุทธเจ้าได้กระทำนั้น เป็นการสื่อสารเพื่อให้ประชาชนเข้าใจระบอบการปกครองที่ต้องมีธรรมะเป็นใหญ่ ผู้นำต้องมีธรรมและประพฤติธรรม หากผู้นำไม่มีธรรมและไม่ประพฤติธรรมแล้ว สังคมอาจถึงความวิบัติได้เสมอ พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นผู้วางรากฐานการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติเพื่อนำพาสัตว์โลกทั้งหลายให้พบความสุขที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

Abstract

Political communication plays the very important role in country administration. The political communication is the communication between the government and the people and the communication between people and people as well. The political communication has to create the good political concept in living together peacefully in society.

When considering in what Lord Buddha taught about Dharma and society, we will understand that Lord Buddha himself was the true peaceful political communicator. The good political communication must profoundly base on Buddhist morality. The good political communication must bring happiness, good understanding and peace both in mind and society. As for the country administration, Lord Buddha emphasizes the importance of the country leaders. The desirable leaders must be good, behave themselves in morality, rule the countries honestly, and think much about the people benefit and the common interest.

The political communication that Lord Buddha acted is the communication for people to understand the country administration that base on the supremacy of the Dharma. Leaders must live in virtues. If the leaders do not have Dhamma and behave themselves in morality then the society may certainly collapse. Therefore we can say that Lord Buddha was the person who created the foundation of the Buddhist political communication in order to lead human beings to find the real and sustainable happiness.

๑. บทนำ

เป็นที่แน่ชัดว่า นักการเมืองหรือผู้ปกครองเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำพาประเทศชาติให้รอดพ้นจากวิกฤติด้านต่างๆ และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการเป็นไปของประเทศชาติ นักการเมืองหรือผู้ปกครองที่ดีจำเป็นต้องมีจริยธรรม คุณธรรม ศีลธรรม ประจําใจ แต่สิ่งนี้นักการเมืองหรือผู้ปกครองควรมีควรเป็นนั้น ดูเหมือนจะเป็นสิ่งสุดท้ายที่จะถูกกล่าวถึง หรือหากจะพูดอีกประการก็คือ เป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการสนใจหรือกล่าวถึงเลยด้วยซ้ำไป

ในภาวะความมืดครึ้มทางการเมืองและการบริหารปกครองประเทศชาติเช่นนี้ พุทธธรรมดูเหมือนเป็นแสงสว่างที่ส่องอยู่ที่ปลายอุโมงค์ เป็นความหวังที่ยังคงเรืองรองอยู่ในหัวใจของคนที่ยังมีความหวัง ดังนั้น จริยธรรมในเรื่องของการสื่อสารทางการเมืองจึงมีความสำคัญและมีบทบาทอย่างยิ่งในการก่อให้เกิดสันติสุข ความรักใคร่ปรองดอง การไม่แบ่งฝักแบ่งฝ่ายของประชาชนในชาติเดียวกัน

อันจะนำไปสู่การเปิดใจกว้าง ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง และร่วมมือร่วมใจกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยความจริงใจ ซึ่งเป็นแนวทางที่ทำให้ชาติดำรงความเป็นชาติได้ยั่งยืนสืบต่อไป

๒. แนวคิดเรื่องการสื่อสารทางการเมือง

๒.๑ ความสำคัญของการสื่อสาร

การสื่อสารเป็นกระบวนการที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อชีวิตประจำวันของมนุษย์เรา เนื่องจากเราต้องอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานต่าง ๆ ซึ่งเราจะต้องติดต่อกับบุคคลอื่นในสังคม การสื่อสารจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค ดังนี้

๑. ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในระดับจุลภาค ได้แก่ ความสำคัญต่อชีวิตประจำวันต่อความเป็นสังคม ต่อการสร้างความร่วมมือ ต่อการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับตนเอง ต่อการให้ความบันเทิง ต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการรักษาพยาบาล และต่อการทำจิตบำบัด

๒. ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในระดับมหภาค ได้แก่ ความสำคัญต่อการเมืองการปกครอง ต่อการส่งเสริมสร้างประชาธิปไตย ต่อการพัฒนาประเทศ ต่อการถ่ายทอดวัฒนธรรม ต่อการศึกษา ต่อธุรกิจและอุตสาหกรรม และต่อการเสริมสร้างประสิทธิภาพในการบริหารองค์การ

การสื่อสารได้รับการยกย่องอย่างสำคัญว่าเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ในการพัฒนาประเทศ เนื่องจาก การสื่อสารสามารถเปลี่ยนความคิด หรือทัศนคติของคนในสังคม ตลอดจนอาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและแบบแผนแห่งความเป็นอยู่ในสังคมได้ การสื่อสารทางการเมืองจะทำให้ประชาชนได้รับรู้ และเรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆทางการเมือง เกิดความเข้าใจทางการเมืองและเกิดการมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองประเทศ นอกจากนี้ยังทำให้รัฐบาลสามารถรับรู้ถึงความต้องการของประชาชนและสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึง^๑

๒.๒ ความหมายของการสื่อสารทางการเมือง

ฮาโรลด์ ดี ลาสเวลล์ (Harold D.Lasswell) กล่าวว่า การสื่อสารทางการเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับใคร พูดยอะไร ผ่านช่องทางไหน ถึงใคร และก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไร ซึ่งมีบริบทที่ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร ข่าวสาร ช่องทาง และผู้รับสาร ทั้งนี้ การสื่อสารทางการเมืองมักกระทำ

^๑ Brian McNair, **An Introduction to Political Communication**, 2nd edition, (New York : Routledge, 1999), p.5.

ภายใต้สภาพแวดล้อมทางการเมืองหนึ่งๆ และผลของการสื่อสารทางการเมืองย่อมก่อให้เกิดผล และผลกระทบอีกด้วย

พฤทธิสถาน ชุมพล กล่าวถึง การสื่อสารทางการเมืองว่าเป็นกระบวนการทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริง ทักษะ ความคิดเห็น ตลอดจนประสบการณ์ต่างๆ ในทางการเมืองระหว่างบุคคล ซึ่งก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคมการเมือง โดยระบบการเมืองหรือรัฐบาลจะหาช่องทางให้ประชาชนได้รับทราบนโยบายและกิจกรรมของรัฐบาล กับการที่ประชาชนจะได้เรียนรู้ถึงนโยบายและกิจกรรมต่างๆ นั้นเอง การสื่อสารทางการเมืองจึงนับเป็นกระบวนการพิเศษที่ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคมการเมือง และทำให้บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมการเมืองนั้น^๒

การสื่อสารทางการเมืองจึงหมายถึงการถ่ายทอดข้อมูลและข่าวสารทางการเมืองหรือแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลอันเกี่ยวกับการเมืองโดยตรง ระหว่างสมาชิกในระบบการเมืองทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคลและคณะบุคคลกับรัฐบาล ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งการสื่อสารระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ระหว่างนักการเมืองกับประชาชน ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล หรือ ระหว่างประชาชนกับประชาชนด้วยกันเอง เพื่อให้เกิดความสุขสงบ ร่มเย็นในสังคม และการถ่ายทอดข้อมูลเพื่อให้สังคมมีเอกภาพ มีความเข้าใจตรงกัน และนำพากันดำเนินแนวทางไปสู่ทิศทางที่พึงามในการที่จะพัฒนาการเมืองให้เป็นการเมืองที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมเป็นสำคัญ

๓. คุณธรรม จริยธรรม ในการสื่อสารทางการเมือง

๓.๑ ความหมายของคุณธรรม และจริยธรรม

คุณธรรม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายคุณธรรมว่า หมายถึงสภาพคุณงามความดี^๓ ในขณะที่กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม หมายถึงสิ่งที่บุคคลส่วนใหญ่ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่พึงาม เป็นความปรารถนาที่ส่งผลให้เกิดการกระทำที่เป็นประโยชน์และความจริงต่อสังคม อันได้แก่การปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางศาสนา^๔

^๒ พฤทธิสถาน ชุมพล, **ระบบการเมือง : ความรู้เบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘๑.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕๓.

^๔ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **การจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดีการพิมพ์จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕.

อาริสโตเติล (Aristotle) ให้ความเห็นเกี่ยวกับคุณธรรมว่า คุณธรรมหมายถึงคุณงามความดี เป็นสภาวะจิตใจที่มั่นคง ซึ่งแสดงตัวออกมาในรูปการกระทำที่จริงจัง และอยู่ในทางสายกลาง คนที่มีคุณธรรมคือ คนที่มีความพอดี ทำด้วยความเจตนาดี มีเหตุผล เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นใหญ่^๕ ส่วน ลอว์เรนซ์ โคลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรมหมายถึงความรู้สึกผิดชอบชั่วดี เป็นกฎเกณฑ์และมาตรฐานของการประพฤติปฏิบัติในสังคม โดยทำให้บุคคลมีการพัฒนาจนกระทั่งกลายเป็นนิสัยที่ฝังาม เป็นเครื่องตัดสินใจของสังคมได้ว่าพฤติกรรมที่ดำเนินอยู่นั้น ผิดหรือถูก^๖

ความหมายของจริยธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมคือความประพฤติ การดำเนินชีวิต หลักการประพฤติ และหลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ หมายถึงมรรคมีองค์ ๘ คือ ศีล สมาธิและปัญญา^๗ ส่วน วคิน อินทสระ ได้ให้ความหมายว่า ธรรมที่ควรประพฤติให้หมายถึงที่ฝ่ายดี คือ บุญ หรือกุศลธรรม เป็นการประพฤติตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐^๘ ส่วน บุญมี แทนแก้ว ได้ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมชาติหรือหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ จัดว่าเป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกาย ในลักษณะที่ฝังามถูกต้องอันเป็นที่ต้องการของสังคม^๙

สรุปได้ว่า คุณธรรมจึงเป็นความรู้สึกนึกคิดที่อยู่ในจิตใจของคนทุกคน เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยการแสดงออกทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งสังคมให้การยอมรับและถือว่าเป็นการกระทำที่ดีงาม ส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและสังคม และจริยธรรม คือ การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องดีงามของบุคคลโดยอาศัยหลักของค่านิยมและศีลธรรมในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข และเป็นที่ยอมรับของสังคม ทั้งคุณธรรมและจริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน ความหมายใกล้เคียงกัน จึงมักใช้คู่กัน การมีคุณธรรมและจริยธรรมของบุคคลจึงเป็นสิ่งที่สังคมมีความปรารถนาเป็นอย่างยิ่ง

^๕ พิภพ ชวงเงิน, **จริยธรรมวิชาชีพ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รวมสาส์น , ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

^๖ อ้างถึงใน สภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, **พระราชดำรัสในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคมระหว่างปี พ.ศ.๒๕๓๑-๒๕๔๒ การวิเคราะห์คุณธรรม ๔ ประการ**, (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอสอาร์พริ้นติ้งแมสโปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๗.

^๘ วคิน อินทสระ, **พุทธจริยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๒.

^๙ บุญมี แทนแก้ว, **จริยธรรมกับชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

๔. พุทธจริยธรรมการสื่อสาร

พระพุทธองค์ไม่ทรงสรรเสริญวาทาที่ไม่จริง วาทาที่ก่อให้เกิดโทษแก่ผู้อื่น แม้ผู้พูดจะพูดได้ไพเราะอ่อนหวานโดยอุบายอันแยบคายมากมายจนทำให้คนอื่นเชื่อในถ้อยคำของตนได้ก็ตาม ก็ผู้พูดเพียงคำเดียวที่ประกอบด้วยประโยชน์ ทำให้จิตใจของผู้สดับสงบไม่ได้ ดังที่ปรากฏใน ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า “คำพูดที่เหลวไหลไร้ประโยชน์ตั้งพันคำ ผู้ฟังที่มีประโยชน์เพียงคำเดียวไม่ได้ เพราะฟังแล้วทำให้จิตใจสงบ”^{๑๐}

ใน วาจาสูตร พระพุทธเจ้าได้แสดงลักษณะของวาทาที่ดีไว้ว่า ต้องประกอบด้วย คุณลักษณะ ๕ ประการคือ พุดถูกเวลา พุดคำจริง พุดคำสุภาพ พุดคำที่ประกอบด้วยประโยชน์ พุดด้วยเมตตาจิต^{๑๑} ในอรรถกถาได้อธิบายลักษณะของวจีสัจจิต ไว้ดังนี้

- ๑) พุดจริง ได้แก่พุดคำจริง ดำรงความสัตย์ ไม่พุดเท็จ
- ๒) ไม่พุดส่อเสียด พุดคำที่ทำให้เกิดความสามัคคี พุดสมานคนที่แตกต่างกันให้ดีขึ้น
- ๓) พุดคำสุภาพ กล่าววาทาที่ฟังสบายหู ฟังแล้วสบายใจ
- ๔) พุดพอประมาณ พุดถูกกาลอันควร

การใช้วาทาที่ดีย่อมทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นและทำให้สังคมเกิดความสงบสุข

ในอภัยราชกุมารสูตร ได้กล่าวถึงเกณฑ์ในการตรัสวาทาของพระพุทธเจ้า โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับอภัยราชกุมาร คือ พระพุทธเจ้าไม่กล่าววาทาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจ^{๑๒}

๕. แนวคิดเรื่องการสื่อสารในทัศนะของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

แม้การสื่อสารทางการเมืองจะเป็นวิชาสมัยใหม่ หรือ มีหลักฐานว่าถือกำเนิดในยุคกรีกโบราณ แต่จากการศึกษาพระพุทธศาสนา จะทราบว่า พระพุทธเจ้าได้ให้แนวทางในเรื่องการสื่อสารและเรื่องการเมืองไว้อย่างชัดเจน แนวคิดในเรื่องการสื่อสาร ปรากฏในคำสอนเรื่องการใช้อวาทา หรือ การพูดซึ่งเป็นการสื่อสารโดยตรง บทความนี้จะขอยกตัวอย่างการสอนเพื่อการสื่อสารหรือการพูดที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดกมาพอสังเขปคือ

^{๑๐} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๑/๖๑.

^{๑๑} อ.จ.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๔๘/๓๓๘.

^{๑๒} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๖/๘๗-๘๘.

๕.๑ บุคคลควรพูดความจริง ไม่ควรกล่าวมุสาวาท

ใน **เจติยราชชาดก**^{๑๓} พระพุทธเจ้าตรัสเล่าถึงอดีตชาติของพระเวททัต ที่เคยทำมุสาวาท แล้วถูกแผ่นดินสูบ พระเจ้าอุปจิราษครองราชย์อยู่ในนครแห่งหนึ่ง พระองค์มีกบิลพราหมณ์เป็นปุโรหิต กบิลพราหมณ์มีน้องชายชื่อโกรกัลมพะเป็นคนพาล โกรกัลมพะเป็นเพื่อนกับพระราชชาติตั้งแต่วัยเด็ก เมื่อครั้งยังเป็นพระราชกุมารเคยให้สัญญากับโกรกัลมพะว่า หากได้ครองราชย์จะแต่งตั้งเขาเป็นปุโรหิต แต่เมื่อพระองค์ได้ครองราชย์ก็ไม่อาจแต่งตั้งให้เขาเป็นปุโรหิตได้ เนื่องจากกบิลพราหมณ์ยังคงดำรงตำแหน่งอยู่ ต่อมากบิลพราหมณ์ออกบวช และมอบตำแหน่งปุโรหิตให้แก่ลูกชายของตน เหตุการณ์นี้ได้สร้างความไม่พอใจให้แก่ โกรกัลมพะเป็นอย่างมาก เพราะเขาต้องการเป็นปุโรหิต พระราชาจึงคิดทำการมุสาวาท ว่าโกรกัลมพะเป็นพี่ชายของกบิลพราหมณ์ สมควรจะได้เป็นปุโรหิตแทนลูกของกบิลพราหมณ์ พระราชาประกาศว่าจะทำการมุสาวาท ยืนยันให้ประชาชนทั้งหมดได้รับรู้

กบิลพราหมณ์ซึ่งได้บวชเป็นพระดาบสแล้ว ได้กล่าวเตือนพระราชาว่า อย่าได้ทำมุสาวาทเลย การทำมุสาวาทถือว่าเป็นการทำลายธรรม ซึ่งเท่ากับการทำลายตน หากทำมุสาวาท ฤทธิ์ ๔ อย่างที่มี จะสูญหายไป เทวดาทั้งหลายที่รักษาพระองค์จะพากันหนีไป พระโอรสก็จะมกลื่นหลุดเน่าเหม็นพุ่งไป บุคคลไม่ควรกล่าวคำโกหก บิดเบือนให้ความจริงเป็นความเท็จ พระเจ้าอุปจิราษไม่เชื่อฟังพระดาบส ยังคงยืนยันกล่าวคำมุสาวาทซ้ำแล้วซ้ำอีก ทำให้สิ่งไม่ดีต่างๆ ได้กล่าวแล้วเกิดขึ้นกับพระองค์ พระดาบสได้ตรัสเตือนพระเจ้าอุปจิราษให้หยุดพูดมุสาวาทเป็นครั้งสุดท้าย แต่พระราชาไม่เชื่อยังคงกล่าวคำมุสาวาทต่อไป เป็นผลให้พระองค์ถูกรถดินสูบลงไปทันที พระพุทธเจ้าได้กล่าวพระคาถาว่า บุคคลไม่ควรกล่าวถ้อยคำด้วยความอคติใดๆ ควรกล่าวแต่คำสัตย์เท่านั้น คำสัตย์ย่อมเป็นวาจาอมตะ เป็นคุณประโยชน์แก่ตัวผู้พูดเอง แต่อย่างไรก็ตาม หากการกล่าววาจาสัตย์แต่ไม่มีประโยชน์ พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงสนับสนุนให้กล่าว เช่นชาดกเรื่องราชชาดก^{๑๔} พระพุทธเจ้าสอนว่า เรื่องจริงเท่าไรดี ไม่ควรพูดในชาดกเรื่องนี้ พระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นนกแขกเต้าชื่อราชะ มีน้องชื่อโปฏฐปาทะ อยู่ในความอุปการะของพราหมณ์ผู้หนึ่ง ในคราวที่พราหมณ์ต้องเดินทางไปทำการค้าต่างเมือง ได้ฝากให้นกทั้งสองช่วยดูแลนางพราหมณ์ผู้เป็นภรรยา นางพราหมณ์มีผู้ชายไปมาหาสู่ที่บ้าน และกระทำการนอกใจสามีเป็นประจำ นกโปฏฐปาทะถามพี่ว่า ควรจะต่อว่านางพราหมณ์ดีหรือไม่ นกราชะได้ห้ามปรามนกน้องชาย แต่นกโปฏฐปาทะไม่เชื่อฟัง

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.อภฺฐก.อ. (ไทย) ๓/๕/๕๓๑-๕๕๑.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๓/๓/๒๖๒-๒๖๕.

นกไปฏฐปาทะได้ต่อว่านางพราหมณีว่าทำสิ่งที่น่าอดสู นางรังเกียจ นางพราหมณีมีความโกรธแค้นมาก นางทำที่เป็นรักนงไปฏฐปาทะและบอกให้มาใกล้ๆ จากนั้นนางพราหมณีจึงคิดว่า นกไปฏฐปาทะว่า ไม่รู้จักประมาณตน กล่าวว่านางในสิ่งที่ไม่สมควร นางได้หักคอกนกไปฏฐปาทะจนตาย และจับนกโยนเข้าไปในเตาไฟ

เมื่อพราหมณ์กลับมาจากต่างเมือง ได้ถามนกราวะว่า นางพราหมณีประพฤติน่าดีหรือไม่ นกราวะตอบว่า ธรรมดา บัณฑิตไม่พูดวาจาจาเม้งจะเป็นความจริงแต่ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ถ้าหากพูดไปอาจต้องนอนอยู่เช่นเดียวกับนกไปฏฐปาทะที่ถูกเผาจนจมอยู่ในเตาไฟ

การกล่าวความจริงแต่เบียดเบียนจิตใจผู้อื่น และไม่มีประโยชน์ ก่อให้เกิดโทษแก่ตน วาจาเช่นนั้นเป็นวาจาที่ไม่ควรกล่าวเลย

๕.๒ คนมีวาจาหยาบ ย่อมไม่เป็นที่รัก

ใน เอกปัดถชาดก^๕ พระพุทธเจ้าได้แสดงพระธรรมเทศนาถึง พระราชาโอรสของพระราชา ซึ่งมีชื่อว่าทูลฐลิจฉวี เป็นผู้มักโกรธ ดุร้าย และมักกล่าวถ้อยคำหยาบคายเป็นประจำ ไม่มีใครจะสามารถอบรมพระกุมารองค์นี้ได้เลย จึงพาพระกุมารไปสู่สำนักของพระศาสดา พระศาสดาให้โอวาทกุมารว่า คนมีวาจาหยาบย่อมไม่เป็นที่รัก ที่ชอบใจ แม้ของบิดารมารดา บุตรภรรยา พี่น้องชายหญิงญาติพี่น้อง หม่อมมิตร ไม่มีใครปรารถนาที่จะอยู่กับบุคคลที่มีวาจาหยาบคาย มีความโกรธ ความดุร้าย บุคคลเช่นนี้เมื่อตายไปย่อมไปเกิดในอบายภูมิคือนรก หากได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกก็ย่อมเป็นคนมีโรคมาก มีความทุกข์ขมเร็ว พระพุทธเจ้าสอนพระกุมารให้ละทิ้งความดุร้าย การกล่าวถ้อยคำหยาบคาย และให้ประพฤติตนเป็นคนอ่อนโยน สุภาพ มีเมตตา จึงจะรอดพ้นจากนรกได้

พระพุทธเจ้าได้ยกเรื่องในอดีตมาตรัสเล่าว่า พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นดาบส อาศัยอยู่ในอุทยานใกล้กับพระราชวัง พระกุมารนามว่าทูลฐกุมาร ซึ่งมีนิสัยดุร้าย กล่าวคำพูดหยาบคายอยู่เสมอ พวกอำมาตย์ พราหมณ์ และคฤหบดี พยายามจะห้ามปรามพระกุมาร แต่พระกุมารก็มิได้เชื่อฟังเลย พระราชาจึงตรัสให้พระดาบสช่วยอบรมพระกุมาร พระดาบสโพธิสัตว์จึงชวนพระกุมารไปเดินเที่ยวในอุทยาน เห็นหน่อต้นสะเดา จึงให้พระกุมารเด็ดใบสะเดามาเคี้ยวกิน พระกุมารเคี้ยวใบสะเดาแล้วรีบถ่มทิ้ง และตรัสว่า ต้นไม้เปรียบเสมือนยาพิษชนิดร้ายแรง ถ้าต้นสะเดานี้ได้ขึ้นก็จะฆ่ามนุษย์จำนวนมาก ตรัสเสร็จแล้วก็ขยี้ต้นสะเดานั้นแหลกคาพระหัตถ์

^๕ดูรายละเอียดใน ชุ.เอกก.อ.(ไทย) ๓/๒/ ๕๙๘-๖๐๖.

พระโพธิสัตว์จึงกล่าวกับพระกุมารว่า พระกุมารยังกล่าวถึงหน่อสะเดาถึงเพียงนี้ ชาวแคว้นก็เช่นเดียวกัน ก็จะคิดว่า พระกุมารนี้แม้เป็นเด็กก็ยังมีความดุร้าย พุดหยาบคายถึงเพียงนี้ หากเจริญเติบโต ได้ครองราชย์สมบัติจะทำร้ายประชาชนสักเพียงใด พวกชาวแคว้นก็จะขับไล่พระกุมารออกจากแคว้นนี้ไปเสีย พระโพธิสัตว์ได้กล่าวสอน ให้พระกุมารละเว้นการทำตนเหมือนต้นสะเดาที่มีรสขม ให้มีความอดทน ความเมตตา ไม่ดุร้ายและกล่าวคำหยาบคาย พระกุมารเชื่อฟังถ้อยคำพระโพธิสัตว์และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนให้ดียิ่งขึ้น เมื่อพระชนกสวรรคต พระกุมารก็ได้ครองราชสมบัติ บำเพ็ญบุญบารมี ถือศีล ให้ทานเป็นประจำ

๕.๓ บุคคลพึงมีสติสัมปชัญญะในการพูด

ในกัจจยชาดก^{๑๖} พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้บุคคลอย่าเป็นผู้พูดมาก ไม่ถูกเวลา อาจถึงแก่ความตายได้ ต้องมีสติ ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ เป็นผู้สอนธรรมแก่พระราชาราช พระราชาราชเป็นผู้ที่ช่างพูดมาก พระโพธิสัตว์ประสงค์จะหาวิธีระงับความพูดมากของพระราชาราช ในครั้งนั้นมีเต่าตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในสระน้ำ เป็นเพื่อนกับลูกหงส์สองตัว เมื่อสนิทกันมากขึ้น หงส์จึงชวนเต่าไปป่าหิมพานต์ โดยมีวิธีการคือ ให้เต่าคาบไม้ไว้ให้แน่น ห้ามพูดใดๆ และลูกหงส์จะคาบปลายไม้ทั้งสองข้างบินไปในอากาศ พวกเด็กเห็นหงส์นำเต่าไป จึงตะโกนร้องว่า หงส์นำเต่าไป เต่าได้ยินดังนั้นก็อยากจะร้องโต้ตอบกับเด็กว่า เพื่อนพาเราไปก็จริง มันไม่ใช่ตุระอะไรของเจ้า เต่าคิดแล้วก็อ้าปากเพื่อที่จะพูด เมื่อเต่าอ้าปาก จึงหล่นจากท่อนไม้ ตกลงสู่พื้นข้างล่าง เต่าแตกออกเป็นสองเสี่ยง ถึงแก่ความตาย

เมื่ออำมาตย์รู้เรื่องของเต่า จึงเล่าให้แก่พระราชาราชฟังและกราบทูลว่า คนที่ปากกล้า พูดมากไม่รู้จบ ไม่รู้เวลาที่ควรพูดหรือไม่ควรพูด ย่อมได้รับทุกข์เช่นนี้ บุคคลที่เป็นบัณฑิต ควรกล่าวแต่วาจาที่ดี เป็นความจริง และต้องกล่าวในเวลาที่เหมาะสม อย่าทำตนให้พินาศเพราะความเป็นผู้พูดมาก จากนั้นพระราชาก็ไม่ประพฤติดนเป็นคนพูดมากอีก

๕.๔ ไม่ควรพูดให้เกินความจริง

ใน ปทุมชาดก^{๑๗} พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่องของพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นบุตรเศรษฐีบุตรของเศรษฐี ๓ คนมีความประสงค์จะได้ดอกบัวในสระแห่งหนึ่งเพื่อนำไปประดับงานมหรสพ ซึ่งเขาต้องไปเอ่ยขอดอกบัวจากชายจุมูกแหงผู้ดูแลดอกบัวในสระแห่งนั้น

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ทุก.(ไทย) ๒๗/๑๒๕-๑๓๐/๕๕, ชุ.ชา.ทุก.อ.(ไทย) ๓/๓/๓๔๓ - ๓๔๗.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ติก.อ.(ไทย) ๓/๔/๕๔-๕๘.

บุตรของเศรษฐีคนแรก ได้กล่าวพรรณนาคุณของชายจุมุกแหงนในแง่ที่ไม่เป็นจริง หวังจะให้เขาเกิดความพอใจจะได้ให้ดอกบัว เขาจึงกล่าวว่า ผมและหนวดที่ตัดแล้ว งอกใหม่ได้ฉันใด จมุกของชายจุมุกแหงน ก็จะงอกใหม่ได้เช่นเดียวกัน เมื่อเขากล่าวเช่นนี้ ชายจุมุกแหงนไม่พอใจอย่างมาก จึงไม่ให้ดอกบัวแก่เขา

บุตรเศรษฐีคนที่สอง ได้กล่าวประจบชายจุมุกแหงนว่า พี่ชพี่ชเขาเก็บเกี่ยวไว้ และต่อมาเมื่อถึงฤดูทำนา หว่านเมล็ดข้าวลงไปในนา ย่อมงอกได้ฉันใด จมุกของเขาที่แหงนไปแล้วก็ย่อมงอกใหม่ได้เช่นเดียวกัน ชายจุมุกแหงนได้ฟังแล้วเกิดความไม่พอใจอีก จึงไม่ให้ดอกบัวแก่เขา

บุตรเศรษฐีคนที่สาม ได้กล่าวกับชายจุมุกแหงนว่า สิ่งที่คุณทั้งสองพูดไปนั้น เป็นการพูดเพ้อเจ้อ และพูดมุสา ในความเป็นจริง จมุกที่แหงนไปแล้วย่อมไม่อาจงอกใหม่ได้ ตนจะไม่กล่าวพาดพิงถึงจุมุกของเขา แต่อย่างไรก็ตาม การให้เป็นการกระทำที่ดี เมื่อมีผู้ต้องการดอกบัวและมากล่าวขอจากเขา เขาควรมีเมตตาและให้ในสิ่งที่ให้ได้

ชายจุมุกแหงนฟังคำพูดของบุตรเศรษฐีคนที่สามแล้ว มีความพอใจ ว่าเขากล่าววาจาตามเป็นจริง ตรงไปตรงมา จึงไปเก็บดอกบัวกำใหญ่มาให้แก่บุตรเศรษฐีคนที่ ๓ ดังประสงค์

การพูดถ้อยคำที่จริง และไม่เพ้อเจ้อ ไม่มีการเสแสร้งเพื่อหวังประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมเป็นสิ่งที่ครองใจผู้ฟังได้เสมอ

๕.๕ คำพูดที่เฉลียวฉลาดย่อมทำให้ผู้พูดสำเร็จประโยชน์

ใน **มังสชาด**^{๑๘} มีตัวอย่างที่ดีของผู้ที่มีความเฉลียวฉลาดในการพูด ในการที่จะกล่าวขอของจากใคร จะต้องรู้จักพูดให้เหมาะสมและพูดให้ถูกใจคนฟังเพื่อประโยชน์ที่ดีต่อไป ในเรื่องนี้ได้กล่าวถึงพี่น้องสี่คนที่เอยปากขอเนื่องจากคนขายเนื้อ ชายคนแรกได้กล่าวขอด้วยถ้อยคำหยาบคาย จึงได้เพียงเนื้อพังพืด ชายคนที่สองเรียกพ่อค้าว่าพี่ชาย จึงได้ชิ้นเนื้อ ชายคนที่สามเรียกพ่อค้าว่าพ่อ จึงได้หัวใจ ชายคนที่สี่เรียกพ่อค้าว่าสหาย เพื่อนรัก พ่อค้าได้ฟังแล้วมีความยินดีอย่างยิ่ง จึงมอบเนื้อทั้งหมดให้แก่ชายคนที่สี่ และชายคนที่สี่เมื่อได้รับเนื้อทั้งหมดแล้วก็รับความเป็นสหาย ได้ดูแลนายพ่อค้าและครอบครัวเป็นอย่างดีประดุจมิตรที่มีน้ำใจต่อกัน

การเลือกใช้คำพูดที่ถูกต้องเหมาะสม มีการยกย่องและให้เกียรติแก่ผู้อื่น ย่อมได้รับเกียรติและได้รับสิ่งที่ดีงามเป็นการตอบแทน

^{๑๘}ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๕๗-๖๐/๑๖๘, พุ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๓/๔/๔๗๕-๔๘๐.

๕.๖ พุดเช่นไรควรทำตัวเช่นนั้น

ใน **อนุสาลิกาชาดก**^{๑๙} พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นหัวหน้าฝูงนก ในฝูงนั้นมีนางนกตัวหนึ่ง ที่ชอบไปหากินในทางสัญจรอันเป็นที่เปลี่ยว ได้กินอาหารพวกเมล็ดข้าวและถั่วจำนวนมาก นางเกิดความกลัวว่านกอื่นจะรู้แล้วไปหากินในที่เดียวกันกับนาง นางนกจึงบอกสอนกับนกตัวอื่นๆ ว่า ทางที่เปลี่ยวนั้นไม่ควรไป เพราะมีภัยอันตรายมากมาย มีทั้งฝูงสัตว์ที่ดุร้าย และยวดยานพาหนะโคจรผ่านมากมาย นกตัวอื่นๆ ก็เชื่อฟังนางนก แต่นางนั้นมิได้ทำตามที่ตนบอกผู้อื่น นางก็คงไปหากินในสถานที่แห่งนั้น จนกระทั่งวันหนึ่งนางก็ถูกยานพาหนะที่แล่นมาด้วยความเร็วทับตัวนางบนกลางถนน เมื่อนกจำฝูงรู้ข่าว จึงสั่งสอนนกตัวอื่นๆ ว่า นางนกสาลิกาที่เฝ้าสอนคนอื่นไม่ให้กระทำการใดๆ แต่ตัวเองกลับกระทำเสียเองด้วยความโลภและความประมาท ย่อมได้รับผลของการไม่กระทำตามที่ตนเองพุด พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า บุคคลกล่าวสอนผู้อื่นอย่างไร ควรประพฤติตนเช่นนั้น

ใน **ธัมมัทธชาดก**^{๒๐} พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ผู้พูดธรรมะหรือกล่าวธรรมะเช่นใด ให้ประพฤติตนเช่นนั้น พระพุทธองค์ได้เล่าชาดก ที่เกี่ยวกับกาดัวหนึ่งหลอกหลวงฝูงนกว่าตนมีศีลแต่ความจริงแล้วไม่มี ด้วยการหลอกว่าตนเป็นผู้ทรงศีล แต่แอบจับลูกของนกตัวอื่นๆ กินเป็นอาหาร เมื่อนกทั้งหมดรู้ความจริง พญานกจึงเตือนฝูงนกกว่า กาดัวนั้นไม่มีศีล แต่พวกเราเข้าใจว่าเขามีศีล จึงพากันยกย่องสรรเสริญ เขากระทำตนเป็นผู้อ่อนหวานทางวาจา แต่มีจิตใจร้าย ปากปราศรัย หัวใจเชือดคอ เป็นผู้ประพฤติธรรมแต่เพียงคำพุดแต่กายไม่ได้ประพฤติเลย เป็นผู้หลอกหลวงไม่ควรเคารพ พญานกได้เตือนให้ฝูงนกพิจารณาให้ดีแล้วจึงกล่าวยกย่องผู้อื่น

การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและเป็นสันตินั้น จะต้องเป็นการสื่อสารสัจจะความจริง มิใช่หลอกหลวง เพราะที่สุดแล้ว ผลของการกระทำต่างๆ ย่อมตกกับตัวของผู้กระทำเอง ผู้รับสารพึงพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วจึงเชื่อสิ่งที่ตนได้รับฟังมาด้วย อย่าด่วนเชื่อโดยไม่พิจารณาให้ดีเสียก่อน

๕.๗ พึงพุดให้ถูกกาลเทศะ

ใน **ตติตติชาดก**^{๒๑} เหตุที่กล่าวชาดกเรื่องนี้เนื่องมาจากพระโกกาลิกะกล่าวคำพุดที่ทำให้ตนต้องพินาศ พระพุทธเจ้า ได้ยกเรื่องในอดีตชาติมาแล้วว่า เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นพราหมณ์เป็นอาจารย์ของดาบส ๕๐๐ คน มีดาบสพอมผู้หนึ่งถือมีดไปผ่าไม้ ในที่นั้นมีดาบสพุดมากผู้หนึ่ง คอยออกคำสั่งว่า ให้ดาบสพอมฟันไม้ตรงนั้น ตรงนี้ ทำให้ดาบสพอมโกรธเคือง ชาดกจึงเอามีดฟันดาบส

^{๑๙}ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๑๕/๔๗, ชุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๓/๒/๔๓๕-๔๓๘.

^{๒๐}ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ฉก.อ. (ไทย) ๓/๕/๔๗-๑๐๓.

^{๒๑}ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๓/๒/๔๔๒-๔๔๕.

ผู้พูดมากจนถึงแก่ความตาย ในครั้งนั้น มีนภกรหาตัวหนึ่งชั้นเสียงดัง ทำให้นายพรานตามเสียงนั้น และฆ่านภกรหาตัวนั้นเสีย เมื่อพระโพธิสัตว์ทราบเรื่องจึงตรัสเตือนดาบสทั้งหลายว่า “วาจาที่ตั้งเกินไป ความเป็นผู้รุนแรงเกินไป พูดล่วงเวลา ย่อมฆ่าผู้มีปัญญาทรมานเสียดูจาวาจาฆ่านภกรหาผู้ชั้นดังเกินไป ฉะนั้น”

๕.๘ ฟังกล่าววาจาด้วยปัญญา อย่ากล่าวคำพูดด้วยความโง่

เหตุแห่งการตรัส **นังคลีซชาต**^{๒๒} คือ พระพุทธเจ้าได้กล่าวปรารภถึงพระโลหุทายีเถระ ว่า เมื่อพระเถระกล่าวธรรมนั้น มิได้รู้ข้อที่ควรและไม่ควรว่า ควรจะกล่าวข้อความนั้นหรือไม่ควรจะกล่าว วาจาผิดกาลเทศะอยู่เรื่อยไป พระพุทธองค์ได้กล่าวแก่ภิกษุว่า พระโลหุทายีเป็นผู้ที่ไม่มีไหวพริบ ไม่รู้ เนื้อหาสาระที่ควรหรือไม่ควรทำให้กล่าวสิ่งใดก็มีแต่ความผิดพลาด แล้วตรัสเล่าเรื่องในอดีตว่า

ครั้งที่พระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นพราหมณ์ มีชายหนุ่มผู้หนึ่งเป็นศิษย์แต่เขาเป็นคน ไม่มีไหวพริบ ปัญญาทึบ ไม่อาจเล่าเรียนวิชาใดๆ ได้ ในคราวที่อาจารย์ให้เขาขนาดมือนวด เท้าให้ อาจารย์บอกให้เขาหาสิ่งของมาหนุนเตียงให้สูงขึ้น เขาหาสิ่งของหนุนขาเตียงทั้งสามข้างได้ แต่ขาเตียงอีกข้างไม่มีสิ่งใดจะหนุน เขาจึงเอาขาเตียงวางไว้บนขาของตนตลอดทั้งคืน พระโพธิสัตว์จึงเห็นความโง่เขลาของเขาจึงพยายามสอนความรู้ขั้นพื้นฐานเพื่อให้เขามีความเฉลียวฉลาดขึ้น แต่เขาก็ไม่อาจจะฉลาดและพูดถ้อยคำที่แสดงถึงปัญญาได้เลย เช่นอาจารย์ถามว่า ฐ มีลักษณะเหมือนสิ่งใด เขาตอบว่าเหมือนงอนไถ อาจารย์ถามว่าวงช้างมีลักษณะเหมือนสิ่งใด เขาตอบว่าเหมือนงอนไถ อาจารย์ถามว่านมส้มมีลักษณะเหมือนอะไร เขาก็ตอบว่า เหมือนงอนไถ อาจารย์ถามว่า นมสดเหมือนอะไร เขาก็ตอบว่า เหมือนงอนไถ เขาไม่อาจแยกแยะสิ่งที่เหมือนหรือแตกต่างกันได้เลย และเขาก็กล่าวคำพูดที่ไม่แสดงถึงความมีปัญญา อาจารย์จึงเห็นว่าไม่ควรรับเขาเป็นลูกศิษย์

จากชาตเรื่องนี้ เห็นได้ชัดเจนว่า การกล่าววาจา หรือ การสื่อสารใดๆ ควรเป็นไปอย่างมีสติ ปัญญา รู้กาละอันควร และควรพิจารณาให้ดีก่อนจะกล่าวถ้อยคำใดๆ ออกมา

๕.๙ บุคคลฟังพูดจาอ่อนหวานกับคนทุกฐานะ

ใน **สุชตาชาต**^{๒๓} กล่าวถึงนางสุชตาได้เข้าไปเป็นลูกสะใภ้ของอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางเป็นผู้ถือตัวจัด มักโกรธ ดูร้าย กล่าววาจาก้าวร้าวหยาบคาย แข็งกระด้าง ไม่เคารพต่อพ่อแม่สามี

^{๒๒} คุรยละเอียตโน ชุ.ชา.เอกก.อ.(ไทย) ๓/๒/๔๗๕-๔๘๐.

^{๒๓} คุรยละเอียตโน ชุ.ชา.ติก.อ.(ไทย) ๓/๔/๑๔๗-๑๕๕.

เที่ยวลงโทษคนงานในบ้านเป็นประจำ ในโอกาสที่พระพุทธองค์เสด็จไปที่บ้านของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เพื่อแสดงธรรม นางสุชาดาก็ทะเลาะกับพวกทาสและกรรมกร

พระพุทธองค์จึงตรัสสอนถึงคุณสมบัติที่ดีของภรรยาให้แก่ นาง และตรัสถึงภรรยา ๗ ประเภทให้นางฟัง นางได้ฟังแล้วจึงคิดกลับตัวเป็นภรรยาประเภททาส ที่จะคอยดูแลเอาใจใส่สามี ทำตนให้สมควรกับสถานภาพของตน พระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าชาดกเกี่ยวกับนก ว่านกที่มีเสียงไพเราะ ย่อมเป็นที่พอใจแก่คนทั้งหลาย เปรียบดังคนที่มีวาจาไพเราะย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนทั้งหลายเช่นเดียวกัน นกที่ส่งเสียงร้องดังแหลม เหมือนนกร้องตีวิดย่อมไม่เป็นที่รักที่พอใจของใคร เช่นเดียวกับบุคคลที่กล่าววาจาหยาบคาย แฝดเสียง ไม่นุ่มนวล สลละสลวย ย่อมไม่เป็นที่พอใจของใครๆ เช่นเดียวกัน เมื่อนางสุชาดาได้ฟังแล้วจึงปฏิบัติตนใหม่ เป็นคนสุภาพอ่อนโยน พูดยาด้วยถ้อยคำไพเราะ อ่อนหวาน ให้เกียรติคนที่อยู่ด้วย จึงเป็นที่รักของคนทุกๆ คนในครอบครัว และเหล่าบริวารทั้งชายหญิง

๕.๑๐ โทษของการทะเลาะวิวาทกัน

ใน**ทัตถพบุปผชาดก**^{๒๔} พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนพระภิกษุ ให้ปฏิบัติตนให้ดีก่อนจึงค่อยสอนผู้อื่นในภายหลัง จะได้ไม่มัวหมอง และกล่าวถึงโทษของการทะเลาะเบาะแว้งกันว่า คนทั้งหลายฝ่าย ผอมเพราะการทะเลาะวิวาทกัน คนทั้งหลายต้องเสียทรัพย์ ต้องไปหาผู้พิพากษาให้ตัดสินคดีความก็ เพราะความไม่ลงรอยกัน เพราะการทะเลาะวิวาทกัน บุคคลจึงควรหลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาท การโต้เถียง การเอาชนะกัน

๕.๑๑ ควรฟังด้วยความหนักแน่น

ในฝ่ายของผู้รับสาร พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลไม่ควรหุนเหิน หลงเชื่อง่าย ไม่ควรตื่นข่าวลือ ควรรอบคอบไม่ประมาท ตรวสอบก่อนเชื่อ ดังเช่นที่ปรากฏใน **ทุพทุกุยาชาดก**^{๒๕} เรื่องของ กระจ่ายตื่นตูม เพียงแคได้ยินเสียงผลมะตูมสุกหล่นก็วิ่งหนีและคิดว่าเป็นเสียงแผ่นดินถล่ม พาให้ กระจ่ายตัวอื่นและสัตว์อื่นๆ เกิดความตื่นกลัวไปด้วย พระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นราชาสีห์ต้อง กล่าวสอนว่า คนที่โง่เขลา มักเชื่อตามเสียงเล่าลือโดยมิทันได้รู้แจ้งสิ่งใดเลย ส่วนผู้ที่ปราชญ์ มีศีล สมบูรณ์ย่อมไม่เชื่อผู้หนึ่งง่าย ๆ ต้องมีการตรวจสอบข้อมูลให้แน่นอนเสียก่อน

^{๒๔} คุรายละเอียดใน พุ.ชา.สตตก.อ.(ไทย) ๓/๕/๒๔๑-๒๕๒.

^{๒๕} คุรายละเอียดใน พุ.ชา.จตุกก.อ.(ไทย) ๓/๔/๕๓๐-๕๓๗.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสท่ายชาดกว่า บุคคลไม่ควรเชื่อเพียงเพราะฟังคนอื่นพูด แต่จะต้องปฏิบัติตนให้เกิดความรู้แจ้งในธรรม แล้วจึงจะเชื่อในสภาวะธรรมที่ตนได้นั้น จึงนับว่าเป็นบุคคลที่เจริญและประเสริฐ

จากชาดกเรื่องนี้ การรับฟังด้วยดีย่อมมีความสำคัญ เป็นการกลั่นกรองข่าวสารอย่างรอบคอบไม่ประมาท ก่อนที่จะเชื่อข่าวสารนั้นๆ และควรจะต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงด้วยตนเอง

จากตัวอย่างการสื่อสารหรือการพูดที่ปรากฏในชาดก พระพุทธเจ้ามุ่งให้ผู้พูดหรือผู้สื่อสารมีจริยธรรมและคุณธรรมอันดี กล่าวคือ สื่อสิ่งที่เป็นความจริง เป็นประโยชน์ ถูกกาลเทศะ บุคคลสถานที่ กล่าวถ้อยคำที่อ่อนหวาน สุภาพ ไม่ควรทะเลาะ โต้เถียงและยังได้กล่าวถึงผู้รับสาร หรือผู้ฟัง ควรมีความหนักแน่นรอบคอบ ไม่ตื่นข่าวลือ ยิ่งในปัจจุบันนี้ ข่าวลือเป็นเหตุให้เกิดกระแสให้บุคคลขัดแย้งกันหรือ แบ่งพรรคพวกกัน ข่าวลือยังทำให้สังคมเกิดความไม่สันติสุขได้ด้วย ซึ่งหากบุคคลมีความหนักแน่นในการรับข่าวสารย่อมทำให้สถาบันทางสังคม โดยเฉพาะสถาบันการเมืองการปกครองมีความน่าเชื่อถือและทำประโยชน์ให้เกิดคุณค่าแท้ได้

๖. แนวคิดเรื่องการเมืองในทัศนะของพระพุทธเจ้า

๖.๑ รูปแบบการปกครองในสมัยพุทธกาล

ในเรื่องคำสอนเกี่ยวกับการปกครองรัฐ พระพุทธเจ้ามุ่งให้ผู้ปกครองในสมัยนั้นปกครองโดยธรรม เป็นอยู่ด้วยธรรม ใช้ธรรมตัดสิน และบริหารรัฐด้วยธรรม พระองค์ไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบหรือแม้แต่ตัวผู้ปกครอง แต่พระองค์ทรงสอนหลักธรรม ซึ่งเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ให้แก่ผู้ปกครองเป็นหลักในการปกครอง และ ยิ่งไปกว่านั้น พระพุทธศาสนายังมีแนวคิดในการปฏิบัติในเรื่องของการจัดการทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา รวมทั้งการพัฒนาจิตใจให้เจริญสู่ความเป็นอริยบุคคล ซึ่งนับได้ว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการปกครอง และการดำเนินงานทางการเมือง

หลักอริยไถย ๓^{๒๖}

อริยไถย ๓ เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุเพื่อเป็นหลักในการพัฒนาตนเอง มีดังนี้

๑) อัตตาริยไถย คือ ถือเอาตนเองเป็นใหญ่ การปกครองแบบราชาธิปไตย หรืออภิชนาธิปไตย คือ มีผู้นำที่เป็นใหญ่ มีอำนาจเพียงคนเดียว หากคนนั้นเป็นคนเลว ก็จะเอาความชั่ว

^{๒๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

นำทาง ทำตามกิเลสตนเป็นใหญ่ หากบุคคลนั้นเป็นคนดีหมดกิเลส หรือกิเลสเบาบางก็จะทำในสิ่งที่ เป็นกุศล แต่ส่วนมากมักใช้ไปในทางที่มีอัตตาตัวตนหรือกิเลสของตนเป็นใหญ่ ดังจะเห็นได้อย่างเด่นชัดในสมัยโบราณว่า พระราชาในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด จะสั่งการ ใดๆ ได้ทันที แต่ในสมัยพุทธกาล แม้จะเป็นระบบราชาธิปไตยก็จริง แต่ผู้ปกครองที่ดีก็ยังฟังเสียง ประชาชน และไม่เอาแต่ใจของตนเป็นใหญ่แต่เพียงคนเดียว

๒) โลกาธิปไตย คือ ถือโลกเป็นใหญ่ ได้แก่ ฟังเสียงของประชาชนทั้งหมดเป็นใหญ่ เป็นไป ตามกระแสของคนส่วนใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาจะเอาใจชน หากความนิยมหรือหัวหน้ากลัวเสียง กล่าวว่าเป็นประมาณ ความหมายในเชิงการเมืองคือ การปกครองแบบประชาธิปไตย

๓) ธรรมาธิปไตย การถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือธรรมเป็นหลักการ คือ ถือความจริง ความ ถูกต้อง ความดีงาม ถือความจริง และเหตุผลเป็นใหญ่ เป็นการกระทำการด้วยความปรารถนาสิ่งดี ได้ศึกษาข้อเท็จจริงและมีการตรวจสอบได้

การปกครองในระบบใดก็ตาม หากมีธรรมะเป็นแกนกลางในการดำเนินการปกครองย่อม เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแน่นอน

๖.๒ ผู้นำทางการเมืองต้องมีคุณธรรม และจริยธรรม

๖.๒.๑ พระราชาที่ดีต้องมีศีลธรรม

พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับผู้นำเป็นอันดับแรก ผู้นำทางการเมือง หรือ ผู้ปกครอง ประเทศนั้นจำเป็นต้องเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมและจริยธรรมอย่างแท้จริง หากปราศจากซึ่งคุณธรรม จริยธรรมแล้ว ผู้นำคนนั้นจะเป็นผู้นำที่ดีและพาให้ชาติรอดปลอดภัยไม่ได้เลย พระพุทธองค์ได้ทรง แสดงลักษณะตลอดจนคุณสมบัติของผู้นำในการปกครองซึ่งควรจะเป็นไว้ในพระสูตร หรือ การตรัส เล่าเรื่องราวต่างๆ ในหลายๆ โอกาส ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างเป็นกรณีศึกษาเพื่อให้ได้ทราบแนวคิดของ พระพุทธเจ้าที่ได้ทรงสื่อสารออกมาดังนี้คือ

ใน มหาสุทฺถสสนสูตร^{๒๗} พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าเรื่องพระราชามหาสุทฺถสสนะแก่พระอานนท์ ที่ทรงปกครองบ้านเมืองอย่างมั่นคง พระเจ้ามหาสุทฺถสสนะซึ่งเป็นพระราชาแห่งเมืองกุสาวดีว่า เมื่อ พระองค์เสด็จไปที่แห่งใด ย่อมกล่าวยกย่องศีล ๕ เสมอ พระองค์ตรัสให้ประชาชนและกษัตริย์ใน แคว้นอื่นๆ ปฏิบัติศีล ๕ อย่างมั่นคง คือ ไม่ฆ่า ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มน้ำเมา พระองค์ทำบุญให้ทานเป็นนิจ และเมื่อกษัตริย์ในแคว้นต่างๆ นำทรัพย์สมบัติที่มีค่ามา

^{๒๗}ดูรายละเอียดใน ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๔๑-๒๗๒/๑๘๑-๒๐๔.

มอบให้พระองค์ พระองค์จะไม่รับไว้ แต่ให้กษัตริย์เหล่านั้นนำกลับไปใช้ประโยชน์ พระองค์เป็นผู้มีฤทธิ์มาก เพราะพระองค์เป็นผู้ที่มีการให้ทาน มีทมะคือความข่มใจ และมีสัญญาณะคือเป็นผู้ไม่ดำริในกาม ในการพยายาม และในการเบียดเบียนผู้อื่น พระองค์มีการเจริญฌานอยู่ตลอดเวลา มีความผ่องใสอยู่เป็นนิจ

ในพระสูตรนี้ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่น่าดูชมของพระราชา โดยได้ยกคุณลักษณะของพระเจ้ามหาสุทิสสนะมาบอกแล้วว่า พระองค์เป็นผู้มีฤทธิ์ ๔ ประการคือ

- ๑) เป็นผู้มั่งรุกราม น่าดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่อง เกินกว่ามนุษย์คนใด ๆ
- ๒) เป็นผู้มียายุยืน ดำรงอยู่สืบกาลนานกว่ามนุษย์คนอื่น ๆ
- ๓) มีโรคภัย ไม่เจ็บป่วยใดๆ มีทุกข์น้อย ประกอบด้วยไพศาตุที่ดี ไม่ร้อนจัด ไม่เย็นจัด ร่างกายจึงมีอุณหภูมิที่เหมาะสม ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย
- ๔) เป็นที่รักของพราหมณ์ และคฤหบดีทั้งหลาย เหมือนดังที่บิดายอมเป็นที่รักใคร่ของบุตร พระองค์ก็เป็นที่รักของประชาชน ประดุจพระองค์เป็นพ่อและประชาชนเป็นลูก เช่นนั้น

คราวใดก็ตามที่พระองค์เสด็จประพาสราชอุทยาน เหล่าพราหมณ์และคฤหบดีได้กราบทูลขอให้พระองค์อย่าเสด็จไปเร็ววันก เพื่อที่พวกเขาจะได้เห็นพระเจ้ามหาสุทิสสนะได้บอกกับสารทิวา ให้ขั้บรถช้าๆ เพื่อที่พระองค์จะได้ทอดพระเนตรประชาชนนานๆ กล่าวได้ว่า ทั้งพระราชาและประชาชน ต่างมีความรักและความรู้สึกที่ดีมอบให้แก่กัน นับว่าเป็นความสัมพันธทางจิตใจที่มั่นคง

พระเจ้ามหาสุทิสสนะทรงประกอบด้วยพรหมวิหาร ๔ เวลาใดที่พระองค์เสด็จออกจากกุฎาคารหลังใหญ่เพื่อเข้าไปยังกุฎาคารทองประทับบนบัลลังก์เงิน พระองค์ทรงมีพระทัยที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ทรงแผ่เมตตาไปตลอดทุกทิศเหนือ ใต้ ตะวันออก ตะวันตก ตลอดจนทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องขวา แผ่ไปตลอดโลกให้แก่สัตว์ทุกเหล่า พระทัยของพระองค์เต็มเปี่ยมไปด้วยพรหมวิหาร ๔ จึงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีภัยมาเบียดเบียน และได้ทรงความเป็นใหญ่อันหาประมาณมิได้^{๒๘}

จากพระสูตรนี้ ผู้นำหรือผู้ปกครองประเทศที่ดีนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีลักษณะที่น่าเคารพ น่าศรัทธา น่าเลื่อมใส และจะต้องมีคุณธรรมภายในคือ มีศีล ๕ ธรรม ๕ มีพรหมวิหาร ๔ มีการเจริญฌานเพื่อให้จิตใจผ่องใสอยู่เสมอ เมื่อผู้นำมีคุณสมบัติเช่นนี้จึงจะเป็นที่พึงให้แก่ผู้น้อยได้อย่างแท้จริง

^{๒๘}ดูรายละเอียดใน ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๖๐-๒๖๒/๑๙๔.

ใน จักรวรรดิสูตร^{๒๙} แสดงให้เห็นว่า หากพระราชปกครองแผ่นดินโดยธรรม จะทำให้ประชาชนมีความสุข สงบ ร่มเย็น ระบบการปกครองของพระเจ้าทัฬหีเพนนิเป็นการปกครองแบบธรรมาธิปไตยคือการถือธรรมะเป็นใหญ่ พระองค์อาศัยหลักธรรมให้ความคุ้มครองแก่มนุษย์และสัตว์

๖.๒.๒ ผู้นำที่มีคุณธรรมทำให้ธรรมชาติมีความสมดุล

ใน อัมมมิกสูตร^{๓๐} ได้กล่าวไว้ว่า

ในเวลาที่พระราชที่ตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการตั้งอยู่ในธรรม แม้พราหมณ์และคหบดีก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพราหมณ์ และคหบดีตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคมและชาวชนบทก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อชาวนิคมและชาวชนบทตั้งอยู่ในธรรม ... เมื่อคืนและวันหมุนเวียนไปสม่าเสมอ เดือนหนึ่งและครึ่งเดือนก็หมุนเวียนไปสม่าเสมอ เมื่อเดือนหนึ่งและครึ่งเดือนหมุนเวียนไปสม่าเสมอ ฤดูและปีก็หมุนเวียนไปสม่าเสมอ เมื่อฤดูและปีหมุนเวียนไปสม่าเสมอ ลมก็พัดไปสม่าเสมอ พัดไปถูกทางสม่าเสมอ เมื่อลมพัดไปสม่าเสมอ พัดไปถูกทางสม่าเสมอ พวกเทวดาก็ไม่ขัดเคืองใจ เมื่อพวกเทวดาไม่ขัดเคืองใจ ฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนตกต้องตามฤดูกาลข้าวกล้าทั้งหลายก็ออกรวงสุกพร้อมกัน

จากพระสูตรนี้เราจะเห็นได้ชัดเจนว่า ผู้นำ หรือกษัตริย์มีความสำคัญมากอย่างยิ่งเพราะหากผู้นำตั้งอยู่ในธรรมผู้ที่อยู่ในฐานะอื่นก็จะตั้งอยู่ในธรรมด้วย และส่งผลให้สิ่งแวดล้อมเป็นไปด้วยดี เพราะบ้านเมืองสงบสุขร่มเย็น ในด้านการปกครองประเทศ กษัตริย์หรือพระราชามีความสำคัญในฐานะเป็นประมุขแห่งรัฐ เป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำพาประชาชนและประเทศชาติไปสู่ความเจริญหรือความเสื่อมได้ ถ้าได้ผู้นำหรือภาวะผู้นำที่ดีมีศีลธรรม มีความรู้ ความสามารถ จะนำพาประชาชนและประเทศชาติไปสู่ความผาสุกความเจริญได้ แต่ถ้าได้ผู้นำที่ไม่พึงประสงค์ หรือผู้ที่มีภาวะผู้นำที่ทุจริตคดโกงผิดศีลธรรม ก็จะเป็นสาเหตุให้ประเทศชาติประสบกับความเดือดร้อนความลำบากยากเข็ญ

^{๒๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐-๑๑๐/๕๙-๘๒.

^{๓๐} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐ ๑๑๔-๑๑๖.

๖.๓ แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำประเทศที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

ใน*ราโชวาทชาดก*ที่ ๑^{๓๑} มีเนื้อเรื่องที่กำลังกล่าวถึงสภาวะผู้นำไว้อย่างน่าสนใจคือ พระโพธิสัตว์ได้สอนพระราชานางว่า หากพระราชานางทรงครองราชย์โดยทศพิธราชธรรม ผลไม้ในแก้วนั้นนั้นจึงจะมีรสหวาน แต่ถ้าเมื่อใดพระราชานางทั้งหลายไม่ดำรงอยู่ในธรรม น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เป็นต้นย่อมไม่หวาน หอมรสอร่อย และสิ่งเหล่านี้ก็ได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นความจริง โดยที่พระราชานางได้ทดลองครองราชย์โดยปราศจากธรรมะ ปรากฏว่าผลไม้ที่เคยมีรสหวานเมื่อพระองค์ไม่ประพฤติธรรม ผลไม้นั้นก็หมดรสหวาน พระองค์จึงคายผลไม้เหล่านั้นทิ้ง และเชื่อถือนำถ้อยคำของพระโพธิสัตว์และประพฤติตนอยู่ในธรรม

ใน*ราโชวาทชาดก*ที่ ๒^{๓๒} ได้แสดงให้เห็นว่าผู้นำหรือภาวะผู้นำมีความสำคัญอย่างมากต่อความผาสุกและความเจริญของบ้านเมือง โดยมีข้อความที่กล่าวไว้ว่า

ถ้าเมื่อใดทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไป โคหัวหน้าฝูงว่ายคด เมื่อโคผู้นำฝูงว่ายคดเช่นนี้ โคทั้งหมดก็ย่อมว่ายคดไปตามกัน ในมนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกันผู้ใดได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนนอกนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมอย่างแน่แท้ ถ้าพระราชานางผู้เป็นใหญ่ไม่ตั้งอยู่ในธรรมรัฐก็ย่อมอยู่เป็นทุกข์ด้วยกัน ถ้าเมื่อใดทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไปโคหัวหน้าฝูงว่ายข้ามตรง เมื่อโคผู้นำฝูงว่ายข้ามตรงเช่นนั้นโคทั้งหมดก็ย่อมว่ายข้ามตรงไปตามกัน ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าหากผู้นั้นประพฤติเป็นธรรมมีศีลธรรมอันดี ประชาชนทั้งหลายนี้ก็ย่อมประพฤติเป็นธรรมตามผู้นั้นอย่างแน่แท้ ถ้าพระราชานางผู้เป็นใหญ่เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมรัฐและแว่นแคว้นทั้งหลายก็ย่อมอยู่เป็นสุขทั่วหน้ากัน

ใน *ภณทุติยทุกชาดก*^{๓๓} ได้กล่าวถึงความสำคัญของกษัตริย์ซึ่งก็คือผู้นำไว้อย่างชัดเจนว่า กษัตริย์ควรปกครองบ้านเมืองด้วยความไม่ประมาท เห็นได้จากกรณีที่พระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดาได้กล่าวให้โอวาทแก่พระราชานางผู้ปกครองประเทศว่า

หากพระมหากษัตริย์เป็นผู้ประมาทในการปกครองประเทศ แว่นแคว้นย่อมจะพินาศ และยังต้องไปรับกรรมในนรกเบื้องหน้าอีก พระราชานางควรเสวยราชย์ด้วยความไม่ประมาท ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย ผู้ไม่

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ทุก.อ.(ไทย) ๓/๓/๑ - ๑๐.

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.จตุกก.อ.(ไทย) ๓ /๔ /๖๐๖ - ๖๑๑.

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ตีตติ.อ.(ไทย) ๓/๗/๕๑๓ - ๕๓๖.

ประมาทย่อมไม่ตาย คนประมาทเป็นเหมือนคนตายแล้ว เพราะมัวเมาจึงเกิดความประมาท เพราะประมาทจึงเกิดความเลื่อม และเพราะความเลื่อมจึงเกิดโทษ กษัตริย์เป็นอันมากหากมีความประมาทจักทำให้แว่นแคว้นเลื่อมเสียประโยชน์ และชาวบ้านประมาทก็จะเลื่อมจากความยิ่งใหญ่ในการปกครองบ้าน บรรพชิตหรือนักบวชหากประมาทก็จะทำให้ไม่ได้รับผลของการบรรลุเป็นพระอนาคามีในการบวช กษัตริย์ผู้ประมาทย่อมทำให้ทรัพย์สมบัติทั้งหมดของประเทศชาติพินาศและทำให้ตนเกิดความทุกข์ โภคสมบัติทุกอย่างในแว่นแคว้นของกษัตริย์ผู้ประมาทแล้วย่อมพินาศหมดกล่าวได้ว่านั่นเป็นความทุกข์ของพระราชา ความประมาทนี้ไม่เป็นธรรมของโบราณกษัตริย์ โจรย่อมปล้นแว่นแคว้นของพระราชาผู้ประมาท เมื่อพระราชาทรงประพฤติธรรมแล้วนอกจากทำให้ประชาชนในรัฐประสบกับความผาสุกแล้ว พระราชาย่อมได้รับผลกรรมที่ดีทั้งในชาตินี้และในชาติหน้า

ในสังฆมหาราชชาดก^{๓๔} ได้กล่าวถึงการที่พระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นพระโอรสองค์เล็กของกษัตริย์ มีพระเชษฐาถึง ๙๙ พระองค์ พระเจ้าสังวรราชาได้รับมติเป็นเอกฉันท์จากพระเชษฐาทั้ง ๙๙ คน ให้ครองราชย์ต่อจากพระบิดาผู้สวรรคตด้วยเหตุผลที่พระเจ้าสังวรราชาเป็นผู้ที่มีจิตใจเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน ไม่หวงอำนาจ แต่แรกนั้นเมื่อทรงทราบว่าพระเชษฐาทั้ง ๙๙ คนปรารถนาจะได้อำนาจสมบัติ พระองค์ก็ปรารถนาจะยกให้แต่โดยดี ไม่หวงแหนตำแหน่ง ทำให้พี่น้องโศกเศร้าเสียใจ และความดีงามของน้องสุดท้องคือพระเจ้าสังวรราชา และตกลงยกตำแหน่งกษัตริย์ให้แก่้องโดยดี ไม่คิดจะแย่งชิง เรียกว่ายอมแพ้ในความดีงาม ความประเสริฐอย่างแท้จริง และเห็นควรให้ได้เป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองต่อไป ดังที่พระเชษฐาองค์โตได้ถามพระเจ้าสังวรราชาผู้เป็นน้องคนสุดท้องว่า เหตุใดพระเจ้าสังวรจึงเป็นที่รัก เป็นที่เคารพของญาติ และญาติให้ความไว้วางใจลงมดีให้

พระเจ้าสังวรดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อจากพระราชบิดา พระเชษฐาของพระเจ้าสังวรอยากทราบว่าพระเจ้าสังวรมีศีลข้อใดเป็นสำคัญจึงทำให้ชนะใจพี่ๆ ทั้ง ๙๙ คนได้ พร้อมใจกันยกราชสมบัติให้ พระเจ้าสังวรราชาได้ตรัสตอบว่า พระองค์ไม่มีจิตริษยาในสมณะ แสวงหาคุณธรรมมาปฏิบัติ ไม่เบียดเบียนหัวใจของทหารหาญ กองพลทั้งหลาย ให้บำเหน็จอันพึงควรแก่อำมาตย์ ให้เกียรติบรรดาข้าราชการ และดูแลพ่อค้าที่มาจากชายที่เมืองอย่างดี ด้วยเหตุปัจจัยต่างๆ นับเป็นข้อวัตรปฏิบัติที่ทำให้พระเจ้าสังวรได้รับเลือกจากบรรดาพระเชษฐาทั้ง ๙๙ คนให้เป็นกษัตริย์ต่อจากพระราชบิดา

พระพุทธเจ้ามีทัศนะว่า ผู้นำประเทศนั้นจะต้องมีความหนักแน่น และให้ความยุติธรรมแก่ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง การมีอคติใดๆ ไม่สามารถทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้ที่นำที่ดีได้ ผู้นำประเทศเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้บ้านเมืองเป็นไปในทิศทางใด

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.เอกาทสก.อ. (ไทย) ๓/๖/๘๕-๙๔.

รัฐในอุดมคติตามทัศนะของพระพุทธศาสนา จึงไม่ได้ยึดติดกับระบบการปกครองแต่ประการใด แต่ชี้ให้เห็นว่า คุณธรรมและความสามารถของผู้ปกครองเท่านั้นที่จะสามารถปกครองประเทศให้มีความสงบสุขได้ ต้องมีธรรมะเป็นหัวใจหลัก แนวคิดของพุทธศาสนามุ่งเน้นที่คุณธรรมของผู้ปกครองเป็นหลัก

แง่คิดในเรื่องผู้ปกครองประเทศ หรือผู้นำประเทศนั้น นับว่าเป็นความสำคัญอันดับต้นซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสสื่อสารออกมาพอสรุปได้ว่า ผู้นำจักต้องมีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม มีพรหมวิหาร ๔ ไม่มีความอคติลำเอียงใดๆให้ปรากฏ มีทศพิธราชธรรม มีสติปัญญา ไม่มีความประมาท ซึ่งแม้จะเป็นอุดมคติที่สูง แต่เป็นบรรทัดฐานที่ติงาม กล่าวได้ว่า เป็นต้นแบบให้กับอนุชนรุ่นหลังให้ได้ศึกษาและปฏิบัติตาม

๗. การสื่อสารเรื่องการเมืองในทัศนะของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าได้ทำหน้าที่เป็นนักสื่อสารทางการเมืองเชิงสันตติอย่างชัดเจน ในฐานะที่ท่านเป็นศาสดา เป็นบรมครู ท่านได้สื่อสารธรรมะซึ่งเป็นวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขและสันติภาพอย่างยั่งยืนในการปฏิบัติทางการเมือง

ในทัศนะของพระพุทธเจ้า การสื่อสารเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากมนุษย์มิได้อยู่โดยเดี่ยวเพียงลำพังในโลกในสังคม การสื่อสารที่ประกอบพร้อมด้วยคุณธรรม จึงเป็นสิ่งสำคัญที่บ่งบอกความเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูง ที่มีเป้าหมายที่จะสร้างสังคมที่อุดมด้วยธรรม ความเจริญ ความดีและความงาม

สำหรับการปกครอง การเมืองนั้น พระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญกับผู้ปกครองประเทศเป็นอันดับแรก เนื่องจากเป็นปัจจัยสำคัญในการเอื้ออำนวยให้การเมืองออกมาในลักษณะที่น่าพึงประสงค์หรือไม่เพียงใด จริยธรรมถือว่าเป็นวิถีชีวิต สังคมที่มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ย่อมจะมีการพัฒนาทางจิตวิญญาณ พระพุทธเจ้ามีการแสดงธรรมโดยอาศัยหลักสัปปริสธรรม ซึ่งการแสดงธรรมของพระองค์จะพิจารณาถึงบุคคล เวลา โอกาส สถานที่ พระองค์ได้แสดงธรรมตั้งแต่ระดับพระราชา จนถึงระดับกระยาจก ให้ได้ฟังและนำไปปฏิบัติให้เหมาะสมกับตน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ที่นำไปใช้ในการทำงาน และการบริหารปกครองประเทศ

ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่า การสื่อสารทางการเมืองในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ การสื่อสารแนวคิดเกี่ยวกับการเมืองการปกครองที่ติงาม โดยให้ผู้รับสารเกิดความชัดเจนว่า ควรเลือกผู้นำที่ดีมีคุณธรรม ศีลธรรม มาทำการปกครองประเทศชาติ จึงจะสามารถนำพาประเทศชาติให้รอดพ้นจากวิกฤตได้อย่างแน่นอน พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับผู้นำอย่างยิ่ง เนื่องจากการ

ปกครองในสมัยพุทธกาลนั้นเป็นการปกครองแบบราชาธิปไตย คือ พระราชาเป็นใหญ่และมีอำนาจเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียว

การเมืองมีใช้เรื่องของการแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตนหรือพวกพ้อง แต่การเมืองจะต้องเป็นการจัดการเพื่อให้ประชาชนอยู่ดีมีสุข และการกระทำตามหลักการปกครองที่ดี ย่อมทำให้การเมืองนั้นเป็นการเมืองที่เป็นธรรม ทำให้ประชาชนที่อยู่ในชาตินั้นได้รับความเป็นธรรม และปลอดภัยในการปกครองที่ดีงาม ประชาชนมีสุขภาพจิตดี คุณภาพชีวิตที่ดี และพร้อมที่จะพัฒนาตนเป็นประชาชนที่มีคุณภาพและคุณธรรม ซึ่งจะเป็นหลักในการสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามต่อไป

๘. การประยุกต์การสื่อสารทางการเมืองในทัศนะของ พระพุทธเจ้ากับการสื่อสารทางการเมืองในยุคปัจจุบัน

แม้ยุคสมัยจะเปลี่ยนไป จากวันที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนามาถึงวันนี้ เป็นเวลา ๒,๖๐๐ ปีมาแล้ว แต่พุทธศาสตร์ยังคงเป็นศาสตร์ที่ทำให้มนุษย์ได้เข้าถึงมิติที่ลึกซึ้งของชีวิตและจิตใจ คำสอน สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสื่อสารออกมาแก่พุทธบริษัทนั้น ล้วนเป็นธรรมะที่เป็นสาระประโยชน์ ซึ่งหากผู้ได้รับคำสอน หรือได้รับการสื่อสารแล้ว นำมาพิจารณา ไตร่ตรอง และนำไปปฏิบัติ ย่อมเป็นคุณแก่ชีวิตของตนและเป็นคุณต่อการดำรงอยู่ของสังคมเป็นอย่างดี

ในเรื่องการสื่อสารทางการเมืองที่พระพุทธเจ้าทรงสื่อสารออกมาดังที่กล่าวมาแล้วนั้น สามารถนำมาประยุกต์ในเรื่องของการปกครองประเทศให้มีสันติภาพที่ยั่งยืนได้อย่างแน่นอน แนวคิดเรื่องระบอบการปกครองที่ต้องมีธรรมะเป็นใหญ่ และแนวคิดเรื่องผู้นำประเทศที่ต้องเพียบพร้อมด้วยพรหมวิหาร ๔ การพ้นอคติ ๔ การมีศัพทวิราชธรรม และมีสติปัญญา มีความสามารถในการแก้ไขปัญหา มีความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว สามารถนำมาปรับใช้ในการทำงานทางการเมืองในยุคปัจจุบันที่ขาดธรรมะ และเป็นธุรกิจการเมืองที่นับวันจะก่อให้เกิดปัญหาแก่ชาติบ้านเมือง การนำธรรมะเข้ามาสู่การทำงานการเมือง หรือการบริหารประเทศชาติย่อมเป็นสิ่งที่ดีงาม และนำพาความสุขความเจริญมาให้แก่ประเทศชาติและประชาชนได้อย่างแท้จริง

๙. บทสรุป

จากการนำเสนอบทความเรื่องพระพุทธเจ้าผู้วางรากฐานการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติ ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นสื่อมวลชนด้วยตัวของพระองค์เอง ทรงทำหน้าที่สื่อสารความคิดทางการเมืองที่เป็นธรรมาธิปไตยออกสู่สาธารณชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านได้สื่อแนวคิดในการปฏิบัติตนแก่พระราชาหลายพระองค์ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล และพระราชา

องค์อื่นๆ ที่มีบทบาทเป็นนักการเมืองหรือนักปกครองอย่างแท้จริง ให้ได้เข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตนที่ควรจะทำในฐานะผู้นำประเทศ นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังได้สื่อสารถึงหลักธรรมต่างๆ ที่ผู้ปกครองประเทศควรจะมีปฏิบัติเพื่อการบริหารประเทศอย่างราบรื่นเรียบร้อยงดงาม แม้ผู้นำหรือผู้ปกครองประเทศจะมีความสำคัญและความเป็นใหญ่ที่สังคมมอบให้ แต่ความเป็นใหญ่นั้นจะต้องมาพร้อมกับธรรมะ นั่นคือ การปกครองแบบธรรมาธิปไตย หรือการมีธรรมเป็นใหญ่ ย่อมเป็นไปได้เพื่อประโยชน์สุขของทุกๆ ชีวิตอย่างปฏิเสธไม่ได้ การปกครองในประเทศไทยสมัยนี้เป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย หากผู้ปกครองสนใจและใส่ใจในธรรมะ นำเอาความเป็นธรรมาธิปไตยมาผนวกเข้ากับระบอบประชาธิปไตย ก็จะเกิดความเป็นประชาธิปไตยที่งดงาม ผู้เขียนเชื่อว่า ความสุข ความเจริญ ความมั่นคงในประเทศชาติย่อมเกิดขึ้นอย่างแน่นอน ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดมีธรรม ผู้นั้นมีเรา

ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสื่อสารมานั้น สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับทุกๆ เรื่องของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการเมืองซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสุข ความสงบของประเทศ ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันจำนวนมาก หากไม่มีพระธรรมเป็นที่พึ่งหรือเป็นแกนกลางในการปกครองประเทศ ในการทำงานการเมืองแล้ว การเมืองที่เห็นและเป็นอยู่ก็คงจะมีความสลับซับซ้อน และสื่อแสดงสิ่งต่างๆ ที่นับวันจะก่อความทุกข์ทรมานให้เกิดแก่ประชาชน ประเทศชาติ และโลกใบนี้อย่างไม่มีวันจบสิ้น

พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นผู้วางรากฐานการสื่อสารเชิงสันติ เป็นผู้วางรากฐานการเมืองเชิงสันติ เป็นผู้วางรากฐานการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติ เป็นผู้วางรากฐานการปฏิบัติทางกาย ทางวาจา และทางใจ ให้เป็นไปเพื่อสันติภาพอย่างยั่งยืน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า หากพุทธบริษัท น้อมนำคำสอนหรือ สิ่งที่พระพุทธเจ้าได้สื่อสารมาปฏิบัติในชีวิตของตนในแง่มุมที่แต่ละบุคคลกระทำได้ ให้เกิดผล ย่อมจะเกิดความสุขความเจริญแก่ชีวิตของผู้หนึ่งๆ และแก่สังคมประเทศชาติอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ

กรมศิลปากร. **การปกครองและการเมืองไทย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๑.

กาญจนา แก้วเทพ. **การวิเคราะห์สื่อ:แนวคิดและเทคนิค.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทซีเอ็ดยูเคชั่น

จำกัด, ๒๕๔๗.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : สหทัยบล็อกและการพิมพ์,

๒๕๕๔.

บุญมี แทนแก้ว. **จริยธรรมกับชีวิต.** กรุงเทพมหานคร : ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พฤทธิสถาน ชุมพล, ม.ร.ว. **ระบบการเมือง : ความรู้เบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พิภพ ชวงเงิน. **จริยธรรมวิชาชีพ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รวมสาส์น, ๒๕๔๕.

เมตตา วิวัฒนาคุณ. **การสื่อสารต่างวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๕๘.

ยุพา สุภากุล. **การสื่อสารมวลชน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมี

บุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖.

ลิขิต ธีรเวคิน. **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

วคิน อินทสระ. **พุทธจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙.

วิชัย ตันศิริ. **วัฒนธรรมทางการเมืองและการปฏิรูป**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สุขุมและบุตร จำกัด, ๒๕๓๙.

วัลลภ ลำพาย. **แนวคิดและกระบวนการสื่อสารทางการเมือง ประมวลชุดวิชาการสื่อสารทางการเมือง**. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.

สมควร กวียะ. **การสื่อสารมวลชน: บทบาทหน้าที่ สิทธิ เสรีภาพ ความรับผิดชอบ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรวิวัฒน์, ๒๕๔๕.

สมบุญ สุธำราญ. **พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สิทธิพันธ์ พุทธหุน. **แนวคิดทางรัฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.

เสถียร เขยประทับ. **การสื่อสารกับการเมืองเน้นสังคมประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

Berlo.D. K. **The process of communication**. New York : Rinehart and Winston,1960.

Rush.M.&Althoff.P. **An introduction to political sociology**. London : Thomas Nelson and son,1971.

ขมาลิตี : เคารพธรรมนำปรองดอง

Right-asking Pardon: Dharma Admiration Leads to Reconciliation

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปราโมทย์ ยอดแก้ว

Asst.Prof. Pramote Yotkaew

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

บทคัดย่อ

ลิตินุษย์เป็นธรรมที่โลกสร้างให้เกิดความเท่าเทียมกัน แต่มีเหตุผลทำให้เกิดความแตกต่างของสังคมอันเนื่องมาจากจิตวิญญาณที่มุ่งหวังตอบสนองต่อความต้องการตามหลักอธรรม ส่งผลให้เกิดการเรียกร้องลิตีแห่งความเป็นธรรม เพื่อประโยชน์ของผู้มีลิตีและเสียลิตี จนนำไปสู่ความแตกแยกทางสังคม

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมสาราณียธรรม ๖ ในการสร้างความสามัคคีเพื่อความ สุข สามารถใช้ได้กับผู้เคารพธรรม คือผู้ปฏิบัติธรรมกับตนเองและนำไปปฏิบัติต่อผู้อื่น ซึ่งผู้มีธรรมก็ต้องพร้อมขมาลิตีให้กับผู้ที่เคยผิดพลาด ถือเป็นกรำจำกัดกิเลสออกจากตนโดยมิให้เกิดเวรกรรมต่อกัน พร้อมสร้างกรรมดีตามธรรมจากน้ำพระทัยเพื่อการปรองดองตามพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันสมควรเป็นแบบอย่างของสังคมไทยและสังคมโลกตลอดไป

ขมาลิตี : เคารพธรรมนำปรองดอง เมื่อพิจารณาตามที่ท่านพุทธทาสว่าไว้ให้เรตัดตัวของเรา ซึ่งก็เป็นการตัดกิเลสในตนเองให้ได้ก่อน แล้วการร่วมมือสามัคคีปรองดองจะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน

Abstract

Human right is Dharma created by World for the equality. However, there are some reasons to be different in society, due to the Souls & Minds anticipation to the response for their requirement in accordance with the iniquitous or unfair principle. As a result, the demand has occurred calling for the Right of Fairness or Justification; in any case, for the benefits of the qualified ones, as well as the losers of individual right. Hence, the inequitable social disharmony, quarrel and disagreeableness have been apparently transpired.

The Dharma Principles of Buddhism include ‘**State of Reconciliation**’ or Virtue for fraternal living (Sāraṇīyadhamma 6) in socializing unity and harmony for the national happiness. In addition, it is able to apply with the ones who respect Dharma; namely, the self-ascetics; then bring it to practice with others. However, the religious ones must be ready to provide their right forgiveness for the erroneous ones. That is, the lustful desire has been mutually eradicated from oneself without reciprocal retaliation or retribution. In the meantime, everyone should fulfill good intrinsic worth or virtues; according to Dharma from His Majesty the King Bhumibol’s discourse of kindness for the national harmonization, This is suitable for the archetype of Thai and world societies forever.

Right-asking Pardon: Dharma admiration leads to reconciliation: taking into account as “**Buddhathas**” wise saying: **Oneself-Myself** must be eliminated first, meant that the collaboration, harmonization, as well as reconciliation, should be brought about sustainably.

๑. บทนำ

ธรรมชาตินมนุษย์เป็นธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ตามกฎไตรลักษณ์ ที่ไม่มีข้อยกเว้นต่อผู้ใด ในอดีตมีจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่ของจีนพยายามที่จะฝืนกฎธรรมชาติโดยพยายามหาวิธีพิเศษเพื่อหวังความเป็นอมตะในชีวิต แต่ก็ไม่สามารถที่จะฝืนกฎแห่งธรรมชาติได้ ธรรมจึงเป็นสิทธิพื้นฐานของมวลมนุษย์อันไม่สามารถปฏิเสธได้ เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมจึงจำเป็นต้องมีสิทธิตามหน้าที่ของสังคม ที่กำหนดให้สิทธิเช่น กฎหมายประเทศไทยกำหนดเรื่องสถานะบุคคลว่าด้วยสิทธิต่างๆ ของมนุษย์จะเริ่มต่อเมื่อคลอดและอยู่รอดเป็นทารก และสิ้นสุดเมื่อตาย ดังนั้นเมื่อยังไม่ได้คลอดออกมาเป็นมนุษย์สิทธิต่างๆ จึงยังไม่เกิด แต่สังคมยอมรับว่าสิ่งที่อยู่ในครรภ์เป็นสิ่งมีชีวิต มีสิทธิที่ไม่ควรจะถูกทำลาย

ในสังคมมนุษย์ สิทธิที่ได้มาจะถูกทำลายด้วยน้ำมือของมนุษย์พวกเดียวกันเอง จากผู้ที่มีอำนาจ สามารถสร้างกลยุทธ์เพื่อความได้เปรียบในการแสวงหาผลประโยชน์จากผู้ที่ย่อมแอ อย่างเช่น ปัญหาแรงงาน ปัญหาการล่องละเมิดทางเพศ รวมถึงเรื่องสำคัญในปัจจุบันคือการทุจริต อันทำให้เกิดการเรียกร้องสิทธิ การเรียกร้องความเป็นธรรมทางสังคม ส่งผลให้เกิดความรุนแรง ความขัดแย้งที่ไม่ได้เกิดเฉพาะในเมืองไทยแต่เกิดไปได้ทั่วโลก ปัญหาตามที่กล่าวเกิดจากผู้มีอำนาจขาดคุณธรรม ใช้ความพยายามกระตุ้นความโลภ ความโกรธ ความหลงหรือกิเลสในมนุษย์ให้เกิดการหลงผิด ขาดเหตุผลตามหลักความเป็นจริง

ปัญหาสังคมเรื่องความแตกแยกในอดีตมีความรุนแรง เกิดจลาจลและสงครามกลางเมือง อย่างเช่นประเทศจีน เวียดนาม กัมพูชา ในปัจจุบันเมื่อไม่นานมานี้ อย่างอิยิปต์และลิเบียที่ต้องการการโค่นล้มผู้มีอำนาจอธรรมซึ่งแตกต่างจากสังคมไทยที่เกิดเหตุการณ์นั้นจะนำไปสู่สงครามกลางเมือง อันเนื่องจากการแตกแยกทางความคิด แล้วแก้ปัญหาด้วยความรุนแรง โดยการเรียกร้องสิทธิอันไม่ได้ยึดหลักธรรม ดังนั้นเพื่อให้สังคมไทยดำเนินตามวิถีธรรมที่ถูกต้อง ตามหลักสิทธิที่ต้องเคารพซึ่งกันและกัน จึงสมควรพิจารณาเรื่องขมาสิทธิ : เคารพธรรมทางพระพุทธศาสนาที่จะทำให้เกิดความสามัคคีปรองดองตามวิถีไทย

๒. อธรรมสร้างความขัดแย้งเรื่องสิทธิ

สังคมโลกใหม่กำลังก้าวเข้าสู่ยุคอธรรมจากการสื่อสารซึ่งกระตุ้นกิเลสที่ฝังอยู่ในส่วนลึกของมนุษย์ที่อำพรางด้วยความดี จากการไม่รู้จักกิเลสอย่างชัดเจนทำให้การดำเนินชีวิตตกตึกลง ไปตามกฎธรรมชาติ แต่เมื่อมนุษย์สามารถรับข้อมูลข่าวสารมากขึ้น ส่งผลถึงกิเลสที่กระตุ้นความต้องการโดยเฉพาะด้านสินค้าและบริการ ดังเช่นสินค้าไอแพด ๓ (Ipad 3) เปิดตัวที่อเมริกาแต่คนไทยและคนทั่วโลกเมื่อได้รับข้อมูลข่าวสารกระตุ้นกิเลส เกิดความต้องการจนต้องพยายามหาวิธีการให้ได้เป็นเจ้าของ บางคนใจจดใจจ่ออยู่กับการหาข้อมูลจนไม่เป็นอันทำการทำงาน สินค้าบางตัวถึงขนาดมีการทะเลาะขัดแย้งในการแย่งสินค้า เป็นภาพที่เห็นถึงการขาดคุณธรรม จากกิเลสที่มากระตุ้นความต้องการจากจิตของคนในสังคมที่ย่อมแอเพราะการสื่อสารที่มาทำลายสมาธิของคน จนกระทั่งปิดปัญญาขาดเหตุผล ทำให้กิเลสอยู่เหนือคุณธรรม

เมื่อพิจารณาว่าความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติ ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่ากิเลส ตัณหาอยู่กับเราทุกคนเพราะถูกกำหนดไว้เสร็จสรรพเรียบร้อยแล้วในชีวิตของปุถุชนคนธรรมดาทุกคน ไม่มีข้อยกเว้น เรื่องนี้จะนำไปสู่ความลุ่มหลงที่เป็นความทุกข์ ตามคำสอนในพระพุทธศาสนาถือเป็นความขัดแย้งภายใน ส่วนความขัดแย้งภายนอกที่เกิดจากคนสองคน หรือคนสองกลุ่ม หรือ ระหว่าง

ชาติสองชาติ ที่เป็นปรากฏการณ์หลักอันสำคัญในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ^๑ อย่างเหตุการณ์ความไม่สงบในหลายๆ ประเทศในปัจจุบัน ที่ส่งผลไปสู่ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อความรุนแรง ภาพความรุนแรงเหล่านี้ถูกเผยแพร่ไปทั่วโลกถึงเหตุผลความไม่เป็นธรรมในสังคม ซึ่งบางประเทศอาจนำไปเป็นต้นแบบที่ผิดในการกระตุ้นกิเลสให้เกิดการเรียกร้องสิทธิตามแบบอย่างของสังคมโลกโดยไม่ได้พิจารณาธรรมะหรือธรรมชาติในการตอบสนองความต้องการ ความพยายามที่ก่อให้เกิดกิเลสรุนแรงกระตุ้นให้เรียกร้องสิทธิที่พึงได้จนลืมสิทธิที่พึงมี คนส่วนใหญ่จะเรียกร้องสิทธิแต่ไม่สนใจหน้าที่ที่ต้องทำ คนส่วนใหญ่เรียกร้องความเป็นธรรมแต่คนเหล่านั้นไม่ได้ปฏิบัติตามธรรม คือการปฏิบัติโดยการให้เหตุผล ใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาแบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่มีความรุนแรง สันติวิธีที่ไม่ใช้ความรุนแรง ฝ่ายที่ถูกกิเลสกระตุ้นมากอธรรมสูงจะไม่สามารถรอคอยให้เกิดผลตามธรรมชาติได้เหมือนการรอคอยจะบริโภคมะม่วงสุก เมื่อมะม่วงยังดิบอยู่ แต่กิเลสกระตุ้นให้คิดหาวิธีการให้มะม่วงสุกตามความต้องการเพื่อสนองกิเลสให้เร็วที่สุดเช่นวิธีการป่มแก๊สผลลัพท์ได้มะม่วงที่สุกเร็วตามความต้องการ แต่ผลกระทบที่ทำให้เราต้องเกิดความสูญเสียทรัพยากรเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจมีผลกระทบในอนาคต

เมื่อธรรมพื้นตัวในความเป็นมนุษย์มากขึ้นจะส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งในทุกๆ เรื่องอันไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะนิยมเอาข้ออ้างเรื่องสิทธิทางสังคมมาเป็นหนนวนปัญหา ถ้าสังคมจะลดความขัดแย้งคงต้องใช้หลักธรรมเป็นตัวตั้งกิเลสออกจากคนในสังคมนั้นๆ เมื่อพิจารณาการวิเคราะห์ตามหลักพระพุทธศาสนา มนุษย์คือสิ่งที่อยู่ตรงกึ่งกลางของแรงขับพื้นฐานสองแรง ซึ่งแรงหนึ่งคือกิเลสดึงไปทางซ้าย อีกแรงหนึ่งคือธรรมดึงไปทางขวา เมื่อมนุษย์อยู่ตรงกลาง เราจะรักษาความสมดุลหรือส่งเสริมให้เกิดแรงดึงไปทางขวามากกว่าได้อย่างไร ถือเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาธรรมในการสร้างความปรองดองนำความสุขสู่มวลมนุษยชาติตามวิถีจุดเริ่มแห่งความดี

สิทธิเป็นของใครกันแน่

สิทธิในความเป็นมนุษย์ทางโลกมีความเท่าเทียมกัน แต่เมื่อมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องอยู่ร่วมกัน จึงทำให้เกิดการกำหนดสิทธิที่ไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับสังคมชีวิต แต่เริ่มเดิมที สิทธิ^๒ คืออำนาจหรือความสามารถในการกระทำใดๆ ที่ไม่ละเมิดต่อสิทธิของผู้อื่น อันเป็นสิทธิที่มีอยู่ตามธรรมชาติไม่อาจมอบหมายหรือโอนให้แก่ใครได้ เช่นสิทธิในการมีชีวิต และสิทธิตามกฎหมาย ที่ถือเป็นสิทธิโดยสมมติซึ่งสามารถมอบหมายและเปลี่ยนแปลงได้เสมอ เช่นสิทธิในการยกเว้นกฎหมายเกณฑ์ต่างๆ

^๑ สมภาร พรหมทา, **คิดอย่างไรให้มีเหตุผล**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๕-๑๗๗.

^๒ วิรัช ธีรพันธุ์เมธี, **พุทธปรัชญาการปกครอง**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก, มปป), หน้า

นักปรัชญาคนสำคัญให้ความเห็นในเรื่องสิทธิ อย่างโทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) ชาวอังกฤษ ให้ความเห็นว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันตามธรรมชาติ แต่ธรรมชาติมีความวุ่นวาย ผู้ที่แข็งแรงย่อมกดขี่ผู้ที่อ่อนแอกว่า และทุกคนมุ่งสนองความต้องการของตนเองโดยไม่ได้สนใจความปลอดภัย ความทุกข์ยากของคนอื่น ชีวิตจึงเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ดังนั้นถ้าจะทำให้มีความปลอดภัยและความสงบสุข มนุษย์จึงยินยอมเสียสละสิทธิของตนตามธรรมชาติให้แก่ผู้ที่เข้มแข็งกว่า และยกย่องให้เป็นผู้นำ ส่วนจอห์น ล็อก (John Locke) ชาวอังกฤษ ให้ความเห็นว่าธรรมชาติดั้งเดิมมนุษย์มีความสุขจากการมีเหตุผล มีศีลธรรม สามารถเข้าใจธรรมชาติ และใช้กฎนั้นเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอยู่ในธรรมชาติ แต่ต่อมามนุษย์เริ่มไม่มีความสุขที่ได้รับเกิดความขัดแย้ง จึงต้องหาหลักประกันแก้ไขข้อขัดแย้งโดยการจัดตั้งผู้รับผิดชอบทำสัญญา มอบอำนาจและหน้าที่ที่พวกตนมีอยู่ตามธรรมชาติให้แก่ผู้ที่ตนจัดตั้ง ส่วนฌัก จาคส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) ชาวฝรั่งเศส ให้ความเห็นว่า สภาพธรรมชาติดั้งเดิมไม่เลวอยู่ มนุษย์จึงจัดตั้งชุมชนทางสังคม เพื่อรับผิดชอบรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม โดยยอมยกสิทธิของตนที่มีอยู่ตามธรรมชาติให้แก่อภิปรีย์ ถือเป็นการยอมเสียสิทธิบางอย่างเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนใหญ่^๓

นักปรัชญาในอดีตทั้งสามเห็นตรงกันว่า มนุษย์ยอมมอบสิทธิของตนตามธรรมชาติให้แก่ผู้นำหรือกลุ่มผู้นำที่ตนจัดตั้งขึ้น เพื่อให้รักษาความปลอดภัย ความสงบสุขและผลประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในอัครัตถุสสูตร^๔ ที่อธิบายตีความได้ว่าในอดีตมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่ได้ดิ้นรนด้วยปัจจัยใดๆ ในการครองชีพเพราะธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ครั้นเวลาล่วงเลยผ่านไป ก็เลวเริ่มผิดใจในใจมนุษย์มากขึ้น มีการแก่งแย่งเก็บกักตนเองอาหารคราวละมากๆ มีความขัดแย้ง มีการดูถูกเหยียดหยาม แบ่งพรรคแบ่งพวกกันอย่างชัดเจน ทำให้ความสุขลดลง ความทุกข์เข้ามาแทนที่ สังคมเริ่มสับสนวุ่นวาย จึงตกลงกันว่า “พวกเราควรสมมติผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ให้ดีเตือนผู้ที่ควรเตือนโดยชอบธรรม ส่วนพวกเราจะแบ่งข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น” ผู้ที่ได้รับเลือกจะทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองรักษาความสงบเรียบร้อย ลงโทษผู้กระทำผิด ยกย่องให้เกียรติแก่ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ อำนวยความยุติธรรมให้เกิดแก่บุคคลทั่วไป จากที่กล่าวมา สิทธิของมนุษย์ทางธรรมชาติบางเรื่องได้ถูกยกให้ผู้นำที่ทำหน้าที่ปกครองสังคมด้วยหลักธรรม เพื่อส่งเสริมสังคมให้เกิดประโยชน์สุขแห่งมวลมนุษย์ การกระทำของผู้ที่มีอำนาจผิดหลักธรรมกำลังได้รับการพิจารณาสิทธิที่พึงมี นั่นหมายความว่าอำนาจที่พึงมี ผลประโยชน์ที่พึงได้จากสิ่งอันผิดธรรม กำลังถูกขจัด ทำให้เกิดยุทธวิธีควบคุมสิทธิและปกป้องผลประโยชน์รูปแบบใหม่ เช่น การสร้างกระแส

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙-๒๓.

^๔ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๕/๘๖.

เรื่องสิทธิที่พึงมีพึงได้ ซึ่งความไม่เท่าเทียม ความไม่เป็นธรรมหลายมาตรฐาน ผลประโยชน์ทับซ้อนเป็นตัวกระตุ้นกิเลส ให้เกิดความต้องการ การแข่งขัน ความแตกแยก เพื่อให้ตนมีอำนาจในการตัดสินใจให้สิทธิที่เกิดการแย่งชิง

๓. ธรรมะสามัคคีทำดีเพื่อสังคม

สิทธิของมนุษย์ย่อมเป็นของมนุษย์ตราบเท่าที่มนุษย์ยังยึดปฏิบัติตามหลักธรรม สังคมพูดถึงความเป็นธรรม ใช้ความยุติธรรมเป็นหลักสำคัญในการบริหารจัดการสังคมของผู้มีอำนาจในองค์กร ซึ่งถ้าขาดความเป็นธรรม ขาดความยุติธรรม องค์กรหรือผู้นำนั้นจะขาดความน่าเชื่อถือ ความน่านับถือ และความมั่นคงอย่างยั่งยืน สังคมในประเทศที่เจริญแล้วจะให้ความสำคัญกับเรื่องคุณธรรม จริยธรรม สูงมาก แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่าประเทศนั้นจะเป็นประเทศที่ไม่มีธรรมหรือความไม่ดี เช่นประเทศสหรัฐอเมริกาประกาศว่าตนเองเป็นผู้นำ มีความเจริญ มีระบบการบริหารจัดการที่ดีดังเช่นบริษัทธุรกิจเอกชนอเมริกัน (Enron) ซึ่งเคยได้รับความเชื่อถือจากทั่วโลกว่าเป็นระบบที่น่าเชื่อถือที่สุด แต่มีปัญหาการล้มละลาย ทำให้ความจริงที่ถูกซ่อนอยู่ได้รับการเปิดเผยออกมาถึงความล้มเหลวของระบบธรรมาภิบาล (Corporate Governance) ได้ถูกตรวจสอบ นอกจากนี้ยังมีคดีเกี่ยวกับการฉ้อฉลและการทำผิดกฎหมายของบริษัทธุรกิจขนาดใหญ่ที่มีชื่อเสียงอีกมากมายตามมา เช่น บริษัท WorldCom Inc., บริษัท Tyco International Ltd. และบริษัท Adelphia Communications Corp.,^๕ สิ่งที่เกิดขึ้นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ที่มีอำนาจมีความสามารถเป็นที่ยอมรับก็มักจะพูดว่าตนเองมีคุณธรรม มีจริยธรรม แต่การกระทำจริงๆ อาจปิดบังอำพราง แต่เมื่อใดถูกเปิดเผยอาจตรงกันข้ามก็รวมถึงในสังคมไทยด้วยที่ผู้นำ ผู้บริหาร หรือผู้ที่มีอำนาจมักจะเข้าข้างตนเองว่าตนเองนี่มีความเป็นธรรม ความยุติธรรม มีธรรมอยู่ในใจ ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องจริงก็ได้ แต่มุมมองของผู้อื่นอาจไม่เหมือนกับท่าน ซึ่งก็อาจไม่เชื่อเรื่องที่ไม่ถูกต้องเสมอไป ท่านต้องยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง แต่ความจริงก็คือความจริงซึ่งผู้มีอำนาจต้องพร้อมยอมรับความเป็นจริงด้วยการเคารพธรรม

สามัคคีที่เกิดจากการเคารพธรรม

การเคารพธรรมในสังคมมักจะพูดกันแต่ปากเหมือนกับคำกล่าวที่ว่า “ปากว่าตาขยิบ” อันแสดงถึงสิ่งที่พูดออกมากับการกระทำที่ไม่ตรงกัน การเคารพธรรมจึงไม่ได้ว่าแต่ปากเหมือนกับสวดมนต์ที่ว่ากันไปแต่ขาดเจตนาจริง คือใจสงบถึงศีล สมาธิ ปัญญา และนำไปสู่การปฏิบัติธรรม ปัญหา

^๕ อุทฤษฎ์ ปัทมานันท์, “Enron : ความถูกต้องทางกฎหมายกับปัญหาจริยธรรมทางธุรกิจ”, โลกทรรศน์, มติชนรายสัปดาห์, วันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๙ ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๑๓๔๖, [ออนไลน์], แหล่งที่มา, <http://www.nidambe11.net/ekonomiz/2006q2/2006june02p11.htm>.

สังคมที่มีความรุนแรงความแตกแยก ส่วนมากมีสาเหตุมาจากความประพฤติที่แตกต่าง ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าศีลไม่เสมอกันจึงทำให้เกิดความแตกแยก แต่ในสังคมนอกจากศีลที่เป็นเรื่องของความมีวินัย การเข้าใจกฎระเบียบ และการปฏิบัติตามกฎหมายที่สังคมยอมรับรวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ดังนั้นถ้าคนในสังคมใดมีความรู้ ความเข้าใจ และการปฏิบัติในเรื่องที่กล่าวมานี้โดยไม่เท่าเทียมกันก็จะทำให้สังคมนั้นมีความแตกแยก หรือจากทฤษฎีที่เป็นความเห็นของคนในสังคมไม่เสมอกันไม่ตรงกัน พฤติกรรมต่างกันทำให้ต่างฝ่ายต่างอ้างความชอบธรรมหรืออ้างสิทธิจนขาดเหตุผลที่ถูกต้องทำให้เกิดเหตุวิวาท เรื่องนี้เกิดขึ้นได้ในสังคมขนาดเล็กคือครอบครัว จนสู่สังคมประเทศ สังคมจึงมีความจำเป็นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจในการเคารพธรรม ที่จะนำไปสู่คุณค่าการปรองดองของคนในสังคมตามหลักธรรม อันทำให้เกิดความสามัคคี ที่เรียกว่า **“สารณียธรรม ๖”**^๖ (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคี)

๑. เมตตาทายกรรม (Metta-kayakamma) เป็นการกระทำด้วยความรักความปรารถนาดีให้เขามีความสุข แผ่เมตริจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า คือเป็นการช่วยเหลือในกิจธุระของเพื่อนสมาชิกในหมู่คณะของสังคมด้วยความเต็มใจ จริงใจ และแสดงกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สังคมต้องสร้างหลักการกระทำด้วยความรัก ความปรารถนาดีให้มีคุณธรรมและให้ทุกคนเคารพธรรมในข้อนี้

๒. เมตตาวาจกรรม (Metta-vacikamma) เป็นการใช้วาจาแสดงออกด้วยความรักความปรารถนาดีให้เขามีความสุข แผ่เมตริจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า คือเป็นการบอกกล่าวสิ่งที่ดีมีประโยชน์ หรือสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี มีมิตรไมตรี โดยกล่าวแต่วาจาสุภาพ ให้เกียรติเคารพนับถือซึ่งกันและกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง สังคมต้องสร้างหลักการใช้ลิ้มมาวาจาให้มีคุณธรรมและให้ทุกคนเคารพธรรมในข้อนี้

๓. เมตตาเมโนกรรม (Metta-manokamma) เป็นการแสดงออกถึงความจริงใจด้วยความรัก ความปรารถนาดีให้เขามีความสุข แผ่เมตริจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า คือเป็นการตั้งจิตความปรารถนาดีต่อกัน คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตาท่าทาง ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความชื่นชมยินดีต่อกัน สังคมต้องสร้างหลักการแสดงออกถึงความจริงใจ ให้มีคุณธรรมและให้ทุกคนเคารพธรรมในข้อนี้

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

๔. สาธารณโภคิตา (Sadharana-bhogita) เป็นการแบ่งปันให้ถึงซึ่งผลประโยชน์ โดยเสมอภาคเท่าเทียมกัน เช่น การจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาประเทศต้องมีเหตุผลด้วยความเป็นธรรม การขาดธรรมในการแบ่งปันโดยการถือคติ ปฏิบัติเฉพาะพรรคพวกที่เป็นพวกเดียวกัน เป็นเพื่อน เป็นญาติพี่น้อง การกระทำอย่างนี้ผิดหลักธรรมอันทำให้เกิดความแตกแยก สังคมต้องสร้างหลักการแบ่งปันให้มีคุณธรรมและให้ทุกคนเคารพธรรมในข้อนี้

๕. คีลสามัญญตา (Sila-samannata) เป็นการรักษาวินัย กฎระเบียบของสังคม และปฏิบัติให้ถูกต้องอย่างเท่าเทียมกัน ของสมาชิกในสังคมทั้งต่อหน้าและลับหลัง (ทางพระสงฆ์คือมีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย) เรื่องนี้มีความสำคัญที่ต้องพัฒนาคนในสังคมให้มีศีลหรือมีวินัย ตั้งแต่การมีวินัยแก่ตนเอง ครอบครัว สังคมหมู่บ้าน สังคมที่ทำงาน และประเทศชาติ รวมถึงสังคมโลก ซึ่งเรื่องนี้ถือเป็นพื้นฐานของการเคารพธรรมที่ต้องมีศีล สังคมต้องพัฒนาวินัยของคนในสังคมให้มีคุณธรรมและให้ทุกคนเคารพธรรมในข้อนี้

๖. ทิฏฐิสามัญญตา (Ditthi-samannata) เป็นการมีความเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อถือ โดยมีความเห็นร่วมกัน หรือมีความเห็นลงกันได้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ด้วยความเคารพและให้เกียรติต่อความคิดของผู้อื่น ซึ่งหลักสำคัญจะต้องมีเหตุผลที่เป็นธรรมโดยมิทำให้เกิดความแตกแยก สังคมต้องสร้างหลักการในการแสดงความเห็น ความเข้าใจให้มีคุณธรรมและให้ทุกคนเคารพธรรม

ถ้าสังคมมีความเคารพในธรรมโดยร่วมกันปฏิบัติ “สาราณียธรรม ๖” ความสามัคคีของสังคมที่หยุดกิเลสนำจะนำความปรองดองมาสู่สังคม

เคารพธรรมนำสุขสู่สังคม

“สาราณียธรรม ๖” สร้างสามัคคีให้เกิดความสุขซึ่งต้องเริ่มที่ตัวเรา เพราะความสุขอยู่กับตัวเรา ธรรมชาติจริงๆ แล้วเราจะให้คนอื่นมีความสุขแทนเราไม่ได้ นี่เป็นเรื่องของกฎธรรมชาติเพราะจริงแล้วเราจะไม่มีความสุขเลยถ้าไม่เกิดกับใจเรา เราต้องสร้างความสุขในตัวเราก่อนที่จะไปสร้างเสริมความสุขแก่สังคม พระไพศาล วิสาโล เขียนเรื่อง “อยู่ทุกที่ก็มีสุข” ท่านอธิบายว่า คนส่วนมากเข้าใจว่าความสุขอยู่นอกตัว แต่ท่านให้พิจารณาดีๆ จะรู้ว่าความสุขนั้นอยู่กับเราตลอดทุกขณะตลอดเวลา โดยที่เราต้องหม่อมดูจิตว่ารู้สึกอย่างไร ให้เราพาใจมาอยู่ด้วยกับกาย แล้วพิจารณาว่าขณะนี้เรายังมีความสุขอยู่หรือเปล่า ถ้าเราตระหนักได้ว่ากำลังนั่งอยู่ในห้องที่สงบ มีเครื่องปรับอากาศ เราก็กัมผัสได้เลยว่าในขณะนี้เรามีความสุขมาก แต่ถ้าเรานึกถึงงานที่บ้าน นึกถึงลูกหลานที่ป่วย นึกถึงงานที่ค้างหนี้ที่ถึงกำหนดต้องจ่าย แค่นี้ใจคิดเท่านั้น ความสุขก็จะเกิดขึ้นกับเราทันที^๗ การอธิบายของ

^๗ พระไพศาล วิสาโล, อยู่ทุกที่ก็มีสุข, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญาภิรมย์, ๒๕๕๔), หน้า ๑-๒.

พระไพศาล วิสาโล เป็นการแสดงธรรมที่ชี้ให้เห็นถึงความสุขตามความเป็นจริงแห่งหลักธรรมที่ว่าความสุขอยู่ที่ใจ แต่ปัญหาคือพวกเราจะทำอย่างไรจะควบคุมจิตใจของตนเองให้ได้เพียงตนเองยังเป็นเรื่องยากยิ่ง ถ้าพูดถึงทั้งสังคมอาจไม่ต้องกล่าวว่าจะยากขนาดไหน

ชาวพุทธทั่วโลกยอมรับว่าหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นหลักแห่งความเป็นจริง เป็นหลักแห่งเหตุและผลที่ด้งามถูกต้องและเป็นธรรม ผู้ปฏิบัติจะถือได้ว่าธรรมะของพระพุทธองค์เป็นเครื่องมือที่มีคุณภาพในการสร้างความสุข โดยใช้หลักการว่า “อตตาทิ อตตโน นาโถ” ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน หลายคนพยายามเรียกร้องหาความสุข หวังให้ผู้มีอำนาจประทานให้ เรียกร้องสิทธิ เรียกร้องความเป็นธรรม ที่แฝงไปด้วยผลประโยชน์ ไม่ได้คิดถึงความสุขที่แท้จริงของตนเองว่าต้องสร้างด้วยตนเอง ถ้าตนเองไม่สามารถสร้างได้ คนอื่นก็ไม่สามารถสร้างให้เราได้ เพราะเราจะเป็นคนไม่รู้จักพอเพียงอันเนื่องมาจากกิเลส ตัณหา ราคะ ดังนั้นตนเป็นที่พึ่งแห่งตนในการสร้างความสุขและเมื่อทุกคนทำได้สังคมก็มีความสุขเอง

“อตตาทิ อตตโน นาโถ” ต้องอยู่ในใจตลอด เพราะศีลต้องอยู่ที่ตนเอง สมบัติต้องอยู่ที่ตนเอง ปัญญาต้องอยู่ที่ตนเอง ความสุขและความทุกข์ก็อยู่ที่ตนเอง ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ที่ตนเองเป็นผู้กำหนดเพราะชีวิตจิตวิญญาณนี้เป็นของตนเอง ถ้าพิจารณาตามหลัก “สาราณียธรรม ๖” เพื่อให้เกิดความสามัคคีปรองดองในสังคม ทุกคนในสังคมต้องเริ่มปฏิบัติจากตนเองถึงจะส่งเสริมผู้อื่นตามกระบวนการภาพที่ ๑

ภาพที่ ๑ กระบวนการสาราณียธรรม ๖ ในการพัฒนา ๔ ชั้นปรองดอง

การปฏิบัติตามสาราณียธรรม ๖ นั้นเริ่มจากตนเองที่มีการพัฒนา ๔ ชั้น ประกอบด้วย
ชั้นแรก พัฒนาความมีวินัย ให้อยู่ภายใต้กฎระเบียบ ข้อบังคับ โดยเฉพาะกฎหมายและ
ศีลธรรมประเพณีอันดีงาม มีการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดถูกต้องเหมาะสม

ชั้นสอง พัฒนาความมีเมตตาทางกาย วาจา และจิตใจ โดยการกระทำดี พูดดี
และคิดดีต่อตนเองและผู้อื่น

ชั้นสาม การมีเมตตาต้องรู้จักแบ่งปันให้ผู้อื่นซึ่งต้องถือปฏิบัติด้วยความเป็นธรรมและ
เกี่ยวข้องกับเท่าเทียม ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องยากเพราะเกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอก เกี่ยวข้องกับผู้รับ ซึ่งอาจ
จะมีทั้งพึงพอใจและไม่พึงพอใจในสิ่งที่ได้รับ ดังนั้นผู้แบ่งปันจึงต้องมีเหตุผลที่เป็นธรรม

และชั้นสี่ เป็นหัวใจของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขซึ่งขั้นนี้เราต้องพัฒนาสร้างความคิดเห็น
ความเข้าใจ ความเชื่อถือร่วมกันโดยมีกฎระเบียบในความคิดเห็นที่เป็นธรรมที่ทุกคนหรือคนส่วนใหญ่
ยอมรับและคนส่วนน้อยต้องยอมรับด้วย ภายใต้อำนาจความเข้าใจ ความเชื่อถือเคารพซึ่งกันและกันด้วย
ความจริงใจ

สังคมทั่วโลกวมทั้งในเมืองไทยทุกวันนี้มีปัญหาอันเกิดจากคนในสังคมขาดหลักธรรม
(สาราณียธรรม ๖) ส่วนใหญ่มักพูดว่าตนเองเคารพในหลักธรรม รู้หลักธรรม เข้าใจหลักธรรม แต่ใน
ความเป็นจริงไม่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรม เพราะถ้ารู้ปฏิบัติ ปัญหาความขัดแย้งก็ไม่น่าจะเกิด จริงแท้
คนส่วนใหญ่จะเข้าใจหลักธรรมแต่ก็เพียงน้อยนิด โดยเฉพาะเรื่องการนำไปปฏิบัติอันมีความหมาย
แตกต่างระหว่างคำว่าเข้าใจกับคำว่าปฏิบัติธรรม ซึ่งคำว่าเข้าใจนั้นยังถือได้ว่าจะไม่เคารพธรรม แต่ถ้า
ผู้ใดปฏิบัติธรรม ผู้นั้นถึงเรียกได้ว่าเคารพธรรม การปฏิบัติในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการนั่งสมาธิสวดมนต์
ภาวนา แต่การปฏิบัติธรรมในที่นี้คือการดำเนินชีวิตโดยใช้หลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจใน
การกระทำโดยเฉพาะการรู้จักขมา (ยกโทษให้ผู้อื่น) เพื่อให้จิตใจตนเองบริสุทธิ์ ให้การกระทำเป็นไป
ตามแต่กุศลกรรม (ความดี) ให้ตนเองมีความสุข ให้ผู้อื่นมีความสุข และเพื่อสังคมมีความสามัคคี
ปรองดองตลอดไป

๔. ขมาต่อสิทธิในพระพุทธศาสนา

มนุษย์ที่เกิดมาในโลกเป็นพี่ เป็นน้อง และเป็นเพื่อนร่วมโลกเดียวกัน เพราะธรรมชาติของ
โลกเราใช้อากาศในการหายใจร่วมกัน ด้วยความเป็นธรรมในการดำรงชีวิตตามสิทธิอันชอบธรรมที่
ไม่มีใครในโลกถือกรรมสิทธิ์การบริโภคออกซิเจนจากอากาศในธรรมชาติที่ห้ามมิให้ใครคนใดคนหนึ่ง
หายใจ แต่สังคมส่วนใหญกลับยึดมั่นมากที่ทุกคนมีชีวิตหายใจอยู่ร่วมโลกเดียวกัน ซึ่งจุดนี้น่าจะชี้ให้
เห็นความเป็นเครือญาติ แต่สิ่งที่ทำให้เราเกิดความแตกแยกนั้นคงมาจากกิเลสอันยากที่คนจะรู้และ

เกิดความเข้าใจ ดังนั้นสิ่งสำคัญของการลดความขัดแย้งตนเองต้องรู้จักขมในสิ่งที่ผู้อื่นทำไม่ถูก เพื่อความสามัคคี ความเข้มแข็งของสังคมอย่างยั่งยืน

พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญในเรื่องขมา เพื่อมิให้เกิดเวรต่อกัน ซึ่งความหมายของขมา^๙ คือ ความอดโทษ, การยกโทษให้

ความอดโทษหรือการยกโทษให้เป็นอริยวินัย, ในการกำจัดสิ่งไม่ดีในจิตใจ ที่รู้สึกขุ่นมัวให้หายออกไปจากจิตใจ เพื่อกวาดล้างกิเลสหลายๆ อย่าง โดยเฉพาะกิเลสประเภทตัวตน^{๑๐}

สังคมไทยในอดีตจะเน้นเรื่องการขอขมาในสิ่งที่ได้ล่วงเกินกัน ทั้งรุนแรงและไม่รุนแรงเช่น เหตุการณ์ที่เกิดในชนบทของหญิง-ชายที่หนีตามกัน หรือเกิดการได้เสียกันจนตั้งครุฑ หรือการหลุดหญิงเป็นเมีย ที่เป็นเหตุให้ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะเอาเรื่อง ก็จะมีขบวนการเจรจาจัดการขอขมา เรียกได้ว่าขอโทษ และถ้าทางฝ่ายหญิงรับขมาก็เท่ากับเป็นการยกโทษให้ เรื่องเหล่านี้สังคมในอดีตให้ขมาตามประเพณี รวมถึงเรื่องเล็กน้อยก็มีพิธีขอขมาเช่น ในงานสงกรานต์รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ประเพณีลอยกระทง ซึ่งในปัจจุบันให้ความสำคัญกันน้อย กลับจัดเพื่อความบันเทิงโดยขาดด้านจิตใจ การขมาจะเป็นผลดีแต่ถ้าไม่ยอมรับก็อาจจะเป็นเวรติดกันไปดังที่พระพุทธองค์ ได้อดโทษให้เทวดา ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

“โทษทั้งหลายก็ไม่มี ความผิดก็ไม่มีแก่พระตถาคตนั้น
ผู้ตรัสรู้แล้ว ผู้เอ็นดูแก่สัตว์ทั้งปวง พระตถาคตนั้นไม่ถึงแล้วซึ่ง
ความหลงใหล พระตถาคตนั้นย่อมเป็นผู้มีปัญญา
เป็นผู้มีสติในกาลทั้งปวง เมื่อพวกท่านแสดงโทษอยู่
หากบุคคลใดมีความโกรธอยู่ในภายใน มีความเคืองหนัก
ย่อมไม่อดโทษให้ บุคคลนั้นย่อมสอดสวมนเวร เราไม่ชอบเวรนั้น
เราย่อมอดโทษแก่ท่านทั้งหลาย ฯ”^{๑๐}

ตามที่พระพุทธองค์ตรัสแสดงให้เห็นถึงการยกโทษให้แก่ผู้ขอโทษด้วยใจจริง ด้วยสติ ปัญญา นั้นทำให้ไม่เกิดเวรต่อผู้ยกโทษให้ ผู้ยกโทษให้เมื่อไม่ยึดติดกับกิเลส ความเป็นตัวตน ก็จะทำให้เกิด ความสบายใจอันเกิดประโยชน์ต่อตนเองผู้ยกโทษให้ แต่ผู้กระทำตามธรรมชาติแล้วเป็นเรื่องกรรมที่ผู้

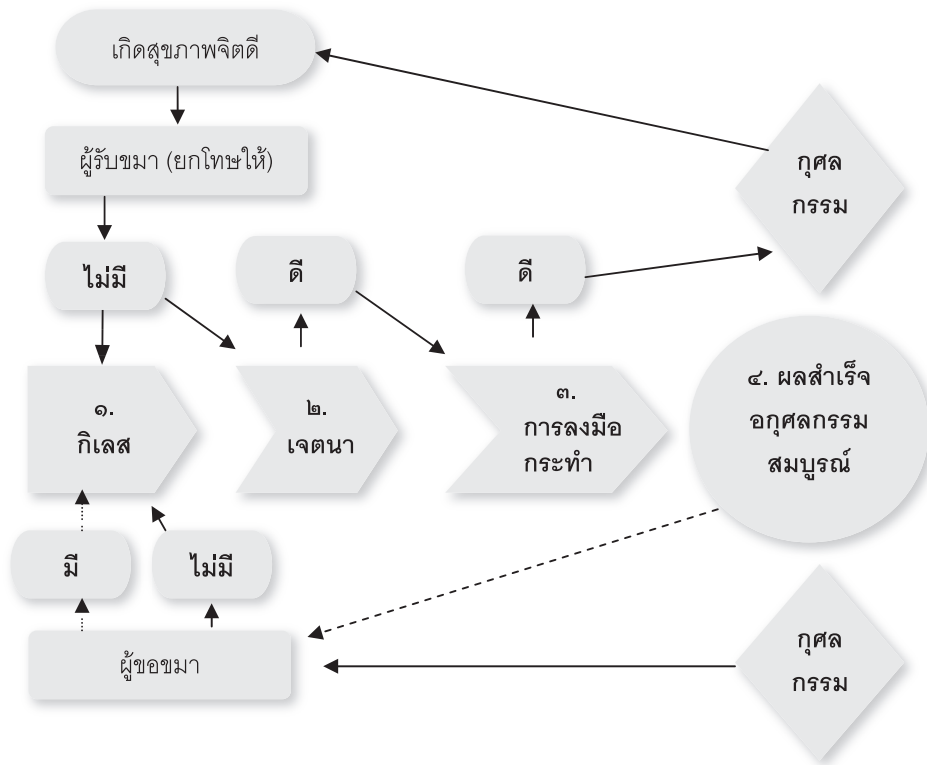
^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑.

^{๑๐} พุทธศาสนศึกษา, ชีวิตและผลงาน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา, <http://buddhadasa.org/html/life-work/panithan/panithan3-0a.html>.

^{๑๐} ลี.ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๔๖-๔๗.

กระทำได้ทำลงไปด้วยกิเลส อันเป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจสกรกด้วยความโลภ ความโกรธและความหลง ทำให้มีเจตนาจงใจ หรือความตั้งใจในการกระทำ เช่นเจตนาที่ฝ่ายชายลักพาหญิงสาวหนีผู้ปกครอง หรือแอบได้เสียกันโดยผู้ปกครองไม่รู้ อันเป็นเจตนาและมีการกระทำที่ส่งผลถึงความสำเร็จ ทำให้เกิดมีการขอขมาตามวิถีชีวิตของสังคมที่ผู้ใหญ่ต้องยกโทษให้เพราะเห็นแก่บุตรหลานในเรื่องที่ได้กระทำ ก็คงเป็นกรรมอันเป็นสิ่งที่ต้องรับผลแห่งกรรมเมื่อกาลเวลานั้นมาถึง

การขอขมาคงมีใช้ทำให้กรรมนั้นหมดไป จากเหตุผลของการกระทำกรรมที่เป็นไปตามองค์ประกอบ ๔ ประการ^{๑๑} สามารถพิจารณาตามกระบวนการภาพที่ ๒

ภาพที่ ๒ กระบวนการขมาที่ส่งผลต่อกรรม

^{๑๑} สัจญา สัจญาวิวัฒน์, แก่นธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตาตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๖.

เมื่อเริ่มจากกิเลสที่ทำให้จิตสทกปรก ถือเป็นองค์ประกอบแรกของการเกิดกรรม ซึ่งถ้าผู้กระทำมีเจตนาที่เป็นความตั้งใจ จงใจ หรือมุ่งหมาย อันทำให้กรรมเกิดขึ้น และเจตนาที่ส่งผลไปสู่การลงมือกระทำหรือการเคลื่อนไหวเพื่อกระทำ รวมถึงการพูดสั่งการ อันส่งผลสำเร็จทำให้อุศลกรรมสมบูรณ์ เมื่ออุศลกรรมหรือกรรมชั่วเกิดขึ้นแล้วโดยสมบูรณ์ ชมาเป็นเพียงการยกโทษที่เป็นเรื่องทางจิตของผู้ยกโทษให้ ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นได้ว่าไม่ได้ก่อกรรมอีก เพราะการยกโทษให้นั้นถ้ามาด้วยความบริสุทธิ์ใจอันไม่มีกิเลส ก็ไม่ได้ก่อให้เกิดกรรมใหม่แก่ผู้ยกโทษ แต่กับผู้ขอขมาในเรื่องของกรรมที่ส่งผลสำเร็จกรรมสมบูรณ์ไปแล้ว ในทางพระพุทธศาสนาคงไม่มีอะไรไปตัดกรรมนั้นได้ แต่ผู้ขอขมาจะเกิดกรรมใหม่ที่เรียกว่ากุศลกรรมหรือกรรมดี แม้ไม่สามารถตัดกรรมเก่าได้แต่ก็เป็นการทำดีที่ได้สร้างกรรมใหม่อันเป็นกุศลกรรม การขมาทางพระพุทธศาสนาจึงถือได้ว่าเป็นเรื่องที่ดีทั้งแก่ผู้ขอขมาและผู้ขมา (ยกโทษให้) อันเป็นจุดเริ่มแห่งการปรองดองตามวิถีแห่งความเป็นไทยในอดีตที่มีการให้สิทธิอันสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนา

การให้สิทธิตามหลักพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญเรื่องสิทธิในความเชื่อแต่พระองค์ทรงชี้แนะที่ว่า “พระตถาคตเป็นเพียงผู้ชี้บอกทางเท่านั้น” (อุกขาตาโร ตถาคต)๑๒ เป็นการชี้ชัดว่าพระพุทธองค์ไม่บังคับให้ใครเชื่อ (ศรัทธา) ในสิ่งที่พระองค์สอน แต่ให้สิทธิในการคิดการกระทำ พระพุทธองค์เพียงเป็นผู้ชี้บอกทางว่าทางนี้มีประโยชน์ ทางไหนไม่ดีและอันตราย พระพุทธองค์ต้องการให้พุทธศาสนิกเป็นผู้มีความเชื่อ (ศรัทธา) แต่ไม่ได้ต้องการให้เชื่ออย่างมกมาย ไร้เหตุผลที่ปราศจากปัญญาในการพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบ ที่ควรใช้สิทธิที่มีในการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสแก่กาลามชนทั้งหลายว่า

“อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
 อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)
 อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান^{๑๓}
 อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
 อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว

๑๒ วิจารณ์ ธีรพันธุ์เมธี, **พุทธปรัชญาการปกครอง**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก, มปป), หน้า ๓๐.

๑๓ การอนุমান หมายถึงคาดคะเนตามหลักเหตุผล พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต [๒. ทูตยปัณณาสก์] ๒. มหาวรรค ๕. เกสพุตตยสูตร. อง.ทูก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๙.

อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณ์น่าจะเป็นไปได้
อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา”

เมื่อใดที่ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า “ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือ ปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข” เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรเข้าถึงธรรมเหล่านั้น^{๑๔} (กาลามสูตร)

จากข้อมูลที่ถูกกล่าวมาทั้งหมด ขมาลิตี คือ ธรรมชาติที่ต้องยกโทษให้ เพื่อตนเองและสังคม ดังนั้นการใช้ลิตีที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนาจะต้องพร้อมในการยกโทษให้แก่ผู้ทำผิด อันเป็นการขมาลิตีตามหลักธรรมที่ต้องเคารพธรรมด้วยการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสมด้วย ศรัทธาและปัญญา

๕. ธรรมจากน้ำพระทัยเพื่อการปรองดอง

ในพระราชพิธีเสด็จออกมหาสมาคมรับการถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔ ณ มุขเด็จ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสใจความว่า “ขอขอบพระทัยและขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง ที่มีไมตรีจิตพรั่งพร้อมกัน มาให้พรวันเกิด รวมทั้งให้คำมั่นสัญญา โดยประการต่างๆ ข้าพเจ้าขอสนองต่อพรและ ไมตรีจิตทั้งนั้นด้วยใจจริงเช่นกัน ท่านทั้งหลายในที่นี้ผู้อยู่ในตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ทั้งฝ่ายพลเรือนและทหาร ย่อมทราบแก่ใจอยู่ทั่วกันว่า ความมั่นคงของประเทศชาติ นั้น จะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยประชาชนในชาติอยู่ดีมีสุข ไม่มีทุกข์ยากเข็ญ ดังนั้นการสิ่งใดที่เป็นความทุกข์เดือดร้อนของประชาชน ทุกคนทุกฝ่ายจึงต้องถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องร่วมมือกัน ปฏิบัติแก้ไขให้เต็มกำลัง โดยเฉพาะขณะนี้ ประชาชนกำลังเดือดร้อนลำบากจากน้ำท่วม จึงขอที่จะร่วมมือกัน บัดเป่าแก้ไขให้ผ่านพ้นไปโดยเร็ว และจัดทำโครงการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนอย่างเช่นโครงการต่างๆ ที่เคยพูดไปนั้น เป็นการแนะนำไม่ได้สั่งการ แต่ถ้าเป็นการปรึกษากันแล้วเห็นว่าเป็นประโยชน์ คุ่มค่า และทำได้ก็ทำ ข้อสำคัญจะต้องไม่ขัดแย้ง แยกแยกกัน หากจะต้องให้กำลังใจซึ่งกันและกันเพื่อให้งานที่ทำบรรลุผลที่มีประโยชน์ เพื่อความผาสุกของประชาชน และความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ

ขออำนาจแห่งคุณพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จงคุ้มครองรักษาท่านให้ปราศจากทุกข์ ปราศจากภัย และอำนวยความสุขความเจริญแก่ท่านทุกท่าน

^{๑๔} อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๓.

จากพระราชดำรัส หลักธรรมสำคัญที่พระองค์ทรงเน้นว่าจะต้องไม่ขัดแย้งแตกแยกนั้นคือการสร้างความสามัคคี และการสร้างความสามัคคีที่สามารถทำได้โดยการให้กำลังใจซึ่งกันและกันพร้อมสามารถแนะนำปรึกษาหารือกันได้ เพื่อความผาสุกของประชาชน ความมั่นคงปลอดภัยของประเทศไทย ในเรื่องต่างๆ ที่พระองค์อธิบายไปนั้นถือเป็นการแนะนำไม่ใช่สั่งการ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราโชวาทที่สอดคล้องกับหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนท์ถึงชาววัชชีที่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจนทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคง คือ “อภิธานียธรรม”^{๑๕} เป็นธรรมที่ทำให้เจริญ ประกอบด้วย ๗ ข้อ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นหลักสำคัญในการสร้างสามัคคีปรองดองเพื่อความเจริญในครั้งนี้และพระราชดำรัสที่ผ่านมาทรงเป็นแบบอย่างมาตามหลักอภิธานียธรรม ดังนี้

๑. ให้ทำการประชุมปรึกษากันประจำ (หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์) เป็นเรื่องสำคัญของการสร้างความปรองดองดังพระราชดำรัสที่ให้ทำการปรึกษาหารือกัน เพื่อให้งานบรรลุผลเกิดประโยชน์ ต่อส่วนรวม

^{๑๕}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘-๘๐.

๒. ให้พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำ พระราชดำรัสที่ให้ผู้มีหน้าที่จะต้องร่วมมือกันในการทำกิจอย่างเต็มกำลัง ซึ่งหมายความว่าต้องพร้อมเพรียงกันงานที่ทำถึงจะมีกำลังสูงสุด เพื่อลดความทุกข์ ความเดือดร้อนของประชาชน ทุกคน ทุกฝ่าย

๓. ให้กำหนดสิ่งที่เป็นไปได้ในการปฏิบัติและไม่กำหนดสิ่งที่เป็นไปไม่ได้หรือสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม อันอาจจะก่อให้เกิดผลกระทบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศึกษา ทดลอง จนรู้ผลแล้วว่า จะเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง พระองค์ถึงมีพระราชดำริในโครงการหลวงต่างๆ เพื่อให้เป็นแบบอย่าง รวมถึงโครงการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน ซึ่งพระองค์ถือว่าสิ่งที่ทรงดำริไปนั้นเป็นการแนะนำไม่ได้สั่งการ ซึ่งผู้ปฏิบัติจะต้องปรึกษากันแล้วเห็นว่าเป็นประโยชน์ คุ่มค่า และทำได้ การกำหนดสิ่งใดก็ตามจะต้องตั้งอยู่บนความเป็นจริง ปฏิบัติได้จริง และมีคุณธรรมเพื่อมวลมนุษย์อย่างแท้จริง

๔. ให้นับถือผู้ใหญ่ นับถือให้เกียรติซึ่งกันและกัน พร้อมรับฟังคำแนะนำ ความคิดเห็น ถือเป็นการเตือนสติให้คิดเพื่อความไม่ประมาท เป็นการเตือนน้ำใจกันและกันอย่างมีเหตุผล พระราชดำรัสที่เน้นว่าเป็นคำแนะนำไม่ได้สั่งการ ซึ่งเป็นการเตือนสติตามหลักกาลามสูตรในการเชื่อที่ไม่ได้ให้เชื่ออย่างมงาย ต้องรู้จักการใช้เหตุผลในการตัดสินใจ

๕. ให้เกียรติแก่กุลสตรีและเด็ก ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่ควรได้รับเกียรติเพราะสตรีเป็นผู้ให้ชีวิตใหม่แก่คนในโลกและเด็กเป็นผู้ที่จะพัฒนาโลกใหม่ถือเป็นกำลังสำคัญในอนาคต และในปัจจุบันเราต้องให้เกียรติซึ่งกันและกันดังพระดำรัสที่ว่า เรื่องใดเป็นความทุกข์เดือดร้อนของประชาชน ทุกคน ทุกฝ่ายต้องถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องร่วมมือกัน ปฏิบัติแก้ไขให้เต็มกำลัง

๖. ให้เคารพนับถือประเพณีวัฒนธรรมที่ชอบธรรม เพื่อเป็นแบบอย่างให้สิ่งดีงามเหล่านั้นอยู่ตลอดไป พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างในกิจด้านพระพุทธศาสนาและประเพณีสำคัญต่างๆ

๗. ให้จัดการคุ้มครอง ป้องกันรักษาคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมืองเพื่อความผาสุก ความมั่นคงของประเทศ คนในชาติ และมวลมนุษย์ พระองค์ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน เพราะคนดีจะเป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาประเทศชาติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสเป็นธรรมเนียมที่ทำให้เจริญด้วยความปรองดองสามัคคีตามหลัก “อปริหานิยธรรม” และทรงเคารพธรรมโดยเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติต่อประชาชนของพระองค์ แสดงให้เห็นถึงทุกขณะด้วยธรรมแม้ยามทุกข์ พระองค์ก็ทรงส่งเสริมให้บุคคลอื่นได้รู้เพื่อการปฏิบัติตามที่โดยเฉพาะในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในการดับทุกข์ ซึ่งการช่วยเหลือนั้นต้องร่วมแรงร่วมใจในการทำงานอันสอดคล้องกับหลักสัจธรรม ๖ ที่เน้นความเห็นร่วมในการทำงาน และทำงานด้วยสติปัญญาจากใจจริงเพื่อประโยชน์สุขของสังคมการเคารพธรรมของพระองค์น่าจะเป็นแบบอย่างของสังคมโลกตลอดไป

๖. ขมาสัทธา : เคารพธรรมเพื่อความปรองดองอย่างยั่งยืน

ในที่นี้คงไม่กล่าวถึงทฤษฎีการจัดการที่จะนำไปสู่การปรองดอง แต่ขอสรุปเรื่องตามสภาวะจริงจากที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นว่า สาเหตุอันแท้จริงของความแตกแยกในสังคมทั้งไทยและต่างประเทศมาจากเรื่องเดียวกันที่คนทั่วไปเรียกว่าความต้องการ แต่ในพระพุทธศาสนาเรียกว่ากิเลสตัณหาที่อยู่ในตัวตนหรือตัวกูของกูตามที่ท่านพุทธทาสว่าไว้ ให้เราตัดตัวกูของกูซึ่งเป็นการตัดกิเลสในตนเองให้ได้ก่อน แล้วการร่วมมือสามัคคีปรองดองอย่างยั่งยืนจะเกิดได้เมื่อเราขมาสัทธาเคารพธรรม ดังนี้

๑. รู้จักเคารพธรรมในการพัฒนาตนให้มีความรู้ ความเข้าใจ และปฏิบัติตามหลักธรรมและเคารพธรรมเรื่องศีล ถือเป็นระเบียบ วินัย กฎข้อบังคับของสังคมและกฎหมายของบ้านเมือง สมาธิเป็นความเพียรรักษาศีล ปฏิบัติธรรมให้เกิดสติรู้อยู่ตลอดเวลา และปัญญาเป็นเรื่องการใช้เหตุผล การคิดวิเคราะห์ตามหลักกาลามสูตร ที่ความถูกต้องเหมาะสมในการตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยความไม่ประมาทและจริงใจ

๒. รู้จักเคารพธรรมด้วยการใช้ปัญญา ซึ่งต้องฝึกปฏิบัติไม่ยึดมั่นถือมั่น โดยเริ่มจากการรู้จักให้ เสียสละเพื่อตนเอง เช่นรู้จักอภัยในการบริโภคอาหารเพื่อไม่ให้เกิดโรคมะเร็งไข้เจ็บ รู้จักตื่นขยันในการทำงาน ในการเรียนรู้ หรือการทำงานที่ต้องทำเพื่อความเจริญก้าวหน้า สร้างคุณค่าให้ตนเองเพื่อสังคม ไม่ได้สร้างเพื่อตนเองหรือเพื่อผลประโยชน์

๓. รู้จักเคารพธรรมในการยกโทษให้ผู้อื่น (ขมา) โดยต้องนึกว่าสิ่งที่ผ่านไปแล้วไม่สามารถเรียกกลับมาได้ เช่นคนก็ตายไปแล้ว ทรัพย์สินก็เสียหายไปแล้ว เราต้องรู้จักการยกโทษ ซึ่งควรเป็นการยกโทษให้ตนเองและผู้อื่นเพื่อชะล้างจิตใจของเรา ยกระดับจิตใจของเราให้สูงขึ้น สะอาดขึ้น มีความสุขมากขึ้น เราต้องนึกว่าสิ่งที่เป็นการกระทำของคนอื่นที่เขากระทำนั้นก็ถือเป็นความผิดของผู้กระทำ ซึ่งต้องได้รับผลตามสภาพของผลนั้น และถ้าเมื่อใดได้กระทำสิ่งใดที่ไม่ถูกไม่ควรหรือผิด เราก็ต้องรู้จักการขอขมา

ในอดีตสังคมไทยถือว่าการขอโทษและการให้อภัยเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องกระทำกันตามประเพณี แม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ เช่นเดินผ่านคนที่นั่งอยู่ หรือเดินชนกันไม่รู้ว่าใครผิดยังต้องรู้จักขอโทษแก่กัน แต่ปัจจุบันเรื่องนี้กำลังจะหายไปเพราะตนยึดมั่นถือมั่นในตัวตนว่าเก่ง ตนเองมีสิทธิในตนเองจึงไม่ขอโทษ ขอขมา ซึ่งถือเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดกิเลสติดตัวและทำให้จิตใจแข็งกระด้างอันนำไปสู่การขาดมนุษยสัมพันธ์อันดีที่จะทำให้เกิดความสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๔. รู้จักเคารพธรรมในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ธรรมะ การเป็นเพื่อน เป็นพี่เป็นน้อง เป็นญาติร่วมสังคม ร่วมประเทศ ร่วมศาสนา ร่วมเผ่าพันธุ์ หรือโลกเดียวกัน โดยรู้จักที่จะพูดคุย เคารพนับถือ แนะนำแลกเปลี่ยนความรู้แก่กัน ประชุมปรึกษาหารือกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกัน

การมีมนุษย์สัมพันธ์ต่อกันพร้อมพยายามทำให้เกิดการประจักษ์เสนาแลกเปลี่ยนความรู้และลงมือทำกิจด้วยจิตอาสา

๕. รู้จักเคารพธรรมในการปฏิบัติต่อกัลยาณมิตร พร้อมสร้างกัลยาณมิตร ที่หมายถึงให้อภัยผู้ที่ผิด ผู้ที่ล้าแก่งัด โดยการส่งเสริมคุณธรรม ความรู้ ความสามารถที่ถูกต้อง ที่ควร ที่ดี เพื่อชักจูงสนับสนุนให้เขาเป็นคนดีและเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อเรา

๖. รู้จักเคารพธรรมในการสร้างแรงจูงใจให้ปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องที่ควร หมายถึงการเคารพ ธรรมชาติ ความถูกต้อง ด้วยกาย วาจา และใจ อันนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม พร้อมเผยแพร่ส่งเสริมให้ผู้อื่นได้เกิดการรับรู้เข้าใจเพื่อความสามัคคีอันดีงาม และเคารพนับถือผู้ที่มี ธรรม ผู้ที่เป็นคนดี เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นเป็นคนดียิ่งขึ้นไป และเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่วงศ์

๗. รู้จักเคารพธรรมในการแบ่งปันธรรมสุข อันเป็นผลประโยชน์ ผลพลอยได้ด้วยปัญญาถูกต้องเป็นธรรม ตามหลักธรรม โดยคำนึงถึงส่วนรวมและมวลมนุษยชาติ เพื่อความสุขอย่างยั่งยืน

๗. บทสรุป

หลักธรรมให้สิทธิเป็นเรื่องส่วนตัวที่อยู่ภายใน ไม่มีใครที่สามารถจะมาเอาสิทธิภายในนั้นไป ได้ แต่มนุษย์เราก็มีเลสติดตัวมาเช่นกัน ซึ่งเมื่อใดที่กิเลสผุดขึ้นมา สิทธิที่อยู่ในตัวเราอาจไม่ได้ อยู่ในตัวเรา ทำให้เราเรียกร้องสิทธิอันทำให้เกิดความขัดแย้งส่งผลต่อการทำลายสิทธิมากขึ้น เราจึง ต้องหาวิธีการป้องกันสิทธิให้อยู่กับตนเอง โดยเริ่มจากตนเองในการเคารพธรรมทั้งกายและใจที่ต้อง ปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญาอย่างมีเหตุผล เพื่อมุ่งหวังความสุขที่แท้จริงจากความสามัคคี ประองตองของคนในชาติและมวลมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งหลักที่สำคัญคือการยกโทษให้ พร้อมหลักธรรม สาราณียธรรม ๖ อันหวังให้เกิดความรัก ความสามัคคี ที่สอดคล้องกับหลักอภิปรายธรรม ตามที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสเพื่อให้งานที่ทำบรรลุผลที่มีประโยชน์ เพื่อความผาสุก ของประชาชน และความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ สังคมจะมีความปรองดองได้เมื่อทุกคน เคารพธรรม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

- สมภาร พรหมทา. **คิดอย่างไรให้มีเหตุผล**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๑.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **แก่นธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตฤตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๗.
- วิรัช ธีรพันธุ์เมธี. **พุทธปรัชญาการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก, มปป.
- พระไพศาล วิสาโล. **อยู่ทุกที่ก็มีสุข**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญาภิรมย์, ๒๕๕๔.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

(๒) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

- พุทธทาสศึกษา. **ชีวิตและผลงาน**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://buddhadasa.org/html/life-work/panithan/panithan3-0a.html>. [๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].
- อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. “Enron : ความถูกต้องทางกฎหมายกับปัญหาจริยธรรมทางธุรกิจ”. **โลกทรรศน์ มติชนรายสัปดาห์**, วันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๙ ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๑๓๔๖ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.nidambe11.net/ekonomiz/2006q2/2006june02p11.htm>. [๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

**พลวัตของปัญญา : มรรควิธีในการสร้าง
ความปรองดองเพื่อความสุขของมนุษย์**
**Dynamism of Paññā : The Way in
Reconciliation for Human Happiness**

สงวน หล้าโพนทัน

Sanguan Lapontan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนร้อยเอ็ด

บทคัดย่อ

ปัญญาในบริบทของพระพุทธศาสนาคือความสามารถทางด้านสมองและจิตใจ ที่ทำการประมวลความเข้าใจอย่างเห็นแจ้งแทงตลอดในบริบทของข้อเท็จจริงตาม ปรัชญาการณ ซึ่งหากปรับเข้ามาสู่การทำความเข้าใจสังคมไทยในปัจจุบันเพื่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงต่อการดำเนินชีวิตมนุษย์เพื่อความสุขแล้ว จะไม่เป็นเพียงแต่การรับรู้ถึง ความหมายแห่งสัญญาะทางสังคมที่สัมผัสได้เท่านั้น แต่ต้องมีการประมวลข้อมูลที่สัญญาะ เหล่านั้นบ่งถึง เพื่อให้รู้ได้ถึงสาเหตุของปรัชญาการณเหล่านั้นเพื่อจะสามารถหลีกเลี่ยง หรือคงไว้เพื่อปัญญาจะได้ใช้เพื่อสร้างความปรองดองเพื่อนำไปสู่ความสุข

Abstract

In the term of Buddhism, Paññā, is intellectual and spiritual capacity of human which integrates all understanding dimensions to know the true context of each phenomenon thoroughly. It can be applied to the contextual understanding contemporary Thai society for enhancing happy life which should not be only acknowledgement of the meaning of phenomenological social significations, but it has to be the integration of data for realizing the primary source of the signification so that people involved are able to defend or against in order to achieve Paññā that leads to harmony for happiness.

๑. บทนำ

เป้าหมายสูงสุดของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะอยู่ในบริบทของสังคมแบบใดก็ตาม ย่อมต้องการสิ่งเดียวกันนั่นก็คือ ความสุข ซึ่งควรเป็นสภาวะของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันโดยปราศจากความขัดแย้งอันเป็นผลของความไม่มีปัญญาแต่มีแต่ความปรองดองอันเป็นผลของความมีปัญญา พร้อมกับมีรูปแบบแห่งกระบวนการของการสร้างความสอดคล้องของการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของสัตว์โลก ภายใต้การรู้แจ้งแทงตลอดของธรรมชาติของตนเองและสิ่งอื่นๆ แต่คุณลักษณะความสุขที่แต่ละคนให้คำจำกัดความนั้น อาจแตกต่างกันออกไปตามแต่พื้นฐานของความเข้าใจที่แต่ละคนได้รับ ยิ่งกว่านั้น วิธีเข้าหาความสุขย่อมถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญซึ่งขาดไม่ได้ เพื่อใช้กำหนดชนิดของความสุขว่าจะเป็นโลกียะสุขหรือโลกุตระสุข

หากพิจารณาในบริบทของพระพุทธศาสนาแล้ว จะพบได้ว่าก่อนที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะประสบกับความสุขอันแท้จริงคือ การตรัสรู้บรรลุถึงสถานะภาพของชีวิตแบบนิพพานอันเป็นความสงบแห่งจิตที่ไม่ยึดติดเพราะได้มีการปล่อยวางให้แต่ละสิ่งแต่ละอย่างเป็นไปตามธรรมชาติของมัน อันเป็นสถานะภาพของความนิ่งแห่งจิตและใจในส่วนของอารมณ์ซึ่งไม่ได้ถูกรอบงำด้วยอำนาจของความอยาก จึงเป็นความสงบสุขอันแท้จริง เพราะเป็นการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง อันเป็นการยอมรับธรรมชาติของแต่ละสิ่งแต่ละอย่าง ภายใต้การใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้น และเข้าใจถึงสภาวะจิตของตนเองภายใต้การเคารพความเป็นจริงของกันและกันโดยไม่คิดที่จะครอบครอง สิ่งของตนเองได้ประสพในขณะนั้นแต่ปล่อยวางให้สิ่งนั้นๆ เป็นไปตามธรรมชาติ พระองค์เองต้องวนเวียนอยู่กับสภาพชีวิตที่มีวิชชาหรือความไม่รู้จริงในธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ครอบงำอยู่หลายปี แม้ในช่วงชีวิตก่อนที่จะออกผนวชนั้น ในฐานะเจ้าชายของแคว้นสักกะย่อมต้องศึกษาเล่าเรียนศาสตร์ต่างๆ ที่เหมาะสมจนมีความสามารถพร้อมที่จะเป็นผู้ครองแคว้น

ลักกะต่อไป แต่ใช้ว่าความรู้เชิงวิชาการที่เกิดจากการเรียนศาสตร์ต่างๆ นั้นช่วยให้พระองค์ประทับใจกับความสุขอันแท้จริงได้เมื่อครั้งทรงอยู่ในฐานะเจ้าชายสิทธัตถะ เพราะหากได้ประสบความสุขอันแท้จริงแล้ว พระองค์ผู้ได้ร่ำเรียนวิชามากแล้ว ย่อมเป็นผู้มีความรู้และปัญญาพอเพียงที่จะตัดสินใจไม่ละทิ้งทั้งพระชายา พระราชโอรส และพระราชวังตลอดจนแคว้นลักกะอันเป็นเครื่องหมายภายนอกแห่งความสุขของผู้คนทั่วไป ออกไปแสวงหาสิ่งอื่นได้อีก ยิ่งกว่านั้น ในช่วงเวลาหกปีแห่งการแสวงหาก่อนการตรัสรู้ นั้น ยิ่งเป็นพยานได้อย่างแน่ชัดว่าปัญญาที่เจ้าชายสิทธัตถะมีอยู่นั้น ไม่ใช่ปัญญาที่ใช้ในการเข้าถึงเป้าหมายของชีวิตที่สามารถประสบความสุขอันแท้จริง เพราะปัญญาที่มีในขณะนั้นไม่ได้นำพระองค์ไปสู่ความสุขแต่กลับนำไปสู่ความทุกข์ เนื่องจากว่า พระองค์ใช้ความรู้ในด้านอวิชาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า การเข้าใจผิดไปตามแนวคิดของลัทธิใดลัทธิหนึ่งเช่นลัทธิเซนหรือลัทธิอื่นในอินเดีย ยุคนั้นที่ยอมรับเอาการทำทุกกรกริยาว่าเป็นทางไปสู่ความสุขมาปฏิบัติ อันเป็นการยอมรับเอาความทุกข์ทางด้านกายภาพแท้ๆ ว่า เป็นความสุขซึ่งเป็นการหลอกตัวเอง สภาพการณ์แบบนี้เรียกว่า การมีความขัดแย้งในปรากฏการณ์ของการดำรงชีวิตเกิดขึ้นทั้งในความคิดและการกระทำ หรือการยึดถือในทิวทัศน์ แต่เมื่อปัญญาของพระองค์ได้ถูกใช้เพื่อเข้าใจในอริยสัจสี่อย่างเห็นแจ้งแทงตลอดแล้ว ความเข้าใจอันถูกต้องในการดำเนินชีวิตเพื่อไปถึงความสุขอันแท้จริงจึงเกิดขึ้นคือการสร้างความปลอดภัยให้เกิดขึ้น ระหว่างความรู้สึกของตนเองและความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ รอบข้าง แล้วนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตจริงในทุกวินาทีแห่งการดำรงชีวิตด้วยความรู้ตัวโดยที่ไม่มีความหลงเป็นตัวกำกับเพื่อให้ตนเองไม่ยึดติด อันเป็นสัญญาแห่งการใช้ปัญญาที่ถูกต้อง

รูปแบบแห่งการดำเนินชีวิตเช่นนี้เกิดขึ้นได้กับทุกคนที่ปฏิบัติตามโดยไม่ขึ้นกับกาลเวลา ในอดีตที่ผ่านมาก็มีสาวกของพระพุทธองค์หลายท่านที่ได้บรรลุอรหัตต์ และแม้ในสมัยปัจจุบันก็จะได้เห็นได้ว่า หนึ่งในศิษย์พระตถาคตที่ได้ปวารณาตัวเป็นทาสของพระพุทธองค์คือ ท่านพุทธทาสภิกขุ ก็ประสบกับสภาพชีวิตที่มีความสุขเช่นเดียวกัน เพราะท่านใช้ปัญญาอย่างเดียวกันกับที่พระพุทธองค์ทรงใช้ เพื่อปรับเปลี่ยนชีวิตของตนเองจากความไม่รู้ความเป็นจริงในช่วงแรก จึงมุ่งเข้าไปศึกษา “พระธรรม” ที่กรุงเทพมหานคร เพื่อจะได้รับความรู้และปัญญาตามที่เขาเล่ามา แต่ต้องกลับสู่บ้านเกิดหลังจากรู้ว่า “พระธรรม” ที่กรุงเทพมหานคร เป็นเพียง “พระทำ” ที่นำไปสู่ความรู้เพื่อจะได้รับยศ ฐานันดร และบรรดาศักดิ์ จึงต้องกลับพุ่มเรียงเพื่อหาพระธรรมที่นั่นจนพบ แล้วจึงแบ่งปันให้คนอื่น ๆ จนทำให้คนทั้งหลายรู้จักสวนโมกข์และอยากไปสัมผัสบรรยากาศของสวนนั้น แม้ว่าจะอยู่ในบริบทแห่งเวลาที่ต่างกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ คนไทยในปัจจุบันซึ่งส่วนมากล้วนนับถือหรือมีชีวิตในบริบทของพระพุทธศาสนา ก็ควรใช้ปัญญาเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ทั้งหลายหรือแม้แต่ท่านพุทธทาสภิกขุ ในการสร้างความสุขอันแท้จริงให้เกิดขึ้นในชีวิตของตนเองและสังคมไทย โดยการแสวงหามรรควิธีในการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตของเพื่อตนเองจะได้พบกับความสุขอันแท้จริง

ในบทความนี้ผู้เขียนจึงตั้งสมมติฐานไว้ว่า พลวัตของปัญญาเป็นมรรควิธีในการสร้างความปรองดองเพื่อความสุขของมนุษย์ ดังนั้น ในบทความนี้ผู้เขียนนำเสนอถึงข้อถกเถียงเชิงพรรณนาแบบวิจัยเอกสาร เพื่อแสดงถึงความสำคัญของปัญญา ที่ได้รับการจัดให้เป็นแกนของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของมนุษย์เพื่อเข้าถึงความสุขโดยการสร้างความปรองดองระหว่างความรู้สึกของคนที่ยากมีความสุข และธรรมชาติของสิ่งอื่นๆ ที่คนนั้นคิดว่าเป็นองค์ประกอบที่สร้างความสุขให้ ซึ่งต้องแสดงออกมาให้เห็นพลวัตที่มีจุดกำเนิดจากภายใน โดยทำการพิจารณาในบริบทของพระพุทธานุศาสตร์ตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งประยุกต์เข้าในตัวของปรากฏการณ์ทางสังคมของประเทศไทยปัจจุบัน ภายใต้วิธีการตีความของพอล ริเคอร์ (Paul Ricoeur) ซึ่งริเชิร์ด เคียร์นีย์ (Richard Kearney) ได้สรุปหลักการของเขาไว้ว่า^๑ เป็นการให้แนวคิดในการทำความเข้าใจในความหมายของตัวบทมากขึ้นจากการอธิบายที่มากขึ้น ซึ่งเกี่ยวเนื่องถึงการที่คนหนึ่งพูดกับคนใดคนหนึ่งถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะเข้าถึงใจกลางของการแลกเปลี่ยนความเข้าใจตามปรากฏการณ์ ซึ่งแน่นอนว่าต้องมีการเริ่มต้นมาแล้วและทำให้เราแสวงหาการเปลี่ยนแปลงตัวเราเอง เพื่อที่จะเข้าใจสิ่งที่เรากำลังตีความอยู่นั้นอันเป็นการตั้งเนื้อหาที่กล่าวถึงเรื่องไกลตัวมาสู่เรื่องใกล้ตัว โดยการนำเอาปรากฏการณ์วิทยาเชิงตีความไปเสวนากับเนื้อหาของวิชาการต่างๆ ริเคอร์ย้ำว่า การตีความต้องมีปรากฏการณ์เป็นตัวบทเชิงสัญลักษณ์ (ซึ่งต้องแสดงออกเป็นภาษา) ที่ทำให้คนที่ได้รับประสบการณ์คิด^๒ อันเป็นการทำให้มีการเชื่อมโยงวิถีชีวิตของเหตุการณ์ และความหมายเป็นวิถีชีวิตภายในของความรู้สึก [ที่ทำให้คนนั้นคิด] และการอ้างอิง [เพื่อสร้างความมั่นใจด้วยหลักฐาน] เขาได้เขียนเพิ่มเติมอีกว่า

มีแต่วิถีชีวิต (ของความรู้สึก ความเข้าใจและการอ้างอิง) นี้เท่านั้น ที่กล่าวถึงบางอย่างเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและเงื่อนไขเกี่ยวกับความเป็นจริง ของสิ่งต่างๆ ในโลก ภาษาไม่ใช่โลกของตัวมันเอง มันไม่ใช่แม้แต่จะเป็นโลก แต่เพราะเราอยู่ในโลก และมีสถานการณ์ต่างๆ มากกระทบเรา และเราปรับตัวเราเข้าไปในสถานการณ์เหล่านั้นอย่างเข้าอกเข้าใจ เราจึงมีบางสิ่งที่จะพูด เรามีประสบการณ์ที่จะบรรยายออกมาเป็นภาษา^๓

^๑ Richard Kearney, *On Paul Ricoeur : The Owl of Minerva*, (Burlington : Ashgate, 2004), pp. 4-5.

^๒ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Paul Ricoeur, "The Hermeneutics of Symbols and Philosophical Reflection", in *The Philosophy of Paul Ricoeur : An Anthology of his Work*, edited by Charles E. Reagan and David Stewart, (Boston : Beacon Press, 1978), p. 36.

^๓ Paul Ricoeur, *Interpretation Theory : Discourse and the Surplus of Meaning*, (Texas : Texas Christian University Press, 1976), pp. 20-21.

ข้อความในภาษาประกอบด้วยคำหลายชนิดที่รวมกันเป็นประโยคได้ โดยที่แต่ละคำเป็นเครื่องหมายที่สื่อความหมาย โดยอาศัยตัวอักษรที่ต้องสื่อถึงความเป็นจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามความคิดเห็นของผู้ประพันธ์ ริเคอร์ได้ย้ำถึงเรื่องนี้ก่อนหน้าข้ออ้างอิงข้างบนซึ่งพอสรุปได้ว่า^๔ ประโยคไม่ใช่คำที่ซับซ้อนหรือที่มีหลายพยางค์ แต่มันเป็นสิ่งที่ใหม่ แม้ว่าองค์ประกอบจะถูกแยกแยะออกไปเป็นคำๆ แต่คำเหล่านั้นก็เป็นข้อความที่แตกต่างจากประโยคที่เป็นข้อความสั้นๆ แต่ละประโยคจะเป็นข้อความที่สมบูรณ์ในตัวมันเอง ซึ่งไม่สามารถทอนลงมาเป็นส่วนๆ โดยที่แต่ละส่วนยังคงไว้ซึ่งความหมายที่สมบูรณ์ แม้ว่ามันมีองค์ประกอบเป็นคำซึ่งถือว่าเป็นเครื่องหมาย แต่ตัวมันเองไม่ได้เป็นเครื่องหมายจึงจำเป็นต้องอาศัยอรรถศาสตร์และนิรุกติศาสตร์มาช่วยให้ความกระจ่างแก่ความเข้าใจในตัวบท ซึ่งย่อมประกอบไปด้วยข้อความหลายประโยค โดยความกระจ่างที่สร้างความเข้าใจในตัวบทนั้น ต้องมีการจัดกลุ่มเนื้อหาเทียบเคียงกับประสบการณ์ที่ผู้อ่านได้ประสบมาซึ่งเป็นกระบวนการของการอ้างอิง อันเป็นการไตร่ตรองอย่างครบถ้วนจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาสู่ความเข้าใจของผู้อ่านตัวบทเพื่อที่จะนำไปสู่ข้อสรุป แล้วจึงนำไปสู่เป้าหมายสุดท้ายที่ผู้อ่านที่กำลังทำความเข้าใจตัวบทอยู่นั้นเพื่อเอาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตต่อไป

หากกล่าวอีกอย่างหนึ่งในลักษณะของการอุปมาอุปไมย ภายใต้หลักการของการเลียนแบบ (*Mimesis*)^๕ ตามทัศนะของ ริเคอร์แล้ว การทำความเข้าใจความหมายของข้อความในประโยคต่างๆ ในวาทกรรมแต่ละตอน ผู้ทำความเข้าใจวาทกรรมตอนนั้น ต้องรู้ถึงธรรมชาติขององค์ประกอบของข้อความซึ่งต้องเป็นหน้าที่ของแต่ละคำอย่างถูกต้องตามตัวบท อันเป็นการสร้างตัวปัญญาให้เกิดขึ้นในกระบวนการทำความเข้าใจความหมายของข้อความ จึงจะสามารถประมวลความหมายเพื่อสร้างความเข้าใจอย่างถูกต้องตามเนื้อหาของข้อความได้ โดยที่ผู้ทำความเข้าใจข้อความต้องสร้างจินตนาการในบริบทของตนเอง ทำการเลียนแบบการกระทำในตัวบทที่ผู้เขียนบทได้บรรยายไว้ นั่นคือการใช้ปัญญาอย่างถูกต้องเพื่อสร้างความเข้าใจในเนื้อหาของวาทกรรมต่างๆ จากความหมายที่แฝงอยู่ แนวคิดเช่นนี้สามารถเอามาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความเข้าใจในบริบทของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเอง ในการที่จะสร้างความปรองดองกับธรรมชาติของสิ่งอื่นๆ เพื่อมุ่งไปสู่ความสุขอันแท้จริงได้ หากผู้คนที่กำลังใช้ชีวิตอยู่ในสังคมนั้นๆ ใช้ปัญญาในการทำความเข้าใจในวาทกรรมของความเป็นไปของชีวิตของตนเอง และผู้คนอื่นในสังคมอย่างถูกต้อง

^๔ Ibid., pp. 7-21.

^๕ การลอกเลียนแบบในทัศนะของ ริเคอร์เป็นการนำเอาตัวอย่างที่มีบันทึกไว้ในตัวบท (*Mimesis*₁) มาสร้างเป็นมโนทัศน์ (*Mimesis*₂) เพื่อจะได้เอามาประยุกต์ใช้กับชีวิตของตนเอง (*Mimesis*₃) เพื่อจะได้เป็น “เหมือน” กับแบบที่เป็นตัวอย่างในตัวบท อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน Paul Ricoeur. “Mimesis and Representation”, **A Ricoeur Reader : Reflection and Imagination**, edited by Mario J. Valdes, (Toronto : University of Toronto Press, 1991), pp.137-158.

จากวิธีการตีความของริเคอร์นี่เอง เนื้อหาตอนแรกของบทความนี้ จึงนำเสนอถึงข้อถกเถียงเชิงวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปถึงความหมายของปัญญาในมุมมองของนิรุกติศาสตร์ที่ชี้ให้รู้ว่า ปัญญาตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทต้องมีลักษณะแบบใด แล้วจึงนำเสนอกระบวนการสร้างพลังของปัญญาเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปสู่ความสุข ตามหลักคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกภายใต้บริบทของสังคมไทยปัจจุบันซึ่งจะต้องอาศัยคำว่า ปรองดอง ที่มีความหมายอันเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยแล้วนำมาถอดความหมายที่แฝงอยู่ตามหลักปรัชญาการตีความ หลังจากนั้น จึงเสนอข้อถกเถียงที่สนับสนุนว่า ปัญญาตามทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น เป็นแก่นแท้ของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของมนุษย์เพื่อความสุข เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ โดยผู้เขียนใช้การวิเคราะห์ตัวบทต่างๆ ของปรากฏการณ์ในสังคมไทยปัจจุบัน แบบวิภาษวิธี^๖ ภายใต้หลักการพิจารณาเชิงตรรกวิทยา ตามสูตรของความสมเหตุสมผลที่ว่า เมื่อใดมีเหตุแล้วต้องมีผล (*Modus Ponens*) และเมื่อใดไม่ปรากฏเหตุให้มีผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมต้องไม่สร้างเหตุที่ก่อให้เกิดผลดังกล่าว (*Modus Tollens*) สุดท้ายก็จะทำการสรุปเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างชัดเจนต่อไป

๒. ปัญญาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในเรื่องความหมายของปัญญาที่ผู้เขียนแสดงความหมายของคำนี้ ทั้งในบริบทของภาษาไทยและภาษาบาลี เพราะต้องมีการพิจารณาถึงความหมายในสองบริบทคือในสภาวะสังคมไทยและแนวคิดทางด้านพระพุทธศาสนาซึ่งยากที่จะแยกออกจากกันได้เหมือนด้านทั้งสองของเหรียญ เนื่องจากว่าสังคมไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานแห่งการดำรงชีวิตมายาวนาน

ปัญญาในปรากฏการณ์แห่งการใช้ในภาษาไทยตามนิยามของพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งทำหน้าที่เป็นอาการนามความถึงความรอบรู้ ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด ซึ่งหากมีการวิเคราะห์ถึงบ่อเกิดของความหมายแล้ว ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ได้มีประสบการณ์กับหลายสิ่งหลายอย่าง แล้วมีการประมวลประสบการณ์เหล่านั้นให้เป็นความเข้าใจเชิงสรุป ที่แยกแยะความแตกต่างหรือรวบรวมเอาความเหมือนกัน เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจให้กับตนเองเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเองกำลังทำความเข้าใจอยู่นั้น อย่างไรก็ตาม คำนี้ก็บ่งบอกถึงสภาวะอันเป็นนามธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ เช่นข้อความว่า “เราต้องมีปัญญาจึงจะเข้าใจความหมายของปัญญาที่

^๖ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Paul Ricoeur, “Explanation and Understanding: On Some Remarkable Connections Among the Theory of the Text, Theory of Action, and Theory of History,” in **The Philosophy of Paul Ricoeur**, ed. Charles E. Reagan and David Steward, (Athens : Ohio University Press, 1978), pp. 149-66.

พระพุทธเจ้าใช้หมายถึง “ปัญญา” คำแรกในข้อความดังกล่าวบ่งความหมายเป็นความสามารถของสมองของมนุษย์ที่รู้จักคิด พิจารณาและวินิจฉัยเพื่อสร้างความเข้าใจ แต่คำ “ปัญญา” ที่สองเป็นนามธรรมที่บ่งถึงสภาวะอย่างหนึ่งของมนุษย์ผู้ใช้ความรู้ของตนเข้าใจในเรื่องต่างๆ อย่างเห็นแจ้งแทงตลอด

ขณะเดียวกัน ปัญญาทำหน้าที่เป็นสามัญนามคือเป็นสิ่งที่มีความคิดของมนุษย์ซึ่งทำหน้าที่รู้อะไรสิ่งหนึ่ง เช่นข้อความที่ว่า “ต้องใช้ปัญญารู้จักความหมายของปัญญาจึงจะเข้าใจความหมายของปัญญา”

ในบริบทของภาษาบาลี ปัญญา มีรากอยู่สองคำคือ ป ซึ่งทำหน้าที่เป็นอุปสรรคหรือคำเสริม (แปลตามศัพท์ว่า ทิว ข้างหน้า ก่อน ออก) เป็นความหมายของคำหลักที่วางไว้ติดกัน มีความหมายว่าเหมาะสม ถูกต้อง ถ่องแท้ และ ญา (มาจาก ญา ธาตุ ในความรู้ มี ป เป็นบทหน้าแล้วซ้อน ญ) หมายความว่า ความรู้ ความเข้าใจ เมื่อรวมความหมายตามหลักนิรุกติศาสตร์จึงมีความหมายในฐานะเป็นคำนามว่า ความรู้หรือความเข้าใจอันถูกต้องโดยมีกรอบแห่งการอธิบายต่อไปว่าความถูกต้องนั้นตรงตามสภาวะความเป็นจริงหรือตรงตามความเข้าใจของผู้เป็นเจ้าของปัญญาที่รู้อะไรสิ่งหนึ่งที่ตนรู้อะไรนั้นหรือไม่

ในบริบทภาษาสันสกฤต พจนานุกรม สันสกฤต-อังกฤษ^๗ ของ *Sir Monier Monier-Williams* ได้แยกแยะให้รู้ความหมายที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นว่า ปัญญา ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ปรจญา (*Prajñā*) ประกอบด้วยสองคำคือ ปรุ เป็นอุปสรรค และจญา (*jñā*) เป็นคำหลักซึ่งเมื่อรวมกันแล้ว มีความหมายว่า รู้ (*to know*), เข้าใจเกี่ยวกับการกระทำหรือแสดงออก (*understand especially a way or mode of action*), หยั่งรู้ (*discern*) แยกแยะ (*distinguish*) รู้เรื่องเกี่ยวกับสิ่งอื่น (*to know about*) มีความคุ้นเคยกับ (*to be acquainted with*) ค้นหา (*to find out*), ค้นพบ (*to discover*) รับรู้ (*to perceive*) โดยที่เมื่อประกอบกับคำอื่นๆ เช่น *Gana* เป็น *Prajñā Gana* มีความหมายว่า มีแต่ความฉลาดเท่านั้น

ในพระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์อื่นๆ ของพระพุทธศาสนาได้นำเสนอคำอธิบายความหมายของปัญญาอยู่ ๒ ระดับ คือระดับโลกียะและระดับโลกุตระ ระดับโลกียะจะเป็นปัญญาที่ใช้โดยทั่วไป ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวันเกี่ยวกับเรื่องความดี-ความชั่วหรืออื่นๆ ส่วนในระดับโลกุตระไม่เกี่ยวกับเรื่องการทำความดี-ชั่วแต่อยู่เหนือความดี-ความชั่ว ซึ่งปัญญาในที่นี้คือวิถีที่จะนำไปสู่ความจริงและเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน คุณลักษณะของการกระทำของปัญญาโดยทั่วไป คือ รู้ เข้าใจ รู้จักคิด รู้วิธีวินิจฉัย รู้วิธีแก้ปัญหา และรู้วิธีสร้างสรรค์ หรือดำเนินงานให้สำเร็จ ซึ่งในที่สุดก็สามารถนำพาบุคคลและสังคมไปสู่ความดี

^๗Monier Monier-Williams, *A Dictionary English and Sanskrit*, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1964), p. 693.

งามและความสุขได้^๘ แต่ปัญญาในพระพุทธศาสนาก็จัดออกได้เป็น ๓ ระดับ คือ ๑) สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟังหรือศึกษาเล่าเรียน ๒) จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด ๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติหรือลงมือกระทำ^๙ นี่เป็นความหมายของปัญญา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ชี้ให้เห็นแหล่งที่มาของปัญญาว่า เกิดจากการได้ยินได้ฟังเรื่องราวต่างๆ หรือการเรียนรู้จากผู้อื่น การใคร่ครวญครุ่นคิดด้วยสติปัญญาของตนเองอย่างละเอียดถี่ถ้วน ไม่ใช่เพียงแค่รับฟังข้อมูลจากแหล่งอื่นแล้วก็ยอมรับว่าเป็นจริงโดยปราศจากการไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล และการได้ปฏิบัติจากทฤษฎีต่างที่รับมาไม่ว่าจะโดยวิธีใดผลที่ได้จากการปฏิบัตินั้นแหละคือ ปัญญาที่แท้จริง

๓. ปัญญา: พลวัตที่เป็นแก่นแท้เพื่อสร้างความปรองดอง

ปัญญาที่เกิดขึ้นทั้งในและจากแหล่งความรู้แต่ละอย่างนั้นๆ น่าจะเป็นผลที่เกิดขึ้น “ใน” จิตของมนุษย์ส่วนที่มีการรับรู้ และ “จาก” การได้รับข้อมูลข่าวสารซึ่งเป็นความรู้จากแหล่งอื่นๆ แล้วมีปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งในกระบวนการคิดของมนุษย์ที่ทำการวินิจฉัยจนสร้างความมั่นใจให้กับผู้คิดว่าเป็นผลที่เกิดจากการวินิจฉัยนั้น สอดคล้องกับสิ่งที่การวินิจฉัยนั้นหมายถึง จึงจะมีการกำหนดว่า เนื้อหาของปัญญาที่เกิดขึ้นนั้นมีคุณลักษณะของความถูกต้องตรงแท้สอดคล้องกับสิ่งที่ป็นจริง ซึ่งจะเกิดขึ้นจากความคุ้นเคย (*Knowledge of acquaintance*) ความชำนาญ (*Competence Knowledge*) ตลอดจนการได้รับข้อมูลข่าวสารต่างๆ (*Propositional Knowledge*) ประกอบไปด้วยความรู้ที่มีอยู่ก่อนแล้ว (*A Priori*) และความรู้ที่เกิดขึ้นภายหลัง (*A Posteriori*) ภายใต้การไตร่ตรองอย่างรอบคอบ^{๑๐} หากพิจารณาถึงความเข้าใจในความหมายตามบริบทขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ปัญญาจะเป็นสมรรถภาพของความคิดของมนุษย์ที่ทำการรู้สิ่งอื่นๆ ว่า อะไรเป็นอะไรอย่างไร ต้องทำอยู่ตลอดเวลา โดยใช้หลักโยนิโสมนสิการ อันเป็นการคิดไตร่ตรองอย่างใคร่ครวญ^{๑๑} หรือ

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การศึกษา พัฒนาการ หรือ บูรณาการ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๐), หน้า ๘๔-๘๖.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

^{๑๐} แนวคิดนี้ก็สอดคล้องกับหลักการแนวคิดของปรัชญาตะวันตก ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Louis P. Pojman, *Philosophical Traditions : A Text with Readings*, (USA : Wadsworth Publishing Company, 1998), Louis Pojman, *The Theory of Knowledge : Classical and Contemporary Readings*, (Belmont : Wadsworth, 1993), pp. 15-132.

^{๑๑} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก, *พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๖๖๗-๗๓๑.

การคิดเชิงตรรกะ ในบริบทของพระพุทธศาสนาจะพบว่า ปัญญาเป็นคำที่พระพุทธองค์ทรงใช้เมื่อทรงเทศนาครั้งแรกหลังจากที่พระองค์ตรัสรู้แล้ว โดยแสดงให้เห็นกับปัญญาจวัคคีย์ทั้งห้าเรื่องอริยสัจสี่ อันเป็นการแสดงถึงความสามารถของสมณะที่สามารถคิด ที่สามารถรู้จนเข้าใจความจริงในปรากฏการณ์แห่งโลกิยะที่เรียกว่า ความมีอยู่แห่งทุกข์ และเหตุแห่งความทุกข์ ซึ่งผู้คนมากมายได้หลงว่าเป็นของจริงแท้อย่างแจ่มแจ้ง อีกทั้งยังรู้ถึงความดับทุกข์และแนวทางในการที่จะหลุดพ้นจากความหลงนั้นโดยอาศัยมรรคแปด^{๑๒} อันเป็นการนำเอาวิชชามาสรางปัญญาให้มีความสามารถรู้แจ้งเห็นจริงของกระบวนการ “การเกิดดับ” ขององค์ธรรมของสิ่งต่างๆ จนบรรลุถึงระดับตรัสรู้หรือโพธิ์ได้ นั่นก็คือการรู้จักใช้ความสามารถของปัญญามาสรางความสุขอันแท้จริงให้เกิดขึ้นกับตน โดยการสร้างความเข้าใจถึงแก่นแท้ขององค์ธรรมต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตของตน

เมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบในแนวของโยนิโสมนสิการตามหลักการของปฏิจจสมุปบาท เพื่อทำความเข้าใจความหมายของปัญญาอันเป็นการพิจารณาแบบปฏิฐานแล้ว ควรพิจารณาเชิงนิเสธด้วย เพื่อสร้างกระบวนการเข้าใจแบบวิภาจวิธิ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องพิจารณาคำที่มีความหมายตรงข้ามกับปัญญา คือ อับปัญญา (ความไม่มีปัญญา) ซึ่งมีคำว่า “อวิชา” (ความไม่รู้) เป็นตัวแทนที่ถูกใช้อยู่บ่อยๆ

อวิชาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อวิทยา บาลีนำมาใช้ในรูปคำว่า อวิชา มีความหมาย ตามตัวอักษรว่า ไม่มีวิชา ซึ่งหากขยายความออกไปในบริบทแห่งวิถีชีวิตมนุษย์แล้ว ก็พอแยกแยะได้ว่าเป็นการไม่รู้หน้าที่ การทำให้หลงงมงาย ผลปรากฏที่ชัดเจนคือ การปกปิดไม่ให้รู้ตามความเป็นจริงตามข้อเท็จจริง ต้นตอของอวิชา ได้แก่อาสวะ คือ กิเลสที่หมักหมมอยู่ในจิต กิเลสที่ไหลออกอยู่ตลอดต่อเนื่อง กิเลสที่ทำให้สัตว์ไหลไปตาม ได้แก่ความใคร่ในกาม (กามาสวะ) ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม (ทิฏฐาสวะ) ความยินดีในภพ ความอยากเป็น ความอยากยิ่งใหญ่ ความอยากยิ่งใหญ่ (ภवासวะ) รวมทั้งอวิชา ความไม่รู้เองด้วย (อวิชาสวะ)

ความหมายของอวิชาที่บ่งถึงความไม่รู้ในบริบทของพระพุทธศาสนา คำนี้หมายถึง (๑) การไม่รู้ความจริงของชีวิตคือ องค์ธรรมที่ประกอบด้วยขันธห้า อายตนะสิบสอง ธาตุสิบแปด อินทรีย์ยี่สิบสองและสังขะสอง (๒) การไม่รู้สิ่งที่ควรรู้ คือไม่รู้ความดีทางกาย ความดีทางวาจาและความดีทางใจ (๓) รู้สิ่งที่ควรรู้คือ ความชั่วทางกาย วาจาและทางใจ และ (๔) รู้ไม่แจ้งอันเป็นการรู้แบบจำได้หมายรู้ตามที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา แต่ไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างเกิดผล ผลตามมาจากความไม่รู้เมื่อนำเอามาใช้ในการดำรงชีวิตคือ มีความขัดแย้งเกิดขึ้นทั้งภายนอกและภายในของผู้คน

^{๑๒}วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๒/๑๒๗.

หากทำการสรุปตามหลักปรัชญาธรรมแล้ว ปัจจัยที่มีในวิชาซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ไม่ว่าระดับโลกิยะหรือโลกุตระได้แก่ (๑) ตัณหา หรือความอยากอยู่ในมิติเชิงลบซึ่งประกอบด้วยวัตถุกามหรือกิเลสตามอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสอง (๒) มานะหรือการถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดูจง ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นธงและ (๓) ทิฎฐิ ซึ่งหมายถึง ความเห็นหรือลัทธิที่มีบริบทการใช้ในเชิงลบ ที่ก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันและไม่ยอมรับความเห็นของคนอื่น เนื่องจากแต่ละคนล้วนมีความมั่นใจในความเห็นของตนเอง ความคิดเช่นนี้สอดคล้องกับกับแนวคิดของอัลเฟรด ไวทเฮด (Alfred Whitehead) ที่พรรณนาไว้พอสรุปได้ว่า วิธีชีวิตของมนุษย์ที่เป็นจริงย่อมเป็นกระบวนการที่จะต้องทำความเข้าใจตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่สามารถตัดตอนใดตอนหนึ่งออกไปจากการพิจารณา เพื่อทำความเข้าใจให้ถูกต้องและครบถ้วน^{๑๓} กระบวนการนี้เป็นวิถีของความต่อเนื่องที่ต้องมีจุดเริ่มต้นและมีจุดจบโดยมีการตัดตอน

จากการทำความเข้าใจในคำจำกัดความของปัญญาในเชิงภาษาวิจิจึงพบว่า ปัญญาในบริบทของพระพุทธศาสนาเป็นความสามารถของมนุษย์ที่สามารถแยกแยะองค์ธรรมต่างๆ ของปรากฏการณ์ที่กำลังประสบในชีวิตอย่างเห็นแจ้งแทงตลอด จนส่งผลให้มนุษย์แต่ละคนทีลือกเลียนแบบกระบวนการนี้ สามารถปรับการกระทำของตนเองให้มีความสอดคล้องกับธรรมชาติของแต่ละสิ่งทีเข้ามาเกี่ยวข้องในชีวิต หรือสิ่งทีชีวิตของผู้มีปัญญาต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดความสอดคล้องกับการสร้างความปรองดองในการดำเนินไปตามธรรมชาติของแต่ละสิ่งแต่ละอย่าง โดยทีผลตามมาก็คือความสุขเกิดขึ้นในการดำรงชีวิตอย่างเต็มเปี่ยม

ความสามารถเช่นนี้แตกต่างจากอวิชา ซึ่งหากเมื่อใดมนุษย์นำเอาอวิชามาเป็นองค์ประกอบในการดำรงชีวิตหรือประกอบการตัดสินใจ จะทำให้นื้อหาของความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่างๆ ทีกำลังประสบอยู่ในชีวิตถูกบิดเบือนไปจากความเป็นจริงเพราะการมีทิฎฐิ ส่งผลให้การดำรงชีวิตไม่ลื่นไหล เพราะการกระทำของคนไม่เป็นไปตามแนวทางแห่งธรรมชาติของมัน จึงก่อให้เกิดความขัดแย้ง ผลตามมาของความขัดแย้งคือ ความทุกข์ไม่ว่าทางกายหรือทางใจ

ดังนั้น หากว่าผู้ดำรงชีวิตมีความปรารถนาทีจะมีความสุขและขจัดความทุกข์ให้หมดไป เขาจำเป็นต้องสร้างปัญญาซึ่งต้องมวิชาเป็นองค์ประกอบ แล้วทำการขจัดอวิชาให้หมดลื่นไป ดังพุทธพจน์ทีเปล่งออกมาเพื่อสอนเหล่าภิกษุว่า “ข้อทีภิกษุจักทำลายอวิชา ยังวิชาให้เกิดขึ้น จักทำนพพานให้แจ้ง ด้วยความเห็นทีตั้งไว้ถูก ด้วยการเจริญมรรคทีตั้งไว้ถูก ข้อนี้เป็นฐานะทีมีได้ ข้อนั้นเพราะ

^{๑๓} Alfred Whitehead, **Process and Reality**, eds. David Ray Griffin and Donald Sherburne, (NY : Free Press, 1978), pp. 23-35.

อะไร เพราะความเห็นที่ตั้งไว้ถูก (สัมมาทิฏฐิ)^{๑๔} ซึ่งสามารถขยายความได้ว่า การขจัดอวิชชาต้องเริ่มต้นด้วยการตั้งความเห็นไว้ถูก คือ การมีความคิดที่ตรงตามความเป็นจริงอันเป็นการมีวิชาหรือปัญญา หลังจากนั้นจึงนำสู่การกระทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตอย่างถูกต้อง จนสามารถเข้าถึงนิพพานได้ เพราะผู้นั้นสามารถรู้ได้อย่างถูกต้องถึงความเป็นไปแห่งวิถีชีวิตของตนเองและของสิ่งแวดล้อมรอบข้างทั้งหลายทุกชั้นตอน แนวคิดเช่นนี้เป็นการสร้างความสอดคล้องความสมเหตุสมผลตามสูตรตรรกวิทยาที่ว่า เมื่อใดมีเหตุ ย่อมมีผล เพราะเมื่อมีปัญญาที่สามารถรู้เรื่องราวต่างๆ ได้อย่างถ่องแท้แล้วย่อมสร้างเหตุอันเป็นการกระทำที่ก่อผลอันดีงามตามที่ต้องการได้อย่างถูกต้อง ขณะเดียวกันก็ทำการขจัดสาเหตุแห่งทุกข์คือความขัดแย้งทั้งหลายออกไปจากการดำรงชีวิต สภาพการณ์ทั้งหลายจะเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่า เมื่อมีอวิชชา ปัญญาไม่สามารถรู้ถึงความจริงของสิ่งต่างๆ ได้อย่างถ่องแท้ จึงทำให้มีการสร้างเหตุแห่งความทุกข์ เพราะมีความเข้าใจในสาเหตุแห่งการสร้างความสุขให้แก่ตนนั้นไม่ถูกต้อง ดังนั้นหากไม่ต้องการให้มีความทุกข์เกิดขึ้น จึงต้องทำให้อวิชชาสูญหายไป และถ้าอยากมีความสุข ย่อมต้องสร้างปัญญา เพราะความสุขเป็นผลของการสร้างปัญญานั้นเอง

๔. หลักการแห่งพลวัตของปัญญาเพื่อทำความเข้าใจเรื่องความปรองดองในบริบทของสังคมไทย

ผลของการใช้ปัญญาอย่างมีพลวัตมีซ่อนอยู่ในคำว่า “ปรองดอง” ซึ่งโดยฐานะของคำแล้วทำหน้าที่เป็นกริยา มีความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ว่า ออมขอม ประนีประนอม ยอมกัน ไม่แก่งแย่งกัน ตกลงกันด้วยความไกลเกลี้ย ตกลงกันด้วยไมตรีจิต^{๑๕} คำจำกัดความทั้งหลายเหล่านี้ บ่งถึงลักษณะของการแสดงออกของผู้ปฏิบัติในลักษณะของการควบคุมตนเอง ซึ่งย่อมเป็นการควบคุมความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ให้อยู่ภายใต้จิตใจที่รู้ตัวด้วยการรู้จักธรรมชาติของแต่ละสิ่งแต่ละอย่างตามปรากฏการณ์ของข้อเท็จจริง เพราะคำว่า “อม” มีความหมายถึงการไม่แสดงออกถึงความฟุ้งเฟ้อ หรือคำว่า “ยอม” ก็บ่งความหมายถึงการอนุญาตให้บุคคลอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในส่วนเฉพาะของตน และคำอื่นก็มีลักษณะคล้ายกัน

ยิ่งกว่านั้น หากทำการแยกรากศัพท์ แม้ว่าคำ “ปรอง” ไม่มีคำนิยามในภาษาไทยกลาง แต่คำว่า “ดอง” ตามหน้าที่กริยาของคำในภาษาไทย หมายความว่า ทำการหมักให้สภาพของสิ่งของสดๆ นั้นเปลี่ยนไปโดยการแช่ในน้ำเกลือ แต่ยั้งลิ่งของนั้นยังคงไว้ซึ่งสารัตถะของตนเองและเป็นสิ่งที่มีประโยชน์อยู่ หรือหากพิจารณาความหมายของคำนี้ ในกรณีการแต่งงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบท

^{๑๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙/๑๓-๑๔.

^{๑๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๒),

ของชาวอิสานของประเทศไทย คำนี้มีความหมายในเชิงบวกคือ การร่วมไม้ร่วมมือกัน โดยเฉพาะคู่แต่งงานใหม่ทำการสร้างครอบครัวของตนเอง ขณะเดียวกัน บรรดาเครือญาติของทั้งสองฝ่ายของคู่แต่งงานก็จะนับถือกันเป็นเครือญาติกันอีกด้วย ทำให้ผู้คนในสองตระกูลไม่เป็นคนแปลกหน้าซึ่งกันและกันอีกต่อไป แต่เป็นสมาชิกของสังคมแห่งตระกูลเดียวกัน ซึ่งหากพิจารณาการนำเสนอความหมายเช่นนี้ ย่อมมีความสอดคล้องกับวิธีการตีความตามหลักการของริเคอร์ ที่เควิน เจ เวินชูเซอร์ ได้ประยุกต์ใช้สำหรับหาความหมายแฝง (*Surplus Meaning*) ที่ซ่อนอยู่ในข้อความที่ปรากฏอยู่นั้น ภายใต้ความอยากที่จะทำให้เป็นไปได้ เพื่อสร้างความหวังที่จะสร้างสรรค์ชีวิตให้มีความสุขอย่างแท้จริง^{๑๖} คล้ายคลึงกับการดองสิ่งของสดๆ หรือการเป็นดองกันทางการแต่งงานที่คนเราปัจจุบันต้องทำตนเองให้ถูกดองด้วยการยอมรับให้หน้าเกลื่อ ซึ่งเปรียบเสมือนทัศนคติของผู้อื่นเข้ามามีส่วนร่วมในความคิดของตน หรือการยอมรับญาติพี่น้องของคู่แต่งงานของญาติตนเพิ่มเข้าเป็นสมาชิกในตระกูล

หากพิจารณาในด้านความเป็น “องค์กรธรรม” ของพระพุทธศาสนา ความปรองดอง ย่อมถูกพิจารณาได้ว่าเป็นวิถีแห่งทางสายกลาง อันเป็นการไม่เอนเอียงไปทางด้านใดด้านหนึ่งอย่างสุดโต่งที่เป็นแต่เพียงทางสาย “ตัวกู” แต่ต้องมี “การประคอง” และปรับแนวคิดของ “ตัวกู” ให้ยอมรับความเป็นไปทุกอย่างตามธรรมชาติของมัน อันเป็นการ “ทำตัว” สอดแทรกไปตรงช่องว่าง “ระหว่างกลาง” ที่ไม่มีสิ่งใดเป็นอุปสรรค ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีปัญญาสามารถรู้แจ้งแทงตลอดจนสามารถมองเห็นทางสายกลางที่ตนเองสามารถเข้าไปสอดแทรกได้ โดยปราศจากการเบียดเบียนสิ่งอื่น จนทำให้สิ่งนั้นต้องเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของตัวมันเอง จึงก่อให้เกิด “พุทธสันติวิธี” ไม่ว่าเชิงรับที่มีหลักสันติธรรมและหลักอนัตตา และเชิงรุก ที่มีหลักการระงับกรรม หลักสามัคคีธรรม หรือเชิงคู่ขนานที่มีทั้งพรหมวิหารธรรม อปริหานิยธรรม สาราณียธรรม สังคหวัตถุธรรม และศีลธรรม เป็นฐานรองรับในการปฏิบัติ^{๑๗}

เพื่อที่จะเข้าใจความหมายของคำว่าปรองดองชัดเจนยิ่งขึ้น ต้องทำความเข้าใจความหมายของคำที่ตรงข้ามคือ “ความขัดแย้ง” ซึ่งพระมหาพรหมชา ฐมมหาโสได้ประมวลสรุปความหมายว่า ความขัดแย้งเป็นเรื่องที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการ ความคิดเห็น การสื่อสาร วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม ชาติพันธุ์ หรือโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างกัน รวมไปถึงการทะเลาะ การโต้แย้ง ดิ้นรนและต่อสู้กัน^{๑๘} ซึ่งหากพิจารณาในตัวบทแล้ว ความขัดแย้งเกิดจากการที่คนใดคนหนึ่งไม่

^{๑๖} Kevin J. Vanhoozer, *Biblical Narrative in the Philosophy of Paul Ricoeur*, (Cambridge : Cambridge University Press, 1990), p. 3-13.

^{๑๗} พุทธศาสนิกฯ, *ตัวกู-ของกู ฉบับสมบูรณ์*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๑๕-๑๗.

^{๑๘} พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส (นิธิบุญยาก), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีกลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๑๙.

ยอมรับแนวคิดหรือการกระทำของผู้อื่น แล้วแสดงการไม่ยอมรับนั้นออกมาให้คนอื่นรับรู้โดยไม่มีการสืบสาวราวเรื่องเสียก่อนอันเป็นการพิจารณาภายใต้หลักการและบริบทของตัวบทแต่ละเรื่องแล้ว ย่อมนำไปสู่การทะเลาะ การโต้แย้ง การดิ้นรนและต่อสู้กันซึ่งอาจจะถึงขั้นทำลายชีวิตกัน หากพิจารณาตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา พัฒนาการของการขัดแย้งเริ่มตั้งแต่ความบาดหมาง การทะเลาะ การแก่งแย่ง และการวิวาทกัน^{๑๙} อันเป็นปรากฏการณ์ของความทุกข์อย่างหนึ่ง เนื่องจากว่า ปรากฏการณ์เหล่านี้ แสดงออกซึ่งความไม่ลงรอยกันในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะข้อมูลของความคิด หรือการแสดงออกซึ่ง วาจา ตลอดจนการแสดงออกด้วยการกระทำที่ล่วงก่อนผลที่ไม่ดีต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้มีส่วนรวมในเหตุการณ์ในทุกภาคส่วน อันเป็นการแสดงออกตามความเห็นของตัวกู มีใช้หลักการแห่งความเป็นกลาง

ประเด็นสำคัญทางด้านวิชาชีพที่ควรพิจารณา ในกรณีของการทำความเข้าใจเรื่องความปรองดองคือ หากวิถีแห่งการดำเนินชีวิตอยู่ในรูปแบบของการปรองดอง มนุษย์จะไม่เห็นถึงความสำคัญของความปรองดอง แต่เมื่อใดก็ตามที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น การเรียกร้องหาความปรองดองจะมีขึ้นทันทีด้วยการหาวิธีการอันหลากหลายซึ่งบางครั้งก็ยิ่งสร้างความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม มีสิ่งหนึ่งที่ควรคำนึงอยู่เสมอคือ ไม่ควรอย่างยิ่งที่จะสร้างความขัดแย้ง เพื่อที่จะได้มีความปรองดอง

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๙-๑๓๐.

อันเป็นการแสดงออกซึ่งความคิดเชิงเหตุผลแบบเหตุผลนิยมสุดโต่งตามหลักของความสมเหตุสมผลในทางตรรกะที่ว่า เมื่อมีเหตุแล้วจึงมีผล (*Modus Ponens*) แต่ควรตั้งประเด็นตามหลักความสมเหตุสมผลตามรูปแบบเดิมแต่เนื้อหาใหม่ว่า เมื่อมีความปรองดองแล้วจะไม่มี ความขัดแย้ง ความขัดแย้งจึงจะถูกขจัดออกไปได้ เพราะเมื่อคนเรามีความคิด คนเราก็สามารถสร้างปัญญาได้ และเมื่อได้ปัญญาแล้วความปรองดองก็จะมีขึ้นตามมาเอง

เพื่อให้เนื้อหาสอดคล้องกับหัวข้อต่อไป ผู้เขียนนำตัวอย่างความขัดแย้งระหว่างแคว้นมคธที่มีพระเจ้าอชาตศัตรูปกครองกับแคว้นวัชชีซึ่งมีพระเจ้าลิจฉวีเป็นผู้ปกครอง กรณีแย่งสิทธิ์ในการครอบครอง “คันธชาติ”^{๒๐} อันเป็นทรัพยากรที่มีค่าทางธรรมชาติซึ่งมีอยู่บนภูเขาในตำบลปัญจคามซึ่งเป็นพื้นที่ระหว่างกลางของแคว้นทั้งสอง โดยที่แต่ละแคว้นก็มีสิทธิ์ในการครอบครองกันคนละครึ่ง ดังที่พระไตรปิฎกบันทึกไว้ว่า “พระเจ้าอชาตศัตรูมีอำนาจกึ่งโยชน์ พระเจ้าลิจฉวีมีอำนาจกึ่งโยชน์”^{๒๑} ปัญหาของความขัดแย้งได้เกิดขึ้นเมื่อคันธชาติเกิดขึ้นบนภูเขาสูงดังกล่าวปีละครั้ง และมีแต่พระเจ้าลิจฉวีเป็นผู้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์เพียงคนเดียว ส่วนพระเจ้าอชาตศัตรูไม่เคยได้รับผลประโยชน์เลย ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูมีความรู้สึกไม่พอใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะคิดว่าตนเองถูกเอาเปรียบ จึงเกิดความขัดแย้งในรูปแบบของการพิพาทระหว่างแคว้น โดยพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นต้นเหตุ เพราะเป็นผู้เสียผลประโยชน์ อย่างไรก็ตามได้มีการแสวงหาวิธีแก้ไขข้อขัดแย้งนั้น โดยพระเจ้าอชาตศัตรูได้ปรึกษาวัสสการพราหมณ์ซึ่งมีวิธีการให้เลือกอยู่สองอย่างคือ (๑) ทำการเจรจา และ (๒) ทำสงครามเพื่อหวังสิทธิ์ครอบครอง พระเจ้าอชาตศัตรูเลือกอย่างที่สอง พร้อมกับมีการวางแผนการทำสงครามอย่างรัดกุม เพราะพระองค์ทรงรู้ว่า เจ้าลิจฉวีนั้นมีความสามารถสร้างความสามัคคีปรองดองมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในหมู่ประชาชนของแคว้นได้อย่างแน่นแฟ้น จนสามารถมีอำนาจทางด้านการเมืองการปกครองและสร้างกำลังทหารที่มีความเชี่ยวชาญในการรบอย่างมาก^{๒๒} พระองค์ถึงกับปรารภว่า “การสงครามกับเจ้าลิจฉวีเป็นเรื่องหนัก เชื่อว่าการโจมตีเพื่อชนะในครั้งเดียวนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้”^{๒๓} พร้อมกับวางแผนกลยุทธ์เพื่อชัยชนะด้วยวิธีการอันแยบยลคือไม่ต้องทำการรบตามรูปแบบ^{๒๔} โดยส่งวัสสการพราหมณ์ไปทำลายความสามัคคีปรองดองกันของประชากรในแคว้นของเจ้าลิจฉวีเป็นเวลาถึง ๓ ปี จึงเข้าครอบครองได้^{๒๕}

^{๒๐} อัง.สตุตท.อ. (ไทย) ๓/๒๒/๑๗๑.

^{๒๑} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๓๑/๑๑๕.

^{๒๒} อัง.สตุตท.อ. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๓.

^{๒๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๓๑/๑๑๕.

^{๒๔} อัง.สตุตท.อ. (ไทย) ๓/๒๒/๑๗๒.

^{๒๕} อัง.สตุตท.ฎีกา. (ไทย) ๓/๒๒/๑๗๗-๑๗๘.

เนื้อหาของเรื่องสงครามระหว่างแคว้นมคธและแคว้นวัชชีดังกล่าว บ่งบอกปรากฏการณ์ทางสังคม ๓ ประเด็นใหญ่ๆ คือสาเหตุของความขัดแย้ง ผลของความปรองดองและความขัดแย้งในสังคม ซึ่งล้วนเกิดจากการใช้ปัญญาของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่นำไปสู่ผลจากการกระทำที่ปัญญาของมนุษย์ ได้วินิจฉัยไว้แล้วและตัดสินใจกระทำตามดังที่ได้วินิจฉัยไว้ ความเป็นไปในรูปแบบดังกล่าวไม่ได้ขึ้นอยู่กับกาลเวลาหรือภูมิประเทศ แต่ขึ้นอยู่กับการใช้ความคิดของมนุษย์ที่ประกอบด้วยปัญญาระดับใดเท่านั้น ซึ่งกระบวนการเช่นนี้เกิดขึ้น “ใน” สมองของมนุษย์ผู้คิดได้ทุกคนแล้วแต่ว่าแต่ละคนจะนำปัญญาที่ตนเองมีอยู่มาใช้หรือไม่

๕. ปรากฏการณ์แห่งพลวัตของปัญญาในการสร้างความปรองดอง เพื่อสร้างความสุขในสังคมไทยปัจจุบัน

ข้อมูลอันหลากหลายจากสื่อมวลชนที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน จับประเด็นไปที่การแสดงออกของความต้องการของคนไทยที่มีหลากหลายหน้าที่และฐานะคือ ความสุขทั้งด้านร่างกายและจิตใจ แต่ประเด็นที่เด่นและปรากฏเป็นข่าวที่สื่อถือเป็นเรื่องที่ต้องเสนอให้สังคมต้องรับรู้อยู่บ่อยๆ คือการแสดงออกอย่างชัดเจนของกลุ่มคนเสื้อเหลืองและกลุ่มคนเสื้อแดง โดยเฉพาะข้อมูลที่บรรดาแกนนำทั้งหลายได้บรรยายออกมาเป็นวาทกรรมรายวันที่แสดงออกถึงเจตนารมณ์ของสมาชิกในแต่ละกลุ่ม โดยเฉพาะเจตนารมณ์ที่แสดงออกนั้นต่างก็มุ่งไปที่ “ประชาธิปไตย” ตามหลักรัฐศาสตร์และการเมืองซึ่งมีผลกระทบต่อระบบอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของประชาชนไทย เนื่องจากว่าปรากฏการณ์ทางการเมืองในปัจจุบันตามทัศนะของผู้ทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองไม่ได้เป็นสภาพของสังคมที่มีประชาธิปไตย จึงต้องมี “การเดินขบวน” เรียกร้องประชาธิปไตย เพื่อที่จะได้มาซึ่งประชาธิปไตยดังที่ต้องการ แล้วสังคมไทยจะประสบกับความสุข คำถามที่ต้องใช้ปัญญาให้คำตอบคือ ประชาธิปไตยที่กำลังเรียกร้อง คืออะไร? วิธีการที่จะได้มาซึ่งประชาธิปไตยที่กำลังเรียกร้องต้องทำอย่างไร? แล้วเอาคำตอบของสองคำถามดังกล่าวมาวิพากษ์ปรากฏการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน จึงจะได้แนวทางในการสร้างความสุขอันแท้จริงให้เกิดขึ้นในสังคมไทยเนื่องจากมีปรากฏการณ์ของความปรองดองอย่างแท้จริงเกิดขึ้น เนื่องจากว่าข้อความที่เขียนในส่วนนี้เป็นปรากฏการณ์ปัจจุบัน จึงจะมีการอ้างอิงน้อยมาก เพราะผู้เขียนมั่นใจว่าข้อมูลที่กล่าวถึงนั้นมีปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องทำหน้าที่เป็นข้ออ้างอิงอยู่แล้ว

ประชาธิปไตย มาจากภาษาอังกฤษว่า “Democracy”^{๒๖} โดยมีต้นแบบจากภาษากรีกว่า *δημοκρατία* (*dēmokratia*) แปลว่า ปกครองโดยประชาชน คำนี้มาจากรากศัพท์สองคำคือ

^{๒๖} <http://en.wikipedia.org/wiki/Democracy>.

δημος (*dêmos*) หมายความว่า ประชาชน และคำว่า *κράτος* (*Kratos*) หมายความว่า พลัง หากแปลเอาใจความแล้ว ควรมีความหมายว่าการประมวลพลังความคิดอ่านต่างๆ ของประชาชนในสังคมซึ่งแต่ละคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น หรือสร้างสรรค์สิ่งที่จะช่วยให้ความเป็นอยู่ของประชาชน เจริญรุ่งเรืองมากขึ้น(ต้องทำการแยกแยะบริบทของสังคมกรีกโบราณระหว่างความเป็นประชาชนพลเมืองของรัฐที่มีอิสระ เสรีภาพและทาสที่มีฐานะแค่เป็นสมบัติชิ้นหนึ่งของเจ้านาย) ผ่านตัวแทนที่ประชาชนในแต่ละชุมชนได้เลือกเข้ามาทำหน้าที่แทนในสภา โดยที่ผู้แทนแต่ละคนมีคุณธรรมประจำใจในการทำหน้าที่แทนประชาชนเพื่อประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริง และเป็นพลเมืองที่มีอายุตั้งแต่ยี่สิบปีขึ้นไป และหากปรากฏว่ามีผู้แทนที่ถูกเลือกคนใดก็ตามมีผลประโยชน์ทับซ้อนกับการทำหน้าที่ของตนแล้วคือ ทำผิดจริยธรรมของสังคมแล้ว เขาต้องได้รับโทษอย่างหนัก หลักการนี้เกิดจากวิธีการที่ประชาชนชาวเอเธนส์ในดินแดนกรีกโบราณได้พากันสร้างขึ้น^{๒๗} แล้วรัฐประเทศต่างๆ นำเอาไปประยุกต์ใช้ในบริบทของตน โดยที่ไม่ได้ทำให้มีความแตกต่างไปจากต้นแบบที่เกิดขึ้นในรัฐเอเธนส์โบราณมากนัก เนื่องจากว่า แต่ละรัฐประเทศต่างๆ เลือกผู้แทนที่มีคุณภาพและคุณธรรมเข้าไปทำหน้าที่แทนตนเองในสภา ภายใต้การดำเนินการตามบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญอย่างเคร่งครัดเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง แต่บางประเทศแม้จะมีระบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แต่ประชาชนก็ไม่มีความสุขเพราะคณะผู้บริหารประเทศ ไม่ได้ใช้หลักประชาธิปไตยในการปกครอง เพียงแต่ใช้ชื่อประชาธิปไตยสำหรับระบอบของการปกครองของพวกเขา เช่น ประเทศไทยซึ่งบรรดาผู้แทนทั้งหลายล้วนมาจากการเลือกของประชาชน ที่ถูกจัดตั้งโดยหัวหน้าคณะของผู้สมัครรับเลือกตั้งแต่ละคน โดยปราศจากการพิจารณาถึงคุณสมบัติทั้งภายในและภายนอกของผู้สมัครรับเลือกตั้ง เพียงแต่รับรู้ว่าเขาผู้นั้นมีสิทธิ์สมัครรับเลือกตั้ง และเป็นคนของพรรคที่ตนเองได้รับผลประโยชน์จากการจัดสรรของพรรค ขณะเดียวกัน บางประเทศก็มีการปกครองที่ไม่เป็นระบอบประชาธิปไตย แต่เป็นสังคมนิยมตามโครงสร้างของสังคม ประเทศเหล่านั้นยังมีความเจริญก้าวหน้าและประชากรก็มีความสุข เพราะผู้บริหารประเทศทำงานเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน และประชาชนก็เห็นดีด้วยกับการดำเนินงาน

ในบริบทของการเมืองไทย หากพิจารณาให้ลึกซึ้งโดย มองย้อนกลับไปถึงปรากฏการณ์ของความเป็นรัฐสยามก่อนถูกเปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทย แม้จะอยู่ภายใต้การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันเป็นการดำเนินชีวิตตามระบอบศักดินาที่มีตำแหน่งอำมาตย์ ไพร่ และทาส

^{๒๗}ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Aristotle, **The Athenians Constitution**, Rhodes P.J., Tr., (Harmondsworth : Penguin Books, 1986), pp. 5-77 และ Aristotle, **The Nicomachean Ethics**, David Ross, Tr., (NY: Oxford University Press, 1980), pp. 24-158.

ปรากฏชัดเจน แต่สภาพของสังคมในยุคนั้นเป็นสังคมที่มีความสุข ดังจะเห็นได้จากข้อมูลในวรรณกรรมที่เล่าเรื่องย้อนยุคไปสู่สภาพสังคมในสมัยนั้น แม้ว่าจะมีการทำสงครามกับอาณาจักรเพื่อนบ้าน แต่หลังจากอาณาจักรสยามเปลี่ยนเป็นประเทศไทย และระบอบการปกครองเปลี่ยนจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตยแล้ว แม้จะไม่มีสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านหรือจะมีก็เพียงบางครั้งคราว แต่ในสังคมของรัฐประเทศไทยกลับมีสงครามภายในกันอยู่บ่อยๆ ไม่ว่าจะเป็นการก่อการกบฏ ปฏิวัติต่างๆ หรือการต่อสู้แบบทำสงคราม หรือการเดินทางบวระทั่ง ซึ่งเป็นลักษณะอันหลากหลายของความขัดแย้ง ล้วนก่อให้เกิดความวุ่นวายในหลายระดับ ล้วนเป็นปรากฏการณ์ตรงข้ามกับผล ซึ่งเกิดจากหลักการของประชาธิปไตยที่ชาวเอเธนส์ในอดีตได้เคยประสบอันเป็นแต่ความสุขสงบอย่างแท้จริง

ในการก่อการกบฏหรือการปฏิวัติที่ประสบความสำเร็จทั้งหลายตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา แม้จะมีข้ออ้างถึงการปรับเปลี่ยนให้มีสภาพของสังคมดีขึ้น แต่หากดูตามบริบทแล้ว สภาพสังคมก็ยังขาดความสงบสุขเช่นเดิม และสภาพของการเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจ ยิ่งถดถอยล้าหลังกว่าประเทศต่างๆ ไปเรื่อยๆ เนื่องจากว่า เมื่อใดที่มีการกบฏหรือปฏิวัติ ย่อมแสดงภาพลักษณะของการขัดแย้งกัน ก่อให้เกิดการหยุดชะงักซึ่งการตัดสินใจลงทุนทางด้านเศรษฐกิจในประเทศไทยที่มีศักยภาพในการลงทุนมากพอสมควร ขณะที่ธรรมชาติของการลงทุนต้องมีการแสวงหากำไรอยู่ตลอดเวลา ทำให้นักลงทุนทั้งหลายต้องนำเงินทุนไปลงทุนเพื่อแสวงหากำไรในประเทศอื่น ผลที่เกิดขึ้นจากระบบเศรษฐกิจหยุดชะงักทำให้รายได้ของประชาชนถดถอยลงไปด้วย จึงทำให้ความทุกข์ในรูปแบบต่างๆ เกิดขึ้นในสังคมไทยมากกว่าความสุข กระทำเช่นนี้เป็นการคิดเชิงตรรกะแบบไม่สมเหตุสมผล เพราะเหตุที่มีการสร้างขึ้นมาก็ได้นำสู่ข้อสรุปที่คาดหวัง

นอกจากนั้น ผลจากการทำสงครามไม่ว่าจะเป็นสงครามระหว่างกองทัพไทยกับสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หรือกับผู้ก่อการร้าย (ผู้ก่อความไม่สงบ) ในภาคใต้ ส่งผลให้เกิดความทุกข์กับผู้อยู่บริบทของการทำสงครามนั้นอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากว่า เมื่อใดก็ตามที่มีการทำสงครามไม่ว่าจะอยู่ในระดับใด ต้องมีการใช้อาวุธที่มีอำนาจภาพ เพื่อทำลายฝ่ายศัตรูให้พ่ายแพ้ไปอย่างสิ้นเชิง จึงต้องมีการทำลายชีวิตฝ่ายตรงข้ามให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะหลักการทำสงครามทั้งหลายนั้น กำลังพลที่ใช้ในการต่อสู้คือองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ดังนั้น เมื่อกำลังพลของฝ่ายศัตรูถูกทำลายไปมากเท่าใด เส้นทางสู่ชัยชนะของศัตรูนั้น ก็ถูกทำลายไปมากเท่านั้น แต่ไม่ว่าจะเป็นกำลังพลของกองทัพไทยหรือ กำลังพลของฝ่ายศัตรูไม่ว่าจะเป็นผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ หรือผู้ก่อการร้ายในภาคใต้ ต่างก็เป็นคนไทยทั้งนั้น แม้แต่การประท้วงหรือเดินทางบวระเพื่อเรียกร้องสำหรับความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ล้วนแต่ก่อผลเสียหายให้เกิดขึ้นกับผู้มีส่วนร่วมเช่นเดียวกัน จะเห็นได้ว่า บรรดาผู้ที่ทำการประท้วงไม่ว่าจะอยู่ในเหตุการณ์ใดก็ตามไม่สามารถไปทำงานหาเงินเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ เพราะต้องอยู่ร่วมประท้วงกับคนอื่นเขา ทำให้ปัจจัยที่จะทำให้ตนเองมีความสุขต้องลด

น้อยลงไป ยิ่งกว่านั้น ทุกครั้งที่มีการประท้วง สมาชิกที่ร่วมการประท้วงจะไม่ได้อยู่ในบ้านของตนเอง แต่ต้องไปอยู่ต่างถิ่น ซึ่งขาดความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตตามปกติ ทำให้สุขภาพจิตเสีย สุขภาพกายทรุดโทรม และในส่วนของผู้ที่ต้องทำงานหรืออาศัยอยู่ในพื้นที่ประท้วงนั้น ย่อมไม่ได้รับความสะดวก หรือประสบกับความเสียหายไปเรื่อยๆ เนื่องจากว่า การประท้วงทั้งหลาย ย่อมขัดขวางความเป็นไปตามปกติของวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่นั้นๆ

เมื่อพิจารณาเชิงวิเคราะห์อย่างถ่องแท้แล้ว สาเหตุหลักหรือแหล่งกำเนิดของการก่อกบฏ หรือ การปฏิวัติ การทำสงคราม หรือการประท้วงทั้งหลาย หากพิจารณาตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ล้วนมาจาก ตัณหา มานะและทิฐิของทุกฝ่าย เพราะต่างก็แสดงความคิดเห็นแบบสุดโต่งตามทัศนะของตนเท่านั้น

หากทำการวิเคราะห์กรณีการก่อกบฏหรือการปฏิวัติ แนวคิดของผู้ก่อกบฏหรือทำปฏิวัติจะมองเห็นว่าการกระทำของฝ่ายที่จะถูกก่อกบฏ หรือถูกปฏิวัติไม่ถูกต้อง เพราะก่อให้เกิดปัญหามากมายอันเป็นแนวคิดที่อยู่ในกรอบของมานะ และทิฐิตามทัศนะของพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องมีการแก้ไขและปรับปรุงให้ถูกต้อง ซึ่งเป็นการดำเนินการตามตัณหาของตน เมื่อพิจารณาในกรณีการทำสงครามปราบปรามคอมมิวนิสต์ จะพบว่าหน้าที่ของกองทัพไทยซึ่งต้องอยู่ในฝ่ายรัฐบาลคือ ปกป้องเอกราชของชาติไทยและรักษาประเทศให้มีความสงบสุข แต่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยซึ่งมีแนวคิดที่ว่า กรรมมาชนและประชาชนในชนบทไม่ได้รับความยุติธรรมจากเจ้าหน้าที่รัฐที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล ผู้ก่อให้เกิดความทุกข์กับกรรมมาชนและประชาชนในชนบท จึงต้องทำการปลดปล่อยให้คนเหล่านั้น หลุดพ้นจากความทุกข์ อันเป็นผลของการมีมานะและทิฐิตามหลักการพระพุทธศาสนา พรรคฯ จึงต้องดำเนินการต่อสู้ด้วยกองกำลังติดอาวุธเพื่อไม่เพียงแต่ขจัดเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ไม่ได้ให้ความยุติธรรมแก่ประชาชน แต่เพื่อสร้างความยุติธรรมในสังคม ซึ่งก็คือตัณหาตามแนวพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันกองทัพไทยเห็นว่า การกระทำของพรรคฯ เป็นการเข้ามาทำลายความสงบสุขในประเทศ ซึ่งเป็นการแสดงออกของมานะและทิฐิตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา กองทัพไทยจึงต้องทำสงครามกับสมาชิกพรรคฯ เพื่อรักษาประเทศให้มีความสงบสุข อันเป็นการทำตามตัณหาในแนวคิดของพระพุทธศาสนา

หากพิจารณาในกรณีการประท้วง ปรากฏการณ์ปัจจุบันในสังคมไทยที่เห็นได้ชัดเจนคือการแสดงออกของกลุ่มเสื้อเหลือง (กลุ่มพันธมิตรฯ) และกลุ่มเสื้อแดง (นปช.) กลุ่มเสื้อเหลืองพยายามทำการเรียกร้องให้มีการขจัดเผด็จการ (เชิงนโยบาย) ออกไปและให้มีประชาธิปไตยอย่างแท้จริง แล้วมีแนวคิดในเรื่องการปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ อันเป็นการมีทัศนะคติแบบมีมานะและทิฐิเป็นตัวคุมการสร้างความสำเร็จในปรากฏการณ์ของการเมืองไทยในช่วงนั้น ดังนั้น กลุ่มเสื้อเหลืองจึงมีตัณหาสร้างความอยากที่จะแก้ไขปัญหาเหล่านี้ แต่วิธีการแก้ไขด้วยการเดินขบวนเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องตามหลักการของพระพุทธศาสนา เพราะกลุ่มเสื้อเหลืองยืนกรานเพียงให้ทุกอย่างเป็นไปตามมติของ

ตนเอง แม้ว่ามติของตนที่กล่าวหาว่าคณะรัฐบาลในสมัยนั้นเป็นเผด็จการรัฐสภา ก็ยังไม่สามารถหาหลักฐานมายืนยันได้ชัดเจนตามกระบวนการของความยุติธรรม ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากการเดินขบวนประท้วงคือ ผู้คนทั้งหลายได้รับความเดือดร้อนกันถ้วนหน้า จะเห็นได้ว่ากรณีการเดินขบวนปิดล้อมสนามบินสุวรรณภูมิสร้างความเสียหายแก่ประเทศไทยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างหลากหลายที่ยะวินต่างๆ ในช่วงนั้นยกเลิกการให้บริการทั้งหมด ทำให้มีความเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาล

ขณะเดียวกันหากพิจารณาการกระทำของกลุ่มเสื้อแดงได้แสดงออก ซึ่งความมีมานะและทิวคือ การนำเสนอสู่สาธารณชนเรื่องอำมาตยาธิปไตยและการมีสองมาตรฐานของการเมืองไทยในสังคมไทย จึงแสดงออกซึ่งตัวตนของตนโดยการเดินขบวนเพื่อเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ ซึ่งเป็นกรกระทำที่ไม่เป็นไปตามหลักการของพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน เนื่องจากว่าบรรดาผู้ประท้วงโดยเฉพาะแกนนำได้ป้อนข้อมูลให้มีการชุมนุมอย่างยัดเยียด โดยเฉพาะการชุมนุมในพื้นที่สี่แยกราชประสงค์ โดยยืนยันที่จะทำตามมติของกลุ่มตนเท่านั้น ทำให้ฝ่ายรัฐบาลซึ่งมีอำนาจตามหลักการรัฐธรรมนูญต้องดำเนินการจัดการขั้นเด็ดขาด ซึ่งก่อให้เกิดการสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินของผู้ชุมนุมประท้วง นอกจากนั้นบรรดาเจ้าของธุรกิจในบริเวณนั้นต่างก็ได้รับความเดือดร้อนกันถ้วนหน้า เนื่องจากว่าบรรดาลูกค้าทั้งหลายไม่ยอมเข้าไปติดต่อธุรกิจ เพราะมีความเสี่ยงต่อความสูญเสียมากกว่าที่จะได้ผลประโยชน์ ยิ่งกว่านั้น บรรดาลูกค้าทั้งหลายสามารถแสวงหาลูกค้าเพื่อทำธุรกิจแบบเดียวกันในที่อื่นๆ ก็ได้โดยไม่ต้องมีการเสี่ยงต่อการสูญเสียแต่อย่างใด

๖. สรุป

ผลสรุปจากปรากฏการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบัน ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นล้วนมาจากความขัดแย้งเพราะการแก่งแย่งผลประโยชน์กันและกันที่แต่ละกลุ่มอยากจะได้ และเป้าหมายของการกระทำแต่ละฝ่ายคือการพยายามแก้ไขความขัดแย้ง เพื่อจะได้ผลประโยชน์นั้นกลับคืน แต่วิธีการแก้ไขความขัดแย้งนั้น กลับสร้างวิธีการสร้างความขัดแย้งเพิ่มขึ้นไปอีก ดังนั้น เพื่อทำการแก้ไขปัญหาก็ให้ถูกจุดตามหลักการสูตรตรรกวิทยาที่ชื่อว่ายืนยันเหตุแล้วก็ยืนยันผล (*Modus Ponens*) เนื้อหาของการแก้ไขต้องตั้งว่า ถ้าไม่มีความขัดแย้ง ปัญหาต่างๆ ย่อมไม่มี จึงจำเป็นต้องหาวิธีขจัดความขัดแย้งโดยการหาป้อเกิดของความขัดแย้งนั้นให้ได้ เพราะหากรู้ป้อเกิดของความขัดแย้งและขจัดป้อเกิดนั้นออกไป หรือหากตั้งประเด็นตามหลักการของการปฏิเสธผลก็จะมีวิธีการปฏิเสธเหตุคือ หากมีความขัดแย้ง การยึดติดในมติของตนเองต้องคงมีอยู่ และเมื่อแต่ละกลุ่มไม่ได้ยึดติดในมติของตนเท่านั้นแต่ต้องหาข้อมูลอันแท้จริงซึ่งสามารถยืนยันได้ ความขัดแย้งก็ไม่มีอีกต่อไป

ตามหลักการของพระพุทธศาสนาแล้ว การขจัดความขัดแย้งสามารถทำได้หากแต่ละฝ่ายใช้ปัญญาที่พระพุทธศาสนากล่าวถึง ทำการขจัดป้อเกิดของความขัดแย้งซึ่งได้แก่ ตัณหา มานะและ

ทิวี่ หลักการนี้สามารถพบตัวอย่างได้ในพระไตรปิฎก กรณีที่พระพุทธเจ้าได้แก้ไขความขัดแย้งด้วยพุทธสันติวิธีเกี่ยวกับปัญหาการแย่งผลประโยชน์เรื่องน้ำจนทำให้เกิดสงครามระหว่างชาวศากยะ และโกลิยะ^{๒๘} เมื่อทาสและกรรมกรของแต่ละตระกูลอ้างสิทธิ์ในการใช้น้ำในแม่น้ำโรหิณี ซึ่งความต้องการในการใช้น้ำมีมากกว่าปริมาณของน้ำที่มีอยู่ และแต่ละฝ่ายต่างก็ยืนยันตามมติของตน โดยไม่เอาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นตัวตั้ง แต่มุ่งเอามติของกลุ่มตนเท่านั้น ทำให้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแห่งตลอดในปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นเพื่อหาสาเหตุอันแท้จริงไม่สามารถมีขึ้นได้ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต้องทำการไต่สวนหาข้อเท็จจริงจากทั้งสองฝ่าย โดยให้ทั้งสองฝ่ายแถลงข้อเท็จจริงด้วยตนเองทำให้รู้ว่า ที่มาอันแท้จริงของการจะทำสงครามคือ การดูหมิ่นเกี่ยวกับที่มาของวงศ์ตระกูลแล้ว การเปรียบเทียบค่าของสมาชิกในวงศ์ตระกูลซึ่งย่อมมีมากกว่าน้ำที่ได้มีการยกมาอ้างก็ถูกวินิจฉัยออกมาพร้อมกับการทำทนายให้แต่ละฝ่ายคิดพิจารณาเพื่อจะได้เกิดปัญญาที่สามารถจัดความไม่รู้หรือวิชาออกไปได้ โดยให้แต่ละฝ่ายได้รับรู้ว่าต่างก็เป็นเครือญาติกัน^{๒๙} ซึ่งการกระทำที่เหมาะสมก็คือการสร้างสามัคคีดีกว่าการสร้างความขัดแย้ง เนื่องจากว่า ความเป็นญาติพี่น้องของตระกูลเดียวกัน ย่อมไม่ทะเลาะเบาะแว้งและทำร้ายกัน แต่ต้องรัก สามัคคีและช่วยเหลือกันตามหลักการทางจิตวิทยาสังคม

กรณีการแก้ไขความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน ก็ต้องมองให้เห็นถึงคุณค่าของสิ่งที่จะได้มากกว่าสิ่งที่จะทำให้เสียหาย แต่เป็นเพราะการไม่เข้าใจในบริบทที่ตนเองเป็นอยู่โดยมีตัววิชาฆามาปิดบังปัญญาที่จะรู้แจ้งเห็นจริงในปัญหา ซึ่งไม่ว่ากลุ่มเสื้อเหลืองหรือเสื้อแดงกำลังดำเนินการอยู่นี้ ผู้เขียนเสนอหลักการการแก้ไขความขัดแย้งด้วยวิธีการอันคล้ายคลึงกันกับที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้กระทำในการแก้ปัญหาเรื่อง “สงครามน้ำ” ที่มีขึ้นระหว่างชาวศากยะ และโกลิยะ ซึ่งสอดคล้องกับการทำความเข้าใจต่อบทของข้อความที่ ริเคอร์ได้เสนอ ตามหลักการการลอกเลียนแบบ (Mimesis) นั่นคือ ต้องหาสาเหตุของปัญหาเสียก่อน ซึ่งจากการวินิจฉัยของผู้เขียนแล้ว สาเหตุของปัญหาด้านภายนอกคือ การบริหารงานของรัฐบาล ทิศนะของกลุ่มคนเสื้อแดงที่โจมตีการทำงานของรัฐบาล และทิศนะของกลุ่มคนเสื้อเหลืองที่โจมตีการทำงานของรัฐบาล (ในแต่ละสมัย) เช่นเดียวกัน หากทำการพิจารณาให้ลึกซึ้งกว่านั้น ปรากฏการณ์ของการโจมตีเป็นการดำเนินการของแกนนำในแต่ละกลุ่ม โดยที่ผู้มาร่วมชุมนุมเข้ามาเป็นแนวร่วมสนับสนุนภายนอกเท่านั้น เพราะมีแต่แกนนำของแต่ละกลุ่มเป็นผู้นำเสนอข้อมูลโจมตีรัฐบาล แต่ก็ทำหน้าที่ได้เพียงแต่กล่าวโจมตีโดยปราศจากหลักฐานและข้อมูลที่ชัดเจน ขณะที่การเข้าร่วมชุมนุมของมวลชนอื่นๆ สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้คน

^{๒๘} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชู.สุ.อ. (ไทย)๒/๓๖๒/๑๗๖-๑๗๗, ชู.ชา.อุ. (ไทย) ๘/๕๓๖/๓๐๘-๓๑๒.

^{๒๙} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระมหาพรชชา ธรรมหาโส (นิพนธ์นยากร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, หน้า ๒๓๔-๒๔๑.

อื่นๆ อันเป็นการกระทำที่ล่วงล้ำสิทธิของคนอื่น และหากพิจารณาให้ถึงแก่นแล้ว ข้ออ้างที่โยงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติ และประชาชนส่วนรวมนั้นขัดกันอย่างยิ่งกับการแสดงออกขณะดำเนินการชุมนุม เพราะต่างก็พากันทำลายผลประโยชน์ของประชาชนและผลประโยชน์ของประเทศ ไม่ว่าจะทำการชุมนุมที่ถนนเส้นใด หรือในสถานที่ใด ต่างมีความสูญเสียมากกว่าการสร้างผลประโยชน์ ยิ่งกว่านั้น หากพิจารณาปรากฏการณ์ของกระบวนการชุมนุมแล้วเป็นการแสดงออก เพื่อเรียกร้องผลประโยชน์สำหรับตนเองเท่านั้น อย่างไรก็ตาม วิธีการเดินชุมนุมประท้วงนั้น เป็นการแสดงออกซึ่งการใช้อารมณและความรู้สึก มากกว่าการใช้ปัญญา เพราะ หากใช้ปัญญา จะต้องรู้ว่าการชุมนุมประท้วงสร้างความเสียหายและความทุกข์มากกว่าสร้างรายได้และความสุข จึงไม่ต้องการชุมนุมประท้วงแต่เพื่อแก้ไขปัญหาย่างเป็นหลักการแล้ว เพราะบรรดาแกนนำในแต่ละกลุ่มที่เป็นผู้กล่าวหาผู้ถูกกล่าวหา ต้องใช้ปัญญาโดยทำการพิสูจน์ด้วยหลักฐานให้ได้ว่า มติที่ได้ตั้งไว้หรือข้อกล่าวหาทั้งหลายนั้น สอดคล้องกับข้อเท็จจริงหรือไม่ หากพิสูจน์หรือรู้ได้ว่า มติของตนเองสอดคล้องกับข้อเท็จจริงแล้ว สามารถดำเนินการให้สาธารณชนรู้และนำเสนอเรื่องราวทั้งหลายให้ฝ่ายตุลาการวินิจฉัยตัดสินชี้ขาดได้

ตัวอย่างที่ควรนำมาใช้ในการสร้างความปรองดองในปัจจุบันคือ วิธีการที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้นำเสนอไว้คือ^{๓๐} ต้องรู้ลักษณะของปัญหาที่ตนเองเผชิญอยู่ ต้องรู้จักบ่อเกิดของปัญหานั้น ต้องรู้ลักษณะที่ดีของสิ่งนั้น ต้องรู้จักโทษและผลเสียของสิ่งนั้น และต้องรู้ถึงอุปายที่จะเอาชนะของแรงดึงดูดของโทษที่สิ่งนั้นก่อขึ้น สิ่งสำคัญที่สุดคือ การที่จะปฏิบัติถูกต้องสิ่งทั้งปวง โดยที่ยังไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรนั้นเป็นไปได้^{๓๑} หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการมีและใช้ปัญญา โดยที่สมาชิกแต่ละคนในแต่ละกลุ่มต้องทำการวิเคราะห์หาต้นตอของปัญหาด้วยกัน เมื่อได้มีการประมวลข้อมูลที่ได้พร้อมหลักฐานเรียบร้อยแล้ว ต้องนำข้อมูลที่พิสูจน์และตรวจสอบได้นั้นยื่นต่อศาล ตามหลักการแห่งการวินิจฉัยตามความยุติธรรม เพราะในการปกครองตามระบอบรัฐต้องมีกฎหมายเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติ แต่หากเห็นว่าศาลสถิตยุติธรรม วินิจฉัยเรื่องราวที่ยื่นไปอย่างไม่ยุติธรรม ก็ต้องทำการพิสูจน์และตรวจสอบให้เห็นอย่างชัดเจน เพื่อดำเนินการขั้นต่อไปตามกระบวนการแสวงหาความยุติธรรม ในขณะเดียวกัน ต้องสร้างสำนึกในใจของตนเองด้วยว่า บรรดาผู้ที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ต่างๆ ที่แต่ละกลุ่มกำลังมีส่วนร่วมอยู่นั้น ต่างก็เป็นคนไทยด้วยกันทั้งนั้น และต่างก็ต้องการความสุขมากกว่าความทุกข์ จึงไม่ต้องพากันหาทางชี้แนะข้อบกพร่องกันและกัน อีกทั้งส่งเสริมกันและกันสร้างคุณงามความดีให้เกิดขึ้น โดยไม่ต้องทำการเดินขบวนไปตามถนนหนทางและตำหนิติเตียนผู้ใด ซึ่งหากทำเช่นนี้แล้ว ความขัดแย้งต่างๆ ย่อมไม่เกิดขึ้น แต่ความสมานฉันท์และความปรองดองจะเข้ามาแทนที่ หากกระทำได้ดังนี้ก็สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ในวัชชียามาหิตสูตรว่า

^{๓๐} พุทธทาสภิกขุ, **หลักธรรมสำหรับนักศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๑-๑๑๔.

^{๓๑} พุทธทาสภิกขุ, **หลักพุทธศาสนาที่บอกว่าอะไรเป็นอะไร**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔.

พระผู้มีพระภาคเจ้าจะได้ทรงติเตียนตบะทั้งหมดก็หาไม่ได้ จะได้ว่าโทษผู้มีตบะทุกคนผู้เลี้ยงชีพคร่ำหมองโดยส่วนเดียวก็หาไม่ได้ พระผู้มีพระภาคทรงติเตียนตบะที่ควรติเตียน สรรเสริญตบะที่ควรสรรเสริญ เมื่อทรงติเตียนสิ่งที่ควรติเตียน สรรเสริญสิ่งที่ควรสรรเสริญ จึงชื่อว่า วิภิชชวาท (มีปกติตรัสจำแนก) ในเรื่องนี้พระผู้มีพระภาคมิใช่เออแก้วสวาท (มีปกติตรัสโดยส่วนตัว)...^{๓๒}

นั่นก็หมายความว่า คนจะมีความสมบูรณ์ได้นั้น จำเป็นต้องมีผู้ช่วยกันวินิจฉัยแยกจำแนกให้เห็นชัดเจน และผู้ถูกวินิจฉัยต้องทำการพิจารณาด้วยปัญญา เพื่อทำการปรับปรุงตนเองให้เป็นผู้ที่ควรสรรเสริญ จนสามารถเป็นผู้มีปัญญาที่กำหนดการกระทำของตนเองโดยปราศจากการติเตียน ซึ่งปัญญาเช่นนั้นท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า ยถาภูตัง^{๓๓} อันเป็นปัญญาที่กำหนดแต่ความจริงหรือความถูกต้อง ผลของการมีปัญญาเช่นนั้นสามารถสังเกตปฏิกิริยาตอบสนองของปรากฏการณ์ภายนอกได้จาก (๑) การยอมรับโดยทั่วไปของหมู่มนุษย์ (*Consensus Gentium*) เนื่องจากว่าความถูกต้องนั้นต้องเอื้อประโยชน์ให้กับทุกฝ่ายจนไม่มีใครปฏิเสธได้ (๒) ความเป็นเหตุผลทั้งทางตรรกะและข้อเท็จจริงของการกระทำอันจะทำให้คนอื่น ๆ เห็นด้วยอย่างโต้แย้งไม่ได้ และ (๓) สร้างความเข้าใจชัดเจนได้ในทันที (*Immediate Apprehension*) กระบวนการสร้างและใช้ปัญญาเช่นนี้ เป็นวิธีการที่ดีและวิธีการเดียวเท่านั้นที่จะสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนโดยอาศัยพลวัตของปัญญา ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นตัวขับเคลื่อนเข้าไปแก้ปัญหาคำขัดแย้งที่มีสังคมไทยเป็นบริบท และตัวปัญญาที่แต่ละคนมีจะสร้างความกระจ่างชัดในการเข้าใจปัญหาทั้งหลายที่มีอยู่ และกระบวนการดำเนินการเช่นนี้ก็สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการลอกเลียนแบบ (*Mimesis*) ที่ ริเคอร์ได้เสนอคือ การที่บรรดาผู้ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ควรเลียนแบบการสร้างปัญญาและการใช้ปัญญาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและท่านพุทธทาสภิกขุ โดยถอดเอาความหมายที่แฝงอยู่ในบริบทของสังคมไทยว่าตามความเป็นจริงแล้ว สังคมไทยมีได้ต้องการความขัดแย้งเลย เพราะผลของความขัดแย้งคือความทุกข์ของทุกคน ซึ่งล้วนแต่หากต้องการแต่ความสุขที่มีผลมาจากความปรองดองอันเกิดจากการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาอย่างแท้จริง พลวัตของปัญญาอันเป็นการพยายามหาความจริงที่ทุกคนยอมรับ จึงจำเป็นที่จะต้องถูกนำออกมาใช้ เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของมนุษย์เพื่อความสุขโดยอาศัยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน มาเป็นแบบในการปรับเปลี่ยนที่ยั่งยืนต่อไป

^{๓๒} ๑๖.๖.๖. (ไทย) ๒๔/๙๔/๒๒๑.

^{๓๓} พุทธทาสภิกขุ, *หลักพุทธศาสนาที่บอกว่าจะไรเป็นอะไร*, หน้า ๗๔-๗๕.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. **ปรีดี พนมยงค์ และ ๔ รัฐมนตรีอีสาน + ๑**.
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **การศึกษา พัฒนาการ หรือบูรณาการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร :
สหธรรมิก, ๒๕๔๐.

_____. **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่
๑๑, กรุงเทพมหานคร : เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พุทธทาสภิกขุ. **ตัวกู-ของกู ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป..

_____. **หลักธรรมสำหรับนักศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

_____. **หลักพุทธศาสนาที่บอกว่าอะไรเป็นอะไร**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส (นิธิบุญญากร). “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษา
วิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต**. บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒.

๒. ภาษาอังกฤษ

Aristotle. **The Athenian Constitution**, Rhodes P.J., Tr., Harmondsworth : Penguin Books,
1986.

Aristotle. **The Nicomachean Ethics**, David Ross, Tr., NY: Oxford University Press, 1980.

Kevin J. Vanhoozer. **Biblical Narrative in the Philosophy of Paul Ricoeur**. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Louis P. Pojman. **Philosophical Traditions : A Text with Readings**. USA : Wadsworth Publishing Company, 1998.

Louis Pojman. **The Theory of Knowledge: Classical and Contemporary Readings**. (Belmont, \CA: Wadsworth, 1993.

Monier Monier-Williams. **A Dictionary English and Sanskrit**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1964.

Paul Ricoeur. 'The Hermeneutics of Symbols and Philosophical Reflection', in **The Philosophy of Paul Ricoeur: An Anthology of his Work**. ed. by Charles E. Reagan and David Boston : Beacon Press, 1978.

Paul Ricoeur. **Interpretation Theory : Discourse and the Surplus of Meaning**. Texas : Texas Christian University Press, 1976.

Paul Ricoeur. "Mimesis and Representation", **A Ricoeur Reader : Reflection and Imagination**. edited by Mario J. Valdes. Toronto: University of Toronto Press, 1991.

Plato. **The Republic**. NY: Penguin, 1987.

Richard Kearney. **On Paul Ricoeur : The Owl of Minerv**. Burlington : Ashgate, 2004.

๓. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

<http://en.wikipedia.org/wiki/Democracy>

การบูรณาการจริยธรรมเพื่อการสื่อสาร ทางการเมืองเชิงสันติ

The Intergrating Ethics for Political Communication in Peace

ณัฐมา ขันติธรรมกุล

Nattama Khantidhramkul

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของบทความนี้มี ๓ ประการคือ เพื่อศึกษาการสื่อสารทางการเมือง เพื่อศึกษาจริยธรรมต่อการสื่อสารทางการเมือง และเพื่อประยุกต์จริยธรรมต่อการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติ จุดประสงค์เพื่อขจัดความขัดแย้งอันนำไปสู่ความรุนแรงในเรื่องการสื่อสารทางการเมือง

ผลการศึกษาพบว่า “จริยธรรม” ในศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลาม สรุปลงที่ “ความรัก” อันอยู่บนพื้นฐานของ “ความรักสากล” (Universal Love) และ ความรับผิดชอบสากล (Universal Responsibility) ตั้งการจัดสัมมนาการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติ ได้แก่ความจริง ความเป็นกลาง ความรัก ความรับผิดชอบ ความสามัคคี นอกจากนั้นยังประกอบไปด้วยอิมสยาม การอ่อนน้อมถ่อมตน ความเคารพผู้ใหญ่ ความกตัญญู และการให้

Abstract

This article is of 3 objectives; i.e. 1) to study political communication; 2) to study ethics towards political communications; and 3) to apply the ethics towards political communication to peace. The purpose is to get rid of conflicts leading to violence in political communication.

From the study, it is found that “Ethics” in Buddhism, Christianity and Islam concludes into “love” which is on the basis of Universal love and Universal responsibility in accordance with the arranged group seminar on political communication for peace. This love is about truth, being neutral, love, responsibilities and unity. Moreover, it also consists of Siamese smile, being humble, respect to seniorities, being grateful and giving.

๑. บทนำ

ในสังคมยุคโลกาภิวัตน์เป็นสังคม “หุบโตะ”^๑ ซึ่งใช้อำนาจอันก่อให้เกิดผลประโยชน์ส่วนตนจึงนำไปสู่ความรุนแรงอันก่อให้เกิดความขัดแย้งในที่สุด ความขัดแย้งสามารถสรุปออกเป็นประเด็นใหญ่ได้ ๕ ประเด็น คือ^๒ (๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) ได้แก่ ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูล เข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่ มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล (๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) ได้แก่ ขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรทางธรรมชาติ หรือสิ่งต่างๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่น อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ (๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict) ได้แก่ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่างๆ แตกต่างกัน เช่น วิธีการทำงานต่างกัน การตัดสินใจต่างกัน (๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) ได้แก่ การแก่งแย่งโดยเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิมด้วย ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความยุติธรรม (๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม (Value Conflict) ได้แก่ ศาสนา โลกทัศน์ หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน เป็นต้น

^๑ สัมภาษณ์ ดร. คณิต ฒ นคร, ประธานกรรมการปฏิรูปกฎหมาย และ ประธานกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อการปรองดองแห่งชาติ หรือ คอป., วันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๕๕.

^๒ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร), **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๓-๒๔.

การเมืองไทยภายใต้ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้าน ก่อให้เกิดปฏิกริยาคุุณานของฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้าน ซึ่งก่อให้เกิดองศาความรุนแรงมากขึ้น การเมืองจึงนับเป็นเรื่องสำคัญของระบอบการปกครองประเทศ^๓ ทำนองเดียวกันอาจเกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับรัฐหากมีการสื่อสารที่บกพร่อง ไม่อยู่บนพื้นฐานของความจริง หรือบิดเบือน ซึ่งเป็นประเด็นหนึ่งในเหตุแห่งความขัดแย้ง คือการขัดแย้งด้านข้อมูล

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เทคโนโลยีการสื่อสารที่มีความก้าวหน้าไปไม่หยุดยั้งนี้มีความสัมพันธ์กับอำนาจด้านการเมืองและการปกครองอย่างใกล้ชิดเมื่อมีการปฏิวัติด้านเทคโนโลยีการสื่อสารแบบใหม่ๆ ขึ้นจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในลักษณะใหม่ๆ ซึ่งเป็นการสื่อสารในแนวตั้งทำให้ภาพลักษณ์ในการสื่อสารของการเมืองไทยในสายตาของประชาชนทั่วไปมีลักษณะเป็น “การสื่อสารที่มีเป้าหมายเพื่อการครอบงำ” ทำให้ประชาชนมีปฏิกริยาตอบโต้การสื่อสารทางการเมืองเป็น ๒ ลักษณะ คือ กลัวและหลีกเลี่ยงที่จะสื่อสาร กับเบื่อก่อให้เกิดการเมินเฉยที่จะติดตามข่าวสารทางการเมือง^๔ ซึ่งปฏิกริยาทั้งสองแบบนี้ล้วนส่งผลเสียต่อระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมืองทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามการสื่อสารทางการเมืองยังถูกใช้เป็นเครื่องมือที่เป็นอุปกรณ์ และวิธีการใช้อุปกรณ์ในการสื่อสารทางการเมืองเพื่อเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลและประชาชนทั้งรูปแบบของการสื่อสารทางการเมืองทั้งแนวระนาบและแนวตั้ง^๕

ปัญหาที่คือ การสื่อสารในแนวตั้งเป็นเรื่องของการถูกครอบงำสื่อโดยรัฐ ส่วนการสื่อสารในแนวอนเป็นการเผยแพร่ข่าวสารออกไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง และ การเมืองเป็นเรื่องของการแบ่งปันอำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในสังคม ประชาชนจึงมอบอำนาจของตนเองที่มีอยู่ในธรรมชาติให้คนกลุ่มหนึ่งที่ได้รับความสะดวกในการใช้อำนาจ ถ้าเรามอบอำนาจของเราให้กับบุคคลที่ได้รับความชอบธรรมแล้ว บุคคลที่ได้รับความชอบธรรมนั้นเป็นบุคคลที่เห็นแก่ตัว คือต้องการอำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดเป็นของตนเองหรือพรรคพวกของตนเพียงฝ่ายเดียวโดยไม่แบ่งปันแก่ผู้อื่น ย่อมก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ส่วนรวม ดังนั้นการสื่อสารทางการเมืองจึงอาจตกเป็นเครื่องมือ

^๓เกษม ศิริพันธ์, “สื่อมวลชนกับการพัฒนาการเมือง”, ใน **ทฤษฎี และแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ**, อมร รัชชาติย์ และชัตติยา กรรณสูต (เรียบเรียง), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๘), หน้า ๙๑.

^๔พัสนัย นุตาลัย, “การสื่อสารทางการเมืองของชนชั้นกลาง”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๐, หน้า ๑๙-๒๐.

^๕สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, **การสื่อสารกับการเมือง**, (กรุงเทพมหานคร : ประสิทธิ์ภักดิ์ แอนด์ พรีนติ้ง, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

ของความเห็นแก่อำนาจ และทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้น รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือระหว่างกลุ่ม และเนื่องจากการสื่อสารทางการเมืองเป็นการสื่อสารในหลายรูปแบบ

๒. จริยธรรม

จริยธรรม (Ethics) หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ จัดว่าเป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดั่งามถูกต้องอันเป็นที่พึงประสงค์ของสังคม และจริยธรรมจะมีได้ต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนาอันได้แก่ศีล (precept) อันหมายถึงหลักหรือกฎเกณฑ์เพื่อตัด หรือฝึกหัดกายและวาจาให้เรียบร้อยให้เป็นปกติ เมื่อผู้พูด หรือกระทำความดีย่อมมีความสุขความสบายเยือกเย็น ไม่เดือดร้อน อันเป็นผลแห่งการมีคุณธรรมในจิตใจ เป็นเหตุประพฤติจริยธรรมได้ถูกต้อง คุณธรรมและศีลธรรมจึงเป็นโครงสร้างของจริยธรรม^๖ จริยธรรมจึงมีความสำคัญสำหรับคนในสังคมเพราะเป็นพื้นฐานของการกระทำทางกาย วาจา และใจ^๗

สรุปได้ว่าจริยธรรมมีความสำคัญเนื่องจากเป็นแหล่งที่มาของคุณธรรม ศีลธรรม และปัญญา คุณธรรมอันเกิดจากปัญญาสามารถพัฒนาได้ คุณธรรมอันเกิดจากศีลธรรมเป็นคุณธรรมอันเกิดจากการปฏิบัติจริงด้วยการเรียนรู้ร่วมกัน จริยธรรมจึงเป็นสิ่งที่กำหนดความประพฤติทั้งการกระทำ คำพูด และความคิด จริยธรรมยังเป็นเกณฑ์พื้นฐานที่อยู่ในทุกศาสนา ในวัฒนธรรมของพื้นที่ ในสังคม ในนักคิดตะวันตก และในนักคิดตะวันออก

๓. จริยธรรมในพระพุทธศาสนา

พุทธจริยศาสตร์เป็นสัจจะแห่งธรรมโดยประกอบด้วยเหตุและผล เป็นการศึกษามรรคที่มีความเป็นธรรมชาติซึ่งหมายถึงสิ่งที่เป็นจริง หลักจริยธรรมชั้นพื้นฐาน ได้แก่ เบญจศีล อันได้แก่ ศีล ๕^๘ และเบญจจรธรรม อันได้แก่ ธรรม ๕ ประการ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติฝ่ายศีลและธรรมที่สนับสนุนกันและกัน เป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติควบคู่กัน เบญจศีล ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากประพฤติผิดในกาม เว้นจากการพูดปด เว้นจากการดื่มสุราและเมรัยรวมไปถึงสิ่งเสพติดทุกชนิด ส่วนเบญจจรธรรมได้แก่ มีเมตตากรุณาต่อสัตว์ ดำเนินและเลี้ยงชีวิตในทางที่ถูกต้องดีงาม

^๖ บุญมี แท่นแก้ว, **จริยธรรมกับชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ชนะการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^๗ ดวงเดือน พันธุมหาวิณ และเพ็ญแข ประจวบจันทน์, “จริยธรรมของเยาวชนไทย”, **รายงานการวิจัย**, (สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๐), หน้า ๖-๑๑.

^๘ อัง.ทศ.อ. (ไทย) ๒/๔๙/๕๕, อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๗๘/๓๖๑, อัง.จตุกก.ภ. (ไทย) ๒/๗๘/๓๙๓, อัง.ปญจก.อ. (ไทย) ๓/๒๓๕/๙๒.

มีความสำรวมระวังในกาม พุดแต่คำสัตย์จริง และมีสติรักษาตนไว้เสมอ จริยธรรมดังกล่าวสามารถรักษาได้ ๓ ทางคือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ จริยธรรมขั้นพื้นฐานเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น เมื่อปฏิบัติธรรมขั้นสูงขึ้นไปข้อปฏิบัติเบื้องต้นสามารถเป็นฐานรองรับในการปฏิบัติธรรมขั้นสูงขึ้นไป

จริยธรรมขั้นกลาง ได้แก่หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ โดยมีการแยกทางกาย วาจา ใจ คือทางกายมี ๓ ข้อได้แก่ เว้นการฆ่าสัตว์ เว้นการลักทรัพย์ เว้นการประพฤติผิดในกาม ทางวาจามี ๔ ข้อ ได้แก่ เว้นพูดปด เว้นพูดเพื่อเจ้อ เว้นพูดส่อเสียด เว้นพูดไร้สาระ ทางใจมี ๓ ข้อได้แก่ ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่คิดทำร้ายใคร ไม่เห็นผิดทำนองคลองธรรม เช่น เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว พ่อแม่มีบุญคุณ เป็นต้น จริยธรรมขั้นกลางเป็นหลักปฏิบัติที่สูงขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง

จริยธรรมขั้นสูงสุด ได้แก่ข้อปฏิบัติสำหรับบรรลุมรรคผลนิพพานโดยตรงเรียกว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘” ได้แก่ ๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ หมายถึงรู้เห็นอริยสัจ ๔ ชัดแจ้ง เชื่อมโยงเข้าสู่การตรัสรู้อริยสัจ ๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายถึงปลดเปลื้องจิตจากโลกีย์จากความพยายาพจากการเบียดเบียน ๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายถึงวาจาสุจริต ๔ เว้นพูดปด เว้นพูดเพื่อเจ้อ เว้นพูดส่อเสียด เว้นพูดไร้สาระ ๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ หมายถึง การไม่ฆ่าสัตว์ไม่ลักทรัพย์ และเป็นพรหมจารีบุคคลไม่เกี่ยวกับกาม ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ หมายถึงการเลี้ยงชีวิตไม่ผิดกฎหมาย และศีลธรรม เว้นการเลี้ยงสัตว์เพื่อฆ่า ๖) สัมมาวายามะ เพียรชอบ หมายถึงไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น แต่ให้ความดีเกิดขึ้นแทน และเพียรรักษาความดีไว้ ๗) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ หมายถึง ระลึกแล้วให้เกิดสติสมบูรณ์ขึ้นจนกลายเป็นปัญญาแก่กล้า และตัดกิเลสได้ ๘) สัมมาสมาธิ ตั้งมั่นชอบหมายถึงการบำเพ็ญภาวนาให้เกิดขึ้นเป็นพื้นฐาน การบรรลุอริยสัจในสัมมาทิฐิข้อต้น และอริยมรรคมีองค์ ๘ สรูปลงที่ศีล สมาธิ และปัญญา

สรุปได้ว่าจริยธรรมในพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๓ ระดับคือ จริยธรรมขั้นพื้นฐานได้แก่เบญจศีล ที่ควบคู่ไปกับเบญจธรรมอันเป็นจริยธรรมขั้นพื้นฐานซึ่งสามารถรักษาได้ทางกาย วาจา และใจ จริยธรรมขั้นกลางได้แก่หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ โดยมีการแยกทางกาย ๓ วาจา ๔ ใจ ๓ เป็นข้อปฏิบัติที่สูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง ซึ่งมีนัยว่าทางแห่งความดี ส่วนจริยธรรมขั้นสูงสุด ได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ สรุปได้ว่า ข้อ ๑ ถึง ๒ เป็นปัญญา ข้อ ๓, ๔ และ ๕ เป็นศีล ข้อ ๖, ๗ และ ๘ เป็นสมาธิ จริยธรรมทั้ง ๓ ระดับเป็นการแสดงออกถึงเมตตาอันหมายถึงความรักด้วยการไม่เบียดเบียนตนเอง รักผู้อื่นด้วยการต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข และเกื้อกูลกัน

๔. จริยธรรมในศาสนาคริสต์

ศีลธรรม และจริยธรรมทางคริสต์ศาสนามีหลักเหตุผลแทรกอยู่อันประกอบด้วยปัญญา ตามหลักมูลฐานจริยธรรมพระคัมภีร์ จริยธรรมขั้นพื้นฐาน เป็นข้อปฏิบัติที่ชาวคริสต์ต้องปฏิบัติตาม น้ำพระทัยของพระเป็นเจ้า อันประกอบด้วยปัญญาตามหลักมูลฐาน ฐานจริยธรรมพระคัมภีร์คือการ นอบน้อมเชื่อฟังต่อพระทัยของพระเจ้า และพระองค์ หลักคำสอนของคริสต์ศาสนามีพื้นฐานมาจาก บัญญัติ ๑๐ ประการซึ่งเป็นคำสั่งของพระเจ้า ได้แก่ ๑) อย่ามีพระเจ้าอื่นนอกจากเรา^๙ ๒) อย่าทำ รูปเคารพสำหรับตนเป็นรูปสิ่งหนึ่งสิ่งใด ๓) อย่าออกนามพระเยโฮวาห์ พระเจ้าของเจ้าอย่างไม่สมควร ๔) จงถือวันสะบาโต ถือเป็นวันบริสุทธิ์^{๑๐} ๕) จงให้เกียรติแก่บิดา มารดาของเจ้า ๖) อย่าฆ่าคน การ ทำร้ายร่างกาย และวิญญาณของผู้อื่น ตลอดถึงการทำอันตรายแก่เขา เช่นการทำให้เขาบาดเจ็บ พิการ หรือถึงแก่ความตาย ๗) อย่าล่วงประเวณีผิดเมียเขา และกิจการลามกทุกชนิดการหาความสุขใน กามารมณ์นอกชีวิตสมรสจึงเป็นการละเมิดพระบัญญัติของพระเจ้าอย่างหนัก การสำเร็จความใคร่ ด้วยตัวเอง (Masturbation) การผิดประเวณีต่อคนเพศเดียวกัน (การเล่นเพื่อน Sodomy or Lesbianism) เป็นการหาความสุขในกามารมณ์ที่ผิดต่อจุดมุ่งหมายซึ่งพระเจ้าได้กำหนดไว้จึงเป็นบาป เช่นเดียวกัน^{๑๑} ๘) อย่าลักทรัพย์ ค่าจ้างต้องจ่ายเมื่อถึงเวลา^{๑๒} การช่างตวงวัดต้องเที่ยงตรง^{๑๓} การ อนุเคราะห์คนยากจน^{๑๔} ๙) อย่าเป็นพยานเท็จใส่ร้ายเพื่อนบ้าน ความนัยของบัญญัตินี้ก็กว้างออกไป อีกคือ ห้ามการดิ้นรนค้นหา พูดเรื่องเล่าเรื่องไม่จริง ชุบชิบ ส่อเสียด ยกยอปอปั้นเหล่านี้เป็นการ ประหารอารมณ์^{๑๕} ๑๐) อย่าโลภ^{๑๖} หมายความว่าความเอาใจใส่ และการกระทำผิดภายนอก เช่น ฆ่าคน ล่วงประเวณี มุสา ลักทรัพย์ บัญญัตินั้นมองความโลภนี้อยู่ในหัวมนุษย์^{๑๗} จริยธรรมในศาสนา คริสต์จึงเน้นย้ำเรื่องความรักผู้อื่นให้เหมือนรักตนเอง และความรักดังกล่าวปรับระดับของความรัก เป็นรักผู้อื่นเหมือนพระเจ้ารักเรา^{๑๘}

^๙ อพยพ. ๒๐/๓.

^{๑๐} คำว่า “สะบาโต” หมายถึงวันสะบาโต มาจากภาษาฮีบรูว่า “Sabbath” แปลว่า “พัก”

^{๑๑} บาทหลวงชัชวาล แสงแก้ว, **คู่มือเตรียมรับศีลมหาสนิทอย่างสง่า**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, ๒๕๕๓), หน้า ๙๙.

^{๑๒} เลวีนิติ. ๑๙/๑๓, เฉลยธรรมบัญญัติ. ๒๕/๑๔, มาระโก. ๕/๔.

^{๑๓} เฉลยธรรมบัญญัติ. ๑๕/๗-๑๑.

^{๑๔} เฉลยธรรมบัญญัติ. ๒๕/๓.

^{๑๕} เฮนรี เอช. บาร์เนทท์, **คริสเตียนจริยธรรม** แปลโดย ทอด ประทีปเสน, หน้า ๕๒-๕๓.

^{๑๖} อพยพ. ๒๐/๑-๑๗.

^{๑๗} โรม. ๑ : /๒๔.

^{๑๘} สัมภาษณ์ บาทหลวงสมจิตร์ พึ่งพรพรรณ, อธิการบ้านแฉกร ศรีราชา, วันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๕๕.

สรุปได้ว่าจริยธรรมในคริสต์ศาสนาเน้นย้ำเรื่องความรักผู้อื่นให้เหมือนรักตนเอง และความรักดังกล่าวปรับระดับของความรักเป็นรักผู้อื่นเหมือนพระเจ้ารักเรา การไม่โกรธตอบ ไม่เห็นแก่ตัว เมื่อรักผู้อื่นเหมือนรักตนเอง หรือรักผู้อื่นเหมือนพระเจ้ารักเรา นั้นย่อมหมายถึงการมีโอกาสได้ทำคุณความดีแก่สังคมส่วนรวม

๕. จริยธรรมในศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามมีหลักจริยธรรมเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องยึดถือ ๕ ประการ ได้แก่ ๑) การปฏิญาณตน เพื่อยืนยันความเชื่อถือในเอกภาพของอัลลอฮ์ และเป็นการให้คำมั่นสัญญาว่าจะเคารพภักดีต่ออัลลอฮ์องค์เดียว ๒) การทำนมาซ คือ ทำนมาซวันละ ๕ ครั้ง ได้แก่ เช้าตรู่ บ่าย เย็น พลบค่ำ และกลางคืน ๓) การบริจาคทาน ๔) การถือศีลอด คือ การงดกินงดดื่ม งดประพฤติดังตามอารมณ์ฝ่ายต่ำในช่วงเวลาระหว่างรุ่งอรุณไปจนถึงกระทั่งตะวันตกลับฟ้า โดยให้ถือศีลอดนี้ทุกวันเป็นเวลาหนึ่งเดือนเต็มในเดือนรอมมาฎอน หรือเดือนที่เก้าของปฏิทินอิสลามโดยยึดหลักจริยธรรมทางกาย ได้แก่ การไม่กราบไหว้รูปเคารพ ไม่ดูหมิ่นในพระคัมภีร์และในคำสอนของพระนะบี ไม่เอนเอียงไปทางศาสนาอื่น จริยธรรมทางวาจา ได้แก่ ไม่พูดว่าตนได้เห็นพระอัลลอฮ์ ไม่พูดว่าตนได้สนทนากับพระอัลลอฮ์ ไม่พูดว่าพระอัลลอฮ์ทรงมีความดงาม ไม่ยกเอาพระนามของพระองค์มาอ้างในการกระทำอันไม่บังควร ไม่กล่าวหาหรือนินทาพี่น้องมุสลิมว่าเป็นผู้ปฏิบัตินอกกลุ่มนอกรทาง ไม่พูดในสิ่งที่ทำไม่ได้ว่าทำได้ สิ่งที่ทำได้อย่างพูดว่าทำไม่ได้ ไม่ด่า ไม่สาปแช่งพระนะบี ไม่นำคำศักดิ์สิทธิ์ในศาสนามาพูดเล่น ฯลฯ จริยธรรมทางใจ ได้แก่ การไม่สงสัยพระอัลลอฮ์เจ้าว่าทรงเป็นผู้สร้างสรรค์สิ่ง ไม่สงสัยความเป็นศาสนทูตของพระนะบีมะหะหมัด ไม่สงสัยในพระคัมภีร์อัลกุรอาน ฯลฯ^{๑๔} กล่าวได้ว่าศาสนาอิสลามประกอบด้วยหลักใหญ่ๆ ๒ ประการคือ หลักศรัทธา หรือความเชื่อในศาสนา

สรุปได้ว่าจริยธรรมของหลักคำสอนทั้ง ๓ ศาสนา คือศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ได้แก่ ๑. รักตนเองโดยการพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร ไม่เบียดเบียนตนเอง ๒. รักผู้อื่นโดยการแสดงความรัก การเสียสละเพื่อเพื่อนมนุษย์ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๓. รักตนเองและรักผู้อื่นโดยการทำความดี ละเว้นความชั่ว ประารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข เป็นผู้ให้ จริยธรรมทั้ง ๓ ศาสนาสามารถรักษาไว้ด้วยกาย คือการกระทำดีต่อผู้อื่นด้วยการเกื้อกูลกัน ทางวาจา ได้แก่ การพูดที่อยู่บนพื้นฐานของความจริง ไม่พูดยั่วยุ ทางใจได้แก่การคิดดีกับผู้อื่นที่เป็นพื้นฐานจากจิตใจ คือความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข คิดที่จะให้

^{๑๔}ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, หน้า ๔๑๗.

๖. จริยธรรมของนักคิด

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าจริยธรรมเป็นหลักประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ จริยธรรมของนักคิดสามารถแบ่งได้เป็นนักคิดตะวันตก และนักคิดตะวันออก สำหรับนักคิดตะวันตกมีหลายคน ผู้เขียนขอกล่าวถึงประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาคือโอบามา และแมซีเทเรซ่า แมซีในคริสต์ศาสนิกายโรมันคาทอลิก

นักคิดชาวตะวันตก : ได้แก่ โอบามา ประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาเจ้าของรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพในปี ค.ศ. ๒๐๐๙ ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีศีลธรรม โดยศาสตราจารย์ Jonathan Haidt แห่งมหาวิทยาลัยเวอร์จิเนียได้ทำการวิจัยประสิทธิผลจากการพูดของโอบามาในที่สาธารณะและมีเหตุผลที่สรุปได้ว่ามีประสิทธิผลมาก เพราะนักการเมืองมักมีความซับซ้อนในการพูดปลุกเร้าอารมณ์ และปรารถนาที่จะประพฤติตนเป็นคนดีมีศีลธรรมต่อผู้อื่น^{๒๐} ซึ่งความนิยมของชาวสหรัฐที่มีต่อโอบามาเนื่องจากโอบามามีทัศนะสนับสนุนการออกกฎหมายลดการเสี่ยงภัยจากการก่อการร้ายด้วยนิวเคลียร์ ให้ความสำคัญในเรื่องของการยุติสงครามอิรัก พลังงาน และการประกันชีวิตแบบสากล^{๒๑} มีการรื้อฟื้นเครือข่ายความปลอดภัยเพื่อคนจน^{๒๒}

แมซีเทเรซ่า ท่านได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ “สำหรับการอาสาต่อสู้เพื่อลดความยากจนทุกข์ยากซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการนำไปสู่ความสงบสุขและสันติ” (for work undertaken in the struggle to overcome poverty and distress, which also constitute a threat to peace.) กลุ่มของแมซีเทเรซ่าให้เป็นคณะนักบวชคาทอลิกมีชื่อว่า “คณะธรรมทูตแห่งเมตตาธรรม” (Missionaries of Charity)^{๒๓} ท่านเป็นผู้นำการบริจาคหาทุนมาสร้างอาคารให้แก่ผู้ยากไร้ สถานพยาบาล ฯลฯ หลายแห่ง ทรรศนะของแมซีเทเรซ่าคือให้ความสำคัญเรื่องความเหลื่อมล้ำในสังคม การรังเกียจคนจรจัด การกลั่นแกล้งประทุษร้ายกัน

นักคิดชาวตะวันออก : ได้แก่ คานธี มีทัศนะเกี่ยวกับ “อหิงสา” เป็นวาทะที่ชาวตะวันออกทราบกันดี ว่าด้วยเรื่องการเมืองไม่เบียดเบียน ท่านใช้หลักการข้อนี้ในการต่อสู้กับรัฐบาลอังกฤษ เรียกว่า

^{๒๐}ดูรายละเอียดใน New emotion dubbed, “**elevation**” (English) Toronto Star, December 11, 2008.

^{๒๑}“Study busy cut favor weather”, CBS, 2004.

^{๒๒} Zeleny, Jeff, “**Judicious Obama Turns up Volume**”, Chicago Tribune, 2005.

^{๒๓}Clucas, Joan Graff. **Mother Teresa**, (New York : Chelsea House Publications, 1988), p. 58-59.

การต่อสู้โดยใช้ความสงบ ไม่ใช่ความรุนแรงหรืออาวุธ จนได้รับชัยชนะในที่สุด^{๒๔} หลักอหิงสา ประกอบด้วยหลักความรักความอดทน ความกล้าหาญ ความบริสุทธิ์ และความซื่อสัตย์^{๒๕}

องค์ทะไลลามะ มีทัศนะเกี่ยวกับ “สันติภาพ และขจัดความขัดแย้ง” ว่า การแข่งขันกันอย่างรุนแรงระหว่างอุดมการณ์ กำลังและอำนาจ อีกด้านหนึ่งคืออิสรภาพความหลากหลาย สิทธิของปัจเจกและประชาธิปไตย ซึ่งพระองค์สนับสนุนเรื่องสันติธรรม และการขจัดความรุนแรงออกไปจากทุกระดับชั้นอันเป็นรากฐานที่สำคัญและจำเป็นสำหรับสันติภาพโลกและเป็นเป้าหมายสูงสุดสำหรับระเบียบนานาชาติ และต้องมีสันติธรรม ความใจกว้างและความรักด้วย ทุกศาสนาสาถลต้องลดความเห็นแก่ตัวลงและรับใช้ผู้อื่น^{๒๖}

สรุปได้ว่านักคิดตะวันตกมีทัศนะในการช่วยเหลือผู้ยากไร้ มีความพยายามในการยุติสงครามให้ความสำคัญกับความเหลื่อมล้ำในสังคม ให้ความสำคัญของความปลอดภัย ส่วนนักคิดตะวันออกให้ความสำคัญต่อการต่อสู้แบบสงบที่เรียกว่าอหิงสา ความรัก ความอดทน ความกล้าหาญ ความบริสุทธิ์ และความซื่อสัตย์ เน้นย้ำความรักลดความเห็นแก่ตัว และรับใช้ผู้อื่นซึ่งนักคิดตะวันตกไม่มี

๗. ความขัดแย้งกับการสื่อสารทางการเมือง

สังคมในยุคปัจจุบันเป็นสังคมที่มีตัวแปรที่เรียกว่า “ไร้ระเบียบ” (Chaos) ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญที่อยู่บนพื้นฐานของสังคมที่มีความแตกต่าง และหลากหลายไปด้วยค่านิยม ทัศนคติ ภาษา ศาสนา ความต้องการ ผลประโยชน์ และกลุ่มชาติพันธุ์ ที่พยายามจะดำรง และรักษาความเป็นอัตลักษณ์และผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองเอาไว้ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เกิด “ความไม่สมนัย” ของตัวแปรต่างๆ เกิดอาการขบเหลี่ยมกันขึ้นจนกลายเป็นภาวะไร้ความสมดุล และก่อให้เกิดปฏิกิริยาที่เรียกว่า (Side Effect) จนนำไปสู่ “ความขัดแย้ง” (Conflict) ในที่สุด

^{๒๔}ดูรายละเอียดใน โจแอนด์ บอนดูแรนต์, **อหิงสา อาวุธของคนกล้า: ศึกษาปฏิบัติการสัตยาเคราะห์ของคานธี และฉลอง เพ็ชรเสนา, ขวัญชีวิตอินเดีย**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๒).

^{๒๕}เอกสารประกอบการสอนภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, **“อหิงสา..ของมหาตมะคานธี”**, บทคัดย่อ.

^{๒๖}เฟเบียน โอเกกิ เชียน, **กล้าฝันเพื่อมนุษยชาติ บทสนทนากับทะไลลามะว่าด้วยเรื่องเงิน การเมือง และชีวิตอย่างที่ควรจะเป็น**, แปลโดย วิศิษฐ์และณัฐพัส วังวิญญู. (กรุงเทพมหานคร : สวนเงินมีมา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

“ความขัดแย้ง” มาจากภาษาอังกฤษว่า Conflict มาจากภาษาละตินว่า Confligere แปลว่า การต่อสู้ (Fight) การทำสงคราม (Warfare) ความไม่ลงรอย หรือเข้ากันไม่ได้ (Incompatibility) การขัดซึ่งกันและกัน หรือการเป็นปรปักษ์ (Opposition) หมายถึง “การที่บุคคล ๒ คน กลุ่มบุคคล มีความเห็น ความเชื่อ ความต้องการไม่เหมือนกัน โต้แย้ง หรือโต้เถียงกัน ดันรน ต่อกันและแข่งขันกัน ความขัดแย้งก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ดังนี้

ในมุมมองของนักคิดทั้งตะวันตกและตะวันออกมองในแง่ของความขัดแย้งเป็นธรรมชาติที่ตั้งที่ ราล์ฟ ดาห์เรนดอร์ฟ (Ralf Dahrendorf) มองว่าความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ และสังคม ซึ่งพระธรรมปิฎกมองว่า “ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่ปัญหาที่คือขัดแย้งกันอย่างไรจึง ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด”^{๒๗} สำหรับ ศ. สมภาร พรหมทา นักปรัชญามองว่า “ความจริงกับความฝัน จะขัดแย้งกันเสมอ และยอมรับว่าโลกคือเวทีแห่งความขัดแย้ง”^{๒๘} และประเด็นความขัดแย้งก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลง ความขัดแย้งก่อให้เกิดพลังงาน ในความขัดแย้งไม่มีผู้ใดถูก ไม่มีฝ่ายใดผิดโดย สมบูรณ์ และความขัดแย้งทำให้เกิดการปฏิสังสรรค์

การสื่อสารทางการเมืองมีแหล่งข่าวสารที่สำคัญได้แก่รัฐบาล และองค์กรทางการเมืองเช่น รัฐสภา พรรคการเมือง หรือระบบราชการ ส่วนช่องทางการสื่อสารทางการเมืองได้แก่สื่อมวลชนโดยเฉพาะสื่อมวลชนที่อยู่ในมือของรัฐ เช่น กรมประชาสัมพันธ์ อ.ส.ม.ท. เป็นต้น โดยการนำสารออกไปสู่ประชาชน ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมในการติดต่อสื่อสารไปยังผู้รับสารคือประชาชน เพื่อก่อให้เกิดการยอมรับต่อรัฐบาล การยอมรับเป็นการรับรู้ถึงข้อมูลข่าวสาร ข่าวสารที่ได้รับจะถูกตีความออกมาดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับทัศนคติของผู้รับสารคือประชาชนที่ส่งผลไปยังพฤติกรรม ทำนองเดียวกันการสื่อสารทางการเมืองยังรวมไปถึงบุคคลในองค์กรด้วย เช่น การติดต่อสื่อสารระหว่าง นักการเมืองกันเอง รัฐบาลกับพรรคการเมือง ฯลฯ การสื่อสารทางการเมืองตั้งอยู่บนพื้นฐาน การโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) อันเป็นบริบทในการครอบงำความเชื่อโดยมิชอบในการหลอ หลอการรับรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้รับสาร การโฆษณาชวนเชื่อจึงไม่ยั่งยืนเนื่องจากเนื้อแท้ ถูกรองรับด้วยมายาคติ เพราะในที่สุดสังคมก็ลงเอยด้วยอุดมการณ์ ความเชื่อ และค่านิยมที่แตกต่าง กัน^{๒๙}

แม้กระนั้นการสื่อสารทางการเมืองบนรากฐานของประชาธิปไตยเป็นการกำหนดให้คลื่น ความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของ

^{๒๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **สลายความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๓-๔.

^{๒๘}สมภาร พรหมทา, **“ไตร่ตรองมองตน”**, (กรุงเทพมหานคร : พุทธชาติ, ๒๕๓๕), หน้า ๕๕-๖๑.

^{๒๙}วัลลภ ลำพาย, **แนวคิดและกระบวนการสื่อสารทางการเมือง หน่วยที่ ๓**, (นนทบุรี : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒.

ชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้คลื่นความถี่ดังกล่าวได้อย่างเท่าเทียม ให้ประชาชนมีเสรีภาพในการสื่อสารถึงกันได้มากขึ้น รวมทั้งให้สิทธิ เสรีภาพ และเสมอภาค ในการแสดงความคิดเห็น ผ่านการพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อสารโดยวิธีอื่นๆ ด้วย การสื่อสารยังถือเป็นเครื่องมือสนับสนุนหรือเรียกชื่อทางการเมืองของประชาชน^{๓๐} โดยผ่านกระบวนการสื่อสารทางการเมืองระหว่างกัน

ผู้เขียนมองว่าการโฆษณาชวนเชื่อกับการสื่อสารทางการเมืองจึงไม่อาจแยกออกจากกันได้ เนื่องจากผู้รับสารยังยึดติดอยู่กับตัวบุคคล อันเป็นการเชื่อในเรื่องที่ตนยังไม่ได้ประสบกับตนเอง และไม่มีใครกล้าปฏิเสธว่า “สื่อโทรทัศน์” เป็นสื่อที่ทรงพลังของการสื่อสารทางการเมืองเพราะถือว่าเป็น “สื่อสากล” อันมาจากเทคโนโลยีประเภทดาวเทียมที่ถ่ายทอดข่าวสารเหตุการณ์ต่างๆ ทั่วโลก เราควรหันมาพิจารณาแนวคิดอิทธิพลของสื่อ ทั้งสื่อบุคคล และสื่อมวลชน

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าจริยธรรมถือเป็นพื้นฐานทางสังคมที่เป็นตัวกำกับความดีชั่วของมนุษย์ การสื่อสารทางการเมืองจึงต้องมีจริยธรรมเป็นกรอบในการสื่อสารเพื่อไม่ให้เกิดความรุนแรงขึ้นทั้งในรัฐบาล กับประชาชน บุคคลในองค์กรรัฐบาลเอง รัฐบาลกับองค์กรอื่น หรือแม้แต่พรรคการเมืองด้วยกันเอง อย่างไรก็ตามมีวิธีหลายวิธีสำหรับทฤษฎีตะวันตกในการจัดการความขัดแย้งได้แก่ การเจรจาตนเอง^{๓๑} การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง^{๓๒} การประนีประนอม การหลีกเลี่ยง หรือการถอนตัว การเผชิญหน้า การโน้มน้าว ฯลฯ^{๓๓}

๙. การประยุกต์จริยธรรมเพื่อการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติ

รากเหง้าของความขัดแย้งที่เกิดแก่การสื่อสารทางการเมืองมาจากปัจจัย ๒ ปัจจัยคือ ๑) ปัจจัยภายในได้แก่ (๑) ความอยากได้ อยากดี อยากมี อยากเป็น เช่นอยากได้รถยนต์ราคาแพง อยากมีตำแหน่งหน้าที่การงานใหญ่โต อยากเป็นมหาเศรษฐี อยากเป็นรัฐมนตรี อยากเป็นนายกรัฐมนตรีนั่น เป็นต้น เมื่อสมหวังในความอยากก็ไม่อยากให้ความอยากนั้นหายไป เมื่อพบกับความไม่สมหวังก็อยากให้ความไม่สมหวังนั้นหมดไปเสีย (๒) ความถือดีที่คนเรามักเอาเราไปเปรียบกับคนอื่นว่าเราดีกว่าคนอื่น เราดีกว่าคนอื่น เราเสมอกับคนอื่น (๓) ความเห็นผิดในเรื่องที่ว่าตายแล้วสูญ

^{๓๐}สเลียร์ เซยประทับ, การสื่อสารกับการเมือง : เน้นสังคมประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^{๓๑}Fred C. Ikle, **How Nations Negotiate**, (New York : Harper & Row, 1964), p. 3-4.

^{๓๒}Christopher W. Moore, **The Mediation Process : Practical Strategies for Resolving Conflict**, 2nd ed, (San Francisco : Jossey-Bass Publishers, 1996), p. 7-8.

^{๓๓}วัลลภ ลำพาย, แนวคิดและกระบวนการสื่อสารทางการเมือง หน่วยที่ ๓, หน้า ๒๔-๒๕.

กรรมไม่มี คือไม่เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และความเชื่อในเรื่องที่ว่าโลกนี้จะคงอยู่ตลอดไป^{๓๔} และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ทรรศนะที่มาของความขัดแย้งว่า “อยากได้ อยากใหญ่ ใจแคบ”^{๓๕} และพฤติกรรมศาสตร์ในแง่ของสันดานมนุษย์^{๓๖} และความก้าวร้าว^{๓๗} ๒) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ตัวแปรในด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงชีพ และการแย่งชิงทรัพยากรในระดับต่างๆ^{๓๘}

สรุปได้ว่าสาเหตุของความขัดแย้งมาจากปัจจัยภายใน ได้แก่ความอยาก ความถือดี ความเห็นผิด และปัจจัยภายนอก ได้แก่ ตัวแปรในด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงชีพ และการแย่งชิงทรัพยากรในระดับต่างๆ

จากที่กล่าวมาในด้านจริยธรรมพุทธ คริสต์ อิสลาม นักคิดตะวันตก และตะวันออกนำมาประยุกต์จริยธรรมต่อการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติได้ ๓ ทางคือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งสามารถประยุกต์ได้ดังนี้

๙.๑ จริยธรรมการสื่อสารทางการเมืองทางกาย

การกระทำทางกายถือเป็นสิ่งที่มนุษย์แสดงออกมาทางการกระทำซึ่งแสดงออกมาทำให้บุคคลทราบว่าเขาคิดอย่างไร จริยธรรมที่แสดงออกมาทางการกระทำที่ดีและก่อให้เกิดสันติได้แก่

๑) **ยืมสยาม** ถือเป็นกรสื่อสารไม่ตรีจิตไปยังบุคคลรอบข้าง เมื่อมีรอยยิ้มทำให้สถานการณ์ที่เคร่งเครียดคลายลง จะเห็นได้จากสื่อต่างๆ ว่าในขณะที่ผู้พูดแล้วแสดงสีหน้ายิ้มแย้มไปด้วยจะทำให้การพูดนั้นเต็มไปด้วยอาการยิ้มแย้ม แม้ในสถานการณ์ที่ตั้งเครียดก็จะทำให้สถานการณ์เบาบางลง แม้ในภาวะวิกฤตก็ทำให้สถานการณ์นั้นยุติลงด้วยดี

๒) **การให้** ซึ่งปกติเมื่อพูดถึงคำว่า “ให้” เรามักนึกถึงให้สิ่งของ วัตถุ หรือเงินตรา สำหรับการประยุกต์ การให้สามารถแบ่งได้ ๓ ประการคือ (๑) การให้วัตถุสิ่งของต่างๆ เช่นการให้ปัจจัย ๔ ได้แก่ เสื้อผ้า อาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย และสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น รถยนต์ อุปกรณ์เกี่ยวกับการสื่อสาร เป็นต้น (๒) การให้ความรู้ต่างๆ อันก่อประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมและสังคม เช่น

^{๓๔} อภิ.สง. (ไทย) ๓๕/๑๖/๕๗๓.

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), “วิถีสู่สันติภาพ” (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน Konrad Lorenz, **On Aggression**, (New York : Bantam, 1969).

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน Ashley Montagu, ed. **Man and Aggression**, (New York : Oxford University Press), 1968.

^{๓๘} ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, **สันติวิธี วิถีวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๖-๓๗.

การให้ความรู้ในด้านภาษา การให้ความรู้ในแง่ของวิชาการ การให้ความรู้ในการประกอบอาชีพ การให้ความรู้ในเรื่องของหลักศาสนา (๓) การให้อภัย ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม ถ้าคนในสังคมนั้นรู้จักให้อภัยกันก็จะไม่เกิดความขัดแย้งแล้วเลยไปที่ความรุนแรง ผู้เขียนมองว่าการอยู่ร่วมกันย่อมมีการกระทบกระทั่งกัน ผู้คนในสังคมควรมีการให้อภัยกัน หลักความคิดการให้อภัยต้องมี “ปัญญา” กำกับเสมอ โดยมองจากความเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตนจนละเลยการให้อภัยก็เพราะเกิดจากความเห็นแก่ตัว การให้อภัยถือเป็นการไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓) กตัญญู เพราะเมื่อเราเกิดมาบ้านเมืองมีคุณต่อพวกเรา เรามีความสุข มีความสะดวกสบาย มีที่พักอาศัยดี มีสิ่งแวดล้อมที่ดี เราจึงควรมีความกตัญญูต่อบ้านเมือง ช่วยกันทำนุบำรุงบ้านเมือง ไม่ย้ายโยให้รัฐบาล นักการเมือง และประชาชนแตกแยกกัน แต่ควรกตัญญูต่อบ้านเมืองโดยการส่งเสริมสนับสนุนในการทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง

๔) ความจริง เราไม่ควรมองความจริงในลักษณะของปัจเจกบุคคล คือ เรามักจะมองปัญหาต่างๆ ว่าเกิดจากตัวบุคคล ซึ่งเรามองว่าปัญหาสังคมเกิดขึ้นเพราะมีคนไม่ดีบางคนหรือหลายคน ถ้าจัดการคนไม่ดีนั้นเสียบ้านเมืองก็สงบสุข และต้องใช้ความรุนแรงจัดการ และเราไม่สามารถจะมองเห็นว่าปัญหาสังคมนี้มีคนไม่ดีอยู่ มีนักการเมืองที่ไม่ซื่อสัตย์อยู่ มีนักการเมืองที่คอร์รัปชั่น แต่ที่ลึกไปกว่านั้นคือรากเหง้าที่ทำให้คนที่เป็นนักการเมืองไม่ซื่อสัตย์ ทำไมจึงขึ้นมาเป็นใหญ่ได้ และต้องมีปัจจัยทางสังคมที่ทำให้คนที่ไม่ดีขึ้นมาเป็นใหญ่ ความจริงในการสื่อสารทางการเมืองจึงเป็นเรื่องของความจริงระดับจุลภาค และระดับมหภาค และความจริงที่มีอำนาจ ต้องเป็นกระบวนการที่เอาความจริงมาแสดง โดยการยึดมั่นในความจริงอย่างเต็มที่

ดังนั้น ความจริงในการสื่อสารทางการเมือง ทุกคนต้องอยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรมของความจริงที่มีอยู่ทั้งในทางกาย ทางวาจา และทางใจ เมื่อทุกคนซึ่งเป็นระดับมหภาคมีจริยธรรมเป็นพื้นฐาน และมีการยึดมั่นความจริงอย่างแท้จริง ปัญหาของสังคมจึงจะน้อยลง

๕) ความเป็นกลาง ในทางการเมืองถือเป็นการไม่เลือกฝ่าย แต่การไม่เลือกฝ่ายในความเป็นกลางนั้นต้องมี “จริยธรรม” อันเป็นพื้นฐานของศีลธรรมกำกับ คือ เล็งไปที่ความถูกต้องตามหลักศีลธรรมโดยไม่ใช้ความรู้สึก หรือความลัทธิส่วนตัวเป็นตัวชี้วัด

๖) ความรัก เป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้จึงอยู่ในส่วนของใจ แต่สามารถแสดงออกมาทางการกระทำได้ ดังนั้นในการสื่อสารทางการเมือง “ความรัก” จึงอยู่ในส่วนของทั้งทางใจและทางกาย เมื่อการสื่อสารทางการเมืองตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรัก ไม่ก่อความเดือดร้อนต่อผู้อื่น และยังทำให้ผู้อื่นมีความสุขด้วยความรัก ความรักแม้เกิดขึ้นได้ยาก แต่ถ้าเรามีกำลังพอที่จะให้ความรักแก่ผู้อื่นก็จะสามารถดึงเอาความรักของอีกฝ่ายหนึ่งออกมาได้เหมือนกัน และเมื่อทุกคนมีความรักย่อมเอื้อเพื่อแผ่แผ่เกื้อกูลกัน

๗) ความรับผิดชอบ การสื่อสารทางการเมืองต้องตั้งอยู่ภายใต้จิตสำนึกของความรับผิดชอบต่อตนเอง และรับผิดชอบต่อสังคม ดังความรับผิดชอบต่อสากล (Universal Responsibility) คือเป็นสิ่งที่ควรระลึกถึงความรับผิดชอบที่มุ่งประโยชน์สุขต่อผู้อื่น เป็นความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและต่อสังคม เช่น รัฐหรือนักการเมืองควรระลึกเสมอว่า การสื่อสารทางการเมืองควรกระทำบนพื้นฐานของการไม่ทำให้สังคมสั่นคลอน คือไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือย่ำแย่

๘) ความสามัคคี^{๓๔} เราต้องยอมรับว่าการแตกแยกทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจกัน ดังนั้นจึงทำให้ชาติบ้านเมืองสั่นคลอนทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ ทำให้พวกเราต้องตระหนักถึงความสามัคคีซึ่งเป็นการแสดงออกทางการกระทำที่ทำให้รัฐ สื่อมวลชน นักการเมือง ประชาชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน อะลุ่มอล่วยในหลักการ ตักเตือน รับฟังและเคารพความคิดเห็นของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล โดยไม่ใช้อารมณ์ ความรู้สึก หรือความสัมพันธ์ส่วนตัวเข้าไปปะปน เมื่อทั้งประเทศคือ รัฐ สื่อมวลชน นักการเมือง ประชาชนมีความสามัคคีกันย่อมนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญอย่างมั่นคง

สรุปได้ว่า การสื่อสารทางกายประกอบไปด้วย ยัมสยามอันทำให้สถานการณ์ที่ตึงเครียดบรรเทาลง กตัญญูต่อชาติบ้านเมือง การให้เป็นการให้ทั้งทางวัตถุ ให้ความรู้ และให้อภัย ในส่วนปัญญาสดมภ์ค่านิยมแห่งชาติคือ ความจริง ความเป็นกลาง ความรัก ความรับผิดชอบต่อสังคม และความสามัคคี

๙.๒ จริยธรรมการสื่อสารทางการเมืองทางวาจา

ความจริง เวลากล่าวถึงความจริงไม่ควรมองในเชิงตัวบุคคลว่า ใครเป็นคนผิด แต่ให้มองไปถึงปัญหาในเชิงโครงสร้างว่ามีความเลวร้ายก่อให้เกิดการเอาเปรียบอย่างไรบ้าง และให้พูด “คำจริง” คือเป็นความจริง และเมื่อพูดคำไหนต้องทำตามนั้น และตอบโต้คำเท็จด้วยคำจริง เมื่อความจริงปรากฏ ผู้พูดคำจริงย่อมเป็นที่เคารพ น่าเชื่อถือกว่าผู้พูดคำเท็จ

ดังนั้นการสื่อสารทางการเมืองทางวาจาต้องประกอบด้วย ๑) ต้องเป็นคำจริง ๒) ต้องเป็นคำสุภาพ ๓) พูดแล้วต้องก่อให้เกิดประโยชน์แก่อีก ๔) พูดไปด้วยความรัก ความปรารถนาดี อยากรู้ ๕) พูดด้วยความสุข ๖) พูดถูกกาลเทศะ ๗) พูดถูกเวลา ๘) พูดถูกสถานที่ ๙) ไม่พูดจายั่ว

^{๓๔} การสัมมนาในกลุ่มการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติ ห่อง ๒๐๕, วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๕๕. (จากการสัมมนาได้คำ ๕ คำที่เรียกว่า “ปัญญาสดมภ์ค่านิยมแห่งชาติเพื่อสันติ” คือ ความจริง ความเป็นกลาง ความรัก ความรับผิดชอบต่อสังคม และความสามัคคี).

๙.๓ จริยธรรมการสื่อสารทางการเมืองทางใจ

ความจริง ในแง่ของความจริงนั้น เมื่อการสื่อสารทางการเมืองเกิดขึ้นคือเริ่มขึ้นที่ใจ การสื่อสารทางการเมืองจึงควรออกมาจากใจ คือต้องจริงใจ เมื่อประกอบกับจริงวาจา และจริงการกระทำ ทำให้ “ความจริง” ในการสื่อสารทางการเมืองชัดเจนขึ้น

ความรัก ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าความรักเป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้จึงอยู่ในส่วนของใจ แต่สามารถแสดงออกมาทางการกระทำได้ ดังนั้นในการสื่อสารทางการเมือง “ความรัก” จึงอยู่ในส่วนของทั้งทางใจ และทางกาย การสื่อสารทางการเมืองจะนำไปสู่สันติได้ต้องเกิดขึ้นที่ใจก่อน คือ “คิดดี” จึงจะก่อให้เกิดการสื่อสารทางการเมืองที่ดีได้ ดังนั้นการสื่อสารทางใจเป็นสิ่งสัมผัสไม่ได้ด้วยภายนอก แต่สามารถแสดงออกมาเป็นการกระทำ เช่นแสดงออกทางสีหน้า สายตา ท่าทาง

๑๐. บทสรุป

“การประยุกต์จริยธรรมเพื่อการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติ” ทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลามสรุปลงที่ “ความรัก” ในการกระทำภายนอกคือการกระทำทางกาย และคำพูด ในส่วนของการกระทำทางกายในบัญญัติธรรมค่านิยมแห่งชาติเพื่อสันติคือ ๑) ความจริง ๒) ความเป็นกลาง ๓) ความรัก ๔) ความรับผิดชอบ ๕) ความสามัคคี ในส่วนของจริยธรรมที่นอกเหนือจากบัญญัติธรรมค่านิยมแห่งชาตินั้น ประชาชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่เรียกว่าสิทธิมนุษยชน (human right) อันเป็นรากฐานของประชาธิปไตย ดังนั้นการสื่อสารทางการเมืองจึงต้องมีความอดทน อดกลั้นต่อสิ่งที่มากระทบทางกาย วาจา อันประกอบไปด้วยรอยยิ้มแบบยิ้มสยาม กตัญญูต่อแผ่นดิน รู้จักเป็นผู้ให้ทั้งวัตถุ ให้ความรู้ และให้อภัย การให้ทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมาแล้วโดยเฉพาะการ “ให้อภัย” เป็นการให้ที่ทำได้ยาก แต่ถ้าทำได้ถือเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่ การสื่อสารทางวาจาคือ ๑) ต้องเป็นคำจริง ๒) ต้องเป็นคำสุภาพ ๓) พูดแล้วต้องก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล ๔) พูดไปด้วยความรัก ความปรารถนาดี อยากให้คนฟังมีความสุข ๕) พูดถูกกาลเทศะ ๖) พูดถูกเวลา ๗) พูดถูกสถานที่ ๘) ไม่พูดจายั่ว ส่วนการสื่อสารทางใจคือ การคิดดีอันเป็นบ่อเกิดของการกระทำที่ดีซึ่งก่อให้เกิดสันติที่เรียกว่า เป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์แบบ และต้องจริงใจ

จากที่กล่าวมา การสื่อสารทางการเมืองประกอบด้วยรัฐ สื่อมวลชน นักการเมืองและประชาชน ในส่วนจริยธรรมต่อการสื่อสารทางการเมืองทั้งศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลามสรุปลงที่ความรัก ส่วนการประยุกต์จริยธรรมเพื่อการสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติ จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อประชาชนมีจริยธรรมคือยิ้มสยาม การให้ กตัญญู ความจริง ความเป็นกลาง ความรัก ความรับผิดชอบ และความสามัคคี ที่สำคัญปัจจัยทางสังคมต้องเป็นอิสระจากอำนาจทุนหรือโลกทัศน์ที่ไม่ได้ถูกรอบงำด้วยการบริโภคนิยมหรือทุนนิยมที่ก่อให้เกิดสังคม “ทุบโต๊ะ” และเราได้อาศัยอยู่ในบ้านเมืองที่มี

ทรัพยากรสมบูรณ์ มีที่อยู่ที่อาศัยจากหยาดเหงื่อแรงกาย และสติปัญญาของเราที่จริง แต่เราคงอยู่บนโลกใบนี้เพียงลำพังครอบครัวเราครอบครัวเดียวไม่ได้ เราต้องมีสังคม เราสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม ดูแล รักษาธรรมชาติแวดล้อมให้อยู่กับพวกเราเพราะต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน มนุษย์ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ธรรมชาติก็ต้องพึ่งพามนุษย์ สุดท้ายในส่วนขอ “การสื่อสารทางการเมืองเชิงสันติ” จะเกิดขึ้นได้หรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับรัฐ สื่อมวลชน นักการเมือง ประชาชนว่า จะยึดหลักจริยธรรมดังกล่าวมาใช้ในการสื่อสารทางการเมืองหรือไม่

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

คัมภีร์ไบเบิล : พันธสัญญาใหม่.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

โจแอนด์ บอนดูแรนต์. **อหิงสา อารูของคนกล้า : ศึกษปฏิบัติการสัตยาเคราะห์ของคานธี และฉลอง**

เพ็ชรเสนา ขวัญชีวิตอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๕๒.

เฉลิม พงศ์อาจารย์. **พื้นฐานอารยธรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์, ๒๕๒๙.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. **สันติวิธี วิถีวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙.

บาทหลวงซซวาล แสงแก้ว. **คู่มือเตรียมรับศีลมหาสนิทอย่างสง่า.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, ๒๕๕๓.

ดวงเดือน พันธุมนานิน และเพ็ญแข ประจวบจันก. “จริยธรรมของเยาวชนไทย” **รายงานการวิจัย**

กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๐.

บุญมี แทนแก้ว. **จริยธรรมกับชีวิต.** กรุงเทพมหานคร : หจก. ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **สลายความขัดแย้ง.** กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **วิธีสู่สันติภาพ.** กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๐.

ปรีชา พิณทอง. **ไขภษิตโบราณอีสาน.** อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘.

เพ็ญน โอเกกิ เขียน. **กล้าฝันเพื่อมนุษยชาติ บทสนทนากับทะเลลามะว่าด้วยเรื่องเงิน การเมือง**

และชีวิตอย่างที่ควรจะเป็น. แปลโดย วิศิษฐ์และณัฐพิส วังวิญญู. กรุงเทพมหานคร :

สวนเงินมีมา, ๒๕๔๕.

วัลลภ ลำพาย. “**แนวคิดและกระบวนการสื่อสารทางการเมือง หน่วยที่ ๓**”. นนทบุรี : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.

วิเชียร วิทยอุดม. **การจัดการสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๕๔.

สมภาร พรหมทา. **ไตร่ตรองมองตน**. กรุงเทพมหานคร : พุทธชาติ, ๒๕๓๕.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยานกร). **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔.

เสถียร เขยประทับ. **การสื่อสารกับการเมือง : เน้นสังคมประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. **เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย**.

พัสนัย นุตาลัย. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สุรพงษ์ โสชนะเสถียร. **การสื่อสารกับการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : ประสิทธิ์ภักดิ์ แอนด์ พรีนติ้ง, ๒๕๔๔.

๒. ภาษาอังกฤษ :

1. SECONDARY SOURCES :

(1) Books

Ashley Mongtagu. ed. **Man and Aggression**. New York : Oxford University Press, 1968.

Christopher W. Moore, **The Mediation Process : Practical Strategies for Resolving Conflict**. 2nd ed, San Francisco : Jossey-Bass Publishers, 1996.

Fred C, like. **How Nations Negotiate**. New York : Harper & Row, 1964.

Konrad Lorenz. **On Aggression**. New York : Bantam, 1969.

New emotion dubbed. **“elevation”** (English) Toronto Star, December 11, 2008.

Zeleny, Jeff. **“Judicious Obama Turns up Volume”**. Chicago Tribune, 2005.

Clucas, Joan Graff. **Mother Teresa**. New York : Chelsea House Publications, 1988.

การเมืองในพระพุทธศาสนา : แนวคิด และทฤษฎี

Politic in Buddhism : Concept and Theory

พระมหาเพ็ญภาค ฐิตมโน (พราหมณ์ชื่น)

Phramaha Phenphark Thitamano (Phramchuen)

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาระบบการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและกระบวนการจัดการทางการเมืองในประเทศไทย และ ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมกับการประยุกต์ใช้ในการเมืองผลการวิจัย พบว่า ระบบการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น ในด้านบ้านเมืองมีความหลากหลายมากกว่า ๑ ระบบขึ้นไป เช่น ระบบทวารวดีที่อิงราชธานีที่อิงอำนาจลัทธิขัตติยการปกครอง และระบบราชระบอบที่อิงธรรมวินัย โดยกลุ่มกษัตริย์เพื่อร่วมกันวินิจฉัยจัดตั้งสถาปการปกครอง ในด้านศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้ระบบการปกครองที่สำคัญ (หลังจากที่มีผู้เข้ามาบวชในศาสนาแล้ว) เพียงอย่างเดียวคือ ระบบสังฆะ ซึ่งการปกครองนี้จะถือเอามติสงฆ์เป็นใหญ่ โดยมีพระธรรมวินัย เป็นเสมือนรัฐธรรมนูญ และมีระบบการถืออาวุโส กัณฑ์ การยกย่องเอตทัคคะ การปรับโทษความผิดตามพระวินัยคอยเป็นตัวผสวน ควบคุมความประพฤติในระดับปัจเจกชนกระบวนการจัดการทางการเมืองในประเทศไทย มีพัฒนาการต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน โดยเปลี่ยนแปลงปรับปรุงไปตามยุคตามสมัย ตามฐานอำนาจของผู้ปกครอง และมีเพียงบางยุคสมัยเท่านั้นที่สามารถตอบสนองสร้างความสุขให้แก่ประชาชนได้ เช่น ในสมัยกรุงสุโขทัย มีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ส่วนหลักพุทธธรรมที่มีความสำคัญในการประยุกต์ใช้ในทางการเมือง เช่น อปทานิยธรรม ๗ ราชสังคหัตถุ ๔ และ ทศพิธราชธรรม ๑๐

Abstract

The two objectives of the article were: 1) to investigate the system of rules revealed in Theravada *Tipiṭaka* and the political management process of Thailand 2) to inspect *Buddhadhamma* towards political applications. The results showed that the system of rules revealed in Theravada *Tipiṭaka* can be mainly categorized into two parts: 1) The Rule of law has more than one system such as the Divine Right of Kings where Kings are the supreme authoritarian, and Constitutional Monarchy which occurs from the gathering of Kings to set up constitution. 2) Under the scope of religion, the Buddha used only *Sangha* System after a huge number of monks were ordained. The unique characteristics of *Sangha* System are: *Sangha* is the supreme authoritarian, *Dhamma and Vinaya* acted as Rules of Law, seniority was respected, ability and capacity were admired, penalty along with *Vinaya* were used to control monks at individual level. The political management process of Thailand was developed continuously and underwent changed as time progressed. Consequently, it was adjusted under the authoritarian in each period. Only a few periods that people's happiness and well-being were the priority, for example, "Father-Children" Rule of Law in Sukhothai Period. Examples of *Buddhadhamma*, which play an important role in political application, were, *Aparihāniyadhamma* 7 (conditions of welfare), *Rāja-saṅgahavathu* 4 (virtues making for national unity), and *R.jadhamma* 10 (virtues of rulers).

๑. บทนำ

อริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์ชาวกรีก ได้เคยกล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็น "สัตว์สังคม" ที่มีธรรมชาติอยู่ร่วมกันในสังคมขนาดใหญ่ที่เรียกว่าเมือง หรือรัฐ ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นเหล่า เป็นกลุ่มเป็นก้อน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในกลุ่ม หรือทางสังคมซึ่งกันและกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความปลอดภัย และอยู่รอดในชีวิตร่วมกัน อันเป็นการตอบสนองตามสัญชาตญาณปกติของมนุษย์^๑ และโดยทั่วไปมนุษย์ไม่สามารถที่จะแยกกันอยู่เป็นหน่วยย่อยตามลำพังได้ ทั้งนี้เพราะต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันเพื่อการดำรงชีพ และความมั่นคงปลอดภัย ดังนั้นมนุษย์จึงรวมตัวกันตั้งรัฐขึ้นมา รัฐจึงเป็นสถาบันที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และเป็นสิ่งจำเป็น รัฐสำคัญกว่าครอบครัว หรือมนุษย์แต่ละปัจเจกบุคคล

^๑ วิจิตร อวาทกุล, **เทคนิคมนุษยสัมพันธ์: Human Relations Technique**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีน ตีง เฮ้าส์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖.

ทั้งนี้เพราะรัฐมีความสมบูรณ์ในตัวเอง ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใคร แต่ครอบครัวและปัจเจกบุคคลยังต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น จึงจำเป็นต้องรวมตัวกันเป็นรัฐ ดังคำกล่าวของ อาริสโตเติลที่ว่า “ผู้ไม่อาจอยู่ในสังคม หรือไม่ต้องการอยู่ในสังคมเพราะพึ่งตนเองได้นั้น ถ้าไม่เป็นสัตว์ก็ต้องเป็นเทพเจ้า”^๒ แต่รัฐโซปราซัญญ์อีกคนนั้นมีความเห็นเป็นอีกทางหนึ่งว่า “เป็นธรรมดาสำหรับภาวะการปกติว่ามนุษย์นั้นจะต้องตกอยู่ภายใต้เครื่องพันธนาการของสังคม”^๓

มนุษย์นั้นโดยธรรมชาติเป็นสัตว์สังคม ที่ต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่คณะ เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกัน หากมิได้กำหนดกติกาอะไรสักอย่างขึ้นมาทำการอยู่ร่วมกันของมนุษย์แล้ว มนุษย์ด้วยกันเองยังเชื่อว่าน่าจะทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายขึ้นในสังคม และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์เนื่องจากโดยธรรมชาติของมนุษย์นั้น ปาเถื่อน ซลาดกลัว และไม่เป็นระเบียบดังที่ ทอมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes)^๔ กล่าวว่า “เมื่อมนุษย์จำต้องอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมภายใต้กติกาแล้ว ก็จำเป็นต้องอยู่ในตัวเองที่จะต้องกำหนดตัวผู้นำมาทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้สังคม หรือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย” ดังนั้น จึงเกิดมีระบบการเมืองการปกครองขึ้น หากเกิดปัญหาขึ้นในระหว่างมนุษย์ด้วยกัน หรือการจะทำให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นไป หลีกเลียงมิได้เสียที่จะต้องเกี่ยวข้องกับภารกิจอำนาจทางการเมือง อันมีความหมายและบริบทที่สะท้อนออกมาในเรื่องของการใช้อำนาจเพื่อการปกครองประชาชน การเมืองการปกครองซึ่งเป็นสภาพการณ์และผลที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์^๕ จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์อย่างมิอาจปฏิเสธได้ ซึ่งก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ผู้ใดก็ตาม จำเป็นต้องให้ความสนใจกับเรื่องการเมืองการปกครองไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เนื่องจากสิ่งใดที่ออกมาจากสถาบันทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติที่ทำหน้าที่ในการตรากฎหมายต่างๆ เพื่อบังคับใช้ มาจากรัฐบาลในรูปของนโยบายสาธารณะ (Public Policies) โครงการพัฒนา (Developmental Program) และงานต่างๆ ที่ประกอบขึ้นหรือดำเนินไปโดยภาคราชการ รวมไปถึงการตัดสินใจความข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลต่อบุคคล หรือบุคคลกับรัฐ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องที่การเมืองส่งผลกระทบต่อทุกคนอย่างที่ไม่อาจมองข้ามไปได้

ในอีกมิติหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคม หรือรัฐชาติไทยนั้น ซึ่งแม้จะเป็นรัฐชาติที่ผ่านประสบการณ์ทฤษฎีทางการเมืองมาแล้วอย่างยาวนานและมากมายหลายระบบ ไม่ว่าจะเป็น

^๒ Adler, M. J., **Aristotle for Everybody: Difficult thought Made Easy**, (Bantam Books, Toronto, 1985), pp. 1-4.

^๓ สุเมธ แสงนิมนวล, **พัฒนาความสัมพันธ์อย่างไร ให้ผู้คนสนุกสุขใจ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามัคคีสาร (ดอกหญ้า), ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

^๔ ทอมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) นักปรัชญาการเมืองโบราณ มีชีวิตอยู่ในช่วงปี ค.ศ. ๑๕๘๘-๑๖๗๙ จากผลงานปรัชญาการเมืองชื่อ “Leviathan” ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. ๑๖๕๑.

^๕ Eulau, Heinz, **The Behavioral Persuasion in Politics**, (New York: Random House, 1963).

ระบบการเมืองราชาธิปไตยสมัยกรุงสุโขทัยแบบพ่อปกครองลูก (ราว พ.ศ.๑๗๖๒ - ๑๘๙๐) และราชาธิปไตยแบบธรรมราชา (ราว พ.ศ.๑๘๙๐ - ๑๙๘๑) จนมาถึงระบบการเมืองราชาธิปไตยแบบเทวะสิทธิราชา หรือที่เรียกว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยลงมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ (ตั้งแต่ราว พ.ศ.๑๙๖๗ - ๒๔๗๕)^๖ หรือแม้แต่ภายหลังจากที่เปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครองแล้ว เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แม้เช่นนั้นระบอบการเมืองการปกครองและสังคมของไทยก็ยังคงผูกโยงอยู่กับพระพุทธศาสนาเรื่อยมา และพระพุทธศาสนายังคงทรงอิทธิพลต่อระบบวิถีคิด วิถีดำเนินชีวิตของชนชาวไทยทุกชั้นชนเรื่อยไปตั้งแต่ระดับผู้ปกครองจนถึงระดับประชาชนชั้นรากหญ้าทั่วไป

แนวความคิดทางสังคมของพระพุทธศาสนาในความเป็นจริง มิใช่จะสามารถพบได้จากพระไตรปิฎกในทีเดียวที่หนึ่งโดยเฉพาะ แต่มีอยู่อย่างกระจัดกระจายทั่วไป ดังนั้นเพื่อที่จะศึกษาจึงต้องสำรวจพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก เพื่อเลือกสรรแนวความคิดทางสังคม แล้วนำมากำหนดเป็นทฤษฎีทางสังคมที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน คำสอนในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างทฤษฎีทางสังคมหรือทฤษฎีอื่นใดให้เป็นระบบ แต่มีจุดประสงค์อยู่ที่ เพื่อช่วยเหลือหมู่มวลมนุษย์นั้นให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยากลำเค็ญนานาประการ ไม่ว่าจะเป็นอย่างอื่นเกิดแต่การเสาะหาปัจจัยบำรุงชีวิต ทุกข์จากกระแสสังคมภายนอกกดดัน และบีบคั้น จนถึงในที่สุดคือ ทุกข์อันเกิดแต่การต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักจบสิ้น อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสังคม หรือศาสนาเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม (Socially Engaged Buddhism) แต่ก็มีนักปราชญ์อีกหลายคนทีเดียวที่มองเห็นว่า พระพุทธศาสนามีลักษณะปฏิเสธสังคมหรือโลก ซึ่งแท้จริงแล้วหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะพระพุทธธรรมที่มีอยู่เกี่ยวกับสังคมนั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ความหมายของคำว่า “สังคม” ซึ่งพระพุทธศาสนาได้มีคำสอนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม คำสอนเกี่ยวกับสวัสดิภาพของสังคม คำสอนเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม บ่อเกิดของสังคม และรัฐ เป็นต้น

ดังนั้นเพื่อที่จะทำความเข้าใจให้เกิดขึ้น และเพื่อที่จะได้เรียนรู้ได้ถึงแง่มุมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเมือง การปกครอง หรือความสัมพันธ์ต่างๆ ของผู้คนในสังคม จึงเป็นไปได้ที่จะลเลาะในการนำพระพุทธศาสนาเข้ามาพิจารณา และเรียนรู้ร่วมไปด้วย ซึ่งจะก่อให้เกิดภาพความเข้าใจที่กระจ่างแจ้งแก่ผู้สนใจศึกษาได้เพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก

^๖ ดูรายละเอียดในจักร์ พันธุ์ชูเพชร, การเมืองการปกครองของไทย จากสมัยสุโขทัยสู่สมัยทักษิณ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (ปทุมธานี : มายด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑ - ๑๙.

๒. ความหมาย ความเป็นมาของคำว่า การเมืองการปกครอง

คำว่า “การเมืองการปกครอง” เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี ที่นักวิชาการไทยได้ผูกประพันธ์ขึ้น เพื่อให้พูดกันในการเมือง จากคำว่า รัฐปสาสน รัฐปสาสนโนบาย รัฐปสาสน ซึ่งประกอบขึ้นจากคำว่า รัฐ+ปสาสน รวมกัน โดยคำว่า “รัฐ” แปลว่า รัฐ แคว้น ประเทศ ส่วนคำว่า “ปสาสน” แปลว่า ปกครอง ดังนั้นเมื่อนำคำว่า รัฐ มาผสมเข้ากับ “ปสาสน” จึงเป็น “รัฐปสาสน” หมายความว่า “การบริหารรัฐกิจ” ซึ่งเรียกทับศัพท์ว่า “รัฐประศาสนศาสตร์” แปลว่า “ศาสตร์อันว่าด้วยการบริหารภาครัฐ, การบริหารจัดการภาครัฐ, การจัดการภาครัฐ, การบริหารราชการ, การบริหารราชการแผ่นดิน”^๗

คำว่า “การเมือง” ในภาษาอังกฤษนั้นตรงกับคำว่า “Polis” ซึ่งมาจากภาษากรีก แปลว่า “นครรัฐ” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันทางการเมืองที่ใหญ่กว่า ระดับครอบครัว หรือเผ่าพันธุ์ นครรัฐในกรีกสมัยโบราณมีอาทิ เช่น เมืองเอเธนส์ และสปาร์ตา เป็นต้น^๘ ส่วนคำว่า “การเมืองการปกครอง” ในภาษาอังกฤษตรงกับคำว่า “Government” มาจากภาษากรีกเช่นเดียวกัน คือ คำว่า “Kybernetes”^๙ แปลว่า ผู้ถือหางเสือเรือ โดยมีการเปรียบเทียบว่า รัฐบาลนั้นก็เปรียบเป็นดังเรือที่เรียกว่า “รัฐนาวา”^{๑๐} และมีการเมืองการที่เป็นนักปกครองเป็นผู้ถือหางเสือของเรือ หรือรัฐนาวานั้นเอง และนอกจากความหมายตามนี้แล้ว “การเมืองการปกครอง” ยังแปลตรงๆ ได้ด้วยว่า “การดูแล การให้ความคุ้มครอง หรือการบริหารนั่นเอง”^{๑๑}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้นิยามของคำว่า “การเมือง” ไว้ว่า การเมืองคือ งานที่เกี่ยวกับ รัฐ หรือแผ่นดิน เช่น วิชาการเมือง ได้แก่ วิชาที่ว่าด้วยรัฐ การจัดส่วนแห่งรัฐ และการดำเนินการแห่งรัฐ^{๑๒}

^๗ <http://th.wikipedia.org/wiki> (๒๕ มกราคม ๒๕๕๓).

^๘ Prof. S.N., **Modern Comparative Politics**, (New Delhi : Prentice Hall of India Prive Ltd., 1999), p 4.

^๙ Prof. K.C. Mishra, **Political Science Theory**, (Delhi: Ajanta PraKashan, 1998), p. 4.

^{๑๐} จิรโชค (บรรพต) วีระลัย และคณะ, **รัฐศาสตร์ทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๔.

^{๑๑} เตโช สนวนานนท์, **พจนานุกรมศัพท์ทางการเมือง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หน้าต่างสู่โลกกว้าง จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๔๑.

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๒.

พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำจำกัดความคำว่า ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) ว่า หมายถึง ปรัชญาที่มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองและรัฐ เช่น ธรรมชาติของรัฐและจุดมุ่งหมายของรัฐ ตลอดจนสิทธิอันชอบธรรมที่จะปกครองสัมพันธ์ภาพระหว่างเสรีภาพของปัจเจกบุคคลกับอำนาจรัฐ^{๑๓}

เพลโต (Plato) นักปรัชญาการเมืองชาวกรีก ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการเมืองไว้ว่า “การเมืองคือพฤติกรรมของรัฐ ที่รัฐจำเป็นจะต้องทำเพื่อให้เกิดกิจกรรมต่างๆ การกระทำใดๆ ที่รัฐควรทำและต้องทำทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตั้งแต่การวางนโยบาย ออกกฎหมาย และบริหารงานต่างๆ ของรัฐ เพื่อให้เกิดความสงบสุขขึ้นในสังคม”^{๑๔} และเป็นเรื่องการแสวงหาความยุติธรรมเพื่อดำรงชีวิตที่ดีงาม^{๑๕}

สมบูรณ สุธสรำวณ ได้กล่าวถึง “การเมือง” ในนิยามและความหมายตามทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า การเมือง คือ ความคิด กิจกรรม และการกระทำต่างๆ ที่เกี่ยวกับการใช้อำนาจเพื่อบริหารรัฐกิจ การจัดระเบียบสังคมของรัฐ รวมถึงการได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจหรือการได้มาซึ่งอิทธิพล ใช้อิทธิพลเพื่อให้เกิดการจัดสรรคุณค่าในสังคม ไม่ว่าจะเป็นอำนาจที่ถูกต้องตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม เศรษฐทรัพย์ และคุณค่าที่เป็นนามธรรม นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังเป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองที่ย้ำคุณค่าของมนุษย์ ความชอบธรรมของผู้ปกครองและเป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติ รวมถึงเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทย ทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง^{๑๖}

ในอีกความหมายหนึ่งก็ว่า “การปกครอง” นั่นคือ “การใช้อำนาจอธิปไตยตามกฎหมายในการพัฒนาประเทศ” และการปกครองนั้นเมื่ออยู่ด้วยกันหลายรูปแบบ เช่น การปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย และการปกครองโดยระบอบเผด็จการทหาร เป็นต้น และนอกจากนี้การปกครองยังมีได้หลายระดับ เช่น การปกครองส่วนกลาง การปกครองส่วนภูมิภาค และการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น^{๑๗}

^{๑๓}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗๙.

^{๑๔}ดาฎญาไชยพรธรรม, การเมืองการปกครอง (ฉบับชาวบ้าน), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มายิก, ๒๕๓๗), หน้า ๓๐.

^{๑๕}พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, รัฐศาสตร์ พัฒนาการและแนวการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีอนันต์, ๒๕๒๔), หน้า ๔๐.

^{๑๖}สมบูรณ สุธสรำวณ, พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑.

^{๑๗}<http://th.wikipedia.org/wiki/การปกครอง>

จากความหมายที่เข้าใจกันในปัจจุบันนี้ว่า “การเมือง” คือ กิจการบ้านเมืองที่เกี่ยวกับรัฐใน ความหมายนี้ เทียบกันได้กับการจัดส่วนแห่งรัฐ การบริหารประเทศเฉพาะที่เกี่ยวกับนโยบายในการ บริหารประเทศ เช่น การเมืองระหว่างประเทศ การดำเนินการและนโยบายระหว่างประเทศ การอำนาจ หรือควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน มีตำแหน่งทางการเมือง มีหน้าที่อำนาจหรือควบคุมการบริหาร แผ่นดิน การปกครอง การดูแลคุ้มครอง ระวังรักษา และบริหาร

ดังนั้น รวมความได้ว่า นิยามและความหมายของคำว่า “การเมืองการปกครอง” จึงหมายถึง การปกครองดูแลแผ่นดินที่เป็นอาณาเขตรัฐของตน รวมถึงการดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ภายในแผ่นดิน

แนวความคิดทางการเมืองของพระพรหมคุณาภรณ์ ท่านได้กล่าวไว้ว่า รูปแบบการเมืองที่ดี มีราชาธิปไตย กับประชาธิปไตย การเมืองในเชิงพัฒนาได้มาจากความจริงของความเป็นมนุษย์ และ ความเมตตาที่เป็นสากล จุดเด่นระบอบราชาธิปไตยอยู่ที่การแสวงหาอำนาจมาพัฒนาความสงบสุขของ ประชาชน และจุดเด่นระบอบประชาธิปไตยอยู่ที่ความสามัคคีมีศีลธรรม ส่วนจุดอ่อนอยู่ที่การใช้เสียง ข้างมากปราศจากความยุติธรรมและความถูกต้อง ส่วนแนวความคิดทางสังคมการเมืองของพระ พรหมคุณาภรณ์อยู่ที่การศึกษาเพื่อให้คนบรรลุเป้าหมาย มองปัญหาทางสังคมมาจากการขาดสิทธิ เสรีภาพ และความไม่เสมอภาค เสนอทางออกต่อสังคมการเมืองในการสร้างจริยธรรมนักการเมือง สร้างสรรค์ธรรมราชาธิปไตยให้เป็นพื้นฐานประชาธิปไตย^{๑๔}

^{๑๔}พระสภานนท์ จรณธมโม (เตี้ยนวน), การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมือง ของเพลโต กับของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙). หน้า ข.

สรุปก็คือ การเมืองกับการปกครองนั้น มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกัน เพราะการปกครองหรือการบริหารระเบียบกฎหมาย เพื่อให้เกิดการบำบัดทุกข์บำรุงสุขนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยอำนาจคือการเมือง จึงจะดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงไปได้ เพราะฉะนั้นการศึกษาเรื่องการเมือง และการปกครอง จึงหมายถึงการศึกษาที่เกี่ยวกับการจัดการองค์กรที่ใช้อำนาจ และระเบียบกฎหมายในการบริหารปกครองประเทศ

๓. เรื่องอันว่าด้วย มโนทัศน์ทางการเมือง

มโนทัศน์ในทางการเมือง (political concepts) นั้นคือความคิดทางการเมืองที่มีความเป็นนามธรรมสูง อาทิ ความยุติธรรม (justice), สิทธิอำนาจ (authority), สิทธิ (right), ความเท่าเทียม (equality) และเสรีภาพ (freedom) เป็นต้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการถกเถียงในมโนทัศน์ทางการเมืองนั้นมักเกิดจากรากฐานในทางประวัติศาสตร์ ซึ่งรวมไปถึงปรัชญา, ศาสนา, อุดมการณ์, ทฤษฎี ฯลฯ ของผู้ที่ใคร่ครวญถึงมโนทัศน์ในทางการเมืองนั้นด้วย

มโนทัศน์เป็นสิ่งที่สำคัญอันดับต้นๆ ในการศึกษาการเมือง อาจกล่าวได้ด้วยว่ารากฐานของการศึกษาการเมืองนั้นก็คือการศึกษานโยบายต่างๆ ที่พยายามเข้ามาสร้างค่านิยมให้กับมโนทัศน์ต่างๆ นั้นเอง ลักษณะพิเศษของมโนทัศน์ทางการเมืองมี ๒ แบบ^{๑๙} คือ ๑) เป็นปทัศฐาน (normative) ซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่นักรัฐศาสตร์ใช้สร้างความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ให้แตกต่างจากเรื่องอื่น เช่นสร้างความเข้าใจว่า “รัฐประหาร” แตกต่างจาก “การปฏิวัติ” อย่างไร เป็นต้น และ ๒) เป็นการพรรณนา (descriptive) คือ เป็นมโนทัศน์ที่นักรัฐศาสตร์ใช้อธิบายความคิดในเรื่องนั้นๆ เช่น ในทัศนะของนักรัฐศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องรัฐประหารนั้น การศึกษาดังกล่าวทำให้นักรัฐศาสตร์คนนั้นเข้าใจการรัฐประหารอย่างไร เป็นต้น

ดังนั้น มโนทัศน์ทางการเมืองจึงไม่มีความเป็นกลาง หากแต่ได้ถูกแฝงได้ด้วยค่านิยม และอุดมการณ์ไว้แล้ว ดังนั้น นอกจากมโนทัศน์ทางการเมืองจะใช้อธิบายโลกที่นักรัฐศาสตร์เห็นแล้ว มโนทัศน์ทางการเมืองยังทำให้นักรัฐศาสตร์ไม่สามารถคิดออกจากกรอบของค่านิยม และอุดมการณ์ที่มีผลต่อมโนทัศน์ทางการเมืองอีกด้วยในเวลาเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้นักรัฐศาสตร์จึงต้องระลึกลึกเสมอว่า มโนทัศน์ในทางการเมืองนั้น มีลักษณะสัมพัทธ์ (relatively) การที่นักรัฐศาสตร์จะศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมืองใดๆ ด้วยมโนทัศน์ใดๆ นักรัฐศาสตร์ก็ต้องระลึกลึกถึงข้อจำกัดและความเป็น

^{๑๙} Stephen D. Tansey. **Politics: the basic.** (3rd ed.), (London: Routledge, 2004), p. 47.

การเมืองของโมโนทัศน์ทางการเมืองต่างๆ ไปด้วย^{๒๐} โมโนทัศน์ทางการเมืองจึงมีลักษณะที่สำคัญที่สุดคือเป็น “โมโนทัศน์ที่ต้องถกเถียง (contested concept)” ไม่มีความตายตัว มีลักษณะสัมพัทธ์ (relative) ซึ่งการนำข้อเสนอในการถกเถียงนั้นก็ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางทฤษฎีของนักรัฐศาสตร์แต่ละตระกูล ว่ามีมุมมองความเชื่อ อุดมการณ์ และค่านิยมอย่างไร^{๒๑}

๔. รูปแบบการเมืองในพระไตรปิฎก

๔.๑ สภาพสังคม และการเมืองในพระไตรปิฎก

ในช่วงสมัยพุทธกาล พื้นที่ในชมพูทวีปมีอาณาเขตที่กว้างใหญ่ สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนมีความเป็นอยู่ที่หลากหลาย แต่หากมีความเหลื่อมล้ำสูงต่ำต่างกันมาก ลักษณะการเมืองการปกครองจึงขาดเอกภาพ ลักษณะของบ้านเมืองหรือรัฐ มีการแบ่งรัฐออกเป็นรัฐใหญ่ รัฐเล็ก กระจายกันออกไป รัฐเหล่านี้ปกครองโดยราชา และสภาราชา ซึ่งได้อำนาจโดยการสืบตระกูลบ้าง โดยอาศัยการคัดเลือกจากนักรบบ้าง โดยพระราชที่ทรงอำนาจสูงสุดบ้าง และโดยการหมุนเวียนกันขึ้นมาทำหน้าที่บ้าง รัฐเหล่านั้นมีทั้งที่เป็นรัฐอิสระ และรัฐที่ตกเป็นเมืองขึ้นของเมืองที่มีอำนาจมากกว่า

ในพระไตรปิฎก มีกล่าวถึงรัฐสำคัญๆ ในพุทธกาลไว้ ๑๖ รัฐ หรือที่เรียกว่า “โสฬสมหาชนบท” ประกอบด้วย รัฐอังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัถสกะ อวันตี คันธาระ กัมโปชะ^{๒๒} และที่ปรากฏในที่อื่นๆ อีก ๕ รัฐ คือ ลักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะ และอังคตตราปะ ซึ่งในแต่ละรัฐจะมีราชาหรือผู้ปกครองอิสระไม่ขึ้นต่อกัน มีอาณาเขตที่แน่นอน ทำให้เศรษฐกิจบ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง มีความมั่งคั่ง มั่นคง แต่ก็มีการกระทบกระทั่งกันจนก่อให้เกิดเป็นกรณีพิพาทถึงกับเกิดสงครามแย่งชิงบุกรุกยึดครองอาณาเขตของกันอยู่เสมอๆ

^{๒๐}Michael Freedman, “What Makes a Political Concept Political?” (paper prepared for delivery at the 2005 Annual Meeting of the American Political Science Association, September 1-4, 2005): p. 24

^{๒๑}พิสิษฐกุล แก้วงาม, **ทฤษฎีการเมืองกับการศึกษารัฐศาสตร์**, มหาสารคาม: หลักสูตรสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยกฎหมาย และการปกครอง มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

^{๒๒} อัง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๘.

ในการกำเนิดของแคว้นต่างๆ นั้น เกิดจากการรวมตัวกันเข้าของชนเผ่าพื้นเมือง หรือชนเผ่าที่มีอาณาเขตใกล้เคียงกัน รวมตัวกันเข้าเป็นหมู่บ้าน เป็นเมือง และรวมเมืองเล็กๆ จนกลายมาเป็นแคว้นหรือรัฐ ผู้ปกครองส่วนใหญ่จะเป็นบุคคล หรือกลุ่มบุคคลซึ่งเป็นที่นับถือของกลุ่มหนึ่ง หรือกลุ่มชนอื่นๆ ในแถบนั้น ซึ่งอาจจะใช้กำลัง และอำนาจในการเข้าไปยึดครองเอาก็ได้ ดังมีข้อสันนิษฐานจาก "ปรีชา ช้างขวัญยืน" ว่า ...“แคว้นต่างๆ ดังกล่าวนี้ (๑๖ รัฐ) เป็นรัฐอิสระ ซึ่งจัดเป็นวิวัฒนาการของการปกครองในระยะแรกๆ รัฐหรือแคว้นใดนั้นอาจเป็นหัวหน้าชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่เป็นที่นับถือของชนกลุ่มอื่นๆ หรืออาจด้วยการใช้กำลังเข้ายึดครอง ดังนั้นเราจึงพบแคว้นที่เป็นราชาธิปไตย เช่น แคว้นกาลิ และแคว้นโกศล กับแคว้นที่เป็นสมพันธรัฐ แคว้นวัชชีเป็นตัวอย่างของ (การปกครองอย่างแคว้นสมพันธรัฐ) และแคว้นมัลละซึ่งเคยเป็นแคว้นที่ปกครองแบบราชาธิปไตยภายหลัง ก็กลับกลายมาเป็นแคว้นแบบสมพันธรัฐด้วย”^{๒๓}

สงครามที่เกิดขึ้นครั้งสมัยพุทธกาล เป็นสงครามรุกดินแดน สงครามตียึดเมือง สงครามเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยเหตุผลทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ ผลจากสงครามยังผลให้รัฐเล็กๆ ถูกยึดอำนาจหรือถูกผนวกเข้ากับดินแดนรัฐมหาอำนาจ เช่น กรณีของรัฐโกศลทำสงครามกับรัฐกาลิเป็นเวลานาน^{๒๔} จนในที่สุด รัฐโกศลก็สามารถยึดเอารัฐกาลิมาไว้ในอำนาจได้สำเร็จ รัฐวังสะ โดยการนำของพระเจ้าอุเทน กับรัฐอวันตี โดยการนำของพระเจ้าจันชปิซโซต ได้รวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับรัฐมคธของพระเจ้าพิมพิสาร ในขณะเดียวกันรัฐมคธเองก็พยายามกลืนรัฐโกศลด้วยกลยุทธ์ต่างๆ นับตั้งแต่งานการทูต ไปจนกระทั่งสุดท้ายก็ใช้กำลังยึดโกศลไว้ในอำนาจได้โดยเด็ดขาด เพราะรัฐต่างๆที่เคยมีอยู่ถูกผนวกรวบรวมดินแดนเข้าเรื่อยๆ รัฐที่ชนะสงครามก็ขยายอำนาจทางการเมืองการปกครองโดยลำดับ ดังนั้นครั้งพุทธกาลจึงเหลือรัฐที่เป็นมหาอำนาจอยู่เพียง ๔ รัฐคือ รัฐโกศลพีหรือวังสะ อวันตี โกศล และมคธ แต่ก็มีเชื่อว่าจะทำให้บ้านเมืองสงบร่มเย็น เพราะทั้ง ๔ รัฐนี้ก็ยังมีการแข่งขันความได้เปรียบเสียเปรียบกันอยู่ ผู้ปกครองยังต้องการชัยชนะหรือมีอำนาจยิ่งใหญ่แต่เพียงผู้เดียว จึงทำให้ต้องมีการระดมกำลังจากแหล่งต่างๆ เช่น ต้องเกณฑ์แรงงาน ต้องเกณฑ์ทหารเพื่อเตรียมรบเป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่า การเมืองการปกครองในสมัยพุทธกาลนั้น แต่ละรัฐต่างก็แย่งชิงอำนาจกันในการปกครอง รัฐไหนแพ้ก็ถูกรวมเข้ากับรัฐที่ชนะ และกลายเป็นเมืองลูกหลวง หรืออยู่ภายใต้การปกครองของรัฐที่ชนะ ทำให้จำนวนรัฐเล็กตกลงแล้วเกิดเป็นอาณาจักรใหญ่ๆ ที่มีอำนาจมากกว่า และจากการสู้รบระหว่างรัฐเหล่านี้ ทำให้เกิดความยากลำบากแก่ประชาชน เหตุการณ์ต่างๆ ฟังมาสงบลงเมื่อตอนที่รัฐมคธ สามารถยึดอำนาจรัฐโกศลได้อย่างเด็ดขาดนี้เอง ซึ่งเหตุการณ์นี้อยู่ในช่วงตอนปลายพุทธกาลแล้ว ดังนั้นจึงปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับเรื่องการทำสงครามระหว่างรัฐ

^{๒๓} ปรีชา ช้างขวัญยืน, *ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๓-๔.

^{๒๔} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๒.

ต่างๆ อยู่หลายที่ด้วยกัน และจากข้อนี้จึงอาจจะลงเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่า ความจริงแล้วในตลอดชั่วพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้า ในทางสังคมบ้านเมืองแล้ว ย่อมถือได้ว่าเป็นยุคที่มีความวุ่นวายทางการเมืองสูงที่สุดช่วงหนึ่ง หากแต่เมื่อหันมาพิจารณาในสังคมสงฆ์ คือ ในสังคมของผู้ที่เข้ามาบวชอยู่ในบวรพุทธศาสนาในเวลานั้น ซึ่งก็เป็นผู้ที่เข้ามาจากเชื้อชาติ ตระกูลต่างๆ กัน หรือแม้แต่จากบ้านเมือง จากแคว้นที่เป็นศัตรูคู่พิพาทแย่งดินแดนกัน แต่พระพุทธเจ้าได้ใช้วิธีการเช่นใดในการบริหารปกครองคณะสงฆ์อันมีสภาพภายในที่แตกต่างกันในระดับปัจเจกบุคคลอย่างสุดขีดเช่นนั้น ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสามัคคี มีความพร้อมเพรียงกัน จนเกิดเป็นความงดงามขึ้นในท่ามกลางสังคมแห่งสังฆะของพระองค์ได้ นับเป็นสิ่งที่น่าค้นหา ตรึกตาม และใคร่ครวญถึงเป็นอย่างยิ่ง

๔.๒ พระพุทธเจ้ากับการบริหารคณะสงฆ์

เมื่อว่าโดยทั่วไป การบริหารกิจการต่างๆ นั้นย่อมมีหลักการใหญ่ๆ อยู่ ๒ อย่าง คือ ๑) การให้รางวัลแก่ผู้ที่ทำดี และ ๒) การลงโทษแก่ผู้ที่ทำผิด ซึ่งในหลักการใหญ่ทั้งสองนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าได้นำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารคณะสงฆ์ของพระองค์ได้อย่างวิเศษยิ่งคือ

๑) การให้รางวัล ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การยกย่องสรรเสริญต่อบุคคลที่ทำความดี มีความสามารถ เช่น การแต่งตั้งภิกษุ ภิกษุณี ตลอดทั้งอุบาสก อุบาสิกา ผู้มีความดี ความสามารถโดดเด่นในหมู่สงฆ์ให้มีตำแหน่ง (โดยการยกย่องคุณความดี) เป็นเอตทัคคะต่างๆ เป็นต้น

๒) การลงโทษ แก่ผู้ที่ทำผิด การลงโทษแก่ผู้ที่ทำผิดของพระพุทธเจ้าก็มีอยู่ด้วยกันหลากหลายวิธีการ และในระดับที่ต่างๆ กัน คือ มีทั้งที่เป็นไปในระดับเบา แค่อำหนึ แล้วให้ปฏิญาณว่าจะไม่ทำอีก มีทั้งระดับกลางที่จะต้องประจานตัวแล้วอยู่ชดใช้ความผิด และมีทั้งระดับหนัก คือ ขับออกไปเสียจากหมู่ ให้ขาดจากสภาพของการเป็นสมาชิกในหมู่สงฆ์ ข้อนี้ดังจะเห็นได้จากการบัญญัติพระวินัยขึ้นมาของพระองค์ ซึ่งพระวินัยนี้ต่อมาถือเป็นกลไกหลักในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ของพระองค์ และยังเป็นเครื่องในการช่วยรื้อเรียงความประพฤติการปฏิบัติของคณะสงฆ์ให้มีความพร้อมเพรียง สามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่สงฆ์ ดังข้อยืนยันจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าในพระวินัยปิฎกนั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก ๑ เพื่ออยู่ผาสุกแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม ๑ เพื่อถือตามพระวินัย ๑”^{๒๕}

^{๒๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

นอกจากสองข้อที่ยกมาข้างต้นนี้แล้ว ในการบริหารปกครองคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในชั้นยังมีระบบกลไกที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การใช้ “ระบอบสังฆาธิปไตย” ในการบริหารปกครองคณะสงฆ์อีกด้วย

๕. ระบอบสังฆาธิปไตยกับการบริหารคณะสงฆ์

สังฆาธิปไตย คือระบอบการปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางรูปแบบไว้เพื่อให้สงฆ์มีอำนาจ และเป็นใหญ่ในการทำกิจการต่างๆ โดยไม่ให้ยึดถือตัวบุคคลเป็นหลัก เป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นเพื่อต้องการให้เกิดความสามัคคีความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ และความคล่องตัวขององค์กรคณะสงฆ์ที่เหมาะสมในยุคสมัยนั้น รูปแบบการปกครองแบบสังฆาธิปไตยนี้พระพุทธเจ้าทรงมีประสบการณ์จากแคว้นเล็กๆ อย่างแคว้นสักกะที่ตั้งอยู่ทางเหนือของประเทศอินเดียโบราณ ที่มีระบอบการปกครองอย่าง “สังฆะ” ซึ่งตอนที่พระองค์ทรงพระชนมายุได้ ๒๐ ปีบริบูรณ์แล้วเคยได้เข้าเป็นสมาชิกของศากยะสังฆะ หรือสภามนตรีของศากยะ ซึ่งมีสถานสภาชื่อว่า “สังฆสภาคาร”^{๒๖}

คณะสงฆ์ในยุคสมัยนั้นไม่มากนัก และที่สำคัญล้วนแล้วแต่มีอุดมการณ์ที่จะบรรลुरुธรรมทั้งนั้นจึงเข้ามาบวช ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่าองค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จะมีแนวโน้มไปในทางสามัคคีธรรม คือ มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระประมุขโดยมีการบริหารจัดการผ่านมาทางสังฆะ หรือหมู่ของภิกษุ ซึ่งหากจะนำสังฆาธิปไตยมาเปรียบเทียบกับประชาธิปไตยเพื่อให้เห็นถึงที่มาของอำนาจที่มีการถ่วงดุลกันและกันทั้ง ๓ อำนาจ คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจการบริหาร อำนาจตุลาการ

ในการศึกษาระบอบการเมืองแบบสังฆาธิปไตยของพระพุทธเจ้า ควรที่ต้องได้รับการพัฒนาต่อให้เป็นองค์ความรู้ใหม่ๆ และกว้างขึ้นเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการวิเคราะห์ของนักวิชาการยุคปัจจุบันมานี้ มักจะพยายามชี้คำสั่งคมไปแต่ในเรื่องของธรรมาธิปไตย ซึ่งความเป็นจริงแล้ว ธรรมาธิปไตยนั้นมีใช้ระบอบการปกครองคณะสงฆ์ เพียงแต่เป็นธรรมรัฐ หรือกรอบแนวความคิดอันเป็นหลักธรรมาภิบาล ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ร่วมกับระบอบการบริหารแบบต่างๆ ใดๆ ก็ได้ เพื่อทำให้เกิดความเป็นธรรม และชอบธรรมในการบริหารจัดการอย่างที่สุดนั่นเอง

^{๒๖}วิรัช ธีรพันธุ์เมธี, พุทธปรัชญา การปกครอง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

๖. การบริหารคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

ความจริงแล้วในการที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลเพิ่มเติม นั้นเมื่ออยู่ว่า สังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาล มีอำนาจในการบริหารองค์กรคณะสงฆ์ตามขอบเขตของตนอยู่ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร หรืออำนาจตุลาการ กล่าวคือ

๑) อำนาจนิติบัญญัติ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท หรือพระวินัย เพื่อใช้ปกครองสงฆ์ เป็นพุทธบัญญัติทั้งหมด แต่ทรงบัญญัติอย่างเปิดเผย ทั้งต่อหน้าสงฆ์ ต่อหน้าวัตถุ และต่อหน้าบุคคล (ผู้เป็นต้นตอให้เกิดเรื่องราวขึ้น) โดยมีสังคมสงฆ์ให้ความเห็นชอบ

๒) อำนาจบริหาร เดิมทีนั้นพระสงฆ์ยังมีไม่มาก พระองค์จึงทรงบริหารงานเอง ต่อมาเมื่อ พระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น พระองค์ก็ทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ ดังจะเห็นได้จากการบรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น

๓) อำนาจตุลาการ สถาบันตุลาการของพุทธจักร มีกฎระเบียบที่วางไว้เป็นบรรทัดฐาน แห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันมิให้ประพฤติดิ และมามีวิธีการลงโทษ แต่การลงโทษ ผู้กระทำความผิดในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท มิใช่เพื่อการแก้แค้น หากเป็นการให้บทเรียน เพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดีในสังคม การลงโทษนั้นจึงมีจุดมุ่งหมาย ๒ ประการ^{๒๗} คือ ๑) เพื่อให้ผู้กระทำความผิดกลับตัวเป็นคนดี และ ๒) เพื่อช่วยป้องกันความชั่วร้ายทำนองเดียวกันที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

การลงโทษทางวินัย หรือการปรับอาบัติ สังคมสงฆ์จะเข้ามาจัดการ เพราะเป็นปัญหาที่ กระทบถึงสังคมโดยส่วนรวม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งประเด็นนี้ทำให้มองเห็นว่า พระวินัย หรือสิกขาบท เป็นธรรมนุญการปกครองที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นใช้กับคณะสงฆ์ แต่ก็สามารถ เทียบเคียงได้กับหลักกฎหมายทางอาณาจักร อย่างน้อยก็สะท้อนแนวความคิดที่ว่าพระพุทธเจ้าทรง ยอมรับว่า กฎหมาย มีความจำเป็นในการปกครอง ไม่ว่าจะในส่วนของคณะสงฆ์ หรือฝ่ายบ้านเมือง

^{๒๗} สมภาร พรหมทา, “สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา” พุทธศาสนศึกษา, (ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗), หน้า ๖๑.

๗. หลักพุทธธรรมกับการประยุกต์ใช้ในการเมือง

หากจะจะไปการปกครองก็คือ กำลัง หรือพลังของอำนาจ และหากเมื่อจะกล่าวถึง กำลัง หรือพลังของอำนาจ โดยเฉพาะนักปกครองทั้งหลาย ต้องมีอำนาจที่สำคัญที่สุด คือ ต้องมีปัญญาพละ คือ มีกำลังแห่งปัญญามากเป็นสำคัญ เพราะถ้าวากำลังแห่งปัญญานั้นสามารถเข้าใจ ดีความ ทำความ เห็นได้ถูกต้อง มีเหตุมีผลในการตัดสินใจ และนอกจากนี้แล้วยังสามารถทำให้อำนาจ หรือพลังข้ออื่น ขยับเคลื่อนไปได้ด้วยดี อย่างในปฐมพาสุตรที่ว่าด้วยเรื่องกำลัง พระพุทธเจ้าทรงแสดงสิ่งที่เป็นอำนาจ หรือกำลังของบุคคลต่างๆ ไว้ ๘ ประเภท คือ

๑. เด็กมีการร้องไห้เป็นกำลัง
๒. มาตุคามมีความโกรธเป็นกำลัง
๓. โจรมีอาวุธเป็นกำลัง
๔. พระราชามีอิศริยยศเป็นกำลัง
๕. คนพาลมีการเพ่งโทษผู้อื่นเป็นกำลัง
๖. บัณฑิตมีการไม่เพ่งโทษผู้อื่นเป็นกำลัง
๗. คนผู้เป็นพหูสูตมีการพิจารณาเป็นกำลัง
๘. สมณพราหมณ์มีขันติเป็นกำลัง^{๒๘}

อำนาจเป็นสิ่งที่มียู่กับการปกครอง สังคมใดมีระบอบการปกครอง สังคมนั้นก็ย่อมมีการใช้อำนาจ การปกครองที่ดีจะต้องประพடுத்தปฏิบัติให้ถูกต้อง มีจริยธรรมของนักปกครองด้วย ดังจะเห็นได้จากกรการปกครองแบบบิดาปกครองบุตรในสมัยสุโขทัย ที่พระมหากษัตริย์ดูแลทุกข์สุขของประชาชนเหมือนบิดาซึ่งมีหน้าที่ต่อบุตร ในขณะที่ประชาชนเองก็ให้ความเคารพเชื่อฟัง ความกตัญญู ต่อพระมหากษัตริย์เป็นการตอบแทน ซึ่งถือว่าลักษณะการปกครองดังกล่าว สอดคล้องกับคุณค่าทางจริยธรรมของพระพุทธศาสนา ที่ได้จัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบิดา มารดากับบุตร ตลอดจนแยกแยะสิทธิและหน้าที่ของทั้ง ๒ ฝ่ายไว้อย่างชัดเจน

^{๒๘} อภ.นวก. (ไทย) ๒๓ / ๒๗ / ๒๗๒.

๘. บทสรุป

จากที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้น สรุปได้ว่า บุคคลที่มีกำลัง เท่ากับการมีอำนาจ ผู้ที่มีในสิ่งที่บุคคลอื่นไม่มี หรือมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เหนือกว่าคนอื่น ๆ ย่อมจะบังคับ หรือควบคุมให้บุคคลอื่นกระทำตามความต้องการของตนเองได้ แต่อำนาจก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่มีความได้ค่าได้ด้วยตัวเอง เพราะอำนาจจะมีค่าขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อมีผู้นำอำนาจนั้นไปใช้ในทางที่ดีหรือไม่ ถ้าใช้อำนาจไปโดยไม่มีการอบ หรือไม่คำนึงถึงขอบเขตของศีลธรรมแล้วก็จะสร้างความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและสังคมได้ เพราะอำนาจเป็นใหญ่ในโลก ถ้าหากตกไปอยู่ในมือของคนดี อำนาจก็จะอำนวยประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและแก่สังคมส่วนรวมได้อย่างมากมาย แต่ถ้าตกไปอยู่ในมือของคนไม่ดีแล้วผลก็จะเกิดขึ้นในทิศทางตรงกันข้าม

การปกครองมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากต่อการใช้อำนาจของผู้ปกครอง แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า อำนาจนั้นถูกใช้อย่างจำกัด จึงจะมีประโยชน์ต่อการปกครอง ทำให้คนผู้ถูกปกครองเคารพเชื่อฟัง และเกิดศรัทธา ยกตัวอย่างเช่น บิดาปกครองบุตร ต้องใช้ความนุ่มนวลในการปกครอง และจะต้องให้สอดคล้องกับหลักของการประพฤติที่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรด้วย จึงจะจัดว่าระบบการปกครองนั้น บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้จะเห็นได้ว่า เมื่อผู้ปกครองดี มีศีลธรรม เข้าใจระบบการปกครองของผู้ใต้การปกครองการปกครองจะสมบูรณ์ ผู้ใต้ปกครองต้องมีศีลธรรม จริยธรรม ต่อบริยาบทกฎเกณฑ์ของการบริหารบ้านเมืองด้วย เมื่อเป็นธรรมทั้งผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง การปกครองก็จะดีและพัฒนาไปสู่ความสงบสุขได้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

จักร์ พันธุ์ชูเพชร. **การเมืองการปกครองของไทย จากสมัยสุโขทัยสู่สมัยทักษิณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, ปทุมธานี : มายด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๙.

จันทิมา เกษแก้ว. **การเมืองการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๐.

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา อินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๒๐.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **พระมหารัชมิกราชาธิราช**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

จิรัช (บรรพต) วีระสัย และคณะ. **รัฐศาสตร์ทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐.

ดาฤภา ไชยพชรธรรม. **การเมืองการปกครอง (ฉบับชาวบ้าน)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มายิก, ๒๕๓๗.

เดโช สวานนนท์. **พจนานุกรมศัพท์ทางการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : หน้าต่างสู่โลกกว้าง จำกัด, ๒๕๕๕.

นงเยาว์ พีระตานนท์. **การเมืองการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๑.

พรรคศักดิ์ ผ่องแผ้ว. **รัฐศาสตร์ พัฒนาการและแนวการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีอนันต์, ๒๕๒๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พิสิษฐกุล แก้วงาม. **ทฤษฎีการเมืองกับการศึกษารัฐศาสตร์**. มหาสารคาม : หลักสูตรสาขาวิชารัฐศาสตร์วิทยาลัยกฎหมาย และการปกครอง มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐.

ลิขิต ชีรเวคิน. **การเมืองการปกครองของไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.

วิจิตร อาวะกุล. **เทคนิคมนุษยสัมพันธ์: Human Relations Technique**. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๒.

วิรัช ธีรพันธุ์เมธี. **พุทธปรัชญา การปกครอง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐.

สมบุญ สุธำราญ. **พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔

สมภาร พรหมทา. “สิทธิในทัศนะของพุทธศาสนา” ใน **พุทธศาสนศึกษา**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗,

พระสภานนท์ จรณธมฺโม (เตียนนวน). การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองของเพลโต กับของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระสุชี ชาครธมฺโม/ศรีมาตย์. **ศึกษาวิเคราะห์ การเปลี่ยนแปลงของประเพณีฮีดลิสสอง: ศึกษากรณีตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

สุขุม นวลสกุล และ วิศิษฐ์ ทวีไศรยชัย. **การเมืองการปกครองไทย**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.

สุเมธ แสงนิมนวนล, **พัฒนาความสัมพันธ์อย่างไร ให้ผู้คนสนุกสุขใจ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักคี่สาร, ๒๕๓๗.

๒. ภาษาอังกฤษ

Adler, M. J. **Aristotle for Everybody : Difficult thought Made Easy**. Bantam Books, Toronto, 1985.

Eulau, Heinz. **The Behavioral Precaution in Politics**. New York : Random HouseProf 1963.

S.N., Michael Freedman, “**What Makes a Political Concept Political?**” (paper prepared for delivery at the 2005 Annual Meeting of the American Political Science Association, September 1-4, 2005).

Modern Comparative Politics. New Delhi : Prentice Hall of India Prive Ltd., 1999.

Prof. K.C. Mishra, **Political Science Theory.** Delhi : Ajanta PraKashan, 1998.

Stephen D. Tansey. **Politics : the basic. (3rd Edition).** London : Routledge, 2004.

๓. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

<http://th.wikipedia.org/wiki/การปกครอง>

<http://th.wikipedia.org/wiki> (๒๕ มกราคม ๒๕๕๓).

กตัญญูกตเวทีกะ อริยวิถีสู่ความปรองดอง

Gratefulness: Noble Pathway towards Reconciliation

พระครูสังวรสุตกิจ (อนันต์ ญาณส่วโร)

PhrakruSungwornsutakit (Anan Yānasongvaro)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

บทคัดย่อ

มนุษย์ยังมีกิเลสต้นเหตุความทะยานอยากความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นได้ ซึ่งมีมิติทางพระพุทธศาสนา มองความขัดแย้งของบุคคลและสังคมว่าเป็น ทวิภาวะ คือความขัดแย้งภายใน เรียกว่า “ความบาดหมาง” เป็นความขัดแย้งที่ยังไม่ปรากฏแต่ซ่อนตัวอยู่ลึกๆ ภายในใจ และความขัดแย้งภายนอก ที่แสดงออกทางกายภาพ อันเกิดจากความเห็นไม่พ้องกัน ที่นำไปสู่การทะเลาะวิวาท แย่งชิง กระทั่งนำไปสู่การทำร้ายกัน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมเกิดจากสภาพปัญหาที่มาจากหลาย ปัจจัย หนึ่งในสาเหตุเหล่านั้นคือการที่คนในสังคมขาดความกตัญญูกตเวทิตา ความกตัญญูเป็นธรรมนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ กตัญญูกตเวทีกะ เป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้เป็นเครื่องมือหล่อเลี้ยงจิตใจในการดำเนินชีวิตของบุคคล เพราะเป็นคุณธรรมที่สำคัญ อันจะเป็นฐานในการเกื้อหนุนให้สังคมเกิดความมั่นคงและพัฒนาอย่างเป็นระบบ

Abstract

Human beings still have desires deep down which may result in conflict and disagreement. From Buddhist perspective, such personal and social conflict is regarded as “twilight” situation. Twilight situation involves an internal conflict which refers to hidden disagreement, whereas external conflict expresses itself physically in the forms of quarrels, physical abuse, fights, etc. Conflict or disagreement in society is a result of numerous, multi-dimensioned problems, one of which is lack of gratefulness. Gratefulness is the virtue that brings about happiness and prosperity. Gratefulness needs to be instilled in and held by children and adults as a rule of living since such virtue is an essential foundation for a good, secure, and sustainable developed society.

๑. บทนำ

ในแต่ละวันเราพบเห็นความขัดแย้ง และข่าวของความขัดแย้งทั้งในองค์กร และสังคมทั่วไป ทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนระหว่างประเทศ ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ไม่มีใครปรารถนา แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยงพ้น ตราบิโดที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่และอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมดังที่เหมาเจ๋อตุง กล่าวไว้ว่า “ไม่มีสิ่งใดที่ไม่มีความขัดแย้ง ไม่มีความขัดแย้งก็ไม่มีโลก”^๑ เพราะตราบิโดมนุษย์ยังมีกิเลสตัณหาความทะยานอยากอยู่ ความขัดแย้งก็ย่อมจะมีต่อไป สังคมจะไม่มี การขัดแย้งก็ต่อเมื่อสังคมนั้นเป็นสังคมแห่ง “อริยะ” นั้นหมายถึง สภาวะของจิตมนุษย์ต้องก้าวไปสู่ความเป็น “พระอรหันต์” ถึงจะไม่มี ความขัดแย้งกัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อัครคินิเวสสนะ, ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ย่อมไม่วิวาท ห่มเถียงกับใครๆ โวหารใดที่ชาวโลกนิยมนพูดกัน ก็ไม่ยึดมั่น กล่าวไปตามโวหารนั้น”^๒ และ “มุนีผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณานั้น รู้จักสมณพราหมณ์ ผู้เป็นเจ้าลัทธิเหล่านี้ว่าเป็นผู้เข้า

^๑ www.moe.go.th/wijai/conflict.doc

^๒ เหว่ วิมุตตจิตติโต โข อัครคินิเวสสน ภิกษุ น เกนจิ ส่วทติ น เกนจิ วิวทติ ยณจ โลกานวุตต เตน โวหารติ อปรามลสิ. ม.ม.(บาลี) ๑๓/๒๐๖/๑๘๒, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๗๕/๒๔๓.

ไปอาศัยทิวและรู้จักเป็นที่อาศัย นักปราชญ์ครั้นรู้จักแล้ว ก็หลุดพ้น ไม่ถึงการวิวาทกัน”^๓ พระพุทธพจน์บทนี้ย้ำเตือนว่า บุคคลที่เข้าถึงความจริงในขั้นสูงสุดทางพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมไม่มีความขัดแย้งในสภาวะธรรม ไม่มีความสงสัย หรือตั้งข้อสงสัยแกต่อสภาวะธรรม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยิ่งเป็นไปไม่ได้ที่ผู้บรรลุธรรมจะก่อความบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน

แต่ด้วยโลกของความเป็นจริงมนุษย์ในสังคมปัจจุบันมนุษย์ยังอยู่ไกลในวิถีของพระอริยบุคคล ความขัดแย้งจึงมีคู่กับสังคมมนุษย์ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็ทุกชนชั้นในสังคม และเกิดขึ้นทุกระดับตั้งแต่หน่วยเล็กที่สุดในสังคม คือ “ครอบครัว” ซึ่งประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก ก็ย่อมจะมีความขัดแย้งกัน เช่น พ่อกับแม่ขัดแย้งกันบ้าง ลูกกับพ่อแม่ขัดแย้งกันบ้าง หรือแม่แต่ลูก ซึ่งมีพี่กับน้องก็ย่อมจะขัดแย้งกันบ้าง ขึ้นอยู่ที่ว่าจะมีวิธีอย่างไรในการแก้ไขความขัดแย้งนั้นๆ

ความขัดแย้งในมิติของพระพุทธศาสนาองความขัดแย้งของบุคคลและสังคมว่าเป็น “ทวิภาวะ” ซึ่งมีประเด็นความหมายใน ๒ ประการ^๔ คือ

๑. ความขัดแย้งภายใน (Internal Conflict) หมายถึง ภาวะหรืออาการที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของแต่ละบุคคล อันเกิดมาจากความต้องการของบุคคลที่ได้สั่งสมพฤติกรรมของตนเองจนกลายเป็น “จริต” ของบุคคล ซึ่งมีทั้งโทสจริต โมหจริต และราคะจริต และภาวะอันเกิดมาจากความแปลกแยกในตนเองหรือความแปลกแยกจากคนอื่น ๆ ตั้งแต่ในครอบครัว องค์กร หรือสังคม ที่อาจก่อให้เกิดความสับสน ความลังเลสงสัย ความฟุ้งซ่าน ความพยายาม และความไม่รู้จักจริงในสิ่งที่ควรจะทำ ประพฤติปฏิบัติหรือปัญญา ซึ่งความขัดแย้งในลักษณะของวิชาดังกล่าวยังไม่แสดงออกทางกายภาพให้คนอื่นได้รับรู้ เรียกว่า “ความบาดหมาง” อันเป็นความขัดแย้งที่ยังไม่ปรากฏหรือซ่อนตัวอยู่ลึกๆ ภายในใจ (Latent Conflict)

๒. ความขัดแย้งภายนอก (External Conflict) หมายถึง ภาวะของความขัดแย้งที่บุคคลหรือกลุ่มคนขัดกัน ไม่ลงรอยกัน และไม่เห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ภาษาชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ข้อมูล โครงสร้างทางองค์กรและสังคมที่แตกต่างกัน จนนำไปสู่การปะทะสังสรรค์กันในระหว่างบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่มบุคคล กลุ่มบุคคลต่อบุคคล หรือกลุ่มบุคคลต่อกลุ่มบุคคล อันเป็นการแสดงออกในเชิงกายภาพ เช่น ทะเลาะวิวาท แย่งชิง บาดหมาง จนนำไปสู่การทำร้ายร่างกายของบุคคลอื่น เป็นต้น

^๓ ชุ.ม.(ไทย) ๒๙/๑๑๒/๓๓๕.

^๔ พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), การมีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งในมิติพระพุทธศาสนา, สำนักวิจัยข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส, ๒๕๕๐), หน้า ๙๒-๙๓.

จะเห็นได้ว่า สาเหตุของความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ทั้งภายในและภายนอก เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะทำให้เกิดความเสียหายมากกว่าความเจริญรุ่งเรือง เพราะความขัดแย้ง ส่งผลให้เกิดความบาดหมาง และความแตกแยก อันส่งผลให้สังคมขาดซึ่งความสามัคคี ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า ความขัดแย้งดังกล่าวจะเป็นภาพลบติดตาทั้งหมดทุกกรณี หากแต่ว่าต้องสามารถแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าวให้เกิดความปรองดอง ให้เร็วที่สุด ขัดแย้งในระยะเวลาที่สั้นที่สุด ทั้งนี้ ผู้เขียนจึงขอเสนอแนวทางในการสร้างความปรองดองตามแนวทาง “กัตตัญญกตเวที”

๒. ความสัมพันธ์ของความปรองดองกับความกัตตัญญกตเวที

๒.๑ วิธีการอยู่อย่างปรองดอง

ความปรองดองในภาษบาลีมีหลายคำ แต่คำที่ถูกกล่าวมากคือ “สมวายะ”^๕ แปลว่า ความพร้อมเพรียงความประสานกลมกลืนและการอยู่ร่วมกันอย่างประสานปรองดอง คำที่มีความหมายใกล้เคียง เช่น สามัคคี สมานฉันท์ ส่วนภาษาไทยคำว่า ความปรองดอง^๖ มีหลายความหมายเช่น การออมชอม การประนีประนอม การยอมรับ การไม่แก่งแย่งกัน การตกลงกันด้วยความไกลเกลี่ย การตกลงกันด้วยไมตรีจิต

ความปรองดองจึงเป็นส่วนสำคัญที่นำมาซึ่งความสุขสงบแก่หมู่คณะ แม้ในความตอนหนึ่งที่ปรากฏว่า ความปรองดองนี้ถือเป็นพระคุณของพระพุทธเจ้า^๗ และเป็นคุณระดับศีลของพระสาวกถึงความตอนหนึ่งว่า

“มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่าสมบูรณด้วยศีลเป็นอย่างไร คือ ภิกษุละเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พุดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี”^๘

^๕ สหาวยเวน พยาเปตวา อยตติ สมวาโย. ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมทร-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เรื่องปัญญา, ๒๕๔๓), หน้า ๗๑๓.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕๒.

^๗ ที.ลี. (ไทย) ๙/๙/๔.

^๘ ที.ลี. (ไทย) ๙/๑๙๔/๖๕.

ส่วนภิกษุผู้ทำลายความปรองดองในหมู่สงฆ์^๙ หรือประพฤติตามภิกษุผู้ทำลายความปรองดองในหมู่สงฆ์^{๑๐} ต้องอาบัติสังฆาทิเสส (ครุกาบัติ) ผู้ทำการยุยงสงฆ์ให้แตกกัน (สังฆเภท) เป็นอนันตริยกรรม^{๑๑} นอกจากนี้ยังกำหนดสายสัมพันธ์แห่งความปรองดองในหมู่สงฆ์ไว้ด้วยเรียกว่าวัตร เช่น อุปัชฌายวัตร สัทธวิหริวัตร อาจริยวัตร อันตวาสิกวัตร หากภิกษุกระทำวัตรต่างๆ ต่อกัน สิ่งที่จะเกิดตามมา คือความปรองดองในหมู่สงฆ์

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า “ความปรองดอง” เป็นวิถีของการอยู่ร่วมกันเป็นอารยธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้วางรากฐานของการอยู่ร่วมกันไว้

๒.๒ กัตถุญจกตเวที : คุณธรรมที่ต้องปลูกฝัง

ความดีที่บุคคลต้องปฏิบัติต่อกันเพื่อความสุขความเจริญพระพุทธเจ้าตรัสถึงบุคคล ๒ จำพวก^{๑๒} คือ

๑) **บุพการี** หมายถึง บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน หมายถึง ผู้ที่มีบุญคุณหรือเคยทำอุปการะแก่ผู้อื่น เช่น เคยเลี้ยงดู สั่งสอน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้ให้กำเนิดหรือตามหน้าที่ ไม่ว่าจะมากหรือน้อยโดยไม่หวังผลตอบแทน แต่ทำด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตากรุณา หวังเพียงแต่ทำเพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ในพุทธศาสนาได้จัดบุพการีบุคคลไว้ ๔ ประเภทได้แก่ พ่อแม่, ครูอุปัชฌาย์, พระเจ้าแผ่นดิน, พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒) **กัตถุญจกตเวที** หมายถึงบุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน หมายถึงผู้ที่ระลึกถึงบุญคุณที่ผู้อื่นเคยทำเคยช่วยเหลือเกื้อกูลตนมาไม่ว่าจะมากหรือน้อย สำนึกในบุญคุณของท่านอยู่เสมอ เมื่อมีโอกาสได้ตอบแทนบุญคุณไม่ว่าจะด้วยวิธีใดๆ ก็เต็มใจที่จะทำตอบแทน เป็นการสนองคุณท่านตามกำลังความสามารถ ผู้ที่เป็นกัตถุญจกตเวทีบุคคล คือ ลูกหมิง-ชาย, คิษย์ สัทธวิหริก, อันตวาสิก, พสกนิกร, พุทธศาสนิกชน

บุคคลทั้ง ๒ เรียกว่า ทูลลภบุคคล คนที่หาได้ยาก คือ บุพการีบุคคลที่จะทำอุปการะต่อผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนหาได้ยาก เพราะโดยนิสัยคนมักคิดถึงแต่ประโยชน์ส่วนตนหวังจะเป็นแต่

^๙วิ.มท. (ไทย) ๑/๔๐๒/๔๔๕-๔๔๖.

^{๑๐}วิ.มท. (ไทย) ๑/๔๐๘/๔๕๐.

^{๑๑}กรรมหนักที่สุดฝ่ายบาปอกุศล ให้ผลรุนแรงต่อเนื่องไปโดยไม่มีการมอญจะมากันหรือขึ้นได้ (ห้ามสวรรค์ห้ามนิพพาน).

^{๑๒}คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเขียน, หนังสือเรียนเชิงบูรณาการ ธรรมศึกษาชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : เสียงเขียน, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖.

ผู้รับ กตัญญูกตเวทีนุคคลก็หายาก เพราะโดยนิสัยคนไม่ค่อยสำนึกถึงสิ่งที่ผู้อื่นทำดีต่อตนมักลืมบุญคุณคน บุคคลทั้งสองกลุ่มจึงต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอันจะเป็นกุศลแก่กลุ่มบุคคล

คุณธรรมด้านความกตัญญูกตเวทิจึงเป็นสิ่งที่ควรปลูกฝังเพื่อใช้เป็นเครื่องมือหล่อเลี้ยงจิตใจให้อยู่ในการดำเนินชีวิตซึ่งความกตัญญูนี้เป็นหนึ่งในมงคลชีวิต ๓๘ ประการ อันเป็นธรรมนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ หรือสิ่งที่ทำให้มีโชคดี^{๑๓} กตัญญูมีความหมายคือ รู้อุปการคุณที่ท่านทำให้รู้คุณท่าน^{๑๔} กตัญญูกตเวทิจึงคือผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่นและแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น^{๑๕} คุณธรรมข้อนี้ถือได้ว่าเป็นคุณธรรมที่ช่วยพัฒนาไปสู่ความละเอียดประณีตยิ่งขึ้นและให้เจริญขึ้นในคุณธรรมอื่นๆ จึงทำให้ผู้คนมีธรรมะในวิถีการดำเนินชีวิตมนุษย์ก็จะดำเนินชีวิตได้ถูกต้องและดีงาม ปัญหาความขัดแย้งในตน และผู้อื่นอันจะลุกลามไปสู่ประเทศชาติบ้านเมืองก็จะไม่เกิดขึ้น

ด้วยเหตุที่ว่าความกตัญญูกตเวทิจึงจัดเป็นคุณธรรมของคนดี ดังภาษิตว่า “นิमितต์ สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา” หมายความว่า “ความกตัญญูรู้คุณและประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏเป็นเครื่องหมายของคนดี” เราจึงเห็นได้ว่าในจริยวัตรของคนดีทั้งหลายล้วนแต่มีความกตัญญูกตเวทิจึงทั้งสิ้น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้มีความกตัญญูอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ทรงแสดงความกตัญญูต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระองค์ทรงรำลึกถึงต้นมหาโพธิ์ที่ให้ร่มเงาแก่พระองค์จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ประทับยืนห่างจากต้นมหาโพธิ์ที่พอประมาณ ประทับยืนเอาพระหัตถ์ขวาทาบบนพระหัตถ์ซ้าย จ้องพระเนตรไม่กะพริบไปยังต้นมหาโพธิ์ที่พระองค์ตรัสรู้เป็นเวลา ๗ วัน เพื่อแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อต้นไม้ เราเรียกปางนี้ว่า ปางถวายเนตรเป็นพระประจำวันอาทิตย์^{๑๖} พระปางนี้มีที่มาจากกรณีที่พระพุทธองค์ทรงเห็นคุณค่าและมีความกตัญญูต่อธรรมชาติ

เมื่อบุคคลมีความกตัญญูกตเวทิจึงต่อผู้มีพระคุณ ก็จะทำให้ตนมีคุณธรรม และเมื่อตนเองมีคุณธรรมก็ย่อมเคารพธรรมด้วยความปรองดองหรือความสามัคคีตามคำสอนในพระพุทธศาสนา

^{๑๓} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๓๒๐-๓๒๑.

^{๑๔} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๕**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๕.

^{๑๕} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๓๘.

^{๑๖} พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตฺโต), **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, หน้า ๑๔.

๓. สภาพปัญหาสังคมที่ขาดความกตัญญูทเวท

ในทุกๆ สังคมย่อมมีปัญหาที่ที่แตกต่างกันไป เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ เกิดจากจุดเล็กๆ แล้วแผ่กว้างออกไป ส่งผลกระทบต่อสังคมส่วนรวม หากจะกล่าวถึง ปัญหาที่เกิดขึ้นก็เนื่องมาจากน้ำมือของมนุษย์เพราะเกิดความขัดแย้งภายในใจตนเองส่วนหนึ่ง บางครั้ง อาจเกิดขึ้นเพราะปัจจัยภายนอกก็ได้ ทั้งนี้ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคม ไม่มากก็น้อย

ปัญหาสังคมคือสภาวะการณ์ที่เลวร้ายมีพิษเป็นภัยไม่สอดคล้องกับค่านิยม เป็นไปในทางไม่ดี ไม่พึงปรารถนาเบี่ยงเบนไปจากภาวะสังคมปกติ มีผลกระทบต่อคนจำนวนมากพอสมควรคุกคามก่ออันตรายเสียหายแก่สังคมคนจำนวนมากเดือดร้อนเกิดความรู้สึกไม่พอใจ และคนเหล่านั้นคิดว่าปัญหานั้นมีวิธีทางจะแก้ไขได้พิจารณาเห็นว่าควรจะมีการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดร่วมกันเพื่อแก้ปัญหานั้นให้หมดไปหรือเบาบางลงที่สุดก็อาจมีพฤติกรรมแสดงออกซึ่งปฏิกิริยาต่อต้านดำเนินการจัดปัญหานั้น^{๑๗}

ความกตัญญูมีบทบาทสำคัญในสังคมทำให้สถาบันครอบครัว และสังคมมั่นคงซึ่งนับว่าเป็น หลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากมีความรับผิดชอบต่อตนเองความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัวโดยบิดามารดาทำหน้าที่เป็นบุพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูอันจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไปความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดปลอดภัยปัญหาสังคมเช่นปัญหาคนชราไม่มีคนเลี้ยงปัญหา สงครามปัญหาความโหดร้ายทารุณปัญหาการเมืองปัญหาเศรษฐกิจจะหมดไปสภาวะสิ่งแวดล้อมทาง ธรรมชาติจะไม่ถูกทำลายเพราะคนมีความกตัญญูยอมระลึกถึงบุญคุณของป่าไม้ทุ่งนาแม่น้ำลำธาร ถนนหนทางและสิ่งสาธารณประโยชน์อื่นๆ ช่วยกันอนุรักษ์บำรุงรักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับ มนุษย์อย่างสมดุล หากเกิดสภาพปัญหาของการไม่มีความกตัญญู จะก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งอัน จะส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลต่อบุคคลซึ่งหมายถึง การไม่เข้าใจและไม่เข้าถึง หน้าที่อันจะพึงปฏิบัติต่อกันและกัน ในทางพระพุทธศาสนาได้สอนเรื่องของการปฏิบัติต่อกันและกัน ตามบทบาทหน้าที่ เช่น พ่อแม่กับลูก ศิษย์กับอาจารย์ พุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา ประชาชน ต่อสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ เป็นต้น ที่จะต้องปฏิบัติต่อกันและกัน บางครั้งอาจจะมองว่าเป็น จุดเล็กๆ ในของสังคม แต่ก็ส่งผลให้เกิดปัญหาในระดับสังคมและระดับชาติได้ เช่น ปัญหาพ่อแม่กับ ลูก ซึ่งต่างฝ่ายต่างไม่ทราบถึงหน้าที่ของกันและกัน ก็ทำให้เกิดความขัดแย้งภายในครอบครัวเมื่อเกิด ปัญหาครอบครัวแล้วทำให้เกิดปัญหาสังคมกระทบกระเทือนในระบบโครงสร้างใหญ่ของสังคม ปัญหา สังคมที่เกี่ยวกับกตัญญูทเวทที่มีประเด็น ดังต่อไปนี้

^{๑๗}โกศล วงศ์สวรรค์ และสถิต วงศ์สวรรค์, **ปัญหาสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น (1997), ๒๕๔๓),

๑. ระดับครอบครัว ได้แก่ ปัญหาพ่อแม่กับลูกหากพ่อแม่ขาดการทำอุปการะไม่ทำหน้าที่ตามหลักธรรมเมื่อให้กำเนิดลูกแล้วก็ไม่ใส่ใจที่จะเลี้ยงดูอบรมให้เจริญด้วยจิตที่อาทรพ่อแม่เป็นผู้มีพระคุณที่บุตรธิดาต้องทดแทนบุญคุณแต่พ่อแม่ไม่รู้หรือรู้แต่ก็ไม่ทำหน้าที่จึงขาดการสร้างอุปการคุณแก่บุตรธิดา เช่น ไม่เลี้ยงดู ไม่ให้การศึกษา ไม่อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีทั้งยังประพฤติดนเป็นแบบอย่างอันดีแก่บุตรธิดา เมื่อการเป็นเช่นนี้บุตรธิดาจึงไม่ซาบซึ้งในบุญคุณ ไม่มีความสัมพันธ์อันที่จะทดแทนคุณเมื่อขาดการอุปการะกันแล้วก็จะทำให้ต่างฝ่ายต่างไม่รู้จักหน้าที่ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งแปลกแยกทางความคิดและพฤติกรรมของบุตรธิดาต่อพ่อแม่จึงเกิดขึ้นในลักษณะของความตื้อรั้นความหลงเนรคุณบุตรธิดาทอดทิ้งพ่อแม่ไม่อุปัชฌ์เลี้ยงดู ขาดหิริโอตตปปะประพฤติผิดต่อพ่อแม่ทั้งทางกายวาจาใจ เพราะพ่อแม่และบุตรธิดาไม่รู้และไม่ทำหน้าที่อันเป็นอุปการคุณและปฏิการคุณต่อกันจึงเป็นสาเหตุแห่งปัญหาครอบครัวและนำไปสู่ปัญหาสังคมในลักษณะต่างๆ

๒. ระดับสถาบันการศึกษา ได้แก่ ปัญหาศิษย์กับครูอาจารย์ ครูอาจารย์ถือว่าเป็นผู้ทำอุปการะแก่ศิษย์ ครูอาจารย์คือผู้ประกอบด้วยองค์แห่งกัลยาณมิตรคือมีเมตตากรุณาหนักแน่นนำเคารพทรงภูมิทางปัญญาฉลาดในการชี้แจงเป็นที่ปรึกษาที่ดีเป็นผู้พร้อมรับฟังการวิพากษ์วิจารณ์ให้ศิษย์เรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งและปกป้องไม่ให้ศิษย์ตกไปในทางชั่วอันเป็นส่วนในการสร้างสรรค์ชีวิตของศิษย์ทั้งทางกายและจิตวิญญาณ สภาพสังคมที่มีบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์และกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างและแปลกแยกในรูปแบบและเป้าหมาย ทำให้บทบาทหน้าที่ครูอาจารย์ที่มุ่งตอบสนองระบบทุนนิยมมุ่งให้วิชาความรู้แก่ศิษย์โดยไม่ได้ยึดความมีคุณธรรมของครูอาจารย์กระบวนการเรียนรู้จึงขาดการฝึกหัดอบรมครูอาจารย์จึงมีสถานะเป็นผู้ประกอบวิชาชีพทางการสอนหนังสือขาดกระบวนการยกระดับจิตวิญญาณของศิษย์ขาดจิตสำนึกความเป็นครูอาจารย์ที่ดี ศิษย์ก็ขาดจิตสำนึกความเป็นศิษย์ที่ดีขาดหิริโอตตปปะประพฤติผิดต่อกันทั้งในเรื่องคุณธรรมและศีลธรรมอื่นๆ เช่น เรื่องชู้สาวเรื่องการแสวงหาผลประโยชน์อื่นๆ จากศิษย์ ครูอาจารย์แสดงพฤติกรรมไม่เหมาะสมมีลักษณะของผู้ขายบริการทางด้านการศึกษา ศิษย์ก็อยู่ในสถานะของผู้ซื้อบริการจึงไม่เคารพนับถือประพฤติดนกายสบลู่คุณและทำลายเกียรติภูมิของครูอาจารย์ เพราะว่าศิษย์ขาดกระบวนการขัดเกลาทางจิตวิญญาณจึงขาดปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิอุยอมน้อมไม่รู้เหตุไม่รู้ผลไม่รู้อุปการคุณที่ตนเองได้รับและพึงทดแทนคุณ นี่เป็นสภาพปัญหาสังคมที่ขาดกตัญญูทเวที่ระหว่างศิษย์กับอาจารย์

๓. ระดับสถาบันศาสนา ได้แก่ ปัญหาพุทธศาสนิกชนกับพระพุทธศาสนา หากจะกล่าวถึงพระพุทธศาสนาต้องกล่าวถึง พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักบวชเป็นผู้มีชีวิตเนื่องด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวมโดยอาศัยความศรัทธาเกื้อกูลอุดหนุนจากประชาชนคือดำรงตนอยู่ด้วยอุปการะของประชาชนจึงสำนึกทดแทนคุณด้วยการทำหน้าที่ตามหลักพระธรรมวินัยและสถานะทางสังคม แต่เพราะบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงตามกระแสแห่งโลกสมัยใหม่ทุนนิยมบริโภคนิยมและกระแสวัฒนธรรมอื่นทำให้นักบวชไม่อาจยึดหลักการเดิมตามหลักพระธรรมวินัยโดยเฉพาะการ

เป็นแบบอย่างเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณเป็นนักสังคมสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชนให้พ้นจากความทุกข์ แต่กลับมุ่งแสวงหาประโยชน์สุขส่วนตนไม่เอื้อเพื่อสังวรในพระธรรมวินัยและเสขียวัตรแบ่งแยกหมู่คณะกระทำลัทธิธรรมปฏิรูปลือกวงประชาชนดำรงชีพ เช่น ใ้ห่วยหรือประกอบพิธีไสยศาสตร์มุ่งให้ได้ลาภสักการะสร้างลัทธิความเชื่อสนองตอบผลประโยชน์ตนเอง ไม่ศึกษาและไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์สังเคราะห์ประชาชน ทำให้ประชาชนขาดที่พึ่งทางใจขาดภาวะความเป็นคนดีของสังคม ขาดคุณธรรมจริยธรรมจึงลุ่มหลงในอบายมุขสิ่งเสพติดประพตติรุนแรงต่อกันซึ่งล้วนเกิดจากนักบวชขาดการทำปฏิการคุณหรือขาดกตัญญูทเวที่ต่อประชาชนนั่นเอง

๔. ระดับสถาบันชาติ ได้แก่ ปัญหาประชาชนต่อสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ผู้ทรงเป็นพระประมุขของประเทศ สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์องค์ก่อนๆ ซึ่งได้รับการเคารพของประเทศไทย ไม่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของชาติอื่น มอบมรดกคือเอกราชและอธิปไตยไว้ให้แก่พวกเรา ทุกวันนี้พระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของชนชาติไทย ทรงสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อความสุขของพสกนิกร โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ แม้จะอยู่ในถิ่นทุรกันดารไกลแสนไกลเพียงใด พระองค์ก็เสด็จไปบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ช่วยเหลือและให้กำลังใจเสมอ

เมื่อประชาชนได้รับประโยชน์ในการดำเนินชีวิตจากการปกครองแห่งรัฐเป็นผู้มีส่วนร่วมกิจกรรมทางกระบวนการปกครองของรัฐในด้านอำนาจอธิปไตยแต่ไม่ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่เป็นอุปการคุณหรือประโยชน์ต่อรัฐขาดความรู้ความเข้าใจในหลักอธิปไตยแห่งรัฐ ดังนั้นจึงละเลยในบทบาทที่เรียกว่าเป็นสิทธิหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อรัฐแต่มุ่งหวังความช่วยเหลือจากรัฐในรูปแบบการมีเสรีภาพ ความเสมอภาค ไม่ยึดมั่นในหลักการหลักความถูกต้องและยุติธรรมจึงประพตติผิดต่อกฎหมายและข้อปฏิบัติอื่นๆ ของรัฐ ขาดความสำนึกในการเป็นพลเมืองที่ดี มุ่งหมายเอาประโยชน์ของตนละเลยประโยชน์แห่งรัฐก่อให้เกิดความเสื่อมประโยชน์ ขาดความสามัคคีปรองดองไม่สนองตอบอุปการคุณแห่งรัฐ เป็นพลเมืองที่ด้อยในบทบาทหน้าที่ ขาดศักยภาพไม่อาจเป็นพลวัตในการพัฒนารัฐให้เจริญรุ่งเรืองได้ นี่คือนสภาพปัญหาที่ประชาชนขาดความกตัญญูทเวที่ต่อรัฐ

จากสภาพปัญหา ข้างต้นจะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องของการขาดความกตัญญูทเวที่ตา จึงก่อให้เกิดปัญหา ปัญหาดังกล่าวนั้นส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง ขาด “ความปรองดอง” ในสังคม ปัญหาจากจุดเล็กไปหาจุดใหญ่และลุกลามไปจนทำให้เกิดความเดือดร้อนในระดับสังคม

๔. การปฏิบัติตามหลักกตัญญูทเวที

เมื่อมนุษย์รู้และเข้าใจคำว่า “กตัญญูทเวที” อย่างนี้แล้ว จะต้องลงมือปฏิบัติอย่างตั้งใจ เพราะเมื่อรู้และเข้าใจนำสู่การปฏิบัติต่อกันและกันได้จะสามารถลดซึ่งความขัดแย้งในตนเองและผู้อื่น ฉะนั้น เพื่อให้สอดคล้อง จึงขอเสนอความกตัญญูทเวทีสู่วิถีแห่งการปรองดองเป็นประเด็นๆ ดังต่อไปนี้

๔.๑ การปฏิบัติต่อกันในสถาบันครอบครัว

พ่อแม่เป็นผู้อนุเคราะห์สังเคราะห์บุตรธิดาคอยช่วยเหลือสิ่งต่างๆ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนมุ่งทำอุปัการคุณด้วยดวงจิตที่เต็มไปด้วยความรักความปรารถนาดีอย่างไม่เสื่อมคลาย ซึ่งหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้แสดงอุปัการคุณของมารดาบิดาอันเป็นการอนุเคราะห์บุตรธิดา ๕ ประการ ประกอบด้วย ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔) ทาภรรยา (สามี) ที่สมควรให้ ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร^{๑๘}

ส่วนบุตรธิดาผู้มีความกตัญญูทเวทีมุ่งตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาสามารถกระทำได้ใน ๒ ระยะคือการตอบแทนคุณขณะมารดาบิดามีชีวิตอยู่และการตอบแทนคุณเมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้วมีรายละเอียดดังนี้

๑. การตอบแทนคุณมารดาบิดาขณะยังมีชีวิตอยู่ สามารถกระทำได้ใน ๒ ลักษณะคือการตอบแทนด้านกายภาพและการตอบแทนด้านจิตใจ

๑) การตอบแทนด้านกายภาพ พระพุทธศาสนาได้แสดงหน้าที่ที่ลูกพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาเป็นการตอบแทนคุณด้านกายภาพโดยหน้าที่ ๔ ประการคือ ๑) ประนินบัติเลี้ยงดู ๒) ช่วยทำกิจของท่าน ๓) ดำรงวงศ์ตระกูล ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท^{๑๙}

๒) การตอบแทนด้านจิตใจ บุตรธิดาที่จะเป็นผู้ประเสริฐได้นั้นต้องเป็นผู้ที่เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดาดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในชัตตยสูตรว่า “บรรดาบุตร บุตรผู้เชื่อฟังประเสริฐที่สุด”^{๒๐}

^{๑๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๓.

^{๑๙}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๒๐}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔/๑๔, ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๔/๘.

๒. การตอบแทนบุญคุณมารดาบิดาเมื่อก่อนล่วงลับไปแล้ว^{๒๑} บุตรธิดาผู้เป็นกตัญญูกตเวที
ชนต้องปฏิบัติหน้าที่ของลูกที่ดียามที่มารดาบิดาล่วงลับไปโดยการจัดงานบำเพ็ญกุศลตามหลักศาสนา
หรือตามประเพณี ความเชื่อในสังคมที่ตนอาศัยอย่างดีที่สุดตามฐานะเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญู
กตเวทีรำลึกสำนึกในบุญคุณและเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ท่าน การทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลไป
ให้มารดาบิดานั้นมีคุณค่าที่เกิดขึ้น ๒ ประการคือ

๑) คุณค่าทางสังคมเป็นการประกาศยกย่องคุณงามความดีของท่านให้ปรากฏแม้มารดา
บิดาล่วงลับไปแล้วแต่กระทำชื่อของท่านให้ปรากฏแก่สาธารณชน

๒) คุณค่าแก่ตนเองเป็นโอกาสที่จะทำความดีส่วนตนตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ
คือ ทาน ศีล ภาวนา ก่อให้เกิดการฝึกฝนอบรมสั่งสมคุณความดีเกิดความภูมิใจภูมิใจให้แก่นตนเอง
คือได้แสดงความเป็นสัตบุรุษและความเป็นคนดีที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๔.๒ การปฏิบัติต่อกันในเรื่องการศึกษา

การศึกษาเป็นรากฐานของการสร้างองค์ความรู้ ได้แก่ ครูอาจารย์ผู้เป็นทักขิณทิสหรือเป็น
ปฐนียบุคคลคือบุคคลผู้ควรแก่การบูชาเพราะมีความอนุเคราะห์ศิษย์ ๕ ประการ คือ ๑) แนะนำให้
เป็นคนดี ๒) ให้เรียนดี ๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี ๔) ยกย่องให้ปรากฏในมิตร
สหาย ๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย^{๒๒}

ลูกศิษย์พึงแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อครูอาจารย์ผู้เป็นปฐนียบุคคลคือบุคคลผู้ควรแก่
การบูชา ๕ ประการคือ ๑) ลูกขี้นยรับ ๒) เข้าไปคอยรับใช้ ๓) เชื้อฟังคำสั่งสอน ๔) ดูแลปรนนิบัติ
๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ^{๒๓}

๔.๓ การปฏิบัติต่อกันระหว่างพุทธศาสนิกชนกับพระพุทธรศาสนา

พระพุทธรศาสนาได้กล่าวแสดงถึงอุปการคุณที่พระสงฆ์มีต่อศาสนิกชน ๖ ประการคือ
๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม ๔) ให้ได้ฟัง
สิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ๖) บอกทางสวรรค์ให้

^{๒๑} พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาติเมธี), “ความกตัญญูกตเวทีในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมอง
พระพุทธรศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๙), หน้า ๖๘-๖๙.

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

การปฏิบัติหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกาพระพุทธศาสนาได้กล่าวแสดงถึงหน้าที่ที่อุบาสกอุบาสิกาพึงปฏิบัติต่อพระสงฆ์ ๕ ประการคือ ๑) จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา ๒) จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา ๓) จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา ๔) เปิดประตูต้อนรับ ๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ^{๒๔}

อีกมิติหนึ่ง พุทธศาสนิกชน จะต้องปฏิบัติต่อพระพุทธรูป เนื่องจากพระพุทธรูปเป็นศาสนาที่มีคุณประโยชน์แก่ชาวโลก ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติมีความสุข และสังคมสงบสุข ดังนั้น พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย พึงมีความกตัญญูกตเวทีต่อพระพุทธรูป ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ ดังนี้^{๒๕}

๑. ศึกษาหาความรู้ ทั้งทางโลกและทางธรรม การศึกษาทางโลกจะช่วยในการประกอบอาชีพที่สุจริต ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข ส่วนความรู้ทางธรรม เป็นความรู้ที่จะทำให้สามารถดำเนินชีวิตไปในแนวทางที่ถูกต้อง ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่ให้กระทำ ความชั่ว และยังช่วยให้เป็นคนมีจิตเมตตา เอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น

๒. ปฏิบัติตามหลักธรรมและพิธีกรรมทางศาสนา การเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีนั้น ไม่เพียงแต่จะต้องมีความรู้ เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนเท่านั้น แต่จะต้องปฏิบัติตน ตามหลักธรรมคำสอนได้อย่างแท้จริง ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างสงบสุข ส่วนการปฏิบัติตนตามพิธีกรรมทางศาสนา นั้น จะช่วยส่งเสริมให้จิตใจของผู้ปฏิบัติ เกิดความเลื่อมใสศรัทธา และมีแนวทางในการปฏิบัติ โดยเข้าใจ จุดมุ่งหมายของพิธีกรรมต่างๆ อย่างถ่องแท้ การปฏิบัติตนตามพิธีกรรมดังกล่าว จึงช่วยเสริมให้สามารถปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนได้ง่ายขึ้น

๓. เฝยแผ่พระพุทธรูป เพื่อให้ผู้อื่นรู้และเข้าใจหลักคำสอนของศาสนาให้ถูกต้อง แต่ก่อนจะเป็นผู้ที่แผ่พระพุทธรูปได้ พุทธศาสนิกชนผู้นั้นจะต้องปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกที่ดีเสียก่อน ผลจากการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีจะทำให้จิตใจสงบ หน้าตาแจ่มใส ใครพบเห็นก็สรรเสริญ ยกย่อง และทำให้ผู้อื่นชื่นชมว่า การที่เป็นคนดีนั้น เป็นผลมาจากการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีนั่นเอง ก็เท่ากับเป็นการแผ่คุณความดีของพระพุทธรูป ให้แผ่กระจายออกไป

๔. ปกป้องพระศาสนา กระทำได้โดยการรักษาและทำนุบำรุงพระพุทธรูปให้มีความมั่นคง ซึ่งสามารถทำได้โดยมีความศรัทธาในพระพุทธรูปอย่างจริงใจ ปฏิบัติตามคำสอนอย่างสม่ำเสมอ และเคร่งครัด โดยพยายามให้คนทั่วไปเข้าใจ และทราบว่ แก่นแท้ของศาสนาอยู่ตรงไหน

^{๒๔} ศี.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๒๕} http://krupayao.blogspot.com/2007/08/blog-post_02.html

๔.๔ การปฏิบัติต่อกันระหว่างประชาชนกับสถาบันชาติ และพระมหากษัตริย์

บทบาทภาครัฐต่อประชาชนด้วยการสร้างอุปการคุณแก่ประชาชนสร้างสัญลักษณ์แห่งความเป็นชาติ อาทิ ธงชาติเพลงชาติ เครื่องแต่งกายประจำชาติ ตำนานความเชื่อถือในความเป็นชาติตลอดถึงกำหนดให้รัฐเป็นผู้แสดงบทบาทในฐานะตัวแทนระหว่างประเทศ สร้างความเป็นธรรมชาติกลมกลืนภาคการตรวจภาพแก่ประชาชนเป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นอุปการคุณที่ภาครัฐมีต่อประชาชน การแสดงความกตัญญูทเวที่ต่อประชาชนในฐานะที่เป็นภาครัฐต้องให้การดูแลคุ้มครองให้สิทธิเสรีภาพเอื้อต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในรัฐหรือประเทศอย่างเท่าเทียมและทั่วถึงกันโดยยึดหลักธรรมาภิบาล

ในฐานะมนุษย์มีความจำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปฏิบัติต่อกันสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่จะพึงมีในสังคมนั้นๆ การปฏิบัติต่อกันตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาคือการปฏิบัติต่อกันในฐานะความเป็นกัลยาณมิตร ด้วยกาย วาจา และใจ ที่ประกอบด้วยเมตตาธรรม

๕. ผลของความกตัญญูทเวที่ก่อให้เกิดความปรองดอง

สภาพปัญหาที่ขาดความกตัญญูทเวที่คือภาวะที่ขาดความสำนึกในอุปการคุณและการตอบแทนคุณซึ่งทำให้ขาดปฏิสัมพันธ์กันในบทบาทหน้าที่ด้านการอนุเคราะห์สงเคราะห์และการทดแทนคุณต่อกันทำให้เกิดปัญหาสังคมในหลายๆ ด้านดังกล่าวมา สังคมที่มีความกตัญญูทเวที่เป็นผลดีต่อการดำเนินกิจกรรมชีวิตที่เป็นคุณประโยชน์ต่อกัน เมื่อต่างฝ่ายต่างทำอุปการคุณก็ย่อมอนุเคราะห์ตอบแทนคุณกันไปอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด นั่นคือกระบวนการรักษาหน้าที่รักษาคุณความดีไม่มีที่สิ้นสุดแสดงถึงความสืบเนื่องมั่นคงของคุณธรรมคือความกตัญญูทเวที่ในจิตใจซึ่งหลักการกตัญญูดังกล่าวจะส่งผลในระดับโครงสร้างของสังคม ได้แก่ สถาบันครอบครัว การศึกษา สถาบันศาสนา และสถาบันชาติ

๕.๑ ผลของสถาบันครอบครัว เมื่อบุตรธิดาได้รับอุปการะจากมารดาบิดาแล้วย่อมเกิดความซาบซึ้งในอุปการคุณนั้นเป็นสายใยรักแห่งครอบครัวมีความสัมพันธ์อันดีในอันที่จะตอบแทนคุณหรือกตัญญูทเวที่ต่อมารดาบิดาความกตัญญูทเวที่ย่อมเป็นคุณธรรมที่เป็นพลังทำให้บุตรธิดาประพฤติตนเป็นคนดีมีตนในสุจริต ฝ่ายมารดาบิดาก็ตั้งมั่นในคุณธรรมคอยเกื้อกูลอุดหนุนบุตรธิดาให้มีความสำเร็จและเป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข ย่อมทำให้สังคมครอบครัวมีความสุขอบอุ่นมั่นคงมีความปรองดอง อันส่งผลให้สังคมที่อยู่ใกล้หรือสังคมที่มีความสัมพันธ์กันเช่น สังคมหมู่บ้าน สังคมที่ทำงาน สังคมเมือง สังคมประเทศมั่นคงมีความสุขตามด้วย

๕.๒ ผลการศึกษา เมื่อศิษย์ได้รับอุปการะจากครูอาจารย์ทั้งด้านความรู้และด้านคุณธรรม แล้วจิตสำนึกตอบแทนอุปการคุณด้วยการประพฤติตนเป็นคนดี เป็นสิ่งที่เกื้อกูลให้เกิดสำนึกที่ดีที่จะตอบแทนคุณครูอาจารย์และเป็นพลังในการที่จะสร้างประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวม ความกตัญญูกตเวทิตะระหว่างศิษย์กับอาจารย์เป็นความผูกพันทางใจในการช่วยเหลืออนุเคราะห์สังเคราะห์ซึ่งกันและกันก่อให้เกิดความสมานฉันท์ระหว่างหมู่ศิษย์มีความเป็นเอกภาพในหมู่คณะมีระบอบทางสังคมที่ทำให้เกียรติเคารพนับถือผู้มีภูมิรัฐภูมิธรรมทำให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีที่จรรโลงจิตใจและทำให้สังคมมีเหตุมีผลตามความรู้ความจริงตามหลักธรรมที่จะนำสู่การปรองดอง

๕.๓ ผลที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ได้รับความเกื้อกูลจากประชาชนได้สำนึกในอุปการคุณและตอบแทนคุณของประชาชนด้วยการประพฤติปฏิบัติชอบ ทำหน้าที่ตามบทบาทและสถานะของตนกล่าวคือส่วนตนต้องมีสมณสาธูปสงบกายสงบวาจาสงบใจเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและชุมชนสังคมในด้านการพัฒนาจิตใจ การศึกษาสามัคคีธรรมและช่วยแก้ปัญหาวิกฤติการณ์ต่างๆ ของประชาชนและสังคมส่วนรวมสร้างความมั่นคงแก่พระศาสนา นำพาประชาชนประสบสุขด้วยหลักการที่ว่าปกป้องพระศาสนารักษาสังคมชนบทแก่ความยากจนของประชาชน เมื่อทำได้เช่นนี้ก็ถือว่าได้ตอบแทนอุปการคุณของประชาชนเป็นเหตุให้เกิดความผาสุกสงบปรองดองแก่สังคม

๕.๔ ผลของประชาชนได้รับประโยชน์จากรัฐตอบแทนอุปการคุณแห่งรัฐด้วยการมีส่วนร่วมกิจกรรมทางกระบวนการปกครองไม่ละเลยในสิทธิหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อรัฐ ฝ่ายรัฐก็ตระหนักถึงอุปการคุณของประชาชนยึดมั่นในหลักธรรมาภิบาลในการบริหารปกครองย่อมให้เกิดความยุติธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย ต่างสำนึกในการเป็นพลเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐที่ดีไม่ละเลยประโยชน์แห่งประชาชนและประโยชน์แห่งรัฐ เกิดความรักรักสามัคคีไม่มีการประทุษร้ายเรื่องการใช้อำนาจของรัฐการกดขี่ข่มเหงประชาชนย่อมทำให้เกิดการพัฒนาที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลนำความผาสุกความเจริญมั่นคงมาสู่ประชาชนและประเทศชาติ

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าความกตัญญูกตเวทิตะเป็นคุณธรรมที่สำคัญด้านการสร้างอุปการคุณและการตอบแทนคุณระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่างๆ ทั้งเป็นฐานเกื้อหนุนให้ระบบทางสังคมด้านต่างๆ เกิดความมั่นคงและพัฒนาอย่างเป็นระบบโดยมีคนเป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติขับเคลื่อนสู่เป้าหมายแห่งความสงบสุข และสิ่งที่จะเป็นตัวชี้วัดได้ว่าสงบสุขได้นั้นก็คือ ความปรองดองจากกตัญญูกตเวทิตะ

๖. บทสรุป

ความกตัญญูกตเวทิต่างที่เป็นสิ่งสำคัญในสังคมมนุษย์ เพราะความกตัญญู รู้คุณ และกตเวทิต่าง คือ การตอบแทนคุณนั้น เป็นวิถีแห่งการปฏิบัติระหว่างบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อสิ่งแวดล้อม อันเป็นปัจจัยเกื้อหนุน เนื่องจากว่ามนุษย์ต้องอยู่ร่วมกัน การปฏิสัมพันธ์กันในสิ่งที่ติดตามและถูกต้อง จึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากว่ามนุษย์ขาดความกตัญญูกตเวทิต่าง คือภาวะที่ขาดความสำนึกในอุปการคุณและการตอบแทนคุณ ซึ่งทำให้ขาดปฏิสัมพันธ์กันในบทบาทหน้าที่ด้านการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ และการทดแทนคุณต่อกัน ทำให้เกิดปัญหาต่อสังคมในหลายๆ ด้าน จึงเห็นชนวนก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคมทุกๆ ระดับ เมื่อก่อให้เกิดความขัดแย้งแล้วจะทำให้สังคมมนุษย์มีแต่ความทุกข์ เพื่อลดความทุกข์แล้วเพิ่มความสุข จึงจำเป็นต้องเดินตามวิถีอริยะ ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงสั่งสอนนั่นคือ วิถีการอยู่ร่วมกันโดยการเกื้อกูล หรือที่เรียกว่า “กตัญญูกตเวทิต่าง

ฉะนั้น สังคมที่มีความกตัญญูกตเวทิต่าง เป็นผลดีต่อการดำเนินกิจกรรมชีวิตที่เป็นคุณประโยชน์ต่อกัน เมื่อต่างฝ่ายต่างทำอุปการคุณ ก็ย่อมอนุเคราะห์ตอบแทนคุณกันไปอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุดนั่นคือกระบวนการรักษาหน้าที่ รักษาคุณความดีไม่มีที่สิ้นสุด แสดงถึงความสืบเนื่องมั่นคงของคุณธรรมคือความกตัญญูกตเวทิต่างในจิตใจและแสดงว่าความกตัญญูกตเวทิต่างที่เป็นสัมมาทิฐิ ถูกต้องทั้งหลักศีลธรรม หลักกฎหมาย ธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ย่อมจะเกื้อกูลอุดหนุนความมั่นคงของสังคม อันจะก่อให้เกิดความสงบสุขต่อตนเองและทั้งระบบโครงสร้างทางสังคม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

คณาจารย์สำนักพิมพ์เลียงเชียง. **หนังสือเรียนเชิงบูรณาการ ธรรมศึกษาชั้นตรี**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๒.

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เรืองปัญญา, ๒๕๕๔.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมฉบับพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๓๒.

พระมหาสุทนต์อภากโร (อบอุ้น). การมีส่วนร่วมในการจัดการความขัดแย้งในมิติพระพุทธศาสนา. **ในรวมบทความหลักศาสนากับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท**. รวบรวมจัดพิมพ์โดยสำนักกระบวนข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๐.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

_____. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาดเมธี). “ความกตัญญูทเวทีในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สิทธิพงษ์ สิทธิขจร. **ความขัดแย้ง (Conflict)**, [ออนไลน์]: www.moe.go.th/wijai/conflict.doc.

(๑๐ เมษายน ๒๕๕๕).

การจัดการความขัดแย้งและสร้างความปรองดองเชิงพุทธ

Conflict Management and Reconciliation in Buddhism

พระบุญเลี้ยง อคฺคตมฺโม (จันทร์ลำ)

Phra BoonLearng Akatummo (Janlum)

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อทราบแนวคิดและวิธีการจัดการความขัดแย้งและสร้างความปรองดองในพระพุทธศาสนา การศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาจากหลักการทางพระวินัย หลักการนี้เรียกว่า หลักอภิกษณะและสมณะ อภิกษณะ (อภิกษณ) คือข้อขัดแย้งกันมี ๔ ประการ ส่วนสมณะ คือข้อที่ใช้สำหรับการจัดการความขัดแย้งเพื่อนำไปสู่ความปรองดองกัน มี ๗ ประการ การศึกษาครั้งนี้ยังได้ศึกษาหัวข้อหลักธรรมที่ใช้ประกอบในการคลี่คลายแก้ไขความขัดแย้งและนำไปสู่ความปรองดอง โดยใช้หลักพุทธธรรม ซึ่งประกอบด้วย หลักขันติธรรม หลักอนัตตา การละธรรม สามัคคีธรรม พรหมวิหารธรรม อปริหานิยธรรม สาราณียธรรม สังคหวัตถุ ๔ และศีล ๕ ซึ่งหลักธรรมที่ศึกษามานี้ ได้แบ่งเป็นขั้นตอน คือ ขั้นตอนเชิงรับ ขั้นตอนเชิงรุก และขั้นตอนเชิงคู่ขนาน

การแก้ไขความขัดแย้งโดยใช้หลักอภิกษณะสมณะและหลักพุทธธรรม ยังอาจนำมาประยุกต์ใช้บูรณาการเพื่อให้เกิดความปรองดองของคนในสังคมโดยรวมได้ กรณีความขัดแย้งในสังคมไทยในปัจจุบัน หากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (ผู้มีอำนาจทุกฝ่าย) ได้หันมาศึกษาและต่อยอด สร้างกระบวนการแก้ไขความขัดแย้ง เพื่อนำไปสู่ความปรองดอง ผู้ศึกษาคิดว่าน่าจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย ซึ่งจะมีผลทำให้สังคมไทยเราสงบร่มเย็น และเป็นสยามเมืองยิ้มดังเช่นอดีตที่ผ่านมา

Abstract

The purpose of this article is to study the concept and means of conflict management and harmony creation in Buddhist society. This study focused on Buddhist principles of discipline, lawsuit, disciplinary case of dispute. This study also used the principle for the field to help clean release, leading to conflict resolution and reconciliation. The main Buddhist teaching includes tolerance, Non-self, Reverence, Concordance, Holy abiding (Brahmavihara), Condition of welfare (Aparihaniyadhamma), virtues for fraternal living (Saraniyadhamma), Virtues making for group integration and leadership (Sangahavatthu), and Five precepts. The Buddhist teachings in this study have passive processes, active processes, and parallel processes.

The main conflict resolution concerns lawsuits and Buddhist teaching. They can also be applied to create harmony in society. As for the case of current conflict in Thai society, if all stakeholders agree to study and practice the Buddhist teaching and lawsuits, the researcher of this study thinks it would be beneficial to all stakeholders. It would result in a peaceful Thai society.

๑. บทนำ

ความขัดแย้งเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์รวมกันอยู่เป็นสังคม เช่นในสังคมเก่าที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สุตโร^๑ เกิดพัฒนาการต่างๆ มีเพศปรากฏ มีการเสพงาม การกักตุนอาหารสะสมทรัพย์ เกิดขโมยและทะเลาะวิวาทกัน จนในที่สุดความขัดแย้งในเรื่องต่างๆ ก็มีความรุนแรงขึ้น ต้องหาผู้ไกล่เกลี่ยและหาผู้ปกครองมาแก้ปัญหา จนกลายเป็นวาระ ๔ ในสังคมชมพูทวีปในเวลาต่อมา กล่าวว่าความขัดแย้งเริ่มมีขึ้นเมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป ระดับความซับซ้อนของความขัดแย้งมีตั้งแต่น้อยจนถึงซับซ้อนมาก ความขัดแย้งในสัตว์ก็มี แต่เป็นลักษณะที่ไม่ซับซ้อน (simple or instinct conflict) เช่น การแย่งอาหาร การแย่งตัวเมีย เป็นต้น แต่ในมนุษย์ซึ่งมีความคิด มีอารมณ์ มีการวางแผนซับซ้อน ความขัดแย้งในสังคมยิ่งทวีความซับซ้อนยุ่งยากขึ้นเท่านั้น ความขัดแย้งในสังคมมีตั้งแต่หน่วยเล็กคือครอบครัว ระดับประเทศไปจนถึงระดับระหว่างประเทศ^๒ ดังนั้น จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการเพื่อบรรเทาความขัดแย้งให้เบาบางลงจนถึงหมดไปได้ ความขัดแย้งในสังคมหรือองค์กรนั้นเป็นสิ่งที่

---

^๑ ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

^๒ เอกสารการสอนชุดวิชามนุษย์กับสังคม, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช พิมพ์ครั้งที่ ๔, ๒๕๔๑, หน่วยที่ ๑๔, หน้า ๔๘๐.

ต้องมีในสังคมและองค์กรที่บริหารงานในระบบประชาธิปไตย ความขัดแย้งในด้านความคิดก่อให้เกิดความเจริญกับบุคคลองค์กรและประเทศชาติอย่างมาก ความขัดแย้งเมื่อถึงจุดสรุปก็จะนำไปสู่การสร้างสรรค์ได้

ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลโดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งของพระญาติของพระพุทธเจ้า กรณีความขัดแย้งเรื่องน้ำ^๓ พระพุทธองค์ก็ทรงประสบผลสำเร็จในการแก้ปัญหาหนี้โดยเสด็จออกห้ามหมู่พระญาติ ความขัดแย้งเรื่องชาติตระกูลอย่างกรณีของพระเจ้าวิฑูทกะ ที่ถูกอุถูกแม่จากหมู่ญาติ เพียงเพราะพระเจ้าวิฑูทกะเกิดจากกรรมของนางวาสภชาติยา บุตรของทาสีชื่อนาคบุณฑกา^๔ แม้ว่าเป็นญาติกันแต่ก็ถูกกันด้วยเรื่องชาติตระกูล จนเป็นสาเหตุของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของสากยตระกูล^๕ ความขัดแย้งครั้งนี้พระพุทธองค์เสด็จออกห้ามเพื่อแก้ไขความขัดแย้งนี้ด้วยพระองค์เอง แต่ด้วยผลกรรมแต่หนหลังของตระกูลที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่อย่างไรก็ตามก็ยังทำให้เราได้ชุดความรู้ วิธีและรูปแบบการจัดการความขัดแย้งไว้เป็นแนวทางการศึกษา

ปัญหาความขัดแย้งของพระสงฆ์สมัยพุทธกาล กรณีเรื่องการบัญญัติสิกขาบทต่างๆ พระพุทธองค์ในฐานะเป็นผู้นำผู้ก่อตั้งองค์กรสงฆ์ได้ทรงวางกฎระเบียบและวิธีการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในกรณีความขัดแย้งของพระสงฆ์ในเมืองโกสัมพี ซึ่งเป็นความขัดแย้งครั้งใหญ่ครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาครั้งสมัยพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ความขัดแย้งครั้งนั้นทำให้พระสงฆ์แตกกันเป็นสองฝ่ายโดยมีสาเหตุมาจากเรื่องเพียงเล็กน้อย^๖ สุดท้ายเรื่องก็จบลงด้วยการปรองดองกัน ความขัดแย้งในสังคมสงฆ์เกิดขึ้นเป็นระยะๆ ภายหลังแต่การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า การสังคายนาครั้งแรกก็เกิดความขัดแย้งเพราะความเห็นต่างในเรื่องกฎระเบียบในข้อที่ทรงวางไว้ให้ยกเลิกได้โดยมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ แต่พระมหากัสสปะประธานสงฆ์ในครั้งนั้นยืนยันรักษาตามเดิม ซึ่งพระปุราณะได้คัดค้านในที่ประชุม^๗ แต่ไม่เป็นผล ความขัดแย้งของพระสงฆ์ยังเกิดขึ้นอีกคราวสังคายนาครั้งที่ ๒ และ ๓ จนเป็นสาเหตุของการแตกแยกเป็นนิกายต่างๆ ถึงยุคปัจจุบันนี้

^๓ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญการ), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี กรณีลุ่มน้ำตาข้าง จ. เชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๗๒.

^๔ ชุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๐๓/๐๗.

^๕ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญการ), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี กรณีลุ่มน้ำตาข้าง จ. เชียงใหม่”, หน้า ๗๙.

^๖ เสถียร โพธิ์นันทะ, *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐, ๑๒๐.

ก็ยังมี การแตกแยกอยู่ในองค์กรสงฆ์ กรณีของเรื่องนิกายธรรมยุติก มหานิกาย สันตโศก ธรรมกาย หรือแม้แต่เรื่องภิกษุณีก็เป็นประเด็นปัญหาใหม่ ซึ่งล้วนเป็นความขัดแย้งที่เป็นข้อถกเถียงกันในสังคม

ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบันนี้มีความขัดแย้งเรื่องความคิดเห็นทางการเมือง ปัญหาความขัดแย้งทางโครงสร้างเชิงสังคม ปัญหาความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ ปัญหาความไม่เป็นธรรมสองมาตรฐาน ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการเมือง การแย่งชิงอำนาจของชนชั้นนำในสังคมไทย อาจเป็นสาเหตุที่จะพัฒนาไปสู่เหตุการณ์ความรุนแรง ที่ทำให้คนไทยจับอาวุธมาประหัตประหารกันเอง ได้ จากสภาพของปัญหาในสังคมปัจจุบันนี้มีความแตกแยกกันอย่างรุนแรง หลักการจัดการความขัดแย้งและสร้างความปรองดองในพุทธศาสนาจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาที่กล่าวมานี้ได้หรือไม่ เป็นประเด็นที่ผู้ศึกษาตั้งคำถามโดยจะค้นหาคำตอบจากการศึกษาค้นคว้า โดยเฉพาะรูปแบบวิธีการจัดการความขัดแย้งและสร้างความปรองดองในพุทธศาสนา

เบื้องต้นนี้ต้องทำความเข้าใจและทราบความหมายของคำสำคัญที่ใช้ในการศึกษาว่า ความขัดแย้งและความปรองดองมีความหมายว่าอย่างไร

ความหมายของคำว่า **ความขัดแย้ง** (Conflict) นิยามไว้ว่า “ขัด” หมายถึง การไม่ทำตามฝาดื่น ขืนใจ และ “แย้ง” หมายถึง ไม่ตรงหรือลงรอยเดียวกัน ต้านไว้ ทานไว้ จึงสรุปได้ว่า “ขัดแย้ง” หมายถึงการที่บุคคลทั้งสองฝ่ายไม่ลงรอยกัน จึงพยายามที่จะต้านทานฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ตนเองมีความคิดหรือการกระทำที่ “ไม่สอดคล้อง” หรือ “ไม่สนับสนุน” กับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในครอบครัว หรือสังคม^๔ ความหมายของคำว่า **ปรองดอง** หมายถึง ออมชอม ประนีประนอม ยอมกัน ไม่แก่งแย่งกัน ตกลงกันด้วยความไกลเกลี้ย ตกลงกันด้วยไมตรีจิต ความปรองดอง ก็คือ ความสามัคคีของกลุ่ม ของชุมชน ของชาตินั้น^๕

จากความหมายของคำทั้งสองคำนี้ทำให้ทราบว่าความขัดแย้งคือความขัดกันของทั้งสองฝ่าย หรือหลายฝ่าย ดังได้ยกตัวอย่างในอดีตมากล่าวเรื่องความขัดแย้งในสังคมอัครัญญสูตร ความขัดแย้งในหมู่พระญาติของพระพุทธเจ้า ความขัดแย้งของหมู่สงฆ์ จนถึงความขัดแย้งของคนในสังคมไทยในปัจจุบัน ส่วนคำว่าปรองดองหมายความว่า การประนีประนอมยอมกัน เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังความขัดแย้ง ซึ่งในบทความนี้มุ่งนำเสนอวิธีการจัดการความขัดแย้งและสร้างความปรองดองตามแนวทางพุทธศาสนาและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, **ฉบับพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๖.

^๕ เล่มเดียวกัน, หน้า ๖๓๒.

๒. แนวคิดการจัดการความขัดแย้งในพุทธศาสนา

๒.๑ แนวคิดที่ปรากฏในพระวินัยสงฆ์ เรื่อง อธิกรณสมณะ

อธิกรณะเป็นแนวคิดที่ใช้จัดการความขัดแย้งในเมื่อมีเหตุเกิดขึ้นในองค์กรสงฆ์นับตั้งแต่พระพุทธองค์ทรงประกาศพุทธธรรมนี้ หลักการทางพุทธศาสนา จนเป็นเหตุให้กุลบุตรเกิดเลื่อมใส ออกบวชรับแนวคิดสืบต่อพระองค์มา ภายหลังมีการเพิ่มจำนวนหมู่ชนที่สละบ้านเรือนออกบวชมากขึ้นจนรวมเป็นองค์กรสงฆ์ ปัญหาที่ตามมาคือเกิดความขัดแย้งกัน พระพุทธเจ้าจึงทรงวางหลักการในการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ซึ่งความขัดแย้งนี้ เรียกว่าอธิกรณ (อธิกรณะ) มีความหมายว่า คดีหรือเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องดำเนินการให้สำเร็จลงด้วยดี มี ๔ อย่าง และระเบียบแก้ไขความขัดแย้ง อธิกรณสมณะ ๗ ประการ^{๑๐}

๒.๑.๑ อธิกรณ (อธิกรณะ) ประกอบด้วย

๑. วิวาทาธิกรณ หมายถึงการถกเถียงกันในพระธรรมวินัยว่า สิ่งนั้นเป็นธรรมเป็นวินัย สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัยของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

๒. อนุวาทาธิกรณ หมายถึงการโจทหรือกล่าวหากันด้วยอาบัติต่างๆ

๓. อาบัติตาธิกรณ หมายถึงการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไขตนให้พ้นจากอาบัติ

๔. กิจจาธิกรณ คือกิจจตุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น ให้การอุปสมบท ให้ผ้ากฐิน เป็นต้น

อธิกรณทั้งสี่เรื่องมีบริบทที่ครอบคลุมความขัดแย้งในสังคมสงฆ์ อย่างการเถียงกันในเรื่องธรรมวินัย ไม่ได้ข้อยุติว่าเรื่องที่เถียงกันนี้เป็นธรรมวินัยคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือไม่ และอาจนำไปสู่ข้อปฏิบัติที่ผิดจากคำสอนได้ ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันจนถึงขั้นทำสังคมสงฆ์แตกแยกได้ อย่างสังคมไทยในปัจจุบันก็มีการเถียงกัน ซึ่งการเถียงกันนี้มีเรื่องการเมือง เรื่องแก้กฎหมายและอีกหลายๆ เรื่อง การกล่าวหาด้วยความผิดต่างๆ การกล่าวหาว่าคอร์รัปชั่น ความไม่จงรักภักดี ไม่ยอมรับการตัดสินคดีของศาล ในสังคมสงฆ์เรียกการโจทกันว่าเป็นอาบัติ ที่เรียกว่าอนุวาทาธิกรณ

อาบัติตาธิกรณนั้นเป็นการปรับอาบัติสำหรับผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติ อาบัติ คือกิริยาที่ภิกษุล่วงละเมิดสิกขาบท และต้องได้รับโทษต่อตน กล่าวโดยชื่ออาบัติมี ๗ อย่างคือ ๑) ปาราชิก ๒) สังฆาทิเสส ๓) ญุลัจฉัย ๔) ปาจิตตีย์ ๕) ปาฏิเทสนียะ ๖) ทุกกฏ ๗) ทุพภาสิต และกล่าวโดยโทษของอาบัติมี ๓ สถานคือ

^{๑๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๘๕/๒๕๕.

๑. **อาบัติอย่างหนัก** ทำให้ภิกษุผู้ต้องอาบัตินั้นขาดจากความเป็นภิกษุ หมายถึงปาราชิก ซึ่งเป็นอาบัติที่แก้ไขไม่ได้ เรียกว่า อเทกัจฉา

๒. **อาบัติอย่างกลาง** ทำให้ภิกษุผู้ต้องอาบัตินั้นต้องอยู่กรรม (ปริวาสและมานัต) โดยประพฤติวัตรอย่างหนึ่งเพื่อทรมานตน กักบริเวณด้วยความสมัครใจ หมายถึงสังฆาภิเสก

๓. **อาบัติอย่างเบา** ทำให้ภิกษุผู้ต้องอาบัตินั้นต้องประจานตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน แล้วจึงจะพ้นโทษนั้นได้ อันได้แก่ ฤทธัจฉัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพภาสิต โดยอาบัติอย่างกลางและอย่างเบา นั้น เป็นอาบัติที่ยังแก้ไขได้ เรียกว่า สเทกัจฉา อาบัติตาทิกรณนั้นเปรียบเหมือนโทษในทางกฏหมายบ้านเมือง ซึ่งเปรียบได้กับโทษหนักสุดก็ประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิตเป็นอย่างกลาง และการจำคุกให้รอลงอาญามีการปรับเป็นเงินตามจำนวนที่มีกฎหมายรองรับนี้เป็นโทษอย่างเบา

การระงับอิทธิกรณ ทั้ง ๔ ถือเป็นเรื่องที่ต้องจัดตั้งองค์การสงฆ์ตามพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงแสดงลักษณะของอิทธิกรณแต่ละอย่าง และมูลเหตุโดยพิสดาร ในที่สุดตรัสสรุปว่า อิทธิกรณแต่ละอย่างจะระงับได้ด้วยสมณะ (วิธีระงับ) มีดังนี้

๑. **วิวาหาธิกรณ** การวิพากษ์กันในเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัย ระงับด้วยวิธีระงับ ๒ ประการ คือ

- (๑) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย)
- (๒) ระงับโดยถือเสียงข้างมาก (เยภุยยลิกา)

๒. **อนุวาหาธิกรณ** การโจทก์ฟ้องกันด้วยศีลวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับศีล) อาจารย์วิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความประพฤติ) ทิฏฐิวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความเห็น) และอาชีวีวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ) ระงับด้วยวิธีระงับ ๔ ประการ คือ

- (๑) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย)
- (๒) ระงับด้วยยกให้ว่ามีสติ (สตินินัย)
- (๓) ระงับด้วยยกให้ว่าเป็นบ้า (อมุพพิหวินัย)
- (๔) ระงับด้วยการลงโทษ (ตัสสปापियลิกา)

๓. **อาบัติตาทิกรณ** การต้องอาบัติต่างๆ ระงับด้วยวิธีระงับ ๓ ประการ คือ

- (๑) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย)
- (๒) ระงับด้วยถือคำสารภาพ (ปฏิญญาตกรณะ)
- (๓) ระงับด้วยให้เลิกแล้วกัน (ติณวัตถารกะ)

๔. **กิจจาริกรณ** เรื่องที่สงฆ์จะต้องจัดทำให้เป็นสังฆกรรม ระงับด้วยวิธีระงับประการเดียว คือ ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย)

กิจจาธิกรณนี้เป็นเรื่องที่ต้องจัดการ กระทำ ในสังคมสงฆ์ กิจที่จะต้องทำ เช่นการให้บรรพชา อุปสมบท การให้ภิกษุออกจากอาบัติ การให้ผ้ากฐิน การฟังปาฏิโมกข์ลงอุโบสถ เปรียบเทียบกับทาง บ้านเมือง ก็ต้องมีกิจที่ต้องทำเรียกว่าหน้าที่ เช่นการไปใช้สิทธิ์ การเสียภาษี การทำหน้าที่ของพลเมือง การรักษากฎหมาย

เมื่อมองภาพรวมของอธิกรณแล้วทำให้ทราบว่าแม้เรื่องข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะเกิดขึ้นในสังคม สงฆ์ก็ตาม แต่สามารถมองปัญหาในบริบทเดียวกันนี้ในสังคมอื่นได้ อย่างสังคมไทย ก็มีปัญหาเหมือน กัน และชัดเจน พระพุทธองค์เมื่อทราบข้อขัดแย้งนั้นแล้วพระองค์ทรงวางหลักในการที่จะแก้ไขปัญหา ข้อขัดแย้งนี้ โดยวางหลักที่เรียกว่า อธิกรณสมถะ ซึ่งเป็นผลทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงเจริญ มาได้จนถึงทุกวันนี้

๒.๑.๒ อธิกรณสมถะ

อธิกรณสมถะ หมายความว่าธรรมเป็นเครื่องระงับอธิกรณ หรือวิธีการดำเนินการเพื่อระงับ อธิกรณที่เกิดขึ้นให้สำเร็จลงอย่างเรียบร้อยด้วยดี^{๑๑} อันนำไปสู่ความผาสุกของหมู่คณะ (สงฆ์) อธิกรณ สมถะ ๗ ประการ ประกอบด้วย

๑. สัมมุขานินย หมายถึงวิธีระงับหรือตัดสินในที่พร้อมหน้า โดยแบ่งออกได้ ดังนี้

๑.๑ สัมมุขามุขตา คือระงับอธิกรณ (คดีสงฆ์) ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ คือมีสงฆ์เข้าร่วม ประชุมครบองค์สงฆ์ตามกิจนั้นๆ เรียกว่าวิธีระงับต่อหน้าสงฆ์

๑.๒ บุคคลสัมมุขตา คือระงับอธิกรณ (คดีสงฆ์) ในที่พร้อมหน้าบุคคล คือมีบุคคลผู้ เกี่ยวข้องกับอธิกรณอยู่พร้อมหน้ากันในขณะนั้นด้วย เรียกว่า วิธีระงับต่อหน้าบุคคล

๑.๓ วัตถุสัมมุขตา คือระงับอธิกรณ (คดีสงฆ์) ในที่พร้อมหน้าวัตถุ คือ ยกเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นๆ มาวินิจฉัยตรงตามเรื่องนั้น เรียกว่าวิธีระงับต่อหน้าวัตถุ

๑.๔ ธัมมสัมมุขตา คือระงับอธิกรณ (คดีสงฆ์) ในที่พร้อมหน้าธรรม คือ นำเอาหลัก เกณฑ์ของธรรมมาวินิจฉัยว่าถูกต้องตามธรรมนั้นๆ หรือไม่ เรียกว่า วิธีระงับต่อหน้าธรรม

๑.๕ วินัยสัมมุขตา คือระงับอธิกรณ (คดีสงฆ์) ในที่พร้อมหน้าวินัย คือนำเอาวินัยมา วินิจฉัยว่า ถูกต้องตามพระวินัยหรือไม่ เรียกว่า วิธีระงับต่อหน้า วินัยสัมมุขานินยนี้ใช้ระงับอธิกรณได้ ทุกเรื่อง

๒. สติวินัย วิธีระงับหรือตัดสินอธิกรณ (คดีสงฆ์) ด้วยการยกเอาสติขึ้นเป็นหลักวินิจฉัย ได้แก่ วิธีการระงับอนุวาทาธิกรณที่เกิดขึ้นแก่พระอรหันต์ คือเมื่อมีผู้โจทพระอรหันต์ด้วยศีลวิบัติ

^{๑๑}วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๔/๓๓๐.

สงฆ์เห็นว่าจำเลยเป็นพระอรหันต์ไม่อยู่ในฐานะที่จะต้องอาบัติตามที่โจทก์ฟ้องร้องได้ จึงสวดประกาศให้สตีวินัยนี้ไว้แก่พระอรหันต์รูปนั้น แล้วยกฟ้องเสีย ภายหลังเมื่อจำเลยถูกผู้อื่นโจทก์ด้วยอาบัติเช่นนั้นอีก ก็ไม่ต้องพิจารณาคดีให้อธิกรณ์ (คดีสงฆ์) ระวังด้วยสตีวินัยนี้เลย^{๑๒}

๓. อมูพหวินัย วิธีระงับอธิกรณ์ (คดีสงฆ์) แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้ว ได้แก่ วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้เป็นบ้า คือภิกษุผู้เป็นจำเลยทำการล่วงละเมิดอาบัติในขณะที่เป็นบ้า แม้จะได้รับการยกเว้นว่าไม่เป็นอาบัติ (อนาบัติ) ก็จริง เมื่อเธอหายบ้าแล้วมีผู้โจทก์เธอด้วยอาบัติที่เธอทำล่วงในระหว่างเป็นบ้าแล้วๆ เล่าๆ ไม่มีจบสิ้น สงฆ์พึงสวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้เรียกว่า ให้อมูพหวินัยแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว จึงยกฟ้องคำร้องของโจทก์เสีย ภายหลังมีผู้มาโจทก์เธอด้วยอาบัติเช่นนั้นอีก ก็ไม่ต้องวินิจฉัยให้อธิกรณ์ระงับไว้เลย^{๑๓}

๔. ปฏิญญาตรณะ วิธีระงับอธิกรณ์ (คดีสงฆ์) ตามคำรับสารภาพของภิกษุผู้เป็นจำเลย คือมีผู้โจทก์ด้วยอาบัติ เมื่อสงฆ์ประชุมวินิจฉัยคดี สอบถามภิกษุผู้เป็นจำเลยนั้นแล้ว และภิกษุจำเลยนั้นก็ยอมรับอาบัติใดตามความสัตย์จริง สงฆ์ก็พึงปรับอาบัติตามที่เธอยอมรับสารภาพนั้น รวมทั้งการปลงอาบัติที่เธอต้องด้วยก็ชื่อว่าปฏิบัติญัตตกรรมนี้ด้วย^{๑๔}

๕. เยภยยลิกา วิธีระงับอธิกรณ์ (คดีสงฆ์) ด้วยการถือเอาตามเสียงข้างมาก ได้แก่วิธีการตัดสินอธิกรณ์ในกรณีที่มีความไม่ลงรอยกันของสงฆ์ผู้พิจารณาคดีแตกออกเป็นสองฝ่าย ให้ตัดสินโดยถือเอาเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ เช่น วิธีจับสลากลงคะแนน (ซึ่งข้อถูกผิด) ข้างใดมีภิกษุผู้พิจารณาลงความเห็นมากกว่า ก็ถือว่าฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะ แล้วถือเอาตามนั้น ใช้สำหรับวิธีพิจารณาวิวาทาธิกรณ์อย่างเดียว^{๑๕}

๖. ตัสสปาปิยลิกา วิธีระงับอธิกรณ์ (คดีสงฆ์) แก่ภิกษุผู้เลวทรามที่ไม่ยอมรับอาบัติ คือ วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์ที่สงฆ์พึงลงโทษแก่ภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์แล้ว เมื่อสงฆ์ประชุมกันพิจารณาคดีกลับให้การกลับไปกลับมา ปฏิเสธบ้าง รับสารภาพบ้าง พุดเถลไถลกลบเกลื่อนข้อที่ถูกซักถามบ้าง และพุดมุสาซึ่งหน้าบ้าง ดังนี้ สงฆ์พึงลงโทษตามความผิด แม้ว่าเธอจะไม่ยอมรับก็ตาม หรือเพิ่มโทษแก่เธอจากอาบัติที่ต้องก็ได้^{๑๖}

^{๑๒}วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๘๘/๓๐๐.

^{๑๓}วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๘๘/๓๐๔.

^{๑๔}วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐๐/๓๐๕.

^{๑๕}วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐๒/๓๐๘.

^{๑๖}วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐๕/๓๒๐.

๗. ดิณวัตถารกวินัย วิธีระงับอธิกรณ์ด้วยการประนีประนอมกันทั้งสองฝ่าย ได้แก่ วิธีระงับอาบัติตติการณที่เกี่ยวกับลหุกาบัติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับภิกษุจำนวนมาก ต่างฝ่ายต่างก็ประพฤติไม่เหมาะสมด้วยกัน และขัดต่อกันไปมาจนเรื่องสับสนยุ่งกันไปหมด ซึ่งจะเป็นชนวนให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันหนักขึ้น ถ้าจะระงับด้วยวิธีอื่นยิ่งจะทำให้อธิกรณ์ (คดีสงฆ์) ลุกลามใหญ่โตมากขึ้นยากที่จะสอบสวนให้มีการปรับอาบัติและแสดงอาบัติแก่อีกฝ่ายหนึ่งได้ ดังนั้น จึงให้ระงับเสียด้วยการประนีประนอมกัน ยกเลิกอธิกรณ์เสียไม่ต้องสะสางหาความหลังกันอีก^{๑๗} (ดิณวัตถารกวินัยตามคัมภีร์แปลว่า วิธีแบบเอาหญ้ากลบไว้ คือพอให้เรื่องต่างๆ แล้วๆ กันไป ไม่เรียบร้อยสมบูรณ์ดีนัก)

พระพุทธองค์ในฐานะเป็นประมุขแห่งสงฆ์ ได้วางกฎระเบียบและกติกาสังคมสงฆ์ พระองค์ทรงให้ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้รู้หรือพินอธิกรณ์ที่ชำระเสร็จไปแล้ว และปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุ ผู้ให้ฉันทะแล้วพบว่าในภายหลัง (เว้นแต่อธิกรณ์นั้นชำระไม่เป็นธรรม)

การบัญญัติพระวินัยพระพุทธองค์อาศัยเหตุ ดังพุทธพจน์ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อการรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก ๑ เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม ๑ เพื่อถือตามพระวินัย ๑”^{๑๘}

๓. หลักธรรมว่าด้วยการจัดการความขัดแย้งในพุทธศาสนา

๓.๑ การจัดการความขัดแย้งโดยใช้หลักธรรม “เชิงรับ”

การจัดการความขัดแย้งโดยใช้หลักพุทธธรรมเมื่อกกล่าวถึงแนวคิด “เชิงรับ” หมายถึง แนวคิดที่มุ่งเน้นในแง่ของ “ปัจเจก” อันเป็นหลักการเพื่อพัฒนา หรือกล่อมเกลาคณาภพจิตของมนุษย์ให้มี “ภูมิต้านทาน” ความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อ “โลกทัศน์” ในเชิงบวกของมนุษย์ต่อการรับความขัดแย้งที่เข้ามากระทบ แนวคิดนี้ประกอบไปด้วยแนวคิด ๒ ประการ คือ^{๑๙}

^{๑๗}วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๒/๓๒๖.

^{๑๘}วิ.มท. (ไทย) ๑/๕๐๘/๕๕๙.

^{๑๙}พระมหาพรหมมุนี (ธีรญาณมุนี) (ธมฺมชฺโชทฺ), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี กรณีลุ่มน้ำตาช้าง จ. เชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๘.

๑) หลักขันติธรรม “ขันติ” หมายถึง ความอดทนที่เกิดขึ้นจากการที่เราถูกรบกวนโดยฝ่ายตรงข้าม ไม่ว่าจะ เป็น “โจทก์” หรือ “คู่กรณี” ของเราก็คงตาม ซึ่งคำว่า “ถูกรบกวน” นั้นอาจเป็นการถูกรบกวนทั้งทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้ เช่น การด่า การทำร้าย การกล่าวเสียดสี การหมิ่นประมาท เป็นต้น แต่เราเองก็ได้คำตอบ หรือการทำร้ายตอบต่อคู่กรณีของเรา พระพุทธเจ้าและพระสาวกหลายรูปได้ชื่อว่า “เป็นนักขันติบุคคล” ดังจะเห็นได้จากกรณีที่น่ามาคันทิยาได้จ้างทาสและกรรมกรไปด่าพระพุทธเจ้าว่า “เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน” เป็นต้น แต่สิ่งที่พระพุทธเจ้าแสดงออกมาคือ “ความอดทน” ขณะที่พระอานนท์พยายามที่จะนิมนต์ให้พระองค์เสด็จไปที่อื่นเพื่อหลีกเลี่ยงสถานการณ์ดังกล่าว พระองค์ได้ชี้ให้เห็นว่า “การหนี” ไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง แม้ที่จริงแล้วการหนีดังกล่าวไม่ได้มีเป้าประสงค์เพื่อที่จะหนี “คนอื่น” แต่เรากำลังหนี “ตัวเอง” ที่ไม่สามารถ “อดทน” ต่อคำด่าได้

ด้วยเหตุดังนี้ พระองค์จึงเปรียบตัวเองกับช้างว่า เมื่อก้าวสู่สงครามแล้วก็ต้องพร้อมนมอมรับลูกศร หรืออาวุธต่างๆ ที่จะเข้ามากระทบ ฉะนั้น หากวิเคราะห์คำว่า “สงคราม” ที่พระองค์มุ่งเน้นนั้น น่าจะหมายถึง “สงครามการต่อสู้กับกิเลสหรือคำด่าด้วยความอดทนมากกว่าอื่นใด”

๒) หลักอนัตตา “อนัตตา” หมายถึง “การลดทอน ฐิถอน ทำลาย และสลายการยึดมั่นถือมั่นในความเป็นอัตลักษณ์” ความเป็นอัตลักษณ์อาจจะมีจุดแข็งในแง่ของความเป็น “เอกภาพ” ของชุมชน หรือสามารถดำรงคงไว้ซึ่ง “ชาติพันธุ์” แต่จุดด้อยที่สำคัญก็คือการแสดงออกในลักษณะดังกล่าวอาจจะทำให้เกิดการยึดมั่นในความเป็น “ชาตินิยม” หรือ “ชาติพันธุ์” ของตัวเองจนเป็นที่มาของการ “ดูถูก” “ดูหมิ่น” “เหยียดหยาม” และ “เกลียดชัง” คนอื่น กลุ่มอื่น ชาติพันธุ์อื่นๆ ในแง่ของ “วรรณะ” “ความรู้” “ภาษา” เป็นต้น หลักฐานเชิงประจักษ์ในกรณีนี้ก็คือ “เจ้าศากยะ” นอกจากจะต้อง “เดียดร้อน” จากการทำ “สงครามน้ำ” แล้ว ยังต้อง “สูญเสียเผ่าพันธุ์ศากยะ” จากการทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กับพระเจ้าวิฑูทกะด้วย อีกประการหนึ่งของ “ความเป็นอัตลักษณ์” ก็คือ การไม่ยอมเปิด “โลกทัศน์ความคิด” ของตัวเองเพียงเพื่อยอมรับฟังความคิดเห็น หรือการแสดงออกของบุคคลอื่นๆ ในสังคม หรือบางครั้งอาจจะ “ฟังแต่ไม่ได้ยิน” สิ่งบุคคลอื่นๆ นำเสนอ การไม่เปิดรับดังกล่าวกลายเป็นที่มาของการ “สูญเสีย” แนวร่วม หรือองค์ความรู้ที่ทรงคุณค่า ซึ่งบุคคลอื่นๆ ในสังคมพยายามหยิบยื่นให้ “การสลายความเป็นอัตลักษณ์” ของตัวเองด้วยหลัก “อนัตตา” ดังที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำในประเด็นนี้กับเจ้าศากยะทั้งหลายว่า “เราได้เห็นหมู่สัตว์กำลังดิ้นรนอยู่ด้วยทิฏฐิ เหมือนปลาในอ่างน้ำน้อย ฉะนั้น ภัยได้เข้ามาถึงเราแล้ว เพราะได้เห็นคนทั้งหลายผู้โกรธกันและกัน (เพราะทิฏฐิ)” ฉะนั้น “มูเนื่อยอมไม่กล่าวยกย่องตนในบุคคลที่เสมอกัน ผู้ต่ำกว่า ผู้สูงกว่า และยอมไม่ยึดมั่นถือมั่นเมื่อเข้าใจเรื่องอนัตตา ย่อมสามารถประสานประโยชน์ร่วมกันได้”

๓.๒ การจัดการความขัดแย้งโดยใช้หลักธรรม “เชิงรุก”

การจัดการความขัดแย้งโดยกล่าวถึงหลักธรรมที่เป็นแนวคิด “เชิงรุก” หมายถึง แนวคิดที่มุ่งเน้นในแง่ของ “สังคม” อันเป็นหลักการซึ่งจะก่อให้เกิดผลใน “เชิงบวก” ต่อบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในกลุ่ม หรือองค์กรของตัวเอง ก่อให้เกิดความเป็น “เอกภาพ” ใน “พหุภาพ” ต่อไป แนวคิดมี ๒ ประการคือ

๑. หลักการวธธรรม คำว่า “การวะ” หมายถึง ความเคารพผู้ใหญ่ หรือบุรุษอาวุโสผู้ทรงธรรมซึ่งทำหน้าที่ในการชี้ “ขุมทรัพย์” ให้แก่เรา ความเคารพในองค์ความรู้ที่เราได้รับการชี้แนะจากบุคคลอื่น และความเคารพที่ประชม หรือมิติที่ประชม การแสดงความเคารพ ยกย่อง ให้เกียรติ หรือให้ความสำคัญแก่ “บุคคล” “ข้อมูล หรือองค์ความรู้ธรรม” และ “ประชาคม” โดยลำดับ

การแสดงความออกซึ่งความเคารพ ให้เกียรติ หรือยกย่อง “องค์ประกอบที่สำคัญ” ดังกล่าว จัดได้ว่าเป็นหัวใจ ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของนักสันติวิธี เพราะรัฐบุรุษอาวุโสท่าน ได้ชื่อว่า “อาวุโส โดยธรรม” ไม่ได้หมายถึงอาวุโสด้วยอายุ ฉะนั้นการเคารพบุคคลดังกล่าวย่อมหวังผลเลิศในแง่ของการได้รับความเอ็นดู ความรักและการสนับสนุนส่งเสริมในมิติต่างๆ จากท่าน และได้รับการแนะนำพร่ำบอกประดุจการชี้ขุมทรัพย์ที่ประมาณค่ามิได้ อันส่งผลเชิงบวกต่อเราในลำดับต่อไป และในขณะเดียวกัน ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ หรือคฤหัสถ์เกิดขึ้นจากการไม่เคารพในรัฐบุรุษอาวุโส ดังจะเห็นได้จากกรณีของพระเวททัตหรือกรณีของพระภิกษุฉัพพัคคีย์ เป็นต้น กระบวนการของเคารพ ให้เกียรติ และยกย่อง โดยไม่ดูหมิ่นดูแคลน “บุคคล” “องค์ความรู้” และ “สังคม” นอกจากเป็นหลักการที่มีผลต่อการดำรงอยู่และเสื่อมไปของพระสังฆธรรมแล้ว ยังจัดได้ว่าเป็นหลักการสำคัญที่จะทำให้กระบวนการในการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธีได้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น^{๒๐}

๒. หลักสามัคคีธรรม คำว่า “สามัคคี” หมายถึง “ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ” ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่า “ธรรมอย่างหนึ่งเมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เกิดขึ้นเพื่อความ สุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” “ธรรมอย่างหนึ่ง” ดังกล่าวก็คือ “ความสามัคคี” จะเห็นว่าเมื่อใดก็ตามที่พระสงฆ์เกิดความพร้อมเพรียงกัน ชื่นชม ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำกลมกลืนกับน้ำนม มองดูกันและกันด้วยสายตาที่รักกันอยู่ การบาดหมางกัน การข่มขู่กัน การขับไล่กัน ย่อมไม่เกิดขึ้น อีกทั้งทำให้ประชาชนที่ยังไม่เลื่อมใสย่อมเลื่อมใส ส่วนผู้ที่เลื่อมใสแล้วก็จะเลื่อมใสกันมากยิ่งขึ้น “หลัก

^{๒๐}อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๐.

การสามัคคี” ในพระพุทธศาสนานี้เป็นประเด็นที่ยิ่งใหญ่ และสำคัญอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากหลักฐานต่างๆ ที่ชี้ให้เราได้ประจักษ์แล้ว

๓.๓ การจัดการความขัดแย้งโดยใช้หลักกรรม “แบบคู่ขนาน”

การจัดการความขัดแย้งตามแนวคิดพื้นฐาน “แบบคู่ขนาน” ในบริบทนี้ก็คือ แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีที่ประกอบไปด้วย “แนวคิดเชิงรุก” และ “แนวคิดเชิงรับ” แนวคิดเหล่านี้บรรจุอยู่ใน “ชุดของแนวคิดเดียวกัน” โดยมีหลักกรรมอยู่ ๕ หัวข้อธรรมด้วยกัน ได้แก่ พรหมวิหารธรรม ๔ อปริหานิยธรรม ๗ สาราณียธรรม ๖ สังคหัตถุ ๔ และ คีล ๕ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. หลักพรหมวิหารธรรม เป็นหลักการสำคัญ “พรหมวิหาร” นี้ประกอบไปด้วย “เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา” ชุดของแนวคิดนี้ประกอบไปด้วย “แนวคิดเชิงรับ” ได้แก่ “เมตตาและอุเบกขา” และ “แนวคิดเชิงรุก” ได้แก่ “กรุณา และมุทิตา” โดยมี “ปัญญา” เป็น “กุญแจ” หรือ “เสนาธิการ” คอยบัญชาการอยู่เบื้องหลังแนวคิดดังกล่าว หลักการเหล่านี้ พระพุทธเจ้ามักจะใช้ควบคู่กันอยู่เสมอ จะเห็นว่า เมื่อพระองค์ใช้หลัก “เมตตาธรรม” ต่อเพื่อนมนุษย์ พระองค์ก็มักจะใช้หลัก “กรุณา” ควบคู่กันไปด้วย ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ “พระคุณทั้งสาม” ของพระองค์ ได้แก่ “พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ และพระปัญญาคุณ” หากเทียบหลักการนี้เข้ากับ “พรหมวิหารธรรม” ก็คือ “บริสุทธิคุณ” นั้นเปรียบประดุจ “ความรัก” ที่บริสุทธิ์และงดงามที่พระองค์มีต่อสรรพสัตว์ อาศัย “เมตตา” เป็นพื้นฐานจึงทำให้พระองค์มีความ “กรุณา” เสด็จไปโปรดหมู่สัตว์ทั้งหลายที่ประสบปัญหาต่างๆ เช่น ช่วยเยียวยารักษาสภาพจิตของบุคคลที่ต้องสูญเสียญาติอันเป็นที่รัก ไม่ว่าจะเป็นนางวิสาขา นางปฏาจารา นางกิสสาโคตมี เป็นต้น รวมไปถึงพระกรุณาที่มีต่อ “พระเทวทัตต์” “ชังนาพาทีริ” ซึ่งไม่ได้แตกต่างไปจากพระกรุณาที่พระองค์มีต่อ “ราหุล” แต่ประการใด

๒. หลักอปริหานิยธรรม “อปริหานิยธรรม” เป็นแนวคิดที่น่าสนใจ หมายถึง “ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม” พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่เจ้าลิจฉวีมี ๗ ข้อ คือ

- (๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ประชุมกันบ่อยๆ
- (๒) เมื่อจะประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่ควรจะช่วยกัน
- (๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ ไม่ลบหลู่สิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นในวัชชีธรรมที่วางไว้
- (๔) ลักการะ เคารพ นับถือผู้ใหญ่ในชุมชน และพร้อมที่จะรับฟังข้อเสนอแนะจากท่านเหล่านั้น

(๕) ไม่ข่มเหง ไม่ดูแคลาชื่นใจกุลสตรี หรือกุลกุมารี

(๖) ลักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ทั้งในเมืองและนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้ เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป

(๗) จัดการ รักษา ค้ำครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า “ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มี พึงมาสู่แคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก”

จากหลักการทั้ง ๗ ข้อนั้น พระพุทธองค์ทรงย้ำว่า “ตราบใดที่เจ้าลิจฉวีดำรงตนอยู่ในอุปทานิยธรรม ตราบนั้น เจ้าลิจฉวีจะพานพบความเจริญแต่ประการเดียวเท่านั้นโดยไม่พบคำว่าเสื่อม”

สิ่งที่น่าสนใจคือ นอกจากนำเสนอหลักการนี้แก่เจ้าลิจฉวีแล้ว พระองค์ได้มองเห็นความสำคัญ จึงทรงย้ำเตือนให้พระภิกษุประพฤติ และปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวนี้เช่นเดียวกัน

๓. หลักสารณียธรรม หลักการ “สารณียธรรม” นับว่าเป็น แนวคิดที่มีความสำคัญที่ได้รับการนำเสนอ “มากที่สุด” ในสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ “ความขัดแย้ง” ในมิติต่างๆ ตามที่มีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา “สารณียธรรม” หมายถึง “ธรรมเป็นเหตุ หรือเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน” ซึ่งประกอบไปด้วยกลยุทธ์ที่สำคัญ ๖ ประเด็น กล่าวคือ

(๑) ตั้งเมตตากายกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยชวนชวยกิจธุระของเพื่อนด้วยกาย เช่น พยาบาลภิกษุที่เป็นไข้ เป็นต้น ด้วยจิตที่เมตตา

(๒) ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้า และลับหลัง คือ ช่วยชวนชวยในกิจธุระของเพื่อนด้วยวาจา เช่น กล่าวตักเตือน เป็นต้น ด้วยจิตเมตตา

(๓) ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ คิดแต่สิ่งที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์แก่เพื่อน

(๔) แบ่งปันลาภที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรม ให้แก่เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ไม่หวงเอาไว้บริโภคผู้เดียว

(๕) รักษาศีลของตัวเองให้บริสุทธิ์เหมือนกับเพื่อนพรหมจรรย์อื่นๆ และไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือตำหนิจากผู้อื่นในแง่ของศีลาจารวัตร

(๖) เมื่อเกิดปัญหาได้บทสรุปไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อนพรหมจรรย์ไม่วิวาทกับใคร พระพุทธองค์ทรงย้ำว่า “แนวคิดดังกล่าวจะทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อการอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี เพื่อความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน” ประเด็นที่น่าสนใจคือ หลักการนี้เอื้อต่อการทำให้เกิดกระบวนการ “สามัคคีธรรม” ด้วย

ในขณะเดียวกัน “คุณสมบัติภายใน” ของแต่ละบุคคลก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน เพราะคุณสมบัติดังกล่าวจะเป็น “ภาพลักษณ์” (Image) ที่ทำให้เกิด “ความเชื่อมั่น” (Trust) แก่บุคคลอื่น ๆ ในสังคม

๔. สังคหัตถุธรรม “หลักสังคหัตถุธรรม” นั้นมีเป้าหมายเพื่อป้องกันความขัดแย้ง ของหมู่ชนในสังคม “สังคหัตถุธรรม” หมายถึง “คุณเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ได้” หรือ “หลักการสงเคราะห์ คือ ช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวใจกันไว้” หลักการชุดนี้ประกอบไปด้วยพื้นฐานแนวคิดเชิงพุทธสันติวิธี ๔ ประการ กล่าวคือ

(๑) **การให้** (ทาน) คำถามในประเด็นนี้ก็คือ “ให้อะไร เพราะเหตุไร มนุษย์จะต้องให้กัน แบ่งปัน หรือเอื้ออาทรต่อกัน” หากวิเคราะห์ตามบริบทของพระสูตรดังกล่าว ผู้วิจัยมองว่า “การให้” นั้นประกอบไปด้วย “การให้วัตถุ” (วัตถุทาน) “การให้ความรู้” (ธรรมทาน) และ “การให้อภัย” (อภัยทาน)

(๒) **วาจาเป็นที่รัก** (เปยยวัชชะ หรือปิยวาจา) เมื่อกล่าวถึง “คำพูด” หรือ “การพูด” มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างบรรยากาศของความสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นในขณะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลระหว่างกันของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ฉะนั้น ในขณะที่นำเสนอข้อมูล หรือเจรจาต่อรองเพื่อแสวงหาฉันทามติ (Consensus) ร่วมกันนั้น พระพุทธเจ้าจะตรัสเตือนพระภิกษุให้พยายามหลีกเลี่ยงถ้อยคำที่ขัดแย้งกัน “วาจาสุภาษิต” ตามคำสอนพระพุทธเจ้านั้นต้องประกอบไปด้วยคำที่ “จริง” ไพเราะ เหมาะกาล ประสานสามัคคี มีประโยชน์ และประกอบไปด้วยเมตตาธรรม ฉะนั้นหลักการเหล่านี้จัดได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญในการนำไปประยุกต์ใช้เจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อระงับความขัดแย้งในมิติต่างๆ

(๓) **การประพฤติประโยชน์** (อรรถจริยา) พื้นฐานของการนำเสนอกระบวนการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธวิธีที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การที่นักสันติวิธีต้องสร้างคุณธรรมภายในที่ว่าด้วย “การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์” ให้เกิดขึ้น เพราะหากไม่สามารถพัฒนาคุณธรรมข้อนี้ให้เกิดขึ้นภายในจิตแล้ว ย่อมเป็นการยากที่จะสร้างความสมานฉันท์ที่เกิดแก่คู่กรณีได้ เนื่องจากอาจจะเกิดความท้อแท้ หรือไม่สามารถอดทนต่อปัญหาที่เกิดขึ้น

พระพุทธเจ้านับเป็นแบบอย่างของบุคคลที่เสริมสร้างแนวคิดเกี่ยวกับประเด็นนี้ ดังจะเห็นได้จากที่พระองค์ทรงวางปณิธานเอาไว้ ๓ ข้อคือ การสร้างสรรค์ประโยชน์ให้เกิดแก่พระองค์เอง หลังจากนั้นช่วยเหลือหมู่ญาติ และชาวโลก ดังจะเห็นได้จากการส่งพระภิกษุไปประกาศศาสนาเพื่อสร้างสันติสุขแก่มวลมนุษย์

(๔) **การวางตนสม่ำเสมอ** (สมานัตตตา) ผู้วิจัยมองว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้กระบวนการในการจัดการความขัดแย้งโดยอาศัยสันติวิธีบรรลุเป้าหมายคือ “ความเป็นกลาง” เพราะเป็นตัวแปรสำคัญในการสร้าง “ความเชื่อมั่น” ให้เกิดขึ้นแก่คู่กรณี หลักการดังกล่าวนี้คือหลักการแห่ง “การวางตนสม่ำเสมอ” ตามนัยแห่งสังคหัตถุธรรม

สรุป การดำรงตนให้เสมอตันเสมอปลายบนฐานของ “ความเป็นกลาง” ดังจะเห็นได้จากกรณีของพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับกระบวนการในการใช้สันติวิธีในแง่ของการไกล่เกลี่ย

หลักการดังกล่าวส่งผลต่อการแสวงหาคำตอบที่ว่า “ได้รับประโยชน์ร่วมกัน” “เสียผลประโยชน์ร่วมกัน” หรือ “มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้รับประโยชน์” และเมื่อใดก็ตามที่มีความสมนัยของประโยชน์เกิดขึ้น สถานการณ์ความรุนแรงก็เป็นทางออกประการหนึ่งที่เป็นผลของความ “บกพร่อง” อันเกิดจากกระบวนการดังกล่าว

๕. หลักศีล ๕ “ศีล ๕” เป็น ข้อปฏิบัติเป็นแนวคิดที่จะนำ “สันติ” มาสู่สังคม ทั้งในระดับ สังคม ชุมชน ประเทศชาติ และโลก หลักการนี้จัดได้ว่าเป็นแนวคิดที่ว่าด้วย “การจัดระเบียบสังคม” เพื่อสร้างฐานแห่งสังคมให้กลายเป็น “สังคมแห่งสันติ” เป้าหมายของหลักการนี้ก็คือ “ความเป็นสันติสุขของสังคม” และ “ความเป็นเอกภาพในความเป็นพหุภาพของสังคม” ปัญหาก็คือ หลักการนี้จะสร้าง “สันติ” “เอกภาพในความเป็นพหุภาพ” และเอื้อต่อแนวทางของพุทธสันติวิธีได้อย่างไร

ศีลข้อที่ ๑ ได้ชี้ให้เห็นว่า “งดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป” หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ “เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต” หากถือเอาตามนัยนี้ทำให้เข้าใจว่า “ต้องฆ่าเท่านั้น” จึงถือได้ว่าเป็นการ “ผิดศีล” เมื่อกล่าวตามความหมายนี้ยังรวมถึง “การเข้าไปเบียดเบียนทางกายภาพด้วยวิธีการที่รุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม” ย่อมส่งผลกระทบต่อศีลข้อนี้ อย่างไรก็ตาม “การตาย” หรือการสิ้นชีวิตของสัตว์ที่เราเบียดเบียนย่อมจัดได้ว่าเป็นการสิ้นสุดของการทำผิดศีลข้อนี้

ศีลข้อที่ ๒ “การงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้” นั้น ตามหลักของพุทธสันติวิธีมีนัย “เชิงรุก” ที่บ่งถึง “การเคารพในทรัพย์สิน และสิทธิทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของคนอื่น อันเป็นการเคารพในการจัดสรร แบ่งปันผลประโยชน์ และการครอบครองทรัพย์สิน หรือทรัพยากรของเขา” ในขณะเดียวกัน แนวคิดเชิงรับก็คือ การไม่เข้าไปแย่งชิง ฉกฉวยผลประโยชน์จากทรัพย์สิน หรือทรัพยากรทางธรรมชาติของคนอื่น โดยไม่ผ่านกระบวนการในการยอมรับจากคนอื่น

ศีลข้อที่ ๓ “การงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม” นั้น แนวคิดเชิงรุกในประเด็นนี้มีนัยที่แสดงถึง การเคารพในสิทธิคู่ครองของผู้อื่น คำว่า “ผู้อื่น” ในบริบทนี้คือ “คู่ครองของคนอื่น” และ “คู่ครองของตัวเอง” ฉะนั้น นอกจากการที่มนุษย์จะเคารพและให้เกียรติต่อคู่ครองของคนอื่นแล้ว ยังเป็นการเคารพต่อปัญญา หรือพันธสัญญาที่เราได้ให้ไว้ต่อคู่ครองของตัวเองด้วย

ศีลข้อที่ ๔ “การงดเว้นจากการพูดเท็จ” นัยเชิงรุกในประเด็นนี้คือ “การเคารพ และใส่ใจต่อความทุกข์ที่จะเกิดแก่บุคคลอื่นอันเนื่องมาจากการที่เราพูดโดยขาดความยั้งคิด และถ้อยคำดังกล่าวอาจสร้างความเจ็บปวด และสร้างความไม่พอใจแก่คนอื่น” ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “มนุษย์ไม่ควรที่จะวิพากษ์วิจารณ์โดยขาดความเคารพ และกล่าวถ้อยคำที่ลบหลู่” ฉะนั้น มนุษย์ควรใช้หลัก “สัมมาวาจา” อันเป็นหลักการที่ “สื่อข้อมูล” อย่างสร้างสรรค์ และทำให้เกิดบรรยากาศของความสมานฉันท์ของคนในสังคม

ศีลข้อที่ ๕ “การงดเว้นจากการดื่มสุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท” ซึ่งแนวคิดเชิงรุกในประเด็นนี้ก็คือ “การเคารพและใส่ใจต่อความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นจากการเบียดเบียนคนอื่น แย่งชิงทรัพย์สินสมบัติของคนอื่น ประพฤติผิดพลาดในเรื่องกามารมณ์ และการพูดที่ทำให้คนอื่นมีความทุกข์” อันเนื่องมาจากการที่เราดื่มสุราเมรัย และเสพสิ่งเสพติดในลักษณะอื่นๆ จนทำให้ประมาท และขาดสติ^{๒๑}

สรุปได้ว่า แนวคิดศีล ๕ เป็น “ข้อปฏิบัติสำหรับการสร้างเสริมสันติให้เกิดขึ้นแก่สังคม” คำว่า “สังคมแห่งสันติ” ที่เกิดขึ้นได้ตามนัยนี้ต้องประกอบไปด้วย “การเคารพในชีวิตของคนอื่น เคารพในทรัพย์สิน หรือทรัพยากรของคนอื่น เคารพคู่ครองของคนอื่น เคารพความทุกข์ที่เกิดจากการพูด การประมาทและขาดสติของเรา”

๕. บทสรุป

จากการศึกษารูปแบบวิธีการจัดการความขัดแย้งและสร้างความปรองดองในพุทธศาสนา ในประเด็นความขัดแย้ง จากรูปแบบการจัดการความขัดแย้งของพระสงฆ์ ผ่านกระบวนการตามหลัก อธิกรณสมถะ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะสถาบันสงฆ์เอง แม้ว่าในสมัยพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ตลอดทั้งมีพระอรหันต์อยู่มาก ความขัดแย้งก็ยังสามารถเกิดขึ้นได้ โดยมีแนวคิดความขัดแย้ง ๔ เรื่อง คือ การเถียงกันเรียกวาทิกรณ การโจทหรือกล่าวหากันเรียกว่านุวาทิกรณ การต้องอาบัติหรือสิ่งที่ไม่ดี ทั้งอย่างหนัก อย่างกลางและอย่างเบา เรียกว่า อาบัติตติกรณ การรับผิดชอบต่อหน้าที่ เรียกว่ากิจจติกรณ ทั้งสี่หัวข้อนี้เป็นเป็นแนวคิดเรื่องความขัดแย้ง ซึ่งเป็นแนวคิดเรื่องความขัดแย้งในพระพุทธศาสนาดังที่ปรากฏ โดยวิธีการจัดการความขัดแย้งในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าทรงวางหลักการจัดการความขัดแย้งโดยผ่านกระบวนการของอธิกรณสมถะ ซึ่งมี ๗ ประการด้วยกัน ในแต่ละหัวข้อนั้นมุ่งจัดการความขัดแย้งโดยความเป็นธรรม

สำหรับรูปแบบการจัดการความขัดแย้งขององค์กรสงฆ์ ในสมัยพุทธกาลผ่านหลักการตามพระวินัย คือหลักของอธิกรณสมถะ คือเรื่องความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทั้ง ๔ ข้อ ได้แก่ความขัดแย้งการโต้เถียงกัน เรื่องกล่าวหากันการทะเลาะกัน เรื่องการปรับอาบัติ และเรื่องกิจหน้าที่ที่จะต้องร่วมกันทำ โดยมีการวางรูปแบบการจัดการความขัดแย้งไว้ ๗ วิธี ซึ่งต้องมีความพร้อมขององค์ประชุม คือ สงฆ์ บุคคล วินัยและความเป็นธรรม คล้ายกับกระบวนการพิจารณาของศาลในปัจจุบัน

^{๒๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

ในส่วนของหลักพุทธธรรมสำหรับใช้จัดการแก้ไขความขัดแย้งและสร้างความปรองดองนั้น ประกอบไปด้วยหลักชั้นตรีธรรม คือความอดทน อดกลั้น หลักอนัตตา ความละการยึดมั่นถือตนเพื่อ ละคลายความคิดเห็นส่วนตน นี่เป็นเชิงรับ

หลักการวชิธรรม คือการยอมรับเคารพ ต่อหลักการเหตุผล ความคิดเห็นต่าง หลักสามัคคีธรรม การให้ความร่วมมือเห็นสาระประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน นี้เรียกว่าเชิงรุก

ส่วนหลักธรรมในเชิงคฤชานานั้น ประกอบไปด้วย หลักพรหมวิหารธรรม หลักอภิธานีย-ธรรม หลักสาราณียธรรม หลักสังคหัตถุ และหลักศีล ๕ หลักธรรมในเชิงคฤชานานี้จนถึงตัว บัณฑิตบุคคลอย่างหลักพรหมวิหารธรรม อภิธานียธรรม สังคหัตถุ กรณีของนักเจรจาไกลเกลี่ย คนกลางต้องตระหนักให้มาก ส่วนรูปแบบขององค์กร หรือกลุ่ม ต้องใช้หลักสาราณียธรรม หลักของ ศีลธรรม

โดยสรุปแล้ว วิธีการจัดการความขัดแย้งและสร้างความปรองดองในพระพุทธศาสนามี เป้าหมาย ๒ ระดับด้วยกัน คือ

๑. เป้าหมายในระดับโลกียะ คือแก้ไขความขัดแย้งเพื่อความสุขสำหรับคนทั่วไปที่ยังมีกิเลส รวมถึงการจัดการองค์กร อย่างองค์กรสงฆ์ เพื่อความมั่นคงในการสืบทอดหลักการแนวคิด

๒. เป้าหมายในระดับโลกุตระ คือเป้าหมายสูงสุด การหลุดพ้นจากกามกิเลสทั้งหลายเพื่อให้ ถึงซึ่งบรมสุขกล่าวคือพระนิพพาน

ผู้เขียนเห็นว่า การนำรูปแบบการแก้ไขความขัดแย้งและสร้างความปรองดองในพุทธศาสนา สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมโดยส่วนรวมได้ โดยเฉพาะสังคมไทยในปัจจุบัน การจะแก้ไขความ ขัดแย้งและทำให้เกิดความปรองดองได้ต้องปฏิบัติตามกฎกติกาที่ตั้งขึ้นร่วมกันของสังคม การเคารพ กฎหมาย สิทธิหน้าที่ของแต่ละคน โดยเฉพาะผู้นำในฐานะที่เป็นผู้รักษาผลประโยชน์ของทุกคน ฉะนั้น วิธีการจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management) และสร้างความปรองดอง สามารถศึกษาจาก แนวคิดเรื่องอิทธิกถสมถะ แนวคิดจากหลักพุทธธรรม ซึ่งจะมีผลทำให้เกิดความปรองดองในสังคม สงฆ์และยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันได้ อันจะยังผลให้สังคมโดยส่วนรวมได้อยู่รวม กันอย่างสันติสุข

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กวีวงศ์. **สรณนิพนธ์พุทธทาสว่าด้วยสมานฉันท์และสันติวิธี**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖.

พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส บรมธรรมภาคต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘.

พระเทพโสมถ์ (ประยูร มีฤกษ์). **โลกทัศน์ของชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **เอกสารการสอนชุดวิชามนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๑, หน่วยที่ ๑๔, หน้า ๔๘๐.

วันชัย วัฒนศัพท์. **ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา**. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๗.

แสง จันทร์งาม. **พุทธศาสนวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๔.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

เสริมศักดิ์ วิศวการณ. **ความขัดแย้ง : การบริหารเพื่อสร้างสรรค์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ตะเกียง, ๒๕๓๓.

(๒). วิทยานิพนธ์ :

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยนิพนฺธยากร). “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี กรณี
ลุ่มน้ำตาช้าง จ.เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

วรรัตน์ วีรเทศ. “วิเคราะห์หลักกอนัตตาในทัศนะของพุทธทาส”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**.
บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๑.

(๓) เอกสาร (อัดสำเนา) :

กรรณิการ์ อัครดรเดชา. **การสื่อสารโน้มน้าวใจ**. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาโครงการปรีณรงค์
ทันตสาธารณสุขแห่งชาติ, ๒๕๓๑. (อัดสำเนา)

ความขัดแย้งของสังคมไทยกับ การแก้ปัญหาตามแนวทางอริยสัจ ๔ Conflict of Thai Society and Resolution though Four Noble Truth

พระปัญญาวารวัฒน์ สิริภทฺโท (เลิศเกียรติธรรม), ดร.

Ven.Dr. Phra Punyaworawat Siribhaddho (Lerdkaettidhum)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ไขปัญหาตามแนวทางอริยสัจ ๔ ความขัดแย้งนำไปสู่ความวุ่นวายของสังคมไทยและสาเหตุของความขัดแย้งของสังคมไทยมีสาเหตุมาจาก ๑) ความขัดแย้งที่เกิดจากความแตกต่างของความคิดเห็นและรับรู้ของบุคคล ๒) ความขัดแย้งจากการรับรู้ข้อมูล หรือข้อเท็จจริง ๓) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากเรื่องผลประโยชน์ ๔) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากความสัมพันธ์ของบุคคล ๕) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากโครงสร้างแนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยกับแนวทางอริยสัจ ๔ กับการแก้ไขปัญหาทางออกได้อย่างถูกต้อง ตามหลักธรรมอริยสัจ ๔ แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ซึ่งก็ได้แก่ ๑) ทุกข์ ความจริงเรื่องความทุกข์ของจิตใจมนุษย์ (เป็นผล) ๒) สมุทัย ความจริงในเรื่องเหตุของความทุกข์ (เป็นเหตุ) ๓) นิโรธ ความจริงในเรื่องการดับสิ้นไปของความทุกข์ (เป็นผล) ๔) มรรค ความจริงในเรื่องการปฏิบัติเพื่อความดับสิ้นไปของความทุกข์ (เป็นเหตุ) เมื่อสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติตามแนวทางอริยสัจ ๔ แล้วความขัดแย้งของสังคมก็หมดไป

Abstract

This article presents a conflict of Thai society and its resolution through Four Noble Truth. The conflict leads to a flurry of Thai society. The causes of conflict in Thai society were :- 1) arising from differences of opinion and perception each person, 2) arising from perceiving different information or facts, 3) is caused by a conflict of interest, 4) is caused by the relation of individuals, 5) is caused by structural conflict. The solution of conflict in Thai society through the Four Noble Truth is to solve the problem correctly. The Four Noble Truth consists factors which include:- 1) *Dukkha* ; the truth about the suffering of the human being, 2) *Samudaya* ; the truth about a cause of suffering, 3) *Nirodha* ; the truth about the cessation of suffering, 4) *Magga* ; the truth about the practice leading to cessation of suffering. If the Four Noble Truth is followed by the social then the conflict of society disappears certainly.

๑. บทนำ

สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมชนบท ประชากรประกอบอาชีพเกษตรกรรม จากสภาพดินฟ้าอากาศสมบูรณ์ สังคมส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีการสร้างสรรค์ ประเพณีและวัฒนธรรมตามความเชื่อทางศาสนา ทำให้มีความมั่นคงทางด้านอารมณ์และจิตใจ ส่งผลให้สังคมโดยรวมมีความสุข แต่เมื่อสังคมไทยก้าวผ่านภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วโดยมิได้มีความพร้อมทำให้เกิดผลกระทบ โดยตรงจากการเปลี่ยนจากภาคเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม ทำให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหา สังคม ครอบครั้ว ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาตามที่กล่าวเกิดจากค่านิยมทางสังคมที่เน้นด้านวัตถุ ทำให้วิถีชีวิตขาดเสถียรภาพทางสังคมและวัฒนธรรมอันดีงามถูกทำลาย

ความขัดแย้งในสังคมไทย มีมาตั้งแต่ในอดีตเป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้น หลังจากนั้นก็เกิดความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ระหว่างรัฐไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยตั้งแต่ปี ๒๔๙๒-๒๕๒๕ ต่อมาก็เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลเผด็จการกับกระแสเรียกร้องประชาธิปไตยของประชาชนอันก่อให้เกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และพฤษภาทมิฬ ๒๕๓๕ ประเด็นความขัดแย้งที่เกิดจากตัวบุคคลซึ่งเป็นผู้มีอำนาจ สาเหตุของโครงสร้างทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจในสังคมไทยจึงก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบการเมืองคือ “คนจน” เกษตรกรหรือชนชั้นล่าง ไม่มีอำนาจต่อรองในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด และเข้าไม่ถึงทรัพยากร กลุ่มคนเหล่านี้จึงต้อง “พึ่งพิง” ผู้มีทรัพยากรภายใต้ระบบอุปถัมภ์ แบบไทยเดิม และทำให้คนเหล่านี้เป็น “ผู้มีอิทธิพล” และสามารถ

ได้รับความไว้วางใจเลือกให้เข้ามา ทำหน้าที่แทนในฐานะผู้แทนราษฎรในระบอบประชาธิปไตยและก้าวไปสู่อำนาจรัฐ ประกอบกับการขาดคุณธรรมของผู้ครองเมืองที่มองผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวมจึงทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ของประเทศตามมามากมาย และมีความจำเป็นต้องเยียวยาอย่างเร่งด่วนเพื่อความสันติสุขของประเทศชาติ

ปัจจุบันสังคมไทยเป็นยุคโลกาภิวัตน์ การสื่อสารไร้พรมแดน เกิดสังคมของข้อมูลข่าวสารที่เชื่อมถึงกันทั่วโลก ทำให้วัฒนธรรมทั้งดีและไม่ดีไหลเข้ามา ส่งผลให้สังคมไทยต้องเผชิญกับปัญหาภาวะวิกฤติในการเรียนแบบของสังคมต่างชาติจากสื่ออย่างรวดเร็ว จนไม่สามารถปรับตัวได้ทันต่อความต้องการ รวมทั้งความขัดแย้งตามที่กล่าวมาสามารถสื่อไปสู่สังคมได้รวดเร็ว ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางความคิด อันนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งของสังคมไทยที่มีลักษณะที่ซับซ้อน ขยายเป็นวงกว้างทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ซึ่งหากปล่อยให้เป็นเช่นนี้จะทำให้ประเทศชาติขาดความมั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรม การศึกษาความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ไขปัญหาตามแนวทางอริยสัจ ๔ จึงเป็นแนวทางเพื่อแก้ปัญหาให้สังคมไทยสู่สันติสุข

๒. ความขัดแย้งนำพาความวุ่นวายสู่สังคมไทย

ความขัดแย้งเป็นพฤติกรรมของสมาชิกในองค์กรที่แสดงออกมาตรงข้ามหรือเป็นปฏิปักษ์กับสมาชิกคนอื่นๆ ในองค์กรที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคล^๑ การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีทัศนคติที่เป็นอริต่อกัน เช่น เมื่อคนหนึ่งถูกขัดขวางมิให้ได้รับสิ่งที่ตนเองต้องการจากอีกคนหนึ่ง เป็นความขัดแย้งจาก ผลของความคิดที่อาจแสดงพฤติกรรมออกมาถึงความไม่พอใจ หรืออาจนำมาซึ่งพฤติกรรมในรูปแบบที่ ทำร้ายทำร้าย หรือก่อให้เกิดความเสียหายต่ออีกฝ่ายหนึ่ง หรือแม้แต่ตนเอง

ความขัดแย้ง (conflict) มีความสัมพันธ์กับทัศนคติของคน (attitude) และส่งผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ (behavior)^๒ ความขัดแย้งอาจมาจากการสร้างเงื่อนไขของวาระที่ต่างกัน จนทำให้เกิดการตรวจสอบถ่วงดุลส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในองค์กร^๓ ส่งผลต่อการแข่งขันระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีความต้องการเป้าหมายและความปรารถนา หรือความคิดที่เข้ากันไม่ได้ทำให้เกิดตกลงกันไม่ได้จึงเป็นปัจจัยของความขัดแย้ง

^๑ Robbins, S. P., **Organizational behavior: Concepts, controversies, applications.** (7th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 1996, p. 143.

^๒ Tjosvold, D. **The conflict-positive organization: Stimulate diversity and create unity.** Reading, (MA) Addison-Wesley. 1991, p. 379.

^๓ Tjosvold, D. **Learning to manage conflict: Getting people to work together productively.** New York : Maxwell Macmillan., 1993, p. 245.

ทั้งนี้สิ่งสรุปปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ได้แก่ การแข่งขันกัน (competition) การที่ต้องพึ่งพากันและกัน (interdependence) การรับรู้ที่เข้ากันไม่ได้ (perceived incompatibility)^๔ และการตอบสนองต่อสิ่งเร้าสองอย่างหรือมากกว่าพร้อมกันไม่ได้ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ตรงข้ามกัน^๕ การไม่เห็นด้วยระหว่างสองฝ่ายหรือมากกว่าสองฝ่าย (disagreement between two or more parties) เช่น การที่คนสองคนมีความเห็นต่างกัน การไม่ลงรอยระหว่างกลุ่ม ซึ่งปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้อง คือ การตระหนักของบุคคลต่อสถานการณ์หนึ่งที่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดการกำหนดเป้าหมายที่ขัดแย้งกันได้ ความขัดแย้งจึงมักถูกมองว่าเป็นสิ่งไม่ดี แต่ในความเป็นจริงแล้วในบางกรณี ความขัดแย้งก็เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดวิธีแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ได้ ดังนั้น จึงต้องพิจารณาความขัดแย้งทั้งเชิงบวกและเชิงลบ^๖

สาเหตุของความขัดแย้งของสังคมไทย

มนุษย์แม้จะคนเดียวก็เกิดความขัดแย้งที่มีขึ้นกับตัวเอง เช่น การล้มลงไม่สามารถจะตัดสินใจได้ และเมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไปทำให้เกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคลสองคน^๗ เมื่อขยายเป็นสังคมกว้างใหญ่ขึ้นก็จะเกิดความขัดแย้งในมิติต่างๆ เช่น ความขัดแย้งในครอบครัว ความขัดแย้งของสถาบัน ในสังคม ความขัดแย้งระหว่างสังคมและรัฐ จนถึงความขัดแย้งระหว่างรัฐต่อรัฐที่เป็นความขัดแย้งข้ามประเทศ จนอาจนำไปสู่สงครามระหว่างรัฐเกี่ยวกับผลประโยชน์^๘ การพิจารณาสาเหตุของความขัดแย้งจากสังคมไทยจึงสามารถพิจารณาได้ดังนี้

๑) ความขัดแย้งที่เกิดจากการรับรู้ของบุคคลและความแตกต่างของความคิดเห็น

ความขัดแย้งเกิดได้จากภายในบุคลิกภาพของตนเอง และความคิดเห็นจากค่านิยมการรับรู้ ข้อมูลส่วนตัว การรับรู้ทางเชื้อชาติและศาสนา (ethnic-religious conflict) อันมีสาเหตุสำคัญมาจากความแตกต่างของเชื้อชาติ ชนเผ่า ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ หรือภาษาในความแตกต่างเหล่านี้มีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนมาก รวมถึงความเชื่อที่สามารถทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ โดยเฉพาะถ้าปรับบุคลิกภาพเข้ากับคนอื่นไม่ได้ก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้น

^๔ Van Slyke, E. J. **Listening to conflict: Finding constructive solution to workplace disputes.** (New York: Library of Congress Cataloging-in- Publication Data), 1999, p. 94.

^๕ DuBrin, A. J. **Essentials of management.** (6th ed.). (OH: South-western. 2003), p. 214.

^๖ Coffey, R. E., Cook, c., & Hunsaker, p. L. **Management and organizational behavior.** Burr Ridge, (IL: Irwin. 1994), p. 122.

^๗ Graham, p. **Mary parkerfollett-prophet of management : A celebration of writings from the 1920s.** (Boston : Harvard Business School Press. 1995), p. 145.

^๘ Kamarulzaman, A. **Management and resolution of Inter-State conflict in Southeast Asia.** (Malaysia: Southeast Asian Conflict Studies Network, 2001), p. 42.

ความขัดแย้งเกิดจากความแตกต่างทางความคิด พิจารณาถึงผลประโยชน์ มีสาเหตุมาจากการแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากร ทำให้ความคิดเข้ากันไม่ได้จากเรื่องผลประโยชน์และอุดมการณ์ ซึ่งปัญหาที่ทำให้ความขัดแย้งปะทุขึ้นมาและมีแนวโน้มที่จะยืดเยื้อจากสาเหตุสำคัญ คือ ปัญหาอัตวิสัย (subjectivity) ของมนุษย์เพราะอาจทำให้เกิดการรับรู้ที่ผิดและการมโนคติ คือ อคติในใจคนกับอคติที่เป็นผลมาจากปัญหาทางโครงสร้าง ความขัดแย้งในสังคมไทยนั้นจึงมีอิทธิพลจากอคติที่ติดมาจากระบบศักดินาเช่น ถ้าผู้น้อยมาสอนผู้ใหญ่จะทำให้เกิดความรู้สึกว่าผู้ใหญ่ถูกฝึกหน้าเสียดักดิ์ศรี^๙

๒) ความขัดแย้งจากการรับรู้ข้อมูล หรือ ข้อเท็จจริง (information conflict)

ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากการรับรู้และเข้าถึงข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่ต่างกัน^{๑๐} การได้ข้อมูลมาไม่ครบถ้วนหรือการใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลที่แตกต่างกัน ย่อมทำให้การแปลผล ข้อมูลนั้นแตกต่างกันและผิดเพี้ยนกันได้ อาจเกิดจากการสื่อสารข้อมูลที่มากหรือน้อยเกินไป หรือการสื่อสารข้อมูลที่บิดเบือนข้อเท็จจริงไป ก็จะส่งผลให้คนเรามีการรับรู้ที่ขัดแย้งกันได้และนอกจากนี้ยังอาจเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กันในด้านโอกาสในการที่จะเข้าถึงข้อมูลที่ต่างกันด้วยอำนาจ การควบคุม และการมุ่งแข่งขันเพื่อการแพ้-ชนะ ทำให้ปัจเจกบุคคลเกิดความขัดแย้งกัน ทุกความขัดแย้งสามารถเกิดขึ้นจากหลายๆ ปัจจัย^{๑๑} ถ้าข้อมูลไม่เพียงพอ ไม่มีน้ำหนักที่น่าเชื่อถือ ไม่มีผลการศึกษาวิจัยรองรับ และขาดความเที่ยงธรรม ผลจะทำให้ผู้ที่ได้รับข้อมูลที่ไม่ตรงกันเกิดความขัดแย้ง

๓) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากเรื่องผลประโยชน์ (interest conflict)

ผลประโยชน์ในองค์กร หมายถึง ทรัพยากรที่ทุกฝ่ายต้องการและจำเป็นในการที่จะทำให้อุบัติของตนเอง บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ความขัดแย้งจะเกิดขึ้นเมื่อต่างฝ่ายต่างแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด (scarced resource) เช่น งบประมาณ ตำแหน่งหน้าที่ หรือแม้แต่ผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับความต้องการและอารมณ์ของมนุษย์ เช่น ต้องการเกียรติยศ ชื่อเสียง เพื่อใช้เป็นช่องทางในการแสวงหาผลประโยชน์อื่นๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ทำให้เกิดความขัดแย้งได้ง่าย และเป็นสาเหตุของความขัดแย้งที่พบมากและชัดเจน

^๙ ฉันทนา บรรพศิริโชติ, ความขัดแย้งในสังคมไทย : ช่องว่างของการรับรู้และ ความเข้าใจ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๕.

^{๑๐} Kamarulzaman, A. Management and resolution of Inter-State conflict in Southeast Asia. p. 43.

^{๑๑} พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส (นิพนธ์การ), พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่), ๒๕๕๔, หน้า ๓๙๐.

๔) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากความสัมพันธ์ของบุคคล (relationship conflict)

สิ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล อาจเกิดจากการสื่อสารที่บกพร่อง จนทำให้ขาดความเข้าใจที่ดีต่อกัน หรือเกิดการถ่ายทอดข้อมูลที่บิดเบือน^{๑๒} จนทำให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องต่างๆ ลดน้อยลง และเงื่อนไขในการปฏิบัติงานที่ต่างกันก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งได้เพราะทำให้มีหน้าที่และบทบาทที่ต่างกัน ซึ่งที่กล่าวมานี้สาเหตุใหญ่คือการขาดความสัมพันธ์ของบุคคลที่ดีต่อกัน อย่างกรณีที่คุณกรณีมีภูมิคุ้มกันทางความสัมพันธ์บกพร่อง เช่น การมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อพฤติกรรมของคุณกรณี ความแตกร้างในอดีต และการกระทบกระเทือนใจในขณะสนทนากันเป็นต้น การที่คุณกรณีพยายามที่จะแสวงหาดุลยภาพระหว่างปัจจัยภายนอก เช่น เวลา โอกาส และสถานที่ และปัจจัยภายใน เช่น คุณกรณีอารมณ์ดี หรือประสบความสำเร็จในด้านใดด้านหนึ่ง แล้วใช้โอกาสจากดุลยภาพดังกล่าวนี้ พุดคุยเพื่อขอโทษ หรือสอบถามประเด็นที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง^{๑๓}

๕) ความขัดแย้งที่มีสาเหตุจากโครงสร้าง (structural conflict)

โครงสร้างของสังคม ขององค์กรที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ได้แก่ การแบ่งโครงสร้างของอำนาจหน้าที่ที่ไม่ชัดเจน จนทำให้เกิดการก้าวก่ายหน้าที่กันหรืองานซ้ำซ้อนกัน และเพราะตำแหน่งหน้าที่ที่ต่างกัน โดยเฉพาะถ้าองค์กรนั้นมีทรัพยากรที่จำเป็นอยู่อย่างจำกัด การมีโครงสร้างหรือการมีเป้าหมาย ที่คลุมเครือ หรือการที่องค์กรนั้นมีกฎระเบียบที่เข้มงวดเกินไป ในบางครั้งก็เกิดความสับสนกับบทบาทที่ได้รับกับบทบาทที่ทำได้จริง หรือในกรณีที่การออกแบบโครงสร้างที่ทำให้ต้องเกี่ยวข้องกับหลายฝ่ายมีโอกาสเกิดความขัดแย้งจากการประสานงานได้ง่ายขึ้น

๓. แนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ของสังคมไทยตามแนวทางอริยสัจ ๔

การแก้ปัญหาความขัดแย้ง จากความเกลียดชัง แยกสามัคคี และขาดสติ ของคนในสังคมไทยยากยิ่งที่จะหาทฤษฎีทางโลกมาปรับใช้ให้เกิดผลลัพธ์ที่เหมาะสมจะมีก็แต่ ธรรมะ อันจะเป็นหลักในการแก้ความขัดแย้ง ซึ่งบทความนี้เสนอหลัก “อริยสัจ ๔” ที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนาอันสามารถนำมาประยุกต์ใช้อริยสัจ ๔ เป็นวิธีแก้ทุกข์ที่มีความเป็นสากล นำมาใช้แก้ปัญหาได้ทุกเรื่อง และตลอด

^{๑๒} มัวร์, คริสโตเฟอร์ดับเบิลยู, กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง: ยุทธศาสตร์การนำไปใช้, ๒๕๔๒, หน้า ๖๐.

^{๑๓} พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส (นิธินุญญากร), พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, หน้า ๓๙๑.

เวลาไม่มีความล้ำสมัย เพราะวิธีแก้ปัญหาแบบอริยสัจ ๔ จะทำให้เราเข้าใจปัญหาคืออะไร สาเหตุของปัญหาทางออกอยู่ตรงไหน และจะลงมือแก้ไขปัญหายังไง จากวิธีการแก้ไขปัญหาแบบอริยสัจ ๔ เราต้องวิเคราะห์ปัญหาของความขัดแย้งอย่างจริงจัง สังคมไทยจะพบความจริงหลายอย่าง ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขที่ถูกต้อง ในที่นี้จะวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยเพียงบางแง่มุม จากมุมมองแบบอริยสัจ ๔ ว่าอะไรคือปัญหาของสังคมไทย และจะแก้ไขอย่างไร

ทุกข์ เป็นปัญหาที่ปรากฏว่าสังคมไทยขาดความสามัคคีแบ่งพรรคแบ่งพวก มีความเกลียดชัง การปลอ่ยข่าวร้ายทำลายฝ่ายตรงข้าม การขาดสติไม่มีความยั้งคิดในหมู่ประชาชน การเมืองที่ขาดความโปร่งใสในแทบทุกมิติ ค่านิยมคอร์รัปชั่นแพร่หลายในหมู่ประชาชนไทย ช่องว่างระหว่างรายได้กว้างมาก ความยากจนกระจาย ความรวยกระจุก การบังคับใช้กฎหมายไม่ได้มาตรฐาน อำนาจถูกรวมไว้ที่ศูนย์กลาง และทหารแทรกแซงการเมืองด้วยรัฐประหารและการจัดสรรดุลอำนาจทางการเมือง การเมืองแบบธุรกิจครอบงำระบบประชาธิปไตย นักการเมืองเห็นแก่ตัว ขาดความจริงใจ การกระจายทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม มีขยะข้อมูลที่เป็นอันตรายต่อประชาชนอย่างมากในสื่อมวลชน และใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา

ในเรื่องความทุกข์นั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า ความทุกข์ในอริยสัจ ๔ คือ ความทุกข์ของจิตใจ เช่น ความเศร้าโศก ความเสียใจ ความคับแค้นใจ ความทรมานใจ หรือความหนักใจ เหนื่อยใจ เป็นต้น ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ทนได้ยาก ไม่ใช่ความทุกข์ของร่างกายเพราะความทุกข์ของร่างกายนั้นเราไม่สามารถดับมันได้ แต่ความทุกข์ของจิตใจนั้นเราสามารถที่จะดับมันได้ เพราะความทุกข์ของจิตใจเรานั้นมันเกิดขึ้นมาจากการปรุงแต่งของจิตเองด้วยความรู้ที่ผิด

ความทุกข์ของจิตใจเราก็คือ อวิชชา ที่หมายถึง ความไม่รู้จักความจริงสูงสุดที่ควรรู้ หรือความโง่สูงสุด ความรู้ผิด ซึ่งได้แก่ความรู้ว่าร่างกายและจิตใจนี้คือตัวเรา วิชชา แปลว่า ความรู้สูงสุดที่ดับทุกข์ได้ ซึ่งได้แก่ความรู้ว่าร่างกายและจิตใจนี้ไม่ใช่ตัวเรา-ของเราจริง ซึ่งนิยมเรียก ปัญญา ดังนั้นเมื่อจิตขาดสติ คือระลึกถึงปัญญาไม่ได้ถึงแม้จะเคยมีปัญญามาแล้วก็ตาม เกิดความรู้มีตัวเราขึ้นมา จิตก็จะปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกว่ามีตัวเรา-ของเราขึ้นมาอยู่ทันที เมื่อจิตได้รับรู้สิ่งต่างๆ ภายนอก อันได้แก่ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สิ่งที่มาสัมผัสกาย, สิ่งที่มาสัมผัสใจ จิตก็จะเกิดความอยากและเกิดความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวเรา-ของเราขึ้นมาทันที เมื่อมีความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวเรา-ของเราเมื่อใด จิตที่ยึดถือนี้ก็จะเกิดความทุกข์ขึ้นมาทันที สาเหตุของความทุกข์นั้น พระพุทธเจ้าสอนว่า เหตุไกล่เคียดที่ทำให้เกิดความทุกข์ของจิตใจเรานี้ขึ้นมาก็คือ ความยึดมั่นถือมั่นว่าร่างกายและจิตใจ นี้คือตัวเรา ของเรา เมื่อเกิดความยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวเรา ของเราเมื่อใด ความทุกข์ใจก็จะเกิดขึ้นมาด้วยทันที ปัญหาตามที่กล่าวเกิดจากจิตของมนุษย์ที่ยังยึดในอวิชชาจึงเกิดทุกข์ดังนั้นการจะดับทุกข์ได้ดีต้องหาสาเหตุของปัญหา

สมุทัย เป็นสาเหตุของปัญหาซึ่งสรุปได้ดังนี้ ๑) สาเหตุจากโครงสร้างทางการเมืองแบบรวมศูนย์ ๒) สาเหตุโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่ขาดความเป็นธรรม ๓) สาเหตุจากการกระจายทรัพยากรที่ไม่ทั่วถึง ๔) สาเหตุจากการศึกษาที่ขาดประสิทธิภาพ ๕) สาเหตุจากการเมืองที่กลายเป็นธุรกิจเต็มรูปแบบ ๖) สาเหตุจากการจัดสรรดุลอำนาจและผลประโยชน์ในสังคมไทยไม่ลงตัว ๗) สาเหตุจากความยากจน ๘) สาเหตุจากการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารอันเป็นเท็จ ๙) สาเหตุจากการใช้ประชาชนเป็นเครื่องมือทางการเมือง ๑๐) สาเหตุจากมาตรฐานในการบังคับใช้กฎหมาย ๑๑) สาเหตุจากคนไทยอยู่ในวัฒนธรรมความเชื่อมากกว่าวัฒนธรรมความจริง ๑๒) สาเหตุจากการใช้สื่อด้วยเจตนาภรณ์ที่ต้องการยั่วยุให้เกิดความรุนแรง สาเหตุตามที่กล่าวมาถ้าพิจารณาดีๆ เราจะเห็นว่าเป็นสาเหตุที่เกิดจากจิตของมนุษย์

นิโรธ เป็นเป้าหมายในการดับทุกข์ ในที่นี้จะเน้นเป้าหมายดังต่อไปนี้ ๑) เป้าหมายในการสร้างสังคมให้มีโครงสร้างยุติธรรม ๒) เป้าหมายสร้างการเมืองที่ปราศจากคอร์รัปชั่น ๓) เป้าหมายพัฒนาประชาธิปไตยให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ ๔) เป้าหมายสร้างความสามัคคีของคนในชาติ ๕) เป้าหมายส่งเสริมกฎหมายตามมาตรฐานสากล ๖) เป้าหมายกระจายทรัพยากรและรายได้ที่เป็นธรรม ๗) เป้าหมายส่งเสริมสื่อให้เป็นมืออาชีพมีคุณธรรม เป้าหมายตามที่กล่าวถือเป็นสิ่งที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ปัญหา

มรรค เป็นวิธีการดับทุกข์ หรือวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งเมื่อทางโลกไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ผู้มีอำนาจหรือคนในสังคมก็จะต้องมาใช้หลักธรรมไปมีส่วนในการบูรณาการเพื่อแก้ปัญหาของสังคมโดยเน้นเรื่องที่สำคัญดังนี้ ๑) ปฏิรูปการเมืองไทย ๒) ปฏิรูปโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ ๓) ปฏิรูปการศึกษา ๔) ปฏิรูปกฎหมาย ๕) ปฏิรูปสื่อ ทุกวันนี้เราใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาหรือใช้การ “เกลี้ยผลประโยชน์” ระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ การทำเพื่อแค่อำนาจตัวเองหลังจากเกิดความรุนแรงที่เกิดทุกข์ขึ้นทุกรูปแบบยังคงมีอยู่ต่อไป เพราะปัญหาที่แท้จริงยังไม่ได้รับการแก้ไข พระพุทธเจ้าจะทรงเน้นสอนเฉพาะเรื่องการปฏิบัติ เพื่อความไม่มีทุกข์ของจิตใจในปัจจุบัน โดยใช้หลักวิทยาศาสตร์ คือ สอนให้ค้นหาต้นเหตุของทุกข์ให้เจอ แล้วก็กำจัดต้นเหตุของทุกข์นั้นเสีย แล้วความทุกข์ก็จะดับลงทันที ซึ่งเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเฉพาะเรื่องการดับทุกข์ก็เพราะเรื่องความทุกข์นั้นเป็นปัญหาที่สำคัญหรือใหญ่ที่สุดสำหรับมนุษย์ทุกคน ถ้าเราจะสามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยไม่มีความทุกข์ทางใจใดๆ เลยได้จนตลอดชีวิตก็เท่ากับว่าชีวิตของเราได้รับสิ่งที่มีคุณค่าที่สุดในการที่ได้เกิดมาก็ควรปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปด มรรค หมายถึง วิธีการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์และแก้ไขทุกข์ได้ถูกต้อง ตามมรรควิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งของสังคมได้เป็นอย่างดี มีวิธีการดังนี้

๑. สัมมาทิฐิ ได้แก่ ความเห็นชอบตามความเป็นจริงสภาพปัจจุบัน ที่ถูกต้องตามหลักธรรมอย่างมีเหตุผล ถ้าสังคมมีความเข้าใจในความเห็นชอบอย่างแท้จริงปัญหาความขัดแย้งจะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน

๒. สัมมาสังกัปปะ ได้แก่ ความดำริชอบที่เป็นการพูดแต่ในสิ่งที่มีประโยชน์ ไม่พูดให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่พูดให้เกิดความแตกแยก แก่สังคม พูดแต่สิ่งดีคิดดีไม่บอกร้ายคนอื่น พูดสิ่งที่เป็นประโยชน์เท่านั้น ไม่พูดใส่ร้ายให้คนอื่นเดือดร้อน ซึ่งการพูดดีจะเป็นกุศลแก่ผู้พูด

๓. สัมมาวาจา ได้แก่ วาจาชอบ เป็นการพูดแต่ความจริง พูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ พูดด้วยคำสุภาพ พูดให้ถูกกาล มีสัมมาคารวะไม่เหยาะโลมคนอื่น คำนี้ถึงวาจาเป็นสิ่งสำคัญ อะไรควรพูด อะไรไม่ควรพูด ให้เปรียบเสมือนดอกพิกุลทองออกจากปาก ใครได้พูดคุยพูดก็เกิดความสุขกายสบายใจ (เปรียบเหมือนคนมีบารมีเมตตาธรรม) ใครอยู่ใกล้ก็เกิดแต่ความสุขความเจริญมีความสุขใจ ทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมอย่างแน่นอน โลกเราก็จะน่าอยู่มากขึ้น

๔. สัมมาอาชีพะ ได้แก่ เลี้ยงชีพชอบ เป็นการประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามหลักธรรม เช่น ๑) ไม่ค้าอาวุธ ๒) ไม่ค้ามนุษย์ เช่น ค้าโสเภณี ค้าแรงงานผิดกฎหมาย ๓) ไม่ค้ายาพิษ ๔) ไม่ค้าสุรา และ ๕) ไม่ค้าสัตว์ที่นำไปฆ่า เป็นต้น นอกจากนี้ก็ไม่ควรทำผิดกฎหมายให้เกิดความวุ่นวาย ความขัดแย้งปัจจุบันที่เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ประกอบอาชีพไม่สุจริตผิดศีลธรรม ชอบทำอะไรที่เขาไม่ประพฤติปฏิบัติกัน เป็นเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือก็เป็นการดันทุรัง คอรั้บชั้น ในงบประมาณแผ่นดินและคอรั้บชั้นนโยบายผลประโยชน์ตกยังญาติพี่น้องของตน เป็นการประกอบอาชีพทุจริตคอรั้บชั้นในตำแหน่งหน้าที่ของตน ทำให้สังคมไทยเกิดความขัดแย้ง ขาดความสามัคคีความปรองดองของคนในชาติ เพราะฉะนั้นการประกอบอาชีพสุจริตเป็นการแก้ไขปัญหาหรือทางออกอีกทางหนึ่ง ที่ทำให้สังคมสงบสันติสุข

๕. สัมมากัมมันตะ ได้แก่ การงานชอบ หรือการกระทำชอบ ซึ่งได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม ไม่ต่างจากการรักษาศีล ๕ ถ้ามนุษย์ทำงานที่ชอบประกอบแต่กรรมดี ก็เชื่อว่าสังคมไทยก็จะหมดความขัดแย้งโดยสิ้นเชิง ทำให้สังคมมีแต่ความเห็นใจซึ่งกันและกันต่างคนต่างทำมาหากินโดยชอบแล้วโลกก็จะสงบสันติสุขอย่างแน่นอน

๖. สัมมาวายามะ ได้แก่ ความเพียรชอบ มีความเพียรที่จะละนิสัยการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย มีความเพียรระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้สัมผัสกับสิ่งต่างๆ เพราะเมื่อสัมผัสแล้วจิตเกิดความอยาก ทำให้ต้องเสียเงินซื้อ ห่มหาเงินเพิ่ม หรือมีความขยันหมั่นเพียรในการหาทรัพย์ เมื่อหาเงินหรือทรัพย์ได้แล้วต้องรู้จักเก็บรักษา ออมทรัพย์ ขยันทำมาหากินแบบสุจริต แต่ส่วนมากสังคมไทยชอบเล่นการพนัน ทำงานได้มากวันละ ๑,๐๐๐ บาทก็จะไม่พอใช้อย่างแน่นอน แต่ถ้าเล่นการพนันแล้ว แม้จะมีเงินวันละ ๓๐ บาท ก็จะเหลือพออยู่พอกินอย่างแน่นอน เหมือนมีค่าที่นักปราชญ์ราชบัณฑิตได้กล่าวไว้ ได้เงินจากหยาดเหงื่อแรงงานของเราถึงจะน้อยแต่อยู่นาน แต่ถ้าเงินที่ได้จากการพนันขันต่อได้เป็นล้านก็ไม่พอใช้อยู่ได้ไม่นานเลย

๗. สัมมาสติ ได้แก่ การระลึกรู้ชอบ ระลึกรู้ตัวอยู่ในปัจจุบัน ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านไปสู่อดีตอนาคต เพียรระลึกรู้ตัวอยู่กับปัจจุบัน คิดแต่สิ่งดี ถึงจะมีการกระทบกันบ้างก็ต้องปล่อยวางยอมอโหสิกรรมต่อกัน รู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างสันติสุขในสังคมไทย

๘. สัมมาสมาธิ ได้แก่ ตั้งจิตมั่นชอบ เป็นการฝึกจิตมีความตั้งมั่น ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งได้นานๆ สมาธิเป็นพื้นฐานของการใช้ปัญญาแก้ปัญหาในสังคมไทย สังคมไทยปัจจุบันขาดสติ ปัญหาคความขัดแย้ง จึงเกิดบานปลาย ทำให้ไม่เกิดความปรองดองของคนในชาติ เพราะขาดศีลสมาธิ และปัญญา จึงเป็นปัญหาในปัจจุบัน ฉะนั้นต้องพยายามฝึกการเจริญสมาธิบ่อยๆ เพื่อคนเราต้องตั้งตนอยู่ในสติสมาธิและปัญญาแก้ปัญหาได้ถูกต้องตามหลักมรรควิธี

ส่วนเรื่องของการแก้ปัญหา พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าถ้าจิตมีสติและระลึกถึงปัญญาขึ้นมา คือ ระลึกรู้ได้ว่าร่างกายและจิตใจนี้ไม่ใช่ตัวเรา ของเราจริง เมื่อใดบวกกับมีสมาธิเพียงพอ จิตก็จะไม่ปรุงแต่งให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นว่าร่างกายและจิตใจนี้คือตัวเรา ของเรา จิตก็จะไม่เกิดความทุกข์ ถ้ามีสติ ปัญญา สมาธิเพียงชั่วคราว ทุกข์ก็ดับลงเพียงชั่วคราว แต่ถ้ามีการฝึกให้จิตมีสติ ปัญญา สมาธินี้ อยู่ตลอดเวลาที่จิตตื่นอยู่ ทุกข์ก็จะไม่เกิดขึ้นมาอีกอย่างถาวร คือ ตลอดเวลาที่ยังมีจิตอยู่ ซึ่งอาการที่จิตไม่มีทุกข์นี้เองที่ทางพุทธศาสนาสมมติเรียกว่า นิพพาน ที่แปลว่า ความดับเย็น คือ ความทุกข์ที่ดับลงจนจิตสงบเย็นแล้ว

สติและสมาธินั้นสามารถฝึกฝนเอาเองได้เมื่อเข้าใจวิธีการฝึกแล้ว ส่วนปัญญาหรือวิชชา นั้น จะต้องมีสมาธิเข้าใจอย่างถ่องแท้เสียก่อนว่า “แท้จริงมันไม่มีตัวเรา ของเราอยู่จริง” ซึ่งหลักในการศึกษาให้เกิดความเข้าใจว่า “แท้จริงมันไม่มีตัวเรา ของเราอยู่จริง” นี้พระพุทธองค์ทรงสอนให้เรานำเอา ชันท์ ๕ หรือกลุ่ม ๕ กลุ่ม อันได้แก่ ร่างกาย การรับรู้ ความจำ การปรุงแต่งของจิต และความรู้อิเล็ก ที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นชีวิตของเรานี้มาพิจารณาหาเหตุที่ทำให้เกิดชันท์แต่ละชันท์ขึ้นมา พิจารณาถึงเหตุที่ทำให้แต่ละชันท์เสื่อมและดับหายไป พิจารณาถึงลักษณะที่ไม่เที่ยงแท้ถาวรของแต่ละชันท์ พิจารณาถึงลักษณะที่แต่ละชันท์ต้องทนอยู่อย่างยากลำบาก แล้วก็พบว่าแต่ละชันท์นี้มัน “ไม่ใช่ตัวตนของใครๆ” ซึ่งมันเป็นเพียง “สิ่งที่ถูกปรุงแต่งหรือสร้างขึ้นมาจากชั่วคราวเท่านั้น” และเมื่อชันท์ทั้ง ๕ นี้มาประกอบกันขึ้นมาจึงเกิดเป็นชีวิตของมนุษย์เราขึ้นมา จึงเท่ากับว่า “จะหาตัวตนที่เป็นตัวเราหรือของเราจริงๆ ไม่มี” จะมีก็เพียง “ตัวตนชั่วคราว” หรือ “ตัวตนสมมติ” เท่านั้น พระพุทธองค์ได้ทรงสรุปคำสอนทั้งหมดของพระองค์ไว้ในประโยคที่ว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตน ของตน” คือหมายถึงว่า ไม่ให้เกิดการยึดถือเอาสิ่งใดๆ ไม่ว่าจะป็นร่างกาย หรือแม้แต่จิตใจที่กำลังรู้สึกว่าเป็นตัวเราอยู่นี้ ว่าเป็นตัวเราจริงๆ หรือเป็นของเราจริงๆ คำว่าจริงๆ นี้ หมายถึง การเป็นตัวตนอมตะ คือจะคงมีอยู่ตลอดไป ไม่มีวันแตกดับหรือหายไปอย่างเด็ดขาด ไม่ว่าจะมียะโรมาทำลายก็ตาม หรือไม่ว่ากาลเวลาจะผ่านพ้นไปสักเท่าใดก็ตาม เพราะถ้าจิตใดโง่แล้วไปยึดมั่นถือมั่นว่ามีตัวเองขึ้นมาแล้ว จิตโง่นั้นก็จะเกิดความเหน้อยใจ ขึ้นมาทันที หรือเกิดความเศร้าโศก เสียใจ หรือแห้งเหี่ยวใจ หรือคับ

แค้นใจ หรือไม่สบายใจขึ้นมาทันที

สาเหตุที่ยึดถือแล้วเกิดความทุกข์ก็เพราะ สิ่งที่ยึดถือนั้นมันไม่เที่ยงแท้ถาวร หรือไม่สามารถตั้งอยู่เช่นเดิมตลอดไป หรือไม่เป็นไปตามที่เราอยากจะเป็น ซึ่งเมื่อสิ่งที่เรารักหรือพอใจได้จากเราไป เราก็เป็นทุกข์ คือ เศร้าโศก เมื่อเราต้องประสบกับสิ่งที่เราเกลียดชังหรือกลัว เราก็เป็นทุกข์ คือ คับแค้นใจ เมื่อเราอยากจะได้อะไร หรืออยากจะเป็นอะไร แต่ไม่ได้ตามที่อยากจะได้หรืออยากจะเป็น เราก็เป็นทุกข์ คือ เสียใจ แห่งเหี่ยวใจ หรือแม้ขณะที่เรากำลังมีความสุขอยู่นั้น จิตของเราก็มองมีความทุกข์ซ่อนอยู่ภายในอย่างลึกๆ อีกด้วย คือ ดิ้นรน เกร้อน ทรมาน หรือหนัก เหนื่อย

๖. บทสรุป

กระบวนการแก้ปัญหาโดยการนำเอาอริยสัจ ๔ มาแก้ปัญหาสามารถนำมาใช้ในชีวิตรประจำวันได้ ตามกระบวนการของอริยสัจ ประการแรก ให้กำหนดรู้ปัญหาหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นให้ชัดเจน ประการที่สอง ค้นหาสาเหตุของความทุกข์ที่เกิดขึ้นให้ได้ พิจารณาหาสาเหตุที่แท้จริงให้ได้ ประการที่สาม กำหนดหรือเข้าใจเป้าหมายของการแก้ปัญหาอย่างชัดเจนและถูกต้อง ทำเพื่ออะไร ผลที่ได้จะเป็นอย่างไร และประการที่สี่ ต้องปฏิบัติตามแนวการแก้ปัญหาอย่างถูกต้องตามหลักมรรคมีองค์ ๘ กระบวนการทั้ง ๔ นี้ เมื่อมีความเห็นผิดประเพณีปฏิบัติออกจากมรรคมีองค์ ๘ เมื่อไร ความขัดแย้งในสังคมไทยก็เกิดขึ้น แต่ถ้ามีความเห็นถูกต้องประเพณีปฏิบัติถูกต้องตามมรรคมีองค์ ๘ ชีวิตก็จะมีแต่ความสุข ความเจริญ ความขัดแย้งความวุ่นของสังคมไทยก็จะหมดไป ความทุกข์จะไม่เกิด เป็นวิธีการแก้ปัญหาตามหลักพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาหมกฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาหมกฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ฉันทนา บรรพศิริโชติ. **ความขัดแย้งในสังคมไทย : ช่องว่างของการรับรู้และ ความเข้าใจ.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

มัวร์, คริสโตเฟอร์ดับเบิลยู. **กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง: ยุทธศาสตร์การนำไปใช้เพื่อแก้**

ปัญหาความขัดแย้ง. แปลโดย วันชัย วัฒนศัพท์ สุวิทย์ เลหาศิริวงศ์ และวงศา คงดี.

ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๒.

แมคคอลลเนล, จอห์น. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการระงับความขัดแย้ง: คู่มือสำหรับชาวพุทธผู้ใฝ่สันติ.**

แปลโดย พระไพศาล วิสาโล, วิไลรัตน์ โสฬสจินดา, สุภาพร พงศ์พฤษ และอวยพร

เชื่อนแก้ว. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘.

ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ **"การเมืองของความขัดแย้ง : รัฐไทยกับคนเล็กคนน้อยในสังคมไทย"**ใน

พัชรี สีโรรส และทิวดา กมลเวชช (บ.ก.), **ความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤตเศรษฐกิจ.**

(กรุงเทพมหานคร : โครงการปริญญาโทสำหรับนักบริหาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์ (EPA) และคปไฟ, ๒๕๕๒.

พระไพศาล วิสาโล (บ.ก.แปล). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการระงับความขัดแย้ง : คู่มือสำหรับชาวพุทธ**

ผู้ใฝ่สันติ. กรุงเทพมหานคร : เสริมสิกขาลัย, ๒๕๓๘.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญากร). **พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการ**

ความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๕.

(๒) **วิทยานิพนธ์ :**

สุพัตรา จิตตเสถียร. "การจัดการความขัดแย้งในสถานพยาบาลของรัฐระดับจังหวัด". **ดุสิตบัณฑิตรัฐ
ประศาสนศาสตร์**, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

Graham, p. **Mary parkerfollett-prophet of management : A celebration of writings
from the 1920s.** Boston : Harvard Business School Press, 1995.

Morris, c. **Managing conflict in health care settings : Principles, practices and policies.**
Thailand : Prepared for a workshop at King Prajadhikop's Institute, 2004.

Coffey, R. E., Cook, c., & Hunsaker, p. L. **Management and organizational behavior.**
Burr Ridge, IL: Irwin, 1994.

DuBrin, A. J. **Essentials of management.** (6th ed.). Mason, OH: South-western, 2003.

Robbins, S. P. **Organizational behavior : Concepts, controversies, applications.**
(7th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1996.

Tjosvold, D. **The conflict-positive organization: Stimulate diversity and create unity
Reading.** MA: Addison-Wesley, 1991.

Tjosvold, D. **Learning to manage conflict : Getting people to work together
productively.** New York : Maxwell Macmillan, 1993.

Van Slyke, E. J. **Listening to conflict: Finding constructive solution to workplace
disputes.** New York : Library of Congress Cataloging-in- Publication Data,
1999.

Kamarulzaman, A. **Management and resolution of Inter-State conflict in Southeast
Asia.** Malaysia : Southeast Asian Conflict Studies Network, 2001.

อธิปไตยกับสังคมไทย : ทฤษฎี ปัญหา และทางออก

Sovereignty and Thai Society : Theory Problems and Solution

พระปลัดสมบัติ ฐิติภาโณ (นวลระยอง)

Phrapalud Sombat Thitiṅaṇo (Nuanra-ong)

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาการบริหารทรัพยากรมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมโดยคำนึงถึงหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน การดำรงอยู่ในสังคมด้วยการยึดหลักธรรมในการดำเนินชีวิตใช้ชีวิตอย่างมีสติ มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยใช้หลักเหตุผล ความถูกต้อง ดีงาม และเป็นธรรม เพื่อสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่และเป็นสังคมที่อุดมไปด้วยธรรม เพราะเมื่อบุคคลมีธรรม ในการดำเนินชีวิต กุศลกรรมความดีเท่านั้นที่จะช่วยส่งเสริมให้บุคคลเจริญรุ่งเรืองได้ ใช้ธรรมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันก็จะหมดไป เพราะบุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยเหตุผล และเมื่อใช้ธรรมในการดำเนินชีวิต บุคคลผู้ดำรงอยู่ด้วยธรรมจะช่วยสร้างสรรค์ พัฒนาสังคมให้เกิดความสงบสุข เป็นสังคมที่พึงปรารถนาในที่สุด สถาบันครอบครัวเป็นองค์ประกอบหนึ่งของโครงสร้างสังคมอย่างมั่นคงโดยอาศัยสมาชิกของครอบครัว ที่ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างเหมาะสม

Abstract

Buddhism teaches people to live together in society, taking into account their duty to treat each other. The existence of the society with the principles of living life consciously. An anchor with a fair mind. The Buddha taught that humans interact with each other using the main reason why the accuracy is fairly good for society to live a rich social justice. When a person is justified, I wrong in life. I wrote a good charity that encourages people to be prosperous. I used to solve various problems of the religious problems that arise in contemporary Thai society, it will go away. The people in the community together for a reason. The accuracy is pretty good, and when people use the equity in their life, rather than causing additional problems. But the people who live with a fair society and a peaceful, secure and peaceful society. The social desirability of everybody in the end. Family will serve as one element of the social structure is not stable. Is based on the composition of the family members. Each of their duties properly. The family. Husband, wife and children. Marital status of parents is a member of the family is full of children, parents and families without children. Or the father or mother. One should not be construed as a complete family.

๑. บทนำ

สังคมมนุษย์อาศัยความสัมพันธ์ จมึนมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ โดยมีเป้าหมายเพื่อความอยู่รอดและความผาสุกของมนุษย์เอง แต่เนื่องจากธรรมชาติมนุษย์มีอวิชชา หรือความรู้เป็นพื้นฐาน ประกอบกับขาดการหล่อหลอมขัดเกลาทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ จึงก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมขึ้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ เพราะเมื่อมนุษย์สร้างสังคมขึ้น สังคมจะสงบและผู้คนจะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้ ย่อมขึ้นอยู่กับคุณภาพของความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม^๑

เมื่อศึกษาเรื่องวิวัฒนาการของชุมชนและความเป็นมาของผู้นำจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่านับตั้งแต่มนุษย์ได้รวมตัวกันเป็นชุมชนเล็กๆ ประกอบด้วยผู้คนในเผ่าเดียวกัน มนุษย์ประสบปัญหาแรก คือ ปัญหาทางศีลธรรมในชุมชน ทำให้มนุษย์คิดถึงผู้นำโดยคนในชุมชนนั้นได้ประมุขลงมติกันเลือกคนที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เช่น มีรูปงาม บุคลิกภาพดี มีอำนาจมากกว่าให้เป็นผู้นำ พร้อม

---

^๑ พระมหาบุญเพียร ปญฺญวโร (แก้ววงค์น้อย), แนวคิดและวิธีขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), บทนำ.

กับมอบอำนาจให้ผู้ที่ได้รับเลือกเป็นผู้นำสามารถกำจัดผู้ที่ต้องกำจัด ดำเนินผู้ที่ต้องดำเนิน เนรเทศผู้ที่ต้องเนรเทศได้ อำนาจที่ว่านี้ต่อมาในทางการปกครองเรียกว่า อำนาจอธิปไตย (Sovereignty) เป็นอำนาจสูงสุดที่ผู้นำใช้ในการปกครองประเทศ อำนาจอธิปไตยนี้แม้จะเป็นของประชาชน แต่ผู้ที่ใช้อำนาจดังกล่าว คือ นักการเมือง เนื่องจากอำนาจเป็นใหญ่ในโลก ดังนั้น นักการเมืองจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนในทุกด้าน เพราะนักการเมืองมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย และดำเนินตามนโยบายในการบริหารประเทศ^๒ เป็นผู้สืบทบาทสำคัญ ในอำนาจอธิปไตย ซึ่งเป็นอำนาจเด็ดขาด (absoluteness) ครอบคลุม (comprehensive-ness) มีความถาวร (permanence) และไม่อาจถูกแบ่งแยกได้ ทั้งนี้เพื่อให้ให้นักการเมืองสามารถบริหารประเทศโดยสะดวกฉับไว และเกิดประสิทธิผล ตามเจตนารมณ์ของเจ้าของอำนาจ คือ ประชาชน^๓

ปัจจุบันนักการเมืองไทยส่วนใหญ่ขาดความสามัคคี ไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันใช้อำนาจโดยมิชอบ แสวงหาประโยชน์ตนและพวกพ้อง ก้าวก้าวแทรกแซงข้าราชการประจำ ดำเนินการทางการเมืองไม่มีประสิทธิภาพ พรรคการเมืองมุ่งอำนาจเป็นส่วนใหญ่ และไม่อยู่ร่วมกันทำงานด้วยอุดมการณ์นิยม ยึดหลักประโยชน์นิยม อันเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และการควบคุมพฤติกรรมของนักการเมืองที่ไม่พึงประสงค์ อาจทำได้โดยวิธีทางของกฎหมาย ใช้ระบบควบคุมบุคคลโดยแนวปรัชญาที่ว่า แม้ตัวบุคคลจะไม่ดีแต่ถ้าระบบดีก็สามารถควบคุมคนไม่ดี ไม่ให้ทำชั่วได้ อย่างไรก็ตามกฎหมายแม้จะเข้มงวด เคร่งครัด และรัดกุมเพียงไร ก็ควบคุมได้เฉพาะพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น ส่วนพื้นฐานแห่งความชั่วเกิดจากจิตใจของคนหากใจยังไม่ได้รับการพัฒนาให้ซึมซับในการเกลียดชังกล่าวบาป มีศิริโอตตตบปะ กฎหมายก็คงไม่เกิดประโยชน์ ดังนั้นการจัดระบบที่ดี ต้องควบคู่กับการพัฒนาคนให้มีธรรม เมื่อใดก็ตามที่ผู้ปกครองหรือนักการเมืองมีธรรม ประชาชนก็มีความสงบร่มเย็น ดังพระพุทธองค์ตรัสว่า “ในแว่นแคว้นของนักการเมือง ผู้มีเมตตาธรรม มีความมั่นคง ประชาชนจะนอนเป็นสุข เหมือนนอนอยู่ในบ้านของตนเอง ได้ร่มเงาเย็นสบาย”^๔ นักการเมืองจะต้องเคารพธรรมเอื้อเพื่อต่อธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นผู้นำ มีธรรมเป็นอำนาจ (ธรรมอธิปไตย) ใช้ธรรมในการคุ้มครองประชาชน ทั้งทหาร นักปกครอง พราหมณ์ คหบดี ชวานิคม ชาวชนบท ตลอดจนถึงสัตว์ต่างๆ อย่างเป็นธรรม^๕ ซึ่งนักการเมืองถ้าขาดหลักธรรมประจำใจ จะมีผลต่อความเสื่อมของประเทศ

^๒ มนตรี ธีรธรรมพิทักษ์, จริยธรรมกับภาวะผู้นำ: ศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย ที่มีต่อผู้นำทางการเมือง, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๕๐.

^๓ วิษณุ เกรืองาม, *กฎหมายรัฐธรรมนูญ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๑.

^๔ ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๕๐/๑๑.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕/๖๕.

ชาติ ยิ่งถ้ามีการเมืองที่มีกำลังอำนาจและเป็นคนพาลก็ย่อมไม่เป็นผลดี แต่ถ้ามีการเมืองเป็นปราชญ์และมีกำลังเข้มแข็ง จึงจะเป็นผลดี^๖

๒. ความเป็นมาของอริปไตย

อริปไตยมาจากการรวมตัวของคนในสังคมขนาดเล็กคือ ครอบครัวซึ่งถือว่าเป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุด และพัฒนามาเป็นสังคมที่ใหญ่ขึ้น จนกลายเป็นชุมชนทางการเมืองของประชาชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มในอาณาเขตเดียวกัน ในดินแดนที่แน่นอน และมีรัฐบาลซึ่งมีอำนาจอริปไตยและความเป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐอื่นๆ รัฐก็ถูกจัดตั้งขึ้นด้วยเจตนาารมณ์ของมนุษย์ที่ต้องการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และเพื่อความดีงามของการอยู่ร่วมกัน ดังนั้นอริปไตย หรืออำนาจอริปไตยได้เกิดขึ้นมาพร้อมๆ กับการเริ่มก่อตั้งรัฐจะเห็นได้ว่ารัฐที่สมบูรณ์นั้นจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการ คือ ประชากร ดินแดน รัฐบาล และอำนาจอริปไตย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการกำเนิดรัฐ

รัฐ (State) พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานหมายถึง แวนแคว้น บ้านเมือง ประเทศ มาจากคำบาลี รัฐฐ หรือ ราชฐ ในภาษาสันสกฤต รัฐเป็นหน่วยการเมืองที่สำคัญที่สุด^๗

อริสโตเติล (Aristotle) กล่าวว่า รัฐ เป็นวิวัฒนาการทางธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งเริ่มจากปัจเจกบุคคลแล้วขยายออกเป็นครอบครัว จากครอบครัวเป็นหมู่บ้าน จนถึงเมือง และนครรัฐในที่สุด ซึ่งเป็นจุดสุดยอดทางพัฒนาการของมนุษย์ เมื่อมนุษย์อยู่เมือง ย่อมสามารถใช้ศักยภาพที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในตนให้บังเกิดผลทางอารยธรรมได้อย่างเต็มที่^๘ และรัฐเป็นสังคมสูงสุด โดยได้รวบรวมสังคมทั้งหลายเข้าไว้ด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะบรรลุถึงความดีงามขั้นสูงสุด อริสโตเติล เชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถจะประสบความสุขและความสมบูรณ์สุดยอดได้หากปราศจากรัฐ^๙

^๖ ดูรายละเอียดใน... ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๓๑-๓๒๒/๒๑๐.

^๗ โกวิท วงศ์สุวรรณ, **พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ ๒๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : โรงพิมพ์สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์กำแพงแสน, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔.

^๘ สลักษณ์ ศิวรักษ์, **แนวคิดทางปรัชญาการเมืองของอริสโตเติล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๓), หน้า ๓๑.

^๙ อานนท์ อภาภิรม, **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

ฮาโรลด์ ลาสเวลล์ และอับราฮัม แคปแลน (Harold Lasswell and Abraham Kaplan) ให้ความหมายของรัฐว่า ได้แก่กลุ่มคนที่รวมกันเป็นระเบียบ และอาศัยอยู่ในอาณาเขตร่วมกัน และมีอำนาจอธิปไตยสูงสุดในอาณาเขตนั้น^{๑๐}

วูดโร วิลสัน (Woodrow Wilson) ให้คำจำกัดความของคำว่า “รัฐ” เมื่อปี ค.ศ.๑๘๘๙ ในขณะที่ยังเป็นนักรัฐศาสตร์หนุ่ม ก่อนที่ท่านจะดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีอเมริกันในอีก ๒๔ ปีต่อมา คือ ประชาชนที่รวมตัวกันโดยกฎหมายภายในดินแดนที่มีอาณาเขตแน่นอน คำจำกัดความของท่านยังคงใช้ได้ในฐานะที่เป็นคำอธิบายง่ายๆ ของแนวความคิดนามธรรมที่มีความสลับซับซ้อน ซึ่งเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้งไปตามประวัติศาสตร์ การวิเคราะห์ของนักวิชาการ และการใช้ถ้อยคำ การให้คำนิยามคำว่า “รัฐ” เป็นเรื่องที่ยาก นอกจากในทางกฎหมายเท่านั้นที่พอจะให้คำนิยามได้ แต่กระนั้นก็ยังไม่ชัดเจนนัก เพราะฉะนั้นนักเขียนตำราซึ่งเป็นนักนิติศาสตร์เป็นจำนวนมากจึงหลีกเลี่ยงที่จะให้คำนิยาม และมุ่งไปให้คำอธิบายถึงองค์ประกอบของรัฐว่ามีอะไรบ้าง^{๑๑}

ไฟโรจัน ชัยนาม ให้ความหมายของคำว่า รัฐ หมายถึง ชุมชนของมนุษย์จำนวนหนึ่ง ซึ่งได้ตั้งมั่นอยู่อย่างถาวรบนพื้นที่ที่มีอาณาเขตอันแน่นอน และอยู่ภายใต้รัฐบาลเดียวกัน ถ้าเป็นการภายในก็แสดงถึงว่า รัฐบาลมีอำนาจสูงสุดเหนือบุคคลภายในชุมชนนั้น ถ้าเป็นภายนอกก็แสดงถึงความเป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐอื่น^{๑๒}

รุจิรา เตชางกูร ให้ความหมายของคำว่า รัฐ หมายถึง ประชาคมมนุษย์ในดินแดนหนึ่งที่มีอำนาจรัฐเป็นพื้นฐาน และเป็นการจัดองค์การทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง รัฐนี้จะมีลักษณะสังคมแตกต่างจากสังคมมนุษย์อื่น ตรงที่สังคมมนุษย์หรือประชาคมมนุษย์อื่นๆ ไม่มีอำนาจทางการเมืองการปกครอง ฉะนั้น รัฐจึงมีความสมบูรณ์ของการจัดองค์การทางการเมือง มากกว่าประชาคมมนุษย์อื่นๆ เช่น พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มผลักดัน กลุ่มอุดมการณ์ สมาคมหรือชมรม เป็นต้น^{๑๓}

^{๑๐}บรรพต วีระสัย และสุชุม นวลสกุล, **แนวคำบรรยายรัฐศาสตร์ทั่วไป**, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, มปป.), หน้า ๑๗.

^{๑๑}สนธิ เตชานันท์, **พื้นฐานรัฐศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔.

^{๑๒}ไฟโรจัน ชัยนาม, **สถาบันการเมืองและกฎหมายรัฐธรรมนูญ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๑.

^{๑๓}รุจิรา เตชางกูร, และ สุรพันธ์ ทับสุวรรณ, **หลักรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

จากคำจำกัดความของคำว่า รัฐ เบื้องต้น สรุปว่า รัฐ หมายถึง ชุมชนทางการเมืองของประชาชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นคณะในอาณาเขตหรือดินแดนที่แน่นอน อยู่ภายใต้กฎระเบียบอันเดียวกัน และมีอำนาจอธิปไตย เป็นอำนาจสูงสุดภายในรัฐ หรืออาณาเขตนั้น ทั้งนี้รัฐจะเป็นรัฐที่สมบูรณ์ได้นั้นก็ต้องมีปัจจัย หรือองค์ประกอบหลายอย่างเป็นตัวสนับสนุน ดังจะกล่าวต่อไป

๒.๒ องค์ประกอบของรัฐ

เมื่อพิจารณาถึงคำจำกัดความของรัฐข้างต้น จะเห็นว่ารัฐนั้นเกิดขึ้นจากเจตนารมณ์ของประชาชนที่มีมติข้อตกลง ทำสัญญาต่อกันและอยู่ภายใต้กฎระเบียบอันเดียวกัน และต่อไปจะได้กล่าวถึงเรื่ององค์ประกอบสำคัญของรัฐ ซึ่งมีอยู่ ๔ ประการ^{๑๔} ประกอบด้วย

๑) ประชากร (Population) ทุกรัฐต้องมีประชากรอาศัยอยู่จึง เป็นรัฐได้และในขณะเดียวกันประชาชนที่ไม่มีดินแดนต้องร่อนเร่พเนจรก็ไม่อาจถือเป็นรัฐ ประชากรที่กล่าวถึงนี้จะต้องมีหลักแหล่งทำมาหากิน และดำรงชีวิตอยู่ภายในขอบเขตที่เรียกว่ารัฐ สำหรับจำนวนประชากรไม่มีข้อกำหนดที่แน่นอนว่าจะต้องมีประชากรเท่าใดจึงจะเป็นรัฐได้ อริสโตเติล (Aristotle) กล่าวว่า พลเมืองจำนวนหมื่นหรือแสนเป็นจำนวนที่ไม่เหมาะสมที่จะถือว่าเป็นรัฐที่ดีเพราะมีมากเกินไป รัฐที่ดีควรมีประชากรประมาณห้าพันคน สืบต่อมาอีกหลายศตวรรษ รูสโซ (Rousseau) ชาวฝรั่งเศสมีความคิดว่าจำนวนพลเมืองหนึ่งแสนคนเป็นจำนวนที่เหมาะสมที่จะจัดตั้งรัฐ จะเห็นได้ว่านักรัฐศาสตร์ทั้งสองคนมีความคิดตรงกันว่า จำนวนประชากรน้อยทำให้เกิดรัฐที่เหมาะสมและดีได้ อันเป็นรากฐานที่สนับสนุนให้เกิดหน่วยการปกครองท้องถิ่น

๒) ดินแดน (Territory) รัฐจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีดินแดนอันแน่นอน การมีดินแดนที่มีเส้นพรมแดนหรือเส้นเขตแดนอันเป็นที่ยอมรับในหมู่ชนานาประเทศ ไม่ว่าจะโดยข้อเท็จจริงหรือโดยสนธิสัญญา หรือการรับรองขององค์การระหว่างประเทศ รวมทั้งประเทศที่มีอาณาเขตติดกัน อาจแบ่งเขตดินแดนได้ ๒ ทาง คือ การแบ่งเขตตามสภาพธรรมชาติ และการแบ่งเขตโดยการกำหนดขึ้นเอง คำว่าดินแดนหมายถึงพื้นดิน (Land) ทะเล (Sea) และเขตท้องฟ้าเหนือพื้นดิน (Air) ฉะนั้นอำนาจปกครองของรัฐจึงมีอยู่เหนือดินแดนภายในรัฐ

๓) รัฐบาล (Government) คือองค์การและผู้แทนขององค์การ ที่ดำเนินงานของรัฐเรียกว่า “รัฐบาล” ซึ่งถือว่าเป็นผู้ทำหน้าที่สาธารณะและเป็นเครื่องจักรที่รับปฏิบัติสนองเจตนารมณ์ของสาธารณชน จึงกล่าวได้ว่ากระทรวง ทบวง กรม ตลอดจนส่วนราชการต่างๆ ที่ทำหน้าที่นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ตลอดจนสำนักงานคณะกรรมการ เจ้าหน้าที่ รวมทั้งคนงานย่อมเป็นส่วนหนึ่ง

^{๑๔}สุพจน์ บุญวิเศษ, **หลักรัฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็ม.ที.เพรส, ๒๕๓๗), หน้า ๓๕-๓๗.

ของรัฐบาลทั้งสิ้น และการมีรัฐบาลขึ้นจะต้องได้รับความยินยอมจากประชาชน เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในรัฐ ทั้งนี้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชน และเพื่อป้องกันการรุกรานจากรัฐอื่น ตลอดจนการใช้ความยุติธรรมแก่ประชาชน

๔. อำนาจอธิปไตย และความเป็นอิสระหรืออำนาจอธิปไตยภายนอก (Sovereignty and Independence) อำนาจอธิปไตยคือ อำนาจสูงสุดหรืออำนาจทางกฎหมายที่มีลักษณะเบ็ดเสร็จเด็ดขาด การมีอำนาจอธิปไตยทำให้รัฐบาลมีความแตกต่างไปจากองค์การสังคมอื่นๆ อธิปไตยแบ่งเป็น ๒ ชนิด ประกอบด้วย

๑) อธิปไตยภายใน (Internal Sovereignty) หมายถึงอำนาจสูงสุดทางกฎหมายเหนือบุคคลทั้งหลายตลอดจนเจ้าหน้าที่ภายในรัฐ

๒) อธิปไตยภายนอก (External Sovereignty) คืออำนาจอธิปไตยที่เป็นอิสระจากการควบคุมภายนอก ซึ่งในความหมายทั่วไป หมายถึงอธิปไตยไม่มีขอบเขตทางการจำกัดของกฎหมาย แต่อำนาจสาธารณะ ปฏิบัติหน้าที่ผ่านองค์การหรือเครื่องมือสาธารณะ และต้องอยู่ภายในกรอบการปฏิบัติตามควรและถูกจำกัด

จากองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นตัวชี้ให้เห็นชัดว่า รัฐที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของประชาชน และค่อยๆ ขยายออกเป็นวงกว้างจนกลายเป็นสังคม เป็นรัฐในที่สุด และด้วยองค์ประกอบทั้ง ๔ ที่ทำให้รัฐกลายเป็นรัฐที่สมบูรณ์ เพราะความเป็นรัฐจะขาดองค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้ไม่ได้ ถ้าหากขาดประการใด รัฐนั้นก็จะเป็นรัฐที่ไม่สมบูรณ์ และไม่ได้รับการยอมรับ หรือการรับรองจากรัฐอื่น

๓. ความหมายของหลักอธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา

อธิปไตย หมายถึง ความเป็นใหญ่ ภาวะที่ถือเอาเป็นใหญ่ แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง^{๑๕} คือ

๑) อัตตอธิปไตย ความมีตนเป็นใหญ่ ถือตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปารภทนเป็นประมาณ

๒) โลกอธิปไตย ความมีโลกเป็นใหญ่ ถือโลกเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปารภทนิมขของโลก เป็นประมาณ

๓) ชัมมาอธิปไตย ความที่ธรรมเป็นใหญ่ ถือธรรมเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปารภทความถูกต้อง เป็นจริง สมควรตามธรรม เป็นประมาณ

^{๑๕}ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑. ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๐๑.

ผู้เป็นอัครตาริก ฟิงใช้สติให้มาก ผู้เป็นโลการิก ฟิงมีปัญญาครองตน และรู้พินิจ ผู้เป็นธรรมาริก ฟิงประพตฺให้ถูกหลักธรรม ผู้เป็นหัวหน้าหมู่เป็นนํกปกครอง ฟิงถึอธรรมาริปไตย

อธิปไตย แปลตามตัวอักษรว่า “ความเป็นใหญ่” ในทางการปกครองหมายถึง อำนาจสูงสุด (Sovereignty) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของความเป็นรัฐในปัจจุบัน ซึ่งจะขาดเสียมิได้ พระพุทเจ้านำคํานี้มาอธิบายความหมายการปฏิบัติธรรมของภิกษุ แต่ก็สามารถนำมาอธิบายในเชิงการปกครองได้^{๑๖}

อธิปไตย มาจากคํ่าว่า อธิปไตยยะ แปลว่า การคํมครองที่ยิ่งใหญ่คัพทนี้มาจาก อธิ+ปา+ติ อธิ แปลว่ายิ่งใหญ่, ปา แปลว่าคํมครอง, ส่วน ติ เป็นปัจจัย มีความหมายเป็นเพียงให้คัพทที่ว่ามานี้เป็นนาม รวมทั้งหมดได้คัพทว่า อธิปติ แล้วแปลงเป็น อธิปไตยยะ และในที่สุดก็กลายมาเป็น อธิปไตย ซึ่งคํ่าว่าความเป็นใหญ่นี้เป็นความหมายที่กว้างเกินไป และในพระไตรปิฎกเพียงระบุคํ่าว่าอธิปไตยไว้ก็เป็นลักษณะของการตั้งกรอบในเรื่องแนวคิดที่เน้นถึงหมวดธรรมเป็นหลักเท่านั้น ซึ่งจุดเริ่มต้นของเรื่องนี้มีในสังคิตฺสูตฺร ว่าด้วยการสังคายนา ที่พระสารีบุตรได้ปรารภถึงนิครนถ์นาฏบุตรที่ได้ถึงแก่กรรม ณ กรุงปาวา แล้วพวกนิครนถ์แตกแยกกันเป็น ๒ พวกบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกัน จนทำให้เหล่าบริษัทที่เป็นคฤหัสถ์ต่างเบื้อหน่าย ก็เพราะธรรมวินัยที่ไม่ชัดเจน ดั่งนั้นพระสารีบุตรจึงนำมาเปรียบเทียบกับธรรมวินัยของพระพุทเจ้าที่จัดไว้เป็นหมวดหมู่โดยมีสังคิตฺหมวด ๓ ที่กล่าวถึงอธิปไตย ๓ อยู่ด้วย^{๑๗}

อธิปไตย แท้ที่จริงต้องเพิ่มคํ่าว่า “อำนาจ” เข้าไปอีกคํ่าหนึ่งเพื่อให้ความหมายที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อรวมคํ่าทั้งสองเข้าด้วยกันจึงได้ความว่า อำนาจอธิปไตย หมายถึง อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ไม่มีอำนาจอื่นใดในรัฐอยู่เหนืออำนาจอธิปไตย หรือใหญ่กว่าอีกแล้วเพราะถึว่าอำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจสูงสุดแห่งรัฐ รูปแบบที่พระพุทเจ้าทรงประทานอำนาจอธิปไตยให้แก่สงฆ์ หรือมอบความเป็นใหญ่ หรือให้สงฆ์เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนนั้นนับว่าเป็นการกระจายอำนาจให้กับกลุ่มภิกษุหรือสงฆ์ทำได้มอบให้กับภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเข้ามาบริหารจัดการโดยเด็ดขาดไม่ แต่บางครั้งในการทำภารกิจบางประการ กลุ่มสงฆ์อาจมอบอำนาจให้กับตัวแทนหรือมอบให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมาทำหน้าที่ได้^{๑๘} เช่น การแต่งตั้งพระภคตฺุเทคค์ (พระผู้แจกภัตตอาหาร) เสนาสนบัญญัติปากะ ฯลฯ พระภิกษุผู้รักษา

^{๑๖} ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สํมคิตฺสํสํ, ๒๕๕๐), หน้า ๖๙.

^{๑๗} ทวี ผลสมภพ, **ปัญหาปรัชญาในการเมืองของโลกตะวันออก**, (กรุงเทพมหานคร : สํนักพิมพ์ มหาวิทาลัยรามคํ่าแหง, ๒๕๓๕), หน้า ๖๔-๖๕.

^{๑๘} จันทิม่า เกษแก้ว, **การเมืองการปกครอง**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๐), หน้า ๓๖.

เรือนคลัง ภิกษุผู้รับจีวร ภิกษุผู้แจกจีวร ภิกษุผู้แจกข้าวต้ม ภิกษุผู้แจกผลไม้ ภิกษุผู้แจกของเคี้ยว ภิกษุผู้แจกของเล็กน้อย ภิกษุผู้แจกผ้า^{๑๙} ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่ผ่านกระบวนการ หรือเป็นที่ยอมรับของสังคมทั้งสิ้น

อริปไตย แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ไม่ได้หมายความว่า เป็นใหญ่เหนือเวทดา อินทร์ พรหม ที่ไหน แต่เป็นใหญ่ เป็นอิสระ เพราะตัวเองช่วยตัวเองได้ ยิ่งแถมรัฐบาลได้เก็บภาษีรายได้จากผลประโยชน์ที่เราแสวงหามาด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นเราก็เป็นใหญ่ คนทั้งหลายมารวมกลุ่มกันเข้า เรียกว่า ประชา เมื่อประชามีแต่ผู้เป็นใหญ่ จึงรวมความว่าเป็น ประชาธิปไตย ซึ่งเป็นแผนการสร้างประชาธิปไตยให้มีในเมือง^{๒๐}

หลักอริปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา จากการศึกษาประเภทของหลักอริปไตยตามแนวพระพุทธศาสนานั้น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสังฆิตติสูตรว่า อริปไตยมีอยู่ ๓ ประเภท คือ ๑) อัตตาริปไตย คือการถือตนเองเป็นใหญ่ ๒) โลกาธิปไตย คือการถือความนิยมของหมู่ชนเป็นใหญ่ และ ๓) ธรรมาริปไตย คือการถือธรรม ความถูกต้อง ดีงาม และเหตุผลเป็นใหญ่ หลักอริปไตยทั้ง ๓ ประเภท พระพุทธเจ้าตรัสยกย่องธรรมาริปไตยว่าเป็นหลักอริปไตยที่ควรทำให้เกิดมีขึ้นในตนและสังคม เพื่อความสงบสุขร่มเย็นของสังคม

ทั้งนี้หลักอริปไตยทั้ง ๓ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระสาวกเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติธรรมเท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องของการเมืองการปกครอง แต่ก็สามารถที่จะประยุกต์ใช้ได้ เพราะจุดประสงค์ที่พระพุทธองค์ตรัสหลักธรรมนี้คือ สอนให้มนุษย์รู้จักใช้สติเป็นตัวนำหน้า ใช้ปัญญาเป็นตัวปฏิบัติ และใช้ธรรมะ เป็นหลักยึด ซึ่งหลักคำสอนเตือนให้มนุษย์มีสติ ก่อให้เกิดปัญญาที่ถูกต้อง เพราะเหตุของความไม่สงบ ความขัดแย้ง ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ มักเกิดจากการใช้ความเก่ง ความกล้า ความสามารถในทางที่ไม่ถูกต้อง โดยไม่ได้ใช้สติไตร่ตรองให้รอบคอบก่อน เมื่อเป็นเช่นนี้ ผลคือ ทำให้มีความเห็นผิด พอได้สติภายหลังก็สายเกินไป เพราะก่อความผิดความชั่วไปแล้ว

๔. อริปไตยในสังคมไทยกับอริปไตยในพระพุทธศาสนา

ในเรื่องนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอเกี่ยวกับหลักอริปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา และอริปไตยในสังคมปัจจุบัน โดยจะนำเสนอในเชิงลักษณะของการเปรียบเทียบ ดังนี้

^{๑๙}ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๒๖/๑๕๔-๑๕๕.

^{๒๐}<http://www.geocities.com/thaniyo>. (๒๐ กันยายน ๒๕๕๒).

คำว่า “อธิปไตย” แท้ที่จริงต้องเพิ่มคำว่า “อำนาจ” เข้าไปอีกคำหนึ่งเพื่อให้ความหมายที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อรวมคำทั้งสองเข้าด้วยกันจึงหมายความว่า อำนาจอธิปไตย หมายถึง อำนาจสูงสุดใน การปกครองประเทศ ไม่มีอำนาจอื่นใดในรัฐอยู่เหนืออำนาจอธิปไตย^{๒๑} หรือใหญ่กว่าอีกแล้ว เพราะถือว่าอำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจสูงสุดแห่งรัฐ และอำนาจอธิปไตยทั่วไป มีอยู่ ๓ ประการ คือ อำนาจ นิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ

หลักอธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา คือ ความเป็นใหญ่ ความเป็นผู้มีอำนาจและใช้อำนาจอย่างเป็นธรรม โดยยึดธรรมเป็นใหญ่ในการทำกิจต่างๆ รูปแบบที่พระพุทธเจ้าทรงประทาน อำนาจอธิปไตยให้แก่สงฆ์ หรือมอบความเป็นใหญ่ หรือให้สงฆ์เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนนั้น นับว่าเป็นการกระจายพระราชอำนาจให้กับกลุ่มภิกษุ ซึ่งมีได้มอบให้กับภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเข้ามาบริหารจัดการโดยเด็ดขาด แต่บางครั้งในการทำภารกิจบางประการ กลุ่มสงฆ์อาจมอบอำนาจให้กับตัวแทน หรือมอบให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมาทำหน้าที่ได้ เช่น การรับสังฆทาน, ภัตตาคาร, การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น

๔.๑ ในพระพุทธศาสนามีสังฆาธิปไตย

คำว่า สังฆาธิปไตย ซึ่งมาจากคำว่า สังฆ+อธิปไตย เมื่อรวมสองคำนี้เข้าด้วยกันแล้วได้ความหมายว่า สงฆ์เป็นใหญ่ หรือสงฆ์มีอำนาจเป็นใหญ่ในองค์กร ถ้ายอมรับว่าระบอบการปกครองที่เรียกว่า สังฆาธิปไตยเป็นทฤษฎีหนึ่ง ก็หมายความว่าสังฆะ หรือกลุ่มชนที่เป็นพระภิกษุและพระภิกษุณี ย่อมอยู่ภายใต้อำนาจของสงฆ์หรือ ถ้าต้องการความชัดเจนก็ต้องระบุว่าสงฆ์มีอำนาจ สงฆ์เป็นใหญ่ ไม่ใช่ของภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง แต่อำนาจสงฆ์เป็นใหญ่นี้ มีแนวโน้มไปทางมัชฌิมาสังฆาธิปไตย คือ ประชาธิปไตยแบบทางสายกลาง^{๒๒} คือไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง หรือเอียงซ้ายเอียงขวา

สังคมา หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มคนมาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ สิ่งที่เป็นคือ กฎระเบียบสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคมา เรียกว่า คีล หรือวินัย (Discipline) พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเรื่องนี้เป็นพิเศษ ดังที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติหลักพระธรรมวินัยไว้สำหรับพระสาวกของพระองค์ในการอยู่ร่วมกัน เช่น ทรงบัญญัติคีล ๕ สำหรับอุบาสกอุบาสิกา คีล ๘ สำหรับฆราวาสที่ปฏิบัติธรรม คีล ๑๐ สำหรับสามเณร และคีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ เป็นต้น ดังนั้นคีลจึงเป็นบรรทัดฐาน (Norms) สำหรับควบคุมสมาชิกในสังคมาให้ดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติ ไม่ทำให้สังคมาเดือด

^{๒๑}จันทิมา เกษแก้ว, การเมืองการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๐), หน้า ๓๖.

^{๒๒}พระคัมภีร์ อคคปญญ, พระพุทธศาสนากับหลักประชาธิปไตย, หน้า ๔ [ออนไลน์], แหล่งที่มา,

ร้อนและไร้ระเบียบ ดังนั้นการทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขจึงเป็นเป้าหมายประการหนึ่งของ พระพุทธศาสนา

รูปแบบสังคมในอุดมคติตามหลักพระพุทธศาสนา คือ สังคมสงฆ์ (Buddhist Sangha or Buddhist Order) พระพุทธเจ้าทรงสถาปนาสงฆ์ เพื่อเป็นแบบอย่างแห่งสังคมที่พึงปรารถนา อันเป็นสังคมแห่งความสงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน สมาชิกในสังคมมีความรัก ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน สมาชิกในสังคมสงฆ์ จึงดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่างที่ดี สำหรับสมาชิกในสังคมอื่นๆ ได้ปฏิบัติตาม ฉะนั้น สังฆรัตนะ หรือรัตนะ คือพระสงฆ์อันเป็นหนึ่งในรัตนตรัยของพระพุทธศาสนา จึงหมายถึงสังคมอันประเสริฐ สังคมที่เพียบพร้อมด้วยสมาชิกที่ดีมีคุณภาพ สังคมที่มีสันติภาพอันเกษม ซึ่งเป็นสังคมที่มนุษย์ในโลกต้องการอย่างแท้จริง

แม้ระบอบการปกครองนี้จะมีในเฉพาะหมู่สงฆ์เท่านั้น แต่เป็นสงฆ์ในสมัยพุทธกาลที่ยังมีรูปแบบและอุดมการณ์ แม้ในปัจจุบันพระพุทธศาสนาจะได้แผ่ขยายพุทธาณาจักรไปสู่ประเทศต่างๆ ทั่วโลก ทำให้ระบอบการปกครองสงฆ์ที่มีอยู่ดั้งเดิมแปรเปลี่ยนไปบ้างขึ้นอยู่กับนิกายนั้นๆ หรือวัฒนธรรมการเมืองการปกครองของประเทศนั้นๆ

๔.๒ สังคมไทย : สภาพปัญหาและทางออก

สังคม (Society) คือ กลุ่มบุคคลที่รวมตัวกัน อยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างเต็มไป ด้วยความหมายและความเข้าใจ ทั้งโดยทางตรง และทางอ้อม เช่น ผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา มีหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยตรง เช่น คำสอนสำหรับที่ ดำรงสถานภาพต่างกัน ย่อมมีหน้าที่ต่างกัน^{๒๓} เป็นต้น

William Graham Sumner อธิบายว่า สถาบันสังคมประกอบด้วยแนวคิดต่างๆ เช่น ลัทธิ ความเชื่อ จินตนาการ ความสนใจ กับโครงสร้าง โครงสร้างนั้นเป็นกรอบหรือเป็นเครื่องมือ และมีโครงสร้างที่มีการแสดงบทบาทหน้าที่จำนวนหนึ่ง ได้ถูกกำหนดให้ร่วมมือปฏิบัติหน้าที่ ตามที่กำหนดไว้แต่ละอย่าง โครงสร้างนั้น ยึดเอาความคิดต่างๆ ไว้รวมกันอย่างเหนียวแน่น และมีกรอบหรือเครื่องมือที่จะถูกนำมาใช้ เพื่อนำความคิดเหล่านี้มาสู่โลกแห่งความจริง และโลกแห่งการกระทำ โดยวิธีการที่จะสนองตอบความสนใจของบุคคลในสังคม

สังคมไทยปัจจุบันมีปัญหาจำนวนมาก ที่เป็นปัญหาเสื่อมโทรมทางสังคม เช่นอบายมุข โดยเฉพาะเรื่องของยาเสพติด การพนัน และการประพฤติดิฉิบวิปริตทางเพศ เป็นต้น ตลอดจนการทุจริต

^{๒๓}จันทรังค์ อติวัฒน์ลิขิต, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓.

คอร์ปชั่นต่างๆ เป็นปัญหาในระดับชาติ ซึ่งบุคคลในสังคมจะต้องอยู่ท่ามกลางสิ่งเหล่านี้ ควรต้องสร้างสรรค์สังคมใหม่ ให้เปลี่ยนไปจากเดิมที่ไม่ดี เพื่อใช้เป็นแนวทางที่ถูกต้อง^{๒๔}

ปัญหาเกี่ยวกับความรุนแรง ได้แก่การเบียดเบียนและการทำลาย ความขัดแย้งในทางสังคม การต่อสู้ การข่มเหง การเอาวัดเอาเปรียบต่างๆ ตลอดจนทำลายกัน เป็นปัญหาของสังคมอีกด้านหนึ่ง ซึ่งมีมาก ปัญหาทั้งสองด้านนี้สัมพันธ์กัน ความเสื่อมโทรม และการเบียดเบียนรุนแรงต่อกัน เป็นปัจจัยที่อิงอาศัย ส่งเสริมหนุนซึ่งกันและกันให้ทวีเพิ่มพูนยิ่งขึ้น เราต้องมองดูศาสนาและจริยธรรมที่จะนำมาพัฒนาตัวบุคคลโดยสัมพันธ์กับปัญหาสังคมว่าจะช่วยทำให้คนพัฒนาขึ้น ในลักษณะที่แก้ปัญหาคอมได้หรือไม่ โดยที่ตัวบุคคลเองก็ไม่ใช่เหตุที่ทำให้เกิดปัญหาคอมเหล่านั้น แต่เป็นผู้ที่จะไปช่วยพัฒนาสร้างสรรค์สังคมต่อไป

๔.๓ สถาบันครอบครัว

สถาบันแรกของสังคมมีบทบาทในการเลี้ยงดูสมาชิกที่เกิดมาให้มีชีวิตอยู่รอด ครอบครัวหมายถึงกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่ง ประกอบด้วยบิดามารดาและบุตร ซึ่งอาจจะเป็นจากสายโลหิตหรือจากการรับเป็นบุตรบุญธรรมก็ได้

ตามหลักของพระพุทธศาสนา สถาบันครอบครัวจะดำรงเป็นองค์ประกอบหนึ่งแห่งโครงสร้างสังคมอย่างมั่นคงอยู่ได้ ก็โดยอาศัยสมาชิกอันเป็นส่วนประกอบของครอบครัว แต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างเหมาะสม ครอบครัวประกอบด้วย สามีภรรยาและเมื่อมีบุตร สามีภรรยาเปลี่ยนสถานภาพเป็น บิดา มารดา การเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ต้องมีสมาชิกครบบริบูรณ์ คือ มีบิดา มารดา และบุตร ครอบครัวที่ไม่มีบุตร หรือขาดบิดาหรือมารดา คนใดคนหนึ่งไม่ถือว่าเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์

ความมั่นคงของครอบครัว เริ่มต้นจากคู่แต่งงาน ซึ่งจะต้องมีความรัก ความเข้าใจกันเป็นพื้นฐาน และมีคุณสมบัติหลายอย่างที่เหมาะสม ดังปรากฏในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา สมชีวิตธรรม ๔ ประการ คือ^{๒๕}

๑. สมสัทธา หมายถึง มีศรัทธาเสมอกัน มีความเคารพนับถือในศาสนาอย่างเดียวกัน หรือมีหลักการปฏิบัติในแนวเดียวกัน หรืออย่างน้อยปรับเข้าหากันได้ (To be matched in faith)

๒. สมลีลา หมายถึง มีศีลเสมอกัน มีความประพฤติปฏิบัติ มีคุณธรรม จริยธรรม กิริยามารยาท สอดคล้องไปด้วยกันได้ (To be matched in moral conduct)

^{๒๔}ปาลุกถาธรรม ในการสัมภาษณ์เรื่อง “การส่งเสริมศาสนาและจริยธรรมแก่เยาวชน” วันพุธที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๓๒ เวลา ๑๐.๓๐-๑๒.๐๐ น. ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล.

^{๒๕}อง.จตุฎ. (ไทย) ๒๑/๕๕/๘๐. (ดูเพิ่มในพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๖.

๓. สมจาคา หมายถึง มีจาคะเสมอกัน คือมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีใจกว้าง ความเสียสละ ไม่ขัดแย้งกัน พร้อมจะช่วยเหลือผู้อื่นเหมือนกัน (To be matched in generosity)

๔. สมปัญญา หมายถึง มีปัญญาเสมอกัน คือมีเหตุผลพอๆ กัน เข้าใจกันดีพูดจากันรู้เรื่อง และยอมรับฟังเหตุผลของกันและกัน (To be matched in wisdom)

อนึ่งพระพุทธศาสนาสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล มีได้สอนให้หนักถือศาสนาอย่างมกมาย การสอนให้เกิดศรัทธา จะสอนไม่ให้เชื่ออะไรง่ายๆ โดยจะสอนเรื่องศรัทธาอย่างมีปัญญา เช่น ในหลักเวสารัชชกรณธรรม ๕ คือ^{๒๖}

๑. ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการทำความดี

๒. ศีล หมายถึง มีความประพฤติถูกต้องดีงาม ไม่ผิดระเบียบวินัย ศีลธรรม

๓. พาหุสัจจะ หมายถึง ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก

๔. วิริยารัมภะ หมายถึง ปรารถนาความเพียร คือ การที่ได้เริ่มลงมือทำความเพียรพยายามในกิจการนั้นๆ อย่างมั่นคงจริงจัง

๕. ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ เข้าใจลึกซึ้งในเหตุผล ดี ชั่ว ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้จักจัดการ

การถือเหตุผล ตามหลักของเวสารัชชกรณธรรม คือ การถึงพร้อมด้วยศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ และถึงพร้อมด้วยปัญญา โดยรอบรู้สิ่งที่ควรรู้ เพราะต้องการให้บุคคลเชื่ออย่างมีเหตุผลและเห็นชัดด้วยตนเองแล้วจึงค่อยปลงใจเชื่อ การที่จะเชื่อสิ่งใดจะต้องลงมือพิสูจน์ทดลองให้เห็นจริงเสียก่อน มิใช่เชื่ออย่างมกมาย ปรากฏตามหลักกาลามสูตร ๑๐ อย่าง ดังนี้^{๒๗}

๑. มา อนุสุสเวน หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยฟังตามกันมา

๒. มา ปรมุปราย หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยนำสืบๆ กันมา

๓. มา อิติกิราย หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยตื่นข่าวลือ

๔. มา ปิกุกสมุปทาเนน หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยอ้างตำรา

๕. มา ตกุกเหตุ หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยนึกเดาเอา

๖. มา นยเหตุ หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยคาดคะเน

๗. มา อาการปริวิตุกเกน หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยตรึกตามอาการ

^{๒๖} อัง.ปญจก. (ไทย) ๑๑/๓๐๐/๒๕๒. (ดูเพิ่มใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐๖.

^{๒๗} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐๕/๒๔๑. (ดูเพิ่มใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗๕.

๘. มา ทิฏฐิณิฐฎานกฺขนฺติยา หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยชอบใจว่าตรงกับความเห็นของตน

๙. มา ภาพฺพรูปตาย หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยเห็นว่าผู้พูดควรเชื่อถือได้

๑๐. มา สมโณ โน คฺวุติ หมายถึง อย่าเชื่อถือโดยนับถือว่าท่านผู้นี้เป็นอาจารย์ของเรา

ในเรื่องความเชื่ออย่างมีเหตุผลนี้ยังเชื่อมโยงไปถึงเรื่องการถือฤกษ์ยามอีกด้วย แต่พระพุทธศาสนาสอนว่าการที่จะประพาศสุจริตหรือทำความดีในเวลาใด เวลานั้นย่อมเป็นฤกษ์ดีอยู่เสมอจึงไม่ให้ถือฤกษ์ยาม เพราะกุศลกรรมความดีงามเท่านั้นที่จะช่วยส่งเสริมให้บุคคลเจริญรุ่งเรืองได้ นอกจากนี้ การยึดมั่นในหลักเหตุผลในการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายก็นับเป็นอนุตมการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของการบริหารงาน ในกรณีนี้เราอาจนำแนวความคิดตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาดังกล่าวมาเป็นหลักปฏิบัติได้อย่างดี

๕. บทสรุป

พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมโดยคำนึงถึงหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน การดำรงอยู่ในสังคมด้วยการยึดหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ใช้ชีวิตอย่างมีสติ มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยใช้หลักเหตุผล ความถูกต้อง ความดีงามเป็นธรรม เพื่อสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่และเป็นสังคมที่อุดมไปด้วยธรรม เพราะเมื่อบุคคลมีธรรมพึงธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งกุศลกรรมความดีงามเท่านั้นที่จะช่วยส่งเสริมให้บุคคลเจริญรุ่งเรืองได้ ใช้ธรรมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันก็จะหมดไป เพราะบุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยเหตุผล ใช้ความถูกต้อง ความดีงาม และเมื่อคนใช้ธรรมในการดำเนินชีวิตแทนที่จะก่อปัญหาเพิ่ม กลับจะช่วยสร้างสรรค์สังคมพัฒนาสังคมให้เกิดความสงบสุขร่มเย็น เป็นสังคมที่พึงปรารถนาของทุกคนในที่สุด สถาบันครอบครัวจะดำรงเป็นองค์ประกอบหนึ่งแห่งโครงสร้างสังคมอย่างมั่นคงอยู่ได้ ก็โดยอาศัยสมาชิกอันเป็นส่วนประกอบของครอบครัว แต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างเหมาะสม

บรรณานุกรม

ภาษาบาลีและภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. **พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ ๒๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นครปฐม : โรงพิมพ์ สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์กำแพงแสน, ๒๕๕๖.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ทวี ผลสมภพ. **ปัญหาปรัชญาในการเมืองของโลกตะวันออก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔.

จันทิมา เกษแก้ว. **การเมืองการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๐.

บรรพต วีระลัย และสุขุม นวลสกุล. **แนวคำบรรยายรัฐศาสตร์ทั่วไป**. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, มปป.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สัมคคีส์การ์น, ๒๕๔๐.

พระมหาบุญเพียร ปญญวิริโย (แก้ววงศ์น้อย). **แนวคิดและวิธีขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ไพโรจน์ ชัยนาม. **สถาบันการเมืองและกฎหมายรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑.

วิชญ์ เกรียงาม. **กฎหมายรัฐธรรมนูญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, ๒๕๒๓.

สนธิ เตชานันท์. **พื้นฐานรัฐศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. **แนวคิดทางปรัชญาการเมืองของอริสโตเติล**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๓.

สุพจน์ บุญวิเศษ. **หลักรัฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอ็ม.ที.เพรส, ๒๕๓๗.

รุจิรา เตชางกูร. และ สุรพันธ์ ทับสุวรรณ. **หลักรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.

อานนท์ อากาศิรม. **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

(๒) บทความ

พระคัมภีร์ อคฺคปญโ. **พระพุทธศาสนากับหลักประชาธิปไตย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา www.koomphai.com, <http://www.geocities.com/thaniyo>. [๒๐ กันยายน ๒๕๕๒]

(๓) วิทยานิพนธ์

มนตรี ธีรธรรมพิทักษ์. “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย ที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๐.

พุทธปัญญา: รูปแบบเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง

Buddhist wisdom for reconciliation: Conflict Management Tools

ประทีน แสงไทย

Pratin Sangthai

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “พุทธปัญญา : รูปแบบเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง” เป็นการศึกษานวนคติทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้งและรูปแบบการจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีการปรองดอง การจัดการความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีมาคู่กับมนุษย์ ซึ่งสาเหตุของความขัดแย้งเกิดจากการมีข้อมูลที่ต่างกัน ผลประโยชน์ขัดกัน ความสัมพันธ์ที่ต่างกัน โครงสร้างขัดแย้งกัน และคุณค่าหรือค่านิยมแตกต่างกัน ดังนั้นการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยรูปแบบกระบวนการตามข้อตกลงที่ง่าย ให้เห็นพ้องต้องกัน รับฟังกันและเสวนาระหว่างกันตามแนวทางพระพุทธศาสนาด้วยแนวคิดหลักธรรม เจริญ รับ เจริญ และแบบคู่ชาน เพื่อให้ความเข้าใจในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขและทำให้สังคมเกิดความสงบและสันติสุขตลอดไป

Abstract

The study entitled “Buddhist wisdom for reconciliation: Conflict Management Tools” aims to investigate concepts and theories of conflict and conflict management through “reconciliation”, a Buddhist solution. The study showed that conflict was a normal social phenomenon among human beings. The causes of which can be due to the fact that people tend to have different information/opinions, different relationships, and different values. Consequently, solution towards conflict management should be solved by solutions, for examples, simple agreement, listening to each other, and discussion. All of these have been widely practiced in Buddhism. Many Buddhist principles which are used to solve conflict vary in form and structure: passive, active and parallel. Buddhist teachings are indeed necessary for understanding in life, happiness, and peaceful co-existence in society.

๑. บทนำ

สภาพสังคมโลกกลับสนวนเวียนจากปัญหาความขัดแย้ง เป็นเรื่องน่ากลัวของสังคมโลก และความขัดแย้งจะรุนแรงขึ้นทุกขณะ แม้จะเป็นประเทศญาติพี่น้องกัน เช่นเกาหลีเหนือ กับ เกาหลีใต้ หรือความขัดแย้งในประเทศไทยตามพื้นที่ชายแดนภาคใต้ นับวันจะหวนกลับคืนมาสู่สภาพเดิมได้ยาก ความเพียรพยายามที่ทำให้เกิดความสามัคคี ประองตอง สนิทฉันท์ ยังไม่เห็นโอกาสที่จะเกิดขึ้นได้เลย เพราะสาเหตุยังมีคนบางกลุ่มบางพวกพยายามยุยงปลุกปั่นใส่เชื้อไฟ สร้างความเกลียดชังแก่กันและกันให้มากยิ่งขึ้น ทำทุกวิถีทางเพื่อให้บ้านเมืองไม่สงบสุข และพร้อมที่จะเกณฑ์สมัครพรรคพวกของตนให้สร้างความขัดแย้งเกิดความรุนแรงได้ตลอดเวลา

ความขัดแย้ง เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีมาคู่กับมนุษย์และสัตว์ตลอดเวลา นอกจากจะเกิดจากการแย่งชิงผลประโยชน์แล้วยังสร้างความรู้สึกที่ไม่ดีต่อกัน ทำให้ความเหนียวแน่นและความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่มลดลง และยังเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ตลอด ตั้งแต่เรื่องเล็กในครอบครัว หน่วยงานระดับชาติ ไปจนถึงระดับโลก บางครั้งนำไปสู่ความก้าวร้าวและการทำลายผู้ซึ่งขัดขวางประโยชน์ อันจะนำมาซึ่งการบาดเจ็บและร้ายแรงถึงกับสูญเสียชีวิต ปัญหาที่เกิดจากความขัดแย้งบางครั้งได้รับบาดเจ็บทางกายแล้ว ทางใจก็จะเจ็บปวดและฝังใจ ซึ่งรักษาให้หายไม่ได้โดยเร็ว การแสดงออกของผู้รักษาเยียวยา ว่าจะแสดงความยินดีหรือทำเป็นสนิทสนมแต่เปลือก ลักษณะดังกล่าวต่างชาติมองว่าเป็นสังคมที่ไม่ชอบเผชิญหน้า (Non-confrontation) ซึ่งเป็นวิธีแก้ปัญหาคความ

ขัดแย้งวิธีหนึ่ง คือหลีกเลี่ยง หรือหลีกเลี่ยง (Avoidance) วิธีระงับความขัดแย้งของคนไทยวิธีหนึ่ง คือ ความอดกลั้น ไม่ใช่เพื่อจะให้ภัย แต่อดกลั้นไม่แสดงออกโดยเปิดเผย กลับไปแสดงออกด้วยการ นินทาลับหลัง ประชดประชัน ตลอดจนถึงแสดงวาจาเสียดสีต่อกัน

จากสถานการณ์ต่างๆ อันเกิดจากความขัดแย้งของคนในกลุ่มหรือในองค์กรไม่ว่าเรื่องจะ เล็กหรือใหญ่ จำเป็นจะต้องหาทางแก้ไขและยุติความขัดแย้งให้เร็วที่สุด หากไม่ดำเนินการจะเป็นเหตุ ให้สูญเสียและขาดสมมติในความคิดที่จะดำเนินการต่างๆ ให้ได้ผลดี เกิดความรู้สึกไม่ดีต่อกัน เกิด ความพยายามและต้องการแก้แค้นต่อกัน จึงเป็นประเด็นปัญหาที่ต้องการหาคำตอบว่า การจัดการกับ ความขัดแย้งทำได้หรือไม่ และตัวแปรอะไรที่ทำให้มนุษย์และสังคมขาดความปรองดองหรือไม่อยาก ปรองดอง และปัจจัยใดบ้างที่จะสร้างความปรองดองให้เกิดมีขึ้นในสังคมไทย

๒. ความขัดแย้ง : ธรรมชาติ สาเหตุ และการจัดการ

ความขัดแย้ง (Conflict) เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีมาคู่กับมนุษย์และสัตว์ ตลอดเวลา ส่วนมากความขัดแย้งเกิดมาจากการแย่งชิงผลประโยชน์ที่มีน้อย แต่จำนวนผู้ต้องการ ผลประโยชน์มีมากจนไม่สามารถแบ่งให้ทุกคนได้ และความขัดแย้งยังอาจเกิดมาจากการที่คนรับรู้ ว่า คู่แข่งขันขัดขวางไม่ให้ตนเองได้ผลประโยชน์ในการแข่งขันนั้น^๑

ธรรมชาติมนุษย์ส่งผลให้ธรรมชาติของสังคมมีลักษณะของการร่วมมือและความขัดแย้ง ดำรงอยู่คู่กัน และความขัดแย้งนั้นอาจมีนัยที่เป็นลบและบวกก็ได้ นัยลบคือ ความขัดแย้งที่เกี่ยวข้อง กับความรุนแรงและการบั่นทอนความสามารถในเชิงสร้างสรรค์ของมนุษย์ ซึ่งมีทั้งที่เปิดเผย และที่ ซ่อนเร้น และทั้งขัดแย้งภายใน เช่นในด้านความคิด และภายนอก เช่น ข้อมูล ผลประโยชน์ ด้าน ความสัมพันธ์ และด้านโครงสร้าง

๒.๑ ความหมายของความขัดแย้ง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ให้คำนิยามความขัดแย้งไว้ว่า “ขัด” หมายถึง การไม่ทำตาม ฝ่าฝืน ขืนใจ และ “แย้ง” หมายถึง ไม่ตรงหรือลงรอยเดียวกัน ต้านไว้ ทานไว้ จึงสรุปได้ว่า “ขัดแย้ง” หมายถึงการที่บุคคลทั้งสองฝ่ายไม่ลงรอยกัน จึงพยายามที่จะต้านทานฝ่ายใด

^๑ สิทธิโชค วรรณสันติกุล, **จิตวิทยาสังคม : ทฤษฎีและการประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๕๖)

ฝ่ายหนึ่งที่ตนเองมีความคิดหรือการกระทำที่ “ไม่สอดคล้อง” หรือ “ไม่สมนัย” กับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในครอบครัว หรือสังคม^๒

คาร์ล มากซ์ (Karl Marx) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการขัดแย้งไว้ว่า เป็นความคิดส่วนหนึ่งในตัวแบบ (model) เรื่องการขัดแย้งเชิงปฏิวัติระหว่างชนชั้นและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เขามีความเห็นเกี่ยวกับองค์การทางสังคมว่า องค์การทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเจ้าของทรัพย์สินเป็นผู้กำหนดรูปแบบโครงสร้างชนชั้น ระเบียบ ค่านิยม ความเชื่อ ซึ่งย่อมเป็นต้นกำเนิดการขัดแย้งอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้นเสมอซึ่งจะมี ๒ ขั้วคือชนชั้นผู้ถูกเอาเปรียบและชนชั้นผู้มั่งมีอำนาจและเป็นเจ้าของทรัพย์สิน^๓

แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ยอมรับว่า ความขัดแย้งในผลประโยชน์ระหว่างบุคคล พบทุกหนทุกแห่งในสังคม เป็นผลมาจากการมีทรัพยากรหรือรางวัลอย่างจำกัด และถือว่า การแข่งขัน (Competition) เป็นรูปแบบหนึ่งของความขัดแย้ง^๔

ซิมเมล (Simmel) มีผลงานเกี่ยวกับความขัดแย้งปรากฏในหนังสือ Sociologies เขาเชื่อว่าความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายแสดงให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายและเป็นผลมาจากการมีความรู้สึกเข้าข้างตนเองมากกว่าฝ่ายอื่น^๕

โคเซอร์ (Cosser) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน เห็นว่า “ความขัดแย้งเป็นทั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ความขัดแย้งอาจนำไปสู่ความกลมเกลียวหรือความแตกแยก...”^๖

๒.๒ สาเหตุความขัดแย้ง

นักวิชาการหลายท่านได้มีการอธิบายถึงสาเหตุของความขัดแย้งไว้ดังนี้

จอห์น แมคคอนเนล และคริสโตเฟอร์มัวร์ แบ่งสาเหตุของความขัดแย้งเป็นด้านต่างๆ ประกอบด้วย^๗

---

^๒ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๖.

^๓สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๖-๕๗.

^๔เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, ความขัดแย้ง การบริหารเพื่อความสำเร็จ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ตะเกียง, ๒๕๓๔), หน้า ๒๙.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^๖เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, ความขัดแย้ง การบริหารเพื่อความสำเร็จ, หน้า ๓๓.

^๗อ่านเพิ่มเติมในวันชัย วัฒนศัพท์และคณะ, คู่มือเพิ่มเติมพลังความสามารถระบบการจัดการข้อพิพาท, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๕).

สาเหตุของความขัดแย้ง

แผนภาพ ๑ แสดงสาเหตุของความขัดแย้งด้านต่างๆ

๑) ด้านข้อมูล (Data Conflict) ได้แก่ ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูล เข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่ มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล

๒) ด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) ได้แก่ เกี่ยวกับทรัพยากรทางด้านธรรมชาติ หรือ สิ่งต่างๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่น อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่

๓) ด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict) ได้แก่ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่างๆ เช่นวิธีการทำงาน การตัดสินใจ

๔) ด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) ได้แก่ การแก่งแย่งโดยเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิม ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขาดความยุติธรรม

๕) ด้านคุณค่าหรือค่านิยม (Value Conflict) ได้แก่ ศาสนา โลกทัศน์หรือความเชื่อต่างกัน ให้ความสำคัญต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน^๔

ราล์ฟ ดาร์เรนดอร์ฟ (Ralf Dahrendorf) กล่าวว่า “ทุกๆ สังคมเปลี่ยนแปลงได้ทุกขณะ การขัดแย้งมีอยู่ตลอดเวลา” เป็นการมองระนาบเดียวกับ “พระพุทธศาสนา” ตามกฎของพระไตรลักษณ์ ที่มองว่า “สรรพสิ่งไม่เที่ยง (อนิจจัง) คงอยู่ในสภาพเดิมตลอดเวลาไม่ได้ (ทุกขัง) และไม่มีส่วนไหนที่เป็นแก่นสาร (อนัตตา)”

^๔ วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๗).

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า “ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่ปัญหาว่าขัดแย้งอย่างไร จึงก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด”^๙

ไพศาล วรสิทธิ์ กล่าวว่า “แต่ละฝ่ายมีส่วนถูกไม่มากก็น้อย ไม่มีใครผูกขาดสัมบูรณ์ โดยอ้างว่าตนถูกแต่ผู้เดียว” เพราะสาเหตุของความขัดแย้งคือ มองความจริงจากคนละด้าน สอดคล้องกับประเด็นเรื่อง “ตาบอดคลำช้าง” ที่พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าการที่นึกคิดต่างๆ ทะเลาะวิวาทกัน เพราะตีความประเด็นความจริง (ตามความคิดของเขา) กันไปคนละด้าน สิ่งนั้นพระพุทธองค์ได้มองว่าเป็นความจริงแท้ เป็นความจริงเทียม

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ กล่าวว่า “สังคมประชาธิปไตยนั้น ต้องดึงทุกกลุ่มที่มีส่วนได้เสียเข้ามา (Inclusive Society) ซึ่งแตกต่างจาก Exclusive Society ที่พยายามผลักทุกๆ กลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องออกไป ทำให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้น”^{๑๐}

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าความขัดแย้ง เกิดขึ้นเป็นธรรมชาติของมนุษย์ได้ตลอด จากทุกๆ สังคมหรือกลุ่มคนระหว่างสองฝ่ายที่แตกต่างกันในด้านต่างๆ เพื่อผลประโยชน์

๒.๓ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและวิธีการจัดการความขัดแย้ง

ความขัดแย้งที่อยู่ในตัวมนุษย์สามารถพิจารณาถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดได้จากปัจจัยภายใน มุ่งเน้นที่กิเลส ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า “ความอยากได้ อยากใหญ่และใจแคบ” พระเทพโสมถะ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า “เกิดจาก โลภะ โทสะ โมหะ” ศ. ศิวรักษ์กล่าวว่า “ความโกรธ” แง่สัญชาตญาณและสันดาน ส่วนคอนราด ลอเรนซ์ กล่าวว่า “ความขัดแย้งเกิดจากพื้นฐานแนวคิดความก้าวร้าว” และจากปัจจัยภายนอกที่เกิดจากความต้องการ เทียนฉาย กิระนันท์กล่าวว่า “ความต้องการด้านเศรษฐกิจ สังคม ทำให้ขัดแย้งในสังคม” และเกิดจากอำนาจ ราล์ฟ ดาร์เรนดอร์ฟ กล่าวว่า “บางครั้งอำนาจมีน้อย หายากจึงต้องแข่งขันต่อสู้” หรือ “ความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ในสังคมเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่แหล่งกำเนิดเกิดจากการรวมตัวขึ้นเป็นองค์กรของกลุ่มในสังคม”^{๑๑}

การทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ ย่อมจะต้องหลีกเลี่ยงไม่พ้นการกระทบกระทั่ง รวมถึงการสื่อสารไม่ดีพอ^{๑๒} ทำให้เกิดความขัดแย้ง ดังนั้นการจัดการความขัดแย้งจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องพิจารณาดังนี้

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **สลายความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๖), หน้า ๓-๔.

^{๑๐} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยนิยการ), **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๕).

^{๑๑} อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยนิยการ), **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**,

^{๑๒} สิทธิโชค วรานุสันติกุล, **จิตวิทยาสังคม : ทฤษฎีและการประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๕๖).

วิธีการจัดการความขัดแย้ง

การจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management) หมายถึง จัดการให้เป็นไปในทิศทางเชิงบวก มากกว่าเชิงลบ ในประวัติศาสตร์ มักใช้ “อำนาจ” แทนที่จะใช้ “อำนาจร่วม” ระหว่างคู่กรณี หรือผู้มีส่วนได้เสีย กลับใช้ “อำนาจเหนือ” ผลกระทบคือกระบวนการใช้ความรุนแรง

วิธีการจัดการความขัดแย้ง แบ่งออกเป็น ๒ วิธีประกอบด้วย

๑. วิธีที่ไม่ใช่ทางกฎหมาย (ทางการทูต) การเจรจา (Negotiation) การไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง (Mediation) สุนทรียสนทนา (Dialogue) การประนีประนอม (Compromising) การมีส่วนร่วม (Participation) และการให้อภัย (Forgiveness)

๒. วิธีการทางกฎหมาย อนุญาโตตุลาการ (Arbitration) กระบวนการทางศาล (Judicial Approach) และกระบวนการออกกฎหมาย (Legislative Approach)^{๑๓}

แนวทางวิธีแก้ไขความขัดแย้งทำให้เกิดรูปแบบของความสมานฉันท์ การปรองดอง ซึ่ง “สันติวิธี” และ “สันติภาพ” เป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายเรียกร้องเพื่อการปรองดอง

๓. แนวคิดสันติวิธีเพื่อการปรองดอง

ความขัดแย้ง เป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นในทุกระดับ ตั้งแต่บุคคล ครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ การเรียนรู้ถึงปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์กับความขัดแย้ง เช่น เรื่องของอำนาจ ความไว้วางใจ สัมพันธภาพหรือความสัมพันธ์ ความยุติธรรม และเข้าใจว่าความขัดแย้งมีโอกาสขยายกลายเป็นข้อพิพาท เป็นความรุนแรงได้ การศึกษาหาวิธีการเข้ามาบริหารจัดการไม่ให้เกิดเป็นความรุนแรง จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่จะต้องเรียนรู้ และจะยิ่งเพิ่มความยากลำบากในการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยเฉพาะการแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี

๓.๑ ความหมายของสันติวิธี

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของสันติวิธี (Non-Violence) หรือแนวคิดเกี่ยวกับสันติวิธี ดังนี้

วันชัย วัฒนศัพท์ ให้แนวคิดสันติวิธีว่า “...การศึกษาหาวิธีการเข้ามาบริหารจัดการไม่ให้เกิดเป็นความรุนแรง เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่จะต้องเรียนรู้ โดยเฉพาะความขัดแย้งในนโยบาย

^{๑๓} พระมหาทรรษา ฐมมหาโส (นริญญเอการ), พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, หน้า ๒๑๙-๒๓๑.

สาธารณะซึ่งส่วนใหญ่มักจะมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เข้ามาเกี่ยวข้อง เพิ่มความลำบากในการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยเฉพาะอย่างสันติวิธี^{๑๔}

มาร์ค ตามไท ชี้ว่า “สันติวิธี” หมายถึง การแปรสภาพสถานการณ์ให้เข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น กรณีที่แก้ไขปัญหาก็ก็มองว่าเป็นการจัดการความขัดแย้งแบบหนึ่ง...”^{๑๕}

มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ ใช้สันติวิธีด้วยการคว่ำบาตรประท้วง เมื่อมีการประท้วงเขามักจะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของความรัก แม้จะเผชิญหน้ากับความเคียดแค้นซึ่งชั่งก็ตาม เขาได้รับอิทธิพลมาจากการปฏิบัติการณ์สันติวิธีหรือหิงสาของมหาตมะคานธี ลูเธอร์แสดงให้เห็นถึงแง่มุมที่สอดคล้องกับแนวคิดของคานธีที่ว่า “สันติวิธีไม่ใช่สัญลักษณ์ของความอ่อนแอ หรือความขลาดกลัว” วิธีการประท้วงที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือเรียกร้องสิทธิความเท่าเทียมกันของคนผิวขาวและคนผิวดำ คือ “การดื้อแพ่ง” (Civil Disobedience) เขาได้สรุปการต่อสู้ด้วยสันติวิธีว่า “การต่อต้านด้วยสันติวิธีเป็นอาวุธที่ทรงพลังที่สุด เพื่อบีบบังคับให้ประชาชนสะสางหาความยุติธรรมทางสังคม”

ยีน ชาร์ป (Gene Sharp) ให้แนวคิดไว้ว่า “เพื่อต่อสู้กับกลุ่มอำนาจนิยม มีวิธีการ ประท้วงหรือชักจูง โดยไม่ใช้ความรุนแรง การไม่ให้ความร่วมมือ เช่นทางสังคม ทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง และการแทรกแซงโดยไม่ใช้ความรุนแรง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ การเปลี่ยนทัศนคติการโอนอ่อนตาม”^{๑๖}

โยฮัน กัลตุง นักวิชาการด้านสันติภาพอีกท่านหนึ่งที่สำคัญ มองว่า “หลักการมองโลกของพุทธศาสนามีพลวัต (เคลื่อนไหว) และความซับซ้อนสูง สอดคล้องกับแนวทฤษฎีสันติภาพในทัศนะของเขาเอง พุทธศาสนามีคุณสมบัติที่นำไปสู่การมีสันติภาพได้อย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักคำสอนพื้นฐานของพุทธศาสนาเรื่อง อนัตตา เมตตากรุณา ขันติธรรม มัชฌิมาปฏิปทา และอนิจจตา สอดคล้องกับความคิดสันติภาพเชิงโครงสร้าง ทำให้มนุษย์ดำรงอยู่บนฐานของความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ได้อย่างกลมกลืนกับสรรพสิ่งได้เป็นอย่างดี”^{๑๗}

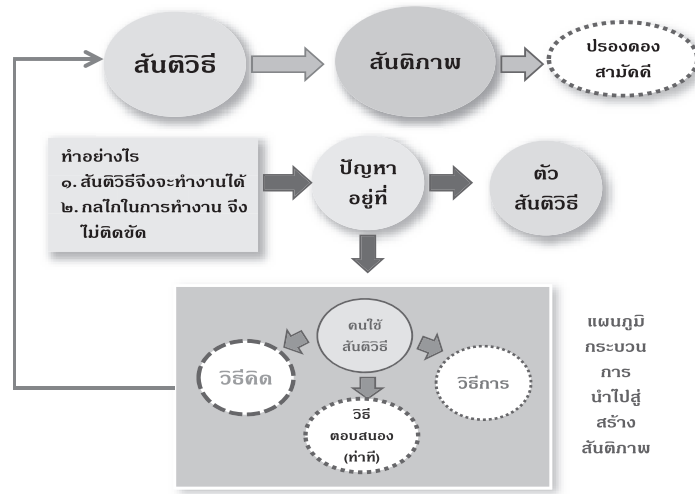
^{๑๔} ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์, **ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา**, หน้า ๑๐๑.

^{๑๕} มาร์ค ตามไท **“การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี”**, ในสันติวิธี: ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาพัฒนาการแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า ๘๐.

^{๑๖} Gene Sharp อ่างใน พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยานกร), **พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๕)

^{๑๗} Johan Galtung, Peace; Research, Education, Action. อ่างในศรีเพ็ญ คุภพิทยากุล, **มนุษย์กับสันติภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๘๓.

ศ.ประเวศ วะสี ให้แนวคิดว่า วิวัฒนาการประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงตลอดมา ตัดขาดเรื่องนั้นเรื่องนี้ จุดสำคัญที่ประเทศต้องการเพื่อแก้ไข เรื่องสันติวิธีมีความจำเป็นอย่าให้ความขัดแย้งไปสู่ความรุนแรงเพราะว่า ทำให้เสียโอกาสของการพัฒนา^{๑๘}

แผนภาพ ๒ แสดงแนวทางและกระบวนการนำสู่การสร้างสันติภาพ

๓.๒ สันติวิธีเป็นหนทางนำสู่สันติภาพ

จะทำอย่างไรให้สันติวิธีขับเคลื่อนไปได้ โดยมีกลไกที่ไม่ติดขัด คำถามต้องอยู่ที่ “ผู้ใช้สันติวิธี” มีวิธีคิดที่จะใช้เครื่องมือได้อย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และเหมาะกับตัวปัญหาและสถานการณ์ บางครั้งตัวสันติวิธีอาจไม่ใช่ทางเลือกที่ดีที่สุดในการจัดการกับความขัดแย้งและความรุนแรง จึงต้องคำนึงถึงปัจจัยและเงื่อนไขที่จะทำให้สันติวิธีทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อนำไปสู่สันติภาพ สันติภาพ ตามความหมายในพจนานุกรม ราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง ความสงบ เช่น โลกต้องการสันติภาพ จงร่วมมือกันรักษาสันติภาพของโลก^{๑๙} หรือสันติภาพ ตามความหมายใน ดิคชันนารี อ็อกซ์ฟอร์ด ได้แก่ การหลุดพ้นจากภาวะสงครามหรือการทำร้ายกัน หมายถึง ข้อตกลงที่

^{๑๘} ประเวศ วะสี, “ทิศทางการจัดการความขัดแย้งของสังคมไทย : วิพากษ์ประชาพิจารณ์สร้างสานทางเลือกใหม่” ในรายงานการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ, วันพุธที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๔, ณ ห้องจูปีเตอร์ โรงแรมมิราเคิลแกรนด์คอนเวนชั่น กรุงเทพมหานคร.

^{๑๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๑๑๖๖.

จะสงบระงับสงครามระหว่างประเทศ และหมายถึง ความหลุดพ้นจากความสับสนวุ่นวายในสังคม ตำรวจต้องควบคุมให้เกิดสันติ ป้องกันไม่ให้เกิดความวุ่นวาย และรักษาไม่ให้เกิดความวุ่นวายขึ้น^{๒๐}

การนำสันติวิธีมาใช้ให้เกิดสันติภาพเป็นแนวทางในทางพระพุทธศาสนาตามที่พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า “..เห็นแก่ตัวแล้ว มันไม่สามัคคีกับใครดอก..มันก็อิจฉาริษยา คอยแต่จะทำลายฝ่ายตรงกันข้าม..ทุกปัญหาจากความเห็นแก่ตัว โลกไม่มีสันติภาพ เพราะว่าโลกถูกรอบงำด้วยความเห็นแก่ตัว..ทำลายความสงบสุขและสันติภาพของโลก^{๒๑}” และมองว่า “สันติภาพจะเกิดขึ้นได้อย่างไร สันติวิธี หรือวิธีการในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้น คือควรมุ่งเน้นตามมรรค ๘ ประการ ได้แก่ ความถูกต้องทาง ทิฐิ ความถูกต้องทางความดำริ ความถูกต้องทางการพูด ความถูกต้องทางการทำงาน ความถูกต้อง ของการดำรงชีวิต ความถูกต้องในความเพียร ความถูกต้องในความมีสติ และความถูกต้องในความมี สมานธิ ซึ่งทั้ง ๘ ประการนี้นับได้ว่า เป็นส่วนที่จะทำให้เกิดสันติภาพ แต่การที่สันติภาพจะเกิดขึ้นและ สำเร็จผลตามที่ต้องการนั้น ปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวมต้องตั้งปณิธานร่วมกัน ๓ ประการ คือ ๑) การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนๆซึ่งจะสามารถทำลายความเห็นแก่ตัวอันเป็นศัตรู ของสันติภาพ ๒) ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา เพราะชาวโลกที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกัน พากัน ทำความเข้าใจศาสนาต่างๆ แล้วจะเข้าใจ ยอมรับความแตกต่างและร่วมมือกันในที่สุด ๓) ออกมาเสีย จากอำนาจวัตถุนิยม เพราะคนที่ไม่เข้าใจหัวใจแห่งศาสนา เพราะหลงมัวเมาทำให้ขาดความร่วมมือของ บุคคลระหว่างศาสนา จึงสรุปว่า “การมีปณิธานทั้ง ๓ ประการดังกล่าว เป็นการตั้งไว้เพื่อประโยชน์แก่ ชาวโลกหรือสากลจักรวาล เพราะจะทำให้สันติภาพแท้จริงกว้างขวางสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น”^{๒๒}

ส่วนการอธิบายสันติภาพของนักคิดหลายท่านในเชิงทวิลักษณ์ ให้ความเห็นว่าสันติภาพ มี ๒ ลักษณะคือสันติภาพเชิงลบ (Negative Peace) หมายถึงสันติภาพที่ปราศจากสงคราม และสันติภาพ เชิงบวก (Positive Peace) หมายถึง สันติภาพที่เต็มไปด้วยสันติสุขของบุคคล สังคมและโลก และใน เชิง ทวิภาวะยังอธิบายให้ความเห็นว่าสันติภาพมี ๒ ภาวะ คือ สันติภาพภายใน หมายถึง สภาวะที่จิตใจ หลุดพ้นจากการยึดติดหรือการครอบงำจากกิเลส ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกภาวะนี้ว่า “นิพพาน” และอีก ภาวะหนึ่งคือ สันติภาพภายนอก หมายถึง สภาวะที่บุคคล สังคมหรือโลก ไม่เบียดเบียนกันและกัน

^{๒๐} Oxford Dictionary, Oxford University Press, Walton Street 6DP, Bombay, Calcutta, Malvas, first in India 1990. p.875.

^{๒๑} กวีวงศ์, สารนิพนธ์พุทธทาสว่าด้วยสมานฉันท์และสันติวิธี, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๒๒} พระมหาสนอง ปัจโจปการี, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๒๖-๔๒๗.

รัก สามัคคี มีเสรีภาพและเคารพในสิทธิมนุษยชน^{๒๓} โดยเฉพาะมิติทางกฎหมายซึ่งเกี่ยวกับมนุษย์ และสันติภาพ ซึ่งอาจจะนิยามความหมายของสันติภาพที่กว้างโดยรวมถึงความปรองดอง (Harmony) ทั้งทางกายและจิตใจ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การปรับปรุงสภาพของมนุษย์ สิทธิของเขาและการปกป้องสิ่งแวดลอมเพื่อให้ดำรงชีพไว้ได้ดี กล่าวคือ พัฒนามนุษย์เพื่อให้เกิดความพอใจในสถานะของตน^{๒๔}

๓.๓ ตัวแปรที่ทำให้มนุษย์และสังคมขาดความปรองดอง

มนุษย์และสังคมขาดความปรองดองที่มีกระบวนการครอบงำจากมายาคติ^{๒๕} จับยัดทำให้ทุกคนต่างไม่ยอมรับความผิดพลาดปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่สามารถแก้ไขให้ลุล่วงสำเร็จไปได้โดยง่าย จึงไม่ยอมเข้าใจและรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ ทำให้ความปรองดอง อันมีสาเหตุต่างๆ แต่ละปัจจัยที่มีความซับซ้อนได้แก่

๑. ความสลับซับซ้อนของปัญหา เมื่อประชากรมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ และปัญหาในปัจจุบันก็แตกต่างจากอดีต การแก้ไขไม่สามารถทำให้ลุล่วงไปได้โดยง่าย ปัญหาซับซ้อนขึ้น และมีหลากหลายประเด็น วัฒนธรรมและค่านิยมแตกต่าง

๒. การบริหารการจัดการที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง คือการที่ผู้มีอำนาจหรือผู้พัฒนาตัดสินใจ (Decide) แล้วประกาศให้ทราบว่าจะมีประโยชน์อย่างไร ไม่มีกระบวนการของการมีส่วนร่วม

๓. ข้อมูลข่าวสารที่มากมายและรวดเร็ว ยุคที่มีข้อมูลและหาได้อย่างมากมายจากสื่อต่างๆ โดยเฉพาะจากระบบอินเทอร์เน็ต มองว่าเป็นข้อดีและเป็นประโยชน์ ซึ่งก็จริงเป็นส่วนใหญ่ แต่ในมากมายของข้อมูลข่าวสารนั้นย่อมมีทั้งจริงและสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ ผู้ไม่สามารถแยกแยะและวิเคราะห์สังเคราะห์ได้ ก็จะประสบปัญหาที่จะเลือกใช้และตัดสินใจได้ว่าสิ่งใดถูกหรือผิด

๔. ประชาสัมพันธ์โดยการพูดแต่ส่วนดีๆ เป็นหลัก ส่วนด้อยจะไม่พูดถึงหรือไม่พูดเลย เมื่อผู้มีส่วนได้เสียทราบข้อด้อยที่ไม่ได้พูด ทำให้เห็นว่าปกปิด ความเชื่อถือไว้วางใจหมดไป คำมั่นสัญญาไม่ได้รับพิจารณาติดตามให้เป็นข้อตกลง ทำให้ปัญหามากขึ้น^{๒๖}

^{๒๓} พระมหากษัตริย์ ธรรมทาส (นิธิบุญยากกร), **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**, หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

^{๒๔} ศรีเพ็ญ คุณพิทยากุล, **มนุษย์กับสันติภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๓.

^{๒๕} บาร์ตล์ โรลิ่งด์, **มายาคติ**, แปลโดย วรณทิมล อังคศิริสรรพ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คนไฟ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐-๑๒.

^{๒๖} วันชัย วัฒนศัพท์, **ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๗).

๓.๔ สันติวิธีสู่ความปรองดอง

จากการสัมภาษณ์ ศ.ดร.คณิต ฒ นคร ประธานคณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อความปรองดองแห่งชาติ (คอป.) ได้กล่าวว่า “ปัญหาความขัดแย้งของการเมืองไทยต้องซึ่งน้ำหนักให้มากกว่าจะยึดตามบทบัญญัติกฎหมายอย่างเดียว เรามีหน้าที่หลักที่สำคัญ คือ การรับฟังถ้าจะแก้ ไม่ใช่แก้ให้คนนั้นแต่แก้ให้สังคมและต้องการให้ยั่งยืน และคิดว่าถึงที่สุดแล้วจะกลับมาปรองดองกันได้”^{๒๗} และจากแนวคิดของประธานคณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อความปรองดองแห่งชาติ เห็นว่ามีความจำเป็นอย่างจริงจังที่ทุกฝ่ายต้องให้ความสำคัญอย่างจริงจังกับกระบวนการสร้างความปรองดองในชาติ ตลอดจนการสร้างเชื่อมั่นในแนวทางสันติวิธีกับกลุ่มที่มีความคิดต่างในทางการเมือง อันเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการสร้างความปรองดอง^{๒๘}

ดังนั้นสันติวิธีสู่ความปรองดองจึงเป็นวิธีคิด วิธีการ ในการตอบสนองประสานประโยชน์สร้างเสถียรภาพ ให้กลุ่มผู้มีอำนาจ มีพลังทางการเมืองหวังจะลดระดับความตึงเครียดของสังคมลงด้วยการตอบสนองสิ่งที่เราเรียกว่า ความยุติธรรมบางเรื่องให้กับผู้อยู่ใต้อำนาจเกิดความพึงพอใจในสิ่งที่มอบให้ ซึ่งสามารถจับต้องได้ ผ่านกระบวนการเยียวยา ไม่ว่าจะเป็นการตามหาผู้อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์มาพิพากษา หรือจะเป็นการเยียวยาด้วยสวัสดิการต่างๆ ชดเชยสิ่งที่สูญเสีย เพื่อความปรองดองสามัคคี

๔. พุทธิปัญญาแก้ปัญหาความขัดแย้งเพื่อความปรองดอง

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ได้ตรัสแสดง “ความวิวาท” ว่า “เป็นภัย” และได้ตรัสสอนภิกษุสงฆ์สาวกทั้งหลายให้เห็น “ความวิวาทโดยความเป็นภัย” และให้เห็น “ความไม่ทะเลาะวิวาทโดยความปลอดภัย” แล้ว “ให้มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ให้มีความประนีประนอมกัน” และตรัสผลของความสามัคคีปรองดองว่า “ความสามัคคีพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะนำมาซึ่งความสุข” ตามพระพุทธดำรัสว่า “สมคคา สขิลา โทถ” แปลว่า “เธอทั้งหลายจงเป็นผู้สามัคคีกัน มีถ้อยคำสุภาพอ่อนหวานกันเถิด” ซึ่งหมายความว่า “จงเป็นผู้สามัคคีปรองดองกัน รู้จักประนีประนอมตกลงกันด้วยความ

^{๒๗} สัมภาษณ์ ศ.ดร.คณิต ฒ นคร, ประธานคณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อความปรองดองแห่งชาติ (คอป.).

^{๒๘} คณิต ฒ นคร, กระบวนการยุติธรรมกับสิทธิพื้นฐานของประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : วิญญูชน, ๒๕๕๓), หน้า ๓๘.

ปรารถนาดีมีไม่ตรีจิตต่อกัน หนักนิตเบาหน้อยก็ภัยให้แก่กัน ไม่ถือโทษผูกโกรธกัน ไม่ทะเลาะวิวาท
แก่งแย่งชิงดีชิงเด่นในทางทำลายล้างผลาญกันด้วยความโกรธ พยาบาทจองเวรซึ่งกันและกัน”^{๒๔}

พุทธิปัญญาที่ใช้เป็นเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง

คำว่า “ปัญญา” พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ให้ความหมายว่าเป็น ความ
รอบรู้ ความรู้ทั่ว, ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด เช่น คนมีปัญญาและหมัดปัญญา^{๒๕}

คำว่า “ปัญญา” ในภาษาอังกฤษตามศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถาน มีอยู่ ๒ คำ คือ
ปัญญาในความหมายของ intellect เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พุทธิปัญญา” หมายถึง สมรรถนะ (faculty)
หรือความสามารถที่จะรู้หรือเข้าใจในสิ่งต่างๆ ซึ่งต่างกับความรู้สึกรู้จัก (sensation) และเจตน์จำนง (will)^{๒๖}
กับปัญญาในความหมายของ wisdom เป็นความรู้แจ้งในเรื่องสัจธรรมและความผิดชอบชั่วดีอันเป็น
หลักสำคัญในการดำเนินชีวิต และสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาความขัดแย้ง

เครื่องมือที่ใช้จัดการความขัดแย้งด้วยพุทธิปัญญาเพื่อความปรองดอง

๑. แนวคิดและหลักการพื้นฐานเชิงรับ^{๒๗} ในที่นี้ คือการใช้หลักการเพื่อมุ่งพัฒนาจิตของ
มนุษย์ให้มีคุณภาพที่จะรับความกดดันต่างๆ ที่เข้ามากระทบได้อย่างสันติ ประกอบด้วย หลักชั้นตรีธรรม
คือความอดทนที่เกิดขึ้นจากฝ่ายอื่นทั้งทางตรงและทางอ้อมมากระทำ โดยมีได้โต้ตอบแต่ประการใด อีก
ประการหนึ่งคือ หลักก่อนตดา ความหมายคือ “การลดทอน รื้อถอน ทำลาย และสลายการยึดมั่นใน
ความเป็นอัตลักษณ์” การมีอุปาทานในตนเป็นปัจจัยสำคัญในความขัดแย้ง วิธีปรองดองจะต้องนำวิธี
สลายความเป็นตัวตนด้วยหลักก่อนตดา ดังที่พระพุทธองค์ทรงทราบการทะเลาะกันเพราะเรื่องน้ำของ
เจ้าศากยะและเจ้าโกถิยะ เสด็จประทับยืน ณ ท่ามกลางแล้วตรัสว่า “เราได้เห็นหมู่สัตว์กำลังดิ้นรนอยู่
ด้วยตัณหาและทิฏฐิ เหมือนปลาในแอ่งน้ำน้อย ฉะนั้น ภัยได้เข้ามาถึงเราแล้ว เพราะเห็นคนทั้งหลายผู้
พิโรธกันและกัน...”^{๒๘}

^{๒๔}พระราชญาณวิสิฐ, ความสามัคคี ปรองดอง สมานฉันท์, วารสารพุทธสาสน์, ปีที่ ๖๔, ฉบับที่ ๔, เดือน
เมษายน ๒๕๕๓.

^{๒๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๖๘๗.

^{๒๖}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔,
(กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐.

^{๒๗}พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส, พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง,
หน้า ๑๔๕.

^{๒๘}ช.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/๔๒๒/๘๓๙.

๒. แนวคิดและหลักกรรมเชิงรุก^{๓๔} เพื่อมุ่งหวังให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ประกอบด้วย **หลักการวรรรรม** หมายถึง “ความเคารพผู้ใหญ่หรือบุรุษอาวุโสผู้ทรงธรรมทำหน้าที่ชี้ “ขุมทรัพย์” ให้แก่เรา ความเคารพที่เราได้รับการชี้แนะจากบุคคลอื่นและที่ประชุมหรือมติที่ประชุม และ**หลักสามัคคีธรรม** คำว่า “สามัคคี” ในบริบทหมายถึง “ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ” ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่า “ธรรมอย่างหนึ่งเมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์ แก่คนหมู่มาก เกิดขึ้นเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๓๕}

๓. แนวคิดและหลักกรรม “แบบคู่ขนาน” เพื่อสร้างความปรองดองอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย

๑) พรหมวิหารธรรม หลักการสำคัญของ “พรหมวิหารธรรม” ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตาและอุเบกขา ชุดแนวคิดนี้แนวคิดเชิงรับคือ เมตตาและกรุณา โดยมีสติปัญญาเป็นตัวกำกับ

๒) อบริหานิยธรรม เป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการกระทำสงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรูกับเจ้าลิฉฉวี แต่พระเจ้าอชาตศัตรูได้ยึดการสร้างการมีส่วนร่วมประชุมปรึกษาหารือทั้งก่อนและหลังอย่างพร้อมเพรียง จนทำให้ได้รับชัยชนะในที่สุด

๓) สารานียธรรม เป็นธรรมที่เป็นเหตุหรือเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน ๖ ประการ เปรียบเสมือนมีเกราะป้องกันการขัดแย้ง คือ ตั้งเมตตากายกรรม คือชวนชวยกิจธุระของเพื่อนด้วยกาย ตั้งเมตตาวาจากรรม คือด้วยวาจา และตั้งเมตตามโนกรรม คือคิดแต่สิ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่เพื่อน และยังแบ่งปันลาภที่ได้โดยชอบธรรมให้เพื่อน รักษาศีลตนเองให้บริสุทธิ์ สุดท้ายคือ เมื่อเกิดปัญหาได้บทสรุปทิศทางเดียวกับเพื่อน ไม่วิวาทกับผู้ใดจนนำไปสู่ความรุนแรง

๔) สังคหัตถุธรรม การให้ (ทาน) วาจาเป็นที่รัก (ปิยวาจา) การประพฤติประโยชน์ (อรรถจริยา) และการวางตนสม่ำเสมอ (สมานัตตตา) เป็นกลยุทธ์สร้างความปรองดองเพื่อให้เป็นระเบียบของสังคมและเป็นเอกภาพ

๕) หลักศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติ ที่จะนำความสงบมาสู่สังคม ประเทศชาติและโลก เป็นการจัดระเบียบสังคม เพื่อสร้างให้สังคมมีสันติสุข

^{๓๔} พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส, **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**, หน้า ๑๔๘.

^{๓๕} อรรถนิธานินทร์ นามเมือง, **ตัวชี้วัดกระบวนการทางการเมืองเชิงสมานฉันท์ตามแนวพุทธ, วารสารพุทธสาสน์**, ปีที่ ๖๔, ฉบับที่ ๕, เดือนพฤษภาคม ๒๕๕๓.

หลักการของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้ผ่านมานานถึงการฉลอง “พุทธชยันตี : ๒๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระพุทธองค์” หลักธรรมแห่งพุทธปัญญาก็ยังคงมีความสำคัญที่สามารถสร้างความปรองดองได้อย่างยั่งยืนถ้ามุขีเยคารพธรรมโดยการนำธรรมที่เสนอไปปฏิบัติเพื่อความสงบสุขของสังคม

๕. บทสรุป

แนวคิดความขัดแย้ง เป็นเหตุที่จะต้องหาวิธีแก้ไขโดยใช้หลักพระพุทธศาสนานำไปสู่ความปรองดองของนักวิชาการหลายกลุ่มได้ศึกษาถึงความหมายของความขัดแย้งและวิธีการจัดการไว้หลากหลาย ซึ่งลักษณะสำคัญของความขัดแย้ง คือ เป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคมเป็นไปทั้งเชิงสร้างสรรค์และเชิงลบคือความรุนแรง ในการจัดการแก้ไขความขัดแย้งจะต้องทำให้เกิดผลกระทบเชิงลบน้อยที่สุด ความขัดแย้งแบ่งเป็นภายในเช่นความคิด และภายนอก เช่น ข้อมูล ผลประโยชน์ ความสัมพันธ์ และโครงสร้าง ผู้เขียนมีความเห็นว่า ขบวนการขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อผลักดัน หรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยใช้พุทธปัญญาเพื่อความปรองดองมาประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้งในปัจจุบันได้ การที่จะได้รับผลสำเร็จจำเป็นต้องใช้ ๑) หลักธรรมเชิงรุก คือ หลักขันติธรรม หลักอนัตตา เพื่อให้เกิดความอดกลั้น และเป็นตัวสลายอัตตาซึ่งทำลายความขัดแย้ง ๒) หลักธรรมเชิงรับ ได้แก่ หลักการวชิรธรรม และหลักสามัคคีธรรม ด้วยการเคารพความเห็นและความคิดที่มีเหตุผล โดยยึดหลักความร่วมมือร่วมใจกัน และ ๓) หลักธรรมเชิงคู่ขนาน อันได้แก่ พรหมวิหารธรรม อปริหานิยธรรม สาราณียธรรม สังคหวัตถุธรรม และหลักศีล ๕ ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานของการดำรงชีวิตให้อยู่รอดอย่างมีความสุขสงบ การมีความเข้าใจสรรพสัตว์ที่ต่างก็ใช้วิถีการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม ซึ่งจะต้องขึ้นอยู่กับทุกฝ่ายช่วยกันสนับสนุนให้ประชาชนได้รับการศึกษา ความจริงใจต่อกัน โดยใช้ความรู้ ความเข้าใจในระบบประชาธิปไตยที่ถูกต้องและแท้จริง และได้รับการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อให้สังคมมีสันติสุขอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ.๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา.** แปล พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **รายงานวิจัยเรื่อง ดัชนีชี้วัดความ
สมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อสังคมไทยโดยใช้เทคนิคเดลฟาย.** กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๕.

คณิต ฌ นคร. **กระบวนการยุติธรรมกับสิทธิพื้นฐานของประชาชน.** กรุงเทพมหานคร :
วิญญูชน , ๒๕๕๓.

บาร์ตส์, โรลิ่งด์. **มายาคติ.** แปลโดยวรรณพิมล อังคศิริสรพ. กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์
คนไฟ, ๒๕๕๑.

ประเวศ วะสี. “ทิศทางการจัดการความขัดแย้งของสังคมไทย : วิพากษ์ประชาพิจารณ์สร้างสาน
ทางเลือกใหม่” ในรายงานการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ วันพุธที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๔,
ณ ห้องจูปีเตอร์ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์คอนเวนชั่น. กรุงเทพมหานคร.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

พระมหาสรวง ปัจโจปการี. **มนุษย์กับสังคม.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). **สลายความขัดแย้ง.** กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๖.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพมหานคร :
อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗.

พระมหาพรหม ฐมมหาโส (นิธิยุตยากร). **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔.

มารค ตามไท. **“การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี**. ในสันติวิธี: ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง. กรุงเทพมหานคร : สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

ลุด ไรค์เลอร์และทาเนีย พาฟเฟนโฮล์ช. **การสร้างสันติภาพ : คู่มือภาคสนาม**. แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘.

วันชัย วัฒนศัพท์ศ. **ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๗.

วันชัย วัฒนศัพท์และคณะ. **คู่มือเพิ่มเติมพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท**. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕.

ศรีเพ็ญ ศุภพิทยากุล. **มนุษย์กับสันติภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สิทธิโชค วรานุสันติกุล. **จิตวิทยาสังคม : ทฤษฎีและการประยุกต์**. กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๔๖

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

เสริมศักดิ์ วิศวลาภรณ์. **ความขัดแย้ง การบริหารเพื่อสร้างสรรค์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ตะเกียง, ๒๕๓๔.

(๒) บทความ :

กวีวงศ์ รวบรวมและเรียบเรียง. **สารนิพนธ์พุทธทาสว่าด้วยสมานฉันท์และสันติวิธี**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๐.

พระราชญาณวิสิฐ. ความสามัคคี ปรองดอง สมานฉันท์. **วารสารพุทธสาสน์**. ปีที่ ๖๔, ฉบับที่ ๔, เดือนเมษายน ๒๕๕๓.

อนันต์ธานีรินทร์ นามเมือง. “ตัวชี้วัดกระบวนการทางการเมืองเชิงสมานฉันท์ตามแนวพุทธ”. **พุทธสาสน์**. ปีที่ ๖๔ ฉบับที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

อรอุมา เลหาพิบูลย์กุล. อริยวิถี : สันติภาพที่ยั่งยืน. **พุทธสาสน์**. ปีที่ ๖๔ ฉบับที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๕๓.

(๓) สัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์ คณิต ฒ นคร, ศ.ดร. ประธานคณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อความ
ปรองดองแห่งชาติ (คอป.), ๕ มกราคม ๒๕๕๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

Galtung Johan. **Peace; Research, Education, Action. Essays in Peace Research.1.**

Copenhagen: Christian Ejlers., 1975.

Oxford Dictionary. Oxford University Press, Walton Street 6DP, Bombay, Calcutta,

Malvras, first in India., 1990.

ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย

Buddhist Leadership and Conflict Management in Thai Society

พระเทพปริยัติเมธี (สถุขฎฐ์ สิริธโร), ผศ.ดร.
Ven. Asst. Prof. Dr. Phrateppariyatimethi
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มี มีจุดประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาการจัดการปัญหาความขัดแย้งตามแนวพระพุทธศาสนา ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการนำหลักภาวะผู้นำเชิงพุทธมาใช้เพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย

ผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธนั้นมีลักษณะอยู่ ๓ อย่าง คือ ๑) คุณลักษณะภายนอก คือ มีรูปร่างสง่างาม นำเคารพศรัทธาเลื่อมใส ตลอดทั้งมีพลังกำลังแข็งแรง สุขภาพที่ดี และมีความเพียร ๒) คุณลักษณะภายใน คือมีความรู้ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความชำนาญในงาน มีมนุษยสัมพันธ์ดี ๓) มีความแตกต่างจากบุคคลอื่น ซึ่งความแตกต่างนี้จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความเคารพนับถือ มีความเชื่อมั่น มีความเชื่อฟังอย่างจริงใจ

การจัดการความขัดแย้งตามแนวพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำให้ลุล่วงไป มี ๔ ประการ คือ ๑) วิวาทาธิกรณ์ ๒) อนุวาทาธิกรณ์ ๓) อาปัตตาธิกรณ์ ๔) กิจจาธิกรณ์ และอธิกรณ์สมณะเป็นชื่อแห่งสิกขาบทหรือสิกขาบทแห่งธรรม แปลว่า สำหรับระงับอธิกรณ์ มี ๗ ประการ คือ ๑) สัมมุขาวินัย แปลว่า ระเบียบอันจะพึงทำในที่พร้อมหน้า ๒) สติวินัย แปลว่า ระเบียบยกเอาสติขึ้นเป็นหลักให้สมมติ เพื่อการรับรู้ร่วมกัน ๓) อมุฬหวินัย แปลว่า ระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้า

แล้ว ๔) ปฏิญญาตมระ แปลว่า ทำตามรับ ๕) เยภุยยสิกา แปลว่า ตัดสินตามคำของ
คนมากเป็นประมาณ ๖) ตัสสปายิสสิกา แปลว่า กิริยาที่ลงโทษแก่ผู้ผิด ๗) ตินวัตถารก
วินัย แปลว่า ระเบียบดังกลบไว้ด้วยหญ้า

การนำหลักภาวะผู้นำเชิงพุทธมาใช้เพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย การ
ศึกษาวิจัย พบว่า ภาวะของผู้นำเชิงพุทธที่สามารถจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยได้ดี
นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการนำหลักธรรมมาใช้ในการปกครองตน ปกครองคน
และปกครองงาน มีหลักธรรมที่ต้องนำมาใช้ในการบริหารจัดการองค์กรนั้น

Abstract

The purposes of this research were in 3 folds: 1) to study Buddhist leadership from related Buddhist texts; 2) to study conflict management according to Buddhism concept; and 3) to study the application of Buddhist leadership to solve problems on conflict management in Thai society.

The research results showed the 3 characteristics of Buddhist leadership. They were 1) external characteristics cited as attractive physical appearance, respectful gesture, physical strength and healthiness, including persevering outlook; 2) internal characteristics consisting of being intelligent, wide spectrum of vision, skillfulness and good human relationship; 3) unique characteristics that caused reliance, confidence and trustworthiness to one's superiors.

In this research, the study of conflict management according to Buddhism concept revealed that the 4 issues that had to be accomplished consisted of 1) contention; 2) sub- contention; 3) legal question concerning offences and 4) legal question concerning obligations. A question studied in this research was considered as either precept source or precept itself or doctrine source called *ç*for settling a legal questioné. They contained 7 components: 1) Verdict in the presence; 2) Verdict of innocence; 3) Verdict of past insanity; 4) Proceeding on the acknowledgement, 5) Decision according to the majority; 6) Decision for specific depravity, and 7) a Reconciliation of both parties without need for clearing up the right and the wrong.

Then the application of Buddhist leadership to solve conflict management in Thai society, the research result showed that the leadership efficiently applied consisted of a person with high capability in utilizing Buddhist doctrine for ruling people, controlling work and self control as well as controlling in administration.

๑. บทนำ

มวลมนุษยชาติทราบกันโดยทั่วไปว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social Animal)^๑ ที่จะต้องมีกิจกรรมทำร่วมกันอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การรวมตัวกันเป็นสังคมนั้นมนุษย์จำเป็นต้องมีกิจกรรมที่เกิดจากการรวมตัวของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป มีการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในขณะเดียวกันมนุษย์ในสังคมก็อาศัยบรรทัดฐาน หรือกฎหมาย ระเบียบประเพณี และสมมติสถานภาพพร้อมทั้งบทบาทที่เหมาะสมให้แก่บุคคลต่างๆ ในสังคมอย่างมีศักดิ์ศรี มีอภิสิทธิ์ และมีเกียรติ^๒ แต่ทว่าสังคมในโลกปัจจุบันนั้นจัดเป็นสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความไร้ระเบียบ (Chaos)^๓ และเป็นสังคมที่ประกอบไปด้วยสถานะพื้นฐานของบุคคลที่มีความแตกต่าง และหลากหลาย เช่น ค่านิยม ทศนคติ ภาษา ศาสนา ความต้องการ ผลประโยชน์ และกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น ด้วยความแตกต่างของบุคคลผนวกเข้ากับความพยายามที่จะดำรงและรักษาความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) ของตนเองเอาไว้ จึงเกิดความไม่สมดุล ไม่เข้าใจกัน ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความไม่พอใจซึ่งกันและกัน จนในที่สุดอาจลุกลามเกิดเป็นสถานการณ์ของความขัดแย้งได้ ทั้งนี้ก็เพราะการอยู่ร่วมกันของคนเป็นจำนวนมากในสังคมนั้นย่อมจะต้องมีความขัดแย้งหรือมีการกระทบกระทั่งเกิดขึ้นบ้าง แม้ว่าในสังคมนั้นๆ จะมีกฎ กติกา หรือระเบียบวินัยไว้คอยควบคุมก็ตาม ความขัดแย้ง การกระทบกระทั่งย่อมจะมีขึ้นได้เสมอ ซึ่งปัญหาความขัดแย้งนั้นจำเป็นที่สังคมมนุษย์จะต้องหาทางหรือวิธีการที่จะต้องขจัดหรือแก้ไข ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะก่อให้เกิดความผาสุกกับสังคมมาโดยตลอดทุกยุคทุกสมัย

ในสังคมไทยปัจจุบันซึ่งอยู่ในกระแสของโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นไปในมิติทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วัฒนธรรม ทำให้เกิดผลกระทบอย่างรวดเร็วและรุนแรง ความขัดแย้งในหลากหลายรูปแบบได้ปะทุขึ้น และสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน มีการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่ขัดแย้งกันจนเกิดเป็นปรากฏการณ์ประท้วง หรือม็อบที่เกิดขึ้นกันบ่อยครั้งจนถึง

^๑ เบรนต์ ฮาร์. เนลสัน, **ความคิดทางการเมืองตะวันตก**, สมนึก ชูวิเชียร (ผู้แปล) (กรุงเทพมหานคร : เอ็มแอล ครีเอชั่น ๒๕๔๘), หน้า ๕๕-๖๐.

^๒ จอห์น อดิวัฒนสิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๓.

^๓ ทฤษฎี “ไร้ระเบียบ” (Chaos Theory or Theory of Complex System) เป็นแนวคิดทางฟิสิกส์ใหม่ซึ่ง Ilya Prigogine ได้นำเสนอในงานเรื่อง *The Law of Chaos* โดยชี้ให้เห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับความไร้ระเบียบนี้ทำให้นักวิทยาศาสตร์ และนักสังคมศาสตร์ต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นฐานของกฎธรรมชาติใหม่ เนื่องจากความคิดที่ผ่าน มา วิทยาศาสตร์มักจะมองกฎธรรมชาติว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดไว้อย่างตายตัว ซึ่งแนวคิดนี้ได้เปลี่ยนไปเมื่อมีการค้นพบทฤษฎีเรื่อง Chaos เพราะแนวคิดนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า รากฐานของธรรมชาติ คือ สภาวะแห่งการไร้เสถียรภาพ ดูเพิ่มเติมใน ยุคศรีอาริยะ, **มายาโลกาภิวัตน์**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถึทรรศน์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๑-๑๑๘.

ชั้นปะทะกันทำร้ายกันก็มี ไม่ว่าจะจะเป็นความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น การแปรรูปของรัฐวิสาหกิจ ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การแย่งชิงทรัพยากรน้ำ การแย่งชิงที่ดินทำกิน และแม้กระทั่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างแพทย์กับคนไข้ในการเรียกร้องค่าเสียหาย กรณีที่ผู้ป่วยเสียชีวิตหรือพิการ

สำหรับคำว่า “ขัดแย้ง” นั้นประกอบด้วยคำสองคำ กล่าวคือ “ขัด” ซึ่งหมายถึง การไม่ทำตาม ฝ่าฝืน ขืนไว้^๔ และ “แย้ง” หมายถึง ไม่ตรงหรือลงรอยเดียวกัน ต้านไว้ ทานไว้^๕ ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า “ขัดแย้ง” นั้นหมายถึงการที่บุคคลทั้งสองฝ่ายไม่ลงรอยกัน^๖ จึงพยายามที่จะต้านทานฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ตนเองมีความคิด หรือการกระทำที่ไม่สอดคล้อง หรือไม่สมนัยกับบุคคล หรือกลุ่มบุคคลอื่นในครอบครัว หรือสังคม ส่วนคำว่า “ความขัดแย้ง” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Conflict” ซึ่งมาจากภาษาละตินว่า “Confligere” แปลว่า การต่อสู้ หมายถึง การทำสงคราม การไม่สอดคล้องหรือเข้ากันไม่ได้^๗

ในทางพระพุทธศาสนา ความขัดแย้งนั้นมีความหมายอยู่หลายคำ แต่เมื่อก้าวโดยสรุปก็จะพบว่าคำว่าขัดแย้งนั้นมีอยู่ ๒ นัย คือ (ก) ความหมายในทางธรรม และ (ข) ความหมายในทางพระวินัยโดยที่ (ก) ความหมายของความขัดแย้งในทางธรรม นั้นมีความหมายที่สรุปได้ ๖ นัยดังนี้ (๑) ความบาดหมาง ในภาษาบาลีใช้คำว่า “ภณฺชน”^๘ (๒) การทะเลาะ ในภาษาบาลีใช้คำว่า “กลท”^๙ (๓) การแก่งแย่ง ในภาษาบาลีใช้คำว่า “วิคฺคห”^{๑๐} (๔) การวิวาท ในภาษาบาลีใช้คำว่า “วิวาท”^{๑๑}

^๔ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๖.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑๗.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖.

^๗Webster, *New Dictionary of the American Language*, 1967, p. 308.

^๘คำว่า “ภณฺชน” ๑๕ (ภณฺช ปริภาสเน+ยฺ) มาจาก “ภณฺช ธาตุ” ซึ่งเป็นในอรรถว่า “การกล่าวตอบ” (ปริภาสนะ) และ “ยฺ บัจจย” มีรูปวิเคราะห์ว่า “ภณฺชิตยเตติ ภณฺชน” แปลว่า “การบาดหมางกัน ชื่อว่าภณฺชนะ” ดังที่พระภิกษุจารย์ได้ชี้ให้เห็นว่า “ที่ชื่อว่า ‘ภณฺชน’ เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นเหตุบาดหมางกัน หรือด่ากัน ได้แก่ ‘วิรุทธจิต’.

^๙คำว่า “กลท” ๑๗ (กลท วิวาท+อ) มาจาก “กล ธาตุ” ซึ่งเป็นไปในอรรถว่า “การถกเถียงกัน” (วิวาท) ลง “อ บัจจย” ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า “กลียติ ปรมียติ อเนน สุรภาโวติ กลโ” แปลว่า “ชื่อว่า กลท เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นเครื่องกระทำความผิด คือ การนับถือบุคคลอื่นของบุคคลผู้กล่าวหาญ”

^{๑๐}คำว่า “วิคฺคห” ๒๑ (วิ+คท, อปทาน+อ) อีกนัยหนึ่งคำนี้ สามารถแปลได้ว่า “การถือเอา หรือการรักษาจุดยืนที่แตกต่างกัน” ดังรูปวิเคราะห์ที่ว่า “วิวิธ คณฺหาตีติ วิคฺคโ” ซึ่งแปลว่า “โวหาร คือ การพูดที่ถือเอาเรื่องที่แตกต่างกัน ชื่อว่า วิคฺคห”.

^{๑๑}คำว่า “วิวาท” (วิ+วท, กถเน+ณ) มาจาก “วท ธาตุ” เป็นไปในอรรถว่า “กล่าว” (กถเน) ลง “ณ บัจจย” มีรูปวิเคราะห์ว่า “วิรุทฺถ กถวา วทตีติ วิวาโ” แปลว่า “คำพูดที่ทำให้แตกแยก เรียกว่า วิวาท”

(๕) การมุ่งร้ายกัน ในภาษาบาลีใช้คำว่า “เมธคา”^{๑๒} (๖) การถกเถียงกันในบริบทนี้ ในภาษาบาลีใช้คำว่า “โวหาร”^{๑๓} ส่วนความหมายของ (ข) ความขัดแย้งในทางพระวินัยนั้นใช้ในความหมายของคำว่า “อธิกรณ์”^{๑๔} โดยพระพุทธศาสนาเห็นว่าความขัดแย้งนั้นมีที่มาจากสาเหตุหลายประการ เช่น ตัณหา คือความอยากได้ใคร่มี^{๑๕} ทิฏฐิ คือความเห็นที่ต่างต่างกัน^{๑๖} ศีล/พรต คือการกระทำทางกายที่ต่างต่างกัน มานะ คือการถือตัว^{๑๗} โดยทั้งหมดที่กล่าวมานั้นถือว่าเป็นกิเลสที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งอันจะก่อให้เกิดแต่ความเสียหายทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยฝ่ายเดียว พระพุทธศาสนาถือว่าเมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นแล้ว ย่อมส่งผลต่อความผาสุกของสังคมได้โดยไม่ต้องสงสัย และเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นเช่นนี้ สิ่งที่มีความจำเป็นที่สุดก็คือการพยายามหาทางแก้ไขปัญหาเหล่านั้นและผู้ที่จะจำเป็นที่สุดต่อการแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้งดังกล่าวก็คือ “ผู้นำ” ที่มีภาวะความเป็นผู้นำ ซึ่งพระพุทธศาสนาเห็นว่าผู้นำที่มีภาวะของความเป็นผู้นำนั้นมีความจำเป็นต่อการแก้ไขสถานการณ์ของความขัดแย้งได้ ดังปรากฏในอัครคณฺยสูตรเมื่อคราวที่เกิดวิวัฒนาการทางสังคมขึ้นจนมีความไร้ระเบียบของสังคม เมื่อนั้นพระพุทธองค์ได้ตรัสว่าผู้นำมีความสำคัญในการจัดการกับความไร้ระเบียบดังกล่าวว่า

ครั้งนั้นแล พวกสัตว์ที่เป็นหมู่ใหญ่จึงประชุมกัน ครั้นแล้วต่างก็ปรับทุกข์กันว่า พ่อเอ๋ย ก็การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ การตีเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ ในเพราะบาปกรรมเหล่านี้ บาปกรรมเหล่านั้นเกิด ปรากฏแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่างกระนั้นเลย พวกเราจักสมมุติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าว ผู้ที่ควรว่ากล่าว ได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียนได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ขับไล่ ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ ส่วนพวกเราจัดแบ่งข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น...^{๑๘}

^{๑๒} คำว่า “เมธคา” (เมธ ที่สาสงคาเมสุ+ณฺว+อา) มาจาก “เมธ ธาตุ” เป็นไปในอรรถว่า “การเบียดเบียนและต่อสู้กัน” (ที่สาสงคาเมสุ) ลง “ณฺว บัจจย” วิเคราะห์ว่า “เมธติ หีสตีติ เมธคา” แปลว่า “การทะเลาะ เบียดเบียนกัน ชื่อว่า เมธคา” ในประเด็นนี้คัมภีร์โยชนาได้ขยายความเพิ่มเติมว่า “เมธนฺตา ที่สนฺตา จจนฺนติ ปวตฺตฺนตีติ เมธคา” แปลว่า “ชื่อว่า เมธคา เพราะวิเคราะห์ว่า คนผู้ร้ายทั้งหลาย ย่อมเบียดเบียน คือดำเนินไป” (ปาจิต. โย. (บาลี) ๔๖๔/๔๐๒ ฉบับพม่า).

^{๑๓} คำว่า “โวหาร” (วิ+หฺร, หฺรณ+ณ) มาจาก “หฺร ธาตุ” เป็นไปในอรรถว่า “นำไป” (หฺรณ) ลง “ณ บัจจย” มีรูปวิเคราะห์ว่า “วิรุฑฺท กตฺวา อหฺรติ วทตีติ โวหาโร” แปลว่า “การนำเรื่องที่ขัดแย้งกันมาพูด ชื่อว่า “โวหาร”

^{๑๔} สารตฺถ. ฎีกา (บาลี) ๒/๓๘๖/๔๓๐.

^{๑๕} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๘๓.

^{๑๖} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๒/๒๔๓, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๑/๑๒๓.

^{๑๗} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๓, ดูเทียบใน ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๘/๕๑๐.

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖๒/๗๑.

จากข้อความในพระสูตรนี้ แสดงให้เห็นถึงความเลวร้ายในสังคมมนุษย์เราที่เป็นสาเหตุของการกำเนิดผู้นำอย่างชัดเจนโดยเริ่มต้นจากความตกต่ำทางศีลธรรมของมนุษย์ที่มีความโลภ เกิดมีการลักขโมยสิ่งของกัน มีการพูดโกหกหลอกลวงกัน และก็มีผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินโทษแก่ผู้ที่กระทำความผิดตามที่ตนเองพอใจ นอกจากนี้ ก็มีการทะเลาะวิวาทขัดแย้งกันขึ้น แล้วเกิดความวุ่นวายในสังคมตามมา จึงจะเห็นได้ว่าความเป็นผู้นำหรือความมีภาวะผู้นำนั้น มีความจำเป็นต่อสถานการณ์ความขัดแย้งเป็นอย่างยิ่ง

จากสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันนี้จะเห็นว่า “ผู้นำที่มีภาวะผู้นำ” นั้นมีความจำเป็นต่อการหาทางออกหรือวิธีการแก้ไขปัญหาเป็นอย่างมาก เนื่องจากปัญหาความขัดแย้งนับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตในมิติต่างๆ ของคนในสังคมแผ่ขยายเป็นวงกว้าง ซึ่งแนวคิดเรื่องภาวะผู้นำของพระพุทธศาสนานั้นน่าจะเป็นทางออกหรือแนวทางในการที่จะนำมาแก้ไขปัญหาก็ได้ เพราะมีหลักธรรมร่วมสมัยหลายประการจากพระปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ผ่านการพิสูจน์จากการประพฤติปฏิบัติของพุทธบริษัท ว่าเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน และทำให้พุทธศาสนาดำรงคงอยู่ในโลกนี้มาอย่างยาวนานถึงสองพันหกร้อยปี ดังนั้น งานวิจัยฉบับนี้จึงศึกษาเพื่อค้นหาคำตอบว่าแนวคิดเรื่องภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนานั้นสามารถนำมาแก้ไขปัญหาคัดแย้งในสังคมได้อย่างไร และนำเสนอเพื่อการนำไปปรับใช้แก้ไขปัญหาคัดแย้งในสังคมไทยต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาการจัดการปัญหาความขัดแย้งตามแนวพระพุทธศาสนา
๓. เพื่อศึกษาแนวทางการนำหลักภาวะผู้นำเชิงพุทธมาใช้ เพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย

๓. ระเบียบวิธีวิจัย

๓.๑ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๓.๑.๑ แนวคิดเรื่องภาวะความเป็นผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๓.๑.๒ วิธีการจัดการความขัดแย้งตามแนวพระพุทธศาสนาทำได้อย่างไร
- ๓.๑.๓ แนวทางหลักภาวะผู้นำเชิงพุทธมาใช้ เพื่อจัดการปัญหาความขัดแย้งในสังคม
ทำอย่างไร

๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหาที่ต้องการศึกษา คือ ภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา การจัดการความขัดแย้งตามแนวพระพุทธศาสนา และการศึกษาการนำแนวทางหลักภาวะผู้นำเชิงพุทธมาใช้ในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

๓.๓ วิธีดำเนินงานการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบวิเคราะห์ (Analytical Research) โดยศึกษา ค้นคว้า เอกสาร (Documentary investigation) มีลำดับขั้นตอน ดังนี้

๓.๓.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ค้นคว้ารวบรวม ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา มหาฎีกา ฎีกา และปกรณ์วิเสส ทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย

๓.๓.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสาร หนังสือ และตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๓.๓.๓ วิเคราะห์ อธิบายความ และแสดงเหตุผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนมากที่สุด

๓.๓.๔ รวบรวม เรียบเรียงข้อมูล และนำเสนอผลงานวิจัย

๔. ผลการวิจัย

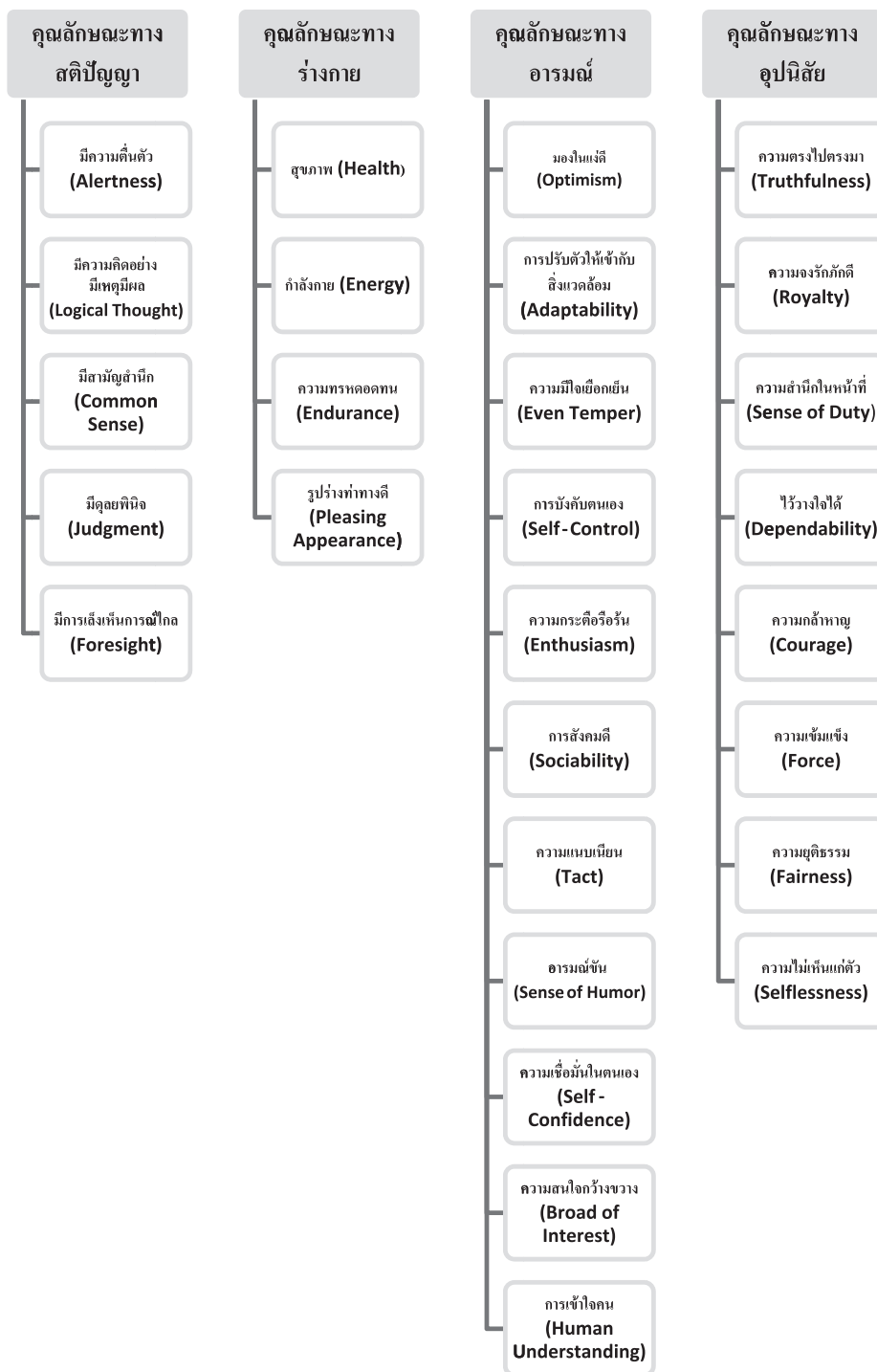
๔.๑ ภาวะผู้นำเชิงพุทธหรือผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาเอกสารสรุปประเภทของผู้นำได้ตั้งแผนภูมิที่ ๑ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๑ ประเภทของผู้นำ

คุณลักษณะของผู้นำตามแนวทางพระพุทธศาสนาสามารถสรุปได้ตามแผนภูมิที่ ๒ ดังนี้

๔.๒ การจัดการความขัดแย้งตามแนวพระพุทธศาสนา

ความขัดแย้งที่ปรากฏขึ้นในพระพุทธศาสนามีวิธีการจัดการความขัดแย้ง คือ **อริกถ** แปลว่า ภารกิจที่พึงทำให้สงบให้เรียบร้อยเหมาะสม อริกถ คือ เป็นชื่อแห่งเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำให้ลุล่วงไป มี ๔ ประการ คือ

๑. **วิวาหาธิกถ** คือวิวาหา ได้แก่การเถียงกันปรารภพระธรรมวินัยนี้ จะต้องได้รับชี้ขาดว่า ถูกว่าผิด หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการถกเถียงกันด้วยเรื่องพระธรรมวินัย ดังจะเห็นได้จากกรณีของพราหมณ์ที่ถือทิวภูต่างกันว่า สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจแก่เรา สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา บางสิ่งเป็นที่พอใจแก่เรา และบางสิ่งไม่เป็นที่พอใจแก่เรา จึงทู่เถียงกัน เมื่อทู่เถียงกัน ทำลายกัน และเบียดเบียนกัน^{๑๙}

๒. **อนวาทาธิกถ** คือ ความโจทก์กล่าวหากันด้วยปรารภพระธรรมวินัยนี้จะต้องได้รับชี้ขาดว่าถูกว่าผิด หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการถกเถียงกันด้วยเรื่องอาบัติ เช่น กรณีความขัดแย้งของภิกษุชาวเมืองโกสัมพีในสมัยพุทธกาล^{๒๐}

๓. **อาปัตตาธิกถ** คือ ภารกิจที่ต้องอาบัติหรือถูกปรับอาบัตินี้จะต้องทำคืน คือทำให้พ้นโทษหรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการถกเถียงกันด้วยเรื่องการปรับอาบัติและวิธีการออกหรือพ้นจากอาบัติ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อภิกษุทั้งหลายสามัคคีกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน ตั้งใจศึกษาธรรมเหล่านี้อยู่ ถ้ามีการพูดคุยเหยียดกัน มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกัน ควรปฏิบัติอย่างไร ทรงแนะนำให้มีภิกษุผู้เป็นกลาง ทำหน้าที่ระงับความแตกสามัคคี^{๒๑}

๔. **กิจจาธิกถ** คือกิจธุระที่สงฆ์จะพึงสามัคคีร่วมกันทำ เรียกว่า สังฆกรรม เช่นให้อุปสมบทนี้จะต้องทำให้สำเร็จ

อริกถนสมถะ เป็นชื่อแห่งสิกขาบทหรือสิกขาบทหรือแห่งธรรม แปลว่า “สำหรับระงับอริกถ” มี ๗ ประการ คือ

๑. สัมมุขาวินัย แปลว่า ระเบียบอันจะพึงทำในที่พร้อมหน้า
๒. สติวินัย แปลว่า ระเบียบยกเอาสติขึ้นเป็นหลัก
๓. อมูพหวินัย แปลว่า ระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หยาบเป็นน้ำ

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๒-๒๐๔/๒๓๙-๒๔๒.

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๒๙-๔๕๐/๓๑๑-๓๒๗.

^{๒๑} อติคัตติ ทองบุญ. **วิธีแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยด้วยการสมานฉันท์แนวพุทธ**, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.google.com> [๒๒ กันยายน ๒๕๕๔].

๔. ปฏิญญาตรณะ แปลว่า ทำตามรับ ได้แก่ปรับอาบัติตามปฏิญญาของจำเลยผู้รับเป็น สัตย์ การแสดงอาบัติ ก็จัดว่าทำปฏิญญาในข้อนี้ด้วย

๕. เภยยสิกขา แปลว่า ตัดสินตามคำของคนมากเป็นประมาณ วิธีนี้สำหรับใช้ในเมื่อ ความเห็นของคนมาก แตกต่างกัน ให้ตัดสินเอาตามคำของคนมากเป็นประมาณ

๖. ตัสสปายสิกขา แปลว่า กิริยาที่ลงโทษแก่ผู้ผิด

๗. ตินวัตถการวินัย แปลว่า ระเบียบดังกล่าวไว้ด้วยหญ้า ได้แก่ กิริยาที่ให้ประณีประนอม กันทั้ง ๒ ฝ่าย

ความขัดแย้งในสังคมไทยจากการศึกษาวิจัย^{๒๒} พบว่า เกิดจากแรงผลักดันด้านการเมือง ๒ ประเด็น คือ ความต้องการปฏิรูปประเทศไทยทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ส่วนอีก ประเด็นหนึ่ง คือ การกดขี่ทางการเมือง และการรักษาความมั่นคงแห่งชาติ ความขัดแย้งถูกสะท้อนว่า เป็นการต่อสู้ระหว่างผู้ปกครอง หรือชนชั้นนำทางการเมืองที่ผนวกเข้ากับกลุ่มนายทุน และ จักรวรรดินิยม กับประชาชนผู้ถูกปกครองซึ่งประกอบไปด้วยชนวนาชาไร และกรรมาชีพ จะเห็นได้ จากเหตุการณ์ที่เป็นการต่อสู้ทางการเมืองหลายครั้ง เช่น ๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ และ ๑๗-๑๘ พฤษภาคม ๒๕๓๕ สร้างผลกระทบให้กับสังคมไทยทำให้เกิดการตื่นตัวทางการเมืองและมีความ ต้องการที่จะพัฒนาประชาธิปไตยให้มั่นคงมากขึ้นก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางด้านสิทธิมนุษยชนทั้ง จากองค์กรภาครัฐและเอกชน อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันก็ยังไม่สามารถจะแก้ ปัญหาความขัดแย้งได้ ฯลฯ ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน โดยเฉพาะระหว่างภาค ประชาชนและภาคการเมือง ซึ่งในปัจจุบันยังคงต่างแสวงหาทางออกเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ แม้ว่านักวิชาการจะสามารถแสวงหาวิธีการที่มีการทดลองใช้ในที่อื่นๆ เพื่อแก้ไขความขัดแย้ง ก็ไม่ได้ หมายความว่า จะสามารถลดปัญหาได้ ทั้งนี้เพราะยังมีเรื่องที่จะต้องทำความเข้าใจอีกมากเกี่ยวกับ ธรรมชาติของความขัดแย้ง และความสอดคล้องเหมาะสมของวิธีการแก้ไขความขัดแย้งนั้น โดยการ ศึกษาวิจัยครั้งนี้ศึกษาความขัดแย้งตามการแบ่งประเภทของคริสโตเฟอร์ มัวร์ ที่นิยามกันในวงการของ การจัดการความขัดแย้ง โดยแบ่งออกได้ ๕ ประเภทคือ (๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (๒) ความขัดแย้ง ด้านผลประโยชน์ (๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง และ (๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม พบสาเหตุของความขัดแย้งด้านต่างๆ ดังแผนภูมิที่ ๓

^{๒๒}ฉันทนา บรรพศิริโชติ วัฒนแก้ว, ความขัดแย้งเบื้องต้นเกี่ยวกับ สันติวิธี และธรรมชาติของความขัดแย้ง ในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒-๑๑.

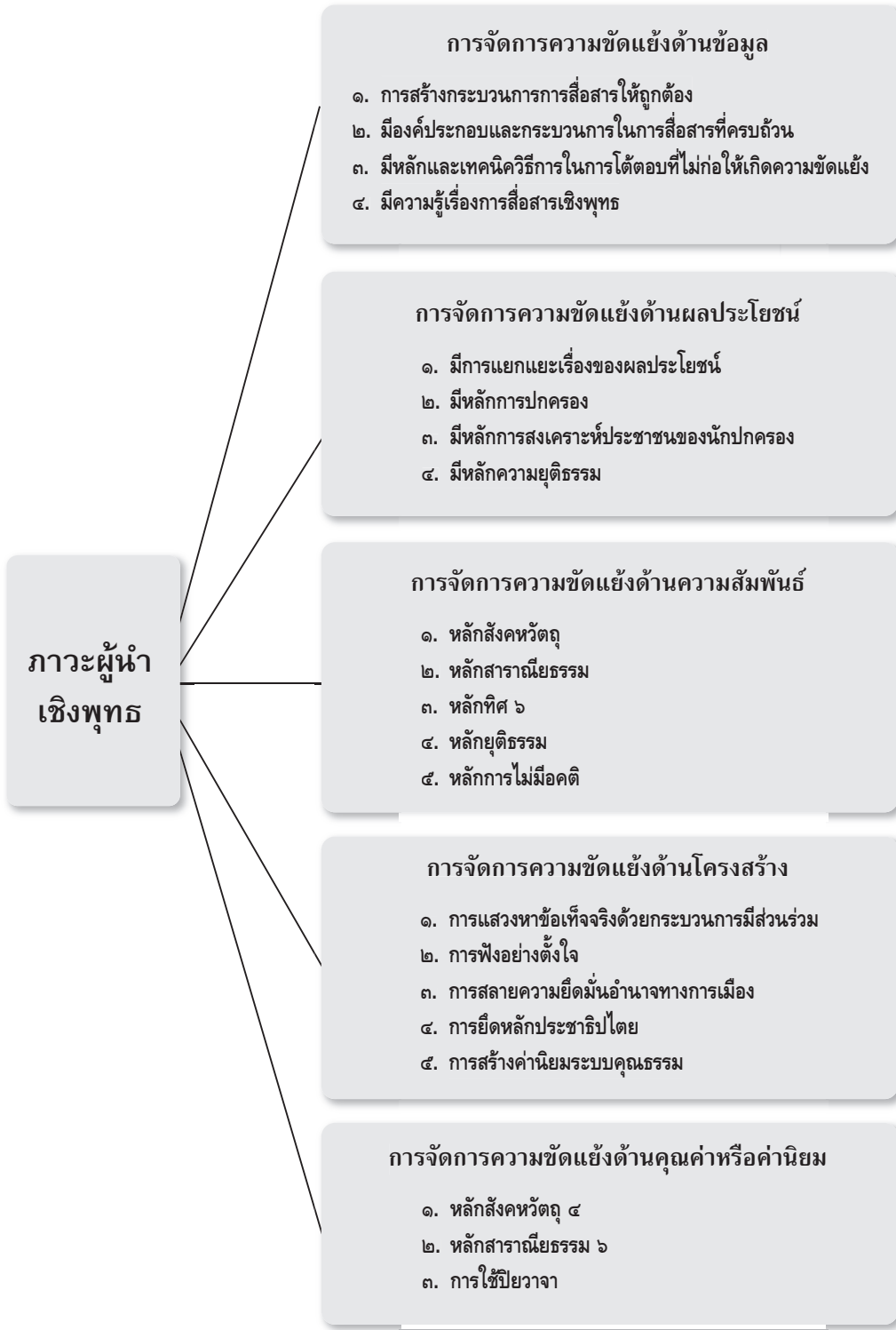

แผนภูมิที่ ๓ ความขัดแย้งด้านต่างๆ ของสังคมไทย

๔.๓ แนวทางการนำหลักภาวะผู้นำเชิงพุทธมาใช้เพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย

จากการวิจัยพบว่า ภาวะของผู้นำเชิงพุทธที่จะสามารถจัดการความขัดแย้งในสังคมได้ดีนั้น ผู้วิจัยได้แยกแยะปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยออกเป็น ๕ ด้านและในแต่ละด้านนั้นจะต้องดำเนินการแก้ไขดังนี้ ๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล จะต้องดำเนินการแก้ไขโดยการให้ข้อมูลแก่คู่ขัดแย้งและสังคมอย่างรอบด้านและมีสติสัมปชัญญะ คือข้อมูลนั้นจะต้องไม่เป็นข้อมูลที่บิดเบือนจากความจริงอันจะก่อให้เกิดความเคลือบแคลงสงสัยของคนในสังคมได้ ๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ผู้นำจะต้องจัดการจัดสรรผลประโยชน์ทั้งในส่วนบุคคลและสังคมให้มีความสมดุล กล่าวคือคู่ขัดแย้งที่มีความต้องการด้วยผลประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ซึ่งผู้นำจะต้องดำเนินการเพื่อจัดสรรผลประโยชน์นี้ให้กับสองฝ่าย โดยเฉพาะหากเป็นฝ่ายรัฐกับชุมชน รัฐจะต้องเอื้อประโยชน์แก่ชุมชนให้มากเนื่องจากรัฐนั้นถือว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจและกำลัง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นความต้องการของชุมชนก็ต้องไม่ขัดต่อความเสียหายของสังคมส่วนรวมเป็นหลัก ๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ผู้นำจะต้องเสริมสร้างหรือปรับเปลี่ยนแนวคิดเพื่อที่จะดึงเอาความรู้สึกร่วมของคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายนั้นให้มาอยู่ในแนวทางเดียวกันโดยอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาคือหลักสังคหวัตถุ ๔ และสาราณียธรรม ๖ มาปรับประยุกต์ใช้โดยที่ผู้นำจะต้องเป็นผู้สร้างบรรยากาศแห่งความสมานฉันท์ให้เกิดเป็นอันดับแรกก่อนที่จะเปิดโอกาสให้คู่ขัดแย้งเป็นผู้สร้าง ๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง ผู้นำจะต้องเป็นผู้ดำเนินการปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต พื้นฐานทางสังคมและความเป็นอยู่ในสังคม เพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากความเหลื่อมล้ำทางสังคม และ ๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม ผู้นำจะต้องให้ข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับค่านิยมที่ไม่ถูกต้องในสังคมแก่คนในสังคม โดยการประชาสัมพันธ์และปลูกฝังความเชื่อที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวของคนในสังคมให้เกิดขึ้น ซึ่งหากเป็นไปได้ตามนั้นก็ยังสามารถแก้ไขปัญหาลังคมในด้านนี้ได้ดังแสดงไว้ในแผนภูมิที่ ๔

๖. บทสรุป

ผู้นำยังสามารถนำเอากรอบในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและการสร้างความสมานฉันท์ของคนในสังคมไปประยุกต์ใช้เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันของคนในสังคมโดยหลักการดังกล่าวนี้มีอยู่ ๑๐ ประการดังนี้ คือ

๑. มองกันในแง่ดี (Be optimistic) การมองคนและการมองโลกนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าเรามองคนและมองโลกในแง่ดี เราก็จะพบแต่คนดีๆ และเรื่องดีๆ หากเรามองคนและมองโลกในแง่ร้าย ก็จะไปพบแต่คนเลวๆ คนร้ายๆ และเรื่องที่น่ากลัวๆ สุดท้ายกลายเป็นคนประเภท “เอาดีใส่ตัว เอาชั่วใส่คนอื่น” เรื่องการมองคนมองโลกนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้ว่า สุธัสถุ วุชฺชมณฺเณสฺส อุตตโน ปน ทุทฺทสฺมา โทษผู้อื่นเห็นง่าย โทษของตนเห็นยาก ดังนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนว่า จงฉลาดมองคนและมองโลกในแง่ดี ด้วยเมตตาทายกรรม เมตตาวจีกรรม และเมตตาโมหกรรม

๒. มีไมตรีจิตที่ดีต่อกัน (Good rapport) เมื่อมวลหมู่มนุษย์ได้อยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน ในหน่วยงานองค์กร ในสังคมแล้วมีไมตรีจิตที่ดีต่อกันด้วยการประสานใจ ประสานงาน ประสานประโยชน์ เมื่อพบหน้ากันก็ยิ้มแย้มแจ่มใส ยกมือไหว้สวัสดีกัน ทักทายซึ่งกันและกัน ใช้คำว่าขอโทษ และขอบคุณให้ถูกเรื่องตามเหตุการณ์ สถานการณ์ และถูกกาลเทศะ ก็จะทำให้ปลูกไมตรีจิตที่ดีต่อกันไว้ได้อยู่ตลอดเวลา ก็จะเป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่การสร้างสรรคความดีต่อกัน

๓. สร้างสรรค์แต่ความดี (Create goodness) เมื่อคนเรามองกันในแง่ดี มีไมตรีจิตที่ดีต่อกันแล้วก็จะไปเป็นเหตุปัจจัยทำให้เกิดดี ทำดี พูดดีต่อกัน ทำพูดคิดอะไรก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์ ประหยัด ปฏิบัติได้ คือ ทำความดีทำประโยชน์ต่อกันและกัน ยังส่งผลไปถึงหน่วยงาน องค์กร สังคม ประเทศชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ก็ได้รับประโยชน์โดยอ้อมร่วมกัน คือ สันติภาพ สันติสุข ภราดรภาพ ด้วยการบำเพ็ญอุทถจริยาร่วมกันก็จะมีแต่ความสุข ความเจริญ ความมั่นคง ความไพบูรณ์อย่างยั่งยืนตลอดไป

๔. นึกถึงความดีของกัน (Think of goodness of each others) การนึกถึงความดีของกันและกันว่า ผู้โน้นได้ทำสิ่งนี้ให้แก่เรา ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลเรา ได้ส่งเสริมสนับสนุนเรา ได้สงเคราะห์อนุเคราะห์เรา นั่นคือความกตัญญู รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำให้แก่เรามีต่อเรา เราระลึกนึกถึงความดีของท่านผู้นั้น ก็จะหาโอกาสตอบแทนคุณความดีของท่านผู้นั้น นั่นคือกตเวทีย เมื่อถึงคราวที่จะต้องโกรธกัน ไม่ชอบใจกัน เกลียดชังกัน กระทบกระถังใจกัน ความพยายามหาสาเหตุร้ายของเวรกรรมกัน ถ้าได้นึกถึงความดีของกันและกันแล้ว ก็จะทำให้ความโกรธกัน ไม่ชอบใจกัน เกลียดชังกัน กระทบกระถังใจกัน ความพยายามหาสาเหตุร้ายของเวรกรรม บรรเทาเบาบางจางหายไป และก็จะไปเป็นเหตุปัจจัยทำให้เกิดความเคารพกันนับถือให้เกียรติซึ่งกันและกัน ก็จะร่วมกันรักษาระเบียบวินัยเป็นอย่างดี

๕. ร่วมกันรักษาระเบียบวินัย (Maintain discipline) คำว่า วินัย แปลว่า นำไปแจ้ง นำไปวิเศษ นำไปต่าง **ภาษาทางโลกและภาษาราชการ** เรียกต่างกันไป เช่น ระเบียบ วินัย กฎ กติกา ข้อบังคับ กฎหมาย จนกระทั่งสูงสุดคือรัฐธรรมนูญ **ส่วนภาษาทางพระศาสนา** คำว่า วินัย หมายถึง คีล ๕ สำหรับประชาชนทั่วไป คีล ๘ สำหรับอุบาสก อุบาสิกา คีล ๑๐ สำหรับสามเณร คีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ คีล ๓๑๑ สำหรับภิกษุณี มีคำกล่าวที่ว่า **คนจะดีเพราะมีวินัย คนจะร้ายเพราะวินัยไม่มี** ดังนั้น สมาชิกในองค์กรในสังคมไทยเมื่อมีภาวะ คือ ความเป็นแตกต่างกันไป ก็ย่อมมีฐานะ คือ หน้าที่ ที่ต้องปฏิบัติต้องกระทำไปตามบทบาทอำนาจหน้าที่ให้ถูกหน้าที่ ถึงหน้าที่ พอดีแก่หน้าที่แตกต่างกันไป ด้วยความสำรวมด้วยความเคารพในระเบียบวินัยอันดีงาม อันนำไปแจ้ง นำไปวิเศษ นำไปต่างนั้นๆ

๖. มีหัวใจพระพรหม (To be a Brahma's heart) เมื่ออยู่รวมกันในสังคม ไม่ว่าจะ เป็นในองค์กรใด ในสังคมใด ถ้ามีจิตใจที่เพียบพร้อมไปด้วยพรหมวิหารธรรม คือ **มีเมตตาจิต มีจิตใจรักใคร่ปรารถนาดีต่อกัน มีกรุณาจิต มีจิตใจสงสารคิดช่วยเหลือกันและกันให้พ้นความทุกข์ยากลำบาก มีมุทิตาจิต มีจิตใจชื่นชมพลอยยินดีในเมื่อพวกกันหรือผู้อื่นได้ดีมีความสุขความเจริญ มีอุเบกขาจิต มีจิตใจเป็นธรรม เทียงธรรม ยุติธรรม และหลีกเลี่ยงให้ห่างไกลจากพรหมวินาศเสีย คือ**

- ๑) อีสริยมทน มัวเมาบ้าอำนาจ
- ๒) ทุจจริต ยักยอก ฉ้อโกง ฉ้อราษฎร์บังหลวง
- ๓) กุหก หลอกลวงพวกกัน บริวาร และคนอื่น
- ๔) นิคคาหรั ปศุคาโห ยกย่องคนชั่วคนเลว

เพราะพรหมวินาศ ๔ ประการนี้ย่อมนำมาแต่ความอยู่ร้อนนอนทุกข์ สังคมย่อมมีแต่ความพินาศ ประเทศชาติย่อมหายชะบอบข้าเสียหายโดยถ่ายเดียว เมื่อสมาชิกในหน่วยงานองค์กร ในสังคมต่างมีพรหมวิหารธรรมเป็นหลักประพฤติปฏิบัติประจำใจ ก็จะเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดความรู้สึกสามัคคีได้โดยง่าย

๗. สร้างสมความสามัคคี (Unity promotion) เมื่อคนเราหรือสมาชิกในหน่วยงานองค์กร ในสังคมมีพรหมวิหารธรรม และหลีกเลี่ยงให้ห่างไกลจากพรหมวินาศแล้ว ก็จะเป็นเหตุปัจจัยสร้างความรู้สึกสามัคคีความปรองดองสมานฉันท์ ซึ่งเกิดจากความชุ่มเย็น คือ เมตตาเป็นต้น ก็จะเป็นเหตุปัจจัยทำให้เกิดความสามัคคี สามารถรวมตัวกันได้เป็นนิตยเหมือนน้ำ เพราะมีความเที่ยงธรรม และไม่มีสองมาตรฐาน รู้จักอดใจ (ขันติ) รู้จักหยุดใจ (ฉีติ) รู้จักข่มใจ (ทมะ) จึงทำให้ความสามัคคีปรองดองตั้งอยู่ได้นานต่อเนื่องสม่ำเสมอ ดังคำกล่าวที่ว่า **“ไม่สิ้นธรรมคือไม่สิ้นดี ไม่สิ้นสามัคคีคือไม่สิ้นชาติ”** สามารถปรับตัวเข้ากับรูปการณ เหตุการณ และสถานการณได้ทุกรูปแบบ ด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน วางตัวปฏิบัติตนได้เหมาะสม

๘. มั่งมีความเสียสละ (Sacrifice) เมื่อสมาชิกในหน่วยงานองค์กร ในสังคม มีความรู้สึก สามัคคีปรองดองสมานฉันท์กันแล้ว ก็จะเป็นเหตุปัจจัยทำให้มีน้ำใจเสียสละ คือตัดใจ ตัดกรรมสิทธิ์ และตัดความยึดถือของตนด้วยการเสียสละวัตถุสิ่งของทรัพย์สินศฤงคาร ให้แก่หน่วยงานองค์กร และสังคมได้ ในเมื่อต้องสร้างประโยชน์สร้างความดีร่วมกัน และในเมื่อเกิดภัยธรรมชาติต่างๆ โดยที่สุด เสียสละอารมณ์ คือสละปล่อยวางอารมณ์ที่เป็นข้าศึกต่อความสงบใจ เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลงใจเขาใจเราปัญญา ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละ อวัยวะเพื่อรักษาชีวิต และพึงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม คือ ความถูกต้องเป็นธรรม ตามคำกล่าวที่ว่า **“ความเสียสละไม่มี ความสามัคคีไม่มา”** ความเสียสละเป็นเหตุปัจจัยทำให้คนเรารู้จักพอ กล่าวคือ พอใจ พอใช้ พอได้ พอดี พอมี พอเพียง สันโดษ **รู้จักให้** กล่าวคือ ให้เกียรติ ให้โอกาส ให้อภัย **ให้หน้าใจ** กล่าวคือ ลักษณะเตรียมใจและทำใจ อะไรจะเกิดก็ต้องเกิด ช่างเถอะ ช่างเขา ช่างมัน ปลงใจ ปล่อยวาง ไม่ถือโทษ ไม่โกรธแค้น ไม่โจมตี ไม่บีบบังคับ อะไรดีให้รู้จักต่อ อะไรชั่วให้รู้จักตัด อะไรไม่ดีให้รู้จักต้าน

๙. ลดมานะทิฎฐิ (Misbelief reduction) เมื่อสมาชิกในหน่วยงานองค์กร ในสังคม มี น้ำใจเสียสละ และสละปล่อยวางอารมณ์ที่เป็นข้าศึกต่อความสงบใจก็จะเป็นเหตุปัจจัยทำให้ลดมานะ ทิฎฐิลงได้ง่าย โบราณกล่าวไว้ว่า **“ยอมไม่เป็น เย็นไม่ได้”** เพราะมุ่งเอาชนะคะคานซึ่งกันและกัน จน กระทั่งลืมความถูกต้องเป็นธรรม ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า อตตาท เหว ชิต์ เสยโยฯ ชนะตนนั้นแลดีที่สุดประเสริฐที่สุด คือ ชนะใจตนเองด้วยความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นต้น

๑๐. ไม่อคติต่อกัน (Unprejudiced) เมื่อคนเราหรือสมาชิกมีอคติ คือ มีความลำเอียง เพราะชอบ เพราะชัง เพราะกลัวต่ออำนาจวาสนา และเพราะหลงใจเขาใจเราปัญญา รู้เท่าไม่ทันการณ์ ต่อกันแล้วก็จะไปกันไม่ได้ คือ จะพัฒนาสร้างสรรค์อะไรก็เป็นไปไม่ได้ ถ้าทราบโดยมีอคติที่มีสอง มาตรฐาน ด้วยเหตุนี้ จึงมีคำกล่าวไว้ว่า **คนโลภจะไม่รู้จักคำว่าพอเพียง คนลำเอียงจะไม่รู้จักคำว่า ยุติธรรม ยุติธรรมไม่มี สามัคคีก็ไม่เกิด** ดังนั้น อคติ ความลำเอียง จึงเป็นที่มาของ อคติ ความไม่ชอบใจ อคติ ความไม่ชอบใจ จึงเป็นที่มาของ โทษะ ความโกรธ ความเดือดร้อนใจ โทษะ ความโกรธ ความเดือดร้อนใจจึงเป็นที่มาของ ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งใจ ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งใจ จึง เป็นที่มาของความคิดแบบปฏิบัติขั้ว ไต้แย้ง ไต้ตอบ ต่อต้าน หรือที่เรียกว่า อารยะขัดขืน ดังนั้นความ ไม่มีอคติต่อกัน จึงเป็นธรรมานุธรรมปฏิบัติ ที่สำคัญอันเป็นเหตุปัจจัย ทำให้คนเรามองกันในแง่ดี มีไมตรีจิตที่ดี สร้างสรรค์ความดี นึกถึงความดีของกัน ร่วมกันรักษาระเบียบวินัย มีหัวใจพระพรหม สร้างสมความสามัคคี มั่งมีความเสียสละ ลดมานะทิฎฐิ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒/๓๓. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. **พระไตรปิฎก ฉบับหลวง.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการ

ศาสนา : ๒๕๑๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

เจมส์ โค และคณะ. วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะผู้แปล. **คู่มือการเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการ**

จัดการข้อพิพาท. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕.

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๔.

ฉันทนา จันทร์บรรจง. **จิตวิทยาการบริหาร.** พิษณุโลก : บุญรอดเปเปอร์, ๒๕๔๒.

ฉันทนา บรรพศิริโชติ. **“ความขัดแย้งในสังคมไทย : ช่องว่างของการรับรู้และความเข้าใจ, ในความ**

ขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤตเศรษฐกิจ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๒.

ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว. **ความขัดแย้งเบื้องต้นเกี่ยวกับ สันติวิธี และธรรมชาติของความ**

ขัดแย้งในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, “มนุษย์กับความขัดแย้ง : โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ในพระพุทธศาสนา”,

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

เบรนต์ อาร์. เนลสัน. สมนึก ชูวิเชียร(ผู้แปล). **ความคิดทางการเมืองตะวันตก.** กรุงเทพมหานคร :

เอ็มแอลครีเอชั่น, ๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์

พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **วิธีแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยด้วยการสมานฉันท์แนวพุทธ.** [ออนไลน์] แหล่งที่มา <http://www.google.com> [๒๒ กันยายน ๒๕๕๔].

๒. ภาษาอังกฤษ:

Gary Dessler. Management : **Principles and Practices for Tomorrow's Leaders**, 3th ed., New Jersey : Pearson Education, Inc., 2004.

Henkin, A.B. et.al. "Conflict management strategies of principals in site-based managed schools" **Journal of Educational Administration** 38, 2000.

Luis R. Gomez-Mejia and David B. Balkin. **Management.** New York : McGraw-Hill Book Company, 2002.

ภาคที่ ๒

พุทธปัญญา กับ สิ่งแวดล้อม

(Buddhist Wisdom and Environment)

แนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในเบญจศีล-เบญจธรรม

The Concept of Animal Rights in the Five Precepts and the Five Ennobling Virtues

ดร.อำนาจ ยอดทอง

Dr. Amnat Yodthong

คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในเบญจศีลและเบญจธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งจากการศึกษาพบว่า แนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในสังคมตะวันตกเกิดขึ้นมาจากการวิพากษ์วิจารณ์สัจนิยมที่ขบขันความเหนือกว่าบรรดาสัตว์ทั้งปวงของตนเอง ที่เรียกว่า “เผ่าพันธุ์นิยม” และเหตุผลสำคัญที่บรรดานักสิทธิสัตว์นำมาสนับสนุนก็คือ (๑) มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์ ในแง่นี้มนุษย์จึงอยู่ในฐานะเป็นญาติกับสัตว์อื่น ๆ ไม่ใช่เป็นนาย (๒) แม้มนุษย์จะเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านภาษาและเหตุผลก็ตาม แต่สิ่งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะทำลายชีวิตหรือทรมานกรรมสัตว์อื่นตามใจชอบได้ (๓) การที่มนุษย์เหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านใดด้านหนึ่งนี้จึงควรทำให้มนุษย์พัฒนาจริยธรรมของตนเองให้สูงขึ้น และขยายขอบเขตสิทธิครอบคลุมไปถึงสัตว์อื่น ๆ ด้วย (๔) มนุษย์และสัตว์มีจิตใจที่เหมือนกัน คือ มีจิตใจที่รักชีวิต รักความสุข เกลียดความทุกข์ ส่วนหลักเบญจศีลในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สนับสนุนแนวความคิดนี้ได้แก่ ลิกขาบทที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกล่วง ซึ่งมีหลักเกณฑ์สำคัญ ๓ ประการ คือ (๑) ขอบเขตของสัตว์มีชีวิต (ปาณะ) ที่ได้รับการคุ้มครองในลิกขาบทนี้คือมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด (๒) เจตนารมณ์ของลิกขาบทนี้ถือเอาธรรมชาติของสัตว์มีชีวิตทุกชนิด ซึ่งรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ ไม่ต้องการให้ใครมาทำลายชีวิตตน (๓) โทษ

ในแง่ศีลถือว่า การฆ่าสัตว์ทุกชนิดไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ย่อมมีโทษสถานเดียวคือศีลขาด ส่วนเบญจธรรมที่สนับสนุนสิทธิสัตว์คือ เมตตา (ความปรารถนาดีต่อมนุษย์และสัตว์) และกรุณา (ความสงสาร ปรารถนาให้มนุษย์และสัตว์หลุดพ้นจากความทุกข์)

Abstract

This article aims to study the concept on animal right in the Five Precepts and Five Ennobling Virtues based on Theravāda Buddhism. It is found that the concept on animal right in the western world originated from criticism on human behaviors in that he likes to confirm his superiority over all kinds of animal. This is called 'Speciesism'. The main reasons used to support this are that 1) human is one kind of animals evolving from the animal. He is then the relative of other animals not their boss, 2) although human is superior over animals on language and reason, this does not mean that he has a right to destroy or torture other animals as he likes, 3) as human is superior over animals on either dimension, he then ought to elevate his morality for himself as well as for other animals, 4) both human and animals have the same mindset: love one's life, love happiness, and hate suffering. The five precepts in Theravāda Buddhism supporting this concept are the first one, Pāṇātipātā Veramaṇī: to abstain from killing, of which the three main principles are 1) the scope of live animals (Pāṇa) protected in this training rules (Sikkhāpada) is all humans and animals, 2) the intention of this training rules is to emphasize on the nature of all live animals that love their lives, love happiness, hate suffering, and not like the others to destroy their lives, and 3) killing all kinds of humans and animals either small or large ones is only regarded as lack of precept. The ennobling virtues supporting the animal right are Mettā (good wish for humans and animals) and Karuṇā (sympathy, the wish that humans and animals free from suffering).

๑. บทนำ

นับแต่วิกฤตการณ์มหาอุทกภัยครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เกิดขึ้นในช่วงปลายปี พุทธศักราช ๒๕๕๔ นั้น นอกจากการช่วยเหลือประชาชนคนไทยแล้ว ในอีกมุมหนึ่งของสังคม เราได้เห็นภาพการช่วยเหลือบรรดาสัตว์ต่างๆ เช่น สุนัข แมว เป็นต้น ทั้งที่เป็นสัตว์เร่ร่อนที่ไม่มีเจ้าของ และสัตว์ที่มีเจ้าของ ภาพที่ปรากฏก็คือ บรรดาคนทั้งหลายกำลังช่วยเหลือสัตว์เหล่านั้นเสมือนหนึ่งว่าเป็นเช่นเดียวกับมนุษย์คนไทยคนอื่นๆ ที่กำลังได้รับความเดือดร้อนเช่นเดียวกัน ทำให้สังคมได้ตระหนักถึงชีวิตหนึ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ เป็นชีวิตสัตว์ที่อยู่ร่วมโลกร่วมสังคม ถัดจากเหตุการณ์ดังกล่าวไม่นาน ได้เกิดเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับสัตว์ที่สำคัญในสังคมไทยอีกอย่างน้อย ๒ เหตุการณ์ คือ เหตุการณ์แรก การทลายจับขบวนการค้าสุนัขข้ามชาติของประเทศไทย ขณะเตรียมนำสุนัขจำนวนเกือบสองพันตัวส่งลงท่าเรือในพื้นที่บ้านแพ้ว จังหวัดนครพนม เพื่อข้ามแม่น้ำโขงส่งขายที่ประเทศเวียดนาม โดยจะนำไปทำเป็นอาหารเป็ปปิสตาร์โดยมีภาพสุนัขนับพันเป็นๆ ที่ถูกขังในกรงต่างๆ บนรถบรรทุก แต่เคราะห์ดีที่ตำรวจสามารถช่วยชีวิตสุนัขเหล่านั้นได้ แต่ก็มีสุนัขนับร้อยต้องเสียชีวิตเพราะขาดอากาศหายใจ^๑ และเหตุการณ์ที่สอง แก๊งฆ่าขังเพื่อเอาอวัยวะไปทำอาหารในภัตตาคาร ซึ่งกระทำเป็นขบวนการมีนายทุนและข้าราชการอยู่เบื้องหลัง^๒ ทำให้เห็นภาพขังและลูกขังตายเป็นจำนวนมาก เป็นภาพที่น่าสลดเป็นอย่างยิ่ง เป็นเหตุให้นักสิทธิสัตว์และประชาชนผู้รักสัตว์ทั้งหลายในสังคมไทยรู้สึกตื่นตัวและให้ความสนใจกับสวัสดิภาพในชีวิตของบรรดาสัตว์ต่างๆ มากยิ่งขึ้นในสังคม ประเด็นก็คือ สัตว์เหล่านี้ควรถูกมนุษย์ปฏิบัติเช่นนี้หรือ ใดๆ ที่มนุษย์ทั้งหลายต่างก็รู้สึกยินดีกับคำกล่าวยกย่องตนเองว่า “เป็นสัตว์ที่ประเสริฐกว่าบรรดาสัตว์ทั้งหลายในโลก” การที่มนุษย์หันมาให้ความสนใจกับสวัสดิภาพในชีวิตของสัตว์นั้นจัดเป็นกลุ่มขบวนการของมนุษย์กลุ่มหนึ่งที่เราเรียกตนเองว่า “นักสิทธิสัตว์” ในสังคมตะวันตกองค์กรหรือบุคคลผู้มิพบทบาทและมีชื่อเสียงโด่งดังในการสนับสนุนสิทธิสัตว์เริ่มจากการก่อตั้ง “ราชสมาคมเพื่อการพิทักษ์สัตว์” (Royal Society for the Protection of Animals) ในประเทศอังกฤษช่วงศตวรรษที่ ๑๙ และทัศนะของ เฮนรี ซอลต์

^๑ มติชนออนไลน์ (Matichon Online) (www.matichon.co.th), **ไทยฉาวซ้ำ สัตตปท.ตีข่าวทลายจับสุนัขเป็นนับพันขายข้ามชาติ เผยชื่อ ๑๑ ปท.เป็บเนื้อแก๊งเอง**, (มติชนออนไลน์, วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๔, เวลา ๑๖:๐๐:๕๒ น., หน้าแรก), <http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1313298163&groupid=00&catid&subcatid>.

^๒ ชุติพร บุตรโคตร ศูนย์ข่าว TCIJ (tcijinfo@gmail.com), **เปิดข้อมูลลับ “แก๊งฆ่า-เป็บขังแก๊งกระเจาน”**, (ศูนย์ข้อมูลและข่าวสืบสวนเพื่อสิทธิพลเมือง (TCIJ), หน้าแรก ป ข่าวเจาะ ป เปิดข้อมูลลับ “แก๊งฆ่า-เป็บขังแก๊งกระเจาน”, ๑๒ มกราคม ๒๕๕๕), <<http://www.tcijthai.com/investigative-story/1161>>.

(Henry Salt 1851-1939) ชาวอังกฤษ^๓ และนักต่อสู้เพื่อสิทธิสัตว์คนอื่นๆ ในสมัยต่อมา เป็นต้น ส่วนในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมพระพุทธศาสนา มีหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานสำคัญของสังคมและวัฒนธรรม เมื่อมีปรากฏการณ์การทำลายสัตว์อย่างไร้เมตตาแบบนี้ทำให้สังคมต้องหันมามองและพิจารณาพระพุทธศาสนาว่า มีแนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์หรือไม่ โดยเฉพาะคำสอนที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคม คือ หลักเบญจศีล-เบญจธรรม เพราะแนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์เป็นแนวความคิดสมัยใหม่ จึงก่อให้เกิดคำถามตามมาว่า แนวความคิดดังกล่าวนี้มีปรากฏในหลักเบญจศีล-เบญจธรรมหรือไม่ และแนวความคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับแนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ที่นักสิทธิสัตว์ทั้งหลายนำเสนอเพื่อปกป้องสัตว์ในปัจจุบันหรือไม่อย่างไร ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในบทความนี้

๒. แนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในทางตะวันตก

ความห่วงใยต่อสัตว์อื่นนอกจากมนุษย์มีปรากฏมานานแล้วในเกือบทุกสังคม ทั้งในสังคมตะวันตกและสังคมตะวันออก และทั้งในสังคมโบราณและสังคมปัจจุบัน เพียงแต่ความห่วงใยเหล่านี้ยังไม่ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างที่ชัดเจนอย่างในปัจจุบัน ส่วนที่ก่อกำเนิดเป็นรูปร่างขึ้น เป็นองค์กร บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่ชัดเจนในทางตะวันตก เริ่มต้นเมื่อมีการก่อตั้ง “ราชสมาคมเพื่อการพิทักษ์สัตว์” (Royal Society for the Protection of Animals) ในประเทศอังกฤษช่วงศตวรรษที่ ๑๙ และทัศนะที่มีชื่อเสียงของ เฮนรี ซอลต์ (Henry Salt) ชาวอังกฤษ (ค.ศ. ๑๘๕๑-๑๙๓๙) ตลอดจนถึง ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) และนักสิทธิสัตว์คนอื่นๆ ในยุคต่อมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นจึงมีหลักฐานแสดงถึงความสนใจในการปฏิบัติต่อสัตว์อย่างมีมนุษยธรรมในโลกตะวันตก ซึ่งมีแนวคิดพื้นฐานดังนี้

๒.๑ เผ่าพันธุ์นิยม (Speciesism) จุดเริ่มต้นแนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์

แก่นความคิดหลักที่สำคัญที่สุดในงานเขียนว่าด้วยสิทธิสัตว์ร่วมสมัย ซึ่งเป็นความสนใจของนักสิทธิสัตว์ทั้งหลายก็คือ การวิพากษ์วิจารณ์ลัทธิมนุษย์ที่ถือว่าตนเองเหนือกว่าบรรดาสัตว์ทั้งปวงในโลกนี้^๔ ทำให้มนุษย์หยิ่งยโสต่อเผ่าพันธุ์อื่น และถือว่าเผ่าพันธุ์มนุษย์สามารถปฏิบัติต่อเผ่าพันธุ์อื่นอย่างไรก็ได้ เพราะมนุษย์มีอำนาจและเจตจำนงที่จะทำเช่นนั้น นิสัยของมนุษย์เช่นนี้รู้จักกันใน

^๓ เดวิด คินส์ลีย์ (David R. Kinsley), **นิเวศวิทยากับศาสนา: จิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม**, แปลโดย ภาพรณ คุ้มันตรา, จาก Ecology and Religion: Ecological Spirituality in Cross-Cultural Perspective, (กรุงเทพมหานคร : สวนเงินมีมา, ๒๕๕๑), หน้า ๓๗๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๒.

นาม “เผ่าพันธุ์นิยม” (Speciesism) ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer) นักลัทธิสัตว์ร่วมสมัยที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่งให้คำนิยามไว้ว่า “เผ่าพันธุ์นิยม คือ อคติ หรือท่าที ที่เอนเอียงสู่ผลประโยชน์ของสมาชิกในเผ่าพันธุ์ตนเอง และต่อต้านผลประโยชน์ของเผ่าพันธุ์อื่น”^๕ เมื่อมนุษย์มีเดบอดเพราะเผ่าพันธุ์นิยม มนุษย์จึงรับเอาท่าทีที่ยังยโสต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ทั้งหมด และปฏิบัติต่อสิ่งอื่นอย่างไม่ใส่ใจและอย่างดูแคลน เผ่าพันธุ์นิยมยอมให้หรือสนับสนุนให้มนุษย์ถือสัตว์อื่นว่าเป็นวัตถุ เพื่อการใช้งาน การทารุณ หรือเพื่อความบันเทิงของมนุษย์เป็นประการสำคัญ เผ่าพันธุ์นิยมทำให้เกิดและสนับสนุนความไม่สะดุ้งสะเทือนต่อความทุกข์และความเจ็บปวดของสิ่งมีชีวิตที่ไม่ใช่มนุษย์ เผ่าพันธุ์นิยมสนับสนุนความเห็นที่ว่า มนุษย์ต่างจากเผ่าพันธุ์อื่นทั้งหลายทั้งปวง และความแตกต่างนั้นสำคัญและเป็นตัวชี้ขาดอย่างเบ็ดเสร็จเกี่ยวกับลักษณะของเราและของสัตว์อื่น^๖

แนวความคิดลักษณะนี้นักนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep Ecology) เช่น อาร์น แนสส์ (Arne Naess) ถือว่า เป็นทัศนะที่ยึดถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง คือ มองชีวิตรูปแบบอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์อยู่บนฐานที่เป็นประโยชน์ตน^๗ ซึ่งแนวความคิดลักษณะเช่นนี้เป็นแนวความคิดหลักทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์กระแสหลักที่พัฒนามานับแต่สมัยกรีกโบราณ เช่น โซเครตีส (Socrates) เพลโต (Plato) อริสโตเติล (Aristotle) และพวกเอพิคิวเรียน (Epicurean) ศาสนายิวและศาสนาคริสต์ ตลอดจนแนวความคิดทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากเบคอน (Francis Bacon) และ เดส์การ์ตส์ (René Descartes) เป็นต้น ล้วนแสดงเป็นนัยยะบอกให้เห็นถึงความสำคัญของมนุษย์ทั้งสิ้น^๘ เมื่อระบบปรัชญาเดิมซึ่งเป็นแนวความคิดพื้นฐานของศาสตร์ต่างๆ ถูกพัฒนามาโดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ทำให้มนุษย์เกิดความสำคัญและหยิ่งทะนงในเผ่าพันธุ์ความเป็นมนุษย์ในตนเองมากยิ่งขึ้น จนละเลยต่อธรรมชาติแวดล้อมอื่นๆ โดยเฉพาะสัตว์ ทำให้สัตว์ต่างๆ ถูกฆ่าด้วยเหตุผลต่างๆ ของมนุษย์ เช่น เพื่อเป็นเกมส์กีฬา เพื่อการพักผ่อน เพื่อเป็นอาหาร เพื่อเป็นยาบำรุงร่างกาย เป็นต้น จึงทำให้มนุษย์ดำรงอยู่อย่างแยกคุณค่าตนเองออกสูงมาจากบรรดาสัตว์ทั้งหลายอย่างสิ้นเชิง

^๕ Peter Singer, **Animal Liberation: A New Ethics for our Treatment of Animals**, (New York: A New York Review Book, 1975), p. 7, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๖.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๖-๓๗๗.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๕.

^๘ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เนื่องน้อย บุญเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓-๖๐.

๒.๒ แนวความคิดสำคัญว่าด้วยสิทธิสัตว์

การนำเสนอแนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในที่นี้เป็นการนำเสนอเฉพาะประเด็นสำคัญที่บรรดานักสิทธิสัตว์ทั้งหลายมักจะยกขึ้นมาเพื่ออ้างถึงสิทธิที่สัตว์ควรมี และควรได้รับการปฏิบัติอย่างเพื่อนร่วมโลก ไม่ใช่ในฐานะบางสิ่งบางอย่างที่ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์จะอย่างไรก็ได้ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะมีประเด็นสำคัญที่มักถูกนำมาอ้างเพื่อสนับสนุนสิทธิของสัตว์ ๔ ประการ คือ

(๑) มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์ในแง่ที่มนุษย์จึงอยู่ในฐานะเป็นญาติกับสัตว์อื่นๆ ไม่ใช่เป็นนาย คำอธิบายที่พบทั่วไปและมีประสิทธิภาพมากที่สุดที่เสนอโดยนักสนับสนุนสิทธิสัตว์เพื่อต่อต้านกับเผ่าพันธุ์นิยมนั้นล้วนเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงที่ว่า “มนุษย์โดยพื้นฐานแล้วก็คือสัตว์” ดังที่ดาร์วิน (Charles Darwin) กล่าวว่า “มนุษย์ถูกสร้างมาจากสัตว์”^๙ แนวคิดแบบนี้ทำให้มนุษย์ลดความหยิ่งยโสในตนเองลง ลดแนวความคิดที่ว่า มนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติ และสัตว์อื่น ลดฐานะของมนุษย์ให้อยู่ในฐานะเพื่อนร่วมโลก และที่สำคัญการที่ดาร์วินชี้ว่า “มนุษย์มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์” เป็นการแสดงนัยยะให้เห็นว่ามนุษย์อยู่ในฐานะเป็น “ญาติ” กับสัตว์อื่นๆ (ในสายวิวัฒนาการเดียวกัน) ทำให้มนุษย์กับสัตว์มีฐานะเท่าเทียมกันและเสมอภาคกันตามธรรมชาติ โดยเฉพาะสิทธิขั้นพื้นฐานในการที่จะมีชีวิตอยู่ตามสถานะและสภาพของตนเอง ชีวิตทุกชีวิตจึงมีความศักดิ์สิทธิ์เท่าเทียมกัน ไม่เฉพาะแต่ชีวิตมนุษย์เท่านั้น ดังนั้นพื้นฐานการปฏิบัติต่อสัตว์อย่างเป็นธรรมและเที่ยงธรรม คือ การเคารพชีวิตทั้งหมดว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีคุณค่าในตัวเอง ซอลต์กล่าวว่า “มิใช่ชีวิตมนุษย์แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้นที่น่ารักใคร่และศักดิ์สิทธิ์ แต่รวมถึงชีวิตที่บริสุทธิ์และสวยงามทั้งปวงด้วย สาธารณรัฐอันยิ่งใหญ่ของอนาคตจะไม่จำกัดความดิ้นรนของตนเองไว้ที่มนุษย์”^{๑๐}

(๒) แม้มนุษย์จะเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านภาษาและเหตุผลก็ตาม แต่สิ่งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะทำลายชีวิตหรือทำร้ายกรรมสัตว์อื่นตามใจชอบได้ ประเด็นนี้ถึงแม้ว่านักสิทธิสัตว์จะให้ความสำคัญกับมนุษย์และสัตว์ว่าควรมีสิทธิในชีวิตเท่าเทียมกันนั้น แต่มิได้หมายความว่า นักสิทธิสัตว์จะไม่ยอมรับว่ามนุษย์มีคุณลักษณะบางอย่างที่แตกต่างจากสัตว์ เพียงแต่คุณลักษณะเหล่านี้เป็นเพียงศักยภาพหรือความสามารถที่แตกต่างกันเท่านั้น และความแตกต่างนี้นักสิทธิสัตว์เห็นว่าไม่ควรเป็นเหตุผลที่สนับสนุนให้มนุษย์กระทำอะไรบางอย่างต่อชีวิตสัตว์อื่นได้ตามใจชอบ อะไรบางอย่าง

^๙ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Darwin, Quoted in E.S. Turner, All Heaven in a Rage, (London: Michael Joseph, 1964), p. 127, อ้างใน เนื่องน้อย บุญยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม: โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก**, หน้า ๖๔.

^{๑๐} Henry Salt, Animals' Right Considered in Relative to Social Progress, (New York : 1894), p. 90, อ้างใน เดวิด คินส์ลีย์ (David R. Kinsley), **นิเวศวิทยากับศาสนา: จิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม**, หน้า ๓๗๔.

ที่มนุษย์มักจะอ้างถึงสิทธิที่ตนเองควรมีเหนือกว่าบรรดาสัตว์อื่นๆ ซึ่งนักต่อต้านสิทธิสัตว์มักจะยกขึ้นมาอ้าง ก็คือ “เหตุผลและภาษา” ในประเด็นนี้ ซิงเกอร์ เห็นว่า “การอ้างถึงการมีเหตุผลหรือภาษาเป็นเงื่อนไขจำเป็นของสิทธิธรรมชาติ ตามที่ผู้ต่อต้านสิทธิสัตว์มักจะอ้างนั้นเป็นเรื่องเหลวไหล การขาดการมีเหตุผลหรือภาษา ไม่ได้หมายความว่าสิ่งๆ หนึ่งจะไม่ทุกข์ทรมานหรือไม่มีผลประโยชน์ คุณสมบัติของมนุษย์เหล่านี้ไม่เป็นประเด็นในกรณีสิทธิสัตว์ พอๆ กับที่สีผิว อัตลักษณ์ทางเพศ หรือชาติพันธุ์ ไม่ใช่ประเด็นในการที่มนุษย์คนหนึ่งจะขูดรีดประโยชน์จากมนุษย์คนอื่น เนื่องจากเป็นที่ชัดเจนว่า สัตว์รับรู้ความเจ็บปวดและแสวงหาความพึงพอใจ การกระทำของมนุษย์ต่อสัตว์จึงมีความเกี่ยวข้องในทางศีลธรรมอย่างชัดเจน และในทางตรรกะแล้วควรนำไปสู่การยอมรับสิทธิตามธรรมชาติของสัตว์”^{๑๑} ดังนั้น นักสิทธิสัตว์จึงถือว่า เพียงเพราะการที่ชีวิตหนึ่งถูกถือว่าต่ำกว่าอีกชีวิตหนึ่งในลำดับขั้นอะไรสักอย่าง ไม่ได้ให้สิทธิแก่ชีวิตที่ถือว่าตนสูงกว่าในการขูดรีดประโยชน์ ทรมาน หรือฆ่าชีวิตนั้น การปฏิบัติต่อชีวิตอื่นอย่างมีมนุษยธรรมนั้นเป็นสิ่งที่เหมาะสมเมื่อพบว่า ชีวิตหนึ่งสามารถรับรู้ความทุกข์และความเจ็บปวดเช่นเดียวกัน และสัตว์ควรถูกมองว่ามีสิทธิบางประการที่จะมีชีวิตอยู่อย่างไมทุกข์ทรมาน ไม่ถูกทำร้าย หรือถูกทารุณ โดยผู้ที่เห็นว่าตนเองเหนือกว่า^{๑๒}

(๓) การที่มนุษย์มีศักยภาพหรือความสามารถเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านใดด้านหนึ่งนี้จึงควรทำให้มนุษย์พัฒนาจริยธรรมของตนเองให้สูงขึ้น และขยายขอบเขตสิทธิครอบคลุมไปถึงสัตว์อื่นๆ ด้วย มิใช่นำความสามารถมาอ้างความชอบธรรมในการที่ตนเองจะทำลายหรือทารุณกรรมชีวิตอื่นๆ ได้ ถ้ามนุษย์เห็นว่าตนเองมีศักยภาพหรือความสามารถเหนือสิ่งใดแล้ว ตนสามารถทำลายชีวิตหรือทารุณกรรมสิ่งนั้นได้ นั่นคือ ความชอบธรรม เท่ากับแสดงว่า มนุษย์สามารถทำร้ายหรือฆ่ามนุษย์คนใดๆ หรือสัตว์ใดๆ ได้โดยชอบธรรมเช่นเดียวกัน ในเมื่อมนุษย์มีสิทธิในชีวิตตนเอง และควรเคารพสิทธิของผู้อื่นที่มีความสามารถและศักยภาพน้อยกว่าตนเอง เช่น คนแก่ เด็ก คนพิการ เป็นต้น แล้วทำไมจึงไม่ควรขยายสิทธิเหล่านี้ให้ไปถึงสัตว์ต่างๆ อีกด้วย ซอลต์กล่าวไว้ว่าสนใจว่า เผ่าพันธุ์มนุษย์กำลังอยู่ในระหว่างกระบวนการวิวัฒนาการทางศีลธรรม และในขณะที่กำลังจะบรรลุวุฒิภาวะ ขอบเขตทางศีลธรรมจะค่อยๆ ขยายกว้าง และลึกซึ้งมากขึ้น การปฏิเสธที่จะขยายสิทธิขั้นพื้นฐานให้ครอบคลุมสัตว์ เป็นการสร้างความเลื่อมทางศีลธรรมให้แก่ตนเอง การที่มนุษย์ยังคงทำร้ายและก่อกันอันตรายแก่สัตว์เท่ากับเป็นการหยุดตัวเองไว้ในวัยเยาว์ทางศีลธรรมและพันธนาการทางศีลธรรมเท่านั้น^{๑๓}

^{๑๑}เดวิด คินส์ลีย์ (David R. Kinsley), **นิเวศวิทยากับศาสนา: จิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม**, หน้า ๓๗๔.

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๒-๓๗๓.

^{๑๓}อ้างแล้ว.

(๔) มนุษย์และสัตว์มีจิตใจเหมือนกัน คำว่า “มีจิตใจที่เหมือนกัน” หมายถึง มีจิตใจที่รักชีวิต รักความสุข เกลียดความทุกข์ แสวงหาความสุข และหลีกเลี่ยงความทุกข์ ในประเด็นนี้ชออลด์เห็น ว่า สัตว์ในฐานะที่มีความรู้สึก ที่สามารถรับรู้ความเจ็บและความทุกข์ทรมาน มีสิทธิ (ในชีวิต) มากพอๆ กับมนุษย์ ในการเป็นอิสระจากการกระทำที่ทารุณและเจ็บปวด^{๑๔} อีกทั้งซิงเกอร์ได้แสดงความเห็นในลักษณะเดียวกันนี้ว่า “ถ้าสิ่งมีชีวิตหนึ่งมีความรู้สึก มันสามารถรับรู้ความทุกข์ความสุข ดังนั้นเราจำต้องยอมรับว่ามันมีผลประโยชน์ และผลประโยชน์เหล่านี้อาจถูกละเมิดได้ ตราบเท่าที่เรวางสิทธิของมนุษย์ไว้บนหลักของสมมติฐานเหมือนกันว่า มนุษย์มีผลประโยชน์ตามธรรมชาติที่ควรต้องได้รับการปกป้อง เราไม่ควรจะขยายสิทธิให้กับสิ่งที่มีความรู้สึกที่มีเช่นมนุษย์ด้วย ถ้าเรายอมรับว่า สัตว์สามารถมีความทุกข์ สามารถรับรู้ความเจ็บปวด สามารถขุ่นเคืองได้ในการบรรลุถึงผลประโยชน์ของตน เราจึงควรยอมรับว่าสัตว์มีสิทธิอย่างที่มีมนุษย์มี”^{๑๕}

ดังนั้น จากแนวความคิดพื้นฐานเหล่านี้ทำให้องค์กรและกลุ่มผู้พิทักษ์สิทธิสัตว์ได้ดำเนินการต่อต้านทุกรูปแบบต่อการกระทำที่โหดร้าย ทารุณ และเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ และกลุ่มนี้ได้กระจายกันทำหน้าที่นี้ครอบคลุมไปในเกือบทุกประเทศในโลกนี้

๓. แนวคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในเบญจศีล-เบญจธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

หลักจริยธรรมขั้นพื้นฐานที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมของมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรม ในที่นี้จะวิเคราะห์หลักการเหล่านี้ที่มีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดด้วยสิทธิสัตว์ที่บรรดานักสิทธิสัตว์ทั้งหลายอ้างถึงเพื่อปกป้องสัตว์ต่างๆ กล่าวคือ

๓.๑ หลักเบญจศีล^{๑๖} หลักเบญจศีลที่เกี่ยวข้องกับสิทธิสัตว์ คือ ศีลข้อที่ ๑ “ปาณาติปาตา เวรมณี” แปลว่า เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์^{๑๗} จากเบญจศีลข้อนี้มีหลักการสำคัญที่สอดคล้องและสนับสนุนสิทธิสัตว์ ดังนี้

^{๑๔} อ่างแล้ว.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๗-๓๓๘.

^{๑๖} เบญจศีล คือ ศีล ๕ หรือสิกขาบท ๕ ได้แก่ (๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ (๒) อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ (๓) กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤตินิโคตนา (๔) มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ (๕) สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท :- ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓.

^{๑๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

(๑) ขอบเขตของสัตว์มีชีวิต (ปาณะ) ที่ได้รับการคุ้มครองในสิกขาบทนี้คือ มนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด เนื่องจากคำว่า “สัตว์” ในสิกขาบทนี้ใช้คำภาษาบาลีว่า “ปาณะ” แปลว่า สัตว์มีชีวิต หรือ สัตว์มีปราณหรือลมหายใจ โดยหมายเอามนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด^{๑๘} ที่หายใจ ที่มีชีวิตเป็นอยู่ ซึ่งหมายถึงทั้งมนุษย์ ทั้งดิรัจฉานทั่วไปที่ยังหายใจได้อยู่ หรือยังมีชีวิตอยู่^{๑๙} ไม่ว่าจะมีชีวิตอยู่ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ หรือในไข่ จนกระทั่งก่อนสิ้นลมหายใจ คือ ตาย^{๒๐} นั่นก็แสดงว่า สัตว์ที่เป็นข้อกำหนดในสิกขาบทนี้คือมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ไม่ว่าจะบุคคลฆาตมมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานใดๆ ก็ตามให้ถึงแก่ความตายย่อมถือว่าเป็นการกระทำปาณาติบาตเช่นเดียวกัน สิกขาบทนี้จึงให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานในชีวิตของสัตว์และมนุษย์เหมือนกันและเท่าเทียมกัน การฆาตมมนุษย์คนหนึ่งย่อมเป็นปาณาติบาต ในขณะที่เดียวกันการฆาตสัตว์ตัวหนึ่งก็เป็นปาณาติบาตเช่นเดียวกัน จะเห็นว่าหลักการนี้สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ (๑) ถือว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่มีพัฒนาการมาจากสัตว์ในแง่ที่มนุษย์จึงอยู่ในฐานะเป็นญาติกับสัตว์อื่นๆ ไม่ใช่เป็นนาย”

(๒) เจตนาธรรมณ์ของสิกขาบทนี้ถือเอาธรรมชาติของสัตว์มีชีวิตทุกชนิด ซึ่งรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ ไม่ต้องการให้ใครมาทำลายชีวิตตน ดังปรากฏใน เวฬุทวารายสูตร ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ชาวเวฬุทวารคามไว้ว่า

พรหมณ์และคหบดีทั้งหลาย... อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า เรื่อยอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเรา ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา อนึ่ง ข้อที่เราพึงปลงชีวิตผู้อื่น ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ที่รัก ไม่ใช่ที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร

อริยสาวกนั้นพิจารณาอย่างนี้แล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์เองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย กล่าวสรรเสริญการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย กายสมาจารนี้ของอริยสาวกนั้นย่อมบริสุทธิ์ทั้ง ๓ ส่วนดังที่กล่าวมานี้^{๒๑}

^{๑๘}วคิน อินทสระ, **หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท)**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖๒.

^{๑๙}สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กาญจนบุรี : สหภาพพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

^{๒๐}ปิ่น มุฑกันต์, **แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๒๑.

^{๒๑}ล.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๓/๕๐๒.

จากพุทธพจน์ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ลึกซึ้งซึ้งนี้ให้การยอมรับสิทธิทางด้านจิตใจของมนุษย์และสัตว์เท่าเทียมกัน คือ ประการแรก การที่ห้ามมนุษย์เทียบตนเองกับสัตว์เดรัจฉานในด้านจิตใจ แสดงว่ามองคุณค่ามนุษย์กับสัตว์เดรัจฉานเท่าเทียมกัน ประการที่สอง มองมนุษย์และสัตว์มีจิตใจที่เหมือนกันและเท่าเทียมกันในด้าน ความรักชีวิต ต้องการความสุข และเกลียดความทุกข์ หลักการนี้จึงสอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ (๔) ถือว่า “มนุษย์และสัตว์มีจิตใจเหมือนกัน”

(๓) โทษในแง่ศีลถือว่า การฆ่าสัตว์ทุกชนิดไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ย่อมมีโทษสถานเดียวคือศีลขาด ข้อนี้เป็นการตีความจากโทษของการกระทำปาณาติบาตในแง่ศีล เนื่องจากการกระทำปาณาติบาตตามหลักเบญจศีลมีโทษในแง่ศีล คือ ศีลขาด หรือ ผิดศีล นั่นก็คือ หากบุคคลมีเจตนาทำลายชีวิตบุคคลอื่น ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะเป็นพ่อ แม่ พี่ น้อง ญาติ ศัตรู หรือบุคคลใดๆ ก็ตาม หรือสัตว์อื่น ไม่ว่าจะสัตว์นั้นจะเป็นสัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ เป็นตัวพยาธิต่างๆ หนอนต่างๆ นก ปู ปลา สุนัข วัว หรือช้างก็ตาม เมื่อบุคคลหรือสัตว์เหล่านี้ถึงแก่ความตายด้วยความพยายามนั้น ในแง่ศีลถือว่าต้องโทษอย่างเดียวกัน คือ เป็นการละเมิดเบญจศีลข้อปาณาติบาต หรือภาษาทั่วไปเรียกว่า “ศีลขาด” หรือ “ผิดศีล” เสมอกัน และเท่าเทียมกัน (ส่วนจะเป็นบาปมากหรือน้อยเป็นการพิจารณาโทษในแง่กรรมซึ่งจะไม่กล่าวในที่นี้) จะเห็นว่าหลักการนี้สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ (๑) ถือว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์ในแง่ที่มนุษย์จึงอยู่ในฐานะเป็นญาติกับสัตว์อื่นๆ ไม่ใช่เป็นนาย”

(๔) แนวคิดที่ว่าด้วย “การฆ่า” ตามหลักเบญจศีลเรียกพฤติการณ์การฆ่าสัตว์ว่า “การทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง หรือให้ถึงแก่ความตาย” ซึ่งมีได้หมายเอาเฉพาะการฆ่าให้ตายเท่านั้น แต่ยังมีความหมายครอบคลุมถึงการทำให้ร้ายร่างกาย และการกระทำทรมาน^{๒๒} ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ประการแรก การฆ่า หมายถึง การทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานให้ถึงแก่ความตาย ไม่ว่าจะเป็นการกระทำด้วยตนเองก็ดี ใช้ให้คนอื่นกระทำก็ดี หรือใช้อาวุธก็ดี ไม่ใช่อาวุธก็ดี ซึ่งผลของการกระทำนั้นทำให้มนุษย์และสัตว์ต้องตาย ถือว่าเป็นการฆ่า การฆ่านี้ผิดทั้งศีลและผิดกรรม^{๒๓}

ประการที่สอง การทำให้ร้ายร่างกาย การทำให้ร้ายร่างกายนี้หมายเอาเฉพาะการกระทำต่อมนุษย์เท่านั้น หมายถึง การกระทำต่อบุคคลอื่นที่ไม่ถึงแก่ชีวิต แต่ทำให้ร่างกายบาดเจ็บ เจ็บปวด และทุกข์ทรมาน ได้แก่การกระทำต่อไปนี้ (๑) การทำให้พิการ คือ การทำให้อวัยวะบางส่วนเสีย หรือใช้การไม่ได้ตามปกติ เช่น ทำให้เสียนัยน์ตา เสียแขน เสียขา เป็นต้น (๒) ทำให้เสียโฉม คือ การทำให้ร่างกายเสียรูป เสียงาม แต่ไม่ถึงพิการ เช่น มีดกรีดหน้าตา ทำให้ขาหัก แขนหัก เป็นต้น

^{๒๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *เบญจศีลและเบญจธรรม หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

ซึ่งแขนหรือขาที่หักแม้จะสามารถรักษาได้แต่ก็เสียรูปเดิมไป (๓) ทำให้เจ็บลำบาก คือ การทำร้ายร่างกายที่ไม่ถึงกับเสียโฉม แต่ทำให้เจ็บปวด เสียความสำราญ เช่น ตีให้เจ็บ หัวแตก ถลอก และบวม เป็นต้น^{๒๔}

ประการสุดท้าย การทรมาน การทรมานนี้หมายถึงเอาเฉพาะการกระทำต่อสัตว์เดรัจฉานเท่านั้น เพราะวามมนุษย์ไม่เป็นวัตถุอันใครๆ จะพึงทรมานได้ทั่วไป การทรมาน หมายถึง การประทุติเทียมโหดแก่สัตว์โดยไม่มีเมตตาปราณี ได้แก่การกระทำดังนี้ (๑) การใช้งาน ได้แก่ การใช้สัตว์เป็นพาหนะ เช่น เทียมยาน ไถนา ลากเข็น เป็นต้น โดยที่ผู้ใช้ไม่มีเมตตาปราณี มีแต่จะปล่อยให้อดอยากหิวโหย ไม่ให้กิน ไม่ให้นอน ไม่ให้หยุดพักผ่อนตามกาล ทำความลำบาก ความทุกข์ทรมานให้แก่สัตว์ด้วยการใช้ ขณะใช้ก็เสียนตีหรือทำร้ายร่างกายโดยไม่มีเมตตาจิต หรือใช้เกินกำลัง เช่น ให้เข็นของหนักเกินกำลัง เป็นต้น ชื่อว่าประทุติเทียมโหดแก่สัตว์ จัดเป็นทรมานในการใช้งาน แต่ถ้าหากผู้ใช้มีเมตตาปราณีและเอาใจใส่ในการบำรุงเลี้ยงตามสมควร ให้ได้กินได้พักผ่อนตามกำลังตามกาล ไม่ทำความลำบาก ความทุกข์ทรมานแก่สัตว์จนเกินไป เพราะการรับใช้น้อย่างนี้ไม่จัดเป็นการทรมาน (๒) การกักขัง ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ไว้ในกรงหรือผูกไว้เพื่อดูหรือชมเล่น โดยปล่อยให้สัตว์อดอยากหรืออดโรย กักขังหรือผูกไว้จนไม่สามารถผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ ดังนี้ จัดเป็น ทรมานในการกักขัง แต่ถ้าผู้เลี้ยงดูแลให้สัตว์เป็นสุข ไม่ทุกข์ทรมาน ไม่ถือว่าเป็นการทรมาน (๓) การนำไป ได้แก่ การผูกมัดเบ็ด ไก่ สุกร หรือการหิวหาม เอาศิระชะ เอาเท้าขึ้น สัตว์ที่ต้องทรมานอย่างนี้ย่อมได้รับความทุกข์ยาก เพราะเลือดลงศิระชะ ต้องชูศิระชะไปตลอดทาง อีกอย่างหนึ่ง การเอาปลาเป็นขัง ขังไว้ในช่องให้ทับยัดเยียดกัน ปล่อยให้ดิ้นกระเสือกกระสนไปจนกว่าจะตาย เป็นต้น จัดเป็นการทรมานในการนำไป (๔) การเล่นสนุก ได้แก่ การเอาสัตว์มาเล่นเพื่อความสนุกสนาน แล้วทำให้สัตว์เหล่านั้นต้องทุกข์ทรมาน เช่น การเอาประทัดผูกหางสุนัขแล้วเอาไฟจุด เพื่อสุนัขตกใจแล้ววิ่งไป การเอาเทียนจุดไฟติดบนกระดองเต่า เมื่อเทียนไหม้ลงมาถึงกระดอง เต่าจะร้อนแล้ววิ่งไปด้วยความตกใจกลัว การเอาก้อนอิฐหรือก้อนหินเล่นขว้างสัตว์ต่างๆ มีนก คางคก กิ้งก่า เป็นต้น จนทำให้ต้องบาดเจ็บหรือการทิ้งปึก ทิ้งขา ของสัตว์มีตักแตนและจิ้งหรีด เป็นต้น เหล่านี้จัดเป็น ทรมานในการเล่นสนุก และ (๕) การผจญสัตว์ ได้แก่ การชนโค ชนกระบือ ชนแพะ ชนแกะ ตีไก่ กัดปลา กัดจิ้งหรีด เป็นต้น ซึ่งคนเล่นหรือคนดูย่อมสนุกสนานเพลิดเพลิน ส่วนสัตว์ที่ชนกัน กัดกัน หรือตีกัน ย่อมได้รับความทุกข์ยากลำบาก ถึงแม้ว่าบางครั้งมันเองจะสมัครใจ ข้อนี้นี้เป็นเพราะคนประกอบอุบายให้มันบันดาลโห่ชะขึ้นมาในเวลาเห็นตัวอื่น การแสวงหาความสนุกโดยไม่เห็นแก่ความทุกข์ของสัตว์อื่นอย่างนี้ จัดเป็นทรมาน ในการผจญสัตว์^{๒๕}

^{๒๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๒๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๕.

ตามหลักเบญจศีลถือว่า การกระทำใดๆ ที่มีเจตนาทำให้สัตว์และคนที่มีชีวิตต้องตายลงไปจัดเป็นการฆ่า รวมถึงการทำร้ายร่างกายมนุษย์และการกระทำทรมานต่อสัตว์เดรัจฉานจนถึงแก่ความตายลงไปจัดเป็นการฆ่าเช่นเดียวกัน เป็นการกระทำที่ผิดศีลข้อปาณาติบาต ส่วนการทำร้ายร่างกายมนุษย์และการกระทำทรมานสัตว์เดรัจฉานทุกชนิดที่ไม่ถึงแก่ความตาย แม้ไม่ผิดศีล แต่ก็จัดเป็น “บาป” หรือเป็นการกระทำที่ผิดธรรม คือ ความเมตตากรุณา ซึ่งจะกล่าวต่อไปในหัวข้อว่าด้วยเบญจธรรม ดังนั้น การฆ่า การทำร้ายร่างกายมนุษย์ และการทรมาน จัดเป็นข้อห้ามในสิกขาบทนี้ ซึ่งห้ามกระทำทั้งต่อมนุษย์และสัตว์เช่นเดียวกัน หลักการนี้จึงสอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดลัทธิสัตว์ข้อที่ (๒) ถือว่า “แม้มนุษย์จะเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านภาษาและเหตุผลก็ตาม แต่สิ่งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะทำลายชีวิตหรือทรมานกรรมสัตว์อื่นตามใจชอบได้”

(๕) เบญจศีลท่านเรียกว่า “มนุษยธรรม” คือ ธรรมของมนุษย์ หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั่นก็คือ มนุษย์คนใดมีเบญจศีลถือว่ามนุษย์คนนั้นเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คำว่า “มนุษย์ที่สมบูรณ์” คือ เป็นสัตว์อันประเสริฐ เป็นสัตว์ผู้มีจิตใจที่สูงส่งด้วยคุณธรรมอย่างแท้จริง^{๒๖} ถ้าถือตามกำเนิด (โยนิ) ของสัตว์ จัดเป็นสัตว์ประเภท “ชลาพุชโยนิ” (กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์)^{๒๗} และ “คุณธรรม” นี้แหละที่ทำให้มนุษย์ประเสริฐกว่าสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ความประเสริฐนี้เองทำให้มนุษย์คนนั้นเป็นผู้มีศีลธรรมที่สูงขึ้น อันเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของมนุษย์ จะเห็นว่าพระอริยบุคคลตั้งแต่ขั้นต้นคือ พระโสดาบันเป็นต้นไป ย่อมมีเบญจศีลบริสุทธิ อันเป็นพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาตนเอง หลักการนี้จึงสอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดลัทธิสัตว์ข้อที่ (๒) ถือว่า “แม้มนุษย์จะเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านภาษาและเหตุผลก็ตาม แต่สิ่งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะทำลายชีวิตหรือทรมานกรรมสัตว์อื่นตามใจชอบได้” และข้อที่ ๓ ถือว่า “การที่มนุษย์มีศักยภาพหรือความสามารถเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านใดด้านหนึ่งจึงควรทำให้มนุษย์พัฒนาจริยธรรมของตนเองให้สูงขึ้น และขยายขอบเขตสิทธิครอบคลุมไปถึงสัตว์อื่นๆ ด้วย”

๓.๒ หลักเบญจธรรม^{๒๘} คือ ธรรม ๕ ประการ หรือธรรมที่ดั่งาม ๕ ประการ (เบญจกัลยาณธรรม) หลักเบญจธรรมที่สนับสนุนลัทธิสัตว์คือ ความเมตตาและความกรุณา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

^{๒๖} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๘/๘๘.

^{๒๗} แนวคิดเรื่องกำเนิดของสิ่งมีชีวิตในโลกที่เรียกว่า “โยนิ” คือ กำเนิดของชีวิต ๔ ประเภท ดังนี้ (๑) อัญชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่ (๒) ชลาพุชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์ (๓) สังเสทโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในถ้ำโคล (๔) โอปปาติกโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดผุดขึ้น- ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

^{๒๘} คำว่า “เบญจธรรม” หรือ “เบญจกัลยาณธรรม” นี้ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นหลังในอรรถกถาและฎีกา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), ๑๗๕-๑๗๖.

(๑) ความเมตตา ความรัก กิริยาที่รัก ภาวะที่รัก ความเอ็นดู กิริยาที่เอ็นดู ภาวะที่เอ็นดู ความปรารถนาเกื้อกูลกัน ความอนุเคราะห์ ความไม่พยายาบ ความไม่ปองร้าย กุศลมูลคือ อโหสิใน หมุ่สัตว์^{๒๙} หมายถึง ความรักใคร่^{๓๐} ความปรารถนาให้มีความสุข หรือความปรารถนาดี^{๓๑} หรือ เจตนาดี หวังความดีงาม หวังความสุข หวังความเจริญก้าวหน้าให้แก่กันและกัน^{๓๒} มีจิตอันแผ่ ไผตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทัวหน้า จึงเป็นความปรารถนาดีต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง ขยาย ออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ หรือต่อสังคมทั้งหมดทัวทั้งโลก ดังมีพุทธพจน์ ว่า

“ภิกษุผู้มีจิตสทรคตด้วยเมตตา แผ่ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เหมือนคนเห็นคนผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจแล้ว พึงรักใคร่ ฉะนั้น”^{๓๓}

ความเมตตาที่เรียกว่า “เมตตาอัปปมัญญา” คือ มีความรักความปรารถนาดีที่ไม่มีประมาณ ไม่จำเพาะจงเจาะสัตว์บุคคล นั่นคือ เป็นความรัก ความปรารถนาดีต่อมนุษย์และสัตว์ทุกชนิด ทุก จำพวก และทุกภพ บุคคลผู้มีจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตาจึงมักจะมีคุณลักษณะสำคัญ ๕ ประการ ตามคุณลักษณะของความเมตตา ที่สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ ได้แก่ (๑) มีการคิด พุดและกระทำแต่สิ่งที่เป็นไปโดยอาการเกื้อกูลแก่คนสัตว์ทั้งหลาย (ลักษณะ) (๒) มีการน้อมนำแต่ สิ่งที่เป็นประโยชน์เข้าไปให้แก่คนสัตว์ทั้งหลาย (หน้าที่หรือรส) (๓) หากมีความอาฆาตแค้นเคือง ก็ สามารถกำจัดให้หมดไปจากใจได้ (ผลปรากฏ หรือปัจจุบัฏฐาน) (๔) อยากรเห็นภาวะที่น่าพอใจ เจริญใจของสัตว์ทั้งหลาย (ปัสถาน) และ (๕) มีจิตใจที่สงบจากความพยายาบปองร้ายบุคคลและ สัตว์เป็นสมบัติ^{๓๔}

^{๒๙} ชุม. (ไทย) ๒๙/๒๐๒/๕๙๐.

^{๓๐} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๗๕/๕๒๙.

^{๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑/๒ ขนาด ตัวอักษรใหญ่, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินตติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒๔.

^{๓๒} สุชาวี พลอยชุม (ผู้รวบรวม), สารานุกรมพระพุทธศาสนา : ประมวลจากพระนิพนธ์สมเด็จพระมหา สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๓๖.

^{๓๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓/๔๒๗.

^{๓๔} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๗๕/๕๒๙.

(๒) **ความกรุณา** คือ ความสงสาร กิริยาที่สงสาร ภาวะที่สงสารในสัตว์ทั้งหลาย กรุณาเจโตวิมุตติ (จิตหลุดพ้นด้วยความกรุณา)^{๓๕} หมายถึง ภาวะแห่งจิตใจที่หวั่นไหวเพราะเห็นความทุกข์ ความเดือดร้อนของคนสัตว์อื่น และการบำบัดช่วยเหลือทำให้ความทุกข์เหล่านั้นหมดไป^{๓๖} ความคิดปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่สัตว์ทั้งปวง^{๓๗} ดังมีพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุผู้มีจิตสทรคตด้วยกรุณา แผ่ไปยังสัตว์โลกทั้งปวง เหมือนบุคคลเห็นคนผู้หนึ่ง ซึ่งตกทุกข์ได้ยาก แล้วพึงสงสาร ฉะนั้น”^{๓๘}

ความกรุณานี้เรียกว่า “กรุณาอัปมัชฌา” คือ ความกรุณาที่ไม่มีประมาณต่อสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลที่มีความกรุณาจะมีคุณลักษณะสำคัญ ๕ ประการตามคุณลักษณะความกรุณาที่สนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ ได้แก่ (๑) มีการเป็นไปแห่งอาการช่วยบำบัดความทุกข์แก่คนสัตว์ทั้งหลาย (ลักษณะ) (๒) มีการช่วยกำจัดความทุกข์ของผู้อื่นสัตว์อื่น (หน้าที่หรือผล) (๓) มีความไม่เบียดเบียนหรือวิหิงสา (ผลปรากฏ หรือปัจจุภูมฺวาน) (๔) มีการเห็นสัตว์บุคคลผู้ถูกทุกข์ครอบงำแล้วไม่มีที่พึงพิง และ (๕) มีจิตใจที่มีความสงบจากความเบียดเบียนเป็นสมบัติ^{๓๙}

หลักเบญจธรรมทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นหลักการที่สนับสนุนและส่งเสริมหลักปาณาติบาต คือ ไม่ให้เกิดการกระทำปาณาติบาตหรือฆ่าสัตว์ เมื่อพิจารณาหลักการทั้ง ๒ แล้วจะพบว่า ในขณะเดียวกันหลักเกณฑ์นี้ก็ยิ่งสอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดที่ว่าด้วยสิทธิสัตว์ทุกข้อที่กล่าวมา

๔. บทสรุป

แนวความคิดที่ว่าด้วยสิทธิสัตว์เริ่มต้นในสังคมตะวันตก มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อปกป้องสัตว์จากการกระทำทารุณกรรมและการฆ่าด้วยวิธีการต่างๆ จากมนุษย์ ผู้หยิ่งทะนงตนในความเป็นมนุษย์ ผู้ประหลูกว่าบรรดาสัตว์อื่นๆ ในโลกนี้ ที่เรียกว่า แนวความคิดแบบ “เผ่าพันธุ์นิยม” เหตุผลสำคัญที่บรรดานักสิทธิสัตว์นำมาสนับสนุน คือ (๑) มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์ในแ่งนี้มนุษย์จึงอยู่ในฐานะเป็นญาติกับสัตว์อื่นๆ ไม่ใช่เป็นนาย (๒) แม้มนุษย์จะเหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านภาษาและเหตุผลก็ตาม แต่สิ่งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์มีสิทธิที่จะทำลายชีวิตหรือทารุณกรรมสัตว์

^{๓๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๕๓/๔๒๘.

^{๓๖} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๗๕/๕๒๙.

^{๓๗} ชู.เถร.อ. (ไทย) ๕๓/๒๒๗.

^{๓๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๕๓/๔๒๘.

^{๓๙} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๗๕/๕๒๙.

อื่นตามใจชอบได้ (๓) การที่มนุษย์เหนือกว่าสัตว์อื่นในด้านใดด้านหนึ่งนี้จึงควรทำให้มนุษย์พัฒนาจริยธรรมของตนเองให้สูงขึ้น และขยายขอบเขตสิทธิครอบคลุมไปถึงสัตว์อื่นๆ ด้วย (๔) มนุษย์และสัตว์มีจิตใจที่เหมือนกัน คือ มีจิตใจที่รักชีวิต รักความสุขเกลียดความทุกข์

ในส่วนของพระพุทธศาสนานั้น หลักเบญจศีลที่สอดคล้องและสนับสนุนแนวความคิดสิทธิสัตว์ ลิกขาบทที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง ซึ่งมีหลักเกณฑ์สำคัญ ๓ ประการ คือ (๑) ขอบเขตของสัตว์มีชีวิต (ปาณะ) ที่ได้รับการคุ้มครองในลิกขาบทนี้คือมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ ๑, (๒) เจตนาเจตนาของลิกขาบทนี้ถือเอาธรรมชาติของสัตว์มีชีวิตทุกชนิด ซึ่งรักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ ไม่ต้องการให้ใครมาทำลายชีวิตตน สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ ๔, (๓) โทษในแง่ศีลถือว่า การฆ่าสัตว์ทุกชนิดไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน ไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ย่อมมีโทษสถานเดียวคือศีลขาด ซึ่งสอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ ๑, (๔) แนวคิดว่าด้วยการฆ่า มีความหมายครอบคลุมการกระทำทุกชนิดที่ทำให้คนและสัตว์ต้องตาย ตลอดจนการทำร้ายร่างกายมนุษย์ และการทำทารุณต่อสัตว์ให้ต้องบาดเจ็บหรือพิการ ต้องทนทุกข์ทรมาน ถือว่าเป็นข้อห้ามตามลิกขาบทนี้ ซึ่งสอดคล้องและสนับสนุนสิทธิสัตว์ข้อ ๒, (๕) เบญจศีลเป็นธรรมสำหรับมนุษย์ คือ เป็นธรรมที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ เป็นผู้มั่งใจสูงส่งด้วยคุณธรรม ไม่เบียดเบียนตนเอง บุคคลอื่น ตลอดจนสัตว์อื่น สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดสิทธิสัตว์ข้อที่ ๒ และ ๓

ส่วนเบญจธรรมที่สนับสนุนสิทธิสัตว์คือ (๑) เมตตา ความปรารถนาดีต่อมนุษย์และสัตว์ และ (๒) กรุณา ความสงสาร ปรารถนาให้มนุษย์และสัตว์หลุดพ้นจากความทุกข์ หลักการนี้สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดด้วยสิทธิสัตว์ทุกๆ ข้อ ดังนั้น ถึงแม้ว่าสิทธิสัตว์จะไม่ปรากฏมีในพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่แนวความคิดนี้ก็มิสอดคล้องและผสมผสานอยู่กับหลักธรรมวินัยข้อต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะหลักเบญจศีล-เบญจธรรม ข้อปาณาติปาตา-เมตตากฎนาจึงอาจกล่าวได้ว่า หลักเบญจศีล-เบญจธรรมคู่นี้เป็นแนวความคิดว่าด้วยสิทธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาหมกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

เดวิด คินส์ลีย์ (David R. Kinsley). **นิเวศวิทยากับศาสนา: จิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่าง**

วัฒนธรรม. แปลโดย ลภาพรรณ คุภามันตรา. จาก Ecology and Religion: Ecological

Spirituality in Cross-Cultural Perspective. กรุงเทพมหานคร : สวณเงินมีมา, ๒๕๕๑.

เนืองน้อย บุญเนตร. **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม: โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก.**

กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ปิ่น มุกข์นันท. **แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักรรรมตรี.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาหมกุฏ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖.

กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑/๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท

เอส. อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

วคิน อินทสระ. **หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท).** พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). **หลักพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กาญจนบุรี : สหาย

พัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **เบญจศีลและเบญจธรรม หลักสูตรธรรมศึกษา**

ชั้นตรี. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สุชาวี พลอยชุม (ผู้รวบรวม). **สารานุกรมพระพุทธศาสนา : ประมวลจากพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๒. ภาษาอังกฤษ

Salt, Henry. **Animals' Right Considerated in Relative to Social Progress**. New York : 1894.

Singer, Peter. **Animal Liberation: A New Ethics for our Treatment of Animals**. New York : A New York Review Book, 1975.

๓. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ชวลีพร บุตรโคตร ศูนย์ข่าว TCIJ (tcijinfo@gmail.com). **เปิดข้อมูลลับ “แก๊งฆ่า-เปิบช้างแก่งกระจาน”**. ศูนย์ข้อมูลและข่าวสืบสวนเพื่อสิทธิพลเมือง (TCIJ), หน้าแรก ๒ ข่าวเจาะ ๒ เปิดข้อมูลลับ “แก๊งฆ่า-เปิบช้างแก่งกระจาน”, ๑๒ มกราคม ๒๕๕๕, <<http://www.tcijthai.com/investigative-story/1161>>.

มติชนออนไลน์ (Matichon Online) (www.matichon.co.th). **ไทยจาวซ่า สืบตปท.ตีข่าวหลายจับสุนัขเป็นนับพันขายข้ามชาติ เผยชื่อ ๑๑ ปท.เปิบเนื้อแก๊งเอง**. มติชนออนไลน์, วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๔, เวลา ๑๖:๐๐: ๕๒ น., หน้าแรก, <http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1313298163&grpId=00&catid&subcatid>.

อุทกภัย : พุทธบูรณาการบริหารจัดการน้ำ ที่พึงประสงค์ในสังคมไทย

Flood : Integrating Buddhism in Desirable Approach to Water Management in Thai Society

सानู มหัทธนาตุลย์, อรชร ไกรจักร,
ขันทอง วัฒนประดิษฐ์, พรรณชนก อีระกุล

Sanu Mahatthanadull, Orachorn Kraichak,
Khanthong Wattanapradith, Phanchanok Teerakul

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

ประเทศไทยได้ประสบกับอุทกภัยมาบ่อยครั้ง โดยผลกระทบความเสียหายที่สังคมไทยได้รับจากอุทกภัยก็จะดูเหมือนจะทวีความรุนแรงขึ้นทุกปี แม้ว่าทางภาครัฐได้ทุ่มเทงบประมาณในด้านการช่วยเหลือและพัฒนาโครงสร้างมาอย่างต่อเนื่อง ทว่าก็ยังไม่สามารถทำให้เกิดการบริหารจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนได้ คณะผู้เขียนได้นำเอาหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ปัญหา สาเหตุ และเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการน้ำที่พึงประสงค์ของประเทศไทย โดยมุ่งเน้นที่การวิเคราะห์ข้อบกพร่องของการแก้ปัญหาที่เน้นด้านโครงสร้างทั้งในและต่างประเทศ รวบรวมแนวคิดและข้อเสนอแนะจากนักวิชาการหลายสาขา อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการพัฒนานโยบายทางจิตวิญญาณ และโน้มนำเอาพุทธวิธีมาปรับใช้ในการแก้ไขและรับมือกับปัญหาอุทกภัยดังที่ได้สรุปไว้ในแนวทาง นววิธี

Abstract

Years after years, Thailand has continued to experience severe damages from seasoning flooding. Despite the continuing efforts to improve physical structures to minimize the damage from the flood, the government fails to implement a successful and sustainable water management plan. In this paper, we attempted to re-analyze the causes and problems associated with flooding in the context current Thai society, from a Buddhist perspective. We described the downfalls of the government's obsessive focus on physical structure improvement (e.g. dams and waterways) both in Thailand and other countries, as well as highlighted important suggestions from experts in the field of water management. In particular, we focused on the lack of the implementation of "spiritual structure" in the current management. We demonstrated that many Buddhist principles could be used in a large-scale water management, as well as in personal preparation for disastrous events. The suggested approaches were summarized in our "Navavithi" plan.

๑. บทนำ

ปัจจุบัน ภาวะโลกร้อนนับเป็นปัญหาที่มนุษยชาติให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะส่งผลกระทบให้ธรรมชาติวิปริตผิดเพี้ยนไปจากแต่ก่อนมาก เมื่อโลกทวีความร้อนมากยิ่งขึ้น ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ผิดปกติก็จะถูกกระตุ้นให้ปรากฏออกมาในรูปแบบของความผิดปกติจากธรรมชาติที่ผันแปรเปลี่ยนไป ปรากฏการณ์เอลนีโญ และลานีญา^๑ ภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมีความถี่มากยิ่งขึ้น แผ่นดินไหว สึนามิ ภูเขาไฟระเบิด ภูเขาถล่ม น้ำป่าไหลหลาก น้ำท่วมฉับพลัน ฯลฯ^๒ หากกล่าวถึง "ปัญหาเรื่องน้ำ" เป็นปัญหาที่กินความหมายกว้าง หมายรวมถึง ปัญหา

^๑ เอลนีโญ/ลานีญา คือ ความผันแปรของระบบอากาศในซีกโลกใต้ (อังกฤษ: El Niño/La Niña-Southern Oscillation) หรือ เอนโซ (ENSO) เอลนีโญเป็นปรากฏการณ์ที่อุณหภูมิมหาสมุทรอุ่นขึ้นผิดปกติ ประกอบกับความดันบรรยากาศสูงบริเวณมหาสมุทรแปซิฟิกด้านตะวันตกส่วนลานีญาเป็นปรากฏการณ์ที่อุณหภูมิมหาสมุทรเย็นลงผิดปกติ ประกอบกับความดันบรรยากาศต่ำบริเวณมหาสมุทรแปซิฟิกด้านตะวันตก, In Solomon, S., D. Qin, M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K.B. Averyt, M. Tignor and H.L. Miller. **Climate Change 2007 : The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.** (Cambridge : Cambridge University Press). หน้า 235-336.

^๒ คำนาย อภิปรีชญาสกุล, **วิกฤตการณ์น้ำท่วมประเทศไทย ปี ๒๕๕๔ : วิเคราะห์สาเหตุ แนวทางป้องกัน และลดความเสียหายจากน้ำท่วม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โฟกัสมีเดีย แอนด์พับลิชซิ่ง จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า คำนำ.

น้ำเสียที่มาจากโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ อันเนื่องมาจากสังคมโลกที่เน้นหนักไปทางด้านสังคม อุตสาหกรรมมากขึ้น แต่ในที่นี่จะหมายความถึง ปัญหาอุทกภัย (น้ำท่วมขัง) เป็นสำคัญ แท้จริงแล้วมีสาเหตุมาจากการกระทำของมนุษย์ที่ผ่านมาหรือไม่? หากมนุษย์เป็นสาเหตุหรือมีส่วนทำให้เกิดขึ้น ดังนั้นมนุษย์ควรที่จะตระหนักรู้และมีส่วนรับผิดชอบต่อการกระทำดังกล่าวหรือไม่? อย่างไร? และเรามีทางออกกับปัญหานี้อย่างไร?

อุทกภัยเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ที่ผ่านมามีได้พัดพาเอามวลน้ำมหาศาลเข้าโจมตีกรุงเทพมหานคร เมืองหลวงปัจจุบันของประเทศไทย ส่งผลเสียหายแก่ประเทศชาติทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค รัฐบาลต้องอนุมัติเงินงบประมาณเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยหรือปรับปรุงพื้นที่ประสบภัยนับเป็นจำนวนเงินมากมายมหาศาล^๓ งบประมาณเหล่านั้นสมควรต้องเสียไปหากมีการวางแผนรับมือ “ปัญหาน้ำท่วมขัง” ไว้อย่างรวดเร็วก็ตาม ปัญหาน้ำท่วมขังที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ส่วนหนึ่งมาจากการขาดความรู้ของภาคประชาชน ต่อธรรมชาติของน้ำ และต่อการบริหารจัดการน้ำที่ชัดเจนจากภาครัฐ บทความนี้จะอภิปรายการนำฐานความคิดทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการเข้ากับศาสตร์แขนงต่างๆ และนำเสนอแนวทางในการบูรณาการแก้ไขและจัดการน้ำที่พึงประสงค์ในสังคมไทย โดยมุ่งหาคำตอบให้กับปัญหาดังกล่าวที่ว่า อะไรเป็นปัญหาที่แท้จริงจากสถานการณ์น้ำท่วมขังกรุงเทพฯ? เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ที่ผ่านมามีทางออกอย่างไร? เราควรวางท่าทีต่อน้ำเช่นใด? และอะไรคือแนวทางในการแก้ไขและจัดการน้ำที่พึงประสงค์?

๒. ปัญหาน้ำท่วมขัง : ภัยพิบัติของโลกปัจจุบัน

ปัญหาน้ำท่วมขัง ล้วนแล้วแต่เกิดเนื่องจากเหตุและปัจจัยหลายประการ ตั้งแต่ระดับน้ำในทะเล ปริมาณการเติมน้ำในเขื่อน ปริมาณน้ำฝนที่ตก รวมถึงแผนการบริหารจัดการน้ำ อะไรเป็นปัจจัยหลักๆ ที่ก่อให้เกิดปัญหากันแน่ เราจะลองวิเคราะห์โดยแยกปัญหาดังกล่าวออกเป็น ๒ ลักษณะคือ ด้านกายภาพและด้านจิตภาพ ดังนี้

๒.๑ ปัญหาการบริหารจัดการน้ำเชิงโครงสร้าง (ด้านกายภาพ)

มีข้อมูลที่น่าสนใจจากกรมอุตุวิทยามหาวิทยาลัยที่มีมาตั้งแต่ปี ๒๕๔๙-๒๕๕๔ รายงานว่า ปริมาณน้ำฝนตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนตุลาคม ๒๕๕๔ พบว่าจังหวัดตั้งแต่ภาคเหนือจนถึงจังหวัดลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีปริมาณน้ำฝนรวมในแต่ละภาค รวมถึงแต่ละจังหวัดที่สะสมก็ไม่อยู่ในระดับที่จะเกิด

^๓ ชาญวิทย์ สุตพันธ์, ภัยพิบัติทางน้ำและการช่วยเหลือผู้ประสบภัย, วารสารสำนักงานการระบายน้ำ, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑๑ (มิถุนายน ๒๕๕๐), หน้า ๒๒.

ปัญหาน้ำท่วมใหญ่ในปี ๒๕๕๔ ฉะนั้นน้ำท่วมในครั้งนี้ สาเหตุน่าจะเกิดจากพฤติกรรมกรรมการควบคุมการระบายน้ำที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งเกิดจากวิกฤตข้อมูลประกอบการตัดสินใจที่ขาดความสมบูรณ์ การขาดองค์ความรู้ การขาดการตัดสินใจที่ทันเวลา คน และการขาดความร่วมมือกันจากทุกภาคส่วน^๔ ซึ่งเป็นปัญหาการบริหารจัดการน้ำในเชิงโครงสร้างระบบ (กายภาพ) ซึ่งนำไปสู่คำถามที่ผุดขึ้นมาในใจประชาชนว่า “เรามีการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำได้ดีเพียงใด?” หรือ “ระบบการบริหารจัดการน้ำที่มีอยู่ดีหรือไม่?” หรือ “ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำงานกันเต็มที่แล้วหรือยัง?” หากภาครัฐไม่สามารถตอบคำถามเหล่านี้ให้กับประชาชนได้ อาจส่งผลให้ความเชื่อมั่นต่อผู้บริหารประเทศเสื่อมถอยลง ซึ่งก็จะไปกระทบต่อระบบการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างเป็นลูกโซ่

๒.๒ ปัญหาการบริหารจัดการน้ำเชิงจิตวิญญาณ (ด้านจิตภาพ)

ปัญหาอีกมิติหนึ่งที่จะมองข้ามไปไม่ได้ก็คือ ปัญหาเชิงจิตวิญญาณ (จิตภาพ) ซึ่งเป็นปัญหาที่อยู่ภายในความคิดมนุษย์ในเชิงนามธรรม เป็นเรื่องของจิตใจ แสดงออกมาในรูปแบบของการไม่เข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริง ยกตัวอย่างเช่น ปัญหาเรื่องความคิดฝังหัวที่ว่า “กรุงเทพฯ จะต้องไม่เกิดน้ำท่วม” ซึ่งเป็นสิ่งที่ฝืนธรรมชาติและความเป็นไปได้ยาก โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากสถิติการเกิดปัญหาน้ำท่วมใหญ่ที่ผ่านมาในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่ปริมณฑลรวม ๖ ครั้งด้วยกันคือในปีพุทธศักราช ๒๕๑๘, ๒๕๒๑, ๒๕๒๓, ๒๕๒๖, ๒๕๓๘ และ ๒๕๕๔ สถิติตัวเลขนี้สื่อให้เราเห็นถึงภัยพิบัติทางน้ำที่ต่อเนื่องมาจากอดีต ถึงแม้ว่าบางช่วงจะกินเวลายาวนานกว่าช่วงอื่นก็ตาม แต่ก็มิได้หมายความว่าจะไม่เกิดอีก กอปรกับชัยภูมิที่ตั้งของกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มด้วย ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า “กรุงเทพฯ จะเกิดน้ำท่วมอีกในอนาคต” ไม่ช้าก็เร็ว ดังนั้นความคิดที่ว่า “กรุงเทพฯ จะต้องไม่เกิดน้ำท่วม” จึงเป็นความคิดที่ขัดแย้งต่อความเป็นจริง ขัดต่อธรรมชาติ และเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก เมื่อความคิดประเภทนี้ผนวกเข้ากับความไม่เชื่อมั่นในตัวผู้บริหารประเทศดังกล่าวมาแล้ว ปัญหาเชิงจิตวิญญาณ (จิตภาพ) จึงทวีความรุนแรงขึ้นอีก ในท้ายที่สุด เราก็ไม่สามารถจับต้นชนปลายได้ถูก ไม่สามารถแยกแยะปัญหาเชิงโครงสร้างระบบ (กายภาพ) ออกจากปัญหาเชิงจิตวิญญาณ (จิตภาพ) เมื่อกำหนดปัญหาผิด จึงนำไปสู่การสืบหาสาเหตุผิด เมื่อสาเหตุผิด การกำหนดเป้าหมายและวิธีการก็ผิดตลอดทั้งสาย ขัดต่อหลักการแก้ปัญหาตามกรอบแห่งอริยสัจ

^๔ คำนาย อภิปรีชญาสกุล, วิกฤตการณ์น้ำท่วมประเทศไทย ปี ๒๕๕๔ : วิเคราะห์สาเหตุ แนวทางป้องกัน และลดความเสียหายจากน้ำท่วม, หน้า ๒๑.

๒.๓ ต่างประเทศเขามีการบริหารจัดการน้ำท่วมอย่างไร ?

ประเทศเนเธอร์แลนด์ มีการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบที่ถือว่าเป็นแบบจำลอง (model) ของการบริหารจัดการน้ำในเชิงโครงสร้าง (กายภาพ) ที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดแห่งหนึ่ง แต่ถึงกระนั้น ระบบดังกล่าวก็จำเป็นต้องมีการพัฒนาเพื่อปรับโครงสร้างของระบบอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับภัยพิบัติทางน้ำที่ทวีความรุนแรงขึ้นตามสภาวะโลกร้อนดังกล่าวมาแล้ว ยุทธศาสตร์หนึ่งรัฐบาลนำมาใช้ ชื่อว่า “เนเธอร์แลนด์อยู่กับน้ำ” ซึ่งเป็นการประกาศให้ประชาชนชาวเนเธอร์แลนด์มีความรู้ ว่า พวกเขาอาศัยอยู่กับน้ำ ได้โดยการพึ่งพาอาศัยน้ำ และให้ความสำคัญกับระบบป้องกันโดยเฉพาะ “ระบบตรวจวัดน้ำ” เป็นสำคัญ^๕ เมื่อมองกลับมาถึงประเทศฝ่ายตะวันออก เช่น ประเทศสาธารณรัฐประชาชนชาวจีน พบว่า ชาวจีนประสบกับภัยพิบัติที่เกิดจากน้ำท่วมขังมาเนิ่นนานเช่นกัน การขาดหัวข่าวเรื่องภัยพิบัติน้ำท่วมขังจากหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นเป็นข่าวจริงที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกกับประชาชนชาวจีนทั่วทุกภูมิภาคตั้งแต่ภาคเหนือตลอดไปจนถึงภาคใต้ของจีน

จากการศึกษา พบว่าประเทศจีนจะมีแผนมาตรการการบริหารจัดการน้ำที่เป็นระบบทัดเทียมประเทศ เนเธอร์แลนด์ โดยมีแนวทางสอดคล้องกันถึง ๙ ประการ ดังนี้คือ (๑) ป้องกันพื้นที่ทางการเกษตร (๒) มีแผนโครงการระยะยาว ๕๐ ปี และ ๑๐๐ ปี (๓) มีคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำและแบ่งความรับผิดชอบให้แก่แต่ละพื้นที่ร่วมตัดสินใจ (๔) มีกฎหมายเรื่องน้ำ (๕) มีการบริหารจัดการน้ำเต็มระบบ (๖) ให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (๗) มีระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ และระบบสัญญาณเตือนภัยที่ดี (๘) มีคณะทำงานในการต่อสู้ป้องกันน้ำท่วมจากภาครัฐและเอกชน (ทหาร ตำรวจ ประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง) และ (๙) ใช้เทคโนโลยีเข้าช่วย เช่น ระบบเครื่องสูบน้ำ ระบบป้องกันทะเลหนุน ระบบเขื่อนกันน้ำล้นริมทะเล และระบบวาล์วเปิดปิดน้ำ^๖

นอกเหนือจากแนวทางในการบริหารจัดการน้ำที่สอดคล้องกันแล้ว ประเทศ เนเธอร์แลนด์ และประเทศจีน ยังมีคุณลักษณะที่คล้ายกันอยู่อีกหลายประการ เช่น ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจใน “ธรรมชาติของน้ำ” และมีความเชื่อมั่นในตัวผู้นำ (อาศัยพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมและศาสนา) ในเรื่องการบริหารจัดการน้ำของภาครัฐ โดยอาศัยระบบการบริหารจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ เช่น การสร้างเขื่อน ระบบสูบน้ำ บ่อน้ำ วาล์วคุมน้ำ แบบจำลองความเสียหาย ที่สำคัญที่สุดได้แก่ การมีกฎหมายเรื่องน้ำบังคับใช้เป็นรูปธรรม ที่นับเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมให้แผนแม่บทต่างๆ จากผู้นำรัฐบาล ดำเนินการต่อไปได้อย่างราบรื่น

^๕ Deltawerken online. **The Dutch live with water.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.deltawerken.com/New-water-management-in-the-Netherlands/353.html> [๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

^๖ คำนาย อภิรัชชภาณุกุล, **วิกฤตการณ์น้ำท่วมประเทศไทย ปี ๒๕๕๔ : วิเคราะห์สาเหตุ แนวทางป้องกันและลดความเสียหายจากน้ำท่วม**, หน้า ๒๓๐-๒๓๓.

๓. หลักการและแนวทางในการบริหารจัดการน้ำเชิงพุทธ

พระพุทธศาสนามีทางออกเรื่องการบริหารจัดการน้ำอย่างไร? และเราควรวางท่าทีต่อน้ำเช่นใด? เพื่อที่จะตอบคำถามเหล่านี้ เราคงต้องพิจารณามุมมองจากพระพุทธศาสนาที่มีต่อ “น้ำ” เสียก่อน พระพุทธศาสนามีท่าทีที่เป็นมิตรต่อน้ำ โดยมีได้มองเห็น “น้ำ” ว่าเป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่ หากแต่มองว่าเป็นธรรมนิยามหรือความเป็นไปตามธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ปรกติของโลก ด้วยเหตุที่ว่า “โลก” หมายถึงสภาพที่จะต้องแตกสลายไป^๗ ทั้งสัตว์โลก ล้างขารโลก และโอกาสโลก คือโลกในความหมายของผืนแผ่นดิน ก็ต้องแตกสลายไปในที่สุดเช่นกัน ดังนั้น พระพุทธองค์และเหล่าสาวกนั้นดูประหนึ่งว่าจะไม่ค่อยให้ความสำคัญแก่โลกภายนอกมากนัก^๘ จุดประสงค์หลักที่สำคัญนั้นน่าจะวิเคราะห์ได้ว่า เมื่อทุกคนเข้าใจโลกที่ว่าด้วยจิตภาพหรือโลกภายในอย่างถ่องแท้แล้ว ก็ย่อมมองเห็นโลกภายนอกที่เกิดขึ้นรอบกายภาพนั้นตามความเป็นจริง^๙

๓.๑ พระพุทธศาสนากับแนวคิดเรื่อง “น้ำ”

น้ำเป็นปฐมธาตุของโลก^{๑๐} มหาปฐพีนี้ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ เวลาที่ลมพายุพัดแรงย่อมทำให้น้ำกระเพื่อม น้ำที่กระเพื่อมย่อมทำให้แผ่นดินไหวตาม นี่เป็นเหตุปัจจัยประการที่ ๑ ที่ทำให้แผ่นดินไหวอย่างรุนแรง^{๑๑} น้ำมีอำนาจการทำลายล้างถึงระดับที่สามารถทำให้จักรวาลและโลกถูกทำลายได้^{๑๒} ถึงกระนั้น พระพุทธศาสนายังกลับให้ความสำคัญและมีท่าทีที่เป็นมิตรกับ “น้ำ” เพราะถือว่าน้ำเป็นองค์ประกอบหนึ่งภายในร่างกาย และมีประโยชน์มหาศาลต่อสัตว์โลก น้ำมีอยู่ทั้งภายในและภายนอกตัวมนุษย์ แทรกซึมอยู่ทุกอณูของชั้นบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อม ฝนที่ตกลงมาก็จะเกี่ยวเนื่องกับพืชพันธุ์ธัญญาหารอันเป็นอาหารให้สัตว์ และเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของสัตว์ในระบบนิเวศด้วย

^๗ ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๖๘/๑๖.

^๘ พระมหาสมจินต์ สมนุปญโญ, “นรกสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๒.

^๙ พระมหาพรชชา ธมฺมหาโส (นิตฺยญฺยากร), พุทธจักรวาลวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕.

^{๑๐} คูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.

^{๑๑} อัง.อภฺจฺจก. (ไทย) ๒๓/๗๐/๓๗๗.

^{๑๒} สาเหตุที่จักรวาลและโลกถูกทำลาย มีอยู่ ๓ ประการคือ ถูกทำลายด้วยไฟ ถูกทำลายด้วยน้ำ และถูกทำลายด้วยลม, อัง.สตุตฺก. (ไทย) ๒๓/๖๖/๑๓๒-๑๓๖.

อย่างไรก็ตาม ในพระอภิธรรมปิฎก มีหลักฐานที่กล่าวถึง “อุทกภัย” ว่าเป็นภัยชนิดหนึ่งที่อยู่ ในภัย ๔ ประการ^{๑๓} ซึ่งแสดงให้เห็นบริบทของภัยในสมัยพุทธกาลว่า “อุทกภัย” ก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตประจำวัน ในฐานะเป็นภัยพิบัติของผู้คนและสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว มิได้เพิ่งเกิดขึ้นในปัจจุบัน เป็นเรื่องปกติธรรมดา ดังนั้น เมื่อภัยธรรมชาติเกิดขึ้น เราจึงควรสำรวจจิตใจและท่าทีของตนก่อนเป็นอันดับแรกว่าเราเห็นปรากฏการณ์นั้นว่าเป็นเพียงความล้มพันธ์ของธรรมชาติที่ดำเนินไปตามหลักปัจจัยสัมพันธ์ อย่างที่เป็นจริงหรือไม่ ?

๓.๒ ท่าทีพระพุทธศาสนาต่อการบริหารจัดการน้ำเชิงโครงสร้าง (ด้านกายภาพ)

ในพระวินัยปิฎก มีหลักฐานเรื่องน้ำท่วมอยู่หลายแห่งที่สืบเนื่องมาจากพื้นที่เหล่านั้นต่ำ เช่น เรื่องโรงสะดึงที่จกรม เรือนไฟ ชุมเรือนไฟ ศาลาเรือนไฟและบ่อน้ำ^{๑๔} วิหาร หอฉัน^{๑๕} และชุม ประดู^{๑๖} ประเด็นที่น่าสนใจมีอยู่ว่า การแก้ปัญหาน้ำท่วมนี้ พระพุทธองค์ทรงแก้ไขโดยการให้ถมพื้นที่ให้สูงขึ้นเท่านั้น ก็จะไม่ถูกน้ำท่วมได้ นับเป็นพุทธวิธีที่ง่ายและไม่มีความซับซ้อน แก้ปัญหาอย่างตรง สาเหตุ (สาเหตุเกิดจากพื้นที่นั้นต่ำ) นอกจากนั้นเมื่อมีปัญหาน้ำท่วมขัง ก็ทรงอนุญาตที่ระบายน้ำเพื่อ ระบายน้ำที่ท่วมขังออกจากพื้นที่ดังพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตที่ระบายน้ำ”^{๑๗} พุทธวิธีในการแก้ไขปัญหานี้ จะเห็นได้ว่า เป็นการเข้าไปแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง (กายภาพ) โดยอาศัยหลักการทางธรรมชาติเรื่องแรงโน้มถ่วงของโลกที่ทำให้ธรรมชาติของน้ำจะไหลจากที่สูงลงสู่ ที่ต่ำ ดังนั้นเมื่อภูมิประเทศหรือสถานที่อยู่ ตั้งอยู่ในที่ลุ่มต่ำ น้ำก็ย่อมเข้าท่วมขังได้ง่าย กล่าวอีกนัย หนึ่งได้ว่า การอยู่ในภูมิประเทศอันควร (ปฏิรูปประเทศ) ย่อมเป็นสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสมกว่า ดังใน คัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวรรค จัมมขันธ์กะ พระพุทธองค์ทรงกำหนดเขตแดนภูมิประเทศ (ผังเมือง) โดยแบ่งออกเป็น ปัจฉันตชนบท และ มัชฌิมชนบทดังนี้

^{๑๓} ภัย ๔ คือ (๑) ราชภัย หมายถึง ภัยเกิดแต่พระราชา (๒) โจรภัย หมายถึง ภัยเกิดแต่โจร (๓) อัคคีภัย หมายถึง ภัยเกิดแต่ไฟ และ (๔) อุทกภัย หมายถึง ภัยเกิดแต่น้ำท่วม, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๓๓/๕๙๑.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๗-๒๖๑/๒๓-๓๓.

^{๑๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๑/๑๐๖.

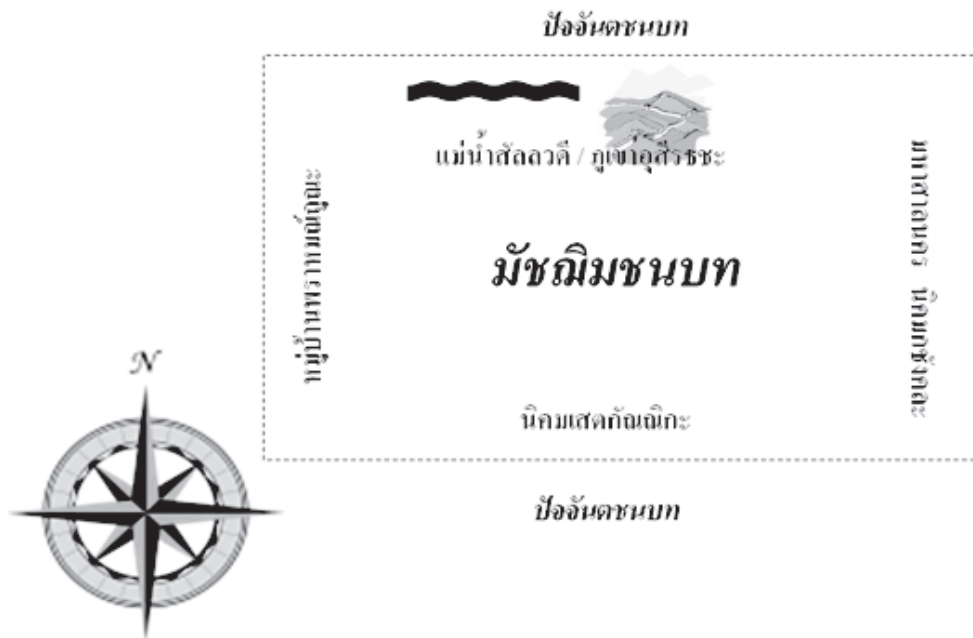
^{๑๖} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๐-๓๐๒/๑๐๓-๑๐๘.

^{๑๗} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๒/๗๘.

บรรดาชนบทเหล่านั้น ปัจฉิมชนบทกำหนดเขตไว้ ดังนี้
 ทางทิศตะวันออกมีนิคมกชังคละ เป็นขอบเขต ถัดเข้ามาถึงมหาศาลนคร...ทางทิศ
 เหนือมีแม่น้ำสลลวดี เป็นขอบเขต...ทางทิศใต้มีนิคมเสตกัณณิกะเป็นขอบเขต...ทางทิศ
 ตะวันตกมีหมู่บ้านพราหมณ์ฤณะเป็นขอบเขต...ทางทิศอุดรมีภูเขาอุสุริชระเป็นขอบเขต พื้น
 เขตนั้นออกไปเป็นปัจฉิมชนบท ด้านในเป็นมัชฌิมชนบท^{๑๘}

เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนเรื่องการวางผังเมืองสมัยพุทธกาลแบบเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น
 ผู้เขียนนำเสนอ แผนภูมิที่ ๑ : แสดงการวางผังเมืองสมัยพุทธกาล ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๑ : แสดงการวางผังเมืองสมัยพุทธกาล

^{๑๘}วิ.มหา. (ไทย) ๕/๒๕๙/๓๙.

๓.๓ ทำที่พระพุทธศาสนา ต่อการบริหารจัดการน้ำเชิงจิตวิญญาณ (จิตภาพ)

การบริหารจัดการน้ำเชิงจิตวิญญาณ (จิตภาพ) หมายถึงการเข้าไปแก้ปัญหาที่สาเหตุที่แท้จริง คือที่จิตใจมนุษย์ หากวิเคราะห์ปัญหาเรื่องน้ำท่วมซึ่งผ่านกรอบแห่งอริยสังแล้วก็จะพบว่าปัญหาที่แท้จริงที่เกิดขึ้นย่อมไม่ใช่ปัญหาเชิงโครงสร้าง (กายภาพ) เพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวเนื่องกับปัญหาเชิงจิตวิญญาณ (จิตภาพ) ด้วย^{๑๙} เพื่อการแก้ปัญหาที่ตรงจุด นอกจากแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างแล้วก็ควรแก้ไขที่ปัญหาเชิงจิตวิญญาณควบคู่กันไปด้วยการวางท่าทีที่จะรับมือเพื่อให้อยู่กับน้ำได้อย่างมีความสุข แม้พระพุทธองค์เองก็ทรงเป็นตัวอย่างที่ดีของการอยู่ร่วมกับน้ำได้อย่างสันติ ดังปรากฏในวินัยปิฎก มหาวรรค เรื่องฝนตกน้ำท่วม ดังนี้

สมัยนั้น ฝนใหญ่นอกฤดูกาลตกลง เกิดห้วงน้ำใหญ่ สถานที่ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ก็ถูกน้ำท่วม...ทรงขับน้ำให้ออกไปโดยรอบเสด็จจงกรมบนพื้นดินที่มีฝุ่นฟุ้งขึ้นตรงกลาง ลำดับนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปะกล่าวว่า “พระมหาสมณะอย่าได้ถูกน้ำพัดไปเลย” พร้อมด้วยชฎิลเป็นอันมาก ลงเรือไปยังสถานที่ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคทรงขับน้ำให้ออกไปโดยรอบ เสด็จจงกรมบนพื้นที่มีฝุ่นฟุ้งขึ้นตรงกลาง จึงทูลถามว่า “ข้าแต่พระมหาสมณะ พระองค์ยังประทับอยู่ที่นี้หรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ถูกละ กัสสปะ เรายังอยู่ที่นี้”^{๒๐}

จากเหตุการณ์นี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระพุทธองค์ไม่ทรงหนีน้ำไปไหน แต่ทรงอยู่กับน้ำได้อย่างมีความสุข กล่าวคือมิได้ทรงเกิดความปริวิตกเหมือนอย่างชฎิลอุรุเวลกัสสปะเป็น ในทางตรงกันข้าม พระพุทธองค์ทรงเผชิญปัญหาด้วยจิตที่นิ่งสงบโดยแท้จริง นับเป็นภาวะของจิตใจที่สงบนิ่ง เต็มไปด้วยสัมมาสติ ดังที่พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส กล่าวถึงเรื่อง “อยู่กับน้ำให้เป็นไม่เห็นทุกข์” ว่า

เมื่อน้ำหลากมาก็ท่วมเพียงชั่วคราว แต่สิ่งที่ทุกข์กว่าคือน้ำท่วมใจคน มีทั้งน้ำความโลภ ต่างคนก็ต่างตุนน้ำดื่ม อาหารจนขาดตลาด ต่อมาคือน้ำความโกรธ เห็นความเสียหายมากมายก็พาลโมโห นิ่งเครียดนั่งด่ากันในเฟซบุ๊ก สุดท้ายคือน้ำความหลง หลงทางไม่รู้จะจัดการกับชีวิตอย่างไร^{๒๑}

^{๑๙} ปัญหาเชิงจิตวิญญาณ หรือจิตภาพ คือปัญหาที่เกิดจากจิตใจมนุษย์ เป็นปัญหาที่อยู่ภายในใจมนุษย์ ยกตัวอย่างเช่นกิเลสต่างๆ มีโอฆะ เป็นต้น ซึ่งแตกต่างกับปัญหาเชิงโครงสร้างระบบ หรือกายภาพ คือปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างระบบทางกายภาพ เป็นปัญหาที่อยู่ภายนอกตัวมนุษย์ เช่น ระบบเขื่อน ระบบระบายน้ำ ดันกันน้ำ รวมถึงการบริหารจัดการของมนุษย์ด้วย.

^{๒๐} วิ.มท. (ไทย) ๔/๕๐/๖๐.

^{๒๑} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นินฺยุตฺตยากร), **EM ใจ : อยู่กับน้ำให้เป็นไม่เห็นทุกข์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/468749?locale=th> [๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบกิเลสชนิดหนึ่งว่ามีลักษณะคล้ายกับห้วงน้ำที่อันตราย ได้แก่ “โอฆะ” (ห้วงน้ำคือกิเลส)^{๒๒} ซึ่งมีความหมายตามอรรถกถาจารย์ว่า หมายถึงกิเลสดูจน้ำท่วมพาผู้ตกไปให้พินาศ มี ๔ ประการ คือ (๑) กาโมฆะ หมายถึง โอฆะคือกาม (๒) ภโวฆะ หมายถึง โอฆะคือภพ (๓) ทิฏฐโฆฆะ หมายถึงโอฆะคือทิฏฐิ และ (๔) อวิชโฆฆะ หมายถึงโอฆะคืออวิชชา^{๒๓} การที่พระพุทธองค์ตรัสเรื่องโอฆะ เช่นนี้ย่อมสรุปให้เห็นได้อย่างชัดเจนถึงปัญหาในเชิงจิตวิญญาณ หรือจิตภาพว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งยวด ในสังยุตตนิคาย ชนธวารวรรค อตตทีปสูตร ว่าด้วยการมีตนเป็นเกาะ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย”^{๒๔} กล่าวโดยสรุป ในทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาที่จิตวิญญาณ หรือจิตภาพ มากกว่า แต่ก็มิได้ละเลยปัญหาโครงสร้างซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่เช่นกัน

๔. แนวทางในการบูรณาการแก้ไขและจัดการน้ำที่พึ่งประสงค์ในสังคมไทย

การเข้าไปแก้ไขปัญหาและบริหารจัดการน้ำที่พึ่งประสงค์นั้น พระพุทธศาสนาจำเป็นที่จะต้องบูรณาการ “ฐานคิด” ของพระพุทธศาสนาเข้ากับ “สรรพศาสตร์” เพื่ออธิบายลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุและปัจจัยตามหลัก ปัจจัยสัมพันธ์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อิทัปปัจจยตา” ดังที่ปรากฏอยู่ในสังยุตตนิคาย นิทานวรรค ปัจจัยสูตร พระสูตรว่าด้วยปัจจัย พระพุทธองค์ตรัสถึงปฏิจจสมุปบาทว่า “ภิกษุทั้งหลาย...เพราะชาติเป็นปัจจัย ชราและมรณะจึงมี ฯลฯ...ในกระบวนการนี้ ตถตา (ความเป็นอย่างนั้น) อวิตถตา (ความไม่คลาดเคลื่อน) อนัญญตตา (ความไม่เป็นอย่างอื่น) อิทัปปัจจยตา (ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้) ดังพรรณนามาจะนี่แล นี้เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท”^{๒๕}

หลักปฏิจจสมุปบาท (ปัจจัยสัมพันธ์) จะทำให้เรามองเห็นลักษณะของการมองสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติแบบ “เชื่อมโยง” เกี่ยวพันถึงกันและกันทั้งหมด ในลักษณะของความเชื่อมโยงจากสิ่งหนึ่งสู่อีกสิ่งหนึ่ง ในสรรพศาสตร์นั้นๆ ตั้งแต่ระดับจุลภาคจนถึงระดับมหาคลันมีความเกี่ยวเนื่องกันกับศาสตร์อื่นๆ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อก้าวถึงรัฐศาสตร์หรือการปกครอง ที่มีประชาชน องค์การ และผู้นำเป็นตัวแปร เมื่อระบบการปกครองขาดประสิทธิภาพ ก็หมายความว่า คุณภาพของประชาชนในสังคม (สังคมศาสตร์) ก็จะกระเพื่อมตามไปด้วย ส่งผลกระทบต่อไปถึงระบบเศรษฐกิจ

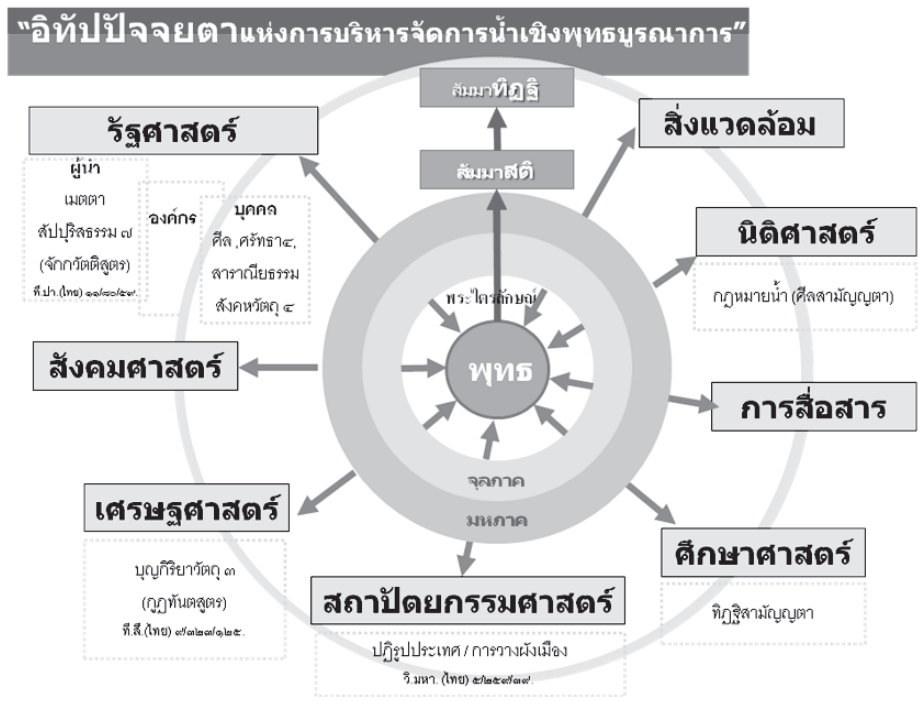
^{๒๒}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๖.

^{๒๓}ที่.ปา.อ. (บาลี) ๓/๑๒/๒๒๑, อัง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๙๖/๔๑๘.

^{๒๔}ส.ข. (ไทย) ๑๗/๔๓/๕๙.

^{๒๕}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๔.

(เศรษฐศาสตร์) โดยนัยที่ว่า เมื่อคุณภาพของประชากรต่ำลง ผู้คนในสังคมขาดคุณธรรม คีลธรรม รวมถึงจริยธรรมต่อกันแล้ว ภาวะขาดพร่องธรรมก็จะเกิดขึ้นในสังคมโลกซึ่งก็จะไปกระทบกระเทือนต่อสิ่งแวดล้อม ต่อโลกอย่างที่กำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน ในรูปแบบของภัยพิบัติน้ำท่วม ภาวะขาดพร่องธรรม ดังกล่าวยังกระทบกระเทือนต่อนิติศาสตร์อีกด้วย กล่าวคือ เมื่อขาดธรรม มนุษย์ก็มองกันและกันในเชิงวัตถุนิยมโดยไร้จิตใจ เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงต้องใช้ “กฎหมาย” ข้อมห้ามมาบังคับใช้ เพื่อห้ามพฤติกรรมมนุษย์ ไม่ให้ล่วงละเมิดทำผิดต่อผู้อื่น นอกจากนี้ภาวะขาดพร่องธรรมยังส่งผลกระทบต่อศึกษาศาสตร์ และการสื่อสารของมนุษย์อีกด้วย มนุษย์จะสื่อสารกันแบบวัตถุนิยม นอกเหนือที่เปลือกนอกเพียงอย่างเดียว ซึ่งแน่นอนว่าลักษณะต่างๆ ทั้งหมดก็จะปรากฏออกมาในรูปแบบของสถาบันตยกรรมศาสตร์ และสุดท้ายย้อนกลับไปที่กระทบต่อรัฐศาสตร์หรือการปกครอง เป็นผลกระทบต่อเนื่องไปไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยอำนาจแห่ง “พระไตรลักษณ์” ความเห็นในลักษณะดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ พระพุทธศาสนาเรียกว่า “สัมมาทิฎฐิ” เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ควบคู่ไปกับ “สติ” ในอันที่จะอยู่กับน้ำได้อย่างสันติ ดังแผนภูมิที่ ๒ แสดงอิทัปปัจจยตาแห่งการบริหารจัดการน้ำเชิงพุทธบูรณาการต่อไป

แผนภูมิที่ ๒ : แสดงอิทัปปัจจยตาแห่งการบริหารจัดการน้ำเชิงพุทธบูรณาการ

ยุทธศาสตร์ ๓ ชั้น นววิธี ๙ ประการ เพื่อการบริหารจัดการน้ำที่พึงประสงค์

ยุทธศาสตร์ หรือยุทธวิธีในการแก้ไขปัญหาและบริหารจัดการน้ำที่นำเสนอต่อไปนี้ เป็นกลยุทธ์ที่วางไว้เพื่อวัตถุประสงค์ทั้งเพื่อการแก้ไขปัญหา รวมถึงเพื่อบริหารจัดการ ตลอดจนเพื่อการป้องกันเตรียมตัวรับศึกน้ำที่อาจเกิดขึ้นภายในอนาคตได้ เป็นยุทธศาสตร์ที่รวบรวมกลยุทธ์ทั้งเชิงรุก และเชิงรับ และทั้งมิติแห่งการบริหารจัดการน้ำเชิงโครงสร้าง (ด้านกายภาพ) และเชิงจิตวิญญาณ (ด้านจิตภาพ) เรียกว่า “๓ ยุทธศาสตร์ ๙ นววิธี ๕ ทฤษฎี ๔ โมเดล” โดยเริ่มจาก ๓ ยุทธศาสตร์ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ขั้นที่ ๑ : เป็นการบริหารจัดการน้ำในเชิงจิตวิญญาณ (ด้านจิตภาพ) โดยจะเข้าไปแก้ไขปัญหาที่จิตใจ เพื่อป้องกันปัญหา “น้ำท่วมใจ” ด้วยการ “สร้างพุทธปรัชญา” ให้กับประชาชนในสังคม ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล องค์กร และในระดับผู้นำ ตามลำดับ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการสร้างสังคมแห่งความรู้อันให้เกิดขึ้น

ยุทธศาสตร์ขั้นที่ ๒ : หลังจากการสร้างพุทธปรัชญาให้กับจิตใจแล้ว เมื่อประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ มีปัญญาแล้ว ขั้นตอนต่อไปจึงเป็นการเข้าไปบริหารจัดการน้ำในเชิงโครงสร้าง (กายภาพ) ในขั้นตอนนี้อาจพิจารณาดำเนินการควบคู่กันไปกับขั้นตอนแรกก็ได้ตามความเหมาะสม โดยที่เนื้อหาสาระและจุดมุ่งหมายของยุทธศาสตร์แท้จริงก็เพื่อที่จะแก้ไขโครงสร้าง รวมถึงพัฒนาระบบการบริหารจัดการน้ำ เป็นขั้นที่ ๒ ว่าด้วยเรื่องของการ “พัฒนาโครงสร้าง”

ยุทธศาสตร์ขั้นที่ ๓ : ในขั้นนี้จะเป็นขั้นสุดท้ายของแผนการดำเนินงานโดยอาศัยหลักการที่ว่า เมื่อเข้าไปแก้ไขบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบทั้งทางจิตวิญญาณและทางโครงสร้างอย่างรัดกุมแล้ว เพื่อความไม่ประมาทจึงควรวางแผนล่วงหน้าเพื่อคาดเดาสถานการณ์ว่า “หากน้ำท่วมและเกิดปัญหาน้ำท่วมซ้ำอีกจะทำอย่างไร ?” ยุทธศาสตร์ขั้นนี้จึงถูกเรียกว่าขั้น “วางแผนล่วงหน้า” ตามลักษณะของการแก้ปัญหา

๙ นววิธี เพื่อการบริหารจัดการน้ำที่พึงประสงค์

คำว่า นววิธี หมายถึง วิธีการ ๙ อย่างหรือ ๙ ประการที่ถูกกำหนดไว้เพื่อการบริหารจัดการน้ำที่พึงประสงค์ เป็นภาพย่อยโดยละเอียดของยุทธศาสตร์ทั้ง ๓ ชั้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นการเสนอวิธีการที่พึงปฏิบัติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

นววิธีที่ ๑ : ให้ความรู้

นววิธีประการแรก อยู่ในยุทธศาสตร์แรกเช่นกัน (ยุทธศาสตร์ขั้นที่ ๑ : สร้างพุทธปรัชญา) เป็นวิธีบริหารจัดการน้ำเชิงจิตวิญญาณ (ด้านจิตภาพ) ด้วยการให้ความรู้แก่ประชาชนโดยตรง คือการจัดทำแผนแม่บทการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำ รวมถึงการสร้างสื่อประชาสัมพันธ์ประเภทต่างๆ เช่นการ

จัดทำคู่มือนี้ แจกจ่ายให้แก่ประชาชน ภาครัฐ ตลอดจนเอกชนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อเสริมสร้างความรู้ และความเข้าใจในธรรมชาติของน้ำเป็นเบื้องต้น

นวัตวิธที่ ๒ : ให้อำนาจ

นวัตวิธประการที่ ๒ คือการกระจายหรือให้อำนาจด้วยการออกกฎหมายเรื่องน้ำ, พ.ร.บ. เกี่ยวกับน้ำ, ให้อำนาจแก่หน่วยงานกระทรวง ทบวง กรม คณะกรรมการจัดการน้ำ ฯลฯ เพื่อสร้างความรู้สึก “สำนึกและความรับผิดชอบร่วม” แก่คนในสังคมในวงกว้างแนวระนาบ

นวัตวิธที่ ๓ : ให้อำนาจ

นวัตวิธประการที่ ๓ เป็นการให้หรือสร้างปัญญา ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในนวัตวิธทั้ง ๔ ประการ เนื่องจาก “ปัญญา” เป็นสิ่งสำคัญเชิงจิตวิญญาณ จิตภาพที่เป็นนามธรรมภายในจิตใจ ที่มีส่วนในการพัฒนามโนทัศน์ของบุคคล เพื่อการสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นในสังคม ด้วยการรณรงค์เพื่อปลูกจิตสำนึกร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

นวัตวิธที่ ๔ : สร้างคั่นกันน้ำ และทางผันน้ำ^{๒๖}

นวัตวิธประการที่ ๔ เป็นการเริ่มเข้าไปบริหารจัดการน้ำเชิงโครงสร้าง (ยุทธศาสตร์ขั้นที่ ๒ : พัฒนาโครงสร้าง) โดยการก่อสร้างคันดินกั้นน้ำขนาดที่เหมาะสมขนานไปตามลำน้ำห่างจากขอบตลิ่งพอสมควร เพื่อป้องกันมิให้น้ำล้นตลิ่งไปท่วมในพื้นที่ต่างๆ ด้านใน นอกจากนั้นยังมีความจำเป็นที่จะต้องก่อสร้างทางผันน้ำ หรือขุดคลองสายใหม่เชื่อมต่อกับลำน้ำที่มีปัญหาน้ำท่วม ให้ไหลไปลงลำน้ำสายอื่น หรือระบายออกสู่ทะเล (ดำเนินการโดยกรมชลประทาน)

นวัตวิธที่ ๕ : สร้างทางเดินน้ำ และพื้นที่รับน้ำ

นวัตวิธประการที่ ๕ ได้แก่การปรับปรุงและตกแต่งสภาพลำน้ำ ขุดลอกลำน้ำตื้นเขิน ตกแต่งดินตามลาดตลิ่งให้เรียบ กำจัดวัชพืช ผักตบชวา และสิ่งกีดขวางทางน้ำไหล หาแนวทางขุดคลองใหม่เป็นลำน้ำสายตรง ก่อสร้างเขื่อนเพื่อการกักเก็บน้ำในฤดูน้ำหลาก จากนั้นจึงวางแผนจัดสรรพื้นที่รับน้ำ (แก้มลิง) เพื่อระบายน้ำออกและให้เกิดประโยชน์ในด้านการเกษตร อุตสาหกรรม และอุปโภคบริโภคเสร็จแล้วจึงดำเนินการเพื่อขุดลอกแม่น้ำป่าสัก (สายเก่า) เพื่อให้เป็นพื้นที่รับน้ำก่อนเข้าตัวเมืองอยุธยา

^{๒๖} นวัตวิธที่ ๔-๖ นำทฤษฎีแนวคิดจากโครงการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, คุราชละเอียดยุติในมูลนิธิชัยพัฒนา The Chaipattana Foundation. ทฤษฎีการแก้ไขปัญหาน้ำท่วม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.chaipat.or.th/chaipat/index.php/th/concept-and-theory-development/theory-of-flooding-problems> [๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

นวัตวิธีที่ ๖ : สร้างเทคโนโลยีน้ำ

นวัตวิธีประการที่ ๖ จะให้ความสำคัญของการนำเอาเทคโนโลยีทางด้านน้ำมาใช้ รวมถึงการสร้างเทคโนโลยีทางด้านน้ำขึ้นมาใหม่ตามความเหมาะสม โดยอาศัยความรู้เฉพาะทางจากต่างประเทศ เช่นจากประเทศเนเธอร์แลนด์และประเทศจีน ในเรื่องของการพัฒนาเทคโนโลยีด้านเครื่องจักรกลเพื่อการบริหารจัดการน้ำ เช่น ระบบสูบน้ำ, วาล์วควบคุมน้ำ, แบบจำลองความเสียหาย, ระบบเตือนภัย ฯลฯ

นวัตวิธีที่ ๗ : เยียวยาผู้ประสบภัย

นวัตวิธีประการที่ ๗ (ยุทธศาสตร์สุดท้าย : วางแผนล่วงหน้า) หมายถึงการวางแผนไว้ล่วงหน้าอย่างรัดกุม เพื่อรับมือกับน้ำท่วมซึ่งที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ได้แก่ กำหนดแนวทาง, นโยบายและจัดตั้งศูนย์เยียวยาผู้ประสบภัย

นวัตวิธีที่ ๘ : เปลี่ยนนาซีพ

นวัตวิธีประการที่ ๘ จะใช้กลยุทธ์เรื่องของ “เวลา” เข้ามาช่วยบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากภาวะ “น้ำท่วมขัง” ให้ลดน้อยลง โดยการแนะนำให้ทำอาชีพเสริมเป็นการชั่วคราว ในช่วงเวลาที่เกิดน้ำท่วม ภายหลังเมื่อระดับน้ำลดลงจนกลับคืนสภาวะปรกติแล้วจึงกลับมาทำอาชีพเดิม

นวัตวิธีที่ ๙ : ปรับผังเมือง

เมื่อดำเนินการตามนวัตวิธี ทั้ง ๘ ประการขั้นต้นทุกประการตามลำดับแล้ว นวัตวิธีสุดท้ายที่ควรจะทำได้แก่การย้ายนิคมอุตสาหกรรม ย้ายเมืองหลวง ฯลฯ ซึ่งหากดำเนินการตามขั้นตอนนี้แล้ว หมายความว่า จะก่อให้เกิดต้นทุนที่ต้องลงไปมหาศาล เนื่องจากการดำเนินการดังกล่าวต้องอาศัยการจัดการแบบระบบโลจิสติกส์ ที่ต้องเกี่ยวข้องกับการผสมผสานของข้อมูล การขนส่ง การบริหารวัสดุคงคลัง การจัดการวัตถุดิบ การบรรจุหีบห่อ ซึ่งก็เป็นช่องทางหนึ่งของห่วงโซ่อุปทานที่เพิ่มมูลค่าของการใช้ประโยชน์ของเวลาและสถานที่ อย่างไรก็ตาม โลจิสติกส์จะต้องใช้งบประมาณในการดำเนินการจัดการค่อนข้างมาก

นอกจากยุทธศาสตร์ ๓ ชั้น นวัตวิธี ๙ ประการแล้ว ทฤษฎี (แนวคิด) ต่างๆ ทั้ง ๕ ทฤษฎีล้วนมีส่วนสำคัญที่ทำหน้าที่มาร่วมประกอบกันให้แนวทางในการบริหารจัดการน้ำที่พึงประสงค์ มีความลงตัวมากยิ่งขึ้น ทฤษฎีต่างๆ (ดังรายละเอียดในตารางที่ ๑) ประกอบด้วย (๑) ทฤษฎีจากมูลนิธิชัยพัฒนา (๒) สำนักนโยบายป้องกันและบรรเทาภัยพิบัติ กรมป้องกันและบรรเทาภัยพิบัติ (๓) ทฤษฎีจากอาจารย์ปราโมทย์ ไม้กลัด (๔) ดร. อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา (๕) ดร. อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ส่วนโมเดล (แบบจำลอง) ทั้ง ๔ ชุดก็มีส่วนสำคัญไม่แพ้กัน โดยมีเฉพาะตัวที่เป็นเอกลักษณ์พิเศษเริ่มตั้งแต่ (๑) “น่าน โมเดล” ที่มีความพิเศษโดยใช้กลยุทธ์การปรับเปลี่ยนอาชีพ ใน

ช่วงเวลาที่น้ำท่วม (๒) วังน้อยโมเดล มีลักษณะที่เป็นศูนย์เชี่ยวชาญผู้ประสบภัยได้อย่างเป็นรูปธรรม (๓) เนเธอร์แลนด์โมเดล และ (๔) จีนโมเดล ที่มีความโดดเด่นในเรื่องของการบริหารจัดการน้ำในเชิงโครงสร้าง

สรุป “นวัตวิธิ” ทั้ง ๙ ประการดังรายละเอียดที่กล่าวข้างต้นดังตาราง “ยุทธศาสตร์ ๓ ชั้น นวัตวิธิ ๙ ประการ เพื่อการบริหารจัดการน้ำที่พึงประสงค์” ต่อไปนี้

๓ ยุทธศาสตร์	๙ นวัตวิธิ		๕ ทฤษฎี (แนวคิด)					๔ โมเดล (แบบจำลอง)			
			ชัยพัฒนา	ป.ภ.	อ.ปราโมทย์	ดร.อาจอง	ดร.อาคม	น่าน	วังน้อย	เนเธอร์แลนด์	จีน
ขั้นแรก : “สร้างทุกธิปัญญา” (จิตภาพ)	๑	ให้ความรู้									
	๒	ให้อาณา									
	๓	ให้ปัญญา									
ขั้นที่สอง : “พัฒนาโครงสร้าง” (กายภาพ)	๔	สร้างกันชนกัก / ทงกันชน									
	๕	สร้างทางเดินกัก / กั้นที่รับน้ำ									
	๖	สร้างกนในลึงขึ้น									
ขั้นสุดท้าย : “วางแผนล่วงหน้า”	๗	เชี่ยวชาญผู้ประสบภัย									
	๘	เปลี่ยนอริท									
	๙	ย้ายเมือง									

ตารางที่ ๑ : ยุทธศาสตร์ ๓ ชั้น นวัตวิธิ ๙ ประการ เพื่อการบริหารจัดการน้ำที่พึงประสงค์

๕. บทสรุป

เหตุการณ์น้ำท่วมขังกรุงเทพฯ ฯ ที่เพิ่งผ่านมาในสังคมไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๔ นั้น ปัญหาที่มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ (๑) เป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง (ด้านกายภาพ) ได้แก่ปัญหาเรื่องการบริหารแก้ไขจัดการน้ำที่ผิดพลาดจากภาครัฐและผู้รับผิดชอบ เป็นต้น และ (๒) ปัญหาเชิงจิตวิญญาณ (ด้านจิตภาพ) ได้แก่การขาดจิตสำนึก การขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องธรรมชาติของน้ำ และการขาดคุณธรรมของมนุษย์ เป็นต้น พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับปัญหาเชิงจิตวิญญาณมากกว่า

เพราะปัญหาในลักษณะนี้สามารถแก้ไขให้หายขาดได้ ในขณะที่ปัญหาเชิงโครงสร้างไม่สามารถแก้ไขได้อย่างยั่งยืน เมื่อนำฐานความคิดทางด้านพระพุทธศาสนามาบูรณาการเข้ากับศาสตร์แขนงต่างๆ มีรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ เป็นต้น เราจะพบว่า ทางออกที่เป็นแนวทางการแก้ปัญหาบริหารจัดการน้ำที่พึงประสงค์นั้น มีการบริหารจัดการน้ำเชิงโครงสร้างรวมอยู่ด้วย กล่าวคือบริหารจัดการน้ำทั้งในเชิงโครงสร้างและจิตวิญญาณไปพร้อมๆ กัน โดยไม่ทิ้งปัญหาทางด้านโครงสร้างเอาไว้แบบที่ไม่ได้รับการแก้ไข และควรอยู่กับน้ำด้วยความเข้าใจในธรรมชาติอย่างที่มันเป็น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๓-๒๕๓๔, ๒๕๔๙.

_____ . **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙-๒๕๔๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มังคัลตถปิณี แปล เล่ม ๑-๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ค่านาย อภิปรัชญาสกุล. **วิกฤตการณ์น้ำท่วมประเทศไทย ปี ๒๕๕๔ : วิเคราะห์สาเหตุ แนวทางป้องกัน และลดความเสียหายจากน้ำท่วม.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท ไฟล์มีเดีย แอนด์พับลิชซิ่ง จำกัด, ๒๕๕๔.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยญาณกร). **พุทธจักรวาลวิทยา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

พระสัทธัมมโชติโกะ ธมฺมาจริยะ. **มหาอภิธรรมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัทธัมมโชติโกะ, ๒๕๒๖.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา. “นรกสวรรค์ในพระพุทธรศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

(๓) วารสาร :

ขนิษฐา สุตพันธ์. ภัยพิบัติทางน้ำและการช่วยเหลือผู้ประสบภัย. **วารสารสำนักการระบายน้ำ**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.). **ปาฐกถาพิเศษ**. “ธรรมะวันปีใหม่”. งานศิษย์สัมพันธ์บัณฑิตศึกษา มจร., ๒๘ มกราคม ๒๕๕๕.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร). **EM ใจ : อยู่กับน้ำให้เป็นไม่เห็นทุกข์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/468749?locale=th> [๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. **น้ำท่วมแต่ไม่ทุกข์ ใจสู้ให้เป็นสุข**. คมชัดลึก. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.komchadluek.net/detail/20111129/116272/82.html> [๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

มูลนิธิชัยพัฒนา The Chaipattana Foundation. **ทฤษฎีการแก้ไขปัญหาน้ำท่วม**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.chaipat.or.th/chaipat/index.php/th/concept-and-theory-development/theory-of-flooding-problems> [๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

Deltawerken online. **The Dutch live with water**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.deltawerken.com/New-water-management-in-the-Netherlands/353.html> [๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

“Heavy rain triggers floods in north China”, CHINA DAILY (Xinhua), (Thursday 9 February 2012). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.chinadaily.com.cn/regional/2011-06/03/content_12640142.htm [๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

Wang Zhenghua and Yu Ran, **“Millions hit by flood havoc in China”**, CHINA DAILY (Xinhua), (Thursday 9 February 2012). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.chinadaily.com.cn/china/2011-06/20/content_12731640.htm [๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

๒. ภาษาอังกฤษ

Henry Petroski. "**Levees and Other Raised Ground**". American Scientist. Vol. 94.

2006.

In Solomon, S., D. Qin, M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K.B. Averyt, M. Tignor and

H.L. Miller. **Climate Change 2007 : The Physical Science Basis.**

Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge : Cambridge University Press.

คลื่นจิต: พลังชีวิตเพื่อตน สังคม และสิ่งแวดล้อม

Mind Wave: Power of Life for Human, Society, and Environment

สามารถ สุขุประการ

Samart Sukhuprakarn

นิสิตปริญญาเอก สาขาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้ค้นพบ ว่าจิตสำนึกมีคุณสมบัติทางควอนตัมฟิสิกส์ (Quantum Physics) ซึ่งเป็นได้ทั้งคลื่นและอนุภาค และด้วยพระปัญญาธิคุณของพระพุทธองค์ ที่ทรงค้นพบการทำงานของจิตอย่างละเอียด ว่าจิตมีการเกิดดับรับรู้อารมณ์ที่รวดเร็วมาก ซึ่งเหมือนกับรูปแบบของคลื่น ส่งผลให้มีวิธีการใหม่เป็นรูปธรรมมากขึ้น ที่จะนำไปใช้ในการแก้ปัญหาและเยียวยามนุษยชาติ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยกระแสพลังของการแผ่เมตตาเป็นพลังบวก (Positive Thinking) ในรูปแบบของจิตตามคุณสมบัติทางฟิสิกส์นี้

Abstract

This studies has discovered that the consciousness has properties of the Quantum Physics Theory. So the consciousness mind is duality status, possibly both of waves and the particle According to intellect of the Lord Buddha at shape discovers the work of the mind thoroughly, that the mind has percept feeling acknowledge fast many temper, which be like the waves. In this case we have new way to apply in the cure of human being, the social and the environment, by using the power of compassionate, is the positive thinking.

๑. บทนำ

ในบางครั้งบางคราวเมื่อเราอยู่ที่ใกล้คนที่จิตใจดี พระปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เรารับรู้ถึงพลังบางอย่างที่ทำให้ความรู้สึกดีๆ ที่อบอุ่น และรู้สึกมีความสุข พลังนี้เป็นพลังที่ออกมาจากจิตของท่านเหล่านั้น ในทางกลับกัน ถ้าเราอยู่ที่ใกล้กับคนที่มึนจิตชอบโกรธง่าย คิดไม่ค่อยดีหรือคิดลบ กลับอยากจะหลีกเลี่ยง ออกห่างให้ไกลที่สุดพ้นรัศมีนั้น คำถามมีอยู่ว่าทำไมเราถึงรับรู้พลังที่ออกมาจากจิตได้อย่างไร จิตสามารถสร้างพลังได้หรือไม่ ถ้าพลังนั้นมีจริงต้องสามารถรับรู้ได้อย่างเป็นรูปธรรม

พลังงานในจักรวาลมีมากมายซึ่งมีพื้นฐานมาจากคลื่น มนุษย์นำคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้ามาใช้ จนทำให้วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนไป ทั้งโทรศัพท์มือถือถือ โทรศัพท์ วิทยุ ฯลฯ และนวัตกรรมใหม่ๆ ถูกคิดค้นขึ้นทุกวันอย่างก้าวกระโดด มีการค้นคว้าทดลองเป็นทฤษฎีต่อยอดใหม่ๆ ก็ได้อาศัยคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้านี้เป็นอุปกรณ์ช่วยเหลือ ที่สำคัญที่สุดโลกและจักรวาลเล็กลงในความรู้สึก

คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าจัดเป็นคลื่นที่โบราณมากเกิดมาพร้อมๆ กับจักรวาล ทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์กล่าวว่าคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าเป็นทวิภาคหนึ่งของอนุภาคโฟตอน (Photon) ซึ่งในทฤษฎีนี้กล่าวว่าทั้งอนุภาคและคลื่นสามารถปรับเปลี่ยนไปมาระหว่างกันได้ และไม่มีใครทราบว่ามันจะเปลี่ยนสถานะเมื่อไหร่ ด้วยเหตุผลใด คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าถูกนำมาใช้เพื่อบังคับกลไกให้ทำงานผ่านทางรีโมต (Remote Control) หรือเรียกว่าสื่อสารระหว่างกลไกต่อกลไก (Machine to Machine) ในทำนองเดียวกัน ถ้าเราจะไม่ใช้รีโมตซึ่งมีคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า แต่เราจะใช้จิตสำนึกสั่งการแทนจะมีความเป็นไปได้ขนาดไหน

จากความสงสัยเรื่องการส่งออกของกระแสจิตสำนึกนี้ ทำให้นักวิทยาศาสตร์กลุ่มหนึ่งสนใจเป็นอย่างมาก ใครที่จะหาคำตอบนี้ให้ได้ จึงตั้งโครงการทดลองเรื่องนี้ โดยมีเป้าหมายจิตสำนึก (Consciousness) มีต่อวัตถุจริงไหม มีวิธีการอย่างไร การทดลองนี้ใช้ระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์ทุกประการ ผลการทดลองพบว่าพลังของจิตสำนึกมีอิทธิพลต่อวัตถุจริง (Mind over Matter) และสามารถเทียบอธิบายเป็นสมการทางคณิตศาสตร์ได้ในทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์

จากการค้นพบนี้ได้มีคนนำความรู้ชุดนี้ไปใช้ประโยชน์ เพื่อเยียวยาผู้ป่วย และเยียวยาเหตุการณ์ที่วิกฤติต่างๆ บนโลกได้ กระทำการโดยผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ ซึ่งการค้นพบนี้ทำให้โลกทัศน์ของนักวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องจิตสำนึกที่เคยคับแคบว่าไม่สามารถพิสูจน์ได้ในเชิงรูปธรรมต้องเปลี่ยนไป

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างจิตสำนึกกับวัตถุ ในการทดลองนั้น เป็นลักษณะของคลื่นจิตสำนึก หรือบางทีอาจจะเป็นอนุภาคก็ย่อมได้ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา จิตสำนึกคือจิตที่เคลื่อนออกมารับอารมณ์ที่เกิดจากผัสสะทางอายตนะภายในและภายนอกกระทบกัน โดยวิธีการที่ภวังคจิตยกเข้าสู่กระแสของ “วิถีจิต”

จิตมีการเกิดดับในคาบเวลาที่แน่นอนต่อเนื่องไม่เคยหยุดพัก การตายทางร่างกายเป็นแค่การเดินทางของจิตในแต่ละภพเท่านั้น กล่าวว่ารอบของการเกิดดับของจิตในแต่ละอนุขณะ ถ้าวัดเป็นย่านความถี่เทียบได้ประมาณ 4×10^{12} ครั้งต่อวินาที หรือ ๔ THz.^๑ ตามหลักสากล

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องของจิตสำนึกมีอิทธิพลเหนือวัตถุ ไว้ในคัมภีร์หลายๆ ตอน เช่น พระผู้มีพระภาคทรงแผ่พระเมตตาจิตไปยังมัลลกษัตริย์ชื่อโรชะ ...จากนั้นกษัตริย์ทรงรับรู้พระเมตตาอัน จึงเสด็จเข้าไปทางพระวิหารแต่ประตูนั้นปิดอยู่ พระองค์ทรงกระแอมแล้วเคาะประตู จากนั้นประตูก็เปิดออก โดยการที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้พลังจิตบังคับประตูให้เปิดออกกับมัลลกษัตริย์โรชะ^๒

ในเรื่องนี้กล่าวถึงพลังจิตสำนึกถึงสองเรื่องด้วยกัน คือเรื่องที่ทรงแผ่พระเมตตาไปยังกษัตริย์และการใช้พลังจิตเปิดประตู ในกรณีของพระปิณฑโกลการทวาชะเหาะขึ้นไปเอาบาตรไม้แก่นจันทร์^๓ ที่ยอดเสาสูง ถือว่าเป็นการเอาชนะแรงโน้มถ่วงและอากาศธาตุได้ การแสดงฤทธิ์ของพระพุทธองค์ในยมกปาฏิหาริย์^๔ คือการเอาชนะวัตถุเป็นการบังคับให้เป็นน้ำและไฟ ออกมาจากพระวรกายพร้อมๆ กันในทิศทางตรงกันข้าม ดังนั้นในทางพระพุทธศาสนายอมรับว่าจิตสำนึกสามารถสร้างพลังบังคับวัตถุ (Mind over Matter) ได้ ตามที่ได้กล่าวมา

๒. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

ผู้วิจัยต้องการบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ เพื่ออธิบายวิธีการของจิตในพระพุทธศาสนา ในกรณีที่เกิดสำนึกมีปฏิริยาต่อวัตถุได้ โดยการประยุกต์ทฤษฎีวิชยาศาสตร์เท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน อธิบายวิธีการนี้ โดยคาดว่าประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัยครั้งนี้ เพื่อจะได้รู้ว่าจิตมีพฤติกรรมการทำงานอย่างไร ในมุมมองของวิทยาการสมัยใหม่ และชี้แนวทางนำไปประยุกต์ใช้สร้างนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อเยียวยาสิ่งแวดล้อม ตนเองและสังคมโดยรอบได้

^๑ ตามอรรถกถากล่าวว่า "... หนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ต่อมหายใจยอมเกิดและสลายตัวในเพราะเหตุนี้ๆ อยู่ได้ไม่นาน ฉันทิด แม้วเหนาก็ฉันทิดนั้น ย่อมเกิดและสลายตัวไป อยู่ได้ไม่นาน ในขณะที่ขั้วลัดนิ้วมือเดียว เกิดแล้วดับไป" นับได้แสนโกฏีครั้ง. อ้างจาก ส.นิ.ช.อ. (ไทย) เล่ม ๓ หน้า ๓๒๓. และระวี ภาวิไล, **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์สวย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๔๑.

^๒ วิ.ม. (ไทย)๕/ ๓๐๑/ ๑๓๔

^๓ วิ.จ. (ไทย)๗/ ๒๕๒/ ๑๗ .

^๔ ชุ.ปฏิ. (ไทย)๒๓/ ๑๑๖/ ๑๗๗.

กรอบในการวิจัย : ศึกษาคุณสมบัติของจิตสำนึกแบบควอนตัมฟิสิกส์ ที่ได้จากการทดลองด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ในโครงการทดลองที่มหาวิทยาลัยพรินตันในโครงการ PEAR เพื่อหาแบบความสัมพันธ์ของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้ากับคุณสมบัติของคลื่นจิตสำนึกหรือวิถีจิตที่มีอิทธิพลต่อวัตถุ

๓. การทดลองที่ทำหาย

PEAR คือ ชื่อของผลไม้ ซึ่งเป็นชื่อย่อของโครงการทดลองเกี่ยวกับจิตสำนึกต่อวัตถุ ที่มีชื่อเต็มว่า PRINCETON ENGINEERING ANOMALIES RESEARCH ใช้ทดลองพิสูจน์หาความสัมพันธ์ระหว่างจิตสำนึกที่กระทำต่อวัตถุ ซึ่งในการทดลองนี้ได้ประยุกต์เอาศาสตร์สมัยใหม่ทุกสาขาวิชา ทั้งทฤษฎีคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า โหมดเมนต์ตัม เทอร์โมไดนามิกส์ (Thermodynamics) ควอนตัมแมกแควนนิคส์ (Quantum Mechanics) อีกทั้งไฮเปอร์สเปซ (Hyperspace Properties) ไปใช้ในการตรวจวัดทดสอบ เพื่อหาทฤษฎีใหม่ ที่จะพิสูจน์วิธีที่จิตสำนึกมีอิทธิพลต่อวัตถุอย่างไร ซึ่งการทดลองนี้ตอนแรกๆ ภูนักวิทยาศาสตร์คนอื่นปรามาสในทำนองว่าเป็นเรื่องเหลวไหล ไม่มีประโยชน์ แต่ผลออกมามาน่าทึ่งมาก

ในการทดลองได้ตั้งเงื่อนไขสมมุติฐาน ๒๕ ล้านสมมุติฐาน ได้ข้อมูล ๑.๕ พันล้านตัวเลข ใช้เวลาในการทดลอง ๗ ปี เป็นข้อมูลตัวเลขแบบที่มีความน่าเชื่อถือสามารถนำไปใช้อ้างอิงทางวิชาการ ถือว่ามีความคลาดเคลื่อนเท่ากับศูนย์ ผลการทดลองสรุปได้ว่า จิตสำนึกที่มีอิทธิพลต่อวัตถุนั้น ไม่ขึ้นกับระยะทางและเวลา เป็นไปตามทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์ (Quantum Physics)^๕

เมื่อจิตสำนึกเป็นไปตามทฤษฎีควอนตัมนี้ จิตสำนึกจึงมีพฤติกรรมเป็นไปได้อย่างแบบคลื่นอนุภาค (Wave-Particle) หมายถึง จิตสำนึกมีความเป็นไปได้อย่างสองสถานะ (Duality Status) มีโอกาสเป็นทั้งคลื่นและอนุภาค ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม ถ้าอยู่ในสถานะที่เป็นอนุภาคจะได้อะตอมใหม่เรียกว่า “อะตอมจิตสำนึก (Consciousness Atom)”^๖ และถ้าอยู่ในสถานะที่เป็นคลื่นจะได้ “คลื่นจิตสำนึก (Consciousness Wave)”^๗ ทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์มีรูปแบบการทำงานของอนุภาคและคลื่นชัดเจน มีรัศมีทำการเป็นทรงกลม (Sphere)

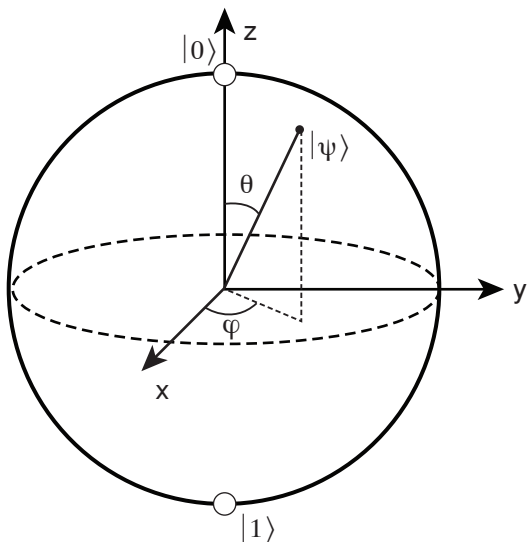
^๕ ควอนตัมฟิสิกส์เป็น ศาสตร์ที่ว่าด้วยอนุภาคขนาดเล็ก ศึกษาถึงพลังงานที่เกิดจากอนุภาคนั้น และพลังงานกับอนุภาคต่างเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ทำให้บางสถานะอนุภาคแสดงตัวเป็นคลื่นได้ กลับไปมาระหว่างคลื่นและอนุภาค พลังงานในระดับอนุภาคที่เกิดขึ้น จะเป็นพลังงานที่ระดับต่ำ ซึ่งสมองสามารถสื่อสารได้ จึงสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางจิตได้ด้วยเช่นกัน

^๖ Robert G. Jahn and Brenda J. Dunne. “**Foundation of Physics**”, Volume 16 No.8, Print in Belgium: August, 1986, P.739.

^๗ Ibid. P.738.

จากหลักการนี้ทำให้ได้ทฤษฎีทางฟิสิกส์ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับจิตสำนึก และกฎเกณฑ์ทางฟิสิกส์ต่างๆ ย่อมนำมาใช้เพื่อคาดการณ์ผลของปรากฏการณ์ทางจิตสำนึก ซึ่งจะมีสูตรทางคณิตศาสตร์เหมือนกัน มีแต่ตัวแปรเท่านั้นที่นิยามต่างกัน จึงได้ระบบปฏิบัติการของสูตรดังกล่าวที่ ๑

ภาพที่ ๑. ขอบเขตอิทธิพลของจิตสำนึก^๔

ในการทดลองครั้งนี้ เป็นความท้าทายทำในสิ่งที่ในอดีตคิดว่ายากต่อการพิสูจน์เชิงรูปธรรม นำมาจับต้องได้ สามารถทำนายผลได้ เมื่อจิตสำนึก (Consciousness) เป็นไปตามควอนตัมฟิสิกส์ ทฤษฎีใหม่ๆ ย่อมจะออกมาให้เห็นต่อไป ถึงแม้ว่าแนวทางใหม่นี้เพียงเริ่มต้นเท่านั้น แต่ก็มียุทธศาสตร์ขั้นนำ นำไปประยุกต์ใช้เพื่อเยียวยาคนป่วย เหตุการณ์วิกฤติต่างๆ

ดร.มาซารุ เอะโมโตะ (Dr. Masaru Imoto) นักวิทยาศาสตร์ชาวญี่ปุ่นอีกท่านหนึ่ง ที่สงสัยเรื่องอำนาจของพลังจิตสำนึกต่อวัตถุ โดยใช้ผลึกของน้ำเป็นตัววัดผล น้ำที่ผ่านกระบวนการเพ่งจิต เช่น การสวดมนต์ หรือเขียนคำที่มีความหมายเชิงบวกและเชิงลบ โดยใช้หลากหลายภาษาแต่ความหมายเดียวกัน ทำให้ผลึกของน้ำมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม^๕ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจิตสำนึกของคนเขียนหรือเกี่ยวข้องได้ใส่พลังทางควอนตัมไปในตัวหนังสือนั้นแล้ว ดูเหมือนเป็นการถ่ายทอดพลังงานได้

^๔ Ibid. P.740.

^๕ มาซารุ เอะโมโตะ, **มหัศจรรย์แห่งน้ำ : คำตอบเพื่อชีวิตที่ดีกว่า**, ดาดา แพล, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โลกสวย, ๒๕๕๗), หน้า ๗๐.

แมกแทกการ์ต ลินน์ (Lynne McTaggart) เป็นผู้หนึ่งที่น่าผลการทดลองของโครงการ PEAR ไปต่อยอด เพื่อช่วยเหลือสังคม ซึ่งได้กล่าวไว้ในหนังสือ The Intention Experiment^{๑๐} เพื่อพิสูจน์ Mind over Matter โดยการช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเอดส์ โดยการแผ่เมตตาคิดจากผู้คนหลากหลายบนเครือข่ายสังคมออนไลน์อยู่ทั่วโลก บอกพิกัดและเวลาให้ตรงกัน แล้วให้ดูรูปผู้ป่วยนั้น ผลปรากฏว่าคนไข้ที่เป็นเป้าหมาย ได้รับรู้ถึงความปรารถนาดีนั้น และคนไข้มีภูมิคุ้มกันมากขึ้นกว่าเดิม จำนวนเชื้อโรคเอดส์มีอัตราลดลง

แม้กระนั้นก็ตามยังได้มีการทดลองโดยวิธีเดียวกันนี้ ต่อเหตุการณ์วิกฤติเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อย่างแทนจะแนะนำมันรั่วที่อ่าวเม็กซิโก ซึ่งในการทดลองทั้งหมดนั้นมีนักวิทยาศาสตร์จากสถาบันที่มีชื่อต่างๆ เข้าร่วมสรุปวิจัยด้วย หลังจากทำการทดลองหลายๆ กรณี ทำให้เห็นนักวิทยาศาสตร์เหล่านั้นเชื่อว่าจิตสำนึกสามารถส่งเป็นคลื่นได้ โดยการผ่านเครือข่ายเครื่องคอมพิวเตอร์ที่เชื่อมโยงกัน ใช้เป็นศูนย์กลางการรวมพลัง ในการนี้มีวัดผลของพลังจิตสำนึกอย่างเป็นรูปธรรม

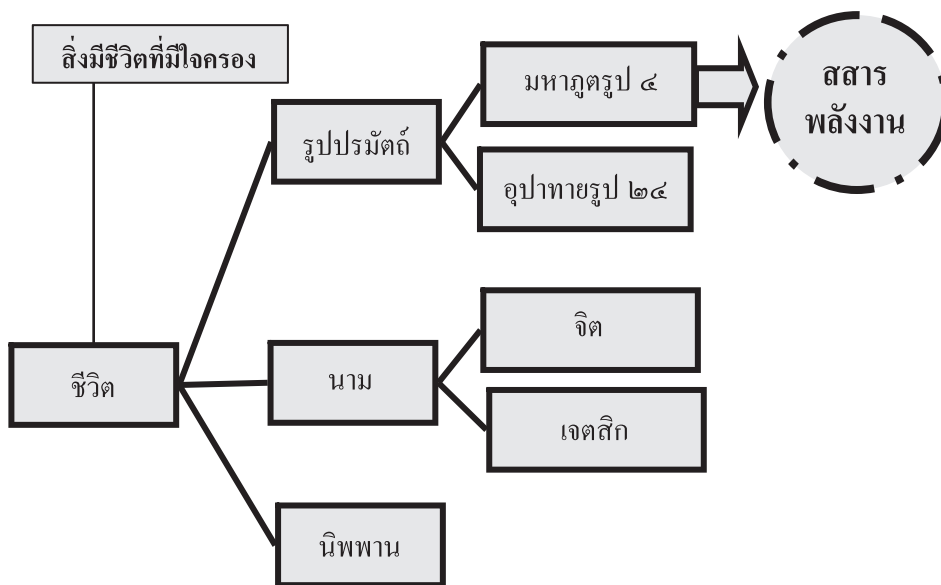
๔. สรรพสิ่งในจักรวาลล้วนเป็นคลื่น

๔.๑ คลื่นที่เกี่ยวข้องในปรมาตถธรรม

ปรมาตถธรรม หรือ ความจริงสูงสุดมี ๔ อย่างได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน โดยที่จิต มีคุณสมบัติรู้อารมณ์, สะสมวิบากกรรมได้ มีเจตสิกทำงานอยู่ควบคู่ไปด้วยกัน เจตสิกนี้เปรียบเหมือนคุณสมบัติของจิตในแต่ละขณะๆ เปรียบเทียบเหมือนกับบาร์โค้ด (Bar Code) ที่กำกับคุณสมบัติของสินค้า ส่วนรูปมีทั้งที่ปรากฏการณ์ให้เห็นสังเกตได้จับต้องได้มีสภาพเป็นรูปธรรม และส่วนที่จับต้องไม่ได้ เป็นรูปแบบ (Form) เป็นสภานามธรรม และนิพพาน เป็นสภาวะความจริงตามธรรมชาติที่มีอยู่จริง ใครๆ ก็สามารถเข้าถึงได้ ถ้าปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ธรรมชาติที่วางไว้ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงค้นพบวิธีนั้นโดยพระองค์เอง

^{๑๐} แมกแทกการ์ต ลินน์ (Lynne McTaggart), **The Intention Experiment**, (New York : Free Press, 2008). เป็นผู้ศึกษาและทดลองเรื่องการนัดหมายระดมคนส่งกระแสจิตไปวัตถุและบุคคลเป้าหมาย แหล่งที่มา: www.intentionexperiment.com นอกจากนี้ยังเขียนหนังสือ The Field : The quest for secret force of the universe, ซึ่งกล่าวว่าในจักรวาลมีพลังหรือแรงผลักดันที่เชื่อมโยงกับมนุษย์กับจักรวาล ทำให้มนุษย์สามารถส่งจิตถึงกันได้

เพื่อให้สอดคล้องกับการทำวิจัยนี้ ที่เน้นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตสำนึกกับวัตถุ จึงแบ่งปรมาัตถธรรมเสียใหม่เป็น ๒ ลักษณะ โดยพิจารณาจากรูปเป็นเกณฑ์จึงได้ “รูป” กับ “อรูป” รูปเป็นสิ่งที่ปรากฏชัดสามารถจับสัมผัสได้ในปรากฏการณ์ของวัตถุธาตุที่ปรากฏชัด^{๑๑} ซึ่งอาจจะมีรูปที่มองไม่เห็นแฝงอยู่ในรูปที่เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีใจครอง ที่เรียกว่ารูปใส (อุปาทายรูป) ส่วนอรูปได้แก่อจิตกับนิพพาน เจตสิกผู้วิจัยถือว่าเป็นจิต เพราะเป็นส่วนหนึ่งของจิตเกิดดับพร้อมกับจิต จึงเขียนออกเป็นผังความเชื่อมโยงระหว่างรูปกับอรูปได้ดังนี้ :

ภาพที่ ๒. ปรมาัตถธรรมแบ่งตามรูปเป็นเกณฑ์

สสารหรือวัตถุใดๆ ในโลกและจักรวาลนี้ ย่อมต้องมีคุณสมบัติครบทั้ง ๔ อย่างที่เรียกว่ารูปปรมาัตถ์ ได้แก่ ๑) สภาพเหมือนดิน คือ มีความอ่อนความแข็งเป็นทั้งของแข็ง ของเหลวและแก๊ส เช่น น้ำที่เราสัมผัสได้นั้นเรียกว่าเราสัมผัสธาตุดินในน้ำ ๒) สภาพเหมือนน้ำ คือ การเชื่อมยึดโยงภายในวัตถุธาตุไว้ด้วยกัน ๓) สภาพเหมือนลม คือ การเคลื่อนไหวและช่องว่างความพรุน แม้แต่ภายในอะตอมยังมีช่องว่างมากกว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์ ๔) สภาพเหมือนไฟ คือ พลังงานความร้อนหรือคลื่นความร้อน แม้แต่น้ำแข็งยังมีความร้อนที่เรียกว่า “ความร้อนแฝง” อยู่อาศัย

^{๑๑}พระคันธสาราภิวังค์, อภิธรรมมัตถสังคหะและปรมาัตถทีปนี, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๖๙.

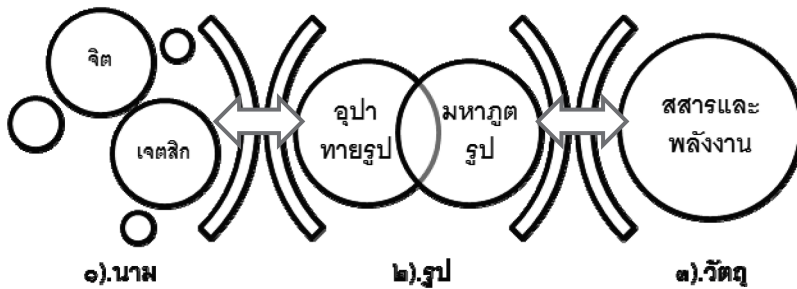
ในส่วนที่สองมีนามกับนิพพาน นามประกอบด้วยจิตกับเจตสิกที่อยู่คู่กันเกิดดับพร้อม ๆ กัน และในส่วนนิพพานอย่างหลังเป็นสิ่งที่เนื่องมาจากอย่างแรก คือนาม และนามนั้นถูกพัฒนาจนได้สภาวะเป็นนิพพาน

๔.๒ สิ่งที่อยู่เบื้องหลังของวัตถุ

รูปปรมาตม์ตามความหมายของอภิธรรมแปลว่า ธรรมชาติที่แตกดับย่อยยับด้วยความเย็น ความร้อนได้ วัตถุที่เราเห็นเป็นก้อนๆ นั้นไม่ใช่รูปปรมาตม์เสียทีเดียว แต่เป็นตัวปัจจัยที่ทำให้เกิดรูปปรมาตม์จากธาตุทั้ง ๔ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นรูปแบบของพลังอย่างหนึ่ง ซึ่งอยู่เบื้องหลังของวัตถุต่างๆ นั้น อาจารย์พร รัตนสุวรรณ เคยถึงกับกล่าวว่า "...ถ้าเราศึกษาเรื่องวิญญาณไปให้ลึกซึ้งจนถึงที่สุดแล้ว เราก็จะพบว่า สสารก็คือวิญญาณนั่นเอง"^{๑๒} ผู้วิจัยเห็นว่าวิญญาณตามที่อาจารย์พรกล่าวนี้ คงอาจจะหมายถึงรูปแบบโปรแกรมที่มหาภูตรูปที่จัดให้วัตถุ (Matter) แต่ละอย่างๆ ไม่เหมือนกัน

ในกรณีที่เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีใจครอง หลังจากวัตถุคือรูปกายปรากฏขึ้น ตามที่มหาภูตรูป ออกแบบไว้ อุปาทายรูปก็เริ่มทำงานทันที เพื่อเสริมต่อให้วัตถุนั้นมีชีวิต ซึ่งอุปาทายรูปเป็นรูปอีกแบบหนึ่ง มีทั้งหมด ๒๔ รูปแบบ ประกอบเข้ากับรูปที่เกิดจากมหาภูตรูป เพื่อให้ธาตุเหล่านั้นได้ทำกิจกรรมของชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ เช่น ปลาหารูป ที่มีประสาทรับรู้ทางตา หู ลิ้น จมูก เป็นไปเพื่อให้กระแสวิญญาณเชื่อมต่อไปที่จิต

จึงสรุปลำดับขั้นการเชื่อมต่อกันด้วยระหว่างรูปกับอรุรูป ๑) จิตเชื่อมต่อกับอุปาทายรูป ๒) อุปาทายรูปก็เชื่อมต่อกับมหาภูตรูป ๓) มหาภูตรูปก็เชื่อมต่อกับโครงสร้างภายในของวัตถุ (Matter)

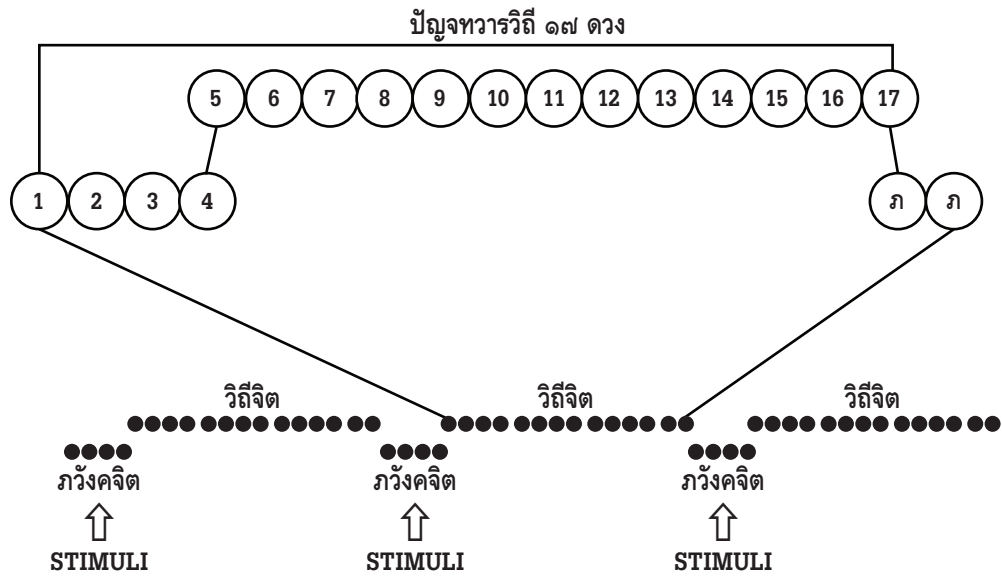

ภาพที่ ๓. ผังการสื่อสารระหว่างรูปกับนาม

^{๑๒}พร รัตนสุวรรณ, **วิญญาณคืออะไร เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑๘.

รูปปรมาัตมีพื้นฐานมาจากคลื่นความร้อนเป็นหลัก: รูปปรมาัตมีมาจากเหตุปัจจัย ๔ อย่าง คือ กรรม จิต อุตุ และอาหาร ในกระบวนการสร้างรูปทั้งหมด ส่วนมากจะมีพลังคลื่นความร้อนกำกับ เพราะ ๑) กรรมมีพื้นฐานมาจากเตโชธาตุ กล่าวคือ เมื่อจิตดวงแรกของภวังคจิตเกิดขึ้น จะมีพลังงานความร้อน (อุตุ) เพื่อไปสร้าง “รูป” เรียกขั้นตอนนี้ว่า “กรรมปัจจัยอุตุชุกลาป” ๒) ในบางครั้งจิตก็สามารถสร้างรูปเองได้เช่นกัน ซึ่งรูปที่เกิดจากพลังงานความร้อนเรียกว่า “จิตตปัจจัยอุตุชุกลาป” รูปนั้นจึงมีพลังงานความร้อนเป็นพื้นฐาน ความร้อนของรูปถูกรักษาหรือคงสภาพไว้อย่างต่อเนื่อง เพราะอำนาจของจิตมีความถี่สูงในการเกิดดับรับรู้และสังสมวิบากอันเป็นผลจากอดีตในแต่ละขณะๆ ไป

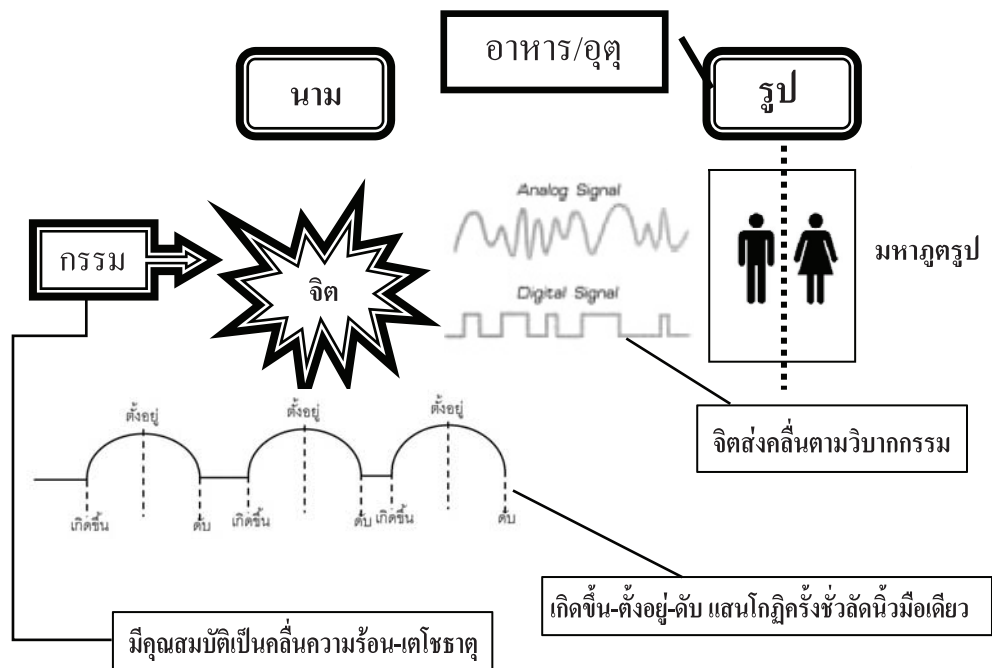
จิตสำนึกคือวิถีจิต : การทำงานของจิตในทางพระพุทธศาสนา จะมีรูปแบบการทำงานที่เกิดดับเร็วมาก จิตที่อยู่ประจำยึดภพนี้ไว้เรียกว่า ภวังคจิต จะเป็นแหล่งสะสมวิบากต่างๆ จากการที่จิตเข้าสู่วิถีไปรับรู้อารมณ์จากผัสสะทางอายตนะ จิตในช่วงเข้าสู่วิถีนี้มีความหมายเดียวกันกับจิตสำนึก จิตสำนึกที่เข้าไปรับรู้อารมณ์มี ๑๗ ขณะแล้วนำอารมณ์ที่รับรู้ขึ้นมาสะสมที่ภวังคจิตอีกที ทำเช่นนั้นเร็วมาก ดังภาพที่ ๔

ภาพที่ ๔. วิถีจิตหรือจิตสำนึก

๕. บทสรุปและวิจารณ์ผล

ผู้วิจัยเห็นว่า จิตสำนึกซึ่งมีความหมายเดียวกับวิถีจิต ที่ออกไปรับรู้โลกภายนอก โดยที่มีพฤติกรรมเช่นเดียวกับทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์มีรัศมีครอบคลุมเป็นทรงกลม และจากภาพที่ ๑. ทำให้เห็นว่าพลังของจิตสำนึกมีทิศทางเช่นเดียวกับแรงกระทำ มีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องพลังของจิตสำนึกเชิงบวก (Positive Thinking) กับจิตสำนึกเชิงลบ (Negative Thinking) เพราะทุกแรงกระทำตามรูปจะมีแกนของทิศทางที่เป็น บวก (+) และเป็นลบ (-)

ภาพที่ ๕. ผังความสัมพันธ์ระหว่างรูปกับนาม

อธิบายภาพ : จากภาพแสดงให้เห็นว่าจิตมีการสื่อสารกับวัตถุคือเป็นวัตถุ (ร่างกาย) โดยใช้คลื่นจิตสำนึกสื่อสารโดยที่ได้ข้อมูลจากวิบากกรรม (กัมมชรูป) พร้อมทั้งส่งสัญญาณนี้ไปที่อาหารและอุตุ จึงปรุงแต่งได้รูปร่างที่ตามกัมมชรูปนั้น ร่างกายของแต่ละคนจึงแตกต่างกันไป ดังพุทธพจน์ที่กล่าวว่ากรรมจำแนกสัตว์ ไนทานองเดียวกันจิตสำนึกยังสามารถส่งออกไปที่วัตถุอื่นๆ ได้ด้วยเช่นกัน

พลังงานความร้อน (เตโชธาตุ) ทางวิทยาศาสตร์ถือว่าเป็นคลื่นชนิดหนึ่ง โดยเฉพาะความร้อนที่เอื้อต่อสิ่งมีชีวิตคือ คลื่นความร้อนอินฟราเรด (Infrared Rays) พืชทุกชนิดใช้ประโยชน์ในการสังเคราะห์แสงเพื่อการเจริญงอกงาม และเมื่อมาวิเคราะห์ความถี่ของจิตตามที่กล่าวมาแล้วคือ 4×10^{12} ครั้งต่อวินาที หรือ 4 THz ซึ่งตรงกับคลื่นอินฟราเรดไกล (Far Infrared Rays) ที่มีความถี่อยู่ระหว่าง 0.3 - 22 THz. จากที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นสรุปว่า ปริมาณธรรมทั้งหมดยกเว้นนิพพาน ล้วนมีพื้นฐานประกอบด้วยคลื่นความร้อนเป็นหลักจึงทำให้เกิดกระบวนการทำงานระหว่างรูปกับนาม

ในกรณีที่จิตสำนึกสามารถส่งสัญญาณในรูปแบบของคลื่น จะกระทำต่อสิ่งอื่นๆ ในแง่ของการสื่อสาร เช่น การรู้วาระจิตผู้อื่น ถ้าอยู่ในรูปของอนุภาคจะกระทำต่อวัตถุแบบส่งผลกระทบโดยตรงกับวัตถุนั้น เช่น ยมกปาฏิหาริย์ ดังนั้นจิตสำนึกหรือวิถีจิตที่มีเจตนากำกับ จึงบังคับวัตถุนั้นๆ ได้นอกจากกายของตน ดังในคัมภีร์กล่าวไว้ทุกประการ และจิตสำนึกสามารถใช้ทฤษฎีทางควอนตัมฟิสิกส์ทำนายผลในอนาคตของปรากฏการณ์ทางจิต

๖. ข้อเสนอแนะและประโยชน์ที่ได้รับ

ด้วยหลักการตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสามารถนำมาประยุกต์ใช้เยียวยาตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อมได้ กล่าวคือ

๑. เพื่อตนเอง: ในทุกวันนี้วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงไปมาก ความเร่งรีบทำมาหากิน สภาพร่างกายที่ต้องแบกรับมลพิษจากสิ่งแวดล้อม จากภาวะจิตที่ได้รับความบอบช้ำจากสังคมาครอบด้านทั้งที่ทำงานและชุมชน พระพุทธองค์ทรงให้หลักในการรักษาตน คือ

อย่างแรก คือ “ใส่เสื้อเกราะ” กล่าวคือ เริ่มที่มรรคข้อแรก “สัมมาทิฐิ” แปลว่าความเห็นชอบ ที่โลกสมัยใหม่เรียกว่าการคิดบวก (Positive Thinking) ทำแทนของพลังงานควอนตัมให้มีทิศทางอยู่ในแกนบวก (+) เปรียบเหมือนใส่เสื้อเกราะป้องกันภัยจากความคิดด้านลบของสนามจิตสำนึกของผู้คนอื่นรอบข้าง ดังนั้นเราจึงควรพยายามมองโลกด้วยสายตาที่เป็นมิตรต่อทุกสิ่งพยายามหัดหาข้อดีในข้อเสียให้พบ และคิดเฉพาะสิ่งที่เราประสงค์อยู่ตรงหน้าเท่านั้น ด้วยการ “สร้างสติ”

อย่างที่สอง คือ “หัดทักทายตน” ทุกๆ วัน ควรจะทำความรู้จักกับอวัยวะของตนเองทั้งหมดจริงๆ อยู่เราจะคิดว่ารู้หมดแล้ว แต่นั่นไม่ใช่เป็นการรู้จักทักทาย แค่การจำได้เท่านั้น การรู้จักต้องหมายถึงการกำหนดจิตสำนึกไปยังอวัยวะทุกส่วนของร่างกาย เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งของการพิจารณาเจริญอิริยาบถปัพพะ เป็นหนึ่งในการทักทายตนเอง เพื่อให้จิตส่งกระแสคลื่นต่อเซลล์ต่างๆ ในร่างกายจะทำให้อวัยวะน้อยใหญ่รับรู้ เหมือนเป็นการส่งสารสนทนาพบทวนหน้าที่ของอวัยวะเหล่านั้น มี

งานวิจัยทางการแพทย์ถึงโรคหสาเหตุไม่พบ ส่วนใหญ่ก็เกิดจากจิตนี้แหละ มีความเครียด มีความแปรปรวนทางอารมณ์ ดังนั้นการที่ได้รู้จักการทักทายตนเองทุกวันจะช่วยเยียวยาเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี

๒. เพื่อสังคม: จากข้อความที่กล่าวว่าพระพุทธองค์ทรงแผ่เมตตาให้กษัตริย์พระองค์หนึ่ง ซึ่งรับรู้ได้ถึงพลังเมตตา นั้น บริบทที่สามารถปรับมาใช้กับสังคมได้คือ

ก. ทุกวันนี้มีเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่เชื่อมโยงกันเป็นล้านๆ คน การส่งคลื่นจิตผ่านเครื่องคอมพิวเตอร์เพื่อเยียวยาผู้ป่วย หรือผู้ที่เราคาดว่าเขาเป็นผู้มีความทุกข์มากกว่าปกติ โดยกำหนดส่งกระแสจิตในเวลาเดียวกัน ผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ ส่งความปรารถนาดีไปยังบุคคลเป้าหมายอย่าง ที่ แมกแทกการ์ต ลินน์ (Lynne McTaggart) ได้ทำอยู่ทุกวันนี้ โดยเริ่มจากสังคม Facebook ที่เราสื่อสารกันทุกวัน กำลังสมาธิและวิจิตที่เป็นบวก ให้ความเมตตาปรารถนาดีจะเป็นพลังงานส่งคลื่นจิตสำนึก ช่วยให้คุณคนเป้าหมายมีอาการดีขึ้น อาจจะใช้ประโยชน์จากการที่เรามีกลุ่มอยู่แล้ว ปฏิบัติการช่วยสังคมได้ เพราะพลังงานแห่งจิตสำนึกนี้รวมย่อมมากกว่าคนคนเดียว

ข. เพื่อแก้มลภาวะพลังจิตสำนึกร่วม (Social Mind Pollution) เมื่อเราเข้าไปยังสถานที่หนึ่ง ในบางครั้งเราจะรู้สึกรับรู้อย่างลึกๆ ว่ามีพลังจิตสำนึกที่ต่อต้านหรือยินดีมีอยู่ เป็นเพราะคลื่นของแต่ละบุคคลในสังคมนั้นมีความคิดที่เป็นลบหรือบวก ส่วนที่เป็นพิษคือคลื่นที่เป็นลบ ได้กระจายไปทั่วบริเวณยังมีมากเท่าไรพลังจิตสำนึกก็จะปฏิเสธสิ่งดีๆ หรือความคิดที่เป็นบวกได้ สังคมนั้นต้องปรับเปลี่ยนจิตสำนึกร่วมกันใหม่ โดยหาทางทำให้ทุกคนคิดบวกภาพ เป้าหมายของสังคมกลุ่มนั้น ควรจะเป็นเช่นใด ยกตัวอย่าง การนำสโลแกน Service Mind มาใช้เป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่งเพื่อคนในสังคมนั้นคิดบวกกัน หรืออาจจะใช้หมู่บ้านมิตรภาพ แม้แต่สยามเมืองยิ้มก็เป็นกุศโลบายสร้างจิตสำนึกที่ดี

ผู้วิจัยเคยทดลองเรื่องจิตสำนึกร่วมในหน่วยงานก่อสร้างแห่งหนึ่ง ตามปกติงานก่อสร้างนับว่าเป็นงานที่มีความขัดแย้งสูงมาก มีปัญหาให้แก้ทุกวัน ทั้งเรื่องงาน เรื่องอัตราคน ครบทุกเรื่อง แทบจะเรียกว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างนั้น มีจิตสำนึกร่วมต่ำมาก ผู้วิจัยเป็นผู้บริหารงานสูงสุดของหน่วยงานนั้น เห็นว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดของคนในสังคมนั้นใหม่

ขั้นแรก สวดมนต์ สัปดาห์ละครั้งสวดมนต์ร่วมกัน โดยกุศโลบายว่าขอความเป็นสิริมงคลจงมีแก่ตน ทุกครั้งจะแผ่เมตตาให้กับคนและสรรพสิ่งโดยรอบบริเวณมณฑลก่อสร้าง

ขั้นที่สอง สร้างศรัทธาตน สัปดาห์ละครั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศรัทธาตนเอง ร่วมกับผู้อื่น ให้การพูดคุยกันแบบมิตรภาพ รู้จักอภัยให้เขา รู้จักสำนึกผิด ตอนแรกๆ ยากมาก จากการที่ผ่านไปหลายๆ ครั้งเริ่มได้ผล มีการยอมรับกันมากขึ้น

ขั้นที่สาม เติมธรรมเข้าหัวใจ โดยการบรรยายข้อธรรม เน้นวิถีคิดให้อยู่กับความจริง แยกแยะคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม และเรื่องอื่นๆ เพื่อลดอัตตา

จากการทดลองครั้งนี้ผลออกมาเป็นที่น่าพอใจ งานราบรื่น ความขัดแย้งลดลง ทั้งภายในหน่วยงานและคนรอบๆ หน่วยงาน ผลประกอบการมีกำไร

การสร้างจิตสำนึกร่วมของคนในสังคมสำคัญมาก สามารถกำหนดให้สังคมมีทิศทางที่ดีหรือเลวลงอย่างไรก็ได้ ทั้งสังคมที่เป็นโมหะตกอยู่ในอวิชชามาก แสดงว่าสังคมนั้นผู้คนเริ่มไม่ได้รับทุกข์จากกระแสคลื่นนั้น ความวุ่นวายไม่เป็นระเบียบจะเกิดขึ้นต่อมา

๓. เพื่อสิ่งแวดลอม: จากการทดลองของนักวิทยาศาสตร์ที่ได้พูดคุยกับต้นกระบองเพชรที่มีหนามแหลมคมจนไม่มีหนาม เป็นการสื่อสารของจิตกับวัตถุ เพราะพืชไม่มีจิตใจรับรู้สื่อสาร แต่เป็นเพราะคลื่นจิตที่มีเจตนาแน่วแน่จึงทำให้สิ่งนั้นเปลี่ยนไป จากการที่คลื่นจิตมีสถานะเป็นได้ทั้งคลื่น (Consciousness Wave) และอนุภาค (Consciousness Particle) จึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้เยียวยาสิ่งแวดลอม การสร้างอนุภาคที่เป็นบวกหรือที่เราเรียกว่าการคิดเชิงบวก (Positive Thinking) ย่อมสร้างอนุภาคที่เป็นบวก เพื่อไปเหนี่ยวนำอากาศ น้ำ และต้นไม้ตลอดจนสรรพสิ่งมีชีวิตทั้งเล็กและใหญ่ให้มีสภาพแวดลอมที่ดีตามไปด้วย ซึ่งสิ่งแวดลอมหลักๆ ได้แก่ น้ำและต้นไม้ กับสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในระบบนิเวศนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรปฏิบัติดังนี้

ก. น้ำ : จากการทดลองของดร.มาซารุ เอโมโตะ พบว่าจิตสามารถสื่อสารกับน้ำได้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรจะนำมาปฏิบัติเชิงกลยุทธ์ได้ อย่างแรกต้องชักชวนกำหนดให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของน้ำ คุศโลบายที่คนโบราณใช้กันคือประเพณีลอยกระทง คือการสื่อสารต่อแม่คงคา ขอโทษที่ได้ล่วงเกิน เหตุการณ์แบบนี้ถือว่าเป็นการสื่อสารร่วมของชุมชนที่มีต่อน้ำ แต่เป็นการกระทำเพียงปีละครั้ง ถ้าคนในชุมชนกระทำร่วมกันอาทิตย์ละครั้ง แหล่งน้ำจะมีสภาพที่ดีขึ้น

ข. ต้นไม้ : ต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิตอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่มีการมอง ต้นไม้รับรู้ความรู้สึกคลื่นจิตของมนุษย์ได้ ตามที่ลูเธอร์ เบอ์เบงค์^{๑๓} เคยทดลองกับต้นกระบองเพชรเพื่อไม่ให้มีหนาม เจตนาของมนุษย์สามารถสื่อสารกับต้นไม้ได้ ในการรับขวัญข้าว ตั้งสมมุติเทพดูแลข้าวเป็นพระแม่โพสพ เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่มีมาแต่ครั้งโบราณ ซึ่งในบางพื้นที่เริ่มนำกลับมาใช้ใหม่แล้ว หลังจากทีละทิ้งไปนาน หลงวิชาการจากต่างประเทศที่ไม่สนใจเรื่องนี้ ชาวนาทำนาจึงมีแต่โรคและแมลงมากขึ้นเรื่อยๆ จนเขาไม่อยู่ต้องใช้สารพิษเพิ่มปริมาณทุกๆ จนทำให้สิ่งแวดล้อมเสียหมดทั้งน้ำและอากาศ ส่วนพวกที่หันกลับมาใช้ สามารถลดการใช้ยากำจัดแมลง ข้าวมีการเจริญงอกงามขึ้น

^{๑๓}ลูเธอร์ เบอ์เบงค์ (Luther Burbank) เป็นบิดาของพันธุกรรมศาสตร์สมัยใหม่ ได้เปิดเผยความลับที่ทำให้ต้นไม้เจริญเติบโตเร็วกว่าปกติ เพราะว่าเขาใช้กระแสจิตที่มีเมตตารวมดูแลต้นไม้ นั้น นอกจากนั้นยังได้พูดคุยกับต้นกระบองเพชรที่มีหนาม ด้วยจิตที่เปี่ยมไปด้วยเมตตารวมว่า ไม่ต้องกลัวเพราะไม่มีสิ่งใดที่จะต้องให้กลัวอีกแล้ว ไม่จำเป็นต้องมีหนามไว้ป้องกันตัวอีกต่อไป ในไม่ช้าต้นกระบองเพชรต้นนั้นก็ไร้หนาม ที่มา : นาวาตรีทองใบ หงษ์เวียงทอง. (แปล). **อัครชีวิตวิถีโยคี**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓) หน้า ๓๕๗.

วิธีการ : ชุมชนควรจัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้คนในสังคม ให้ได้เข้าใจเรื่องนี้ว่าไม่ใช่เรื่องเหลวไหล เป็นมิติแห่งการสื่อสารกับธรรมชาติที่มีชีวิต ต้นไม้ใหญ่ควรดูแลเช่น ใช้วิธีบวชต้นไม้ (เอาผ้าจีวรพันต้นไม้ไว้) รื้อฟื้นประเพณีทำขวัญข้าว จัดทำบุญป่า เคารพป่าและต้นไม้ งดเว้นการเผาต้นไม้โดยไม่จำเป็น

ชุมชนควรจัดวิทยากรที่มีความรู้เรื่องวิถีชีวิตที่เข้าถึงแก่นธรรมชาติศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันและกัน สถานประโยชน์ส่วนรวม เช่น วันไหนไล่แมลง ควรทำพร้อมๆ กัน เดี่ยวนี้วิธีการทางเคมีมักให้ผลเสียมากกว่าดี ในระยะยาว โลกยุคใหม่จึงใส่ใจกับวิถีทางฟิลิกส์และชีวภาพ เช่นการเบี่ยงเบนความสนใจของแมลงด้วยกลิ่น ด้วยรส ความร้อน แสงสี การเคลื่อนไหว เสียง ส่วนทางชีวภาพคือการเลี้ยงดูจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์ให้มีปริมาณมากขึ้น

ในเวลานี้ได้รื้อฟื้นประเพณีการทำขวัญข้าว และการบูชาแม่โพสพตามความเชื่อโบราณ ว่าข้าวมีเทพคุ้มครอง ซึ่งน่าจะเป็นกุศโลบายที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างจิตของคนกับต้นข้าว แมลง น้ำ โดยการแผ่พลังจิตที่ใส่ความปรารถนาหรือกำหนดรูปแบบ (Program) ของสิ่งนั้นๆ เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของผู้ปลูกข้าวเอง ปรากฏว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ลดการใช้สารเคมีและลดการใช้ปุ๋ยลง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

นาวาตรีทองใบ หงษ์เวียงทอง. (แปล). **อัตชีวประวัติโยคี.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๓๓, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.

พร รัตนสุวรรณ. **วิญญาณคืออะไร? เล่ม ๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน,

๒๕๓๙.

พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต. **อภิธรรมสังคหะและปรมัตถที่ปณี.** ผู้แปล พระคันธารา-

ภิวังค์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๓๕.

มาซารุ เอะโมโตะ. **มหัศจรรย์แห่งน้ำ; คำตอบเพื่อชีวิตที่ดีกว่า.** ผู้แปล ดาดา. กรุงเทพมหานคร : สำนัก

พิมพ์โลกสวย, ๒๕๔๗.

รอฮิม ปรามาท. **โลกทัศน์ ชีวทัศน์ เปรียบเทียบ วิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร :

มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

ระวี ภาวิไล. **อิทธิธรรมสำหรับคนยุคใหม่.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๖.

(๒) สื่อดิจิทัล :

วิกิพีเดีย. (Online) <http://www.wikipedia.org> (๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕)

http://www.balavi.com/content_th/exercise/exercise77.asp, ๑ เมษายน ๒๕๕๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

Robert G. Jahn and Brenda J. Dunne. **Foundation of Physics**, Volume 16 No.8, Print in

Belgium: August, 1986.

**แนวทางและผลการจัดกิจกรรมของศูนย์พักพิงในภาวะภัยพิบัติตามหลัก
ไตรสิกขา เพื่อการเยียวยาและพัฒนาชีวิตผู้ประสบภัย : กรณีศึกษา
ศูนย์ช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยน้ำท่วม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

**The Approach and Results of Activities for Shelter of Flood
Victims by Threefold Learning Principle to Heal and Develop
Lives of Victims: Shelter Organized by
Mahachulalongkornrajavidyalaya University**

พระมหาสุเทพ สุทธิธนา โณ, พระธรรมาธิบดี เตชปญโญ

พระปณต คุณวฑูโต, ดร.อภิวรรณ สายประดิษฐ์
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

มหาอุทกภัยเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ส่งผลกระทบและทำให้เกิดความเสียหายอย่างฉับพลันต่อทรัพย์สิน ชีวิต จิตใจ และสังคมเป็นอย่างยิ่ง ศูนย์พักพิงและการจัดกิจกรรมของเหล่าอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยเกิดขึ้นมากมายในหลายพื้นที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่ได้รับการจัดตั้งให้เป็นศูนย์พักพิงและดำเนินการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยน้ำท่วม โดยนำหลักไตรสิกขามาเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรม

การจัดกิจกรรมของศูนย์พักพิงในภาวะภัยพิบัติตามหลักไตรสิกขานั้น เริ่มต้นที่ด้านศีล คือ การเยียวยาผู้ประสบภัยทางกายภาพ ได้แก่ การจัดหาที่พักอาศัย อาหาร น้ำดื่ม น้ำใช้ สุขา และการสัญจร เป็นต้น เมื่อความต้องการทางกายภาพอันเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการดำรงชีวิตของผู้ประสบภัยได้รับการตอบสนองแล้ว จึงจัดกิจกรรมส่งเสริมพฤติกรรม และกิจกรรมทางสังคม สร้างการมีส่วนร่วม พัฒนาระบบระเบียบทางสังคมที่เกื้อกูลต่อการเยียวยา และพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ประสบภัยในยามวิกฤติ จากนั้นจึง

เน้นการจัดกิจกรรมด้านสมาธิ คือการเยียวยาและพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยพิธีกรรมทางพุทธศาสนาร่วมกับการศึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา และในท้ายที่สุดจึงเน้นการพัฒนาด้านปัญญา การวางท่าทีต่อความสูญเสีย และถ่ายทอดองค์ความรู้ในการพัฒนาปรับปรุงตน หลังภาวะภัยพิบัติ รวมทั้งการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพแก่ผู้ประสบภัย

ผลการจัดกิจกรรมตามหลักไตรสิกขาพบว่า กิจกรรมมีส่วนช่วยให้ผู้ประสบภัยที่เข้าพักพิง ณ ศูนย์ช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยน้ำท่วม มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์เกิดความพึงพอใจ, ความประทับใจ, การพัฒนาทางด้านจิตใจ และความสุขอย่างมีประสิทธิภาพ

Abstract

The great flood at the end of the year 2011 caused sudden damages to properties, mental states, societies and lives of vast population. Shelters made of volunteers cropped up in many locations to assist and rehabilitate victims. Mahachulalongkornrajavidyalaya University at Wangnoi campus, Ayutthaya Province was another unit who had taken to help victims through Buddhist Threefold Learning.

The organization of the activities for the victims using the Threefold Learning started with the healing of the physical needs, such as providing shelter, food and drinking water, toilets, transportation etc. After the basic needs were met, the program to develop Silā to shaping desirable behaviors and social manner ensued through the encouragement of the resident's participation to set the social orderliness which fosters the healing and developing life in crisis.

In the second stage, the activities were designed to cultivate Samadhi (concentration) to heal and develop mental states using Buddhist rituals in conjunction with Buddhist counseling. The third state focused on activities to develop wisdom concerning the attitude toward loss and the knowledge on adaptation of living after a disaster and also the career development.

The results of the activities based on the Threefold Learning on the residents at MCU were “satisfaction”, “good impression”, “mental development” and “happiness”.

๑. บทนำ

มหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ของประเทศไทย เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ทำให้ประชาชนจำนวนมากได้รับความเดือดร้อน และประสบกับความสูญเสียอย่างมากมาย หลายครอบครัวได้รับความเดือดร้อนอย่างรุนแรง จำเป็นต้องอพยพโยกย้ายไปพักอาศัยตามศูนย์พักพิงที่จัดขึ้นตามหน่วยงานต่างๆ ชั่วคราว ซึ่งโดยมากก็ได้มีการวางแผน หรือเตรียมการล่วงหน้าอย่างเป็นระบบ และส่วนใหญ่เกิดขึ้นและดำเนินงานในรูปแบบของอาสาสมัคร ซึ่งแต่ละศูนย์ก็มีข้อจำกัด ชีตความสามารถ และแนวทางการจัดกิจกรรมที่แตกต่างกัน

น.พ.อำนวยการ จินดาวัฒน์ ในฐานะเลขาธิการคณะกรรมการจัดสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ระบุว่า มหาอุทกภัยที่ผ่านมา สะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยยังขาดความรู้และทักษะในการรับมือกับภัยพิบัติ ทั้งการป้องกัน การเตรียมความพร้อม และการฟื้นฟูเยียวยา^๑

ศ.สุริชัย หวันแก้ว ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิเคราะห์ว่า “การจัดการศูนย์พักพิงไม่ค่อยเป็นกระบวนการ ทั้งที่เหตุการณ์น้ำท่วมเกิดขึ้นในจังหวัดลพบุรี นครสวรรค์ก่อน พอน้ำใกล้ถึงกรุงเทพฯ ก็ยังไม่มีความพร้อมของการเตรียมการด้านสังคม”^๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ในพื้นที่ประสบอุทกภัยอย่างรุนแรง อาคารของมหาวิทยาลัยกลายเป็นศูนย์ช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยน้ำท่วมอีกแห่งหนึ่งสำหรับประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง ระหว่างเดือนตุลาคม ถึง ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ โดยได้รับความร่วมมือจากมูลนิธิชัยพัฒนา และโรงเรียนจิตรลดา จุดเด่นที่น่าศึกษาของศูนย์พักพิงแห่งนี้คือ การบริหารจัดการและดำเนินกิจกรรมโดยพระสงฆ์ที่นำเอาหลักพุทธธรรมมาเป็นแกนในการบริหารจัดการ แม้ว่าศูนย์พักพิงแห่งนี้จะได้รับผลกระทบและความเดือดร้อนจากมหาอุทกภัย ไม่ต่างจากนิคมอุตสาหกรรมบริเวณใกล้เคียง ระบบไฟฟ้าและน้ำประปาไม่สามารถใช้งานได้ตามปกติ อาคารที่พักพิงของผู้ประสบภัยล้อมรอบด้วยน้ำระดับสูงกว่า ๑ เมตร ต้องสัญจรเข้าออกด้วยเรือท้องแบน และสะพานที่สร้างขึ้นชั่วคราวในภายหลัง ในสถานการณ์เช่นนี้ ศูนย์พักพิงแห่งนี้ไม่เพียงสามารถบริหารจัดการงานของตนจนเรียบร้อยเป็นปกติเท่านั้น แต่ยังสามารถจัดกระบวนการที่

^๑ BioThai, “สมัชชาสุขภาพฯ ถอดบทเรียนสู้ภัยพิบัติ ๙ ข้อ”, <<http://www.biothai.net/news/11448>>, ๓๑ มีนาคม ๕๕.

^๒ ศูนย์ข่าวสารนโยบายสาธารณะ, “ศ.สุริชัย แนะนำหลักการมีส่วนร่วม บริหารจัดการศูนย์พักพิง หน่วยงานทำลายศักดิ์ศรีผู้ประสบภัย”, ๒๕๕๔, <<http://www.thaireform.in.th/2011-12-30-06-57-30/item/6609-2011-10-28-14-53-19.html>>, ๓๑ มีนาคม ๕๕.

ทำให้ผู้ประสบภัยเกิดความภาคภูมิใจ เกิดการรวมกลุ่มทางสังคมสามารถเยียวยาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ประสบภัยตามหลักไตรสิกขา ทั้งทางกายภาพ พุทธกิจกรรม สังคม (ศีล) จิตใจ และปัญญา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

งานวิจัยนี้จึงเกิดขึ้นเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาแนวทางการจัดกิจกรรมของศูนย์ช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยน้ำท่วม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และวิเคราะห์ผลของการจัดกิจกรรมดังกล่าว เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการจัดกิจกรรมภายในศูนย์พักพิงสำหรับผู้ประสบภัยในภาวะภัยพิบัติที่อาจเกิดขึ้นได้เสมอในอนาคตให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อไป อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้มุ่งเน้นที่จะศึกษาในส่วนของกิจกรรมสำหรับผู้ประสบภัยเป็นหลักเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงการดำเนินงานของศูนย์พักพิงยังมีส่วนงานอื่นที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบด้วย อาทิ การรับบริจาค การป้องกันน้ำ การรักษาความปลอดภัย การสื่อสาร การขนส่ง การรักษาพยาบาล ฯลฯ

๒. ทฤษฎีและแนวคิดในการจัดการศูนย์พักพิงในภาวะภัยพิบัติ

ศูนย์ประสานจัดการความรู้เพื่อรับมือภัยพิบัติ (ศจภ.) ได้จัดทำแนวทางการจัดตั้งศูนย์พักพิงชุมชนชั่วคราว^๓ โดยมีคำแนะนำให้เลือกสถานที่ที่ปลอดภัย เข้าถึงได้ง่าย มีพื้นที่และอาคารเหมาะกับการรองรับผู้ประสบภัย (ใช้พื้นที่ ๓.๕ ตารางเมตรต่อคน) และมีการจัดเตรียมระบบดัดแปลงระบบไฟฟ้า, ระบบน้ำ, ระบบอาหาร, ระบบสุขาภิบาล, ระบบดูแลสุขภาพและป้องกันโรค, ระบบความปลอดภัย, ระบบการสื่อสาร, ระบบการขนส่งลำเลียง, ระบบการจัดการ

คณะกรรมการ KM โรงพยาบาลสวนสราญรมย์^๔ เสนอบทเรียนการจัดการตั้งศูนย์พักพิงช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติน้ำท่วม โดยสรุปการจัดการศูนย์พักพิงเป็น ๗ ด้าน ได้แก่ (๑) ระบบฐานข้อมูลของศูนย์ (๒) การบริหารจัดการทั่วไป (๓) ด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อม การจราจร ระบบความปลอดภัย (๔) ด้านเครื่องอุปโภคบริโภค (๕) การจัดการเรื่องการบริจาค (๖) บริการทางการแพทย์ทั้งร่างกายและจิตใจ (๗) การดูแลจิตใจของผู้ให้การดูแลที่ศูนย์พักพิง

^๓ ศูนย์ประสานจัดการความรู้เพื่อรับมือภัยพิบัติ (ศจภ.), “แนวทางการจัดตั้งศูนย์พักพิงชุมชนชั่วคราว”, ๒๕๕๔, <<http://technology.in.th/thaiflood/2011/12/18/shelfter/>>, ๓๑ มีนาคม ๕๕.

^๔ คณะกรรมการ KM โรงพยาบาลสวนสราญรมย์, “บทเรียนการจัดการตั้งศูนย์พักพิงช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติน้ำท่วมของโรงพยาบาลสวนสราญรมย์”, ๒๕๕๔, <http://61.19.203.117/knowledge/pdf/km/18_km.pdf>, ๓๑ มีนาคม ๕๕.

กรมสุขภาพจิตเสนอกรอบการดำเนินงานช่วยเหลือด้านการเยียวยาและฟื้นฟูจิตใจ ผู้ประสบอุทกภัยในศูนย์พักพิง^๕ โดยการจัดกิจกรรมดังนี้ (๑) การจัดบริการภายใต้ภาวะวิกฤต (๒) กิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการศูนย์/จุดพักพิง ในส่วนของการจัดบริการภายใต้ภาวะวิกฤตกรมสุขภาพจิตเสนอกิจกรรมดังนี้ (๑) การให้ความช่วยเหลือเยียวยาจิตใจ โดยการปฐมพยาบาลด้านจิตใจ (๒) การค้นหาผู้ประสบภัยที่เป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาสุขภาพจิต โดยการประเมินคัดกรองภาวะสุขภาพจิต ด้วยแบบประเมิน ST5 และ DS8 (๓) ให้การปรึกษาปัญหาสุขภาพจิตรายบุคคลและกลุ่ม (๔) ให้คำปรึกษาครอบครัวในกรณีที่ครอบครัวส่งสัญญาณว่ามีปัญหา (๕) การจัดกิจกรรมคลายเครียดรายบุคคล เช่น Breathing Exercise การนวดสัมผัส (๖) การจัดกิจกรรมเสริมสร้างพลังสุขภาพจิต (๗) การให้สุขภาพจิตศึกษา (๘) กรณีพบผู้มีปัญหาสุขภาพจิต ฝ้าระวังโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในศูนย์พักพิง และมีระบบการส่งต่อกรณีพบปัญหาสุขภาพจิตรุนแรงหรือยุ่งยากซับซ้อน เพื่อส่งต่อผู้เชี่ยวชาญ

ศ.สุริชัย หวันแก้ว ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอหลักการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศูนย์พักพิงว่า “ศูนย์พักพิงจะต้องไม่ใช่ศูนย์เรียกหาบริการ ไม่ใช่ศูนย์สงเคราะห์ และไม่จำเป็นต้องจัดให้เป็นโรงแรมชั้นหนึ่ง ที่พักชั้นดี เพราะจะไม่สอดคล้องกับชีวิตปกติ นิสัยพื้นฐาน ทำให้ผู้ประสบภัยปรับตัวได้ยาก ซึ่งเท่ากับว่าสุขภาพจิตใจถูกซ้ำเติมไปโดยปริยาย แต่ศูนย์พักพิงจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้ประสบภัยได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือผู้อื่น ทั้งทำอาหาร ฝ้ายาม ฯลฯ เพื่อไม่ไปทำลายศักดิ์ศรีของผู้ประสบภัย ในทางกลับกันผู้ประสบภัยย่อมเข้าใจผู้ประสบภัยด้วยกันดีกว่า อีกทั้งผู้ที่เข้ามาในศูนย์ฯ ก็ยังเป็นหน่วยครอบครัวชุมชนที่สามารถจัดการตนเองได้”^๖

^๕ กรมสุขภาพจิต, “กรอบการดำเนินงานช่วยเหลือด้านสุขภาพจิตผู้ประสบอุทกภัย”, < [http:// www.mcc-galya.com/index.php?m=negotiation](http://www.mcc-galya.com/index.php?m=negotiation)>, ๓๑ มีนาคม ๕๕.

^๖ ศูนย์ข่าวสารนโยบายสาธารณะ, “ศ.สุริชัย แนะนำหลักการมีส่วนร่วม บริหารจัดการศูนย์พักพิง หวันทำลายศักดิ์ศรีผู้ประสบภัย”, ๒๕๕๔, <<http://www.thaireform.in.th/2011-12-30-06-57-30/item/6609-2011-10-28-14-53-19.html>>, ๓๑ มีนาคม ๕๕.

๓. แนวทางการจัดกิจกรรมสำหรับศูนย์พักพิง ในภาวะภัยพิบัติตามหลักไตรสิกขา

มหาอุทกภัยเป็นเหตุให้เกิดความสูญเสียมากมาย และความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก นั้นเป็นความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงสอนหนทางในการดับทุกข์ กล่าวคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ วิธีปฏิบัติ ต่อมรรคอริยสังค คือ ภาวนา การทำให้เจริญ ซึ่งสรุปลงได้ในหลักปฏิบัติที่เรียกว่า ไตรสิกขา อันประกอบด้วย อธิศีลสิกขา คือการฝึกหัดพัฒนาความประพฤติอันสุจริต อธิจิตตสิกขา คือการฝึกหัดพัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต และ อธิปัญญาสิกขา คือการฝึกหัดพัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนถึงความพ้นทุกข์

ประเด็นสำคัญคือ การปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนามีใช่เพียงการบรรเทาความทุกข์ที่เกิดขึ้นแล้วเท่านั้น หากแต่ยังทำลายมูลเหตุแห่งความทุกข์และไม่ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นอีกต่อไป อันหมายถึงการสิ้นอาสวะ ดังนั้น หากนำหลักปฏิบัตินี้มาใช้กับผู้ประสบภัย ก็จักสามารถช่วยเหลือและเยียวยาความทุกข์ใจแก่ผู้ประสบภัย ทั้งยังเป็นการพัฒนาจิตใจให้องงามยิ่งขึ้น แม้นิยามที่ประสบกับความทุกข์ ความสูญเสียอย่างรุนแรง ดังกรณีของนางกิสสาโคตมี^๗

เมื่อเกิดภาวะภัยพิบัติขึ้นย่อมทำให้ประชาชนจำนวนมากไม่เพียงประสบกับความสูญเสียทางด้านชีวิตและทรัพย์สิน ขาดแคลนที่พักอาศัย อาหาร และปัจจัยอื่นๆ ในการดำรงชีวิตเท่านั้น แต่ยังสามารถได้รับความทุกข์ทรมานทางจิตใจอีกด้วย การจัดกิจกรรมภายในศูนย์พักพิงในภาวะภัยพิบัติจึงมีเป้าหมายที่จะช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยแบบองค์รวม ตามหลักไตรสิกขา ซึ่งดูแลทั้งด้านกายภาพ พฤติกรรม และสังคม (ศีล) จิตใจ และปัญญา เพื่อให้ผู้ได้รับความเดือดร้อนผ่อนคลายใจ (calmness) สามารถใช้ศักยภาพของตนเองคลี่คลายปัญหาและช่วยเหลือผู้อื่นได้ (collective self-efficacy) มีความผูกพันกันในครอบครัวและกับเพื่อนร่วมทุกข์ (connectedness) แม้ว่าภาวะวิกฤติจะผ่านพ้นไปแล้ว แต่ความสัมพันธ์ทางใจระหว่างผู้ได้รับความเดือดร้อนด้วยกันก็ยังคงอยู่ ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายหลัก คือ การทำให้ผู้ได้รับความเดือดร้อนเหล่านั้นมีความเข้มแข็ง มีความพร้อมทางจิตใจ สามารถเติบโต (growth) และดำเนินชีวิตหลังผ่านพ้นภัยพิบัติไปได้ด้วยดี

ศูนย์ช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยน้ำท่วม มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วางแนวทางการจัดกิจกรรมแก่ผู้ประสบภัยตามหลักไตรสิกขา โดยแบ่งออกเป็น ๕ ระยะ ในระยะที่ ๑ และ ๒ เป็นระยะของการพัฒนาด้านศีล คือ ด้านกายภาพ พฤติกรรม และสังคม ในการอยู่ร่วมกันด้วยความรักสามัคคี พร้อมที่จะช่วยเหลือกันและกันอย่างเป็นระบบระเบียบและเรียบร้อย ระยะที่ ๓ เป็นระยะของการพัฒนาด้านจิตใจ คือ การฟื้นฟูสภาวะทางจิตใจ ด้วยศาสนพิธี การทำวัตรสวดมนต์ จิตต

^๗ อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๓๓/๑๕๐/๕๐.

ภavana ศิลปะบำบัด และการปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา ระยะที่ ๔ เป็นระยะของการพัฒนาด้านปัญญา ด้วยกิจกรรมเชิงพุทธ การให้ความรู้เพื่อการปรับตัวในด้านต่างๆ และการถ่ายทอดความรู้ทางวิชาชีพ สำหรับประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ ระยะที่ ๕ เป็นระยะของการส่งกลับภูมิสำเนาและการติดตามผล โดยมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

ระยะที่ ๑ : การเยียวยาทางกายภาพ ด้วยการจัดระบบส่งมอบของบริจาคต่างๆ ให้แก่ผู้พักพิง การจัดหาที่พักอาศัยที่ถูกสุขลักษณะและให้ความสะดวกสบายพอประมาณ จัดหาระบบสาธารณสุขโรค เช่น อาหาร น้ำดื่ม น้ำใช้ เครื่องนุ่งห่ม สุขา การดูแลด้านการแพทย์ รวมถึงการทำระบบฐานข้อมูลผู้พักพิง และการปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยารายบุคคล ในระยะที่มีความเศร้าโศก หรือ ตื่นตกใจมาก

ระยะที่ ๒ : การเยียวยาด้านพฤติกรรมและระบบสังคม โดยกำหนดระเบียบภายใต้กรอบของศีล ๕ มีการรวมกลุ่ม พึ่งพาตนเอง ทำงานอาสาสมัครช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น ทำความสะอาด ขนย้ายสิ่งของ ขับเรือ รักษาความปลอดภัย ฯลฯ อันก่อให้เกิดพลังกลุ่มและความรักสามัคคี นอกจากนี้ ยังจัดกลุ่มผู้พักพิงตามตำแหน่งที่พักเป็นกลุ่มย่อย เสมือนว่าเป็นหมู่บ้าน และหลายหมู่บ้านรวมเป็นตำบล หลายตำบลรวมเป็นอำเภอ โดยแต่ละหมู่บ้านจะเลือกตัวแทนมาทำหน้าที่ผู้ใหญ่บ้าน และกำนันตามลำดับ เพื่อความสะดวกในการดูแลสมาชิกของตนเอง และประสานงานกับพระอาสาสมัครที่มาทำหน้าที่เสมือนเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอในการจัดกิจกรรมต่างๆ อาทิ การ

จัดแจกอาหาร การพาเด็กไปเรียนหนังสือ การทำความสะอาดประจำสัปดาห์ และการทำบุญตักบาตร ในวันพระ การเปิดร้านอาสาประจำหมู่บ้านเพื่อให้บริการแก่ผู้พักพิงโดยไม่คิดค่าบริการ เช่น ร้านตัดผม ร้านซ่อมเสื้อผ้า ฯลฯ

ระยะที่ ๓ : การเยียวยาด้านจิตใจแก่ผู้พักพิง โดยพระจากฝ่ายบริการฝึกอบรม พระนิสิต จากภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มจร. พระอาสาสมัครจากวัดญาณเวศกวัน และคฤหัสถ์ อาสาสมัครทั่วไปเข้าเยี่ยมเยียนผู้พักพิง สร้างสัมพันธ์ภาพและกำลังใจ จากนั้นทำการคัดกรองภาวะ สุขภาพจิตด้วยแบบประเมิน ST5 และ DS8 แล้วจึงให้การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยาทั้งแบบกลุ่มเป็น รายตำบล (ที่จัดตั้งขึ้น) และรายครอบครัว หรือรายบุคคล แล้วแต่กรณี นอกจากนั้นยังมีการจัด กิจกรรมสันทนาการ และกิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำวัตรสวดมนต์เช้าและเย็น การแสดงธรรม หลังทำวัตร การภาวนาในอิริยาบถต่างๆ อย่างง่ายๆ ประจำวัน การแผ่เมตตาแก่ผู้ร่วมทุกข์ การทำบุญตักบาตรในวันพระ การเจริญพระพุทธรูปและประพรมน้ำพระพุทธรูปในโอกาสสำคัญ ต่างๆ การจัดกิจกรรมบำบัดเพื่อช่วยให้ผู้พักพิงมีสมรรถิ์กับงานที่กำลังทำ ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มความทุกข์ ความท้อแท้ต่างๆ ได้แก่ การฝึกโยคะ การบริหารร่างกายเชิงพุทธ การนวดบำบัด ดนตรีบำบัด ศิลปะ บำบัด สร้างสรรค์งานฝีมือ ประดิษฐ์งานศิลป์ต่างๆ จัดงานลอยกระทงและการประกวดนางนพมาศ เป็นต้น

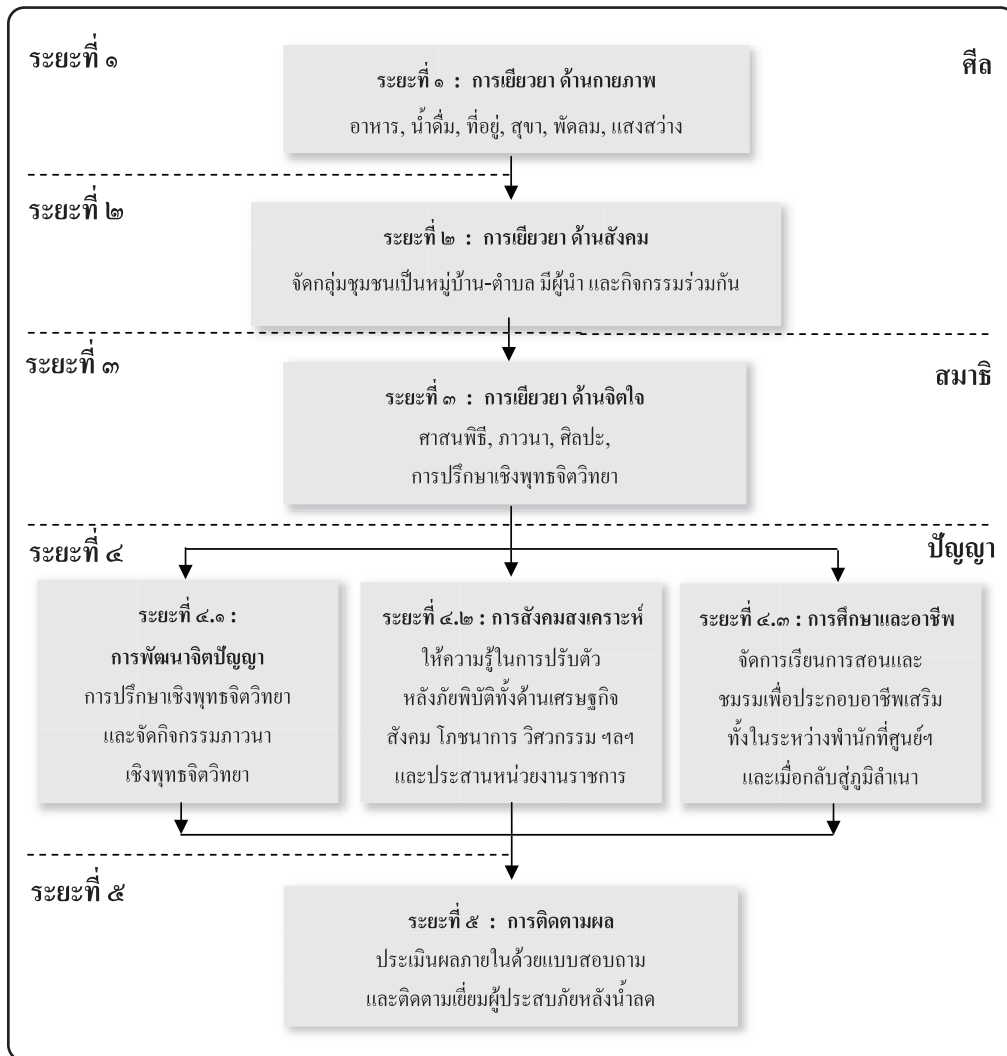
ระยะที่ ๔ : การพัฒนาปัญญา เสริมสร้างศักยภาพแก่ผู้พักพิง ด้วยการให้การปรึกษาเชิง พุทธจิตวิทยารายบุคคลและรายกลุ่มตามหลักอริยสัจ ๔ เพื่อให้ผู้พักพิงเกิดความตระหนักรู้และ ยอมรับในปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมกับเตรียมความพร้อมทางกายและใจ สำหรับการฟื้นฟูสภาพและ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นหลังน้ำลด อีกทั้งยังให้คำแนะนำเรื่องการเป็นอยู่อย่างมีสติกับภาวะที่ต้องเผชิญ อยู่ในปัจจุบันร่วมกับการจัดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของผู้พักพิงตามช่วงอายุ เพื่อให้เกิดการ ปรับปรุงพัฒนาตนหลังผ่านพ้นภัยพิบัติ โดยแยกเป็นกลุ่มกิจกรรมใหญ่ ๓ กลุ่ม ดังนี้

๑. การพัฒนาจิตปัญญา มีการสำรวจปัญหา และการให้การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา ประกอบกับการจัดกิจกรรมภาวนาเชิงพุทธจิตวิทยา

๒. การสังคมสงเคราะห์ ให้ความรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารและสถานการณ์ที่จำเป็นในการ ปรับตัวหลังภัยพิบัติทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม โภชนาการ วิศวกรรม ฯลฯ

๓. การศึกษาและอาชีพ จัดการเรียนการสอนตามระดับชั้นให้แก่เด็กในวัยเรียน โดยการ สนับสนุนจากโรงเรียนจิตรลดาและโรงเรียนอาสาสมัครอื่นๆ ส่วนกลุ่มผู้ใหญ่มีการจัดตั้งชมรมเพื่อ แลกเปลี่ยนเรียนรู้วิชาชีพและประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ ทั้งในระหว่างพำนักที่ศูนย์ฯ และเมื่อเดินทางกลับบ้านแล้ว จากนั้นเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ด้วยการสร้างตราสินค้า “น้ำมือ” ส่งเสริมด้านการจัดหา ทุน และการตลาด

นอกจากนั้น เมื่อผู้พักพิงลากลับบ้าน ศูนย์จะเสริมกิจกรรมภาวนา “เติมความหวังก่อนอำลา ภาวนาด้วยรัก” เป็นกิจกรรมกลุ่มเชิงพุทธจิตวิทยา เพื่อเตรียมพร้อมจิตของผู้ที่ลากลับให้ก้าวเดินออกจากศูนย์พักพิงสู่ถิ่นฐานอย่างมีสติ และสามารถที่จะเผชิญกับภาพที่จะต้องพบเห็นในครั้งแรก ด้วยกิจกรรมวาดภาพเพื่อนำมาสู่การสนทนาแลกเปลี่ยนอันจะก่อให้เกิดปัญญา รู้คิด พร้อมนำมาสู่การเจริญภาวนาเพื่อความมั่นคงแห่งจิตใจ และอธิษฐานจิตเพื่อชีวิตใหม่ส่งท้ายการกลับบ้านในวันรุ่งขึ้น ด้วยความร่วมมือของจิตและปัญญา ดังแผนภูมิที่จะนำเสนอต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๑ แนวทางการจัดกิจกรรม ศูนย์ช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยน้ำท่วม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ระยะที่ ๔ : ประเมินและติดตามผลระยะสั้น ด้วยกระดานรับฟังความคิดเห็น และการตอบแบบสอบถามความพึงพอใจและความต้องการก่อนเดินทางกลับภูมิลำเนา แล้วจัดกิจกรรมเตรียมความพร้อมก่อนกลับบ้าน โดยการภาวนากลุ่มย่อย จากนั้นจัดให้มีรถและพระอาสาสมัครส่งผู้พักพิงถึงบ้าน ให้คำปรึกษาและช่วยเหลือซ่อมแซมที่อยู่อาศัยในบางกรณี ติดตามเยี่ยมเยียนผู้พักพิงหลังผ่านพ้นภัยพิบัติ ซึ่งก่อให้เกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความสามารถของตนเองและมีความหวังที่จะดำเนินชีวิตต่อไป โดยมีเครือข่ายทางสังคมที่มีสายสัมพันธ์อันงดงาม

การจัดกิจกรรมเชิงสังคมเป็นจุดเด่นประการหนึ่งของการบริหารจัดการศูนย์พักพิงตามหลักไตรสิกขา เพราะสามารถสร้างให้เกิดความมีส่วนร่วม และทำให้ผู้พักพิงมีความภูมิใจในคุณค่าและศักยภาพของตน อีกทั้งการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการในศูนย์พักพิงเลียนแบบระบบการปกครองในชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตที่ผู้พักพิงรู้สึกคุ้นเคยทำให้เกิดความเข้าใจ และให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดี โดยมีพระอาสาสมัครจิตอาสาเป็นเจ้าคณะตำบล เพื่อตรวจสอบความเป็นอยู่ รับทราบสถานการณ์ประจำวัน ตรวจสอบรายชื่อ การย้ายเข้า-ออก รวมทั้ง หมุนเวียนเข้าเยี่ยมเยียนชาวบ้านที่ละหมู่บ้าน เพื่อให้การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยาแบบกลุ่ม เสริมกำลังใจ สำรองปัญหา พัฒนาศักยภาพผู้ได้รับความเดือดร้อน โดยทำงานร่วมกับกำนันและผู้ใหญ่บ้านอย่างใกล้ชิดและเป็นกันเอง

กิจกรรมที่หน่วยงานหรืออาสาสมัครอื่นๆ มีความประสงค์จะเข้ามาร่วมจัดทำจะต้องผ่านการจัดลำดับและพิจารณาจากคณะพระอาสาสมัครประจำศูนย์พักพิง เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงกับกระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา และสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของผู้พักพิง โดยไม่ยึดความต้องการของอาสาสมัครที่จะเข้ามาจัดกิจกรรมเป็นหลัก เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้พักพิง

การจัดกิจกรรมในศูนย์พักพิงตามหลักไตรสิกขา นอกจากจะเป็นการช่วยแก้ปัญหา หรือความทุกข์ของผู้พักพิงแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของผู้พักพิงทั้งในระดับบุคคลและชุมชน ตัวอย่างเช่น การฝึกอาชีพที่เน้นความสามารถของผู้พักพิงเป็นสำคัญ ทำให้ผู้พักพิงเกิดความภาคภูมิใจ และเกิดการรวมกลุ่มเพื่อผลิตผลงานที่สอดคล้องกับทรัพยากร ความสามารถ และตลาดในท้องถิ่น เช่น ดอกไม้ประดิษฐ์ ถุงผ้า ฯลฯ นอกจากนั้น ยังมีการฝึกอาชีพตามความต้องการของผู้พักพิง เช่น การเพาะถั่วงอก เพื่อเป็นอาหารในยามขาดแคลนผักและผลไม้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมสำหรับผู้พักพิงตามหลักไตรสิกขา เป็นส่วนหนึ่งในการบริหารจัดการศูนย์พักพิงในภาวะภัยพิบัติ ซึ่งมีกระบวนการในการเยียวยาความทุกข์ทั้งทางด้านกายภาพ พฤติกรรม สังคม จิตใจ และปัญญา นอกจากนั้น ยังเป็นการพัฒนาศักยภาพของผู้ประสบภัยตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน กระบวนการทั้งหมดนี้มีรากฐานจากการยอมรับในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ ทั้งของอาสาสมัครที่เข้ามาทำหน้าที่ร่วมกันภายในศูนย์พักพิง และผู้พักพิงที่แม้ประสบกับความทุกข์ครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิต ทุกคนก็มีความสามารถที่จะผ่านพ้นปัญหาทั้ง

ปวงไปได้ และอาจใช้ปัญหาหรือความทุกข์นั้นเองเป็นโอกาสในการพัฒนาชีวิตให้เติบโตเข้มแข็งยิ่งขึ้นไป ทั้งนี้ก็ด้วยการกระทำของตนเองตามแนวทางอันประเสริฐที่เรียกว่าอริยมรรค

๔. ผลของกิจกรรมสำหรับศูนย์พักพิงในภาวะภัยพิบัติตามหลักไตรสิกขา

๔.๑ ด้านศีล

การนำศีลมาเป็นหลักในการบริหารจัดการศูนย์พักพิงซึ่งมีคนอยู่รวมกันจำนวนมากช่วยลดปัญหาและความวุ่นวายอันเกิดขึ้นจากการทะเลาะวิวาท การทำร้ายร่างกาย การหยิบฉวยสิ่งของที่ไม่ใช่ของตน การประพฤติผิดทางเพศ และการเสพสุรายาเสพติด ผู้พักพิงจึงอยู่ร่วมกันอย่างสบายกายสบายใจ รู้สึกลปลอดภัยทั้งในด้านชีวิตและทรัพย์สิน เป็นระบบระเบียบเกิดความสงบเรียบร้อย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการเยียวยาด้านจิตใจแก่ผู้พักพิงต่อไปด้วย

ส่วนระบบระเบียบนั้นก็ช่วยทำให้เกิดความเรียบร้อยสงบงาม ตัวอย่างเช่น การเข้าแถวรับสิ่งของบริจาค การเข้าแถวรับอาหาร ซึ่งช่วยลดปัญหาความขัดแย้งจากการแย่งชิงอาหารและสิ่งของบริจาค ทำให้ผู้พักพิงได้รับความช่วยเหลืออย่างทั่วถึง เป็นธรรม ตรงตามความต้องการและความจำเป็นอย่างแท้จริง การมีระบบและความเป็นระเบียบจึงเป็นเหตุให้เกิดความเรียบร้อย ความงดงาม และทำให้จิตใจของผู้พักพิงแจ่มใสไร้ปัญหา

การเปิดโอกาสให้ผู้พักพิงมีส่วนร่วมในการปกครองกันเอง โดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ทำให้การเฝ้าระวังผู้มีความสุ่มเสี่ยงต่อโรคเครียด โรคซึมเศร้าเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ปัญหาของผู้พักพิงได้รับการแก้ไขเป็นรายบุคคลอย่างทันที่และทั่วถึง ไม่ว่าจะเป็นความเจ็บป่วยทางด้านร่างกายหรือด้านจิตใจ ทำให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ รู้จักให้อภัย รักใคร่สามัคคี และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ผู้พักพิงหลายรายยังได้เห็นคุณค่าและได้รับความสุขจากความเอื้ออาทร และการช่วยเหลือกันและกัน โดยเฉพาะต่อคนพิการ คนชรา เด็ก และคนเจ็บป่วย หญิงอายุ ๒๘ ปี รายหนึ่งได้ให้ความเห็นว่า:

“การช่วยเหลือกัน การดูแลกัน ถึงแม้มันจะเป็นเรื่องเล็ก แต่พอทำแล้ว มันเป็นความสุขที่ใหญ่มาก”

และผู้พักพิงหญิงวัยรุ่นอายุ ๑๗ ปี กล่าวว่า :

“ได้เรียนรู้การใช้ชีวิตแบบแบ่งปัน คิดถึงคนที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ต้องมาก่อน การคิดถึงการให้เด็กได้กินได้อยู่ต้องมาก่อน”

การเปิดโอกาสให้ผู้พักพิงมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองนั้นยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้พักพิงมีจิตอาสาและทำงานต่างๆ ภายในศูนย์พักพิงด้วยความเต็มใจ ผู้พักพิงประมาณครึ่งหนึ่งสมัครใจช่วยงานต่างๆ (ดูตารางที่ ๑) เช่น ช่วยยกของ ลำเลียงอาหารและน้ำ ดูแลห้องน้ำทำความสะอาด ดูแลเด็ก คนชรา ฯลฯ แทนที่จะรอรับความช่วยเหลือแต่เพียงอย่างเดียว เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้พักพิงที่อาสาช่วยงานภายในศูนย์พักพิงแห่งนี้ มีดัชนีความสุขสูงกว่าผู้ที่ไม่ช่วยงานใดๆ และมีดัชนีความสุขสูงกว่าผู้พักพิงที่ทำกิจกรรมอย่างอื่น อาทิ นอนพักผ่อน ชมการแสดงศิลปะและความบันเทิง หรือแม้แต่ทำวัตรสวดมนต์ ทั้งนี้เพราะเหตุว่าเมื่อผู้พักพิงได้ร่วมกันปฏิบัติงานด้วยจิตอาสา คือ ด้วยความสมัครใจและเต็มใจ พวกเขาจะรู้สึกว่าคุณค่า และจึงจะได้รับความสุขความภาคภูมิใจจากความเสียสละและแบ่งปัน ได้ช่วยเหลือผู้อื่นจนลิ้มความทุกข์ของตนเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นกำลังใจให้พวกเขาสามารถยืนหยัดต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ในชีวิตได้อย่างเข้มแข็งยิ่งขึ้นต่อไป

ตารางที่ ๑ จำนวนผู้ประสพภัยที่ทำงานอาสาสมัครภายในศูนย์พักพิง

งานอาสาสมัคร	หญิง	ชาย	รวม
ช่วยยกของ,น้ำและอาหาร	๒๐ (๑๓.๔๒%)	๑๙ (๑๙.๕๙%)	๓๙ (๑๕.๘๕%)
ช่วยงานทั่วไป	๑๒ (๘.๐๕%)	๒๓ (๒๓.๗๑%)	๓๕ (๑๔.๒๓%)
ดูแลห้องน้ำ, ทำความสะอาด,	๒๖ (๑๗.๔๕%)	๘ (๘.๒๕%)	๓๔ (๑๓.๘๒%)
ดูแลเด็ก,คนชรา,ผู้ป่วย	๑๖ (๑๐.๗๔%)	๙ (๙.๒๘%)	๒๕ (๑๐.๑๖%)
เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วย	๘ (๕.๓๗%)	๑๓ (๑๓.๔๐%)	๒๑ (๘.๕๕%)
อื่นๆ	๘ (๕.๓๗%)	๗ (๗.๒๒%)	๑๕ (๖.๑๐%)
ไม่มีหน้าที่อะไร	๘๕ (๕๗.๐๕%)	๔๐ (๔๑.๒๕%)	๑๒๕ (๕๐.๘๑%)

๔.๒ ด้านสมาธิ

กิจกรรมพัฒนาสมาธิเพื่อผู้พักพิง ช่วยเยียวยาจิตใจที่กำลังวิตกกังวล เครียด เศร้าโศก และเป็นทุกข์ ให้ได้พบความสงบ ความผ่อนคลาย เอื้อโอกาสให้เกิดศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิและปัญญา เป็นการพัฒนาชีวิตอย่างยั่งยืน และสร้างความพร้อมในการปรับตัวหลังภัยพิบัติ กิจกรรมต่างๆ มุ่งให้จิตจดจ่อกับสิ่งที่ทำ เมื่อจิตนิ่งสมาธิเกิดขึ้น ผู้พักพิงจึงได้รับความสงบ และคลายความทุกข์ที่มีไปชั่วขณะ เมื่อทำการประเมิณผล ผู้พักพิงกล่าวว่า เกิดความเปลี่ยนแปลงในจิตใจหลายประการภายหลังผ่านพ้นภัยพิบัติ เช่น มีกำลังใจมากขึ้น เข้มแข็งและอดทนมากขึ้น รู้จักต่อสู้กับชีวิต เกิดความสบายใจ คลายความทุกข์ ความกังวล และมีจิตใจที่สงบขึ้นจากการได้สวดมนต์ ฟังธรรมะ และ

ปฏิบัติธรรม (ดูตารางที่ ๒) จากการประเมินผลด้านกิจกรรมจึงพบว่า ความพึงพอใจสูงสุดของผู้พักพิงในระหว่างพักอาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงแห่งนี้ คือ “การทำวัตร สวดมนต์ เข้า เย็น” (ค่าเฉลี่ย ๔.๖๔ จากคะแนนเต็ม ๕) รองลงมาคือ “การตัดบาตร การทำความสะอาดใหญ่” (ค่าเฉลี่ย ๔.๕๗) และ “กิจกรรมพิเศษเกี่ยวกับธรรมะ ความรู้และการใช้ชีวิต” (ค่าเฉลี่ย ๔.๔๙) ตามลำดับ (ดูตารางที่ ๓)

ตารางที่ ๒ ความเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจของผู้พักพิงหลังผ่านภัยพิบัติ

	หญิง	ชาย	รวม
ได้กำลังใจ จิตใจแจ่มใส มีความสุขเพราะธรรมะ			
สบายใจ มีสุข คลายทุกข์และความกังวล จิตใจแจ่มใส	๑๖ (๑๐.๗๔%)	๖ (๖.๑๙%)	๒๒ (๘.๙๔%)
เข้มแข็งอดทนมากขึ้น มีกำลังใจสู้กับชีวิตต่อไป	๔๗ (๓๑.๕๕%)	๒๗ (๒๗.๘๕%)	๗๔ (๓๐.๐๘%)
จิตใจสงบจากการสวดมนต์ ปฏิบัติธรรม ฟังธรรม	๑๖ (๑๐.๗๔%)	๘ (๘.๒๕%)	๒๔ (๙.๗๖%)
รวม	๗๙ (๕๓.๐๒%)	๔๑ (๔๒.๒๗%)	๑๒๐ (๔๘.๗๘%)
ได้แนวทางในการดำเนินชีวิต			
ได้เห็นน้ำใจและความเอื้ออาทรต่อกัน ทำให้รู้จักเพื่อแผ่ เสียสละ และช่วยเหลือผู้อื่น	๑๓ (๘.๗๒%)	๑๐ (๑๐.๓๑%)	๒๓ (๙.๓๕%)
ได้ข้อคิดหลายอย่างเพื่อใช้ดำเนินชีวิตต่อไป	๕ (๓.๓๖%)	๒ (๒.๐๖%)	๗ (๒.๘๕%)
ได้เห็นข้อบกพร่องของตัวเองรู้ว่าจะปรับปรุงอย่างไร ตั้งใจเมื่อกลับบ้านจะทำแต่ความดีงาม	๓ (๒.๐๑%)	๓ (๓.๐๙%)	๖ (๒.๔๔%)
ทำให้มีระเบียบและความรับผิดชอบมากขึ้น	๒ (๑.๓๔%)	๑ (๑.๐๓%)	๓ (๑.๒๒%)
รู้ว่าไม่ควรประมาท	- (๐.๐%)	๒ (๒.๐๖%)	๒ (๐.๘๑%)
รู้ว่าต้องมีสติ	๑ (๐.๖๗%)	- (๐.๐%)	๑ (๐.๔๑%)

จะใช้ชีวิตให้มีประโยชน์	-	๑	๑
	(๐.๐%)	(๑.๐๓%)	(๐.๔๑%)
รวม	๒๔	๑๙	๔๓
	(๑๖.๑๑%)	(๑๙.๕๙%)	(๑๗.๕๘%)
ได้ธรรมชาติ			
มองเห็นธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมและบุคคลซึ่งเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา, เข้าใจชีวิตมากขึ้น	๖	๔	๑๐
	(๔.๐๓%)	(๔.๑๒%)	(๔.๐๗%)
รู้ว่าไม่ใช่เราคนเดียวที่ประสบปัญหา	๔	๑	๕
	(๒.๖๘%)	(๑.๐๓%)	(๒.๐๓%)
ไม่ยึดติดในทรัพย์สินเงินทอง	๓	๑	๔
	(๒.๐๑%)	(๑.๐๓%)	(๑.๖๓%)
รู้ว่าทุกสิ่งเกิดขึ้นได้ ชีวิตของคนไม่มีอะไรแน่นอน	๒	-	๒
	(๑.๓๔%)	(๐.๐%)	(๐.๘๑%)
ยอมรับความจริง	๑	-	๑
	(๐.๖๗%)	(๐.๐%)	(๐.๔๑%)
รู้ว่าแม้ทุกข์ก็มีสุข ทุกปัญหาแก้ได้	๑	-	๑
	(๐.๖๗%)	(๐.๐%)	(๐.๔๑%)
รวม	๑๗	๖	๒๓
	(๑๑.๔๑%)	(๖.๑๙%)	(๙.๓๕%)
ได้ประสบการณ์			
ได้ความรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์	๕	๔	๙
	(๓.๓๖%)	(๔.๑๒%)	(๓.๖๖%)
ได้เรียนรู้วิธีการใช้ชีวิตเมื่อประสบภัย	๑	๒	๓
	(๐.๖๗%)	(๒.๐๖%)	(๑.๒๒%)
ไม่ตัดสินจากลักษณะภายนอก	๑	๑	๒
	(๐.๖๗%)	(๑.๐๓%)	(๐.๘๑%)
มีความมั่นใจในการเป็นผู้นำมากขึ้น	๑	๑	๒
	(๐.๖๗%)	(๑.๐๓%)	(๐.๘๑%)
รวม	๗	๗	๑๔
	(๔.๗๐%)	(๗.๒๒%)	(๕.๖๙%)
อื่นๆ	๑	๔	๕
	(๐.๖๗%)	(๔.๑๒%)	(๒.๐๓%)

ตารางที่ ๓ ความพึงพอใจด้านกิจกรรม

		การจำแนกความถี่					ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
		น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด		
การทำวัตร สวดมนต์ เจริญสมาธิ	หญิง	- (๐.๐%)	๑ (๐.๗%)	๙ (๖.๑%)	๒๗ (๑๘.๕%)	๑๑๐ (๗๔.๘%)	๔.๖๗	๐.๖๒๑
	ชาย	- (๐.๐%)	- (๐.๐%)	๘ (๘.๒%)	๒๓ (๒๓.๗%)	๖๖ (๖๘.๐%)	๔.๖๐	๐.๖๔๐
	รวม	- (๐.๐%)	๑ (๐.๕%)	๑๗ (๗.๐%)	๕๐ (๒๐.๕%)	๑๗๖ (๗๒.๑%)	๔.๖๔	๐.๖๒๘
การตัดกบฏ การทำความสะอาดยุทธศาสตร์	หญิง	- (๐.๐%)	๒ (๑.๕%)	๑๐ (๖.๘%)	๔๒ (๒๘.๕%)	๙๕ (๖๓.๕%)	๔.๕๕	๐.๖๘๔
	ชาย	- (๐.๐%)	- (๐.๐%)	๗ (๗.๕%)	๒๓ (๒๔.๒%)	๖๕ (๖๘.๕%)	๔.๖๑	๐.๖๒๔
	รวม	- (๐.๐%)	๒ (๐.๘%)	๑๗ (๗.๐%)	๖๕ (๒๖.๗%)	๑๖๐ (๖๕.๕%)	๔.๕๗	๐.๖๖๑
กระดานข่าวความรู้สำหรับผู้ประสบภัย	หญิง	๑ (๐.๗%)	๓ (๒.๐%)	๒๖ (๑๗.๗%)	๖๑ (๔๑.๕%)	๕๖ (๓๗.๑%)	๔.๑๔	๐.๘๒๘
	ชาย	๑ (๑.๑%)	๒ (๒.๒%)	๒๐ (๒๑.๕%)	๓๑ (๓๓.๓%)	๓๕ (๔๑.๙%)	๔.๑๓	๐.๙๐๐
	รวม	๒ (๐.๘%)	๕ (๒.๑%)	๔๖ (๑๙.๒%)	๙๒ (๓๘.๘%)	๙๑ (๓๙.๖%)	๔.๑๔	๐.๘๕๔
ชมรม อาชีพ เพาะถั่ว ถักไหมพรม ประดิษฐ์ดอกไม้	หญิง	๒ (๑.๕%)	๔ (๒.๗%)	๒๗ (๑๘.๕%)	๕๘ (๓๙.๗%)	๕๕ (๓๗.๗%)	๔.๑๐	๐.๘๐๙
	ชาย	๑ (๑.๑%)	๑ (๑.๑%)	๑๙ (๒๐.๕%)	๒๙ (๓๑.๒%)	๔๓ (๔๖.๒%)	๔.๒๐	๐.๘๗๙
	รวม	๓ (๑.๓%)	๕ (๒.๑%)	๔๖ (๑๙.๒%)	๘๗ (๓๖.๕%)	๙๘ (๔๑.๐%)	๔.๑๔	๐.๘๘๕
กิจกรรมพิเศษ เกี่ยวกับความบันเทิง	หญิง	- (๐.๐%)	๒ (๑.๕%)	๔ (๒.๗%)	๓๒ (๒๑.๖%)	๕๒ (๓๕.๑%)	๔.๐๘	๐.๙๑๕
	ชาย	- (๐.๐%)	- (๐.๐%)	๒ (๒.๒%)	๑๗ (๑๘.๓%)	๒๒ (๒๔.๕%)	๔.๓๑	๐.๘๕๖
	รวม	- (๐.๐%)	๒ (๐.๘%)	๖ (๒.๕%)	๔๙ (๒๐.๖%)	๗๔ (๓๑.๑%)	๔.๑๗	๐.๘๙๘

ตารางที่ ๓ ความพึงพอใจด้านกิจกรรม (ต่อ)

		การจำแนกความถี่					ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
		น้อยที่สุด	น้อย	ปานกลาง	มาก	มากที่สุด		
กิจกรรมพิเศษ เกี่ยวกับธรรมชาติ ความรู้ และการใช้ชีวิต	หญิง	-	๓	๑๑	๔๙	๘๕	๔.๔๖	๐.๗๒๓
		(๐.๐%)	(๒.๐%)	(๗.๔%)	(๓๓.๑%)	(๕๗.๕%)		
	ชาย	-	๒	๔	๒๙	๕๘	๔.๕๔	๐.๖๘๕
		(๐.๐%)	(๒.๒%)	(๔.๓%)	(๓๑.๒%)	(๖๒.๕%)		
รวม		-	๕	๑๕	๗๘	๑๔๓	๔.๔๙	๐.๗๑
		(๐.๐%)	(๒.๑%)	(๖.๒%)	(๓๒.๕%)	(๕๙.๓%)		

๔.๓ ด้านปัญญา

กิจกรรมเสริมปัญญาทำให้ผู้พักพิงประจักษ์ว่า ตนเองไม่ใช่ผู้โชคร้ายเพียงผู้เดียว แต่ยังมีอีกหลายครอบครัวที่เดือดร้อนมากกว่า จึงปล่อยวางความทุกข์ได้ หญิงอายุ ๔๐ ปี รายหนึ่งเขียนไว้ว่า “พยายามมองความสูญเสียของคนอื่นที่ได้รับมากกว่าเรา ไม่เพียงแต่ทรัพย์สิน บางคนต้องสูญเสียญาติพี่น้อง ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับเรา ยังดีกว่าพวกเขามาก พุดได้คำเดียว ชีวิตต้องสู้ต่อไป ท้อแต่ไม่ถอย”

ผู้พักพิงอีกหลายรายได้หลักคิดสำหรับนำไปใช้ดำเนินชีวิตอย่างไร้ทุกข์ หรือเพื่อปรับปรุงแก้ไขส่วนที่ตนบกพร่องต่อไป เช่น ได้เข้าใจชีวิตมากขึ้น ได้รู้ว่าชีวิตไม่มีความแน่นอน เหตุการณ์ทุกอย่างสามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคนไม่ว่าจะรวยหรือจน มองเห็นความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้ว่าไม่ควรยึดติดกับข้าวของเงินทอง รู้ว่าเมื่อมีทุกข์ก็ย่อมมีสุขเกิดขึ้นได้ เพราะปัญหาทุกอย่างมีทางแก้เสมอ ต้องมีสติ ไม่ประมาท และจะใช้ชีวิตให้เกิดประโยชน์มากที่สุด หญิงอายุ ๕๐ ปี รายหนึ่งให้ความเห็นว่า “จากทุกข์ก็กลับกลายเป็นสุขกายสุขใจมากที่สุด”

โดยภาพรวมจากการประเมินผลของศูนย์พักพิงแห่งนี้พบว่า ประโยชน์ที่ผู้พักพิง ได้รับจากการเข้าพักอาศัยในศูนย์พักพิงมากที่สุดสามอันดับแรก คือ “กำลังใจ” (ร้อยละ ๗๖.๔๒) “ความสุขกาย” (ร้อยละ ๕๖.๑) และ “ความสุขใจ” (ร้อยละ ๕๔.๔๗) ตามลำดับ

ผู้พักพิงประทับใจด้านจิตใจและปัญญามากที่สุด (ร้อยละ ๘๒.๑๑) ตามด้วยด้านกายภาพ (ร้อยละ ๑๕.๔๕) และด้านอื่นๆ (ร้อยละ ๙.๗๖) ตามลำดับ และมีความพึงพอใจกิจกรรมทางพุทธศาสนามากที่สุด คือ การทำวัตรสวดมนต์เช้าและเย็น การทำบุญตักบาตรและการทำความสะอาดใหญ่ในวันพระ และกิจกรรมธรรมะเพื่อเรียนรู้การใช้ชีวิต ส่วนด้านกายภาพ ผู้พักพิงพอใจอาหารและน้ำดื่มมากที่สุด

๕. บทสรุป

การบริหารจัดการศูนย์พักพิงและการจัดกิจกรรมตามหลักไตรสิกขา ทำให้เกิดภavana ๔ คือ การพัฒนา กาย คีล จิต และปัญญา ในด้านกาย ผู้ประสบภัยได้รับการตอบสนองความต้องการทางกายภาพ มีที่พักพิง ปลอดภัย สะดวกสบายพอประมาณ มีอาหารน้ำดื่มเพียงพอ มีเครื่องนุ่งห่ม ไฟฟ้าส่องสว่าง ระบบสุขาภิบาล และการรักษาพยาบาล ในด้านศีล ทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยสงบงาม การให้ความช่วยเหลือมีความเป็นธรรมและทั่วถึง ทำให้เกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ให้อภัย และรักสามัคคี มีความรู้สึกเป็นสุขเมื่อได้มีโอกาสช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ที่ประสบกับปัญหาและความทุกข์ ในด้านจิต ผู้พักพิงมีสุขภาพจิตดีขึ้น รู้สึกสบายใจ สามารถทำใจยอมรับกับปัญหาที่ยากจะแก้ไข มีความมั่นใจว่าสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ เมื่อมีเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้น มีความมั่นใจในการเผชิญเหตุการณ์ร้ายแรงที่อาจจะเกิดขึ้นในชีวิต และในด้านปัญญา ผู้พักพิงซึ่งเป็นผู้ประสบกับความสูญเสียทั้งทางด้านทรัพย์สิน รายได้ อาชีพ ความมั่นคงของชีวิต ตลอดจนความพลัดพรากจากญาติพี่น้องและบุคคลอันเป็นที่รักจนเกิดภาวะซึมเศร้า ท้อแท้ และทุกข์ทรมานจนกระทั่งคิดฆ่าตัวตาย สามารถเรียนรู้และเข้าใจชีวิตของตนเองและคนอื่นว่า ชีวิตไม่มีความแน่นอน เหตุการณ์ทุกอย่างทั้งดีและร้ายสามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคนไม่ว่าจะรวยหรือจน มีทัศนคติต่อความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรู้เข้าใจและเท่าทัน ไม่ยึดติดกับทรัพย์สินเงินทองจนเป็นทุกข์ เรียนรู้ว่าเมื่อมีทุกข์ก็ย่อมมีสุขเกิดขึ้นได้ เพราะปัญหาทุกอย่างมีทางแก้เสมอ ปัญหาและอุปสรรคเป็นเพียงบทเรียนและบททดสอบของชีวิตที่ต้องเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา จึงต้องดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ไม่ประมาท และดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทัศนคติเหล่านี้เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการและการจัดกิจกรรมต่างๆ อย่างมีขั้นตอนและสอดรับสัมพันธ์กันกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักไตรสิกขา ทั้งการจัดสรรทรัพยากรอันจำกัดอย่างเพียงพอ การวางระบบระเบียบอย่างมีส่วนร่วม ส่งเสริมการทำวัตรสวดมนต์ ฟังธรรม ปฏิบัติธรรมจนเป็นกิจวัตรประจำวัน เสริมสร้างกำลังใจและความเข้มแข็งด้วยศิลปะและความบันเทิง ตลอดจนการให้ความรู้เสริมทักษะทางวิชาชีพและเตรียมพร้อมด้านต่างๆ ก่อนการกลับสู่ภูมิลำเนา กอปรกับการให้การปรึกษาทางพุทธจิตวิทยาจนทำให้การเยียวยาและพัฒนาชีวิตผู้พักพิงของศูนย์ช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยนำท่วมมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีผลสัมฤทธิ์ดังกล่าว

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

กรมสุขภาพจิต, “กรอบการดำเนินงานช่วยเหลือด้านสุขภาพจิตผู้ประสบอุทกภัย”, <[http:// www.mcc-galya.com/index.php?m=negotiation](http://www.mcc-galya.com/index.php?m=negotiation)>, ๓๑ มีนาคม ๕๕.

คณะกรรมการ KM โรงพยาบาลสวนสราญรมย์, “บทเรียนการจัดการตั้งศูนย์พักพิงช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติน้ำท่วมของโรงพยาบาลสวนสราญรมย์”, ๒๕๕๔, <http://61.19.203.117/knowledge/pdf/km/18_km.pdf>, ๓๑ มีนาคม ๕๕.

ศูนย์ข่าวสารนโยบายสาธารณะ, “ศ.สุริชัย เนะยียดหลักการมีส่วนร่วม บริหารจัดการศูนย์พักพิง หนีน้ำทำลายศักดิ์ศรีผู้ประสบภัย”, ๒๕๕๔, <<http://www.thaireform.in.th/2011-12-30-06-57-30/item/6609-2011-10-28-14-53-19.html>>, ๓๑ มีนาคม ๕๕.

ศูนย์ประสานจัดการความรู้เพื่อรับมือภัยพิบัติ (ศจก.), “แนวทางการจัดตั้งศูนย์พักพิงชุมชนชั่วคราว”, ๒๕๕๔, <<http://technology.in.th/thaiflood/2011/12/18/shelfter/>>, ๓๑ มีนาคม ๕๕.

BioThai, “สมัชชาสุขภาพฯ ถอดบทเรียนสู้ภัยพิบัติ ๙ ข้อ”, <<http://www.biothai.net/news/11448>>, ๓๑ มีนาคม ๕๕.

ชุมชนธรรมชาติกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

Natural Communities and Sustainable Environment Preservation

พระมหากัณหา กนฺตสีโล (สาระทิต)
Phramaha Kanha Kantasilo (Sarathit)
นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

สังคมโลกกำลังตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยมีการกำหนดไว้ว่า วันที่ ๕ มิถุนายน ของทุกปีถือเป็นวันสิ่งแวดล้อมโลก เป็นวันที่ถูกกำหนดขึ้นเนื่องจากภาวะวิกฤติของสิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ อันเป็นผลกระทบจากการพัฒนาของกระแสทุนนิยม บริโภค มีการกอบโกยทรัพยากรของโลกมารับใช้อย่างบ้าคลั่ง โดยไม่มีระบบควบคุม ด้วยเหตุนี้ประชาคมสิ่งแวดล้อมของโลกจึงกำหนดให้วันนี้เป็นวันที่ชาวโลกต้องหันมาให้ความสำคัญและความสำคัญ รวมทั้งร่วมกันรักษา ฟื้นฟู และสร้างระบบการจัดการที่ดี เพื่อให้สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่สามารถอยู่ร่วมกันกับมนุษย์ได้อย่างสันติสุขการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในภูมิภาคต่างๆ ของโลก

การพัฒนาตัวเองของมนุษย์ ให้ดำเนินชีวิตได้ตั้งงามถูกต้อง ทำให้วิถีชีวิตที่เป็นมรรค ส่วนมรรคก็คือทางดำเนินชีวิต หรือ วิถีชีวิตที่ถูกต้องตั้งงามของมนุษย์ ซึ่งเป็นวิถีทางแห่งการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนด้วยสิกขา เมื่อมนุษย์เราได้รับการฝึกฝนพัฒนาดีแล้วด้วยการศึกษาจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็จะเกิดขึ้นตามมา

Abstract

Currently, the human community was alerted about the environment. Are defined by the 5th day of June of each year as World Environment Day. Due to the development of consumer capitalism. Have learned to use the planet's resources like crazy. Without control. For this reason the community what the environment was set for today is the day that the world must turn to the value and importance of restoring and creating and sharing a good deal. To the existing environment can co-exist peacefully with humans and the environment, conservation of natural resources in different regions of the world.

Then the human to develop themselves, the lifestyle is pretty good accuracy, the life of others, for others it is a lifestyle or way of life is pretty good man. This is a way of learning to develop their practice by virtue. When people are trained to develop a good awareness of the conservation of natural resources and environment, it will be followed.

๑. บทนำ

สังคมโลกกำลังตื่นตัวในวิกฤตการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลาย และเสื่อมโทรมลงไปทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ส่งผลให้มวลมนุษยชาติได้เผชิญกับภัยพิบัติต่างๆ ได้แก่

- ปัญหาการเกิดมลพิษต่างๆ ของสิ่งแวดล้อม เช่น น้ำเน่าเสีย อากาศเป็นพิษ มลพิษทางเสียง และมลพิษจากขยะมูลฝอย เป็นต้น

- ปัญหาที่เกิดจากการทำลายระบบนิเวศทางธรรมชาติ เช่น ฝนทิ้งช่วง ภัยจากความแห้งแล้ง อุทกภัย และภาวะโลกร้อนมีอุณหภูมิสูง เป็นต้น

สาเหตุพื้นฐานของปัญหาวิกฤตการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกในปัจจุบัน คือ การเพิ่มของจำนวนประชากรโลก ซึ่งการสำรวจประชากรโลกในปี พ.ศ.๒๕๕๖ ระบุว่าที่จำนวน ๖,๓๑๔ ล้านคน และสำนักสำรวจสำมะโนประชากรของสหรัฐอเมริกาประเมินว่า ภายในปี พ.ศ.๒๕๕๕ จำนวนประชากรทั่วโลกจะเพิ่มขึ้นเป็น ๗,๐๐๐ ล้านคน เพราะมีปัจจัยมาจากกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาที่มีความเจริญก้าวหน้าด้านการแพทย์และโภชนาการสูงขึ้น ทำให้มีอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากร

โดยที่ประเทศกำลังพัฒนามีอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรอยู่ในเกณฑ์สูง เฉลี่ยร้อยละ ๑.๕ ต่อปี ส่วนประเทศที่พัฒนาแล้วมีอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรค่อนข้างต่ำ เฉลี่ยร้อยละ ๐.๑ ต่อปี และการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในชนบท ทำให้ผู้คนในชนบทอพยพเข้ามาหางานทำในเมืองเกิดการขยายตัวของชุมชนเมืองอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดการแปรรูปทรัพยากรธรรมชาติเพื่อนำมาใช้ประโยชน์สนองความต้องการของประชาชนมากยิ่งขึ้น โดยมีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อนำมาใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ เช่น แแถบพื้นที่ป่าลุ่มแม่น้ำอะเมซอนในทวีปอเมริกาใต้ เพื่อนำผลผลิตการเกษตรป้อนเข้าสู่อุตสาหกรรมผลิตสินค้าต่างๆ มาจำหน่ายให้แก่ประชากรที่มีเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้ทั่วโลกหว่นวิตกว่าจะเป็นการสูญเสียพื้นที่ปอดของโลก^๑

ปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการผลิตด้านต่างๆ อย่างกว้างขวางทั้งในภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรมและบริการ ถ้านำเทคโนโลยีไปใช้อย่างไม่เหมาะสม อาจส่งผลกระทบต่อให้เกิดการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ ดังเช่น

- การสำรวจขุดเจาะ หรือขนส่งน้ำมันดิบจากแหล่งขุดเจาะในทะเลโดยทางเรือบรรทุกน้ำมัน อาจเกิดอุบัติเหตุทำให้น้ำมันรั่วไหลมีคราบน้ำมันปนเปื้อนบริเวณพื้นผิวน้ำ เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตในทะเล และทำให้ระบบนิเวศของท้องทะเลต้องเสียความสมดุลไป

- การสร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ทำให้สูญเสียพื้นที่ป่าไม้จำนวนมาก การตั้งโรงงานอุตสาหกรรมอย่างหนาแน่น ทำให้เกิดมลพิษทางอากาศ เสียง และแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เป็นต้น

วิกฤตการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลก นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ เกิดสภาวะโลกร้อน และชั้นโอโซนถูกทำลาย จึงก่อเกิดมลพิษทางอากาศ หมอกควัน และฝนกรด ปรากฏการณ์เรือนกระจก (Green house effect) ปรากฏการณ์เอลนีโญ (El Niño) การละลายของธารน้ำแข็งและภาวะอุทกภัย วาตภัย ชยะเทคโนโลยีและชยะสารพิษเพิ่มขึ้น เป็นต้น

๒. ความหมายและความสำคัญของชุมชนธรรมชาติ

๒.๑ ความหมายของคำว่าชุมชนธรรมชาติ

ชุมชนธรรมชาติ ในบริบทนี้ หมายถึง “มนุษย์ที่อยู่กับธรรมชาติอย่างเข้าใจธรรมชาติ” นั่นคือ มนุษย์จะมีชีวิตที่ดำรงแท้จริงโดยสมบูรณ์ จะต้องรู้ความจริงของธรรมชาติ เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องเข้าไปรู้จักความจริงของธรรมชาติและปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง เพราะมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ด้าน คือ

^๑ Thaigoodview.com, วิกฤตการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลก, <http://www.thaigoodview.com/node/69016>, <http://www.ertc.deqp.go.th/ertc/> (๒๐/๐๕/๒๕๕๕).

๑) ด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นต้น

๒) ด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติทั้งหลายทั้งหมด ได้แก่ ระบบของสรรพสิ่งที่อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ รวมทั้งตัวมนุษย์เองด้วย ที่มีหน้าที่ต่างกันเป็น ๒ อย่าง หากไม่ระวังก็จะสับสน ทำให้ต้องคำนึงถึง คือ

(ก) ทำที่ต่อเพื่อนมนุษย์ เราอยู่ด้วยกัน ก็ควรมีความรักกัน มีเมตตาต่อกัน มีความรักใคร่ปรองดอง ปราศจากอคติ ปราศจากประโยชน์สุขแก่กันและกัน

(ข) ทำที่ต่อสัตว์ธรรมชาติ เพราะมนุษย์ก็อยู่กับความจริงของธรรมชาติ อยู่กับระบบของธรรมชาติและระบบของสรรพสิ่งที่สัมพันธ์กัน หมายถึง ตัวกฎธรรมชาติ ที่จะต้องรู้ด้วยปัญญา และจะต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโดยใช้ปัญญา^๒

๒.๒ ความสำคัญของชุมชนธรรมชาติ

ชุมชนธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญที่ความสัมพันธ์ผูกพันใกล้ชิดกับคนในวิถีชีวิตของชุมชนในสังคมไทยมาช้านานตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันที่ทุกคนในชุมชนต้องดูแล รักษา ฟื้นฟู ฟื้นฟูป่าของชุมชน ด้วยคนชุมชนเอง กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เอ็นจีโอ (NGOs) ผู้นำศาสนา ข้าราชการ นักเรียน นักศึกษา พ่อค้า ประชาชน ร่วมกันสร้างเครือข่ายเพื่อพิทักษ์ผืนป่า และชุมชนธรรมชาติในถิ่นอื่นๆ ของประเทศไทยควรร่วมมือกัน “ปลูกป่า คืนแผ่นดินเพื่อถิ่นกำเนิด”

หากสภาพแวดล้อมทางชุมชนต่างๆ อ่อนแอลงไป เกิดจากการกีดกันทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น คนหนุ่มสาวย้ายถิ่นเพื่อไปประกอบอาชีพตามเมืองใหญ่ คงเหลือเด็กและคนชราเท่านั้นที่อาศัยในหมู่บ้าน เป็นต้น เป็นผลมาจาก

- ๑) การผูกโยงแรงงานของชุมชนเข้ากับตลาดแรงงานของประเทศจนถึงของโลก
- ๒) การผูกโยงเศรษฐกิจชุมชนเข้ากับเศรษฐกิจเมืองและเศรษฐกิจโลก
- ๓) การผูกโยงวัฒนธรรมชุมชนเข้ากับวัฒนธรรมเมืองและวัฒนธรรมโลก

ปัจจัยเหล่านี้ทำให้แรงงาน เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ขาดความเข้มแข็งเป็นตัวของตัวเองพลังประชาธิปไตยทั้งหลายมักเกิดขึ้นเพื่อสร้างชุมชนในระดับต่างๆ ชุมชนที่อ่อนแอเกินไปกลายเป็นเหมือนท่อนฟืนเปียกสำหรับการจุดไฟประชาธิปไตย^๓

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕-๓๖.

^๓ อนุช อาภาภิรม, **“วิกฤติศตวรรษที่ ๒๑” มติชนสุดสัปดาห์**, ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๑๖๔๗, วันศุกร์ที่ ๙ มีนาคม ๒๕๕๕, หน้า ๓๘.

๓. เสาหลักของการพัฒนาที่ยั่งยืน

มนุษย์ยุคปัจจุบันโดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้ว เฉพาะอย่างยิ่งประเทศตะวันตกตื่นตัวกลัวเกรงภัยอันตรายมาก บางทีก็คิดว่าโลกอาจจะไปไม่รอด อาจจะต้องถึงกับพิเนาศ มีการประชุมระดับโลกที่เรียกว่า “Earth Summit” คือ ความพยายามของนานาชาติในความพยายามที่จะก่อตั้งเครือข่ายการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมมีมาตั้งแต่ ค.ศ.๑๙๗๒ เมื่อมีการออก “ปฏิญญาแห่งสตอกโฮล์ม” (Stockholm Declaration) โดยการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (United Nations Conference on the Human Environment) ที่สนับสนุนการพิทักษ์ภูมิภาคตัวอย่างของพื้นที่คุ้มครองของแต่ละประเภทของสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้ในการเป็นพื้นฐานของความต้อการในโครงการอนุรักษ์ระดับชาติ

ตั้งแต่นั้นมาการพิทักษ์ภูมิภาคตัวอย่างก็กลายมาเป็นพื้นฐานหลักของการอนุรักษ์ทางชีววิทยาที่สนับสนุนโดยอนุสัญญาหรือข้อตกลงสำคัญ ของสหประชาชาติ ที่รวมทั้ง “กฎบัตรแห่งโลกเพื่อธรรมชาติ” (World Charter for Nature) ในปี ค.ศ.๑๙๘๒, The Rio Declaration “การประชุมสุดยอดด้านสิ่งแวดล้อม” ปี ค.ศ.๑๙๙๒ (Earth Summit) และ “ปฏิญญาแห่งโยฮันเนสเบิร์ก” (Johannesburg Declaration) ในปี ค.ศ.๒๐๐๒ “การประชุมสุดยอดของโลก” (Earth Summit, Rio Conference) หรือ “การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา” (UN Conference on Environment and Development; UNCED) พ.ศ.๒๕๓๕ กรุงรีโอเดจาเนโร สหพันธ์สาธารณรัฐบราซิล

จากการประชุมดังกล่าว เพื่อวัตถุประสงค์กำหนดยุทธศาสตร์ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ซึ่งนับเป็นการประชุมครั้งแรกที่ได้กำหนดแนวทางการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะต้องดำเนินการพัฒนาให้ครอบคลุม ๓ เสาหลักของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ **สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม**^๔

การประชุมนานาชาติที่ผ่านมา ได้มีมติให้จัดตั้งคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (Commission on Sustainable Development ; CSD) ประกอบด้วยชาติสมาชิกจำนวน ๕๓ ประเทศ รับผิดชอบเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน และติดตามกำหนดแนวทางในการนำผลการประชุม WSSD ไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมโดย CSD จะรายงานผลต่อสมัชชาสหประชาชาติ (UN General Assembly) โดยผ่านคณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (Economic and Social Council ; ECOSOC) โดยที่ประชุมได้ให้การรับรองเอกสาร ๓ ฉบับและอนุสัญญา ๒ ฉบับ^๕ ได้แก่

^๔ ดูข้อมูลเพิ่มเติมที่ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://en.wikipedia.org/wiki/Earth_Summithttp://en.wikipedia.org/wiki/Kyoto_Protocol http://en.wikipedia.org/wiki/Earth_Day,http://en.wikipedia.org/wiki/World_population,http://en.wikipedia.org/wiki/Gaylord_Nelson (๑๐/๐๔/๒๕๕๕).

^๕ ดูข้อมูลเพิ่มเติมที่ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.johannesburgsummit.org> (๑๐/๐๔/๒๕๕๕).

๑) ปฏิญญาริโอ (Rio Declaration on Environment and Development) : เป็นหลักการเกี่ยวกับสิทธิและความรับผิดชอบของสหประชาชาติในการดำเนินงานพัฒนาเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชน

๒) แถลงการณ์เกี่ยวกับหลักการด้านป่าไม้ (Statement of Forest Principle) : เป็นแนวทางสำหรับการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

๓) แผนปฏิบัติการ ๒๑ (Agenda ๒๑) : เพื่อเป็นแผนแม่บทของโลกในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

๔) อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ : ให้ชาติสมาชิกลงนามรับรองร่วมกัน โดยประเทศไทยได้ให้สัตยาบันเมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๓๗

๕) อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ : ให้ชาติสมาชิกลงนามรับรองร่วมกัน โดยประเทศไทยได้ให้สัตยาบันเมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๔๗ และในช่วงเวลา ๒๐ ปีที่ผ่านมา ได้มีการประชุมร่วมกันแล้ว ๓ ครั้ง คือในปี ค.ศ. ๑๙๙๒, ๑๙๙๖ และ ๒๐๐๒

การประชุมอนุสัญญาครั้งต่อๆ มา ได้สรุปว่ามนุษย์ได้ตื่นตัวขึ้น แต่การแก้ปัญหาหรือยับยั้งเรื่องความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม หรือภัยอันตรายแก่สิ่งแวดล้อมไม่ได้ผล คือไม่ดีขึ้นเลย แต่กลับทรุดโทรมหนักลงไป ภัยอันตรายจะครอบงำมนุษย์ต่อไป

วิถีชีวิตปัจจุบันไม่ยั่งยืนและจะล่มสลายไป หากปล่อยให้ให้เศรษฐกิจโลกทำลายเศรษฐกิจท้องถิ่นและที่ดินอันเป็นพื้นฐานของชีวิต บรรษัทไม่ใช่สิ่งมีชีวิต เพราะเศรษฐกิจท้องถิ่นสำคัญกว่าสุขภาพเศรษฐกิจของโลก ต้องเข้าใจว่าบรรษัทไม่ได้เป็นอยู่จริง มันเกิดจากนิยามทางกฎหมาย การกำหนดให้บรรษัทมีความรับผิดชอบต่ออย่างจำกัดเป็นการแยกมนุษย์ออกจากความรับผิดชอบต่อการทำของเขา

ดังนั้น จึงต้องยกเลิกการรับผิดชอบต่อจำกัดของบรรษัท สุขภาพของมนุษย์และชีวิตอื่นในชุมชนสำคัญกว่ากำไรของบรรษัท มนุษย์มีสิทธิเสรีภาพอย่างเต็มที่ในการต่อสู้กับระบบและระบอบปกครองที่เป็นอันตรายต่อตนเอง เมื่อเราได้สังเกตเห็นการทำลายล้างของระบบทุนนิยมและอารยธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งทั้งคู่ตั้งอยู่บนฐานของการเปลี่ยนโลกที่มีชีวิตเป็นสินค้าโภคภัณฑ์ที่ไร้ชีวิต เราไม่มีทางเลือกอื่น นั่นคือหากไม่ปรารถนาที่จะลงนามประหารตัวเองและลูกหลานของเราเอง ก็จะต้องออกมาต่อสู้จนสุดกำลังในทุกวิถีทางที่จะล้มล้างระบบทั้งคู่นี้ลง

๔. การกระทำของมนุษย์คือกรรมตัวร้ายแห่งภัยพิบัติ

สถานการณ์โลกที่กำลังเกิดขึ้นทั่วทุกมุมโลกในขณะนี้ (๒๕๔๗-๒๕๕๕) ปฏิเสธไม่ได้เลยที่จะให้ความสนใจ โดยเฉพาะภัยธรรมชาติที่ใกล้ตัว เช่น แผ่นดินไหว สึนามิ พายุถล่ม น้ำท่วม พายุฝนฟ้าคะนอง ภาวะโลกร้อน ภัยพิบัติทางธรรมชาติดังกล่าวมานี้ล้วนเป็นภัยใกล้ตัว อาจเกิดขึ้นที่ไหน และเมื่อไรก็ได้ ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์ ดังตัวอย่างที่มนุษย์ได้เผชิญมาแล้ว อาทิเช่น

๔.๑ สึนามิที่เกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย เกิดขึ้นในบริเวณทะเลอันดามัน จากการเกิดแผ่นดินไหวขนาด ๙.๐ ตาม Richter' Scale^๖ ทางตะวันตกของเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย เมื่อประมาณ ๐๘.๐๐ น. ของวันอาทิตย์ที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ตามมาด้วย สึนามิ (Tsunami) ขนาดใหญ่และมีความรุนแรง ส่งผลกระทบกระเทือนถึงกว่า ๑๐ ประเทศโดยรอบมหาสมุทรอินเดีย ทำให้มีคนเสียชีวิตราว ๓๐๐,๐๐๐ คน และรวมความเสียหายหลายพันล้านเหรียญสหรัฐอเมริกา ส่วนประเทศไทยต้องเผชิญกับภัยพิบัติของคลื่นสึนามิ (Tsunami) ครั้งร้ายแรงที่สุดในประวัติศาสตร์

๔.๒ สึนามิที่ญี่ปุ่น เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้เกิดสึนามิขึ้น เหตุการณ์สึนามิในครั้งนี้แม้จะไม่ใช่ครั้งแรก แต่ก็เป็นที่สำคัญที่สร้างความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงให้แก่ชาวญี่ปุ่นนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา เป็นมหาอุบัติภัยในรอบ ๑๔๐ ปี มีความรุนแรงเป็นอันดับที่ ๕ ของโลก สึนามิครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ เวลาราว ๑๔.๐๐ น. (เวลาในประเทศไทย คือ ๑๒.๒๐ นาฬิกา) มีรายงาน ณ วันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ ว่ามีผู้เสียชีวิตมากกว่า ๙,๐๐๐ ราย สูญหายมากกว่า ๑๒,๐๐๐ ราย (เสียชีวิตและสูญหายสูงกว่า ๒๐,๐๐๐ ราย) มูลค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจที่เสียหายไม่ต่ำกว่า ๓๐๐,๐๐๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐ^๗

๔.๓ มหาอุทกภัยในประเทศไทย เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นอุทกภัยรุนแรงที่เกิดขึ้นระหว่างฤดูมรสุมในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๔ เกิดผลกระทบต่อบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขง เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคมและสิ้นสุดเมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕ (แต่การฟื้นฟูยังมีต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน) มีราษฎรได้รับผลกระทบแล้วมากกว่า ๑๒.๘ ล้านคน ธนาคารโลกประเมิน

^๖ริกเตอร์ เป็นชื่อวัดขนาดของแผ่นดินไหว การหาค่าขนาดของแผ่นดินไหว โดยวัดความสูงของคลื่นแผ่นดินไหวที่บันทึกได้ด้วยเครื่องตรวจวัด แล้วคำนวณจากสูตรการหาขนาดเครื่องมือที่วัดนี้ คิดค้นโดย ชาลส์ ฟรานซิส ริกเตอร์ หน่วยวัดขนาดของแผ่นดินไหวที่เรียกว่า "ริกเตอร์" จึงเป็นการเรียกตามชื่อผู้คิดค้นสูตรดังกล่าว

^๗กองบรรณาธิการ, ตะวันดับแสง ณ แดนอาทิตย์อุทัย มหาวิบัติสิ้นแผ่นดินบนวงแหวนแห่งไฟ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บุ๊คส์ อินเตอร์, ๒๕๕๔), หน้า ๖๕.

มูลค่าความเสียหายสูงถึง ๑.๔๔ ล้านล้านบาท เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๔ และจัดให้เป็นภัยพิบัติครั้งที่สร้างความเสียหายมากที่สุดเป็นอันดับสี่ของโลก^๕

๔.๔ วิฤติภาวะโลกร้อน นอกจากภัยแผ่นดินไหว สึนามิ มหาอุทกภัยแล้ว ภัยที่เป็นสัญญาณเตือนอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญคือ “วิฤติภาวะโลกร้อน” ซึ่งมนุษย์โลกกำลังสัมผัสและเกิดขึ้นจริง อดีตรองประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา คือ อัล กอร์ (Al Gore) ได้กระตุ้นให้ชาวโลกตระหนกอย่างเป็นทางการโดยการใส่ใจมากขึ้น

“...ความจริงก่อนหน้านี้ นักวิทยาศาสตร์ชาวอเมริกันรุ่นแรกๆ ที่หยิบยกประเด็นนี้ได้แก่ สตีเฟน ชไนเดอร์ (Stephen Schneider) และจิม แฮนเซน (Jim Hansen) ได้เตือนอย่างเป็นทางการถึงเรื่องวิฤติโลกร้อนแก่วุฒิสภาสหรัฐเมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๓๑ (ค.ศ.๑๙๘๘) ว่าอุณหภูมิของโลกได้เพิ่มขึ้น ทำให้โลกร้อนที่สุดเท่าที่วัดได้ ชไนเดอร์ ยังได้เขียนหนังสือในปีถัดมาอีกชื่อ “Global Warming” แต่ที่เป็นผลงานชิ้นสำคัญที่ทำให้ชาวโลกหันมาให้ความสนใจเรื่องดังกล่าวเป็นพิเศษ...

ประเด็นขณะนี้คือจะอย่างไรกับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นบนโลกใบนี้ และขณะนี้ภาวะโลกร้อน ส่งผลกระทบต่อเกิดขึ้นให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพดินฟ้าอากาศ สภาพสิ่งแวดล้อมของโลกขณะนี้อยู่ในอาการ **“ป่วยหนัก”** โดยไร้การเหลียวแล และเยียวจากผู้คนที่อาศัยและพึ่งพาโลกใบนี้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อี.โอ. วิลสัน (E.O.Wilson) ที่กล่าวไว้ว่า

“...คงเป็นเพราะมนุษย์ยังเป็นผู้ล่าอยู่ เราจึงไม่ยอมรับหลักฐานที่ยืนยันว่า โลกกำลังเปลี่ยนแปลง พันธุกรรมเป็นตัวกำหนดให้มนุษย์มองสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เป็นอาหารไปหมด และเราก็ให้ความสนใจพวกเดียวกันมากกว่าสิ่งอื่นๆ ถึงขั้นที่เรายอมสละชีวิตและพร้อมที่จะฆ่ามนุษย์เผ่าพันธุ์อื่นอย่างโหดเหี้ยม เพื่อดำรงไว้ซึ่งเผ่าพันธุ์ของตัวเอง...”

“...แสดงให้เห็นว่า กิเลสมนุษย์เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้มนุษย์พร้อมที่จะทำลายพวกอื่นที่ไม่ใช่พวกตนในโลกใบเดียวกันนี้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ที่อ้างสิทธิ์ว่าเป็นผู้เหนือกว่าสัตว์อื่นสิ่งอื่น จึงกระทำการกอบโกยด้วยผลกำไรที่ตนมีเหนือกว่าสัตว์อื่น แม้กระทั่งต่อโลก และต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม...”^๖

^๕ ดูรายละเอียดใน “อุทกภัยในประเทศไทย พ.ศ.๒๕๕๔”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/๑๒/๐๔/๒๕๕๕>.

^๖ ดูรายละเอียดใน วุฒินันท์ กันทะเตียน, “วันสิ้นโลก : การฟื้นฟูและเยียวยาตามหลักเมตตาธรรม”, ใน **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ**, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (ผศ. ดร.), มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๔๐๔-๔๐๕.

เมื่อพิจารณาจากข้อความข้างต้นนี้ เป็นการสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ได้แสดงทัศนะไว้ว่า โลกมนุษย์ในปัจจุบันมีภัยอันตรายใหญ่อยู่ ๒ ประการ คือ

“...(๑) ความแตกแยกระหว่างมนุษย์ ที่รบราฆ่าฟัน สمانกลมกลืนกันไม่ได้ นับวันจะมากขึ้น ทั้งๆ ที่โลกของสิ่งแวดล้อมและโลกของการสื่อสารรวมกันได้ด้วยโลกาภิวัตน์ เป็น “**ชุมชนธรรมชาติ**” (Global Village) คือ เป็นโลกแคบอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่มนุษย์กลับยิ่งแตกแยก และสภาพแตกแยกนั้นก็กลายเป็นโลกาภิวัตน์

(๒) ปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นโลกาภิวัตน์ แผ่ไปทั่วโลกเช่นเดียวกัน สองปัญหานี้ มนุษย์จะพัฒนาตัวเองพอที่จะแก้ไขได้หรือไม่ มันอาจจะนำมนุษยชาติไปสู่ความพินาศ แต่ที่จริงกรรมคือการกระทำของมนุษย์นี่เองเป็นตัวร้าย...”^{๑๐}

สิ่งนี้เป็นการจุดประกายถึงการเตรียมตัวเตรียมใจเพื่อเผชิญภัยพิบัติที่ร้ายแรงต่อไปในภายภาคหน้า หากมนุษย์ยังขาดจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนแล้วจะนำโลกนี้ไปสู่ความพินาศ จึงเป็นการกระทำของมนุษย์ คือกรรมตัวร้ายแห่งภัยพิบัติ

๕. การฟื้นฟูและเยียวยาโลกด้วยพุทธธรรม

หลักพุทธธรรมที่สามารถส่งเสริมให้ชุมชนนำมาประยุกต์ใช้เพื่อฟื้นฟูและเยียวยาธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม นำไปแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่มีสัมฤทธิ์ผล และมีเหตุผลเชื่อมโยงถูกต้องสอดคล้องมากที่สุด การรู้จักใช้ธรรมชาติและรักษาธรรมชาติ มีผลประโยชน์ตามมาอีกมากมายมหาศาล มนุษย์ต้องมีคุณธรรม ธรรมชาติดีและโลกจะได้ไม่พินาศเพราะการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างบ้าคลั่ง เพราะสาเหตุอันเกิดจากกิเลส ตัณหาเข้าครอบงำตนเอง ทำให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง ความอยากมืออยากเป็น ความไม่ยอมมี ไม่อยากเป็น เป็นต้น เป็นตัวต้นเหตุที่จะต้องนำหลักอริยสัจ ๔ มาปรับใช้ สร้างคุณงามความดีด้วยความเพียร มีสติระลึกรู้การกระทำ ให้รู้เห็นเท่าทันตามความเป็นจริง ที่เรียกว่า “อริยสัจ ๔”^{๑๑} คือ

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๓๔.

^{๑๑} ส.ม. ๑๙/๑๖๖๕/๕๒๘-๕๒๙.

๑) **ทุกข์** วิกฤติของดิน น้ำ ป่า อากาศ คือสภาพความเป็นจริง ที่ควรกำหนดรู้ตามสภาพที่มันเป็นอยู่จริง เรียกว่า เข้าใจปัญหา การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ซึ่งจำเป็นจะต้องให้ความสำคัญในการแก้ปัญหา โดยการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมกับชุมชนและสังคม เพื่อกลุ่มเกลาปัจเจกชนไม่แปลกแยกจากชุมชนธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนหรือหนีจากธรรมชาติ เน้นกระบวนการสร้างพลเมืองดี ทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม มีทักษะบริการสังคมพลเมืองดี มีความตื่นตัวที่พร้อมรับรู้และมีปฏิกิริยาต่อปัญหาต่างๆ อย่างรวดเร็ว

๒) **สมุทัย** สาเหตุวิกฤติของดิน น้ำ ป่า อากาศ คนในชุมชนทุกคน ควรสืบค้น วิเคราะห์ หรือวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหา เพื่อนำไปสู่การละและแก้ไข ต้องมีการพัฒนาสิ่งแวดล้อม และผู้นำหรือนักปกครอง จะต้องเสริมสร้างให้ประชาชนมีวัฒนธรรมแบบพอเพียงและมีเหตุผล ส่วนผู้นำหรือนักปกครองจะต้องสร้างกลไกที่สามารถตรวจสอบได้ มุ่งการพัฒนาโครงสร้างที่มีประสิทธิภาพ และมีความโปร่งใส เพื่อดำรงรักษาระบบการเมืองที่ดีให้มีเสถียรภาพมั่นคง อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคถ้วนหน้า และสามารถใช้อิทธิพลเชิงบวกทางการเมืองและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยความมีเหตุผล เพื่อป้องกันมิให้ผู้อื่นละเมิดโดยไม่ชอบธรรม

๓) **นิโรธ** ผลของการแก้วิกฤติของดิน น้ำ ป่า อากาศ ชุมชนธรรมชาติ ควรกระทำให้เกิดความชัดเจน แจ่มแจ้ง ดำเนินการทั้งหลายของรัฐเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก นักปกครองหรือนักการเมือง จะต้องจัดการบริหารงานตามที่ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการ มีการจัดการให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จัดระบบการศึกษา เพื่อพัฒนาความรู้ทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและความสามารถของประชาชนด้านต่างๆ ให้สูงสุดเท่าที่จะสามารถกระทำได้ตามความพร้อมที่มีอยู่

๔) **มรรค** วิธีแก้วิกฤติของดิน น้ำ ป่า อากาศ ชุมชนธรรมชาติ จะต้องลงมือดำเนินการปฏิบัติ ตามแนวการปฏิบัติของอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือ ความถูกต้อง ๘ ประการ กล่าวคือ ความถูกต้องทางทฤษฎี ความถูกต้องทางความดำริ ความถูกต้องทางการทำงาน ความถูกต้องทางการดำรงชีวิต ความถูกต้องในความเพียร ความถูกต้องในความมีสติ และความถูกต้องในความมีสมาธิ ซึ่งความถูกต้องทั้ง ๘ ประการนี้ จัดได้ว่าเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความยั่งยืนและสมดุล

อริยสัจ ๔ สามารถที่จะประยุกต์ใช้ในการแก้ไขวิกฤติของดิน น้ำ ป่า อากาศ ส่งเสริมให้ชุมชน นำมาใช้แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างสัมฤทธิ์ผล และมีเหตุผลเชื่อมโยงถูกต้องสอดคล้องมากที่สุด เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับการฟื้นฟูैयाโลกและสิ่งแวดล้อม ที่จะต้องสัมผัสกับปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม การเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งอาจผ่อนหนักผ่อนเบาได้ในระดับที่น่าพึงพอใจ การแก้ปัญหาขึ้นอยู่กับทัศนคติของนักปกครองหรือนักการเมืองและชุมชนเองว่าจะคิดเห็นต่อปัญหานั้นๆ ในมิติที่ลึกซึ้งหรือตื้นเขินต่างกันอย่างไร กล่าวคือ คนที่ยังไม่มีปัญญามักปฏิเสธว่าไม่มีปัญหา เมื่อเริ่มมีปัญญาขึ้นมาก็ยอมรับว่ามีปัญหา จึงพาชุมชนธรรมชาติและประเทศชาติไปถึงจุดหมายปลายทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

๖. บทสรุป

โลกมนุษย์ในปัจจุบัน มีภัยอันตรายใหญ่อยู่ ๒ ประการ คือ (๑) ความแตกแยกระหว่างมนุษย์ ที่รบราฆ่าฟัน เพราะไม่มีความสมานกลมกลืนกัน (๒) ปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นโลกาภิวัตน์แผ่ไปทั่วโลกเช่นเดียวกัน

มนุษย์จะพัฒนาตัวเองไปพอที่จะแก้ไขสองปัญหานี้ได้หรือไม่ เพราะนับวันจะมากขึ้น ทั้งๆ ที่โลกของสิ่งแวดล้อมและโลกของการสื่อสารรวมกันได้ด้วยโลกาภิวัตน์ เป็นชุมชนธรรมชาติ (Global Village) คือเป็นโลกแคบอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่มนุษย์กลับยิ่งแตกแยก และสภาพแตกแยกนั้นก็กลายเป็นโลกาภิวัตน์ที่จะนำมนุษยชาติไปสู่ความพินาศ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อรรถาธิบายหลักพุทธธรรม หรือกฎธรรมชาติ และคุณค่าสำหรับมนุษย์ไว้ว่า

“...ประการที่หนึ่ง มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการศึกษา เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก ฝึกได้ และเป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก ประการที่สอง คักยภาพของมนุษย์ คือจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา ประการที่สาม ชีวิตที่ดี คือชีวิตที่ศึกษา เมื่อพัฒนาคนด้วยไตรสิกขาชีวิตก็ก้าวหน้าไปในอริยมรรค มรรคกับสิกขา จึงประสานเป็นอันเดียวกัน...”^{๑๒}

กล่าวโดยสรุป ทุกคนเป็นสมาชิกของชุมชนธรรมชาติที่สัมพันธ์ขึ้นต่อกัน ความสัมพันธ์นี้กำหนดตัวเรา รักษาเรา สร้างเรา และทำให้เรามีความสุขสำราญ และเมื่อเราถูกแยกให้อยู่โดดเดี่ยวและแยกออกจากกัน ความไม่สบายก็จะขึ้นสู่ระดับความโศกสลด ชุมชนธรรมชาติเป็นเรื่องของระบบนิเวศที่ดีและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ เพราะวาระระบบนิเวศที่ดีเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความอยู่ดีมีสุขของชุมชน ในมิติของชีวิตและความสัมพันธ์ในด้านความทุกข์ความสุข ซึ่งหมายถึงต้องสนองกลับคืนสู่ธรรมชาติด้วยเมตตาธรรม^{๑๓} ต่อ ดิน น้ำ ป่า อากาศ จะต้องมีความปรารถนาดีต่อชุมชนธรรมชาติ ต้องการช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้อันจะปลดปล่อยบาปัดความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติที่ได้รับความวิฤติ และคิดทำประโยชน์เพื่อฟื้นฟูเยียวยาโลกอย่างทั่วหน้า

^{๑๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๓๔.

^{๑๓}ที.ม. ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

บรรณานุกรม

ภาษาบาลีและภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย พระสูตรและอรรถกถาแปล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กองบรรณาธิการ. **ตะวันดับแสง ณ แดนอาทิตย์อุทัย มหาวิบัติสิ้นแผ่นดินบนวงแหวนแห่งไฟ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บีบีเอส อินเตอร์, ๒๕๕๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **มองสันติภาพโลก ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

พิชัย บุญยะกานจน และชูโชค อายุพงษ์. **ภัยพิบัติทางธรรมชาติ : สิ่งใกล้ตัวที่ควรรู้จัก**. ภาควิชาวิศวกรรมโยธา คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔.

เลฟล็อก เจมส์. **เมื่อโลกเอาคืน (The Revenge of Gaia)**. แปลโดย วิลลิสัน เดอบีส. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๓.

อนุช อภาภิรม. คอลัมน์ “วิกฤตศตวรรษที่๒๑” **มติชนสุดสัปดาห์**. ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๑๖๔๗, วันศุกร์ที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕.

(๒) บทความ :

วุฒินันท์ ก้นทะเลเตียน. **วันสิ้นโลก : การฟื้นฟูและเยียวยาตามหลักเมตตาดารม**, ในรวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติครั้งที่ ๘ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก, **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ**, รวบรวมโดย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (ผศ. ดร.), หน้า ๔๐๔-๔๐๕, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๔.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

Wikipedia. **Earth Summit**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://en.wikipedia.org/wiki/Earth_Summithttp://en.wikipedia.org/wiki/Kyoto_Protocol

[๑๐ เมษายน ๒๕๕๕].

Wikipedia. **Earth Day**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://en.wikipedia.org/wiki/Earth_Day

[๑๐ เมษายน ๒๕๕๕].

World population. **Wikipedia**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://en.wikipedia.org/wiki/World_population [๑๐ เมษายน ๒๕๕๕].

Gaylord Nelson. **Wikipedia**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://en.wikipedia.org/wiki/Gaylord_Nelson

[๑๐ เมษายน ๒๕๕๕].

United Nations. **Johannesburg Summit 2002**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.johannesburgsummit.org> [๑๐ เมษายน ๒๕๕๕].

Derrick Jensen. **Endgame**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.endgamethebook.org/Excerpts/1-Premises.htm> [๑๐ เมษายน ๒๕๕๕].

Derrick Jensen. **Endgame**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.endgamethebook.org, [๑๑ เมษายน ๒๕๕๕].

Wikipedia. **อุทกภัยในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๔**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://th.wikipedia.org/wiki/อุทกภัยในประเทศไทย_พ.ศ._2554 [๑๑ เมษายน ๒๕๕๕].

เรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำประดุมิตรได้อย่างมีความสุข

Learning to Live Happily with Water as Friends

จินดา หวังวรวงค์

Jinda Wangwarawong

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

เหตุการณ์มหาอุทกภัยในปี พ.ศ.๒๕๕๔ เป็นบทเรียนครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย นอกจากการค้นหาสาเหตุของอุทกภัยครั้งนี้เพื่อเรียนรู้และวางแผนป้องกันแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญคือ การเรียนรู้ที่จะอยู่กับปัญหามหาอุทกภัย รวมถึงภัยพิบัติอื่นๆ ซึ่งอาจเกิดขึ้นอีกในอนาคต ได้อย่างประดุมิตรและมีความสุข

ชุมชนท้องถิ่นมีการวางแผนป้องกันและบริหารจัดการกับภัยพิบัติตามหลักวิชาการอย่างเข้มแข็ง โดยมีจิตสำนึกว่า คนและธรรมชาติเป็นหนึ่งเดียวกัน ใช้ภูมิปัญญาสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ๆ อยู่เสมอ และความร่วมมือช่วยเหลือกันภายในชุมชน คือ การเยียวยาและการฟื้นคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

การสร้างภูมิคุ้มกันของชีวิต ด้วยการเข้าใจสัจธรรมแห่งชีวิต จึงเป็นการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน เพื่อจะนำไปสู่การช่วยเหลือชุมชนให้อยู่กับน้ำประดุมิตรได้อย่างมีความสุข ถ้วนหน้าต่อไป

Abstract

The big flood in 2554 B.E. becomes Thailand's historic great lesson. Besides the solving and preventing process, it is essential to learn to live happily along with the problems in case of probable future floods or other disasters.

The local community's academically strong plans for the prevention and management of disasters should be based on the awareness that human beings and nature are the whole one. The ceaseless wisdom always creates innovations. The interactive assistance within the community itself is a remedy. The human dignity then resumes.

Self-immunization by understanding the truth of life is sustainable self-help. This leads to sharing help to the local community. Then all can live happily together along with water in companionship.

๑. บทนำ

มหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๕๔ นั้น คงจะกล่าวได้ว่าเป็นอุทกภัยที่รุนแรงมาก ได้รับผลกระทบกันถ้วนทั่วทุกภาคของประเทศไทย เป็นเวลานานหลายเดือน เมื่อเหตุการณ์ผ่านไปได้ทั้ง ร่องรอยความเสียหายของบ้านเรือน โรงงาน ถนนหนทาง และปริมาณขยะต่างๆ จำนวนมากไว้ให้จัดการ รวมถึงอารมณ์ความนึกคิดที่หลากหลายในสังคม มีทั้งสุขและทุกข์ ได้เกิดการเรียนรู้มากมาย ขานเป็นคล้ายเป็นตำนานเรื่องเล่าขานไม่รู้จบ

เหตุการณ์นี้เป็นบทเรียนครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย และอาจเป็นประวัติศาสตร์ของโลกด้วย เพราะประเทศไทยมีใช้ประเทศที่จัดอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีความเสี่ยงภัยพิบัติดังเช่นประเทศไต้หวัน ประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น แต่ต้องเผชิญกับอุทกภัยที่ยืดเยื้อหลายเดือน ซึ่งส่งผลกระทบเป็นวงกว้างถึงประเทศต่างๆ ด้วย ทั้งทางเศรษฐกิจและในเรื่องห่วงโซ่อาหาร โดยไม่มีผู้ใดคาดการณ์มาก่อนว่า ประเทศไทยจะประสบกับอุทกภัยครั้งรุนแรงในยุคปัจจุบันนี้ หากจะคาดการณ์ไว้บ้าง ก็เป็นการคาดการณ์ในอนาคตอีกหลายปีข้างหน้า มิใช่จะเกิดขึ้นในเวลาปัจจุบันนี้

เมื่อเกิดเหตุการณ์ภัยพิบัติที่รุนแรงขนาดนี้แล้ว สิ่งที่ทุกภาคส่วนกำลังทำหน้าที่ต่อไปคือ การค้นหาสาเหตุของการเกิดปัญหาให้ชัดเจน เพื่อการป้องกันและการแก้ไขมิให้เกิดเหตุการณ์ที่รุนแรงซ้ำซ้อนขึ้นนี้อีก ปัญหาอุทกภัยครั้งนี้ประมิณสาเหตุได้หลายประการ เช่น จากปริมาณน้ำฝนที่มากเป็นพิเศษ จากสภาพผังเมืองที่ไม่เหมาะสม การสร้างเมืองในที่ราบลุ่มซึ่งเคยเป็นแหล่งน้ำมาก่อน ตลอดจนการบริหารจัดการน้ำที่ขาดประสิทธิภาพของภาครัฐ เป็นต้น นอกจากการค้นหาสาเหตุเพื่อการแก้ไข

ป้องกันแล้ว สิ่งที่สำคัญยิ่งคือ การเรียนรู้ที่จะอยู่กับอุทกภัย ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้อีกในอนาคต แม้จะป้องกันอย่างดีแล้วเพียงใด รวมถึงภัยพิบัติต่างๆ ที่ควบคุมไม่ได้ เช่น แผ่นดินไหว สึนามิ เป็นต้น

ดังปรากฏในบทความเรื่อง **“EM ใจ : อยู่กับน้ำให้เป็นไม่เห็นทุกข์”** โดย รศ.ดร.พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ในบางตอนว่า

“...ให้มองว่า บางครั้งสถานการณ์น้ำอยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ (อนัตตา) ธรรมชาติของน้ำมักจะไหลจากที่สูงสู่ที่ต่ำกว่า แต่เราจำเป็นที่จะต้อง **พัฒนาจิตใจของเราให้ไหลจากที่สูงสู่ที่ต่ำได้** โดยการ**ไม่กลัวสายน้ำ และเรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำประดุจมิตรได้อย่างมีความสุข^๑**”

บทความนี้ขอแนะนำเสนอมุมมองความคิดว่า เราจะอยู่กับน้ำหรือภัยพิบัติอื่นๆ อย่างไรให้มีความสุขหรือมีความสุขน้อยลง เปรียบดังการอยู่กับญาติมิตรที่สนิทสนมกัน ไม่รู้สึกแปลกแยกหรือมองว่าเป็นส่วนเกินของชีวิต จึงนำมาซึ่งข้อบทความและคำจำกัดความของสาระที่จะนำเสนอต่อไป

๒. ผลกระทบจากมหาอุทกภัย ปี พ.ศ. ๒๕๕๔

ก่อนที่จะเรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำประดุจมิตรได้อย่างมีความสุขนั้น ควรมีการเรียนรู้ผลกระทบจากมหาอุทกภัยปี พ.ศ. ๒๕๕๔ จะทำให้เราตระหนักชัดถึงอำนาจของธรรมชาติที่มนุษย์มีอาจวางกันไว้ และเกิดการเรียนรู้ที่จะอยู่กับความสูญเสียได้อย่างเหมาะสม

๒.๑ ด้านชีวิตและทรัพย์สิน

ประชาชนได้รับความเดือดร้อน ๑,๖๖๐,๖๕๘ คนหรือเป็นจำนวนประชากร ๔,๔๕๓,๖๑๘ คน มีผู้เสียชีวิต ๖๗๕ ราย สูญหาย ๓ คน ทั้งนี้ไม่รวมอุทกภัยในภาคอีสานและภาคใต้ (ข้อมูล: กระทรวงมหาดไทย ณ วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๔)^๒

^๑พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ. ดร. **EM ใจ: อยู่กับน้ำให้เป็นไม่เห็นทุกข์**. ออนไลน์. แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th/site/> [๗ ก.พ. ๒๕๕๕]. ผู้เขียนขอนำข้อความประโยคที่ว่า “เรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำประดุจมิตรได้อย่างมีความสุข” มาเป็นข้อบทความและเป็นคำจำกัดความของสาระเนื้อหา.

^๒วารสารสารคดี. **มหาอุทกภัยครั้งประวัติศาสตร์**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.sarakadee.com/2012/02/03/7-question-about-flood-2011/> [๗ ก.พ. ๒๕๕๕].

๒.๒ ด้านห่วงโซ่เศรษฐกิจ

นิคมอุตสาหกรรม ๗ แห่งในจังหวัดอยุธยาและจังหวัดปทุมธานี ซึ่งมีมูลค่าการลงทุนรวมทั้งสิ้น ๖๕๕,๗๕๔ ล้านบาท มีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวน ๔๕๐ แห่ง จากจำนวน ๘๙๙ แห่งในนิคมฯ ที่ต้องปิดโรงงานอย่างไม่มีกำหนด ทำให้เกิดการขาดแคลนชิ้นส่วนและสินค้าอิเล็กทรอนิกส์ไปทั่วโลก และกำลังการผลิตรถยนต์โดยรวมของโลกลดลงถึงร้อยละ ๓๐

คาดว่าเมื่อรวมโรงงานอุตสาหกรรมทั้งในและนอกนิคมฯ มีโรงงานอุตสาหกรรมไม่ต่ำกว่า ๒๐,๐๐๐ แห่ง ใน ๒๙ จังหวัด และธุรกิจ SMEs ไม่ต่ำกว่า ๒๒๐,๐๐๐ แห่งที่ได้รับผลกระทบ

ส่วนแรงงานทั้งในและนอกนิคมอุตสาหกรรมได้รับผลกระทบกว่า ๔๘๖,๐๐๐ คนใน ๓๒ จังหวัด และยังประเมินว่าอาจมีภาวะว่างงานแฝง (ลูกจ้างนอกระบบ) อีกถึง ๖-๗ แสนคน ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมอื่นๆ ตามมา

ศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ได้มองภาพรวมความเสียหายของประเทศไทย พบว่ามูลค่าทั้งหมดอาจสูงถึง ๓๔๐,๐๐๐ ล้านบาท ส่งผลให้เศรษฐกิจไทยชะลอตัวถึงต้นปี พ.ศ. ๒๕๕๕ และธนาคารแห่งประเทศไทยประเมินว่า GDP ปีนี้จะหายไป ๑.๑ เปอร์เซ็นต์หรือมากกว่า^๓

๒.๓ ด้านความมั่นคงทางอาหาร

อุทกภัยที่เกิดขึ้นในปีพ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ส่งผลกระทบในด้านเกษตรกรรมแหล่งเพาะปลูกเป็นจำนวนมาก ดังที่มีรายงานข่าวข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เช่น

หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันที่ ๒๙ พ.ย. ๒๕๕๔ : พื้นที่กว่า ๓๐ จังหวัดซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เพาะปลูกต้องจมอยู่ใต้น้ำ ผลผลิตข้าวสูญเสียไปถึง ๑ ใน ๓ ของพื้นที่เพาะปลูกข้าว ส่งผลให้ราคาข้าวปรับตัวสูงขึ้นจากปีที่แล้ว ๒๕-๓๐%

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (สศก.) : ประเมินผลกระทบภาคเกษตรกรรมจากน้ำท่วมตั้งแต่ปลายเดือนมิถุนายนถึง ๑๗ พ.ย. ๒๕๕๔ ว่าพื้นที่การเกษตรใน ๖๘ จังหวัดทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้รับผลกระทบ ๑๑.๔๘ ล้านไร่ มูลค่าความเสียหาย ๗๖,๖๗๓ ล้านบาท

^๓ สุเจน กรรพฤทธิ์. น้ำท่วมนิคมอุตสาหกรรม ส่งผลอย่างไรต่อ “ห่วงโซ่เศรษฐกิจ”. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.sarakadee.com/2012/02/03/7-question-about-flood-2011/> [๗ ก.พ. ๒๕๕๕].

หนังสือพิมพ์คมชัดลึก ฉบับวันที่ ๑๘ ธ.ค. ๒๕๕๔ : ในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ ๑๙ ที่บาหลี สาธารณรัฐอินโดนีเซีย เมื่อวันที่ ๑๗ พ.ย. บรรดาผู้นำอาเซียนต่างเห็นพ้องกันว่าอุทกภัยครั้งใหญ่นี้ส่งผลกระทบต่อภาคการเกษตร ความมั่นคงทางอาหาร และห่วงโซ่อุปทานของภาคอุตสาหกรรม ทั้งในระดับภูมิภาคและในระดับโลก จนนำไปสู่ความตกลงว่าด้วยการจัดตั้งองค์กรสำรองข้าวฉุกเฉินของ ASEAN+3 ในแถลงการณ์ว่าด้วยความร่วมมือด้านการป้องกันอุทกภัย การลดผลกระทบ การบรรเทา การฟื้นฟู และการบูรณะ

หนังสือพิมพ์ไทยโพสต์ ฉบับวันที่ ๒๐ ต.ค. ๒๕๕๔ : อุทกภัยที่รุนแรงยาวนาน และยืดเยื้อในหลายจังหวัด ทำให้เกษตรกรรายย่อยกว่า ๒ ล้านคนได้รับความเดือดร้อน นายวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ ผู้อำนวยการมูลนิธิชีววิถี (BioThai) กล่าวว่า “ที่น่าเป็นห่วงที่สุดคือกลุ่มเกษตรกรรายย่อยในภาคกลางซึ่งส่วนใหญ่มีภาระหนี้สินและได้รับความเดือดร้อนอย่างหนัก อาจส่งผลต่อการเปลี่ยนมือที่ดินไปสู่การครอบครองของกลุ่มนายทุนที่เตรียมกว้านซื้อหรือเช่าที่ดินเกษตรกรรมได้”

มหาอุทกภัยครั้งนี้ทำให้เห็นปรากฏการณ์ที่ประชาชนต่างพากันกักตุนอาหารต่างๆ เพราะไม่มั่นใจในความมั่นคงทางอาหารของประเทศ เช่น ปัญหาขาดแคลนอาหารและน้ำดื่มทั้งในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล เป็นต้น แล้วลูกลามไปจังหวัดอื่นๆ ที่ไม่มีน้ำท่วม เช่น ชลบุรี นครราชสีมา ประกอบกับการคมนาคมที่ไม่สะดวกในการขนส่งกระจายสินค้า ไปโอไทยจึงเสนอให้มีการจัดตั้งระบบการสำรองอาหารอย่างเป็นทางการ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ คราวเรือน ชุมชน และประเทศ เพื่อสำรองไว้ใช้ยามฉุกเฉินเมื่อเกิดภัยพิบัติ

หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์ ฉบับวันที่ ๑๖ พ.ย. ๒๕๕๔ : ผู้อำนวยการสถาบันอาหาร เสนอแนวคิดจัดตั้งศูนย์กลางข้อมูลด้านอาหารระดับประเทศ เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในห่วงโซ่อุปทานอาหาร ทั้งหน่วยงานรัฐ สมาคมผู้ผลิต สถานประกอบการ เกษตรกร ผู้ค้าปลีก ผู้กระจายสินค้า และนักวิชาการ ได้เตรียมแผนรับมือสถานการณ์ฉุกเฉินเพื่อลดความตื่นตระหนกอันนำไปสู่การกักตุนสินค้าซ้ำเติมวิกฤตเข้าไปอีก^๔

๒.๔ ด้านระบบนิเวศชายฝั่งอ่าวไทย

พื้นที่ริมฝั่งทะเลอ่าวไทยตอนในซึ่งรู้จักกันในนามอ่าวไทย “รูปตัว-ก” ประกอบด้วยชายฝั่งตั้งแต่จังหวัดชลบุรี จะเขิงเทรา สมุทรปราการ กรุงเทพมหานคร สมุทรสาคร สมุทรสงคราม เพชรบุรี ลึนสุดที่ตอนเหนือของประจวบคีรีขันธ์ คิดเป็นพื้นที่รวมกันราว ๑๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ไกล่เคียง

^๔วิรพา อังกูรทัศนียรัตน์. น้ำท่วม “อุ้งข้าวอุ้งน้ำ” ส่งผลอย่างไรต่อ “ความมั่นคงทางอาหาร”. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.sarakadee.com/2012/02/03/7-question-about-flood-2011/> [๗ ก.พ. ๒๕๕๕].

กับพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑลรวมกัน และมีลักษณะเกือบเป็นอ่าวปิด เคยมีการศึกษาว่าหากทิ้งถุงพลาสติกลงไปทะเลหมื่นเวียนอยู่ในอ่าวไทยรูปตัว-ก เป็นเวลานานถึง ๔๙ วัน จึงหลุดออกสู่ทะเลเปิดด้านนอก แม้สิ่งมีชีวิตนานาชนิดและระบบนิเวศชายฝั่งจะปรับตัวเพื่อรับสภาพมลน้ำจืดไหลลงทะเลมากกว่าปรกติมานานนับร้อยนับพันปี เพราะน้ำป่าลักษณะนี้คงไม่ได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ทว่าสิ่งที่มวลสรรพชีวิตต้องพานพบในครั้งนี้อย่างเทียบอดีตแล้วแตกต่าง ด้วยมลน้ำจืดไหลลงมามากที่สุดในรอบ ๕๐ ปี อีกทั้งยังพัดพาสีงแปลกปลอมมาจากเมืองลงมาด้วย ไม่ว่าจะเป็ชยะ สารเคมีจากโรงงาน ตลอดจนน้ำเน่าเสีย

สัตว์ทะเลที่ได้รับผลกระทบแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกเป็นสัตว์ที่ไม่อาจหลบหนีไปอยู่ถิ่นอื่นได้ เช่น ลูกสัตว์น้ำ ปูเสฉวน ฯลฯ ซึ่งต้องอาศัยอยู่ริมฝั่ง ไม่ต่างจากสัตว์น้ำที่เลี้ยงไว้ในกระชัง รวมถึงหอยหลอด ในบริเวณดอนหอยหลอดซึ่งเป็นพื้นที่เปราะบาง ไม่มีป่าชายเลน หากรับน้ำจืดปริมาณมากอาจทำให้หอยหลอดแม่พันธุ์ตาย ต้องรอวัฏจักรอีกนานกว่าหอยหลอดจะกลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิม

กลุ่มที่สอง คือสัตว์ทะเลที่หลบไปถิ่นอื่นได้ เช่น ผูงปลาทุ กุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วย ฯลฯ พวกมันจะอพยพหนีน้ำจืดและน้ำเสียลงทางใต้ ชาวเพชรบุรีและประจวบคีรีขันธ์ จึงจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น ส่วนทางกับประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม สมุทรสาคร ที่ต้องพบกับความยากลำบาก สัตว์น้ำกลุ่มนี้จะได้รับผลกระทบ แต่ไม่ถึงกับสูญพันธุ์ หลังจากธรรมชาติใช้เวลาเยียวยาตัวเองแล้ว สัตว์น้ำเหล่านั้นจะกลับคืนสู่ถิ่นเดิม

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รายงานภาพรวมของระบบนิเวศในอ่าวไทยรูปตัว-ก ว่าเมื่อถึงช่วงปลายปี ลมตะวันออกเฉียงเหนือจะเริ่มมีกำลังแรงขึ้น พัดพาให้กระแสน้ำในอ่าวไทยตอนในไหลทวนเข็มนาฬิกา มลน้ำจืดที่ไหลลงทะเลจะเคลื่อนไปทางจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม เพชรบุรี เป็นพื้นที่ซึ่งมลน้ำจืดจะส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำในธรรมชาติและสัตว์น้ำที่เลี้ยงไว้เป็นลำดับต่อไป ส่วนพื้นที่ชายฝั่งชลบุรีน่าจะปลอดภัยเพราะมีน้ำทะเลจากอ่าวไทยตอนนอกไหลเข้ามา^๕

๒.๕ ด้านสภาพจิตใจของคนที่ได้รับผลกระทบทางตรงและทางอ้อม

อุทกภัยครั้งนี้ได้มีผู้แต่งเรื่องอย่างอ่อนคลายอารมณ์ ในลักษณะเป็นจดหมาย “พี่กรุงถึงน้องน้ำ” เป็นการมองปัญหาแบบมีอารมณ์ขัน ลดความน่ากลัวของเรื่องราวได้ดี เรียกสายน้ำว่า “น้อง” สำหรับผู้เขียนแล้ว น้ำท่วมครั้งนี้ทำให้ผู้เขียนเรียกสายน้ำว่า “พระแม่คงคา” อย่างเต็มใจและเข้าใจ

^๕ จิตติพันธ์ พนมมงคล. มลน้ำมหาศาลจะส่งผลกระทบต่ออ่าวไทยอย่างไร. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.sarakadee.com/2012/02/03/7-question-about-flood-2011/> [๗ ก.พ. ๒๕๕๕].

ความหมายมากขึ้นว่า คนไทยสมัยก่อนช่างเข้าใจธรรมชาติ และเรียกแม่น้ำอย่างยกย่องเปรียบเหมือนสิ่งที่มีอำนาจเร้นลับว่า **“พระแม่คงคา”**

ผู้เขียนเกิดความรู้สึกเช่นนั้นขณะที่ชมข่าวโทรทัศน์ ได้เห็นภาพสายน้ำไหลด้วยความแรง ผ่านถนนหนทาง และทำลายคันกันน้ำที่แข็งแรงไปได้ สายน้ำไหลไปไม่มีหยุด ถ้าพบสิ่งกีดขวางที่แข็งแรงมาก ก็จะไหลเลี้ยวชอกซอนไปทางอื่นได้ **เปรียบเหมือนสายน้ำนั้นมีชีวิต ทรงอำนาจที่แท้จริง กำลังแสดงออกถึงพลังอำนาจให้มนุษย์ได้ตระหนักว่า ที่ผ่านมา มนุษย์ช่างหลงตัว คิดว่าตัวเองสามารถเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งบนโลกใบนี้ได้ สร้างบ้านเรือน ถนน โรงงาน โดยไม่คำนึงถึงเส้นทางไหลของแม่น้ำ กระแสน้ำที่ไหลหลากในหน้าน้ำหลากที่มีมาทุกปีนับตั้งแต่อดีต มีการถมลำคลองหนอง บึงที่เคยเป็นแหล่งรับน้ำ โดยไม่ได้สร้างทางระบายน้ำทดแทน สุดท้าย สายน้ำที่เขี้ยวกรากก็มาขอคืนพื้นที่เดิมที่เคยอยู่มาก่อน แบบที่ยากที่ผู้ใดจะกันขวางได้ บทเรียนที่ได้รับ คงทำให้ทุกคนได้เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับสรรพสิ่งบนโลกใบนี้อย่างเข้าใจและเอาใจเขามาใส่ใจเรามากขึ้น แม้ว่าสิ่งนั้นไม่มีชีวิตก็ตาม และตระหนักชัดเจนว่า มนุษย์เป็นเพียงสิ่งเล็กๆ หน่วยหนึ่งของโลกใบนี้ที่จะต้องแบ่งปันพื้นที่กับสิ่งอื่นๆ ให้สมดุลเหมาะสม**

จากเหตุการณ์มหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นในปีพ.ศ.๒๕๕๔ ทำให้สังเกตเห็นอารมณ์ของผู้คนทั่วไปได้ ๓ ลักษณะ คือ

๑) อารมณ์ขัน

ผู้คนจำนวนมากที่ **“ยิ้มได้เมื่อกภัยมา”** สามารถปรับตัวเองให้อยู่กับน้ำเป็นเวลาร่วมเดือน โดยหาวัสดุใกล้ตัวมาต่อเป็นเรือชูชีพได้โดยไม่ต้องหาซื้อเรือราคาแพง ผู้คนที่ยอมรับสภาพความเดือดร้อนอย่างสงบ หัวเราะและร้องเพลงได้ ปรับตัวไปและรู้ว่าเดี๋ยวภัยก็ผ่านไป ทั้งผู้ที่อาศัยอยู่ศูนย์อพยพและอยู่ชั้นบนของตัวบ้านโดยมีน้ำล้อมรอบ ผู้ที่ปรับตัวได้ดีหลายท่านคงเป็นผู้ที่เคยมีประสบการณ์ที่เรียกว่า **“ผ่านร้อนผ่านหนาว”** ของชีวิตมามาก ชีวิตคนไทยสมัยก่อนไม่ได้สะดวกสบายเหมือนยุคปัจจุบัน ทั้งการเดินทาง การสื่อสาร การขาดแคลนอาหารในบางท้องถิ่น ล้วนเป็นเรื่องที่หลายคนคุ้นเคยแล้ว และคนต่างจังหวัดเคยประสบกับอุทกภัยเสมอ ทำให้ **ปรับตัวเองได้เสมอเมื่อกภัยมา** ส่วนคนที่อยู่ในกรุงเทพฯ ตั้งแต่เกิดแล้วส่วนใหญ่ไม่เคยประสบกับภัยธรรมชาติ อาจจะไม่ปรับตัวได้ยาก

๒) อารมณ์โกรธ

มีทั้งโกรธน้ำที่มามากและอยู่นาน ฝ่ายที่ไม่ชอบรัฐบาลก็โกรธรัฐบาล โกรธนายกรัฐมนตรื ทำอะไรก็ไม่ถูกใจไปหมด ฝ่ายที่ชอบรัฐบาลก็โกรธผู้ที่โจมตีรัฐบาล ยังมีการโกรธย่อยๆ อื่นๆอีกมากมาย ในวิกฤติน้ำท่วมนี้ เช่น โกรธตัวเองที่มาซื้อบ้านราคาหลายล้าน ยังไม่ได้เข้าอยู่ก็มาถูกน้ำท่วมมาก่อน โกรธที่หาบริเวณจอดรถไม่ได้แล้วถูกน้ำท่วมทั้งคัน โกรธที่ซอกรักของหวงจมน้ำหายหมด โกรธที่รัฐบาลทำคันกันน้ำเพื่อป้องกันพื้นที่เศรษฐกิจแล้วพื้นที่บ้านของตัวเองต้องมึน้ำท่วมมาก โกรธที่น้ำ

ทำให้สิ้นเนื้อประดาตัว เป็นต้น ดังคำกล่าวที่ว่า “อารมณ์โกรธเหมือนไฟที่เผาเผาใจ”

๓) อารมณ์กลัว

ช่วงเวลาที่น้ำกำลังจะเข้ากรุงเทพฯ และไม่ชัดเจนว่าจะท่วมที่ใดบ้างนั้น มีผู้คนที่เตรียมพร้อมที่จะอยู่ในสภาพติดเกาะที่บ้าน เพราะตั้งใจจะไม่อพยพไปไหน ขอยุบนชั้นสองของบ้าน เมื่อเข้าไปในซูเปอร์มาร์เก็ตเพื่อหาซื้อของจำเป็นนั้น แต่หลายคนรู้สึกใจหายกับชั้นวางสินค้าที่ว่างเปล่า โดยเฉพาะอาหารจำเป็น เช่น ข้าวสาร น้ำดื่ม น้ำปลา ไข่สด บะหมี่สำเร็จรูป ขนมปัง อาหารกระป๋องชนิดต่างๆ ฯลฯ จึงทำให้หลายคนรู้สึกกังวล เพราะข้าวสารที่บ้านก็กำลังจะหมด นึกภาพว่า ถ้าน้ำท่วมเร็วๆ นี้ คงอดแน่ เกิดการรู้แจ้งขึ้นมาทันทีว่า ในภาวะที่วิกฤตนั้น สิ่งที่สำคัญ คือต้องมีอาหารและน้ำ การจมน้ำไม่ใช่ปัญหาแล้ว ขอเพียงมีอาหารเท่านั้น เรื่องอื่นกลายเป็นเรื่องเล็ก

หากจินตนาการไกลไปถึงปีพ.ศ. ๒๕๕๕ ที่คาดกันว่า น้ำจะท่วมหนักมาก และคาดไปถึงเวลาที่ภัยพิบัติที่รุนแรงหรือเกิดสงคราม ต้องเกิดภาวะข้าวยากหามาแพง มีเงินก็ซื้อสิ่งใดไม่ได้ นึกภาพมีการปล้นอาหารเกิดขึ้น และการแย่งชิงอาหารกัน เป็นความกลัวที่เกิดขึ้น แต่มีกำลังใจเพิ่มขึ้นเมื่อมาได้สิ่งของที่ต้องการในร้านชำภายในซอย ทั้งอาหารสดและแห้ง ต้องขอบคุณที่ร้านชำเล็กๆ เหล่านี้พยายามจัดหาสินค้ามาทุกวันแม้ต้องเดินทางไปในพื้นที่ต่างๆ ที่ยังไม่ถูกน้ำท่วม โดยไม่ได้คิดราคาแบบค้ากำไรเกินควร

ความกลัวของผู้คนต่างๆ ยังมีอีกมากมายที่เกิดขึ้นในภาวะอุทกภัย เช่น

- กลัวจะเกิดอันตรายแก่คนในครอบครัว ลำพังตัวเองลำบากไม่เป็นไร แต่ความห่วงคนที่ตัวเองรักมีมาก ซึ่งทำให้พะว้าพะวัง เป็นกังวลต่างๆ นานา
- ผู้คนที่อยู่ในฐานะที่เรียกว่า “หาเช้ากินค่ำ” ก็กลัวการไม่มีรายได้ กลัวหนี้สินที่กู้ยืมมาเพิ่มทวีคูณ กลัวเครื่องมือหากินเสียหายไปกับน้ำ กลัวทรัพย์สินที่มีอยู่หมดไปแล้วไม่สามารถซื้อมาได้อีก เพราะเรียกว่า สิ้นเนื้อประดาตัว
- ผู้คนที่มีเงินสำรองมากพอ ความกังวลเรื่องทรัพย์สินก็น้อย เพราะซื้อใหม่ได้ ซ่อมแซมบ้านได้ แต่กลัวความลำบาก ไม่มีไฟฟ้าใช้ กลัวอด เพราะไม่เคยลำบากหรือไม่เคยอดมือกินมือ
- นักธุรกิจก็กลัวโอกาสธุรกิจจมน้ำไปกับน้ำ กลัวความร่ำรวยที่มีอยู่ลดน้อยลง เวลาคนเรากลัว แล้วไม่ผ่อนคลายเป็นสร้างกำลังใจขึ้นมา

ความกลัวต่างๆ นั้นยิ่งเพิ่มขึ้นจนดูเหมือนว่า ปัญหาที่ทำให้เกิดความกลัวนั้นไม่มีวันหมดไป จะต้องอยู่กับมันไปตลอดชีวิต ยิ่งคิดก็ยิ่งกลัว กลายเป็น “โรคกลัว” กลัวความไม่แน่นอนของชีวิต กลัวความทุกข์ยาก เป็นต้น

๓. เรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำประจุมิตรได้อย่างมีความสุข

เมื่อประสบกับเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์จากผลกระทบต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น บุคคลอาจมีความโกรธหรือความกลัว ซึ่งเกิดจากพื้นฐานของความหลง คือการยึดมั่นถือมั่นในตัวตน นี่ตัวเรานั้นของของเรา การรับมือกับอารมณ์ทั้งสองเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นที่จะต้องจัดการแก้ไข

วิธีหนึ่งที่ทำได้โดยไม่ต้องพึ่งปัจจัยภายนอกใดๆ ยกเว้นการพึ่งตนเอง คือ การมองในด้านดีของเหตุการณ์ที่ประสบนั้น เมื่อมองเห็นความดีในสิ่งนั้น ก็จะไม่โกรธหรือกลัว ดังตัวอย่างใน **ปุณณโณวาทสูตร^๖** ในพระสุตตันตปิฎก มีอยู่ว่า

พระปุณณะจะเดินทางไปอยู่ในชนบทชื่อ สุนาปรินตะ

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามพระปุณณะว่า “ถ้าพระปุณณะถูกชาวสุนาปรินตะชนบทซึ่งเป็นคนร้ายและเป็นคนหยาบคายนัก ด่า บริภาษ จะคิดอย่างไร”

พระปุณณะตอบว่า “ถ้าชาวสุนาปรินตะชนบทด่า บริภาษ จะคิดว่า ชาวสุนาปรินตะชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารเราด้วยฝ่ามือ”

พระพุทธเจ้าก็ถามต่อไป ซึ่งพระปุณณะก็ตอบไปตามลำดับว่า

“ถ้าถูกประหารด้วยฝ่ามือ จะคิดว่า ชาวสุนาปรินตะชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารด้วยก้อนดิน

ถ้าถูกประหารด้วยก้อนดิน จะคิดว่า ชาวสุนาปรินตะชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารด้วยท่อนไม้

ถ้าถูกประหารด้วยท่อนไม้ จะคิดว่า ชาวสุนาปรินตะชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ประหารด้วยคัสตรา

ถ้าชาวสุนาปรินตะชนบทประหารด้วยคัสตรา จะคิดว่า ชาวสุนาปรินตะชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ ที่ไม่ปลงชีวิตด้วยคัสตราที่คม

ถ้าชาวสุนาปรินตะชนบทจักปลงชีวิตด้วยคัสตราที่คม จะคิดว่า ชาวสุนาปรินตะชนบทเหล่านี้ดีจริงหนอ สวาททั้งหลายของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นอึดอัด ระอา รังเกียจอยู่ด้วยร่างกายและชีวิต แสงหาคัสตราเครื่องปลงชีวิตก็มีอยู่ เราได้คัสตราเครื่องปลงชีวิตที่ไม่ได้แสงหาเลย”

^๖ ม.อ.(ไทย) ๑๔/๓๓๖/๔๔๙-๔๕๑.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดีละ ดีละ ปุณณะ เธอประกอบด้วยความข่มใจและความสงบใจนี้ จักสามารถอยู่ในสุหนาบรันตชนบทได้ ปุณณะ เธอรู้เวลาอันสมควรในบัดนี้เถิด”

พระสุตตรนี้บอกให้มองทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ด้วยใจสงบและยอมรับ มองให้เห็นข้อดีที่มีอยู่ในทุกสิ่งย่อมมีข้อดีเสมอ ในมหาอุทกภัยก็เช่นกัน ย่อมมีสิ่งดีๆ เกิดขึ้นเสมอและย่อมมีหนทางที่เราเรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำประดุจมิตรได้อย่างมีความสุข โดยขอเสนอแนวความคิดการจัดการออกเป็น ๓ ระดับ ผ่านมุมมองของนักวิชาการและนักปฏิบัติที่มีความรู้และประสบการณ์ ๓ ท่าน ซึ่งหากนำหลักคิดไปปฏิบัติได้อย่างครบถ้วนแล้ว ย่อมจะทำให้ทุกคนสามารถอยู่กับน้ำประดุจมิตรได้อย่างมีความสุขสมบูรณ์ที่แท้จริง ดังนี้

๓.๑ การจัดการระดับนโยบายรัฐ

นายแพทย์ประเวศ วะสี ซึ่งเป็นหมอรักษาทั้งคนและสังคมสิ่งแวดล้อม ซึ่งคอยให้แง่คิดมุมมองชี้แนะการแก้ปัญหาและทางออกให้แก่สังคมอยู่เสมอ จนได้รับเกียรติให้เป็น “ราชทูตอาวุโส” สำหรับเหตุการณ์อุทกภัยครั้งนี้ ท่านได้กล่าวว่า

“...การที่คนไทยไม่รู้จักแผ่นดินไทย ทำให้เกิดความเสียหายร้ายแรงมาก ทำให้ไม่สามารถจัดระบบการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ไม่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม เช่น ถมแม่น้ำลำคลอง สร้างบ้านติดพื้นแบบฝรั่ง สร้างสิ่งก่อสร้างขวางทางเดินน้ำ ทำลายป่าไม้อย่างมโหฬาร และการพัฒนาที่เอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง ไปกระตุ้นความโลภอย่างรุนแรง ความโลภทำให้คิดแบบแยกส่วน คิดแต่จะเอาเข้าตัวเป็นที่ตั้ง โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม...”

นายแพทย์ประเวศ วะสี มีความหวังว่า ภัยพิบัติมหาศาลครั้งนี้มากระแทกคนไทยให้ออกจากจิตสำนึกเดิมๆ ไปสู่**จิตสำนึกใหม่** เพราะจิตสำนึกเดิมเป็นจิตสำนึกที่เล็ก คับแคบ แยกส่วน อันนำไปสู่การเสียสมดุลอย่างรุนแรง ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม **จิตสำนึกใหม่เป็นจิตสำนึกใหญ่ ที่เห็นว่าคนทั้งหมดและธรรมชาติทั้งหมดเป็นหนึ่งเดียวกัน** การทำอะไรต้องคำนึงถึงทั้งหมด ทั้งหมดจึงจะสมดุล และได้เสนอหลักคิดในระดับนโยบายของรัฐ ดังนี้

(๑) การพัฒนาอย่างบูรณาการต้องเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง เอารวมเป็นตัวตั้งไม่ได้ เริ่มต้นตั้งแต่ชุมชน ท้องถิ่น จังหวัด กลุ่มจังหวัดจัดการตนเอง คือ จัดการพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งเรื่องเศรษฐกิจ-จิตใจ-สังคม-วัฒนธรรม-สิ่งแวดล้อม-สุขภาพ-การศึกษา-ประชาธิปไตย กอปรกับการจัดการเชิงนโยบายที่จะมาส่งเสริมสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ชนชั้นปกครองไม่เข้าใจวิถีชีวิตของคนข้างล่าง คนทุกคนที่มีศักดิ์ศรีและคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ และมีศักยภาพในตัวเอง

(๒) สังคมไทยต้องสร้างวัฒนธรรมของการสร้างและใช้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง มหาวิทยาลัยทั้งหมดควรตั้ง “ศูนย์ความรู้” เพื่อคัดสรร ตรวจสอบ สังเคราะห์ความรู้ที่ถูกต้องแม่นยำ มีประโยชน์ตรงต่อความต้องการใช้ของประชาชน แล้วกระจายความรู้ที่มีประโยชน์ไปสู่ประชาชนโดยช่องทางที่เหมาะสม มหาวิทยาลัยกว่า ๑๐๐ แห่งควรจะต้องตั้งศูนย์ศึกษาวิจัยปฏิบัติ ประเทศไทยก็จะมีเครือข่ายศูนย์ศึกษาวิจัยปฏิบัติเชื่อมโยงกันครอบคลุมทุกพื้นที่

(๓) ประเทศไทยต้องมีแผนป้องกันและจัดการภัยพิบัติ เป็นสิ่งสำคัญและเป็นการสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการของชุมชนท้องถิ่น ทางการศึกษา และความเข้มแข็งทางกลไกภาครัฐ เป็นการผสานความร่วมมือทั้งหน่วยงานกองทัพและพลเรือน^๗

๓.๒ การจัดการระดับชุมชน

นายแพทย์โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ผู้อำนวยการสำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ให้หลักคิดในมหานาถกภัยครั้งนี้ สรุปได้ว่า

(๑) ภัยพิบัติครั้งนี้เป็นสัญญาณเตือนครั้งสำคัญกับวิถีคิดที่ไม่มีความพร้อม ตั้งอยู่บนความประมาท การเตรียมรับมือ การเผชิญหน้า และเตรียมฟื้นฟูสัมพันธ์กัน ไม่ใช่แค่การสูญเสียทางกายภาพและเศรษฐกิจ ยังต้องมีการฟื้นฟูทางมิติสังคมและจิตวิญญาณในสังคมไทย เมื่อการรับมือไม่ดี ผลกระทบทางสังคมที่เห็นคือ คนเกลียดและโกรธรัฐบาล คนต่างชุมชนทะเลาะกัน

(๒) ภัยพิบัติครั้งนี้มีความหมายกับคนไทยอย่างไร ถ้าเราค้นพบว่า ภัยพิบัติครั้งนี้ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของคนไทย อาทิ แก่ไขนัยการทิ้งขยะของคนไทย แก่ไขกมลไกรฐที่ละลายเพิกเฉยต่อผังเมือง จะแก้ไขความไม่รับผิดชอบแม้กระทั่งการโกงกินถ่วงยังชีพได้อย่างไร เหตุการณ์ครั้งนี้ น่าจะเป็นโอกาสสำคัญในการรื้อหรือปรับแก้การปฏิรูปใหญ่ในสถานการณ์แบบนี้

(๓) การลุกขึ้นมาช่วยเหลือกันในชุมชนคือการเยียวยาแล้ว นี่คือการฟื้นคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เวลาเจอภัยพิบัติใหญ่ๆ มีบางเรื่องราวที่ทำตามลำพังไม่ได้ ต้องร่วมกันทำ ความสัมพันธ์ที่มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย มันเป็นเรื่องประกอบสำคัญในการแก้ไขปัญหา

(๔) จิตสำนึกเป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงระบบ ถ้าสร้างระบบดี ธรรมชาติฝ่ายดีของมนุษย์แสดงออก ถ้าสร้างระบบไม่ดี ธรรมชาติฝ่ายเลวแสดงออก ทำระบบเพื่อให้ศักยภาพของผู้คนถูกใช้เต็มที่ ตอนที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยถูกน้ำท่วม แต่ไม่ปิดตัว เพราะพวกเขาถามตัวเองว่า ในเมื่อทุกคนมีความสามารถด้านใดด้านหนึ่ง เมื่อเป็นผู้ประสบภัย ทำไมต้องทำให้เขา

^๗ นพ.ประเวศ วะสี. เปลี่ยนประเทศไทย. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.bangkokbiznews.com/home/details/business/ceo-blogs/pravej/> [๗ ก.พ. ๒๕๕๕].

กลายเป็นคนไร้ความสามารถ เมื่อคนมารวมกันเป็นร้อยๆ มีช่างตัดผม คนจะไม่อยากตัดผมบ้างไหม ถ้ามีการสร้างระบบรองรับ ก็ทำให้จิตสำนึกเติบโต

(๕) ได้เรียนรู้จากมหาอุทกภัยว่า ผู้คนในสังคมมีหัวใจที่ไม่ยอมพ่ายแพ้ ภัยพิบัติที่ไม่อัปจน มีนวัตกรรมเกิดขึ้นมากมาย มิตรภาพที่ไม่ทอดทิ้งกัน มีเครือข่าย ศรัทธาที่เชื่อมั่นว่า ถ้าผ่านภัยพิบัติครั้งนี้จะกลับมาเข้มแข็งกว่าเดิม ชุมชนน้ำเค็ม จ.พังงา พวกเขาเคยประสบภัยเกือบพินาศ ปัจจุบันกลายเป็นหน่วยกู้ภัยชุมชนน้ำเค็มที่เข้มแข็งที่สุดของจังหวัด^๕

๓.๓ การจัดการระดับปัจเจกชน

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร่วมกับมูลนิธิชัยพัฒนาาร่วมกันสร้าง “ชุมชนคนสู้น้ำ” หรือ “ชุมชนคนอยู่กับน้ำ” เพื่อให้ประชาชนทั้งที่เป็นชาวพุทธและมุสลิม อยู่ท่ามกลางสายน้ำที่ท่วมขังสูงเกือบ ๒ เมตร โดยใช้พื้นที่อาคารมหาวิทยาลัยเป็น “แหล่งพึ่งพาและพักพิง” อยู่ท่ามกลางสายน้ำที่สูงเกือบ ๒ เมตร

รศ. ดร.พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวว่า **“เราไม่ได้สอนให้หนีน้ำ แต่เราช่วยให้ทุกคนเรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำ** โดยการตั้งคำถามว่า **‘อยู่กับน้ำอย่างไรให้เป็นสุข’** เพราะการอยู่กับน้ำให้เป็น จะทำให้เราไม่เห็น **‘ความทุกข์’** ด้วยเหตุนี้ จึงก่อเกิดอำเภอ **“ร่มธรรมนำสุข”** ขึ้นในศูนย์โดยแบ่งเป็น ๕ ตำบลคือ (๑) **ตำบลมีสติ** (๒) **ตำบลอดทนไว้** (๓) **ตำบลพอเพียง** (๔) **ตำบลประชาร่วมใจ** และ (๕) **ตำบลสังคมเป็นสุข** จากความคิดสู่การสื่อสารทุกประโยค ทุกถ้อยคำ ล้วนสร้างแรงบันดาลใจให้เราเข้าใจสายน้ำ มองน้ำอย่างเป็นมิตร ยอมรับการมาเยือนของน้ำ ไม่มีสิ่งใดต้องเกลียดชังหรือผลักไส อยู่กับเขาอย่างมีความสุข ซึ่งสามารถนำหลักคิดนี้ไปใช้ได้กับทุกสถานการณ์ที่อาจจะต้องประสบอีกในอนาคต ดังนี้

“...ขอบคุณผืนน้ำที่ทำให้เราเข้าใจชีวิตตัวเองมากยิ่งขึ้น ทำให้เราได้มีวินเวลา และโอกาสดีๆ ได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก และได้ทำให้เราได้มีเวลาอยู่กับครอบครัวและคนที่เรารักมากยิ่งขึ้น

เราไม่ไปไหนหรอก เพราะเราเป็นจุดศูนย์กลางความช่วยเหลือของชุมชนวังน้อย ถ้าเราทิ้งไปใครจะดูแลพวกเขา พวกเราก็ท่วมเท่าเทียมกันหมด ตอนนั้นเราภูมิใจว่าการที่เราเลือกที่จะอยู่ต่อสามารถเป็นที่พึ่งของชุมชน ประมาณ ๒,๐๐๐ กว่าครอบครัวที่เป็นทั้งพุทธและมุสลิมได้

^๕โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. **บทสัมภาษณ์เรื่องอาสาสมัครภัยพิบัติ**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : www.bangkokbiznew.com [๗ ก.พ. ๒๕๕๕].

ในความเป็นจริงการอยู่กับน้ำไม่ได้มีความทุกข์เสียทั้งหมด หากไม่หนักก็ต้องปรับตัวอยู่กับน้ำให้ได้ เนื่องจากชีวิตคนเรามีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เมื่อต้องอยู่ให้ได้ มหาวิทยาลัยก็ตัดสินใจสร้างสะพาน เพื่อเชื่อมโยงระหว่างคนอยู่กลางน้ำกับคนอยู่บนดินให้ไปมาหาสู่ได้ เชื่อมทุกตึกด้วยสะพาน

อาตมายังนึกขอบคุณสายน้ำ ที่ทำให้พระได้มีโอกาสทำบุญ ขอขอบคุณสายน้ำที่ทำให้มหาจุฬาฯ ได้ใกล้ชิดกับชุมชนมากขึ้น เราเป็นผู้ประสบภัยแต่ในขณะเดียวกันเราก็มีโอกาสได้ช่วยเหลือผู้ประสบภัยด้วยกันเอง เด็กๆ ในชุมชนก็ไม่ขาดเรียน มีครูจากโรงเรียนจิตรลดา มาสอนหนังสือให้ ถือเป็นความโชคดีของเด็กบ้านนอกท่ามกลางสายน้ำ ที่ได้เรียนกับครูจากจิตรลดา นี่คือการปรากฏที่เราร่วมเหลือเกื้อกูลกัน และเกิดความสุขได้

ไม่ว่าน้ำจะพัดสมบัตินะไรก็ให้พัดไป แต่อย่าให้พัดพาชีวิต ความหวัง กำลังใจไปด้วย เราควบคุมน้ำไม่ได้แต่เราควบคุมจิตใจของเราได้ เราจึงต้องอยู่กับน้ำได้อย่างกลมกลืน สอดคล้อง เพราะน้ำไม่ใช่ศัตรู น้ำคือเพื่อน วันนี้ขามาเยี่ยมเรา มาค้างคืนกับเรา อาจจะหลายคืนหน่อย หรืออาจจะเป็นเดือน แล้ววันหนึ่งเขาก็จะจากเราไป เราจึงไม่ควรโกรธ และเกลียดน้ำ ไม่ต้องไปโทษใคร อย่าไปหาจำเลยว่าเป็นใครที่น้ำจะถูกกลืนโทษ เราไม่สามารถไปเปลี่ยนอะไรได้ เราหันมาเปลี่ยนชีวิตเปลี่ยนอารมณ์ความรู้สึกของเราเองดีกว่า หากมวลน้ำ โลก โกรธ หลง มาเมื่อไหร่ เราต้องเอา **EM ใจ หรือ Emotion Management** มากำจัดออกไป โดยการบริหารอารมณ์และความรู้สึกของตัวเองว่า

๑. ให้มองว่า สรรพสิ่งไม่เที่ยงแท้แน่นอน (**อนิจจัง**) น้ำอาจจะท่วมหรือไม่ท่วมก็ได้เพราะขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย แต่ประเด็นสำคัญคือ อย่าดำเนินชีวิตด้วยความประมาท ให้เตรียมตัวเตรียมใจยอมรับกับสายน้ำอย่างมีความสุขและรู้เท่าทัน โดยการจัดลำดับความสำคัญว่าจะเก็บสิ่งของชนิดใดก่อนหลัง สิ่งของชนิดใดจำเป็นต่อการดำรงชีวิตมากกว่ากัน หรือจะทำสิ่งใดก่อนหลัง

๒. ให้มองว่า น้ำคงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (**ทุกขัง**) หากน้ำท่วมบ้านเรือนดังที่เราคิด และหวาดกลัว ไม่ว่าเราจะย้ายหรือเก็บตัวอยู่ในบ้านก็ตาม สถานการณ์น้ำมีขึ้นมีลงอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้น หากวันนี้น้ำท่วม มิได้หมายความว่าน้ำจะท่วมอยู่ตลอดไป วันหนึ่งสถานการณ์จะค่อยๆ ลดลงจะเห็นได้จากหลายๆ พื้นที่ ประเด็นสำคัญของการที่น้ำลดลงนั้นขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการน้ำให้ลดลง และลดลงโดยธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ ในขณะที่ยังวันและเวลา “น้ำลด” อย่าให้ความ “อดทนลดหายไปกับสายน้ำ”

๓. ให้มองว่า บางครั้งสถานการณ์น้ำอยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ (**อนัตตา**) แต่เราสามารถควบคุมจิตใจของเราให้ทุกข์ไปกับสายน้ำที่กำลังโอบล้อมและซัดกระหน่ำได้ ด้วย

เหตุนี้เราจะเห็นว่า ธรรมชาติของน้ำมักจะไหลจากที่สูงสู่ที่ต่ำกว่า แต่เราจำเป็นที่จะต้องพัฒนาจิตใจของเราให้ไหลจากที่ต่ำกว่าไปสู่ที่สูงให้ได้ โดยการไม่กลัวสายน้ำ และเรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำประดุจมิตรได้อย่างมีความสุข...”^๙

๔. บทสรุป

การเรียนรู้ที่จะอยู่กับน้ำประดุจมิตรได้อย่างมีความสุขนั้น ต้องมองสรรพสิ่งให้เข้าใจถึงกฎไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การฝึกตนเองให้มีสติ อดทน มีความพอเพียง ร่วมแรงร่วมใจกับหมู่คณะ หรือกลุ่มเพื่อให้สังคมเป็นสุข มองสายน้ำที่มาเยือนด้วยความเป็นมิตร มองเห็นสิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในปัญหาให้ได้ และขอบคุณสายน้ำที่ทำให้เรารู้จักอารมณ์ของตนเองและได้ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น จะต้องพัฒนาจิตใจของเราให้ไหลจากที่ต่ำไปสู่ที่สูง

ปัญหาที่ไม่อัปจนจะสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ๆ ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อการดำรงชีพในสถานการณ์ที่มีภัยพิบัติ การลุกขึ้นมาช่วยเหลือกันในชุมชนคือ การเยียวยาและเป็นการฟื้นคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพื่อก่อให้เกิดความรักการพึ่งพาเยียวยาซึ่งกันและกันในชุมชนและเกิดเป็นเครือข่ายจนเป็นพลังเกื้อหนุนที่เข้มแข็ง

อนึ่ง เพื่อเป็นรากฐานสนับสนุนการที่ปัจเจกและชุมชนจะอยู่กับน้ำประดุจมิตรได้อย่างมีความสุขและยั่งยืนด้วยตนเอง รวมถึงการอยู่ร่วมกับภัยพิบัติหรือปัญหาอื่นๆ ได้นั้น รัฐบาลสมควรที่จะกำหนดผังเมืองให้เหมาะสมตามธรรมชาติของพื้นที่ ให้มีการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ไม่ควรพัฒนาประเทศโดยเอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง และกระตุ้นความโลภอย่างรุนแรง ส่งผลกระทบต่อสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม แต่ให้พัฒนาประเทศด้วยวิถีแบบชีวิตพอเพียงตามหลักธรรม ตลอดจนจัดให้มี “ศูนย์ความรู้” เพื่อคัดสรร ตรวจสอบ สังเคราะห์ ความรู้ที่ถูกต้องแม่นยำ มีประโยชน์โดยตรงต่อความต้องการใช้ของประชาชน ศูนย์ศึกษาภัยพิบัติครอบคลุมทุกพื้นที่ แฝงป้องกันและจัดการภัยพิบัติ ที่มีความเข้มแข็งทางวิชาการของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ต้องตั้งอยู่บนจิตสำนึกว่า คนและธรรมชาติเป็นหนึ่งเดียวกัน

การสร้างภูมิคุ้มกันของชีวิตโดยการเข้าใจสังขารของชีวิต ซึ่งเป็นการพึ่งตนเองที่ยั่งยืน และจะนำไปสู่การช่วยเหลือชุมชนให้อยู่กับน้ำประดุจมิตรได้อย่างมีความสุขถ้วนหน้าอย่างแท้จริง

^๙ พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส, ผศ. ดร. EM ใจ: อยู่กับน้ำให้เป็นไม่เห็นทุกข์.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) บทความ/สารสังเขปออนไลน์ :

จิตติพันธ์ พัฒนมงคล. **มวน้ำมหาศาลจะส่งผลกระทบต่ออ่าวไทยอย่างไร.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.sarakadee.com/2012/02/03/7-question-about-flood-2011/>.

ประเวศ วะสี. **เปลี่ยนประเทศไทย.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.bangkokbiznews.com/home/details/business/ceo-blogs/pravej/>.

พระมหาพรชชา ธมฺมทาโส,ผศ. ดร. **EM ใจ : อยู่กับน้ำให้เป็นไม่เห็นทุกข์.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th/site/>.

วารสารสารคดี. **มหาอุทกภัยครั้งประวัติศาสตร์.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.sarakadee.com/2012/02/03/7-question-about-flood-2011/>.

วิรพา อังกูรทัศนียรัตน์. **น้ำท่วม “อุซัวอุ่น้ำ” ส่งผลอย่างไรต่อ “ความมั่นคงทางอาหาร”.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.sarakadee.com/2012/02/03/7-question-about-flood-2011/>.

สุเจน กรรพฤทธิ์. **น้ำท่วมนิคมอุตสาหกรรม ส่งผลอย่างไรต่อ “ห่วงโซ่เศรษฐกิจ”.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.sarakadee.com/2012/02/03/7-question-about-flood-2011/>.

(๒) บทสัมภาษณ์ออนไลน์ :

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. **บทสัมภาษณ์เรื่องอาสาสมัครภัยพิบัติ.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : www.bangkokbiznews.com.

วิถีพุทธ : วิธีรักษสิ่งแวดล้อม

Buddhist Way : A Way to Preserve the Environment

พระมหาประพนธ์ สิริปัญโญ (ไทยใหญ่)

Phramahā Praphan Siripaṅṅo (Thaiyai)

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วิถีชีวิตชาวพุทธเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า น้ำ เป็นต้น การใช้ชีวิตแบบวิถีพุทธเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ “ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ก็คือชีวิตที่เล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเอง” ได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นเพื่อนกับธรรมชาติ ไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติ ปัจจุบันมนุษย์กำลังมีความเข้าใจผิดว่าการทำลายธรรมชาติทำให้ตนได้รับประโยชน์มาก จึงมุ่งหน้าทำลายธรรมชาติทุกอย่างที่ขวางหน้า จึงจำเป็นจะต้องเริ่มให้การศึกษาให้มนุษย์เข้าใจทั่วกันว่า มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ชีวิต ให้ความสะดวกสบาย トラบไคธรรมชาติยังอยู่ในสภาพปกติ ชีวิตก็จะมีความสุขตลอดไป แต่เมื่อใดมีที่ทำว่าธรรมชาติถูกทำลายจนเสียดุล กฎธรรมชาติก็จะเริ่มแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ในที่สุดความทุกข์ก็จะตกแก่มนุษย์ทุกคนโดยไม่มีเงื่อนไขว่าผู้นั้นมีส่วนในการทำลายหรือไม่

Abstract

The Buddhist way of life is related to nature, woods, wild lives, water, etc. Living in the Buddhist way as a part of nature can be described that the nature surrounding the human is exactly the life of human. This concept represents the way to live harmoniously with the nature. It teaches us how to be friendly with nature instead of being aggressive and trying to overcome it. Nowadays, human misunderstand that destroying the nature can bring a lot of benefits to them. They continue destroying everything in nature as they want to gain benefits. Therefore, it is necessary for human to start learning that human is created by nature. The nature gives us lives. As long as the nature remains in normal condition, we can live a happy life forever. On the contrary, if the nature is totally destroyed, the nature's law begins to change following the causes. Eventually, all of human will suffer without the exception whether they participate in the destruction or not.

๑. บทนำ

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวพุทธได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล กล่าวได้ว่า วิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวพุทธส่วนใหญ่จะมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ได้รับการยอมรับ พุทธธรรมเป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้เข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม คือการกิน อยู่ ดู ฟัง และการมีชีวิตที่บริสุทธิ์ ทำให้ผู้ศึกษาและปฏิบัติตามพุทธธรรมมีความสุข ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยให้คนรอบข้าง และสังคมมีความสุขไปพร้อมกันด้วย พุทธธรรมเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่าไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นระบบการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นองค์ความรู้ที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน ตั้งแต่เรื่องง่ายๆ ไปจนถึงเรื่องละเอียดซับซ้อน ไตรสิกขาจึงเป็นระบบการให้การศึกษที่สมบูรณ์ที่สุดในการทำให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุข พระพุทธศาสนาคู่อุบัติขึ้นเป็นเวลา ๒,๕๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว เดิมทีเดิยวั้นั้น พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับ การแสวงหาวิธีกำจัดทุกข์ของมนุษย์ จึงไม่ได้เน้นโดยตรงเรื่องแนวปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะปัญหาทางสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหายุคปัจจุบัน สมัยพุทธกาลไม่มีปัญหานี้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังบริสุทธิ์ สะอาด ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ อุดมสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างแนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่เคยปรากฏหลักฐานใดๆ ว่าเบียดเบียน ช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์มาสร้างประโยชน์ในทางวัตถุเพื่อตนเองหรือ

เพื่อพระศาสนาเลย ในทางตรงกันข้ามกลับอาศัยใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นด้วยความซาบซึ้งในคุณค่า และมีจิตใจในการถนอมรักษาอย่างสูงส่ง ถึงกระนั้นก็ตาม ในฐานะพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่างๆ ของประสบการณ์ จึงเป็นไปได้ที่จะค้นหาหลักคำสอนเพื่อทำความเข้าใจและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและความมีเมตตาต่อชีวิตทั้งมวล แต่ที่ผ่านมา ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความเคารพต่อโลก วิถีชีวิตทางสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์มิได้หมายความว่าละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ หากแต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์ และทุกวันนี้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึกว้า นอกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลก ทั้งปัจจุบันและอนาคต

๑.๑ ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมเป็นศัพท์บัญญัติสำหรับใช้แทนคำว่า “Environment” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมาจากรากศัพท์ฝรั่งเศสว่า Environ แปลว่ารอบๆ (Around) ฉะนั้น Environment จึงหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ (Totality of Man’s Surroundings)^๑

สิ่งแวดล้อมแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมแต่ละชนิดนี้มีความสัมพันธ์กันกับสิ่งแวดล้อมอื่นๆ อยู่เสมอ สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทย่อยๆ คือ

๑.๑ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งไม่มีชีวิต อาจมองเห็นได้หรือไม่เห็น เช่น ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ รังสี แสงสว่าง เสียง

๑.๒ สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (Biological Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งมีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ สัตว์ พืช จุลินทรีย์ทั้งหลาย

^๑ มานพ นักการเรือน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

๒. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Human Being-made Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงธรรมชาติ หรือพัฒนาขึ้น เพื่อยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิต และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม แบ่งเป็น ๒ ประเภทย่อยๆ คือ

๒.๑ สิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม (Concrete Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุ ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้น โดยใช้วัตถุธรรมชาติ เพื่ออำนวยความสะดวกในการมีชีวิตอยู่ เช่น อาคาร ยานพาหนะ ของใช้ต่างๆ

๒.๒ สิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (Abstract Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมทาง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และจิตสังคม ซึ่งจับต้องไม่ได้ รับรู้ได้ทางใจเท่านั้น เช่น ค่านิยม ทศนคติ จารีตประเพณี ศาสนา ระบบเศรษฐกิจ

ดังนั้นสิ่งแวดล้อมโดยพื้นฐานจึงแบ่งออกได้ ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นนั่นเอง

๓. สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาที่ต้องการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีอากาศบริสุทธิ์ อาหาร และน้ำสะอาด มีบ้านอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่สะอาดและทำงานในสถานที่ที่ปลอดภัย มีการควบคุมป้องกันมลพิษ และพิชภัยอันตรายจากโรคต่างๆ ตลอดจนการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนั้น ได้แก่ มลพิษทางอากาศ ซึ่งเกิดจากการปล่อยสารมลพิษจากยานพาหนะ โรงงานอุตสาหกรรม การจราจรแออัดที่เกิดจากการเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วของยานพาหนะ และการขนส่ง อีกทั้งขยะและของเสียอันตรายจากบ้านเรือน โรงงานอุตสาหกรรมที่ละลายไม่กำจัดอย่างถูกวิธี สาเหตุต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนทั้งสิ้น ปัญหาและความสูญเสียสุขภาพของสิ่งแวดล้อมมีทำที่ว่าจะเลวร้ายลงทุกวัน อันจะต้องระดมความคิดและการกระทำช่วยกันแก้ไข ประกอบด้วยปัญหาดังต่อไปนี้

๑) มลพิษทางอากาศ เกิดจากก๊าซหลายชนิด เช่น คาร์บอนมอนนอกไซด์ สารไฮโดรคาร์บอนต่างๆ รวมทั้งอนุภาคบางชนิดจากไอของตะกั่วของโรงงานอุตสาหกรรมและยวดยานพาหนะ และหมอกควันจากกรณีไฟป่า เป็นต้น

๒) มลพิษทางน้ำ การที่น้ำในแม่น้ำลำคลองปัจจุบันเน่าเสียในแหล่งชุมชน และปัญหาตะกั่วในแหล่งน้ำ มีแนวโน้มมากขึ้น เพราะมนุษย์ได้ทิ้งขยะ สารเคมี ปุ๋ย ซากสัตว์ น้ำสกปรกจากโรงงาน ผงซักฟอก ฯลฯ มนุษย์จึงต้องเผชิญกับน้ำไม่บริสุทธิ์ที่ตนใช้อย่างชีพ

๓) มลพิษทางดิน การที่ดินเกิดภาวะมลพิษที่มีมาจากหลายสาเหตุ เช่น การใช้ปุ๋ยเกินพอดี ตะกอนของเกลือ สารเคมี โดยเฉพาะขยะมูลฝอย ถ้ากองทิ้งไว้จะเกิดการสลายตัว ทำให้เกิดสารอินทรีย์และอนินทรีย์ พอฝนตกลงมาน้ำก็จะไหลไปบริเวณข้างเคียง สารต่างๆ ก็ตามไปด้วย ทำให้บริเวณนั้นมีพิษไปด้วย

๔) มลพิษทางอุณหภูมิ โลกปัจจุบัน อากาศจะแปรปรวนไปจากอดีตมาก เพราะมนุษย์มีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นการเสริมสร้างและทำลายมนุษย์ เช่น ระเบิดไฮโดรเจน การถางป่าตัดต้นไม้ หรือความร้อนจากอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เช่น ตู้เย็น เครื่องปรับอากาศ เครื่องจักรต่างๆ ตลอดจนความร้อนจากดวงอาทิตย์ เป็นต้น

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมานี้ ล้วนมีผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน มนุษย์ต้องการผืนดินในการผลิตอาหารธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ต้องการน้ำเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งหลับตาลงแต่ละวัน มนุษย์ต้องใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคประจำวัน อุณหภูมิก็มีผลกระทบต่อการดำรงชีพของมนุษย์ไม่แพ้สิ่งแวดล้อมอื่นๆ ร่างกายที่ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขเพราะมีอุณหภูมิสมดุลกับธาตุอื่นๆ ในร่างกาย และอุณหภูมิในร่างกายย่อมมีความสัมพันธ์กับภายนอกอย่างใกล้ชิด หากอุณหภูมิภายนอกร้อนมากจนร่างกายไม่สามารถปรับตัวอยู่ได้ ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างแน่นอน

หากมองปัญหาตามแนวพระพุทธศาสนาก็พบว่าขณะนี้ ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม กำลังมีปัญหาก็อาจจะเพิ่มความรุนแรงขึ้นทุกวันจนถึงขั้นวิกฤตขึ้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง ชีวิตมนุษย์ตามพุทธทัศนะประกอบขึ้นมาจากธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม ตามกฎธรรมชาติ ต้องอาศัยธาตุ ๔ ที่ส่งเข้าไปสู่ร่างกายและถ่ายเทออกมาต้องบริสุทธิ์และสมดุล ร่างกายจึงจะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ถ้าหากเสียดุลบ้างเล็กน้อย ร่างกายก็จะแสดงปฏิกิริยาออกมาในรูปของความอ่อนแอหรือป่วยไข้ ถ้ารุนแรงชีวิตจะแตกสลายทันที หากสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะปกติบริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย แต่ถ้าเมื่อไรมีความแปรปรวนมากๆ ชีวิตมนุษย์ก็จะประสบทุกข์มากขึ้นภารกิจแห่งการร่วมกันเผชิญปัญหา การค้นหาสาเหตุของปัญหาและทางแก้ไขให้พบซึ่งมันใจว่าทางแก้มีอยู่ จึงมิใช่เป็นหน้าที่ของมนุษย์เพียงคนเดียวคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของทุกชีวิต เพราะมันจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความดำรงอยู่และการล่มสลายแห่งมนุษยชาติ

โดยสรุปจากสถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน คือ มลพิษทางอากาศ ทางน้ำ ทางดิน และอุณหภูมิของโลก ล้วนแล้วแต่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้นและส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน หากมองปัญหาตามแนวพระพุทธศาสนาก็คือ ธาตุ ๔ ของมนุษย์กำลังมีปัญหานั้นเอง เพราะชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยธาตุ ๔ ตามกฎธรรมชาติ ธาตุ ๔ ก็ต้องการสิ่งบริสุทธิ์และสมดุล ร่างกายจึงจะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข แต่เกิดความแปรปรวนมากๆ ชีวิตก็จะประสบทุกข์

มากขึ้นเท่านั้น ฉะนั้นมนุษย์ทุกคนต้องร่วมมือกันค้นหาสาเหตุและหนทางแก้ไขโดยด่วน เพราะเป็นเรื่องของความเป็นและความตายของมนุษยชนนั่นเอง

๓. ปัญหาสิ่งแวดล้อมกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

ปัญหาโลกร้อน ชั้นโอโซนถูกทำลาย พืชและสัตว์หลายชนิดกำลังจะสูญพันธุ์ การเพิ่มขึ้นของประชากร การเปลี่ยนแปลงฤดูกาลเกิดฝนตกหนักทำให้น้ำท่วมหนักและภัยแล้ง ปัญหาต่างๆ เหล่านี้กำลังรุมเร้าโลกของเราและทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ส่วนสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความโลภซึ่งเป็นผลมาจากกระแสการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างเดี๋ยวกังไม่เพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาที่โลกกำลังเผชิญอยู่ได้ ความโลภ และความเห็นแก่ตัวนำไปสู่ความทุกข์ยาก ยิ่งไปกว่านั้นความเห็นแก่ตัวยังเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาสภิกขุ^๒ ที่ว่า “ทุกศาสนาต้องการหยุดความเห็นแก่ตัว เมื่อคนตกเป็นทาสของความเห็นแก่ตัว ไม่ต้องหวังว่าจะมีความสงบ พุทธศาสนิกชนที่แท้จริงต้องปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอย่างจริงจังและจริงใจ เมื่อนั้นเราจึงจะรักษาธรรมชาติไว้ได้ トラบใดที่คนยังมีความเห็นแก่ตัวอยู่ก็ไม่สามารถที่จะป้องกันการทำลายป่าที่เพิ่มขึ้นได้” นั่นคือ ธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด

ในทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมทางเศรษฐกิจ หมายถึง การมีชีวิตที่ดีที่ประเสริฐ การผลิต การบริโภค และการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ไม่ควรล้นสุดที่ตัวมันเองแต่ควรจะล้นสุดที่การพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนดำเนินชีวิตให้สมดุลกับธรรมชาติโดยวิธีต่อไปนี้

๑) การกินให้น้อย พระองค์สอนให้กินเฉพาะเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เพราะการกระทำดังกล่าว จะทำลายธรรมชาติน้อยลง ซึ่งจะช่วยลดมลภาวะลงด้วย

๒) การอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ คนและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ อันได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ถ้าทุกชีวิตอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืน เขาก็จะไม่ไปรบกวนสิทธิของผู้อื่น

๓) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด พระพุทธเจ้าสอนให้คนใช้ธรรมชาติในการพัฒนาจิตใจ พุทธกิจกรรม และศีลธรรมของตนเอง ดังนั้นคนต้องเรียนรู้การใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด

^๒ พุทธทาสภิกขุ, **พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔.

เมื่อมนุษย์ประจักษ์ว่าการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมิใช่ นำประโยชน์สุขมาให้แก่ มนุษย์ฝ่ายเดียวที่เคยเข้าใจกัน แต่จะนำความหายนะและความทุกข์มาสู่มนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็พากันให้ความสนใจต่อปัญหานี้มากขึ้นเป็นพิเศษ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาของมนุษยชาติที่จะต้องเผชิญร่วมกัน ปัจจุบันนี้กระบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เริ่มเคลื่อนไหวกันทั่วโลกเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่อย่างท่วมท้นจริงจัง แต่ยังมีมนุษย์อยู่อีกจำนวนไม่น้อยที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก มีความเห็นผิดยังคงตั้งหน้าตั้งตากอบโกยผลประโยชน์เพื่อตนเองโดยการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง

๓.๑ พระพุทธเจ้ากับสิ่งแวดล้อม

การศึกษาจากพุทธประวัติพบว่า พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ พระพุทธองค์ประสูติในราชตระกูล อินเดีย โบราณ Wickkremesinghe^๓ นักประพันธ์ชาวศรีลังกาได้พรรณนาถึงบรรยากาศอันแวดล้อมด้วยธรรมชาติ ณ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “ณ ลุมพินีวนอุทยานมีแม่กมโลที่ร่มรื่นสวยงามอยู่แห่งหนึ่ง เมื่อพระนางสิริมหามายาเทวี เสด็จผ่านไปก็พบต้นไม้อันขึ้นเรียงรายอยู่หนาแน่นเป็นกลุ่มก้อนบนพุ่มไม้แต่ละพุ่มปกคลุมด้วยดอกไม้งามตา ยิ่งนัก นกนานาพันธุ์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ ส่งเสียงร้องรับกันอย่างร่าเริง พระนางเสด็จถึงต้นสาละใหญ่ ซึ่งหนาแน่นด้วยกิ่งใบ โดดเด่นอยู่ท่ามกลางแม่กมโลทั้งมวล แล้วทรงรู้สึกประจวบพระครรภ์ ประสูติโพธิสัตว์ ณ โคนมหาสาละนั้นนั่นเอง”

เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทรงสร้างปราสาท ๓ ฤดู เพื่อให้แม่พระทัยว่าพระองค์ทรงมีชีวิตความเป็นอยู่ที่พร้อมไปด้วยโลกีย์สุขทุกประการ แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงหันเหจากชีวิตในราชวังที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหาสัจชีวิตหรือสัจธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ราวป่า ถ้ำ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นได้ว่า ความสงบของธรรมชาติเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่นำไปสู่การตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐและสาร์ตณะแห่งการตรัสรู้ก็คือ ธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยในการประทับอยู่ตามราวป่าและภูเขาเป็นเวลา ๔๕ พรรษา

หลังจากได้ตรัสรู้แล้วทรงใช้เวลาโปรดเวไนยสัตว์^๔ ตามสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดมีวัดป่าขึ้นมากมาย อาทิ ป่าไผ่ของพระเจ้าพิมพิสารแห่งราชคฤห์ ป่าปาริไลยก์ สวนป่ามทวัน กรุงเวสาลี เขาคิชฌกูฏ และในการดับขันธปรินิพพานทรงเลือกเอาป่าสาละวัน เมืองกุสินารา

^๓ Wickkremesinghe, *The Biography of the Buddha*, (Colombo : J.W. Mawata, 1972), P.48.

^๔ ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๓/๑๘๓.

เป็นสถานที่ช่วงสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ทรงมีความเมตตากรุณาอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย คำสอนที่มีต่อพระสาวกนั้น รับผิดชอบให้ภิกษุทั้งหลาย ทำสมาธิตามต้นไม้ โคนไม้ที่ว่าง เป็นต้น คำสอนนี้ ดูเหมือนเป็นการกำหนดแนวทางการใช้ชีวิตตามแบบของวิถีชาวพุทธโดยแท้

พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสีงแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงกำหนดพระวินัย สำหรับพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะ ห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ ทำลายป่า ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้น บนพื้นฐานหลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ ความรักธรรมชาติของพระภิกษุในเบื้องต้นอาจเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นในการแสวงหาสถานที่เงียบสงบเพื่อการบำเพ็ญสมาธิ แต่ความชื่นชมในธรรมชาติและประโยชน์ของธรรมชาติก็มีใช้สิ่งทีพึ่งมองข้ามไป พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ดังที่พระราชวรมณี^๕ กล่าวไว้ว่า ไม่ว่าจะป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือ สัตว์ป่า จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะเน้นบทบาทของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อการบรรลุพระนิพพาน โดยการอาศัยอยู่ตามราวป่าตามเขา ชีวิตของพวกพระสงฆ์ดำเนินไปด้วยปัญญา และศีลสิกขา อันน่าจะมีคุณค่าในแง่มุมการผลิต มากกว่าแรงงานที่ใช้ในการผลิตโลกทางวัตถุ ตัวอย่างเช่น การที่พระภิกษุบำเพ็ญสมาธิในราวป่า ก็เป็นผลโดยตรงในการรักษาป่าโดยไม่ต้องลงทุนลงแรงใดๆ เจ้าพนักงานป่าไม้ม่อมจะบอกได้ว่าในการที่พระภิกษุสงฆ์เข้าไปบำเพ็ญสมาธิในป่านั้น มีผลในการอนุรักษ์ดีกว่าวิธีอื่นๆ

๓.๒ พระพุทธศาสนากับป่าไม้

พระพุทธศาสนากับป่าไม้ เป็นการนำวิถีพุทธศาสนาโดยอาศัยหลักธรรมคำสอนเรื่อง ความรู้จักบุญคุณกตัญญูกตเวที และการเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยรู้จักประมาณในการบริโภค เป็นต้น มาเป็นหลักพัฒนาจิตใจให้เกิดความสำนึกซึ่งความรักในธรรมชาติ การสร้างอุทยานเป็นที่พักเพื่อแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย นอกจากนั้น อุทยานก็ดี ราชอุทยานก็ดี สวนป่าของบุคคลต่างๆ ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกว่าได้กลายเป็นอารามบ้าง วิหารบ้าง มหาวิหารบ้าง ก็ด้วยจิตสำนึกเรื่องบุญบาปหรือคุณธรรมของท่านผู้เป็นเจ้าของอุทยานเหล่านั้นได้กระทำเป็นตัวอย่าง และได้กลายเป็นธรรมเนียมการสร้างวัดป่าในพระพุทธศาสนามาตราบเท่าทุกวันนี้

ในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความมั่นคงของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หลักธรรมของศาสนาสอนให้เห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติย่อมมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง อาศัยซึ่งกันและกัน ไม่มีใครอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว ดังคำว่า “น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า” และในทางกลับกัน ป่าก็ต้องพึ่งเสือ เรือก็ต้องพึ่งน้ำ แสดง

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๕.

เป็นคำพูดว่า “เสื่อมีเพราะป่ารก ป่ารกเพราะเสื่อแยง ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้าแยงเพราะดินดี” ดังนี้ เป็นต้น

ในด้านพระจริยาวัตรพระพุทธเจ้านอกจากทรงเป็นตัวอย่างในการเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้แล้วยังตรัสให้พระภิกษุสงฆ์ที่ถือชุกดงค์ ปฏิบัติธรรมในป่าหรืออยู่ที่โคนต้นไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม และได้ตรัสยกย่องภิกษุเป็นตัวอย่าง คือ พระมหากัสสปเถระว่าทรงคุณธรรมเครื่องดำเนินชีวิตเสมอด้วยพระพุทธเจ้า คือ การปฏิบัติชุกดงค์อยู่ป่าเป็นวัตร ต่อมาในประเทศไทยสมัยสุโขทัย ก็ได้เกิดมีคติการสร้างวัดขึ้นในพระพุทธศาสนา ๒ ประเภท คือ

๑) อรัญวาสี ประเภทวัดป่า พระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดประเภทนี้เรียกว่า พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี หรือพระชุกดงค์พระวัดป่าเป็นธรรมเนียมมาจากครั้งพุทธกาล

๒) ความวาสี ประเภทวัดบ้านที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือในเมือง เรียกพระสงฆ์ที่อยู่อาศัยในวัดประเภทนี้ว่า พระสงฆ์ฝ่ายความวาสี บางครั้งเรียกพระบ้าน เพราะอยู่ในบ้านในเมือง

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้เป็นต้นนั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งสองฝ่ายควรทำหน้าที่ โดยปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและสั่งสอนศีลธรรมให้ประชาชนมีจิตสำนึกในคุณค่าและความจำเป็นของสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความรักในธรรมชาติและเกิดความภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของตน พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีนอกจากจะดำเนินชีวิตที่เกี่ยวเนื่องต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ในฐานะเป็นแบบอย่างแล้ว ยังสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรมคือการบำเพ็ญสมาธิภาวนา เดินจงกรมได้ร่มไม้ เพราะในวัดป่าจะมีต้นไม้มาก บรรยากาศสงบร่มรื่นทำให้ผู้เข้าไปสัมผัส เกิดความรู้สึกร่มเย็นสบาย มีความสงบขจัดระดับความฟุ้งซ่าน ความวิตกกังวลได้อย่างรวดเร็ว ทำให้จิตสงบและร่างกายสดชื่น เพราะสัมผัสกับความสมดุลของธรรมชาติ

๓.๓ พระพุทธศาสนากับน้ำ

น้ำเป็นธาตุหนึ่งที่สำคัญในบรรดาธาตุ ๔ การให้น้ำดื่มแก่ผู้กระหายเป็นบุญกุศล ตรงข้ามถ้าหากมนุษย์ทำให้น้ำเป็นพิษ พวกเขาจะได้รับผลกระทบ การรักษาแหล่งน้ำบริโศก อุปโศกมีความสำคัญไม่น้อย ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ”^๖ ต่อเมื่อเกิดเหตุสุดวิสัยกับภิกษุอาพาธ พระองค์ทรงวางอนุบัญญัติว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ”^๗

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๒/๖๕๔/๗๓๔.

ลักษณะที่มีจุดประสงค์ชัดเจนในการรักษาน้ำให้บริสุทธิ์เอาไว้ให้เพื่อนมนุษย์ได้ใช้นานๆ มองตามบทบัญญัติก็จะพบว่า พระภิกษุโดยปกติก็ไม่มีทรัพย์สินอันใดหรือกิจกรรมใดๆ ที่จะสร้างมลพิษให้กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ คงมีก็แต่สิ่งสกปรกอันมีอยู่ตามธรรมชาติภายในกายที่จะต้องขับถ่ายออกมาทั้งข้างนอกเท่านั้น สถานที่ถ่ายจึงต้องเป็นที่ที่เหมาะสม ห้ามถ่ายลงแม่น้ำเป็นอันขาด ในกรณีที่ภิกษุอาพาธหรือป่วยได้รับการยกเว้น เพราะผู้ที่ป่วยไข้หรืออาพาธนั้น บางครั้งระบบการขับถ่ายของร่างกายไม่สามารถจะควบคุมได้ เช่น ฉันทยาถ่ายแล้วนั่งเรือมาในแม่น้ำจะขึ้นฝั่งก็คงจะไม่ทันการณ ต้องตัดสินใจปล่อยไปแม่น้ำเพราะความจำเป็น แล้วจะได้ระมัดระวังไม่ให้เกิดขึ้นอีก เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสก็ดี วินัยที่ทรงบัญญัติไว้ก็ดี ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง ใครก็ตามปฏิบัติแล้วก็จะพบกับชีวิตที่ปกติสุข สอดประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนไปจากธรรมชาติ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม โดยในทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมทางเศรษฐกิจหมายถึงการมีชีวิตที่ดีประเสริฐ การผลิต การบริโภค และการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ไม่ควรสิ้นสุดที่ตัวมันเองแต่ควรจะสิ้นสุดที่การพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติโดยวิธีการกินน้อย ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติและใช้อย่างชาญฉลาด ไม่ว่าสิ่งแวดล้อมนั้นจะเป็นป่าไม้ ดิน น้ำ เป็นต้น

๔. พุทธจริยธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งของสังคม มีหน้าที่ให้การศึกษอบรมสั่งสอนศาสนิกชนของตนให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม องค์การพุทธศาสนาไม่มีเครื่องมือมากพร้อมที่จะช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติได้โดยตรงอย่างบางหน่วยงาน แต่ก็มีพุทธธรรมเป็นแสงสว่างส่องใจให้แก่มนุษย์ได้มองเห็นตนเอง พฤติกรรมของตนเอง ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมของตนเอง เปลี่ยนแปลงชีวิตตนเองให้มีคุณค่า เกิดมาไม่ได้สร้างสรรค์อะไรแก่โลกมาก แต่ไม่สร้างความหายนะแก่โลกมากนักก็น่าจะพอใจได้ ความสูญเสียของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนอกจากจะมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ที่เป็นรูปธรรมอันเป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้ว ความคิดที่ปราศจากปัญญา ขาดวิจาร์ณญาณในการมองปัญหาอย่างเป็นกระบวนการและระบบ ก็เป็นสาเหตุสำคัญแห่งการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่น้อย ที่เห็นชัดเจนก็คือ ป่าไม้ของแต่ละประเทศที่ค่อยๆ เหลือน้อยลงทุกที เพราะมนุษย์ทำลายป่า คิดเพียงทรัพย์สินเงินทองที่ได้รับจากป่าเป็นมูลค่าที่สมมติกันขึ้น โดยขาดการคำนึงต่อไปว่า เมื่อป่าหมดไปแล้วผลกระทบอะไรจะตามมาที่เห็นชัดในปัจจุบันก็คือ เกิดน้ำท่วมใหญ่ในหลายจังหวัดของประเทศไทยในปี ๒๕๕๔ และไฟป่า

ทำให้เกิดหมอกควันในหลายจังหวัดทางภาคเหนือ เป็นต้น ในขณะที่ก็ยอมรับกันแล้วว่าปฏิกริยาเรือนกระจก ซึ่งทำให้อุณหภูมิโลกร้อนขึ้นทุกวัน ก็มีสาเหตุมาจากควันพิษที่ปล่อยออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมนั่นเอง เมื่อมนุษย์ต้องเผชิญหน้ากับความแห้งแล้ง เพราะไม่เหลือป่าให้ความชุ่มชื้นอีกต่อไปแล้ว น้ำในแม่น้ำลำคลองก็เหือดไปหมด อากาศบริสุทธิ์ที่หายใจก็กลายเป็นอากาศมีพิษ ชีวิตของมนุษย์ก็จะมีความปลอดภัยน้อยลง มีความสุขน้อยลงแต่ความทุกข์กลับทับถม ทวีคูณประดังเข้ามาทุกด้านเหล่านี้คือผลอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ขาดความพร้อมในด้านนามธรรม ขาดสติสัมปชัญญะที่ถูกต้อง ขาดความเห็นต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติที่ถูกต้อง ปัญญาแห่งการมองสรรพสิ่งตามความเป็นจริงอย่างถึงแก่นครบวงจรเป็นกระบวนการ

พระพุทธศาสนามีคำสอนที่สนับสนุนการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพเหล่านี้เพียงพอลงแล้ว เช่น เรื่องความกตัญญู, หลักการรู้จักประมาณในการบริโภค, ศีล ๕, หลักสันโดษ, หลักอหิงสา, เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, เรื่องสมาธิ, ปัญญาและเรื่องนิพพานซึ่งเป็นหลักธรรมขั้นสูงสุด เป็นต้น พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการดำเนินการทางสายกลางโดยหลักวิถีพุทธ หลักคำสอนส่วนใหญ่มุ่งให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสม ไม่ตึงเกินไปและหย่อนเกินไป การดำเนินการทุกอย่างให้คำนึงถึงความพอดีเป็นสิ่งสำคัญ ข้อนี้รวมเอาการรู้จักใช้บริโภค และบริโภคอย่างพอเหมาะไม่มากเกินไป (โภชนาตมัตตัญญูตา) จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้มากเกินไปจนเกินพอดี

กล่าวได้ว่า พุทธจริยธรรมสภาวะแวดล้อมมองโลกแบบองค์รวม มีความสอดคล้องกับจริยธรรมแห่งระบบนิเวศวิทยา คือทัศนคติที่เห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งทั้งหลาย ว่ามีสามัญลักษณะคือมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดำรงสภาพอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วแปรเปลี่ยนไปหรือสลายไปตามกาลเวลา สามัญลักษณะนี้คือลักษณะที่เป็นสามัญเหมือนกันในทุกๆ สิ่ง เป็นสังขารธรรม เป็นความจริงแท้ ขณะที่นิเวศวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในรูปของวัฏจักรของสสาร เช่น วัฏจักรของคาร์บอน และวัฏจักรของธาตุอาหารซึ่งจะมีการหมุนเวียนอยู่ในสิ่งแวดล้อมและเข้าสู่สิ่งมีชีวิตหนึ่งแล้วไปสู่สิ่งมีชีวิตหนึ่ง แล้วคืนกลับสู่สิ่งแวดล้อมและถูกหมุนเวียนกลับไปใช้ใหม่โดยสิ่งมีชีวิตใหม่อีกต่อไปเป็นวัฏจักร และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนต้องสลายทั้งสิ้น มนุษย์ต้องมีความสำนึกรักษ์และรับผิดชอบต่อโลกมากขึ้น ดังที่ Nash^๑ กล่าวว่า “โลกเล็กลงทุกที และต้องพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น... ทุกวันนี้ ยิ่งกว่าที่แล้วมา จะต้องอธิบายชีวิตในความหมายที่มีความรับผิดชอบต่อจักรวาลมากขึ้น มิใช่แต่เพียงความรับผิดชอบระหว่างชาติต่อชาติ มนุษย์ต่อมนุษย์เท่านั้น แต่มนุษย์ยังต้องรับผิดชอบต่อชีวิตในรูปแบบอื่นๆ ด้วย”

^๑Nash Nancy, **The Buddhist Perception of Nature Project**, (Geneva : Earl & Associates, 1987), P. 31.

ทัศนคติที่มองเห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งนี้ย่อมทำให้สามารถลดและละความโลภลงได้ เพราะย่อมประจักษ์แก่ใจได้ว่าตนเองก็ย่อมสลายไป ลูกหลานของตนก็สลายไป ทรัพย์สมบัติและที่ดินของตนก็ย่อมแปรเปลี่ยนไป ย่อมไม่อาจยึดมั่นไว้ได้ มโนคติเช่นนี้จะโน้มนำให้บุคคลมีวิถีดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย และจำเป็นต้องกระตุ้นเพื่อต้านกระแสบริโภคนิยม เพราะการบริโภคเพื่อตัณหาจะไม่มีวันพอเพียง ความต้องการของมนุษย์มากเท่าไรจึงจะพอ

สำหรับพุทธจริยธรรมสภาวะแวดล้อมมีท่าทีที่เน้นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นั่นคือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางหรือเจ้านายของโลก และธรรมชาติเป็นทาส แต่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มองธรรมชาติ พืช สัตว์ มนุษย์ ต่างอิงอาศัยกันและกัน หรือ มองแบบองค์รวม ทุกสิ่งในระบบนี้ ต่างอาศัย เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์ไม่สามารถแยกตัวจากระบบนิเวศได้เลย พระพุทธศาสนาเน้นความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ชีวิตไม่ว่าจะด้วยวิถีทางใดก็ตาม มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองตอบต่อปัจจัยขั้นพื้นฐาน ไม่ทำอันตรายต่อโลกทางธรรมชาติที่มนุษย์อาศัยอยู่ มีท่าทีแบบอ่อนโยน ไม่ก้าวร้าว ไม่ดักดวงต่อธรรมชาติ ถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักนิเวศเป็นศูนย์กลาง มนุษย์สามารถลดวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมได้

๕. วิถีชีวิตของคนไทยกับป่าไม้ สัตว์ และน้ำ

เนื่องจากการพัฒนาประเทศทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นเหตุให้ป่าไม้ของประเทศไทยถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก บางครั้งเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองทั้งโดยวิธีผิดกฎหมายและอาศัยช่องว่างของกฎหมาย เจ้าหน้าที่บางคนพยายามดูแลรักษาป่าอย่างเคร่งครัด กลับต้องแพ้ภัยต่างๆ อันเกิดจากนายทุนที่มีอิทธิพล อย่างไรก็ตามยังคงมีป่าไม้บางส่วนที่เหลืออยู่ได้ด้วย การดูแลรักษาของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณที่อาศัยอยู่ในป่านั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และความเชื่อของชาวบ้านที่ช่วยให้รักษาป่าไม้ไว้ได้ เช่น พระเป็นผู้รับผิดชอบและดูแลรักษาป่าไม้ ความร่วมมือขององค์กรเอกชนและเจ้าอาวาสของวัดร่วมมือกันรักษาป่าไม้ ชาวบ้านเชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะโกรธและสาปแช่ง ถ้าพวกเขาเข้าไปตัดไม้หรือล่าสัตว์ในป่า ดอนปู่ตาตามความเชื่อชาวบ้านจะสร้างศาลเล็กๆ ไว้ในป่าเพื่อให้เป็นที่สถิตของดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งผีบรรพบุรุษจะช่วยปกป้องรักษาและบันดาลให้เกิดสิ่งดีๆ แก่พวกเขา ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าประเภทนี้ ในรูปอาหารจำพวกเห็ด พืชผัก และผลไม้มาหลายชั่วอายุคนแล้ว ชาวบ้านจะสร้างกฎระเบียบในการดูแลรักษาป่าขึ้นเอง เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อดังกล่าวข้างต้น องค์กรเอกชนและพระสงฆ์จึงนำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการดูแลรักษาป่าไม้ เช่น การประยุกต์มาใช้ในเรื่อง “การบวชต้นไม้”

ทำให้เกิดโครงการบวชต้นไม้เพื่อรักษาต้นไม้ขนาดใหญ่ไว้เป็นแม่ไม้ในป่าต้นน้ำลำธาร โครงการดังกล่าวกำลังแพร่หลายไปในหลายภาคของประเทศ ช่วยให้เราสามารถรักษาป่าไม้ของชาติไว้ได้ส่วนหนึ่ง

สังคมไทยในอดีต ในวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนา ชาวพุทธจะละเว้นการฆ่าสัตว์ มักปล่อยนก ปล่อยปลา เต่า โคน ฯลฯ เพื่อให้อิสรภาพแก่สัตว์เหล่านั้น เป็นการสืบชะตาอายุหรือให้ตนเองพ้นจากเคราะห์กรรม ถ้าเป็นปัจจุบัน ยิ่งจับปลาได้ตัวใหญ่มากยิ่งดีเพราะนำไปขายได้ราคาแพง อันเป็นความเชื่อแบบวัตถุนิยม ความเชื่อวิญญาณนิยมได้จางหายไปเพราะการพัฒนาประเทศที่เน้นด้านวัตถุแบบโลกตะวันตก ซึ่งละเลยความดีงามทางด้านจิตใจ และขาดการมองด้านมิติวิญญาณ ดังที่ Passmore^๙ ชาวออสเตรเลียกล่าวว่า “ชาวตะวันตกขาดจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพราะการนับถือพระเจ้าเพียงองค์เดียวได้เข้ามาแทนที่การนับถือวิญญาณธรรมชาติหรือพหุเทวนิยม โดยยกย่องมนุษย์เป็นนายธรรมชาติ มองธรรมชาติว่าไม่มีวิญญาณ เป็นเพียงวัตถุที่มีอยู่เพื่อรับใช้มนุษย์ มนุษย์จึงได้ไปขบขี้จากพระเจ้าเพื่อพิชิตธรรมชาติ และเปิดช่องทางให้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมาเป็นลำดับ ซึ่งต่างจากจริยธรรมทางตะวันออกมี ฮินดู พุทธ เต๋า ขงจื้อ เป็นต้น นับถือธรรมชาติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Sacred nature)”

วิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนนั้น มีความสัมพันธ์กับการใช้น้ำและการเป็นอยู่ที่เนื่องด้วยน้ำอย่างแนบแน่นมานาน อีกทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ ของชาวพุทธก็มักมีน้ำเป็นองค์ประกอบในพิธีนั้นๆ ทั้งในราชพิธีและพิธีกรรมของชาวบ้านทั่วไป เช่น พิธีบรมราชาภิเษก พิธีมุรธาภิเษก พิธีลงสรง พิธีก่อบพระทราย พิธีโสกันต์ พิธีพิพัฒน์สัตยา พิธีลอยกระทง เป็นต้น ล้วนมีส่วนช่วยให้เกิดความสำนึกรักและหวงแหน ทรัพยากรน้ำและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งเป็นกระบวนการเชื่อมโยงกันและผูกพันกับชีวิตชาวพุทธตั้งแต่แรกเกิดจนตาย^{๑๐} พิธีกรรมต่างๆ นี้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่มีอยู่ในสังคมชาวพุทธไทยที่มีน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ

การดำรงชีวิตอยู่ด้วยการอาศัยน้ำเป็นหลักนี้ สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการดำรงชีวิตแบบชาวน้ำ การสร้างถิ่นฐานอยู่อย่างง่าย ๆ ตามแม่น้ำลำคลองซึ่งอาจเป็นอยู่ในน้ำ เช่น เรือนแพ เรือแพ บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาหรืออยู่บนตลิ่งนั้น นับเป็นกลุ่มที่ทอดให้เห็นสะพานแห่งวัฒนธรรมของชาวน้ำกับชาวบกได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นจุดกำเนิดที่แสดงออกในงานเทศกาล การละเล่นทางน้ำของชาวพุทธไทย เช่น งานฉลองชักพระ การพายเรือเล่นลี้กวาง การแข่งเรือ เป็นต้น และงานด้านสถาปัตยกรรมทางน้ำที่งดงามและทรงคุณค่าทางศิลปะอื่นๆ อีกมากมาย

^๙ John Passmore, **Man's Responsibility for Nature**, (London : Duckworth, 1974), P.48.

^{๑๐} เสฐียรโกเศศ, **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๖๕.

๖. บทสรุป

วิถีชีวิตชาวพุทธเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า น้ำ เป็นต้น มีหลักคำสอนที่สำคัญในพุทธศาสนามากมาย การใช้ชีวิตแบบวิถีพุทธเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ “ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ก็คือชีวิตที่เล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเอง” ได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นเพื่อนกับธรรมชาติ ไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติ พุทธศาสนาเสนอวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและรู้จักพอ ประพฤติปฏิบัติตนด้วยการใช้ปัญญาและพัฒนาจิต อยู่กับธรรมชาติไม่ควรเบียดเบียนธรรมชาติ พระองค์ประกาศหลักธรรมแก่เพื่อนมนุษย์โดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัดแห่งชาติ เพศ เผ่าพันธุ์ สีผิว วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต เพราะต่างล้วนเป็นผลผลิตมาจากกฎธรรมชาติเดียวกัน ยิ่งมองให้ลึกซึ้งในชั้นปรมาตถสภาวะธรรม ก็ยิ่งพบว่าไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่มีเราเขา มีแต่กระแสธรรมชาติ ล้วนๆ เท่านั้นที่กำลังไหลไปตามกฎของธรรมชาติ ต่อมาเมื่อมีคนจำนวนมากเข้าใจธรรมะของพระองค์บ้างก็อยู่เหย้าเรือน บ้างก็มาสมัครใจใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ท่ามกลางป่าเขา อันสงบสัจดีเยือกเย็น เป็นแบบอย่างชีวิตที่บริโศกทรัพย์การธรรมชาติเพียงเพื่อยังชีพ ไม่แต่จะต้องส่วนเกินมาตอบสนองกิเลสตัณหาตามรอยบาทของพระศาสดา กลุ่มชนเหล่านี้เรียกว่าพระสงฆ์ เมื่อมาอยู่ร่วมกันมากๆ จำเป็นต้องมีกฎระเบียบ สำหรับเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันของหมู่คณะเรียกว่า พระธรรมวินัย ซึ่งบัญญัติเป็นข้อปฏิบัติออกมา โดยหลักการมุ่งบำรุงรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ในสภาพปกติ

ปัจจุบันมนุษย์กำลังมีความเข้าใจผิดว่าการทำลายธรรมชาติทำให้ตนได้รับประโยชน์มาก จึงมุ่งหน้าทำลายธรรมชาติทุกอย่างที่ขวางหน้า เพราะทำลายแล้วได้รับประโยชน์ จึงจำเป็นจะต้องเริ่มให้การศึกษาเพื่อให้มนุษย์เข้าใจทั่วกันว่า มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ชีวิต ให้ความสะดวกสบาย トラบไคธรรมชาติยังอยู่ในสภาพปกติ ชีวิตก็มีความสุขตลอดไป แต่เมื่อใดมีที่หาว่าธรรมชาติถูกทำลายจนเสียดุล กฎธรรมชาติก็จะเริ่มแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ในที่สุดความทุกข์ก็จะตกแก่มนุษย์ทุกคนโดยไม่มีเงื่อนไขว่า ผู้นั้นมีส่วนในการทำลายธรรมชาติหรือไม่

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ประเวศ อินทองปาน. **พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.** มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **คนรักป่า ป่ารักคน.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิปัญญาประทีป, ๒๕๕๔.

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

พุทธทาส ภิกขุ. **พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓.

มานพ นักการเรือน. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

เสฐียรโกเศศ. **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย.** กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๑.

๒. ภาษาอังกฤษ :

John Passmore. **Man's Responsibility for Nature.** London: Duckworth, 1974.

Nash, Nancy. **The Buddhist Perception of Nature Project.** Geneva: Earl & Associates, 1987.

Wickkremesinghe. K.D.P. **The Biography of the Buddha.** Colombo : J.W. Mawata, 1972.

การแก้วิกฤตการณ์โลกด้านสิ่งแวดล้อม ตามแนวทางพระพุทธศาสนา Buddhist Solutions to World Environmental Crisis

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บงกช สุทัศน์ ณ อยุธยา
Asst.Prof. Bongkoch Sudasna Na Ayudhaya
ผู้ช่วยอธิการบดี มหาวิทยาลัยนอร์เทิร์นเชียงใหม่

บทคัดย่อ

คณะกรรมการระหว่างประเทศว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ หรือ ไอพีซีซี (Intergovernmental Panel on Climate Change: IPCC) รายงานว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเกิดจากน้ำมือมนุษย์ ซึ่งเป็นตัวการสำคัญของปัญหาภาวะโลกร้อน ดังนั้นการแก้ปัญหาภาวะโลกร้อน จึงอยู่ที่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมนุษย์ให้เป็นบุคคลจิตสาธารณะ หมายถึงจิตที่คิดสร้างสรรค์ เป็นกุศล และมุ่งทำกรรมดีที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ไม่ทำลายสังคม วัฒนธรรม ประเทศชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากจิตสาธารณะ (Public Mind) คือ จิตสำนึกของสังคม (Social Consciousness) โดยนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลักชัยในการดำเนินชีวิต เช่น หลักพรหมวิหาร ๔ และหลักสังคหวัตถุ ๔

ทั้งนี้เพราะแนวทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับสภาพสังคมในยุคปัจจุบัน คือ พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism) ที่เน้นสังคหธุระ คือการพัฒนาสังคม รวมถึงแนวคิดพระพุทธศาสนา สีเขียว (พระพุทธศาสนาด้านสิ่งแวดล้อม) ที่มีอิทธิพลต่อ ชุมชนสีเขียวทางศาสนา (Eco-Monasticism) ถือเป็นอุดมการณ์การเมืองทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Politic) ที่ใช้หลักศาสนาเป็นแกนกลางของอุดมการณ์ เน้นการสร้าง ความเจริญทางจิตใจและจิตวิญญาณมากกว่าทางวัตถุ มีความรักเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ สรรพสิ่งและธรรมชาติ นับเป็นแนวทางสำคัญต่อการแก้วิกฤตการณ์โลกด้านสิ่งแวดล้อม

Abstract

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) reported that human-generated climate change mainly influenced the global warming. Hence, the solution on climate change must focus on human's behavior change with Buddhism philosophy. Buddhist principles such as, the 4 holy abidings and the 4 bases of social solidarity (Sanghavadthu), can contribute to positive human's attribution of Public Mind or Social Consciousness; creative and merit mind, public's benefit concerns, and conservatisms in society, nation and environment.

The best and most suitable Buddhist practice for adapting to the issue and the present human society is Engaged Buddhism which is stressing on the social development. Furthermore, the practice also includes theory of Eco-Buddhism which influences Eco-Monasticism. Buddhism's Ideal of conduct can initiate into the environmental politic by impressing human mind and spirit's prosperity and kindness to others and nature. Maintaining the practice will be able to solve the world environmental crisis.

๑. บทนำ

กระแสการตื่นตัวของสังคมโลกที่มีผลมาจากภาวะโลกร้อน (Global Warming) และส่งผลกระทบต่อมวลมนุษยชาติ ไม่ว่าจะเป็นการเกิดแผ่นดินไหวที่ประเทศนิวซีแลนด์ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๔ หรือการเกิดมหันตภัยสึนามิที่ประเทศญี่ปุ่น ในเดือนมีนาคม ๒๕๕๔ และภูเขาไฟระเบิดที่ประเทศไอร์แลนด์ เดือนพฤษภาคม ๒๕๕๔ ซึ่งรุนแรงมากถือเป็นโศกนาฏกรรมครั้งเลวร้าย แม้แต่การที่ประเทศไทยมีอุณหภูมิสูงขึ้นประมาณ ๑ องศาเซลเซียสภายในช่วง ๔๐ ปีที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตาม หากอุณหภูมิเพิ่มขึ้น ๒-๔ องศาเซลเซียส จะทำให้พายุไต้ฝุ่นเปลี่ยนทิศทางเกิดความรุนแรง และมีจำนวนเพิ่มขึ้นร้อยละ ๑๐-๒๐ ในอนาคต จนก่อให้เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ ดังเช่น เหตุการณ์อุทกภัยในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๔ นับเป็นอุทกภัยรุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ ทั้งในแง่ของปริมาณน้ำและจำนวนผู้ได้รับผลกระทบ ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างฤดูมรสุม บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มแม่น้ำโขง เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคมจนถึงปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ส่งผลกระทบต่อประชาชนทั้งประเทศมากกว่า ๑๒.๘ ล้านคน ธนาคารโลกประเมินมูลค่าความเสียหายสูงถึง ๑.๔๔ ล้านล้านบาท และจัดให้เป็นภัยพิบัติที่สร้างความเสียหายมากเป็นอันดับสี่ของโลก

นอกจากนี้ ภาวะโลกร้อนยังส่งผลให้ฤดูร้อนขยายเวลายาวนานขึ้น ในขณะที่ฤดูหนาวจะสั้นลง ภาวะโลกร้อนจะก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การฟักตัวของเชื้อโรคและศัตรูพืชบางชนิด โรค

ที่พ่อก้าวได้ดีในสภาพร้อนขึ้นของโลก ในแต่ละปีประชาชนราว ๑๖๐,๐๐๐ คนเสียชีวิตเพราะได้รับผลกระทบจากภาวะโลกร้อน ตั้งแต่โรคมะเร็ง ไปจนถึงการขาดแคลนด้านสุขอนามัยที่ดี แม้แต่การแพร่ระบาดของเชื้ออีโคโนโลยีที่ทั่วโลกกำลังตื่นตระหนก หลังเคยหวาดกลัวกับโรคไข้หวัดนก หรือไข้หวัด ๒๐๐๙ เป็นต้น

จากรายงานฉบับล่าสุดของคณะกรรมการระหว่างประเทศว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ หรือ ไอพีซีซี (Intergovernmental Panel on Climate Change: IPCC) ซึ่งเป็นรายงานที่รวบรวมงานวิจัยของนักวิทยาศาสตร์ ๒,๕๐๐ คน จากกว่า ๓๐ ประเทศ และใช้เวลาในการวิจัยถึง ๖ ปี ระบุไว้ว่ามีความเป็นไปได้อย่างน้อยร้อยละ ๙๐ ที่การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจะเกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ และมนุษย์ถือได้ว่าเป็นตัวการสำคัญของปัญหาโลกร้อนในครั้งนี้^๑ สืบเนื่องจากสังคมโลกปัจจุบันเป็นสังคมแห่งบริโภคนิยมซึ่งเน้นถึงความสำคัญของวัตถุเป็นหลัก โดยให้ความสำคัญแก่มูลค่ามากกว่าคุณค่า มุ่งการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อนำมาดัดแปลงเป็นเทคโนโลยีที่อำนวยความสะดวกสบายให้แก่ตน เป็นสังคมที่ไหลไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ของความเป็นวัตถุนิยม เป็นสังคมที่เชื่อในลัทธิเอาอย่างและการแข่งขันเพื่อสร้างปริมาณมากกว่าคุณภาพ ทั้งยังเป็นสังคมที่วัดกันที่ความมั่งคั่งแห่งการมีผลผลิตทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่เหนือกว่ากันมากกว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ ให้ความสำคัญกับ **GDP (Gross Domestic Product)** ซึ่งหมายถึงผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ มากกว่า **GDH (Gross Domestic Happiness)** ซึ่งหมายถึง **ความสุขมวลรวมประชาชาติ**

การพัฒนาเทคโนโลยี และองค์ความรู้ทางการแพทย์ที่รุดหน้าในโลกยุคปัจจุบัน ส่งผลให้อัตราผู้สูงอายุมีจำนวนมาก และในอนาคตจะเป็นชนกลุ่มใหญ่ของโลก เช่น ประเทศอังกฤษในปี ค.ศ. ๒๐๓๓ คาดว่าประชากรผู้สูงอายุที่มีอายุ ๕๕ ปีขึ้นไปจะเพิ่มขึ้นร้อยละ ๒๓ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้การแพทย์จะเจริญก้าวหน้าแต่ก็ไม่สามารถจะรักษาโรคได้ทั้งหมด เพราะเชื้อโรคที่ติดต่อกันได้นั้นมีการพัฒนาสายพันธุ์ใหม่ๆ ตลอดเวลา เช่น หวัดนกหวัด ๒๐๐๙ เป็นต้น จากข้อมูลอัตราการตายของประชากรโลกในปี ค.ศ. ๒๐๐๙ จำนวนประชากร ๑,๐๐๐ คน มีอัตราการตาย ๘.๒ คน ซึ่งอัตราการตายนอกจากมีสาเหตุมาจากโรคระบาดแล้ว ยังเกิดจากภัยธรรมชาติต่างๆ เช่น แผ่นดินไหว ดินถล่ม น้ำท่วม ฯลฯ สภาพแวดล้อมของสังคมในปัจจุบันจัดเป็นปัญหาสำคัญของโลก คือ เกิดมลพิษในระบบนิเวศ อันเนื่องมาจากการทำลายและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งที่ทดแทนได้ เช่น ป่าไม้ หรือทดแทนไม่ได้เช่นพลังงาน เป็นต้น ทำให้หลายพื้นที่ของโลกต้องประสบภัยแล้ง ไฟป่าชีวิตและทรัพย์สินสูญหายไปเป็นจำนวนมาก รวมถึงโลกปัจจุบันเป็นสังคมที่มีความก้าวหน้าทาง

^๑๘๐ วิธีหยุดโลกร้อน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.lakkai.com/forum/data/2/0021-1.html>

เทคโนโลยีขั้นสูง ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารด้านการคมนาคม ด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทำให้โลกมีความใกล้ชิดและไปมาหาสู่กันสะดวก ติดต่อกันได้ตลอด ด้วยอาศัยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่นำมาสร้างประดิษฐ์ เป็นนวัตกรรมต่างๆ ที่อำนวยความสะดวกสบายให้กับการดำรงชีวิต แต่ก็ทำให้มนุษย์ต้องเร่งร่างกายในการเสาะแสวงหาวัตถุต่างๆ เหล่านี้มาบำรุงตน จนต้องยึดระบบเงินตราเป็นเครื่องวัดความเป็นอยู่ และไม่ว่าจะเป็นฐานะทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง

จากสภาวะการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน ส่งผลต่อสภาพจิตใจของคนในสังคม ให้มีจิตใจแห่งความทะเยอทะยานฟุ้งเพื่อมุ่งแต่การแสวงหาวัตถุมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินชีวิต อันเป็นการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนมีสภาพเป็นภาวะย้อนกลับ โดยส่งผลให้มนุษย์ต้องเผชิญกับภัยพิบัติที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น เนื่องจากโลกยุคปัจจุบันกลายเป็นยุคธรรมชาติเอาคืน ดังนั้นมนุษย์จึงต้องหันกลับมาตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเรียนรู้ต่อไปว่าจะอยู่อย่างเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างไรกับโลกใบนี้

๒. แนวทางการแก้วิกฤติการณ์ด้วยแนวคิดจิตสาธารณะ และแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาภาวะโลกร้อน จึงต้องเริ่มต้นที่ตัวมนุษย์เอง โดยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมนุษย์ที่ต้องเกิดจากจิตสำนึก ให้มีความเป็นจิตสาธารณะ ตัวอย่างเช่น การใช้แสงแดดให้เป็นประโยชน์ ในการตากเสื้อผ้าที่ซักรีดแล้วให้แห้ง ไม่ควรใช้เครื่องปั่นผ้าแห้งหากไม่จำเป็น เพื่อประหยัดการใช้ไฟฟ้า การเปิดหน้าต่างรับลมแทนเปิดเครื่องปรับอากาศ ลดการปลดปล่อยคาร์บอนไดออกไซด์จากการใช้ไฟฟ้าที่เกิดจากการเปิดเครื่องปรับอากาศ การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่ซื้อเต็มใหม่ได้ เพื่อเป็นการลดขยะจากบรรจุภัณฑ์ การซื้อให้น้อยลง แบ่งปันให้มากขึ้น อยู่อย่างพอเพียง การใช้กระดาษทั้งสองหน้าเพราะกระบวนการผลิตกระดาษแทบทุกขั้นตอนใช้พลังงานจากน้ำมันและไฟฟ้าจำนวนมาก การปลูกต้นไม้ในสวนหน้าบ้าน เพราะต้นไม้ ๑ ต้นช่วยลดคาร์บอนไดออกไซด์ได้ ๑ ตันตลอดอายุของต้นนั้นๆ การมีความรักให้แก่มวลมนุษยชาติ โดยนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา มาเป็นหลักชัยในการดำเนินชีวิต เช่น หลักพรหมวิหาร ๔ เช่น เมตตา (ความรัก ความปรารถนาดีให้ผู้อื่นมีความสุข) กรุณา (ความสงสาร เห็นใจ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์) มุทิตา (ยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีความสุข) อุเบกขา (วางเฉยไม่ลำเอียง) นอกจากนี้การอยู่ร่วมกับคนอื่นๆ ในสังคมก็ต้องยึดหลักสังคหวัตถุ ๔ เช่น ทาน การให้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ปิยวาจา กล่าวด้วยวาจาที่ซาบซึ้ง สุภาพอ่อนหวาน อัตถจริยา ทำดี ประพฤติดี เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น สมานัตตตา ทำตัวเสมอต้นเสมอปลาย

นอกจากนี้ยังได้พบการใช้คำว่า “จิตสำนึก” หรือ “จิตสาธารณะ” และ “จิตอาสา” ในบริบทที่เหมือนกัน ดังนั้นทั้งสามคำนี้จึงมีความหมายใกล้เคียงกันมาก “จิตสำนึกสาธารณะ” จึงต้องสัมพันธ์

อยู่กับ “สำนึกของความเป็นเจ้าของ” และ “ความสำนึกของความเป็นเจ้าของ” ซึ่งต้องผูกอยู่กับ “สมบัติชุมชน”

พจนานุกรมไทย^๒ ได้ให้ความหมายของจิตสาธารณะ ไว้ดังนี้

จิต (จิต) น. มีความหมายว่า ใจ, ความรู้สึกนึกคิด

สาธารณ (สา-ทา-ระ-ณะ) หรือ สาธารณะ มีความหมายว่า ทั่วไป, เป็นของกลางสำหรับส่วนรวม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้เสนอแนวทางและกลไกที่ใช้ในการสร้างจิตสาธารณะ โดยแบ่งเป็น ๓ กระบวนการ^๓ ได้แก่

๑. การสร้างความคิดเชิงบวก หมายถึง การสร้างตนให้คิดที่มุ่งประโยชน์ของผู้อื่นมากกว่ามุ่งประโยชน์ส่วนตน (Utilization and Individualization) ซึ่งปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความถึงพร้อม (สัมมนา) แห่งวิถี ในทางพุทธศาสนาจะประกอบด้วยปัจจัย ๒ ประการ คือ

๑.๑ การเรียนรู้จากแหล่งอื่น (ปรโตโมสะ = Learning from the other) ได้แก่ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอนเล่าเรียน หาความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสังฆธรรมจากผู้เป็นกัลยาณมิตร

๑.๒ การคิดโดยการใช้เหตุผล (โยนิโสมนสิการ = Reasoned Attention) ได้แก่ การใช้ความคิดถูกวิธี การรู้จักคิดโดยมองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะออกให้เห็นตามสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยสรุปความคิดเชิงบวก คือ ความคิดสร้างสรรค์เชื่อมโยงเหตุและผล ความคิดเชิงวิเคราะห์ แยกแยะที่สัมพันธ์สิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน

๒. การยึดหลักธรรม/คุณธรรมความดี เป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยอาจจะคำนึงถึงกลไกและกระบวนการของหลักแห่งความดีงาม ดังนี้

๒.๑ หลักแห่งความพอเพียง ซึ่งจะเห็นได้จากการรู้จักจัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ด้วย ความสุจริต โดยการแบ่งออกเป็น ๔ ส่วน (โภคทรัพย์ ๔) คือ แบ่ง ๑ ส่วนไว้เลี้ยงตน แบ่งสองส่วนไว้ประกอบหน้าที่การงาน และแบ่ง ๑ ส่วนสำหรับเก็บออม

^๒มานิต มานิตเจริญ, พจนานุกรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษร, ๒๕๓๗), หน้า ๒๖๑, ๒๖๘.

^๓พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๑).

๒.๒ หลักแห่งการสงเคราะห์ ได้แก่ การสงเคราะห์ด้วยการให้ที่แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ การให้สิ่งของ จะเป็นทรัพย์หรือวัสดุก็ได้ กับการให้ความรู้สั่งสอน (ธรรมทาน) การสงเคราะห์ที่เป็นการใช้ถ้อยคำอันเป็นประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผลที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความนิยมยินดี (ปิยวาจา) โดยสรุปก็คือ การสงเคราะห์ช่วยเหลือที่เป็นการให้ผ่านทางพฤติกรรม และการให้ด้วยวาจาที่อ่อนหวาน ก่อให้เกิดความซาบซึ้งใจของผู้ฟัง จึงเป็นการสงเคราะห์ที่จะต้องปฏิบัติด้วยความเมตตา คือ ความหวังดีโดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ

๒.๓ หลักแห่งการประพุดติ การกระทำที่เป็นประโยชน์ ได้แก่ ความช่วยเหลือที่มอบให้ผู้อื่นด้วยความเต็มใจในการประกอบกิจการงานต่างๆ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดจนช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรมแก่ผู้อื่น

๒.๔ หลักแห่งการสงเคราะห์และทำคุณประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ โดยไม่มุ่งหวังเอาผลประโยชน์เข้าสู่ตนเอง เป็นการสร้างจิตสาธารณะในการช่วยเหลือ และทำตนเป็นประโยชน์ ด้วยการมีส่วนร่วมในกิจการต่างๆ ของส่วนรวมโดยพิจารณาตามความเหมาะสมของกาลเทศะและฐานะแห่งตน

๒.๕ หลักแห่งความเอื้ออาทร เพื่อสร้างจิตสาธารณะ ให้มีความเอื้อเพื่อต่อบุคคล แวดล้อมและสิ่งแวดล้อม โดยการแสดงออกความเป็นกัลยาณมิตร ที่เป็นผู้ชี้ช่องทางประโยชน์ แนะนำให้ส่วนรวมดำเนินไปบนแนวทางแห่งประโยชน์ แนวทางของจริยธรรม เรียงลำดับความสำคัญของ ผู้รับความเอื้ออาทร ดังนี้

- ๒.๕.๑ เอื้ออาทรด้วยการบูชา บำรุงให้มีความสุข คือ การเอื้ออาทรต่อบิดามารดา
- ๒.๕.๒ เอื้ออาทรด้วยการประพุดิตนเป็นเจ้าบ้านปกป้องคุ้มครองดูแล คือ การเอื้ออาทรต่อบุตร ภรรยา และคนในปกครอง
- ๒.๕.๓ เอื้ออาทรด้วยการแสดงความเคารพคารวะ คือ การเอื้ออาทรโดยเคารพต่อผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ชี้แนะประโยชน์ ผู้ประพุดิตปฏิบัติชอบ

๓. การประกอบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ในการแสดงออกถึงความมีจิตสาธารณะ เช่น การเข้าร่วมอาสาทำกิจกรรมของส่วนรวม ที่เป็นการสร้างสรรค์ เช่น ปลูกป่า รณรงค์การจับจ่ายใช้สอยอย่างประหยัด การรีไซเคิลของที่ใช้แล้ว การสร้างโลกสีเขียว การใช้จักรยานแทนยานพาหนะที่ใช้เชื้อเพลิง ฯลฯ

จากการสร้างจิตสาธารณะให้เกิดขึ้น หากทำได้ในสังคมส่วนใหญ่ ผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นนั้นจะมีประโยชน์อย่างมาก อันจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชากร ทำให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างเข้าใจ มีความสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความปรารถนาดีต่อกัน ส่งผลให้มีการช่วยเหลือกันให้กิจการก้าวหน้า และท้ายสุดจะส่งผลให้โลกทั้งโลกมีความสุข

ดังนั้น จึงอยากให้สังคมโลกพยายามเข้าใจในอีกมุมมองหนึ่งของคำว่า **“จิตอาสา”** ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคำว่า **“จิตสาธารณะ”** เพราะการที่คนเราจะมีจิตสาธารณะได้นั้น เชื่อว่าต้องเริ่มต้นจากการมี **“จิตอาสา”** ด้วยนั่นเอง และขอขยายความหมายของคำว่า **“จิตอาสา”** จากการอธิบายของ **พระไพศาล วิสาโล** ซึ่งเป็นพระนักวิชาการ นักคิด นักเขียน และนักปฏิบัติธรรมที่ทำงานเพื่อสังคมอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ป่า ทำแนวกันไฟ ดูแลป้องกันการลักลอบตัดไม้ รวมทั้งการเผยแพร่ธรรมะผ่านสื่อโทรทัศน์และ หนังสือกว่าร้อยเล่ม รับผิดชอบการนำหลักพุทธธรรมมาใช้พัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วยแนวสันติวิธี ดังนี้

“จิตอาสา” คือ จิตที่พร้อมจะสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตที่ไม่เห็นแก่ตัวเมื่อพบเห็นปัญหาหรือความทุกข์ยากเกิดขึ้นกับผู้อื่น เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี และเห็นน้ำตาเปลี่ยนเป็นรอยยิ้ม เป็นจิตที่เปี่ยมด้วย **‘บุญ’** คือ ความสงบเย็นและพลังแห่งความดี”^๔

จึงกล่าวได้ว่า จิตอาสาแห่งการเสียสละเปรียบเสมือนยาวิเศษ ที่ช่วยลดอาการของโรคเห็นแก่ตัว (Selfish) อีกทั้งยังช่วยลดทอนตัวตน หรือ อัตตาของคนเราลงได้เป็นอย่างดี

พระธรรมโกศาจารย์, ผศ.ดร. (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้นำเสนอแนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) เมื่อตอนแสดงปาฐกถาแสดงแก่พระนิสิตปฏิบัติศาสนิกภาคเหนือวิทยาเขตแพร่ เรื่อง “พระพุทธศาสนากับความสมานฉันท์แห่งชาติ”^๕ สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

“...หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ได้แสดงความยินดีแก่ตนเองด้วยการเสวยวิมุตติสุขอยู่บริเวณต้นโพธิ์ จากนั้นทรงถามพระองค์เองว่า หลังจากเสร็จกิจแห่งโพธิญาณแล้ว เราจะทำอะไรต่อไป คำตอบก็ปรากฏขึ้นว่า เราจะนำธรรมที่ตรัสรู้นี้ไปประกาศเปิดเผยให้เป็นประโยชน์แก่ชาวโลก...”

...ดังนั้น หลังจากตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จออกโปรดสัตว์โลกตลอดเวลา ๔๕ ปีโดยมิได้ทรงหยุดพัก พระพุทธองค์จึงเป็นพระบรมศาสดา การที่พระพุทธเจ้าตัดสินพระทัยเผยแผ่พระพุทธศาสนาประกาศธรรมนั้นแหละ เป็นการแสดงให้เห็นว่า **ความรู้ที่เราค้นพบนั้นจะเป็นประโยชน์ก็ต่อเมื่อเรา**

^๔ พระไพศาล วิสาโล, **คอลัมน์สัมภาษณ์ > จิตอาสา** สุขสร้างง่าย ๆ แคลงมือทำ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.visalo.org/columnInterview/jitAsa.htm> พระไพศาล วิสาโล (๒๕๕๓) [สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๕].

^๕ พระธรรมโกศาจารย์, **พระพุทธศาสนากับความสมานฉันท์แห่งชาติ**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=590&articlegroup_id=21 พระธรรมโกศาจารย์ (๒๕๕๐) [สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

รู้จักคิดถึงคนอื่น คิดถึงสังคม คิดถึงชาวโลก อาจจะมีบางคนตั้งข้อสงสัยว่า พระสงฆ์จำเป็นต้องทำประโยชน์เพื่อสังคมด้วยหรือ ในเมื่อคำว่าบรรพชาแปลว่า เว้นหัวคือสละทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว เมื่อท่านสละโลกแล้วทำไมต้องมาวนเวียนอยู่ในโลก พระสงฆ์เป็นอนาคาริก แปลว่า ผู้ไม่มีเรือนคือไม่มีครอบครัว หน้าที่ของพระสงฆ์เรียกว่าฐานะมี ๒ อย่าง คือ **คณฺฐะ** และ **วิปัสสนาฐานะ** พระพุทธศาสนาจัดให้การศึกษาคัมภีร์เป็นคณฺฐะ การปฏิบัติกัมมัฏฐานจัดเป็นวิปัสสนาฐานะ **ไม่มีข้อกำหนดใดระบุว่าพระสงฆ์ต้องมีสังคหะหรือหน้าที่สงเคราะห์ชาวโลก** แต่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ถูกแบ่งออกเป็น ๓ รูปแบบ คือ

๑. พระพุทธศาสนาแบบวิชาการ (Exoteric or Intellectual Buddhism) **เน้นคณฺฐะ** เรียนแต่ตำราอย่างเดียว แปล หรือ ท่องพระไตรปิฎก บางครั้งก็หนีสังคมเหมือนนอยบุนหอคอยงาข้าง **Exoteric Buddhism** แปลว่า พุทธศาสนาตามคัมภีร์ หรือ **Intellectual Buddhism** พุทธศาสนาแบบปัญญาชน เรียนจบอยู่แค่นี้ ไม่ได้คิดห่วงใยสังคม ห่วงแต่วิชาการ ไม่คิดจะไปปฏิบัติศาสนกิจ

๒. พระพุทธศาสนาแบบประสบการณ์ลึกลับ (Esoteric Buddhism) **เน้นวิปัสสนาฐานะ** ปฏิบัติกัมมัฏฐานตามลำพังเพื่อเข้าถึงรหัสยะ คือประสบการณ์ลึกลับเฉพาะตนชนิดที่สื่อให้คนอื่นเข้าใจไม่ได้ ดังคำกลอนที่ว่า “เข้ามานานตั้งเดือน ไม่เขยื้อนเคลื่อนกายา ถือศีลกินวาตาเป็นผาสุกทุกคืนวัน”

๓. พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism) **เน้นสิ่งที่เรียกว่า สังคหะ** คือ **บริการสังคม** มีหน้าที่สงเคราะห์ชาวบ้านด้วย **สังคหวัตถุ ๔** เป็นพระพุทธศาสนาที่ห่วงใยประชาชน เป็นการผสมสังคหะให้กับกลมกลืนเข้ากับคณฺฐะหรือวิปัสสนาฐานะ เช่นเดียวกับการที่เจ้าชายสิทธัตถะออกผนวช ๖ ปีแรกเก็บตัวแบบประเภทที่ ๑ และที่ ๒ เมื่อตรัสรู้แล้วจึงออกเทศนาสั่งสอนตลอดเวลา ๔๕ พรรษา ช่วงนี้จึงเรียกว่าเป็น **พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism)** ที่เน้น **สังคหะ** คือการพัฒนาสังคม

พระพุทธเจ้าทรงประกาศธรรมจรรยาที่สุดท้ายในชีวิตของพระองค์ ด้วยพุทธจริยา ๓ ประการ ได้แก่ ๑. **พุทธัตถจริยา** ทรงทำประโยชน์แก่ชาวพุทธ ๒. **ญาติัตถจริยา** ทรงทำประโยชน์แก่พระญาติของพระองค์ ๓. **โลกัตถจริยา** ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ทุกคนไม่เลือกกว่าเขานับถือศาสนาอะไร นี่คือ **จริยาแห่งชาวพุทธเพื่อสังคม** แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงทำงานเพื่อสังคมตลอดเวลา...

นอกจากนี้แนวคิดเรื่อง **การทำงานคือการปฏิบัติธรรม** ดังที่ **พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)** ประกาศตนเป็นทาสรับใช้พระพุทธเจ้าในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวโลก จนได้รับการยกย่องจากองค์การยูเนสโกให้เป็น **“บุคคลสำคัญของโลกปี พ.ศ.๒๕๔๙”** เพราะท่านพุทธทาสเป็นผู้มีผลงานโดดเด่นด้านวัฒนธรรม ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ และสร้างสันติภาพ

การที่ยูเนสโกประกาศยกย่องว่า ท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลก เพราะ **ท่านพุทธทาส บำเพ็ญประโยชน์เพื่อชาวโลก โดยไม่เลือกเชื้อชาติและศาสนา ตลอดชีวิตของท่านตามปณิธาน ๓ ประการ คือ ๑. มุ่งส่งเสริมให้ศาสนิกของแต่ละศาสนาเข้าถึงหัวใจศาสนาของตน ๒. มุ่งสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา ๓. ดึงเพื่อนมนุษย์ให้ออกมาจากวัฏถุนิยม**

หลังจากปฏิบัติธรรมพหุคัมครองตัวเองได้แล้ว ท่านพุทธทาสก็เผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น และได้ตั้งโรงพยาบาลทางวิญญาณด้วยการใช้วิธีการสมัยใหม่สอนธรรมะ ท่านชอบเน้นย้ำว่า **การทำงานคือการปฏิบัติธรรม** นั่นคือ การทำงานเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาและปฏิบัติธรรม

พระพุทธศาสนา จึงเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่จะสามารถนำหลักการสำคัญที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาในแบบองค์รวม เพื่อให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างครบวงจร อันจะส่งผลดีต่อการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสังคมไทยต่อไป วิฤทธิการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นล้วนโยงใยถึงกันเป็นลูกโซ่ เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดวิฤทธิขึ้นในด้านใดด้านหนึ่งของสังคมนั้น หมายถึงว่า ผลพวงจากวิฤทธินั้นย่อมกระทบต่อภาพรวมในสังคมนั้นด้วย

๓. แนวทางพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาวิฤทธิการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม

“วันสิ่งแวดล้อมโลก” หรือ **“World Environment Day”** ได้รับการสถาปนาครั้งแรกเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งเกิดจากการจัดการประชุมในชื่อว่า **“การประชุมสหประชาชาติเรื่องสิ่งแวดล้อม”** (UN Conference on the Human Environment) ณ กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน โดยใช้เวลาเตรียมการประชุมครั้งนี้ถึง ๓ ปี เพื่อจัดทำร่างข้อเสนอต่างๆ รวมทั้งแผนดำเนินการและปฏิญญาว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ มีผู้เข้าร่วมประชุม ๑,๒๐๐ คน จาก ๑๑๓ ประเทศ ผู้สังเกตการณ์มากกว่า ๑,๕๐๐ คน จากหน่วยงานรัฐ องค์กรเอกชนและสื่อมวลชนแขนงต่างๆ รวมทั้งตัวแทนเยาวชนและกลุ่มนักศึกษาจากทั่วโลก วัตถุประสงค์การประชุมเพื่อร่วมพิจารณาหามาตรการในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่แต่ละประเทศสมาชิกกำลังประสบอยู่อย่างเร่งด่วน ซึ่งประเด็นสำคัญคือ ประเทศสมาชิกต่างต้องสรรหาวิธีการดูแลแก้ไขปัญหา และให้ความตื่นตัวเกี่ยวกับวิฤทธิการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมของทุกภูมิภาคทั่วโลกอย่างจริงจัง ผลการประชุมถือว่าประสบความสำเร็จอย่างงดงาม พร้อมทั้งจัดตั้ง **“แผนงานสหประชาชาติเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อม”** หรือเรียกว่า **“ยูเนป” (UNEP: United Nation Environment Program)** ขึ้นซึ่งรัฐบาลประเทศต่างๆ ก็ได้รับข้อตกลง และจัดตั้งหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นในประเทศของตน

ในอดีตที่ผ่านมา รัฐบาลไทยอาจมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ยังผลให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงอย่างมากและรวดเร็วจนขาด

ความสมดุล เกิดปัญหาทางด้านมลพิษสิ่งแวดล้อมต่างๆ ตามมา และมีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งมีผลกระทบทั้งโดยทางตรง และทางอ้อมต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนโดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ในเขตเมือง ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามนโยบายการพัฒนาประเทศกว่าทศวรรษ (แผนพัฒนาแห่งชาติ ฉบับที่ ๑-๓) รัฐบาลได้เริ่มตระหนักว่าแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาก่อให้เกิดผลเสียต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เห็นได้อย่างชัดเจน หากยังคงปล่อยทิ้งไว้อาจจะทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เหล่านี้ที่ทวีความรุนแรงจนอยู่ในขั้นวิกฤติได้

ดังนั้นรัฐจึงได้ปรับแผนนโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นผลในเชิงเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว มาให้ความสำคัญในการพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาแห่งชาติฉบับต่อๆ มา โดยเริ่มจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔) และฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙) ได้มีการปรับปรุงแนวทางการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับนโยบายที่ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาแต่ละด้านโดยแยกจากกันเป็นส่วนๆ ขาดการประสานเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ต่อมาได้มีการปรับทิศทางการพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการ ส่งเสริมให้องค์กรท้องถิ่นและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) และฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) เน้นการสร้าง ความตระหนักและจิตสำนึกของประชาชนต่อปัญหาที่เกิดขึ้น

จากสภาพปัญหาดังที่กล่าวมาแล้วส่งผลให้ปัจจุบันได้เกิดปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้นในทุกพื้นที่ของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหามภาวะโลกร้อน และหมอกควันพิษในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะควันพิษที่เกิดจากการเผาป่า ส่งผลกระทบต่อสภาพอากาศ บางวันปริมาณควันพิษที่อยู่ในระดับเกินขีดปกติและส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนถึงขั้นเจ็บป่วยเป็นโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจ โรคปอด และหมอกควันมีผลกระทบต่อภาวะโลกร้อน

ผลกระทบจากปัญหามภาวะโลกร้อนและหมอกควันพิษอย่างรุนแรงในช่วงเวลาที่ผ่านมา ทั้งในด้านของการคมนาคม การท่องเที่ยว ซึ่งปัญหาที่แท้จริงส่วนหนึ่งมีเหตุมาจากการเผาป่าของประชาชนเพื่อหาของป่าซึ่งทำให้เกิดไฟป่าที่ยากแก่การควบคุม การเกิดไฟป่าในบริเวณที่กว้างเกินกำลังเจ้าหน้าที่ควบคุมไฟป่าจะดับได้ทั้งหมด ทำให้เกิดควันพิษ พัดพาเป็นมลพิษทางอากาศ ทั้งในเขตเมืองและชนบทต่างได้รับผลกระทบค่อนข้างมาก ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านสาธารณสุข ปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย รายงานถึงการที่ทั่วโลกตระหนักถึงพิษภัยของภาวะโลกร้อน และร่วมกันรณรงค์รักษาสีสิ่งแวดล้อมกันอย่างจริงจัง และมีการใช้กลยุทธ์นี้เป็นยุทธศาสตร์ทางการแข่งขันในเวทีโลก เช่น ประเทศศรีลังกาประกาศว่าเป็น “แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นปอดของโลก” เป็นต้น ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญเลือกเดินทางไปในประเทศที่ตระหนัก

ด้านสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จึงได้ดำเนินโครงการ “ปฏิญญารักษาสิ่งแวดล้อม” หรือ “เที่ยวไทยต้านภัยโลกร้อน” โดยกำหนด ๗ แนวทางการท่องเที่ยวที่ตระหนักเรื่องสิ่งแวดล้อม เพื่อช่วยลดปัญหาภาวะโลกร้อน ภายใต้ชื่อ **“7 Green Project”**^๖ ได้แก่

๑. กรีน ฮาร์ท (Green Heart) กลุ่มนักท่องเที่ยวที่ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม
๒. กรีน ลอจิสติก (Green Logistic) การคมนาคมที่ช่วยลดโลกร้อน เช่น บันจ่ากรรมการเดินเท้าระยะสั้น ฯลฯ
๓. กรีน แอกทिवิตี (Green Activity) กิจกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
๔. กรีน เซอร์วิส (Green Service) ที่พัก และร้านอาหาร ที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม
๕. กรีน เดสติเนชัน (Green Destination) แหล่งท่องเที่ยวที่ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม
๖. กรีน คอมมูนิตี (Green Community) การท่องเที่ยวในชุมชนที่ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม
๗. กรีน พลัส (Green Plus) คือ กิจกรรมที่ร่วมกันสร้างพื้นที่สีเขียว ตอบแทนสังคม

ทั้งนี้เพื่อต้องการประกาศความชัดเจนของประเทศไทย ในการสำนักรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งช่วยให้ประเทศไทยมีจุดขาย เพื่อการแข่งขันในเวทีอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวระดับโลก รวมทั้งขยายฐานตลาดใหม่ไปสู่กลุ่มนักท่องเที่ยวคุณภาพทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ใส่ใจในการรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อม เพราะหากไม่เร่งดำเนินการและไม่ประกาศให้โลกรับรู้ ประเทศไทยอาจถูกถอดออกจากแผนที่ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของโลกได้

นับเป็นเรื่องน่ายินดียิ่งที่เกิดความร่วมมือและการประสานงานระหว่างชาวพุทธทั่วโลกในด้านการปกป้องสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีบทบาทตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๘ (ค.ศ. ๑๙๘๕) จนเป็นที่รู้จักกันดีมากขึ้นในยุคปัจจุบัน ในนามของ **“ขบวนการพระพุทธศาสนาสีเขียว”** เช่น ในประเทศไทย ก็มีให้เห็นจากหลากหลายโครงการ โดยใช้หลักพุทธธรรมมาประยุกต์กับคำสอน เพื่อให้ชาวบ้านและชุมชนต่างๆ ได้ตระหนักถึงปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ (ค.ศ. ๑๙๘๙) ได้มีการจัดตั้ง **เครือข่ายระหว่างชาติของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม** (The International Network of Engaged Buddhists : INEB) นำโดยคุณสุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ส.ศิวรักษ์) มุ่งเน้นไปยังโลกที่สามซึ่งหมายถึง ประเทศที่กำลังพัฒนา^๗

^๖ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. เที่ยวไทยต้านภัยโลกร้อน : 7 Green Project . [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.tei.or.th/hotnews/080428-globalwarming1-manager.htm> , [สืบค้นเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๕].

^๗ Kraft, K., **The Greening of Buddhist Practice**, Retrieved May 16, 2010, from www.crosscurrents.org/greening.htm.

ในชนบทของประเทศไทยได้มีกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยพระสงฆ์ที่ถูกรับเลือกเรียกว่า “**พระนักอนุรักษ์**” ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในสังคมไทยว่า พระนักอนุรักษ์ส่วนใหญ่มักไม่ค่อยให้ความสำคัญในการมุ่งปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดสักเท่าใด หรือ ไม่ได้มุ่งสนใจศึกษาพระธรรมไตรปิฎกมากนัก หากแต่พระสงฆ์เหล่านั้นกลับมีผลงานโดดเด่นทางด้านสังคมสงเคราะห์ เช่น มุ่งช่วยเหลือชาวบ้านและสังคม เริ่มต้นจากแนวความคิดที่ริเริ่มให้มี **ประเพณีการบวชต้นไม้ (Tree Ordination)** ในปี พ.ศ.๒๕๓๔ นับเป็นการนำเอาประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ แนวคิดนี้ได้มีการตีความหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติว่าสรรพสิ่งในธรรมชาติต่างอิงอาศัยซึ่งกันและกัน และกลุ่มพระสงฆ์ดังกล่าวต่างทำงานเป็นอิสระต่อกัน เช่น โครงการอนุรักษ์ป่าในจังหวัดน่าน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นต้นมา กิจกรรมของพระนักอนุรักษ์เหล่านี้ได้แพร่หลายไปทั่วทุกภูมิภาค เช่น พระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม จังหวัดเชียงใหม่ ท่านพุทธทาสภิกขุ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และพระครูพิทักษ์ นันทคุณ จังหวัดน่าน ซึ่งถือว่าเป็นการยอมรับให้มีการปรับเอาวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา มาใช้ในการปกป้องการทำลายป่าไม้และการหยุดการฆ่าสัตว์ป่า^๘

นอกจากนี้พระพุทธศาสนาฝ่ายวัชรยานของทิเบต นำโดย **องค์ดาไลลามะ** ได้กล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมโดยเน้นที่การสร้างจิตวิญญาณ ในปี พ.ศ.๒๕๓๐ (ค.ศ.๑๙๘๗) และกล่าวถึงแนวคิดอหิงสาธรรมเพื่อสังคมที่ปรารถนาและการอยู่รอดของสังคมโลก^๙

ส่วนคำสอนทางพระพุทธศาสนาตามแนวคิด **Green Buddhism** ในซีกโลกตะวันตก ส่วนใหญ่กล่าวถึง ๕ อาณาบริเวณ^{๑๐} คือ

๑. คำสอนเรื่อง **ปฏิจาสมุปบาท** (Interdependence) ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ที่ต้องอิงอาศัยกันทั้งของมนุษย์และธรรมชาติ
๒. คำสอนเรื่อง **ความกรุณา** (Compassion) เพื่อให้เกิดความรักต่อธรรมชาติและไม่เคยเบียดเบียนธรรมชาติ

^๘ Darlington, S.M., (1998), **The Ordination of a Tree: The Buddhist Ecology Movement in Thailand.** Ethnology.

^๙ Kraft, K., **The Greening of Buddhist Practice**, Retrieved May 16, 2010, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : from www.crosscurrents.org/greening.htm.

^{๑๐} Kaza, S. (2002). **Green Buddhism.** In C. Matthews, M. Tucker, & P. Hefner (Eds.), When worlds converge: What science and religion tell us about the story of universe and our place in it. Chicago: Open Court.

๓. คำสอนเรื่อง **สติ** (Mindfulness) เพื่อให้เกิดความยั้งคิดในการกิน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

๔. คำสอนเรื่อง **การที่ไม่มองสรรพสิ่งเป็นคู่ตรงข้าม** (Non Dualistic View) เพื่อให้มองในองค์รวมซึ่งเป็นโลกทัศน์ใหญ่ของพระพุทธศาสนา การมองเพียงคู่ตรงข้ามจะจำกัดความคิดและกรอบการแก้ไขปัญหาที่แท้จริง

๕. คำสอนเรื่อง **การไม่ยึดตัวตน** (Detachment from Self) เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นทั้งพฤติกรรมและอารมณ์

แนวคิด **พระพุทธศาสนาสีเขียว** หรือ **พระพุทธศาสนาสิ่งแวดล้อม** ได้ส่งอิทธิพลต่อแนวคิดอื่นๆ ในช่วงต่อมา เช่น ชุมชนสีเขียวทางศาสนา (Eco-Monasticism) ถือเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Politic) เป็นแนวคิดที่ใช้หลักศาสนาเป็นแกนกลางของอุดมการณ์ แนวคิดนี้เน้นการสร้างเสริมความเจริญทางจิตใจและจิตวิญญาณมากกว่าทางวัตถุ มีความรักเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อธรรมชาติ และต่อสรรพสิ่งโดยมีข้อสมมติฐานว่าสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีความเสมอภาคกันในชีวมณฑล (Biosphere) ทุกอย่างมีคุณค่าในตัวเอง ถือเป็นทางเลือกหนึ่งที่ต้องการก้าวข้ามจากทุนนิยมและเสรีนิยม^{๑๑}

คุณไตรเทพ ไกรจู ได้เสนอเรื่องราวของ **พระนวกอนุรักษ์ “กิจของสงฆ์” ที่สืบมาแต่พุทธกาล** ใน หนังสือพิมพ์คม ชัด ลึก กล่าวถึงพระคาถา **“อารามโรปา วัณณะโรปา เย ชะนา เสตุการะกา ปะปัญจะ อุปะปาณัญจะ เย ทะหันทิ อุปีสะยัง เดสัง ทิวา รัตโต จะ สะทา ปุญญัง ปวัตตะติ ธัมมัญญา สีสะสัมปันเนา เต ชะนา สัคคคามิโน”** แปลความว่า **“คนที่ปลูกต้นไม้ สร้างป่า รักษาป่า ย่อมมีความสุข ขณะที่มีชีวิตอยู่ตายไปก็จะได้ขึ้นสวรรค์”** กล่าวคือ แนวคิดตามความในพระคาถานี้ ชี้ชัดในจิตวิญญาณ และตกผลึกเป็นอุดมการณ์ของพระสงฆ์กับป่าที่ผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น นับแต่ครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จออกผนวช บำเพ็ญเพียรตรัสรู้บรรลุนิพพานสูงสุดท่ามกลางพงไพร ทรงยกย่องให้ป่าไม่ใช่อาจารย์ของพระองค์ ผู้ใดรักษาป่า ผู้นั้นปฏิบัติธรรม เพราะผืนป่ามีคุณูปการต่อสรรพชีวิต ได้ฟุ้งฟุ้งทั้งแหล่งน้ำ อาหาร สมุนไพรรักษาโรค ฯลฯ เป็นความเมตตาเกื้อกูลที่มอบให้แก่มวลมนุษยชาติ^{๑๒}

^{๑๑} สมพร แสงชัย, **สิ่งแวดล้อม อุดมการณ์ การเมือง และการพัฒนาที่ยั่งยืน**, กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โครงการบัณฑิตศึกษาการจัดการสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๕. หน้า ๑๓๑.

^{๑๒} ไตรเทพ ไกรจู, **“พระนวกอนุรักษ์ “กิจของสงฆ์” ที่สืบมาแต่พุทธกาล”**, **คม ชัด ลึก** ๒๕๕๕, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.komchadluek.net/detail/20090604/15488> [สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๕].

ตัวอย่างของพระนักอนุรักษ์ที่มีผลงานโดดเด่นในปัจจุบัน และได้รับ “รางวัลลูกโลกสีเขียว” เป็นสิ่งพิสูจน์ถึงอุดมการณ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง เช่น

พระครูปราสาทพรหมคุณ หรือ **หลวงปู่หงษ์** ของชาวตำบลสมุด อำเภอปราสาท จังหวัด สุรินทร์ โดยได้รับฉายาว่า “**พระผู้สร้างผืนป่า รักษาธรรม**” ท่านได้ปลูกป่าทั้งในบริเวณวัด และพื้นที่สุสานทุ่งมน จนกลายเป็นป่าผืนใหญ่

พระประจักษ์ ธัมมปทีโป วัดเชษฐพลภูลังกา ตำบลดงบัง อำเภอเมืองโขงหลวง จังหวัดหนองคาย ได้รับฉายาว่า “**วีรบุรุษแห่งป่าดงใหญ่**” โดยการปลูกต้นกล้ายางนา ปีละราว ๖๐๐-๗๐๐ ต้น นานหลายปีเข้าก็นับเป็นหมื่นต้น โดยปลูกเสริมตามบริเวณป่าเสื่อมโทรม และปลูกเป็นแนวกันชน ระหว่างสวนยางพาราของชาวบ้านกับเชิงเทือกเขาภูลังกา มีชาวบ้านหลายหมู่บ้าน รวมทั้งกลุ่มเยาวชนจากบ้านต่อเรือ บ้านหนองไผ่ บ้านโนนสวาท ต่างก็มาช่วยกันดูแลรักษาต้นไม้ เพาะปลูกและอนุรักษ์ป่าดั้งเดิมที่อยู่รายรอบวัดอีกทั้งได้เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับวัด และสำนักสงฆ์อีกมากกว่า ๔๐ แห่งที่อยู่รายล้อมเทือกเขาภูลังกา

พระอธิการพรหมมา เจ้าอาวาสวัดเขาฉกลาง ตำบลเทพนิมิต อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด ได้รับฉายาว่า “**ผู้สร้างป่า เป็นตำราแห่งความพอเพียง**” เริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจให้เกิดแก่ผู้ที่ไม่รู้ ซึ่งย่อมต้องใช้เวลา และความตั้งใจจริง การปลูกป่าก็เช่นกัน ต้องใช้เวลาและความตั้งใจจริง เมื่อรวมเข้ากันแล้ว ผืนป่าที่ปลูกจึงมีนัยมากกว่าการสร้างพื้นที่สีเขียว นอกเหนือจากการปฏิบัติกิจของสงฆ์ประจำวันแล้ว ท่านจะใช้เวลาที่เหลือทั้งหมดอยู่กับการปลูกป่าในพื้นที่ ๑๐๖ ไร่ ภายในวัด

พระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (หลวงตาสาย) เจ้าอาวาสวัดวังศิลาธรรมาราม อำเภอแก่ง จังหวัดระยอง ได้รับฉายาว่า “**ภิกษุผู้คืนชีวิตให้ผืนป่า**” ท่านสนใจความเปลี่ยนแปลงของจำนวนพื้นที่ป่าที่ลดลงอย่างมากอันส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสรรพสัตว์ จึงคิดหาทางเพิ่มพื้นที่ป่า หลวงตาสายเดินทางมาพื้นที่ปลูกป่าทุกวัน เป็นระยะทางกว่า ๕๐ กิโลเมตร ท่านลงมือปลูกต้นไม้เองด้วยความมุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนทุ่งหญ้าให้เป็นผืนป่าสมบูรณ์ แม้จะได้ยินเสียงค้อนขูดจากชาวบ้านบางส่วน ที่ไม่เข้าใจการกระทำของท่านว่า... *นี่ไม่ใช่กิจของสงฆ์ บ้างก็เข้าใจว่าท่านจะมาสร้างอาณาจักรที่นี่...*

พระอธิการเอนก ยสทินโน วัดป่าไทรงาม บ้านไทรงาม ถนนสายเดชอุดม-ทุ่งศรีอุดม ตำบลเมืองเดช อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ได้รับฉายาว่า “**พระผู้พลิกฟื้นผืนดิน สู้ผืนป่า**” ท่านได้พลิกฟื้นผืนดินสาธารณะที่เสื่อมโทรม และใช้เป็นที่ทิ้งขยะของชุมชน ให้กลายเป็นพุทธสถานที่อุดมไปด้วยพรรณไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และการใช้ประโยชน์เชื่อมโยงธรรมชาติ และผู้คนเป็นหนึ่งเดียว ด้วยกุศโลบายอันชาญฉลาด ผ่านการศึกษา สังเกต ทดลอง และปฏิบัติกรอย่างสม่ำเสมอและยาวนาน จนเป็นองค์ความรู้ที่เป็นแบบอย่าง ขยายผลสู่วัด โรงเรียน และชุมชนภายนอก

ส่งผลให้วัดป่าไทรงามเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดอุบลราชธานี

พระครูมานัสสีพิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดโพธาราม เจ้าคณะอำเภอแม่ใจ และพระธรรมทูตประจำอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ท่านได้สร้างสายสัมพันธ์ระหว่างคนพื้นราบและพื้นที่สูงเข้าด้วยกันผ่านพิธีกรรมบวชป่า และสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งเป็นกุศโลบายในการนำความเชื่อทางพุทธศาสนามาประยุกต์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมพื้นเมืองของภาคเหนือ

พระโสภณ อดตสาโร (พระอาจารย์เขียว) สำนักสงฆ์เขาม่วง หมู่ ๓ ตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา และ **พระครูถาวรพัฒนกิจ** เจ้าอาวาสวัดนวมาราม บ้านโคกใหญ่ ตำบลบัวเงิน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ท่านได้ร่วมกันพลิกฟื้นผืนป่า เพื่อเติมพื้นที่สีเขียว แทนดินแดนแห่งแล้งที่กำลังขยายตัวกว้างออกไปเรื่อยๆ โดยได้ขอขบิณฑบาตป่าเสื่อมโทรมจากชาวบ้านมาฟื้นฟูโดยเพาะพันธุ์กล้าไม้เอง โดยเฉพาะต้นยางนาที่ตั้งเป้าหมายว่าจะปลูกให้ได้ ๙๙,๙๙๙ ต้นเพื่อถวายเป็นพระราชกุศล เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุครบ ๘๔ พรรษา

หากพิจารณาตัวอย่างกลยุทธ์การอนุรักษ์ป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ **พระอธิการเอนก จนุทปญฺโญ** เจ้าอาวาสวัดคลองศิลา ตำบลเวียง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้รับฉายาว่า **“พระนักสู้แห่งเมืองฝาง”** และเจ้าของ **รางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ ๔ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๕** ในฐานะผู้นำในการต่อสู้ เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในท้องถิ่น โดยยึดมั่นในหลักสันติธรรม ดำเนินงานโดยใช้กุศโลบายทางพุทธศาสนาสนทนากับวิถีแห่งจารีต วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น เช่น **พิธีกรรมฮ้องขวัญ พิธีสืบชะตาป่า และ พิธีบวชป่า** แต่ก็ต้องต่อสู้กับอำนาจมืดจากกลุ่มนายทุนและผู้มีอิทธิพล มีคำพูดว่า **“กลุ่มอนุรักษ์บวชป่าได้ พวกเขาก็สึกป่าได้เหมือนกัน”** นอกจากนี้ยังมีคำถามจากสังคมว่า **“ภารกิจนี้เป็นกิจของสงฆ์หรือไม่?”** ซึ่งท่านได้ตอบคำถามนี้ว่า

“...การเห็นแก่ตัวของคนกลุ่มหนึ่งที่กลายเป็นหายนะของส่วนใหญ่ ก่อให้เกิดทุกข์ เมื่อจะแก้ไข ก็ต้องไปแก้เหตุแห่งทุกข์ เมื่อรู้แจ้งว่า สิ่งใดคือเหตุแห่งทุกข์ ก็ต้องมุ่งไปเพื่อหาทางดับทุกข์ และเมื่อเป็นทุกข์ในระดับชุมชน พระสงฆ์ซึ่งเป็นสถาบันหนึ่งของชุมชน จะนั่งดูตายได้กระไร ซึ่งในระยะแรก มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน แต่เมื่อปัญหารุนแรงขึ้น อำนาจมืดเริ่มแผ่ขยายเข้ามา ความเข้มแข็งก็คลายตัวลง แกนนำกลุ่มถูกปองร้าย ชมชู่เอาชีวิต แกนนำบางคนเกิดความหวาดกลัว จึงขอแยกตัวออกไป แต่บางคนขอร่วมอยู่ต่างๆ ไม่กล้าเปิดเผยตัวตน...”

ดังนั้นท่านจึงคิดแก้ปัญหาด้วยวิธีการทางจิตวิทยาโดยนำฝาโลงศพที่ได้มาจากตอนที่โรคเอดส์คร่าชีวิตชาวบ้านเป็นจำนวนมาก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๓๘ มาเขียนข้อความเตือนใจ และเป็นแนวเขตของป่าอนุรักษ์ ไม่เพียงแต่การสร้างกุศโลบายเพื่อป้องกันการรุกราน พระอธิการเอนกยัง

ร่วมกับชาวบ้านในการปลูกป่าเสริม กันแนวเขตให้ชัดเจนระหว่างป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย อีกทั้งจัดให้มีการถ่ายทอดความรู้เรื่องการอนุรักษ์ไปถึงกลุ่มเด็กและเยาวชนโรงเรียนพุทธศาสนวันอาทิตย์

ประเด็นสำคัญที่สุดคือ การที่พระอริการเอนก จนุทปญโญ มุ่งใช้ **หลักอหิงสา** หรือ **แนวทางสันติวิธี** ประกอบกับ **หลักเมตตาธรรม** เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา เพราะท่านเห็นว่า ผู้สร้างปัญหานั้นต่างก็เป็นมนุษย์ด้วยกัน จึงอาจทำผิดพลาดได้ หากมีการพูดจาสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันก็น่าจะเป็นหนทางที่ดีที่สุด เนื่องจาก **กลุ่มอนุรักษ์ป่าเวียงดง (ดงแม่หลักหมื่น)** ไม่ได้ต่อต้านสวนส้มหรือการปลูกส้ม แต่ต่อต้านการใช้สารเคมีที่มากเกินไป รวมถึงการบุกรุกป่าสาธารณะ โดยเรียกร้องให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า และมีความพยายามในการเผยแพร่แนวความคิดอนุรักษ์ป่าให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ **พระราชเสาวนีย์ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ** ที่มีถึงปวงชนชาวไทยว่า **“พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นน้ำ ฉันจะเป็นป่า ป่าที่จะจงรักภักดีต่อน้ำ พระเจ้าอยู่หัวสร้างอ่างเก็บน้ำ ฉันจะปลูกป่า”** ก็น่าจะเป็นแรงบันดาลใจให้กับใครหลายคนที่มองข้ามความจำเป็นของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเป็นพลังใจให้กับประชาชนคนไทยในการที่จะร่วมแรงร่วมใจ กระทำความดีเพื่อแสดงความจงรักภักดีและตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงอุทิศพระวรกายเพื่อพสกนิกรชาวไทยตลอดมา

๔. บทสรุป

การปรับประยุกต์แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism) โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และบทบาทของกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนาให้มีบทบาทมากขึ้นในสังคมปัจจุบันถือเป็นการท้าทายสังคมโลกในยุคโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีสภาพเป็น **สังคมพหุวัฒนธรรม**มากขึ้น ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นองค์การทางสังคมที่ดำรงตนอยู่ในฐานะเป็นสถาบันซึ่งฝังรากลึกอย่างยาวนานในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะผ่านกระบวนการสั่งสมและผลิตซ้ำทางวาทกรรมอย่างสม่ำเสมอ มีความเกี่ยวพันกับสังคมไทยซึ่งคนส่วนใหญ่ของประเทศนับถือศาสนาพุทธ จึงเป็นสถาบันทางสังคมที่มีพลวัต สามารถควบคุมความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาอันเกิดจากปรัชญาภาพและพระธรรมวินัย ที่สามารถหล่อหลอมความรู้สึก นึกคิดและผูกขาด ความเชื่อของศาสนิกชนให้เป็นเอกภาพ

พระสงฆ์ได้พยายามสร้างกระบวนการการเรียนรู้เพื่อการพลิกฟื้นภูมิปัญญาของชุมชนและสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างคนทุกเพศ ทุกวัย ผ่านกระบวนการ**สังคมกรรม (Socialization)** นับเป็นการผ่อนปรนวัฒนธรรมทั้งในส่วนของกลไกทางสังคม วัฒนธรรม จารีตประเพณีที่ผ่านการทบทวนคุณค่า ประเพณีดั้งเดิม ภูมิปัญญาของบรรพชนและของชุมชนท้องถิ่นทั้งในด้านสารัตถะเชิง

คุณค่าและกลไก เพื่อสนับสนุนการทำงานเพื่อสังคมของพระสงฆ์ที่ยังต้องเผชิญกับเงื่อนไขหลายประการที่อาจเป็นจุดเสริมหรือจุดอ่อนที่จะลดทอนพลังในการทำงาน เช่น ระบบการปกครองของสงฆ์ ฯลฯ ซึ่งสัมพันธ์กับการสนับสนุนอย่างจริงจังจากคณะผู้ปกครองระดับสูงของพระสงฆ์ องค์กรภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนมุมมองจากพุทธศาสนิกชนถึงสิ่งใดที่ควรเป็นกิจของสงฆ์ ทั้งนี้อาจเสริมด้วยมโนทัศน์ที่ว่า

“หากพระสงฆ์เข้าหาสังคมมากเกินไปก็อาจถูกรอบงำจากทางโลก
แต่หากมุ่งหลุดพ้นเพียงอย่างเดียวไม่สนใจความสัมพันธ์กับทางโลก
การจำกัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”

ดังนั้น สิ่งที่ทำนายสำหรับพระสงฆ์นักพัฒนาทั้งหลายก็คือ **การประคองตนเองท่ามกลางแรงเหวี่ยงระหว่างทางโลกกับทางธรรมอย่างสมดุล และยังเป็นการทำนายสังคมอีกว่าต้องให้โอกาสและมีที่ยืนในสังคมสำหรับพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้สืบสานแนวทางหลักพุทธธรรมเพื่อสังคม (Engaged Buddhism) ให้คงอยู่คู่กับบรรพพระพุทธศาสนาโลกอย่างมั่นคงและยั่งยืน**

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา. ๒๕๕๑.

มานิต มานิตเจริญ. **พจนานุกรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษร. ๒๕๓๗.

สมพร แสงชัย. **สิ่งแวดล้อม อุดมการณ์ การเมือง และการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : สถาบัน

บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โครงการบัณฑิตศึกษากิจการจัดการสิ่งแวดล้อม. ๒๕๔๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

Darlington, S. M. (1998). **The Ordination of a Tree: The Buddhist Ecology Movement in Thailand**.

Ethnology. Kaza, S. (2002). **Green Buddhism**. In C. Matthews, M. Tucker, & P. Hefner (Eds.), *When worlds converge : What science and religion tell us about the story of universe and our place in it*. Chicago : Open Court.

Kraft, K. (2010). **The Greening of Buddhist Practice**. (Retrieved May 16, 2010), from www.crosscurrents.org/greening.htm

Sponberg, A. (1997). **Green Buddhism and the Hierarchy of Compassion**. In M.E.Tucker, & D.R. Williams (Eds.), *Buddhism and ecology: The interconnection of Dharma and deeds*. Cambridge, MA : Harvard University Press.

๓. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (๒๕๕๒). [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.tei.or.th/hotnews/080428-globalwarming1-manager.htm>. [สืบค้นเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๕].

คณะกรรมการระหว่างประเทศว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (๒๕๕๔). [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.lakkai.com/forum/data/2/0021-1.html>. [สืบค้นเมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๕๕].

ไทรเทพ ไกรฐ (๒๕๕๕). [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.komchadluek.net/detail/20090604/15488>. [สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๕].

ประภาพรบุคคล (๒๕๕๕). [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/2545/personal-04.html>. [สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๕].

พระธรรมโกศาจารย์ (๒๕๕๐). [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=590&articlegroup_id=21. [สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

พระไพศาล วิสาโล (๒๕๕๓). **คอลัมน์สัมภาษณ์** > จิตอาสา สุขสร้างง่ายๆ แคล้งมือทำ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.visalo.org/columnInterview/jitAsa.htm>. [สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๕๕].

พุทธปัญญา : ธรรมและธรรมชาติ ในความเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืน Buddhist Wisdom : Dhamma and Nature in Symbiosis for Sustainability

พระวิฑฒยา ธมฺมาวโร (แสงจันทสิทธี)

Phra Wittaya Dhammavāro (Saengjuntasith)

นักศึกษปริญญาเอก สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ (ในพระบรมราชูปถัมภ์)

บทคัดย่อ

พุทธปัญญา คือ พระปัญญาแห่งการตรัสรู้ หรือ การค้นพบความจริงในธรรมชาติโดยพระพุทเจ้า จากความสำนึกในธรรมชาตินำมาสู่หลักพุทธธรรมความรู้สูงสุด ได้แก่หลักธรรมต่างๆ ที่รวบรวมไว้ได้ ๘๔,๐๐๐ ธรรมชั้นธ์ ซึ่งเทียบได้กับใบประตูลาย ๒-๓ ใบเท่านั้น แต่พระพุทเจ้าทรงมีพุทธปัญญามากมายเปรียบดั่งใบประตูลายทั้งต้น แม้หลักธรรมที่ทรงนำมาแสดงเท่ากับใบประตูลาย ๒-๓ ใบ ก็นับว่ามีประโยชน์มากมายเหลือคณานับ

หากนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการดำรงชีพให้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติ เป็นการอยู่อาศัยและใช้สอยทรัพยากรพร้อมๆ กับการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติไปในขณะเดียวกัน นี่คือการเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ดังที่ประเทศไทยและประเทศภูฏานได้นำไปเป็นหลักในการร่างนโยบายของชาติ

วัตถุประสงค์ของบทความนี้ เพื่อนำเสนอพุทธปัญญา หรือ พุทธธรรม ซึ่งเป็นองค์ความรู้อันประเสริฐจากธรรมชาติ ย้อนกลับมาเป็นองค์ความรู้เพื่อการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ให้คงความเป็นธรรมชาติและความเป็นธรรมตา ดังภาษิตที่กล่าวไว้ว่า “สามัญผู้สูงสุด ~ สูงสุดผู้สามัญ”

Abstract

Buddhist wisdom refers to wisdom leading to enlightenment or Lord Buddha's discovery of natural truth. Natural truth were discovered and turned into highly revered Buddhist teachings, that is 84,000 Buddhist principles were gathered, which can be compared with a few leaves of a tree. However, Lord Buddha's great and insightful wisdom can be compared to all leaves of a tree. Only a few dhamma that Lord Buddha taught has unlimited benefit.

If we apply Buddha's teaching to use in daily life, our life would go along with natural system, interdependence with nature, and efficient usage of natural resources together with natural restoration. Such will lead to sustainable environment which is held as principles in drafting national policies in Thailand and Kingdom of Bhutan.

This article aims to propose Buddhist wisdom which is used as a means to restore and maintain natural environment at its original state, as reflected in the saying **“Back to Basic”** (**“Back to Nature”**).

๑. บทนำ

เมื่อย้อนกลับไป ๒,๖๐๐ ปีล่วงมาแล้ว ได้มีพระมหาบุรุษลัทธิตถะ หรือพระโพธิสัตว์ลัทธิตถะ บำเพ็ญเพียรตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณในราตรีวันเพ็ญ เดือน ๖ เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โคตม (โคตมพุทธ) ซึ่งต่อไปจะขอเรียกพระองค์โดยย่อว่า **“พระพุทธเจ้า”**

พระพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมโดยชอบด้วยพระองค์เอง ซึ่งเรียกว่า **“พุทธปัญญา”** ส่วนหลักธรรมที่ตรัสรู้มีมากมาย เปรียบได้ดั่งใบไม้ในป่าประดู่ลาย แต่พระองค์ทรงนำหลักธรรมที่จำเป็นเท่านั้น มาสั่งสอนเวไนยสัตว์ เปรียบได้ดั่งใบไม้เพียงกำมือเดียว ต่อมาอรหันตสาวกได้รวบรวมไว้เป็นจำนวน ๘๔,๐๐๐ ธรรมชั้นตรี ดังที่ปรากฏใน **พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค** ได้แก่

สีสปาวนสูตร : ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่สีสปาวน ตรัสไว้ดังนี้

พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ ณ สีสปาวน เขตกรุงโกสัมพี ทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบขึ้นมา แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า **“ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่เราหยิบขึ้นมา กับ ใบที่อยู่บนต้นไม้อย่างไหนจะมากกว่ากัน”**

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า **“ใบที่อยู่บนต้นไม้เหล่านั้นแล มากกว่าใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมา มีเพียงเล็กน้อย”**

พระองค์จึงตรัสว่า “สิ่งที่เรารู้แล้ว แต่ไม่ได้บอกเธอทั้งหลาย ก็มีมากเหมือนกันที่เราไม่ได้บอก เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้อย่างยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน ส่วนที่เราบอกได้แก่ อริยสัจ ๔ เพราะสิ่งนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้อย่างยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลาย พึงทำความเพียร เพื่อรู้อริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง”^๑

พุทธธรรมทั้งหลายที่ทรงนำมาสั่งสอนเวไนยสัตว์นั้น เป็นพุทธปัญญาที่เป็นไปเพื่อความผาสุกของมวลมนุษยชาติโดยแท้จริง ตั้งแต่การดำเนินชีวิตในระดับบุคคลไปสู่การอยู่ร่วมกันในระดับสังคมที่เป็นไปอย่างพอเหมาะพอควร ซึ่งเรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” และมนุษย์สามารถนำหลักพุทธธรรมทั้งหลายมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ การรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน

วัตถุประสงค์ของบทความนี้ เพื่อนำเสนอพุทธปัญญา หรือ พุทธธรรม ซึ่งเป็นองค์ความรู้อันประเสริฐจากธรรมชาติ กลับมาเป็นองค์ความรู้เพื่อการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ให้คงความเป็นธรรมชาติและความเป็นธรรมดา ดังภาษิตที่กล่าวว่า “สามัญญ์สูงสุด ~ สูงสุดสามัญญ์”

๒. ธรรมะและธรรมชาติ

หลักธรรมที่ได้ฟัง ได้อ่าน ได้ศึกษา และได้ปฏิบัตินั้น เป็นความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติอยู่แล้ว โดยมีพระพุทธเจ้าค้นพบและนำมาสั่งสอนแสดงแก่เวไนยสัตว์ อย่างเป็นหลักเป็นหมวด คือ พุทธธรรม อันเป็นพุทธปัญญาของพระพุทธเจ้า ในเบื้องต้นนี้ขอให้เข้าใจความหมายของ ๒ คำที่เป็นหัวข้อนี้ ได้แก่

ธรรมะ คือ ธรรมดา ธรรมชาติ สภาวธรรม ลัทธิธรรม ความจริง หรือความดี ความถูกต้อง หรือหลักการ แบบแผน ธรรมเนียม หน้าที่ หรือความชอบ ความยุติธรรม หรือพระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น^๒

^๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสูตรต้นตปิฎกเล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๔๒-๘๔๓.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๑-๑๔๒.

ธรรมชาติ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ หรือ ที่เป็นไปเองโดยมิได้ปรุงแต่ง^๓

ตามพุทธพจน์ที่ปรากฏใน **พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต** ได้ระบุว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ (ค้นพบ) สัจธรรม ความจริง ความถูกต้อง ซึ่งมีอยู่ในธรรมชาติ เป็นเรื่องธรรมดาที่มีอยู่แล้ว ดังนี้

อุปมาหาสูตร : ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งพระตถาคต ตรัสไว้ดังนี้

“ตถาคตเกิดขึ้นก็ตามไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความ เป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น

ตถาคตรู้ บรรลุธาตุเห็นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้ง ปวงเป็นอนัตตา แล้วบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย”^๔

จากพุทธพจน์ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาตินี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ค้นพบแล้วนำมาแสดงธรรมนั้นเป็นกฎธรรมชาติ มีความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของความสัมพันธ์ หรือ เป็นกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย ดังกฎที่ว่า “**เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิด ขึ้น**” หรือเป็นการที่ผลเกิดเหตุ และเหตุก่อให้เกิดผล ดังที่เรียกว่า “**อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท**” ดังนั้นทุกสรรพสิ่งล้วนอยู่ภายใต้กระบวนการนี้

เมื่อธรรมชาติเกิดขึ้น ธรรมะจึงเกิดขึ้น เพราะการค้นพบธรรมะ จึงเกิดพระพุทธเจ้าขึ้น เป็น ไปตามหลักอิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท ด้วยเหตุฉะนั้นการจักรักรชาธรรมชาตีสี่สิ่งแวดล้อมได้ จึงต้อง ใช้ธรรมะรักษาเยียวยาธรรมชาติ ซึ่งเป็นความเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืน หรือเป็นพุทธปัญญาเพื่อ สิ่งแวดล้อม

หลักธรรมที่ค้นพบโดยพระพุทธเจ้า ได้รับการรวบรวมเรียบเรียงขึ้นโดยอรหันตสาวก เมื่อ คราวสังคายนาครั้งที่ ๑ เป็นต้นมาถึงยุคสมัยที่มีการอธิบายโดยอรรถกถาจารย์ต่างๆ เป็นลำดับ มา จนถึงปัจจุบันก็ได้มีการเรียบเรียงร้อยเป็นวิชาความรู้ที่เรียกว่า “**พุทธศาสตร์**” กระทั่งปี พ.ศ.๒๕๕๓ ผู้เขียนได้นำเสนอบทความเรื่อง “**พุทธศาสตร์ : ทางเลือกและทางรอดจากวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อม**” สาระสำคัญดังนี้

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕๔.

^๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสุตตันตปิฎกเล่ม ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๘.

“ตราบใดที่มีมนุษย์มีการเสพบริโภค ก็ต้องมีการผลิตเพื่อสนองความต้องการดังกล่าว และต้องมีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาสู่กระบวนการผลิต กล่าวคือ หากมีการบริโภคมาก ก็ทำให้เกิดการผลิตมาก เมื่อผลิตมากก็ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาก ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติลดลงและมีการปล่อยมลพิษต่างๆ เข้าสู่สภาพแวดล้อมมากขึ้น นี่คือนโยบายการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะพฤติกรรม “การบริโภค” และ “การผลิต” มีความหมายเป็นการทำลาย ไม่ว่าจะรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เพราะสิ่งทั้งหลายสัมพันธ์กันหมด มีอะไรเกิดขึ้นก็ส่งผลกระทบต่ออีกที่เรียกว่า “อิทัปปัจจยตา”^๕ มนุษย์จึงต้องเลือก “ระบบเศรษฐกิจพุทธนิยม” เพื่อเป็นทางรอดของมนุษยชาติ เพราะระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่นำมาใช้พัฒนาประเทศนั้น ได้พิสูจน์แล้วว่า เป็นระบบที่ก่อให้เกิดปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม ...

ดังนั้น การนำระบบเศรษฐกิจพุทธนิยมมาพัฒนาประเทศ ประกอบกับนำหลักพุทธศาสตร์มาแก้ไขและพัฒนามนุษย์ในระดับพฤติกรรม จิตใจ และทัศนคตินั้น ต้องประสานกลมกลืนและเกื้อกูลซึ่งกันและกันให้เป็น “ระบบองค์รวม หรือ บูรณาการ” ซึ่งจะก่อให้เกิดความสงบระงับในกิเลส ตัณหาหลงใหลได้มาก นี่คือการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุและตรงจุดที่สุด ซึ่งเป็นทางเลือกและทางรอดจากปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การฟื้นตัวจากวิกฤตการณ์ของโลกได้อย่างยั่งยืน”^๖

พุทธปัญญา สู่ พุทธธรรม และ พุทธศาสตร์ ในที่สุดนั้น ล้วนเป็นกฎธรรมชาติทั้งสิ้น ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำมาแสดง สอน และประพฤติปฏิบัติเป็นแบบแผนตัวอย่างให้เห็น เพื่อเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติ (เวไนยสัตว์) ดังนั้นสัตว์ทั้งหลายโดยเฉพาะมนุษย์จำเป็นต้องนำหลักธรรมชาติ (พุทธธรรม-พุทธศาสตร์) มาใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อรักษาเยียวธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

^๕ อิทัปปัจจยตา คือ กฎที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี, เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เป็นไปตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย และกระบวนการเหตุปัจจัย : พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕๔.

^๖ วิทยา แสงจันทร์สิทธิ์, **พุทธศาสตร์ : ทางเลือกและทางรอดจากปัญหาวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม**, ในรวมบทความเชิงวิชา การพระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤตการณ์โลก, รวบรวมโดย พระมหาพรหมชา โสภณ (ผศ. ดร.), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: บจก. ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๓), หน้า ๓๙๘-๔๐๐.

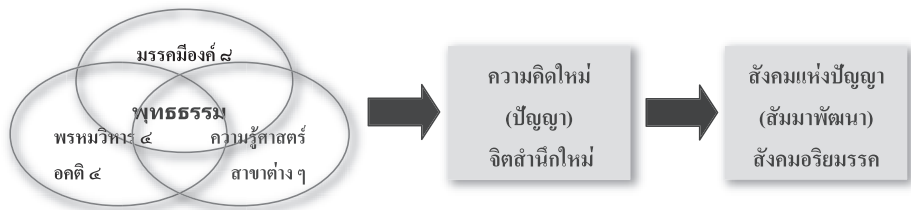

๓. ความเกี่ยวเนื่องเพื่อความยั่งยืน

พุทธปัญญา คือ พระปัญญาแห่งการตรัสรู้หรือการค้นพบความจริงในธรรมชาติโดย พระพุทธเจ้า จากความสามัญในธรรมชาตินำมาสู่หลักพุทธธรรมความรู้สูงสุด เพื่อการดำรงชีพ สอดคล้องกับระบบธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ได้แก่หลักธรรมต่างๆ ที่รวบรวมไว้ได้ ๘๔,๐๐๐ ธรรม ขันธ์ ซึ่งเทียบได้กับใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบ แต่พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธปัญญามากมายเปรียบดั่งใบ ประดู่ลายทั้งต้น แม้หลักธรรมเพียงเท่ากับใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบก็นับว่ามีประโยชน์มากมายเหลือคณานับแล้ว หากนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการดำรงชีพให้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติ เป็นการอยู่อาศัยและ ใช้สอยทรัพยากร พร้อมๆ กับการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติไปในขณะเดียวกัน นี่คือการเกี่ยวเนื่องเพื่อความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม

การนำพุทธปัญญา หรือ พุทธธรรม มาใช้ในการดำเนินชีวิตและพัฒนามนุษย์ให้เกิดจิตสำนึก และมีทัศนคติในการท่วงไย อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมนั้น จำต้องกระทำอย่างเป็นระบบองค์รวมให้สอดคล้องประสานสัมพันธ์กับองค์ความรู้ในศาสตร์สาขาต่างๆ ดังที่ได้เสนอความเห็นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๔ ในบทความ “พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม” ดังนี้

“การนำหลักพุทธธรรม (ไตรสิกขา : มรรคมีองค์ ๘ / พรหมวิหาร ๔ / ปราศจากอคติ ๔) เป็นแกนกลางหลอมรวมเข้ากับศาสตร์สาขาต่างๆ เพื่อนำไปใช้พัฒนามนุษย์ให้เกิดความคิดใหม่ หรือ จิตสำนึกใหม่ (ปัญญา) สามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

แผนภูมิ ๑ : สรุปการหลอมรวมองค์ความรู้ต่างๆ โดยพุทธธรรมเป็นแกนกลาง

เมื่อมนุษย์ โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นผู้นำ ผู้ปกครอง นักการเมือง และข้าราชการ ได้นำพุทธธรรม (มรรคมีองค์ ๘ / พรหมวิหาร ๔ / ปราศจากอคติ ๔) ไปปฏิบัติให้เกิดผลในการครองตน ครองใจ และครองงาน จักทำให้การวางแผนหรือตัดสินใจวางนโยบายใดๆ ได้อย่างถูกต้องเที่ยงธรรม มีท่าทีเป็นมิตรต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ด้านพฤติกรรม) เมื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ก็จะมีคุณค่า กตัญญูและเคารพในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ด้านจิตใจ) ตลอดจนเห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ด้านทัศนคติ)

ดังนั้น การนำหลักพุทธธรรมตั้งแต่ มรรคมีองค์ ๘ ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ผ่านระบบไตรสิกขา ประกอบกับการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองและบริหารราชการ เพื่อให้เกิดความคิดใหม่ หรือจิตสำนึกโลกสีเขียว ในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม หากทุกคนปราศจากอคติ ๔ ด้วยแล้ว จะเป็นสิ่งช่วยเสริมในการขับเคลื่อนให้เป็นสังคมอุดมปัญญา นำไปสู่ “สังคมอริยมรรค” และ “สังคมัชฌิมปฏิบัติ” แล้วจะทำให้การพัฒนานั้นสอดคล้องกับความต้องการทางโลกและตามครรลองแห่งพุทธธรรม เรียกว่า “สัมมาพัฒนา” ซึ่งจะเป็นทางเลือกและทางรอดของมนุษยชาติ เมื่อนั้นมนุษย์จะดำรงอยู่ในระบบนิเวศของโลกนี้ไปได้อย่างยั่งยืน...”^๗

จากแผนภูมิจะเห็นว่า พุทธิปัญญาในหลักธรรมว่าด้วยมรรคมีองค์ ๘ นี้สำคัญมาก เพราะอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักธรรมคำสอนที่รวมด้านคุณธรรมไว้มากมาย และเป็นมรรคาหรือทางปฏิบัติไปสู่ความเจริญ ความประเสริฐ (อริยะ) เป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความดีงาม เป็นหนทางแห่งความชอบ-ความถูกต้อง เพราะในองค์มรรคแต่ละประการจะมีคำว่า “สัมมา” เน้นอยู่ทุกองค์มรรคเสมอ ส่วนคำว่า “สัมมา” คือ โดยชอบ ดี ถูกต้อง ถูกถ้วน สมบูรณ์ จริงแท้^๘

เมื่อนำพุทธิปัญญา หรือ พุทธธรรม ที่ว่าด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ (อัญชิ่งคิกมรรค) มาสรุปลงในไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นหมายความว่า องค์มรรคทั้ง ๘ จะต้องดำเนินไปอย่างครบถ้วน เกื้อกูลกันเป็น มัคคสมังคี หรือ เป็นบูรณาการ (องค์รวม) ดังปรากฏใน “มหาจิตตารีสกสูตรว่าด้วยธรรมหมวดใหญ่ ๔๐ ประการ” ซึ่งบันทึกใน พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ มีใจความสรุปได้ ดังนี้

พระพุทธเจ้าประทับอยู่ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย...

“เราจักแสดง สัมมาสมาธิ อันเป็นอริยะ เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

^๗วิทยา แสงจันทร์สิทธิ์, พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม, ในรวมบทความเชิงวิชาการพระพุทธานุภาพกับการฟื้นตัวจากวิกฤติการณ์โลก, รวบรวมโดย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (ผศ. ดร.), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: บจก. ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๕), หน้า ๕๑๑.

^๘พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๓๕.

สัมมาสมาธิ (ตั้งใจมั่นชอบ) อันเป็นอริยะ ที่มีอุปนิสะ มีปริชาร เป็นอย่างไร...
 “คือ สัมมาทักขิणी (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
 สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
 สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว แวดล้อมด้วยองค์ ๗ นี้เรียกว่า สัมมา
 สมาธิอันเป็นอริยะมีปริชาร...

“สัมมาทักขิणीเป็นหัวหน้า เป็นอย่างไร?

“สัมมาทักขิणीเป็นหัวหน้า คือ ผู้มีสัมมาทักขิणी สัมมาสังกัปปะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมา
 สังกัปปะ สัมมาวาจาก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมากัม
 มันตะ สัมมาอาชีวะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมา
 วายามะ สัมมาสติก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาสติ สัมมาสมาธิก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาสมาธิ สัมมา
 ญาณะก็มีพอเหมาะ ผู้มีสัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติก็มีพอเหมาะ

“พระเสขะผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ จึงเป็นพระอรหันต์ผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๐ (แม้
 ในบรรดาองค์เหล่านั้น บาบอกุศลธรรมเป็นอเนกไปปราศแล้วย่อมถึงความบริบูรณ์ด้วย
 กาวนาโดยสัมมาญาณะ) ด้วยประการฉะนี้

“สัมมาทักขิणी ย่อมทำลายมิจจาทักขิणीได้ และบาบอกุศลธรรมเป็นอเนกอันมีมิจจ
 ทักขิणीเป็นปัจจัย ก็เป็นอันถูกสัมมาทักขิणीนั้นทำลายแล้ว กุศลธรรมเป็นอเนกอันมีสัมมาทักขิणी
 เป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่

สัมมาสังกัปปะ ย่อมทำลายมิจจาสังกัปปะได้ ...

สัมมาวาจา ย่อมทำลายมิจจาวาจาได้ ...

สัมมากัมมันตะ ย่อมทำลายมิจจากัมมันตะได้ ...

สัมมาอาชีวะ ย่อมทำลายมิจจอาชีวะได้ ...

สัมมาวายามะ ย่อมทำลายมิจจาวายามะได้ ...

สัมมาสติ ย่อมทำลายมิจจาสติได้ ...

สัมมาสมาธิ ย่อมทำลายมิจจาสมาธิได้ ...

สัมมาญาณะ ย่อมทำลายมิจจญาณะได้ ...

“สัมมาวิมุตติ ย่อมทำลายมิจจาวิมุตติได้ และบาบอกุศลธรรมเป็นอเนก อันมี
 มิจจาวิมุตติเป็นปัจจัย ก็เป็นอันถูกสัมมาวิมุตตินั้นทำลายแล้ว กุศลธรรมเป็นอเนกอันมี
 สัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่...

“ภิกษุทั้งหลาย เราจึงประกาศธรรมบรรยายชื่อว่า มหาจัตตารีสกสั ผ่ายกุศล ๒๐ ประการ ผ่ายอกุศล ๒๐ ประการ ที่สมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก ยังประกาศไม่ได้ ไว้ด้วยประการฉะนี้ ... ฯลฯ”

พระพุทธเจ้าได้ตรัสภษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดี ต่างชื่นชมพระภษิตของพระพุทธเจ้า ดังนี้แล^๙

จากพระสูตรข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมีสัมมาทิฏฐิเป็นมรรคาแรกและเป็นปัจจัยสำคัญ จะทำลายมิจฉาทิฏฐิลงได้และบาปอกุศลธรรมอื่นๆ อันมีมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย ก็ถูกล้มมาทิฏฐิทำลายลง กุศลธรรมเป็นอเนกอันมีสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญเต็มทีติดตามขึ้นมา เฉกเช่นเดียวกับการมีความคิด หรือ มีทัศนคติที่ดี เห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดลอม ย่อมมีจิตใจที่ดีมีความสำนึก กตัญญูและเคารพในธรรมชาติและสิ่งแวดลอม และส่งผลให้มีพฤติกรรมที่ดี จักทำให้การวางแผนหรือตัดสินใจวางนโยบายใดๆ ได้อย่างถูกต้อง เทียงธรรม ตลอดจนมีการดำเนินชีวิตที่เป็นมิตรต่อธรรมชาติและสิ่งแวดลอม

การนำอริยมรรคมาประยุกต์ใช้ผ่านระบบไตรสิกขา จักเป็นการแก้ไขปัญหาคั้ง ๓ ระดับ เพราะอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ สามารถจัดลงในหลักไตรสิกขาได้ จึงเป็นการสอดประสานกันในทุกุติปัญญา สู่การแก้ปัญหาคั้งและพัฒนาามุขย์คั้ง ๓ ระดับ ได้แก่ พฤติกรรม (มีศีลกำกับ) จิตใจ (มีสมาธิกำกับ) และ ทัศนคติ (มีปัญญากำกับ) เพื่อทำให้มุขย์คั้งหลายมีวิถีชีวิตที่เป็นมิตรต่อธรรมชาติและสิ่งแวดลอม

ประเด็นเกี่ยวกับการแก้ปัญหาคั้งหรือปฏิบัติการแก้ปัญหามุขย์คั้ง ๓ ระดับนี้ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)** เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ **พระเทพเวที** ได้อรรถธิบายไว้เช่นกัน ในโอกาสที่กล่าวธรรมกถาคั้งคณะข้าราชการและนิสิต ณ สถานพำนักสงฆ์สยใจธรรม เขาสำโรงดงยาง ต.หนองแหน อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา เมื่อ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๖ ไว้ดังนี้

^๙ม.ญ. ๑๔/๑๓๖/๑๗๔-๑๘๔

“... การแก้ปัญหาหนึ่ง จะต้องเป็นการแก้ปัญหอย่างเป็นลำดับขั้นตอน และพร้อมกันนั้น ก็ต้องมีองค์ประกอบในการแก้ปัญหาที่มาประสานกันเป็นระบบบูรณาการ

ระบบบูรณาการ ก็คือ มีองค์ประกอบพร้อมหลายอย่างที่ตรงมาประสานสอดคล้องกลมกลืนเข้าด้วยกัน เมื่อปัจจัยต่างๆ พรั่งพร้อมถึงที่ ก็แก้ปัญหาก็ได้ แต่ถ้าอย่างหนึ่งอย่างเดียว หรือแก้แบบแยกส่วน ก็ไม่สำเร็จ...”^{๑๐}

เมื่อนำอริยมรรคมีองค์ ๘ (อริยอัฏฐังคิกมรรค) กระจายลงในหลักไตรสิกขา จะเห็นความชัดเจนขึ้นได้ว่าจะนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างไร มีหมวดธรรมใดเกี่ยวข้องเกี่ยวกัน ซึ่งสามารถสรุปลงเป็นแผนภูมิได้ดังแผนภูมิที่ ๒^{๑๑}

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **คนรักป่า ป่ารักคน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์, บจก.คิวพรีนท์ แมเนจเม้นท์, ๒๕๕๔), หน้า ๘๙.

^{๑๑} นิตย์ จารุศร. **สารธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: หจก.เจริญบุญการพิมพ์ (1988), ๒๕๔๗), หน้า ๙.

มรรคมีองค์ ๘ (อภิญ्ञคัมภรค)

ข้อปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ เรียกว่า อภิญ्ञคัมภรค ๘ จะต้องเกิดขึ้นพร้อมกันเป็น มัคคผลมีองค์ ๘ ประกอบด้วยสมาธิ มรรคจึงจะมีกำลังประหารกิเลสได้

- ๑. สัมมาทิฏฐิ ปัญญาเห็นชอบ เห็น **อริยสัจ ๔**
- ๑. ทุกข์ สภาวะอันเป็นทั้งตั้งแห่งทุกข์
- ๒. สมุทัย เหตุให้ทุกข์เกิด คือ **ตัณหา ๓**
- ๒. สมุทัย เหตุให้ทุกข์เกิด คือ **ตัณหา ๓**
- ๓. นิโรธ ความดับทุกข์ ดับตัณหา
- ๓. นิโรธ ความดับทุกข์ ดับตัณหา
- ๔. มรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์
- ๔. มรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์

อภิญ्ञการศึกษา (ปัญญา)

เห็น **ไตรลักษณ์** เห็นลักษณะสาม คือ **อนิจจา ทุกขตา อนัตตา** ความไม่เที่ยง ความไม่เที่ยง ความไม่มีตัวตน
เห็น **ปัจจัยสมุปบาท** เห็นการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันและกันเกิดขึ้น การที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยตั้งต่อเนื่องกันมา
รู้ **อภุคฺช** และ **อภุคฺชฺส** กับ **ภุคฺช** และ **ภุคฺชฺส** คือ **อโลภะ** กับ **อโมหะ** กับ **โสมะ** กับ **โมหะ**

- ๑. เนกธรรมสิ่งทั้งปวง ดำริระลอกจากกาม บำเพ็ญธรรมมี ขจัดราคะหรือโลภะ
- ๑. เนกธรรมสิ่งทั้งปวง ดำริระลอกจากกาม บำเพ็ญธรรมมี ขจัดราคะหรือโลภะ
- ๒. อภัยบาปาลังกัมโป ดำริในอันไม่พยานาถ มิมีมตตาแทน
- ๒. อภัยบาปาลังกัมโป ดำริในอันไม่พยานาถ มิมีมตตาแทน
- ๓. อวิหาลังกัมโป ดำริในอันไม่เบียดเบียน ประกอบด้วยกรุณา
- ๓. อวิหาลังกัมโป ดำริในอันไม่เบียดเบียน ประกอบด้วยกรุณา

- ๑. สัมมรรวจา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๔**
- ๑. สัมมรรวจา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๔**
- ๒. สัมมาสังกัมโป ดำริระลอกจากกาม บำเพ็ญธรรมมี ขจัดราคะหรือโลภะ
- ๒. สัมมาสังกัมโป ดำริระลอกจากกาม บำเพ็ญธรรมมี ขจัดราคะหรือโลภะ
- ๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๔**
- ๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๔**
- ๔. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๔**
- ๔. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๔**

มรรคมีองค์ ๘ (ไตรสิกขา)

อภิญ्ञการศึกษา (ศีล)

- ๑. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๑. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๒. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๒. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๓. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๓. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**

- ๑. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๑. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๒. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๒. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๓. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๓. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**

อภิญ्ञการศึกษา (สมาธิ)

- ๑. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๑. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๒. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๒. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๓. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**
- ๓. สัมมาสัมมาสัมมา เจรจาชอบ เว้นจาก **วิหิงฺขริต ๓**

มรรคมีองค์ ๘ นี้ ได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่าทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอที่จักนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้น
องค์ประกอบของ มรรค องค์ธรรม ๘ อย่าง มี **สัมมาทิฏฐิ** ถึง **สัมมาสมาธิ**

แผนภูมิ ๒ : อริยมรรคมีองค์ ๘ (อริยอภิญ्ञคัมภรค) ในหลักไตรสิกขา

จากแผนภูมิบรรณมิติองค์ ๘ (อริยอัฏฐังคิกมรรค) ข้างต้นนี้อธิบายถึงหลักธรรมต่างๆ ที่เชื่อมโยงจากไตรสิกขา มาสู่บรรณมิติองค์ ๘ และไปสู่หลักธรรมประการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในเชิงปฏิบัติ ให้เกิดเป็นรูปธรรมขึ้นมา โดยเริ่มจากการมี **ทัศนคติที่ดี (๑.สัมมาทิฐิ/ปัญญาเห็นชอบ)** และ **ความปรารถนามุ่งหวังที่ดี (๒.สัมมาสังกัปปะ/ดำริชอบ)** จะทำให้เข้าใจความเป็นจริงในอริยสัจ ๔ นั่นคือการรู้ทุกข์ที่ประสบจากภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดจากสภาวะแวดล้อมเสียสมดุล ซึ่งเป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์ด้วยกันเอง จึงเกิดความคิดในการแก้ปัญหาให้ถูกต้อง คือ เริ่มแก้ไขที่ปฐมเหตุ ได้แก่ ตัดหาของมนุษย์นั้นเอง (ดูแผนภูมิ ๒) ดังที่ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)** เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ **พระเทพเวที** ได้อรรถาธิบายไว้ว่า

“...เป็นสิ่งที่ช่วยมากในระดับที่ว่า ปัญญาอ่อนกลับมาช่วยพฤติกรรม โดยเกิดจากปัญญาเห็นคุณก่อน ปัญญาเห็นคุณแล้วก็ช่วยให้จิตใจมีความสุขความพอใจ ในการที่จะทำพฤติกรรมที่เกื้อกูลต่อธรรมชาติ และทำให้พฤติกรรมนั้นยั่งยืนมั่นคงยิ่งขึ้น โดยมีฐานทั้งทางจิตและปัญญา เกิดความประสานสอดคล้องไปด้วยกันหมดทั้ง ๓ ระดับ ครบทั้งระบบ...

“... คือการมีปัญญาที่มองเห็นความจำเป็นในการรักษาคุณภาพในระบบของการอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกันและกันของสิ่งทั้งหลาย ... เรามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติ คือระบบของความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลายว่า สิ่งทั้งหลายทุกอย่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีผลกระทบต่อกัน สิ่งที่เกิดขึ้นในส่วนหนึ่งก็จะมีผลกระทบต่อส่วนอื่นด้วย อันนี้เรียกสั้นๆ ว่า เป็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือ **ระบบปัจจัยสัมพันธ์**”^{๑๒}

เมื่อรู้ทุกข์ เข้าใจในทุกข์ และต้องการดับทุกข์ ก็เริ่มลงมือวางแผน แก้ไข ปรับปรุง พัฒนาเป็นแนวทาง หรือมรรคาในการออกจากทุกข์ที่ประสบภัยพิบัติต่างๆ ด้วย **การเจรจาที่เหมาะสมถูกต้อง (๓.สัมมาวาจา/เจรจาชอบ)** โดยเว้นจากวจีทุจริต ๔ (ดูแผนภูมิ ๒) เพื่อการสื่อสารประชาสัมพันธ์รณรงค์ ให้มนุษย์ทั้งหลายประกอบ **การงานที่ถูกต้องตามธรรม (๔.สัมมากัมมันตะ/การงานชอบ)** โดยเว้นจากกายทุจริต ๓ (ดูแผนภูมิ ๒) และประกอบ **อาชีพที่สุจริต (๕.สัมมาอาชีวะ/เลี้ยงชีวิตชอบ)** เว้นจากการเลี้ยงชีวิตที่ผิด หรือ มิจจอาชีวะ ต้องตระหนักว่าการดำเนินงานและอาชีพที่ทำอยู่นั้น ไม่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม คือ พิจารณาความมุ่งหมายและเหตุผลในการประกอบอาชีพ ต้องรู้จักพอดี รู้จักประมาณในการผลิตและในธุรกิจการงานต่างๆ รวมทั้งการอุปโภคบริโภคอย่างมีขอบเขต เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และเป็นประโยชน์ที่แท้จริง ดังที่ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)** เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ **พระเทพเวที** ได้อรรถาธิบายไว้ว่า

^{๑๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **คนรักน้ำ ป่ารักคน**. หน้า ๑๐๖-๑๐๘.

“... กล่าวคือ พฤติกรรมสำคัญของมนุษย์ที่ก่อปัญหาแก่ธรรมชาติอย่างมากก็คือ การบริโภค เมื่อมนุษย์จะบริโภค คือเมื่อจะสนองความต้องการในการบริโภค เขาก็ต้องผลิต เมื่อเขาต้องผลิต เขาก็ต้องไปเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ เมื่อบริโภคมาก ก็ผลิตมาก เมื่อผลิตมาก ก็ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาก เพราะฉะนั้น ในปัจจุบันนี้ คำว่า การผลิต จึงมีความหมายเป็นการทำลายด้วย ...

เมื่อเราเอาทรัพยากรธรรมชาติมาทำการผลิตในทางอุตสาหกรรม ก็คือเราต้องทำลายธรรมชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าเราจะอนุรักษ์ธรรมชาติ เราก็ต้องพยายามให้การผลิตของเราทำลายธรรมชาติน้อยที่สุด หรือไม่ทำลายเลย ...

ถ้าเราแก้พฤติกรรมในการบริโภคของมนุษย์ได้ ก็จะแก้ปัญหาระบบสิ่งแวดล้อมไปได้มากมาย ... เบื้องแรก ขอให้พิจารณาคำความหมาย ความมุ่งหมาย และเหตุผลของการบริโภค ... พิจารณาคำความหมายและคุณค่าอย่างจริงจังว่า “บริโภคเพื่ออะไร”

แล้วเขาก็จะตอบได้เองว่า บริโภคเพื่อประโยชน์แก่ชีวิต ที่จะหล่อเลี้ยงร่างกายให้มีความสุขภาพดี สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ จะได้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำหน้าที่การงานได้ ทำประโยชน์สุขได้ และเป็นอยู่อย่างผาสุก

ตอนนี้ก็จะมีกรบริโภคชนิดที่เรียกว่า “รู้จักประมาณ” ขึ้นมา คือรู้จักพอดีในการบริโภค หรือ บริโภคอย่างพอดี ทำให้การบริโภคมีขอบเขต และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ...

นี่ก็จะเป็นการบริโภคด้วยปัญญา ที่ทำให้ชีวิตเข้าถึงประโยชน์ ทั้งได้คุณค่าที่แท้จริงแก่ชีวิตด้วย และทำให้ลดการเบียดเบียนกันในสังคม ไม่ต้องแย่งชิงกันมาก แล้วก็ทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมน้อยลงด้วย...”^{๑๓}

เมื่อดำเนินตามมรรคา ๕ องค์แรกแล้ว ทำให้เกิดทัศนคติที่ดี มีพฤติกรรมกระทำที่ดี ย่อมทำให้เกิดจิตใจที่ดีขึ้น เกิดความเพียรที่ดีขึ้น (๖.สัมมาวายามะ/เพียรชอบ) เป็นความขยันหมั่นเพียรตามหลักปธาน ๔ (ดูแผนภูมิ ๒) ในขณะที่ประกอบกิจด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภคอุปโภค หรือการบริหารกิจการใดๆ จะมีความระลึกรู้ตัวเสมอ (๗.สัมมาสติ/ระลึกชอบ) และมีความตั้งใจที่ดี มุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จ (๘.สัมมาสมาธิ/ตั้งใจไว้ชอบ) มรรคาทั้ง ๓ นี้เป็นการสร้างเสริมพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น มีความรู้สึกนึกคิดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม แล้วย้อนไปเกื้อหนุนให้เกิดการ

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **คณกรัษเภา ปารักรัษเคน**. หน้า ๑๐๘-๑๑๑.

กระทำที่ดี มีปัญญาความรู้หรือเกิดทัศนคติที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นทั้ง ๓ ระดับนี้ต้องเกื้อกูลอิงอาศัยกันให้เกิดผลเป็นรูปธรรมขึ้น ดังที่ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)** เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ **พระเทพเวที** ได้บรรยายอธิบายไว้ว่า

“... เพราะฉะนั้น พุทธธรรมจึงต้องให้สัมพันธ์กับจิตใจ ให้ลงถึงจิตใจ ด้วยการสร้างท่าทีของจิตใจ พร้อมทั้งความรู้สึกที่ดีงาม ที่มีความชื่นชมธรรมชาติเข้ามาให้สอดคล้องกัน โดยเฉพาะก็คือ ความสุข ถ้าคนมีความสุขควบคู่ประสานกันไปกับพฤติกรรม พฤติกรรมนั้นก็จะมีอยู่มั่นคง

“ตกลงว่า ในระดับจิตใจนี้ เราอาจจะมุ่งไปที่คุณธรรมสำคัญ คือ **เมตตา กรุณา ความรู้สึกพอใจและเป็นสุข และ จิตสำนึกที่รับผิดชอบ** ทั้ง ๓ สิ่งนี้ถ้าได้มา ก็เป็นส่วนที่มีประโยชน์ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ...

“... เพราะฉะนั้น ในภาคจิตใจ ความพอใจและความสุข ในการที่จะทำอย่างนั้นก็อาศัยภาคปัญญา คือ การสร้างความเข้าใจเข้ามาช่วยเสริมอีก แล้วส่งผลไปยังภาคพฤติกรรมให้ได้ผลจริงจังยั่งยืนยิ่งขึ้น การแก้ปัญหาทั้ง ๓ ระดับหรือ ๓ ภาค จึงสัมพันธ์อิงอาศัยกัน...”^{๑๔}

การปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ผ่านระบบไตรสิกขา คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การพัฒนาจิตใจ และการสร้างเสริมทัศนคติ ให้ครบทั้ง ๓ ระดับนี้ เป็นความสัมพันธ์และเกื้อกูลกันให้เกิดเป็น “มัดคสมังคี” ถึงพร้อมด้วย **ศีล** (สัมมาวาจา/สัมมากัมมันตะ/สัมมาอาชีวะ) **สมาธิ** (สัมมาวายามะ/ สัมมาสติ/สัมมาสมาธิ) และ **ปัญญา** (สัมมาทิฐิ/สัมมาสังกัปปะ) ซึ่งจะเป็นมรรคานำไปสู่ความหลุดพ้นจากวงจรการผลิตและการเสพยาโคที่เป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อม แล้วนำไปสู่นิโรธของวงจรการผลิตและการเสพยาโคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม แล้วมนุษย์กับธรรมชาติจักเกื้อกูลกันเกิดดุลยภาพอย่างยั่งยืน ดังที่ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)** เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ **พระธรรมปิฎก** ได้บรรยายอธิบายไว้ว่า

“...แนวทางการแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเป็นขั้นๆ ๓ ระดับ คือ ระดับพฤติกรรม ระดับจิตใจ และระดับปัญญา โดยที่ทั้ง ๓ ระดับนั้นจะต้องประสานกลมกลืนและเกื้อกูลกันด้วย เพราะมันอาศัยซึ่งกันและกัน...”

^{๑๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **คนรักษ์ป่า ป่ารักษ์คน**. หน้า ๙๙-๑๐๑.

“...เพราะฉะนั้น ทั้งพฤติกรรม ทั้งจิตใจ และทั้งปัญญา จะต้องประสานเสริมกัน ตลอดทุกชั้น เมื่อใดคนมีปัญญาแจ่มชัดในระบบความสัมพันธ์แห่งคุณภาพของชีวิตมนุษย์ ของสังคม และของธรรมชาติ อย่างชัดเจนทั่วตลอดแล้ว ก็จะทำให้พฤติกรรมและจิตใจ ประสานสอดคล้องกันไปด้วย เพราะว่าเมื่อปัญญาคนเห็นอย่างไรแล้ว จิตใจก็จะปรับไปตาม พฤติกรรมที่มีจิตใจนั้นเป็นฐาน ก็จะเป็นของแท้จากในตัวของเขาเอง

“ถ้าปัญญาเห็นชัดเจนทั่วตลอดจริงๆ จิตใจก็จะปรับตามถึงขั้นที่มีความพอใจและเป็นสุขในแนวทางที่ปัญญาชี้บอก เมื่อจิตใจพอใจและเป็นสุขอย่างนั้นแล้ว พฤติกรรมก็จะ อยู่ตัวและยั่งยืนต่อไป ...

“เมื่อเราพัฒนามนุษย์ได้สำเร็จ มนุษย์ก็จะมีสติสัมปชัญญะ แล้วก็ประพฤติดีต่อคน และประพฤติดีต่อสัตว์ป่าทั้งหลายด้วย แล้วตอนนี้แหละที่มนุษย์จะกลายเป็นสัตว์ที่มี อารยธรรมที่แท้จริง”^{๑๕}

๔. พุทธิปัญญาเพื่อมวลมนุษยชาติ

พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หรือ พุทธิปัญญา ที่ทำให้เกิดพุทธธรรมขึ้นมาอย่าง มากมาย และเป็นประโยชน์ต่อเวไนยสัตว์ หรือ มวลมนุษยชาติ ซึ่งได้พิสูจน์และทำทนายสภาการณ์ ต่างๆ มาแล้ว ๒,๖๐๐ ปี ทำให้สังคม ชุมชน และประเทศต่างๆ ที่มีพุทธศาสนาประดิษฐานอยู่นั้น มีส่วนช่วยให้เกิดความสงบสุขและพัฒนาสังคมประเทศชาติได้อย่างคุณภาพ โดยเฉพาะประเทศชาติ ใดที่มีระบบกษัตริย์ที่ดีและเข้มแข็ง ดำรงตนเป็นพุทธมามกะและเป็นองค์ศาสนูปถัมภก จะเป็นส่วน เสริมให้เกิดนโยบายหรือแผนการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ได้เป็นอย่างดี

ดังเช่นประเทศไทยและประเทศภูฏาน ซึ่งมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ทำให้มีการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ ตั้งแต่ระดับนโยบายของชาติ เพื่อพัฒนาสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนจนถึงใน ระดับชีวิตของบุคคลต่างๆ ก็ได้นำหลักพุทธธรรมมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ส่งผลให้ ประชากรโลก (มนุษยชาติ) ได้รับประโยชน์กว่า ๖๐๐ ล้านคน โดยขอยกตัวอย่างพอสังเขป ดังนี้

ตัวอย่างแรก คือประเทศไทยนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริสแกปวงชนชาว ไทย เป็นหลักแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ที่เรียกกันว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Economy) ซึ่งเป็นการนำหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วย “มัชฌิมาปฏิปทา” มาประยุกต์ใช้

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **คนรักขำ ปาร์กษคน**. หน้า ๑๑๕-๑๑๖ และ ๑๘๖.

เป็นรูปธรรมขึ้น เพื่อให้เป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศ ซึ่งจะเป็นทางรอดจากปัญหาวิกฤตสังคมและสิ่งแวดล้อม

เมื่อเอ่ยถึง ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ เศรษฐกิจพอเพียง แล้วผู้คนส่วนใหญ่ มักนึกไปถึงเรื่องเกษตรกรรม เรื่องของคนชนบท และเป็นเรื่องไกลตัวสำหรับคนเมือง ส่วนผู้ที่อยู่ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมก็มีความสงสัยว่า ในขณะที่ตนดำเนินกิจการเพื่อมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดนั้น จะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ได้อย่างไร และจะเริ่มต้นปฏิบัติตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างไร จึงได้มีการประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไว้ดังนี้

“...เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ **ความพอเพียง** หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก โดยอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการ ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และมีความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”^{๑๖}

ตัวอย่างต่อไป คือ ราชอาณาจักรภูฏาน ซึ่งเป็นประเทศแรกที่น่าดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness: GNH) มาเป็นเครื่องชี้วัดระดับการพัฒนาประเทศ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๕ เมื่อพระราชชาติบติจิกเม ซิงเย วังชุก ได้จุดประกายความคิดผ่านพระราชดำรัสว่า

“...จำเป็นต้องทำให้มั่นใจได้ว่า ความมั่งคั่งเพียงพอของภูฏานนั้นกระจายออกไปทั่วทุกกลุ่มของสังคม สร้างเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของประเทศและค่านิยมตามแบบชาวพุทธ...”

^{๑๖} สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: บมจ.อมรินทร์ พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙), หน้า ๘.

อดีตนายกรัฐมนตรี ฯพณฯ จิกมี ชินเลย์ และคณะ จึงได้แสวงหาระบบชีวิตที่เน้นด้านความ
 ผาสุกของประชากรและการสงวนรักษาสีงแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มากกว่าความมั่งคั่งทาง
 เศรษฐกิจเพียงด้านเดียว จึงได้ออกแบบดัชนีชีวิตที่เน้นความสำคัญไปยังเสาหลักแห่งความสุข ๔
 ประการ ได้แก่

๑. การส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืนและเท่าเทียม
๒. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๓. การส่งเสริมและสงวนรักษาค่านิยมพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณี
๔. การพัฒนาระบบธรรมาภิบาลในการเมืองและการปกครอง^{๑๗}

ราชอาณาจักรภูฏาน จึงเป็นผู้นำหรือต้นตำรับในการพัฒนาประเทศอย่างระมัดระวัง โดยให้
 ความสำคัญที่การกระจายความสุขไปยังประชากร การสงวนรักษาสีงแวดล้อม การรักษาวัฒนธรรม
 และค่านิยมในพุทธศาสนาไว้ได้ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีใช่เป็นการพยายามแปรประเทศเป็น
 หุ่น มุ่งเน้นการขายวัฒนธรรมหรือทำลายสีงแวดล้อม เพื่อแลกเป็นเงินตราอย่างไม่ลืมหูลืมตาและสิ้น
 ไร้ศักดิ์ศรี ดังเช่นประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ กำลังดำเนินการกันอย่างแพร่หลาย

ราชอาณาจักรภูฏานมีความรับผิดชอบในฐานะสมาชิกประชาคมโลก ใส่ใจในการกระทำต่างๆ
 ที่จะสร้างผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ตลอดจนมีความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมในเวทีระหว่าง
 ประเทศเกี่ยวกับกิจกรรมด้านสีงแวดล้อม ดังที่อดีตนายกรัฐมนตรี ฯพณฯ จิกมี ชินเลย์ กล่าว
 สุนทรพจน์ในที่ประชุมภูมิภาคเอเชีย โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ณ กรุงเทพฯ เมื่อ
 วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๔๘ ไว้ว่า

“เราทุกคนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตระหนักว่า โลกเป็นสีงมีชีวิตที่มีอายุขัย ต้อง
 พุ่มพิทักษ์ เราจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจว่า ทรัพยากรธรรมชาติอันจำกัดของเรากำลัง
 หดลง ขณะที่เวทมนตร์ของธรรมชาติในการสร้างและซ่อมแซมสีงที่สามารถสร้างใหม่ได้ ก็
 เสื่อมถอยลงเช่นกัน ... ทุกวันนี้ราชอาณาจักรภูฏานมีความเขียวช่อ่มยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา เรา
 ประสบความสำเร็จในการยุติการตัดไม้ทำลายป่า เพื่อทำหุงหญ้าเลี้ยงสัตว์ได้เกือบ
 สมบูรณ์...เรากำหนดพื้นที่ราวร้อยละ ๒๖ ของพื้นที่ เป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า...การเพิ่ม
 พื้นที่ป่าไม่ให้ครอบคลุมถึงร้อยละ ๗๒ ของประเทศในช่วงหลายปีที่ผ่านมามีคนเรียกภูฏาน
 ว่าเป็นจุดฝังเข็มในร่างกายอันมหึมาของโลก ที่กำลังเผชิญความเจ็บไข้ได้ป่วยอยู่ ...

^{๑๗}ธีรภาพ โลหิตกุล, เลียบบริมทิมพานต์ เนปาล - ภูฏาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: บมจ.อมรินทร์ พรินต์ติ้ง
 แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๘๔.

“ชาวภูฏานนั้นยังมีชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่ายมาก ศาสนามีบทบาทสำคัญในชีวิต...พุทธศาสนาสามารถอำนวยความสะดวกได้ดีที่สุด แต่ก็ก็เป็นความจริง หากพูดว่าวัฒนธรรมเชิงพุทธของเรามีความสำคัญต่อการที่เราเลือกความสุขเป็นเป้าหมายของกระบวนการพัฒนา トラบเท่าที่วัฒนธรรมยังคงเป็นแรงขับเคลื่อนและมีความสำคัญต่อการพัฒนา...”^{๑๘}

สำหรับราชอาณาจักรภูฏานมีความก้าวหน้าและสัมฤทธิ์ผลเป็นรูปธรรมในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับนโยบายระดับชาติ เห็นได้จากการพัฒนาระบบดัชนีชี้วัดผลการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ที่เรียกว่า **“ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ”** ซึ่งดัชนีชี้วัดดังกล่าวสามารถเปรียบเทียบกับหลักพุทธธรรม “มรรคมีองค์ ๘ (อริยอัฏฐังคิกมรรค)”, แนวความคิดเมสโลว์ และแนวคิดของแบร์เรตต์ ได้ดั่งตารางต่อไปนี้

---

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๗-๒๘๑.

ตาราง : เปรียบเทียบหลักคิด จีเอ็นเอช-ภูฏาน, มรรคมีองค์ ๘, หลักความต้องการทางเศรษฐศาสตร์^{๑๙}

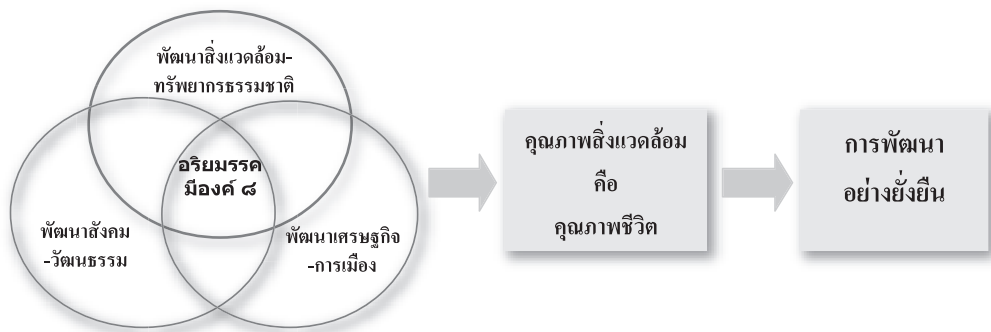
มรรค 8	Maslow's Hierarchy of Needs	Barrett's Values/Levels of Consciousness	Bhutan's GNH
8. สัมมาสมาธิ – ตั้งใจมั่นชอบ (Right Meditation)	อุตรภาพ (Transcendence)/ เสรีภาพ (Freedom)	Service	ความสุขแบบสันโดษ ความหลุดพ้นทางศาสนา
7. สัมมาสติ – ระลึกชอบ (Right Mindfulness)	อัตลักษณ์ (Identity)	Contribution	การอนุรักษ์วัฒนธรรม
6. สัมมาทิฏฐิ – ความเห็นชอบ (Right View)	การสร้าง (Creation)	Responsibility	สวัสดิการสังคม การพัฒนาที่ยั่งยืน
5. สัมมาวายามะ – ความเพียรชอบ (Right Effort)	การวางเฉย (Idleness)	Internal cohesion	การอนุรักษ์ธรรมชาติ
4. สัมมาสังกัปปะ – ดำริชอบ (Right Concentration)	การมีส่วนร่วม (Participation)	Transformation	การมีส่วนร่วมทางการเมือง
3. สัมมาวาจา – วาจาชอบ (Right Speaking)	ความรัก (Affection) / ความเข้าใจ (Understanding)	Self-esteem	การศึกษา วัฒนธรรม สื่อ
2. สัมมากัมมันตะ – ประพฤติชอบ (Right Action)	การคุ้มครอง (Protection)	Relationships (community, family)	ธรรมาภิบาล ระบบศาลยุติธรรม
1. สัมมาอาชีวะ – เลี้ยงชีพชอบ (Right Livelihood)	การดำรงชีพ (Subsistence)	Survival	GDP โอกาสทางเศรษฐกิจ ตลาด

ตัวแบบข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า GDP เป็นวัตถุประสงค์ระดับต่ำสุด ในขณะที่ GNH ประกอบด้วยค่านิยมทั้งหมดซึ่งท้ายที่สุดแล้วไม่เพียงสร้างเงินทุน แต่ยังสร้างทุนทางสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมด้วย โดยปกติแล้ว การตัดสินใจทางเศรษฐกิจมักจะอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน อย่างเช่น การแลกเปลี่ยนระหว่างการจ้างงานกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตัวแบบ GNH แสดงให้เห็นว่าการแลกเปลี่ยนนั้นต้องคำนึงถึงลำดับของค่านิยม มิฉะนั้นแล้วเราก็จะยังคงยอมเสียค่านิยมที่สูงกว่าเพื่อให้ได้มาซึ่งค่านิยมที่ต่ำกว่าอย่างอำนาจหรือเงินตราต่อไป และการลงทุนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเลื่อนออกไปเรื่อยๆ

^{๑๙} นภาภรณ์ พิพัฒน์, **เปิดโลกความสุข GNH**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๔.

จากตารางข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการนำหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะการนำ อริยมรรคมีองค์ ๘ แต่ละมรรคาเทียบเคียงกับหลักคิดทางเศรษฐศาสตร์ เพื่อให้ได้แนวทางในการ วางแผนแม่บทหรือนโยบายระดับชาติ (Master Plan or National Policy) เป็นไปอย่างเหมาะสมกับ สังคม-วัฒนธรรม เศรษฐกิจ-การเมือง และทรัพยากรธรรมชาติ-สิ่งแวดล้อม แล้วสามารถนำไปแปร เปลี่ยนเป็นหลักปฏิบัติได้ทุกระดับ ส่วนการติดตามวัดผลของการพัฒนาตามหลักพุทธธรรม หรือแนว เศรษฐกิจแบบพุทธนิยม ที่เน้นความสุขทางจิตใจและการรักษาสิ่งแวดล้อมให้เกิดดุลยภาพ สามารถ กระทำได้ตามดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ จึงสรุปเป็นแผนภูมิ ได้ดังนี้

แผนภูมิ ๓ : หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นแกนกลางในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม- ทรัพยากรธรรมชาติ/พัฒนาสังคม-วัฒนธรรม/พัฒนาเศรษฐกิจ-การเมือง

หลักพุทธธรรมที่มาจากพุทธปัญญา เช่น อริยมรรคมีองค์ ๘ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับ กิจกรรมการงานและวิถีชีวิตมนุษย์ในทุกๆระดับ ดังตัวอย่างประเทศทั้งสองที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ที่ได้ พยายามนำหลักพุทธธรรมมาเป็นหลักคิด หลักทำ ให้เกิดประโยชน์แก่หมู่มวลมนุษย์นับล้านคน จึง เป็นพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ (The Buddha's Enlightenment for the Well-being of Humanity) หรือจะกล่าวกันโดยย่อๆ ว่า **“พุทธ ปัญญาเพื่อมวลมนุษยชาติ”** (Buddhist Wisdom for Humanity)

๕. บทสรุป

พุทธปัญญาแห่งการตรัสรู้หรือการค้นพบความจริงในธรรมชาติโดยพระพุทธเจ้า เป็นการนำความรู้ในระบบธรรมชาติมาแจกแจงเป็นระบบพุทธธรรม จากความสามัญมาเป็นความรู้สูงสุด แล้วความรู้สูงสุดย้อนกลับมาศึกษาความเป็นธรรมชาติแวดล้อม โดยการนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้ในการดำรงชีพให้สอดคล้องกับระบบธรรมชาติ เป็นการอยู่อาศัยและใช้สอยทรัพยากร พร้อมๆ กับการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติไปในขณะเดียวกัน นั่นคือ ความเกื้อกูลเพื่อความยั่งยืนของระบบธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

การนำพุทธปัญญา หรือ พุทธธรรม มาใช้ในการดำเนินชีวิตและพัฒนามนุษย์ให้เกิดจิตสำนึก และมีทัศนคติในการท่วงโย อนุรักษทรัพย์ากรธรรมชาติ และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมนั้น จำต้องกระทำอย่างเป็นระบบองค์รวมให้สอดคล้องประสานสัมพันธ์เข้ากับองค์ความรู้ศาสตร์สาขาต่างๆ เพื่อให้เกิดผลดีทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เช่น นำหลักพุทธธรรมตั้งแต่ อริยมรรคมีองค์ ๘ ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ผ่านระบบไตรสิกขา โดยให้สอดคล้องกับความต้องการทางโลกและตามครรลองแห่งธรรม จะได้รูปแบบ **“สัมมาพัฒนา”** ซึ่งจะเป็นทางเลือกและทางรอดของมนุษยชาติ เมื่อนั้นมนุษย์จะดำรงอยู่ในระบบนิเวศธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของโลกนี้ไปได้อย่างยั่งยืน

หากประเทศต่างๆ หรือมนุษย์ทั้งหลายๆ ในโลกใบนี้ไม่นำหลักพุทธธรรมไปศึกษาและประยุกต์ใช้ในการดำรงชีพ ก็จะทำให้กระแส **“มิฉฉาพัฒนา”** ระบาดไปทั่วโลกและทำลายสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก จนระบบนิเวศธรรมชาติเสียสมดุล ในที่สุดจะเป็นเหตุปัจจัยให้โลกนี้ที่เป็นภพภูมิแห่งสปีปายะเหมาะแก่การบำเพ็ญธรรม เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานหรือตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต้องแตกดับไป ดังภาพสรุปต่อไปนี้

ภาพสรุป : เมื่อระบบนิเวศธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเสียสมดุลมาก นำไปสู่เหตุปัจจัยให้โลกแตกดับ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ชุด ๖ เล่ม. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา พุทธศักราช ๒๕๕๐.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ธีรภาพ โลหิตกุล. **เสียบริมหิมพานต์ เนปาล - ภูฏาน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บมจ.อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙.

นภาพรณัฏ์ พิพัฒน์. **เปิดโลกความสุข GNH.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐.

นิตยั จารุคร. **สารธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : หจก.เหรียญบุญการพิมพ์ (1988), ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **คณักรัษปา ปารักรัษคน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บจก.คิว พริ้นท์ แมเนจเม้นท์, ๒๕๕๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). **เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บมจ.อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙.

(๒) บทความ :

วิทยา แสงจันทร์สิทธิ์. **พุทธศาสตร์ : ทางเลือกและทางรอดจากวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อม**. ในรวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนา นานาชาติครั้งที่ ๗ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก, หน้า ๓๗๗-๓๙๗ รวบรวมโดย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (ผศ.ดร.), พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บจก. 21 เซ็นจูรี, ๒๕๕๓.

_____ . **พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม**. ในรวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนา นานาชาติครั้งที่ ๘ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก, หน้า ๔๙๐-๕๑๕, รวบรวมโดย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (ผศ.ดร.), พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บจก. 21 เซ็นจูรี, ๒๕๕๔.

_____ . **รัฐ การเมือง และสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑, (พิมพ์ดีด/คอมพิวเตอร์).

การศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่
ปรากฏในคัมภีร์ธรรมวัตสูงเม่น จังหวัดแพร่
An Analytical Study of Knowledge on
Buddhism in Buddhist Texts
at Wat Sungmen in Phrae Province

พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริธนาโณ/มาลัย), ผศ.ดร.,
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น), ดร.
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร
อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาของการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมวัตสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๒) เพื่อศึกษาและปริวรรตคัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาในวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมวัตสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยในเชิงเอกสารโดยเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรม วรรณกรรม หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาปริวรรตและวิเคราะห์เพื่อให้ได้องค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า

*บทความจากงานวิจัย เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมวัตสูงเม่น จังหวัดแพร่ ทูลสนับสนุนวิจัยจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติความเป็นมาของการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมวัตสูงเม่น พบว่า เป็นวัดที่มีการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมบาลานภาษาล้านนามากที่สุด โดยมีคัมภีร์ธรรมมากกว่า ๘,๘๕๕ ผูก นับเป็นใบลานได้มากกว่า ๘๔,๕๐๐ ใบลาน โดยคัมภีร์ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในวัดสูงเม่น คือ “คัมภีร์อรรถกถาอุปปิณณาส” ซึ่งรจนขึ้นในปีจุลศักราช ๙๑๒ (พ.ศ. ๒๐๙๓) หรือมีอายุ ๔๕๕ ปี สำหรับการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมดังกล่าวมีสืบเนื่องมาตั้งแต่มีการสร้างวัดสูงเม่นเมื่อเกือบ ๓๐๐ ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยครูบาทัญจน อรัญญาสี (พ.ศ. ๒๓๓๒ - ๒๔๑๒) ที่ท่านได้เก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมจากวัดและสถานที่ต่างๆ เช่น เชียงใหม่ ลำพูน แพร่ น่าน หลวงพระบาง พม่า เป็นต้น โดยมีกระบวนการในการเก็บรวบรวมคัมภีร์ที่เป็นเอกลักษณ์ คือ การใช้ “ประเพณีตากธรรม” และความเชื่อท้องถิ่นในการรักษาคัมภีร์ต่างๆ เอาไว้ตั้งแต่การเก็บรักษาในระดับคัมภีร์ ตู้พระธรรมระดับหอไตร และระดับความเชื่อคือการสร้างและถวายคัมภีร์ธรรมเป็นทาน

ส่วนปริวรรตและวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรม เรื่อง คัมภีร์คฤหัตถ์ที่ปณินมหาคณฐี และมูลกัมมัฏฐานภวิตินัน พบว่า พระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์คฤหัตถ์ที่ปณินมหาคณฐี มีความรู้ได้ภาษาบาลีในระดับดี จึงสามารถรจนาคัมภีร์ดังกล่าวได้ ถึงแม้ว่าลักษณะและโครงสร้างของภาษาที่ปรากฏนั้นจะไม่มีความสะดวกสบายหรือมีแบบแผนการแต่งเท่ากับวรรณกรรมภาษาบาลีในยุคทองของวรรณกรรมล้านนา (พ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๖๘) อย่างไรก็ตามก็พบว่า พระอาจารย์ผู้รจนานำความรู้จากพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกาอธิบายได้เป็นอย่างดี โดยองค์ความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์ทั้งสองนั้นพบว่าเป็นความรู้ที่สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น ๑) ความรู้ด้านพุทธประวัติและการสังคายนาในพระพุทธศาสนา ๒) องค์ความรู้ด้านหลักธรรมที่สำคัญ เช่น ปฏิจจสมุบาท อริยสัจ ๔ ๓) องค์ความรู้ด้านอภิธรรมว่าด้วยปฏิสนธิจิต จุติจิต วิถิจิต ปฏฐาน ๔) องค์ความรู้ด้านหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา เช่น กุศล อกุศล กรรม วิบาก โลกียฉาน โลกุตตรฉาน รูปภพ อรูปภพ ธาตุ ๔ ชั้น ๕ ไตรลักษณ์ आयตนะภายใน ภายนอก เป็นต้น

องค์ความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมวัตสูงเม่นนั้น เป็นทั้งองค์ความรู้ที่เป็นพุทธแท้ ได้แก่ องค์ความรู้ที่เป็นไปตามแนวคิด หลักการทางพระพุทธศาสนา และองค์ความรู้/ภูมิปัญญาที่ผสมผสานกับความรู้ท้องถิ่น ได้แก่ การอธิบายความรู้ที่ผสมผสานองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน โดยมีการอ้างอิงถึงความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นว่า เป็นของโบราณจารย์ องค์ความรู้เหล่านี้จึงปรากฏในลักษณะของความรู้ในด้านต่างๆ เช่น ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อของท้องถิ่น

Abstract

The research is an analytical study of knowledge on Buddhism in Buddhist Texts at Wat Sungmen in Phrae Province, which there are three objectives, namely, 1) to study of the history of the collection of Buddhist Texts at Wat Sungmen, Sungmen District Phrae Province, 2) to study and changing the Buddhist Texts in Wat Sungmen, and 3) to an analytical study the knowledge on Buddhism in Buddhist Texts at Wat Sungmen in Phrae Province. This is the document study which collected the Buddhist Texts, Literature, concerned historical evidence and bring its analyze the knowledge in Pali Language, Buddhist doctrine and Buddhist understanding. It was found that :-

The history of collection of Buddhist Texts at Wat Sungmen found that it is collection the most palm scriptures which are Lanna language in Lanna. There are Buddhist texts more than 8,845 scriptures, which counted more than 84,500 scriptures. The oldest text in Wat Sungmen is the *Aṭṭhakathāuparipañṇāsa* Text, it is 458 years old which is written in T.E. 912 (2093 B.E.). The collection of the Buddhist Texts was preceded from building the Wat Sungmen for 300 years ago. In especially the period of Kruba Kancana-Araññavasi (2332-2412 B.E.), he had collected the Buddhist Texts from other temples and other places such as Luang Prabang, Chiang Mai, Lamphun, Myanmar, Phrae etc. An identity of the process of collection of Buddhist Texts is “Taktam Festival” and locality belief for preservation the other Buddhist Texts; it is the preservation for texts, Buddhist cabinet, Texts hall, and the belief which giving Buddhist Texts is donation.

Then, the changing and an analysis of the knowledge on Buddhist texts in the *Kuyahatthadipanimahāganṭhi* and *Mulakammaṭṭhānabhāvīrati* Scriptures were found that the monk who wrote the *Kuyahatthadipanimahāganṭhi* Scripture, he has knowledge well in Pali he could be able to write it. Although the characters and structures of language appearing are not beautiful and it is not same the Pali Literature in the goal age of Lanna literature (1985 – 2068 B.E.). However, it found that the monk who wrote it taking the knowledge from *Tipiṭaka*, *Aṭṭhakathā*, *Ṭika* to explain well. The factors of knowledge appearing in two Scriptures were found that it is knowledge correspond to the Buddhist principle as follows 1) Knowledge in the Buddhist history and Buddhist Council 2) Knowledge factor in the important Buddhist principles such as *Paṭiccasamuppāda* (the Dependent Origination), *Ariya-sacca* (the four Noble Truths) 3) Knowledge factor of Abhidhamma which is *Paṭisandhicitta* (the mind of rebirth), *Cuticitta* (death-consciousness), *Vithicitta* (process of cognition), and

Paṭṭhana (the book of Causal Relations) 4) Knowledge factor of the important Buddhist principles such as *Kusala* (Wholesome), *Akusala* (Unwholesome), *Kamma* (Action), *Vipāka* (Result), *Lokiyajhāna* (mundane-meditation), *Lokuttarajhāna* (supramundane-meditation), *Rūpabhava* (the Form-Sphere), *Arūpabhava* (the Formless-Sphere), 4 *Dhātu* (four elements), 5 *Khandha* (five aggregates), *Ti-lakkhaṇa* (three characteristics), *Āyatana* (internal and external sense-fields)

The knowledge factors appearing in the Buddhist Texts of Wat Sungmen is the Buddhist knowledge factor namely, the knowledge factor of conception, the principle of Buddhism and knowledge factor or intelligence which mix together with the local wisdom such as the explanation knowledge mixing with the Buddhist knowledge factor and the local belief. It referred belief of Buddhism and location that is belonging to the old-masters. These factors have appeared in the general knowledge characters such as tradition, festival and local or folk belief.

๑. บทนำ

วรรณกรรมและโบราณคดี เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า ในฐานะที่เป็นส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมในสังคมมนุษย์ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุธรรมและนามธรรมที่บรรพบุรุษได้คิดค้นและสร้างสรรค์ขึ้นมา เป็นหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ ที่แสดงถึงเอกลักษณ์และความเป็นมาของชุมชน เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและกระบวนการพัฒนาในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การสร้างองค์ความรู้ การประเมินคุณค่า การฟื้นฟู และการสร้างความรู้ขึ้นมาใหม่เพื่อให้เป็นทุนทางสังคม ที่ก่อให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมที่ให้คุณค่ากับการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ในบรรดาวรรณกรรมและโบราณคดีประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้น วรรณกรรมและโบราณคดีทางพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมอีกประเภทหนึ่งที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อการสร้างระบบคิด ภูมิปัญญา และรากฐานทางวัฒนธรรมของไทย เพราะมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรด้านวัตถุอันได้แก่ โบสถ์ เจดีย์ วิหาร คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย ธรรมาสัน ฯลฯ ที่สร้างขึ้นด้วยความวิจิตรงดงามและสติปัญญาอันล้ำเลิศของบูรพาจารย์ และทรัพยากรด้านนามธรรม อันได้แก่ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา คติธรรม ความเชื่อ ฯลฯ ที่ล้วนมีความหมายและความสำคัญต่อการเรียนรู้และการดำรงวิถีชีวิตในสังคม

สำหรับประเทศไทยนั้น ดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศ พบว่ามีวรรณกรรมและโบราณคดีทางพุทธศาสนาอย่างมากมาย มากกว่าที่พบในภาคอื่นๆ ของประเทศ โดย

กระจัดกระจายอยู่ตามวัดและสถานที่ต่างๆ ใน ๘ - ๙ จังหวัดภาคเหนือตอนบน ซึ่งจากการศึกษาสำรวจคัมภีร์และวรรณกรรมล้านนาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่สำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๒๖ ใน ๕๒๕ วัด ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนพบว่า มีคัมภีร์วรรณกรรมล้านนาถึง ๔๑๐,๗๗๕ ผูก/ฉบับ และจากการประมาณการของนักวิชาการด้านวรรณกรรมล้านนากล่าวว่า ในล้านนามีวรรณกรรมด้านต่างๆ รวมกันไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านผูก/ฉบับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา นอกนั้นเป็นวรรณกรรมในด้านอื่นๆ เช่น นิทานพื้นบ้าน กฎหมายโบราณ ยาสมุนไพร โหราศาสตร์ จริยศาสตร์ ลัทธิพิธีกรรม เป็นต้น

สถานที่พบคัมภีร์ธรรมและวรรณกรรมอย่างมากมายนั้น อาจกล่าวได้ว่า วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นวัดที่มีการเก็บรวบรวมคัมภีร์วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนาที่มีความสมบูรณ์และมีมากที่สุด ในแผ่นดินล้านนามีคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น ปัญญาสชาดก มังคลัตถที่ปนี (ฉบับวัดสูงเม่น) คัมภีร์อรรถกถาอุปริป้อนาส วิภังคปกรณ์ ปิฎกทั้งสาม ฯลฯ มีคัมภีร์รวมกันไม่น้อยกว่า ๘,๘๔๕ ผูก มีใบลานมากกว่า ๘๔,๕๐๐ ใบลาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ นั้น เป็นวัดที่มีการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรม/วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก ดังนั้น เพื่อเป็นการศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญของวัดสูงเม่นให้เป็นที่เข้าใจถึงความเป็นมาทางด้านภาษา ปรัชญา องค์ความรู้ คติธรรม และบริบทที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะวรรณกรรมภาษาบาลีในยุคนสมัยที่ล้านนามีความเจริญรุ่งเรือง หลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ในปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ที่เมืองเชียงใหม่ คณะผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาและนำคัมภีร์ธรรม/วรรณกรรมวัดสูงเม่นมาศึกษา ปರಿวรรต และวิเคราะห์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมสร้างองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาของการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรม วรรณกรรมวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
- ๒.๒ เพื่อศึกษาและปริวรรตคัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาของวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
- ๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

๓. ผลการศึกษา

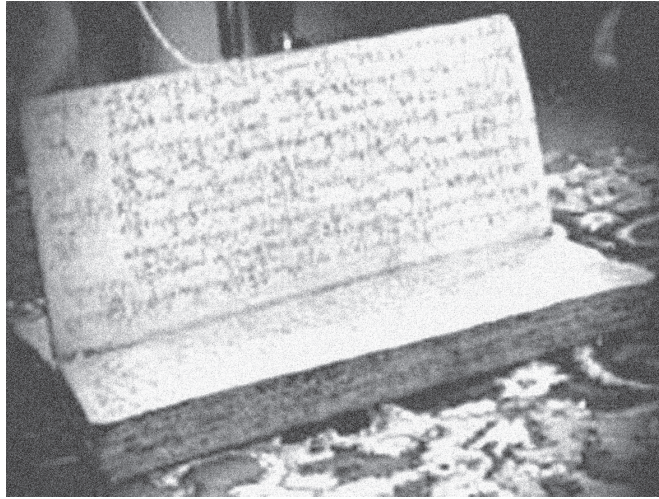
ผลการศึกษาประวัติ ความเป็นมาของการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ พบว่า วัดสูงเม่นเป็นวัดที่มีการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมโบราณภาษาล้านนามากที่สุดในประเทศไทย ซึ่งสามารถนำมาจำแนกคัมภีร์เป็นประเภทต่างๆ ได้ ๑๘ หมวด เช่น หมวดพระวินัย หมวดภาษาบาลี หมวดประเพณีพิธีกรรม หมวดตำราสมุนไพรร เป็นต้น คัมภีร์ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในวัดสูงเม่นเท่าที่จะตรวจสอบได้ คือ “คัมภีร์อรรถกถาอุปริปณณาส” ซึ่งรจนารขึ้นในปีจุลศักราช ๙๑๒ หรือ ปี พ.ศ. ๒๐๓๓ หรือเมื่อประมาณ ๔๕๘ ปีที่ผ่านมา โดยการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมดังกล่าวมีสืบเนื่องมาตั้งแต่มีการสร้างวัดสูงเม่นเมื่อเกือบ ๓๐๐ ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยครูบาทัญจนธรรณวาลี (พ.ศ.๒๓๓๒ - ๒๔๑๒) ที่ท่านได้เก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมจากวัดและสถานที่ต่างๆ ทั้งที่หลวงพระบาง เชียงใหม่ ลำพูน พม่า แพร่ เป็นต้น โดยมีกระบวนการในการเก็บรวบรวมคัมภีร์ที่เป็นเอกลักษณ์ คือ การใช้ “ประเพณีตากธรรม” ในการรักษาคัมภีร์ต่างๆ เอาไว้ ซึ่งสอดคล้องกับวิธีการเก็บรวบรวมคัมภีร์ชาวล้านนาและวัดสูงเม่น ดังนี้

๑) ระดับคัมภีร์ เมื่อพระเถระ นักปราชญ์ได้เขียนธรรม วรรณกรรม หรือเรื่องราวต่างๆ ลงในสมุดข่อยโบราณแล้ว ท่านเหล่านั้นจะใช้เชือกผูกร้อยโบราณเข้าด้วยกันเป็นแต่ละผูก/ฉบับ ตามเนื้อเรื่อง จากนั้นก็มัดด้วยด้ายที่มีสีแดง บางครั้งก็ลงรักปิดทองทับตัวอักษรที่เขียนด้วยเหล็กแหลม นำไม้ที่มีลวดลายสวยงามและขัดแล้วอย่างดีมาประกบหน้า-หลัง แล้วใช้ผ้าห่อคลุมทับ มัดคัมภีร์แต่ละผูก/ฉบับรวมกันเป็นชุดคัมภีร์ บางแห่งทำไม้เล็กๆ หรือที่เรียกว่า “ไม้ปั้นจึก” หรือ “ไม้บัญญัติ” เพื่อบอกว่า คัมภีร์เรื่องนั้น ว่าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอะไร มีธรรมกี่ผูก ใครเป็นผู้แต่ง แต่งขึ้นเมื่อไร และใครให้ความอุปถัมภ์ เป็นต้น นับได้ว่า เป็นการจัดระบบข้อมูลอ้างอิงที่ดี ที่แสดงถึงภูมิปัญญาในการรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

๒) ระดับตู้พระธรรม เมื่อมีการจารคัมภีร์ ห่อคัมภีร์ต่างๆ เรียบร้อยแล้ว พระเถระ นักปราชญ์เหล่านั้น ถือว่า ผลงานที่ท่านได้แต่งขึ้นมีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา สมควรที่จะเก็บรักษาไว้อย่างดี จึงมีการจัดเก็บไว้ในตู้ที่มีขีดสามารถป้องกันแมลง หนู หรือสภาพภูมิอากาศที่แปรเปลี่ยนได้ ซึ่งเป็นที่มาของการสร้างตู้พระธรรมถวายวัด โดยมีลวดลายที่สวยงามแสดงถึงภูมิปัญญาและศิลปะของชาวล้านนา โดยที่วัดสูงเม่น มีตู้คัมภีร์ธรรมมากกว่า ๑๐ ตู้ และบรรจุคัมภีร์ธรรมมากกว่า ๓๐,๐๐๐ ผูก

๓) ระดับหอพระไตรปิฎก หรือ หอไตร เมื่อมีตู้พระธรรมหลายๆ ตู้ พระเถระ นักปราชญ์จึงได้สร้างหอไตรขึ้น เพื่อเป็นที่รวบรวมคัมภีร์ต่างๆ ไว้ในที่เดียวกัน และเพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าหาความรู้ของอนุชนรุ่นหลัง หอไตรที่มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ของล้านนา เช่น หอไตรวัดพระสิงห์ หอไตรวัดเจติยหลวง หอไตรวัดดวงดี จังหวัดเชียงใหม่ และหอไตรวัดพระธาตุหริภุชชัย

จังหวัดลำพูน เป็นต้นนั้น ได้สะท้อนถึงวิธีการเก็บรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี ส่วนที่วัดสูงเม่นนั้นได้มีการสร้างหอไตร โดยมีน้ำล้อมรอบ เพื่อป้องกันปลวก แมลง ที่จะเข้ามากัดทำลายคัมภีร์ที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการเก็บรักษาคัมภีร์ธรรมเป็นอย่างดี

๔) ระดับประเพณีความเชื่อ เพื่อให้วิธีการเก็บรักษาและสืบต่อวรรณกรรม/คัมภีร์ให้ยืนยาว วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ได้มีประเพณีการรักษาคัมภีร์ธรรม ที่เรียกว่า “ประเพณีตากธรรม” ซึ่งเป็นกระบวนการรักษาคัมภีร์ผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ โดยการนำคัมภีร์ใบลาน ปี่ปสา ที่อยู่ในหอไตรหรือในที่ต่างๆ ออกมาตากแดด ควบคุมความชื้น เก็บรักษาโดยการห่อผ้า และการเขียนคัมภีร์ชุดใหม่ขึ้นมา โดยประเพณีตากธรรม นั้นมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างความรู้ใหม่และการสืบทอดคัมภีร์โบราณ กล่าวคือ ก่อนที่จะมีประเพณีตากธรรมในเดือนสี่เบ็ง (วันเพ็ญเดือน ๒) ของทุกปี พระสงฆ์และชาวบ้านจะใช้ความรู้ทางด้านพุทธศาสนาและความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ที่ตนมีอยู่มาเขียน/บันทึกเรื่องราวของชุมชน ก่อนที่จะนำมาเทศน์และร่วมแห่ฉลองในพิธีตากธรรมดังกล่าว หลังจากนั้นก็ถวายคัมภีร์ธรรมเหล่านั้นให้กับวัด จนกลายเป็น “ประเพณีตานธรรม” นอกจากนี้ ก็เป็นการสำรวจคัมภีร์ธรรมที่วัดต่างๆ ได้ยืมไปเทศน์ให้ประชาชนได้ฟังในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาว่า ได้ส่งคืนวัดที่มีคัมภีร์มาครบหรือไม่ คัมภีร์ไหนชำรุดหรือไม่อย่างไร ส่วนประเพณีตานธรรมหรือถวายธรรมนั้น ยังคงมีอยู่และจัดว่าเป็นประเพณีที่ชาวพุทธล้านนาจะต้องประพฤติปฏิบัติและรักษาสืบเนื่องกันมา โดยเฉพาะการถวายธรรมเพื่อเป็นการอุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ชาวพุทธล้านนาและวัดสูงเม่นนิยมนำคัมภีร์ธรรมมาถวายวัด ซึ่งแสดงถึงคติธรรม ความเชื่อ และความเป็นชุมชนแห่งชาวพุทธที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษา ปรีวรตคัมภีร์ธรรม และการศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมวัตสูงเม่น จำนวน ๒ เรื่อง คือ คัมภีร์คฤหัตถที่ปนิมหาคณฐี และมูลกัมมัฏฐานภวิริติ พบว่า วัตสูงเม่นนั้นมีคัมภีร์ธรรมที่จารึกด้วยภาษาบาลีและภาษาล้านนาที่ให้ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย แต่เมื่อได้ปรีวรตคัมภีร์ทั้ง ๒ เรื่องออกมาแล้วก็พบว่า มีองค์ความรู้ที่สามารถสรุปได้ ๒ ประการ คือ

๑) องค์ความรู้ด้านภาษาและวรรณกรรม จากการศึกษาพบว่า องค์ความรู้ด้านภาษานี้ พระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์คฤหัตถที่ปนิมหาคณฐี มีความรู้ได้ภาษาบาลีในระดับดี จึงสามารถรจนาคัมภีร์ดังกล่าวได้ ถึงแม้ว่าลักษณะและโครงสร้างของภาษาที่ปรากฏนั้นจะไม่มี ความสละสลวยหรือมีแบบแผนการแต่งเท่ากัวรรณกรรมภาษาบาลีในยุคทองของวรรณกรรมล้านนา (พ.ศ.๑๙๘๕-๒๐๖๘) ซึ่งเป็นสมัยการสังคายนาครั้งที่ ๘ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช พระเจ้ายอดเชียงราย และพระเมืองแก้ว แห่งราชวงศ์มังราย ที่ก่อให้เกิดวรรณกรรมพระพุทธศาสนาอย่างมากมายซึ่งวรรณกรรมในยุคนี้มีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านภาษาบาลีและอรรถรสในสาระสำคัญถือว่าเป็นวรรณกรรมชั้นครู อย่างเช่น มังคลัตถที่ปนิ จักวาฬที่ปนิ เวสสันตรที่ปนิ สังขยาปกาสฎีกา ที่รจนาโดย พระสิริมังคลาจารย์ สิหิงคินิทาน จามเทวีวงศ์ ของท่านพระโพธิรังสี ชินกาลมาลีปกรณ์ วชิรสารัตถสังคหะ ของพระรัตนปัญญาเถระ ปฐมสมโพธิกถา ของพระสุวณฺเฑรังสีเถระ ซึ่งได้เป็นแบบอย่างของการรจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนาในยุคต่อมา ซึ่งมีมากมายนับหลายร้อยหรือนับพันเรื่อง (รวมถึงคัมภีร์ทั้ง ๒ เรื่อง) และแต่ละเรื่องล้วนมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมที่ทำให้ทราบถึงประวัติและความเป็นมาของล้านนาและพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี โดยภาษาบาลีที่รจนาในคัมภีร์คฤหัตถที่ปนิมหาคณฐีนั้นเป็นลักษณะของการนำความรู้จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารอื่น เช่น สมันตปาสาทิกา มาประกอบแล้วรจนาขึ้นและอธิบายด้วยความรู้ของผู้เขียน ดังนั้น ภาษาที่ปรากฏจึงมีความสละสลวยแบบภาษาบาลีดั้งเดิมส่วนหนึ่งและเป็นภาษาที่ผู้รจนาแต่งขึ้นส่วนหนึ่งผสมผสานกันไป อย่างไรก็ดี ลักษณะของภาษาบาลีที่เขียนด้วยภาษาล้านนานั้น มีความแตกต่างจากการเขียนด้วยอักษรไทย ดังนั้น การปรีวรตและการแปลสรุปความจึงมีความแตกต่าง ทำให้บางช่วงของคัมภีร์มีเนื้อหาที่ขาดความต่อเนื่อง แต่โดยสรุปคัมภีร์คฤหัตถที่ปนิมหาคณฐีได้ให้ความรู้เรื่องภาษา และลักษณะการแต่งคัมภีร์ในสมัยล้านนา ถึงแม้คัมภีร์ฉบับนี้จะระบุว่าจารึบต่อเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว แต่ในสมัยนั้นดินแดนทั้งสองประเทศก็ไม่ได้มีความแตกต่างยังคงมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมร่วมกัน

ส่วนคัมภีร์เรื่องมูลกัมมัฏฐานภวิริติที่มีอายุถึง ๒๗๔ ปีนั้น เป็นการแต่งแบบ “นิสสัย” หรือการแปลยกศัพท์ คือ การแต่งแบบยกศัพท์ภาษาบาลีมาตั้งคำหนึ่งแล้วแปลเป็นภาษาล้านนาสลับกันไปจนจบใจความ ดังนั้น องค์ความรู้ด้านภาษาบาลีจึงน้อยกว่าคัมภีร์คฤหัตถที่ปนิมหาคณฐี โดยภาษาและสำนวนที่ใช้เป็นแบบสำนวนของชาวล้านนาที่อธิบายเนื้อหาทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติกัมมัฏ

ฐานด้วยความรู้ ความเชื่อและการปฏิบัติของผู้แต่งที่ต้องการอธิบายในเรื่องนั้น โดยนำความรู้มาจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและเอกสารอื่นๆ มาอธิบายซึ่งสะท้อนให้เห็นองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาของผู้เขียนเป็นอย่างดี ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า คัมภีร์ทั้งสอง เป็นคัมภีร์ที่สืบต่อเนื่องมาจากความเจริญของอาณาจักรล้านนาและพระพุทธศาสนาที่เข้ามาในอาณาจักรล้านนาจนได้มีการทำสังคายนาครั้งที่ ๘ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักให้พระสงฆ์ในล้านนาและดินแดนใกล้เคียงมีความตื่นตัว มีการเรียนรู้พระไตรปิฎกและภาษาล้านนาที่มีความเชี่ยวชาญ โดยเฉพาะนับตั้งแต่ในสมัยพระเจ้าติโลกราช พระเจ้ายอดเชียงราย จนถึงสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว รวมเวลา ๘๓ ปี ที่ถือว่า “เป็นยุคทองของวรรณกรรมล้านนา”

ส่วนลักษณะการแต่งของคัมภีร์ทั้งสองนั้น มีลักษณะการแต่งที่เหมือนกับลักษณะการแต่งคัมภีร์หรือวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาทั่วไป คือ เริ่มต้นที่บทไหว้ครู บูชาพระรัตนตรัย บทนำเพื่อนำผู้อ่านเข้าสู่เนื้อหา โดยอาจมีบทชมความรุ่งเรืองของบ้านเมืองและพระพุทธศาสนา บทสารค่าคัญหรือหลักธรรมและเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ และบททอสาที่แสดงถึงแรงบันดาลใจของผู้แต่งที่แสดงความปรารถนาเพื่อความสงบสุขของบ้านเมืองและความประสงค์ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ถึง ๕,๐๐๐ วัสสา รวมระยะเวลาในการแต่งวรรณกรรม โดยมีการแต่งใน ๒ ลักษณะของชาวล้านนา คือ ๑) แต่งด้วยภาษาล้านนา เช่น มังคลัตถทีปนี ชินกาลมาลีปกรณ์ รวมทั้งคัมภีร์คฤหัตถทีปนี และ ๒) แต่งแบบ “นิสลัย” หรือ การแปลยกศัพท์ คือ การแต่งแบบยกศัพท์ภาษาล้านนาตั้งคำหนึ่งแล้วแปลเป็นภาษาล้านนาสลับกันไปจนจบใจความ ดังเช่น มุลกัมมัญฐานภวิริติ และ “ปัญญาสาชาดก” ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นต้น

๒) องค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา จากเนื้อหาสาระที่ปรากฏในคัมภีร์คฤหัตถทีปนีมหาคัณฐีและคัมภีร์มุลกัมมัญฐานภวิริติดังกล่าว จะเห็นได้ว่า พระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์ทั้งสองมีความรู้ในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์คฤหัตถทีปนีนั้นประกอบด้วยความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญได้แก่

(๑) ความรู้ด้านพุทธประวัติและการสังคายนา โดยพระอาจารย์ผู้รจนาคฤหัตถทีปนีมหาคัณฐี ได้กล่าวถึงการทำปฐมสังคายนาที่มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานและพระเถระที่เกี่ยวข้องกับการสังคายนาอย่างถูกต้องตามเนื้อหาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา พร้อมทั้งสามารถอธิบายเนื้อหาเหล่านั้นได้อย่างชัดเจนตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ ๑ ถึงครั้งที่ ๓ จนถึงการที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ

(๒) องค์ความรู้ด้านหลักธรรมที่สำคัญ เช่น ปฏิจจสมุปปาท อิทัปปัจจยตา อริยสัจ ๔ เป็นต้น โดยพระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์ได้อธิบายเนื้อหาของปฏิจจสมุปปาทได้เป็นอย่างดี สามารถยกศัพท์ที่สำคัญแต่ละศัพท์ เช่น อวิชชา ผัสสะ ชรา มรณะ เป็นต้น มาอธิบายให้เกิดความชัดเจน

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้รจนามีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถสืบค้นหาความรู้จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาแล้วนำมาอธิบายได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเพิ่มเติมความคิดเห็นของตนเองในการ อธิบายปฏิจจสมุปบาทในลักษณะของวงจรการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป การอาศัยปัจจัยที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงกันและอาศัยกันเกิดขึ้น

(๓) องค์ความรู้ด้านอภิธรรมว่าด้วยปฏิสนธิจิต จุตติจิต วิถีจิต ปัญฐาน เป็นต้น นอกจากความรู้ในพระสูตรแล้ว พระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์ยังมีความรู้ในด้านพระอภิธรรมโดยสามารถอธิบาย ความรู้ด้านจิต เจตสิกต่างๆ ได้เป็นอย่างดี สามารถอธิบายเกี่ยวกับการเกิดของมนุษย์ในปฏิสนธิจิต จุตติจิต วิถีความเป็นไปของจิต และปัญฐานอันเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการสืบต่อของวาระจิต นับว่าเป็น ประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอธิบายหลักการทางพระพุทธศาสนาที่สืบต่อกันมาในแต่ละยุคสมัย

(๔) องค์ความรู้ด้านหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา เช่น กุศล อกุศล กรรม วิบาก โลกียฉาน โลกุตตรฉาน รูปภพ อรูปภพ ธาตุ ๔ ชั้น ๕ ไตรลักษณ์ อริยสัจ ๔ आयตนะภายใน ภายนอก เป็นต้น โดยสามารถนำหลักการเหล่านั้นมาอธิบายต่อเนื่องกันเป็นอย่างดี สะท้อนให้เห็น ภูมิความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและความสามารถแต่งวรรณกรรมภาษาบาลีได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการอธิบายในหลักของชั้น ๕ และไตรลักษณ์นั้นถือว่าเป็นจุดเด่นของคัมภีร์คฤหัตถ์ที่ปิ่นมหา คณฐี ที่มีการเชื่อมโยงความรู้และวิธีการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน

(๕) องค์ความรู้ด้านสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาตามพุทธประวัติ เช่น สถานที่ พระพุทธเจ้าประทับหลังจากตรัสรู้ การประทับอยู่ในสถานที่ต่างๆ เช่น สระมุจลินท์ เป็นต้น และการ อธิบายเกี่ยวกับพระดำริในการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ การพิจารณาโยนิโสมนสิการ และ กระบวนการพิจารณาเวเนยยสัตว์ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ความรู้และการแสดงพระธรรมเทศนา

(๖) องค์ความรู้ด้านพระสูตรและคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาเช่น “สมันตจักขุ” และ คำศัพท์ที่ปรากฏในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักขณสูตร โดยเป็นการอธิบายศัพท์ยากใน พระสูตรเหล่านั้น ให้เข้าใจโดยง่ายและเชื่อมโยงเนื้อหาในพระสูตรเข้ากับหลักการที่สำคัญ เช่น หลัก อริยสัจ ๔ และกิจในอริยสัจ ๔ เป็นต้น เพื่อให้เห็นแนวทางการปฏิบัติตามธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และอนัตตลักขณสูตร

(๗) องค์ความรู้ด้านการบรรพชา-อุปสมบท ในตอนท้ายของคัมภีร์พระอาจารย์ผู้รจนายังได้ให้ความรู้และรายละเอียดเกี่ยวกับการบรรพชา-อุปสมบท และเรื่องพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การ ให้อภัยจากกัมมัญฐาน การนุ่งห่มเป็นปริมนชล การใช้ช้อกขระ ถ้อยคำที่ถูกต้องในการบรรพชา-อุปสมบท และหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ที่ควรแนะนำศิษย์ เป็นต้น

(๘) องค์ความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์มูลกัมมัญฐานกาวิตินั้น พระอาจารย์ผู้รจนานำหลัก การทางพระพุทธศาสนาด้านความทุกข์ในวัฏสงสาร การปฏิบัติเพื่อเจริญจิตภาวนา และนำความรู้และ

วิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานของตนเองมาอธิบาย โดยยกให้เห็นการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยสาวก การเจริญสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยมีองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น การบำเพ็ญบารมีตามหลักพระพุทธศาสนา โทษของการอยู่ในโลกียวิสัย ทุกข์ของมนุษย์ กฏของไตรลักษณ์ ชั้น ๕ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามหลักปฏิจสุมุปาบทและการเจริญจิตภาวนา ซึ่งเป็นการอธิบายความรู้ทั้งสองอย่างแบบกลมกลืน คือ การเน้นการเจริญจิตภาวนาที่สอดคล้องกับการพิจารณาการหมุนรอบของหลักปฏิจสุมุปาบทและการยกไตรลักษณ์มาอธิบายเพิ่มเติม เพื่อให้จิตของผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐานได้ยถาภิวจรเข้าสู่วิปัสสนาและไตรลักษณ์ เป็นต้น

๔. ข้อเสนอแนะ

๔.๑ จากการศึกษาพบว่า วัดสูงเม่นมีกระบวนการจัดเก็บรักษา การรวบรวมคัมภีร์ธรรมหรือวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญอย่างมากมาย โดยใช้กระบวนการเชิงพิธีกรรมที่ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการรักษา ดังนั้น คณะสงฆ์หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสมควรสนับสนุนการใช้ความเชื่อ พิธีกรรม และควรกำหนดให้วัดต่างๆ ช่วยกันอนุรักษ์รักษาคัมภีร์ให้คงสภาพเดิมไว้

๔.๒ ควรส่งเสริมให้วัด หรือสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ ดำเนินการสำรวจคัมภีร์ธรรมตามวัดต่างๆ ทั่วประเทศ เพื่อขึ้นทะเบียนรายชื่อคัมภีร์เอาไว้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันการสูญหายและจะได้ทราบถึงคัมภีร์ที่สำคัญของวัดต่างๆ ในประเทศไทย

๔.๓ ควรมีการปริวรรตและวิเคราะห์องค์ความรู้ของคัมภีร์ที่มีความสำคัญอย่างเช่น คัมภีร์คฤหัตถ์ที่ป็นมหาคณฐี เป็นต้น เพื่อให้ได้ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น

๔.๔ ควรมีการส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษาและประชาชนได้เรียนรู้ภาษาถิ่นและวรรณคดีท้องถิ่นต่างๆ เพื่อที่จะได้นำความรู้ไปศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมในท้องถิ่นของตน และนำมาแปลหรือเผยแพร่ต่อสาธารณชน เพื่อที่จะประยุกต์ใช้กิจกรรมในสังคม

๔.๕ ควรจัดทำโครงการศึกษา ปริวรรต และการวิเคราะห์ เปรียบเทียบ เพื่อนำความรู้จากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาออกไปปรับใช้ในศาสตร์ต่างๆ เช่น ปรัชญา กฎหมาย จริยศาสตร์ จิตวิทยา จักรวาลวิทยา และภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

๔.๖ คณะสงฆ์และองค์กรในท้องถิ่นควรร่วมมือในการอนุรักษ์ และให้ความสำคัญต่อคัมภีร์โบราณในท้องถิ่นของตน เพื่อที่จะนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในกิจกรรม ประเพณีของท้องถิ่น

๔.๗ ควรนำวรรณกรรมที่มีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมมาเป็นหนังสือเรียน หรือหลักสูตรในสถาบันการศึกษา ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. **ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา**. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๖.
- _____ . **ตำนานมูลศาสนา**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๗.
- คัมภีร์ เขียนยันต์ (นามแฝง). **ของดีจากบ๊อง**. ลำพูน : ร้านวิทยุโมญ, ๒๕๓๕.
- เจือ สตะเวทิน. **วรรณคดีพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔.
- เดือน คำดี. **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. **วรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก.วิคตอเรียการพิมพ์, ๒๕๒๔.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. **ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ**. พระนคร : สมาคมสังคมนศาสตร์, ๒๕๑๖.
- ประเสริฐ ฐ นคร และปวงคำ ต้อยเขียว. **ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง**. กรุงเทพมหานคร : คัดติโสภากการพิมพ์, ๒๕๓๗.
- พระครูสันตยานุสาสน์ (อินคำ อินทนนโท). **สารคดี โบราณล้านนาไทย**. เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๓๕.
- พระครูกาญจนอรัญญาวิสิ. **มูลกัมมัญฐานรอม ฉบับวัดสูงเม่น**. แพร่ : จัดพิมพ์โดยคณะลูกหลานของคุณแม่น้อย เลขะวัฒนาภรณ์, ๒๕๔๗.
- พระปัญญาสามิเถระ. **ศาสนวงศ์**. แปลและเรียบเรียง โดย กรมศิลปากร. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐.
- พระโพธิ์รังสี. **จามเทวีวงศ์**. แปลโดย ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร. พระนคร : กรมศิลปากรจัดพิมพ์, บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๑๖.
- _____ . **นิทานพุทธลีลิต**. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๖.
- พระพุทธญาณเจ้า และพระพุทธพุกาม. **ตำนานมูลศาสนา**. แปลโดยนายสุต ศรีสมวงศ์ และนายพรหมขมาลา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๓๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระยาประชาภิจักรจักร์. **พงศาวดารโยนก**. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๗.
- พระรัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระสิริมงคลอาจารย์ รจนา. **มังคัลลตที่ปนี แผลภาค ๑-๒.** กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

พระมหาเถระกัญจนอรัญญวาสี. **คฤหัตถที่ปนีมหาคณฐี.** แพรว : คัมภีร์ธรรมวัดสูงเม่น, ๒๓๗๙.

พระชมพูเถระ. **มูลกัมมัญฐานภวโรติ.** คัมภีร์ธรรมวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่, ๒๒๘๐.

พรรณแพ็ญ เครือไทย, บรรณาธิการ. **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา.** เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐.

เพนธ์ ฮันส์. **ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒.

มณี พยอมยงค์. **ประวัติวรรณคดีล้านนาไทย.** เชียงใหม่ : บริษัทคนเมืองการพิมพ์, ๒๕๓๔.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่. **ชีวิตและผลงานของพระสิริมงคลอาจารย์.** เชียงใหม่ : ดาวคอมพิวกราฟิก, ๒๕๔๒.

ยุพิน เข็มมุกด์. **พระพุทธศาสนาในล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. ๑๘๓๙ - ๒๑๐๑.** กรุงเทพมหานคร : สภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๒๗.

ลมูล จันทรหอม. **วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา.** เชียงใหม่ : ท.จ.ก. สำนักพิมพ์ตรีสวัสดิ์, ๒๕๓๘.

วัดสูงเม่น. **ประวัติวัดสูงเม่นและครูบาภิญจนอรัญญวาสี.** แพรว : คณะกรรมการวัดสูงเม่น, ๒๕๓๙.

สงวน โชติสุขรัตน์. **ประเพณีไทยภาคเหนือ.** พระนคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๒.

สมหมาย เปรมจิตต์. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่.** คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๙.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา: ปรีวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา.** เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๔.

_____. **โครงการปรีวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปรีวรรตและแปลพร้อมกับความนำ.** เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๖.

สรสวัสดิ อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา.** เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๙.

สำนักนายกรัฐมนตรี. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่.** พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔.

สุรพล ดำริห์กุล. **แผ่นดินล้านนา.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๕.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **ไตรภูมิฉบับล้านนา.** เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ. **ภูมิปัญญาล้านนา.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๔๔.

ภาคที่ ๓

พุทธปัญญากับการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์

(Buddhist Wisdom and Human Transformation)

พุทธปัญญา : การใช้เหตุผลเพื่อค้นหาความจริง

Buddhist Wisdom : Reasoning in Search of Truth

ดร. ประพนธ์ สุภษร

Dr. Prapan Supasorn

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การใช้เหตุผลเพื่อค้นหาความจริง คือการใช้พุทธปัญญาอันล้ำเลิศและละเอียดลึกซึ้งของพระพุทธเจ้าสมัยยังทรงเป็นพระสิทธัตถะ ในเบื้องต้นพระองค์ทรงใช้เหตุผลค้นหาความจริงตามแนวทางของศาสนาเซน ที่มีระบบคิดแบบตรรกที่ว่า “มนุษย์จะบรรลุความสุขต้องด้วยความทุกข์เท่านั้น” ผลปรากฏว่าเมื่อทดลองทำตามแล้วไม่ประสบความสำเร็จตามนั้น พระองค์จึงทรงเปลี่ยนแนวคิดใหม่คือใช้เหตุผลใหม่ว่า “มนุษย์อาจบรรลุความสุขด้วยความสุขก็ได้” ผลปรากฏว่าเมื่อเลิกทำทุกรกิริยา มาเดินทางสายกลางทำให้พระองค์ประสบความสำเร็จ บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ เข้าถึงความสุขอย่างยิ่งคือนิพพาน ชาวพุทธทั้งมวลจึงได้รับมรดกอันล้ำค่าจากการใช้เหตุผลครั้งนี้คือมีขณิกปฏิบัติอันเป็นหลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ เป็นคำสอนที่พัฒนาสติปัญญาของมวลมนุษยชาติ การคิดเชิงเหตุผลที่ละเอียด (โยนิโสมนสิการ) เข้าใจหลักอริยสัจ ๔ ที่มีความเป็นเหตุเป็นผลอย่างลึกซึ้ง เข้าใจหลักกรรมโดยความเป็นเหตุเป็นผล และเข้าใจปัจจุสมุพบาทที่แสดงเหตุและผลสืบเนื่องทั้งสายเกิดทุกข์ (สมุทวาร) และสายดับทุกข์ (นิโรธวาร) อย่างสมบูรณ์

Abstract

The reasoning in search of truth is using exceedingly profound intellect of Buddha in the time when he still be Siddhartha prince. In the first time, he seeks the truth through reason according to Jainism which systematically think like that “a human will achieve the happiness must with the suffering only”, when he tries to follow Jainism then he fails accordingly. He changes another idea by using new reason that “a human might achieve the happiness with the happiness”. When he cancels to practice in Self-mortification and starts to practice in the Middle Way (*Majjhimā paṭipadā*). He attained enlightenment became Buddha and find out the highest happiness as be known *Nibbāna*. *Majjhimā paṭipadā* is the principle of practice to the noble life and develop the intelligence of the human being, critical thinking (*Yonisomanasikāra*), and understand the Four Noble Truth deeply, the Law of Karma and understand *Paṭiccasamuppāda* which shows the cause and effect completely.

๑. บทนำ

การใช้เหตุผลเป็นลักษณะของการแสดงออกทางปัญญาที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ด้วยเหตุว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสมองมากกว่าสัตว์ทั่วไป ซึ่งสมองนี้เป็นขุมกำลังความคิดที่สำคัญในการพัฒนาตน สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นสังคมมนุษย์จึงพัฒนาและเจริญมากกว่าและไปไกลกว่าสัตว์ทั้งหลายบนแผ่นดินโลกนี้ ยิ่งไปกว่านั้นพระพุทธศาสนาก็ได้ยืนยันว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาได้ และเมื่อฝึกฝนตนเองได้แล้วมนุษย์ก็จะประเสริฐยิ่งกว่าเทวดา เช่น พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก^๑ ความเป็นสัตว์ที่มีเหตุผลและมีสติปัญญา รู้จักการใช้เหตุผลนี้เอง เพลโตจึงได้กล่าวไว้ในเรื่องอูทมรัฐของเขาความตอนหนึ่งว่า “มีพลังรากฐานสามประการที่จูงใจคน คือ พลังความปรารถนาหรือความอยาก จิตหรือกำลังขวัญ และเหตุผล แต่ละอย่างมีอยู่ในตัวคนทุกคน ในขนาดจำนวนต่างๆ กันไป”^๒ สังคมมนุษย์จะมีพลัง ๓ อย่างนี้เป็นแรงจูงใจเสมอ แต่เขาก็ยอมรับว่าพลังความปรารถนามักจะมีมากกว่าพลังอื่น สำหรับพลังเหตุผลแม้จะมีน้อยกว่าพลังอื่นแต่ก็เป็น

^๑ที่.ส. (ไทย) ๙/๒๓๗/๙๙, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๐๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐/๓๔, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๒/๒๕๓, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๔๕/๓๓๘.

^๒เอ็ม.เจ. ฮาร์มอน, *ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน*, แปลโดย เสน่ห์ จามริก, (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, มปป.), หน้า ๔๔.

พลังสำคัญของคนชั้นปกครอง โดยที่เขาถือว่าเป็น “รูปขั้นสูงสุดของมนุษยภาพได้แก่บุคคลซึ่งความ
อยากและจิตอยู่ภายใต้ครอบงำของเหตุผล”^๓

ในด้านวิทยาศาสตร์ พบว่าสมองของมนุษย์แบ่งเป็น ๒ ซีก คือซีกขวาและซีกซ้าย โดยสมอง
ซีกซ้ายทำหน้าที่ในเรื่องการใช้ภาษา การเขียนการอ่าน ทักษะด้านตัวเลข **การใช้เหตุผล** การควบคุม
การพูด ทักษะด้านวิทยาศาสตร์ และการควบคุมการทำงานของมือขวา ส่วนสมองซีกขวาทำหน้าที่ใน
เรื่องความเข้าใจ การเห็นภาพสามมิติ ความรู้สึกดีมีต่อศิลปะ ความมีสุนทรีย์ระดับดนตรี เพลง
การใช้จินตนาการในการดำเนินชีวิต และควบคุมการทำงานของมือซ้าย^๔ และนักจิตวิทยาการรับรู้
(Cognitive Psychologist) ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยเรื่องสมองของมนุษย์ในเรื่องการใช้
เหตุผลและการตัดสินใจว่า มนุษย์โดยมากมักใช้เหตุผลแบบนิรนัยและอุปนัย^๕ ดังนั้นการใช้เหตุผล
จึงสำคัญและเป็นสิ่งที่พึงพัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจต่างๆ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีคำสอนเกี่ยวกับการใช้เหตุผลมีหลายลักษณะ เช่น การใช้เหตุผล
ตอบปัญหาเรื่องกรรมเป็นอนัตตาอย่างไร แตกต่างจากกรรมของศาสนาพราหมณ์และเชนอย่างไร^๖ เมื่อ
พระพุทธศาสนาสอนว่าขันธ ๕ เป็นอนัตตาแล้วใครเป็นคนรับผลกรรม^๗ การใช้เหตุผลในการถาม
ตอบเกี่ยวกับขันธ ๕ ตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์แก่ปัญจวัคคีย์^๘ ในอุปาสิทวาสูตร พระพุทธเจ้าทรง
ตอบปัญหาเรื่องกายกรรมและมโนกรรมอย่างไรไม่มีโทษมากกว่ากัน^๙ ในมหาตณหาสังขยสูตร ทรงใช้
เหตุผลในกระบวนการปฏิเสธสมุพบาทตอบปัญหาเรื่องวิญญูณแก่สาติภิกษุ^{๑๐} การแสดงธรรมตาม
แนวอริยสัจ ๔ ที่มีลักษณะบอกเหตุและผล คือทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุ นิโรธเป็นผล มรรคเป็น
เหตุ^{๑๑} และในคัมภีร์กถาวัตถุ มีการตอบปัญหาเรื่องบุคคล ขันธ ๕ เป็นต้น ทั้งในแง่สมมติบัญญัติ
และปรมัตถ์บัญญัติ คัมภีร์นี้ที่นักวิชาการทางพระพุทธศาสนายอมรับกันว่าเป็นคัมภีร์ที่แสดงให้เห็นถึง
การใช้เหตุผลอีกแบบหนึ่ง

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

^๔ Sperry, R.W. Hemisphere, **Deconnection and unity in conscious awareness** (American Psychologist, 1968) pp. 23, 723-733, อ้างใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **ลายแทงนักคิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : ซัคเซสมีเดีย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

^๖การทำกรรมและการเสวยผลกรรมตามลัทธิกรรมเก่าของศาสนาเชน ในเทวทหสูตร ม.อ.(ไทย) ๑๔/๑-๒๐/ ๑-๒๘.

^๗ม.อ.(ไทย) ๑๔/๓๐/๑๐๒.

^๘วิ.ม.(ไทย) ๔/๒๐-๒๓/๒๗-๓๐, ส.ข.(ไทย) ๑๗/๕๙/๙๔-๙๖.

^๙ม.ม.(ไทย) ๑๓/๖๔/๖๑-๖๒.

^{๑๐}ม.ม.(ไทย) ๑๒/๓๙๙-๔๐๙/๔๓๐-๔๔๔.

^{๑๑}วิ.ม.(ไทย) ๔/๖๐/๗๓.

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีคำสอนที่เกี่ยวกับการใช้เหตุผลตามที่กล่าวแล้ว แต่ในวงวิชาการ พระพุทธศาสนายังขาดหนังสือตำราและงานวิจัยในด้านการใช้เหตุผลทางพระพุทธศาสนาอยู่มาก และยังมีปัญหาในด้านความคิดและความเชื่อมากมายว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นการปฏิบัติเพื่อเป้าหมายคือนิพพานการดับทุกข์โดยสิ้นเชิง จึงไม่ควรตีความไปในด้านปรัชญาและการโต้ว่าทะเลาะเรื่องโลกและจักรวาล อันเป็นเหตุให้เสียเวลาและเปล่าประโยชน์ ความเชื่อและวิธีคิดอย่างนี้ผู้เขียนไม่ปฏิเสธ หากแต่ต้องการให้ความจริงแห่งคำสอนที่ซ่อนอยู่ในคัมภีร์ได้รับการนำมาเผยแผ่ในรูปของการวิเคราะห์วิจัย ผ่านกระบวนการกลั่นกรองจากผู้รู้ ซึ่งจะช่วยให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มั่นคงและแข็งแกร่งทั้งด้านหลักคำสอนที่เป็นแนวปฏิบัติและคำสอนที่เป็นแนวความคิดเชิงเหตุผลทางปรัชญา

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมา ผู้เขียนมองว่าการที่พระพุทธศาสนามีการสอนธรรมและตอบปัญหาต่างๆ ได้อย่างชัดเจนมีผู้ยอมรับนับถือและปฏิบัติตามหลักคำสอนเป็นจำนวนมากนั้น น่าจะมีการนำหลักตรรกมาประกอบการใช้เหตุผลด้วย แม้จะปรากฏข้อความว่าพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธตรรกว่า “ธรรม (คือปฏิจลสมุปบาท) ที่เราได้บรรลุแล้วนี้ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรก”^{๑๒} และ “อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรก... เพราะการอนุমান ...ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล”^{๑๓} ก็จริง แต่ก็ทรงปฏิเสธเฉพาะในแง่ของการนำตรรกมาคิดเพื่อให้บรรลุหรือเข้าถึงหลักปฏิจลสมุปบาทซึ่งเป็นธรรมแสดงรายละเอียดของอริยสัจ ๔ โดยปราศจากการปฏิบัติเท่านั้น ไม่ปรากฏว่าทรงห้ามการนำตรรกมาใช้ในการอธิบายหลักพุทธธรรมหรือใช้ในการปรับวาท (วาทะหรือแนวคิดที่ขัดแย้งต่อหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา) แต่อย่างใด

ในแง่ที่ทรงปฏิเสธการนำตรรกมาคิดเพื่อบรรลุธรรมนั้น เมื่อศึกษาเรื่องปฏิจลสมุปบาทจะเห็นว่าเรื่องนี้มีความละเอียดลึกซึ้งมาก และเราไม่สามารถนำตรรกมาใช้ขบคิดกับเรื่องนี้ได้ เช่น เรื่องเจตนาหรือกรรม (หรือสังขาร) ซึ่งเป็นเรื่องหนึ่งในกระบวนการปฏิจลสมุปบาท เราไม่สามารถนำตรรกมาคิดได้เลยว่า คนทำกรรมอย่างนี้แล้วจะได้รับผลเมื่อใด เป็นกรรมประเภทใด เกิดจากเจตสิกอะไรบ้าง สัมปยุตต์กับกรรมอะไรบ้าง กล่าวได้ว่าเรื่องนี้เกินวิสัยหรือเกินขอบเขตที่ตรรกจะค้นหาได้ ดังนั้นผู้เขียนจึงมองว่าการปฏิเสธนี้น่าจะเป็นการปฏิเสธเฉพาะเรื่องนี้เท่านั้นไม่น่าจะรวมถึงการเผยแผ่ศาสนาหรือการแสดงธรรมเพื่อให้เข้าใจ เพราะพระพุทธเจ้าก็ทรงยอมรับความแตกต่างของเวไนยสัตว์ว่าบางพวกมีสติปัญญาไว พอยกหัวข้อก็รู้ได้ทันที (อุคฆมิถัตถัญญ) เช่น กลุ่มปัญญาวัคคีย์ และพระอัครสาวก บางพวกต้องอธิบายเสริม (วิปจิตถัญญ) จึงเข้าใจ และบางพวกต้องยกตัวอย่างยกเหตุผลมาเสริมจึงรู้และเข้าใจได้ (เนยยยะ) ความแตกต่างของเวไนยสัตว์นี้เองทำให้การสอนโดยใช้เหตุผลมีความจำเป็น

^{๑๒}วิ.ม.(บาลี) ๔/๗/, วิ.ม.(ไทย) ๔/๗/๑๑.,ที่.ม.(ไทย) ๑๐/๖๔/๓๖.

^{๑๓}อ.จ. ติก.(บาลี) ๒๐/๖๖-๖๗/, .อ.จ. ติก.(ไทย) ๒๐/๖๖-๖๗/๒๕๗-๒๖๔.

มากในยุคหลังพุทธกาล เช่น ในสมัยทำสังคายนาครั้งที่ ๓ (ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐) คัมภีร์ที่สะท้อนถึงความสำคัญในการใช้เหตุผลเชิงตรรกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคนี้ก็คือกถาวัตถุซึ่งจะได้ศึกษาต่อไป แม้ในยุคของพระพุทธศาสนามหายาน (ประมาณ พ.ศ. ๖๐๐) การใช้เหตุผลเชิงตรรกมีความสำคัญไม่น้อยเช่นกัน

ในแง่ของคำสอน เมื่อพิจารณาตามหลักปฏิจจสมุปบาทหรือที่ปัจจัยตาจะเห็นว่าเป็นกฎแห่งเหตุและผล เช่น อวิชชาเป็นเหตุให้เกิดผลคือสังขาร สังขารเป็นเหตุให้เกิดผลคือวิญญาณ เป็นต้น^{๑๔} หากมองในแง่ของอริยสัจ สมุทัยเป็นเหตุ ทุกข์เป็นผล มรรคเป็นเหตุ นิโรธเป็นผล ดังนั้นลักษณะของคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นลักษณะคำสอนแบบเหตุผล ด้วยคำสอนแบบมีเหตุผลนี้เองทำให้ผู้ฟังไตร่ตรองตามปฏิบัติตามจะรู้แจ้งเห็นจริงได้ เช่น พระสารีบุตรบรรลุโสดาบันด้วยการฟังธรรมแนวเหตุผลนี้ ดังมีข้อความปรากฏว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระสมณะมีปกติกล่าวอย่างนี้”^{๑๕} จะเห็นได้ว่าคำสอนที่มีลักษณะเป็นเหตุและผลทำให้ผู้ฟังใคร่ครวญแล้วเกิดสติปัญญาได้

จุดเริ่มของการใช้เหตุผลแนวพุทธ อาจศึกษาได้จากคำสนทนาของพระพุทธสาวก เช่น พระมหาโกณฑัญญะถามพระสารีบุตรว่า “บุคคลที่เรียกว่ามีปัญญาเพราะเหตุไร” พระสารีบุตรตอบว่า “บุคคลผู้ไม่รู้ซัดอริยสัจ ๔ เรียกว่ามีปัญญาเพราะเหตุไร” “แล้วที่เรียกว่ามีปัญญาเพราะเหตุอะไร” “ที่เรียกว่ามีปัญญาเพราะรู้ซัดอริยสัจ ๔ ปัญญาและวิญญาณ รวมกันหรือแยกกัน สามารถแยกแยะได้หรือไม่” “ปัญญาตีหน้าที่ต่างกันได้หรือไม่”^{๑๖} ลักษณะการถามตอบของพระเถระทั้งสองเป็นวิธีการเชิงตรรกทำให้เกิดปัญญา ซึ่งเป็นการตั้งคำถามในเชิงเหตุผลและตอบในเชิงเหตุผลอันเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนา และในอนุমানสูตร พระโมคคัลลานะแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายอนุমানตนเองกับผู้อื่นว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ในธรรม ๑๖ ประการ นั้น ภิกษุควรอนุমানตนเองอย่างนี้ว่า บุคคลผู้มีความปรารถนาที่เป็นบาป...ย่อมไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของเรา ถ้าเราจะพึงเป็นเช่นนั้น เราก็คงไม่เป็นที่รักที่พอใจของคนเหล่านั้น”^{๑๗} จะเห็นได้ว่าการอนุमानเป็นวิธีการหนึ่งของเหตุผล หากแต่ในที่นี้เป็นการอนุमानเพื่อจะพัฒนาตนเองให้เป็นคนดีเป็นที่รักของคนเหล่านั้น

ต่อมาการใช้เหตุผลถือว่าเป็นวิธีการสำคัญอย่างหนึ่งที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา โดยเฉพาะคัมภีร์กถาวัตถุ คัมภีร์นี้ได้บันทึกวิธีการใช้เหตุผลของพระสาวกในพระพุทธศาสนาสมัยหลังพุทธกาล (คือช่วงสังคายนาครั้งที่ ๓) ไว้อย่างละเอียดสมบูรณ์กว่าคัมภีร์เล่มอื่น

^{๑๔} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑/๒.

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๙/๔๘๘-๔๘๙.

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๓/๑๙๐.

(หมายถึงพระไตรปิฎกที่เหลืออีก ๔๔ เล่ม) จากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์นี้เองเราพอจะทราบที่มาที่ไปและเนื้อหาโดยสังเขปว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทยุคหนึ่งกำลังถูกรุมล้อมจากลัทธินิกายอื่นและถูกทำลายทางหลักธรรมอย่างมาก ซึ่งความทำลายดังกล่าวเป็นผลพวงมาตั้งแต่หลังสังคายนาครั้งที่ ๒ พระพุทธศาสนาได้แตกเป็นนิกายน้อยใหญ่ถึง ๑๘ นิกาย หลักธรรมที่นิกายอื่นหยิบยกมาถามมากเป็นพิเศษคืออนัตตา กรรม ผลของกรรม วิญญาณ และขันธ ๕ จะเห็นได้จากปัญหาเรื่องแรกที่คัมภีร์กถาวัดอุพพายามตอบคือเรื่องบุคคล (หรือบุคคลกถา บาลี)^{๑๘} วิธีการตอบปัญหาเรื่องนี้ดำเนินไปในลักษณะถามตอบอย่างเป็นขั้นตอน โดยเริ่มจากการถามตอบขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นละเอียดลุ่มลึก ซึ่งฝ่ายปรวาท^{๑๙} กับฝ่ายสกวาทที่ผลัดกันถามตอบปัญหาอย่างชนิดที่ฝ่ายไหนเหตุผลหนักแน่นก็เป็นฝ่ายชนะ ฝ่ายไหนที่เหตุผลไม่หนักแน่นก็พ่ายแพ้ไป การชนะหรือพ่ายแพ้มีความสำคัญมากเพราะนั่นคือความดำรงมั่นหรือล่มสลายแห่งลัทธินิกายของตน

การใช้เหตุผลแบบนี้จึงเป็นเสมือนปราการที่มีไว้สำหรับปกป้องศาสนธรรมของพระพุทธศาสนาในยุคหลังพุทธกาลที่มีความโดดเด่น แม้ว่าจะเป็นการที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงสนับสนุนให้พระสาวกนำไปใช้เพื่อเข้าถึงความจริงก็ตาม แต่ในแง่ของความเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์สำหรับเผยแพร่ธรรมปกป้องธรรมแล้วพระพุทธองค์คงไม่ปฏิเสธเพราะเกิดผลดีมากกว่าเสีย และวิธีการดังกล่าวก็เป็นที่ยอมรับทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และได้รับการบันทึกว่าเป็นพระไตรปิฎกเล่มหนึ่งในบทความนี้ผู้เขียนเห็นว่า ควรที่จะได้มีการศึกษาวิเคราะห์การใช้เหตุผลในทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันต่อไป

๒. ความหมายของการใช้เหตุผลโดยทั่วไป

การใช้เหตุผล มีท่านผู้รู้และตำราวิชาการให้ความหมายและนิยามศัพท์ไว้ไม่ต่างกันมากนัก ความหมายและนิยามศัพท์ดังกล่าวนี้แปลมาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า “ตฤก” และภาษาสันสกฤตแปลมาจากคำว่า “ตรรก” ในภาษาไทยนิยมใช้ในรูปของสันสกฤต คือ “ตรรก” และมักจะเทียบเคียงกับภาษาอังกฤษ คือ Logic ดังจะเห็นได้จากตำราและทัศนะของผู้รู้ดังต่อไปนี้

^{๑๘}ดูรายละเอียดใน อภิ.ก.(บาลี) ๓๗/๑-๑๓๘/๑-๖๙, อภิ.ก.(ไทย) ๓๗/๑-๑๓๘/๑-๑๐๘.

^{๑๙}ในคัมภีร์กถาวัดอุ พยาลงถึงกลุ่มภิกษุที่ถามตอบปัญหา ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือปรวาทิและสกวาทิ ปรวาทิหมายถึงภิกษุในนิกายวัชชีปัตตกะ นิกายสมมติยะ และพวกอัญญเดียรถีย์ที่ถือสัสตวาทะ (อภิ.ปญจ.อ.(บาลี) ๑/๑๒๙) ส่วนสกวาทิหมายถึงนิกายเถรวาทที่ยึดหลักคำสอนเดิม ไม่มีการประยุกต์เปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมหรือตัดทอนพระพุทธพจน์ (วิมตี.ฎีกา (บาลี) ๑/๓๘)

ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของ “การใช้เหตุผล” ผ่านรากศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตว่า ตรรก, ตรรกะ (ตักก) (แบบ) เป็นคำนาม หมายถึง ความตรึก, ความคิด (สันสกฤตมาจาก ตรก, บาลีมาจาก ตก) และนำเอาคำว่า “วิทยา” มาต่อท้ายคำว่า “ตรรก” จึงเป็น ตรรกวิทยา (ถ้าต่อแบบภาษาบาลีเป็น ตกกวิชชา หรือ ตักกวิชชา) เป็นคำนามหมายถึงตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยการคิดหาเหตุผลว่าจะสมเหตุสมผลหรือไม่ บางครั้งก็ใช้คำว่า ตรรกวิทยา แทน และตรงกับภาษาอังกฤษว่า Logic^{๒๐} จากความหมายและนิยามศัพท์ของราชบัณฑิตยสถานจะเห็นลักษณะ ๒ อย่างคือ (๑) เรื่องความคิดและความตรึกตรองของมนุษย์ (๒) เรื่องของศาสตร์ที่เกี่ยวกับเหตุผล อันเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งของวิชาปรัชญา

ขุนประเสริฐ คุภมาตรา ให้ความหมายของ “การใช้เหตุผล” จากคำ “ตรรกวิทยา” ดังนี้ ตรรกวิทยา ว่าด้วยเงื่อนไขและกฎเกณฑ์ต่างๆ ซึ่งจะต้องใช้ในการคิดหรือตรึกตรองหาเหตุผลอย่างถูกต้อง^{๒๑} จากความหมายนี้ทำให้เราเห็นลักษณะเฉพาะของการใช้เหตุผลว่าต้องดำเนินการไปตามเงื่อนไขและกฎเกณฑ์หรือจะเรียกว่า การใช้เหตุผลต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้จึงจะได้ข้อสรุปหรือความจริงที่ต้องการแสวงหา

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ให้ความหมายของ “การใช้เหตุผล” (ตรรก) คล้ายกับราชบัณฑิตยสถาน และได้้นำคำว่า “ศาสตร์” มาต่อท้าย “ตรรก” สมรสเป็น ตรรกศาสตร์ (Logic) แล้วให้ความหมายว่า “ศาสตร์ว่าด้วยกฎแห่งความคิด (Science of Law of Thought)” และได้อธิบายความต่อไปว่า บทนิยามนี้แม้ว่าจะให้ร่องรอยคุณลักษณะสามัญของวิชาตรรกศาสตร์อยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่แน่นอนนัก เพราะความคิดเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่นักจิตวิทยาศึกษาอยู่ และกระบวนการทางจิตนี้ก็ไม่ใช่วัตถุประสงค์ของนักตรรกศาสตร์ที่จะศึกษา อีกทั้งความคิดของคนในการดำเนินชีวิตประจำวันก็ไม่จำเป็นต้องใช้เหตุผลเสมอไป อีกความหมายหนึ่ง ตรรกศาสตร์เป็นศาสตร์ว่าด้วยการให้เหตุผล การให้เหตุผลเป็นการคิดที่ก่อให้เกิดบทสรุป ซึ่งได้มาจากข้อตั้ง หรือข้ออ้าง หรือข้อเสนอ (Premises) นักตรรกศาสตร์จะเกี่ยวข้องเฉพาะกับความถูกต้องแห่งกระบวนการที่สำเร็จเรียบร้อยแล้วเท่านั้น^{๒๒} จะเห็นได้ว่าความหมายของตรรกะที่ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ให้ไว้ก็ยังเป็นเรื่องของกระบวนการคิดตามกฎเกณฑ์ ซึ่งความหมายนี้เกี่ยวโยงไปถึงวิชาจิตวิทยา แต่เส้นแบ่ง

^{๒๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ.๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒๕.

^{๒๑}อ้างใน จำนงค์ ทองประเสริฐ, ตรรกศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗.

^{๒๒}จำนงค์ ทองประเสริฐ, ตรรกศาสตร์, หน้า ๔-๕.

ของตรรกะอยู่ที่ความถูกต้องแห่งกระบวนการคิดที่ได้ข้อสรุปแล้วเท่านั้น จะไม่สนใจกระบวนการคิดที่เป็นจิตสำนึกหรือจิตใต้สำนึกเหมือนจิตวิทยา

ศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ ให้ความหมายของ “การใช้เหตุผล” ไว้ว่า ตรรกวิทยา (logic) คือวิชาว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล มาจากรากศัพท์ภาษากรีกว่า logos แปลว่าคำพูด (word) และได้อธิบายเพิ่มเติมว่า นักปรัชญาจำนวนมากถือว่า ตรรกวิทยาเป็นเครื่องมือของปรัชญา หรือเป็นประตูนำเข้าสู่วิชาปรัชญา ทั้งนี้ก็เพราะว่าผู้ที่ศึกษาปรัชญาให้เข้าใจได้ จำต้องรู้กฎเกณฑ์การใช้เหตุผลเสียก่อน มิฉะนั้นจะเข้าใจประเด็นปัญหาของปรัชญาให้ถ่องแท้ไม่ได้^{๒๓} จากความหมายดังกล่าวนี้ทำให้เราทราบว่าการใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาความจริงของวิชาปรัชญาที่จะขาดเสียมิได้ เหมือนชาวประมงที่ต้องการจับปลาจะต้องมีแหหรืออวนที่มีประสิทธิภาพจึงจะสามารถจับปลาได้

อนึ่ง เจ้าชายสิทธัตถะในสมัยที่ยังทรงเป็นพระราชกุมารทรงมีความคิดในเชิงเหตุผลจากการสดับคำที่เป็นคาถาว่า “หญิงใดเป็นมารดาของพระกุมารนี้ หญิงนั้นดับทุกข์ได้ ชายใดเป็นบิดาของพระกุมารนี้ ชายนั้นดับทุกข์ได้ พระกุมารนี้เป็นพระสวามีของหญิงใด หญิงนั้นดับทุกข์ได้” นี้แล้วทรงดำริว่า พระนางก็สาโคตมีนี้ตรัสอย่างนี้ว่า หทัยของมารดา หทัยของบิดา หทัยของภริยา ดูเห็นอรรถภาพเห็นปานนี้อยู่ ย่อมดับทุกข์ได้ เมื่ออะไรหนอดับ หทัยจึงชื่อว่าดับทุกข์ได้ ที่นั่น พระโพลีสถ์ผู้มีน้ำพระทัยคลายกำหนดแล้วในกิเลสทั้งหลายได้ทรงมีพระดำริว่า เมื่อไฟคืออากะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโทสะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโมหะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ ก็มีได้ เมื่อความเร่าร้อนทั้งหลายในกิเลสทั้งปวงมีมานะและทิฏฐิเป็นต้น ดับแล้วขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้^{๒๔}

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึงตรรกศาสตร์พุทธศาสนาไว้ว่า ตรรกศาสตร์พุทธศาสนา (Buddhist Logic) ก็คือตรรกศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์อันมีพื้นฐานอยู่ที่แนวคิดของปราชญ์ฝ่ายมหายาน ซึ่งท่านเหล่านั้นต้องการอธิบายหลักพระพุทธศาสนาโดยวิธีตรรกศาสตร์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ตรรกศาสตร์พุทธศาสนาคือการอธิบายหลักธรรมของพระพุทธเจ้าหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนาด้วยวิธีการแห่งตรรกศาสตร์ หรือนำเอาหลักตรรกศาสตร์มาช่วยในการอธิบายหลักธรรมทางพุทธศาสนานั้นเอง^{๒๕} ทักษะของอาจารย์วคิน อินทสระคือตรรกเป็นเครื่องมืออธิบายธรรมให้กระจ่างชัดขึ้นในแง่เหตุและผล ซึ่งเป็นท่าทีที่แสดงให้เห็นการยอมรับและเปิดกว้างทางวิชาการ

^{๒๓}ศาสตราจารย์ กิริติ บุญเจือ, **ตรรกวิทยาทั่วไป**, (กรุงเทพฯพมทานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒)

หน้า ๑.

^{๒๔}พ.ช.อ.(บาลี) ๑/๙๑.

^{๒๕}วคิน อินทสระ, **ตรรกศาสตร์พุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯพมทานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘),

หน้า ๒๔.

จากที่กล่าวมาจึงพอสรุปความหมายของการใช้เหตุผลได้ว่า การใช้เหตุผล หมายถึง การคิดที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ การตรikirตรงอย่างมีเหตุผลเป็นศาสตร์อย่างหนึ่งของวิชาปรัชญาเพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ที่แท้จริง

๓. ความหมายของการใช้เหตุผลในพระพุทธศาสนา

การใช้เหตุผล (Reasoning) ในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่าความหมายมี ๒ ลักษณะ คือ

๑) การใช้เหตุผลแบบโลกีย์ปัญญา คือ การคิด การพิจารณา การตรikirตรงใช้เหตุผลเพื่อค้นหาความจริง ซึ่งในบทความนี้จะเน้นการใช้เหตุผลในสมัยที่เจ้าชายสิทโธตตะยังไม่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

๒) การใช้เหตุผลแบบโลกุตตรปัญญา หมายถึงการคิด การพิจารณา การตรikirตรงการใช้ถ้อยคำที่มีลักษณะเป็นเงื่อนไขในเชิงเหตุและผลเพื่อสื่อความหมายของคำสอนและตอบปัญหาต่างๆ ให้ผู้ฟังไตร่ตรองตามจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางกาย วาจาหรือใจ และทำให้เกิดผลประจักษ์ด้านความคิดและการกระทำทางกายวาจาในทางวินัยนี้จะเน้นการใช้เหตุผลในสมัยที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว

๑) **การใช้เหตุผลแบบโลกีย์ปัญญา** การใช้เหตุผลนี้มีร่องรอยการใช้มาตั้งแต่สมัยที่พระองค์ยังเป็นเจ้าชายสิทโธตตะ โดยเจ้าชายได้ทรงสดับภษิตของพระนางกิสาคโคตมิแล้วทรงดำริว่า “พระนางกิสาคโคตมินี้ตรัสอย่างนี้ว่า หทัยของมารดา หทัยของบิดา หทัยของปชชาติ ดูเห็นอัทภาพเห็นปานนี้อยู่ ย่อมดับทุกข์ได้ เมื่ออะไรหนอดับ หทัยจึงชื่อว่าดับทุกข์ได้” จากนั้น พระโพธิสัตว์ทรงดำริต่อไปว่า เมื่อไฟคือราคะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโทสะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโมหะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ ก็มีได้ เมื่อความเร่าร้อนคือกิเลสทั้งปวงมีมานะและทิฏฐิเป็นต้นดับแล้วขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ พระนางให้เราได้ฟังคำที่ดี ความจริงเราก็กำลังเกี่ยวแสวงหา นิพพานอยู่ เราควรจะทิ้งขรवासออกไปบวชและแสวงหานิพพานเสียวันนี้ทีเดียว^{๒๖} นอกจากนี้ยังปรากฏการคิดเชิงเหตุผลหลายแห่ง เช่น

ในโคตมสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก่อนแต่ตรัสรู้เมื่อเราเป็นโพธิสัตว์ยังไม่ได้ตรัสรู้ได้มีความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า โลกนี้ถึงความดับแค่นั้นจึงเกิดแก่ตายจืดและอุบัติ ก็บุคคลไม่รู้อุบายสลัดออกจากทุกข์คือขราและมรณะนี้เมื่อไร จึงจะพ้นจากทุกข์คือขราและมรณะนี้ได้”^{๒๗} จะเห็นได้ว่า ความคิด ความดำริ ความสงสัยทั้งหลายของพระองค์เป็นเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์คือการเกิดแก่เจ็บตายและการเกิดใหม่ ซึ่งล้วนเป็นความคิดในเชิงเหตุผล ความคิดในเชิงเหตุผลนี้เป็นระบบและมีความละเอียดมากขึ้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงดำริโยงกับคุณ (อัสสาท)

^{๒๖} พุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/๙๑-๙๒.

^{๒๗} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๐/๑๕-๑๖.

โทษ (อาทินวะ) และการสลัดออก (นิสสรณะ) จากธาตุ ๔ คือ ปลฐวิธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุและ วาโยธาตุ ดังที่พระองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลายก่อนแต่ตรัสรู้เมื่อเราเป็นโพธิสัตว์ยังไม่ได้ตรัสรู้ได้มีความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า อะไรเป็นคุณอะไรเป็นโทษของปลฐวิธาตุ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากปลฐวิธาตุ อะไรเป็นคุณอะไรเป็นโทษของอาโปธาตุ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากอาโปธาตุ อะไรเป็นคุณอะไรเป็นโทษของเตโชธาตุ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากเตโชธาตุ อะไรเป็นคุณอะไรเป็นโทษของวาโยธาตุ อะไรเป็นเครื่องสลัดออกจากวาโยธาตุ เรานั้นได้มีความดำริว่าสุขโสมนัสเกิดขึ้นเพราะอาศัยปลฐวิธาตุนี้เป็นคุณของปลฐวิธาตุ ปลฐวิธาตุเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความแปรผันเป็นธรรมดานี้เป็นโทษของปลฐวิธาตุ ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในปลฐวิธาตุนี้เป็นเครื่องสลัดออกจากปลฐวิธาตุ สุขโสมนัสเกิดขึ้นเพราะอาศัยอาโปธาตุ ... สุขโสมนัสเกิดขึ้นเพราะอาศัยเตโชธาตุ ... สุขโสมนัสเกิดขึ้นเพราะอาศัยวาโยธาตุ ... นี้เป็นคุณของวาโยธาตุ วาโยธาตุเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความแปรผันเป็นธรรมดานี้เป็นโทษของวาโยธาตุ ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในวาโยธาตุนี้เป็นเครื่องสลัดออกจากวาโยธาตุ ภิกษุทั้งหลายตราบใดเรายังไม่รู้คุณโดยความเป็นคุณโทษโดยความเป็นโทษและเครื่องสลัดออกโดยความเป็นเครื่องสลัดออกจากธาตุ ๔ ประการนี้ ตามความเป็นจริง ตราบนั้นเราก็ปฏิญาณไม่ได้ว่าเป็นผู้ได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก...เมื่อใดเรารู้คุณโดยความเป็นคุณโทษโดยความเป็นโทษและเครื่องสลัดออกโดยความเป็นเครื่องสลัดออกจากธาตุ ๔ ประการนี้ตามความเป็นจริงเมื่อนั้นเราจึงปฏิญาณได้ว่าเป็นผู้ได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก..อนึ่ง ญาณและทัสสนะ^{๒๘} เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่าวิมุตติของเราไม่กำเริบชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายบัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก^{๒๙}

ในโพธิราชกุมารสูตร พระพุทธเจ้าได้สนทนากับโพธิราชกุมารในเชิงเหตุผลเกี่ยวกับการแสวงหาทางอันประเสริฐคือความสงบอย่างยิ่งซึ่งโพธิราชกุมารได้กราบทูลว่า **บุคคลจะไม่ประสบความสำเร็จด้วยความสุขแต่บุคคลจะประสบความสำเร็จด้วยความทุกข์เท่านั้น** พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์ทรงเคยมีแนวคิดเช่นนี้เหมือนกัน ดังนั้นพระองค์จึงได้ออกผนวชตั้งแต่ยังเป็นหนุ่มแข็งแรงมีเกศาดำสนิทอยู่ในปลฐมว้ย เมื่อพระราชมารดาและพระราชบิดาไม่ทรงปรารถนาจะให้ผนวชมีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตรทรงกันแสงอยู่ จึงโกนผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกจากวังบวชเป็นบรรพชิตได้เข้าไปหาอาฬารดาบสกาลามโคตรเพื่อประพาศพิตรพรมจรรย์^{๓๐}

^{๒๘} ญาณและทัสสนะในที่นี้หมายถึงปัจเจกขณญาณคือญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวนมรรคผลกิเลสที่ละได้แล้วและนิพพาน (ส.นิ.อ.(ไทย)๒/๑๑๖/๑๗๓)

^{๒๙} ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๑๑๕/๒๐๖.

^{๓๐} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๒๖-๓๒๗/๓๙๔-๓๙๕.

ข้อความที่ว่า บุคคลจะไม่ประสบความสำเร็จด้วยความสุข แต่จะประสบความสำเร็จได้ด้วยความสุขเท่านั้น เมื่อพิจารณาในแง่ของการใช้เหตุผลหรือตรรกแล้ว โปธิราชกุมารอาจได้รับแนวคิดนี้มาจากนิครนถ์ หรือศาสนาเซน เพราะเซนเน้นการบำเพ็ญตบะ การทรมานร่างกายให้ได้รับทุกข์อย่างแสนสาหัสจึงจะสามารถหลุดพ้นได้ การมีความคิดที่จำกัดว่า จะต้องบำเพ็ญตบะเท่านั้นจึงจะประสบความสำเร็จได้ นับว่าเป็นการใช้เหตุผลที่สุดโต่งไปอีกด้านหนึ่ง ขณะที่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงยอมรับว่า เคยมีแนวคิดอย่างนี้เหมือนกัน เมื่อนำแนวคิดนี้มาเป็นฐานในการแสวงหาความจริงจนกระทั่งนำไปสู่การทรมานตนอย่างอุกฤษฏ์จนเกือบเอาชีวิตไม่รอดยังไม่ประสบความสำเร็จ พระองค์จึงเปลี่ยนแนวคิดใหม่ตั้งข้อความในพระสูตรตอนหนึ่งว่า

ราชกุมารอาตมภาพนั้นมีความดำริว่า “สมณะหรือพรหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตเสวยทุกข์เวทนากล้าแข็งหยาบเผ็ดร้อนที่เกิดขึ้นเพราะความเพียร ทุกขเวทนานั้นอย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ไม่เกินกว่านี้ไป สมณะหรือพรหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตเสวยทุกข์เวทนากล้าแข็งหยาบเผ็ดร้อนที่เกิดขึ้นเพราะความเพียร ทุกขเวทนานั้นอย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ไม่เกินกว่านี้ไป สมณะหรือพรหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบันเสวยทุกข์เวทนากล้าแข็งหยาบเผ็ดร้อนที่เกิดขึ้นเพราะความเพียร ทุกขเวทนานั้นอย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ไม่เกินกว่านี้ไป แต่เรายังมิได้บรรลุญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถพิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ด้วยทุกกรกิริยาอันเผ็ดร้อนนี้ จะพึงมีทางอื่นเพื่อการตรัสรู้บ้างไหม” อาตมภาพจึงมีความดำริว่า “เราจำได้อยู่เมื่อคราวงานของท้าวสักกาทิบัติซึ่งเป็นพระราชบิดาเรานั่งอยู่ที่ต้นหว้าอันร่มเย็นได้สังเกตเห็นจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วบรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิจารณ์ ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ทางนั้นเพียงเป็นทางแห่งการตรัสรู้หรือหนอ” อาตมภาพมีความรู้แจ้งที่ตามระลึกด้วยสติว่า “ทางนั้นเป็นทางแห่งการตรัสรู้” อาตมภาพจึงมีความดำริว่า “เรากลัวความสุขที่เว้นจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายหรือ” อาตมภาพก็ดำริว่า “เราไม่กลัวความสุขที่เว้นจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายเลย” ราชกุมารอาตมภาพจึงมีความดำริต่อไปว่า “เราผู้มีกายชubbพอมมากอย่างนี้จะบรรลุความสุขนั้นไม่ใช่ทำได้ง่ายเลย ทางที่ดีเราควรกินอาหารหยาบคือข้าวสุกและขนมกุมมาส” อาตมภาพก็ฉันอาหารหยาบคือข้าวสุกและขนมกุมมาส ครั้งนั้นภิกษุปัญจวัคคีย์เฝ้าบำรุงอาตมภาพด้วยหวังว่า “พระสมณโคตมบรรลุธรรมได้จักบอกธรรมนั้นแก่เราทั้งหลาย” เมื่อใดอาตมภาพฉันอาหารหยาบคือข้าวสุกและขนมกุมมาสเมื่อนั้นภิกษุปัญจวัคคีย์นั้นก็เฝ้าหน้าจากไปด้วยเข้าใจว่า “พระสมณโคตมมักมากคลายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากเสียแล้ว” ราชกุมารอาตมภาพฉันอาหารหยาบให้ร่างกายมีกำลังสังขารจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วบรรลุปฐมฌานที่มี วิตก วิจารณ์ ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่เพราะวิตก วิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานมีความผ่อนคลายในกาย ในมีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไปมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอรិยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข” เพราะละสุขและทุกข์ได้เพราะโลภณัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุขมี

สติบริสุทธิเพราะอุเบกขาอยู่^{๓๑}

จะเห็นได้ว่า การมีความคิดเชิงเหตุผลที่ผิดทาง ทำให้พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญทุกกรกิริยานานถึง ๖ ปี แต่เมื่อเปลี่ยนแนวคิดแบบใหม่ หรือใช้เหตุผลแบบใหม่ คือ บุคคลสามารถประสบความสุขด้วยความสุขก็ได้ ดังนั้น พระองค์จึงได้สอนให้สาวกเว้นจากอัตตภิสมถานุโยคเป็นครั้งแรก เพื่อลดความเนิ่นช้าในการบรรลุธรรม และด้วยวิธีการปฏิบัติแบบพระองค์นี้เป็นการสวนกับกระแสแนวคิดของเซนและพราหมณ์หลายสำนัก ทำให้พระพุทธองค์ถูกต่อต้าน แม้กระทั่งปัญจวัคคีย์เองก็ต่อต้าน แสดงให้เห็นว่าการคิดแบบเซน หรือการใช้เหตุผลแบบนี้มีแพร่หลายมากทีเดียว แต่ในที่สุดด้วยเหตุผลเป็นที่ประจักษ์ทั้งคำพูดและการกระทำของพระพุทธเจ้า ปัญจวัคคีย์จึงเชื่อและยอมรับฟังธรรมตรีกตรองไปตามกระแสธรรมที่มีความเป็นเหตุเป็นผลจนได้บรรลุอรหัตตผลเป็นพระสาวกอย่างสมบูรณ์

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การใช้เหตุผลแบบโลกีย์ปัญญา มีความเป็นไป ๒ ทาง คือ ๑) เป็นเบื้องต้นของการปฏิบัติเพื่อค้นหาความจริง ๒) อาจทำให้เสียเวลาเกิดความเนิ่นช้าในการแสวงหาความจริง จนนำไปสู่การไม่ประสบความสุข

๒) การใช้เหตุผลแบบโลกุตตรปัญญา การใช้เหตุผลนี้เริ่มมาตั้งแต่ครั้งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ ซึ่งในเบื้องต้นเป็นการใช้เหตุผลในระดับความคิด โดยพระองค์พิจารณาทบทวนปัจจุสมุขปาทแบบอนุโลมและปฏิโลม การพิจารณาปัจจุสมุขปาทอย่างนี้เป็นการคิดในเชิงเหตุผล โดยที่อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร และสังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ.. จนกระทั่งถึงชาติเป็นปัจจัยให้เกิด ชรา มรณะ โสกะ ปริเวหา ทุกข์ โทมนัส อุปายาส การพิจารณาปัจจุสมุขปาทแบบอนุโลมทำให้ทราบสาเหตุแห่งทุกข์ตลอดสาย ในการพิจารณาแบบปฏิโลม พิจารณาว่า เพราะอวิชชาดับไม่เหลือด้วยวิราคะ(มรรค) สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ จนกระทั่งถึงเพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเวหา ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จึงดับ เมื่อพิจารณาทั้งอนุโลมและปฏิโลมแต่ละครั้งเสร็จแล้ว ทรงเปล่งอุทานว่า

เมื่อใดแลธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่
เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมลึกลงไป
เพราะมารู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ

^{๓๑}ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๓๕-๓๓๖/๔๐๔-๔๐๖.

อุทานคาถานี้กล่าวไว้ชัดเจนว่า ความสงสัยทั้งปวงสิ้นไปเพราะรัฐธรรมนูญพร้อมทั้งเหตุ โดยพระบาลีท่านใช้คำว่า “ยโตปชานาติ สเหตุมม” ต่อมาในเวลาปัจฉิมยามก็ทรงพิจารณาทบทวน ปฏิจจสมุปบาทเหมือนเดิม แต่คราวนี้ทรงเปล่งอุทานว่า

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่
เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป
เพราะได้รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย

พระบาลีบทสุดท้ายของคาถานี้ มีว่า “ยโตชยํ ปจฺจยาณํ อเวทิกิ” และในเวลาปัจฉิมยาม พระองค์ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาทอีก แล้วทรงเปล่งอุทานว่า

เมื่อใดแลธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่
เมื่อนั้นพราหมณ์นั้นย่อมกำจัดมารและเสนาเสียได้
ดูจพระอาทิตย์อุทัยขึ้นสาดส่องท้องฟ้าให้สว่างไสวฉะนั้น

จะเห็นได้ว่า การพิจารณาปฏิจจสมุปบาทแบบอนุโลมและปฏิโลม แสดงให้เห็นถึงระบบความคิดในเชิงเหตุผลของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นการคิดเชิงเหตุผลที่บริสุทธิ์ เพราะรู้แจ้งในธรรม รัฐธรรมนูญพร้อมทั้งเหตุแห่งธรรม รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลายและแสงสว่างแห่งปัญญาก็เกิดขึ้นดูจพระอาทิตย์อุทัยฉะนั้น

เมื่อความคิดของพระศาสดาผู้ตรัสรู้แจ้งแห่งสังขธรรมมีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลอย่างนี้ จึงมีผลทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปในเชิงเหตุผล จะเห็นได้จากการเริ่มประกาศศาสนาแก่พระปัญจวัคคีย์ พระองค์ทรงเริ่มใช้วิธีการประกาศในเชิงเหตุผลทันที

หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วและพิจารณานุคคผลที่จะรัฐธรรมนูญของพระองค์ได้แล้ว พระองค์ได้เสด็จไปโปรดพระปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งในเบื้องต้นพระปัญจวัคคีย์ยังไม่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และเป็นพระอรหันต์ มีการโต้วาทะกันไปมา ซึ่งลักษณะการโต้วาทะนี้แสดงให้เห็นการใช้เหตุผลอยู่ด้วย ดังคำของพระปัญจวัคคีย์และพระพุทธเจ้าได้ตอบกันว่า อาวุโสโคดมแม้ด้วยจริยานั้นแม้ด้วยปฏิบัติทานนั้น แม้ด้วยทุรกกริยานั้น พระองค์ก็ยังมีได้บรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ บัดนี้พระองค์เป็นผู้มักมากคลายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก ไฉนจักบรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถได้เล่า

นี่คือมรดกทางความคิดที่ลัทธิธรรมานตนหรือกลุ่มของศาสนาเช่นมีต่อเหล่าปัญจวัคคีย์อย่างมากจนไม่ยอมรับพระพุทธเจ้า โดยเหตุผลหลักที่ไม่ยอมเชื่อก็คือ ปัญจวัคคีย์มีแนวคิดอยู่ว่า การที่จะ

บรรลุลุตตริมนุสสรธรรมได้ต้องบำเพ็ญตบะอย่างยิ่งยวด หรือการจะประสบความสุขอันเป็นอมตะได้ก็ด้วยความทุกข์ยวดยิ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงคลายความเพียรหันมาฉันอาหาร จึงเท่ากับว่าพระองค์จะประสบความสุขด้วยความสุขนั้นเป็นไปไม่ได้ อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าไม่ทรงละความพยายาม ทรงใช้พระดำรัสแบบเรียบง่ายยืนยันในสิ่งที่ทรงกระทำและบอกสิ่งใหม่ที่ได้พบเห็นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตไม่เป็นคนหมกมุ่น ไม่ได้คลายความเพียร ไม่ได้เวียนมาเพื่อความเป็นคนหมกมุ่น ภิกษุทั้งหลายตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเงี้ยวโสตสดับเราได้บรรลุอมตธรรมแล้วจะสั่งสอนจะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนไม่นานนัก ก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้”^{๓๒}

เหตุผลที่พระองค์ตอบคือทรงยืนยันว่า ไม่เป็นคนหมกมุ่น ไม่ได้คลายความเพียรและไม่เวียนมาเพื่อความเป็นคนหมกมุ่น นั่นคือทรงทำความเพียรอย่างที่ปัญญาจักคิย์เห็น^{๓๓} นั่นแหละแล้วพระองค์ก็ทรงสามารถตรัสรู้อมตธรรมเป็นอรหันต์สัมมาสัมพุทธะ และประโยคที่น่าสนใจอีกต่อมาก็คือพระดำรัสที่ว่า ถ้าปฏิบัติตามที่พระองค์สอนไม่ช้านานก็จักสามารถบรรลุประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่บรรดาบรรพชิตต้องการในปัจจุบันนี้เอง

อย่างไรก็ตาม ในเบื้องต้นท่าทีของปัญญาจักคิย์ยังลังเลสงสัย การที่พระปัญญาจักคิย์ไม่เชื่อว่าพระสมณโคดมว่าเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบนั่นคือ การที่จะเป็นพระอรหันต์และบรรลุธรรมได้ต้องปฏิบัติทุกกริยาที่เคร่งครัดตามแบบอย่างของพรหมณ์ทั้งหลายในอดีต แต่นี่พระสมณโคดมกลับทำตรงกันข้าม จึงไม่น่าเชื่อว่าจะได้ตรัสรู้อมตธรรม แม้พระพุทธเจ้าจะทรงยืนยันว่าได้ตรัสรู้อมตธรรมแล้วถึง ๒-๓ ครั้ง พระปัญญาจักคิย์ก็ยังไม่เชื่ออยู่นั่นเอง ในที่สุดพระองค์ได้ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอยังจำได้หรือไม่ว่าถ้อยคำเช่นนี้เราได้เคยกล่าวในกาลก่อนแต่” พระปัญญาจักคิย์กราบทูลว่า “ถ้อยคำเช่นนี้ไม่เคยได้ฟังมาก่อนพระพุทธเจ้าข้า” คราวนี้พระปัญญาจักคิย์ยอมเชื่อด้วยดี

การใช้เหตุผลในเชิงความคิดสมัยก่อนตรัสรู้ นี่เป็นการใช้เหตุผลตามแนวของศาสนาเซน คือ เซนมีแนวความคิดและความเชื่อว่า การจะบรรลุโมกษะได้จะต้องบำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้า มีการ

^{๓๒}วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๒/๑๙.

^{๓๓}ในที่นี้พึงทราบว่ ความเพียรต่อนั้นเป็นความเพียรอีกแบบหนึ่งซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเลิกทุกกริยา แล้วมาดำเนินตามทางสายกลางคือมาเสวยพระกระยาหาร จนร่างกายกระปรี้กระเปร่ามีกำลัง จากนั้นก็ทรงฝึกฝนทางจิตจนบรรลุอมตธรรม

ทรมานตนด้วยวิธีการต่างๆ คำสอนของเซนมีอิทธิพลต่อนักบวชและนักพรตทั้งหลายในสมัยนั้นอย่างกว้างขวาง แนวคำสอนนี้ก็ปรากฏในพระพุทธรคสชา จะเห็นได้จากโพธิราชกุมารสูตรได้กล่าวถึงวิธีการของเซน โดยมีข้อความว่า **บุคคลจะไม่ประสบความสุขด้วยความสุข แต่บุคคลจะประสบความสุขด้วยความทุกข์เท่านั้น**

ตรรกแบบนี้เป็นสิ่งที่ยังปฏิเสธและอาจมีความหมายถึงตรรกของพราหมณ์ทั้งหลายด้วย ส่วนตรรกของพระองค์ เป็นตรรกแบบทางสายกลาง ที่ทรงได้จากตรรกแบบนี้ หรืออาจเรียกว่าเป็นตรรกแบบพลิกด้านหนึ่ง เขียนเป็นประโยคได้ดังนี้

บุคคลจะบรรลุความสุขได้ด้วยความสุขคือทรมานตนเอง พระโพธิสัตว์และฤๅษีทั้งหลายบำเพ็ญทุกรกิริยาดังนั้น พระโพธิสัตว์และฤๅษีทั้งหลายต้องบรรลุความสุข (อมตธรรม) แน่นอนหรือไม่ก็เขียนในเชิงปฏิเสธว่า

บุคคลจะไม่ประสบความสุขด้วยความสุข พระสมณโคดมไม่ทำทุกรกิริยาเสียแล้ว

ดังนั้น พระสมณโคดมไม่บรรลุอมตธรรมแน่นอน

ในโพธิราชกุมารสูตรมีลักษณะการใช้เหตุผลในการแสวงหาความจริง โดยที่โพธิราชกุมารคิดว่าบุคคลจะต้องประสบความสุขจึงจะได้ความสุข หรือต้องแสวงหาความสุขด้วยการทรมานตนเสียก่อน เมื่อมีแนวคิดอย่างนี้จึงเกิดการบำเพ็ญตบะอย่างอภิกษุณีในรูปแบบต่างๆ ซึ่งพระพุทธรคทรงเคยทดลองมาแล้ว แต่ไม่ประสบความสำเร็จตามที่เขาสอนไว้ เมื่อพิจารณาว่าไม่ใช่ทางจึงเปลี่ยนแนวคิดใหม่ หันมาแสวงกัตตาทหารจนนำไปสู่การบรรลุธรรมในที่สุด

๔. บทสรุป

ผู้เขียนพิจารณาเห็นว่าสิ่งที่พระพุทธรคเจ้าเปลี่ยนแนวคิดจากการแสวงหาโมกษะแบบเซน มาเป็นแนวของพระองค์เองคือมัชฌิมาปฏิปทาครั้งนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญอย่างยิ่งใหญ่สำหรับมวลมนุษยชาติ มิฉะนั้นแล้วพระองค์ก็ไม่อาจบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ และหากพระองค์ปฏิบัติตามแบบเซนแล้วบรรลุโมกษะ ชาวพุทธทั้งหลายคงจะต้องดำเนินตามแบบอย่างที่ว่าพระองค์ทรงเคยปฏิบัติตัวอย่างแน่นอน นั่นคือพุทธบริษัทสี่ต้องบำเพ็ญตบะแบบเซน ครั้งนี้นับว่าเป็นพระปรีชาสามารถและความโศกดีของชาวพุทธที่พระพุทธรคเจ้าทรงเปลี่ยนแนวคิดแสวงหาความจริงมาเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ชาวพุทธจึงได้ถือปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมกับความสามารถของตน

การเปลี่ยนแนวคิดช่วงนี้นับว่าสำคัญมาก จึงนำพุทธดำรัสที่ตรัสแก่โพธิราชกุมารมานำเสนอ ดังนี้

ราชกุมาร อาตมภาพจึงมีความดำริต่อไปว่า “เราผู้มีกายชubbพอมมากอย่างนี้ จะบรรลุลุความสุขนั้นไม่ใช่ทำได้ง่ายเลย ทางที่ดี เราควรกินอาหารหยาบ คือข้าวสุกและขนมกุ่มมาส” อาตมภาพก็ฉันอาหารหยาบคือข้าวสุกและขนมกุ่มมาส ครั้งนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์เฝ้าบำรุงอาตมภาพ ด้วยหวังว่า “พระสมณโคตมบรรลุธรรมได้ จักบอกธรรมนั้นแก่เราทั้งหลาย” เมื่อใด อาตมภาพฉันอาหารหยาบคือข้าวสุก และขนมกุ่มมาส เมื่อนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์นั้น ก็เบื่อหน่าย จากไปด้วยเข้าใจว่า “พระสมณโคตมมักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากเสียแล้ว” อาตมภาพฉันอาหารหยาบให้ร่างกายมีกำลัง สกัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุขมีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่

เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนเหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ อาตมภาพน้อมจิตไปเพื่ออุปเพณีสถาบันุสติญาณ จุตูปปาตญาณ ...อาสวัชฌญาณ จึงได้บรรลอรหัส ๔ และรู้ว่าจิตหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงอาตมภาพ บรรลุวิชาที่ ๓ นี้ ในปัจฉิมยามแห่งราตรี กำจัดอวิชชาได้แล้ว วิชชาที่เกิดขึ้น กำจัดความมืดได้แล้ว ความสว่างก็เกิดขึ้น เหมือนบุคคลผู้ไม่ประมาทมีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่^{๓๔}

ผลแห่งการเปลี่ยนแนวคิดจากการใช้เหตุผลแบบเซนมาเป็นเหตุผลแบบมัชฌิมาปฏิบัติ

ผลแห่งการเปลี่ยนแนวคิดซึ่งผู้เขียนมองว่าเป็นการเปลี่ยนตรรกแบบเซน หรือตรรกแบบ อัตตทกิลมถานุโยค มาเป็นตรรกแบบมัชฌิมาปฏิบัติครั้งนี้ถือเป็นประวัติศาสตร์สำคัญยิ่งที่ชาวพุทธพึงระลึกเสมอว่า แนวคิดและอุดมการณ์ทั้งหลายในอดีต หากบุคคลยึดถือโดยปราศจากปัญญาไตร่ตรอง ย่อมกลายเป็นการยึดถือที่เรียกว่าลัทธิพตปรามาสทันที

^{๓๔}ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๓๕-๓๓๖/๔๐๔๔๐๖.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๐.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิริติ บุญเจือ. **ตรรกวิทยาทั่วไป.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **สายแรงแห่งนักคิด.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : ชัดเชดส์มีเดีย, ๒๕๔๙.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ตรรกศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

วศิน อินทสระ. **ตรรกศาสตร์พุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘.

สมักร บุราวาศ. **ปัญญาวิวัฒน์ เล่ม ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๒๕.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ปรัชญากรีก.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๒.

เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน. **ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน.** แปลโดย เสน่ห์ จามริก. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

Sperry, R.W. Hemisphere. **Disconnection and unity in conscious awareness.** American Psychologist, 1968 .

พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาปาณาติบาต
ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
**Buddhist Ethics and the Problems of
Pānatipāta in Theravāda Buddhism**

พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)

Phra Somchai Payogo (Damnoen)

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการนำเสนอว่าพุทธจริยศาสตร์จะตอบปัญหาเรื่องปาณาติบาตได้อย่างไร การกระทำอย่างไรจัดเป็นปาณาติบาต และการกระทำอย่างไรไม่จัดเป็นปาณาติบาต ตลอดจนเกณฑ์การวินิจฉัยโทษของปาณาติบาต เพราะว่าทุกชีวิตย่อมมีความรักชีวิต ไม่อยากตาย ไม่อยากให้ใครมาทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตตนเอง เนื่องจากการกระทำของบุคคลเปรียบเสมือนเครื่องบงบอกอุปนิสัย เมื่อกระทำในสิ่งใดต้องมีการหวังผลจากการกระทำนั้น ระบบจริยธรรมจึงต้องเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิต เพื่อชี้แนวทางในการประพฤติปฏิบัติและเป็นหนทางแห่งความเจริญรุ่งเรืองในทิศทางที่ถูกต้อง เพราะว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม เมื่ออยู่ร่วมกันในสังคมก็ย่อมต้องการความสงบสุขหรือสันติสุข จึงต้องมีการพัฒนาตนจะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าในทุกด้าน เมื่อสามารถพัฒนาตนให้มีสติปัญญา มีคุณภาพที่ดีแล้ว ก็จะนำพาสังคมไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในทิศทางที่ถูกต้องสืบต่อไป

Abstract

This article presents show that Buddhist ethics will answer Taking life (Pāṇātipāta) problem? However, actions are considered to be Taking life (Pāṇātipāta) and actions not considered to be Taking life (Pāṇātipāta), as well as diagnostic criteria of punishment. Due to loving lives, everybody doesn't want to die and not to let anyone destroy or molest their lives. Owing to human-beings' action like the physical characteristics, doing any actions means waiting for the result of that actions. System ethics need to have important roles in life to point guidelines for practical action and the way of the prosperity in the correct direction, because humans are social animals. When combined in a society inevitably requires tranquility or serenity. Must have their development will cause a prosperous progress in all aspects? When human-beings can develop their intellect, have good quality, so they will deliver the society to flourish in the direction that is needed to succeed.

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนาสอนว่าการฆ่าสัตว์ เป็นการกระทำปาณาติบาตเพราะทุกชีวิตย่อมมีธรรมชาติอย่างหนึ่งเหมือนกันหมด คือ ความรักชีวิต อยากมีชีวิตอยู่ อย่างปลอดภัยไร้ทุกข์ ไม่อยากตาย ไม่อยากให้ใครมาทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตตนเอง โดยธรรมชาติแล้วจึงถือว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหลายไม่ควรทำลายชีวิตของกันและกัน หรือที่เรียกว่า การกระทำปาณาติบาต ซึ่งเป็นการฆ่าสัตว์ หรือทำชีวิตให้ตกลงไป^๑ เพราะว่าการกระทำของบุคคลเปรียบเสมือนเครื่องบงกชอุปนิสัย เมื่อกระทำในสิ่งใด ต้องมีการหวังผลจากการกระทำนั้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ยาหิสัง วปะเต พิชัง ตาหิสัง ลปะเต ผลัง กลุณณการี กลุณณัง ปาปะการี จ ปาปะกั นุคคัลหว่านพิชชะเนได ย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว”^๒

^๑ อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๘/๓๓๐.

^๒ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

มนุษย์มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอยู่ด้วยกันเป็นหมู่คณะ ไม่สามารถจะอยู่โดดเดี่ยวตามลำพังได้ นับตั้งแต่ระดับสถาบันครอบครัว สถาบันชาติ จนถึงระดับโลก การอยู่รวมกันของสังคมมนุษย์ ส่งผลให้มนุษย์ต่างจากสัตว์อื่น เพราะรู้จักไตร่ตรองด้านหลักแห่งเหตุผล มีจิตสำนึกรับผิดชอบชีวิต ใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ แต่ถ้าใช้ชีวิตไม่สอดคล้องกับธรรมชาติไม่อาจถือว่าเป็นการใช้ชีวิตที่ถูกต้อง^๓ จำเป็นจะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี เมื่ออยู่รวมกันเป็นสังคมใหญ่ จะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดเวลา ถ้าหากไม่สามารถจะบริหารความสัมพันธ์กันได้แล้ว ความสงบสุขในการอยู่รวมกันก็ไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้ ถึงแม้ว่าทุกคนต่างก็มีข้อบกพร่องอยู่ก็ตาม แต่ถ้าหากรู้จักหลักในการอยู่ร่วมกันพร้อมทั้งได้ปฏิบัติตามหลักการนั้นแล้วก็จะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข จึงต้องมีกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ในส่วนของบ้านเมืองมีกฎหมายเป็นเกณฑ์ตัดสินสำคัญในการควบคุมความประพฤติของมนุษย์ ซึ่งการอยู่รวมกันเป็นสังคม กติกาในการอยู่รวมกันถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญ^๔ เนื่องจากการอยู่รวมกันเป็นสังคมหรือยึดถือประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งถือว่าดำเนินตามเจตนารมณ์สังคมนิยมของธรรมชาติ หากมีการปฏิบัติที่ขัดกับประเพณีที่วางไว้ จะทำให้เกิดความขัดแย้ง ขัดเคืองความรู้สึกซึ่งกันและกัน การมีกฎเกณฑ์มารยาทในสังคมเป็นบรรทัดฐานให้บุคคลดำเนินชีวิตได้อย่างสันติสุข ถ้าหากมีการละเมิดก็จะได้รับการลงโทษตามที่สังคมนั้นได้วางกฎเกณฑ์ หรือมีเกณฑ์ในการตัดสินที่สำคัญในการควบคุมพฤติกรรมต่างๆ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เนื่องจากมนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์อื่นๆ มีรูปแบบในการดำเนินชีวิต พัฒนาความรู้โดยอาศัยสติปัญญา ใช้ความรู้นั้นเพื่อเอาชนะธรรมชาติ เพราะมนุษย์ทุกคนมีศักยภาพ มีความสามารถในตัวเอง^๕ สามารถปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้ในกรณีเอาชนะไม่ได้ โดยมีความเข้าใจและรู้แนวทางในทางปฏิบัติ^๖ สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีกับคนในสังคม หลักธรรมวินัยต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา ล้วนให้ความสำคัญกับประเด็นปัญหาจริยธรรมว่าด้วยปาณาติบาต ซึ่งจะเห็นได้ทั้งในแง่ธรรมและวินัยในแง่ธรรมถือว่าสิ่งมีชีวิตทุกชนิดควรมีเมตตากรุณาต่อกัน หรือสมัยปัจจุบันถือว่า สัตว์ทุกชนิดต่างมีสิทธิในชีวิตของตนเอง ซึ่งบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่นไม่มีสิทธิ์ไปตัดรอน ทำลาย ชัดขวางหรือฆ่าชีวิตนั้น

^๓ สมภาร พรหมทา, **มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕-๘๖.

^๔ สมภาร พรหมทา, **พุทธปรัชญา : มนุษย์ สังคม และ ปัญหาจริยธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๕๒๔.

^๕ Walpola Sri Rahula, **What the Buddha Taught**, 5th ed., (Thailand : Haw Trai Printing, 2006), p.1, พระดิล्ली ราหุล, **พระพุทธเจ้าสอนอะไร**, แปลโดย รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษรและคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓.

^๖ Bhikkhu Bodhi, **The Noble Eightfold Path**, (Kandy : BPS., 1999), p. xii.

ดังนั้น การฆ่าสัตว์ หรือการทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์อื่นในทางพระพุทธศาสนา จึงมีโทษทั้งในทางวินัยและในทางธรรม ในทางวินัยมีค่าเท่ากับกำลังละเมิดชีวิตสัตว์อื่นๆ ในสังคม ในทางธรรมมีค่าเท่ากับกำลังละเมิดคุณธรรม มโนธรรมและจริยธรรมอันตั้งงามในตัวเองให้ด้อยค่าลงไป โทษดังกล่าวครอบคลุมถึงทั้งในระดับบรรพชิตและคฤหัสถ์ การทำลายชีวิตถือว่าเป็นบาป เป็นการกระทำที่ชั่ว เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสตำหนิโทษไว้ การฆ่าทำลายชีวิตมนุษย์ เรียกว่าเป็นกรรมหนักประเภทหนึ่ง ในบรรดากรรมหนัก ๕ ประเภท^๗ พระสงฆ์หากทำลายชีวิตมนุษย์ เป็นผู้ต้องอาบัติหนักหรือปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ ฉะนั้น จึงต้องงดเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เนื่องจากชีวิตแต่ละชีวิตต้องการความเป็นอยู่ที่เป็นสุข เมื่อพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับประเด็นปัญหา ปาณาติบาตนี้มาก ตรชนกถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายมนุษย์ และสัตว์ อันเป็นสิ่งมีชีวิต จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาประเด็นปัญหาว่าด้วยปาณาติบาตตามแนวพุทธจริยศาสตร์ว่ามีขอบเขตและความหมายอย่างไร การกระทำเช่นใดจัดเป็นปาณาติบาต การกระทำเช่นใดไม่จัดเป็นปาณาติบาต ในปาณาติบาตมีขอบเขตและความหมายแค่ไหนเพียงใด และที่สำคัญโทษของปาณาติบาต มีอะไรบ้าง ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาครั้งนี้

การศึกษาเรื่องปาณาติบาตในพระพุทธศาสนาเถรวาทครั้งนี้ ผู้ศึกษามีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษานิยามความหมายของปาณาติบาตและเพื่อศึกษาเกณฑ์การวินิจฉัยโทษของปาณาติบาต สำหรับประโยชน์ในการศึกษาครั้งนี้คือ ได้ทราบนิยามความหมายชัดเจนมากยิ่งขึ้น และได้ทราบเกณฑ์การวินิจฉัยโทษของปาณาติบาต การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์เชิงเอกสารโดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือ ตำรา และเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เมื่อได้ข้อมูลในส่วนนี้แล้ว ก็จะได้นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์ แยกแยะประเด็น และอธิบายตามแนวคิดและวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับพุทธจริยศาสตร์กับปัญหาปาณาติบาตในพระพุทธศาสนาเถรวาท และขั้นสุดท้ายสรุปผลการศึกษา นำเสนอรายงานการค้นคว้าต่อไป

^๗อนันตริยกรรม ๕ คือ มาตุฆาต (ฆ่ามารดา) ปิตุฆาต (ฆ่าบิดา) อรหันตฆาต (ฆ่าพระอรหันต์) โลหิตุปบาท (มีจิตประทุษร้ายทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้ห้อด้วยจิตคิดร้าย) และสังฆฆาต (ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน) ; อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๔๑/๕๕๕.

๒. นิยามและความหมายของปาดนาติบาด

ปาดนาติบาดมาจากภาษาบาลีว่า “ปาดนาติปาโต” คํพท์นี้เป็นคําสมาส ประกอบขึ้นจาก ๒ คํพท์ คือ “ปาดน” และ “อติปาติ แต่ละคํามีความหมายดังต่อไปนี้

คํว่า “ปาดน” มีความหมายดังต่อไปนี้

(๑) ปาดน แปลว่า ลมปราดนที่ช่วยให้สัตว์มีชีวิตอยู่ชื่อว่า ปาดณะ สัตว์ที่มีลมปราดนชื่อว่า ปาดณะ^๘

(๒) ปาดน แปลว่า สิ่งเป็นเครื่องเป็นอยู่ได้แห่งเหล่าสัตว์^๙

(๓) ปาดน แปลว่า สิ่งเป็นเครื่องให้มีลมปราดน^{๑๐}

(๔) ปาดน แปลว่า สัตว์ผู้มีปราดน คือ มีชีวิต^{๑๑}

สรุปลงากรูปริเคราะห้ได้ว่า คํว่าปาดณะ หมายถึง ลมหายใจที่ช่วยให้สัตว์มีชีวิต สัตว์ที่ยังมีลมปราดน หรือสัตว์ที่ยังมีชีวิต^{๑๒}

ส่วนคํว่า “อติปาติ” มาจากคํพท์ ๒ คํพท์ประกอบกัน คือ “อติ” และ “ปาติ” โดยคํพท์แรก คือ “อติ” แปลว่า ยิ่ง เกิน ล่วง จัด และ “ปาติ” แปลว่า การตกไป การให้ตกไป การฆ่า การทำลาย^{๑๓} เมื่อรวมกันเป็น “อติปาติ” แปลว่า การทำให้ตกลงไป ความก้าวล่วง การล่วงละเมิด^{๑๔} การทำชีวิตให้ตกไป การฆ่า การประหาร การยังสิ่งมีชีวิตให้ตกลงไป การยังชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป^{๑๕}

^๘ ปาดนฺติ ชีวนฺติ สตฺตา เยนฺติ ปาโณ โส ยสฺสสฺตฺติ โส ปาโณ. พระมหาโมคคัลลนํ, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**, พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๔๘.

^๙ ปาดนฺติ ชีวนฺติ สตฺตา เอตานฺติ ปาโณ. พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาศาสตร์ ชุดคัมภีร์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๔๒๒.

^{๑๐} ปาดนฺติ อเนนฺติ ปาโณ. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๓.

^{๑๑} ปาโณ อสฺสสฺตฺติติ ปาโณ. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๓.

^{๑๒} กล่าวโดยสาระ ปาดณะ แล้ว สัตว์ ชีวิต ลมหายใจ หรือปราดน. พระสารประเสริฐ (ตรี นาคประทีป), **ปาลี สยาม อภิธาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๖๑.

^{๑๓} พระอุตรคณนิกการ (ชินหรี สระคํา) และ จำลอง สารพัดนึก, **พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๙.

^{๑๔} อติทุกมม ปตนํ อติปาโต. (ลบ ญ, วุทธิ อ เป็น อา) ; พระมหาโมคคัลลนํ, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**, หน้า ๑๕๘.

^{๑๕} อติทุกมม วา สตฺถาทีหิ อภิภวิตฺวา ปาตนํ อติปาโต ; เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕๘.

เมื่อนำศัพท์ทั้งสอง คือ “ปาณ” และ “อติปาต” มาประกอบกันจึงกลายเป็น ปาณาติปาต แปลว่า เจตนาเป็นเครื่องยังสัตว์มีป्राณให้ตกลง, มีปกติยังชีวิตผู้อื่นให้ตกเสีย, ความคิดเป็นเครื่องยังสัตว์มีชีวิตให้ตกไป, ปรโยคเป็นเครื่องยังสัตว์มีชีวิตให้ตกไป, การยังชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป, การยังชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป, การทำลายชีวิตสัตว์ให้ตกลง, หรือกรรมเป็นเครื่องยังสัตว์มีป्राณให้ตกไป^{๑๖}

ในพระไตรปิฎก คำว่า ปาณาติปาต แปลว่า การฆ่าสัตว์ เป็นอกุศลกรรม^{๑๗} นอกจากนี้ในคัมภีร์อรรถกถา พระอรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า ปาณาติปาต แปลว่า การยังสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป อธิบายว่า การฆ่าสัตว์มีชีวิต คือการฆ่าสัตว์มีชีวิตให้ตาย^{๑๘} และบางครั้งความหมายรวมถึงการตัดและการจงจ้งสัตว์ต่างๆ^{๑๙} การทำสัตว์ให้ตกลงไป การทำลายสัตว์^{๒๐} การทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลง การเบียดเบียนหรือทำลายชีวิตสัตว์จนถึงแก่ความตาย^{๒๑} หรือการทำลายชีวิตสัตว์^{๒๒}

นอกจากนี้ตามทัศนะนักปราชญ์ในทางพระพุทธศาสนาของไทยในปัจจุบัน ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า ปาณาติปาต ไว้ จะนำคำนิยามและความหมายที่นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยได้อธิบายความหมายไว้พอสังเขปดังนี้

สมภาร พรหมทา ได้ให้ความหมายไว้ว่า ปาณาติปาต คือ การฆ่าสัตว์ โดยที่การฆ่านี้มีความหมายครอบคลุมถึงการทำร้าย หรือ การกระทำที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดทรมานและใจด้วย^{๒๓}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ปาณาติปาต แปลว่า การทำสิ่งที่มีป्राณ คือ ลมหายใจให้ตกไป หมายถึง การฆ่าสัตว์ การทำให้สัตว์สิ้นชีวิต^{๒๔}

^{๑๖} ปาณ อติปาตยิตติ เอตยาติ ปาณาติปาโต. (ปาณ+อติ บพหน้า ปต ธาตุในความหมายว่าตกลง ณ ปัจจัย, ลปสรรหน้า ชีฆะ สระหลัง พฤทธิ อ เป็น อา) ; พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห**, หน้า ๔๒๓.

^{๑๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

^{๑๘}สี.นิ.อ. (ไทย) . ๒๖/๒/๔๗๒.

^{๑๙}ช.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/๑๐๔.

^{๒๐}ช.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๒๑.

^{๒๑}ช.ม.หา.อ. (ไทย) ๕/๑/๒๗๙.

^{๒๒}อภ.สัง.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๘๖.

^{๒๓}สมภาร พรหมทา, **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสภณี ทำแท้ง และการอุณฆาต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๖-๕๗.

^{๒๔}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๕๘๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ปาณาติบาต คือ การทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป หรือการฆ่าสัตว์^{๒๕}

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ปาณาติบาต คือ การฆ่าสัตว์ ได้แก่ การทำให้ตายด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งก็ตาม ตลอดจนถึงการทำให้แท้งลูกก็ถือว่าเป็นการฆ่าเหมือนกัน^{๒๖}

สามารถสรุปความหมายได้ว่า คำว่า ปาณาติบาต นั้น หมายถึง การฆ่าสัตว์ การทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตสัตว์ให้ถึงแก่ความตาย ได้แก่ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาในการฆ่าสัตว์มีชีวิตต่างๆ ในทางทวารโศกทวารหนึ่ง คือ ทางกายทวารก็ดี ทางวจีทวารก็ดี หรือทั้ง ทางกายทวารและวจีทวารก็ดี จนทำให้สัตว์เหล่านั้นต้องตายลงไปด้วยการกระทำนั้นๆ และไม่ว่าจะเป็นการกระทำด้วยตนเองหรือใช้ให้ผู้อื่นกระทำก็ตาม ถือว่าเป็นการฆ่าสัตว์ หรือปาณาติบาตทั้งสิ้น ตรงกับคำไทยที่กล่าวว่าการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต หรือเบียดเบียนชีวิตสัตว์ให้ถึงแก่ความตายลงไป มีความหมายครอบคลุมถึงการทำร้าย หรือ การกระทำที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดทรมานทางกายและใจ

๓. องค์ประกอบของปาณาติบาต

ชีวิตของมนุษย์นั้นมีส่วนสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ กายกับใจ กายเป็นที่อาศัยของใจ และในขณะที่เดียวกันใจก็อาศัยกาย ดังนั้นการกระทำทุกชนิดขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอันสำคัญ ๒ ประการ ซึ่งในการทำปาณาติบาตนั้น มีองค์ประกอบอยู่ทั้งผู้ถูกระทำและผู้กระทำ การที่จะทำปาณาติบาตนั้นต้องทำให้ครบองค์ประกอบของการทำปาณาติบาต สามารถอธิบายได้ดังนี้

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีหลักวินิจฉัยการกระทำที่จะได้ชื่อว่าเป็นปาณาติบาตนั้น จะต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

๑. สัตว์มีชีวิต
๒. รู้ว่าสัตว์มีชีวิต
๓. มีเจตนาจะฆ่า
๔. มีความเพียรที่จะเข้าไปฆ่า
๕. สัตว์ตายด้วยความเพียรนั้น^{๒๗}

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑/๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พี.ริ้นติง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๗.

^{๒๖} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กาญจนบุรี : สหภาพพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

^{๒๗} ส.นิ.อ. (ไทย) ๒๖/๒/๔๗๒.

องค์ประกอบของปาณาติบาตนี้ พระอรธกถาจารย์ได้ประพันธ์เป็นคาถาไว้เพื่อแสดงถึงหลักฐานอย่างชัดเจนว่า

องค์ที่เป็นเหตุแห่งปาณาติบาตนั้นมีอยู่ ๕ อย่างดังนี้ คือ สัตว์มีชีวิตประการหนึ่ง รู้ว่าสัตว์ มีชีวิตประการหนึ่ง มีความจงใจจะฆ่าประการหนึ่ง ทำความพยายามให้สัตว์ตายประการ หนึ่ง และสัตว์นั้นตายลงเพราะความเพียรนั้นประการหนึ่ง ^{๒๘}

อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบทั้ง ๕ เหล่านี้ข้อที่ควรศึกษาเพิ่มเติมคือ วจกเจตนา การจงใจฆ่า เพราะการจงใจฆ่านั้น ใจของผู้กระทำจะตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งการกระทำที่เป็นอกุศล ประกอบด้วย โลภะ โทสะ โมหะ การกระทำอย่างนี้จะเป็นบาปเพราะเป็นการกระทำที่เนื่องด้วยเจตนา

ดังนั้น การที่บุคคลใดทำลายชีวิตบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่นอยู่ ก็แสดงว่าบุคคลนั้นไม่ยอมรับว่าบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่นที่ตนละเมิดนั้นมีธรรมชาติเช่นเดียวกับตนเอง คือ รักและหวงแหนชีวิตตนเอง หากจะกล่าวในแง่ของการละเมิดอาจกล่าวได้ว่าหลักปาณาติบาตนั้น มีเจตนารมณเพื่อมิให้เบียดเบียนชีวิตของกันและกัน กล่าวคือ เมื่อเราไม่เบียดเบียนชีวิตคนอื่นหรือสัตว์อื่น บุคคลอื่นหรือสัตว์อื่นก็ไม่เบียดเบียนเราเช่นเดียวกัน เมื่อนั้นบุคคลจะอยู่ร่วมกันด้วยความรัก จะเห็นว่า แม้สัตว์ที่ดุร้ายที่มนุษย์นำมาเลี้ยง เมื่อได้รับความรักความเมตตาจากคนผู้เลี้ยง สัตว์เหล่านั้นก็ย่อมรักและปกป้องผู้เลี้ยงเช่นเดียวกัน เป็นต้น นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาต้องการให้พุทธศาสนิกชนรู้จักแก้ปัญหาชีวิตโดยสันติวิธี ไม่ใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยความรุนแรง ตลอดจนการทำร้ายร่างกาย การทรมานให้ลำบาก และแม้การทำร้ายร่างกายอย่างเล็กๆ น้อยๆ ก็ควรเว้นเพื่อความดีงามและประโยชน์สุขของสังคม เป็นการให้ความสำคัญแก่ส่วนรวมได้ดีที่สุด

^{๒๘} พระสังฆมณฑลสังฆคณาจารย์, **ปรมัตถสังคณาจารย์ มหาอภิธรรมคณาจารย์ ปรีเฉทที่ ๔ เล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๘๕.

๔. การกระทำที่ไม่เป็นปาณาติบาต

๔.๑ การกระทำของพระอรหันต์

การทำของพระอรหันต์ ซึ่งมีจิตบริสุทธิ์หลุดพ้นแล้ว ถึงแม้จะเดินไปเหยียบมด เหยียบแมลงตาย การกระทำของพระอรหันต์นั้นก็ไม่ได้จัดว่าเป็นปาณาติบาต เพราะว่าพระอรหันต์ทุกรูปมีจิตบริสุทธิ์ ไม่คิดจะฆ่าใครอยู่แล้ว การกระทำของพระอรหันต์ที่ไปเบียดเบียนสัตว์อื่นท่านเรียกว่าเป็นกิริยา ไม่ใช่กรรม ส่วนการกระทำของคนทั่วไป ที่มีกิเลสต่างๆ ครั้น จะก่อให้เกิดบาป ไม่ว่าจะบาปมาก บาปน้อย ซึ่งในการกระทำนี้ได้แก่การกระทำของท่านพระจกขุบาลที่ท่านเดินจงกรมแล้วเหยียบแมงเม่าตายเป็นจำนวนมาก พระภิกษุได้กราบทูลพระพุทธเจ้าและพระองค์ได้วินิจฉัยและตรัสว่าการกระทำของท่านจกขุบาลไม่เป็นปาณาติบาตเพราะท่านเป็นพระอรหันต์แล้วไม่มีจิตปรารถนาให้สัตว์อื่นเสียชีวิต^{๒๙} พระอรหันต์ได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีกรรม กิริยาของพระอรหันต์ไม่ถูกอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ครอบงำ กิริยาของพระอรหันต์เป็นไปด้วยอำนาจจิตบริสุทธิ์ รู้แจ้งชัดตามเป็นจริงไม่มีความยึดมั่น และกรณีของท่านจกขุบาลที่เดินจงกรมเหยียบแมลงตาย ภิกษุทั้งหลายพยายามปรับอาบัติท่านในฐานะฆ่าสัตว์ แต่พระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยว่าเจตนาของพระอรหันต์ในการฆ่าสัตว์นั้นไม่มี พระพุทธเจ้าจึงยึดถือเจตนาเป็นเครื่องตัดสิน หากเจตนารุนแรงย่อมมีผลต่างกัน เจตนาจึงเป็นเกณฑ์หลักในการตัดสินการกระทำต่างๆ ว่าสมควรเหมาะสมเพียงใด

๔.๒ การกระทำที่ไม่มีเจตนา

ในการพิจารณาปาณาติบาตนั้น ถ้าเป็นภิกษุหากมีการละเมิดพระพุทธเจ้ามีบัญญัติปรับปาราชิก แต่ก็มิช้อยกเว้นโทษของปาราชิกแต่มีเหตุให้ปรับอาบัติต่างๆ อีก สำหรับหลักเกณฑ์การวินิจฉัยปาณาติบาตนั้นยึดถือเอาเจตนาในการกระทำเป็นเครื่องตัดสิน ซึ่งในพระวินัยของภิกษุ นั้น พระพุทธเจ้าทรงมีการวินิจฉัย สามารถแสดงได้ดังนี้

ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง นั่งทับเด็กชายที่เขาใช้ผ้าเก่าคลุมไว้บนตั่ง ทำให้เด็กนั้นตาย ท่านเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุเธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก อนึ่ง... ภิกษุยังไม่ได้พิจารณาแล้วไม่พึงนั่งบนอาสนะ ภิกษุใดนั่ง ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๓๐}

^{๒๙} ดูรายละเอียดในเรื่องพระจกขุบาลเถระ ; พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๓๒.

^{๓๐} วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๑๘๐/๑๕๒.

บิดาและบุตรวชในสำนักภิกษุ ภิกษุผู้เป็นบุตรได้กล่าวกับภิกษุจับหลังปลักไปจน ภิกษุผู้เป็นบิดาล้มลงถึงแก่ภรรณภาพ ท่านเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสถามว่า “ภิกษุ เธอคิดอย่างไร” “ข้าพระพุทธเจ้าไม่มีความประสงค์จะฆ่า พระพุทธเจ้าข้า” “ภิกษุ เธอไม่มีความประสงค์จะฆ่า ไม่ต้องอาบัติ” ^{๓๑}

ภิกษุรูปหนึ่งต้องการทดลองจึงให้ยาพิษแก่ภิกษุอีกรูปหนึ่งนั้น ท่านถึงแก่ภรรณภาพ ภิกษุผู้ทดลองยาพิษเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสถามว่า “ภิกษุ เธอคิดอย่างไร” “ข้าพระพุทธเจ้ามีความประสงค์จะทดลอง พระพุทธเจ้าข้า” “ภิกษุ เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก แต่ต้องอาบัติถุลลัจจัย” ^{๓๒}

จากการวินิจฉัยของพระพุทธเจ้าที่ได้ยกมานั้นอธิบายให้เห็นการพิจารณาในโทษของการกระทำที่ไม่มีเจตนากระทำต่างๆ และมีข้อยกเว้นอื่นๆ เช่น การไม่ตั้งใจ การกระทำด้วยความไม่รู้ ไม่ประสงค์ที่จะฆ่า การเป็นบ้าหรือวิกลจริตมีความจำคลาดเคลื่อน การมีจิตฟุ้งซ่าน และเกิดการกระสับกระส่ายด้วยเวทนา เป็นต้น

๕. เกณฑ์การวินิจฉัยโทษของปาณาติบาต

หลักการสำหรับเป็นเกณฑ์วินิจฉัยความดีและความชั่ว ลักษณะที่เป็นข้อตัดสินทางจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นอาศัยการกระทำใน ๒ ลักษณะเป็นตัวจำแนก คือการกระทำที่ดีที่มีรากฐานมาจากกุศลมูลถือว่าการกระทำที่ดี มีประโยชน์ มีคุณค่า และการกระทำที่มีรากฐานมาจากอกุศลมูลถือเป็นการกระทำที่เป็นฝ่ายชั่ว^{๓๓} หรือเป็นการกระทำที่มาจากอวิชา คือ ความไม่รู้เป็นพื้นฐานต่อการกระทำที่เกิดโทษ^{๓๔} ซึ่งในส่วนของกรอธิบายเกณฑ์การวินิจฉัยโทษของปาณาติบาตนั้น ผู้ศึกษาจะอธิบาย ๓ ลักษณะคือการวินิจฉัยโทษตามหลักพระวินัย การวินิจฉัยโทษตามหลักเบญจศีล และเกณฑ์การวินิจฉัยการกระทำให้เกิดโทษของปาณาติบาต ดังนี้

^{๓๑} วิ.มท. (ไทย) ๑/๑๘๐/๑๕๓.

^{๓๒} วิ.มท. (ไทย) ๑/๑๘๑/๑๕๕.

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๓๗๓, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕-๒๗๗.

^{๓๔} Christmas Humphreys, **A popular Dictionary of Buddhism**, (London : Curzon Press, 2005),

๕.๑ การวินิจฉัยโทษตามหลักพระวินัย

การบัญญัติสิกขาบทพระพุทธเจ้าเริ่มพระบัญญัติมาเรื่อยๆ เมื่อมีความประพฤติที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ พระองค์จึงเริ่มบัญญัติวินัยที่เราเรียกกันว่า “สิกขาบท” โดยเริ่มตั้งแต่พระบัญญัติ เช่น “ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศีตตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น แม้ภิกษุนั้นก็เป็นปาราชิก หากสัจวาสนี้ได้”^{๓๕} แต่ก็ได้เกิดการหลีกเลี่ยงสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าบัญญัติขึ้น เช่น กลุ่มพระภิกษุฉัพพัคคีย์ ปวารณาภรรยาของอุบาสกคนหนึ่งทีลุ่มป่วยจึงหาทางเลี่ยงโดยการหลีกเลี่ยงการใช้อาวุธเข้าทำร้ายร่างกายแต่พรณนาถึงคุณของความดีที่ทำไว้ เมื่อตายแล้ว จะได้ไปเกิดในสวรรค์ หรือในสุคติภูมิที่ดี อุบาสกเชื่อจึงรับประทานอาหารที่เสลงจนเสียชีวิต ภรรยาและชาวบ้าน ตำหนิและประณามการกระทำนั้น พระภิกษุได้ยื่นการตำหนิจึงนำเรื่องการกระทำของกลุ่มพระภิกษุฉัพพัคคีย์ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงประชุมสงฆ์หาสาเหตุ เมื่อทราบสาเหตุที่เกิดขึ้นจึงบัญญัติพระอนุบัญญัติว่า

ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศีตตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น กล่าวพรรณนาคอนความตายหรือชักชวนเพื่อให้ตายว่า “ท่านผู้เจริญ จะมีชีวิตอย่างไร ลำบากยากเข็ญนี้ไปทำไม ท่านตายเสียดีกว่าดังนี้” เธอมีจิตใจอย่างนี้ มีดำริในใจอย่างนี้ กล่าวพรรณนาคอนความตายหรือชักชวนเพื่อความตายโดยประการต่างๆ แม้ภิกษุนั้นก็เป็นปาราชิก หากสัจวาสนี้ได้”^{๓๖}

จากพระบัญญัติและอนุบัญญัติที่กล่าวอ้างมานั้น พระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยโทษของการละเมิดในสิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับการละเมิดในบุคคลถ้าบุคคลที่ถูกละเมิดถึงแก่ความตาย พระพุทธเจ้าทรงปรับอาบัติปาราชิก ซึ่งเป็นโทษขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา ขาดจากความเป็นภิกษุ ไม่สามารถร่วมสังฆากับพระภิกษุอื่นได้ นอกจากนั้นในคัมภีร์พระวินัยปิฎก ปวิวาร พระพุทธเจ้าทรงมีพระบัญญัติอีกว่า ภิกษุจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต ต้องอาบัติ ๓ อย่าง คือ

๑. ชุดหลุมพรางไว้เจาะจงมนุษย์ว่า “บุคคลชื่อนี้จะตกลงไปตาย” ต้องอาบัติทุกกฏ
๒. เมื่อบุคคลนั้นตกลงไปได้รับทุกขเวทนา ต้องอาบัติตุลลัจฉัย
๓. เขาตายต้องอาบัติปาราชิก^{๓๗}

^{๓๕} วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๑๖๗/๑๓๙.

^{๓๖} วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๑๗๑/๑๔๐-๑๔๑.

^{๓๗} วิ.ป. (ไทย) ๘/๑๕๙/๑๒๑.

ลักษณะที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ปฏิบัติตามนั้นแสดงถึงความประสงค์เพื่อความดีงามแห่งคณะสงฆ์ เพื่อความมีมารยาทดีงามเป็นระเบียบแบบแผนการประพฤติที่ดีงามอันแสดงถึงพฤติกรรมที่สุภาพเรียบร้อย ทั้งทางกาย วาจาโดยมีใจเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมให้แสดงออกได้อย่างเหมาะสม ตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา คนเราจะมีมารยาทดี คือ มีความประพฤติทางกายดี มีความประพฤติทางวาจาเรียบร้อย ก็ขึ้นอยู่กับใจ ถ้าใจดี มารยาททางกาย ทางวาจา ก็พลอยดีไปด้วย ช่วยให้คนมีมารยาทงาม คนใจดี ก็มีมารยาทดี พฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกาย ก็สุภาพอ่อนน้อม ควกราบก็กราบ ควรวไหว้ก็ไหว้ เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน จึงเป็นเรื่องเบื้องต้นที่ภิกษุผู้บวชเข้ามาแล้ว จะต้องศึกษาเรียนรู้เพื่อจะได้ปฏิบัติเสมอภาคกัน หากไม่ปฏิบัติตาม ก็เหมือนเป็นคนไม่มีมารยาท มีความผิดพลาดบกพร่อง มีความเสียหายใช้การไม่ได้ ความเสื่อมเสียที่จะเกิดขึ้นนี้เรียกว่า วิบัติ คือ คีลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิฏฐิวินัยวิบัติ อาชีวีวิบัติ^{๓๘} วิบัติ ๔ ประการ ได้แก่

๑. คีลวิบัติ วิบัติแห่งศีล ได้แก่ ความเสียหายแห่งศีล เสียศีล สำหรับพระภิกษุ คือ ต้องอาบัติ ปาราชิก หรือ สังฆาทิเสส

๒. อาจารย์วิบัติ วิบัติแห่งอาจารย์ ได้แก่ ความเสียหายมารยาท เสียความประพฤติจรรยา มารยาทไม่ดี สำหรับพระภิกษุ คือ ต้องลหุกาบัติ (อาบัติเบา) ตั้งแต่ถูกลัจฉัยถึงทุพภาสิต

๓. ทิฏฐิวินัยวิบัติ วิบัติแห่งทิฏฐิ ได้แก่ ความเห็นผิดธรรมผิดวินัย

๔. อาชีวีวิบัติ วิบัติแห่งอาชีวะ ได้แก่ ความเสียหายแห่งการเลี้ยงชีพ ประกอบมิจฉาชีพ หาเลี้ยงชีพในทางที่ผิด^{๓๙}

การบัญญัติพระวินัยและการผ่อนผันวินัยบางอย่าง พระพุทธเจ้าทรงอนุวัตตามจารีตธรรมเนียม เช่น บางครั้งเป็นคราวอภิสัมัยทรงอนุญาตให้สงฆ์มีสิทธิพิเศษบางอย่างที่ในวินัยเดิมห้าม และหากมิใช่สมัยเช่นนั้นก็ทำไม่ได้ เมื่อพ้นพุทธกาลปรากฏมีคณะสงฆ์บางหมู่ต้องการแก้ไขพระวินัย และตัดข้อบัญญัติบางประการ ทั้งนี้เพื่ออนุโลมตามกาลเทศะ หรือความเข้าใจพระพุทธบัญญัติตามอัตโนมัตก็ตาม ได้แปรลักษณะที่มีการตัดทิ้งอนุบัญญัติไปบ้าง แต่ทั้งนี้ลักษณะที่เป็นมูลลักษณะใหญ่ ยังคงรักษาอยู่ โดยนำหลักฐานที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงไป สงฆ์หวังอยู่ก็พึงถอนลักษณะเล็กน้อยได้”^{๔๐}

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๑/๓๖๔.

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๕-๑๓๖.

^{๔๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๑/๓๘๒.

จากการที่พระพุทธเจ้าทรงผ่อนผันแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่มีการผ่อนปรนตามสภาพความเป็นจริง และอนุโลมตามจารีตประเพณีของบ้านเมือง ทรงสั่งสอนพุทธธรรมด้วยภาษาสามัญที่ประชาชนใช้ เพื่อให้ทุกคนทุกชั้น ทุกระดับการศึกษา ได้รับประโยชน์จากธรรมนี้ทั่วถึงไม่ทรงนิยมหักล้าง ความเชื่อถือเดิมในรูปถ้อยคำที่ใช้ ทรงหักล้างเฉพาะแต่ตัวความเชื่อถือที่แฝงอยู่เป็นความหมายของถ้อยคำเหล่านั้นเท่านั้น กล่าวคือ ไม่ทรงปฏิเสธหรือขัดแย้งด้วยวิธีรุนแรง ทรงนิยมการเปลี่ยนแปลงแบบไม่รู้สีกัตัว หรือแบบโอนอ่อนผ่อนตามมากกว่า^๑ โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ในการปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ เพื่อให้เกิดความสะดวกในการปฏิบัติศาสนกิจให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับภูมิประเทศ เพื่อให้พระพุทธศาสนาได้ดำรงอยู่ในแคว้นต่างๆ ไม่ให้เกิดความสั่นคลอน หรือสงสัยในข้อบัญญัติของพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนสำหรับพัฒนาบุคคลให้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิตบนพื้นฐานของเหตุผลและความถูกต้อง

๕.๒ การวินิจฉัยโทษตามหลักเบญจศีล

ศีล แปลว่า ปกติ ธรรมชาติ นิสัย ความเคยชิน เป็นต้น เป็นการทำให้เป็นปกติ ความตั้งใจงดเว้น ความสำรวมระวัง และเป็นข้อประพฤติปฏิบัติในการควบคุมกายวาจาและใจ ศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา^๒ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วที่ทำให้พฤติกรรมดำเนินไปตามปกติ เป็นจริยธรรมในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม^๓ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์อธิบายว่า “คำว่าตั้งตนอยู่ในศีลแล้ว คือ เมื่อตั้งอยู่ในศีลแล้ว โยคีบุคคลผู้บำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์เท่านั้น จึงเรียกได้ว่า ผู้ตั้งอยู่ในศีล ณ ที่นี้ เพราะบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์”^๔ เมื่อมีการละเมิดในศีลมีแต่ความเสื่อม ได้รับความเดือดร้อน เพราะผลแห่งแต่อกุศลธรรมที่ตนประพฤติดิ ศีลธรรมนั้นมากน้อยตามความหนักเบาแห่งบาปอกุศลที่กระทำลงไป ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้แสดงโทษของปาณาติบาตไว้ดังนี้

^๑ ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๗-๘.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๗๕.

^๓ Richard F. Gombrich, **Theravāda Buddhism: A social history from ancient Benares to modern Colombo**, 2nd ed., (New York : Routledge, 2006), p.90.

^๔ พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (อ.จ. อาสภมหาเถระ) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : บริษัท ธาราเพรส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖.

ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เมื่อปาณาติบาตแพร่หลาย คนเหล่านั้นก็มีอายุเสื่อมถอยบ้าง มีวรรณะเสื่อมถอยบ้าง เมื่อพวกเขามีอายุเสื่อมถอยบ้างมีวรรณะเสื่อมถอยบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุชั้ย ๘๐,๐๐๐ ปี ก็มีอายุชั้ยถอยลงเหลือ ๔๐,๐๐๐ ปี”^{๔๕}

ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสกับสุภมาณพ บุตรของโตเทยยพราหมณ์ว่า

มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นคนหยาบข่า มีมือเข็มนิ้ว ผักไฟในการประหัดประหารไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบายทุกคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นคนมีอายุสั้น

มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยคัสตราบ้าง เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบายทุกคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคมาก^{๔๖}

ภิกษุทั้งหลาย ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งปาณาติบาตอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้มีอายุน้อยแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์^{๔๗}

ปาณาติบาต การฆ่าสัตว์ มีผลชั่วทั้งในภพนี้และภพหน้า^{๔๘}

สรุปได้ว่าการละเมิดศีลนั้นจะก่อให้เกิดต่างกันไป เช่น ทำให้อายุสั้น มีอายุน้อยลง เมื่อตายไปแล้ววิบากกรรมจะส่งผลให้ไปเกิดในทุกคติภูมิต่างๆ ในความเป็นจริงของชีวิต การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเลยนั้นทำได้ยาก เพราะในการดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้นั้นบ่อยครั้งก็จำต้องอาศัยชีวิตของสัตว์อื่นเป็นอาหาร แม้กระนั้นการฆ่าชีวิตสัตว์อื่นเพื่อความอยู่รอดก็ยิ่งถือว่าผิดศีลในทางพุทธศาสนาอยู่แน่นอน ศีลจึงเป็นบัพพัญญุตทางสังคมที่ได้วางไว้เป็นหลักปฏิบัติสำหรับปกครองหมู่คณะ เพื่อให้การดำรงและ

^{๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๔/๗๐.

^{๔๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๐/๓๕๐-๓๕๑.

^{๔๗} อ.จ.อ.จ. (ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๑.

^{๔๘} อ.จ.ท. (ไทย) ๒๔/๑๖๗/๓๐๒.

ความเป็นอยู่ร่วมกันด้วยสันติสุข ไม่เบียดเบียนกัน เป็นเครื่องวัดความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความมีกิริยามารยาทที่ดีงาม เพื่อเสริมสร้างความสะดวกสบายในสังคม

๕.๓ เกณฑ์การวินิจฉัยการกระทำให้เกิดโทษของปาณาติบาต

พระอรชกถาจารย์อธิบายไว้ว่า “ปาณาติบาตนี้ นั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย ในเพราะสัตว์เดียรัจฉาน เป็นต้น ที่ปราศจากคุณ สัตว์มีชีวิตตัวเล็กๆ ชื่อว่ามีโทษมาก ในเพราะสัตว์มีชีวิตตัวใหญ่”^{๔๘} และท่านผู้รู้ได้กล่าวถึงเกณฑ์การวินิจฉัยการกระทำให้เกิดโทษของปาณาติบาต ดังมีรายละเอียดดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน)^{๔๙} ได้กล่าวถึงเกณฑ์การวินิจฉัยเกี่ยวกับการฆ่าสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาว่า การฆ่าสัตว์ท่านแสดงว่ามีโทษมากและน้อยต่างๆ กัน คือ ถ้าฆ่าผู้ที่มีคุณมาก มีเจตนาฆ่าแรงมาก มีความพยายามมาก ก็มีโทษมาก ถ้าฆ่าผู้ที่มีคุณน้อย มีเจตนาอ่อน มีความพยายามน้อย ก็มีโทษน้อยลงมาตามส่วน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๕๐} ได้กล่าวถึงเกณฑ์การวินิจฉัยเกี่ยวกับการฆ่าสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนาว่า การกระทำแบบใดจะมีโทษมากหรือโทษน้อย มีบาปมากหรือบาปน้อย โดยมีหลักการที่ควรพิจารณา ดังนี้

๑) ดูที่ตัวสัตว์นั้นเองว่า มีคุณมากหรือคุณน้อย มีโทษมากหรือโทษน้อย ถ้าสัตว์นั้นมีคุณความดีมาก เช่น บิดา มารดา เมื่อฆ่าก็เป็นบาปมากมีโทษมาก ผู้ใดมีคุณประโยชน์ต่อสังคมมาก มีคุณธรรมมาก เราไปฆ่าก็เป็นบาปมาก ถ้าฆ่ามนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีศักยภาพในการทำความดีมาก ก็เป็นบาปมากกว่าฆ่าสัตว์เดียรัจฉาน ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีศักยภาพในการทำความดีงามได้น้อยระหว่างสัตว์เดียรัจฉานด้วยกัน ถ้าเป็นสัตว์ที่มีคุณน้อย หรือเป็นสัตว์ที่มีโทษ การฆ่าก็เป็นบาปน้อย แต่ไม่ว่าในกรณีใดก็คือการทำลายชีวิตทั้งนั้น อันนี้ต้องยอมรับความจริง เป็นการยอมรับขึ้นหนึ่งว่ามีการฆ่า แต่แยกได้ในแง่ที่ว่ามันเป็นบาปมากหรือบาปน้อย

๒) ดูที่เจตนาของผู้กระทำว่า ทำด้วยเจตนาหรือความรู้สึกละอย่างไร ถ้าทำด้วยกิเลสแรง มีความรู้สึกเกลียดชัง เคียดแค้น มุ่งร้าย มุ่งทำลาย กลั่นแกล้ง รังแก ช่มเหง เบียดเบียน อย่างนี้ถือว่าเป็นบาปมากมีโทษมาก แต่ถ้ามีเจตนาไม่รุนแรง หรือมีเจตนาในทางที่ดี ก็มีโทษน้อย เช่น ในกรณีของคนที่ป้องกันตัวเป็นต้น ซึ่งไม่ได้มีเจตนามุ่งร้ายทำลายใคร ไม่ได้ทำด้วยเจตนาที่จะเบียดเบียนคนอื่น

^{๔๘} พุ.อิตฺติ.อ. (ไทย) ๑/๔/๔๔.

^{๔๙} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **กายหายใช้ ใจหายทุกข์ การทำแท้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา สันนาหารธรรม : ชีวิต จริยธรรมกับการวิจัยทางแพทย์ (ฉบับพิมพ์รวมเล่ม อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางประไพ แแนวจำปา)**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙-๒๐.

๓) ด้วที่ความพยายาม ถ้ามีการตระเตรียมการ มีการวางแผนการอย่างจริงจัง ทำด้วความหมายมั่นอย่างรุนแรง จงล้งจงผลาญเต็มที ไม่ยอมหยุดไม่ยอมเลิกรา ก็บาปมาก แต่ถ้าทำด้วอารมณ์วูบ แม้จะมีกิเลสมาก เช่นโกรธรุนแรง ก็บาปเบาว่า

นอกจากนี้ในกรณีของการฆ่าสัตว์เดียดริจฉาน โดยทั่วไปยังบาปน้อยบาปมากต่างกันตามขนาดร่างกายของสัตว์นั้นๆ ด้ว เพราะฆ่าสัตว์ใหญ่ การลงมือหรือการกระทำก็ใหญ่ แรงกระทบต่อจิตก็มาก ฆ่าสัตว์เล็ก การลงมือหรือการกระทำก็เล็กน้อย แรงกระทบต่อจิตหรือความเคลื่อนไหวของจิตก็น้อย

สมภาร พรหมทา กล่าวสรุปไว้ว่า จริยธรรมในพระพุทศาสนาเป็นลัมบูรณนิยม การฆ่าผิดเสมอไม่ว่าจะฆ่าด้วเหตุผลใดก็ตาม แต่ความผิดที่เกิดขึ้นตามลำดับความหนักเบาตามเงื่อนไขหลายๆ อย่าง เงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้การฆ่าเป็นความผิดชนิดเบาที่สุดคือ ความจำเป็น^{๕๒} ถ้าอะไรคือความหมายถูกต้อง อะไรคือสิ่งทีมนุษย์สามารถกระทำได้ พุทธจริยศาสตร์ขานรับเพื่อสิ่งนี้^{๕๓}

พระมหาทวี จานวโร (อ่อนปัสสา)^{๕๔} กล่าวไว้ในงานวิจัยว่า เกณฑ์การตัดสินคุณค่าของชีวิตสัตว์นั้น ขึ้นอยู่กับคุณประโยชน์และขนาดของสัตว์นั้นๆ เป็นสมมุฎฐาน กล่าวคือ ถ้าสัตว์มีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์มากหรือมีขนาดใหญ่มากก็มีโทษมาก ถ้าสัตว์มีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์น้อย หรือมีขนาดเล็กกว่าก็จะมีโทษน้อย

จะเห็นว่าเกณฑ์ในการตัดสินทางจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญานั้น มีความหลากหลายตามแต่กรณีทีมีสถานการณ์เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นพฤติกรรมทางจริยศาสตร์ของพุทธปรัชญาว่า เป็นกระบวนการต่อเนื่องกันโดยเริ่มตั้งแต่การดำริคือ การคิดไปจนกระทั่งมีผลสำเร็จจากการกระทำนั้น และมีหลักสำหรับพิจารณาตัดสินว่าอะไรผิด อะไรถูก อะไรสมควร อะไรไม่สมควร หลักในการพิจารณาตัดสินดังกล่าวมีอยู่หลายประการ ดังนี้

๑) พิจารณาถึงเจตนา อันหมายถึง ความตั้งใจ ความมุ่งหมายใจจะทำ ในการตัดสินจริยศาสตร์ไม่ได้มองเพียงทีการกระทำ แต่ต้องมองเข้าไปทีเจตนาด้วว่า มีความตั้งใจทำสิ่งนั้นหรือไม่ ถ้ามีเจตนาในการทำความผิดก็ตัดสินว่ามีความผิด

^{๕๒} สมภาร พรหมทา, **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสภณี ทำแห่ง และการอุณยฆาต**, หน้า ๑๑๓.

^{๕๓} Somporn Promta, **An Essay Concerning Buddhist Ethics**, (Bangkok : Chulalongkorn University Press, 2008), P.25.

^{๕๔} พระมหาทวี จานวโร(อ่อนปัสสา), “ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

๒) พิจารณาตามบทบัญญัติ หมายถึงบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ถ้าเป็นการละเมิดบทพระบัญญัติหรือพระอนุบัญญัติก็จัดว่ามีความผิด

๓) พิจารณาที่ฐานของจิต หมายความว่า เมื่อกระทำการสิ่งนั้น จิตอยู่บนพื้นฐานของอะไรถ้าอยู่บนพื้นฐานของอกุศลมูล เป็นสภาพจิตที่ฉลาด การกระทำนั้นช่วยรักษาสภาพจิตใจให้สะอาดและช่วยยกระดับจิตให้สูงขึ้น การกระทำนั้นจัดว่าถูกต้อง ถ้าการกระทำนั้น ทำให้จิตงมงายเพราะอยู่บนพื้นฐานของอกุศลมูล สภาพจิตตกต่ำกล่าวคือ จิตขุ่นมัว การกระทำนั้นจัดว่าไม่ถูกต้อง

๔) พิจารณาที่ผลของการกระทำ คือถ้าการกระทำนั้นให้ประโยชน์ ให้ความสุข ทั้งแก่ตนและผู้อื่น การกระทำนั้นจัดว่าถูกต้อง ข้อที่ต้องกำหนดในที่นี้คือ ไม่ได้พิจารณาผลดีเฉพาะสำหรับตนเองเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาไปถึงผลที่กระทบต่อผู้อื่นด้วยควบคู่กันไป ถ้าเกิดผลดีแก่ตนส่วนเดียว ก็จัดว่ายังไม่ถูกต้องเพียงพอ เพราะการกระทำบางอย่างเกิดผลร้ายแก่ผู้อื่นด้วย

๕) พิจารณาที่ผลการปฏิบัติโดยตรง คือ ถ้าการกระทำนั้นทำจิตให้ประกอบด้วยลักษณะ ๓ อย่างคือ มีความสะอาด มีความสงบ และมีความสว่าง ห่างไกลจากทุจริต นิวรณ์และอุปกิเลสจัดว่าเป็นการปฏิบัติถูกต้อง แต่ถ้าเกิดขึ้นลักษณะตรงกันข้ามกล่าวคือ การกระทำนั้นทำให้จิตใจหยาบ วุ่นวาย มัวหมองก็จัดว่าเป็นการปฏิบัติไม่ถูกต้อง

นอกจากนี้การที่บุคคลจะกระทำปาณาติบาตสำเร็จต้องประกอบด้วยองค์ ๕ จึงจะเป็นปาณาติบาต ถ้าบกพร่องข้อหนึ่งข้อใด ก็ไม่ถือว่าผิด อย่างไรก็ตาม ความเป็นกรรมในเพราะเรื่องนี้ยังมีอยู่ ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคล คิดแล้ว จึงกระทำการด้วยกาย วาจา ใจ”^{๕๕} สามารถอธิบายซึ่งโทษหรือกรรมหนัก กรรมเบาของการฆ่าสัตว์ โดยยกประเด็นสำคัญมา ๔ ประการ คือ

ประการแรก คุณ นั่นคือ ถ้าฆ่าสัตว์ที่มีคุณมากก็จะมีโทษหรือกรรมหนัก แต่ถ้าฆ่าสัตว์มีคุณน้อยก็จะมีโทษหรือกรรมเบา เช่น ฆ่าคนทั่วไปย่อมมีโทษหรือเป็นกรรมหนักกว่าฆ่าคนมีคุณ เช่น พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ อีกนัยหนึ่ง ฆ่าคนดีมีคุณธรรม มีโทษหรือเป็นกรรมหนักกว่าฆ่าคนชั่วไร้คุณธรรม

ประการที่สอง ขนาด นั่นคือ ถ้าฆ่าสัตว์ใหญ่มีโทษหรือกรรมหนัก ถ้าฆ่าสัตว์เล็กก็มีโทษหรือกรรมเบา เช่น ฆ่าวัวย่อมมีโทษหรือเป็นกรรมหนักกว่าการฆ่ามด

ประการที่สาม ความพยายาม นั่นคือ ถ้าใช้ความพยายามสูงก็มีโทษหรือกรรมหนัก แต่ถ้าใช้ความพยายามน้อยก็มีโทษหรือกรรมเบา

และประการสุดท้าย เจตนา นั่นคือ ถ้าเจตนาในการฆ่าแรงกล้าก็จะมีโทษหรือเป็นกรรมหนัก แต่ถ้าเจตนาในการฆ่าอ่อนก็จะมีโทษหรือเป็นกรรมเบา

^{๕๕} วจ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

โดยประการสุดท้ายคือเจตนาที่แท้และสำคัญที่สุด กล่าวคือ แม้ว่า คุณ ขนาด และความพยายามเท่ากัน ก็ต้องดูเจตนาในการกล่าวแรงกล้าอย่างไร ยิ่งเจตนาแรงกล้ามาก การกระทำนั้นก็จะมีโทษหรือเป็นบาปมาก ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ อิมมานูเอล คานต์ นักปรัชญาสมัยใหม่ ที่กล่าวไว้ว่า “ระบบจริยศาสตร์ที่จะตัดสินว่าสิ่งใดดี หรือ ชั่ว ให้ถือเอาเจตนาที่จะทำตามหน้าที่ทางศีลธรรมเป็นเกณฑ์ตัดสิน ไม่เอาผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำตัดสิน”^{๕๖} นอกจากนี้คานต์ยังกล่าวต่อว่า เกณฑ์ตัดสินการกระทำจะต้องคงที่ไม่เปลี่ยนแปลงและเป็นสิ่งที่ดี โดยไม่มีเงื่อนไขนอกจากเจตนาดี (Good will)^{๕๗} สิ่งที่สำคัญที่สุดในการตัดสินการกระทำคือพันธะทางศีลธรรม ความถูกต้องของการกระทำไม่ได้ ขึ้นอยู่กับผลของการกระทำ แต่จะอยู่ในธรรมชาติภายในของการกระทำนั่นเอง^{๕๘} และศึกษาถึงผลดีและผลกระทบจากการกระทำในสิ่งต่างๆ ศึกษาสาเหตุของปัญหาและหากระบวนการแก้ไขเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่เรารู้ว่าเป็นตัวอย่างที่ดีอาจช่วยบ้างในบางส่วน แต่แหล่งที่มาของการทำความดีอยู่ในตัวเรา^{๕๙} เพื่อประยุกต์วิธีเพื่อไปแก้ปัญหาดังกล่าว เช่น ปัญหาความอยุติธรรมในสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความรุนแรง ปัญหาทางเศรษฐกิจ^{๖๐} มีคำกล่าวไว้ว่า “เราสามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ไม่ดีเป็นดีอยู่ที่เราจะเลือกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการสูญเสีย”^{๖๑} เพราะปัญหาทางศีลธรรมจะบ่งไปทางผิดหรือถูก ดีหรือชั่ว บุญหรือบาป แต่ปัญหาทางจริยธรรม (แนวตะวันตก) จะบ่งชี้ไปทางควรหรือไม่ควร เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ซึ่งในทางจริยศาสตร์ถือว่าเป็นทางสองแพร่ง (Dilemma) คือผู้ปฏิบัติจะต้องใคร่ครวญตัดสินใจเลือกปฏิบัติเอาเองว่า ควรหรือไม่ควร เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม หรืออาจจะพิจารณาในประเด็นอื่นๆ ประกอบว่าคุ้มหรือไม่คุ้มกับผลที่ได้รับเมื่อกระทำลงไป^{๖๒} โดยสิ่งที่กระทำลงไปนั้นต้องตั้งอยู่บนรากฐานของความถูกต้อง ไม่ขัดกับหลักศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และกฎหมายที่สำคัญในสังคมหรือถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ พยายาม

^{๕๖} อังใน ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒), หน้า ๒๘.

^{๕๗} Immanuel Kant, **Fundamental Principle of the Metaphysics of Morals**, tr. by Thomas Kingsmill Abbott, (New York : Cosimo Classics, 2009), p.10.

^{๕๘} John Hospers, **Human Conduct : Problems of Ethics**, 3rd ed., (California : Wadsworth Publishing Company, 1995), p.284.

^{๕๙} Nina van Gorkom, **Buddhism in Daily Life**, (Bangkok : Dhamma Study Group, 1977), p.13.

^{๖๐} Damien Keown, **A Dictionary of Buddhism**, (New York : Oxford University Press, 2003), p. 86.

^{๖๑} Subhadra Panyadeep, “Buddhist Ethics and Trends in Education”, **Buddhist & Ethics Symposium Volume**, ed. by Dion Peoples, (Bangkok : MCU Press, 2008) : 157.

^{๖๒} นายแพทย์ปณวัตร กิตติมานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์ปณตติบาตในเซลล์มนุษย์และตัวอ่อนมนุษย์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

แสวงหาความสุขให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและสังคม เพราะวามมนุษย์เป็นสัตว์สังคม เมื่ออยู่รวมกันในสังคม ก็ย่อมต้องการความสงบสุขหรือสันติสุข จึงต้องมีการพัฒนาตนจะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าในทุกด้าน เมื่อสามารถพัฒนาตนให้มีสติปัญญาที่มีคุณภาพที่ดีแล้ว ก็จะนำพาสังคมไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในทิศทางที่ถูกต้อง ก่อให้เกิดผลในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และประเทศชาติสืบต่อไป

๖. บทสรุป

การกระทำปาณาติบาตถือว่าการฆ่าสัตว์ หรือเป็นการเข้าไปตัดรอนชีวิตของสัตว์ให้ตาย ซึ่งการวินิจฉัยว่าการกระทำใดผิดศีลข้อปาณาติบาตหรือไม่นั้น ต้องพิจารณาองค์ปาณาติบาตทั้ง ๕ ประการ อันได้แก่ สัตว์นั้นมีชีวิต รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต มีจิตที่คิดจะฆ่า มีความพยายามที่จะฆ่า และสัตว์นั้นตายด้วยความพยายาม ซึ่งการกระทำใดครบทั้งองค์ ๕ ถือว่าการกระทำนั้นเป็นปาณาติบาต แต่ถ้าวการกระทำใดไม่ครบองค์ปาณาติบาต ๕ ประการ ถือว่าการกระทำนั้นไม่เป็นปาณาติบาต เนื่องจากการกระทำปาณาติบาตมีหลายวิธีด้วยกัน ซึ่งแต่ละวิธีมีเป้าหมายเหมือนกัน คือเพื่อให้สัตว์หรือสิ่งมีชีวิตนั้นตาย การพิจารณาโทษของปาณาติบาตต้องพิจารณาจากองค์ประกอบว่า สัตว์ที่ฆ่ามีขนาดใหญ่หรือเล็ก มีความเพียรพยายามมากหรือน้อย และมีเจตนารุนแรงหรือไม่รุนแรง มาพิจารณาร่วมด้วย

มนุษย์และสัตว์มีความเหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือเมื่ออยู่รวมกันแล้วสิ่งที่ตามมาคือการทะเลาะวิวาทหรือมีการขัดแย้งกันเป็นธรรมดา แต่มนุษย์ต่างจากสัตว์ตรงที่ที่ข้อพิพาทนั้นสามารถหาข้อยุติกันลงได้ด้วยการอาศัยเหตุผลมาอภิปรายแสดงความคิดเห็น ในขณะที่สัตว์ใช้เพียงกำลังในการตัดสินปัญหาการเกิดข้อพิพาทและความขัดแย้งของมนุษย์โดยส่วนมากแล้วจะเกิดมาจากปัญหาการดำรงชีวิต การดูแลรักษาทรัพย์สินและชีวิต เกิดการต้องการในสิ่งต่างๆ อย่างไม่มีการจำกัด พระพุทธศาสนาจึงมีหลักธรรมหลายระดับซึ่งเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตที่ดำรงมา โดยการใช้สติปัญญาของตนเองในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น และศึกษาถึงผลดีและผลกระทบจากการกระทำในสิ่งต่างๆ ศึกษาหาสาเหตุของปัญหาและหากระบวนการแก้ไขเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น โดยตั้งอยู่บนรากฐานของความถูกต้อง ศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และกฎหมายที่สำคัญในสังคมหรือถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ พยายามแสวงหาความสุขให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและสังคม ระบบจริยธรรมจึงต้องเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิต เป็นหลักในการทำงาน ควบคุมการกระทำทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพื่อชี้แนวทางในการประพฤติปฏิบัติและเป็นหนทางแห่งความถูกต้องดำรง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลีและภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ คำวัต, พิมพ์ครั้งที่ ๓.**

กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑.

_____ . **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :

เลียงเชียง, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **กายหายใช้ ใจหายทุกข์ การทำแท้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา**

สนทนารธรรม : ชีวิต จริยธรรมกับการวิจัยทางแพทย์ (ฉบับพิมพ์รวมเล่ม อนุสรณ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพนางประไพ แนวจำปา). กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑/๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท

เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๒.

พระพุทธโฆสะเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค.** สมเด็จพระพุทธจาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) แปลและเรียบเรียง.

พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธราเพรส จำกัด, ๒๕๔๘.

พระสังฆมณฑลชวาบรัม. **ปรมัตถ์ชวาบรัม มหาอภิธรรมมัตถสังคหะฎีกา ปริเฉทที่ ๕ เล่ม ๒.**

กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๒๕.

พระสารประเสริฐ (ตรี นาคประทีป). **ปาลี สยาม อภิธาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และจำลอง สารพัดนึก. **พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). **หลักพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กาญจนบุรี : สหายพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๒.

สมภาร พรหมทา. **พระพุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ โสภณีย์ ทำแท้ง และการรุมฆาต**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____. **พุทธปรัชญา : มนุษย์ สังคม และ ปัญหาจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๘.

_____. **มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๕.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

นายแพทย์ปุ่นวัสน์ กิตติมานนท์. “การศึกษาวิเคราะห์ปาดนาติบาตในเซลล์มนุษย์และตัวอ่อนมนุษย์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหาทวี จานวโร (อ่อนปัสสา). “ปาดนาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books

Bhikkhu Bodhi. **The Noble Eightfold Path**. Kandy : BPS., 1999.

Gombrich, Richard F. **Theravāda Buddhism : A social history from ancient Benares to modern Colombo**. 2nd ed.. New York : Routledge, 2006.

Gorkom, Nina van. **Buddhism in Daily Life**. Bangkok : Dhamma Study Group, 1977.

- Hospers, John. **Human Conduct : Problems of Ethics**. 3rd ed.. California : Wadsworth Publishing Company, 1995.
- Humphreys, Christmas. **A popular Dictionary of Buddhism**. London : Curzon Press, 2005.
- Kant, Immanuel. **Fundamental Principle of the Metaphysics of Morals**. tr. by Thomas Kingsmill Abbott. New York : Cosimo Classics, 2009.
- Keown, Damien. **A Dictionary of Buddhism**. New York : Oxford University Press, 2003.
- Rahula, Walpola Sri. **What the Buddha Taught**. 5th ed.. Thailand : Haw Trai Printing, 2006.
- Somparn Promta. **An Essay Concerning Buddhist Ethics**. Bangkok : Chulalongkorn University Press, 2008.

(II) Article

- Subhadra Panyadeep. "Buddhist Ethics and Trends in Education". in **Buddhist & Ethics Symposium Volume**. ed. by Dion Peoples. Bangkok : MCU Press, 2008.

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสตรีเพื่อการแก้ปัญหาสังคม

Buddhism and Development of Women to Solve Social Issues

สามารถ บุญรัตน์

Samart Boonrat

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้ผู้เขียนได้ศึกษาถึงมิติการพัฒนาบทบาทของสตรีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งจะนำเสนอ ๒ ส่วน คือ ข้อมูลของสตรีทั่วไป และ การพัฒนาสตรีตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งผลการศึกษาพบว่า สตรีในอดีตทั่วไปจะไม่ได้รับความเท่าเทียม ส่วนใหญ่ผู้ชายหรือสังคมจะกำหนดให้สตรีเป็นมารดาของบุตรและภรรยาของสามี ซึ่งอยู่เฉพาะในบ้าน ไม่ได้รับสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค เพราะวัฒนธรรม และเพศภาวะแต่ในสมัยสุโขทัย สตรีได้รับความเท่าเทียมกับบุรุษ และบางยุคอยู่คู่แบบเคียงบ่าเคียงไหล่กับบุรุษ เช่น สมเด็จพระศรีสุริเยทศ เป็นต้น แต่เมื่อโลกหรือโครงสร้างทางสังคมเปลี่ยนไป ทำให้สตรีได้รับความเป็นธรรม และความเสมอภาคกับบุรุษ ซึ่งกำหนดไว้ในกฎหมาย จนนำไปสู่การเป็นผู้นำในระดับต่างๆ ในที่สุด

พระพุทธศาสนายกย่องให้ความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิงกว่า ๒,๕๐๐ ปี ในฐานะเพื่อน ผู้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ และตาย และการอนุญาตให้สตรีบวชจึงเป็นก้าวแรกที่จะให้ความเป็นธรรมแก่สตรี ดังนั้น การพัฒนาสตรีตามแนวพระพุทธศาสนา ผู้เขียนใช้หลักไตรสิกขา หลักบุญกิริยาวัตถุ หลักอริยสัจ และหลักเบญจศีล ให้เป็นมิติการพัฒนาบทบาทของสตรีให้เกิดศักยภาพในการทำหน้าที่ของความเป็นชาวพุทธอย่างเต็มที่ จนนำไปสู่การแก้ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นด้วยการศึกษาธรรม การเผยแพร่ธรรม การปฏิบัติ และการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาเพื่อให้นักบุญทุกคนได้รับความสุขและพบกับเป้าหมายของชีวิตอย่างแท้จริง นั่นคือ พระนิพพาน

Abstract

This paper to study the dimensions of the role of women from past to present, which said two parts : That of women generally and the development of women by the religion. The study found that Women in general are not equal. Most men are socially defined as mother, wife, son and husband. It is only in the home. If you like freedom and equality. The Bangkok Sukhothai era culture and gender, but women have equality with men. And a pair of side by side with men as the King of Sri Suriyothai, but on the structure of social change. It's not fair. And equality with men. Which is defined in law. It led to the leadership at various levels in most.

Buddhism, considered to be equal between males and females than 2,500 over the years as to who caused the pain and death, and to allow the ordination of women is the first step to ensure fairness to women by the Women Development. the Buddhism. The author is primarily threefold. Noble and I are the main verbs are Ebyhsil. The dimensions of the potential role of women in the act of a Buddhist fully. It leads to social problems that occurred with the Dhamma. Dissemination of fair treatment and protection of all human life to be happy and to meet the goal of life is truly Nirvana.

๑. บทนำ

จากอดีตจนถึงปัจจุบันบทบาทของสตรีอยู่ในฐานะผู้เดินตามบุรุษ เพราะความแข็งแรงกว่าของเพศชาย หรือบางทีเพราะคติความเชื่อของศาสนาระบุว่า พระเจ้าสร้างบุรุษก่อนสร้างสตรี หรือบางทีอาจเป็นเพราะการหล่อหลอมทางวัฒนธรรม หรือเป็นเพราะปัจจัยทางจิตวิทยา และชีววิทยาจึงทำให้สตรีตกในภาวะที่จำยอมเป็นเบี้ยล่างของบุรุษ บุรุษจึงสร้างข้อกำหนดการปฏิบัติที่ค่อนข้างเอาเปรียบแก่สตรี บางสังคม สตรีแทบไม่มีโอกาสในการศึกษา บางสังคมสตรีถูกกำหนดบทบาทให้อยู่แต่ในบ้าน และให้เรียนรู้อาชีพความเป็นแม่และภรรยา แต่ถึงอย่างไรก็ตามในปัจจุบัน บทบาทของสตรีได้เปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปอย่างมากมาย กล่าวคือ สตรีได้กลายมาเป็นผู้นำประเทศ ผู้นำองค์กร ผู้นำชุมชน และเป็นผู้บริหารระดับสูงของรัฐ เป็นต้น เพราะกฎหมายรัฐธรรมนูญได้ให้สิทธิ เสรีภาพแก่สตรีให้มีสิทธิเท่าเทียมกันตามกฎหมาย

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกๆที่ให้สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคแก่สตรีในการยกระดับสตรีให้มีความเท่าเทียมกับบุรุษ รวมทั้งให้โอกาสสตรีในการบวชเพื่อการแสวงหาแห่งความสงบสุขเพื่อให้เกิดการพัฒนาบทบาทในการป้องกันปัญหาทางสังคมที่จะเกิดขึ้น ส่วนปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น

แล้วสตรีก็มีบทบาทในการเข้าไปคลี่คลายปัญหาให้สงบลงได้ รวมทั้งบทบาทความเป็นอุบาสิกา ช่วยการวางพื้นฐานทางการปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย ดังบุคคลในอดีตที่เป็นตัวอย่างคือ นางวิสาขา มหาอุบาสิกา นางชูชชุตรา พระธรรมทินนาเถรี ส่วนปัจจุบันสตรีในพระพุทธศาสนาสามารถแสดงบทบาท ค้ำจุนและความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ ในการแสดงบทบาทหน้าที่ความเป็นอุบาสิกาและการแก้ปัญหาสังคม ดังเช่น ภิกษุณีธัมมันทา แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต เป็นต้น การพัฒนาของสตรีไม่มีข้อจำกัด เพราะพระพุทธศาสนาไม่เชื่อเรื่องของชนชั้น ไม่เชื่อเรื่องกำเนิดชาติตระกูล ที่จะนำมาเป็นข้ออ้างใดๆ เรื่องเหล่านี้ไม่อยู่ในขอบข่ายของการพัฒนาสตรี แม้แต่คนพิการ (นางชูชชุตรา) ยังพัฒนาไปสู่เป้าหมายหรือความสามารถที่จะบรรลุมรรคผลนิพพานได้ พระพุทธศาสนาเชื่อเรื่องกรรมที่จะทำตนให้ดีหรือชั่วก็ได้ เชื่อว่า คนเราสามารถที่พัฒนาศักยภาพได้เท่าๆ กัน และมีโอกาสที่เท่าเทียมกันในการแสวงหาความสงบภายในได้ทั้งสิ้น

๒. ความหมาย และความสำคัญของสตรี

คำว่า “สตรี” เป็นศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง สุภาพสตรี หรือผู้หญิง (women) ส่วนในภาษาบาลีมีคำที่ใช้เรียกอยู่หลายคำ คือ คำว่า อิตถิ หรือ อิตถิเพศ (ผู้หญิงสาว) สตรี^๑ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า สตรี (สตริตรี) หมายถึง ผู้หญิงหรือเพศหญิงคู่กับบุรุษ^๒

สตรีเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่อยู่คู่กับบุรุษ เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างปัญหาและแก้ปัญหาทางสังคมต่างๆ กับบุรุษ หรือเป็นส่วนหนึ่งของการรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกัน แต่ที่ผ่านมานับตั้งแต่มีอำนาจได้กำหนดบทบาทของสตรีในการเป็นมารดาของบุตรเป็นผู้ ให้กำเนิดบุตร เป็นผู้ดูแลบ้าน รวมทั้งการกำหนดให้สตรีเป็นผู้เดินตามบุรุษ แนวคิดรูปแบบนี้จึงเป็นไปเกือบทุกมุมในโลก บุคโคเฟน และมอร์แกน กล่าวว่า ในยุคเริ่มแรก สังคมส่วนใหญ่ สตรีมีอำนาจและเป็นฝ่ายปกครองบุรุษ แต่ข้อสรุปดังกล่าวไม่เป็นที่ยอมรับในหมู่นักมานุษยวิทยาในปัจจุบัน เพราะอำนาจที่มีไม่เป็นที่เปิดเผยต่อสาธารณชน จากการสำรวจพบว่า สตรีถูกกีดกันออกจากกิจกรรมในสังคมเพราะบทบาทความเป็นแม่และความเป็นภรรยา ในศาสนาอิสลาม ระบุว่า อัลลอฮ์ได้ทรงสร้างชายและหญิงให้มีบทบาทในสังคม

^๑ พระมหากมล ถาวโร (มังคัม), การศึกษาวิเคราะห์บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนา : ศีกษากรณีเฉพาะบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน, วิทยาลัยพุทธศาสตร์อานันทมหิดล, (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.) หน้า ๑๙.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๕.

โครงสร้างทางสรีระของหญิงเหมาะให้สตรีทำหน้าที่ในฐานะของมารดาซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างครอบครัวที่มั่นคงและอบอุ่น^๓ ซึ่งมีความคล้ายกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ระบุว่าถึงหน้าที่ของมารดาและภรรยาที่จะต้องปฏิบัติกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตน^๔ ส่วนภายในบ้านนั้นจะต้องมอบให้สตรีเป็นใหญ่ภายในบ้านหรือครอบครัวส่วนฝ่ายบุรุษจะให้เป็นที่ใหญ่อกบ้านคือ การที่จะต้องหาเลี้ยงครอบครัวและจะต้องยกย่องในฐานะภรรยาของตน ซึ่งมองในแง่ของการแบ่งหน้าที่กันทำมากกว่าที่จะเก็บสตรีไว้ในบ้านเท่านั้น

สังคมในอดีตจนถึงปัจจุบันจึงเป็นสังคมที่บุรุษเป็นใหญ่^๕ นอกบ้านหรือในส่วนที่จะต้องเกี่ยวข้องกับสังคม จึงทำให้ความร่วมมือของสตรีในกิจกรรมทางสังคม ถูกกีดกันออกไปโดยที่บุรุษมีความเห็นว่า สังคมอยู่ที่บุรุษเป็นผู้รับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียวจึงไม่ค่อยเปิดโอกาสให้กับสตรีเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมหรือการเป็นผู้นำ ดังจะเห็นได้จากผู้นำทางสังคมล้วนเป็นบุรุษ อย่างไรก็ตามบทบาทของสตรีในสังคมโลกเริ่มมีบทบาทมากขึ้นไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา จนมาถึงปัจจุบันความเสมอของสตรีเท่าเทียมกับบุรุษมากขึ้น และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย ที่สำคัญบทบาทของสตรีได้รับการพัฒนา จนนำไปสู่การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในหลายประเทศ และเป็นผู้นำองค์กรต่างๆ ผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่มอาชีพต่างๆ

๓. พัฒนาการของสตรีกับสถาบันชาติ

ในยุคสุโขทัยเป็นยุคที่ฐานะของสตรีในครอบครัวไทย ทัดเทียมกับผู้ชาย นอกจากนั้นยังเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข และเป็นผู้ซึ่ง ผู้ชายจะต้องฝากฝังบ้านช่องและบุตร ให้อยู่ในความคุ้มครองได้ด้วยควมไว้วางใจ และสตรีไทยยังเป็นนักรบได้เช่นเดียวกับบุรุษ มีความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวไม่น้อยกว่าบุรุษ ข้อเท็จจริงนี้แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยในอดีตนั้น มิได้เห็นว่าสตรีมีฐานะต่ำต่อกว่าบุรุษ ตรงกันข้าม กลับรับรองว่า สตรีมีหน้าที่ต่อสังคมและต่อบ้านเมืองเช่นเดียวกับบุรุษทุกประการแต่ก็มีบางยุค (กรุงศรีอยุธยา) ที่สตรีไทยต้องตกเป็นรองผู้ชาย^๖ ในยุคนี้เองจึงมีคำกล่าวที่ว่า ผู้ชายเป็น

^๓ มุขำหมัดซาก็ เจ๊ะหะ, **บทบัญญัติเกี่ยวกับสตรีในอิสลาม**, มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา, ๒๕๕๔, หน้า ๖.

^๔ ดูในลึงคาลกสูตร ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๒๖๙ / ๒๑๔.

^๕ บุคโคเฟน และมอร์แกน, อ้างใน ปราณี วงศ์เทศ, **เพศและวัฒนธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓-๔.

^๖ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์, **สตรีไทยในทรรศนะ คึกฤทธิ์**, อ้างใน สมบัติ ภูกาญจน์ <http://www.siamrath.co.th/web/?q=node/38530> ๑๐ เมษายน ๒๕๕๕

ข้างทำหน้า ผู้หญิงเป็นข้างทำหลัง^๗ หรือคำว่า “การคลุมถุงชน” เพราะสตรีเป็นเพียงทรัพย์สินอย่างหนึ่งของผู้ปกครอง สตรีจึงอยู่ในภาวะจำยอมทางสังคมในยุคนั้น แม้ผลการศึกษาพบว่า สถานภาพทางเพศของสตรีไม่มีความเท่าเทียมกับบุรุษด้วยแนวคิดบริบททางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมและมีอิทธิพลต่อเพศวิถีและเพศสภาวะของสตรีที่ก่อให้เกิดความแตกต่างทางเพศที่มากกว่าทางสรีระ ธรรมชาติหรือชีววิทยา ไม่ว่าจะในทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม^๘ แต่ถึงอย่างไรบทบาทของสตรีด้านเศรษฐกิจครอบครัวจะมีส่วนร่วมอยู่ไม่น้อย เพราะสตรีส่วนใหญ่รู้จักทำมาค้าขายในหมู่บ้านหรือการทำเกษตรกรรม กสิกรรม และการเลี้ยงสัตว์พื้นบ้าน เป็นต้น ส่วนในด้านการบริหารบ้านเมืองหรือการปกป้องบ้านเมือง บทบาทของสตรีได้รับการยกย่องซึ่งสตรีบางท่านถูกสร้างอนุสาวรีย์เพื่อการเคารพบูชา ดังกรณี ท้าวสุนารีย์^๙ สมเด็จพระศรีสุริเยศยั ท้าวเทพกระษัตรี ท้าวศรีสุนทร^{๑๐} และสตรีอีก ๓ ท่านที่ได้อบรมเคียงบ่าเคียงไหล่กับนักรบชายชาวบ้านบางระจัน คือปล้อง แพง และเพ็ญ^{๑๑} เป็นต้น ในสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม ท่านได้จัดตั้งกองทหารหญิงขึ้น โดยมอบให้กรมยุทธศึกษาทหารบก จัดทำหลักสูตรนักเรียนนายร้อยหญิง แบ่งเป็นภาควิชาการ ๑ ปี ภาคปฏิบัติ ๖ เดือน โดยมีการเรียนการสอนภาควิชาการ จำนวน ๑๓ วิชา ได้แก่ วิชาทหารราบ ทหารม้า ทหารปืนใหญ่ ทหารช่าง ทหารสื่อสาร ทหารอากาศ ยุทธวิธี แผนที่ จิตวิทยา กฎหมาย ศีลธรรม สุขวิทยา อนามัยและไอพีช และจะต้องกล่าวคำสัตย์ปฏิญาณว่า “ฉันจะพลีชีพให้สมกับเกียรติของทหาร คือตายในสนามรบฉันจะเกิดทุนไว้ซึ่งเกียรติของชาติ คือ สงวนความเป็นดอกไม้งามของไทยฉันจะทุนเหนือหัวซึ่งเกียรติของทหารหญิง คือ แม่พิมพ์ที่ดีคุณงามความดีที่จะยึดมั่นไว้ ให้นักแน่นกว่าขุนเขา ส่วนความเสียสละเพื่อชาติ จะให้เบากว่าปยุหน่น”

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๘๖ เกิดเหตุผันผวนในวงการเมืองของไทย ทำให้ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ต่อมากระทรวงกลาโหมมีคำสั่งเปลี่ยนสถานะนายร้อยหญิงและนายสิบหญิง เป็นข้าราชการกลาโหมพลเรือนประเภทสามัญทั้งหมด ซึ่งเป็นนายร้อยหญิง

^๗ “ผู้ชายเป็นข้างทำหน้า ผู้หญิงเป็นข้างทำหลัง” ผู้เขียนเข้าใจว่า เป็นการกำหนดบทบาทหน้าที่ของสตรีในการดูแลครอบครัว ดูแลบุตรธิดาและการผลิตอาหารเพื่อส่งเสบียงเข้าช่วยเหลือทหารในยามศึก เพราะการต่อสู้กับข้าศึกจะต้องใช้ช้างและกำลังของผู้ชาย ผู้ชายจึงเป็นแนวหน้าในการออกรบส่วนผู้หญิงจึงเป็นแนวหลัง.

^๘ การณ์ลักษณะ พลโทโยธิน, **ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสถานภาพทางเพศกับการเมือง**, วารสารวิจัยรามคำแหง ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ ๑ เดือน กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๑.

^๙ ดูใน <http://kanchanapisek.or.th/kp8/nrs/nrs201.html> ๑๐ เมษายน ๒๕๕๕

^{๑๐} ดูใน ผู้จัดการ Online, **สตรีวีรสตรี ๔ ภาค**, <http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=953000074911>

^{๑๑} สุรศักดิ์ ชวายนันท์ (๒๕๕๓), **๓ วีรสตรีไทยที่ถูกกลืน ในศึกบางระจัน**, อ้างใน <http://www.oknation.net/blog/surasakc/2010/04/09/entry-1> ๑๐ เมษายน ๒๕๕๕

รุ่นแรกและรุ่นเดียวของประเทศไทย ปัจจุบันนักเรียนนายร้อยหญิงของไทยได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบ จากที่เคยฝึกให้เป็นเหล่ารบ ก็ได้เปลี่ยนมาเป็นเหล่าสนับสนุนแทน คือ นักเรียนแพทย์ทหาร วิทยาลัย แพทยศาสตร์พระมงกุฎเกล้าและนักเรียนพยาบาล วิทยาลัยพยาบาลกองทัพบก^{๑๒}

ด้านการศึกษาของสตรีเป็นไปโดยธรรมชาติ กล่าวคือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ทางสังคม จากผู้เป็นพ่อ เป็นแม่โดยเฉพาะผู้เป็นแม่พยายามถ่ายทอดสรรพวิชาชีพในครอบครัวให้กับลูกสาว ตลอดมา จนกระทั่งได้รับโอกาสในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระองค์ทรงสนับสนุนให้คณะมิชชันนารีอเมริกัน ตั้งโรงเรียนราษฎร์สำหรับนักเรียนสตรีแห่งแรกของเมืองไทย เพื่อให้การฝึกอบรมสั่งสอนให้คนไทยมีความรู้ในภาษา วรรณคดี และวิทยาการของตะวันตกที่จังหวัดเพชรบุรีเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๐๘ ปัจจุบันคือ โรงเรียนอรุณประดิษฐ์ ในการศึกษาระยะเริ่มแรกนั้น นอกจากเรียนหนังสือแล้วยังได้ฝึกสอนวิชา เย็บปักถักร้อย ต่อมาโรงเรียนได้ชื่อว่า เป็นโรงเรียนหัตถกรรม หรือโรงเรียนอุตสาหกรรม และนับว่าเป็นโรงเรียนอาชีพศึกษาสอนวิชาตัดเย็บเสื้อผ้าสำหรับสตรีแห่งแรกในประเทศไทย^{๑๓}

สรุปความว่า สตรีมีความผูกพันกับสถาบันชาติไทยมาโดยตลอด ซึ่งอยู่ในฐานะที่เท่าเทียมกับบุรุษในยามบ้านเมืองมีข้าศึกมารุกรานก็ออกรบเคียงบ่าเคียงไหล่และการดูแลทหารที่บาดเจ็บจากการสู้รบ ซึ่งปรากฏนามวีรสตรีหลายท่าน ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ท่านก็ได้สร้างกองกำลังสตรีขึ้นมาเพื่อปกป้องชาติไทยอีกด้วย ในยามบ้านเมืองปกติก็มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลครอบครัว ดูแลบุตรธิดา ช่วยในการทำมาค้าขาย ทำเกษตรกรรม ส่วนในสมัยอยุธยา สตรีต้องตกอยู่ในฐานะ ตกต่ำกว่าบุรุษ เพราะความเชื่อของพราหมณ์ที่แม่อำนาจเรื่องเทพเจ้า จนพระมหากษัตริย์ทรงเปรียบเหมือนสมมติเทพ แม้กระนั้นคนไทยก็ยังยกย่องสตรีให้เป็นใหญ่ จนสตรีในประวัติศาสตร์บางท่านก็ถูกสร้างอนุสาวรีย์ เพื่อการเคารพบูชาในพระคุณ ในฐานะผู้รักษาชาติไทยให้เป็นอิสระจากการเป็นเมืองขึ้นของชนชาติอื่น และมีคำเรียกสตรีในการยกย่อง ดังคำว่า แม่บ้าน แม่ทัพ แม่โปสท เป็นต้น ส่วนการศึกษาของสตรีได้รับโอกาสที่จะแสวงหาความรู้ทางวิชาการ และวิชาชีพจากคณะมิชชันนารี เป็นต้นมา

^{๑๒} การถือกำเนิดนายทหารหญิงของไทย, อ้างใน <http://atcloud.com/stories/74557> ๑๐ เมษายน ๒๕๕๕

^{๑๓} หอบรรณสารสนเทศ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, **โฉมหน้าใหม่ของการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔**, อ้างใน <http://archive.lib.kmutt.ac.th/index.php?option=com> ๑๐ เมษายน ๒๕๕๕

๔. บทบาททางสังคมของสตรีในปัจจุบัน

ปัจจุบันคงปฏิเสธไม่ได้ถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรมของต่างชาติที่ไหลเข้ามาสู่ประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งระบบการศึกษาที่เปิดโอกาสให้สตรีได้พัฒนาตนเองจึงนำสู่การมีวิชาชีพที่หลากหลาย รวมทั้งบทบาทของสตรีในด้านต่างๆ ก็เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันได้รับแรงหนุนสนับสนุน และการยอมรับในความสามารถของสตรีมากขึ้น จากที่เคยอยู่ในบ้าน มีหน้าที่ของความเป็นแม่และภรรยา สตรีจำนวนไม่น้อยที่ไม่ยอมแต่งงานเพราะภาระหน้าที่ทางสังคม แต่ก็มีไม่น้อยที่ถึงแม้จะแต่งงานก็สามารถประสบผลสำเร็จในภาระงานหน้าที่ ดังกรณี นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีหญิงคนแรกประเทศไทย นางสิริมาโอบันตาราไนเยกุมาราตุงคะ นายกรัฐมนตรีหญิงคนแรกของโลก หรือแม่แต่นางออง ซาน ซูจี ที่พยายามต่อสู้กับรัฐบาลทหารพม่าเพื่อให้รับความเป็นธรรม เป็นต้น ก็น่ายกย่องมิใช่น้อย อย่างไรก็ตามสังคมก็พยายามบอกว่าบทบาทสตรีเพิ่มมากขึ้น แต่ดูสถิติโพลกลับชี้ว่า บทบาทสตรีไทยในปัจจุบันเมื่อเทียบกับอดีต แยกได้สำรวจความคิดเห็นจากประชาชนทุกสาขาอาชีพทั่วประเทศ เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๕๓ พบว่าร้อยละ ๕๒.๘๑ เห็นว่า แยก เพราะซึมซับรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามามากเกินไป ส่วนร้อยละ ๓๕.๒๙ เห็นว่าเพิ่มขึ้นเพราะเห็นได้จากองค์กรหรือการรณรงค์สิทธิบทบาทของสตรีมากขึ้น สตรีมีบทบาทเป็นผู้นำผู้บริหารในหลากหลายสาขาอาชีพมากขึ้น และร้อยละ ๑๑.๙๐ เห็นว่าเหมือนเดิมเพราะ ยังยึดติดอยู่กับคำสอนเก่าๆ ซ้ำๆ ไม่กล้าแสดงออกเท่าที่ควร^{๑๔} แม้ภาคการเมืองระดับชาติสตรีมีโอกาสเข้ามาทำหน้าที่ ส.ส. และ ส.ว. เพียง ๑๕.๘%^{๑๕} ส่วนภาคการเมืองท้องถิ่นกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นได้สำรวจสตรีในระดับผู้บริหารท้องถิ่นปี ๒๕๕๓ พบว่ามีนายกสตรีขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศทั้งหมด ๔๕๙ คนหรือเพียง ๕.๘๕%^{๑๖} จากทั้งหมด ๗,๘๕๓ แห่ง^{๑๗}

จากสถานการณ์ ดังกล่าวนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ในฐานะนายกรัฐมนตรีหญิงไทย มีนโยบายก่อตั้งกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี จังหวัดละ ๑๐๐ ล้านบาทโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนดอกเบี้ยต่ำหรือปลอดดอกเบี้ย ในการสร้างโอกาสให้สตรีเข้าถึง แหล่งทุนสำหรับการลงทุน เพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้หรือสำหรับการส่งเสริมและพัฒนาไปสู่การ

^{๑๔} ดุสิตโพล, อ้างใน <http://www.tnnthailand.com/news/details.php?id=16346> ๑๑ เมษายน ๕๕

^{๑๕} ปัทมา ว่าพัฒนาวงศ์, **วารสาร ประชากรและการพัฒนา**, (ออนไลน์), สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๕๔.

^{๑๖} กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, **ข้อมูลผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่น**, ข้อมูล ณ วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๓

^{๑๗} ส่วนวิจัยและพัฒนาระบบ รูปแบบและโครงสร้าง สำนักพัฒนาระบบ, **รูปแบบและโครงสร้าง**, กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, ข้อมูล ณ วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๔

สร้างสวัสดิภาพ หรือสวัสดิการให้แก่สตรี ๒) เป็นแหล่งเงินทุนเพื่อการพัฒนาศักยภาพสตรี เครือข่ายสตรีการเฝ้าระวัง และดูแลปัญหาของสตรีตลอดจนการช่วยเหลือเยียวยาสตรีที่ประสบปัญหาในทุกรูปแบบ การรณรงค์ให้สังคมเข้าใจปัญหาสตรีในทุกมิติ การคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิสตรี ๓) เป็นแหล่งเงินทุนเพื่อการส่งเสริม สนับสนุนการจัดกิจกรรมในการพัฒนาบทบาทสตรีและแก้ไขปัญหาสตรีขององค์กรต่างๆ การสร้างภาวะผู้นำการพัฒนาองค์ความรู้คุณภาพชีวิต รวมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของสตรี ๔) เป็นแหล่งเงินทุนเพื่อการสนับสนุนโครงการอื่นๆ ที่เป็นการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสตรีตามที่คณะกรรมการกองทุนพัฒนาบทบาทสตรีแห่งชาติ พิจารณาเห็นสมควร^{๑๘} ดังนั้น กองทุนพัฒนาบทบาทสตรีนับว่าเป็นอีกมิติการพัฒนาสตรีอย่างหนึ่งที่จะเข้ามาช่วยให้สตรีสามารถเสริมสร้างศักยภาพในหลายด้านๆ ให้ปรากฏแก่สังคมต่อไป แต่ถึงอย่างไรก็ตามแม้ว่าสตรีจะเป็นผู้นำประเทศ ผู้นำองค์กร ผู้นำชุมชน หรือผู้บริหารระดับสูงก็ยังคงต้องเกี่ยวข้องกับบทบาทหลักคือ บทบาทความเป็นมารดาของบุตรและภรรยาที่ดีของสามี ดังพระราชดำรัสของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ความว่า สตรีไทยในยุคปัจจุบัน มีความคิดที่ก้าวหน้า และทันสมัยมากขึ้น จึงมีส่วนร่วมอย่างสำคัญ ในการพัฒนาประเทศ การส่งเสริมภูมิปัญญาของสตรีไทยที่สืบเนื่องกันมานับแต่โบราณกาล จวบจนปัจจุบันได้ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม อันเป็นความภาคภูมิใจยิ่งของชาวไทย และการธำรงความภาคภูมิใจนี้ไว้ให้ยั่งยืน ย่อมเป็นหน้าที่ของสตรีไทยทุกคน ที่จะต้องช่วยกันรักษา และเชิดชูเอกลักษณ์ ทางวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้สืบทอดไปยังอนุชนรุ่นต่อไปโดยไม่ขาดสาย และทรงมอบหน้าที่สำคัญของสตรีไทยให้มีเบื้องต้น ๔ ประการ คือ ๑) พึ่งทำหน้าที่ แม่ให้สมบูรณ์ ๒) พึ่งทำหน้าที่ของแม่บ้าน ๓) พึ่งรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นสตรีไทย และ ๔) พึ่งฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ความสามารถยิ่งขึ้น^{๑๙}

สรุปความว่า บทบาทของสตรีเพิ่มขึ้นจากอดีตเพราะการเปลี่ยนแปลงของวิถีโลก และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม สตรีจากที่เคยเป็นผู้ตามมาโดยตลอดกลับมาเป็นผู้นำประเทศ ผู้นำองค์กร ผู้นำชุมชน หรือผู้นำท้องถิ่น แม้ว่า โพลจะชี้ว่า บทบาทของสตรีจะแย่ง แต่ข้อมูลที่ประจักษ์กลับทำให้เห็นว่า การพัฒนาบทบาทของสตรีเพิ่มขึ้นโดยซ้ำๆ เพราะเหตุว่า สตรีส่วนใหญ่ยังคงติดอยู่กับค่านิยม และมีทัศนคติแบบเก่า แม้ว่าสตรีจะสามารถเพิ่มความสามารรถ และศักยภาพในด้านต่างๆ

^{๑๘} สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ๒๕๕๕, **คู่มือกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี**, อ้างใน http://www.gender.go.th/womenfund/pdf/fund/fundwomen_21022555.pdf ๑๑ เมษายน ๕๕

^{๑๙} พระราชดำรัสในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ทรงเปิดงานโครงการรวมพลังสตรีไทย เกิดไต่องค์กราชนิ และพระราชทานวันสตรีไทย ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร พระราชวังดุสิตวันศุกร์ที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๔๖, อ้างใน <http://gender.dip.go.th> ๑๑ เมษายน ๕๕

ได้แต่ก็ยังคงน้อยกว่าบทบาทของบุรุษ ดังนั้น รัฐบาลจากอดีตจนถึง พ.ศ.๒๕๕๐ ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาบทบาทสตรีน้อยมาก จึงทำให้สตรีมีพัฒนาการด้านบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่ค่อนข้างช้ากว่าบุรุษหากมองในแง่ของกฎหมายรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ.๒๕๕๐ ได้ยกสตรีให้เท่าเทียมกับบุรุษนั้น ก็แปลว่า บทบาทของสตรีไทยได้รับการพัฒนาและความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเต็มที่เมื่อ ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมาและอย่างเป็นทางการ

๕. สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของสตรีในปัจจุบัน

อดีตที่ผ่านมาสตรีอยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำ หรือ การกำหนดสถานภาพและบทบาทแห่งการกระทำซึ่งเป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพของสตรีในทั่วทุกมุมโลก ไร้ซึ่งความเสมอภาคกันระหว่างเพศ เมื่อโลกเปลี่ยนแปลงไป สตรีจึงเกิดการเรียกร้องสิ่งที่ขาดหายไปอย่างไม่เท่าเทียมกัน และประกอบกับปัญหาของสตรีที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วย ๓ ประการ คือ ๑ การถูกทารุณกรรมทางเพศ ๒ การถูกข่มขืนการถูกข่มขืนและความรุนแรงในครอบครัวทำที่ของผู้หญิงที่เปลี่ยนไปจากเดิม และ ๓ การเรียกร้องสิทธิทางการเมืองและเสรีภาพทางสังคม^{๒๐} และแม้ว่าประเทศไทยจะมีกฎหมายที่ว่าด้วยพันธสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ จำนวน ๗ ฉบับ^{๒๑} โดย**คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ** เป็นผู้รับผิดชอบดูแลที่กล่าวรับรองและเป็นพันธกิจหลักในการปกป้องเด็ก สตรีและคนพิการ ให้ได้รับความสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกันโดยที่พยายามมุ่งเน้นไปที่การไม่เลือกปฏิบัติแก่ผู้ใด ดังนั้น การที่ประเทศไทยเป็นสมาชิกภาคีสันติสัญญาระหว่างน่าจะสามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ให้ทุเลาเบาบางได้ แต่ทำไมปัญหาที่กล่าวมาจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยังไม่หมดไปแม้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้ระบุถึงประเด็นเหล่านี้ก็ตาม

รัฐธรรมนูญที่มีผลใช้บังคับในช่วงที่การเมืองมีความเป็นประชาธิปไตยอยู่บ้างจะปรากฏบทบัญญัติว่าด้วยความเสมอภาคของบุคคลโดยทั่วไปโดยมิได้ระบุถึงความเสมอภาคทางเพศอยู่อย่างเฉพาะเจาะจงมีเพียง ๔ ฉบับเท่านั้นที่รับรองความเสมอภาคระหว่างชายและหญิงไว้อย่างชัดเจน รัฐธรรมนูญ ๔ ฉบับได้แก่ ฉบับที่ ๑ พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕ ฉบับที่ ๒ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๑๗ ฉบับที่ ๓ รัฐธรรมนูญ

^{๒๐} ข้อมูลจากสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, อ้างใน <http://www.women-family.go.th/wofa/home.php> ๑๑ เมษายน ๕๕

^{๒๑} **คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ**, พันธกรณีระหว่างประเทศ, http://www.nhrc.or.th/menu_content.php?doc_id=29 ๑๒ เมษายน ๒๕๕๕

แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๓๔ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๓๔ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๘ (ฉบับที่ ๕) และ ฉบับที่ ๔ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐^{๒๒} จนมาถึงรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน คือ รัฐธรรมนูญไทย ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ระบุในหมวดสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย หลายมาตราถึงสิทธิ และเสรีภาพ ของสตรีกับบุรุษอย่างเท่าเทียมกันในฐานะความเป็นมนุษย์ ทั้งบุรุษและสตรีสามารถดำเนินชีวิตอย่างอิสระได้เท่าๆ กัน ไม่ว่าทั้งการกระทำ การพูด และการเสนอความคิดเห็นที่ไม่กระทบถึงสิทธิ และเสรีภาพของบุคคลอื่น หรือการกระทำนั้นไม่ละเมิดกฎหมายย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ซึ่งใครๆ ก็ไม่สามารถจะจำกัดสิทธิ และเสรีภาพในความเป็นหญิงชาย ประกอบด้วย บททั่วไปเกี่ยวกับการใช้อำนาจและการคุ้มครอง สิทธิ ในกระบวนการยุติธรรม สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิและเสรีภาพในการประกอบอาชีพ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคลและสื่อมวลชน สิทธิ และเสรีภาพในการศึกษา สิทธิในการได้รับบริการ สาธารณสุขและสวัสดิการจากรัฐ สิทธิในข้อมูลข่าวสารและการร้องเรียน เสรีภาพในการชุมนุมและการสมาคม สิทธิชุมชน และสิทธิพิทักษ์รัฐธรรมนูญ จะเห็นได้ว่า ความเป็นสตรีในปัจจุบันมีสิทธิ และเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกับบุรุษ จึงไม่มีข้อจำกัดด้านเพศอีกต่อไปที่จะนำมาอ้างเพื่อเอารัดเอาเปรียบต่อกันระหว่างเพศหญิงชาย แม้แต่ความเสมอภาคก็เช่นกันในส่วนที่ ๒ ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา ๓๐ ระบุว่า “บุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกันชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล เพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิดเชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกาย หรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้”^{๒๓}

อย่างไรก็ตามแม้ว่าสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคจะได้รับความคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกันตามกฎหมายรัฐธรรมนูญระหว่างหญิงชาย แต่การศึกษาเรื่องความเสมอภาคของประชาชนทุกสาขาอาชีพทั่วประเทศ จำนวน ๒,๐๒๙ คนระหว่างวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ - ๒ มีนาคม ๒๕๕๔^{๒๔} ผลปรากฏว่า

^{๒๒} มาลี พงษ์พงศาวิไล, รัฐธรรมนูญกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของสตรี, อ้างใน <http://old.women-family.go.th/women2/GenderNew/Article/womenright.pdf> ๑๒ เมษายน ๒๕๕๕

^{๒๓} ดูในรัฐธรรมนูญไทย ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๐ ตามหมวด ๓ ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย

^{๒๔} ดุสิตโพล, สิทธิเสมอภาค ของ สตรีไทย ณ วันนี้, มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ๒ มีนาคม ๒๕๕๔.

สิทธิเสมอภาคของสตรี ในทัศนะของประชาชน

อันดับ ๑	ความเสมอภาคระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย	๔๐.๑๘ %
อันดับ ๒	การแสดงออก/การใช้สิทธิต่างๆที่มีอย่างเต็มที่	๑๘.๓๓ %
อันดับ ๓	การได้รับโอกาสในการทำงาน/การประกอบอาชีพที่หลากหลาย	๑๕.๒๐ %
อันดับ ๔	ความสามารถในการดูแล/บทบาทของการเป็นผู้นำในครอบครัว	๑๔.๕๕ %
อันดับ ๕	ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายควรตระหนัก ให้ความสำคัญให้เกียรติ และเคารพ ยกย่องซึ่งกันและกันมากกว่านี้	๑๑.๗๔ %

สิทธิเสมอภาคของสตรี ในทัศนะของประชาชน

อันดับ ๑	สตรียังโดนกดขี่เอาเปรียบจากเพศชาย ถูกล่วงละเมิดทางเพศ ถูกข่มขืน/สาบสูญใจ มีเมียน้อย	๓๒.๒๙ %
อันดับ ๒	การดำรงตำแหน่งผู้บริหารของผู้หญิงในองค์กรต่างๆ	๑๙.๕๓ %
อันดับ ๓	สตรีต้องทำงานนอกบ้านและทำงานในบ้าน	๑๓.๙๙ %
อันดับ ๔	ภาพที่สังคมมองผู้หญิงทำแค้น และท้องก่อนแต่ง	๑๒.๓๗ %
อันดับ ๕	สตรีได้รับเงินเดือนไม่เท่ากับผู้ชายในขณะที่มีตำแหน่งเท่ากัน	๑๐.๘๒ %

สิทธิเสมอภาคของสตรีในบทบาททางการเมือง

อันดับ ๑	สตรีควรได้รับโอกาสที่มากขึ้นในการดำรงตำแหน่งทางการเมือง	๓๕.๓๗ %
อันดับ ๒	สตรีสามารถเป็นผู้นำความคิดทางการเมือง	๒๐.๑๔ %
อันดับ ๓	การปรับบทบาทของตนเองทางการเมืองให้ไปสู่สากลหรือระดับอาเซียน	๑๖.๐๕ %
อันดับ ๔	ควรศึกษาผู้นำทางการเมืองที่เป็นสตรีที่เก่ง ดี เข้มแข็งมาเป็นแบบอย่าง เช่น อองซานซูจี อินทิรา คานธี เป็นต้น	๑๔.๖๔ %
อันดับ ๕	ต้องกล้าตัดสินใจ กล้าชน กล้าปะทะด้วยเหตุผลที่ถูกต้อง	๑๓.๘๐ %

การเปลี่ยนแปลงของโลกทางสังคม และโลกทางวัฒนธรรมทำให้ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคระหว่างสตรีกับบุรุษตามกฎหมายเท่าเทียมกัน เพราะการทำพันธสัญญาระหว่างประเทศเกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติแก่สตรี แต่ดูเหมือนว่าสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคจะเท่าเทียมกันเพิ่มขึ้นก็จริง แต่เป็นเพียงการเพิ่มขึ้นอย่างช้าๆ ซึ่งโพลกลับชี้ว่า บทบาทของสตรีกลับแย่งเพราะการเสถียรวัฒนธรรมต่างชาติที่มากเกินไป หรือการแก้ปัญหาเกี่ยวกับสตรีที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นเพียงภาพลวงตาของสังคมในปัจจุบันที่ทำให้เห็นว่า สตรีกับบุรุษเท่าเทียมกันทุกๆ ด้าน จนนำไปสู่ปัญหา

ทางสังคมที่มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น หรือ เป็นเพราะการสนับสนุน ส่งเสริมสตรีที่ไม่ทั่วถึง หรือ การที่รัฐบาล และหน่วยงานรัฐ ไม่เอาใจอย่างจริงจัง หรือการไม่เห็นความสำคัญและการได้รับโอกาสของสตรีในด้านต่างๆ จึงทำให้สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคเป็นเพียงตัวบทกฎหมายเท่านั้น จึงมีผลในทางปฏิบัติน้อย คงจะต้องหาวิธีการจัดการกับปัญหาและการพัฒนาบทบาทสตรีต่อไป ว่าจะมีแนวคิดใด กระบวนทัศน์ใดนำไปสู่การแก้ปัญหาและพัฒนาบทบาทของสตรีให้มีความยั่งยืน และให้มีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมจริงๆ

๖. พระพุทธศาสนากับการพัฒนาบทบาทสตรี

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกในโลกที่ให้โอกาส ยกย่องส่งเสริม สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคให้กับสตรีอย่างเท่าเทียมกัน เพราะพระพุทธศาสนาเชื่อว่า สตรีหรือบุรุษก็ตามที่มี หิริ มีสติ และเป็นสัมมาทิฐิ ก็สามารถจะบรรลุธรรมได้เท่ากัน ดังพระพุทธดำรัสที่ว่า “ยานชนิดนี้มีอยู่แก่ผู้ใด (หิริ สติ สัมมาทิฐิ) จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม ย่อมเข้าถึงพระนิพพานได้ด้วยยานนี้แหละ”^{๒๕} ดังนั้น หิริ สติ สัมมาทิฐิ จึงเปรียบเครื่องชี้วัดของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพศชายหรือเพศหญิงแต่ประการใด นอกจากนี้พระพุทธองค์ทรงเปิดอนุญาตให้สตรีรับบวชในพระพุทธศาสนา และสามารถที่จะเข้าถึงโมกธรรมได้ ก็เท่ากับว่า การยอมรับในศักยภาพของสตรีที่เท่าเทียมกับบุรุษแม้ว่าจะแตกต่างทางธรรมชาติของร่างกายและจิตใจ ก็ไม่ได้ทำให้ศักยภาพด้านอื่นๆ ด้อยไปด้วย^{๒๖}

สตรีในความหมายของผู้เขียน หมายถึง ผู้หญิงที่นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งแบ่งเป็น ๓ จำพวก คือ ๑) ภิกษุณี คือ นักบวชที่เป็นผู้หญิงปฏิบัติศีล ๓๑๑ ข้อแม้ว่าในคณะสงฆ์ไทยฝ่ายเถรวาทจะไม่รับรองก็ตามแต่ก็ถือได้ว่าจัดอยู่ในบุคคลทางพระพุทธศาสนาเช่นกัน ๒) แม่ชี เป็นสตรีกึ่งนักบวชแม้ว่าจะไม่ได้ลืมหิแทนนักบวชทั่วไปแต่ก็ถือว่าเป็นสตรีในพระพุทธศาสนาเพราะปฏิบัติศีล ๘ ข้อมากกว่าคฤหัสถ์สตรีทั่วไปและ ๓) อุบาสิกา เป็นสตรีที่รับปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนโดยการอยู่ครองเรือน^{๒๗}

^{๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๓๗.

^{๒๖} ปาริชาต นนทกานันท์, แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.) หน้า ๖-๗.

^{๒๗} ลักขณวัฒน์ ปาละรัตน์, *สตรีในมุมมองพุทธปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๖-๔๗.

ปฏิบัติศีล ๕ ข้อ จะเห็นได้ว่า สตรีในพระพุทธศาสนาทั้ง ๓ จำพวกยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน บางท่านก็สามารถที่จะพัฒนาตนเองให้มีความพร้อมทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจก่อน จึงนำผลของการพัฒนานั้นนำไปแก้ปัญหาลังคมได้

๖.๑ หลักธรรมสำหรับการพัฒนาสตรีตามแนวพระพุทธศาสนา

ความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอยู่ที่คุณภาพ ศักยภาพของชาวพุทธทั้งหลายที่ทำหน้าที่ในฐานะของพุทธศาสนิกชน และการทำหน้าที่ของตนเอง ซึ่งจะต้องมีความสามัคคีปรองดองกัน ที่จะร่วมกันทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาทั้ง ๔ ด้าน คือ ๑. ด้านการศึกษาธรรม ๒. ด้านการปฏิบัติธรรม ๓. ด้านการเผยแผ่ธรรม และ ๔. ด้านการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา^{๒๔}หน้าที่ทั้ง ๔ ประการนี้เป็นการทำงานเพื่อการดำรง มั่นคงอยู่ของพระพุทธศาสนาต่อไป ส่วนการทำหน้าที่ของสตรีในฐานะชาวพุทธพระพุทธรองค์ทรงวางไว้ชัดเจน ในส่วนฝ่ายสตรีที่เป็นบรรพชิต มีการปฏิบัติพระวินัย ถึง ๓๑๑ ข้อ ส่วนแม่ชีได้กำหนดอยู่ที่ ๘ ข้อ และส่วนสตรีชาวพุทธได้ทรงกำหนดเพียง ๕ ข้อ และยังมีธรรมอีกหลายประการที่จะต้องปฏิบัติ แต่หน้าที่สำคัญของสตรีที่เป็นชาวพุทธในการพัฒนาตนเอง ก็คือ หลักธรรม ซึ่งสามารถที่จะพัฒนาบทบาทของตนเองและเป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาทางสังคม หรือจะเรียกว่า การป้องกันการเกิดปัญหาทางสังคม และปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นแล้ว ก็สามารถที่จะไปปรับแก้ปัญหาได้เช่นกัน หลักธรรมสำหรับการพัฒนาสตรีให้มีศักยภาพในการแก้ปัญหาสังคม ดังต่อไปนี้

๑) **หลักไตรสิกขา** คือ หลักการศึกษาและการปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองอันเป็นลักษณะกระบวนการเป็นขั้นการพัฒนาโดยมีจุดเริ่มต้น ท่ามกลาง และขั้นสุดท้าย ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความมีวุฒิทางองค์ความรู้ที่สามารถตอบโจทย์การพัฒนาได้ทุกรูปแบบเพราะหากสตรีมีปัญญาตามแนวที่กล่าวไว้ในพระพุทธศาสนานั้นก็แปลว่า สตรีพร้อมที่จะทำหน้าที่เพื่อส่วนรวมหรือพร้อมที่แก้ไขปัญหาระดับสังคม

การพัฒนาตนเองด้วยหลักไตรสิกขานั้น เป็นการแก้ปัญหาที่ตรงจุดกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้จริงๆ และไม่นำไปสู่ปัญหาที่ต่อเนื่อง หมายความว่า การแก้ไขปัญหาด้วยระบบการบริหารแนวตะวันตกนั้นเป็นการแก้ไขปัญหาคิดเฉพาะหน้าเท่านั้น หากได้เป็นการแก้ปัญหายั่งยืนไม่ ฉะนั้น การพัฒนาสตรีตามหลักไตรสิกขา จึงเป็นแนวทางหรือเครื่องมือที่จะพัฒนาทั้งระบบให้เกิดความสมบูรณ์ของความ เป็นมนุษย์อย่างแท้จริง ทรงระบุไว้ ๓ ประการ คือ ๑. อธิศีลสิกขา การศึกษา และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง

^{๒๔}กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : อรุณลาดพร้าว, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒๕.

กับระบบศีล ๒. อธิจิตสิกขา การศึกษาและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับระบบสมาธิ และ ๓. อธิปัญญาสิกขา การศึกษาและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับระบบปัญญา^{๒๔}

หลักการไตรสิกขาทั้ง ๓ ประการ พระพุทธองค์ตรัสสอนบรรพชิตเป็นส่วนใหญ่มากหรือเป็นองค์ธรรมสำหรับพัฒนาพระสงฆ์ เพราะในการศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้ถึงพรหมจรรย์ แต่กระนั้นถ้ามองในแง่ขององค์ธรรม และฐานะที่จะศึกษาและปฏิบัติ สตรีน่าจะมีสิทธิ์ที่จะนำหลักไตรสิกขามาพัฒนาตนเองรวมไปถึงพัฒนาผู้อื่นหรือนำไปแก้ไขปัญหาทางสังคมได้

๒) บุญกิริยาวัตถุ คือ ที่ตั้งของการทำบุญให้เกิดขึ้น เป็นการเสียสละทรัพย์ และแรงกายแรงใจ รู้จักประสานประโยชน์ ช่วยเหลือในกิจของบุคคลอื่นในระดับสังคมส่วนรวม โดยเฉพาะนั้นจะต้องอุปถัมภ์บรรพชิตเรื่องปัจจัยสี่อันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตพรหมจรรย์ แม้กระทั่งมอบความรู้ในเรื่องธรรมะให้กับผู้อื่นยังถือว่าได้บุญ ที่สำคัญการทำบุญนั้นจะต้องได้รับความสุขกายสบายใจเป็นผลตอบแทน มากน้อยเท่าไรไม่เป็นประมาณแต่เป้าหมายนั้นให้รู้จักเสียสละความเห็นแก่ตัวทั้งทรัพย์สินเงินทอง หรือกำลังกาย กำลังใจ พระพุทธองค์ทรงวางไว้ ๓ ประการ คือ ๑. ทาน การสละให้ ๒. ศีล การปฏิบัติศีล และ ๓. ภาวนา การเจริญภาวนา^{๒๕}

หลักของบุญกิริยาวัตถุจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณวิเศษที่จะต้องทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นในเบื้องต้นหากมองในภาพรวมมีหลักการคล้ายกับหลักไตรสิกขาซึ่งเป็นแนวคิดการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่ดำรงตนอยู่ในคุณงามความดีงามของสังคม ไม่เห็นแก่ตัวที่จะได้รับความสุขสบายอยู่ฝ่ายเดียว คิดที่จะแผ่ความสุข ความสบายให้กับบุคคลอื่นๆ อยู่เสมอ เมื่อทั้งตนเอง และบุคคลอื่นพร้อมสมบูรณ์ด้วยปัจจัยสี่ เป็นต้น ก็เป็นให้เกิดการพัฒนากาย และใจ ได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างสูงสุด จึงกล่าวได้ว่า หลักการบุญกิริยาวัตถุ เป็นการสร้างเหตุพัฒนาตนเพื่อไต่ระดับคุณธรรมที่สูงขึ้นไป จนสร้างสันติภาพภายในของตน และสร้างสันติภาพภายนอกที่เกี่ยวกับสังคมต่อไป

๓) หลักอริยสัจ คือ หลักการของความจริงอันประเสริฐ ที่จะนำไปการเรียนรู้เรื่องราวและทางออกของปัญหาในชีวิตมนุษย์ในโลก พระพุทธเจ้าทรงค้นพบหลักการนี้จึงนำมาสอนแก่ชาวพุทธเพื่อจะให้มันเป็นเครื่องมือสำหรับการแก้ปัญหาอย่างสิ้นเชิง พร้อมทั้งเสนอทางออกสำหรับทุกปัญหาว่าแต่ละสิ่งที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่นั้นก็เพราะมนุษย์เป็นตัวสร้างปัญหา แต่มนุษย์หาได้รู้ถึงต้นสายปลายเหตุของการเกิดปัญหานั้น จึงทำให้มนุษย์ยังแก้ปัญหา ปัญหาที่ยิ่งเพิ่มขึ้นทุกวันและไม่มีทีท่าว่าจะแก้ปัญหาเหล่านั้นได้ เพราะมนุษย์ไม่แก้ปัญหที่สาเหตุและไม่ใช้วิธีการแก้ปัญหาของมนุษย์ตามหลักอริยสัจ พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนไว้ ๔ ประการ คือ ๑) ทุกข์ คือ ปัญหาของมนุษย์ ๒) สมุทัย คือ

^{๒๔} อ.จ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒, ๒๐/๙๐/๓๑๘.

^{๒๕} อ.จ.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๒๖/๒๑๕ - ๒๑๘.

สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาของมนุษย์ ๓) นิโรธ คือ เป้าหมายของการแก้ปัญหาของมนุษย์ ๔) มรรค คือ วิธีการแก้ปัญหาของมนุษย์^{๓๑}

อริยสัจ ๔ ที่กล่าวมาเป็นการวิเคราะห์การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบและอย่างยั่งยืนซึ่งจะไม่นำไปสู่ปัญหาอีก ฉะนั้น การพัฒนาสติในการเพิ่มขีดความสามารถในการแก้ปัญหา สติทั้งหลายจำเป็นจะต้องมีหลักการ มีเครื่องมือที่ทรงคุณค่า หรือ อาวุธที่ทรงพลังในการเข้าไปแก้ปัญหาจึงต้องเรียนรู้ และถอดรหัสระบบของปัญหาอย่างเข้าใจ และนำเสนอการแก้ปัญหาในรูปของกระบวนการที่รวมมรรควิธีหรือทางรอดสำหรับมนุษย์ไว้ในศักยภาพของสติทั้งหลาย

๔) หลักเบญจศีล คือ การงดเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นที่ลับหรือที่แจ้งก็ไม่กระทำหรือเว้นจากสิ่งเหล่านั้น เพราะถ้าเกิดว่าใครก็แล้วแต่ไปกระทำเข้าก็จะมีผลเป็นบาป คือความรื้อนรุ่มแห่งจิตใจ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติป้องกันแก่ภคทัสส์ทั้งหลาย ให้ถือปฏิบัติศีล ๕ ประการ เพื่อความไม่เบียดเบียน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยแห่งสังคม เพื่อความไม่เดือดร้อนแห่งตนและบุคคลอื่นๆ บุคคลใดถือปฏิบัติ งดเว้นจากศีล ๕ ประการ คือ ๑) ไม่ฆ่าสัตว์ ๒) ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ในโลก ๓) ไม่คบชู้ภรรยาของผู้อื่น ๔) ไม่กล่าวคำเท็จ ๕) ไม่ประกอบกำการดื่มสุราและเมรัย^{๓๒}

การรักษาศีล ๕ สำหรับภคทัสส์ คือ ชาวบ้านผู้ยังแสวงหาวัตถุหรือสิ่งเสพบริโภคต่างๆ เมื่อทุกคนก็อยากได้อยากจับให้มากที่สุด คนที่มีกำลังอ่อนแอกว่า ก็มีโอกาสน้อยกว่า สังคมก็เดือดร้อนเต็มไปด้วยการเบียดเบียนแย่งชิง ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงวางหลักศีล ๕ ไว้เป็นกรอบหรือเป็นขอบเขต ว่าใครจะแสวงหาอย่างไร้ทำไป แต่ขอให้อยู่ในขอบเขตที่จะไม่ละเมิดศีล ๕ ข้อนี้ แล้วสังคมก็จะสงบสุขพอสมควร ไม่ถึงกับลุกเป็นไฟ ทุกคนก็จะพอยู่กันได้ และมีความสุขได้มากบ้างน้อยบ้าง^{๓๓} การบัญญัติศีล พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นความถูกต้องตามครรลองคลองธรรม ด้วยทรงดำริให้เป็นประโยชน์แก่กันและกัน ไม่ให้มนุษย์เบียดเบียนแก่กัน แย่งทรัพย์สมบัติ แย่งสามีภรรยา กล่าวโทษบุคคลอื่นที่ปราศจาก ความจริงและเพื่อไม่ให้บุคคลหลงลืมสติปัญญาของตน ซึ่งเป็นคำสอนที่มีอยู่ในศาสนาที่ดีทุกศาสนา จึงได้ชื่อว่า เป็นการบัญญัติอันชอบธรรม อันเป็นข้อดีวันของภคทัสส์ที่นับถือพระพุทธศาสนา

^{๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๙/ ๑๖๖๔-๑๖๗๓/๔๑๙ - ๔๒๑.

^{๓๒} อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๓๖/๑๗๔/๓๗๒.

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : กรมการปกครอง, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘.

๖.๒ กระบวนวิธีการพัฒนาสตรีตามแนวพระพุทธศาสนา

วิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา จะใช้หลักไตรสิกขาเป็นหลัก ซึ่งจะเหมาะสมสำหรับการฝึกปฏิบัติธรรมของฝ่ายบรรพชิต ส่วนคฤหัสถ์ จะปฏิบัติเกี่ยวกับหลักบุญกิริยาวัตถุซึ่งทั้ง ๒ หลักการก็มีน้อยอย่างเดียวกัน คือ สามารถที่ใช้หลักการมาประยุกต์ใช้ร่วมกันได้ ส่วนบทความนี้ แม้ว่าสตรีจะเป็นมนุษย์ในนิยามความหมายทั่วไปก็ตาม การพัฒนาสตรีในทางพระพุทธศาสนาก็ยังสนับสนุนส่งเสริมและเปิดโอกาสให้สตรีได้มีบทบาทเป็นผู้นำการแก้ปัญหาทางสังคมด้วยเช่นกัน กระบวนการพัฒนาสตรีนั้น แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ

ระดับที่ ๑ การวางรากฐานสำหรับการเป็นอุบาสิกา และเพื่อพัฒนาคุณสมบัติของความเป็นอุบาสิกาที่ดีเป็นการวางรากฐานที่เอื้อต่อการพัฒนาโดยเริ่มตั้งแต่เด็กจึงเป็นภาระหน้าที่ของพ่อแม่ที่จะต้องสร้างความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะวันธัมมัสสวณะ จะต้องนำบุตรธิดามาที่วัด ให้ประกาศความเป็นพุทธมามกะให้รู้จักการกราบ การไหว้ การนอบน้อม ให้มีความมั่นคงต่อพระรัตนตรัย ให้รู้จักบริจาคทาน อันเป็นการเสียสละซึ่งเป็นการนำมาซึ่งกองแห่งบุญ ดังกรณีของนางวิสาขามหาอุบาสิกา ท่านได้รู้จักการกราบและนับถือพระรัตนตรัยอย่างสูงสุดตั้งอายุ ๗ ขวบ ตลอดชีวิตของนางมีพระรัตนตรัยเป็นที่ตั้ง ที่พึงระลึกถึงตลอดเวลา จะเห็นได้ว่า การพัฒนาจุดยืนในเบื้องต้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะพัฒนาสตรีในด้านอื่นๆ ต่อพระพุทธองค์ทรงวางหลักเบื้องต้นให้สำหรับอุบาสิกาตรวจสอบตัวเองว่ามีความเหมาะสมที่จะพัฒนาตนเองตามแนวพระพุทธศาสนาหรือไม่ ทรงตรัสไว้ ๕ ประการ คือ ๑) ประกอบด้วยศรัทธา ๒) มีศีลบริสุทธิ์ ๓) ไม่ถือมงคลตื่นข่าวคือเชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล ๔) ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพุทธศาสนา และ ๕) บำเพ็ญบุญแต่ในพุทธศาสนา^{๓๔} จึงเป็นอุบาสิกาประเภทที่ดีนี้จึงเน้นไปที่ความศรัทธาเป็นประการสำคัญ จากศรัทธาที่มีต่อพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง ศรัทธาในศีล ศรัทธาในบุญ จนขึ้นไปโดยลำดับและจะก้าวเลยไปถึงอริยบุคคลระดับโสดาบัน^{๓๕} ต่อไป

ระดับที่ ๒ การวางรากฐานด้านจิตใจ จะต้องเริ่มการปฏิบัติศีล เพราะศีลเป็นบาทฐานของสมาธิ เพื่อยกระดับจิตมีความตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ที่มากระทบโดยทั่วไปสตรีย่อมมีอารมณ์อ่อนไหว มีความอ่อนโยน จึงทำให้ความตั้งมั่นแห่งจิตใจหวั่นไหวไปตามกระแสโลกธรรมได้ง่าย จนบางครั้งก็เกิดผลเสียมากกว่าผลดีไป ซึ่งจะต้องได้รับการพัฒนาสมาธิจึงมีความสำคัญอันดับต้นๆ ในขั้นนี้การพัฒนาของสตรีนอกจากภาคการปฏิบัติ ยังมีภาคของทฤษฎีหรือองค์ความรู้ด้านธรรมะทั้งศีล

^{๓๔} อด. ปรณจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๓๐.

^{๓๕} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), **เนตศธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธีรพงษ์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔๕.

และสมาธิไปพร้อมๆกัน อันเป็นเป็นการเพิ่มพูนศักยภาพ และขีดความสามารถเพื่อการปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการเตรียมความพร้อมเพื่อการแก้ปัญหาทางสังคม

ระดับที่ ๓ การวางรากฐานทางด้านปัญญาหรือการภาวนา ซึ่งเมื่อพัฒนาดีแล้ว และสมาธิอย่างดีแล้ว รากฐานด้านปัญญามีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อสตรี เพราะปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ต่อโลกที่เป็นจริงตามสภาวะธรรมชาติ สภาวะของการเห็นธรรม สภาวะการเข้าใจธรรมตามที่มันเป็นอยู่ จนสามารถสลัดออกจากสิ่งที่ยึดถือตามคติตัวตนออกเสีย ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้กล่าวถึง ปัญญาไว้ ๒ ประการ คือ สัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นที่ถูกต้อง เป็นการเห็นตามครรลองคลองธรรม เห็นความดีเป็นความดี เห็นความชั่วเป็นความชั่ว เห็นทุกข์เป็นทุกข์ เห็นเหตุให้เกิดความทุกข์ เป็นต้น และสัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริที่ถูกต้อง เป็นความคิดที่จะออกจากกามคุณที่เสพอยู่ เป็นความคิดที่จะไม่มีความพยาบาทต่อผู้ใด เป็นความคิดที่จะไม่มีการเบียดเบียนต่อผู้ใด ฉะนั้น เมื่อสตรีใดมีความเห็นและความคิดที่ถูกต้อง เมื่อนั้นองค์ธรรมต่างๆ ทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติจากปรากฏในใจของสตรีผู้นั้น จึงกล่าวได้ว่า ปัญญาเป็นตัวนำชีวิตให้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง และเป็นแบบอย่างของสตรีชาวพุทธทั่วไป

กระบวนการวิธิการพัฒนาสตรี เป็นการพัฒนากาย คีล จิตและปัญญาให้มีความพร้อม เกิดศักยภาพ ขีดความสามารถอย่างที่สุดในทุกๆ ด้าน จนนำไปสู่การแสดงธรรม การปฏิบัติธรรม การเป็นผู้นำพิธีกรรมต่างๆ หรือแม้แต่การยกระดับของศีลให้มากกว่า ศีล ๕ ของภุคีสถ์ ไปสู่ ศีล ๘ ของแม่ชี และยกขึ้นไปสู่ความเป็นภิกษุณี ซึ่งมีการปฏิบัติศีลถึง ๓๑๑ ข้อ ดังนั้น กระบวนการพัฒนาสตรีตามแนวพระพุทธศาสนาจึงเป็นกระบวนการเตรียมความพร้อมให้กับตนเอง ผีกตนเองให้เป็นแบบอย่างที่ดีสังคมต้องการจนนำไปสู่การยอมรับในศักยภาพ ความสามารถในการเป็นผู้ที่ดี หรือมีคุณลักษณะที่จะไปพัฒนาและแก้ปัญหาให้กับสังคมได้อย่างแท้จริง

๗. บทสรุป

บทบาทของสตรีในอดีตไม่มีสิทธิ เสรีภาพ และความไม่เสมอภาค อันแสดงถึงภาพปรากฏของความแม่และเป็นภรรยาที่จะต้องดูแลครอบครัว ดูแลบุตรธิดา เป็นบทบาทหลัก ซึ่งกำหนดโดยวัฒนธรรมทางสังคม เพศภาวะของสตรี และการกำหนดของบุรุษที่เอาเปรียบและมีอำนาจมากกว่าที่มองว่าเป็นเพศที่อ่อนแอ แต่เมื่อโลกหมุนไปอย่างยาวนานทำให้โครงสร้างทางวัฒนธรรม และสังคมของสตรีเปลี่ยนแปลงไป เกิดการเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ ความไม่เสมอภาค การเกิดปัญหาเกี่ยวกับสตรีเพศ และความไม่เป็นธรรมทางสังคม จนนำไปสู่การระบุงความ เท่าเทียมกันในกฎหมายทางการปกครองบ้านเมือง เป็นผลทำให้สตรีมีการรับรองความเป็นมนุษย์อย่างเป็นทางการ ทำให้ปัจจุบันระหว่างสตรีกับบุรุษไม่มีความแตกต่างกัน สตรีต้องออกไปทำงานนอกบ้าน มีอาชีพใหม่เกิดขึ้น

มากมาย มีบทบาทใหม่ คือ การเป็นผู้นำประเทศ ผู้นำชุมชน ผู้นำองค์กรต่างๆ ในขณะที่บทบาทสตรีไทยกำลังเพิ่มมากขึ้นแต่โพล กลับชี้ว่าบทบาทของสตรีตกต่ำลงเพราะการเสพวัฒนธรรมต่างชาติที่มากเกินไป

ในขณะที่ทุกมุมโลกในอดีตจำกัดสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของสตรี แต่พระพุทธศาสนากลับยกย่องให้ความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิงกว่า ๒,๕๐๐ กว่าปี ในฐานะเพื่อน ผู้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ และตาย ดังนั้น การอนุญาตให้สตรีบวชจึงเป็นก้าวแรกที่จะให้ความเป็นธรรม แก่สตรี และเป็นมิติการพัฒนาบทบาทของสตรีให้เกิดศักยภาพในการทำหน้าที่ของความเป็นชาวพุทธอย่างเต็มที่ จนนำไปสู่การแก้ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นด้วยการศึกษารวม การเผยแพร่ธรรม การปฏิบัติ และการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาเพื่อให้มนุษย์ทุกคนได้รับความสุขและพบกับเป้าหมายของชีวิตอย่างแท้จริง นั่นคือ พระนิพพาน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์
สภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕.

กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น. **ข้อมูลผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่น**. ข้อมูล ณ วันที่
๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๓ ส่วนวิจัยและพัฒนาระบบ รูปแบบและโครงสร้าง สำนักพัฒนาระบบ รูป
แบบและโครงสร้าง.

การุณย์ลักษณ์ พหลโยธิน. **ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสถานการณ์ทางเพศกับการเมือง**. วารสารวิจัย
รามคำแหงปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ ๑ เดือน กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๑.

ปราณี วงศ์เทศ. **เพศและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๔.

ปัทมา ว่าพัฒนางค์. **วารสาร ประชากรและการพัฒนา**. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัย
มหิดล. ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๕๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : กรม
การปกครอง, ๒๕๔๐.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ลีตญาโณ). **นิติธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธีรพงษ์การ
พิมพ์, ๒๕๓๗.

พระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำมี). **การศึกษาวิเคราะห์บทบาทสตรีในพระพุทธศาสนา** : ศึกษากรณี
เฉพาะบทบาทของสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๒.

ราชกิจจานุเบกษา. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพ.ศ. ๒๕๕๐.

ลักษณะวัตต์ ปาละรัตน์. **สตรีในมุมมองพุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

(๒) ลี้ออิเล็กทรอนิกส์ :

<http://www.siamrath.co.th/web/?q=node/38530>

<http://kanchanapisek.or.th/kp8/nrs/nrs201.html>

<http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9530000074911>

<http://www.oknation.net/blog/surasakc/2010/04/09/entry-1>

<http://atcloud.com/stories/74557>

<http://archive.lib.kmutt.ac.th/index.php?option=com>

<http://www.tnnthailand.com/news/details.php?id=16346>

http://www.gender.go.th/womenfund/pdffund/fundwomen_21022555.pdf

<http://gender.dip.go.th>

http://www.nhrc.or.th/menu_content.php?doc_id=29

<http://old.women-family.go.th/women2/GenderNew/Article/womenright.pdf>

พระปัญญาธิคุณว่าด้วยเรื่องจิตสำนึกเพื่อสังคม

The Perfect Wisdom on Social Consciousness

อรทัย มีแสง

Orathai Meesang

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ต้องการนำเสนอพระปัญญาธิคุณที่สำคัญเรื่องหนึ่งของพระพุทธเจ้า คือเรื่องจิตสำนึกเพื่อสังคม ที่ไม่ปรากฏเป็นคำเฉพาะในคำสอนใดหรือในพระไตรปิฎก และยังเป็นสิ่งที่ถกเถียงกันในทางวิชาการทั้งชาวตะวันตกและตะวันออก รวมถึงนักวิชาการไทย คำสอนของพระพุทธเจ้า แม้จะเน้นในมิติของปัจเจก แต่ก็ไม่ได้ละเลยมิติทางสังคม การได้ตระหนักถึงคำสอนที่แท้จริงนี้ นอกจากจะทำให้ตนเองมีความสุขแล้ว ยังทำให้สังคมโดยรวมเป็นปกติสุขด้วย

Abstract

The objective of this article is to propose the one of the important perfect wisdoms of Buddha which is the social consciousness. It does not show in any doctrines or in Tipitaka. This topic is still controversy both in western and eastern academics including Thai academics. Even though the Buddha's doctrines emphasize on the individual's dimension but they do not neglect the social dimension. By having consciousness truly on the doctrines, it does not just help the individuals having the happiness but also making happy and peaceful societies.

๑. บทนำ

การถกเถียงในเชิงวิชาการว่าด้วยเรื่องจิตสำนึกเพื่อสังคมในพุทธศาสนาเถรวาท เป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นกันอย่างกว้างขวางและมืออยู่อย่างต่อเนื่อง บ้างก็เห็นว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่มีมิติทางสังคม มีแต่มิติทางปัจเจกเท่านั้น บ้างก็เห็นว่าไม่มีมิติทางสังคม หลากหลายในแต่ละบริบท เช่น เรื่องสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น บทความนี้ ผู้เขียนต้องการนำเสนอว่า พุทธศาสนาเถรวาทมีมิติทางสังคมอย่างแน่นอน และไม่เพียงเท่านั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทยังเห็นความสำคัญเรื่องของสังคมเท่าเทียมกับเรื่องของปัจเจก เพราะมนุษย์กับสังคมมีความสัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกัน จิตสำนึกเพื่อสังคมปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้า เพียงแต่ไม่ได้บัญญัติชื่อเรียกเฉพาะเช่นในยุคปัจจุบัน นอกจากนี้ การกระทำอันใดเพื่อผู้อื่นหรือเพื่อส่วนรวม ผลที่สุดก็คือการกระทำเพื่อตนเองทั้งสิ้น จิตสำนึกเพื่อสังคมกับจิตสำนึกเพื่อตนเอง ก็คือเรื่องเดียวกัน หรือ เหยียดที่มีสองด้านเสมอ

๒. พระปัญญาธิคุณว่าด้วยเรื่องจิตสำนึกเพื่อสังคม

เมื่อกล่าวถึงเรื่องจิตสำนึกเพื่อสังคม พบว่า คนไทยส่วนใหญ่ไม่ค่อยคุ้นเคยกับคำว่า “จิตสำนึกเพื่อสังคม” ที่กล่าวเช่นนี้ เป็นเพราะเราไม่ค่อยเห็นกิจกรรมที่เด่นชัดที่ทำเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมสักเท่าใด ที่พอจะเห็นอยู่บ้างคือ การรวมตัวสำหรับกิจกรรมเฉพาะกิจ หรือเป็นลักษณะของสังคมสงเคราะห์เสียมากกว่า

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมาย จิตสำนึก ว่าหมายถึง “ภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย ตรงกับภาษาอังกฤษว่า conscious”^๑

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ได้นิยาม จิตสำนึกทางสังคม (Social consciousness) หรือ จิตสำนึกสาธารณะ (Public consciousness) คือ “การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวม หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกัน”^๒

มัลลิกา มัติโก บรรณาธิการของสื่อสิ่งพิมพ์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล ให้นิยามจิตสำนึกทางสังคม ว่าหมายถึง “ความรู้สึกรู้สึก และความคิดเห็นที่มีต่อปรากฏการณ์ในด้านต่างๆ ทาง

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑๒.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๒๔), หน้า ๘๑.

สังคม ได้แก่ มิติทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการตระหนักถึงความสำคัญของปัญหา ที่มีผลกระทบต่อตนเองและสังคมโดยรวม ตลอดจนแนวทางการแก้ไขสถานการณ์นั้นๆ^๓

โดยสรุป จิตสำนึกเพื่อสังคม หมายถึง การที่จิตตื่นกับเรื่องที่เกิดขึ้นในสังคม และสามารถตอบสนองสิ่งเร้าที่มาจากสังคม เมื่อจิตถูกกระทบแล้ว ก็ตระหนักถึงปัญหาาร่วมกัน และยินดีเข้าไปแก้ไขสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นในทุกมิติ

ความรู้สึกถึงการกระทำเพื่อส่วนรวมหรือเพื่อผู้อื่น ว่าเป็นหน้าที่หรือสิ่งที่ควรปฏิบัติ อาจดูจะไม่ค่อยคุ้นเคยกับวิถีชีวิตของสังคมไทย เพราะเราไม่ได้รับการปลูกฝัง ไม่ว่าจะในชั้นเรียน ในครอบครัว หรือในวิถีของคนไทย เราอาจจะมีวัฒนธรรมที่เป็นคนใจดี โอบอ้อมอารี แต่ก็จะเป็นลักษณะของปัจเจกหรือเป็นเรื่องของบุคคล ยิ่งถ้ามองในสังคมเมืองทุกวันนี้ อาจจะถูกดัดน้อยลงเมื่อเทียบกับสังคมชนบท และเมื่อกล่าวถึงเรื่องความเป็นปัจเจกแล้ว สิ่งที่เด่นชัดดูได้จากการทำงานของคนไทย เมื่อทำงานแบบเดี่ยวๆ แล้วมักพบว่า ประสบความสำเร็จอยู่มาก แต่ถ้ามีงานที่ต้องทำเป็นกลุ่ม ก็มักจะไม่ค่อยประสบความสำเร็จ การที่เราไม่ได้รับการปลูกฝังให้เกิดเป็นจิตสำนึกในใจ จึงเหมือนเรารู้แต่ทฤษฎีแต่ไม่ได้นำมาปฏิบัติจริง

ถ้าพิจารณาย้อนดูถึงรากฐานปรัชญาชีวิตของคนไทย จะพบว่าพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือ และมีอิทธิพลต่อปรัชญาพื้นฐานชีวิตของคนไทย และสังคมไทย แต่ถ้าเราจะเหมาเอาว่า เพราะพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนาเถรวาทสอนให้บุคคลพึงพาตนเองเป็นหลักหรือเน้นในเรื่องของปัจเจกเพื่อการหลุดพ้นของตนเท่านั้น จึงเป็นเหตุให้คนไทยไม่สนใจเรื่องส่วนรวม ผู้เขียนคงไม่เห็นด้วย เพราะในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท นอกจากจะต้องฝึกปฏิบัติเพื่อให้ตนเองเป็นสุข ปราศจากกิเลส สงบระงับและเข้าสู่พระนิพพานแล้วนั้น ในระหว่างทางของการปฏิบัติพระพุทธองค์ยังได้ตรัสถึงการกระทำเพื่อผู้อื่น หรือ เพื่อคนหมู่มากอยู่เสมอ ยกตัวอย่าง เช่น เมื่อภิกษุบรรลุนิพพานแล้ว หน้าที่ของท่านยังไม่หมด ยังต้องไปเทศนาสั่งสอนสัตว์ (ซึ่งรวมถึงมนุษย์และเทวดา) เพื่อประโยชน์แก่ทุกคน ดังพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^๔ เป็นต้น

^๓ มัลลิกา มัติโก บรรณานุกรม, จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษา ระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, (กรุงเทพมหานคร : เจริญดีการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๕.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๘๖/๔๖-๔๗.

นอกจากนี้ เรายังพบหลักฐานคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องการกระทำที่เป็นประโยชน์ เพื่อสังคมและส่วนรวม ดังเช่น “ภิกษุทั้งหลาย พระสุคตหรือวินัยของพระสุคตเมื่อดำรงอยู่ในโลกพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^๕ หรือ เรื่องการกระทำใดๆ ที่เป็นประโยชน์^๖ พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของตน สมควรแท้ เพื่อที่จะทำกิจของตนให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท หรือว่าบุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น สมควรแท้ เพื่อที่จะทำกิจของผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท หรือ บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย สมควรแท้ที่จะทำกิจของทั้ง ๒ ฝ่าย ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^๗ หรือ “ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด นี่เป็นคำพร่ำสอนของเรา”^๘ หรือ “ผู้ไม่รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำแล้ว ผู้ที่ไม่เคยทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่งแก่ใคร ผู้ที่ไม่ตอบแทนอุปการคุณที่ผู้อื่นทำให้แล้ว นำดำเนิน ความกตัญญูไม่มีในผู้ใด การคบหาผู้อื่นก็ไร้ประโยชน์”^๙ หรือ “...บุคคลผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น เราเรียกว่า เป็นเหมือนท่อนไม้ที่ถูกทิงไว้ในป่าช้า ไฟไหม้ทั้งสองข้าง ตรงกลางเป็นอันคง ย่อมไม่อำนวยประโยชน์เป็นเครื่องเรือน ทั้งไม่อำนวยประโยชน์เป็นอุปกรณ์ในป่า...บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น เป็นเลิศ ประเสริฐที่สุด เป็นประธานสูงสุด ยิ่งใหญ่ที่สุด”^{๑๐} หรือ “ภิกษุ บุคคลในธรรมวินัยนี้เป็นบัณฑิต มีปัญญามาก ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนเอง ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดเพื่อเบียดเบียน ๒ ฝ่าย เมื่อคิด ย่อมคิดเกื้อกูลตนเอง เกื้อกูลผู้อื่น เกื้อกูล ๒ ฝ่าย และเกื้อกูลชาวโลกทั้งหมดทีเดียว บุคคลเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก เป็นอย่างนี้แล”^{๑๑} เป็นต้น

^๕ อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๖๐/๒๒๒.

^๖ ประโยชน์ในพุทธศาสนา จะหมายถึง อุตถะ หรืออีกความหมายหนึ่งคือ ผลที่มุ่งหมาย แบ่งเป็น ๑) ทัฏฐธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าความหมายของประโยชน์ในทางโลกียะหรือทางโลก เช่น การมีงานทำ การเอื้ออาทร และสิ่งดีๆ ที่มุ่งหวังต่อกัน ก็ครอบคลุมในความหมายที่หมายถึงประโยชน์ในปัจจุบันด้วย ๒) สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องหน้า และ ๓) ปรมัตถะ คือ ประโยชน์สูงสุดหรือพระนิพพาน ประโยชน์ทั้ง ๓ นี้ เป็นประโยชน์ในแง่ของการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม อีกหมวดหนึ่งคือ ๑) อุตตัตถะ ประโยชน์ตน ๒) ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น และ ๓) อุภยัตถะ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย จาก พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓๙.

^๗ ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

^๘ ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๑๖/๕๐๖.

^๙ ชุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๓๑/๑๖๒.

^{๑๐} อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙๕/๑๔๔.

^{๑๑} อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๖/๒๖๘.

จะเห็นได้ว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าทรงตระหนักถึงผู้อื่นตลอดเวลา การกระทำก็จันใด ต้องได้ประโยชน์ทั้งเราทั้งเขาเสมอ ประโยชน์และสุขที่เกิดขึ้นนี้ ไม่ใช่เพื่อใครอื่นเลย แต่เพื่อตนเอง ๑ เพื่อผู้อื่น ๑ และเพื่อทั้งสองฝ่าย ผู้ใดไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและผู้อื่น เสมือนเป็นคนไร้ค่า ดังนั้น จึงไม่มีคำสอนใดในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีคนกล่าวอ้างว่าทำเพื่อตนเองอย่างเดียว หรือ จิตใจคับแคบ ละทิ้งผู้อื่น ละทิ้งสังคมโดยรวม แม้คำสอนเรื่องอื่นๆ เช่น เมตตากรุณา สังคหัตถุ หรือ สาราณียธรรม ล้วนเป็นคำสอนที่นึกถึงผู้อื่น นึกถึงส่วนรวมเสมอ

จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้ามีพระปัญญาธิคุณในเรื่องมิติของสังคม เรื่องจิตสำนึกทางสังคม ด้วยคำพร่ำสอนแก่ชาวโลกและเทวดาโดยให้ทุกคนปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่ทุกฝ่าย

นอกจากนี้ ผู้เขียนเห็นว่า หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีมากมายที่สะท้อนให้เห็นว่า การกระทำใดๆ ที่ได้ทำกับผู้อื่น ผลสะท้อนจะย้อนกลับมาสู่ผู้กระทำนั้นด้วย ดังเช่น พุทธสุภาษิตว่า

สักการะคนอื่นแล้ว	ย่อมเป็นผู้ที่คนอื่นสักการะตอบ
เคารพคนอื่นแล้ว	ก็มีคนอื่นเคารพตอบ
บูชาผู้อื่น	ย่อมได้รับการบูชาตอบ
ไหว้ผู้อื่น	ย่อมได้รับการไหว้ตอบ ^{๑๒}
ผู้ให้ของที่น่าพอใจ	ย่อมได้ของที่น่าพอใจ
ผู้ให้ของที่เลิศ	ย่อมได้ของที่เลิศ
ผู้ให้ของที่ดี	ย่อมได้ของที่ดี ^{๑๓}

ตัวอย่างของพุทธภาษิตเช่นนี้ ปรากฏอีกมากในพระไตรปิฎก ซึ่งถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าการกระทำใดๆ ที่ได้ทำกับผู้อื่น ผลที่ดีก็ตกเป็นของผู้กระทำด้วยเช่นกัน ผลคือได้ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย ในทางตรงกันข้าม ถ้าทำไม่ดีกับผู้อื่น ผลไม่ดีก็ตกกับผู้ที่กระทำนั้นด้วยเช่นกัน ดังนั้น ถ้าเราได้ทราบกฎข้อนี้ การปฏิบัติตนเพื่อผู้อื่นหรือเพื่อส่วนรวม ผลสุดท้าย เราก็เป็นผู้รับผลนั้น ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม

การปฏิบัติตามกฎดังกล่าว ผู้เขียนเห็นว่าสอดคล้องกับกฎวิทยาศาสตร์ที่ว่า action เท่ากับ reaction หรือ ทำอย่างไร ได้อย่างนั้น คิดอย่างไร ได้อย่างนั้น ดังนั้น การกระทำเพื่อผู้อื่นหรือเพื่อส่วนรวม สุดท้ายผลที่ได้ เราก็ได้รับด้วย การกระทำเช่นนี้จึงไปด้วยกัน ทั้งเราและผู้อื่น

^{๑๒} พ. ช.ม. (ไทย) ๒๘/๑๖-๑๗/๑๘๕-๑๘๖.

^{๑๓} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/๗๒.

ผู้เขียนจึงเห็นว่า คำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท นอกจากจะเป็นคำสอนที่เน้นให้แต่ละคนปฏิบัติเพื่อตนเองแล้ว มิติทางสังคม การกระทำเพื่อผู้อื่น เพื่อส่วนรวม ก็ปรากฏอยู่ควบคู่กัน ไม่ได้ละเลยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จึงเป็นแนวคิดแบบองค์รวม บูรณาการทั้งมิติของปัจเจกและมิติทางสังคม แต่ผู้เขียนเห็นว่า สังคมไทยไม่ได้นำเอาพุทธดำรัสเหล่านี้ มาปลูกฝังให้เกิดเป็นจิตสำนึกและให้ฝังแน่นอยู่ในใจหรือในวิถีชีวิต ปัญหานี้ผู้เขียนเห็นว่า ผู้นำหรือผู้ปกครอง หรือแม้แต่พระภิกษุสงฆ์ ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อชุดคำสอนเรื่องสังคมในพุทธศาสนาอย่างแท้จริง แต่เน้นชุดคำสอนอื่นๆ ที่เน้นเรื่องปัจเจก การทำบุญเพื่อสวรรค์ นิพพานเพียงอย่างเดียว คำสอนเหล่านี้จึงไม่ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและก่อให้เกิดวัฒนธรรมเพื่อผู้อื่นหรือเพื่อส่วนรวม นอกจากจะเป็นคำเทศนาในวัด หรือการสอนให้ท่องจำในชั้นเรียนเพื่อสอบเท่านั้น จะมีก็เห็นแต่ท่านพุทธทาสที่ได้บรรยายธรรมและเขียนหนังสือที่ให้ความสำคัญเรื่องสังคม เช่น เรื่องไถ่ล้นกรรม สันโดษไม่เป็นอุปสรรคของการพัฒนา ทิศแห่งก พ่าสาบทางการเมือง ธรรมิกสังคมนิยม เป็นต้น ผู้เขียนเห็นว่าหลักธรรมที่เป็นนามธรรม โดยเฉพาะเรื่องการปลูกฝังเรื่องจิตสำนึกเพื่อสังคมเหล่านี้ ควรจะนำมาบรรจุเป็นหลักสูตรการสอน ตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงการศึกษาระดับสูง และต้องมีภาคปฏิบัติด้วย เมื่อได้ปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตแล้ว ก็จะส่งผลไปสู่ครอบครัวและสังคมโดยรวม ผลสุดท้ายจะเกิดเป็นจิตสำนึกที่ค้ำจุนถึงผู้อื่นและปฏิบัติเพื่อผู้อื่นอยู่เสมอ

คำว่า ภาคปฏิบัตินี้ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างบางประเด็น เช่น เมื่อต้องการให้เด็กเรียนเรื่องความสำคัญของสิ่งแวดล้อม แทนที่จะให้เด็กนั่งเรียนอยู่ในห้องและท่องจำ ก็นำเด็กออกไปเรียนนอกห้อง เช่น ไปที่สวนสาธารณะ ให้เด็กไปค้นคว้า เอาตัวอย่างอะไรก็ได้ มานำเสนอต่อหน้ากลุ่มเพื่อน และให้แสดงความคิดเห็นว่ามีความสำคัญอย่างไร ทั้งต่อตนเอง และสังคม และถ้ามีปัญหาก็ไขกันอย่างไร เป็นต้น หรือ ถ้ามีใครเคยดูภาพยนตร์ แอนิเมชัน เรื่อง *Up* หรือ *คุณปู่บ้าพลัง* จะมีเด็กน้อยคนหนึ่ง ชื่อ รัสเซลล์ เป็นลูกเสียวัย ๔ ขวบ ที่มีสิ่งที่จะต้องทำคือ การได้รับเหรียญช่วยเหลือผู้สูงอายุ เพื่อมาติดหน้าอกเพิ่มจากเหรียญที่ได้รับจากการช่วยเหลือสังคมด้านอื่นๆ จนเต็มหน้าอกแล้ว ด้วยการอาสาพาคุณปู่ข้ามถนนหรือช่วยงานอะไรก็ได้ตามที่คุณปู่ร้องขอ ถ้าสังเกตดีๆ นี่คือนิเวศน์สอนให้เด็กทำงานอาสาเพื่อสังคม แล้วเด็กได้รับเหรียญรางวัลเป็นการตอบแทนการทำมาดี (ไม่ใช่เพื่อได้เงินอย่างบ้านเรา ถ้าไม่ได้เงิน ไม่ทำ) เมื่อมีการกระทำบ่อยๆ เด็กภูมิใจในการทำดี จิตสำนึกเหล่านี้ก็จะถูกปลูกฝัง ปมเพาะไปเรื่อยๆ ตั้งแต่เด็ก และต่อไปเมื่อเด็กโตขึ้น ก็จะทำโดยไม่ได้ต้องการอะไรตอบแทน เป็นต้น

การปลูกฝังจิตสำนึกเพื่อสังคมให้เกิดขึ้นตั้งแต่ยังเป็นเด็กหรือเยาวชน เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยเวลาดังนั้น การทำให้เป็นสิ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตจึงเป็นเรื่องที่ต้องกระทำเป็นนโยบายหรือเป็นเป้าหมายร่วมกันของชาติ

การบูรณาการทั้งแนวคิดและการปฏิบัติทั้งในมิติของปัจเจกและมิติของสังคม เป็นพัฒนาการที่จะต้องดำเนินไปด้วยกัน เป็นสิ่งที่ทุกคนควรคำนึงและควรปฏิบัติ ไม่ควรละเลยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การตระหนักรู้เรื่องจิตสำนึกเพื่อชุมชนและเพื่อสังคม จะเห็นเป็นรูปธรรมต้องนำไปสู่การปฏิบัติ

นอกจากนี้ การกระทำใดๆ ก็ตามที่มีผลกระทบต่อสังคม ไม่ว่าจะทางดีหรือทางร้าย สุดท้ายก็จะมีผลต่อตนเองด้วยกันทั้งสิ้น ยกตัวอย่าง เช่น เรื่องกฎจราจร ซึ่งเป็นเรื่องใกล้ตัวและเกี่ยวข้องกับส่วนรวม ถ้าเราขับรถโดยไม่คำนึงถึงกฎกติกา มารยาทบนท้องถนน เมื่อเราขับรถเพื่อเบี่ยงออกจากคอสะพานที่จะข้ามทางแยก โดยไปปาดหน้ารถคันอื่นที่กำลังต่อคิวอยู่ นอกจากจะทำให้รถติดบนคอสะพานเพราะไม่สามารถขึ้นบนสะพานได้ ยังทำให้รถที่กำลังต่อคิวยิ่งติดเพิ่มขึ้น เพราะเขาก็ไม่ยอมให้แซงคิวของเขา การที่เราทำให้เกิดรถติด ณ ที่จุดแยกใดจุดแยกหนึ่ง อาจส่งผลให้รถติดเพิ่มขึ้นทั่วทั้งกรุงเทพมหานครก็เป็นได้ และสุดท้ายก็มีผลกระทบต่อเราด้วย คือทำให้เกิดการล่าช้าในการเดินทาง แทนที่จะเร็วขึ้นหรือเป็นปกติถ้าเราขับรถไปตามคิวที่จอดรถไฟแดงอยู่

หรือในกรณีที่มีการซื้อสิทธิ์ขายเสียง ถ้าเราหวังเพียงเงิน ๕๐๐ บาท หรือ ๑,๐๐๐ บาท ในการเลือกตั้งในแต่ละครั้ง ซึ่งคิดว่าเงินจำนวนนี้มีค่ามากสำหรับเรา แต่จริงๆ แล้วถ้าใช้จ่ายอย่างไม่ระวัง ก็จะมีหมดในเวลาอันรวดเร็ว เงินก้อนนี้แลกกับนักการเมืองที่สามารถเข้าไปจ่อราษฎร์บังหลวง หรือเข้าไปคอร์รัปชัน ในจำนวนเงิน ๕๐๐ ล้านบาทหรือ ๑,๐๐๐ ล้านบาท ก็เป็นไปได้ การกระทำของเราเพียงเสี้ยววินาทีในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ส่งผลกระทบต่อความเสียหายใหญ่หลวงต่อประเทศชาติ บ้านเมืองไม่ได้รับการพัฒนาในทางที่ควรจะเป็นงบประมาณในการบริหารงานน้อยลง สุดท้ายเราก็เป็นผู้ที่ไม่ได้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ด้วยเช่นกัน เช่น ถนนยังเป็นหลุมบ่ออยู่ตลอดเวลาเพราะเงินงบประมาณมีจำกัด หรือสะพานในหมู่บ้านเป็นไม้ที่ไม่มีโอกาสพัฒนาเป็นคอนกรีต เป็นต้น

หรือในกรณีที่เราขายยาเสพติดเพื่อหวังที่จะรวยทางลัด สุดท้ายผลร้ายอาจจะตกถึงลูกหลานของเรา เพราะไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดเสียเอง เมื่อเราทำให้พ่อแม่ผู้อื่นทุกข์ใจ ผลก็ทำให้เราทุกข์ใจไปด้วย จึงเห็นได้ว่า การที่เรากระทำสิ่งใดๆ ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม ในที่สุด ผลนั้นก็จะย้อนกลับมาสู่ตัวเรา ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ดังนั้น การปฏิบัติใดๆ ก็ตามจึงควรนึกถึงบุคคลอื่น สังคมหรือชุมชนด้วยเสมอ

ในทางตรงกันข้าม ถ้าเรามีจิตที่ดี คิดดี ทำดี และคำนึงถึงประโยชน์ผู้อื่นด้วย เราก็จะได้ผลลัพธ์ที่ดีด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น นายอภิมุข แซ่ฮ้อ ซึ่งประวัติของเขาเคยออกอากาศทางโทรทัศน์ในรายการตีสิบ เป็นคนพิการด้านสมอง คิดช้า ทำช้า พูดช้า ประกอบอาชีพด้วยการเก็บขยะขาย เนื่องจากเป็นคนขยัน อดออม กตัญญู นึกถึงมารดาและทำงานเพื่อเลี้ยงดูมารดาอย่างสม่ำเสมอ

โดยไม่ได้หวังผลตอบแทนใดๆ จากสังคมหรือจากใครๆ การที่มีวิถีชีวิตที่ทำเพื่อผู้อื่น ในที่นี้คือมารดา โดยอาจจะไม่เข้าใจว่าที่กระทำลงไปนั้นเรียกว่าความกตัญญู แต่ทำเพราะความรักที่มีต่อมารดา ผลที่ได้รับคือมีคนเห็นความดีนั้น และช่วยสงเคราะห์ให้มีงานมากขึ้น จึงมีรายได้เพิ่มขึ้น มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จิตที่มีความสำนึกเพื่อผู้อื่น ผลสุดท้ายก็สะท้อนให้ผลลัพธ์ที่ดีต่อตนเองและครอบครัว

หรือการที่เรามีจิตอาสาออกไปกำจัดผักตบชวาและเก็บขยะในแม่น้ำคูคลองใกล้บ้านร่วมกับเทศบาลหรือตำบลของเรา นอกจากจะทำให้ชุมชนของเราสะอาดแล้ว ยังช่วยให้หมู่บ้านเรา หรือบ้านเรา ไม่เกิดน้ำท่วมในฤดูฝนได้ หรือการที่เราหรือสังคมไทยโดยรวม มีจิตสำนึกบริจาคเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากสึนามิในญี่ปุ่นเมื่อต้นปี ๒๕๕๔ โดยไม่ได้หวังผลอะไรตอบแทน และเมื่อช่วงปลายปี ๒๕๕๔ ชาวไทยได้ประสบกับอุทกภัยครั้งร้ายแรงที่สุด ประเทศญี่ปุ่นก็ได้ให้ความช่วยเหลือประเทศไทยเป็นอย่างมาก ทั้งเงินและของใช้ต่างๆ จึงเห็นได้ว่าผลของการปฏิบัติที่ดีเพื่อเกื้อกูลบุคคล ชุมชน และสังคม มีผลสะท้อนกลับมาถึงตัวเรา สังคมของเรา และบ้านเมืองของเรา ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม

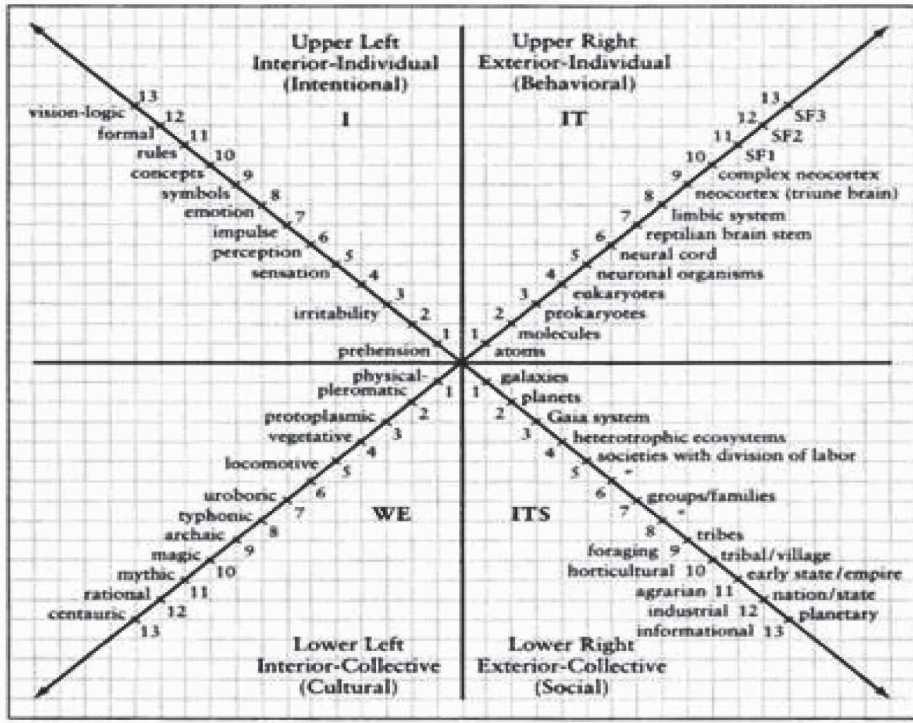
ดังได้กล่าวแล้วว่า แนวคิดเรื่องจิตสำนึกเพื่อสังคม และมิติทางสังคมต่างๆ ปรากฏตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังนั้น การจะกล่าวว่า พระพุทธศาสนาไม่มีมิติทางสังคมจึงเป็นความเห็นที่ไม่ถูกต้อง แม้จะไม่ได้กล่าวถึงปรัชญาแนวคิดเรื่องรัฐ ประชาธิปไตย ตามแบบอย่างของปรัชญาตะวันตก แต่แนวคิดเหล่านี้ก็มีดังที่ได้กล่าวแล้ว

แนวคิดเรื่องสังคมเป็นสิ่งที่นักคิดนักปรัชญาตะวันตกให้ความสำคัญ เพราะพื้นฐานที่มาของการสร้างชาติ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ของสังคมตะวันตกแตกต่างกันกับพื้นฐานต่างๆ ของทางตะวันออก อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ของมิติของปัจเจกและมิติทางสังคมของตะวันตกก็สอดคล้องกับปรัชญาแนวคิดของพระพุทธศาสนา

แนวคิดของทางตะวันตกที่สำคัญที่ผู้เขียนจะกล่าวถึง คือแนวคิดเรื่องทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์ (Ken Wilber)^{๑๔} เป็นการบูรณาการแนวคิดทั้งในมิติของปัจเจก และมิติของสังคม เคน วิลเบอร์ เห็นว่า พัฒนาการทั้งสองด้านจะต้องดำเนินไปด้วยกัน และสอดคล้องกัน จิตของคนในระดับหนึ่ง ก็จะมีชุดระบบความคิด ความเข้าใจของคนในสังคมในระดับหนึ่ง สังคมนั้นจะมีรูปแบบการปกครอง ผู้ปกครอง วิถีชีวิตสะท้อนไปตามแนวคิดของจิตของคนในสังคมแบบนั้น

ทฤษฎีบูรณาการกล่าวถึงกระบวนการ ๔ ด้าน ดังภาพที่ ๑

^{๑๔}เคน วิลเบอร์ นักปรัชญาชาวอเมริกัน ผู้คิดทฤษฎีบูรณาการ (Integral Theory) มีผลงานการค้นคว้าด้านวิทยาศาสตร์กับจิตวิทยา ปรัชญาและศาสนา และมีผลงานปรากฏตีพิมพ์เป็นหนังสืออยู่ประมาณ ๒๘ เล่มนอกเหนือจากบทความและปาฐกถาอื่นๆ เขาเริ่มเขียนหนังสือออกมาปีละเล่มตั้งแต่ปี ๑๙๙๗ เป็นต้นมา หนังสือที่มีชื่อเสียงชื่อ *Sex, Ecology, Spirituality* ซึ่งจัดว่าเป็นผลงานระดับเยี่ยมเล่มหนึ่งในศตวรรษนี้.

ภาพที่ ๑ กระบวนทัศน์ ๔ ด้าน^{๑๕}

ประกอบด้วยมิติด้านฉัน/เจตนารมณ์ (I) ด้านพฤติกรรม (It) ด้านวัฒนธรรม (we) และด้านสังคม (Its) ทฤษฎีบูรณาการกล่าวถึงความสัมพันธ์ของมิติทั้ง ๔ ด้านที่ทุกปัญหาควรจะนำมาพิจารณา

เมื่อรวมกระบวนทัศน์ด้านขวามือเข้าด้วยกัน หรือ ด้าน It/Its ซึ่งเป็นเรื่องภายนอก คือเรื่องพฤติกรรม/กายภาพ กับเรื่องสังคม เกิดเป็นกรอบแนวคิดที่เรียกว่า กรอบแนวคิดสามทัศน์ (The Big Three)^{๑๖} เป็นทัศน์ของ ฉัน/พวกเรา/สิ่ง (I, we, it)

เคน วิลเบอร์ ยังกล่าวอีกว่า เมื่อพิจารณาทางด้านศาสนาหรือจิตวิญญาณ เราก็จะพบว่า กรอบแนวคิดสามทัศน์นี้ ก็สามารถนำมาอธิบายได้ เช่น พระรัตนตรัย ในพุทธศาสนา ประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เมื่อ พระพุทธ คือ I พระธรรม คือ it และ พระสงฆ์ คือ we^{๑๗} จะเห็นได้ว่า ทั้ง I, we, it จะมีการพัฒนาไปด้วยกันเสมอ

^{๑๕}Ken Wilber, **Sex, Ecology, Spirituality: The Spirit of Evolution**, second edition revised, (Boston : Shambhala, Inc, 2000), p. 198.

^{๑๖}Ibid., pp.149-153.

^{๑๗}Ibid., p.149.

การพัฒนาของจิตจึงมีทั้งการพัฒนาด้านจิตใจของตนเอง ที่มีความสัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งในที่นี้คือความจริงที่ปรากฏ หรือ it

กรอบแนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของนักปรัชญาหลายท่าน เช่น คาร์ล ปอปเปอร์^{๑๘} นักปรัชญาวิทยาศาสตร์ เรื่องสามโลกแห่งความรู้ (Karl Popper's the Three Worlds of Knowledge) ได้แก่ โลกที่ ๑ (World I) คือโลกที่เป็นกายภาพ (the objective world of it/the physical universe) เห็นและจับต้องได้ เช่น เรื่องสมอง พลังงาน พุทธิกรรม เป็นต้น ซึ่งตรงกับทัศน์ที่ ๒ และ ๔ หรือทัศน์ด้านขวาทั้งหมด โลกที่ ๒ (World II) คือโลกที่เป็นนามธรรม (the subjective world of I) เป็นเรื่องของแนวคิด ความรู้ ความรู้สึกนึกคิด เรื่องจิต เป็นต้น ซึ่งตรงกับทัศน์ที่ ๑ หรือด้านซ้ายบน และโลกที่ ๓ (World III) คือโลกที่เกี่ยวข้องกับผลรวมของเรื่องกายภาพกับจิตใจของมนุษย์ แสดงออกโดยการฝังอยู่ในรูปแบบของวัฒนธรรมหรือรูปแบบของสังคม^{๑๙} หรือทัศน์ด้านซ้ายล่าง

นอกจากแนวคิดนี้จะสอดคล้องกับแนวคิดของคาร์ล ปอปเปอร์แล้ว แนวคิดนี้ยังสอดคล้องกับทฤษฎีปฏิบัติการเชิงการสื่อสาร (The Theory of Communicative Action)^{๒๐} ของเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) เรื่องเหตุผลที่ฟุ้งขึ้นของมนุษย์ ๓ ประการ (three validity claims) คือ ความจริง (truth, เป็นรูปธรรมหรือ objects) ความจริงใจหรือความซื่อสัตย์ (truthfulness or sincerity, เป็นนามธรรมหรือ subjects) และ ความถูกต้องหรือความยุติธรรม

^{๑๘} คาร์ล ปอปเปอร์ ชาวออสเตรีย เป็นนักปรัชญาและเป็นศาสตราจารย์สอนที่วิทยาลัยเศรษฐศาสตร์แห่งลอนดอน (London School of Economics) แต่งตำราหลายเล่มเกี่ยวกับปรัชญา สังคมและการเมือง ได้เสนอทฤษฎีที่ขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์กระแสหลัก ที่ว่าด้วยหลักการสามารถผิดพลาดได้ (principle of falsifiability) เป็นหลักแนวคิดที่ว่า การทดลองและพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ เป็นการทดลองเพื่อกำจัดความเท็จ ไม่ใช่การทดลองหรือพิสูจน์เพื่อหาความจริง อ่านเพิ่มเติมได้จาก Karl Popper, **The Two Fundamental Problems of The Theory of Knowledge**, Edited by Troels Eggers Hansen, Translated by Andreas Pickel, (Oxon: Routledge, 2009), Karl Popper, **The Open Society and Its Enemies, Volume II: The High Tide of Prophecy: Hegel, Marx, and the Aftermath**, (New Jersey: Princeton University Press, 1971), Diane Collinson and Kathryn Plant, **Fifty Major Philosophers**, second edition, (Oxen: Routledge, 2007) และ The Free Encyclopedia Wikipedia, **Karl Popper**, [online], From: http://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Popper [9 November 2011].

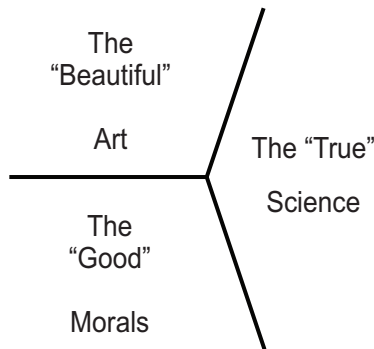
^{๑๙} Karl Popper, **Unended Quest: An Intellectual Autobiography**, (Oxon, Routledge, 2006), pp. 210-230.

^{๒๐} Jürgen Habermas, **The Theory of Communicative Action: The Critique of Functionalist Reason**, Volume Two, Translated by Thomas McCarthy, (Oxford: Polity Press, 1998), pp. 119-152 and Jürgen Habermas, **Communication and the Evolution of Society**, Translated by Thomas McCarthy, (Oxford: Polity Press, 2003), pp. 50-68.

(rightness or justice, เป็นความจริงเชิงอัตวิสัยร่วม หรือเรียกว่า อัตสัมพันธร่วม) เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ของความจริงที่เป็นรูปธรรมและความถูกต้องที่เป็นนามธรรม ความจริงนี้สอดคล้องกับกระบวนการทัศน์ที่ ๒ และ ๔ หรือด้านขวามือ ความจริงใจหรือความซื่อสัตย์จะสอดคล้องกับกระบวนการทัศน์ที่ ๑ หรือด้านซ้ายบน และความจริงเชิงอัตวิสัยร่วม สอดคล้องกับกระบวนการทัศน์ที่ ๓ หรือด้านซ้ายล่าง

ถ้าพิจารณามองในมุมที่กว้างขึ้น จากแนวคิดของเพลโต จะตรงกับแนวคิดเรื่อง ความจริง (the True, ซึ่งคือรูปธรรม หรือ it) ความดี (the Good, ซึ่งคือความยุติธรรม ความเหมาะสม หรือ we) และ ความงาม (the Beautiful, ซึ่งคือความงามตามทัศนคติของบุคคล หรือ I) ดังนั้นกรอบแนวคิดสามทัศน์ จึงเป็นเรื่องมณฑลของวิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์ มณฑลของศีลธรรม และมณฑลของศิลปะ (empirical science, morality, art)^{๒๑} ดังภาพ

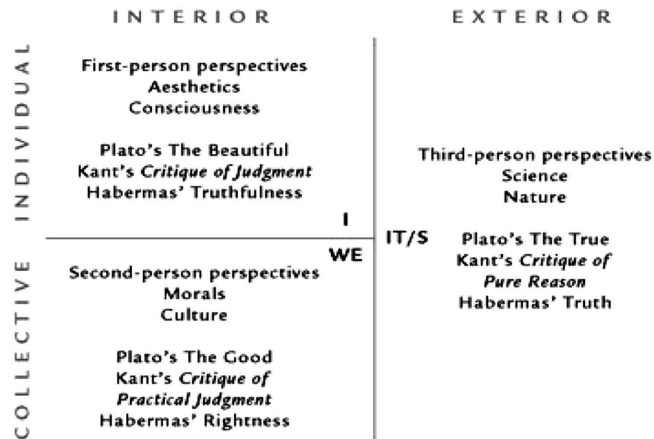
ภาพที่ ๒ มณฑลสามของเพลโต^{๒๒}

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของอิมมานูเอล คานต์ ที่ว่าด้วยการวิพากษ์ คือ บทวิพากษ์ว่าด้วยเหตุผลบริสุทธิ์ (The Critique of Pure Reason, ซึ่งคือ it) บทวิพากษ์ว่าด้วยเหตุผลปฏิบัติ (The Critique of Practice Reason, ซึ่งคือ we) และ การตัดสินเชิงสุนทรียภาพ (Aesthetic Judgment, ซึ่งคือ I)

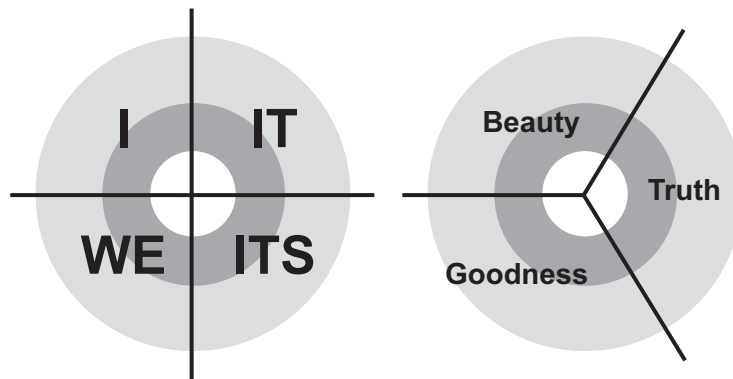
^{๒๑}อ่านประวัติ และแนวคิดของเพลโตเพิ่มเติมได้จาก พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๑-๑๓๙ และจำนงค์ ทองประเสริฐ, **ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๓๖๑-๓๖๖.

^{๒๒}Integral Help Resources, **Quadrants and Perspectives**, [online], From: <http://www.integralhealthresources.com/integral-health-2/the-four-quadrants/quadrants-and-perspectives/> [18 November 2011].

ดังนั้น กระบวนทัศน์ทั้ง ๔ ด้าน จึงสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดในสามด้านหลักที่สำคัญ และสอดคล้องกับแนวคิดของนักปรัชญาที่สำคัญอีกหลายท่าน ดังภาพ

ภาพที่ ๓ แนวคิดเรื่องกระบวนทัศน์ ๔ ด้านสอดคล้องกับนักปรัชญา^{๒๓}

ภาพที่ ๔ กระบวนทัศน์ ๔ ด้าน รวมเป็นกรอบแนวคิดสามทัศน์^{๒๔}

^{๒๓}Sean Esbjörn-Hargens, **An Overview of Integral Theory: An All-Inclusive Framework for the 21st Century**, [online], From: <http://integrallife.com/node/37539> [18 November 2011].

^{๒๔}Ken Wilber, **Integral Spirituality : A Startling New Role for Religion in the Modern and Postmodern World**, (Massachusetts : Integral Books, 2006), p. 20.

ถ้าพิจารณากรอบสามทัศน์ของเคน วิลเบอร์ จะพบว่า ความสัมพันธ์ของบุคคลกับชุมชนหรือกลุ่มบุคคลหรือพวกเรานี้ มีความสัมพันธ์และสำคัญอย่างแยกไม่ออก จิตของเราจะมีผลต่อชุมชนและสังคมของเราในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเสมอ เมื่อมีความสัมพันธ์กัน การปฏิบัติเพื่อชุมชนและเพื่อสังคมจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนจะควรคำนึงและควรปฏิบัติ เพื่อวัตถุประสงค์ของเราและของสังคมที่เรามีส่วนร่วมกัน

ผู้เขียนจึงเห็นว่าไม่ว่าหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาหรือแนวคิดเรื่องทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์ หรือแนวคิดอื่นๆ ของนักปรัชญาดังที่ได้กล่าวถึง ได้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญและความสัมพันธ์ของมิติของปัจเจกและมิติทางสังคม และเป็นสิ่งที่จะต้องตระหนักรู้อยู่เสมอ มิติทางสังคมในที่นี้ครอบคลุมทั้งเรื่องวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งได้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มาเป็นระยะเวลายาวนาน เมื่อพิจารณาจากความรุ่งเรืองหรือประเทศที่ประสบความสำเร็จในปัจจุบัน จะพบว่า มิติทางสังคมมีส่วนสำคัญอย่างมากในการพัฒนาประชากร และพัฒนาสังคม ดังนั้น การพัฒนาให้เกิดจิตสำนึกเพื่อสังคมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศชาติ

๓. บทสรุป

การสร้างจิตสำนึกเพื่อสังคม เป็นสิ่งที่โลกตะวันตกให้ความสำคัญมาก ไม่ว่าทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์ แนวคิดเรื่องสามโลกแห่งความรู้ของคาร์ล ปอปเปอร์ ทฤษฎีปฏิบัติการเชิงการสื่อสารของฮาเบอร์มาส หรือแนวคิดของเพลโต หรือนักคิดนักปรัชญาสายสังคมอื่นๆ ที่ได้ให้ทฤษฎีไว้หลายท่าน แต่ในหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาเถรวาทก็ไม่ได้ด้อยไปกว่าแนวคิดของชาวตะวันตก พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญของสังคมและการปฏิบัติต่อผู้อื่น ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย เพราะทุกอย่างเกี่ยวเนื่องกันและมีความสัมพันธ์อิงอาศัยกัน หากแต่เราชาวพุทธไม่เข้าใจถ่องแท้ถึงคำสอนและไม่ได้หมั่นนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันจนเกิดเป็นอุปนิสัย จนทำให้เหมือนชาวไทยหรือชาวพุทธโดยทั่วไปขาดจิตสำนึกเรื่องสังคมไป แต่ถ้าเราได้กลับมาพิจารณากันอย่างละเอียดอีกครั้ง ได้นำไปฝึกฝนตั้งแต่อนุบาล ในครอบครัว ผู้เขียนเชื่อมั่นว่า จิตสำนึกเรื่องสังคมเป็นเรื่องที่ฝึกฝนได้ และกระทำได้ และทำที่สุด สังคมไทยที่มีความเอื้ออาทรอยู่ในจิตสำนึกอยู่แล้ว ย่อมสามารถนำพาสังคมและประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริง พระพุทธเจ้าจึงมีพระปัญญาธิคุณเรื่องจิตสำนึกเพื่อสังคม เพื่อประโยชน์และความสุขต่อมวลมนุษยชาติอย่างสมบูรณ์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตรและอรรถกถา แปล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. พระนคร : แพรวพิทยา, ๒๕๑๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๐.

มัลลิกา มัติโก บรรณาธิการ. **จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษา ระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล**. กรุงเทพมหานคร : เจริญดีการพิมพ์, ๒๕๔๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๒๔.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books:

Collinson, Diane and Plant, Kathryn. **Fifty Major Philosophers**. second edition. Oxon: Routledge, 2007.

Habermas, Jürgen. **The Theory of Communicative Action: The Critique of Functionalist Reason.** Volume Two. Translated by Thomas McCarthy. Oxford: Polity Press, 1998.

_____. **Communication and the Evolution of Society.** Translated by Thomas McCarthy. Oxford: Polity Press, 2003.

Popper, Karl. **The Two Fundamental Problems of the Theory of Knowledge.** Edited by Troels Eggers Hansen. Translated by Andreas Pickel. Oxon: Routledge, 2009.

_____. **The Open Society and Its Enemies, Volume II: The High Tide of Prophecy: Hegel, Marx, and the Aftermath.** New Jersey: Princeton

_____. **Unended Quest: An Intellectual Autobiography.** Oxon, Routledge, 2006.

Wilber, Ken. **Sex, Ecology, Spirituality: The Spirit of Evolution.** Second Edition revised. Boston: Shambhala, 2000.

_____. **Integral Spirituality: A Startling New Role for Religion in the Modern and Postmodern World.** Massachusetts: Integral Books, 2006.

(II) World Wide Web

Esbjörn-Hargens, Sean. **An Overview of Integral Theory: An All-Inclusive Framework for the 21st Century.** [online]. From: <http://integrallife.com/node/37539> [18 November 2011].

Integral Help Resources. **Quadrants and Perspectives.** [online]. From: <http://www.integralhealthresources.com/integral-health-2/the-four-quadrants/quadrants-and-perspectives/> [18 November 2011].

The Free Encyclopedia Wikipedia. **Karl Popper.** [online]. From: http://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Popper [9 November 2011].

การจัดการความรู้เชิงพุทธ :
พุทธปัญญาเพื่อการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์อย่างยั่งยืน
**Buddhist Knowledge Management:
Buddhist Wisdom for Sustainable Human
Transformation**

อุทัย สติมัน

Uthai Satiman

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การจัดการความรู้ คือ กระบวนการในการสร้าง ประมวล เผยแพร่ และใช้สารสนเทศที่มีคุณค่าเพื่อใช้ในการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยมีเป้าหมายที่จะทำให้คนในองค์กรเกิดการเรียนรู้ สะสมความรู้ ตลอดจนสร้างความรู้ใหม่ อันเป็นทรัพย์สินที่มีค่าสำหรับการแข่งขัน ซึ่งปัจจุบันการจัดการความรู้ได้กลายเป็นเครื่องมือทางยุทธศาสตร์ขององค์กรต่าง ๆ มากมาย หากจะมองให้ไกลและลุ่มลึกกว่านั้น จะพบว่าองค์กรเก่าแก่ที่สุดของโลกองค์กรหนึ่ง ที่เรียกว่าพระพุทธศาสนานั้น มีเครื่องมือและวิธีการจัดการความรู้อันยอดเยี่ยมดังจะเห็นได้จากการที่องค์กรได้ตั้งมั่นอย่างมั่นคงและยาวนานถึง ๒,๖๐๐ ปี แนวคิดการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความดี ความงาม และความจริง เป็นความรู้ชั้นสูงที่ต้องการให้มนุษย์พันทุกซ์ โดยผ่านกระบวนการเครื่องมือ เช่น หลักปรโตโมสะ โยนิโสมนสิการ ไตรสิกขา วุฑฒิธรรม ๔ ปัญญา ๓ ภาวนา ๔ เป็นต้น จึงจัดว่าเป็นกระบวนการจัดการความรู้ชั้นสูงที่มุ่งปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์อย่างยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

Abstract

Knowledge management is the process of formation, codification, spreading and the use of valuable information for efficient implementation by having the goal of letting organization staff learn and accumulate knowledge as well as create the new knowledge which is worthy of competition. At present, the knowledge management has become the strategy tool of various organizations. Considering in wider and deeper view, we will see that the oldest organization in the world called Buddhism has got the tools and means to greatly manage knowledge as its long time establishment of more than 2,600 years. The idea in managing knowledge in Buddhism is relevant to the virtues, beauties and truths which are the high level of knowledge that need man to be free from sorrows. The examples of such process of those tools and means are the principles of Paratoghosa, Yonisomanasikāra, Three Sikkhās, Vuḍḍhi-dhamma 4, Paññā 3, and Bhāvanā 3, etc., all of which are consisted in the process as the high level of knowledge management aiming to the true sustainable human transformation.

๑. บทนำ

โลกในปัจจุบันตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ และคนที่มีความสามารถในการสร้างความรู้ คือ ผู้กำลังร่ำรวย ความรู้กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะยุคสังคมออนไลน์ เป็นยุคที่มีปริมาณข้อมูลมากกว่าที่คนใดคนหนึ่งจะรู้ได้หมด ในอดีตที่ผ่านมา เป็นเรื่องยากที่จะล้างเอาภูมิปัญญาและความรู้จากบรรดาผู้ทรงภูมิรู้ที่มีความหลงใหล และสนใจในเรื่องเดียวกันได้ แต่ทุกวันนี้เราสามารถค้นหาคนเหล่านี้ได้ง่ายมากขึ้น เพราะคนเหล่านี้เต็มใจที่จะแบ่งปันความรู้ความเชี่ยวชาญของตัวเองผ่านเว็บไซต์ บล็อกส่วนตัว ทวิตเตอร์ เฟซบุ๊ก เป็นต้น เราสามารถเริ่มเข้าถึงและเข้าใจประสบการณ์ที่ผ่านการสั่งสมของผู้อื่น และนำมาเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของเราได้^๑ เนื่องจากความรู้แพร่กระจายและเข้าถึงได้อย่างกว้างขวาง^๒ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดการข้อมูล หรือเพื่อกลั่นกรองข้อมูลให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

---

^๑เบลล์นิกา, เจมส์, บรรณาธิการ, แบรินต์, รอน, บรรณาธิการร่วม, **ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**, วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และอชิป จิตตฤกษ์ แปล, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ open worlds, ๒๕๕๕), หน้า ๔๑๙.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๑.

แนวคิดการจัดการความรู้ ในวิทยาการโลกปัจจุบัน ถูกพัฒนาขึ้นโดยมีเป้าหมายหลักเพื่อที่จะทำให้คนในองค์กรเกิดการเรียนรู้ สะสมความรู้ ตลอดจนสร้างความรู้ใหม่ หรือนวัตกรรมอันเป็นทรัพย์สินที่มีค่ายิ่งสำหรับองค์กร การจัดการความรู้จึงได้กลายเป็นเครื่องมือทางยุทธศาสตร์ขององค์กรต่างๆ มากมาย ดังนั้น ความรู้จึงเป็นเรื่องของการทำความเข้าใจที่ได้รับการพิสูจน์ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ และหลักของตรรกะ ทำให้ความเชื่อเป็นสิ่งถูกต้อง การใช้แนวคิดการจัดการความรู้เพียงเพื่อตอบสนองเป้าหมายของระบบทุนนิยมนั้น ทำให้แนวคิดดังกล่าวคับแคบ และถูกจำกัดให้เป็นเพียงพัฒนาการแนวคิดทฤษฎีการจัดการเท่านั้น แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้ว แนวคิดการจัดการความรู้ยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความดี ความงามและความจริง เช่น การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นความรู้ขั้นสูงที่ต้องการให้มนุษย์พันทุกซ์ เป็นความรู้เกี่ยวกับความดีและการแสวงสัจธรรมของชีวิต^๓

ในขณะที่หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนสังคมวิชาการกำลังให้ความสำคัญกับแนวคิดการจัดการความรู้ดังกล่าวอย่างกว้างขวาง หากจะมองให้ลุ่มลึกกว่านั้น จะพบว่าองค์กรที่เก่าแก่ที่สุดของโลกองค์กรหนึ่ง คือองค์กรที่เรียกว่าพระพุทธศาสนานั้น มีเครื่องมือและวิธีการจัดการความรู้อันยอดเยี่ยม ดังจะเห็นได้จากการที่องค์กรตั้งอยู่อย่างมั่นคงถึงปัจจุบันเป็นเวลาถึง ๒,๖๐๐ ปี นับตั้งแต่การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ที่สำคัญยังคงเอกลักษณ์ที่เป็นแก่นไว้ได้อย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม นอกจากพุทธรัตนะ และธรรมรัตนะแล้ว สังฆรัตนะ คือ พระสงฆ์สาวกทั้งที่เป็นพระอริยสงฆ์และสมมติสงฆ์ ก็สมควรแก่การยกย่องเช่นเดียวกัน เพราะท่านเหล่านั้นได้รักษาสืบทอดองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน การส่งผ่านซึ่งหลักธรรมคำสอนต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา จากชนรุ่นแล้วรุ่นเล่าจวบจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นพัฒนาการที่สำคัญของการจัดการความรู้ บทความนี้ผู้เขียนมุ่งวิเคราะห์แนวคิดพื้นฐานของการจัดการความรู้ ตลอดจนค้นหาเครื่องมือในการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ได้มุมมองใหม่ เกี่ยวกับแนวคิดการจัดการความรู้ อีกทั้งเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าว ให้สามารถขยายขอบเขตไปสู่การพัฒนาทั้งในระดับตนเอง องค์กร และสังคมต่อไป

^๓ ปิยนาด ประยูร, **Systems Thinking วิธีคิดกระบวนระบบ**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘).

๒. แนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการโลกปัจจุบัน

๒.๑ ความเป็นมาของการจัดการความรู้

แนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ในวิทยาการโลกปัจจุบันได้มีการศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังมากกว่า ๒๐ ปี ในยุคแรกเกิดขึ้นโดยมีแนวคิดที่ความรู้เป็นสิ่งที่สามารถบริหารจัดการได้โดยอาศัยการจัดการที่มีระบบ มีโครงสร้างตายตัว และมีการนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจของมนุษย์ ยุคต่อมา อิคุจิโร โนนากะ และทาคุชิ^๔ ได้ศึกษาและทำการจำแนกความรู้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ ความรู้ฝังลึก (Tacit) และความรู้ชัดแจ้ง (Explicit) โดยมีโมเดล “SECI Knowledge Conversion” เป็นกรอบแนวคิดและแนวทางในการสร้างและการขยายองค์ความรู้ในองค์กร^๕ อันประกอบด้วย

๑. การขัดเกลาทางสังคม : ความรู้ฝังลึกสู่ความรู้ฝังลึก (socialization: tacit to tacit)

๒. การสกัดความรู้ออกจากตัวคน : ความรู้ฝังลึกสู่ความรู้ชัดแจ้ง (externalization: tacit to explicit)

๓. การผสมผสานความรู้ : ความรู้ชัดแจ้งสู่ความรู้ชัดแจ้ง (combination: explicit to explicit)

๔. การผนึกความรู้ในตน : ความรู้ชัดแจ้งสู่ความรู้ฝังลึก (internalization: explicit to tacit)^๖

ต่อมานักคิด นักวิชาการด้านการจัดการความรู้ได้เริ่มศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้ในมิติที่มีความซับซ้อน หลากหลาย และมีพลวัตมากยิ่งขึ้น และได้เสนอแนวคิดในการจัดการความรู้ว่าควรต้องอาศัยหลักธรรมชาติ และระบบความคิดที่ซับซ้อนมาใช้ เนื่องจากพบว่ามีรู้เป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถอธิบายได้โดยใช้ระบบของเหตุผล เป้าหมายการจัดการความรู้ยุคนี้จึงเป็นการพัฒนาประสิทธิผลของการตัดสินใจ การสร้างนวัตกรรม และประสิทธิภาพของการนำความรู้ไปใช้โดยให้ความสำคัญกับพฤติกรรมของมนุษย์ โดยมีความเชื่อว่าความรู้และการแลกเปลี่ยนจะเกิดขึ้นได้ดีหากผู้ถ่ายทอดสมัครใจแบ่งปันความรู้ให้แกกัน

^๔ Nonaka Ikujiro, Takeuchi Hirotaka, **The Knowledge - Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation**, (New York, NY : Oxford University Press), 1995.

^๕ ดูรายละเอียดใน บดินทร์ วิจารย์, **การจัดการความรู้...สู่ปัญญาปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร : เอ็กสเปอร์เน็ท, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๓-๑๓๔.

^๖ เอื้อมอร ชลวร , **การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ**, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖๒.

๒.๒ ความหมายของความรู้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “ความรู้” คือ สิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้าหรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะความเข้าใจ หรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์ สิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ องค์กรวิชาในแต่ละสาขา^๗ ส่วนฮิเดโอะ ยามาซาอิ^๘ ให้ความหมายว่า ความรู้ คือ สารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิด การเปรียบเทียบและการเชื่อมโยงกับความรู้อื่นๆ จนเกิดความเข้าใจ และนำไปใช้ประโยชน์ในการสรุป และตัดสินใจในสถานการณ์ต่างๆ ได้โดยไม่จำกัดช่วงเวลา

ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่า คำว่า “ความรู้” หมายถึง ผลลัพธ์อันเกิดจากอายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) กระทบกับอายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์) เกิดความรู้สึก (เวทนา) และการรับรู้ มีการจดจำ ระลึกได้ (สัญญา) และปรุงแต่งความรู้ (สังขาร) มีการแปลความ การให้ความหมาย การวิเคราะห์ การประเมินผล เชื่อมโยงและตัดสินใจ

๒.๓ ความหมายของการจัดการความรู้

สำนักงาน ก.พ.ร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ว่า คือการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในการแข่งขันสูงสุด ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้ให้ความหมายการจัดการความรู้ว่า เป็นกระบวนการร่วมกันของผู้ปฏิบัติงานในองค์กรหรือหน่วยงานย่อยขององค์กร เพื่อสร้างและใช้ความรู้ในการทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่ดีขึ้นกว่าเดิมโดยมีเป้าหมายพัฒนางานและคน ส่วนพรพิมล ทรรษาภิรมย์โชค ให้ความหมายการจัดการความรู้ว่า หมายถึง กระบวนการพัฒนาบุคลากรในองค์กรที่มุ่งให้บุคลากรสามารถกำหนดความรู้ แสวงหาความรู้ สร้างความรู้ จัดเก็บความรู้ และแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันทั้งภายในและภายนอกองค์กร การนำความรู้ไปใช้ การติดตามและประเมินผลเพื่อปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพจนทำให้เกิดการเรียนรู้ในระดับบุคคล กลุ่ม และทั่วทั้งองค์กร^๙

^๗ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓๒.

^๘Hideo Yamazai, n.d. อ้างอิงใน สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, ๒๕๕๗

^๙พรพิมล ทรรษาภิรมย์โชค, “การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้สำหรับหน่วยงานภาครัฐ”, วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๙.

แนวคิดการจัดการความรู้ เป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง สามารถประมวลความหมายแยกเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

๑. การจัดการความรู้ มีความหมายรวมถึงการรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้

๒. การจัดการความรู้ เป็นรูปแบบของการแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมองค์กรได้แก่ ค่านิยม วัฒนธรรม และวิถีปฏิบัติงาน

๓. การจัดการความรู้ คือ การตีความและประยุกต์ใช้ความรู้ ในการสร้างนวัตกรรมโดยต้องการผู้เชี่ยวชาญสำหรับช่วยแนะนำวิธีประยุกต์ใช้การจัดการความรู้

๔. การจัดการความรู้เป็นเรื่องของการเพิ่มประสิทธิผลขององค์กร เพื่อให้เกิดทุนทางปัญญา (Intellectual Capital) และผลสำเร็จของการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ เป็นดัชนีบ่งบอกว่าองค์กรมีการจัดการความรู้ได้อย่างได้ผลหรือไม่

๒.๔ เป้าหมายของการจัดการความรู้

แนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการโลกปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีเป้าหมาย ๓ ประการ ได้แก่ ๑) เพื่อพัฒนางาน ให้มีคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ยิ่งขึ้น ๒) เพื่อพัฒนาคน คือ พัฒนาผู้ปฏิบัติงานให้มีศักยภาพสูงขึ้น ๓) เพื่อพัฒนาฐานความรู้ คือ การเพิ่มพูนทุนความรู้หรือทุนทางปัญญาขององค์กร สอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) ที่ได้อธิบายถึงเรื่องเป้าหมายของการจัดการความรู้ในองค์กรไว้ว่า “การจัดการความรู้ทำเพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขันสูงสุด”^{๑๐} ผลการศึกษาเกี่ยวกับเป้าหมายการจัดการความรู้พบว่า ส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กรเพื่อการแข่งขันในโลกธุรกิจ และมีได้มีเจตนากรณีในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในแง่จิตวิญญาณเลย

๒.๕ เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการความรู้

การดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กรจะพบการนำเครื่องมือ (Tools) มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการจัดการความรู้ โดยเฉพาะการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้หรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เกิดขึ้น เครื่องมือเหล่านี้ได้แก่

^{๑๐} กลิ่นจันทร์ เขียวเจริญ, สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) “การส่งเสริมการจัดการความรู้”, <http://www.opdc.go.th/special.php?spc_id=4&content_id=147>, (๒๓ พ.ค.๒๕๕๕).

๑. ชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice - CoP) เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ เกิดจากความใกล้ชิดความพึงพอใจ ความสนใจและพื้นฐานที่ใกล้เคียงกัน ลักษณะที่ไม่เป็นทางการจะเอื้อต่อการเรียนรู้ การสร้างความรู้ใหม่ๆ มากกว่าโครงสร้างที่เป็นทางการ

๒. การใช้ที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยง (Mentoring Programs) เป็นวิธีการพัฒนาความสามารถของพนักงาน ซึ่งส่วนมากจะเน้นที่พนักงานใหม่ที่ต้องมีการสอนงานอย่างรวดเร็วให้สามารถปฏิบัติงานได้ในเวลาอันสั้น โดยมอบหมายให้พี่เลี้ยงเป็นผู้แนะนำ

๓. การทบทวนหลังการปฏิบัติ (After Action Reviews - AAR) คือการอภิปรายเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อทบทวนว่าเกิดอะไรขึ้น ทำอย่างไรจึงจะรักษาจุดแข็งและปรับปรุงจุดอ่อนได้ ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกได้เรียนรู้ทั้งจากความสำเร็จและความล้มเหลว

๔. แหล่งผู้รู้ในองค์กร (Center of Excellence - CoE) เป็นการกำหนดแหล่งผู้รู้ในองค์กร เพื่อให้สามารถทราบว่าจะสอบถามผู้รู้ได้ที่ไหน อย่างไร

๕. เพื่อนช่วยเพื่อน (Peer Assist) เป็นการประชุม โดยเชิญสมาชิกจากทีมอื่นมาแบ่งปันประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจให้แก่ทีมซึ่งต้องการความช่วยเหลือ

๖. ฐานการเรียนรู้และความสำเร็จ (Lessons Learned and Best Practices Databases) มีการจัดเก็บองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ทั้งในรูปความสำเร็จ ความล้มเหลว ข้อเสนอแนะในเรื่องที่สนใจ

๗. การเล่าเรื่อง (Story Telling) เป็นการบอกเล่าที่ทำให้ผู้ฟังมีความรู้สึกเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องที่เล่ามา มีความต้องการที่จะหาคำตอบเพื่อแก้ปัญหา

๘. การเสวนา (Dialogue) เป็นการปรับฐานความคิด โดยการฟังจากผู้อื่น และความหลากหลายทางความคิดที่เกิดขึ้น ทำให้สมาชิกเห็นภาพที่ใกล้เคียงกัน หลังจากนั้นจึงจัดเวทีอภิปรายเพื่อแก้ปัญหาหรือหาข้อยุติต่อไป

๙. เวทีถามตอบ (Forum) เป็นเวทีที่สามารถโยนคำถามเพื่อให้ผู้ร่วมอยู่ในเวทีถามตอบช่วยกันตอบคำถาม หรือส่งต่อให้ผู้เชี่ยวชาญอื่นช่วยตอบ^{๑๑}

สรุปได้ว่า เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการความรู้ดังกล่าวข้างต้นเป็นกระบวนการกลุ่มที่มุ่งทำการสื่อสารเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ซึ่งรูปแบบต่างๆ สามารถพบได้ในประวัติศาสตร์อันยาวนานของพระพุทธศาสนา

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน บดินทร์ วิจารณ์, **การจัดการความรู้..สู่ปัญญาปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร : เอ็กเซลเลอร์เนท, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๙ - ๑๑๐.

๓. แนวคิดการจัดการความรู้เชิงพุทธ

๓.๑ ความหมายของความรู้

ในพระพุทธศาสนาไม่มีคำว่า ความรู้โดยตรง แต่ใช้คำว่า ปัญญา เป็นคำหลัก ซึ่งคำดังกล่าว มีขอบเขต และความหมายลึกซึ้งกว้างขวางมาก คำว่า ปัญญา ท่านพุทธทาส หมายถึง “การฝึกฝน อบรม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุดในสิ่งทั้งปวงตามที่มันเป็นจริง”^{๑๒} เป็นความเห็นแจ้งที่เกิดจากการฟังดูสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างพินิจพิจารณาจนเกิดความเบื่อหน่าย ไม่หลงใหลยึดมั่นในสิ่งนั้นเพราะเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ ไม่ได้เกิดจากการใช้เหตุผลเป็นหลักในการคิด เหมือนการคิดทางวิชาการ แต่ต้องเห็นแจ้งในรากเหง้าของปัญหาและในความจริงของโลกและชีวิตจนสามารถคลายความยึดติดและปล่อยวางได้^{๑๓} ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เห็นว่า ปัญญา นำไปสู่ความจริงและความพ้นทุกข์ เนื่องจากปัญญา หมายถึงความรู้ ความเข้าใจ สามารถแยกแยะดีชั่ว คุณหรือโทษได้ด้วยการรู้เหตุรู้ผล จนในที่สุดก็สามารถกำจัดอวิชชา (ความไม่รู้จริงได้) เช่น ความไม่รู้จริงในเรื่องอริยสัจ ๔ และปฏิบัติสมุปปาต ทำให้เกิดปัญญาวิมุตติ (ความหลุดพ้นด้วยปัญญา) สำเร็จเป็นพระอรหันต์และพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง^{๑๔} การจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาจึงมีความหมายครอบคลุมถึงการจัดการปัญญา

๓.๒ ที่มาของแนวคิดการจัดการความรู้เชิงพุทธ

แนวคิดการจัดการความรู้เริ่มปรากฏตั้งแต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงใช้เวลาหลังการตรัสรู้ใหม่ๆ ทบทวนถึงหลักธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว กล่าวคือ ทรงมนสิการปฏิบัติสมุปปาตทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลม^{๑๕} ต่อจากนั้นจึงทรงตรวจดูอภัยภัยของเวไนยสัตว์ และด้วยพระกรุณาต่อหมู่มวลสัตว์จึงทรงน้อมพระทัยไปในการที่จะแสดงธรรมโปรด พร้อมทั้งได้ทรงพิจารณาถึงหลักธรรมที่พระองค์ตรัสรู้แล้วว่า เป็นคุณธรรมอันลึกซึ้ง ยากที่ชาวโลกทั่วไปจะสามารถรู้และเข้าใจในธรรมของพระองค์ได้โดยง่าย แต่เมื่อพิจารณาพื้นฐานของมนุษย์ก็ทรงทราบด้วยพระญาณว่า คนในโลกนี้มีความแตกต่างกัน ดังที่พระองค์ทรงจำแนกบุคคลเป็น ๔ ระดับ คือ

^{๑๒} พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ), **คู่มือมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๖๒.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ , ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

^{๑๕} ว. ม. (ไทย) ๔/๓/๑๔.

๑. อุคฆฏิตัญญู จำพวกที่มีคุณสมบัติพิเศษ กล่าวคือ สามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ได้รวดเร็วกว่าบุคคลอื่นๆ แม้ฟังเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็สามารถที่จะเข้าใจได้

๒. วิปจิตัญญู จำพวกที่มีคุณสมบัติปานกลาง เมื่อได้รับการแนะนำอบรมเพิ่มเติมหรือชี้แนะเล็กน้อย ก็สามารถที่จะเข้าใจในเรื่องนั้นได้

๓. เนยยะ จำพวกที่มีคุณสมบัติพอแนะนำได้ เมื่อได้รับการอบรมบ่อยๆ ช้ำๆก็สามารถที่จะเข้าใจในเรื่องนั้นๆ ได้

๔. ปทปรมะ จำพวกที่ขาดคุณสมบัติ พวกหัวดี ไม่ยอมรับคำแนะนำหรือการพัฒนาอย่างใด มีทิฏฐิมานะคือร้อนอย่างแรงกล้า^{๑๖}

พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า มนุษย์ในโลกนี้เป็นผู้มีกำลังความรู้ความสามารถที่จะพัฒนาได้ จึงทรงนึกถึงผู้ที่พระองค์ควรจะแสดงธรรมโปรดก่อนหน้านั้นคือ อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร^{๑๗} ด้วยทรงเห็นว่าท่านทั้งสองมีปัญญาหลักแหลม มีฐลีในตาน้อย เมื่อได้ฟังธรรมแล้ว ก็จะมีพื้นฐานได้จับปัด แต่ที่น่าเสียดายที่ท่านทั้งสองนั้นได้ถึงแก่กรรมไปก่อนหน้านี้ ต่อจากนั้นทรงนึกถึงพระภิกษุปัญจวัคคีย์ และได้เสด็จไปโปรด ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี จนเกิดมีพระสงฆ์สาวกเกิดขึ้นมาในโลก

ผลของการจัดการความรู้ของพระพุทธองค์ในระยะแรกมีพระภิกษุผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์เพียง ๖๐ รูป พระพุทธองค์ได้ทรงส่งพระสาวกเหล่านั้นให้แยกย้ายกันไปในทิศต่างๆ ด้วยพุทธดำรัสว่า

“...ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่ภูมิลูกและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีฐลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเลื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราเองก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม..”^{๑๘}

^{๑๖} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^{๑๗} วิ. ม. (ไทย) ๔/๑๒/๑๘-๒๐.

^{๑๘} วิ. มหา. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

พระพุทธดำรัสข้างต้นถือเป็นนโยบายสำคัญที่สุดของพระสงฆ์สาวกรุ่นต่อๆ มาที่จะต้องรับภาระในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน หากพิจารณาจากมุมมองแนวคิดการจัดการความรู้ ก็จัดได้ว่าเป็นนโยบายการจัดการความรู้สำคัญสูงสุดก็ว่าได้ โดยเป้าหมายที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหวังก็คือเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลมนุษยชาติ

ระยะต่อมาบุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดมีพุทธบริษัท ๔ ได้แก่ ภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท และอุบาสิกาบริษัท ซึ่งพันธกิจหลักเบื้องต้นของบริษัท ทั้งสี่ นี้ มี ๒ อย่าง คือ คันถุระ และวิปัสสนาธุระ คือ การเรียนนิกายหนึ่งก็ดี สองนิกายก็ดี จบพระพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกก็ดี ตามกำลังปัญญาของตนแล้วทรงจำบอกพุทธวจนะนั้น ชื่อว่า คันถุระ การเริ่มตั้งความสิ้นใจและความเสื่อมไปในอัตภาพ เจริญวิปัสสนาทำติดต่อกันเนื่อง จนถึงพระอรหันต์ของภิกษุที่มีความประพาศคล่องแคล่ว ยินดียิ่งในเสนาสนะที่สงบ ชื่อว่า วิปัสสนาธุระ^{๑๙} ซึ่งพันธกิจทั้ง ๒ อย่างนี้ต้องทำควบคู่กันไปโดยการทำให้เกิดมีขึ้นในตนเอง จากนั้นก็แผ่แบ่งปันเป็นธรรมทานให้แก่ชาวโลกเพื่อให้เกิดความสงบสันติต่อไป

๔. รูปแบบการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา

๔.๑ การจัดการความรู้ตามหลักไตรสิกขา

พระพุทธองค์ทรงกำหนดหลักไตรสิกขาไว้ก็เพื่อเป็นระบบฝึกฝนอบรมกาย วาจา ใจ หรืออบรมใน ๓ ด้านใหญ่ๆ คือ ทางปัญญา ทางศีล และทางจิต และพระองค์ก็ทรงสรุปประโยชน์ของไตรสิกขาไว้ว่า “อย่างนี้ศีล อย่างนี้สมาธิ อย่างนี้ปัญญา สมาธิอันศีลอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งสาม คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ โดยชอบ”^{๒๐} จะเห็นได้ว่า การสมาทานกำหนดรักษาศีลที่เป็นข้อๆ มีเป้าหมายชัดเจนคือ การไปสู่สุดคติโลกสวรรค์ ความถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์ และความดับเย็นของจิตใจ ผลอันน่าพอใจเหล่านี้ย่อมทำให้เกิดความสงบเยือกเย็นในจิตใจ และเอิบอ้อมใจ ท้ายที่สุดแล้วก็นำไปสู่สมาธิเช่นเดียวกัน ในกระบวนการปฏิบัติธรรมหรือการฝึกอบรมตน ศีลเป็นข้อปฏิบัติขั้นเริ่มต้นแรกที่สุดมุ่งไปที่ความประพาศพื้นฐาน จึงเน้นไปที่การละเว้นความชั่วต่างๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในระบบการฝึกอบรมของไตรสิกขา ศีลยังมีใช้ข้อปฏิบัติให้ถึงจุดหมาย

^{๑๙}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส, พระธรรมมัทธัญญกาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐.

^{๒๐} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, วาระสุดท้ายของพระพุทธองค์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๕.

โดยตัวของมันเอง แต่เป็นวิธีการเพื่อก้าวหน้าไปสู่ความเจริญขั้นต่อไปคือ “สมาธิ” สมาธิจึงเป็นจุดหมายจำเพาะของศีล โดยนัยนี้คุณค่าในด้านจิตใจของศีลจึงมีความสำคัญมาก คุณค่าทางจิตใจในขั้นศีลก็คือเจตนาที่จะงดเว้นหรือการไม่มีความดำริในการที่จะทำความชั่วใดๆ อยู่ในใจ ซึ่งทำให้จิตใจบริสุทธิ์ปลอดโปร่ง^{๒๑} เพื่อให้เป็นต้นมีสมาธิ เมื่อระลึกถึงความประพฤติดีงามสุจริตของตนแล้วเกิดความปลาบปลื้มใจ ระลึกถึงการบำเพ็ญประโยชน์ของตนหรือระลึกถึงพระรัตนตรัยแล้วเกิดความปราโมทย์ จากนั้นเกิดปีติ ตามมาด้วยปีติ สุข และท้ายที่สุดเกิดสมาธิ ดังที่พระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้เสมอว่า “สุขิโน จิตฺตํ สมายิตฺติ” แปลว่า ผู้มีสุข จิตย่อมเป็นสมาธิสมาธิถือเป็นวิธีการนำไปสู่ปัญญา ดังข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรคตอนหนึ่งว่า “เธอผู้ประกอบด้วยสมาธิภาวนาที่มีอาณิสสอันได้แล้วที่มั่นคงยิ่ง ก็จักยังการเจริญปัญญาให้ถึงพร้อมได้โดยง่ายทีเดียว”^{๒๒} เมื่อปัญญาเกิดขึ้นก็มีความรู้ยิ่งเห็นจริง คือเห็นสิ่งต่างๆ ตามเป็นจริง เมื่อบุคคลเห็นตามความเป็นจริงแล้วย่อมสามารถจัดการกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาในชีวิตได้ ย่อมสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ถูกต้องตามคลองธรรม กระบวนการไตรสิกขาถือเป็นกระบวนการที่สำคัญของการพัฒนาตนในทางพระพุทธศาสนา

๔.๒ การจัดการความรู้ตามหลักคุณธรรม

หลักคุณธรรม ๔^{๒๓} เป็นธรรมเครื่องเจริญปัญญา ซึ่งสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมขั้นต่างๆ จนถึงขั้นสูงสุดมี ๔ ประการ คือ ๑) การเสวนาสัตบุรุษ (สัปปุริสสังเสวะ) ๒) การฟังคำสอน (สัทธัมมัสสวนะ) ๓) การพิจารณาไตรตรองอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ๔) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ)^{๒๔} หลักการดังกล่าวเป็นรูปแบบการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา ดังมีรายละเอียด คือ

๔.๒.๑ การเสวนาสัตบุรุษ คือ การคบหากับผู้ทรงปัญญา หมายถึง “การคบหากัลยาณมิตรหรือการมีมิตรดี การคบหากันนั้นเป็นพื้นฐานเบื้องต้น ที่จะนำไปสู่ความเจริญหรือความเลื่อม” ฉะนั้นการพัฒนาปัญญาให้ก้าวหน้าจะต้องคบคนที่ดีกว่า ซึ่งคนดีที่ควรคบหาอันเรียกว่า สัตบุรุษ หมายถึง ท่านผู้รู้ ผู้มีความรู้ ซึ่งควรจะมีคุณลักษณะอย่างน้อย ๗ ประการ ได้แก่ ๑) รู้หลักและรู้จักเหตุ (ธัมมัญญตา) คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ ซึ่งเป็นเหตุให้กระทำสำเร็จผลตามมุ่งหมาย ๒) รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล (อัตถัญญตา) คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลัก

^{๒๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความพิมพ์ครั้งที่ ๑๑*, หน้า ๗๖๒.

^{๒๒}มหาสมุทรวิทยาลัย, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๘๕.

^{๒๓}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๔๘/๓๖๗-๓๖๘.

^{๒๔}พ.ป. (ไทย) ๓๑/๓/๕๕๓-๕๕๔, *ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๑/๔๙๕, ๑๐๔๖/๕๖๘, ๑๐๕๑/๕๗๗, ๑๐๕๘/๕๗๙, ๑๐๗๐/๕๘๒.*

ธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ ฐิติที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ ๓) รู้จักตน (อัตตัญญา) คือ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม ๔) รู้ประมาณ (มัตตัญญา) คือ รู้จักความพอเหมาะพอดี ๕) รู้จักกาล (กาลัญญา) คือ รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร ๖) รู้จักชุมชน (ปริสัญญญา) คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบวินัย และข้อควรปฏิบัติอื่นๆ ต่อชุมชนนั้นๆ ๗) รู้จักบุคคล (บุคคลัญญา) คือ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอริยาคัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น^{๒๕} จะเห็นว่า การคบคนนั้นเป็นสิ่งสำคัญซึ่งบุคคลควรใช้พิจารณาญาณในการเลือกและตัดสินใจคบคน เพราะจะเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่นำไปสู่ความเลื่อมหรือความเจริญ ซึ่งความเจริญนี้รวมไปถึงการกลายเป็นผู้ทรงปัญญาเอง

๔.๒.๒ การฟังคำสอน การฟังคำสอน คือ การใส่ใจเรียน ฟังให้ได้ความรู้ ได้ธรรมแท้ การฟังคำสอน เอาใจใส่สดับรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรง และจากหนังสือแหล่งความรู้อื่นๆ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ของท่านทำให้เกิดเป็นความรู้ที่มีในตน^{๒๖}

๔.๒.๓ การไตร่ตรองอย่างแยกคาย ขั้นตอนต่อมา หลังจากได้การคบหากับผู้ทรงปัญญาแล้ว การฟังคำสอนจากท่านผู้ทรงปัญญาจะไม่เพียงพอ แต่ยังต้องรู้จักนำคำสอนหรือความรู้ที่ได้ฟังมานั้น มาคิดพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกคาย (โยนิโสมนสิการ)^{๒๗} การพัฒนาปัญญาที่จะสามารถดำเนินไปได้ด้วยการพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกคายมีหลายวิธีด้วยกัน ซึ่งสามารถประมวลได้ ๑๐ วิธี ได้แก่ ๑) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย ๒) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ ๓) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา ๔) วิธีคิดแบบอริยสัง หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา ๕) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ เป็นการพิจารณาคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย ๖) วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก ๗) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม ๘) วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม ๙) วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน ๑๐) วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นการพิจารณาแยกแยะ^{๒๘}

^{๒๕}ที่.ป. (ไทย) ๑๑/๖/๓๓๓, ๓๕๓/๔๐๐, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๑๐.

^{๒๖}สมเด็จพระสังฆราช กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ความรู้ในพระพุทธศาสนา**, หน้า ๓๘.

^{๒๗}ที่.ป. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, ๓๕๑/๓๖๘, ๓๕๙/๔๑๘, ม.มู (ไทย) ๑๒/๑๕/๑๘, ๔๕๒/๔๙๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๕/๔๕, ๖๙/๔๙, ๗๖/๕๑, ๘๓/๕๕, ๑๐๐๑/๔๙๕, ๑๐๔๖/๕๖๙, ๑๐๗๐/๔๘๒.

^{๒๘}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : คยาม, ๒๕๔๙), หน้า ๔๐-๑๒๘.

๔.๒.๔ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ การปฏิบัติธรรมถูกหลัก ดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม ถูกความมุ่งหมาย ธรรมข้อนี้เป็นเรื่องการปฏิบัติ จะมีอยู่ ๒ นัยด้วยกันคือ ๑) การปฏิบัติธรรมตามฐานะของตน คือมองดูฐานะของตนว่าควรจะทำปฏิบัติอย่างไร จึงปฏิบัติเช่นนั้น เช่น สำหรับฆราวาส การปฏิบัติธรรมสมควรแก่การเป็นฆราวาส สำหรับภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติตามความเป็นพระสงฆ์ด้วยศีลวินัยที่ควรรักษา ๒) การปฏิบัติธรรมน้อยค่อยแก่ธรรมใหญ่ หรือปฏิบัติธรรมย่อยค่อยตามหลักใหญ่ คือ การปฏิบัติธรรมถูกหลัก คือ ทำให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้ สอดคล้องกัน และส่งผลแก่หลักการใหญ่ เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ^{๒๔}

๔.๓ การจัดการความรู้ตามแนวคิดการแต่งตั้งเอตทัคคะ

ในพระพุทธศาสนากำหนดให้เป็นสงฆ์เสมอกันหมด ไม่อนุญาติให้นำชาติวรรณะหรือตำแหน่งหน้าที่ในเพศฆราวาสเข้ามาในองค์กรคณะสงฆ์ นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังทรงแต่งตั้งสาวกทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นเอตทัคคะในด้านต่างๆ เช่น พระมหากัสสปะ เป็นผู้ชำนาญด้านธุดงค์ พระปุลณณมันตานีบุตร เป็นผู้ชำนาญด้านการแสดงธรรม ภิกษุณีปัญจาวรา เป็นผู้ชำนาญด้านวินัย โดยมี พระพุทธเจ้าทรงเป็นองค์ประธาน และเป็นผู้บริหารสูงสุด พระสารีบุตรเป็นธรรมเสนาบดี อัครสาวกเบื้องขวา ผู้มีความเป็นเลิศด้านปัญญา พระโมคคัลลานะ เป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย ผู้มีความเป็นเลิศด้านอิทธิฤทธิ์ พระอานนท์เป็นพระอุปัชฌาย์ ในกลุ่มพระภิกษุสาวกก็มีการแบ่งงานกันทำตามความถนัด บางองค์มีหน้าที่โดยท่านเองรับอาสา เช่น พระทัพพมัลลบุตรเป็นผู้จัดเสนาสนะ

นอกจากบุคคลในโครงสร้างข้างต้นแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพระอริยสาวก และสาวกิกจำนวนหนึ่งเป็นเอตทัคคะ หรือผู้มีความเป็นเลิศ จำแนกได้เป็น ๔ กลุ่มใหญ่ๆ คือ

๑. เป็นต้นแบบในด้านใดด้านหนึ่ง เช่นพระมหากัสสปะ ผู้สรรเสริญธุดงค์คุณ และรักษาธุดงค์วัตร เพื่อเป็นแบบอย่างให้ภิกษุรุ่นหลัง
๒. มีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตน เช่น พระกังขาเรวตะ ชำนาญในฌาน พระอนุรุทธะเป็นเลิศทางทิพยจักขุ พระสีวลี มีลาภมาก เป็นต้น
๓. มีความชำนาญด้านใดด้านหนึ่ง อาจเป็นที่อ้างอิงของภิกษุอื่นๆ ในเรื่องนั้นๆ เช่นพระอุบาลี ผู้ทรงจำพระวินัยได้เป็นเลิศ พระปุลณณมันตานีบุตร เป็นพระธรรมกถึก พระอานนท์ เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงจำเรื่องราวต่างๆ ที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ได้

^{๒๔}ดูคำอธิบายเพิ่มเติมใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๖๘๔-๖๘๓.

๔. ท่านอื่นๆได้รับการยกย่องในเรื่องเฉพาะตอนที่ผู้อื่นเลียนแบบมิได้ เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระอริยสาวกองค์แรก พระกาฬุทายีเป็นผู้เชิญเสด็จพระพุทธเจ้าไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นต้น

หากพิจารณาถึงเจตนารมณ์ในการแต่งตั้งแล้ว มิได้มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อการบริหารงานบุคคลเท่านั้น แต่หากเป็นการยกย่องชมเชยและทรงมุ่งหวังให้ท่านเหล่านั้น เป็นแบบอย่างให้พระภิกษุอื่นๆ อันเป็นการจัดการความรู้รูปแบบหนึ่งผ่านบทบาทที่ท่านทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และท่านเหล่านั้นก็เป็นกำลังสำคัญในการถ่ายทอดความรู้หลักธรรมคำสอนแก่พระภิกษุผู้ใหม่ ผลจากการแต่งตั้งครั้งนั้น พระอานนท์เถระ ได้รับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐาก ถือเป็นตัวอย่างของนักจัดการความรู้ที่สำคัญในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล เรื่องมีว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงถามความสมัครใจของผู้ที่ทำหน้าที่เป็นพระอุปัฏฐากในที่ประชุมสงฆ์ พระอริยสาวกหลายพระองค์อาสารับตำแหน่งนี้ แต่พระพุทธเจ้าปฏิเสธว่าแต่ละองค์มีงานอื่นที่สำคัญกว่า ในที่สุดที่ประชุมขอให้พระอานนท์อาสา พระอานนท์ซึ่งเป็นพระญาติสนิทของพระพุทธเจ้า ไม่ได้เป็นอุปัฏฐากเพราะเป็นพระญาติสนิท แต่เป็นพุทธอุปัฏฐากเพราะคุณสมบัติของท่าน และพระภิกษุในที่ประชุมเห็นพ้องต้องกัน อีกทั้งท่านเองก็ไม่ได้อาสาที่จะเป็น ดังจะเห็นได้ว่า ก่อนจะรับตำแหน่ง พระอานนท์ได้ทูลขอพร (เงื่อนไข/ข้อตกลง) ๘ ประการ โดย ๒ ข้อใน ๘ ข้อนั้นพระอานนท์ทูลขอว่า ๑) ถ้าความสงสัยของข้าพระองค์เกิดขึ้นเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น และ ๒) ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาอันใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ พระองค์จักเสด็จมาตรัสบอกพระธรรมเทศนานั้นแก่ข้าพระองค์อีก ผลจากพร ๒ ข้อนี้ทำให้พระอานนท์เป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เพราะท่านกลายเป็นพหูสูตร คือได้ทรงจำมามาก และกลายเป็นบุคคลที่ขาดไม่ได้ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๑ โดยท่านได้ทำหน้าที่ในการวิไลสนาพระสูตร

๔.๔ การจัดการความรู้ตามรูปแบบการสังคายนา

การสังคายนาพระธรรมวินัยที่เริ่มอย่างจริงจัง และเป็นงานใหญ่ของสงฆ์ส่วนรวมเกิดขึ้น หลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานทำสังคายนา ครั้งที่ ๑ การสังคายนา คือการประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันได้แก่ พระธรรมวินัย มาจัดวางไว้เป็นแบบแผน ให้ทรงจำไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การรักษาสืบต่อพระไตรปิฎกนั้นแบ่งเป็น ๒ ยุค คือ ๑) ยุคที่สืบต่อมาด้วยการทรงจำแบบปากเปล่า เรียกว่ามุขปาฐะ และ ๒) ยุคที่ได้จารึกเป็นตัวอักษร เช่น ในใบลาน เป็นต้น ช่วงแรกเป็นยุคของการรักษาไว้ด้วยการทรงจำ โดยการสวด หรือสาธยาย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการรักษาไว้ด้วยการทรงจำว่า

“...การทรงจำ เป็นวิธีที่แม่นยำยิ่งกว่ายุคที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เพราะว่าการท่องที่จะทรงจำ พระไตรปิฎก หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า ธรรมวินัยนั้น ท่านทำด้วยวิธีสวดพร้อมกัน คือ คล้ายกับที่เราสวดมนต์กันทุกวันนี้แหละ เวลาสวดมนต์พร้อมกัน เช่นสวดกัน ๑๐ คน ๒๐ คน ๕๐ คน ๑๐๐ คนนั้น จะต้องสวดตรงกันหมดทุกถ้อยคำ จะตกหล่นตัดขาดหายไปก็ไม่ได้ จะเพิ่มแม่คำเดียวก็ไม่ได้ เพราะจะขัดกัน ดีไม่ดีก็สวดลุ่มไปเลย..”

เพราะฉะนั้น การที่จะสวดโดยคนจำนวนมากๆ ให้เป็นไปด้วยดี ให้สอดคล้องกลมกลืนกัน ก็จะต้องสวดเหมือนกันหมด ท่านจึงรักษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ด้วยวิธีนี้ คือทรงจำพระไตรปิฎกด้วยวิธีสวดพร้อมกันจำนวนมากๆ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เห็นว่า “การรักษาด้วยวิธีเดิม คือการทรงจำด้วยการสาธยายนั้น เป็นวิธีที่แม่นยำที่สุด เพราะรักษาโดยส่วนรวมที่สวดพร้อมกัน พร้อมกันนั้นแต่ละองค์ก็มีหน้าที่ต้องท่องจำ อยู่แล้ว โดยจะต้องมีการซักซ้อม และทบทวนกันอยู่เสมอ ซึ่งปรากฏแม่แต่ในสมัยนี้”

การสังคายนา ก็คือ การมาทบทวนซักซ้อมตรวจสอบคัมภีร์ให้ตรงตามของเดิม และซักซ้อมตรวจสอบคนที่ไปทรงจำ หรือไปนับถืออะไรต่างๆ ที่อาจจะผิดเพี้ยนไป ให้มาทบทวนตัวเอง ให้มาซักซ้อมกับที่ประชุม ให้มาปรับความเห็น ความเชื่อ การปฏิบัติของตน ให้ตรงตามพระไตรปิฎก นอกจากนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังได้เสนอแนวคิดที่ว่า ความหมายของสังคายนานั้น ควรมี ๒ อย่างคือ

๑. **สังคายนาพระคัมภีร์** หรือ สังคายนาพระไตรปิฎก ได้แก่ตรวจสอบให้คัมภีร์พระไตรปิฎกคงอยู่อย่างเดิม ไม่มีอะไรแปลกปลอม

๒. **สังคายนาคน** เป็นการปรับตัวคนให้ตรงตามพระไตรปิฎก พระจะต้องตรวจสอบตัวเองให้ตรงตามพระไตรปิฎกอยู่เสมอ^{๓๐}

ผลที่ได้จากการสังคายนาทำให้ได้องค์ความรู้ที่เป็นภายนอกที่เรียกว่า ความรู้ชัดแจ้ง หรือ Explicit Knowledge เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าให้พุทธศาสนิกชนได้ยึดเป็นหลักตราบจนถึงทุกวันนี้

^{๓๐}ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**, (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวय, ๒๕๔๙), หน้า ๗ - ๒๗.

๔.๕ การจัดการความรู้ด้วยรูปแบบการสวดปาติโมกข์

พระพุทธองค์ทรงวางหลักให้สวดปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน เพื่อให้พระสาวกจดจำระเบียบได้ อ่าง่าไม่รู้ไม่ได้ ที่สำคัญเป็นการทบทวนสิ่งที่ประพฤติกปฏิบัติมาตลอดช่วงกึ่งเดือน การสวดปาติโมกข์เป็นการทบทวนข้อบังคับเพื่อตักเตือนความประพฤติ สิ่งใดผิดก็ให้แก้ไข และสำรวมระวังต่อไป ถ้าหากว่ามีการถือปฏิบัติอย่างเข้าใจในถ้อยคำและเจตนารมณ์ด้วย ภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ก็จะเตือนตนเองอยู่เสมอ จะเป็นผู้มีมารยาทงาม กิริยาวาจางาม และจะประพฤติน่าเลื่อมใสศรัทธา การประชุมพร้อมกันเพื่อทบทวนคำถามความเข้าใจเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ และเปิดโอกาสให้พระสงฆ์สาวกแต่ละรูปได้ทบทวนการปฏิบัติตนว่าถูกต้องกับระเบียบหรือไม่เป็นการสร้างความมั่นใจอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่พระสงฆ์ได้อีกทางหนึ่ง การสวดปาติโมกข์จึงเป็นวิธีการจัดการความรู้ที่แยบยลของพระพุทธเจ้า

๔.๖ การจัดการความรู้ด้วยธรรมเนียมอุปัชฌาย์วัตร และสังฆวิจิตรวัตร

บทบาทหน้าที่ของอุปัชฌาย์ อาจารย์ ในการปกครอง อบรม สั่งสอน สังฆวิจิตร อันตวาลิกของตน พระพุทธองค์ทรงกำหนดวัตรให้แต่ละฝ่ายปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อ โดยมุ่งสร้างความรู้สึกร่วมกันต่อสังฆวิจิตร อันตวาลิกของตนเหมือนบุตร ฝ่ายสังฆวิจิตร อันตวาลิกจะต้องสร้างความรู้สึกร่วมกันต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ฐานบิดา การอยู่ร่วมกันของท่านเหล่านั้นจึงมีลักษณะอบอุ่น ต่างฝ่ายต่างดูแลความเป็นอยู่ของกันและกัน^{๓๑} แนวคิดสังฆวิจิตรวัตร^{๓๒} ที่กำหนดให้พระภิกษุผู้มีพรรษาหย่อน ๕ ห้ามไม่ให้เที่ยวไปแต่ลำพังตัวเอง เว้นแต่มีเหตุจำเป็น หรือมีอาจารย์ผู้สมควรติดตามไปด้วย ผู้เขียนเห็นว่าระบบความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌาย์กับสังฆวิจิตร และอาจารย์กับอันตวาลิก ถือเป็นระบบการจัดการความรู้ที่มีความงดงามและสมบูรณ์แบบอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ โดยมีระบบที่เลี้ยงดังกล่าวก่อให้เกิดการเกื้อกูลระหว่างกันและกัน ทั้งนี้ระบบนี้ยังคงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาอย่างยาวนานถึง ๒,๖๐๐ ปี ตัวอย่างธรรมเนียมดังกล่าวปรากฏอย่างงดงามและชัดเจน เช่นที่วัดหนองป่าพง มีการนำหลักธุดงค์ ๑๓ และวัตร ๑๔ มาผสมผสานเป็นแนวปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการบำเพ็ญสมณธรรมให้ดำเนินไปด้วยความเรียบง่าย ตัวอย่างวัตรที่สำคัญเช่น **อุปัชฌาย์วัตร** วิถีปฏิบัติของสังฆวิจิตร (ลูกศิษย์) ต่ออุปัชฌาย์ โดยเข้าไปรับใช้ถวายน้ำล้างหน้าบ้วนปาก ช่วยนุ่งห่มจีวรให้ ซักผ้า ล้างบาตร ทำความสะอาดกุฏิ รับประทาน ถ้าเดินทางร่วมกับท่าน ไม่ควร

^{๓๑}พระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูรย์โกวิท), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘ - ๖๙.

^{๓๒}วิ. มหา. (ไทย) ๔/ ๖๗/๘๘.

เดินใกล้หรือไกลเกินไป ไม่พูดสอดแทรกขณะท่านพูดอยู่ จะทำอะไรต้องถามท่านก่อน จะไปไหนต้องกราบลา ป้องกันอาบัติให้ท่าน เอาใจใส่ยามอาหาร ฯลฯ **สังฆวิहारิกวัตร** ข้อที่อุปัชฌาย์จะพึงมีต่อศิษย์ เช่น อนุเคราะห์ด้วยพระธรรมวินัย อบรมสั่งสอนอยู่เนืองๆ ให้บริวารเครื่องใช้ ถ้าศิษย์อาหารให้อุปัชฌาย์ปฏิบัติต่อศิษย์ดังในอุปัชฌาย์เช่นกัน **อาจารย์วัตร** วิธีปฏิบัติต่ออาจารย์ อันเตวาลิก (ศิษย์) ผู้ถือนิสัยอยู่ด้วยอาจารย์ พึงปฏิบัติต่ออาจารย์ดังอุปัชฌาย์วัตร **อันเตวาลิกวัตร** วิธีปฏิบัติต่ออันเตวาลิก (ศิษย์) อาจารย์ผู้ให้นิสัยพึงปฏิบัติชอบ สงเคราะห์ศิษย์ดังสังฆวิहारิกวัตรทุกประการ สอดคล้องกับธรรมชาติ แม้ว่าพระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่อบุชา สุภทฺโท) จะมรณภาพไปแล้ว แต่วัดหนองป่าพงและสาขาทั้งในประเทศและต่างประเทศจำนวน ๓๐๙ สาขา ยังสามารถตั้งมั่นอยู่ได้โดยมีสาธุศิษย์สืบทอดคำสอนและวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด วัดหนองป่าพงมีจุดมุ่งหมายเพื่อการขัดเกลาตนเองและศิษย์ ฉะนั้นกิจทุกอย่างในวัดจึงเน้นเรื่องวินัย (ศีล) สมาธิ และปัญญา การสำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยเฉพาะระเบียบวินัย ความสะอาดเรียบร้อยของสถานที่ภายในวัด^{๓๓}

๔.๖ การจัดการความรู้ตามหลักอปริหานิยธรรม

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่คิซุมภูฏบัพพตมมหาวิหาร^{๓๔} พระองค์ตรัสแสดงธรรมแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรม ซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ ส่วนหลักธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเน้นถึงความสามัคคีของหมู่คณะแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายและประชาชนทั่วไปคือ **ภิกขุอปริหานิยธรรม ๗**^{๓๕} หมายถึง (ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวสำหรับภิกษุ คือ ๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิจ ๒) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ ๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ล้มล้างสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ ๔) ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ เป็นสังฆปริณายก เป็นสังฆปริณายก เคารพนับถือภิกษุเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง ๖) ยินดีในเสนาสนะป่า ๗) ตั้งสติระลึกไว้ในใจว่า เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลงาม ซึ่งยังไม่มา ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่ผาสุก เมื่อภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติตามภิกขุอปริหานิยธรรม ๗ แล้ว จะไม่มีความเสื่อมเลย

^{๓๓} สัมภาษณ์พระราชภาวนาภิกรม (เลี่ยม ฐิตธมฺโม), เจ้าอาวาสวัดหนองป่าพง จ.อุบลราชธานี, ๙ เมษายน ๒๕๕๕. (ส่วนหนึ่งขอวิทยานิพนธ์ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เรื่อง “การพัฒนาแบบการจัดการความรู้สำหรับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย” โดยทุนสนับสนุนการวิจัย “ทุนวิจัยทางพุทธศาสตร์ ว.วชิรเมธี” ประจำปี ๒๕๕๔)

^{๓๔} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๑/๖๕, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๓๑/๗๗.

^{๓๕} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๔/๖๖, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘.

เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งพระศาสนาฝ่ายเดียว นี่เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสามัคคีของหมู่ และจัดเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา

๕. เทคนิคการจัดการความรู้ของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นเลิศในการจัดการความรู้ โดยจำแนกดังนี้

๕.๑ การจัดการความรู้โดยการกระทำพระองค์ให้เป็นแบบอย่าง เป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปของการเป็นผู้นำที่ดี เช่น กรณีของภิกษุที่ป่วยจนต้องนอนจมกองมูลและคูถของตนเอง ไม่มีภิกษุรูปใดมีความปรารถนาที่จะเข้าไปดูแลพยาบาล พระพุทธเจ้าจึงสอนภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในอาวาสนั้น ด้วยการลงมือปฏิบัติดูแลพยาบาลภิกษุรูปนั้นด้วยพระองค์เอง^{๓๖}

๕.๒ การจัดการความรู้โดยการใช้อุปกรณ์การสอน เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่สี่สพานใกล้เมืองโกสัมพี ก็ได้สอนภิกษุทั้งหลายโดยใช้ใบประตูเป็นอุปกรณ์ คือ พระองค์ได้หยิบใบประตูลายมาเล็กน้อยแล้วถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้ในป่ากับใบพระหัตถ์ของพระองค์ที่ใหนมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายก็ทูลว่า ใบปามีมากยิ่งนัก แล้วพระองค์ก็ตรัสแสดงการที่พระองค์ไม่สอนทั้งหมด เพราะคำสอนของพระองค์นั้นมีมากมายเหมือนไม้ประตูลายในป่า แต่ที่ตรัสเปรียบคำสอนที่จำเป็นเหมือนใบไม้ในกำมือ เพราะมีความจำเป็นต่อการทำที่สุดแห่งทุกข์ให้สิ้น^{๓๗}

๕.๓ การจัดการความรู้โดยการใช้สำนวนโวหาร จะเห็นได้จากกรณีของเวรัญชพรหมณ์ ที่มากล่าวหาพระองค์ต่าง ๆ นานา แทนที่พระองค์จะปฏิเสธคำที่กล่าวหาเหล่านั้น กลับนำคำกล่าวหามาอธิบายด้วยการใช้ภาษา การเล่นคำ โดยการนำเข้าสู่หลักการที่ถูกต้องของพระองค์^{๓๘}

๕.๔ การจัดการความรู้โดยการยกอุทาหรณ์และการเล่าเรื่องประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบช่วยให้เข้าใจได้ง่ายและชัดเจน ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาปรากฏนิทานชาดกมากถึง ๕๔๗ เรื่อง เช่น สอนเรื่องความเสียหายอันเกิดจากความไม่สามัคคี โดยยกตัวอย่างเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๓๙} ดังนั้นการสอนแบบนี้จึงถือว่าเป็นเรื่องที่ทำให้มองเห็นภาพคำสอนที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ช่วยให้จำแม่น เห็นจริงและความเพลิดเพลิน

^{๓๖}วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๑.

^{๓๗}ส.ส. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๓๘}วิ.มท. (ไทย) ๑ /๒-๑๐/๒-๔.

^{๓๙}สุ.ญ. (ไทย) ๒๕/๖/๒๕.

๕.๕ การจัดการความรู้โดยการเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องทีลึกลับซึ่งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมารูปธรรมก็ช่วยให้หนักแน่นเข้า ดังปรากฏในคราวที่ประทับอยู่ในอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถีว่า “สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเล่นเลยไปไม่บรรลุลุทธิที่เป็นสาระ ชื่อว่าพอกพูนเครื่องพันธนาการใหม่ ๆ ยิ่งขึ้น ยึดมั่นในสิ่งที่ตนได้เห็นแล้วและฟังอย่างนี้ จึงตกสู่หลุมถ่านเพลิงตลอดไป เหมือนแมลงตกสู่ประทีปน้ำมันนั้น”^{๔๐}

๕.๖ การจัดการความรู้โดยการมุ่งเฉพาะบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนา ในการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มตั้งแต่ระยะแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพุทธโธบายอย่างที่ว่า การวางแผนที่ได้ผลจริง ทรงพิจารณาว่า เมื่อจะเข้าไปประกาศพระศาสนาในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ควรไปโปรดใครก่อน เช่น ครั้นตรัสรู้แล้วก็เลือกที่จะโปรดปัญจวัคคีย์ก่อน เพราะทรงเห็นว่าพวกเขาที่มีพื้นฐานความศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้วง่ายต่อการทำความเข้าใจคำสอนของพระองค์ ในการทรงสั่งสอนคนแต่ละถิ่นหรือแต่ละหมู่คณะ ก็มักทรงเริ่มต้นที่บุคคลผู้เป็นประมุข เช่นพระมหากษัตริย์ หรือหัวหน้าของหมู่นั้นๆ ทำให้การประกาศพระศาสนาได้ผลดีและรวดเร็ว

๕.๗ การจัดการความรู้โดยการเลือกจังหวะเวลาและโอกาส ต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เช่น ในเรื่องการทำสังคายนา เมื่อครั้งยังทรงพระชนม์อยู่ มีภิกษุหลายรูปเข้าไปทูลแสดงความประสงค์ให้พระองค์ทำสังคายนา แต่กาลเวลายังไม่สมควรก็ตรัสห้ามเสีย แต่เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นต่อลัทธิอื่นๆ ที่มีการแตกแยกเพราะครูอาจารย์สิ้นไป และทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วโดยการอ้างตัวอย่างจากลัทธิต่างๆ และเหตุปัจจัยที่เหมาะสม จึงมีมติให้ภิกษุได้ทำสังคายนาโดยทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพระธรรมวินัย และได้ทรงมอบหมายให้ภิกษุมีพระสาวิบุตร เป็นต้น ได้ทำการสังคายนาในโอกาสที่เหมาะสม^{๔๑}

^{๔๐}พ.บ. (ไทย) ๒๕/๕๙/๓๐๖.

^{๔๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๙๖-๓๐๒/๒๔๗-๒๕๐.

๖. เป้าหมายการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงประโยชน์ไว้ ๓ ระดับ^{๔๒} คือ ๑) ภูมิธรรมมีกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในโลกนี้, ประโยชน์ขั้นต้น ๒) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า, ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป ๓) ปรมัตถะ ประโยชน์สูงสุด, จุดมุ่งหมายสูงสุด คือพระนิพพาน^{๔๓} โดยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เชื่อมโยงประโยชน์ปัจจุบัน และประโยชน์ในภพหน้าด้วยหลักกรรมอย่างหนึ่ง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมอย่างหนึ่งที่ยึดประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภพหน้าไว้ได้ คือ ความไม่ประมาท”^{๔๔} ดังนั้น การจัดการความรู้จึงมุ่งเป้าหมายทั้ง ๓ ระดับ

๗. กระบวนการจัดการความรู้ตามหลักปัญญา ๓

ปัญญาแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) จินตมยปัญญา หรือ จินตามยปัญญา แปลว่า ปัญญาเกิดจากการคิด ๒) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการฟังหรือการสวดเล่าเรียน ๓) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติหรือลงมือทำ พระไตรปิฎกและอรรถกถาท่านเรียงลำดับ “จินตมยปัญญา” ก่อน ซึ่งต่างกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปของไทยที่เรียงลำดับ “สุตมยปัญญา” ก่อน พระพรหมคุณาภรณ์ตั้งข้อสังเกตว่า ในคัมภีร์ภาษาบาลีให้ความสำคัญกับประเภทของบุคคล จึงไม่เรียงลำดับตามขั้นตอนการอบรมพัฒนา กล่าวคือ บุคคลบางกลุ่มสามารถคิดหาเหตุผลเองได้จนเกิดปัญญาความรู้ความเข้าใจ เป็นกลุ่มที่ฉลาดคิดเองเป็น รู้จักมนสิการ (พิจารณาด้วยใจ) เช่น พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งตรัสรู้ด้วยตนเองได้ ความรู้ที่ท่านค้นพบไม่มีผู้ใดสั่งสอนหรือรู้มาก่อน ท่านพิจารณาด้วยตนเอง มีปัญญาตรัสรู้ บางคนไปอยู่ในที่สงบสงัด พิจารณาชีวิตของตนที่ผ่านมาก็เกิดปัญญาเข้าใจความจริงของโลกและชีวิต เกิดจินตมยปัญญา แต่คนส่วนมากต้องอาศัยครูสั่งสอนอบรม อาศัยกัลยาณมิตรให้คำแนะนำจนเกิดความเข้าใจ เกิดปัญญา เรียกว่า สุตมยปัญญา ความรู้ประเภทที่ได้อาศัยการได้ยินได้ฟังหรือศึกษาอบรมที่เรียกว่า “สุตะ” เป็นอุปกรณ์สำคัญของปัญญา ทำให้ปัญญาได้ข้อมูลที่จะนำไปใช้และสร้างความเข้าใจได้ชัดเจนกว้างขวางยิ่งขึ้น “สุตะ” เป็นเครื่องเกื้อหนุนปัญญาทั้งในทางโลกและทางธรรม ทำให้เข้าใจโลกและชีวิต และสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามตลอดจนเข้าถึงความพ้นทุกข์ได้ ส่วนภาวนามยปัญญาเป็นปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ คำว่า

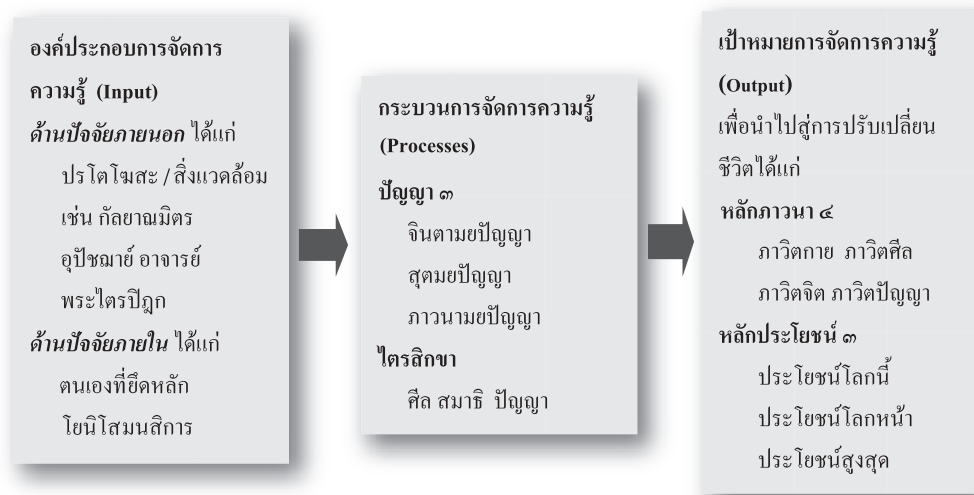
^{๔๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗,๑๘๗/๑๔๘ ,ขุ.ส. (ไทย) ๒๕/๓๗/๕๐๗.

^{๔๓}พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๐.

^{๔๔}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘/๑๕๑.

“ภาวนา” แปลว่า ทำให้เจริญหรือทำให้เกิดมีขึ้น หมายถึงการฝึกฝนปฏิบัติด้วยตนเองจนเกิดความรู้ความเข้าใจ เช่น การปฏิบัติกรรมฐานและการเรียนงานช่างฝีมือ การปฏิบัติกรรมฐานด้วยการปฏิบัติสมาธิทำให้เกิดปัญญาได้ สมาธิเป็นบาทฐานของปัญญา เมื่อจิตใจสงบเกิดสมาธิดีแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นความจริงหรือเกิดปัญญารู้แจ้งได้^{๔๕}

๘. แนวคิดการจัดการความรู้กับการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์

ในการดำเนินชีวิตในสังคมโลกปัจจุบันนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า การพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เป็นหน้าที่ประจำตัวของมนุษย์ทุกคน ปัจจัยที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้นั้นมี ๒ อย่างคือ ปัจจัยภายนอกที่ดี ได้แก่

๑. **หลักปรโตโมสะ** (คำแนะนำบอกเล่าข่าวสารจากผู้อื่น) ที่ดี ได้แก่ มีกัลยาณมิตร หลักปรโตโมสะ หากขยายขอบเขตในการอธิบายหมายรวมถึงสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พุทธธรรมนั้นกล่าวถึงเรื่องสภาพแวดล้อมหรือบริบทมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงต้องเลือกสถานที่ สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และพัฒนาตนเองด้วย เพราะมนุษย์ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวหรืออยู่เหนืออิทธิพลของสภาพแวดล้อมเสมอไป แต่สรรพสิ่งจะมีความเกี่ยวข้องโยงใยมีผลกระทบซึ่งกันและกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

^{๔๕}พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต), **พัฒนาปัญญา** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๔๖-๔๗.

๒. หลักโยนิโสมนสิการ (การคิดแยกคาย คิดกฎวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น) กัลยาณมิตร ผู้เป็นนักจัดการความรู้ที่ดี ไม่เอาจรรยาบรรณในตัว คือ โยนิโสมนสิการของแต่ละบุคคลได้ แต่จะอาศัยเจตนาที่มีความปรารถดีต่อเขา เข้าไปสื่อสารบอกเล่าแนะนำ เพื่อพาเขาเข้ามาเข้าสู่ทางที่ถูกต้องดีงาม พร้อมทั้งกระตุ้นโยนิโสมนสิการในตัวของเขา^{๔๖} ทั้งนี้ผลปฏิบัติที่เกิดขึ้นจะทำให้บุคคลเข้าสู่แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนาตามหลักภาวนา ๔ ประกอบด้วย ๑) กายภาวนา พัฒนากาย คือ พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒) ศิลภาวนา พัฒนาศีล คือ พัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม ๓) จิตภาวนา พัฒนาจิต ๔) ปัญญาภาวนา พัฒนาปัญญา

เมื่อก้าวถึงคนที่พัฒนาแล้ว จะเรียกว่า ภาวิต ๔ ได้แก่ ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้ว ภาวิตจิต มีจิตใจที่พัฒนาแล้ว ภาวิตปัญญา มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว เมื่อคนประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ก็จะมีเครื่องกำกับควบคุมพฤติกรรมที่จะช่วยให้สังคมสงบเรียบร้อยพอกันได้ จากนั้นก็ก้าวต่อไปสู่การพัฒนาพฤติกรรมให้ประณีตดีงามเกื้อกูลยิ่งขึ้น คือ ก้าวข้ามจากการกั้นขังพฤติกรรมเชิงลบ ขึ้นสู่การพัฒนาพฤติกรรมเชิงบวก มีการพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาด้วย ในระดับนี้เรียกว่า สังคมกัลยาณชน โดยมีเกณฑ์มาตรฐานความประพฤติโดยยึดหลักธรรมจรรยา ๑๐ หรือที่เรียกกันว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ ถือได้ว่าเป็นมนุษยธรรมแท้ที่เต็มตามความหมาย หากทุกคนปฏิบัติตามหลักธรรมจรรยา ๑๐ ก็มั่นใจได้ว่าสังคมจะดีงามเป็นสุข อย่างไรก็ตามยังไม่หยุดเพียงเท่านั้น สำหรับสังคมใหญ่ ต้องพยายามให้เป็นสังคมของกัลยาณชน ผู้มีจริยธรรม หรือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ทำไม่ได้ อย่างน้อยต้องให้เป็นสังคมของมนุษยชน (ผู้มีศีล ๕) ในระดับสังคมใหญ่นั้น ให้มีชุมชนผู้พัฒนาตนอยู่ในระดับก้าวสู่ความเป็นอารยชน เพื่อเป็นหลักประกันหรือหนุนให้สังคมใหญ่ดำรงภาวะแห่งสังคมของธรรมิกชนหรือกัลยาณชนไว้และเพื่อให้มนุษยชนมีโอกาสพัฒนาสูงขึ้นไปได้^{๔๗}

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สยามสามไตร สู่นาคตที่สโตส ด้วยการศึกษไทยวิถีพุทธ, (กรุงเทพฯ ๑ : พิมพ์สวดย , ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๒ - ๑๙๓

^{๔๗} คูรายละเอียดประกอบจาก พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สยามสามไตร สู่นาคตที่สโตส ด้วยการศึกษไทยวิถีพุทธ, หน้า ๒๑๒.

๙. พระเจ้าอโศกมหาราช : ยอดนักจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา

ในปรภณบมลิคัมภีร์มหวมังสะและคัมภีร์สมันตปาสาทิกาเล่ำว่ำ พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระราชาโอรสของพระเจ้าพินทุสาร แห่งราชวงค์โมริยะ (โมริย) พระมารดาพระนามว่ำคิริธรรมา เป็นเจ้าหญิงราชวงค์โมริยะองค์หนึ่ง แต่เดิมนั้นพระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์และเซนเหมือนพระเจ้าจันทรคุปต์พระอัยยิกาเจ้า และพระเจ้าพินทุสารพระชนกนาถ ต่อมาได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา เมื่อพระเจ้าอโศก นับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ทรงบำเพ็ญตนเป็นอุบาสกที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชนโดยการเลิกเสวยน้ำจันต์ เลิกเสวยเนื้อสัตว์ ชักชวนให้ประชาชนรับประทานผักผลไม้แทนเนื้อสัตว์ พระองค์ทรงผนวชอยู่ระยะหนึ่ง ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษา และปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ทรงมีความรอบรู้และแตกฉานในหลักธรรมอย่างมาก จนสามารถนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในการบริหารบ้านเมือง ทรงยุติการขยายอาณาเขตโดยวิธีใช้กำลังกองทัพทหาร แต่พระองค์ทรงประกาศความยิ่งใหญ่โดยเอากองทัพธรรมนำหน้า เรียกว่ำ “ธรรมวิชัย” คือชัยชนะโดยธรรม ดังข้อความในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกตอนหนึ่งว่ำ “...ข้าได้เห็นคนจำนวนมากกว่ำแสนถูกประหาร ชีวิตคนเหล่านี้ไม่ใช่ทหาร ข้ารู้สึกเสียใจในการกระทำครั้งนี้ ข้าเริ่มมุ่งหารธรรมะเริ่มฝึกไฟ้ในธรรม เพราะข้าประจักษ์แล้วว่าชัยชนะอันสูงสุดมีไฟ้เกิดจากแสนยานุภาพใดๆ แต่ต้องเป็นชัยชนะโดยธรรมซึ่งจะให้มีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ข้าจึงขอประกาศว่ำบรรดาบุตรหลานของข้า จงทำแต่ธรรมวิชัย อย่าทำยุทธวิชัยเลย...”^{๔๘} พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปฏิบัติการปกครองบ้านเมืองโดยใช้หลักธรรมในการบริหาร นอกจากนี้ท่านยังถือเป็นบุคคลที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา โดยการทำหน้าที่นักจัดการความรู้ ทรงเสด็จประพาสเพื่อธรรม เทียนวมัสการปูชนียสถานในพระพุทธศาสนา และแนะนำสั่งสอนประชาชนให้รู้และปฏิบัติธรรม ทรงตั้งข้าหลวงแทนพระองค์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม โดยให้ข้าหลวงเหล่านั้นมีความรู้ลึกใก้ชิดกับประชาชนประจวบติดกับบุตรหลาน ให้สอดส่องดูแลทุกข้สุขของประชาชนดุจบิดาเอาใจใส่ต่อบุตร การกระทำทุกอย่างทรงเน้นให้เห็นเรื่องบุญและบาปทั้งในภพนี้และภพหน้า ทรงทำให้ประเทศต่างๆ ที่มีความประสงค์จะเข้ามาสัมพันธ์ไมตรีด้วยยอมตนเข้ามาเป็นขอบขันตลีมาเดียวกันกับพระองค์เพราะความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ดังข้อความในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกตอนหนึ่งว่ำ

^{๔๘}เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาคที่ ๑, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย) ๒๕๓๙, หน้า ๘๗.

“...มา ณ ยุคปัจจุบันนี้โดยเหตุที่พระเจ้าอยู่หัวเป็นที่รักของทวยเทพได้ทรงปฏิบัติธรรมแล้วพระราชาราษฎร์แทนที่จะได้ยินเสียงยุทธนาครี แต่กลับได้ยินเสียงธรรมนาครีแทน...ในกาลก่อน นิกรชนชาวชมพูทวีปไม่ได้อยู่ร่วมกับทวยเทพ ครั้นมาบัดนี้ได้อยู่ร่วมกับทวยเทพแล้ว เช่นนี้คือผลแห่งการปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดของข้าโดยไม่ต้องสงสัย...”^{๔๙}

งานที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาก็คือพระองค์ทรงทำหน้าที่อุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เป็นประธาน มีพระสังคีติกายาจารย์เข้าร่วม ๑,๐๐๐ รูป ทำที่โศกการาม เมืองปาฏลิบุตร ในครั้งนี้ ได้มีการส่งพระธรรมทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในส่วนต่างๆ ของทวีปเอเชีย ๙ สาย และ ๑ ใน ๙ สายนั้น ก็คือ พระโสณะ และพระอุตตรเถระ ได้เดินทางมายังสุวรรณภูมิ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็น จังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน เมื่อราวประมาณปี พ.ศ. ๒๗๔-๓๐๔ ซึ่งเป็นปีที่ใกล้เคียงกันกับหลักฐานในอื่นๆ^{๕๐} ฉะนั้นพระเจ้าอโศกมหาราชจึงสมควรที่จะได้รับยกย่องว่าเป็นยอดของนักการจัดการความรู้อย่างยิ่ง

๑๑. บทสรุป

โลกในปัจจุบันตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ และคนที่มีความสามารถในการสร้างความรู้ คือผู้กำลังร่ำรวย ความรู้กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะยุคสังคมออนไลน์ เป็นยุคที่มีปริมาณข้อมูลมากเกินกว่าที่คนใดคนหนึ่งจะรู้ได้หมด เมื่อก้าวถึงพระพุทธศาสนาไม่มีคำว่าความรู้โดยตรง แต่ใช้คำว่า ปัญญา เป็นคำหลัก ซึ่งคำดังกล่าวมีขอบเขต และความหมายลึกซึ้ง หมายถึงการฝึกฝนอบรม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุดในเรื่องที่พึงปรารถนาที่มันเป็นจริง เป็นความเห็นแจ้งที่เกิดจากการเพ่งดูสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างพินิจพิจารณาจนเกิดความเชื่อหน่ายไม่หลงเหลือยึดมั่นในสิ่งนั้นเพราะเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ รูปแบบการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนามีตัวอย่างเช่น การจัดการความรู้ตามรูปแบบการสังคายนา การจัดการความรู้ตามหลักพุทธธรรม การจัดการความรู้ด้วยธรรมเนียมอุปัชฌายวัตร และสังฆวัตร การจัดการความรู้ตามหลักอภิธานียธรรม เป็นต้น

^{๔๙}พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย) ๒๕๔๘, หน้า ๑๕๕-๑๕๗.

^{๕๐}ดูรายละเอียดใน พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๕๗ - ๑๖๓.

สำหรับเป้าหมายในการจัดการความรู้นั้นมุ่งเป้าหมายทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า ตลอดจนเป็นพื้นฐานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน โดยมีปัจจัยสำคัญประกอบการเรียนรู้คือ หลักปรโตโมสะ (คำแนะนำบอกเล่าข่าวสารจากผู้อื่น) ที่ดี ได้แก่ มีกัลยาณมิตร และหลักโยนิโสมนสิการ (การคิดแยกคาย คิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น) ทั้งนี้ผลที่เกิดขึ้นจะทำให้บุคคลเข้าสู่แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ตามหลักภาวนา ๔ ประกอบด้วย ๑) กายภาวนา พัฒนากาย คือ พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒) คีลภาวนา พัฒนาคีล คือ พัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม ๓) จิตภาวนา พัฒนาคจิต ๔) ปัญญาภาวนา พัฒนาปัญญา กระบวนการจัดการความรู้ตามหลักปัญญา ๓ คือ ๑) จินตมยปัญญา หรือ จินตามยปัญญา แปลว่า ปัญญาเกิดจากการคิด ๒) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการฟังหรือการสดับเล่าเรียน ๓) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติหรือลงมือทำ ส่วนบุคคลตัวอย่างในงานการจัดการความรู้ได้แก่ พระพุทธเจ้าในฐานะพระบิดาแห่งการจัดการความรู้ พระอานนท์เถระในฐานะผู้เลิศทางพหูสูต และภายหลังพุทธกาลก็ปรากฏชื่อพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงมีคุณูปการอันใหญ่หลวงต่อพุทธศาสนิกชนรุ่นหลัง พระองค์ทรงทำหน้าที่อุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ และได้ส่งพระธรรมทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน ส่วนต่างๆ ของทวีปเอเชีย ๙ สาย เมื่อราวประมาณปี พ.ศ. ๒๗๔-๓๐๔ พระองค์จึงสมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดของนักการจัดการความรู้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

บดินทร์ วิจารณ์. **การจัดการความรู้..สู่ปัญญาปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๔๗.

เบลล์ลันกา, เจมส์, บรรณาธิการ, แปรนนต์, รอน, บรรณาธิการร่วม. **ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**. วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และอชิป จิตตฤกษ์ แปล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ open worlds, ๒๕๕๔.

ปิยนาด ประยูร. **Systems Thinking วิธีคิดกระบวนการ**. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘.

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____ . **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). **พัฒนาปัญญา**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๑.

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ). **คู่มือมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ , ๒๕๕๑.

_____ . **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๙.

_____ . **สยามสามไตร สู่อุทิศที่สดใส ด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ**. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย , ๒๕๕๒.

_____ . **พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, ๒๕๔๙.

_____ . **พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖.

วิจารณ์ พานิช. **การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส. **พระรัมมปัทมสูตรกถาแปลภาค ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **ความรู้ในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

สัมภาษณ์ พระราชภาวนาวิกรม (เลี่ยม ฐิตธมฺโม) , เจ้าอาวาสวัดหนองป่าพง, (๙ เมษายน ๒๕๕๕)

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **วาระสุดท้ายของพระพุทธองค์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๘.

(๒) บทความ :

เอี่ยมอร ชลวร. “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ” **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน, ๒๕๕๕)

(๓) วิทยานิพนธ์ :

พรพิมล ทรรษามิรมย์โชค. “การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้สำหรับหน่วยงานภาครัฐ” **วิทยานิพนธ์ ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต**. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

(๔) บทความ/สาระสังเขปออนไลน์

กลินฉันทร์ เขียวเจริญ, สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) “**การส่งเสริมการจัดการความรู้**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.opdc.go.th/special.php?spc_id=4&content_id=147>, (๒๓ พ.ค.๒๕๕๕).

๒. ภาษาอังกฤษ

Nonaka Ikujiro, Takeuchi Hirotaka. **The Knowledge - Creating Company : How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation**. New York. NY : Oxford University Press, 1995.

พุทธวิธีการให้คำปรึกษา: พุทธิปัญญาเพื่อ การแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์ Buddhist Counseling : Buddhist Wisdom to Human Life Problem Solving

ประทีป พิษทองกลาง

Prateep Puchthonglang

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาควิชาชีพ เชียงใหม่

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอองค์ความรู้พุทธวิธีการให้คำปรึกษาเพื่อ
การแก้ปัญหาชีวิตของพุทธบริษัทที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และแนวทางการ
ประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน พระพุทธเจ้าทรงมีคุณลักษณะ
ของผู้ให้การศึกษา ๖ ประการ ได้แก่ ๑) พระบุคลิกภาพชื่นตา ๒) พระวาจาชื่นใจ
๓) พระทนต์มั่นคง ๔) วางพระองค์สม่าเสมอ ๕) คั้นใจความแตกต่าง และ ๖) วาง
พระกรอุณาในหมู่สัตว์ ส่วนจุดมุ่งหมายของพุทธวิธีการให้คำปรึกษา มี ๓ ประการ ได้แก่
๑) สกัดปัญหา ๒) เยียวยาคนทุกข์ ๓) เพิ่มสุขยั่งยืน สำหรับศิลปะของพุทธวิธีการให้
คำปรึกษา พระพุทธองค์ทรงเน้นให้คำปรึกษาให้เห็นความเป็นจริงของชีวิตด้วยวิธีการ
สอนต่างๆ ที่เหมาะสมกับจริต และทรงเป็นต้นแบบที่ดีด้วยการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง ส่วน
กระบวนการให้คำปรึกษาตามพุทธวิธี มี ๕ ประการได้แก่ ๑) สร้างสัมพันธภาพ ๒) สำนว
จนเพื่อเข้าใจปัญหา สืบสาวหาสาเหตุ ๓) ขึ้นปรึกษา ๔) ลงมือปฏิบัติ และ ๕) ติดตาม
ผล พุทธวิธีการให้คำปรึกษาเป็นกระบวนการปฏิบัติที่ช่วยปลุกพลังทางปัญญาของ
พุทธบริษัทให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานในการดำเนินชีวิต สามารถสลัดออกจากทุกข์ได้ด้วย
ตนเอง

Abstract

This paper had the purpose to introduce Buddhism to seek knowledge to solve life problems of Buddhist assembly that shows in the Tripitaka to guide to application for consultants to solve problems of human life in society. The results showed that Buddha has the feature of the 6 major areas of counseling: 1) Good personality, 2) Speak fluent, 3) Mental stability, 4) Consistently, 5) Observant and 6) Kind. The aim of the Buddhist way of consulting with 3 aspects: 1) Problem preventing, 2) Heals people suffering and 3) Sustainable Happiness. Art of Buddhist counseling, The Buddha advised that the reality of life by various methods to appropriate behavior and such a good fit with the model. The consultation process has 5 Buddhist ways: 1) the relationship, 2) to explore their understanding of the problem to investigate the cause, 3) the counseling, 4) implementation and 5) follow-up. Buddhist counseling is a process that allows access to the intellectual power of the Buddhists to be the knowledgeable *one*, the *awaken one* and the *enlightened one* in life living and can rebel against his suffering.

๑. บทนำ

พระพุทธเจ้าทรงได้รับการยกย่องว่า “นายแพทย์ผู้เยียวยารักษาสัตว์โลก” ดังปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกว่า “มหากาฐณิกโก สุตถา สัพพะโลกติกัจจนโก” แปลว่า พระศาสดาทรงมีพระกรุณาอย่างใหญ่หลวง ทรงเยียวยารักษาสัตว์โลกทั้งมวล^๑ ทรงรักษาสัตว์โลกด้วยวิธีการสอนที่ล้ำเลิศ ทรงเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์แต่ละคน สามารถประยุกต์หลักธรรมและให้การปรึกษาที่เหมาะสม สั่งสอนสาวกให้เข้าใจและพัฒนาตนเองได้อย่างยอดเยี่ยม ดังปรากฏให้เห็นในคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนามากมาย พุทธศาสนิกชนขนานพระนามพระองค์ว่า พระบรมศาสดา หรือ พระบรมครู ซึ่งแปลว่า พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยม หรือ ผู้เป็นยอดของครู คุณสมบัติของพระองค์ที่บ่งบอกถึงความ เป็นครูโดยตรง คือ อนุตตโร บุริสทมมสารถิ ทรงเป็นสารถิผู้ฝึกคนที่ไม่มีความเทียมเท่า สุตถา เทวมานุสสานิ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^๒ ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงเป็นครูชั้นยอดนี้เอง จึงทรงทำงานประกาศคำสอนใหม่อย่างได้ผล ในช่วงระยะเวลาเพียงแปดเดือนที่พระองค์ใช้ในการเผยแผ่

^๑ ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๗๒๒/๔๖๒.

^๒ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑.

พระพุทธศาสนา สามารถทำให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นโพธิญาณ พลิกชีวิตสู่ความเป็นพระอรหันต์ได้ถึง ๑,๒๕๐ องค์ และในช่วงพระชนม์ชีพของพระองค์นั่นเอง พระพุทธศาสนาก็ตั้งเป็นหลักแหล่งมั่นคง กลายเป็นศาสนาที่สำคัญของโลกในปัจจุบัน บทบาทของพระบรมครู ผู้เยียวยารักษาจิต หลังรุดกระแสนิยมโศกสงในหัวใจให้กับเวทดาและมนุषย์ ทุกชั้นวรรณะ ฐานะ เพศ วัย สติปัญญา และจิตลักษณะด้วยพุทธวิธีการให้คำปรึกษาโรคทุกข์ที่เด่นชัด สามารถพลิกฟื้นดวงจิตให้ต่อสู้กับกิเลสศัตรูได้อย่างเข้มแข็ง ซึ่งพุทธวิธีการให้คำปรึกษาเพื่อการเยียวยารักษาโรคทุกข์นั้น มีรูปแบบและวิธีที่ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในพระไตรปิฎกอย่างชัดเจน

พุทธวิธีการให้คำปรึกษาเป็นกระบวนการที่ช่วยปลุกพลังทางปัญญาของพุทธบริษัทให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานในการดำเนินชีวิต โดยพระองค์ตรัสว่า ผู้มีปัญญาเท่านั้นจึงจะเข้าถึงพุทธธรรมได้ เพราะปัญญาคือเครื่องมือไตรตรองเนื้อความให้ควรแก่การเพ่งพินิจ^๓ คือ เครื่องสลัดออกจากทุกข์^๔ คือเครื่องตรัสรู้ และความสวัสดีแห่งสัตว์ทั้งหลาย^๕ ดังนั้น พุทธวิธีการให้คำปรึกษาจึงเน้นกระบวนการปฏิบัติเพื่อให้เกิดพุทธิปัญญา โดยให้เชือธรรมของพระองค์โดยเคารพ มีความรอบคอบประกอบ มนสิการโดยแยบคาย พังด้วยดี^๖ คบกับผู้ที่เจริญด้วยปัญญา เพื่อศึกษาเล่าเรียน สอบถามในสิ่งที่สงสัย และคุณสมบัติสำคัญของผู้มีพุทธิปัญญา คือ ผู้รู้ในสิ่งที่ควรรู้ ผู้เห็นในสิ่งที่ควรเห็น^๗ ผู้คิดปัญหาที่ลึกซึ้งได้ด้วยใจ และไม่ทำกรรมอันหยาบช้ำที่หาประโยชน์เกื้อกูลไม่ได้ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น^๘

บทความนี้มุ่งนำเสนอองค์ความรู้พุทธวิธีการให้คำปรึกษาเพื่อการแก้ปัญหาชีวิตของพุทธบริษัทที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และแนวทางการประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์ ในสังคมปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๔/๒๕๗/๓๕๖-๓๕๗.

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๖๒/๒๑๗.

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๙๘/๑๐๔.

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๓.

^๗ อ.อ.จก. (ไทย) ๒๓/๒/๑๙๘.

^๘ ช.ช. จตุตทาพิส. (ไทย) ๒๗/๗๗/๖๐๘.

๒. องค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธวิธีการให้คำปรึกษา

๒.๑ คุณลักษณะของพระพุทธรเจ้าสำหรับการให้คำปรึกษา

คุณลักษณะส่วนตัวที่ดีของผู้ให้การศึกษาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเทียบเท่าทักษะ เทคนิค และวิธีการต่างๆ ที่ผู้ให้การศึกษาใช้ร่วมกับกระบวนการให้คำปรึกษา คุณลักษณะที่ดีสามารถสร้างความเชื่อมั่น ความรู้สึกไว้วางใจ ความเคารพ และความอบอุ่นระหว่างผู้ให้การศึกษากับผู้รับการศึกษา ความรู้สึกดังกล่าวเป็นสภาวะที่เอื้อให้เกิดผลทางบวกต่อกระบวนการให้คำปรึกษา ซึ่งพระพุทธรเจ้าทรงมีลักษณะและคุณสมบัติของผู้ให้การศึกษาที่เป็นเลิศ สามารถประมวลได้ดังนี้

๑) พระบุคลิกภาพขี้นตา

พระมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการของพระพุทธรเจ้า^๙ กระตุ้นให้บุคคลต่างๆ เกิดความสนใจอยากมาเห็นด้วยตาของตนเอง โดยเฉพาะพวกพราหมณ์ที่ปรากฏในพระสูตรหลายแห่ง นอกจากนั้น อากัปกริยาของพระพุทธรเจ้าก็น่าเลื่อมใส มีพระพักตร์เบิกบาน มีมนุษยสัมพันธ์ ทักทายแขกก่อน มีสมบัติผู้ดี และมีมารยาทเป็นที่ยอมรับของสังคม ตลอดจนบุคลิกภาพที่มีเสน่ห์ งามสง่า ชวนให้อยากเข้าไปใกล้ชิด ชวนให้อยากเข้าไปสนทนาปราศรัย^{๑๐} บุคลิกภาพของพระองค์ช่วยกระตุ้นให้คนทั้งหลายเกิดความสนใจ เกิดความเคารพ รู้สึกอบอุ่น และไว้วางใจเป็นอย่างดี

๒) พระวาจาขี้นใจ

พระสุรเสียงของพระพุทธรเจ้าไพเราะอย่างยิ่ง ฟังแล้วมีความสุข เป็นคุณลักษณะหนึ่ง ที่กระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดความสนใจ ได้ยินแล้วตั้งใจ ดังปรากฏเรื่องที่พราหมณ์ชื่อจังกิ ได้กล่าวคำชมพระพุทธรเจ้าว่า “พระสมณโคดม มีวาจาไพเราะสุภาพ ประกอบด้วยถ้อยคำอ่อนหวานอย่างชาวเมืองหนุ่มนวล เข้าใจง่าย”^{๑๑} นอกจากนั้น อุตตรมานพได้กล่าวชมพระสุรเสียงของพระพุทธรเจ้าว่าประกอบไปด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ คือ หนุ่มนวล ฟังชัดเจน ไพเราะ ฟังง่าย กลมกล่อม ไม่พรวด ลุ่มลึก และมีกังวาน^{๑๒}

๓) พระทศุทัยมั่นคง

แม้พระพุทธรเจ้าจะถูกรุกรานด้วยคำพูดที่หยาบคาย รวมถึงการประทุษร้ายจากบุคคลต่างๆ พระองค์ก็ยังคงทรงมีขันติต่อถ้อยคำและการประทุษร้ายนั้น นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อบุคคลเหล่านั้นด้วย ดังเรื่องอภิกโกสกาภทวาชพราหมณ์ที่เมื่อรู้ว่าพราหมณ์ใน

^๙ ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙/๑๖๐-๑๖๓.

^{๑๐} ที่.สี. (ไทย) ๙/๓๐๔/๑๑๕.

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๕/๕๓๔.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๘๑.

ตระกูลเดียวกันกับตนเองออกบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าก็โกรธ จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อไปถึง ก็ตำหนิพระองค์ด้วยคำหยาบคายต่างๆ พระพุทธเจ้าปล่อยให้พราหมณ์ดำจหนยุตไปเอง พระองค์จึงตรัสถามว่า “เมื่อแขก มาเยือน ท่านจัดอาหารไว้ต้อนรับหรือเปล่า” พราหมณ์ทูลว่า “ก็มีบ้าง” พระพุทธเจ้าถามอีกว่า “ถ้าคนเหล่านั้นไม่รับสิ่งของเหล่านั้นแล้ว สิ่งของจะเป็นของใคร” พราหมณ์ตอบว่า “ถ้าเขาไม่รับ มันก็เป็นของฉันละสิ” พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “เรื่องนี้ ก็เหมือนกัน ที่ท่านมาตำราเรา เราไม่ขอรับ คำตำราของท่าน คำตำราอื่นขอให้เป็นของท่านเองก็แล้วกัน” เป็นต้น^{๑๓}

๔) วางพระองค์สม่ำเสมอ

พระพุทธเจ้าทรงให้โอกาสสำหรับการปรึกษาแก่บุคคลที่ด้อยโอกาสทุกคน ไม่ถือตัว ไม่หยิ่งยโส ไม่ถือยศถือศักดิ์ พระองค์เปิดโอกาสให้ชนทุกชั้นวรรณะ ฐานะ เพศ วัย มีได้แบ่งแยก ไม่ว่าโจรร้าย นักบวชนอกศาสนา นิกครณ์ และคนเป็นโรคเรื้อน เป็นต้น พระองค์ก็มีได้ทรงนี้กรังเกียดแต่กลับเปิดโอกาสให้คนเหล่านั้นได้สัมผัสธรรมโอสธตามสมควรแก่ตน ดังปรากฏในเรื่องขององคูลีมาลที่มีนิสัยโหดร้าย ฆ่าคนมา ๔๔๔ คน เมื่อเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ก็ถือดาบ สะพายธนูวิ่งไล่ตามพระพุทธเจ้าเพื่อต้องการปลงพระชนม์ พระพุทธองค์สามารถปราบความโหดร้ายขององคูลีมาลและให้การปรึกษาจนบรรลุลักษณะเป็นพระอรหันต์^{๑๔}

๕) คั้นใจความแตกต่าง

ก่อนจะให้การศึกษาแก่ใครก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงความแตกต่างทางด้านสติปัญญาที่เปรียบดั่งดอกบัวสี่เหล่าที่ปรากฏในอุคฆฏิตัญญสูตร^{๑๕} ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก บุคคล ๔ จำพวกไหนบ้าง คือ

(๑) อุคฆฏิตัญญ	ผู้เข้าใจได้ฉับพลัน
(๒) วิปจิตัญญ	ผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ
(๓) เนยยะ	ผู้ที่พอจะแนะนำได้
(๔) ปทปรมะ	ผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทคือพยัญชนะ
- ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้แลมีปรากฏอยู่ในโลก”

นอกจากนั้น พระองค์ยังคำนึงถึงจริต^{๑๖} ของบุคคลนั้นๆ แล้วทรงปรับปรุงกระบวนการ วิธีการและใช้อุปกรณ์ เรื่องราวในการปรึกษาให้เหมาะสม สอดคล้องกับพื้นฐานความคิด ความสนใจของแต่ละบุคคลและแต่ละกลุ่ม ดังนั้น การปรึกษาของพระองค์จึงสัมฤทธิ์ผลเกือบทุกครั้ง

^{๑๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๘/๒๖๕-๒๖๘.

^{๑๔} ตูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๗-๓๕๑/๔๒๑-๔๒๙

^{๑๕} อ.จ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^{๑๖} ข.ม. (ไทย) ๒๙/๔๓๐/๖๒๐.

๖) วางพระกรุณาในหมู่มสัตว์

พระพุทธกิจ ๕ ประการที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำเป็นกิจวัตร แสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่มีแก่ชาวโลกได้เป็นอย่างดี พระองค์ทรงมีความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ที่เป็นโรคทุกข์และยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ การศึกษาของพระองค์นั้น มุ่งช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากโรคทุกข์ โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบาก ไม่หวังสิ่งตอบแทนอะไร ไม่ต้องการความร่ำรวย ไม่หวังเกียรติยศชื่อเสียง พระองค์มีเจตนาบริสุทธิ์ที่จะให้การปรึกษาช่วยเหลือชาวโลกอย่างแท้จริง ดังตัวอย่างที่อุตตรมานพ กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าต่อพรหมอายุพราหมณ์ว่า “พระสมณโคดมไม่ทรงดำริเบียดเบียนพระองค์ ไม่ทรงดำริเบียดเบียนคนอื่น ไม่ทรงดำริเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย ทรงดำริแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อพระองค์ สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น สิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่โลกทั้งปวงเท่านั้น” เป็นต้น^{๑๗}

คุณลักษณะทั้ง ๖ ประการของพระพุทธเจ้า ถือว่าเป็นคุณลักษณะที่ดีย่างยิ่งสำหรับการเป็นผู้ให้การปรึกษา สามารถสร้างความเชื่อมั่น ความรู้สึกไว้วางใจ ความเคารพ และความอบอุ่นระหว่างผู้ให้การปรึกษากับผู้รับการศึกษา เป็นสภาวะที่เอื้อให้เกิดผลทางบวกต่อกระบวนการปรึกษาเป็นอย่างยิ่ง

๒.๒ จุดมุ่งหมายของพุทธวิธีการให้คำปรึกษา

โรคทุกข์เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน ดังปรากฏในโรคสูตร ความว่า “สัตว์ผู้อ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางกาย ตลอดระยะเวลา ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง แม้อีกกว่า ๑๐๐ ปีบ้าง ยังพอมืออยู่ แต่สัตว์ผู้จะกล่าวอ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางใจตลอดระยะเวลา แม้ครู่เดียว หาได้โดยยาก ยกเว้น ท่านผู้หมดกิเลสแล้ว”^{๑๘} เพราะฉะนั้น ผู้ที่มาปรึกษาพระพุทธเจ้าก็เพื่อต้องการรักษาโรคทุกข์ของตนเอง จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการปรึกษาวิธีพุทธจึงอยู่ที่การดับทุกข์เท่านั้น ดังปรากฏพุทธดำรัสในอลลทหุยมสูตร ความว่า “ทั้งในกาลก่อนและในกาลบัดนี้ เราบัญญัติทุกข์และความดับทุกข์”^{๑๙} พระพุทธองค์ต้องการให้บุคคลที่มีโรคทุกข์ได้พัฒนาตนเองให้สูงยิ่งขึ้น มีความสามารถในการเรียนรู้แก้ไข ป้องกันโรคทุกข์ด้วยตนเอง และสามารถพลิกฟื้นชีวิตของตนเองให้พ้นจากโรคทุกข์ทั้งปวง พ้นจากวงจรการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ เข้าสู่พระนิพพาน ดังที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎกหลายเรื่อง หลายวาระซึ่งจะ

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๘๐-๔๘๑.

^{๑๘} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๑๗/๓๙๒.

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๖๔/๕๕๔.

พบว่าบุคคลที่มาขอรับการปรึกษาจากพระพุทธเจ้าแล้ว จะมีโอกาสบรรลุธรรมขั้นใดขั้นหนึ่ง หรือสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ได้ จุดมุ่งหมายของการปรึกษาวีรพุทธนั้น มีขั้นตอน ๓ ประการดังนี้

๑) สกัดปัญหา

การให้คำปรึกษาเพื่อสกัดป้องกันปัญหาโรคทุกข์นั้น พระพุทธองค์ทรงให้คำปรึกษาเพื่อช่วยให้ภิกษุตระหนักรู้ และเล็งเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในอนาคตอันเป็นผลมาจากการไม่สำรวม ไม่เห็นคุณค่าและประโยชน์ของสิ่งต่างๆ รวมทั้งต้นตอของปัญหานั้นๆ พระพุทธองค์ทรงให้การปรึกษาเพื่อสกัดปัญหาโรคทุกข์ไว้ ๓ ประการดังนี้

(๑) แสดงคุณค่าและประโยชน์ของสิ่งนั้น

โดยเฉพาะในกรณีที่พระภิกษุทั้งหลายประพฤติปฏิบัติตนไม่เหมาะสมกับสมณเพศและละเมิดพระวินัยที่พระองค์บัญญัติเอาไว้ อันนำมาซึ่งข้อครหา ตินินินทาในหมู่สงฆ์ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงคุณค่าและประโยชน์ของสิ่งนั้นๆ เช่น พระองค์ชี้ให้เห็นคุณค่าของการฉันอาหารเพียงมือเดียวแก่พระภัททาลิ ในภัททาลิสสูตร ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราฉันอาหารมือเดียว เราเมื่อฉันอาหารมือเดียว ย่อมรู้สึกว่าคุณภาพมีโรคพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพละนามัยสมบุรณ์ อยู่สำราญภิกษุทั้งหลาย มาเถิด แม่เธอทั้งหลายก็จงฉันอาหารมือเดียวเถิด เธอทั้งหลาย เมื่อฉันอาหารมือเดียว จักรู้สึกว่าคุณภาพมีโรคพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพละนามัยสมบุรณ์ อยู่สำราญ”^{๒๐} อีกตัวอย่างหนึ่งในกัฎฐาคิริสูตร พระพุทธองค์ตรัสสรรเสริญคุณของการไม่ฉันอาหารในเวลากลางคืน ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่ฉันโภชนะในราตรีเลย เราเมื่อไม่ฉันโภชนะในราตรี ก็รู้สึกว่าคุณภาพมีโรคพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพละนามัยสมบุรณ์ อยู่สำราญ มาเถิดภิกษุทั้งหลาย แม่เธอทั้งหลายก็จงอย่าฉันโภชนะในราตรีเลย เธอทั้งหลาย เมื่อไม่ฉันโภชนะในราตรี ก็จักรู้สึกว่าคุณภาพมีโรคพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพละนามัยสมบุรณ์ อยู่สำราญ”^{๒๑}

(๒) สกัดปัญหาตั้งแต่ต้น

พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นภัยแห่งความแตกสามัคคีในหมู่สงฆ์ ซึ่งเรื่องราวส่วนใหญ่มักเกิดจากความเข้าใจผิดของภิกษุด้วยกันเอง หรือต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แล้วนำมากราบบังคมทูลแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงตรัสประชุมสงฆ์เพื่อชี้แจงและทำความเข้าใจก่อนที่ปัญหานั้นจะลุกลามขึ้นต่อไป ดังทรงแสดงภิกขุอธิษฐานนัยธรรมในเมหาปรินิพพานสูตร ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดง

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๕๐/๖๑๔.

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๑/๖๑๔.

อภิธานิยธรรม ๗ ประการแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสตั้งนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ๑. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ประชุมกันมากครั้ง ๒. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะพึงทำ ๓. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่บัญญัติสิ่งที่เรามิได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่เราได้บัญญัติไว้แล้ว ถือบปฏิบัติมั่นตามลักษณะที่เราบัญญัติไว้แล้ว ๔. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังสักการะ เคารพ นบถือ บูชาภิกษุ ผู้เป็นเถระ เป็นรัตตัญญู บวชมานาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟัง ๕. ภิกษุ พึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งตณหาก่อให้เกิดภพใหม่ที่เกิดขึ้นแล้ว ๖. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเป็นผู้มุ่งหวังเสนาสนะป่า ๗. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังตั้งสติไว้ในภายในว่าทำอย่างไร เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้มีศีลงามที่ยังไม่มา พึงมา ท่านที่มาแล้ว พึงอยู่อย่างผาสุก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังมีอภิธานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่ และใส่ใจอภิธานิยธรรมทั้ง ๗ ประการนี้อยู่” เป็นต้น^{๒๒}

(๓) สාරมระวังไม่ให้ปัญหาเกิดขึ้น

พระพุทธองค์ทรงต้องการให้ภิกษุทั้งหลายสාරมระวัง ให้มีสติทั่วพร้อมเพื่อสกัดปัญหาไม่ให้เกิดขึ้น โดยให้สාරมอินทริย์เพื่อมิให้เกิดกิเลส ตัณหา และอกุศลธรรมครอบงำได้ รวมทั้งการไม่ประมาทหมัวเมาในชีวิต พระพุทธองค์ทรงให้คำปรึกษาเน้นการใช้ปัญญาพิจารณาก่อนที่จะกระทำสิ่งใด สิ่งหนึ่งลงไป และทรงให้การปรึกษาเพื่อใช้เป็นหลักในการประพฤติพรหมจรรย์และการดำเนินชีวิตอีกด้วย ดังตัวอย่างในปิณฑชปาติกสูตร ภิกษุจำนวนมากกลับจากบิณฑชปาต หลังจากฉันอาหารเสร็จแล้วมานั่งประชุมพร้อมกันในกุเริมณฑป ได้สนทนาอันตรายกถาขึ้น (ถ้อยคำที่เป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์) พระพุทธเจ้าทรงตำหนิภิกษุเหล่านั้น ในเรื่องที่ไม่เพิ่มความทะยานอยากในกามคุณ ๕ และทรงตรัสธรรมเพื่อให้ภิกษุทั้งหลายนำไปปฏิบัติ ความว่า “เวทดาทั้งหลายย่อมเคารพรักภิกษุผู้ถือบิณฑชปาตเป็นวัตร ผู้เลี้ยงตน ไม่เลี้ยงคนอื่น ผู้คงที่”^{๒๓}

^{๒๒}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๐/๘๓.

^{๒๓}ฐ.อ. (ไทย) ๒๕/๒๒๕/๗๘๔-๗๘๕.

การให้คำปรึกษาของพระพุทธเจ้าเพื่อสกัดโรคทุกข์ทั้ง ๓ ประการนั้น สามารถป้องกันโรคทุกข์ให้แก่หมู่ชนต่างๆ มากมาย สามารถแนะแนวทางให้เดินสู่เส้นทางแห่งพระอริยะได้อย่างดียิ่ง

๒) เยียวยาคนทุกข์

การเยียวยาคนที่มีความทุกข์นั้น พระพุทธองค์ทรงให้คำปรึกษาเพื่อช่วยเหลือแก่บุคคลให้รู้จักตนเอง และพยายามช่วยให้บุคคลสามารถตัดลึนใจได้ด้วยตนเอง แก้ไขโรคทุกข์ด้วยสติปัญญาของตน รู้จักต้นตอของโรคทุกข์ และแก้ไขโรคทุกข์ได้ด้วยตนเอง สามารถพัฒนาตนเองไปสู่เส้นทางชีวิตที่เหมาะสม การเยียวยา มี ๒ ขั้นตอน ดังนี้

(๑) เยียวยาเพียงชั่วคราว

ในนิสาขาสุตตร พระพุทธเจ้าทรงให้การปรึกษาแก่นางวิสาขาผู้เศร้าโศกเสียใจเพราะหลานเสียชีวิต แต่การให้การปรึกษานั้น ทรงใช้การยับยั้งเยียวยาเพียงชั่วคราวเท่านั้น (ใช้กรรมข่มไว้) ซึ่งปัญหานั้นอาจเกิดขึ้นได้อีก ไม่สามารถเยียวยาได้อย่างถาวร เช่น พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “วิสาขา ชาวกรุงสาวัตถีเสียชีวิตลงแต่ละวันมากเท่าไร” นางวิสาขาทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาวกรุงสาวัตถีเสียชีวิตลงแต่ละวัน ๑๐ คนบ้าง ๙ คนบ้าง ๘ คนบ้าง ๗ คนบ้าง ๖ คนบ้าง ๕ คนบ้าง ๔ คนบ้าง ๓ คนบ้าง ๒ คนบ้าง ๑ คนบ้าง กรุงสาวัตถีจะไม่ว่างวันจากคนที่เสียชีวิตเลย พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “วิสาขา เธอเข้าใจเรื่องนั้นว่าอย่างไร เธอต้องมีผ้าเปียกผมเปียก ทุกครั้งทุกคราวหรือ” นางวิสาขาทูลตอบว่า “ไม่ถึงขนาดนั้นหรอก พระพุทธเจ้าข้า มีลูกและหลานมากขนาดนั้น หม่อมฉันก็พอใจแล้ว พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “วิสาขา ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑๐๐ ก็มีทุกข์ ๑๐๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๙๐ ก็มีทุกข์ ๙๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๘๐ ก็มีทุกข์ ๘๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๗๐ ก็มีทุกข์ ๗๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๖๐ ก็มีทุกข์ ๖๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๕๐ ก็มีทุกข์ ๕๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๔๐ ก็มีทุกข์ ๔๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๓๐ ก็มีทุกข์ ๓๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๒๐ ก็มีทุกข์ ๒๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑๐ ก็มีทุกข์ ๑๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๙ ก็มีทุกข์ ๙ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๘ ก็มีทุกข์ ๘ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๗ ก็มีทุกข์ ๗ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๖ ก็มีทุกข์ ๖ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๕ ก็มีทุกข์ ๕ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๔ ก็มีทุกข์ ๔ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๓ ก็มีทุกข์ ๓ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๒ ก็มีทุกข์ ๒ ผู้มีสิ่งเป็นที่รักเพียง ๑ ก็มีทุกข์เพียง ๑ ผู้ไม่มีสิ่งเป็นที่รัก ก็ไม่มีทุกข์ ซึ่งเราเรียกว่า ผู้หมดความโศกปราศจากกิเลสจตุจตุลี ไม่มีความคับแค้นใจ” แล้วทรงอุทานว่า

ความเศร้าครวญ และความทุกข์หลากหลายมีในโลกนี้ ย่อมเกิดมิได้ เพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รัก เมื่อไม่มีสิ่งเป็นที่รัก ความเศร้าโศกเป็นต้นเหล่านี้ ก็ไม่มี เพราะฉะนั้น คนที่ไม่มีสิ่งเป็นที่รักในโลกไหนๆ จึงชื่อว่ามีความสุข ปราศจากความเศร้าโศก ดังนั้น ผู้ปรารถนาความไม่เศร้าโศก ปราศจากกิเลสจตุลีสี่ จึงไม่ควรยึดสิ่งเป็นที่รักในโลกไหนๆ^{๒๔}

(๒) เยียวยาอย่างถาวร

พระพุทธเจ้าทรงให้การปรึกษาเพื่อช่วยเหลือผู้มีปัญหาโรคทุกข์ เพื่อให้สามารถประพฤติธรรม บรรลุธรรมให้พ้นเสียจากโรคทุกข์ด้วยธรรมโอสถ เป็นการเยียวยาโรคทุกข์อย่างถาวร เต็ดขาด โรคทุกข์ไม่สามารถเบียดเบียนจิตใจเขาได้อีก ดังปรากฏในเรื่องของพระอัสสชิ ท่านอาพาธป่วยหนัก พักอยู่ที่กัศสปการาม พระพุทธองค์ทราบข่าวว่าท่านมีความทรมานทรมานมาก เมื่อเสื่อมจากสมาธิ จึงเสด็จไปเยี่ยมท่าน แล้วตรัสสอนให้พิจารณาชั้นที่ ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และสอนให้พิจารณาว่า เวทนา ๓ (สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา) ไม่เที่ยง ไม่น่าหมกมุ่น ไม่น่าเพลิดเพลิน ในที่สุดท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตต์^{๒๕}

การเยียวยาโรคทุกข์ของพระพุทธเจ้าทั้งการเยียวยาชั่วคราว และการเยียวยาอย่างถาวร สามารถสร้างคุณอนันต์ให้เกิดแก่มวลหมู่สัตว์ ให้พึ่งพาตนเองได้ และแก้โรคทุกข์ได้ด้วยตนเอง ประสบผลสำเร็จในเส้นทางแห่งพระอริยะได้อย่างงดงาม

๓) เพิ่มสุขยั่งยืน

พระพุทธองค์ให้การปรึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาความคิดของบุคคลนั้นๆ เป็นสำคัญ ไม่ยึดติดกับ ลักษณะภายนอก ซึ่งพระองค์มองเห็นว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นทุกข์ เป็นข้าศึกต่อความสงบของจิตใจ นอกจากนั้น ยังทรงให้การปรึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาพของบุคคลแบบองค์รวมทั้ง ๔ ด้าน คือ ร่างกาย อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณ ดังนี้

(๑) พัฒนาสุขภาพทางกาย

พระพุทธเจ้าให้การปรึกษาบุคคลเพื่อไม่ให้ยึดติดในรูปร่างของตนหรือของบุคคลอื่น ให้พิจารณาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และให้เข้าใจว่า สังขารทั้งหลายประกอบขึ้น ด้วยธาตุ ๔ มีภาวะที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ไม่จีรังยั่งยืน เลื่อมไปเป็นธรรมดา ดังปรากฏใน วัคกสิสูตร^{๒๖} ความว่า พระวัคกสิกำลังอาพาธหนัก มีความประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ไม่มี

^{๒๔} พุ.อ. (ไทย) ๒๕/๗๘๔/๒๔๐-๓๔๑.

^{๒๕} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๘/๑๖๓-๑๖๖.

^{๒๖} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๔๗-๑๖๓.

กำลัง พระพุทธเจ้าทรงทราบข่าวจากภิกษุทั้งหลาย จึงเสด็จไปเยี่ยมพระวัคคิ และตรัสสอนท่านว่า ไม่มีประโยชน์อะไรเลย ที่จะมาจ้องดูร่างกายอันเปื่อยเน่าผู้ฟังนี้ วัคคิ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา และตรัสสอนให้พระวัคคิพิจารณาชั้น ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ต่อมาพระวัคคิก็ได้บรรลุพระอรหัตต์

(๒) พัฒนาสุขภาพทางอารมณ์

พระพุทธเจ้าทรงให้การปรึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาพทางอารมณ์ของบุคคลให้มีความมั่นคง ไม่เป็นทุกข์กับสภาพที่ตนได้รับ หรือไม่หวั่นไหวต่อคำพูดที่ติฉิน นินทา หรือแม้แต่ คำสรรเสริญเยินยอ ดังตัวอย่างในพรหมชาลสูตร^{๒๗} ที่พระพุทธเจ้าทรงปรารภคำติเตียนพระรัตนตรัยของสุปปิยะวิริพาชก และคำสรรเสริญพระรัตนตรัยของพรหมทัตตมานพผู้เป็นศิษย์ ที่พวกภิกษุได้ยินเข้า แล้วนำมาสนทนากัน พระพุทธองค์ทรงทราบ จึงตรัสเตือนภิกษุทั้งหลายไม่ให้โกรธ เมื่อถูกตำหนิ และมีให้ยินดี เมื่อได้รับคำสรรเสริญเยินยอ แต่ให้พิจารณาสาเหตุแห่งการติเตียนและการสรรเสริญเยินยอนั้นๆ

(๓) พัฒนาสุขภาพทางสังคม

พระพุทธเจ้าทรงให้การปรึกษาเพื่อพัฒนาบุคคลให้มีสุขภาพในการอยู่ร่วม และปรับตัวกับบุคคลในสังคม โดยเฉพาะภิกษุใหม่ เมื่อบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาแล้ว ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับพระธรรมวินัยได้ จึงทำให้อยากลาสิกขาบ้าง แสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมบ้าง หรือบุคคลที่มีทิวณฺนิมานะสูง ก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ไม่สามารถปรับตัวเข้าสู่สังคมสงฆ์ได้ ดังตัวอย่างในนันทสูตร^{๒๘} พระนันทะถือบาตรก้าวเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ให้การปรึกษาแก่ท่านเรื่องถือชุดควัตร คือ อยู่ป่าเป็นวัตร เทียวบิณฑบาตเป็นวัตร นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ไม่หมกมุ่นในกาม จนในที่สุดท่านก็สามารถปรับตัวให้เข้ากับพระธรรมวินัยได้และบรรลุพระอรหัตต์ในที่สุด อีกตัวอย่างหนึ่งในติสสสูตร^{๒๙} พระติสสะมีอุปนิสัยที่ชอบว่ากล่าวคนอื่นอยู่เสมอ ต่อมาถูกคนอื่นว่ากล่าวบ้างจนหนึ่งเป็นทุกข์ น้ำตาไหล พระพุทธองค์จึงทรงตักเตือนพระติสสะว่า เมื่อชอบว่ากล่าวคนอื่น ตนเองก็ควรอดทนต่อคำว่ากล่าวของคนอื่นด้วย อย่าโกรธเขา จงกำจัดความโกรธ ความถือตัว และความลบหลู่คุณท่าน ต่อมาท่านก็สำนึกตัวและสามารถปรับตัวเข้ากับหมู่สงฆ์ได้

^{๒๗}ที.สี. (ไทย) ๙/๑๕/๑๓.

^{๒๘}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๔๒/๓๓๔-๓๓๕.

^{๒๙}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๔๓/๓๓๕-๓๓๖.

(๔) พัฒนาสุขภาพทางจิตวิญญาณ

พระพุทธเจ้าทรงให้การปรึกษาเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณและส่งเสริมสติปัญญาในการพัฒนาชีวิตด้วยตนเองสำหรับผู้มาขอรับการปรึกษา จนสามารถพัฒนาจิตวิญญาณของตนเองให้เสรีจากอสังกะสิเลสทั้งปวงได้ ดังปรากฏในคำพูดของพระอรหันต์หลายองค์ดังภาษิตของพระสมิทธิเถระ ความว่า

เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา
มีสติปัญญาเจริญ มีจิตมั่นคงดีแล้ว
เจ้ามารร้ายเอ๋ย เจ้าจงบันดาลรูปแปลงประหลาดต่างๆ
ตามใจชอบเถิด แต่จะไม่อาจทำให้เราสะทกสะท้านได้เลย^{๓๐}

ภาษิตของพระอุชชยเถระ ความว่า

ข้าแต่พระพุทธองค์ผู้ทรงแก้วกล้า
ข้าพระองค์ขอนอบน้อมแด่พระองค์
พระองค์ทรงหลุดพ้นแล้วจากกิเลสทั้งหมด
ข้าพระองค์ดำรงอยู่ในพระโอวาทของพระองค์
จึงอยู่อย่างผู้ปราศจากอสังกะสิเลส^{๓๑}

ภาษิตของพระสัมมุชยเถระ ความว่า

ตั้งแต่เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต
ความดำริอันต่ำทราม ประกอบด้วยโทษ
ข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักเลย^{๓๒}

การให้การปรึกษาแก่ผู้มาขอรับการปรึกษาจนสามารถพัฒนาสุขภาพขององค์รวมทั้ง ๔ ประการของพระพุทธเจ้า สามารถเพิ่มสุขที่ยั่งยืนให้แก่มวลหมู่มนุษย์ได้อย่างมหาศาล นอกจากนั้น ยังแสดงรูปแบบ วิธีและร่องรอยให้ปรากฏเพื่อเป็นแนวทางศึกษาได้อย่างดีอีกด้วย

^{๓๐} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๔๖/๓๒๐.

^{๓๑} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๔๗/๓๒๐.

^{๓๒} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๔๘/๓๒๐.

๒.๓ ศิลปะของพุทธวิธีการให้คำปรึกษา

ศิลปะวิธีการให้คำปรึกษาของพระพุทธเจ้านั้น พระธรรมปิฎก ได้สรุปลักษณะสำคัญซึ่งมีความสอดคล้องกับพุทธวิธีการสอนไว้ดังนี้

- ๑) ทรงให้การปรึกษาในสิ่งที่เป็นจริง และเป็นประโยชน์แก่ผู้มาขอรับการปรึกษา
- ๒) ทรงรู้และเข้าใจในสิ่งที่พระองค์ให้การปรึกษาอย่างแท้จริง
- ๓) ทรงให้การปรึกษาด้วยเมตตามุ่งประโยชน์แก่ผู้มาขอรับการปรึกษาเป็นที่ตั้ง โดยไม่หวังผลตอบแทน
- ๔) ทรงทำได้จริงอย่างที่แนะนำ เป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องที่ให้การปรึกษา^{๓๓}

นอกจากนั้น การให้คำปรึกษาของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงดำเนินตามหลักสัปปริสธรรม ๗ ประการ คือ ๑. เป็นธัมมัญญู ผู้รู้จักเหตุ ๒. เป็นอัตถัญญู ผู้รู้จักผล ๓. เป็นอัตตัญญู ผู้รู้จักตน ๔. เป็นมัตตัญญู ผู้รู้จักประมาณ ๕. เป็นกาลัญญู ผู้รู้จักกาลเวลา ๖. เป็นปริสัญญู ผู้รู้จักชุมชน ๗. เป็นบุคคลัญญู ผู้รู้จักบุคคล^{๓๔} และดำเนินตามหลักธรรมมิกถา^{๓๕} หรือลีลาการสอน หรือเทศนาวิธี ๔ คือ (๑) สันทัสสนา ซึ่งแจ้งให้เห็นชัด (๒) สมာทปนา ชวนให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ (๓) สมุตเตชนา ระวังให้อาจหาญแก่ลัทธิ (๔) สัมปหังสนา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นว่าแจ้ง

การดำเนินตามวิธีการให้คำปรึกษาของพระพุทธเจ้าดังกล่าวทำให้ผู้มาขอรับการปรึกษามีความพอใจ ดังปรากฏในพรหมายสุตฺร ความว่า “พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้พวกเขาจักยกย่อง ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ ระวังให้อาจหาญแก่ลัทธิ ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่น ว่าแจ้งด้วยธรรมมิกถาตลอดราตรี”^{๓๖}

๒.๔ กระบวนการให้คำปรึกษาตามพุทธวิธี

กระบวนการให้คำปรึกษาของพระพุทธเจ้าเมื่อเทียบเคียงกับหลักการให้คำปรึกษาของนักจิตวิทยาตะวันตก สามารถเทียบเคียงได้ดังนี้

๑) สร้างสัมพันธภาพ

การสร้างสัมพันธภาพระหว่างพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ให้การปรึกษากับผู้มาขอรับการปรึกษาที่มีโรคทุกข์เบียดเบียน หรือมีความสงสัยในเรื่องต่างๆ แล้วมาขอรับการปรึกษาจากพระองค์

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑-๓๒. (สมณศักดิ์ปัจจุบันพระพรหมคุณาภรณ์)

^{๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๓/๓๓๐/๓๓๓.

^{๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๒/๓๗๑.

^{๓๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๘๑.

นั้น พระองค์มีวิธีสร้างสัมพันธ์ภาพแตกต่างกันออกไป เริ่มจากพูดคุยเรื่องกับผู้มาปรึกษาสนใจ แก้นิสัย เดิมและปลูกศรัทธา สร้างความมั่นใจ ใ้ใจให้อยากปรึกษา ในพระสูตรหลายแห่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้ข้อมูลของผู้มารับการปรึกษาล่วงหน้าเป็นอย่างดี เช่น รู้ความสนใจ รู้เจตนาหรือ วัตถุประสงค์ รู้ปัญหาหรือความวิตกกังวล รู้อุปนิสัย ความเชื่อ ทศนคติและเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับผู้ มาขอรับการปรึกษา และที่สำคัญที่สุด ทรงรู้ว่าจะให้การศึกษาในเรื่องอะไร การสร้างสัมพันธ์ภาพใน การปรึกษาของพระองค์จึงดำเนินไปด้วยดี

๒) ดำรวจตนเพื่อเข้าใจปัญหา สืบสาวสาเหตุ

การให้การศึกษาในขั้นนี้ดำเนินตามหลักอริยสัจ ได้รู้จักความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง เพื่อให้รู้เหตุเกิดของโรคทุกข์ เหตุเกิดของความทุกข์ที่มีสาเหตุมาจากตณหา และอุปาทาน คือ ความอยาก ความต้องการ ความเห็นแก่ตัว เพราะความไม่รู้เข้าไปยึดติดอยู่ รู้การดับโรคทุกข์ คือ การดับแห่ง ตณหาที่เข้าไปยึดมั่น ทำให้เกิดโรคทุกข์ได้ รู้หนทางที่ดำเนินสู่การเยียวยาโรคทุกข์ คือ การปฏิบัติตาม ทางสายกลางเพื่อที่จะเข้าถึงการเยียวยาโรคทุกข์ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค)

๓) ขั้นปรึกษา

พระพุทธเจ้าทรงให้การศึกษาไปตามลำดับ โดยยกหลักฐานมาแสดงให้เห็นชัดเพื่อใ้ใจให้ ผู้มาขอรับคำปรึกษาอยากรู้เนื้อหาที่ลึกซึ้งขึ้นไป แสดงตัวอย่างจนผู้มาขอรับการปรึกษาเกิดพุทธิ ปัญญาสามารถสรุปแนวทางเยียวยาโรคทุกข์ได้เอง บางกรณีพระองค์ต้องใช้อิทธิฤทธิ์ประกอบ ใช้การ ถามตอบ เพื่อนำไปสู่การสรุปเรื่องที่ปรึกษา ใช้อุปมาอุปไมยในการอธิบาย ใช้คำถามกระตุ้นความคิด ยกเรื่องในอดีตมาเป็นอุทาหรณ์ บางครั้งไม่ตอบคำถามโดยตรง แต่พูดในเรื่องที่สามารถทำให้ผู้มา ขอรับการปรึกษาเข้าใจได้ง่ายกว่า ซึ่งให้เห็นชัดทั้งข้อดีและข้อเสียของแต่ละเรื่อง แสดงแนวทางแก้ ปัญหาแต่ละข้ออย่างละเอียด ซึ่งขั้นตอนนี้ ย่อมแตกต่างกันไปในการให้การศึกษาแต่ละคน

๔) ลงมือปฏิบัติ

หลังการศึกษา พระพุทธเจ้าจะทรงแนะนำหลักการปฏิบัติเพื่อให้ผู้มาขอรับการปรึกษา สามารถวินิจฉัย และลงมือปฏิบัติจนสามารถแก้ไข เยียวาโรคทุกข์ได้ด้วยตนเอง

๕) ติดตามผล

พระพุทธเจ้าทรงห่วงใยและป้องกันผู้มาขอรับการปรึกษาไม่ให้ถูกตีเตียนในสิ่งที่ไม่เป็นจริง คอยให้สติและกำลังใจ และเสด็จไปคอยช่วยเหลือเพื่อให้การปฏิบัติธรรมสำเร็จ แต่บางครั้งเมื่อการ ปรึกษาไม่ได้ผล พระองค์ก็ต้องทรงปล่อยไป

๓. อริยสัจ ๔ : พุทธิปัญญาเพื่อการแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์

ในปัจจุบันนี้ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศได้มีการนำแนวคิดการให้คำปรึกษาเชิงพุทธไปใช้ในกระบวนการให้คำปรึกษาทางจิตวิทยาทั้งในมิติของการเยียวยาและการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ พุทธวิธีการให้คำปรึกษาจึงช่วยขยายความคิด ความเข้าใจ และขยายจุดหมายของการให้คำปรึกษาทางจิตวิทยาตะวันตกให้กว้างออกไป โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้มาขอรับคำปรึกษาเข้าใจถึงความเป็นไปตามกระแสของโลกและชีวิตอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง เพื่อนำไปใช้ในการทำความเข้าใจและแก้ไขสภาพจิตใจที่เป็นทุกข์ ซึ่งเมื่อสภาพจิตใจได้รับการเยียวยา ก็ส่งผลให้คุณภาพของจิตใจได้รับการขัดเกลาและพัฒนาขึ้นในเวลาเดียวกัน ด้วยเหตุผลและความสำคัญดังที่กล่าวมา ผู้เขียนจึงเห็นว่า พุทธวิธีการให้คำปรึกษาน่าจะเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญและมีคุณค่าอีกทางหนึ่งในการที่จะช่วยขยายองค์ความรู้ของศาสตร์จิตวิทยาในประเทศไทยให้ลุ่มลึกและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

พุทธวิธีการให้คำปรึกษาเป็นกระบวนการให้คำปรึกษาที่นำแก่นของพุทธธรรม อันได้แก่อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท และไตรลักษณ์ มาประยุกต์และผสมผสานกับกระบวนการให้คำปรึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยเยียวยา แก้ปัญหาชีวิตมนุษย์ และยกระดับคุณภาพจิตใจของมนุษย์ โดยอาศัยหลักพุทธธรรม ซึ่งเป็นถือเป็นบรมสัจจะ หรือความจริงอันประเสริฐเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ชี้ให้เห็นถึงรากเหง้าของความทุกข์ที่บีบคั้นจิตใจมนุษย์ ซึ่งปรากฏอยู่อย่างซ่อนเร้น เห็นได้ยาก แต่ส่งผลกระทบกระจายอยู่ในทุกๆ มิติของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นชีวิตส่วนตัว การงานอาชีพ สัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และกับสิ่งแวดล้อมทั้งหมด พร้อมทั้งได้เสนอวิธีแห่งการชำระชีวิตและจิตใจให้พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ซึ่งความพิเศษและความลึกซึ้งของการเห็นความจริงแห่งทุกข์และการชำระความทุกข์ คือ พุทธิปัญญาอันบริสุทธิ์ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ และนำมาสั่งสอนเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติ มาเป็นเวลาอันยาวนาน พุทธธรรมได้รับการยอมรับแล้วว่าเป็น อกาลิโก คือ เป็นธรรมที่ให้ผลได้ไม่จำกัดกาล ยังประโยชน์ต่อบุคคลทุกเพศ ทุกวัย และทุกระดับชั้น พุทธธรรมจึงมีคุณค่าสำหรับมนุษยชาติโดยถ้วนหน้าตามระดับสติปัญญาของบุคคล พุทธวิธีการให้คำปรึกษา จึงเป็นการศึกษาธรรมชาติของจิตใจมนุษย์จากหลักพุทธธรรมอันเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ การวิเคราะห์จิตใจของมนุษย์ไว้อย่างละเอียด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลสามารถจัดการกับชีวิตที่ดำเนินอยู่ในแต่ละวันในโลกใบนี้ได้ สารสำคัญของพุทธวิธีการให้คำปรึกษาจึงอยู่ที่การเสนอถึงหลักการตามธรรมชาติของกระบวนการเกิดและดับทุกข์ พร้อมทั้งนำเสนอถึงวิธีการปฏิบัติหรือวิธีดำเนินชีวิตให้บรรลุถึงการดับทุกข์หรือปัญหาในจิตใจที่เกิดขึ้นให้หมดสิ้นไป โดยผู้มาขอรับคำปรึกษาสามารถนำความรู้ความเข้าใจที่ได้ศึกษาเหล่านี้ไปขัดเกลาจิตใจตนเองให้สามารถมองเห็น และเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งถึงความจริงของชีวิตตามหลักพุทธธรรม จนกระทั่งสามารถนำความรู้ความเข้าใจดังกล่าวที่เกิดมีในตนไปเป็นกัลยาณมิตรเพื่อให้ความช่วยเหลือทางด้านจิตใจแก่ผู้อื่นต่อไป

อริยสัจ ๔ คือ หลักธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญที่สุดในพุทธวิธีการให้คำปรึกษาที่จะทำให้นักศึกษาเข้าใจถึงสาเหตุของความทุกข์และประจักษ์แจ้งถึงแนวทางในการดับทุกข์หรือแก้ปัญหาชีวิตของตนเองได้ ก็คือ “อริยสัจ ๔” อันเป็นหลักธรรมสำคัญที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพุทธศาสนาและเป็นหลักธรรมที่เป็นแก่นสำคัญของพุทธวิธีการให้คำปรึกษา เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่มุ่งผลในทางปฏิบัติสามารถใช้แก้ไขปัญหาในชีวิต มีความลึกซึ้งและมีหลักธรรมอื่นๆ ซ้อนซ้อนและผสมผสานรวมกันอยู่ในหลักธรรมนี้ ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในหลักอริยสัจ ๔ จะช่วยนำพาผู้ที่มีทุกข์ให้เข้าใจถึงกระบวนการแห่งความทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิตและจิตใจ ตั้งแต่จุดเริ่มต้นไปจนถึงจุดสิ้นสุดของความทุกข์อย่างละเอียดและลึกซึ้ง ซึ่งความเข้าใจเช่นนี้จะช่วยเปลี่ยนแปลงวิถีการมองโลก อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิดและการกระทำของบุคคลทั้งภายในจิตใจของตนเองและในสัมพันธภาพที่มีต่อผู้อื่นและต่อสรรพสิ่งรอบตัว ดังที่พระธรรมปิฎก ได้กล่าวถึงคุณค่าที่เด่นของอริยสัจไว้ว่า นอกจากเป็นคำสอนที่ครอบคลุมหลักธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติแล้ว ยังมีคุณค่าเด่นที่น่าสังเกตอีกหลายประการ สรุปได้ดังนี้^{๓๗}

๑. เป็นวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งดำเนินการแก้ไขปัญหาตามระบบแห่งเหตุผล เป็นระบบวิธีแบบอย่างซึ่งวิธีการแก้ปัญหาใดๆ ก็ตามที่จะมีคุณค่าและสมเหตุสมผลต้องดำเนินไปในแนวเดียวกันเช่นนี้

๒. เป็นการแก้ปัญหาและจัดการกับชีวิตของตนด้วยปัญญาของมนุษย์เอง โดยนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ไม่ต้องอ้างอำนาจดลบันดาลของสิ่งที่เหนือธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ

๓. เป็นความจริงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนทุกคน ไม่ว่ามนุษย์จะไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับสิ่งที่อยู่ห่างไกลตัวมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าเขายังจะต้องใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าและสัมพันธกับสิ่งภายนอกด้วยดี เขาจะต้องเกี่ยวข้องและใช้ประโยชน์จากหลักความจริงนี้ตลอดไป

๔. เป็นหลักความจริงกลางๆ ที่ติดเนื่องอยู่กับชีวิต หรือเป็นเรื่องของชีวิตแท้ๆ ไม่ว่ามนุษย์จะสร้างสรรค์ศิลปวิทยาการ หรือดำเนินการใดๆ ขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาความเป็นอยู่ของตน และไม่ว่าศิลปวิทยาการ หรือกิจการต่างๆ นั้นจะเจริญขึ้น เลือมลลง หรือสูญสลายไป หรือเกิดมีใหม่มาแทน อย่างไรก็ตาม หลักความจริงที่เรียกว่าอริยสัจนี้ก็คงจะยืนยง ใหม่และใช้เป็นประโยชน์ได้ตลอดทุกกาล

^{๓๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๐.

๔. บทสรุป

องค์ความรู้พุทธวิธีการให้คำปรึกษาเพื่อการแก้ปัญหาชีวิตของพุทธบริษัทที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก สามารถนำมาเป็นแนวทางในการนำมาประยุกต์ใช้ ในการปรึกษาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ยืนยันโดยผลการวิจัยเชิงทดลองโดยใช้พุทธวิธีการให้คำปรึกษา มาเป็นแนวทางปรึกษาปัญหาชีวิตของมนุษย์ จากงานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ พิสูจน์ว่าการดำเนินการให้คำปรึกษาตามพุทธวิธี สามารถทำให้นักศึกษาเข้าใจปัญหาชีวิตที่เผชิญอยู่ สามารถปรับตัว และกำหนดรู้ปัญหาชีวิตนั้นตามความเป็นจริงด้วยสติปัญญาของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ นักจิตวิทยาตะวันตก Johansson^{๓๘} ที่ได้ทำการศึกษาพุทธวิธีการให้คำปรึกษาหรือจิตวิทยาแนวพุทธกล่าวไว้ว่า “ไม่ว่าใครก็ตามที่มีความรู้ด้านจิตวิทยาดีแค่ไหน หากได้อ่านพุทธธรรม จะต้องเห็นความจริงที่ว่าพุทธธรรมได้ให้ความรู้เกี่ยวกับจิตใฝ่มนุษย์ พร้อมทั้งมีคำอธิบายและการวิเคราะห์เกี่ยวกับจิตใฝ่มนุษย์ไว้อย่างละเอียดมากกว่าวรรณกรรมใดๆ” จากทั้งหมดที่กล่าวมาได้แสดงให้เห็นว่าพุทธวิธีการให้คำปรึกษาเป็นแนวคิดที่มีความลุ่มลึกและมีประโยชน์อย่างยิ่ง สามารถช่วยเยียวยาจิตใฝ่มนุษย์ที่ตกอยู่ในทุกข์ให้พ้นทุกข์ได้ รวมทั้งสามารถช่วยพัฒนาจิตใฝ่มนุษย์ให้มีพุทธปัญญา สามารถอยู่กับความเปลี่ยนแปลงและเผชิญหน้ากับปัญหาต่างๆ ในชีวิตได้อย่างเข้าใจ ผู้เขียนจึงหวังว่าองค์ความรู้พุทธวิธีการให้คำปรึกษาจะได้รับการนำไปใช้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้คนในสังคมมีหลักการที่ถูกต้องในแก้ไขปัญหาและในการดำเนินชีวิต อันจะเป็นการวางรากฐานสังคมของเราให้เป็นสังคมที่อุดมด้วยปัญญาสืบต่อไป

^{๓๘} De Silva, Padmasiri. **An Introduction to Buddhist Psychology**. 4th ed. Basingstoke : Palgrave Macmillan. 2005.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

_____. **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

๒. ภาษาอังกฤษ

De Silva, Padmasiri. **An Introduction to Buddhist Psychology**. 4th ed. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005.

พุทธวิธีในการปรับเปลี่ยนชีวิตของจัณฑาล

Buddhist Methods for Transformation of Untouchable Life

พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี (แก้วทองเกต)
Phramahā Prakasit Ācārapālī (Kaewkongket)

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธวิธีในการปรับเปลี่ยนชีวิตของจัณฑาลจากการศึกษาพบว่า จัณฑาลเป็นคำเรียกบุตรที่เกิดจากมารดาเป็นนางพรหมณีกับบิดาวรรณะศูทร (มารดามีวรรณะสูงกว่าบิดา) ในชุมชนที่ถือวรรณะเคร่งครัด คนวรรณะสูงจะแสดงความรังเกียจจัณฑาลด้วยการไม่ต้องการพบเห็น ไม่กินอาหารที่เป็นเดน ไม่ให้อยู่เหนื่อลม เหนื่อน้ำ ไม่เข้าใกล้ เพราะกลัววรรณะของตนจะเศร้าหมอง ทำให้จัณฑาลต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความยากลำบาก

พระพุทธองค์ไม่เห็นด้วยกับการใช้เรื่องวรรณะกีดกันจัณฑาล จึงแสดงวิธีปรับเปลี่ยนชีวิตของจัณฑาล สรุปเป็น ๒ แนวทางกว้างๆ คือ (๑) ในระดับสังคม ทรงสอนผู้คนให้เลิกดูหมิ่นเหยียดหยามกันเพราะเรื่องวรรณะ ให้พิจารณาคนที่กรรมหรือการกระทำคือ ไม่ว่าจะเกิดในวรรณะใด ถ้าตั้งอยู่ในธรรม ทำแต่กรรมดี ก็ถือว่าเป็นคนดีควรยกย่องสรรเสริญ (๒) ในระดับบุคคล ทรงสอนจัณฑาลให้ตระหนักในศักดิ์ศรีและศักยภาพความเป็นมนุษย์ของตน ไม่ให้ย่อท้อยอมจำนนต่อโชคชะตาที่สังคมกำหนดให้อย่างไม่เป็นธรรม ธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล ใครปฏิบัติตามที่ข้อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ จัณฑาลก็ถือว่ามีโอกาสที่จะพัฒนาให้ถึงเป้าหมายสูงสุดได้เหมือนกับคนในวรรณะอื่น

Abstract

This article aims to study Buddhist methods for transformation of untouchable life. The finding found that “Untouchable” is the term for a child born from a mother who is female Brahmin and a father in Sudra caste (Mother has higher caste than father). People in high caste will express disgust on an untouchable by refusing to look at or interact with an untouchable, not eating any food left over from an untouchable, not allowing an untouchable to stand windward and upstream, and not being near untouchable, because an untouchable will make people in their caste tainted. As a result, an untouchable has difficulties living in a society.

Lord Buddha disagreed with using caste as a way to exclude an untouchable from a society. As a result, he demonstrated methods for transformation of an untouchable’s life : (1) Socially, Lord Buddha taught people to stop despising other people due to caste. He also taught people to consider others from their Karma or action, i.e., if such people behave properly with good moral, they are good people and deserve to be admired regardless of their caste; (2) Individually, Lord Buddha taught untouchable to realize his/her dignity and potential of human being therefore he/she should not be discouraged and surrender to unfair destiny. Lord Buddha granted religious right to an untouchable because Dhamma or teaching in Buddhism is unbiased and not under anyone’s power. Hence, an untouchable was considered having an opportunity to develop themselves to reach their highest goal just like people from other castes.

๑. บทนำ

ชาวชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลมีความเชื่อและดำเนินชีวิตตามหลักของศาสนาพราหมณ์มาเป็นเวลายาวนาน เมื่อพระพุทธองค์ออกประกาศพระศาสนาทรงพิจารณาเห็นว่าหลักความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติต่างๆ ที่พราหมณ์สั่งสอนมีความคลาดเคลื่อนอยู่ จึงแสดงหลักคำสอนจำนวนหนึ่งด้วยความมุ่งหมายที่จะแก้ไขความเชื่อเหล่านั้น เพื่อให้ได้ทำความเข้าใจใหม่ให้ถูกต้องและเข้าถึงความจริงแท้^๑ หลักความเชื่อของพราหมณ์ประการหนึ่งที่ทรงให้ความสำคัญ คือ ระบบวรรณะ ที่แบ่งแยก

^๑ดูรายละเอียดใน พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

คนออกเป็น ๔ ชั้น ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์เป็นคนชั้นสูง และศูทรเป็นวรรณะต่ำ^๒ นอกจากนี้ยังมีคนอีกจำพวกหนึ่งที่มีฐานะทางสังคมต่ำต่อยกกว่าศูทร คือ จัณฑาล คนพวกนี้จะถูกคนวรรณะสูงรังเกียจไม่ปรารถนาแม่แต่จะพบเห็น ในการประกาศคำสอนของพระพุทธองค์ทรงชักชวนชนทุกวรรณะให้มาอยู่ในอ้อมโอบแห่งธรรมะที่พระองค์ได้ค้นพบ^๓ พระองค์แสดงธรรมแก่คนทุกวรรณะรวมทั้งจัณฑาลด้วย ตรัสย้ำไม่ให้ใช้วรรณะเป็นเครื่องกีดกัน กีดกันพวกจัณฑาลให้ต่ำต่อยกกว่าคนวรรณะอื่น ทรงแสดงธรรมชี้แจงเหตุผลด้วยอุปมาหลายจนสังคมยอมรับว่า จัณฑาลกับคนในวรรณะ ๔ ว่าโดยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความสามารถในการศึกษาปฏิบัติสุจริตธรรมไม่ต่างกัน

บทความนี้จะศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจัณฑาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา อันจะทำให้ทราบว่า ในสมัยพุทธกาล พราหมณ์กับพระพุทธศาสนามีทัศนะต่อจัณฑาลอย่างไร จากนั้นจะพิจารณาว่าพระพุทธองค์ใช้วิธีใดในการปรับเปลี่ยนชีวิตของจัณฑาล มีรายละเอียดต่อไปนี้

๒. ความหมายของคำว่า จัณฑาล

คำว่า จัณฑาล (จณฑาล) เป็นคำเรียกบุตรที่เกิดจากมารดาเป็นนางพราหมณีกับบิดาวรรณะศูทร^๔ (มารดามีวรรณะสูงกว่าบิดา) หากเป็นหญิงเรียกว่า จัณฑาลี (จณฑาลี)^๕

นอกจากนี้ คำว่า จัณฑาล ยังใช้ในความหมายอื่นด้วย แต่ไม่เกี่ยวกับชาติกำเนิด กล่าวคือเป็นคำเรียกคนที่มีนิสัยดูร้าย^๖ เป็นคำเรียกบุคคลที่ไม่ยึดมั่นในธรรมหรือทำเนียมปฏิบัติที่ถือสืบๆ กันมา^๗ เป็นคำเรียกสัตว์ที่มีนิสัยละโมภหรือทำตัวเป็นที่รังเกียจของสัตว์ตัวอื่น^๘ เป็นคำเรียกการเล่น

^๒ บรรจบ บรรณรุจิ, **ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ**, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑.

^๓ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาลัย, **อินเดีย อนุทวีปที่น่าทึ่ง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : คยาม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖.

^๔ จริยา เจริรัตน์, “วรรณะศูทรในสมัยพระเวท, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย :จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๔๘.

^๕ ชู.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๙๕-๑๙๗/๓๔.

^๖ จณฑเทติ ปเฟตตีติ จณฑาล, พระธรรมกิตติวงศ์, **ศัพท์วิเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔๒.

^๗ เรียกพราหมณ์ผู้มีภรรยาไม่เลือกวรรณะ เลี้ยงชีพด้วยการงานทุกอย่างว่า พราหมณ์จัณฑาล. ดูรายละเอียดในอง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๒/๓๑๖-๓๒๔. เรียกอุบาสกที่ไม่ยึดมั่นในอุบาสกธรรม ๕ ว่า อุบาสกจัณฑาล. อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๕/๒๙๒.

^๘ เรียกนางนกลาลิกาชื่ออนาสลิกาที่โกหกว่า นกจัณฑาล. ชู.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๓/๒/๔๓๗, นางราชสีห์คิดว่าสุนัขจิ้งจอกคล้ายตัวจัณฑาล. ชู.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๗/๓/๓/๑๒.

ขลุบทำด้วยเหล็ก การเล่นชักผ้าเปลือกไม้ของพวกจันทาล^๙ และเป็นคำดำ สบประมาท หรือประณามบุคคลที่ตนไม่พอใจ^{๑๐} ในบทความนี้จะกล่าวถึงเฉพาะจันทาลในความหมายแรกเท่านั้น

๓. ความเป็นมาของจันทาล

คัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงทัตตะของพราหมณ์เกี่ยวกับวรรณะไว้ว่า พราหมณ์ถือว่า วรรณะที่ประเสริฐที่สุดคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้ที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตรเป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ของพระพรหม เกิดจากพระพรหม เป็นผู้ที่พระพรหมสร้างขึ้น เป็นทายาทของพระพรหม^{๑๑} พราหมณ์เชื่อกันมาแต่โบราณอีกว่า คนในวรรณะ ๔ เกิดจากอวัยวะส่วนต่างๆ ของพระพรหม ดังความในอรรถกถาว่า

พวกพราหมณ์เกิดจากพระโอษฐ์ (ปาก) ของพระพรหม พวกกษัตริย์เกิดจากพระอุระ (อก) ของ พระพรหม พวกแพศย์เกิดจากพระนภี (สะดือ) ของพระพรหม พวกศูทรเกิดจากพระชานู (เข่า) ของพระพรหม พวกสมณะเกิดจากหลังพระบาท (เท้า) ของพระพรหม^{๑๒}

พราหมณ์บอกอีกว่า พระพรหมกำหนดหน้าที่ของคนในวรรณะ ๔ ไว้อย่างชัดเจน เป็นอาชีพประจำวรรณะเปลี่ยนไม่ได้ ดังความในอรรถกถาว่า

พระพรหมนิรมิตวรรณะ ๔ มีพราหมณ์เป็นต้น แล้วกล่าวกะพราหมณ์ทั้งหลายผู้ประเสริฐเป็น อันดับแรกว่า พวกท่านจงยึดการศึกษาไตรเพทเท่านั้น อย่างกระทำการสิ่งอะไรอื่น กล่าวกะพระราชา ว่า พวกท่านจงปกครองแผ่นดินอย่างเดียว อย่างกระทำการสิ่งอะไรอื่น กล่าวกะพวกแพศย์ว่า พวกท่าน จงยึดการไถนาอย่างเดียว กล่าวกะพวกศูทรว่า พวกท่านจงยึดการบำเรอวรรณะ ๓ อย่างเดียว^{๑๓}

^๙ ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๒๑๑.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๒/๑๖/๒๐๕.

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๓/๘๔.

^{๑๒} ม.มู.อ. (ไทย) ๑๙/๑/๓/๔๗๗, ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑๑๓/๔๖.

^{๑๓} ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๔/๔/๓/๙๔.

บรรดาคน ๔ วรณะนั้น กษัตริย์และพราหมณ์จัดว่าเป็นผู้มีชาติกำเนิดสูง^{๑๔} ผู้ที่ถือเครื่องครัด จะไม่ยอมแต่งงานข้ามวรรณะ หากแต่งงานข้ามวรรณะบุตรที่เกิดมาจัดเป็นวรรณะสังกะระ^{๑๕} พราหมณ์ที่มีภรรยาเป็นศูทรย่อมถูกสังคามรังเกียจ แต่ถ้าหญิงอารยันมีสามีเป็นศูทรปฏิบัติกริยาที่เกิดขึ้นจะรุนแรงมากกว่าและบุตรที่เกิดจากการแต่งงานมีฐานะต่ำกว่าทั้งบิดามารดา แต่ที่ร้ายแรงที่สุด คือ กรณีที่นางพราหมณ์มีสามีเป็นศูทรมีบุตรเกิดมาเป็นจันทาล^{๑๖} แต่บางท่านกล่าวละเอียดลงไปอีกว่า “หากคนในวรรณะสูงแต่งงานกับคนวรรณะต่ำ ทายาทที่เกิดมาก็จะถูกจัดอยู่ในวรรณะที่ต่ำกว่าวรรณะของทั้งบิดาและมารดา เช่น พวกวรรณะสูง คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ถ้าแต่งงานกับศูทร บุตรที่เกิดมาจะถูกจัดเป็นจันทาล”^{๑๗} ถือว่าเป็นผู้มีเป็นผู้มีชาติกำเนิดต่ำที่สุดในหมู่มนุษย์^{๑๘} จันทาลนี้ผู้รูปร่างท่านกล่าวว่าไม่มีปรากฏในพระเวท จึงน่าจะเป็นวรรณะที่เกิดขึ้นในภายหลัง จัดเป็นคนนอกวรรณะ

๔. ประเภทของจันทาล

จันทาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทศศาสนาจำแนกเป็น ๔ ประเภท คือ

(๑) จันทาลที่เกิดจากมารดาเป็นนางพราหมณ์กับบิดาวรรณะศูทร จัดเป็นจันทาลโดยชาติกำเนิด^{๑๙}บางท่านหมายรวมถึงบุตรที่เกิดจากการแต่งงานระหว่างคนวรรณะสูงกับคนวรรณะต่ำ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ หรือแพศย์ แต่งงานกับศูทรมีบุตรออกมาเป็นจันทาล^{๒๐}

(๒) จันทาลที่เกิดจากบิดามารดาที่เป็นจันทาลทั้งคู่ เรียกว่า จันทาลบุตร^{๒๑}

(๓) จันทาลที่เป็นไปตามลัทธินิยมของพราหมณ์ กล่าวคือ ในสมัยก่อนพุทธกาล มีประเพณีอยู่ว่า คนจันทาลโกรธนอนตายใกล้ประตูห้องของผู้ใด คนที่อยู่ในห้องของผู้นั้นทั้งหมดต้องตกเป็นจันทาล จันทาลตายกลางเรือนของผู้ใด คนที่อยู่ในเรือนทั้งหมดต้องเป็นจันทาล จันทาลตายที่ประตูเรือนของผู้ใด คนที่อยู่ในเรือนระหว่างสองข้างต้องเป็นจันทาล จันทาลตายที่ลานบ้านของผู้ใด คนที่อยู่ในเรือนทั้ง ๑๔ หลัง (นับจากเรือนนั้นไปข้างละ ๗ หลัง) ทั้งหมดต้องตกเป็นจันทาล^{๒๒}

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๑๕/๒๐๒.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๙/๕๑๐, ดูรายละเอียดใน ที.ลี. (ไทย) ๙/๒๗๕/๙๖-๙๗.

^{๑๖} จริยา เจริรัตน์, วรรณะศูทรในสมัยพระเวท, หน้า ๔๘.

^{๑๗} ผาสุก อินทราวุธ, **โบราณคดีอินเดีย**, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๕๗.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๑๕/๒๐๒, ชุ.ชา.วิสตติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๔๙.

^{๑๙} จันทาโลติ ชจจณฑาโล. ชุ.ม.อ. (ไทย) ๖๕/๕/๑/๗๘๑.

^{๒๐} ผาสุก อินทราวุธ, **โบราณคดีอินเดีย**, หน้า ๕๗.

^{๒๑} จณฑาลสส ปุตโต จณฑาลปุตโต. ชุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๖/๑/๕/๓๔๙.

^{๒๒} ม.อ. (ไทย) ๒๐/๒/๑/๑๕๕, ชุ.จริยา.อ. (ไทย) ๗๔/๙/๓/๓๑๗.

(๔) บุคคลที่ถูกกษัตริย์ถอดจากรวรรณะเดิมแล้วให้เป็นจัณฑาล^{๒๓}

จัณฑาล ๔ ประเภทนี้ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาพบมากคือ ๒ ประเภทข้างต้นและถือเป็นพวกที่รับทราบกันทั่วไปในสังคม ส่วนประเภทที่ ๓-๔ พบในชาดกเพียงไม่กี่เรื่องเท่านั้น

๕. ท่าทีของคณวรรณะสูงที่มีต่อจัณฑาล

ในชุมชนที่ถือววรรณะไม่เคร่งครัด คณวรรณะสูงบางคนให้อาหารหรือจ้างจัณฑาลให้ทำงานได้ แต่ในชุมชนที่ถือววรรณะเคร่งครัด คณวรรณะสูงจะรังเกียจพวกจัณฑาลมาก เพราะถือว่าเป็นผู้มีชาติกำเนิดต่ำไม่ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญในสังคม^{๒๔} ท่าทีต่อจัณฑาลพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

(๑) ไม่ต้องการเห็นจัณฑาล หากบังเอิญเห็นขณะที่กำลังไปงานนักขัตฤกษ์ก็มักจะยกเลิกแล้วทำการล้างตาด้วยน้ำหอม บางครั้งจัณฑาลเดินไปให้คณวรรณะสูงพบเห็นแล้วถูกทำร้ายร่างกายจนเจ็บสาหัสด้วยการเอาไม้เรียวสำหรับลงอาญาโบยตี ตบปาก ถลกหนังแล้วลากไปให้พ้นทาง^{๒๕}

(๒) ไม่ดื่มน้ำหรืออาหารที่เป็นเดนของจัณฑาล คนที่เผลอกินเดนของจัณฑาลเข้าไปจะถือว่าเป็นวรรณะไม่บริสุทธิ์ เกิดความรังเกียจ เสียใจจนกระอักเลือด บางคนถึงกับหนีผู้คนไปเสียชีวิตในป่า^{๒๖}

(๓) ไม่ยอมให้จัณฑาลอยู่เหนือบ่าหรือเหนือน้ำ เพราะถือว่าจัณฑาลเป็นกาลกิณี กล่าวลามหรือน้ำจะพัดผ่านร่างกายจัณฑาลมาถึงตัวเองทำให้วรรณะไม่บริสุทธิ์^{๒๗}

(๔) ไม่นั่งไม่นอนในที่เดียวกันกับจัณฑาล แต่หากมีความจำเป็น เช่น ไปพักค้างคืนในที่อื่นก็จะพักอยู่คนละมุมห้อง ไม่นั่งไม่นอนใกล้กัน^{๒๘}

(๕) ไม่ยอมกราบไหว้ ไม่ถวายอาหารบิณฑบาตแก่ดาบสที่เคยเป็นจัณฑาลและแม้ว่าจะล่วงเกินจนต้องคำสาปก็จะไม่ยอมขอขมา จัณฑาลบางคนถูกพวกพราหมณ์บีบบังคับจึงแอบออกบวชเป็นดาบสแล้วเจริญกรรมฐานได้อภิญญาสมบัติภายหลังถูกจับได้ถูกล้างหารก็มี^{๒๙}

^{๒๓} เรื่องลักษณะนี้พบในอรรถกถา เช่น กรณีพระเจ้าเอกราชผู้ครองเมืองปุพพวดี. ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๔/๔/๓/๑๕๒-๒๐๔.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๓๕๙/๒๓๐, อภ.วิ.มุขฎีกา (บาลี) ๔๓๓/๑๘๓.

^{๒๕} ชุ.ชา.วิสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๑๔.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.วิสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๒๗, ชุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๗/๓/๓/๑๖๕.

^{๒๗} ชุ.ชา.ฉก.อ. (ไทย) ๕๙/๓/๕/๑๕.

^{๒๘} ส.น.อ. (ไทย) ๒๖/๒/๗๗๗.

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.วิสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๘-๓๐.

จันทาลจะมีคำพูดบางคำที่พูดจนชินปากในหมู่บ้าน คำเหล่านี้แม้จะระมัดระวัง แต่บางครั้งก็จะเปลือยออกในเวลาสั้นๆ คนในวรรณะอื่นจะไม่ทราบความหมาย เช่น คำว่า “ขลุ ขลุ” หรือ “นิคคูล นิคคูล” บางคนปิดบังชาติกำเนิดไปเรียนหนังสือกับพรหมณ์เปลือยตัวกล่าวคำพูดนั้นออกมา แม้พรหมณ์จะไม่รู้ความหมาย แต่จะรู้ได้ว่าคนพูดเป็นจันทาล^{๓๐}

๖. ที่อยู่อาศัย การศึกษาและการดำรงชีพของจันทาล

ชุมชนที่พวกจันทาลอาศัยอยู่เรียกว่า “จันทาลคาม” มีประตูบอกริเวณไว้ด้วย มักจะตั้งอยู่นอกเมืองไม่ไกลนักเพื่อจะได้เข้ามาขออาหารได้สะดวก บางที่มีคนอยู่มากถึง ๑,๐๐๐ ครอบครัว มีหัวหน้าหมู่บ้านดูแลความสงบเรียบร้อย บ้านเรือนสร้างด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายๆ ไม่คงทนถาวรนัก ในหมู่บ้านที่มีคนอยู่รวมกันมากๆ มักถูกพูดถึงด้านความสกปรกอยู่เสมอ^{๓๑} เนื่องจากไม่มีคนดูแลความสะอาด การเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัวก็อยู่กันอย่างง่าย ๆ บางครอบครัวยากจนมาก แม่ต้องเข้าป่าหาพื้เก็บผักถึงกับต้องปล่อยให้ลูกนอนกับฝูงสุนัขและกินนมสุนัขจนเติบโตก็มี^{๓๒}

พวกจันทาลจะไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเหมือนคนวรรณะอื่นๆ หากอยากจะเรียนต้องปลอมตัวไปขอเรียนกับอาจารย์ในเมืองอื่น จันทาลที่พอจะเป็นอาจารย์หาได้ยากหรือหากบางคนมีความรู้พอจะสอนศิลปะแก่ศิษย์ ศิลปะที่สอนก็มีวัตถุประสงค์เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพเท่านั้น

การแสดงศิลปะของจันทาล ชื่อว่า “จันทาลวังสโรชณะ” เป็นศิลปศาสตร์ที่เรียนกันในกลุ่มเล็กๆ ผู้เป็นอันตเวทสิกเรียนรู้อาจารย์โดยตรง เมื่อเรียนจบแล้วบางคนไปแสดงศิลปะร่วมกันบริเวณประตูเมือง อรรถกถากล่าวถึงศิลปะของจันทาล ๓ สาขา คือ

(๑) จันทาละ ได้แก่ การเล่นขลุทำด้วยเหล็ก หรือ การเล่นชักผ้าเปลือกไม้

(๒) วังสะ ได้แก่ การเล่นยกไม้ไผ่ขึ้นแล้วเล่นไต่ราว^{๓๓}

(๓) โทระนะ ได้แก่ การเล่นล้างกระดุก คือ ในชนบทบางแห่ง เมื่อญาติตาย เขาจะไม่เผาแต่จะเก็บฝังไว้ พอรู้ว่าศพเปื่อยแล้วก็นำอัฐีออกมาล้าง ทาด้วยของหอมแล้วเก็บไว้ในคราวนักษัตรฤกษ์ เขาจะตั้งอัฐีไว้แห่งหนึ่ง ตั้งสุราเป็นต้นไว้แห่งหนึ่งแล้วพากันร้องให้คร่ำครวญตีฆ้อง^{๓๔}

^{๓๐} พุ.ชา.วิสตติ.ชา.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๓๙.

^{๓๑} ดูตัวอย่างใน พุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๒/๒/๓/๓๘๘, พุ.ป.อ. (ไทย) ๕๘/๗/๑/๕๙.

^{๓๒} พุ.ชา.วิสตติ. (ไทย) ๒๗/๕๑-๕๑/๔๗๘.

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๘๕/๒๔๑, ส.ม.อ. (ไทย) ๓๐/๕/๑๔๕๔-๔๕๕.

^{๓๔} จันทาลวังสโรชณะ นาม สิบปี. พุ.ชา.วิสตติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๓๗, ที.ล.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๒๑๑-๒๑๒.

ส่วนการดำรงชีพของจันทาลพบว่า จันทาลบางคนไม่ประกอบอาชีพ บางคนอยู่ในชุมชนที่ การถือวรรณะไม่เคร่งครัดทำให้ได้รับโอกาสทำงานหาเลี้ยงชีพได้บ้าง พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

(๑) จันทาลบางคนเมื่อหิวก็จะถือกระบือหรือหิ้วตะกร้าถุงผ้าขายขาดเดินเข้าเมืองเพื่อขอ อาหารที่ผู้ใจบุญเตรียมไว้แจกคนกำพร้าและคนเดินทางไกล บางคนเริ่มขอทานตั้งแต่วัยเด็ก^{๓๕}

(๒) จันทาลบางพวกรวมกันอยู่ในจันทาลคามนอกเมืองจำนวนถึง ๑,๐๐๐ หลัง ประกอบ อาชีพรับจ้างทำงานตามแต่จะมีคนจ้าง เช่น กวาดถนน ขนขยะ ขนอุจจาระปัสสาวะ ลอกท่อ ทิ้งศพ^{๓๖}

(๓) จันทาลบางคนแสดงศิลปะแล้วขอรับบริจาคทรัพย์จากผู้ที่มาชมการแสดง^{๓๗}

(๔) จันทาลบางคนมีความสามารถทำเตียงนอนและตั้งขายนำเงินมาใช้จ่ายเลี้ยงบุตรภรรยา^{๓๘} จันทาลบางคนรู้จักมนต์ทำให้มะม่วงออกผลนอกฤดูกาล^{๓๙}

(๕) จันทาลบางคนมีความสามารถทางช่างและอาศัยความคึกเคยส่วนตัว ทำให้มีโอกาส ประกอบอาชีพการซ่อมของเก่า^{๔๐}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การดำรงชีพของจันทาลค่อนข้างลำบาก อาชีพที่คนจันทาลทำมักจะเป็นอาชีพที่คนทั่วไปรังเกียจ ใช้แรงงานหนัก สกปรกและค่าจ้างต่ำ แม้จะสามารถเช่าที่ทำการ เกษตร ไปได้ แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

๗. การพ้นจากความเป็นจันทาล

พราหมณ์ถือว่า การที่กำเนิดในวรรณะ ๔ เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ชูทรก็เพราะได้ ทำกรรมที่จะให้ได้เกิดในวรรณะนั้นๆ ดังนั้น เมื่อเกิดในวรรณะไหนก็ต้องยอมรับสภาพที่เป็นอยู่และมีหน้าที่ประจำวรรณะที่ต้องทำให้ดีที่สุด เช่น ลิทธิของวรรณะชูทรมีจำกัดแค่นั้นก็ต้องทำอยู่ใน ขอบเขตนั้น เมื่อทำอย่างนั้นแล้วก็นับว่าเป็นกรรมดี มีความหวังที่จะไปเกิดในวรรณะสูงขึ้นในชาติหน้า และมีทางที่จะเจริญก้าวหน้าบรรลุโมกษะหลุดพ้นเข้าถึงพรหมได้ แต่ตราบใดที่ยังเป็นวรรณะชูทรอยู่ ชาตินั้นทั้งชาติไม่มีทางที่จะเจริญก้าวหน้าในทางจิตใจ ไม่มีทางที่จะได้ศึกษาพระเวทและเข้าถึงพรหม ได้ แต่พระพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างวรรณะ ๔ นี้ คือสอนว่า คนเราจะสูงหรือต่ำ ทรม

^{๓๕} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๑๙๒-๑๙๔.

^{๓๖} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๑๙๒-๑๙๔, ัจฉนุชทุกกจณฺทาลา. พ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๘/๓/๔/๘๐๕.

^{๓๗} ุรายละเอียดใน พ.ชา.วิสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๓๗.

^{๓๘} พ.อ.ป. (ไทย) ๓๓/๑๙๕/๒๘.

^{๓๙} ุรายละเอียดใน พ.ชา.เตรส.อ. (ไทย) ๖๐/๓/๖/๒๑๓-๒๒๒.

^{๔๐} พ.ชา.อสีติ.อ. (ไทย) ๖๒/๔/๑/๕๖๖.

หรือประเสริฐ ไม่ได้อยู่ที่ชาติกำเนิด แต่อยู่ที่กรรม ใครทำดีคนนั้นก็เป็นคนดี ใครทำกรรมชั่วก็เป็นคนชั่ว เมื่อปฏิบัติดีดีพยายามใช้สติปัญญาก็สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ไม่ว่าจะอยู่ในวาระไหนก็ตาม^{๔๑}

ตามความเชื่อของสังคม จัณเฑาะจะไม่สามารถพ้นจากความเป็นจัณเฑาะในชาตินี้ได้ แต่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาซึ่งมีมูลระบุว่า การพ้นจากความเป็นจัณเฑาะเกิดขึ้นได้ใน ๒ กรณี คือ

๗.๑ การบวชในพระพุทธศาสนา

จัณเฑาะที่บวชในพระพุทธศาสนาจะไม่ต้องกังวลเรื่องวาระ เพราะภิกษุต้องสละ ทรัพย์สินเงินทอง การครองเรือน ตระกูล ยศศักดิ์ทุกอย่าง เพื่อจะได้มีชีวิตที่เป็นอิสระจาริกไปได้อย่างไม่มีความกังวล ชีวิตภิกษุนั้นพระพุทธองค์เปรียบไว้ว่าเหมือนนกที่มีสองปีกจะไปไหนเมื่อใดก็ได้^{๔๒} เมื่อบวชแล้วก็ต้องยอมละสถานภาพทางสังคมที่มีอยู่เดิมมาเป็น “สมณคากยบุตร” เหมือนกัน^{๔๓}

๗.๒ การได้รับพระมหากรุณาจากพระราช

วิธีนี้พบเฉพาะในอรรถกถา ตัวอย่างเช่น จัณเฑาะผู้สอนธรรมพระเจ้าพรหมทัต มีคำพรรณนาว่า พระโฬิสต์ว์เกิดเป็นจัณเฑาะ เมื่อภรรยาแพ้ออกอยากกินมะม่วง ตกกลางคืนจึงปีนต้นมะม่วงในพระราชอุทยาน ครั้งนั้น พระเจ้าพรหมทัตนั่งบนพระราชอาสน์สูงเรียนมนต์จากพราหมณ์ปุโรหิตผู้นั่งอาสนะต่ำ พระโฬิสต์ว์เห็นว่าทั้งคู่ไม่เคารพธรรมจึงตำหนิ พระราชาทรงเลื่อมใสธรรมกถาของพระโฬิสต์ว์จึงตรัสถามถึงชาติ ทราบว่าเป็นจัณเฑาะแต่ก็ไม่ทรงรังเกียจ กลับประทานพวงดอกไม้มารับสั่งมอบราชสมบัติให้ครองผลัดกัน คือ พระองค์เป็นพระราชชาติกลางวัน พระโฬิสต์ว์เป็นพระราชชาติกลางคืน จากนั้นก็ทรงดำรงอยู่ในโอวาทของพระโฬิสต์ว์ ทรงทำความเคารพในฐานะอาจารย์ประทับนั่งบนอาสนะต่ำแล้วทรงเรียนมนต์^{๔๔}

^{๔๑} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ไตรภูมิพระร่วง อิทธิพลต่อสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **สอนนาค-สอนทิต ชีวิตพระชีวิตชาวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๔๓} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๕๐, ชุ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๒๖๖.

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.จตุก.อ. (ไทย) ๕๘/๓/๔/๔๓๑-๔๓๖, อีกเรื่องหนึ่งกล่าวถึงพระนางชัมพาวดีพระนางเป็นหญิงจัณเฑาะแต่ภายหลังได้รับอภิเษกเป็นพระมเหสี. ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๔/๒/๔๗๔.

๘. พุทธวิถีในการปรับเปลี่ยนชีวิตของจันทาล

ในการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์จาริกแสดงธรรมแก่คนทุกชาติชั้นวรรณะ หลักธรรมของพระองค์มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง คือ ความเป็นสากล มีคำสอนเกี่ยวกับความจริงที่เป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล^{๔๕} ใครปฏิบัติตามก็ย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ บุคคลทุกคนเมื่อมีฉันทะ เพียรพยายาม มีเหตุปัจจัยถึงพร้อม ก็สามารถบรรลุพระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ ไม่มีข้อจำกัดว่าจะต้องเป็นคนชาติชั้นวรรณะใด มีฐานะอย่างไร เป็นหญิงหรือชาย เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต^{๔๖} พระองค์ไม่เห็นด้วยกับ คำกล่าวที่ว่าคนวรรณะสูงต้องเป็นคนดีเสมอไป คนวรรณะต่ำต้องเป็นคนชั่วเสมอไป ทรงตรัสว่า ไม่ควรกล่าวว่าความเป็นคนมีตระกูลสูง หรือความเป็นผู้มีทรัพย์มาก ว่าดีหรือเลว เพราะคนที่มีสกุลสูงและคนที่มีทรัพย์มาก อาจทำได้ทั้งความชั่วความดี ความชั่วความดีจึงอยู่ที่การกระทำ ไม่ใช่อยู่ที่ตระกูลสูง วรรณะสูงหรือมีทรัพย์มาก^{๔๗}

อย่างไรก็ตาม ในการปรับเปลี่ยนชีวิตของจันทาลนั้น พระพุทธองค์ให้ความสำคัญกับปัญหาทั้ง ๒ ด้าน คือ ด้านแรกทรงชี้แจงให้คนวรรณะสูงคลายความยึดถือในวรรณะที่อิงกับความเชื่อทางศาสนา ด้านที่สองทรงสอนพวกจันทาลให้ตระหนักในศักดิ์ศรีความเป็นคน ไม่ให้ยอมจำนนต่อชะตาที่สังคมกำหนดให้อย่างไม่เป็นธรรม กล่าวโดยสรุปดังต่อไปนี้

๘.๑ การทำความเข้าใจกับคนวรรณะสูงโดยส่วนร่วม

ในการทำความเข้าใจเรื่องวรรณะกับสังคมนั้น วิธีที่พระพุทธองค์ใช้ส่วนมากเป็นการแสดงธรรมในรูปของการสนทนาถามตอบ (สัจจจา) วิธีนี้เหมาะกับคนที่ยังไม่นับถือพระพุทธศาสนา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม พระสูตรต่างๆ ที่กล่าวถึงเรื่องวรรณะจึงอยู่ในรูปของการสนทนา เรื่องเริ่มจากมีพราหมณ์เจ้าลัทธิหรือพราหมณ์ผู้มีชื่อเสียงมาถามปัญหาเกี่ยวกับพระองค์บ้าง^{๔๘} พราหมณ์ที่มีชื่อเสียงส่งลูกศิษย์ที่เก่งที่สุดมาถามปัญหาบ้าง^{๔๙} พระองค์ตรัสถามสาวกที่เคยนับถือพราหมณ์บ้าง^{๕๐} มีบุคคลสำคัญของบ้านเมือง เช่น กษัตริย์ ถามปัญหาเรื่องวรรณะกับพระมหาสาวกบ้าง^{๕๑} บางเรื่องกล่าวถึงแค่วรรณะ ๔ แต่บางเรื่องกล่าวรวมทั้งจันทาลและคนวรรณะต่ำพวกอื่นด้วย สรุปประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๗๑.

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๗-๔๔๔/๕๔๘-๕๕๗.

^{๔๘} เช่น เอกุการีสูต. ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๖-๔๔๔/๕๔๗-๕๕๗.

^{๔๙} เช่น อัสนายนสูตร. ม.ม. (ไทย) ๔๐๑-๔๑๑/๕๐๑-๕๑๕.

(๑) การแสดงประวัติความเป็นมาของวรรณะ ๔

พระพุทองค์ตรัสถึงเหตุที่พราหมณ์ถือเรื่องวรรณะว่าเป็นเพราะจำเรื่องเก่าของพวกตนไม่ได้ ทรงแสดงพัฒนาการของสังคมมนุษย์สรุปความได้ว่า การเกิดขึ้นของกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์และคหฺฐเป็นกระบวนการตามธรรมชาติของสังคมมนุษย์ เริ่มแรกที่มนุษย์รวมตัวเป็นสังคมนั้นไม่มีการแบ่งแยกว่าใครเป็นวรรณะใด ทุกคนเป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์เหมือนกัน ต่อมาเมื่อปัญหาเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์จึงตกลงกันที่จะสมมติคนที่มีความสามารถ นำเกรงขามให้มาทำหน้าที่ดูแลสังคม หน้าที่นั้นสังคมยกให้ ไม่ใช่มาจากพระพรหม ผู้คนเรียกคนๆ นั้นว่า มหาสมมตราช ต่อมามหาสมมตราชเป็นเจ้าเหนือที่นาจึงเรียกว่า กษัตริย์ และเป็นผู้ทำให้คนอื่นยินดีโดยธรรมจึงเรียกว่า ราชา ต่อมามีคนในสังคมนั้นนั่นเอง ต้องการลอบบาปอกุศล ต้องการความวิเวกจึงออกไปอยู่ป่าเจริญฌาน บางคนได้สมาธิ บางคนไม่ได้ คนพวกหลังจึงกลับมาอยู่ในบ้านแต่ก้มกิริ์และทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาด้านพิธีกรรม เรียกคนพวกนี้ว่า พราหมณ์ มีคนในสังคมนั้นนั่นเอง จับคู่อยู่กับฉันผิวเมียประกอบอาชีพต่างๆ หาเลี้ยงครอบครัว เช่น รักษาความปลอดภัย ค้าขาย เรียกคนพวกนี้ว่า แพศย์ (เวสส) มีคนในสังคมนั้นนั่นเอง โดยปกติมีนิสัยดุร้าย รับจ้างทำงานที่สังคมรังเกียจ เช่น รับจ้างเผาศพ ล่าสัตว์ ขนขยะ เรียกคนพวกนี้ว่า คหฺฐ (สุทฺฐ) วรรณะ ๔ พวกใดออกบวช ประพฤติตนเป็นผู้ไม่มีเรื่อ นพวกนั้นก็เป็นสมณะ วรรณะทั้ง ๔ และสมณะนี้ ผู้ใดประพฤติสุจริตไปสวรรค์เหมือนกันหมด ผู้ใดประพฤติทุจริตก็ไปนรกเหมือนกันหมด ผู้ใดประพฤติทั้งสุจริตและทุจริตละกันยอมได้รับผลคือสุขบ้างทุกข์บ้างทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ผู้ใดสำรวมกายวาจาใจด้วยการเจริญธรรมมีสติปัญญาเป็นต้น ผู้นั้นยอมเข้าถึงพระนิพพานได้ในปัจจุบันทีเดียว ส่วนผู้เป็นอรหันตชินาสพอยู่จบพรหมจรรย์แล้วกล่าวได้ว่าเป็นเลิศกว่าคนทั้งหลาย^{๕๒}

จะเห็นว่า คนในวรรณะ ๔ หากว่าตามพัฒนาการของสังคมมนุษย์แต่เดิมาก็มีฐานะเท่ากัน การบัญญัติเรียกชื่อต่างๆ เกิดขึ้นในภายหลังตามลักษณะแห่งการกระทำของตนๆ (เดิมทีเดียวก็เป็นคนพวกเดียวกัน)^{๕๓} ชื่อเรียกที่ใช้แบ่งแยกคนเป็นวรรณะต่างๆ นั้น เป็นสิ่งที่สังคมกำหนดให้ภายหลัง

^{๕๐} เช่น อัครัญญสูตร. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒, วาเสฏฐสูตร. ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๔-๔๖๑/๕๗๒-๕๘๓.

^{๕๑} เช่น มธุรสสูตร (เหตุการณเกิดหลังพุทฐปรินิพพาน). ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๗-๖๗/๓๘๒-๒๑๒.

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๙-๑๓๕ /๕๕-๕๙.

^{๕๓} วคิน อินทสระ, **พระไตรปิฎก ฉบับที่ห้าให้จ่ายแล้ว**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมดา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๒.

(๒) ในหมู่มนุษย์ทุกรณะไม่มีความแตกต่างกันเฉพาะตัว

พระพุทธศาสนาถือว่า คนในวรรณะ ๔ หรือคนวรรณะต่ำอื่นๆ จัดอยู่ในเผ่าพันธุ์มนุษย์เหมือนกัน มนุษย์ทุกคนเกิดเป็นคนได้ก็เพราะอาศัยปัจจัย ๓ ประการเหมือนกัน คือ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดาอยู่ในวัยที่มีระดู และคันธัพพะ (สัตว์ผู้จะมาเกิดในครรภ์) ปรากฏ^{๕๔} คนที่ให้กำเนิดมนุษย์ในโลกนี้ก็คือ ชายหญิงคู่หนึ่งซึ่งเกิด เต็บโต ใช้ชีวิตและจะต้องตายในโลกใบนี้

พระพุทธองค์ตรัสกับภราทวาชมาณพสรุปความตอนหนึ่งได้ว่า หย้ากับต้นไม้ พวกแมลงเช่น ตั๊กแตนกับมดดำมดแดง ลัตว์ระหว่างสัตว์สี่เท้า ลัตว์เลื้อยคลาน ลัตว์น้ำหรือนกที่บินในอากาศ ลิงมีชีวิตเหล่านี้ยังมีรูปพรรณสัณฐานให้สังเกตแยกแยะได้ แต่มนุษย์เรานั้นไม่มีรูปร่างสัณฐานแตกต่างกันไปตามกำเนิดมากมาย ผม ศีรษะ ใบหู นัยน์ตา รวมทั้งอวัยวะต่างๆ ผิวพรรณ หรือเสียงก็ไม่แตกต่างกัน ในสรีระของแต่ละคนไม่มีความแตกต่างกันเฉพาะตัว การเรียกขานกันก็ทำตามบัญญัติเท่านั้น^{๕๕} นามและโคตรที่เขากำหนดนั้นเป็นเพียงสมมติบัญญัติในโลก นามและโคตรปรากฏอยู่ได้ เพราะรู้ตามกันมา ชื่อต่างๆ พวกญาติกำหนดให้ในการเกิดแต่ละครั้ง ตามความเป็นจริงแล้ว คนที่ทำหน้าที่ต่างๆ ในสังคม จะถูกเรียกด้วยชื่อต่างๆ ตามที่สังคมรับรู้ ในหมู่มนุษย์ ใครก็ตามที่ทำหน้าที่เรียกว่า ชาวนา คนที่ทำงานศิลปะก็เรียกว่า ช่างศิลป์ คนที่อาศัยการค้าขายเลี้ยงชีพก็เรียกว่า พ่อค้า คนที่รับจ้างเขาเลี้ยงชีพก็เรียกว่า คนรับใช้ คนที่อาศัยการลักขโมยเขามาเลี้ยงชีพก็เรียกว่า โจร คนที่อาศัยลูกศรและคัสตราทำหน้าที่รบทำศึกสงครามเรียกว่า ทหารอาชีพ คนที่เลี้ยงชีพด้วยการเป็นปุโรหิตเรียกว่า ผู้ประกอบพิธีกรรม คนที่ปกครองท้องถิ่นและแว่นแคว้นเรียกว่า ราชา^{๕๖}

ตามความหมายนี้ คนในวรรณะ ๔ ใครก็ตามหากทำงานอย่างใด สังคมก็จะเรียกขานตามอาชีพที่เขาทำ ในการทำหน้าที่ต่างๆ นั้น ไม่ว่าจะเป็นคนวรรณะสูงหรือต่ำ หากทำด้วยความพยายาม ทำด้วยความบากบั่น เมื่อเหตุปัจจัยถึงพร้อม งานนั้นๆ ก็สำเร็จ แต่หากไม่ยอมลงมือทำ แม้จะบวงสรวงอ้อนวอน งานก็ไม่มีทางสำเร็จ

(๓) ทุกรณะมีศักยภาพในการศึกษาและปฏิบัติธรรม

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ ถือว่า คนทุกชนชั้นสามารถฝึกฝนเรียนรู้กันได้ สติปัญญา ความเฉลียวฉลาดของคนไม่มีการแบ่งแยกวรรณะ แม้แต่ในเรื่องศาสนา หากคนในวรรณะต่ำได้ยินได้ฟังเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรมแล้วได้ขบคิดอย่างลึกซึ้งเขาก็สามารถเข้าใจได้ความ ในด้านของการปฏิบัติธรรม ทุกรณะปฏิบัติธรรมย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ ทุกรณะสามารถมาศึกษาและปฏิบัติธรรมได้โดยไม่มีการกีดกัน ดังพุทธดำรัสที่ตรัสกับสุทธิกพราหมณ์ว่า

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๑๑/๕๑๓-๕๑๔.

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๔๕๖-๔๕๗/๕๗๕-๕๗๖.

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๖-๔๕๗/๕๗๕-๕๗๗.

พราหมณ์ ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า บุคคลจะเป็นพราหมณ์โดยกำเนิดสาขายามนตร์เป็นอันมาก แต่เป็นผู้เฒ่าและสกปรกภายในอาศัยการโกหกเลี้ยงซัพ ไม่จัดว่าเป็นพราหมณ์, ส่วนกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ คูทร คนจัณฑาลและคนเทชยะ ผู้ปรารถนาความเพียร อุทิศกาย และใจอยู่ มีความบากบั่นอยู่เป็นนิตย์ ย่อมถึงความหมดจดอย่างยิ่งได้^{๕๗}

พระพุทธศาสนาทือว่า วรรณะสูงหรือต่ำไม่เป็นอุปสรรคในการศึกษาและปฏิบัติธรรม บุคคลแม้จะเกิดในวรรณะต่ำก็สามารถเป็นมุนีได้ ดังพุทธดำรัสที่ตรัสกับสุนทรภักการทวาทพราหมณ์ตอนหนึ่งว่า

ท่านอย่าถามถึงชาติ แต่จงถามถึงความประพฤติเกิด ไผ่ย่อมเกิดจากไม้ บุคคลถึงแม้จะเกิดในตระกูลต่ำก็เป็นมุนีได้ มีความทรงจำ เป็นผู้เฉลียวฉลาด กัดกันอนุเคราะห์กันได้ ด้วยหิริ ฝีกตนด้วยสัจจะ ประกอบแล้วด้วยทมะ ถึงที่สุดเวท อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ผู้ใดน้อมมารบรูชาเข้าไปบรูชามุนี นั้น ผู้นั้นชื่อว่าบรูชาพระทักษิณเวยบุคคลถูกกาล^{๕๘}

(๔) ทุกระวรรณะให้ตัดสินความดีหรือความชั่วกันที่การกระทำ

พราหมณ์บอกกับสังคมว่า พวกตนเป็นบุตรของพระพรหม มีชาติกำเนิดบริสุทธิ์ สิ่งที่จะทำให้วรรณะของตนเศร้าหมองมีหลายอย่าง หนึ่งในนั้นคือ การเข้าไปพัวพันกับพวกจัณฑาล พระพุทธองค์ปฏิเสธความเชื่อของพราหมณ์เหล่านั้น หลังพุทธปรินิพพาน พระมหากัจจายนะก็ได้ตอบคำถามพระเจ้ามธุระ อวันตีบุตรถึงเรื่องวรรณะ ๔ ความโดยสรุปว่า คนในวรรณะ ๔ นั้น คนใดสามารถทำให้ความต้องการทรัพย์สมบัติสำเร็จได้ คนวรรณะเดียวกันและวรรณะอื่นย่อมคอยรับใช้ปฏิบัติให้ถูกใจผู้นั้น, วรรณะใดประพฤติกุศลกรรมบถ เมื่อตายไปย่อมเข้าสู่อบายเหมือนกัน, วรรณะใดประพฤติกุศลกรรมบถ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน, วรรณะใดทำโจรกรรม บริหารกรรม วรรณะนั้นย่อมได้รับราชาอาญาเหมือนกัน, วรรณะใดโกณผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การพูดเท็จ ไม่บริโภคในราตรี ฉันทตาทหารมือเดียว เป็นพรหมจารี มีศีล มีกัลยาณธรรม ย่อมได้รับการกราบไหว้ ลูกรับ เชื่อเชิญด้วยอาสนะ หรือเจาะจงนิมนต์ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร^{๕๙} จัดการอารักขา คุ้มครอง ป้องกันตามความเหมาะสม เพราะสมญานามเมื่อก่อนนั้นหายไปแล้ว ได้ชื่อว่าสมณะเท่านั้น^{๖๐} ในลิลีวีมังสชาติดกก็กล่าวความคล้ายกันนี้ว่า

^{๕๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๒๗๓.

^{๕๘} คุรายละเอียดยใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๕/๒๗๖.

^{๕๙} คือ เกล็ด ๕ ชนิด คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นสิ่งสัปปายะสำหรับภิกษุผู้อาพาธ.

^{๖๐} คุรายละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๗-๓๒๒/๓๘๒-๓๙๐.

ชาติและผิวพรรณเป็นของเปล่าประโยชน์ คีลเท่านั้นประเสริฐสุด บุคคลไม่มีคีล มีเพียงสุตะเท่านั้นย่อมไม่มีความเจริญ, กษัตริย์ไม่ดำรงอยู่ในธรรม แพศย์ไม่อิงอาศัยธรรม ชนทั้ง ๒ นั้นละโลกทั้ง ๒ ไปแล้วย่อมเข้าถึงทุกคติ, กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ศูทร จันฑาลและคนเทษยะประพฤติธรรมในโลกนี้แล้วย่อมเป็นผู้เสมอกันในเทวโลก, พระเวทก็ตาม ชาติก็ตาม พวกพ้องก็ตามไม่สามารถจะหยิกและความสุขในสัมปรายภพได้ แต่คีลของตนที่บริสุทธิ์แล้วเท่านั้นนำความสุขมาให้ในสัมปรายภพ^{๖๑}

(๕) ทุภวรรณะที่ไม่พ้นชราและมรณะ

พระพุทธศาสนาถือว่า ชีวิตของคนทุกคนในโลกนี้ประกอบด้วยร่างกายกับจิตใจ ความเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติใดๆ ที่มนุษย์ต้องพบเจอ ทุภวรรณะก็ต้องพบเจอเหมือนกัน ที่เห็นได้ชัดเจนคือ ความแก่ ความเจ็บและความตาย ดังความในปัพพโตปมสูตรว่า

ภูเขาใหญ่ล้นแล้วด้วยศิลาสูงจดท้องฟ้ากึ่งบดสัต์ว์มาโดยรอบทั้ง ๔ ทิศ แม่น้ำในไฉชราและมรณะก็ฉนั้นนั้น ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลาย คือ พวกกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ศูทร คนจันฑาล และคนเทษยะ ไม่เว้นใครๆ ไว้เลย ย่อมย่ำยีเหล่าสัตว์ทั้งสิ้น^{๖๒}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจเรื่องวรรณะมาก ทรงไม่เห็นด้วยกับการใช้ชาติกำเนิดแบ่งแยกคนแล้วบอกว่าพวกนี้เป็นวรรณะสูงมีชาติกำเนิดบริสุทธิ์หรือแบ่งว่าคนพวกนี้เป็นคนวรรณะต่ำ ต้องถูกรังเกียจจากสังคม การที่พระองค์แสดงหลักคำสอนเพื่อปฏิเสธระบบวรรณะของพราหมณ์อย่างจริงจังและตรงไปตรงมานี้ ทำให้พระเกียรติคุณของพระองค์เป็นที่รับรู้ของพราหมณ์โดยทั่วไป ดังข้อความที่พราหมณ์มักกล่าวเมื่อนึกถึงพระพุทธเจ้าที่ว่า “พระสมณโคดมนี้ทรงบัญญัติความบริสุทธิ์ที่ทั่วไปแก่วรรณะ ๔ จำพวก”^{๖๓} ผลจากการประกาศสังฆธรรมของพระพุทธองค์นั้น แม้ไม่ถึงกับทำให้ระบบวรรณะสูญสิ้นไปจากสังคม แต่ก็สามารถทำให้คนจำนวนมากยอมรับในเหตุผลและยอมปรับเปลี่ยนท่าทีต่อคนในวรรณะต่ำ คนที่มีศรัทธาสามารถละทิ้งภาระในครอบครัวได้ก็ได้เข้ามาบวชเป็นพระสาวกสาวิกา คนที่ไม่สามารถละทิ้งภาระในการครองเรือนได้ก็ได้ประกาศตัวเป็นอุบาสกอุบาสิกา ยอมคบหาคนวรรณะต่ำด้วยใจบริสุทธิ์ ในหมู่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาเรื่องวรรณะไม่ถือเป็นเรื่องสำคัญอีกต่อไป

^{๖๑} ชู.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๖๕-๖๙/๒๑๑-๒๑๒

^{๖๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๖/๕๗๓-๕๗๔

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๑/๕๐๑.

๘.๒ การทำความเข้าใจกับจิตตาระดับบุคคล

นอกจากพระพุทธองค์จะทำความเข้าใจกับคนวรรณะสูงในสังคมแล้ว สิ่งหนึ่งที่ทรงให้ความสำคัญสำคัญควบคู่กันไป คือ การชี้แจงให้พวกจัณฑาลและคนวรรณะต่ำอื่นๆ ตระหนักในศักดิ์ศรีและศักยภาพในความเป็นมนุษย์ของตน มีผลทำให้จัณฑาลไม่ยอมจำนนต่อชะตากรรมที่สังคมกำหนดให้อย่างไม่เป็นธรรม ดังปรากฏว่ามีจัณฑาลจำนวนหนึ่งหันมาศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม พร้อมกันนั้นก็ฝึกฝนพัฒนาฝีมือจนสามารถประกอบอาชีพที่สังคมยอมรับ ทำให้ฐานะการเป็นอยู่ดีขึ้นตามลำดับ

ก่อนหน้านั้น จัณฑาลที่ยอมจำนนต่อชะตากรรมจะพยายามใช้ชีวิตอย่างเจียมตัว ทำอาชีพที่สังคมรังเกียจ สกปรก รายได้น้อย แม้จะมีโอกาสทำงานอื่นที่ดีกว่า แต่ก็จะไม่ยอมเปลี่ยนเพราะกลัวจะละเมิดข้อห้ามเรื่องอาชีพระจำวรรณะ เวลาเดินทางไปต่างๆ จะต้องถือไม้เคาะไปด้วยเพื่อให้คนทราบจัณฑาลมาแล้ว คนวรรณะสูงจะได้ไม่ต้องพบเจอ บางคนหากบังเอิญเจอคนวรรณะสูงหรือนักบวชเจ้าลัทธิจะต้องพยายามหลบให้พ้นสายตาด้วยการยื่นแอบแทบจะแทรกฝ่าเรือนชอนตัวเอง^{๖๔}

ในการทำให้พวกจัณฑาลตระหนักในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น พระพุทธองค์ใช้ชีวิตสนทนาเหมือนกับที่ทำกับคนวรรณะสูง จากนั้นพระองค์จะปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้ คณาจารย์เจ้าลัทธิอื่นไม่นิยมปฏิบัติ สรุปรประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

(๑) เสด็จไปโปรดจัณฑาลอย่างไม่ถือพระองค์

พระพุทธองค์ปฏิบัติต่อพวกจัณฑาลเหมือนกับคนทั่วไปด้วยการเสด็จไปโปรด แสดงธรรม รับเครื่องสักการะ รวมทั้งอนุญาตให้บวชในพระพุทธศาสนา ทำให้จัณฑาลมีโอกาสได้ศึกษาและปฏิบัติธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑) ทรงเสด็จไปโปรดนางจัณฑาลี มีข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของนางว่า เช้าวันหนึ่งพระพุทธองค์พร้อมภิกษุหมู่ใหญ่เสด็จไปโปรดหญิงจัณฑาลชื่อจัณฑาลี พบนางกำลังกำลังถือไม้ออกจากเมือง นางได้ยื่นประจันหน้ากับพระพุทธองค์ พระมหาโมคคัลลานะฐ์พระทัยของพระศาสดาและรู้ว่านางใกล้จะเสียชีวิต จึงบอกนางว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาเพื่อโปรดนางโดยตรง ให้นางทำจิตให้เลื่อมใสแล้ว ประคองอัญชลีถวายพระบาทยุคลของพระพุทธเจ้า นางได้ฟังแล้วสลัดใจกับชีวิตของตน แต่ก็มีใจเลื่อมใสในพระศาสดา นางจึงถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ยืนประคองมือนมัสการอยู่ มีจิตเป็นสมาธิด้วยปีติอันชานไปในพระพุทธคุณตลอดเวลา จากนั้นพระพุทธองค์ก็เสด็จจากไป

ต่อมานางถูกโคแม่ลูกอ่อนตัวหนึ่งวิ่งมาขวิดเสียชีวิตแล้วได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จากนั้นนางเทพธิดาได้มานมัสการพระมหาโมคคัลลานะพร้อมกับเล่าประวัติของตนถวาย^{๖๕}

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๒/๒/๓/๔๔๐.

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๙๕-๒๐๕/๓๔-๓๖, ชุ.วิ.อ. (ไทย) ๔๘/๒/๑/๑๗๙-๑๘๔.

๒) ทรงอนุญาตให้คนรับจ้างชนชยะชื่อสุนีตะบวช พระสุนีตะเล่าประวัติของตนว่า ก่อนบวช ท่านทำอาชีพรับจ้างเก็บดอกไม้ที่เกี่ยวไปถึง ตอนเช้ารับจ้างขนน้ำบัสสาวะอุจจาระไปถึงและล้างสถานที่นั้นให้สะอาด งานที่ท่านทำเป็นอาชีพต่ำต้อย ลังคมรังเกียจ ดูหมิ่น ช่มชู้ รายได้น้อย ของกินน้อย^{๖๖} มีคำพรรณนาว่า วันหนึ่งพระพุทเจ้าได้ครองผ้าแต่เช้า ถือบาตรและจีวรแวดล้อมไปด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ เสด็จดำเนินไปตามถนนที่นายสุนีตะกำลังทำงานหาบของไม่สะอาดไปถึง นายสุนีตะเห็นพระพุทเจ้ากำลังเสด็จมา ใจหนึ่งก็รู้สึกพรั่นพรึง ใจหนึ่งก็รู้สึกชื่นชม เมื่อจวนตัวไม่อาจแอบซ่อนทัน จึงวางหาบไว้ที่ข้างฝาเรือน ยืนประคองอัญชลีแสดงความเคารพ พระพุทองค์เห็นอาการของนายสุนีตะทราบอาการที่เขาชื่นชม แม้พบกันต่อหน้าก็ยังไม่มีความละอายเพราะมีชาติกำเนิดต่ำและทำการงานที่สังคมรังเกียจ จึงมีพระดำริจะให้นายสุนีตะแก้ผ้าแล้ว ถังตรัสเรียกนายสุนีตะมา ถามถึงความยากลำบากในการใช้ชีวิตและถามถึงความประสงค์จะบวช นายสุนีตะเกิดความปีติ โสมนัสอย่างยิ่งที่ทราบว่าตนสามารถบวชได้ จึงกราบทูลขอบวช นายสุนีตะจึงได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ต่อมาได้ตั้งหน้าทำความเพียร ไม่นานก็บรรลุเป็นพระอรหันต์^{๖๗}

(๒) สอนให้จันทาลตระหนักในศักดิ์ศรีและศักยภาพของตน

พระพุทธศาสนาท่านสอนว่า ชาติกำเนิดไม่ควรนำมาคิดศักดิ์ศรีหรือศักยภาพของคน มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่สามารถพัฒนาได้ การกำหนดอาชีพประจำวรรณะเป็นเรื่องไม่เหมาะสม ทุกวรรณะน่าจะทำอาชีพอะไรก็ได้ที่ตนมีความสามารถ คนที่ทำหน้าที่ในสังคม จะถูกเรียกด้วยชื่อต่างๆ ตามที่สังคมรับรู้ ใครก็ตามที่ทำหน้าที่เรียกว่า ชาวนา คนที่ทำงานศิลปะก็เรียกว่า ช่างศิลป์ คนที่อาศัยการค้าขาย เลี้ยงชีพก็เรียกว่า พ่อค้า คนที่รับจ้างเขาเลี้ยงชีพก็เรียกว่า คนรับใช้ คนที่อาศัยการค้าขาย เลี้ยงชีพก็เรียกว่า โจร คนที่อาศัยลูกศรและศาสตราทำหน้าที่รบทำศึกสงครามเรียกว่า ทหารอาชีพ คนที่เลี้ยงชีพด้วยการเป็นปุโรหิตเรียกว่า ผู้ประกอบพิธีกรรม คนที่ปกครองท้องถิ่นและแคว้นเรียกว่า ราช^{๖๘}

คนในวรรณะ ๔ หากทำการตัดช่องย่องเบา ปล้นเรือนหลังเดียว ดักจี้ในทางเปลี่ยว เป็นขู้ หากถูกจับได้ก็สมควรถูกลงโทษให้ประหาร ให้เนรเทศหรือลงโทษตามสมควรแก่เหตุ เพราะสมญานามว่าชัตรีย์ พราหมณ์ แพศย์หรือศูทรของเขานั้นหายไปแล้ว หากถือตามการกระทำเขาควรถูกเรียกว่าโจรเท่านั้น ในทางกลับกันหากคนวรรณะ ๔ ในโลกปลงผมและหนวด หนุ่งหม่ผ้ากาสาพัสตร์ ออกบวชเป็นบรรพชิต งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การพูดเท็จ ไม่ฉันอาหารในเวลาวิกาล ฉันทตอาหารมือเดียว เป็นพรหมจารี มีศีล มีกัลยาณธรรม ผู้ปฏิบัติเช่นนี้ไม่ว่าจะวรรณะใดก็ควรได้

^{๖๖} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๒๐-๒๑/๔๔๖-๔๔๗.

^{๖๗} ชู.เถร.อ. (ไทย) ๕๒/๒/๓/๔๓๙-๔๔๐.

^{๖๘} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๖-๔๕๗/๕๗๕-๕๗๗.

รับการกราบไหว้ ลูกรับ เชื่อเชิญด้วยอาสนะ หรือเจาะจงนิมนต์ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและยา รักษาโรค พร้อมกับจัดการอารักขา คุ้มครอง ป้องกันตามความเหมาะสม ข้อนี้เป็นเพราะว่าสมัญญานามว่า กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทรของท่านผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนี้ได้สูญหายไปหมดแล้ว ท่านควรได้ชื่อว่าเป็นสมณะเท่านั้น ตามความหมายนี้แสดงให้เห็นว่า วรณะสูงและต่ำนั้นเป็นเรื่องที่สังคมกำหนด แต่ตามความเป็นจริงแล้วทุกคนไม่มีความแตกต่างกันเลย^{๖๙}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับคนทุกวรรณะ สำหรับคนที่สังคมบอกว่า เป็นวรรณะต่ำ ทรงสอนไม่ให้ยอมจำนนต่อชะตากรรมที่สังคมกำหนดให้อย่างไม่เป็นธรรม ให้คำนึงถึงศักดิ์ศรีและใช้ศักยภาพของความเป็นมนุษย์แล้วกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยความเพียรพยายาม ทรงให้สิทธิทางศาสนาแก่คนวรรณะต่ำทั้งด้านการศึกษาและการปฏิบัติ ให้ถือว่า การกระทำเท่านั้นเป็นเครื่องยืนยันความดีความชั่วของคน ทุกคนสามารถประกอบอาชีพอะไรก็ได้ถ้ามีความสามารถ ในการใช้ชีวิตก็ไม่จำเป็นต้องคอยหลบหนีผู้คน ชาติกำเนิดไม่สามารถทำให้ใครบริสุทธิหรือเศร้าหมองได้ แนวทางปฏิบัติต่อคนวรรณะต่างๆ นั้นเป็นไปตามหลักที่ว่า ในหมูชนที่ถือตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์จัดว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุด ส่วนท่านผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ จัดว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่ เทวดาและมนุษย์^{๗๐}

๙. “สังฆะ” ชุมชนแห่งการศึกษาที่ปราศจากการถือวรรณะ

อย่างไรก็ตาม ในการทำความเข้าใจเรื่องวรรณะกับสังคมนั้น วิธีที่พระพุทธองค์ใช้มากคือการสอนหรือการแนะนำให้สังคมนั้นเห็นว่าควรจะทำปฏิบัติอย่างไร แต่จะไม่ให้มีมาตรการบังคับ คนที่เห็นด้วยกับพระองค์ก็รับไปปฏิบัติ ข้อนี้จะแตกต่างจากวิธีการที่ทรงใช้ในสังคมสงฆ์ จากการศึกษาพบว่า เมื่อมีคนเข้ามาบวชเป็นภิกษุจำนวนมากขึ้น พระพุทธองค์ทรงตั้งคณะสงฆ์เพื่อเป็นชุมชนที่มีสภาพแวดล้อม บรรยากาศ ระบบความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อการที่แต่ละบุคคลจะได้พัฒนาตนขึ้นมาด้วยหลัก ไตรสิกขา^{๗๑} ไม่อนุญาติให้ภิกษุใหม่ปลีกตัวไปอยู่ผู้เดียว พระอุปัชฌาย์อาจารย์จะเป็นผู้ปกครองดูแลภิกษุผู้บวชใหม่ให้ได้รับการศึกษา ในสังฆะนี้สมาชิกทุกคนไม่ให้ถือวรรณะ แต่ให้ถือพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ทรงวางโครงสร้างความสัมพันธ์ในหมู่สงฆ์อย่างชัดเจน กำหนดให้สมาชิกของสังฆะปฏิบัติต่อกันด้วยการเป็นบัญญัติสิกขาบทและวัตรต่างๆ สรุประเบิดที่สำคัญดังต่อไปนี้

^{๖๙} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๑-๓๒๒/๓๘๘.

^{๗๐} ที.ลี. (ไทย) ๙/๒๗๗/๙๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๘๔, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐/๓๔.

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ต้องฟื้นฟูวัดในชนบทพัฒนาสังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง**, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

(๑) ทุภวรรณะบวชแล้วเรียกว่าสมณศากยบุตรเหมือนกัน

ภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ออกจากเรือนยอมละชื่อโคตรและสถานภาพทางสังคมที่มีอยู่เดิมมาเป็น “สมณศากยบุตร” เสมอเหมือนกัน ดังพุทธดำรัสตอนหนึ่งว่า

วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรม วินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า ‘สมณศากยบุตร’ ทั้งสิ้น เหมือนนมทานที่ทุกสาย คือ คงคา ยมนา อจิรวดี สรภู มหิ ไหลลงสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อและ โคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า มหาสมุทรทั้งสิ้น^{๗๒}

เมื่อมาบวชแล้วก็ให้ถือพระวินัยเป็นอย่างเดียวกัน ให้นับถือกันตามลำดับพรรษา ถ้าต้องอาบัติก็ต้องกระทำคืนอาบัตินั้นๆ ตามวิธีที่กำหนดไว้ ในการแสดงให้เห็นว่า วรรณะ ๔ ไม่มีความแตกต่างกัน สิ่งหนึ่งที่นิยมทำคือ การเปรียบเทียบการใช้ไม้สีไฟ ความโดยสรุปว่า ระหว่างการให้บวชที่เกิดขึ้นในตระกูลสูง คือ ตระกูลกษัตริย์ พราหมณ์ ราชตระกูล เอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทร์ หรือไม่ทับถมมาทำเป็นไม้สีไฟ กับการให้บวชที่เกิดขึ้นในตระกูลต่ำ คือ ตระกูลจณฑาล ตระกูลพราน ตระกูลช่างจักสาน ตระกูลช่างรถ ตระกูลคนเทษยะ เอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางย้อมผ้า หรือไม่ละหุงมาทำเป็นไม้สีไฟ ไฟที่เกิดจากการสีไม้ของบวชสองกลุ่มย่อมลุกโพล่งขึ้น ไฟที่เกิดขึ้นย่อมมีเปลว มีสี มีแสงสว่างและสามารถทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟให้สำเร็จได้เหมือนกัน ข้อนี้เปรียบเหมือนกับบุคคลที่ออกจากตระกูลกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์หรือศูทร หากทำตามพระธรรมวินัยที่พระตถาคตเจ้าประกาศไว้แล้ว เว้นความชั่ว ทำแต่ความดี ก็ย่อมได้บรรลุธรรมที่ถูกต้องเสมอกัน^{๗๓}

(๒) อุปัชฌาย์อาจารย์มีหน้าที่อบรมสั่งสอนสัทธินิหริกอันเตวาลิกไม่เลือกวรรณะ

เมื่อเข้ามาบวชเป็นสมาชิกของสังฆะแล้ว ภิกษุใหม่จะต้องมีผู้ปกครอง พระพุทธองค์กำหนดให้อุปัชฌาย์ปกครองดูแลสัทธินิหริกและให้อาจารย์ปกครองดูแลอันเตวาลิก ด้วยการให้การศึกษาอบรม ภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องถือนิสัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นเวลา ๕ พรรษาจนกว่าจะมีปัญญาไร้ขาด^{๗๔}

กุลบุตรผู้มาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะใดก็ต้องกระทำวัตรต่อกัน ไม่มีข้อยกเว้น หากคนวรรณะต่ำบวชก่อนและมีความสามารถเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ กุลบุตรที่เป็นคนวรรณะสูง (กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์) ก็ต้องกระทำวัตรต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ที่เป็นคนวรรณะต่ำ

^{๗๒} อ.อุฏจก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๕๐, ข.อ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๒๖๖.

^{๗๓} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๔๔/๕๕๕-๕๕๖.

^{๗๔} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), **ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๔๑-๔๒.

การที่พระพุทธเจ้ากำหนดให้ภิกษุชนับถือกันตามลำดับพรรษา มองในแง่หนึ่งก็เป็นประโยชน์ต่อการฝึกฝน คือ ใช้เป็นอุบายในการลดมานะหรือความถือตัวได้ ความข้อนี้เห็นได้จากกรณีเจ้าศากยะ ๖ คน คือ ภัททิสยะ อนุรุทธะ อานันทะ ภคฺ กิมพิละและเทวทัต ออกบวช ครั้งนั้นทรงพานายอุบลี ผู้เป็นนายภูษามาลาไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นพวกศากยะมีความถือตัวประจำสันดาน นายอุบลีนี้เป็นคนบำเรอของพวกข้าพระองค์มาเป็นเวลานาน, ขอพระองค์โปรดให้นายอุบลีนี้บวชก่อน ข้าพระองค์ทั้งหลาย จักทำสามัคคีธรรมมีการอภิวัตน์เป็นต้นแก่เขา, ความถือตัวของข้าพระองค์ จักสร้างลึนไปด้วยอาการอย่างนี้^{๗๕}

จากนั้นเจ้าศากยะทั้ง ๖ จึงให้อุบลีนั้นบวชก่อน ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงดำเนิการให้ตามที่เจ้าศากยะเหล่านั้นกราบทูล

พระพุทธองค์บัญญัติให้ภิกษุบวชใหม่ต้องบำเพ็ญวัตรหรือต้องแสดงความเคารพต่อภิกษุผู้มีพรรษาแก่กว่าตนแม้จะสัทธิวัตรต่ำ เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วต้องถือพระธรรมวินัยเป็นใหญ่ ถ้ารู้แจ้งธรรมเพราะฟังธรรมของท่าน แม้ท่านจะเป็นคนวรรณะต่ำ เช่น จัณฑาล ก็ต้องแสดงความเคารพ เพราะท่านเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูงสุด สอดคล้องกับความในอัมพชาดกตอนหนึ่งว่า

คนผู้ต้องการน้ำหวานพึงได้น้ำหวานจากต้นไม้ใด จะเป็นต้นละหุ่งก็ตาม ต้นสะเดาก็ตามหรือต้นทองกวาวก็ตาม ต้นไม้นั้นแลเป็นต้นไม้ดีที่สุดของเขา บุคคลพึงรู้แจ้งธรรมจากผู้ใด จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ คูทร จัณฑาล หรือคนเทชยะก็ตาม ผู้นั้นแลเป็นคนสูงสุดของเขา^{๗๖}

อุปัชฌาย์อาจารย์ต้องให้การศึกษาศิษย์ไม่เลือกวรรณะด้วยการสงเคราะห์ ๔ ด้าน คือ

- ๑) สงเคราะห์ด้วยอุเทศ คือ การศึกษาพระบาลี (พุทธพจน์)
- ๒) สงเคราะห์ด้วยปริพุจฉา คือ การอธิบายความแห่งพระบาลี (พุทธพจน์)
- ๓) สงเคราะห์ด้วยโอวาท คือ การกล่าวสอนให้รู้จักสิ่งที่ดีควรทำและไม่ควรทำ
- ๔) สงเคราะห์ด้วยอนุศาสน์ คือ การพร่ำสอนอยู่เนื่องๆ^{๗๗}

^{๗๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๑๘๑-๑๘๖.

^{๗๖} พุ.ชา.เตรสก. (ไทย) ๒๗/๗-๘/๓๔๗.

^{๗๗} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๔/๑/๑๕๙.

(๓) ห้ามมิขู่กล่าวเสียดสีภิกษุผู้เกิดในวรรณะต่ำ

เมื่อกุลบุตรวรรณะต่างๆ เข้ามาบวชแล้วก็มีพุทธบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุอื่นเสียดสี ต่ำ สบประมาท หรือทำให้เก้อเขินด้วยการกล่าวคำบ่งถึงชาติกำเนิดต่ำว่า ท่านเป็นคนจัณฑาล คนจักสาน นายพราน ช่างรถ หรือคนเทษยะ หากภิกษุล่วงพุทธบัญญัตินี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์ทุกๆ คำพูด^{๗๘}

(๔) ทายกทายิกาทำการอุปถัมภ์บำรุงภิกษุโดยไม่เลือกวรรณะ

พระพุทธศาสนาทือว่า หากภิกษุปฏิบัติดีปฏิบัติชอบไม่ว่าจะเป็นวรรณะใดก็ควรถือว่าเป็นเนื้อนาบุญผู้ควรแก่ทักษิณา ตามความหมายนี้ หากจัณฑาลเป็นผู้ฝึกตนดีแล้ว มีความประพฤติดีงามตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลเป็นต้นก็เป็นบุญเขตที่ทักษิณามีผลมาก ดังความใน คิหิสุตระว่า

โคผู้ฝึกแล้วเป็นโคใช้งานที่สมบูรณ์ด้วยกำลังมีเขวหนดี และเป็นสัตว์ที่ชื่อตรงจะเกิดในสี่สันใด ๆ ... คนทั้งหลายเทียบมันเข้าในแอกไม่คำนึงถึงสี่สันของมัน ฉันทใด, ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว มีความประพฤติ ดีงาม ตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล พูดคำสัตย์ มีใจประกอบด้วยหิริ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน จะเกิดในหมู่มนุษย์ชาติใดๆ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจัณฑาล และคนเทษยะก็ตามทีละความเกิด และความตายได้ มีพรหมจรรย์บริบูรณ์ ปลงภาระได้แล้วไม่ประกอบด้วยกิเลส ทำกิจที่ควรทำ เสร็จแล้วไม่มีอาสวะ รู้จบธรรมทุกอย่าง ดับสนิทเพราะไม่ถือมั่น ในเขตที่ปราศจากภูลีเช่นนั้นแล ทักษิณาย่อมมีผลมาก ^{๗๙}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า สังฆะที่พระพุทธองค์ตั้งขึ้นนี้ เป็นสังฆะที่ปราศจากการถือวรรณะโดยแท้ หากเทียบกับวิธีที่ทรงใช้กับสังฆมณฑลส์จะเห็นว่า วิธีที่ใช้กับสังฆมณฑลส์จะเข้มงวดชัดเจนกว่า ข้อนี้อาจเป็นเพราะคณะสงฆ์พระองค์ตั้งขึ้นเอง ย่อมทรงวางข้อปฏิบัติต่างๆ ได้เต็มที่

^{๗๘}ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๖-๑๗/๒๐๕.

^{๗๙}อง.ติก. (ไทย) ๒๒/๑๗๙/๓๐๓, อง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๕๘/๒๒๓-๒๒๔.

๑๐. บทสรุป

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า จันฑาลเป็นคำเรียกบุตรที่เกิดจากมารดาเป็นนางพรหมณีกับบิดา
 วรรณะศูทร (มารดามีวรรณะสูงกว่าบิดา) การที่จันฑาลถูกมองว่ามีชาติกำเนิดต่ำและถูกสังคามรังเกียจ
 นั้นเป็นเพราะความเชื่อในระบบวรรณะของพรหมณ์ ในชุมชนที่ถือวรรณะเคร่งครัดคนวรรณะสูงจะ
 แสดงความรังเกียจจันฑาลด้วยการไม่ต้องการพบเห็น ไม่กินอาหารที่เป็นเดน ไม่ให้อยู่เหนื่อลมเหนือ
 น้ำ ไม่เข้าใกล้ เพราะกลัววรรณะของตนจะเศร้าหมอง จึงทำให้จันฑาลไม่ได้รับสิทธิต่างๆ ทางสังคม
 ต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคามด้วยความยากลำบาก พวกจันฑาลต้องยอมจำนนต่อชะตากรรมที่สังคาม
 กำหนดให้อย่างไม่มีทางเลือก พระพุทธองค์ไม่เห็นด้วยกับการใช้เรื่องวรรณะกีดกันจันฑาล จึงแสดง
 ธรรมด้วยอุปมาหลากหลายให้มนุษย์เข้าใจความจริง ให้เลิกดูหมิ่นเหยียดหยามกันเพราะเรื่องชาติชั้น
 วรรณะ โดยตั้งเกณฑ์พิจารณาไว้ที่ธรรม คือ ไม่ว่าจะเกิดในตระกูลต่ำหรือสูง ถ้าทำแต่กรรมดี ก็ชื่อว่า
 เป็นคนดี หากทำแต่กรรมชั่ว แม้จะเกิดในวรรณะสูงตระกูลใหญ่ ก็นับได้ว่าเป็นคนชั่วควรตำหนิ

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล ใครปฏิบัติตามก็ย่อมได้รับผลตาม
 สมควรแก่การปฏิบัติ บุคคลทุกคนเมื่อมีฉันทะ เพียรพยายาม มีเหตุปัจจัยถึงพร้อม ก็สามารถบรรลุ
 พระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ ไม่มีข้อจำกัดว่าจะต้องเป็นคนชาติชั้นวรรณะ
 ใด ตามความหมายนี้ จันฑาลก็ถือว่ามีโอกาสที่จะพัฒนาให้ถึงเป้าหมายสูงสุดได้เหมือนกับคนใน
 วรรณะอื่น จึงไม่ควรย่อท้อยอมจำนนต่อโชคชะตาที่สังคามกำหนด หากเพียรพยายามไม่ย่อท้อทำ
 หน้าที่ด้วยปัญญาและหมั่นประกอบกุศลกรรมก็สามารถประสบกับความสุขความเจริญในชีวิตปัจจุบัน

“สังฆะ” ถือว่าเป็นสังคมตัวอย่างที่พระพุทธองค์สร้างขึ้นเพื่อให้สมาชิกเลิกถือวรรณะ เห็นได้
 จากพุทธบัญญัติที่ทรงให้โอกาสกับจันฑาล ทรงเรียกสมาชิกของสังฆะที่มาจากวรรณะทั้ง ๔ ว่า “สมณ
 ศากยบุตร” เหมือนกัน ทรงห้ามภิกษุอื่นดูถูกภิกษุวรรณะจันฑาล พร้อมกับให้อุปัชฌาย์อาจารย์อบรม
 สั่งสอนตามหน้าที่และให้อุบาสกอุบาสิกอุปัถุม์บำรุงด้วยปัจจัย ๔ เหมือนๆ กับภิกษุทั่วไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . **ทีมนิกาย ลินตุดูปกาสนี สীগุขนุทธคฤก้า ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร :

วิญญาน, ๒๕๓๖.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล (ชุด ๙๑ เล่ม).** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ-

มหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

กรรณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย. **อินเดีย อนุทวีปที่น้ำทิ้ง.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯมหานคร : ศยาม, ๒๕๓๘.

บรรจบ บรรณรุจิ. **ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ.** กรุงเทพฯมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๕.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). **ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์.** กรุงเทพฯมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____ . **พุทธศาสนากับสังคมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒.

พระธรรมกิตติวงศ์. **ศัพท์วิเคราะห้.** กรุงเทพฯมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ไตรภูมิพระร่วง อิทธิพลต่อสังคมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯมหานคร :

มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.

_____ . **ต้องฟื้นฟูวัดในชนบทพัฒนาสังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง.** กรุงเทพฯมหานคร : กรม

การศาสนา, ๒๕๔๖.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯมหานคร : หอรัตนชัย

การพิมพ์, ๒๕๓๗.

_____ . **สอนภาค-สอนจิต ชีวิตพระชีวิตชาวพุทธ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯมหานคร : มูลนิธิพุทธ

ธรรม, ๒๕๔๒.

_____ . **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๗

นางสาวจริยา เจริรัตน์. "วรรณคดีในสมัยพระเวท". **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิต

วิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

ผาสุก อินทรารุช. **โบราณคดีอินเดีย.** นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒.

วคิน อินทสระ. **พระไตรปิฎก ฉบับที่ให้ง่ายแล้ว.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯมหานคร : ธรรมดา, ๒๕๕๓.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯมหานคร :

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พุทธธรรมกับการพัฒนาทักษะชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์

Buddhadhamma and Development of Life Skill in Globalization

พระมหาสำราญ กम्मสุทฺโธ, ดร.

Ven. Dr. Phramahā Samran kammassuddho

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาหลักการพระพุทธศาสนาและประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาทักษะชีวิต คำว่า ทักษะชีวิต มีความแตกต่างกับคำว่า ทักษะที่หมายถึง ความชัดเจนและความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งบุคคลสามารถสร้างขึ้นได้จากการเรียนรู้ เช่น ทักษะการอาชีพ การกีฬา การทำงานร่วมกับผู้อื่น การอ่าน การสอน เป็นต้น ซึ่งเป็นทักษะภายนอกที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน และเป็นทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตที่จะทำให้ผู้มีทักษะเหล่านั้น มีชีวิตที่ดี ส่วนทักษะชีวิตนั้น หมายถึง คุณลักษณะ หรือความสามารถเชิงสังคมจิตวิทยา (psycho-social competence) ที่เป็นทักษะภายในที่จะช่วยให้บุคคลสามารถเผชิญสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเตรียมพร้อมสำหรับการปรับตัวในอนาคต ฉะนั้น ทักษะชีวิต หมายถึง ความสามารถในการแก้ปัญหาและดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข

ฉะนั้น การประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวันจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อให้ทุกคนมีทักษะชีวิตด้วยการขัดเกลาจิตใจ ที่อยู่บนพื้นฐานแห่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อความสำเร็จในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง จนกระทั่งได้รับความสุขที่แท้จริงตามวิถีพุทธที่ได้รับการยืนยันจากพระพุทธเจ้าตลอดไป

Abstract

This article focuses on the principles of Buddhism and the applied Buddhist principles in the development of life skills. A word 'life skill' is different from the skill. The skill means clarity and expertise in a particular subject, created from learning such as the skills of profession, sports, work and the others. This is a skill that is visible and necessary for living. By means of this can help people to live comfortably. On the other hand, the life skill refers to the quality of psycho-social competence inside that can help people to face effectively all situations in the daily life and to get the self adjust for the future. Therefore, the life skill refers to the ability of resolving problems and living happily in the societies.

Thus, the applied Buddhadhamma to the development of daily life is important to support all people to have the life skill that depends upon the Buddhist principle to get successful in the right way until they have got happily for ever.

๑. บทนำ

ในยุคโลกาภิวัตน์มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันอย่างกว้างขวางทั่วโลก ทุกคนต้องมีการปรับตัวและเรียนรู้สิ่งต่างๆ เพิ่มขึ้นทั้งที่อยู่ใกล้ตัวและไกลตัวออกไป เมื่อปรับตัวไม่ได้ หรือปรับตัวไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ในโลกแห่งการบริโภค^๑ ปัญหามากมายก็จะโถมทับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน เช่น ปัญหาอาชญากรรม และปัญหายาเสพติด เป็นต้น แม้ว่าจะมีเจ้าหน้าที่บ้านเมืองคอยละแວดระวัง แต่ยังไม่มียุทธวิธีว่า ปัญหาเหล่านี้จะยุติลงได้ง่ายๆ ปัญหาอื่นๆ ที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ผู้คนในสังคม เช่น ปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพกายและสุขภาพจิต ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม เป็นต้น เกิดขึ้นเพื่อทดสอบความสามารถในการแก้ปัญหา ฉะนั้น การปรับตัวและการแก้ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับตัวเองและสังคม จึงเป็นเรื่องของทุกคนที่ต้องร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหา ไม่ใช่ปล่อยให้เป็นที่ของคนเดียวคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น เพราะยุคโลกาภิวัตน์ไม่ได้นำมาเฉพาะความรุ่งเรืองเกี่ยวกับวิทยาการต่างๆ เท่านั้น แต่ยังมีนำมาซึ่งยุ่งยากและความซับซ้อนในการดำรงชีพอีกด้วย

^๑พนิตา อังจันทร์เพ็ญ, พระพุทธศาสนาในโลกธุรกิจ : การใช้พุทธธรรมในการทำธุรกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ลิเบอร์ตีเพรส, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

การพัฒนาทักษะในการดำเนินชีวิตคือการแก้ปัญหาได้ถูกต้องบนพื้นฐานของปัญญา อันประกอบด้วยหลักแห่งเหตุผลและมีสติสัมปชัญญะ จะช่วยให้เกิดความผาสุก สงบเย็นทั้งแก่ตนและผู้อื่นในสังคมได้ ทักษะชีวิตเป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกคนต้องเรียนรู้ ฝึกฝนและทำให้เกิดมีในชีวิต โดยเฉพาะทักษะชีวิตที่ถือเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งในการดำเนินชีวิตเพื่อให้มีความรู้สึกนึกคิด มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล รู้จักจัดการปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ อย่างเหมาะสม ปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อม รู้จักหลีกเลี่ยงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น ป้องกันตัวเองในภาวะคับขัน และจัดการกับชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสังคม

ในฐานศาสนาแห่งสังคมหรือเพื่อประโยชน์ของสังคม^๒ พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่จะช่วยพัฒนาทักษะชีวิต และชี้แนวทางในการดำเนินชีวิตอยู่บนพื้นฐานแห่งความถูกต้อง โดยมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะของชาวพุทธ^๓ ที่แสดงออกถึง “ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ”^๔ หลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา มุ่งสั่งสอนให้คนที่เป็นสมาชิกในสังคมเป็นคนดี มีคุณธรรมมีเหตุผล และศรัทธาในความถูกต้อง มีความเชื่อที่อยู่บนพื้นฐานแห่งปัญญาโดยการยึดหลักแห่งเหตุผลเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทักษะชีวิตที่อยู่ฐานแห่งปัญญาก็จะเกิดขึ้นในชีวิตของผู้คนในทุกระดับชั้น ไม่ว่าจะบุคคลจะอยู่ในฐานะและแสดงบทบาทใด จะต้องยึดหลักธรรมในการแสดงออกทางกาย วาจา และใจ เนื่องจากหลักธรรมหรือหลักคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา สามารถช่วยแก้ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่ตนกำลังเผชิญอยู่ อีกทั้งยังทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ปัญหาใหญ่คือจะทำให้เกิดทักษะชีวิตจนกระทั่งพิชิตความยุ่งยากสับสน ความทุกข์เดือดของตน และสังคมได้อย่างไร จะเริ่มจากจุดใด และใช้เวลามากหรือไม่ ในการฝึกฝนจนเกิดทักษะชีวิตเพื่อ และดำรงชีวิตอยู่อย่างผาสุกบนโลกที่สับสนวุ่นวายนี้ตราบเท่าถึงวาระสุดท้าย นี่คือนสิ่งที่ต้องมีการศึกษา วิเคราะห์และนำเสนอเป็นอันดับต่อไป

^๒มานพ นักการเขียน, **พระพุทธศาสนากับวิทยาการร่วมสมัย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๙๓.

^๓แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สรรสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๔๑.

^๔พุทธทาสภิกขุ, **ความสุขที่แท้**, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕.

๒. ความหมายของทักษะ

คำว่า ทักษะ (Skill) หมายถึง “ความชำนาญ”^๕ ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งบุคคลสามารถสร้างขึ้นได้จากการเรียนรู้ ได้แก่ ทักษะการอาชีพ การกีฬา การทำงานร่วมกับผู้อื่น เป็นต้น ทักษะเหล่านี้เป็นทักษะภายนอกที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนจากการกระทำ หรือจากการปฏิบัติ นับเป็นทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตที่จะทำให้ผู้มียุทธศาสตร์เหล่านั้น มีชีวิตที่ดี สามารถดำรงชีพอยู่ในสังคมได้ง่ายขึ้น และช่วยเหลือตัวเองได้ในระดับหนึ่ง ฉะนั้น ทักษะชีวิต (Life skill) จึงหมายถึง คุณลักษณะ หรือความพร้อมในการเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเตรียมพร้อมสำหรับการปรับตัวในอนาคต

ในพระพุทธศาสนา การพัฒนาทักษะชีวิตมุ่งนำผู้ได้รับการฝึกฝนไปสู่ความสงบสุขและอิสรภาพได้อย่างถาวร และกลายเป็นพระอรหันต์บุคคลที่ปราศจากกิเลสทั้งมวล แม้ยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์บุคคล ก็สามารถแสวงหาความสุขได้ง่าย หากผู้ฝึกฝนตนมีทักษะชีวิตอยู่บนฐานแห่งศีลและธรรม วิธีการพัฒนาทักษะชีวิตดังกล่าว ที่ขาดไม่ได้เลยคือการเจริญภาวนา หมายถึง การพัฒนา หรือการเจริญด้วยการตั้งสติให้มั่น มีความรู้สึกผิตชอบชั่วดีในชีวิตประจำวัน^๖ เพราะมีการฝึกฝนตนด้วยการเจริญภาวนาอย่างนี้ การพัฒนาทักษะชีวิตจึงเกิดขึ้นได้และช่วยเหลือปกป้องผู้คนในสังคมให้อยู่ดีมีสุขได้ตลอดไป

๓. องค์ประกอบของทักษะชีวิต

องค์ประกอบของทักษะชีวิตจะมีความแตกต่างกันตามวัฒนธรรมและสถานที่ แต่ทักษะชีวิตที่จำเป็นที่สุดที่ทุกคนควรมี ซึ่งองค์การอนามัยโลกได้สรุปไว้ และถือเป็นหัวใจสำคัญในการดำรงชีวิต คือ (๑) ทักษะการตัดสินใจ (Decision making), (๒) ทักษะการแก้ปัญหา (Problem Solving), (๓) ทักษะความคิดสร้างสรรค์ (creative thinking), (๔) ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical thinking), (๕) ทักษะการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ (Effective communication), (๖) ทักษะการสร้างสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal relationship), (๗) ทักษะการตระหนักรู้ในตน (Self

^๕มานิต มานิตเจริญ, **พจนานุกรมไทย ฉบับของราชบัณฑิตยสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทรวมสาส์น จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๔๓๑.

^๖ชยสารโร ภิกขุ, **ชาวพุทธ หรือ ชาวพุด**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพ็ญฟ้าพรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๕.

awareness), (๘) ทักษะการเข้าใจผู้อื่น (Empathy), (๙) ทักษะการจัดการกับอารมณ์ (Coping with emotion) และ (๑๐) ทักษะการจัดการกับความเครียด (Coping with stress)^๗

ในหนังสือ “การพัฒนาทักษะชีวิต ในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน” จัดทำโดยสำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้กำหนดให้ผู้ศึกษามีทักษะชีวิต ๔ ด้านคือ (๑) การตระหนักรู้และเห็นคุณค่าในตนเองและผู้อื่น หมายถึง การรู้จักความถนัดความสามารถ จุดเด่น จุดด้อยของตนเอง เข้าใจความแตกต่างของแต่ละบุคคล รู้จักตนเอง ยอมรับ เห็นคุณค่าและภาคภูมิใจในตนเองและผู้อื่น มีเป้าหมายในชีวิต และมีความรับผิดชอบต่อสังคม (๒) การคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจและแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ หมายถึง การแยกแยะข้อมูลข่าวสารปัญหา และสถานการณ์รอบตัว วิพากษ์วิจารณ์และประเมินสถานการณ์รอบตัวด้วยหลักเหตุผลและข้อมูลที่ถูกต้อง รับผิดชอบต่อปัญหา หาทางเลือกและตัดสินใจแก้ปัญหาในสถานการณ์ต่างๆ อย่างสร้างสรรค์ (๓) การจัดการกับอารมณ์และความเครียด หมายถึง ความเข้าใจและรู้เท่าทันภาวะอารมณ์ของบุคคล รู้สาเหตุของความเครียด รู้วิธีการควบคุมอารมณ์และความเครียด รู้วิธีผ่อนคลายหลีกเลี่ยงและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่จะก่อให้เกิดอารมณ์ไม่พึงประสงค์ไปในทางที่ดี และ (๔) การสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น หมายถึง การเข้าใจมุมมอง อารมณ์ ความรู้สึกของผู้อื่น ใช้ภาษาพูดและภาษากาย เพื่อสื่อสารความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ได้รับความรู้สึกนึกคิดและ ความต้องการของผู้อื่น วางตัวได้ถูกต้อง เหมาะสมในสถานการณ์ต่างๆ ใช้การสื่อสารที่สร้างสัมพันธภาพที่ดี สร้างความร่วมมือและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข^๘

๔. การพัฒนาทักษะชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

การพัฒนาทักษะชีวิตตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในฐานะเครื่องชี้แจงในการปฏิบัติรูปสังคม^๙ สามารถดำเนินการได้ตามหลักการฝึกฝนที่เรียกว่า ไตรสิกขา^{๑๐} คือ สิ่งที่ควรศึกษา ๓ ประการ ได้แก่ ศีล สมธิ และปัญญา หลักไตรสิกขานี้ เป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาชีวิตของ

^๗อ้างอิงใน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ลำปาง. **ทักษะชีวิต**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.lpc.rmutl.ac.th/guidance/index.php?option=com_content&view=article&id=55:-life-skill&catid=34:1&Itemid=55 [๒๑ พ.ค.๒๕๕๔].

^๘สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, **การพัฒนาทักษะชีวิต ในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^๙เสนห์ จามริก, **พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๘.

^{๑๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๐๐.

พุทธศาสนิกชนในทุกระดับชั้น แม้พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงหลักธรรมและข้อธรรมแยกย่อยออกไปมากมาย โดยแบ่งออกหมวดหมู่ แต่ละหมวดแต่ละชุด หลักธรรมเหล่านั้น มักจะมีสาระบางส่วนของไตรสิกขาครบทั้ง ๓ อย่าง โดยบูรณาการกันอยู่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง หลักธรรมแต่ละหมวดแต่ละชุดเหล่านั้น ก็คือข้อปฏิบัติเพื่อการพัฒนาทักษะชีวิตเป็นขั้นตอนตามความเหมาะสมกับบุคคล เวลา และสถานที่ที่ชีวิตกำลังดำเนินไป

๔.๑ คีล คือ สภาพปกติปราศจากการเบียดเบียนกันและกัน^{๑๑} การรักษาคีลเป็นการฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจาให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมีผลดี สิ่งแวดล้อมดังกล่าวที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์มี ๒ ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ ปัจจัย ๔ เครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งทั้งหลายที่มีในธรรมชาติ คีลที่สำคัญคือ ปาริสุทธิคีลซึ่งแบ่งเป็นหมวดใหญ่ๆ ๔ หมวด ได้แก่

๑) การรักษาวินัย (ปาฏิโมกขสังวร) พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาวิสัยแม่บทที่เรียกว่า ปาฏิโมกข์ ได้แก่ คีล ๒๒๗ ชุมชนอื่นๆ เช่น โรงเรียน บริษัท องค์กร เป็นต้น ก็ต้องมีกฎกติกาที่เป็นวินัยแม่บทของตนเช่นเดียวกัน เมื่อคนอยู่ร่วมกันหรือทำงานทำกิจการร่วมกันเป็นชุมชน หน่วยงาน องค์กร หรือประเทศชาติ จะต้องมีการกำหนดกติการวมทั้งกฎหมายเพื่อจัดระเบียบระบบให้เกิดความเรียบร้อย ความประสานสอดคล้อง เกื้อหนุนต่อกัน ความร่วมรับผิดชอบ และสามัคคี ที่จะเอื้อโอกาสหรือเป็นหลักประกันให้ชีวิตความเป็นอยู่ และกิจการต่างๆ ดำเนินไปด้วยดี ตามวัตถุประสงค์แห่งชีวิตหรือกิจการของชุมชนนั้น

วินัยสำหรับสังคมคฤหัสถ์หรือสังคมแห่งมนุษยชาติคือ คีล ๕ ซึ่งถือว่าเป็นมนุษยธรรม เพราะเป็นบรรทัดฐานที่จะทำให้มนุษย์มีวิถีชีวิตที่สูงกว่าสัตว์ดิรัจฉาน อยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนกันและรักษาสังคมให้มั่นคงสืบสุขสันต์ของมนุษยชนส่วนน้อยลงไป เช่น ประเทศ สถาบัน องค์กร และหน่วยงานต่างๆ นอกจากจะต้องมีมนุษยธรรมคือคีล ๕ แล้วก็ยังคงต้องปฏิบัติตามวินัยแม่บทที่เป็นส่วนเฉพาะของตนเองย่อยลงไปอีกเช่น กฎหมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา จรรยาบรรณของวิชาชีพต่างๆ เช่น จรรยาบรรณแพทย์ จรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน เป็นต้น ฯลฯ การวางระเบียบชีวิตและระบบสังคม ด้วยการบัญญัติกติกาอันชอบธรรมที่เรียกว่าวินัยนั้นมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อความสงบเรียบร้อยอยู่ร่วมกันผาสุก ความเกื้อหนุนกัน ไม่เบียดเบียน ไม่เอาเปรียบกัน เพื่อความมีส่วนร่วม

^{๑๑}สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕๖.

และรับผิดชอบ ความสามัคคี ป้องกันความชั่วและความเสียหาย เพื่อพัฒนาชีวิตสู่จุดหมาย ความงามแห่งวัฒนธรรมของสังคม และเพื่อความมั่นคงแห่งองค์กรและประเทศชาติ

๒) การรู้จักใช้อินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) คือ การรับรู้สิ่งแวดล้อมโดยผ่านทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอย่างมีสติ ถ้าใช้อินทรีย์เหล่านี้อย่างขาดสติ ก็จะได้ประโยชน์เท่าที่ควร ในทางตรงกันข้าม ก็อาจเกิดโทษมากมาย เช่น เกิดความลุ่มหลงมัวเมา ถูกหลอกลวง และเสื่อมเสียสุขภาพ เป็นต้น ตลอดจนนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อการแย่งชิงหรือทำลาย ฉะนั้น จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการใช้อินทรีย์ ได้แก่ ตา หู ฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายกระทบสัมผัส และใจรับรู้อารมณ์อย่างมีสติ เมื่อรู้จักใช้อย่างนี้ สติปัญญาก็จะสมบูรณ์ขึ้น มีคุณภาพชีวิตที่ดี และนำไปสู่การดำเนินชีวิตเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และผลิตงานสร้างสรรค์สู่สังคม

หลักการในการพัฒนาการใช้อินทรีย์อย่างมีสติ ได้แก่ การรู้จักพิจารณาเลือกเฟ้นสิ่งที่จะดู ฟัง ดม ลิ้มรส และสัมผัส เมื่อแยกแยะได้อย่างรู้เท่าทันว่า สิ่งใดควร ดึงมหรือไม่ เป็นคุณประโยชน์หรือเป็นโทษ ละเว้นสิ่งที่ชั่วร้ายเป็นโทษและรับรู้เฉพาะสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ ในการเลือกเฟ้นนี้ ต้องอาศัยการมีสติ การระลึกถึงตัวอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งสามารถควบคุมตนเองได้ รู้จักประมาณ รู้พอดี ไม่ปล่อยตัวให้ลุ่มหลงมัวเมา ตกเป็นทาสของสิ่งที่ดู ฟัง ดม ลิ้ม และสัมผัส อีกประการหนึ่ง การเลือกเฟ้นดังกล่าว ต้องประกอบด้วยปัญญาคือการรู้แจ้งเห็นจริงกับสิ่งที่ตนต้องการเสพบริโภค ไม่เห็นแก่ความสนุกสนานเพลิดเพลิน มัวเมากับคุณค่าเทียมของสิ่งที่เสพบริโภค

เพื่อให้เกิดทักษะในการใช้อินทรีย์ ผู้ฝึกฝนพัฒนาทักษะชีวิตควรทำความเข้าใจกฎธรรมดาในพระไตรลักษณ์ คือ (ก) อนิจจัง ความไม่เที่ยง (ข) ทุกขัง สภาพที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และ (ค) อนัตตา ความไม่มีตัวตน

(ก) อนิจจัง ความไม่เที่ยง คือ สรรพสิ่งทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ สิ่งของ สมบัติ เพชร หิน ดิน หวาย และร่างกายของเรา ล้วนแต่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เมื่อมีเกิดขึ้นแล้วก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เพียงแต่จะช้าหรือเร็วเท่านั้น ไม่อาจจะตั้งมั่นทรงอยู่ในสภาพเดิมได้ เช่นคนและสัตว์ เมื่อมีการเกิดขึ้นแล้วก็มี การเจริญเติบโตเป็นหนุ่มสาวและเฒ่าแก่จนตายไปในที่สุด ไม่มีวันไปได้ทุกคน แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย พรหมและเทวดา ฯลฯ สรรพสิ่งทั้งหลายอันเนื่องมาจากการปรุงแต่งที่ เรียกว่า อุปาทานขันธ์ ๕ เช่น รูปร่าง ล้วนแต่เป็นเร่วธาตุต่างๆ มาประชุมรวมกันเป็นหน่วยเล็กๆ ของชีวิต อนิจจัง ความไม่เที่ยง ต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาถูกบังคับด้วย สันตติ คือ การสืบทอด หรือความต่อเนื่องของสังขารทั้งหลาย ได้แก่ การปรุงแต่งที่ต่อเนื่องกันไป เช่น ผม ขน เล็บ เป็นต้น จนกระทั่งไม่อาจสังเกตเห็นได้ ต้องใช้เวลาระยะหนึ่งจึงเห็นได้ว่า มีผมยาว ขนยาว เล็บยาว เป็นต้น

(ข) ทุกข์ คือ สภาพที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และสภาพทุกข์ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า เป็นความทุกข์กายทุกใจเท่านั้น แต่การทุกข์กายทุกใจก็เป็นลักษณะส่วนหนึ่งของทุกข์ในที่นี้ สรรพสิ่งทั้งหลายอันเป็นสังขารธรรม เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ไม่ว่าจะตั้งอยู่ในสภาพนั้นๆ ได้ตลอดไป ไม่อาจจะทรงตัวและต้องเปลี่ยนแปลงตลอดไป เพียงแต่จะช้าหรือเร็วเท่านั้น เมื่อได้เกิดมาเป็นเด็กจะให้ทรงสภาพเป็นเด็กๆ เช่นนั้นตลอดไปหาได้ไม่ จะต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นคนหนุ่มและสาวแล้วก็แก่เฒ่า จนในที่สุดก็ต้องตายไป แม้แต่ชั้นที่นี้เป็นนามธรรมอันได้แก่เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็ไม่มีสภาพทรงตัวเช่นเดียวกัน เช่นชั้นที่เรียกว่าเวทนา อันได้แก่ความทุกข์กายทุกใจ และความไม่สุขไม่ทุกข์ ซึ่งเมื่อมีเกิดเป็นอารมณ์ดังกล่าวอย่างใดขึ้นแล้ว จะให้คงทรงอารมณ์เช่นนั้นให้ตลอดไปย่อมไม่ได้ นานไปอารมณ์เช่นนั้นหรือเวทนาเช่นนั้นก็ค่อยๆ จางไปแล้วเกิดอารมณ์ใหม่ชนิดอื่นขึ้นมาแทน

(ค) อนัตตา ได้แก่ ความไม่ใช่ตัวตน สัตว์ บุคคล หรือสิ่งของ โดยสรรพสิ่งทั้งหลายมาจากการปรุงแต่ง ชั้นที่ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ล้วนแต่เกิดเพราะเหตุปัจจัย เช่น รูปชั้นที่ย่อมประกอบขึ้นด้วยธาตุ ๔ มาประชุมรวมกัน ได้แก่ ส่วนที่เป็นของแข็งมีความหนักแน่น เช่น เนื้อ กระดูก ฯลฯ เรียกว่า “ธาตุดิน” ส่วนที่เป็นของเหลว เช่น น้ำเลือด น้ำเหลือง น้ำลาย น้ำดี น้ำปัสสาวะ น้ำไขข้อ น้ำมูก ฯลฯ รวมเรียกว่า “ธาตุน้ำ” ส่วนสิ่งที่ให้พลังงานและอุณหภูมิในร่างกาย เช่น ความร้อน ความเย็น เรียกว่า “ธาตุไฟ” และส่วนธรรมชาติที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหว ความตึงมั่น ความเคร่ง ความตึง และบรรดาสิ่งเคลื่อนไหวไปมาในร่างกาย เรียกว่า “ธาตุลม” ธาตุ ๔ เหล่านี้ได้มาประชุมรวมกันเป็นร่างกายของคน สัตว์และสรรพสิ่งทั้งหลายขึ้นเพียงชั่วคราว เมื่อนานไปก็ย่อมเปลี่ยนแปลงแล้วแตกสลายกลับคืนไปสู่สภาพเดิม

๓) การหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ (อาชีพบริสุทธิ์) คือ การทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นพฤติกรรมหลักในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ การประกอบสัมมาชีพ คือหาเลี้ยงชีวิตโดยทางสุจริต สัมมาชีพพึงมีลักษณะที่สำคัญๆ ได้แก่ อาชีพการงานที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัยหรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม เป็นอาชีพการงานที่ช่วยแก้ไขปัญหาหรือสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมในทางใดทางหนึ่ง เป็นอาชีพการงานที่ช่วยให้ผู้คนได้พัฒนาชีวิตของตนให้งอกงามยิ่งขึ้น ทั้งด้านพฤติกรรมด้านจิตใจ และด้านปัญญา เป็นอาชีพการงานที่ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิต และไม่เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต

๔) การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา (ปัจจัยปัจเจกขณะ) หมายถึง การกิน ใช้ เสพบริโภค ปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคอย่างมีสติ ถ้ามนุษย์ไม่พัฒนาพฤติกรรมในการเสพบริโภค ก็จะก่อปัญหาอย่างมากทั้งแก่ชีวิต แก่สังคมและแก่โลก เพราะเขาจะกิน ใช้ บริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ทั้งหลายรวมทั้งเทคโนโลยีด้วยโมหะ คือความลุ่มหลงมัวเมา ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย การใช้จ่ายสิ้นเปลือง การขัดแย้งแย้งซึ่งเบียดเบียนกันในสังคม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและการก่อกมลภาวะ เป็นต้น ฉะนั้น จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการกิน ใช้ เสพ บริโภค ให้

เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากปัญญาที่รู้เข้าใจแลปฏิบัติให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของปัจจัย ๔ ตลอดจนเทคโนโลยีนั้นๆ

การเสพบริโศกปัจจัย ๔ ด้วยปัญญา ทำให้รู้จักประมาณในการบริโภคหรือใช้อย่างพอดี ที่เรียกว่า โภชนะมัตตัตถุญญา^{๑๒} ตลอดจนการใช้สอยสิ่งต่างๆ อย่างประหยัด ซึ่งทำให้ได้ประโยชน์มากที่สุดโดยสิ้นเปลืองน้อยที่สุด หลักการฝึกฝนให้เกิดคุณลักษณะดังกล่าว ได้แก่ หลักการพิจารณาปัจจัย ๔ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจในการใช้ เสพ บริโศกปัจจัย ๔ อย่างรู้เท่าทันและมีสติ โดยการบริโภคด้วยความรู้ตระหนักรู้ การมีใช้ หรือบริโศกลิ่งเหล่านั้น เป็นเพียงปัจจัยเครื่องช่วยเกื้อหนุนให้เราสามารถพัฒนาชีวิต และสร้างสรรค์ประโยชน์สุขยิ่งขึ้น ฉะนั้น มนุษย์จึงต้องมีการบริโภคด้วยความรู้ทันต่อวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภคใช้สอยสิ่งนั้นๆ ไม่ใช่เสพเพื่อความโก้ ความหรูหรา และฟุ่มเฟือย

๔.๒ สมภาจิ หมายถึง การฝึกพัฒนาจิตใจให้มีความสงบ เยือกเย็น และผ่องใส การพัฒนาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งกว่าการพัฒนาพฤติกรรมด้วยศีล เพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม และพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ตั้งงามแล้ว ก็จะสามารถพัฒนาพฤติกรรมและแสดงออกในทางที่ตั้งงาม ปัญญาจะเจริญงอกงามได้ ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา มีความเพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ทอดทิ้งเรื่องที่เกิดหรือพิจารณาที่มีความยากและซับซ้อน ก็ยังต้องการจิตใจที่สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่านกระวนกระวาย จึงจะเข้าใจและมองเห็นวิธีแก้ปัญหาได้อย่างชัดเจน

การพัฒนาทักษะชีวิตด้วยสมภาจินี้มีระดับสูงกว่าการพัฒนาด้วยศีล การพัฒนามีสมภาจิเป็นแกน หรือเป็นศูนย์กลาง ที่มีคุณสมบัติที่เสริมสร้างจิตใจให้ตั้งงาม เป็นจิตใจที่สูง ประณีต และประเสริฐ คุณธรรมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาทักษะชีวิตในระดับนี้ ได้แก่ (๑) เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี เป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นมีความสุข (๒) กรุณา คือ ความสงสารอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ (๓) มุทิตา คือ ความพลอยยินดี พร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จมีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ตั้งงาม (๔) อุเบกขา คือ การวางใจเป็นกลางเพื่อรักษาธรรม เมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล (๕) จาคะ คือ ความมีน้ำใจเสียสละเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว (๖) กตัญญูกตเวทิตา คือ ความรู้จักคุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น และแสดงออกให้เห็นถึงการรู้คุณค่านั้น (๗) ทิริ คือ ความอายนบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว (๘) โอตตปปะ คือ ความกลัวบาปเกรงกลัวต่อความชั่ว คร้ามขยาดต่อทุจริต (๙) คารวะ คือ ความ

^{๑๒}ดูรายละเอียดใน ข.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๙/๕๘๘.

เคารพ ความใสใจรู้จักให้ความสำคัญแก่ผู้อื่นอย่างถูกต้องเหมาะสม และ (๑๐) มัททวะ คือความอ่อนโยน สุภาพ นุ่มนวลไม่กระด้าง

วิธีการพัฒนาทักษะชีวิตเพื่อให้ได้สมาธินี้ เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเจริญสมถภาวนา ที่มุ่งให้จิตสงบเกิดสมาธิด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่งในบรรดาอารมณ์กรรมฐาน ๔๐ มี อนุสสติ ๑๐ อสุภะ ๑๐ เป็นต้น อุบายแห่งการทำให้จิตสงบเป็นสมาธิเหล่านี้ อาศัยการทำบ่อยๆ และต่อเนื่องจะทำให้จิตสงบลงจากกรรมฝ่ายอกุศล คือ นิวรณ์ ๕^{๑๓} หมายถึง เครื่องห้ามหรือสกัดกั้นไม่ให้บรรลุความดี หรืออาจกล่าวได้ว่า เครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุถึงสมาธินั่นเอง ได้แก่ (๑) กามฉันทะ แปลว่า ความพอใจในกาม ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสต่างๆ (๒) พยาบาท หมายถึง ความก่อกวน อยู่ด้วยความไม่พอใจ โกรธแค้น เกลียดชัง เป็นต้น (๓) ถีนมิทธะ ความที่จิตหดหู่ เคลิบเคลิ้ม ไม่ว่าเรื่อง ไม่แจ่มใส ทำให้ จิตไม่มีสมรรถภาพในการที่จะเห็นแจ้งในธรรม (๔) อุทธัจจกุกกุกจะ หมายถึง ความฟุ้งซ่านรำคาญ กระสับกระส่าย และ (๕) วิจิกิจฉา ข้อสุดท้ายนั้น หมายถึง ความสงสัย ซึ่งเกิดความมืดมัวแก่จิต ไม่อาจจะเห็นแจ้ง ในสิ่งที่ควรเห็นแจ้ง ท่านเปรียบเทียบเหมือน น้ำใส อยู่ในที่มืด ย่อมไม่อำนวยให้มองเห็นสิ่งต่างๆ ในน้ำนั้นได้

การพัฒนาทักษะชีวิตในด้านจิตใจบนฐานแห่งสมาธินี้ เมื่อปฏิบัติสูงขึ้นไป ความสำคัญของสมาธิที่เป็นศูนย์กลาง จะยิ่งเด่นชัดมากขึ้น และเมื่อสมาธิเจริญขึ้นไปจนจิตแน่วตั้งอยู่ตัวอย่างแท้จริงแล้ว ผู้บำเพ็ญสมาธินั้นก็จะมีบรรลุภาวะจิตที่เรียกว่า “ฌาน” ซึ่งเป็นสมาธิจิตขั้นสูง การพัฒนาจิตใจด้วยสมาธิถูกนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ได้หลายอย่าง เช่น ในเรื่องพลังจิต หรือการหาความสุขทางจิตใจ แต่คุณค่าแท้จริงการเป็นฐานหรือเป็นเครื่องเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญา ซึ่งเกิดจากการเจริญหรือปฏิบัติวิปัสสนาโดยตรง เมื่อจิตเป็นสมาธิ ปราศจากนิวรณ์ ๕ ก็ยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนากรรมฐานด้วยการพิจารณาสรรพสิ่งทั้งหลายให้เห็น อนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกข์ซึ่ง ความเป็นทุกข์ และอนัตตา ความไม่มีตัวตน

๔.๓ ปัญญา หมายถึง ความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจนตามเป็นจริง ซึ่งเป็นความรู้จากข้างนอก เช่น การศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่างๆ เป็นต้น และความรู้จากข้างใน เช่น ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การพัฒนาปัญญามีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นตัวแทนทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมดปัญญาชี้แนะหรือบอกทางในการแสดงออกได้ถูกต้องและเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคิดติดตันอยู่ปัญญาทำให้จิตใจโล่งและเป็นอิสระ

การพัฒนาทักษะชีวิตตามแนวพุทธวิธีมีมุ่งสู่ความสุขสงบ เย็นทางด้านจิตใจอย่างแท้จริง แม้ว่าจะมีชีวิตอยู่ในโลกข้อมูลข่าวสารที่เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวายก็ตามที่ แต่ผู้ที่มีทักษะชีวิตบน

^{๑๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๕/๓๘๐-๓๘๑, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑.

พื้นฐานแห่งธรรม สามารถแสวงหาความสุขได้ง่าย เพราะมีปัญญาในทางธรรม คือความรู้และเข้าใจสภาพที่เป็นจริงของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัว โดยอาศัยกระบวนการฝึกฝนตนตามกระบวนการแห่งไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งครอบคลุมทุกอิริยาบถในชีวิตประจำวัน ที่ต้องดำเนินไปด้วยสติสัมปชัญญะ โดยอาศัยการดำรงชีวิตอยู่ด้วยธรรมอย่างนี้ การพัฒนาทักษะชีวิตก็จะประสบผลสำเร็จถึงจุดสูงสุดในอนาคตอันใกล้ ฉะนั้น หากต้องการความสุขที่ถาวรโดยไม่ต้องลงทุนหรืออาศัยปัจจัยภายนอก ทุกคนควรมุ่งการพัฒนาชีวิตด้วยการฝึกปฏิบัติตนตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา

๕. ประโยชน์ของการพัฒนาทักษะชีวิต

ประโยชน์ของการพัฒนาทักษะชีวิตมีมากมาย เพราะพระพุทธศาสนาเน้นผลด้านจิตใจเป็นสำคัญคือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความบริสุทธิ์ ความสะอาด ความสงบ เป็นต้น ตลอดจนผลทางด้านวัตถุ เช่น การสร้างพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์ เป็นต้น^{๑๔} ผู้ที่ฝึกฝนอบรมตนจนมีทักษะในการดำเนินชีวิต จะได้รับประโยชน์ดังนี้

๑) การดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการแสวงหาความรู้ คือการศึกษา การทั่วไปจนเกิดมีทักษะในการดำเนินชีวิต ปัญญาในทางโลกนี้ จะช่วยให้ผู้มีประสบการณ์เรียนรู้ประสบความสำเร็จ รู้และเข้าใจในข้อมูล ตลอดจนเรียนรู้ศิลปะวิทยาการต่างๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายถูกต้องชัดเจนตามเป็นจริง ตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ ทักษะชีวิตระดับเบื้องต้นนี้ ต้องอาศัยความหมั่นเพียร อดทน และความคิดสร้างสรรค์ในการแสวงหาความรู้ ปรับปรุง ใช้ไปในทางที่ถูกต้อง ปัญหาที่จะทำให้เกิดความเดือดร้อน ทุกข์ยากก็จะลดน้อยลงไป สุขภาพกายและสุขภาพจิตก็จะดีขึ้น คุณธรรมคือ ทักษะการตัดสินใจ ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะความคิดสร้างสรรค์ ทักษะการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ และการตระหนักรู้และเห็นคุณค่าในตนเองและผู้อื่น เป็นต้น ก็เกิดขึ้นได้ในชีวิตของทุกคนที่มีความเพียรพยายามฝึกฝนตนอยู่ตลอดเวลา

๒) การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ปัญญาทำให้ผู้ฝึกฝนเกิดความเข้าใจระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและกระบวนการที่ชีวิตสังคม และโลกคือหมู่สัตว์ มีความเป็นเป็นไปตามกฎธรรมชาติและกฎแห่งกรรมที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ผู้ที่มีทักษะชีวิตระดับนี้ เป็นทักษะชีวิตในทางธรรมโดยตรง ทำมนุษย์ให้มีทักษะในการจัดการกับอารมณ์ และมีชีวิตอยู่กับโลกที่เป็นจริงและปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ตลอดจนการแสวงหาความสุขได้ง่ายขึ้น

^{๑๔}ดูรายละเอียดใน สมัคร บุรวาต, **พุทธปรัชญา : มองพุทธศาสนาด้วยทรรศนะทางวิทยาศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑๐-๒๓๑.

๓) การดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายสูงสุด เป็นการพัฒนาทักษะชีวิตเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งมวลที่เกิดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง การพัฒนานี้มุ่งความเข้าใจความจริงของสังขารคือโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลง เป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้น เป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์ และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา อันจะก่อให้เกิดความผาสุกตลอดไป ประโยชน์ที่ได้จากการพัฒนาทักษะชีวิตระดับนี้ การมีทักษะชีวิตที่สมบูรณ์ทั้งหมดมี ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ ทักษะการเข้าใจผู้อื่น ทักษะการจัดการกับความเครียด เป็นต้น จะเกิดขึ้นได้ในชีวิตที่ประกอบด้วยความสะอาด ความสว่าง และความสงบแห่งจิตใจ อันเป็นสภาวะแห่งพระนิพพาน ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

๖. บทสรุป

การพัฒนาทักษะชีวิตเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นภาระหน้าที่ของทุกคนที่ได้ถือกำเนิดมาเป็นมนุษย์บนโลกนี้ เพื่อความผาสุกในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่และหลังจากจบชีวิตลงจากโลกมนุษย์นี้ การพัฒนาทักษะชีวิตนี้ถือเป็นการพัฒนากาย วาจา และจิตให้บริสุทธิ์ตามความสามารถในทุกระดับชั้น โดยยึดปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นวิถีแห่งชาวพุทธทั้งหลายควรศึกษาและถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องอย่างมีสติ ศีลจะช่วยรักษากายและวาจา ทำให้พฤติกรรมทางกายและวาจาสุจริตสงบ เรียบร้อยดีงาม และพร้อมที่จะสร้างความดีอื่นๆ ขึ้นไป ปัญหาต่างๆ ภายนอกที่เกิดจากพฤติกรรมกายและวาจาก็จะลดลงไปเรื่อง ตามความสามารถในการปฏิบัติตามจำนวนของศีลและเวลา ระดับแห่งการพัฒนาทักษะชีวิตที่สูงกว่า ได้แก่ การเจริญสมาธิ ที่ทำให้จิตสงบ เยือกเย็น เบาลาย และเป็นอิสระจากการโจมตีของกิเลสประเภทต่างๆ มีความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นต้น

วิธีการพัฒนาทักษะชีวิตเกี่ยวกับการแสวงหาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ความรู้ทางโลกได้จากรั้วโรงเรียนและประสบการณ์ตรง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นในการดำรงชีวิตในสังคม ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณี ระเบียบในหน่วยงาน กฎกติกาในชุมชนและสังคม การแสวงหาการเสพบริโภค การเป็นอยู่ เป็นต้น ในส่วนการแสวงหาความรู้ในทางธรรมอันนำไปสู่การพัฒนาทักษะชีวิตที่สูงขึ้น ทุกคนสามารถทำได้โดยการพัฒนาจิตด้วยสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้ได้ปัญญา คือความรู้แจ้งในสรรพสิ่งตามความเป็นจริง ดังเช่นพระอรหันต์เจ้าที่เป็นตัวอย่างของผู้ประสบผลสำเร็จในการฝึกทักษะชีวิตในพระพุทธศาสนา ดังนั้น ประชาชนทุกคนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้และฝึกฝนจนเกิดความความชำนาญ ในการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานแห่งธรรม เพื่อตัวเอง ญาติพี่น้อง กลุ่มคน เพื่อนบ้าน องค์กรท้องถิ่น องค์กรทางราชการ เป็นต้น ในการบรรเทาความทุกข์เดือดร้อนที่เกิดจากปัญหาต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ชยสารโร ภิกขุ. **ชาวพุทธ หรือ ชาวพุด.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพ็ญฟ้าพรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๒.

มานพ นักการเรียน. **พระพุทธศาสนากับวิทยาการร่วมสมัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

มานิต มานิตเจริญ . **พจนานุกรมไทย ฉบับของราชบัณฑิตยสถาน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัทรวมสาส์น จำกัด, ๒๕๓๗.

พนิตา อัจฉนทรเพ็ญ. **พระพุทธศาสนาในโลกธุรกิจ : การใช้พุทธธรรมในการทำธุรกิจ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ลิเบอร์ตี้เพรส, ๒๕๔๘.

พุทธทาสภิกขุ. **ความสุขที่แท้.** กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๓.

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒ). **หลักพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. **การพัฒนาทักษะชีวิต ในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๕๑.

สมัคร บุราวาศ. **พุทธปรัชญา : มองพุทธศาสนาด้วยทรรศนะทางวิทยาศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๒.

เสนห์ จามริก. **พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.

แสง จันทร์งาม. **พุทธศาสนวิทยา.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สว่างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔.

(๒) ออนไลน์ :

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ลำปาง. **ทักษะชีวิต**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.lpc.rmutl.ac.th/guidance/index.php?option=com_content&view=article&id=55:-life-skill&catid=34:1&Itemid=55 [๒๑ พ.ค.๒๕๕๔].

การประยุกต์ใช้ศีล ๕ ในการปรับตัว ของนักโทษประหารชีวิต

The Five Precepts of the Application of Death Penalty Prisoners

พระครูศรีนันทวัฒน์ (นันทปญฺโญ แววสะบก)

Phrakrusrinontawattana (Nunthapunyo Waewsabok)

นิติตปริญาเอก สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาในโลกใบนี้ จะปฏิเสธไม่ได้ว่าไม่เคยทำความผิดจะต้องเคยทำความผิดกันมาทั้งนั้นต่างแต่จะผิดมากหรือน้อยเท่านั้น จะตั้งใจหรือไม่เท่านั้น จะบอกว่าคนทำผิดที่ต้องเป็นนักโทษหรือนักโทษประหารชีวิตเป็นคนเลวทั้งหมดคงไม่ได้ เพราะคนที่ถูกตราหน้าว่าเป็นนักโทษหรือนักโทษประหาร ไม่แน่ว่าเขาจะทำความผิดทั้งหมด เพราะเขาอาจจะจำนนด้วยหลักฐานหรือจำต้องรับโทษโดยที่ไม่ได้ทำผิดก็ได้ แต่เมื่อต้องเป็นนักโทษหรือนักโทษประหาร ต้องจำใช้ชีวิตอยู่ในเรือนจำจะอยู่ได้ก็ต้องอยู่หรือจะอยู่ไม่ได้ก็ต้องอยู่ในเรือนจำ ต้องมีเจ้าหน้าที่คอยคุมต้องทำตามตารางเวลาหรือกฎระเบียบของเรือนจำ การศึกษาครั้งนี้มีประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาความหมายและความ เป็นอยู่ของนักโทษประหารชีวิต ๒) ศึกษาการปรับตัวและวิธีการปรับตัวของนักโทษประหารชีวิต ๓) ศึกษาการประยุกต์ใช้ศีล ๕ ในการปรับตัวของนักโทษประหารชีวิต

การปรับตัวในการใช้ชีวิตอยู่ในเรือนจำของนักโทษประหารชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนา ตามตามศีล ๕ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้กายวาจาสะอาด มุ่งปฏิบัติธรรมมีการทำวัตร สวดมนต์ ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อให้จิตใจสงบและอยู่ร่วมกับนักโทษ อื่น ๆ ได้ตามอัธยาของตน ไม่คิดฟุ้งซ่าน ไม่อาฆาตพยาบาทมุ่งร้ายใคร ประพฤติตามกฎระเบียบของเรือนจำการหวังพึ่งผู้อื่นไม่มีโอกาสจะพึ่งได้ ตามหลักพุทธศาสนาว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน เพราะผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกันก็มีสภาพไม่ต่างกัน

Abstract

Every human being is born into this world. I cannot deny that mistakes have been known to make mistakes and I will tell them more or less only. Not only the best intentions. I say do not be a prisoner or prisoners to death is still not all bad. He was branded as a prisoner or prisoners to death. Maybe they will all make mistakes. He may submit evidence or to accept the penalty without making any mistakes. However, when a prisoner or prisoners to death. I remember living in a prison, it will be or will not be in prison. The staff supervisor must follow the rules of prison time. The purpose of this study were 1) to study the meaning and well-being of the prisoners to death, 2) study of adaptation and adjustment of the executed prisoners 3) to study the application of five precepts in the execution of prisoners.

Adaptation to life in prison for the prisoners to death. According to Buddhist precepts, according to a fifth anchor it to a clean speech. The practice of prayer and meditation. The spirit of peace and coexistence with other prisoners as their conventionally. I was distracted. Malice is not malicious. Misconduct by prison regulations. I hope others have the opportunity to be expected. According to Buddhism. Then they relied on their own. The same fate because they are not different.

๑. บทนำ

สิทธิในชีวิตเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการที่จะมีชีวิตอยู่และได้รับการคุ้มครองให้ปลอดภัยการได้รับสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตอันได้แก่ปัจจัยสี่ หรือการได้รับความช่วยเหลือเป็นเป็นบางครั้งจากรัฐ ญาติพี่น้อง มีสิทธิในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกันตามหลักสิทธิมนุษยชน เพราะการได้เกิดมาเป็นมนุษย์นั้นถือว่าเป็นการยาก ตามหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า กิจโน มนุสสปฏิลาโมา ความได้เป็นมนุษย์เป็นการยาก^๑ เมื่อคนเราหมดอิสรภาพไม่สามารถช่วยตนเองได้ เพราะต้องได้รับการตัดสินว่าเป็นนักโทษ หรือนักโทษประหารก็ตาม ไม่สามารถขัดแย้งหรือต่อสู้ได้ไม่ว่าจะเป็นการทำผิดจริงหรือจำนนด้วยหลักฐานก็ตาม ต้องรับสภาพว่าเป็นนักโทษหรือนักโทษประหาร ต้องทนทุกข์ทรมานทั้งร่างกายและจิตใจ

^๑ ชู. ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๙

การลงโทษประหารชีวิตเป็นไปตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๑๘ สำหรับลงโทษผู้กระทำความผิด มีอยู่ ๕ ประการ คือ ประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับ และริบทรัพย์สิน การดำเนินการลงโทษตามประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของกรมราชทัณฑ์กระทำเพียง ๓ ประการแรก คือ ประหารชีวิต จำคุก และกักขัง การลงโทษประหารชีวิตเป็นการลงโทษอาญาที่หนักที่สุด กระทำเพื่อให้บุคคลนั้นๆ ปราศจากชีวิต โดยอาศัยอำนาจของกฎหมายจุดมุ่งหมายของการลงโทษนี้ คือ เป็นการแก้แค้นให้แก่บุคคลที่ถูกละเมิดเพื่อให้สาสมแก่การทำความผิด ให้การคุ้มครองป้องกันสังคม ให้พ้นจากการกระทำผิดโดยบุคคลนั้นอีก และเป็นการกำจัดบุคคลผู้กระทำความผิดนั้นโดยเด็ดขาดถาวร ไม่จำเป็นต้องนำมาอบรมแก้ไขกันอีกต่อไป เป็นการยุติบทบาทของบุคคลนั้นๆ โดยสิ้นเชิง

๒. แนวคิดเกี่ยวกับผู้ต้องขัง

พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.๒๔๗๙ มาตรา ๔ (๒) กล่าวว่า ผู้ต้องขัง หมายความว่า ความรวมตลอดถึงนักโทษเด็ดขาด คนต้องขังและคนฝาก ซึ่งตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. ๒๔๗๙ มาตรา ๔ (๓)-(๕) ก็ได้กล่าวถึง นักโทษเด็ดขาด หมายความว่า บุคคลซึ่งถูกขังไว้ตามคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมายให้ลงโทษด้วย คนต้องขัง หมายความว่า บุคคลที่ถูกฝากขังไว้ตามหมายขัง และคนฝาก หมายความว่า บุคคลที่ถูกฝากให้ควบคุมไว้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

สุพจน์ สุทธา^๒ ได้กล่าวถึงนักโทษว่า ก้าวแรกของการเข้าเป็นสมาชิกของสังคมเรือนจำ เขาจะรู้สึกถึงความแปลกแยกของการถูกตัดออกจากสังคมที่เขาเคยอยู่ ความแตกต่างของสภาพแวดล้อมเป็นสิ่งที่ช่วยซ้ำเติมความรู้สึกให้เพิ่มมากขึ้น ในสังคมภายนอกมีสิ่งต่างๆ มากมายตอบสนองกิจกรรมพื้นฐานของมนุษย์ เขาสามารถนอนหลับพักผ่อน และเล่นในสถานที่ต่างๆ กัน กับบุคคลต่างๆ กัน แต่ในเรือนจำความหลากหลายแตกต่างสูญสิ้นไป ทุกสิ่งทุกอย่างของชีวิตถูกกระทำภายในสถานที่เดียวกับบุคคลซ้ำๆ กัน และภายใต้การปกครองเดียวกันในสังคมภายนอกพวกเขาจะเลือกทำอะไรก็ได้ตามใจอย่างอิสระ อันเป็นความรู้สึกส่วนตัวที่เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของการเป็นมนุษย์ แต่ในเรือนจำกิจกรรมต่างๆ กำหนดอย่างเข้มงวดด้วยตารางเวลา โดยไม่มีทางเลือก สิ่งต่างๆ เป็นการปฏิเสธความเป็นส่วนตัวโดยสิ้นเชิง การถูกจำขัง ทำให้การคุมขังนักโทษไว้รวมกันภายในเรือนจำ

^๒ สุพจน์ สุทธา, ปัจจัยที่ทำให้ผู้ต้องขังเข้าร่วมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ : ศึกษาเฉพาะกรณีเรือนจำกลางสมุทรปราการ, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยหัวเฉียว), ๒๕๓๙.

นักทฤษฎีจิตสว่าง^๓ ได้ศึกษาผลกระทบของการถูกจองจำของผู้ต้องขัง (Pain of Prisoment) พบว่าการถูกจำกัดในด้านต่างๆ ได้ก่อให้เกิดความกดดัน จนทำให้เกิดความเจ็บปวดของการจองจำ ซึ่งการถูกจำกัดดังกล่าวมีอยู่ด้วยกัน ๕ ประการ คือ

๑. ถูกจำกัดด้านเสรีภาพ การสูญเสียเสรีภาพเป็นสภาพความกดดันประการแรกของผู้ต้องขัง ประสบเมื่อถูกจองจำเพราะเมื่อผู้ต้องขังถูกส่งเข้าเรือนจำก็หมายความว่า เขาจะถูกจำกัดให้อยู่ในเรือนจำ ไม่สามารถที่จะไปไหนมาไหนได้ การถูกจำกัดภายในเรือนจำ ผู้ต้องขังจะไม่สามารถเดินจากแดนหนึ่งไปยังอีกแดนหนึ่งหรือจากตึกหนึ่งไปยังอีกตึกหนึ่งตามใจชอบ นอกจากนี้การจองจำในเรือนจำยังหมายถึง การถูกตัดขาดจากครอบครัว และญาติมิตรอีกด้วย โดยที่การแยกจากกันนี้มีใช่เป็นการแยกจากกันธรรมดา แต่เป็นการแยกจากญาติมิตรในฐานะของผู้ทำผิดกฎหมายและถูกลงโทษ และด้วยเหตุนี้เอง ไซคิส เห็นว่าสิ่งที่ทำให้เกิดความเจ็บปวดมากที่สุดก็คือ ความจริงที่ว่า การถูกจองจำเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการถูกปฏิเสธจากสังคม ผู้ต้องขังจะถูกปฏิเสธจากสังคมภายนอกและถูกตีตราว่า เป็นนักโทษนับตั้งแต่ที่เข้ามาอยู่ในเรือนจำ ซึ่งผู้ต้องขังจะต้องตัดผมสั้น แต่งชุดนักโทษ มีเลขหมายประจำตัว และทำความเคารพเจ้าพนักงาน ทำให้ผู้ต้องขังรู้สึกว่าการสูญเสียสถานภาพของสมาชิกในสังคม และสถานภาพของคนธรรมดาไป สภาพดังกล่าวเป็นผลมาจากการถูกจำกัดด้านเสรีภาพเป็นส่วนสำคัญของความเป็นมนุษย์ และเป็นผลให้ผู้ต้องขังได้รับความกดดันอย่างมาก

๒. การถูกจำกัดด้านเครื่องอุปโภค บริโภค และบริการ ในเรือนจำผู้ต้องขังจะได้รับการตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานด้านวัตถุ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่หลับนอน ซึ่งคนโดยทั่วไปอาจจะคิดว่า ผู้ต้องขังยังได้เปรียบคนจนในสังคมภายนอกในเรื่องเหล่านี้ อย่างไรก็ตามไซคิส ได้ชี้ให้เห็นว่าผู้ต้องขังนั้นถูกจำกัดสิทธิในการที่จะ “เลือก” พวกเขาไม่มีสิทธิที่จะดื่มสุรา หรือสูบบุหรี่ตามใจชอบ พวกเขาไม่มีที่พักผ่อนเป็นส่วนตัว ไม่มีเครื่องใช้อุปกรณ์เป็นของตนเอง พวกเขาไม่มีแม้กระทั่ง “เวลา” ที่จะเป็นตัวของตัวเองที่จะเลือกทำในสิ่งที่เขาชอบ เหมือนดังเช่นที่พวกเขาเคยมีเมื่ออยู่นอกเรือนจำ การถูกจำกัดในการรับบริการและเลือกอุปโภคเช่นนี้ ทำให้พวกเขามองว่าเป็นผู้สูญเสีย โดยเฉพาะการสูญเสียสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคลทั่วไป ในขณะที่สิ่งที่มีอยู่ในตัวเขาคือ “แรงงาน” กลับถูกรื้อนำไปใช้ภายใต้ชื่อที่เรียกว่า “การฟื้นฟูแก้ไขผิดวิชาชีพ” สภาพการดังกล่าวนี้นจึงเป็นความกดดันและเจ็บปวดอีกประการหนึ่งที่ผู้ต้องขังได้รับ

๓. การถูกจำกัดด้านความสัมพันธ์ทางเพศ การถูกจองจำ หมายถึงการที่ผู้ต้องขังถูกตัดขาดจากเพศตรงข้าม โดยเฉพาะการถูกตัดขาดจากการมีเพศสัมพันธ์ และการคบหาสมาคมกับเพศตรง

^๓นักทฤษฎี จิตสว่าง, การศึกษาผลกระทบของระบบสังคมในเรือนจำต่อผู้ต้องขัง, รายงานการวิจัย, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๒๙.

ข้ามติดต่อกันเป็นเวลานาน จึงทำให้ผู้ต้องขังได้รับความกดดัน ความกดดันที่ว่านี้มีได้เกิดจากการขาดการตอบสนองความต้องการทางเพศเท่านั้น แต่เป็นทางด้านจิตใจซึ่งเกิดจากการที่ต้องอยู่ร่วมกันเพศเดียวกัน ทำให้ผู้ต้องขังเกิดความวิตกกังวลว่า ความเป็นชายของเขากำลังถูกคุกคาม ทั้งการช่วยวนให้เขาหันเหไปสู่ความสัมพันธ์แบบรักร่วมเพศ หรือถูกข่มขืนโดยผู้ชายด้วยกันก็ตาม ความวิตกกังวลเหล่านี้แทบจะไม่บังเกิดขึ้นในโลกที่มีสตรี แต่ในเรือนจำเป็นโลกของผู้ชายเพศเดียว ทำให้พวกเขาไม่แน่ใจว่าจะเกิดความต่างพร้อยกับพวกเขาขึ้นมาเมื่อไหร่

๔. การถูกจำกัดด้านอิสรภาพ ผู้ต้องขังได้รับความกดดันจากการถูกจำกัดด้านเสรีภาพ เพราะพวกเขาต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ และคำสั่งของเจ้าพนักงานที่คอยควบคุมการเคลื่อนไหวของพวกเขา อยู่ทุกเวลาการตรวจตราเฝ้าดูทุกฝีก้าว การตรวจตราจดหมาย การกำหนดให้กินเป็นเวลา นอนเป็นเวลา การเข้าแถวไปทำงาน และการห้ามนำอาหารเข้าไปในห้องนอน เป็นต้น กฎเกณฑ์คำสั่งเหล่านี้ทำให้พวกเขา รู้สึกว่าถูกจำกัดอิสรภาพ แต่สิ่งที่ทำให้พวกเขาเกิดความกดดันก็คือ การไม่มีเหตุผลของกฎเกณฑ์หรือระเบียบต่างๆ ในหลายๆ เรื่อง ซึ่งจะหาคำอธิบายไม่ได้ และเจ้าหน้าที่ก็มักจะปฏิเสธที่จะอธิบายคำตอบที่ผู้ต้องขังจะได้รับก็คือ “มันเป็นกฎของเรือนจำ” ผู้ต้องขังไม่ทราบว่าจะทำไมเจตนาหมายถึงล่าช้า ทำไมจึงไม่รับสิ่งของที่ส่งมาถึง และทำไมจึงต้องมีกฎเกณฑ์เรื่องนั้นเรื่องนี้ ผลก็คือผู้ต้องขังจะเกิดความรู้สึกว่า ตัวเขาถูกจำกัดทุกสิ่งทุกอย่างและทำให้เกิดความรู้สึกสิ้นหวัง อ่อนแอ และช่วยตัวเองไม่ได้ นับเป็นความกดดันทางจิตใจที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดทรมานมากกว่าความกดดันทางร่างกายเสียอีก

๕. การถูกจำกัดทางด้านความปลอดภัย การที่ผู้ต้องขังอยู่ร่วมกับผู้ต้องขังอื่นๆ ซึ่งแต่ละคนมีประวัติอาชญากรร้ายๆ มาทั้งสิ้น ทำให้เกิดความวิตกกังวลว่า ตนอาจถูกกลั่นแกล้ง ลักขโมย ทำร้ายฆาตกรรม หรือข่มขืนได้สักวันหนึ่ง พวกเขาเชื่อว่าในวันหนึ่งข้างหน้าพวกเขาจะถูก “ทดสอบ” จากพวกเจ้าถิ่นหรือคนเก่ากว่าจะอยู่ในคุกต่อไปในฐานะผู้แข็งแกร่งหรือผู้อ่อนแอ ในบรรยากาศของการแข่งขันกันเป็นเจ้าในเรือนจำผู้ชนะจะใช้กำลังข่มขู่ผู้แพ้หรือผู้อ่อนแอกว่า ในขณะที่เจ้าหน้าที่ให้การดูแลไม่ทั่วถึง จึงทำให้ผู้ต้องขังเกิดความวิตกว่าสักวันหนึ่ง เขาจะต้องประสบกับการทำร้าย พวกเขา รู้สึกว่าพวกเขาสูญเสียหลักประกันในด้านความปลอดภัยทั้งสิ้น ความเจ็บปวดที่ผู้ต้องขังได้รับอันเนื่องมาจากการถูกจำกัดในด้านต่างๆ ทั้ง ๕ ด้านนั้น มิใช่แต่จะเป็นความเจ็บปวดทางด้านร่างกายเท่านั้น แต่ความเจ็บปวดที่สำคัญคือ ความกดดันทางจิตใจที่ผู้ต้องขังได้จากการถูกจำกัดดังกล่าว อันเป็นผลทำให้ผู้ต้องขังเกิดความรู้สึกไม่สบายใจ เบื่อหน่าย เหนงา กลัว และเกิดความเครียดในจิตใจ จนทำให้ผู้ต้องขังหาทางออกในการปรับตัว เพื่อที่จะระบายความเจ็บปวดดังกล่าวโดยการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับข้อจำกัดต่างๆ ของเรือนจำ จากการถูกจำกัดในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้ต้องขัง ทำให้ผู้ต้องขังเกิดความกดดัน ความรู้สึกต่างๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการระบายออก หรือหาทางออก จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปรับตัวของผู้ต้องขัง ซึ่งแนวทางการปรับตัวของผู้ต้องขังแต่ละคนไม่เหมือน

กัน ซึ่งขึ้นอยู่กับบุคลิกลักษณะนิสัย อารมณ์ พื้นเพเดิม และประสบการณ์ก่อนเข้าเรือนจำของแต่ละคน รวมไปถึงสภาพเรือนจำที่ถูกจองจำเป็นตัวที่จะทำให้ผู้ต้องขังมีการปรับตัวที่แตกต่างกันออกไป

๓. แนวคิดเกี่ยวกับโทษประหารชีวิต

ประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๑๙ โทษประหารชีวิต หมายถึง โทษที่รุนแรงที่สุดซึ่งกฎหมายกำหนดว่า ผู้ใดต้องโทษประหารชีวิตให้ดำเนินการด้วยวิธีการฉีดยาหรือสารพิษเสียชีวิต (ความเดิมในมาตรา ๑๙ ถูกยกเลิกโดยมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับที่ ๑๖) พ.ศ.๒๕๔๖ และให้ใช้ความใหม่แทนที่พิมพ์ไว้)

ศิริประภา รัตตัญญู ให้คำจำกัดความว่า โทษประหารชีวิตเป็นโทษสูงสุดที่กฎหมายกำหนดไว้เพื่อมุ่งกระทำต่อชีวิตนักโทษ โทษประหารชีวิต (Death Penalty) ถือเป็นมาตรการการลงโทษที่เก่าแก่และรุนแรงที่สุดซึ่งได้มีการบังคับใช้ในหลายประเทศมาตั้งแต่สมัยโบราณเป็นเวลาหลายศตวรรษแล้ว เป็นการกำจัดผู้กระทำความผิดออกจากสังคมอย่างเด็ดขาด ส่วนวิธีการในการลงโทษประหารชีวิตที่ใช้ในแต่ละสังคมขึ้นอยู่กับค่านิยมของสังคมแต่ละท้องถิ่นและตามกาลเวลา^๔

จากคำจำกัดความโทษประหารชีวิต (Death Penalty) สรุปว่า โทษประหารชีวิตเป็นโทษทางอาญาสูงสุด ซึ่งเป็นมาตรการลงโทษที่บังคับใช้ตั้งแต่อดีตมีความเก่าแก่ และมีความรุนแรงที่สุด โดยมีรูปแบบของการลงโทษที่แตกต่างกันไปตามยุคสมัย หรือสภาวะทางสังคม

๔. แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว และกระบวนการปรับตัว

การปรับตัวเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนจะต้องประสบอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากสังคมมนุษย์นั้นอยู่ภายใต้สภาวะสังคมที่ซับซ้อน และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งด้านโครงสร้าง รูปแบบองค์ประกอบทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม มนุษย์จำเป็นต้องหาทางออกหรือหาวิธีแก้ปัญหาสาเหตุของการปรับตัวทางสังคมมาจากมนุษย์ เพราะทุกคนมีความปรารถนาที่จะดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในสังคม ความปรารถนาดังกล่าวนี้ทำให้มนุษย์ต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการกับสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง และสังคม โดยมีให้ความหมายเรื่องการปรับตัวดังต่อไปนี้

^๔ ศิริประภา รัตตัญญู, กระบวนการสู่การกระทำความผิดในคดีฆาตกรรมของนักโทษประหาร, วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๕๐

Logan^๕ ได้กล่าวถึงการปรับตัวทางสังคม หมายถึงความสามารถในการจัดการกับสิ่งแวดล้อม และสิ่งเร้าที่ไม่เหมาะสมกับมนุษย์ การปรับตัวนี้ดำเนินมาตลอดชีวิตของมนุษย์นับตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงวันสิ้นสุดชีวิต ความสามารถในการปรับตัวทำให้มนุษย์มีความแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ยังมีความเจริญเท่าไรการปรับตัวก็ยังมีมากเท่านั้น ในการปรับตัวของมนุษย์นั้น รวมถึงกลไกทางสังคมซึ่งเป็นการปรับตัวของแต่ละบุคคลหรือแต่ละกลุ่มที่จะปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมหรือนิสัย วิธีการดำรงชีวิต หรือทั้งสามอย่าง เพื่อให้สามารถมีชีวิตอยู่และได้รับการตอบสนองตามที่แต่ละบุคคลต้องการ

Hurlock^๖ ได้ให้ความหมายการปรับตัวทางสังคมว่าเป็นความสำเร็จของบุคคลในการปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มบุคคลต่างๆ ได้ คนที่ปรับตัวได้ดีจะเรียนรู้ทักษะทางสังคม เช่นความสามารถในการเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นทั้งกลุ่มเพื่อนและคนแปลกหน้าและจะพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อสังคมด้วย โดยผ่านหลักเกณฑ์ดังนี้

๑. การแสดงออกที่เหมาะสม (Overt performance) คือมีการแสดงออกที่เหมาะสมเป็นไปตามคาดหวังของกลุ่ม ซึ่งจะทำให้ได้รับการยอมรับจากกลุ่ม

๒. การปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มต่างๆ (Adjust to different groups) คือ สามารถปฏิบัติตัวเข้ากับบุคคลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่เป็นผู้ใหญ่กว่า หรือเพื่อนๆ

๓. ทัศนคติต่อสังคม (Social attitudes) คือมีทัศนคติที่ดีต่อบุคคลต่างๆ ต่อการเข้าร่วมสังคมและต่อบทบาทของตนเองในสังคม

๔. ความพึงพอใจในตนเอง (Personal satisfaction) คือมีความพึงพอใจในบทบาทของตนเองทั้งในการเป็นผู้นำและผู้ตาม

พจนานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา^๗ ได้ให้ความหมายของการปรับตัวทางสังคม (social adjustment) คือการที่บุคคลปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ ในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่จะต้องมีการติดต่อสัมพันธ์ หรือเกิดการแข่งขันกับคนในสังคมจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้ โดยการปรับปรุงไม่ให้เกิดความขัดแย้งจนถึงต้องแตกกลุ่มกัน แม้แต่ละคนอาจจะมึนสับสนใจคอหรือผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน

^๕ Logan, P., **Principles of practice for the acute care nurse practitioner**, (Stanford : Appleton & Lange, 1999).

^๖ Hurlock. Elizabeth B. **Child development**, 6th ed., (Auckland : McGraw - Hill International Book, 1984).

^๗ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน), ๒๕๕๙.

โสภา ชูพิกุลชัย^๘ กล่าวว่า การปรับตัว หมายถึง ความสามารถในการเผชิญกับปัญหาต่างๆ ความเป็นอยู่โดยต้องคำนึงถึงความเป็นจริงต่างๆ นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้ที่สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขภายใต้กฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคมสมาคมต่างๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นต้น

สุรางค์ จันทร์เอม^๙ ให้ความหมายของการปรับตัวว่า หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายปลายทางในสิ่งแวดล้อมของตน มนุษย์ทุกคนจะต้องมีการปรับตัวด้วยกันทั้งสิ้น แต่แต่ละคนจะมีแบบแผนในการปรับตัวแตกต่างกันออกไป เพื่อตอบสนองความต้องการของตน นอกจากจะตอบสนองความต้องการทางร่างกายแล้วยังตอบสนองความต้องการทางสังคมอีกด้วย ในด้านอารมณ์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อมนุษย์ได้รับในสิ่งที่ตนต้องการแล้ว ความตึงเครียดต่างๆ ก็ผ่อนคลายลงไปได้

อุทัย หิรัญโต^{๑๐} กล่าวว่า การปรับตัว หมายถึง การปรับปรุงตัวเพื่อความอยู่รอดของตนเองเพื่อความปลอดภัยและพึงพอใจของตนเอง และผู้อื่น ในทางสังคมวิทยานั้นการปรับตัวของมนุษย์ หมายถึงการปรับปรุงตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของสังคมต่างๆ ทั้งให้สัมพันธ์ภาพอันดีกับคนอื่นในสังคม

๔.๑ กระบวนการปรับตัว

กระบวนการปรับตัวของมนุษย์นั้น ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (socialization) ซึ่งเป็นฐานของการสร้างรูปแบบ ประสบการณ์ทางสังคมและอุดมคติของบุคคล เป็นการเตรียมคนเข้าสู่สังคมใหญ่ คนไม่ได้เกิดขึ้นด้วยความรู้สึกของตัวเอง แต่เกิดขึ้นผ่านการปะทะสังสรรค์กับคนอื่น การปรับตัวจึงเกิดขึ้นให้เข้ากับความคิดของผู้อื่น และแสดงพฤติกรรมโดยตรงกัน วิธีทางซึ่งพบกับการคาดหวังของผู้อื่น ซึ่งเป็นการเรียนรู้ทางสังคม เป็นการพัฒนาความสามารถของมนุษย์และได้มาซึ่งบุคลิกภาพและเอกลักษณ์ของตน ซึ่งเกิดขึ้นทันทีทันใดหลังจากการดำเนินต่อเนื่องตลอดช่วงอายุ การเรียนรู้ทางสังคมเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ วัฒนธรรม เป็นเครื่องมือ ซึ่งมนุษย์ใช้ในการประเมินสังคมและช่วยให้ปัจเจกบุคคลปรับตัวต่อปัญหาการดำเนินชีวิต^{๑๑} กระบวนการปรับตัวแบ่งออกได้ ๒ อย่างคือ

^๘โสภา ชูพิกุลชัย, **จิตวิทยาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา), ๒๕๒๘.

^๙สุรางค์ จันทร์เอม, **สุขวิทยาจิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต), ๒๕๒๗.

^{๑๐}อุทัย หิรัญโต, **สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา - มานุษยวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์), ๒๕๔๖.

^{๑๑}กนกวรรณ ทองมาก, "การทำแท้งและการจัดการสุขภาพสำหรับผู้ป่วยทำแท้งในบริบทวัฒนธรรมไทย", **วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต**, (คณะรัฐศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

๑. ระดับของกระบวนการปรับตัว เป็นกระบวนการปรับตัวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล แบ่งออกได้ ๒ ระดับคือ

๑.๑ การปรับตัวที่เราปรับตัว สามารถกระทำได้ ๒ ทาง

๑.๑.๑ โดยการเพิ่มความพยายามให้มากขึ้น เพื่อเอาชนะอุปสรรคหรือความยุ่งยากต่างๆ ที่เกิดขึ้น และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วาง

๑.๑.๒ โดยการเปลี่ยนเป้าหมายที่ตั้งไว้หากว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้สูงเกินไป หรือเป้าหมายที่บุคคลนั้นทราบหรือตระหนักว่า เขาไม่สามารถจะบรรลุเป้าหมายนั้นได้ เขาก็จะเปลี่ยนเป้าหมายใหม่

๑.๒ การปรับตัวที่กระทำไปโดยไม่รู้ตัว อาจกล่าวได้ว่าเป็นทางออกอย่างหนึ่งของบุคคล เมื่อเกิดความคับข้องใจ ความขัดแย้งในใจ หรือเมื่อเผชิญปัญหาแล้วแก้ไขปัญหาไม่ได้ เขาก็จะหาทางออกด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งซึ่งกลวิธีในการปรับตัวในลักษณะดังกล่าวนี้เรียกว่า “กลไกทางจิต” (Mental Mechanism) หรือ “กลไกการป้องกันตัว” (Self Defense Mechanism) การใช้กลไกดังกล่าวเพื่อรักษาหรือคุ้มครอง หน้า หรือศักดิ์ศรีของตนเอง หรือเพื่อป้องกันตนเองไม่ให้เกิดความวิตกกังวลเพื่อความสบายใจของตน

๒. ลักษณะของกระบวนการปรับตัว แบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะคือ

๒.๑ การปรับตัวที่สมบูรณ์เป็นการปรับตัวที่บุคคลประสบปัญหา หรืออุปสรรคต่างๆ แล้วสามารถแก้ปัญหาได้แล้วทำให้ตนเองเกิดความสบายใจไม่มีข้อข้องใจหรือสงสัยเหลืออยู่เลย

๒.๒ การปรับตัวที่ไม่สมบูรณ์เป็นการปรับตัวที่บุคคลประสบปัญหาหรืออุปสรรคแล้วไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ แต่เขาก็มีวิธีจะทำให้ความเครียดภายในจิตใจหรือความกระวนกระวายลดลงได้บ้าง แต่ร่องรอยของความไม่สบายใจยังคงมีอยู่ การปรับตัวแบบนี้จึงเป็นการปรับตัวที่ไม่สมบูรณ์และการปรับตัวแบบนี้จะอาศัยกลไกทางจิตหรือกลไกป้องกันตนเอง

นักโทษประหารชีวิตต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อม ที่เป็นสิ่งคมใหม่ในเรือนจำ ซึ่งมีความแตกต่างจากสภาพแวดล้อมจากสังคมภายนอกอย่างสิ้นเชิง การต้องมาอยู่ในบริเวณจำกัด ภายในกำแพงสี่เหลี่ยมล้อมรอบ ถูกตัดความสัมพันธ์กับโลกภายนอก ขาดการติดต่อกับญาติมิตร ครอบครัวอย่างอิสระ ความรู้สึกโดดเดี่ยว การสูญเสียอิสรภาพ ความต้องการสิทธิต่าง ๆ ถูกจำกัดความเคลื่อนไหวไม่สามารถไปไหนมาไหนได้ตามความพอใจ และสิ่งสำคัญ คือ การถูกตีตราว่าเป็น “นักโทษ” และเป็น “นักโทษประหารชีวิต”

๕. แนวทางการประยุกต์ใช้ศีล ๕ ในการดำเนินชีวิตของนักโทษประหารชีวิต

เมื่อทุกคนที่กระทำความผิดจนศาลตัดสินให้เป็นนักโทษประหารชีวิต นับจากนาฬิกาที่ศาลตัดสินให้ประหารชีวิตนั้นคือเวลาที่เราหมดอิสรภาพในความเป็นมนุษย์ นักโทษจะต้องได้ในสิ่งที่ไม่ปรารถนา คือตรวนที่ข้อเท้าทั้งสองข้าง เมื่อเดินทางมาถึงเรือนจำประการแรกนักโทษจะถูกตีตรวน และจะอยู่กับนักโทษผู้นั้นไปจนกว่าจะถูกศาลตัดสินให้เหลือโทษตลอดชีวิต หรือได้รับอภัยโทษเหลือตลอดชีวิต อิสรภาพทางร่างกายจิตใจหมดไปพร้อมกับคำสิ้นของศาล หมดการยอมรับจากสังคมรอบข้าง ต้องร่วมชะตากรรมกับนักโทษด้วยกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่นักโทษที่อยู่ก่อนไม่พึงปรารถนา เพราะต้องมาแย่งที่กินที่นอนที่พักอาศัยซึ่งก็มีน้อยอยู่แล้ว และที่สำคัญไม่ใช่ญาติไม่รู้จักและบางคดีไม่เป็นที่ยอมรับของนักโทษด้วยกัน เช่น ช่มชู้เด็กแล้วฆ่าให้ตาย เป็นต้น

นับตั้งแต่ก้าวแรกที่เข้าสู่เรือนจำอิสรภาพความเป็นมนุษย์จะหมดไปกับการก้าวเท้าเข้าสู่เรือนจำจากคนที่เคยรักก็เริ่มเห็นห่าง เช่น ภรรยาสามีของตนเอง เริ่มเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปเรื่อย ๆ เพราะไม่มีใครจะเอาชีวิตมาจมอยู่กับการรอคอยที่เลื่อนลอย เพราะไม่รู้ว่าจะมีโอกาสได้ออกมาใช้ชีวิตร่วมกับเขาได้เมื่อไร แต่จะได้รับความรักความเห็นใจจากพ่อแม่ นักโทษทุกคนต้องช่วยเหลือตัวเอง ต้องปรับตัวให้เข้ากับนักโทษด้วยกันและสิ่งแวดล้อมรอบตัว ต้องปรับกาย วาจา ใจ ให้เข้ากับระเบียบปฏิบัติ กฎกติกา มารยาทของเรือนจำ ประพฤติตามตารางเวลาที่ทางเรือนจำกำหนดไว้ ต้องเริ่มปรับตัวตั้งแต่การถอดกางเกงออกจากโซ่ตรวนอย่างไร การทำความสะอาดโซ่ตรวนต้องถือเป็นกิจวัตรที่ต้องทำทุกวัน ความเหงา ความว้าเหว การหมดอาลัยตายอยากในชีวิตเริ่มเข้ามาสู่สมองของนักโทษ มองไม่เห็นอนาคตของตัวเอง บางครั้งคิดฆ่าตัวตายเพื่อให้พ้นจากโลกนี้ไปจะได้ไม่ต้องทนทรมาน บางคนถึงกับคลุ้มคลั่งขาดสติ

การห้ามจิตเพื่อที่จะรักษาศีลให้บริสุทธิ์ในแต่ละครั้งนั้น จะเป็นการขัดเกลา หรือปรับสภาพจิต ให้ประณีตขึ้นจากความหยาบกระด้างของกิเลสตัวใด ก็ขึ้นกับว่ากิเลสที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า ที่พยายามครอบงำจิตใจให้ทำผิดศีลข้อนั้นในครั้งนั้น เป็นกิเลสตัวใดนั่นเอง การห้ามจิตในครั้งนั้น ก็จะเป็นการป้องกันกำหนัดการพอกพูนขึ้นของกิเลสตัวนั้น และในระยะยาวก็จะทำให้กิเลสตัวนั้นๆ อ่อนกำลังลง แต่โดยรวมแล้วการห้ามจิตแต่ละครั้ง ก็ย่อมจะทำให้จิตประณีตขึ้นด้วยกันทั้งนั้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็คือ จะไม่ทำให้จิตหยาบกระด้างมากขึ้นไปอีก

หากแต่ว่านักโทษทุกคนที่ร่วมชะตากรรมเดียวกันจะเห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือเอื้อจุนกันตามอัธยาศัยการลอบโยนให้กำลังใจกันและกัน ประพฤติตนตามหลักศีล ๕ ที่เราเคยละเว้นไม่ปฏิบัติตามจนต้องเข้ามาใช้ชีวิตอยู่เรือนจำนี้เพื่อให้ใช้ชีวิตอยู่ในเรือนจำได้อย่างปกติสุข ดังนี้

๑) ปาณาติบาต ใช้ชีวิตอยู่ด้วยความเมตตากรุณาต่อกัน ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ละเมิด ไม่คุกคามต่อชีวิตของผู้อื่น สัตว์อื่น ด้วยตัวเอง และไม่ใช้ให้ใครละเมิด เพราะเรารู้แล้วว่าการ

ฆ่า การเบียดเบียนผู้อื่นมีผลทำให้เราต้องมาประสบชะตากรรมอยู่เช่นนี้ ทั้งนี้ด้วยความตระหนักรู้เป็นอย่างดีว่า ทั้งตัวเราเองและผู้อื่น สัตว์อื่น ต่างก็รักตัวกลัวตาย รักสุขเกลียดทุกข์เช่นเดียวกัน เรารักตัวเองฉันใด คนอื่น สัตว์อื่น ก็รักตัวเองฉันนั้นเหมือนกัน เพื่อให้ชีวิตของข้าพเจ้าเป็นชีวิตที่ไม่เบียดเบียน ทำร้ายใคร ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

๒) อทินนาทาน ใช้หลักพอเพียงตามมีตามได้ ด้วยการเห็นสังจธรรมของตนเองและเพื่อนผู้ต้องชังด้วยกันว่าการดูเอาสิ่งของ ๆ ผู้อื่นมาเป็นของตนนั้นมีโทษทำให้เราต้องประสบชะตากรรมเช่นทุกวันนี้ เราจะไม่ละเมิดต่อทรัพย์สิน และกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น ด้วยตัวเอง และไม่ใช้ให้ใครละเมิด ทั้งนี้ด้วยความตระหนักรู้เป็นอย่างดีว่า ทรัพย์สินของใครใคร่รัก ของของใครใคร่หวง เรารักและหวงแหนในทรัพย์สินของเราฉันใด คนอื่น สัตว์อื่น ก็รักและหวงแหนในทรัพย์สินของเขาฉันนั้น เมื่อทรัพย์สินของเราถูกขโมยหรือพลัดพรากจากเราไป เราย่อมทุกข์ฉันใด คนอื่น สัตว์อื่นก็ย่อมทุกข์ฉันนั้นเหมือนกัน

๓) กาเมสุมิจจาร การกามสังวร การเป็นผู้ต้องชังจะไม่มีโอกาสได้มีเพศสัมพันธ์กับเพศตรงข้ามได้จึงทำให้นักโทษหลายคนเบี่ยงเบนทางเพศ ไปมีเพศสัมพันธ์กับเพศเดียวกันซึ่งผิดต่อหลักศีลธรรม และมีการแก่งแย่งกันจนเป็นเหตุให้ทะเลาะวิวาท ถึงกับฆ่ากันตายไปก็มี

๔) มุสาวาท จะไม่กล่าววาจาที่ปราศจากสติอันเป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แก่สังคม แก่ประเทศ และแก่มวลมนุษยชาติ และทุกครั้งที่ถูก ข้าพเจ้าจะพยายามหลีกเลี่ยงการกล่าวคำพูดที่เป็นคำโกหก คำหยาบคาย คำเพื่อเจ้า คำส่อเสียด คำยุให้แตกความสามัคคี แต่จะพยายามพูดถ้อยคำที่เป็นความจริง เป็นประโยชน์ เป็นสิ่งที่มีหลักฐาน เป็นถ้อยคำประสานสามัคคี และเป็นถ้อยคำที่สอดคล้องกับกาลเทศะ ประการสำคัญที่สุด ทุกถ้อยคำที่เปล่งออกมาจากการเจริญสติอย่างดีที่สุด โดยเลือกพูดแต่ถ้อยคำที่เป็นความจริง เป็นประโยชน์ เป็นสิ่งที่มีหลักฐาน เป็นถ้อยคำประสานสามัคคี และเป็นถ้อยคำที่สอดคล้องกับกาลเทศะ ประการสำคัญที่สุด ทุกถ้อยคำที่เปล่งออกมาจะต้องประกอบด้วยจิตเปี่ยมเมตตาเสมอ ทั้งนี้เพราะตระหนักรู้เป็นอย่างดีว่า การเปล่งวาจาที่ปราศจากสติ และขาดความรับผิดชอบนั้น เป็นสาเหตุแห่งความเข้าใจผิด เป็นต้นทางของความหม่นหมองครองทุกข์สำหรับผู้ถูกพาดพิง เป็นที่มาของการทำลายเพื่อนมนุษย์ให้แตกความสามัคคี ก่อให้เกิดความเกลียดชัง ปลุกฝังทัศนคติในแง่ลบ และอาจลุกลามเป็นสงครามระหว่างมนุษยชาติได้ทุกเมื่อ

๕) สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา ในปัจจุบันต้องถือว่าสิ่งที่ทำให้เราขาดสติ ของมีเงินเมาทุกชนิดรวมทั้งยาบ้า และเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ และหรือสิ่งเสพติดทุกชนิด ที่เมื่อดื่มแล้วจะทำให้ประมาทขาดสติ อันเป็นการสูญเสียปกติภาพแห่งความเป็นมนุษย์ ทั้งนี้เพราะตระหนักเป็นอย่างดีว่า การดื่มสุรา หรือเครื่องดื่มที่ประทุษร้ายต่อสติสัมปชัญญะใดๆ และการเสพสิ่งเสพติดทุกชนิดนั้น เป็นประทุษแห่งความเสื่อมสุขภาพ เสื่อมสติสัมปชัญญะ เสื่อมทรัพย์ เสื่อมเกียรติภูมิชื่อ

เสียง เสียงต่อการทะเลาะวิวาทุ่นวาย อันเป็นอันตรายทั้งต่อชีวิตและต่อครอบครัว หรือในบางกรณี อาจเป็นอันตรายลุกลามกว้างไกลต่อความสุขและสวัสดิภาพของสังคมโดยรวม

การทำผิดศีลแต่ละครั้ง ก็คือการยอมให้กิเลสสามารถครอบงำจิตใจได้อย่างเต็มที่ จนถึงขั้นส่งผลให้มีการแสดงออกทางกายหรือทางวาจานั้นเอง ดังนั้น การทำผิดศีลแต่ละครั้ง จึงทำให้จิตหยาบกระด้างขึ้น ตามลักษณะของกิเลสที่ครอบงำจิตอยู่นั้น ถ้ายิ่งทำผิดศีลมากครั้ง และบ่อยครั้งมากขึ้นเท่าไร จิตก็จะยิ่งหยาบกระด้างขึ้นไปเรื่อยๆ เมื่อจิตหยาบกระด้างขึ้น ก็ทำให้สามารถทำผิดได้รุนแรงมากขึ้นไปเรื่อยๆ ซึ่งก็จะส่งผลให้จิตหยาบกระด้างหนักขึ้นไปอีก เป็นวังวนพอกพูนไม่รู้จบสิ้น ปัจจุบันในเรือนจำทุกแห่งจะมีวิธีช่วยให้นักโทษให้คลายความเครียด และใช้ชีวิตให้เกิดประโยชน์ดีกว่าไปนั่งระทมทุกข์ เช่น การศึกษา การประกอบอาชีพ เป็นต้น การศึกษา มีให้เรียนทั้งระดับประถมศึกษาถึงระดับปริญญา และการเรียนธรรมศึกษาทุกระดับ มีชมรมผู้สูงอายุได้พบปะพูดคุยกันเพื่อให้คลายความทุกข์ การสวดมนต์ไหว้พระทุกวันทั้งเช้าเย็น การปฏิบัติธรรมในภาคปกติและภาคพิเศษคือเนื่องในวันสำคัญของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์การศึกษาพระธรรมคำสอน การลงมือปฏิบัติตามหลักศาสนา ทำให้จิตสงบระงับจากความทุกข์ สามารถใช้ชีวิตได้ตามปกติมองเห็นความหวังในชีวิต ลืมอดีตที่ผ่านมาใช้ชีวิตที่มีอยู่น้อยนิดนี้ให้เกิดประโยชน์ นักโทษบางคนอยู่นอกเรือนจำไม่เคยปฏิบัติธรรมเลย โดยอ้างว่าไม่มีเวลาต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ ตอนนี้ไม่ต้องหาเลี้ยงชีพแล้วจึงหันมาปฏิบัติธรรม เมื่อปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาการประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีล ๕ ก็สะดวกมากขึ้น เพราะกายวาจา ใจสงบระงับลงได้ดังจะเห็นได้จากการที่นักโทษสามารถสมาทานศีล ๕ ได้เป็นส่วนมาก

๖. บทสรุป

การปรับตัว ปรับใจ เตรียมตัว เตรียมใจให้ยอมรับกับสภาพการเป็นนักโทษประหารชีวิต การถูกตราหน้าว่าเป็นนักโทษ นับตั้งแต่ว่าเข้าสู่วังต้องอยู่ในเรือนจำ ซึ่งเป็นสถานที่ที่แตกต่างกับสังคมภายนอกอย่างสิ้นเชิง การขาดอิสรภาพ การต้องพลัดพรากจากครอบครัว ญาติสนิท การไม่รู้ชะตากรรมที่จะเกิดในภายภาคหน้า ปัญหาเหล่านี้ล้วนแต่สร้างความกดดัน ความเครียดให้เกิดแก่นักโทษประหารชีวิตทั้งสิ้น การปรับตัวจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับนักโทษประหารชีวิต ใช้เป็นกลไกในการป้องกันตนเอง เพื่อลดความขัดแย้ง ความวิตกกังวลความเครียด และความคับข้องใจต่างๆ ที่กำลังประสบอยู่ ทำให้สามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ได้ จนสามารถใช้ชีวิตประจำวันได้ตามปกติ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย พ.ศ. ๒๕๔๙**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

สุรางค์ จันทร์เอม. **สุขวิทยาจิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๗.

โสภาก ชูพิกุลชัย. **จิตวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘.

อุทัย หิรัญโต. **สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา – มานุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖.

(๒) เอกสารอื่นๆ :

กนกวรรณ ทองมาก. “การทำแท้งและการจัดบริการสุขภาพสำหรับผู้ป่วยทำแท้งในบริบทวัฒนธรรมไทย”.

วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต. คณะรัฐศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

จารุวรรณ รังลิมนตุชาติ. “การป้องกันตัวของผู้ต้องขังเข้าใหม่ในเรือนจำพิเศษกรุงเทพมหานคร ศึกษากรณีเรือนจำพิเศษกรุงเทพ”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

นัทธี จิตสว่าง. การศึกษาผลกระทบของระบบสังคมในเรือนจำต่อผู้ต้องขัง. **รายงานการวิจัย**. คณะ

สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙.

_____. **หลักทฤษฎีวิทยา : หลักการวิเคราะห์ระบบงานราชทัณฑ์**. กรุงเทพมหานคร : สถาบัน

พัฒนาข้าราชการราชทัณฑ์, ๒๕๔๑.

ศิริประภา รัตตัญญู. “กระบวนการสู่การกระทำผิดในคดีฆาตกรรมของนักโทษประหาร”.

วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,

๒๕๕๐.

สุพจน์ สุทธา. "ปัจจัยที่ทำให้ผู้ต้องขังเข้าร่วมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ : ศึกษาเฉพาะกรณีเรือนจำกลางสมุทรปราการ". **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยหัวเฉียว, ๒๕๓๙.

๒. ภาษาอังกฤษ

Herbert Blumer. **Symbolic Interaction : Perspective and Method**. NJ : Prentice-Hall, 1969.

Hurlock. Elizabeth B. **Child development**. 6th ed.. Auckland : McGraw – Hill International Book, 1984.

Logan, P.. **Principles of practice for the acute care nurse practitioner**. Stanford : Appleton & Lange, 1999.

พุทธปัญญา : วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ สู่การประยุกต์ใช้

Buddhist Wisdom : Transformation of Yonisomanasikāra into Applying

แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม

Maechee Sunantha Reanglaem

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจ ๔ ด้วย พุทธิปัญญา คือพระปัญญาของผู้รู้หรือที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการเพื่อประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ เพื่อการปรับเปลี่ยนชีวิตของมนุษย์จากมิจฉาทิฏฐิมาเป็นสัมมาทิฏฐิ

บทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอว่า มนุษย์ต้องมีวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือวิธีคิดแบบพุทธปัญญา การที่มนุษย์จะเปลี่ยนชีวิตของตนจากแง่ลบเป็นแง่บวกได้นั้น มนุษย์ต้องเริ่มปรับเปลี่ยนที่ความคิดของตนเองก่อน ดังข้อความที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นประธาน สำเร็จแล้วด้วยใจ” กล่าวคือ คำพูดหรือการกระทำใดๆ ย่อมมีใจเป็นตัวนำ ย่อมสำเร็จด้วยใจ ถ้าใจเศร้าหมองแล้ว การที่ทำหรือคำที่พูดย่อมชั่วตาม

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ ความคิดอย่างมีระบบเพื่อการประยุกต์ใช้กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ในระดับโลกีย์ ย่อมปรับเปลี่ยนชีวิตที่มีพฤติกรรมจากพาลชนมาเป็นกัลยาณชน และในระดับโลกุตระ ย่อมปรับเปลี่ยนชีวิตจากปุถุชนมาเป็นอริยชน

Abstract

The Buddha attained Enlightenment by discovering the Four Noble Truths through Buddhist Wisdom, an awakened one's wisdom which occurs as a result of analytical thinking, for the sake of all the beings and for leading humans' lives into the right view.

The purpose of this article is to present the idea how an analytical thinking, a thinking through Buddhist Wisdom, can lead human beings to a better life. In order to achieve a better life, one must first develop one's mind as *"Mind is the forerunner of all things, Mind is their Chief, and they are mind-made. If one speaks or acts with an impure mind, then unhappiness/suffering follows him,"*

In Buddhism, an analytical thinking is a thinking process through systematic attention which is later transformed into action through the Threefold Learning; morality, concentration and wisdom. At the mundane state, it can change the world into a favorable one whereas at the higher state, called super mundane state, it can change the lineage of normal human beings into noble individuals.

๑. บทนำ

การอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนาเป็นผลสืบเนื่องมาจากการตรัสรู้ด้วยพุทธปัญญาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพระปัญญายิ่งกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีเป้าหมายเพื่อการรู้แจ้งสรรพสิ่งตามความเป็นจริงที่เรียกว่าโลกุตตรปัญญา ย่อมสามารถปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์จากปุถุชนสู่ความเป็นอริยชนได้โดยอาศัยกัลยาณมิตร (ปรโตโฆสะ) ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกเพื่อก่อให้เกิดศรัทธาและบูรณาการกับปัจจัยภายใน คือ ศีล สมาธิ โยนิโสมนสิการ จนเกิดสัมมาทิฐิ คือปัญญาเห็นชอบ ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เกิดพัฒนาการจากโลกียปัญญาไปสู่โลกุตตรปัญญา คือ ปัญญาที่มีการรู้แจ้งสภาวะธรรมเป็นลักษณะ มีการทำลายความมืดคือโมหะอันปกปิดสภาวะธรรมเป็นหน้าที่ มีความไม่หลงเป็นผลปรากฏ

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดอย่างพุทธปัญญาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นการพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลย่อมมีประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติมาก เพราะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ตลอดเวลาและทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ความรู้สึกเมตตา กรุณาและความเสียสละ เป็นต้น จะเป็นผลดีต่อการปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์เพื่อความเจริญงอกงาม

ของตน ผู้ใดก็ตามเมื่อเข้าใจหลักธรรมนี้แล้ว สามารถใช้โยนิโสมนสิการแก้ไขการกระทำของตนได้ แม้แต่ทัศนคติและจิตนิสัยที่ไม่ดีที่สั่งสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ (๑) โยนิโสมนสิการแบบปลูกปัญญามุ่งให้เกิดความรู้แจ้ง ตามสภาวะนั้นที่การขจัดอวิชชาเป็นฝ่ายวิปัสสนา มีลักษณะเป็นการส่องสว่าง ทำลายความมืด นำไปสู่โลกุตระสัมมาทิฐิ (๒) โยนิโสมนสิการแบบสร้างเสริมคุณภาพจิตมุ่งปลูกเจ้ากุศลธรรม เน้นที่การสกัดหรือข่มตัณหาเป็นฝ่ายสมถะ มีลักษณะเป็นการเสริมสร้างพลังหรือปริมาณฝ่ายดีขึ้นมาข่มทับฝ่ายชั่วไว้ เป็นเครื่องตระเตรียมหนุนเสริมความพร้อมและสร้างนิสัยที่นำไปสู่โลกียสัมมาทิฐิ

การที่จะปรับเปลี่ยนชีวิตของมนุษย์จากมิจฉาทิฐิเป็นสัมมาทิฐิหรือจากลบเป็นบวกได้นั้น ต้องอาศัยวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการเพื่อการประยุกต์ใช้ในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา องค์ประกอบสำคัญที่คอยควบคุมความคิดให้อยู่ในฝ่ายกุศลได้แก่ สติ ซึ่งช่วยยับยั้งความคิดที่หลงไปเป็น อโยนิโสมนสิการ

๒. ความหมายของโยนิโสมนสิการ

คำว่า โยนิ หมายถึง ปัญญา (ยวติ มิสฺสึภวตฺติ ญฺเญยฺเยสุ โยนิ) ธรรมชาติที่ผสมอยู่ในญฺเญยฺย ธรรมทั้งหลาย (ยุ ธาตุ ในความหมายว่าปะปน, ผสม, ยุ บัจจยฺ อธิ ธาตุ พุทธิ อู เป็น โอ แปลง อู เป็น อน)^๑ คำว่า โยนิ มาจาก (ยุ มิสฺสเน+ยุ+อิ ญาณ, ปัญญา, ความรู้, ความเข้าใจ, ยมติ มิสฺสึ ภวติ ญฺเญยฺเยสุติ โยนิ ปัญญาที่มีอยู่รวมในญฺเญยฺยธรรมทั้งหลาย ชื่อว่า โยนิ (วุทธิ อู เป็น โอ, อาเทศ ยุ เป็น อน, ลบสระหน้า)^๒ คำว่า โยนิโสมนสิการได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายนัยในที่นี้จะยกแต่ความหมายทั่วไปและความหมายเชิงพุทธมีดังนี้

๒.๑ ความหมายทั่วไป

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า โยนิโส แปลว่า โดยแยกกาย, โดยถ่องแท้, โดยตลอด, มนสิการแปลว่า การกระทำไว้ในใจ เมื่อสมาสกันแล้ว เป็น โยนิโสมนสิการ หมายความว่า การพิจารณาโดยแยกกาย, เข้าใจตั้งแต่ต้น, เข้าใจโดยตลอด^๓

^๑ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **ศัพท์วิเคราะหฺ**, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๕๔๘.

^๒ พระมหาโมคคัลลานะ, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**, พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐๕.

^๓ราชบัณฑิต, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคคัลพัลลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๘๓๒,๑๑๙.

พันตรีประยุทธ์ หลงสมบุญ ได้ให้ความหมายไว้ว่า โยนิโส (อัพ.นิบาต) แปลว่า โดยการจำแนกโดยความรู้, โดยอุบายอันแยบคาย, โดยอุบายอันถูกต้อง, โดยความรู้, โดยแยบคาย, โดยถ่องแท้, โดยตลอด, โยนิโสมนสิการ การกระทำไว้ใจโดยอุบายอันแยบคาย, การกระทำไว้ใจโดยอุบายอันถูกต้อง, การพิจารณาโดยละเอียด^๔

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า คำว่า โยนิโสมนสิการ โดยรูปศัพท์แล้วประกอบด้วยโยนิโส กับมนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ แปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญาอุบายวิธี ทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนี้ นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ แปลสืบทอดกันมาว่า การทำในใจโดยแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคายคือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่วยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดวิชาและตณหา, ความรู้จักคิด, คิดถูกวิธี กล่าวอีกนัยหนึ่ง การทำในใจโดยแยบคายก็คือการคิดเป็น คือการคิดถูกต้องตามความเป็นจริงอาศัยการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและคิดเชื่อมโยงตีความข้อมูลนั้นเพื่อนำไปใช้ต่อไป^๕

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) กล่าวว่า วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ แหล่งข้อมูลท่านเรียกว่า กัลยาณมิตร หรือ ปรัตโธสยะ คือการรับข้อมูลจากผู้อื่น วิธีคิดก็คือ **โยนิโสมนสิการ** ทั้งปรัตโธสยะและโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง ได้แก่ สัมมาทิฐิ^๖

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า คำว่า คิด (think) Webster's Dictionary แปลว่า have in the mind (มีอะไรในใจ) นั่นคือการคิด การคิดมีแบบต่างๆ วิธีคิดทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า โยนิโสมนสิการ^๗

^๔ ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พันตรี, **พจนานุกรม มคอ-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๕๙๗.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์. ฟรินดิง แมส โปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๓๖.

^๖ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **ขอบฟ้าแห่งความรู้**, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ ฟรินดิง จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๖๕-๗๑. (ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมโกศาจารย์)

^๗ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **แก่นธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตถาคตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๙๖.

๒.๒ ความหมายเชิงพุทธ

ในพระพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏหลักคำสอนที่เกี่ยวกับโยนิโสมนสิการจำนวนมากดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

ในพระสูตรตันตปิฎกมีเนื้อความว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง เป็นนิमितแห่งอริยมรรค ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในโยนิโสมนสิการสัมปทาสูตร^๘ว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นก่อนสิ่งที่เป็นนิमितมาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิमितมาก่อน แม้เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุ คือ ความถึงพร้อมแห่งการกระทำไว้ในใจโดยแยบคายฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจโดยแยบคายพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ธรรมที่มีอุปการะมากได้แก่ธรรมอันมีมูลมาแต่โยนิโสมนสิการ ๙ คือ เมื่อกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ปราโมทย์ย่อมเกิด ปิety่อมเกิดแก่ผู้มีปราโมทย์ ภายของผู้มีใจประกอบด้วยปิety่อมสงบ ผู้มีกายสงบ ย่อมเสวยสุข จิตของผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น ผู้มีจิตตั้งมั่น ย่อมรู้เห็นตามเป็นจริง ผู้รู้เห็นตามเป็นจริง ตนเองย่อมหน่าย เมื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดย่อมหลุดพ้นธรรม ๙ อย่างเหล่านี้มีอุปการะมาก^๙

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมนสิการโดยแยบคาย กามฉันทะที่ยังไม่เกิดย่อมไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้ว เธอย่อมละเสียได้ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นแล้วเธอย่อมละเสียได้^{๑๐} ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้โพฆณงค์ที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น หรือโพฆณงค์ที่เกิดขึ้นแล้วย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์เหมือนการใส่ใจโดยแยบคาย^{๑๑} ธรรมอย่างอื่นอันมีอุปการะมาก เพื่อบรรลุประโยชน์อันสูงสุดแห่งภิกษุผู้เป็นพระเสขะ เหมือนโยนิโสมนสิการไม่มีเลย ภิกษุเริ่มตั้งไว้ซึ่งโยนิโสมนสิการโดยแยบคาย พึงบรรลุนิพพานอันเป็นที่สิ้นไปแห่งทุกข์ได้^{๑๒}

จากความหมายของโยนิโสมนสิการทั้งความหมายโดยทั่วไปและความหมายเชิงพุทธสรุปความได้ว่า วิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการนั้น เป็นการคิดแบบมีเหตุผล คิดแบบแยกแยะ โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง คือปัญญาสัมมาทิจิ โยนิโสมนสิการเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก เพื่อบรรลุประโยชน์อันสูงสุดคือพระนิพพาน

^๘ ส.ม.(ไทย) ๑๙/๖๒/๔๗.

^๙ ที.ปา.(ไทย) ๑๑ /๓๕๙/๔๑๘.

^{๑๐} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๙๔/๑๒๗.

^{๑๑} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๒๓๐/๑๖๐.

^{๑๒} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๓/๔๙๕.

๓. วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการสู่การประยุกต์ใช้

๓.๑ ลักษณะวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๑๐ ประการ

๑) **วิธีคิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม** : ไม่ติดในรูปร่างภายนอกของวัตถุ เมื่อจะอุปมาอุปไมยวัตถุสิ่งใดก็จะคิดถึงประโยชน์ก่อน หรือเรียกได้ว่าเสพปัจจัยด้วยคุณค่าที่แท้จริง ทำให้ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ

๒) **วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก** : เล็งเห็นว่าทุกสิ่งมีทั้งคุณและโทษ ต้องรู้จักแยกแยะว่าคุณและโทษอยู่ตรงไหน และทางเลือกที่ดีกว่าเป็นอย่างไร

๓) **วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม** : คิดหาประโยชน์จากเรื่องต่างๆ จากทั้งแง่ดีและแง่เสียโดยพยายามถือเอาประโยชน์ให้ได้ เช่น เรื่องของความตาย ถ้าเราคิดถึงความตายแล้วเป็นเหตุให้ทำความดีได้ ก็ถือว่าเป็นการปลูกเร้าให้มีความพยายามในการทำมาความดี ถือว่าเป็นการคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม

๔) **วิธีคิดแบบอรรถสัมพันธ** : เป็นการคิดแบบเชื่อมโยงหลักการกับความมุ่งหมาย อาทิ การกระทำบางอย่างไม่สำเร็จเพราะมิได้วางเป้าหมายให้ชัดเจน หรือบางครั้งเป้าหมายชัดเจนแต่การกระทำไม่สอดคล้องกันจึงไม่สำเร็จ เป็นต้น

๕) **วิธีคิดแบบอริยสัง** : เป็นการคิดแก้ปัญหาที่สาเหตุ การคิดแบบนี้คล้ายกับการคิดแบบวิทยาศาสตร์ คือ ต้องมีการตั้งปัญหา คิดสมมติฐาน รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาคำตอบของปัญหานั้นๆ

๖) **วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุและปัจจัย** : การคิดพิจารณาสืบค้นหาเหตุและปัจจัย ทำให้รู้ว่าสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นเกิดจากสาเหตุใดและมีปัจจัยใดที่เกี่ยวข้องบ้าง

๗) **วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ** : วิธีคิดแบบนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา” นั่นคือรู้ว่าสิ่งต่างๆ มีเกิดขึ้น แปรเปลี่ยนและดับสลายไป เพื่อจะได้ไม่ยึดมั่นถือมั่นและไม่เป็นทุกข์จนเกินไป

๘) **วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน** : คือ มีสติสัมปชัญญะ รู้ตัวอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากการคิดแบบไม่ยอมอยู่ในปัจจุบัน (การจมอยู่กับอดีตหรือคิดล่วงหน้าไปในอนาคต) จะทำให้เกิดวิตกกังวลหรือเกิดอันตรายได้ เช่น การขับรถ ถ้าขณะขับไม่มีสติอยู่กับตัวก็อาจก่อให้เกิดอุบัติเหตุได้

๙) **วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ** : เป็นการคิดแบบแยกย่อยเป็นส่วนๆ เพื่อหาความสอดคล้องสัมพันธ์กันเป็นองค์รวม การคิดแบบนี้จะช่วยให้สามารถแก้ปัญหาได้ดียิ่งขึ้น เพราะไม่มองแต่ภาพรวมแต่มองลึกลงไปถึงรายละเอียดด้วย

๑๐) **วิธีคิดแบบแยกแยะประเด็น** : การคิดแบบแยกแยะประเด็นมีประโยชน์มากในการดำเนินชีวิตประจำวัน ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเรารู้จักแยกแยะหน้าที่ของตนเองก็จะทำให้เราประสบความสำเร็จในชีวิตได้เป็นอย่างดี เช่น ในฐานะที่เป็นนักเรียน ก็ควรที่จะตั้งใจศึกษาเล่าเรียน โดยแบ่งเวลาเรียนกับเวลาเล่นให้เหมาะสมเป็นต้น^{๑๓}

สรุปว่า วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง ๑๐ วิธีนี้ มีขั้นตอนการทำงานที่แบ่งออกได้เป็น ๒ ช่วงเวลา คือ ช่วงรับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์จากภายนอกและช่วงคิดค้น พิจารณาอารมณ์หรือเรื่องราวที่เก็บเข้ามาภายในแล้ว วิธีคิดทั้ง ๑๐ วิธีนี้ ต่างก็อาศัยกันและกันรับกันและสัมพันธ์กัน ดังนั้นวิธีการศึกษา เจริญสถานการณและแก้ปัญหาชีวิตต้องประยุกต์ใช้ความคิดเหล่านี้ รู้จักเลือกรูปแบบวิธีคิดมาผสมกลมกลืนกัน เพื่อนำไปสู่การสร้างแนวทางปฏิบัติอย่างถูกต้องตรงกับความจริงในทางสายกลางและประยุกต์ใช้คือตั้งอยู่ในไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อการปรับเปลี่ยนชีวิตของตนจากระดับต่ำไปสู่ระดับสูงหรือจากความชั่วไปสู่ความดี

๓.๒ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการสู่การประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตเชิงพุทธ

กระบวนการฝึกคนให้เป็นคน “คิดดี” หรือที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการและ “ทำดี” ควบคู่ไปกับ “ความรู้จักจริง” และ “รู้แจ้ง” เพื่อนำไปสู่ชีวิตที่ดีและมีคุณค่านั้นเกิดจากการฝึกฝนพัฒนาตนด้วยการศึกษาทั้งวิชาการควบคู่กับหลักธรรมเพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิอันนำไปสู่การกระทำที่ดีได้แก่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ซึ่งการดำเนินชีวิตดังกล่าวมีขั้นตอนดังแผนภูมิต่อไปนี้^{๑๔}

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๗๕-๗๐๘

^{๑๔} สุวิทย์ มูลคำ, “การคิดแบบโยนิโสมนสิการ”. อ้างในโรงเรียนเบญจมราชาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.br.ac.th/E-learning/lesson5_3.html. [๓ พ.ค. ๒๕๕๕].

แผนภูมิ : แสดงวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการสู่การประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตเชิงพุทธ

กล่าวโดยสรุป สำหรับคนทั่วไปผู้มีปัญญายังไม่แก่กล้ายังต้องอาศัยการแนะนำชักจูงจากผู้อื่น การพัฒนาปัญญา นับว่าเริ่มต้นจากองค์ประกอบภายนอก คือ ความมีกัลยาณมิตร (กัลยาณมิตรตต) สำหรับให้เกิดศรัทธาความมั่นใจด้วยเหตุผลที่ได้พิจารณาเห็นจริงแล้วก่อน จากนั้นจึงก้าวมาถึงขั้น องค์ประกอบภายใน เริ่มตั้งแต่นำความเข้าใจตามแนวศรัทธาไปเป็นพื้นฐานในการใช้ความคิดอิสระด้วย โยนิโสมนสิการทำให้เกิดสัมมาทิวะ และทำให้ปัญญาเจริญยิ่งขึ้นจนกลายเป็นญาณทัสสนะ คือ การรู้ การเห็นประจักษ์ในที่สุด เมื่อกระจายลำดับขั้นในการพัฒนาปัญญาต่อนี้ออกไปจึงตรงกับลำดับอาการของวิชชาและวิมุตติ คือ การเสวนาสัตบุรุษ ⇨ การสดับเล่าเรียนสัทธรรม ⇨ ศรัทธา ⇨ โยนิโสมนสิการ ⇨ สติสัมปชัญญะ ปัญญา

๓.๓ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการประยุกต์ใช้กับหลักธรรม : คือสิกขา ๓

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการประยุกต์ใช้กับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา ได้แก่ **อริสัสสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา** เพราะว่ามีวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ วิธีคิดแบบพุทธิปัญญา การที่มนุษย์จะเปลี่ยนชีวิตของตนจากมิจฉาทิฎฐิเป็นสัมมาทิฎฐิได้นั้น ต้องปรับเปลี่ยนที่ความคิดก่อนดังพระบาลีว่า มโนปุพฺพงคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนเมยา มนสา เจ ปทุญฺเฐน ภาสตี วา กโรติ วา แปลว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นประธาน สำเร็จด้วยใจคำพูดหรือการกระทำย่อมมีใจเป็นตัวนำและสำเร็จด้วยใจ ถ้าใจเศร้าหมองแล้ว คำพูดหรือการกระทำย่อมชั่วตาม^{๑๕} โยนิโสมนสิการ เป็นเหตุเกิดของสัมมาทิฎฐิ ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นเหตุเกิดของมิจฉาทิฎฐิ

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ ความคิดอย่างมีระบบเพื่อประยุกต์ใช้ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ สิกขา ๓ ได้แก่ อริสัสสิกขา การศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล ด้วยการรักษาศีล ๕ และสร้างธรรมขึ้นทั้งทางกายวาจาใจเพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขเพราะต่างไม่เบียดเบียนกัน อริจิตตสิกขา การศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญเต็มที่ อริปัญญาสิกขา การศึกษาในปัญญาที่สูงขึ้นไป ให้รู้วิธีคิดเข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง ความสัมพันธ์แบบต่อเนื่องของไตรสิกขานี้มองเห็นได้ง่ายแม้ในชีวิตประจำวันกล่าวคือ ศีล กับ สมาธิ เมื่อประพฤติดีมีความสัมพันธ์งตาม ได้ทำประโยชน์อย่างน้อยดำเนินชีวิตโดยสุจริต มั่นใจในความบริสุทธิ์ของตนไม่ต้องกลัวต่อการลงโทษไม่ต้องสะดุ้งระแวงต่อการประทุษร้ายของคู่เวรไม่หวาดหวั่นเสียใจต่อเสียงตำหนิหรือความรู้สึก ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม และไม่มี ความฟุ้งซ่านวุ่นวายใจเพราะความรู้สึกเดือดร้อนรังเกียจในความผิดของตนเอง จิตใจก็เอิบอิม ชื่นบานเป็นสุข ปลอดภัย โปร่ง สงบ และแน่วแน่ มุ่งไปกับสิ่งที่คิด คำที่พูดและการที่ทำ สมาธิ กับปัญญา เมื่อจิตไม่ฟุ้งซ่าน สงบ อยู่กับตัวสติ มุ่งไปอย่างแน่วแน่เท่าใด การรับรู้ การคิดพิจารณาพิจารณาเห็นและเข้าใจ สิ่งต่างๆ ยิ่งชัดเจน ตรงตามความจริงเป็นผลดีในทางปัญญามากขึ้น

จะเห็นได้ว่าอริสัสสิกขา อริจิตตสิกขาและอริปัญญาสิกขา การศึกษาทั้ง ๓ นี้ต่างเป็นพื้นฐานกันและกันซึ่งในการศึกษาพุทธศาสนา มุ่งสอนให้คนเป็นคนดีคนเก่งและสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข จากกระบวนการศึกษาที่กล่าวมาทั้ง ๓ ขั้นตอนของพระพุทธศาสนานี้ หากสามารถนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ย่อมเกิดผลดีกับปฏิบัติซึ่งหลักการทั้ง ๓ นั้นเป็นที่ยอมรับจากชาวโลก

^{๑๕} ธรรมปทฎฐกถา (ปฐโม ภาค), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

๓.๔ การคิดแบบมีวิสัยทัศน์เพื่อการประยุกต์ใช้ในมุมมองผู้นำ

การคิดเชิงวิสัยทัศน์จะใกล้เคียงกับการคิดแบบจินตนาการ หรือที่คนไทยคุ้นเคยกับคำว่า คิดเพื่อไปข้างหน้า หรือมองการณ์ไกล องค์กรประกอบที่มีส่วนช่วยในการคิดเชิงสร้างสรรค์ ได้แก่

๑) ศึกษาข้อมูลจากภาพใหญ่สู่ภาพเล็ก ที่เรียกว่า อุปมาน หรือที่เรารู้จักกันดีคือการทำวิจัย โดยมีการสุ่มตัวอย่างมาศึกษาเพื่อเป็นตัวแทนที่จะอธิบายภาพใหญ่อาจทำให้ผู้ศึกษาถูกต้องด้วยกรอบทฤษฎีจึงไม่กล้าคิดออกนอกกรอบทฤษฎี

๒) มีความพร้อมที่จะแข่งขัน ชอบแข่งขันบนกติกา เข้าใจเกมของการแข่งขันทั้งภายในและภายนอกหน่วยงาน

๓) คิดและตัดสินใจบนข้อมูลที่ครบถ้วนและทันสมัย

๔) ไม่เชื่อว่าปรากฏการณ์ในอนาคตจะมีลักษณะเหมือนหรือคล้ายกับเหตุการณ์ในอดีต ปกติคนส่วนใหญ่มักจะฟังใจและจดจำข้อมูลในอดีต และเมื่อพบปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งจะนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลในอดีตเมื่อเห็นว่าเหมือนหรือคล้ายกับข้อมูลในอดีตก็จะปฏิเสธทันที และด่วนสรุปโดยใช้เหตุผลในอดีตและข้อมูลในอดีต

๕) เมื่อโลกเปลี่ยนแปลงนโยบายเปลี่ยนแปลง ต้องเปลี่ยนกติกาใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ ประเด็นนี้ค่อนข้างจะขัดธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง

๖) ควรมองภาพให้ไกลถึง ๑๐ ปี

๗) เมื่อหน่วยงานอื่นๆ สามารถพัฒนาไปได้ดีกว่าต้องกำหนดยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ใหม่

กรอบการคิดข้างต้นเป็นปัจจัยทำให้การคิดเพื่อไปข้างหน้าไม่ต้องถูกพันนาการด้วยความจำข้อมูลในอดีต หรือได้ภาพหมายในอนาคตที่เจือปนด้วยปรากฏการณ์และข้อมูลในอดีต ทำให้ภาพหมายที่ได้มีได้บ่งบอกถึงอนาคตที่ยาวไกลตัวอย่างของบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ไกลเช่น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้สร้างถนนราชดำเนินเมื่อร้อยกว่าปี ขณะสร้างถูกมองว่าทำไมต้องสร้างให้ใหญ่ขนาดนั้น ปัจจุบันปรากฏว่าถนนราชดำเนินกลายเป็นที่เซ็ดหน้าชุดาของประเทศไทยถือเป็นอัจฉริยภาพของพระองค์ที่สามารถสร้างภาพหมายในอนาคตได้เป็นร้อยปี ภาษาทางการวางผังเมืองเรียกว่าการสร้างภาพทัศน์ (Scenario)

การคิดเชิงวิสัยทัศน์อธิบายอีกมุมหนึ่งคือการคิดในโลกกว้าง ไม่ใช่การคิดแบบท้องถิ่นนิยม เช่น รัฐบาลคิดลงทุนในโครงการสาธารณะขนาดใหญ่โดยมีสมมติฐานว่าต้องไม่มีผลกระทบต่องบประมาณแผ่นดิน การลงทุนโครงการขนส่งมวลชน กรุงเทพมหานคร ที่เชื่อมเครือข่ายถึงชานเมืองผลที่ได้เป็นการสร้างความสะดวกในการเดินทางของคนในเมืองหลวงและปริมณฑล ซึ่งระบบขนส่งมวลชนจะมีผลทำให้การใช้รถยนต์ส่วนตัวมีสัดส่วนที่ลดลง และมีความเป็นไปได้ที่จะช่วยให้ช่วยลด

ปริมาณรถยนต์ส่วนตัวลงเครื่องหนึ่งในระยะสิบปี ทำให้ประหยัดการนำเข้าน้ำมันปีหนึ่งๆ ไม่ต่ำกว่าแสนล้านบาท^{๑๖}

๔. บทสรุป

ลักษณะของวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ๑๐ ประการ คือ **คิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม คิดแบบคุณโทษและทางออก คิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม คิดแบบบรรลัสม์พันธ์ คิดแบบอริยสัจ คิดแบบสืบสาวหาเหตุและปัจจัย คิดแบบสามัญลักษณ์ คิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน คิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ คิดแบบแยกแยะประเด็น** วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตเชิงพุทธคือกระบวนการฝึกคนให้เป็นคน “คิดดี” หรือที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการและ “ทำดี” ควบคู่ไปกับ “ความรู้จริง” และ “รู้แจ้ง” เพื่อนำไปสู่ชีวิตที่ดีและมีคุณค่าได้นั้นต้องเกิดจากการฝึกฝนพัฒนาตนด้วยการศึกษาทั้งวิชาการควบคู่กับหลักธรรมเพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิอันนำไปสู่การกระทำที่ดี ได้แก่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง คือ การเลือกคบคนดี การดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี เชื่อในสิ่งที่มีเหตุผล คิดอย่างแยบคาย เห็นชอบในทางที่ถูกต้องและวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม การที่จะปรับเปลี่ยนชีวิตมนุษย์จากมิถุนาภิวัตน์เป็นสัมมาทิฐิหรือลบเป็นบวกได้นั้นต้องอาศัยวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ เพื่อประยุกต์ใช้ในหลักสิกขา ๓ ได้แก่ อริสัสสิกขา การศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล อริจิตตสิกขา การศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญ อธิปัญญาสิกขา การศึกษาในปัญญาให้สูงขึ้นไป ให้รู้คิดเข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง จะเห็นได้ว่าวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการที่สามารถประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติจริง มีตัวอย่างที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือวิธีคิดแบบ**มีวิสัยทัศน์** ของผู้นำคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้สร้างถนนราชดำเนินซึ่งเป็นที่เชิดหน้าชูตาของประเทศไทยจนถึงปัจจุบันนี้

^{๑๖} สุวิทย์ มูลคำ, “การคิดแบบโยนิโสมนสิการ” อ้างในโรงเรียนเบญจมราชาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.br.ac.th/E-learning/lesson5_3.html. (๓ พ.ค.๒๕๕๕).

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลีและภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ธมฺมปทฺฐกฺกถา**(ปฐโม ภาค). ภาษาบาลี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ.

(๑) หนังสือ :

ประยุทธ์ หลงสมบุญ พันตรี. **พจนานุกรม มคอ - ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์. ฟรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์. ฟรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พระมหาโมคคัลลานะ. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรตฺโช). **ศัพท์วิเคราะหฺ**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ขอบฟ้าแห่งความรู้**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **แก่นธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตถาคตา พับลิเคชั่น จำกัด,
๒๕๕๗.

(๒) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

สุวิทย์ มูลคำ. “การคิดแบบโยนิโสมนสิการ”. อ่างในโรงเรียนเบญจมราชาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.br.ac.th/E-learning/lesson5_3.html. (๓ พ.ค.
๒๕๕๕).

การบริหารจัดการในการปกครองคนตามแนวทางคุณธรรม

The Administration in Managing People According to Buddhist Virtues

ธงชัย สิงอุตม

Thongchai Singudom

รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เลย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การบริหารจัดการในการปกครองคนตามแนวทางคุณธรรม เป็นการบูรณาการหลักธรรมที่เป็นพระปัญญาการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาสู่การปกครองคนในองค์กรซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคคลสองกลุ่มคือ ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองโดยยึดหลักความมีคุณธรรม ความมีจริยธรรม หลักธรรมและการปฏิบัติตามกฎหมาย ของประชาชนที่อยู่ในสังคมนั้น ให้สามารถสานสัมพันธ์ภาพในการทำงานและการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาตน พัฒนาคน และพัฒนางาน

Abstract

The administration manages in follower trend virtue administration, be something dharmic principle integration that is intellect enlightenment monk of the His majesty comes to the Buddha comes to insider organization administration which , pertaining to two group person is, a guardian and person under govern by hold to one's principles the have virtue, the have ethics, the dharmic principle and the practice according to law, of location people in that social gives can weave the diplomatic relations in the work and coexisting happily and are born topmost advantage build : self development, develop a person and develop the work.

๑. บทนำ

ในการปกครองบังคับบัญชาชั้น ผู้บริหารจะต้องมีอำนาจตามกฎหมาย แต่อำนาจตามกฎหมายไม่เป็นเครื่องรับประกันว่าจะได้รับความร่วมมือจากผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความเต็มใจ หากงานใดที่ผู้ใต้บังคับบัญชาทำไปด้วยความจำใจไม่ใช่ความเต็มใจแล้ว ก็ยากที่จะให้ได้ผลงานออกมาอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยจากเจตนาธรรมณที่ได้ตั้งไว้ ดังนั้นผู้บริหารจึงจำเป็นต้องสามารถใช้พลังอำนาจอันเกิดจากความดีงามของตัวเอง หรืออำนาจทางจิตวิทยาเป็นเครื่องมือที่จะให้การทำงานดำเนินไปด้วยความราบรื่น เพราะความร่วมมืออย่างจริงใจของผู้ใต้บังคับบัญชา ส่วนการปกครองคนโดยใช้มาตรการทางกฎหมายนั้น ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่จะละเลยไม่ได้ แต่ก็ควรจะนำมาใช้ในเมื่อมีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เท่านั้น การทำงานภายใต้บรรยากาศที่มีความเข้าใจดีต่อกันนั้นย่อมจะให้ผลดีกว่าการทำงานภายใต้บรรยากาศที่มีลักษณะเป็นการใช้อำนาจ โดยไม่คำนึงถึงจิตใจของผู้ใต้บังคับบัญชา การปกครองในองค์กรใดๆ ก็ตามเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา ในเชิงสร้างสรรค์ ผู้บังคับบัญชามีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของผู้ใต้บังคับบัญชา ในขณะที่เดียวกันก็สร้างบรรยากาศให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความกระตือรือร้นที่จะทำงานให้แก่องค์กร การที่จะทำได้เช่นนั้นนี้ ผู้บริหารจะต้องใช้วิธีการต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีหลักการ คุณธรรม จริยธรรม การรู้จักสร้างน้ำใจ แรงจูงใจและรู้จักสร้างมนุษยสัมพันธ์ในการปกครองนั้น คุณสมบัติที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของผู้บริหารก็คือความสามารถที่จะสร้างความเชื่อถือและความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา การที่จะสร้างคุณสมบัติเช่นนั้นให้เกิดขึ้นได้นั้น ผู้บังคับบัญชาจะต้องใช้เวลาพิสูจน์ความจริงและความดีงามให้ปรากฏและประจักษ์ชัดแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ใต้บังคับบัญชา เรียกว่าเป็นการสร้างบารมีให้แก่ตัวเอง

สังคมจะสามารถคงอยู่ได้อย่างมีความสุข สงบร่มรื่น ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ขึ้นอยู่กับความมีคุณธรรม (Morality) ความมีจริยธรรม (Ethics) หลักธรรมและการปฏิบัติตามกฎหมาย (Legal Conduct) ของประชาชนที่อยู่ในสังคมนั้น คนที่เป็นผู้นำ จำเป็นต้องศึกษาความต้องการทางจริยธรรมของคนไทยในองค์กรที่อยู่ในสังคมนั้น เพราะผู้นำต้องเผชิญกับการทดสอบศีลธรรมจรรยาอยู่ตลอดเวลา ในฐานะเป็น แม่แบบ ของบุคคลในกลุ่ม นั่นคือถ้าผู้นำเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมดี มีหลักธรรม ผู้ใต้บังคับบัญชาก็จะเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและจริยธรรมดีตามไปด้วย ดังพระบรมราชาบาทในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติครั้งที่ ๖ ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ อำเภอสครีราช จังหวัดชลบุรี วันพฤหัสบดีที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๒ ความว่า "...ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้คนทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปรกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุก

คนเป็นคนดีหากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมืองและควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้...”^๑

จากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ดังกล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า คุณธรรมจริยธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ในการกำหนดความสงบสุขของสังคม สังคมใดที่คนในสังคมเป็นผู้เฝ้าพร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม สังคมนั้นจะมีแต่ความสุข ในขณะเดียวกันหากคนในสังคมใดมีความมุ่งคั่งทางเศรษฐกิจก็ย่อมจะหาความสงบสุขได้ยากหากไม่มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นสิ่งที่ควบคุมกำกับการทำงานของตนการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคมจึงมีความจำเป็นและจะต้องกระทำอย่างต่อเนื่องครอบคลุมประชากรทุกกลุ่ม พฤติกรรมของมนุษย์มีจิตใจเป็นผู้สั่งการและกำกับควบคุม คนที่มีคุณธรรมสูง คือจิตใจทรงคุณธรรมจะประพฤติปฏิบัติสิ่งใดๆ ในลักษณะของการมีจริยธรรมสูงด้วย และในทางตรงกันข้ามคนที่ประพฤติชั่ว ชอบปฏิบัติหรือแสดงออกในทางที่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น อันเป็นแบบอย่างของคนมีจริยธรรมต่ำทราวม ย่อมแสดงว่าผู้นั้นในจิตใจขาดคุณธรรมหรือมีคุณธรรมต่ำด้วย

คุณธรรมและจริยธรรมเป็นเครื่องกำหนดความเจริญความเสื่อมของสังคม สังคมที่เจริญจะมีคนทรงคุณธรรมอยู่มาก คนในสังคมมีความประพฤติดี มีการประพฤติปฏิบัติตนที่ไม่เป็นการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นลักษณะของความมีจริยธรรม ทุกคนในสังคมมีความสุขสังคมนั้นผาสุกและสงบสุข จะประกอบภารกิจใดมีแต่ความสำเร็จและก้าวหน้า ส่วนสังคมที่เสื่อมคนทรงคุณธรรมจะน้อยลงศีลธรรมหรือจริยธรรมของประชาชนจะน้อยลง มีการประพฤติปฏิบัติที่เบียดเบียนตนเอง และต่อผู้อื่นกันมาก สมาชิกในสังคมจะขาดความสงบสุข ความผาสุกไม่มีสังคมนั้นจะแตกสลายในที่สุด

๒. หลักมนุษย์สัมพันธ์แนวทางครองใจคน^๒

๒.๑ สร้างความเป็นกันเอง

การสร้างความเป็นกันเองกับบุคคลอื่นๆ เป็นหนทางในการที่จะเข้ากับบุคคลอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี หากท่านเป็นกันเองกับบุคคลอื่นๆ เขาก็มีความรู้สึกเป็นกันเองกับท่าน การสร้างความเป็นกันเองได้นั้น ท่านจะต้องปลุกความรู้สึกอย่างแรงกล้า ในการที่ต้องการติดต่อสัมพันธ์กับเขา มี

^๑อ้างในกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

^๒ธานินทร์ กรวิเชียร, การป้องกันการทำผิดกับมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พี.เอ.ลีฟวิ่ง จำกัด, ๒๕๔๗).

ทัศนคติที่ดีต่อเขา สร้างความเชื่อมั่นในตนเอง กำจัดความละอาย ปมด้อย และความเคลือบแคลงใจ ไปให้หมดจากตัวท่าน จนลืมทุกสิ่งทุกอย่างที่จะทำให้ท่านไม่รู้สึกเป็นกันเองกับเขา ท่านจะต้องคิดว่าเขา เป็นคนสำคัญสำหรับท่าน

๒.๒ พุดจาด้วยความสุภาพอ่อนโยน

การพุดจาด้วยความสุภาพอ่อนโยนจะทำให้ผู้อื่นมีความรู้สึกว่าคุณเป็นคนน่ารักเพียงใด การพุดจาสุภาพอ่อนโยนหมายถึง การที่เข้าใจบุคคลอื่น การพุดเป็นมิตร การไม่ทำให้ใครๆ มีความทุกข์ ตลอดจนจน หมายถึงการทำให้ผู้อื่นเกิดความรู้สึกเป็นคนสำคัญ การพุดสุภาพอ่อนโยนต่างกับการพุดตำหนิ เพราะการตำหนิตีตื้นเป็นการทำลายจิตใจอันอ่อนโยน คนเรานั้นจะทำผิดสักเพียงใดก็ตาม เขาก็ยังเข้าใจตัวของเขาว่าเขาถูกอยู่เสมอ น้อยคนนักที่จะยอมรับผิดเพราะกลัวเสียหน้ามากนัก เช่น อาจชมก่อนตำหนิดังนี้ “ปกติคุณเป็นคนรอบคอบดีมาก แล้วยังไงเรื่องนี้ถึงได้หลงหูหลงตาไปได้” หรือ “เมื่อผมอายุเท่าคุณ ผมเคยทำอย่างเดียวกับคุณ ครั้นแล้วอยู่มางานหนึ่ง...”

๒.๓ อารมณ์ขัน

อารมณ์ขันทำให้ผู้เป็นเจ้าของมีความสุข ใครๆ ก็ชอบคบหากับบุคคลที่มีอารมณ์ขันรื่นเริง การมีอารมณ์ขันทำให้หัวเราะ หรือมองผู้อื่นในแง่ดีทำให้ยิ้มแย้มร่าเริง เป็นที่ชอบพอของบุคคลที่พบเห็นได้ ดังที่ ธอมัส ฟูลเพอร์ นักประพันธ์ชาวอังกฤษกล่าวว่า “ควรใช้คำตลกเป็นโล่ป้องกันตัว แทนดาบที่ทำให้ผู้อื่นบาดเจ็บ” ดังนั้น หากท่านถูกโจมตีหรือถูกกล่าวหาที่ฟังใช้คำพุดตลก หรือขมวดคำตลกของท่านด้วยการพุดย้ออ่อน เพื่ออำนวยการประโยชน์ของท่าน

๒.๔ ร่าเริงแจ่มใส

เป็นคุณลักษณะคล้ายคลึงกับอารมณ์ขันที่จะทำให้เข้ากับบุคคลอื่นๆ เพราะความร่าเริงแจ่มใสจะทำให้ท่านเป็นคนเข้าไหนเข้าได้ มีชีวิตน่าคบหาสมาคมและมีทัศนคติที่ดีต่อบุคคลอื่นๆ เสน่ห์ในเรื่องนี้อาจหลีกเลี่ยงและปฏิบัติได้ ดังนี้

- ๑) เลิกวิวาทบาดหมาง หรือคิดวิวาทบาดหมางกับบุคคลทุกๆ คน
- ๒) เลิกวิพากษ์วิจารณ์ทุกสิ่งทุกอย่างถึงใครๆ ไม่บ่นถึงความทุกข์ที่เกิดขึ้นและทั้งนิสัย ขี้บ่น และนิสัยชอบวิพากษ์วิจารณ์ให้หมดไปจากตัว
- ๓) พยายามเป็นกันเองกับบุคคลทุกๆ คน สร้างอารมณ์ขันให้เกิดขึ้นในตัวเอง
- ๔) พยายามมีน้ำใจอันดี มีจิตใจกว้างขวางในทุกสถานที่ที่ท่านไปปรากฏ
- ๕) สร้างบรรยากาศร่าเริงแจ่มใสด้วยการร้องเพลง เล่นดนตรี หรือเล่นกีฬา
- ๖) พยายามทำแต่สิ่งที่ดีมีคุณค่าทางจิตใจแก่ผู้อื่น

๒.๕ ยิ้ม เป็นลักษณะของการร่าเริงแจ่มใส เป็นเสน่ห์ที่ทำให้ผู้อื่นนิยมชมชอบ การยิ้มจะช่วยแก้ไขปัญหารื้อรอนโศกเศร้าได้ หากใครมีเรื่องทุกข์ร้อนมาหาท่านจงยิ้มด้วยท่าทางยิ้มแย้มร่าเริงให้เขาเล่าเรื่องของเขาให้ตลอดการยิ้มจะช่วยขจัดปัญหาของเขาได้เพราะทำให้มีความสุขขึ้นแก้ปัญหาได้ง่ายขึ้น

๓. การประยุกต์หลักธรรมในการปกครองคน

บรรดานักปกครอง และนักบริหารส่วนใหญ่มักจะมีที่ถกเถียงกันเสมอว่าหลักการสำคัญในการบริหารและการปกครองนั้นคือ เราได้สัมมนาแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ได้ร่วมกันถกแถลงมามากมายแล้ว แต่ในที่สุด ก็มีผู้เสนอว่า หน้าที่แท้จริงน่าจะอยู่ที่ธรรมะ แม้แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ยังทรงมีพระปฐมบรมราชโองการ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ วันศุกร์ที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓ ความว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนชาวสยาม”^๓ ดังนั้น การปกครองและการพัฒนาในยุคนี้ น่าจะต้องเริ่มที่การใช้หลักธรรมะเป็นผู้นำในการปกครองในการบริหารจึงจะก่อให้เกิดประโยชน์สูง แก่ผู้อยู่ใต้ปกครองและรวมไปถึงผู้ร่วมงานด้วยทุกระดับชั้น ที่ได้มีธรรมะที่น่ายอมเป็นการเริ่มต้นที่ดีที่สุด อย่างชัดเจน ดังนั้น จึงเป็นข้อเตือนใจว่า ธรรมะ เป็นศูนย์รวม เป็นหลักนำชัยสู่การปกครองและการพัฒนา การบริหารในทุกระดับ ทุกขั้นตอนอีกด้วยในที่นี้ขอเสนอธรรมะในการครองคนดังต่อไปนี้

๑) พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหาร ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา^๔ เป็นธรรมประจำใจ ของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม หรือเป็นธรรมประจำใจของผู้ใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้าคน พึงมีต่อผู้น้อย หรือธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจ และกำกับความประพฤติพรหมวิหารมี ๔ ประการ คือ

๑. เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดี มิไม่ตรีต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒. กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ไข้ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓. มุทิตา ความเมกิบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีมีสุขก็มิใจแค้นขึ้นเมกิบานเมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จองามยิ่งขึ้นไปก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย

^๓ อ่างในกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระบรมราชาบาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรม, หน้า ๑.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐.

๔. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคงเที่ยงตรงดุจดาวซึ่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัย วางตนและปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรมไม่มีอคติ ปลงใจได้ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน “ผู้ทำความดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำความชั่วย่อมได้รับผลชั่ว”^๕

๒) สังคหัตถ์ ๔^๖

สังคหัตถ์ประกอบด้วย ทาน ปิยวาจา อັถถจริยา สมานัตตา เป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคน หรือธรรมเพื่อให้ตนเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนทั่วไป เป็นเครื่องสงเคราะห์โลก สงเคราะห์ช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวไว้กันไว้เป็นเครื่องเกาะกุมประสานโลก คือสังคัมแห่งหมู่มสัตว์ไว้ประดุจสลักเพลาคุมรถ ที่แล่นไปอยู่ไว้ได้ สังคหัตถ์มี ๔ ประการคือ

๑. ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา หมายถึง วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจหรือวาจาซาบซึ้งใจน่าฟัง ซึ้งแจ่มแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจ สมานสามัคคีเกิดไมตรี ทำให้รักใคร่ นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อັถถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอกันในชนทั้งหลายและเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไขตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคลเหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

ในการปกครองบังคับบัญชาชั้น ผู้บริหารจะต้องมีอำนาจตามกฎหมายแต่อำนาจตามกฎหมายไม่เป็นเครื่องรับประกันว่าจะได้รับความร่วมมือจากผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความเต็มใจ หากงานใดที่ผู้ใต้บังคับบัญชาทำไปด้วยความจำใจไม่ใช่ความเต็มใจ แล้วยากที่จะให้ผลงานออกมาได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยจากเจตนาที่เต็มใจได้ตั้งไว้^๗

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๔.

^๖ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑, ๒๕๖/๓๗๓.

^๗ พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓).

ดังนั้นผู้บริหารจึงจำเป็นต้องสามารถใช้พลังอำนาจอันเกิดจากความดีงามของตัวเอง หรืออำนาจทางจิตวิทยาเป็นเครื่องมือที่จะให้การทำงานดำเนินไปด้วยความราบรื่น เพราะความร่วมมืออย่างจริงใจของผู้ใต้บังคับบัญชา ส่วนการปกครองคนโดยใช้มาตรการทางกฎหมายนั้น ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ละเอียดไม่ได้ แต่ก็ควรจะนำมาใช้ในเมื่อมีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เท่านั้น การทำงานภายใต้บรรยากาศที่มีความเข้าใจดีต่อกันนั้นย่อมจะให้ผลดีกว่าการทำงานภายใต้บรรยากาศที่มีลักษณะเป็นการใช้อำนาจ โดยไม่คำนึงถึงจิตใจของผู้ใต้บังคับบัญชา ยึดมั่นในกฎ ระเบียบ วินัย ข้าราชการอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น และผู้ใต้บังคับบัญชาปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาแบบพี่ปกครองน้อง แบบพ่อปกครองลูก ดูแลเอาใจใส่เอื้ออาทรให้โอกาสการทำงาน รับฟังความคิดเห็นและให้คำปรึกษากับผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ที่งานสนับสนุนผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความรู้ความสามารถในการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ราชการให้สูงขึ้น

๔. บทสรุป

การบริหารจัดการในการปกครองคนตามแนวทางคุณธรรม เริ่มต้นที่การใช้หลักธรรมะเป็นผู้นำในการบริหารจัดการปกครองคนทุกระดับชั้น เพราะธรรมะเป็นศูนย์รวม เป็นหลักนำชัยสู่การปกครอง การบริหาร และการพัฒนาในทุกระดับ ทุกขั้นตอน ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาพิสูจน์ให้เห็นว่าประเทศไทยร่มเย็นสงบสุขด้วยธรรมราชา ถึงแม้ว่าในบางครั้งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะเข้าทำนอง “การปิดทองหลังองค์พระปฏิมา” ก็ตามแต่ผลของการปิดทองหลังองค์พระปฏิมานั้นก็ทำให้ประเทศไทยคงอยู่มาจนถึงทุกวันนี้ ดังนั้น สังคมไทยควรช่วยกันปลูกฝัง เติบโตเต็ม และ แบ่งปัน แนวทางคุณธรรมให้ขยายผลความดีที่ยั่งยืนสืบต่อไป โดยการนำพระบรมราโชวาท คุณธรรม จริยธรรมของผู้นำและหลักธรรมในการครองคนของผู้นำ ซึ่งมีพื้นฐานมาจากหลักธรรมอันประเสริฐที่เป็นพระปัญญาการตรัสรู้ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติของบุคคลต่างๆ ที่มีสถานภาพของผู้ปกครองและผู้ใต้การปกครองให้สามารถทำงานหรืออยู่ร่วมกันได้อย่างมีราตรภาพสันติภาพ และสงบสุขสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษยชาติ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **พระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระ**

ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒

ธานีินทร์ รัยวิเชียร. **การป้องกันการทุจริตกับมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรม.** กรุงเทพมหานคร :

บริษัท พี.เอ.ลีฟวิ่ง จำกัด, ๒๕๕๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๙.

กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. ฟรินติ้งแมส โปรดักส์, ๒๕๕๓.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ

พุทธธรรม, ๒๕๕๓.

พระธาตุ : บทพิสูจน์ศรัทธาและปัญญา Relics : Proof of Faith and Wisdom

พระมหาประทีป อภิวฑฒโน (แถวพันธุ์)

Phramahā Prateep Abhivaddhano (Tawphantu)

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

พุทธศาสนิกชนนิยมนับถือบูชาพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุของพระอรหันต์สาวก ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงพระธาตุว่ามีที่ลักษณะแตกต่างกันออกไป ดูเหมือนว่าคัมภีร์จะไม่ให้ความสำคัญกับลักษณะของพระธาตุนัก เป้าหมายของการนับถือบูชาพระธาตุอยู่ที่ผู้กระทำบูชาเช่นนั้นเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญโดยเป็นที่ระลึกนึกถึงแล้วเกิดศรัทธาและปัญญา ในประเทศไทยชาวพุทธนิยมนับถือพระธาตุของพระสาวกและให้ความสำคัญกับลักษณะของพระธาตุที่มีลักษณะพิเศษ เช่น มีลักษณะเป็นแก้ว คล้ายหิน กรวดทราย เป็นต้น จนกระทั่งเข้าใจกันว่า การที่พระธาตุมีลักษณะเช่นนั้นเป็นเครื่องวัดความเป็นผู้มีจิตใจสูงจนกระทั่งเป็นพระอรหันต์ในที่สุด ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแม้จะให้ความสำคัญกับการบูชาพระธาตุบูชาผู้นั้นบุคคล แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับลักษณะของพระธาตุเป็นพิเศษและลักษณะของพระธาตุก็ไม่ใช่เครื่องวัดความเป็นพระอรหันต์ด้วย ในพระพุทธศาสนาพระธาตุซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเคารพเป็นของสาธารณะใครจะกราบไว้บูชาก็ได้ ไม่มีใครเก็บไว้เป็นสมบัติของตัวเอง ใครกราบไหว้ทำให้ได้เป็นผู้มีส่วนแห่งบุญ

Abstract

Buddhist worshiper admires to worship sacred relics and the relics of the Apostle Arahant. In the Buddhist scriptures mention the elements of relics that have different characteristics to. It seems that the book does not focus on the nature of the relics. The goals of honoring the sacred relics cause faith and wisdom. In Thailand Buddhist most revered relics of the Apostle, and to focus on the nature of the elements that have special characteristics such as glass, stone, gravel, sand, etc., So they understood that the relics that have special characteristics are a measure of the high-minded person as well as Arahant in the end. In Buddhist scriptures, although mention the importance of worshipping sacred relics of person who should be worshiped. But it does not focus on the nature of the relics specially and the nature of the relics is not an measure of Arahantship. Relics are something that should be respected as a matter of public worship, They should not be the personal property. Anyone can worship it and get a part of merit.

๑. บทนำ

จากปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องอัฐิธาตุของพระเกจิที่มีชื่อเสียงบางรูป เปลี่ยนแปลงหรือกลายรูปจากกระดูกคนธรรมดาเป็นแก้วหรือไม่ก็มีลักษณะสัณฐานเหมือนกับก้อนกรวดหรือเมล็ดทราย เป็นต้น ได้สร้างความตื่นตาตื่นใจให้แก่ผู้ที่นับถือเป็นอย่างมาก นับถือกันว่าเป็นเรื่องของปาฏิหาริย์หรืออำนาจจิตภายในของท่านรูปนั้นๆ จนกระทั่งปาฏิหาริย์หรืออำนาจจิตนั้นมีพลังมากทำให้กระดูกของท่านกลายเป็นแก้ว เป็นต้น คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาชั้นนอร์รกถาได้กล่าวถึงพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามีลักษณะต่างๆ ทั้งที่ไม่ไหม้ไฟที่ทรงรูปอยู่ตามปกติ และทั้งที่เผาไหม้มีขนาดเล็กและใหญ่แตกต่างกันไป หนึ่งในนั้นที่ไม่เผาไหม้คือพระเขี้ยวแก้ว จากเหตุการณ์ดังกล่าวอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะมีคำว่า แก้ว ในคำว่า พระเขี้ยวแก้ว นี้หรือไม่ ที่ทำให้ประชาชนสนใจกันมากในเรื่องอัฐิธาตุของพระเกจิอาจารย์เป็นพิเศษ

ในความเข้าใจของประชาชนผู้เลื่อมใส อัฐิธาตุที่เป็นแก้วดูเหมือนจะเป็นเรื่องวัดความเป็นอรหันต์ เป็นต้นของเจ้าของอัฐิธาตุ จึงเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้ลูกศิษย์ทั้งหลายตั้งตารอคอยดูอัฐิธาตุที่เป็นแก้วของอาจารย์ตนเองอย่างตั้งใจ บางทีถึงกับคาดหวัง เมื่อมีความคาดหวังก็ต้องมีสมหวังและความผิดหวังเป็นธรรมดา หรือบางทีลูกศิษย์บางกลุ่มต้องการจะสร้างความดีความชอบให้แก่อาจารย์ของตนถึงกับหากลวิธีเพื่อจะให้อัฐิธาตุอาจารย์ตนเองเป็นแก้วจะด้วยวิธีการใดก็ตาม

มีความสงสัยเกิดขึ้นมากมายว่าทำไม ชาติหรือกระดูกของเกจิอาจารย์ในประเทศไทยจึงมีลักษณะเป็นแก้วได้อย่างไร กระดูกของคนตายโดยส่วนใหญ่เมื่อเผาจะมีลักษณะสีขาว หรือขาวปนดำ หรืออาจแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยถือเป็นเรื่องธรรมดา จะเป็นกระดูกคนหรือกระดูกสัตว์มีลักษณะใกล้เคียงกันไม่แตกต่างกันมาก เป็นลักษณะที่เห็นกันอยู่โดยทั่วไป จะเห็นได้จากศพของคนตายที่นำไปเผา หรือกระดูกของศพฝังมาเป็นเวลานานหรือที่เก็บศพอื่นใดที่เขาเอาศพมาเก็บไว้เป็นเวลานานจะด้วยจุดประสงค์ใดก็ตาม หลังจากนั้นเมื่อนำไปเผา หลังจากเผาแล้วจะนำไปเก็บไว้เพื่อทำบุญอุทิศต่อไป กระดูกของคนตายที่ยังไม่ได้เผามีลักษณะแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยกับกระดูกที่เผาแล้ว คือไม่มีลักษณะเป็นแก้วให้เห็นแต่อย่างใด เป็นเพียงกระดูกธรรมดา

มีความเชื่อเกิดขึ้นในหมู่พุทธศาสนิกชนว่า พระภิกษุที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบหรือเข้าใจกันว่า เป็นพระอรหันต์ (ตามความเชื่อส่วนตัวของแต่ละบุคคล) หลังจากมรณภาพแล้ว นำไปฉาบปนกิจกระดูกของท่านจะกลายเป็นแก้ว มีลักษณะเฉพาะของตัวเองคือแตกต่างจากกระดูกของคนตายทั่วไป ความคิดเห็นเรื่องกระดูกเป็นแก้วนี้ เป็นประเด็นหนึ่งที่ทำให้ลูกศิษย์ทั้งคฤหัสถ์และพรพชิตนำมาพูดเพื่อข่มศิษย์ของอีกฝ่ายหนึ่งในทำนองว่า กระดูกของอาจารย์ของพวกเราเป็นแก้วแสดงให้เห็นว่า อาจารย์ของเราเป็นอรหันต์ ส่วนอาจารย์ของท่านไม่ใช่พระอรหันต์เพราะกระดูกของอาจารย์ท่านไม่ได้เป็นแก้ว

กลุ่มพุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใสในปฏิปทาของอาจารย์ของตนเอง พยายามสร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นกับอาจารย์ของตนเองด้วยการนำเอาประเด็นเกี่ยวกับกระดูกเป็นแก้วมาพูดเพื่ออวดคุณพิเศษหรือแสดงความพิเศษเพื่อข่มฝ่ายอื่น อีกฝ่ายไม่เห็นด้วยกับประเด็นดังกล่าว จะเป็นด้วยการศึกษาในเรื่องนี้อย่างละเอียดหรือด้วยความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างไรก็ตามที่ บทความนี้จะพยายามหาคำตอบว่า การที่กระดูกของครูอาจารย์กลายเป็นแก้วหรือไม่เป็นแก้ว จะสามารถนำมาวินิจฉัยความเป็นพระอรหันต์ได้หรือไม่ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวสนับสนุนในเรื่องนี้ไว้หรือไม่อย่างไร

๒. ความหมายของธาตุในพระพุทธศาสนา

คำว่าธาตุในทางวิทยาศาสตร์กับธาตุในพระพุทธศาสนามีความหมายที่แตกต่างกัน ไม่สามารถเอาไปอธิบายปะปนกันได้ นักปราชญ์ท่านได้รวบรวมความหมายวิเคราะห์ศัพท์ไว้ ๓ ความหมาย

๑) ธาตุ = กระดูก, อัฏฐิ สรีรํ ธาเรตฺติ ธาตุ อวัยวะที่ทรงร่างกายไว้, ๒) ธาตุ = ธาตุ, แรธาตุ, อตฺตโน ภาวํ ธาเรตฺติ ธาตุ สิ่งที่คงสภาพของตนไว้, มূল ธาเรตฺติ ธาตุ สิ่งที่ทรงไว้ซึ่งมูลค่า, สกตฺถมฺปิ อตฺถาตฺตสโยคโต ปฺรตฺถมฺปิ ธาเรตฺติ ธาตุ สิ่งที่ทรงประโยชน์ของตนไว้บ้าง ของผู้อื่นไว้บ้าง, ๓) ธาตุ = รากศัพท์ อตฺถวิเสสฺมฺปิ ธาเรตฺติ ธาตุ อักษรที่ทรงไว้ซึ่งเนื้อความพิเศษ,

อเนกปุปกาเรน ปณฺหิตฺเตหิ ธริยฺสึตฺติ ธาตุ อักษรอันเหล่าบัณฑิตทรงจำกันได้โดยประการต่างๆ^๑

ธาตุ ตามตัวอักษรแปลว่า ผู้ทรงไว้ ทรงอยู่ สิ่งซึ่งทรงไว้ ทรงอยู่ ภาวะที่ทรงไว้ ทรงอยู่ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่คู่โลก ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ไม่สูญสลายไปไหน แต่อาจจะเปลี่ยนรูปร่างดลีสันไปเมื่อเวลาเปลี่ยนไป หรือเมื่อเปลี่ยนสถานที่ ธาตุเป็นสิ่งที่อยู่จริง ความหมายของคำว่า ธาตุ โดยทั่วไป ในพระพุทธศาสนานิยมใช้คำนี้มาก เช่น โลกธาตุ หมายถึงความมีอยู่เป็นของโลก นิพพานธาตุ หมายถึงความมีอยู่เป็นของนิพพาน กามธาตุ หมายถึงความมีอยู่เป็นของภพภูมิของสัตว์ผู้เสวยส่วยกาม คือพวกที่เสวยกามคุณ เช่นโลกมนุษย์ รูปธาตุ หมายถึงความมีอยู่เป็นอยู่ของภพภูมิเทวดาชั้นรูปพรหม อรูปธาตุ หมายถึงความมีอยู่เป็นอยู่ของภพภูมิของเทวดาชั้นอรูปพรหม อปริยาปนธาตุ หมายถึงความมีอยู่เป็นอยู่ของภพภูมิที่เหนือขึ้นไป (โลกุตตรภูมิ)^๒

ธาตุตามหลักกรรมทางพระพุทธศาสนามี ๔ อย่าง ได้แก่ (๑) ปรฐ्वิธาตุ (ธาตุดิน) (๒) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) (๓) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) (๔) และวาโยธาตุ (ธาตุลม) ถือเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกนี้ ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต มนุษย์และสัตว์ทั้งปวงประกอบด้วยธาตุ ๔ และประกอบด้วยขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมเรียกว่า รูปนาม

ธาตุ ๔ ดังกล่าวนั้นถือเป็นธาตุพื้นฐาน จาก ธาตุ ๔ ยังมีธาตุ ธาตุ ๑๘ คือ (๑) จักขุธาตุ (๒) รูปธาตุ (๓) จักขุวิญญาณธาตุ (ความจริงก็คือ ตาเห็นรูป เกิดการรับรู้ทางตา) (๔) โสตธาตุ (๕) สัทธาธาตุ (๖) โสตวิญญาณธาตุ (ความจริงก็คือ หู ได้ยินเสียง เกิดการรับรู้ทางหู) (๗) ฆานธาตุ (๘) คันธธาตุ (๙) ฆานวิญญาณธาตุ (ความจริงก็คือ จมูกได้กลิ่น เกิดการรับรู้ทางจมูก) (๑๐) ชิวหาธาตุ (๑๑) รสธาตุ (๑๒) ชิวหาวิญญาณธาตุ (ความจริงก็คือ ลิ้นลิ้มรส เกิดการรับรู้ทางลิ้น) (๑๓) กายธาตุ (๑๔) โภภุญฺฐัพพธาตุ (๑๕) กายวิญญาณธาตุ (ความจริงก็คือ กายสัมผัสกับสิ่ง เกิดการรับรู้ทางกาย) (๑๖) มโนธาตุ (๑๗) ธัมมธาตุ (๑๘) มโนวิญญาณธาตุ (ความจริงก็คือ ใจคิดเหตุการณ์ต่างๆ เกิดการรับรู้ทางใจ)

คำว่า ธาตุ ในความหมายที่เฉพาะเจาะจง หมายถึงส่วนต่างๆ ของร่างกายคน ที่เหลือจากการถูกเผา ที่เห็นชัดก็คือกระดูกของคนที่เหลือจากการถูกเผาแล้ว บางที่มีคำว่า “พระ” ข้างหน้าคำว่า “ธาตุ” เช่น คำว่า พระธาตุ มีความหมายเหมือนกับคำว่า ธาตุ แต่มีข้อพิเศษออกไปก็คือเป็นอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายคนที่บรรลุนิพพาน มีจิตใจบริสุทธิ์ หมดกิเลสเป็นพระอรหันต์ซึ่งยังไม่ได้เผา หรือ

^๑ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะหฺ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงชีพ ๒๕๕๐), หน้า ๓๓๖-๓๓๗.

^๒ พระมหาสมจินต์ สมนมาปัญญา, **พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุกับคนไทย**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=206&articlegroup_id=59 [๑๑ พ.ค.๒๕๕๕]

ที่หลีกเลี่ยงการถูกเผา บางทีเรียกว่า พระอรหันตธาตุ หมายถึงไปถึงธาตุของบริษัท ๔ ที่เป็นพระอรหันต์ ส่วนคำว่า พระบรมสารีริกธาตุ หมายถึงกระดูกของพระพุทธเจ้าพระองค์เดียว ประเพณีในพระพุทธศาสนา นิยมบูชาสักการะพระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุ

คำว่า ธาตุ หรือ พระธาตุ ถ้าเป็นภาษาถิ่นทางภาคอีสาน ใช้เรียกอนุสาวรีย์หรือสิ่งก่อสร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของผู้วายชนม์ มีความหมายอย่างเดียวกับ เจดีย์ หรือ สถูป ในภาษาภาคกลาง หากเรียกว่า ธาตุ ย่อมหมายถึงที่บรรจุกระดูกของคนธรรมดาสามัญ ตั้งแต่ชาวบ้านธรรมดา เจ้าเมือง จนกระทั่งพระสงฆ์ แต่เมื่อเรียกว่า พระธาตุ หมายถึงสิ่งก่อสร้างที่ประดิษฐานอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าหรืออรหันตสาวกเท่านั้น

สรุปว่า ธาตุ มีความหมาย ๒ อย่าง คือ ๑) เป็นสภาวะ มีสถานะเป็นผู้ทรงไว้ ทรงอยู่ สิ่งซึ่งทรงไว้ ทรงอยู่ ภาวะที่ทรงไว้ ทรงอยู่ สิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่คู่โลก ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ไม่สูญสลายไปไหน ซึ่งเป็นความหมายอย่างสูง ๒) เป็นกระดูก มีความหมายเฉพาะ ตามธรรมดาของสัตว์มีกระดูก ตามรูปวิเคราะห์ศัพท์ที่ว่า อวัยวะที่ทรงร่างกายเอาไว้ โดยที่ร่างกายไม่ล้ม เคลื่อนไหวไปได้

๓. พระธาตุที่ปรากฏในคัมภีร์

อรรถกถาสุมังคลวิลาสินี^๓ ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายความพระสูตรที่มณีกาย ในพระสูตรตันตปิฎก นั้น พระอรรถกถาจารย์ได้แบ่งลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๒ ลักษณะคือ “พระธาตุ ๗ เหล่านี้คือ พระเขี้ยวแก้ว ๔ พระรากขวัญ ๒ พระอุณหิส ๑ ไม่กระจัดกระจาย นอกนั้น กระจัดกระจาย บรรดาพระธาตุเหล่านี้ พระธาตุเล็กๆ ทั้งหมดได้มีขนาดเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาด พระธาตุใหญ่ขนาดเท่าเมล็ดข้าวสารหักกลาง พระธาตุขนาดใหญ่ยังมีขนาดเท่าเมล็ดถั่วเขียวหักกลาง”^๔ นั้นหมายความว่า พระบรมสารีริกธาตุที่ยังคงรูปร่างเดิมอยู่เป็นชิ้นเป็นอัน มิได้แตกย่อยลงไป มีทั้งหมด ๗ องค์ ได้แก่ พระอุณหิส (พระนลาฏ กระดูกหน้าผาก) ๑ องค์ พระเขี้ยวแก้ว ๔ องค์

^๓ อรรถกถาสุมังคลวิลาสินี เป็นคัมภีร์ที่อธิบายความพระสูตรที่มณีกาย ในพระสูตรตันตปิฎก รจนาโดย พระพุทธโฆสจารย์ พระภิกษุชาวอินเดีย เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๑,๐๐๐ ท่านเกิดอยู่ที่ใกล้พุทธคยา ศึกษาจบไตรเพทซึ่งเป็นคัมภีร์ของพราหมณ์ภายหลังได้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงบรรพชาอุปสมบทและได้เดินทางไปศึกษาต่อที่เกาะลังกา ท่านได้เรียบเรียงคัมภีร์ต่างๆ ขึ้นมากมาย เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค ในเวลานั้นที่เกาะลังกา มีอรรถกถาต่างๆ อยู่ก่อนแล้ว แต่เป็นภาษาสิงหล ท่านจึงได้แปลเป็นภาษาบาลี

^๔ มหาหมฏฐราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่มณีกาย มหาวรรค เล่มที่ ๒ ภาค ที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕๖.

และพระรากขวัญ (กระดูกไหปลาร้า) ๒ องค์ และพระบรมสารีริกธาตุส่วนต่างๆ ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่มีได้คงรูปร่างอยู่เป็นชิ้น แต่แตกย่อยลงไปมีขนาดเท่าเมล็ดข้าวสารหัก เป็นต้น

พระบรมสารีริกธาตุที่แตกกระจาย คือ ส่วนอื่นนอกเหนือจาก ๗ ขนาดเล็กสุดเท่าเมล็ดพันธุ์ ผักกาด ขนาดเท่าเมล็ดข้าวสารหัก และขนาดใหญ่เท่าเมล็ดถั่วเหลือง คำว่า แตกกระจาย หมายถึง ไม่มีความเป็นรูปร่าง เป็นแท่ง หรือเป็นกลุ่มก้อนเหมือนเดิม มีบางส่วนหักบิ่นไป กล่าวคือก่อนที่ร่างกายจะถูกเผา พระธาตุนี้มีรูปร่างสมบูรณ์ แต่หลังจากร่างถูกเผาแล้ว ก็สูญเสียความสมบูรณ์ไป

อย่างไรก็ตามลักษณะสีของพระธาตุมีลักษณะต่างๆ ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (ปัจจุบัน: พระศรีคัมภีร์ญาณ) กล่าวว่า ความหลากหลายด้านลักษณะสี ล้วนฐานของพระธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุ อาจขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น สภาพทางกาย ลักษณะพิเศษทางจิตของพระอรหันต์ หรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ หรือปฏิกิริยาทางเคมีอย่างอื่น^๕

พระธาตุที่ประชาชนเชื่อตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องพระธาตุที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวลังกา บ่งบอกว่าพระธาตุของพระพุทธเจ้าเป็นแก้วมณีสีสดใสสวยงาม ความเชื่อเรื่องดังกล่าวยังมีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน มีประชาชนเคารพนับถือเป็นจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันความเชื่อว่าพระธาตุของพระพุทธเจ้ามีลักษณะเหมือนกระดูกคนธรรมดา ก็ยังมีปรากฏเนื่องจากการขุดพบพระธาตุที่ประเทศอินเดียเป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่ง อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานดังกล่าวสรุปว่าพระธาตุมี ๒ ลักษณะ คือ

(๑) ลักษณะต่างๆ ของพระธาตุ

พระธาตุมีลักษณะต่างๆ ในคัมภีร์กล่าวไว้ว่า “พระธาตุทั้งหลาย ก็เสมือนดอกมะลิตูมเสมือนแก้วมุกดาที่เจียรนัยแล้ว และเสมือนจุนทองคำ ยังเหลืออยู่”^๖ ในข้อความนี้ดูเหมือนจะบอกเพียงสีของพระธาตุ ๓ ลักษณะว่าเหมือนดอกมะลิตูม มุกดาเจียรนัย และจุนทองคำซึ่งหมายถึงผงทองคำ (สีทองอะไร)

จากลักษณะดังกล่าวในคัมภีร์มีผู้นำไปแสดงพระธาตุในลักษณะที่เป็นความเห็นของตัวเอง ทำให้พระธาตุแกร่งขึ้นโดยอาศัยคำในคัมภีร์ว่า สุมณมกุลสทิสา เหมือนดอกมะลิตูม โธต-มุตตสทิสา เหมือนแก้วมุกดาที่เจียรนัย สุวณฺณจุนฺณา เหมือนจุนทองคำ แล้วแสดงภาพพระธาตุลักษณะใกล้เคียง

^๕ http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=206&articlegroup_id=59.

^๖ มหาหมกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ๙๑ เล่ม เล่มที่ ๑๓**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕๕.

เคียดคำเช่นนั้นว่านั่นคือพระธาตุแท้จริง ถ้าพระธาตุเป็นเช่นนั้นจริงก็เป็นอันตกลงใจได้ว่าพระธาตุมีลักษณะพิเศษ คล้ายก้อนหิน ก้อนกรวด เป็นต้น

(๒) พระบรมสารีริกธาตุ คล้ายกระดูกคนธรรมดา

เนื่องจากพระบรมสารีริกธาตุที่พบเกือบทั้งหมดในปัจจุบัน มีความแตกต่างจากอัฐิของบุคคลธรรมดาทั่วไปอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามยังพบลักษณะของพระบรมสารีริกธาตุที่มีลักษณะเหมือนกระดูกคนธรรมดาเช่นกัน เท่าที่พบเห็นได้ตามพระธาตุเจดีย์ทั่วไปหรือ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อินเดี๋ย

พระบรมสารีริกธาตุลักษณะนี้ พบเฉพาะเขตโบราณสถานในประเทศอินเดีย การขุดพบอัฐิธาตุในครั้งนั้นอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ว่าประสูติที่ไหน ตรัสรู้ที่ไหน นิพพานที่ไหน นักโบราณคดีฝรั่งเศสอาศัยศิลาจารึกอโศกกับบันทึกการเดินทางของหลวงจีน โดยเฉพาะพระฟาเทียนและพระถังซำจั๋งเป็นองค์ประกอบหนึ่งสำหรับการขุดค้น ผลที่ได้ทำให้เห็นว่าพระธาตุนี้มีลักษณะเหมือนกระดูกมนุษย์ธรรมดาทั่วไป

สำหรับในประเทศไทย รัฐบาลอังกฤษได้มอบพระธาตุให้แก่ประเทศไทย ๒ ครั้ง ครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานอยู่ ณ เจดีย์ภูเขาทอง วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร และครั้งที่ ๒ รัฐบาลได้อัญเชิญไปประดิษฐาน ณ เจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุฯ บางเขน

ลอร์ด เคอร์ชัน อุปราชอินเดีย แนะนำให้ถวายพระบรมสารีริกธาตุแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุผลว่าพระเจ้ากรุงสยามเป็นพระองค์เดียวในโลกเวลานั้นที่ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ลอร์ดเคอร์ชันเห็นว่าน่าจะช่วยในทางพระราชไมตรีกับอังกฤษ อุปราชอินเดียถวายพระธาตุดังกล่าวกับพระเจ้ากรุงสยาม

พระธาตุที่กล่าวมาข้อที่ ๑ นั้นจะมีลักษณะใกล้เคียงที่กล่าวไว้คัมภีร์ อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีผู้แสดงลักษณะของพระธาตุไว้เช่นนั้น แต่ลักษณะที่แท้จริงของพระธาตุจะเป็นจริงอย่างนั้นหรือไม่นั้นก็ยังเป็นที่ยังสงสัยของประชาชนอย่างแน่นอน ในเรื่องนี้อาจแบ่งคนได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

(๑) กลุ่มที่เชื่อ กลุ่มนี้อาจเชื่ออย่างสนิทใจว่า พระธาตุมีลักษณะดังกล่าวตามที่น่าเสนอทางลือต่างๆ เพราะลือเหล่านั้นได้นำคำที่เป็นหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์มานำเสนอ พร้อมทั้งภาพที่สนับสนุนว่าน่าจะใกล้เคียงกับคำที่ปรากฏในคัมภีร์ พระธาตุมีลักษณะเป็นแก้วมณี หรือมีลักษณะคล้ายหินกลมๆ

(๒) กลุ่มที่ไม่เชื่อ กลุ่มนี้ไม่เชื่อว่าพระธาตุจะมีลักษณะเช่นนั้นได้ โดยเปรียบเทียบกับกระดูกของคนทั่วไป หรือหากถ้าพระธาตุจะมีลักษณะเช่นนั้น ก็คงเป็นแค่ลักษณะที่ใกล้เคียง เช่น คัมภีร์บอกว่าพระธาตุมีสีเหมือนดอกมะลิตุ้ม พระธาตุก็น่าจะมีสีเหมือนดอกมะลิตุ้มจริงๆ ไม่ใช่ธาตุ

จะมีลักษณะเป็นแก้วหรือคล้ายกับก้อนหิน

นอกจากกลุ่มความเชื่อดังกล่าวแล้ว ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบางแห่งยังอ้างเอาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าในอดีตมาเพื่อให้ประชาชนเข้าไปกราบไหว้สักการบูชาอีก ในคัมภีร์ก็ไม่ได้กล่าวไว้ แต่เฉพาะพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันจะอันตรธานไปหมดสิ้นเมื่อศาสนาไม่มีคนนับถือแล้ว ในคัมภีร์กล่าวถึงพระธาตุของพระพุทธเจ้าอันตรธานไว้ว่า

ในเวลาที่ศาสนาทรุดลง พระธาตุทั้งหลายไปรวมกันอยู่ในมหาเจดีย์ในเกาะตามพัตถณีทวีป (เกาะลังกา) ต่อจากมหาเจดีย์ไปรวมกันอยู่ที่ราชายตนเจดีย์ในภาคทวีป ต่อจากนั้น ไปสู่มหาโพธิบัลลังก์ พระธาตุทั้งหลายจากภพแห่งภาคและพรหมโลก ไปสู่มหาโพธิบัลลังก์ พระธาตุมีประมาณเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาด พระธาตุทั้งหมดก็จะรวมกันเป็นกองอยู่ในมหาโพธิบัลลังก์ รวมกันอยู่แน่นเหมือนกองทองคำเปลงฉัพพัณณรังสีออกมา พระธาตุเหล่านั้นแผ่ไปตลอดหมีนโลกธาตุ จากนั้น เทวดาในหมีนจักรวาลประชุมพร้อมกันกล่าวกันว่าพระคาสดาปรินิพพานไป ศาสนาก็ยอมทรุดโทรมไป นี่เป็นการได้เห็นครั้งสุดท้ายของเราทั้งหลาย พวกกันกระทำความกรรมอันยิ่งใหญ่กว่าวันที่พระทศพลปรินิพพาน เตโชธาตุในบรรดาธาตุทั้งหลายลุกฟุ้งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก พระธาตุแม่เท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาดอยู่ที่ลูกเป็นเปลวเดียวกัน เมื่อธาตุทั้งหลายถึงความหมดแล้ว เตโชธาตุก็ดับหายไป เมื่อพระธาตุทั้งหลายได้แสดงอาณาภาพอันใหญ่หลวงอย่างนี้แล้วหายไป ศาสนาก็เป็นอันชื่อว่าอันตรธานไป^๗

ถ้าถือเอาข้อความตามอรรถกถาดังกล่าวนี้ คำว่า อันตรธาน หมายถึง หายไป ลึนสุด ไม่มีในโลกนี้อีกต่อไป เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับพุทธเจ้าองค์ก่อนจึงเป็นไปไม่ได้ที่จะมีพระบรมสารีริกธาตุอดีตพุทธเจ้า เพราะว่าพระธาตุของอดีตพุทธเจ้าเหล่านั้นคงอันตรธานไปหมดสิ้นไม่เหลืออะไรเหมือนกัน

ธาตุอันตรธานมีผู้ตีความอีกประเด็นหนึ่งว่า คำว่า “ธาตุอันตรธาน” ไม่ได้หมายถึงว่า ธาตุสูญสิ้นไป จากโลก แต่หมายถึงหายไปไม่ปรากฏให้เห็น พระพุทธดำรัสที่ตรัสกับ พระอานนท์คราวหนึ่งว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้น เห็นธรรม”^๘ ข้อความนี้ดูเหมือนว่าจะเป็นการตีความเชิงปรัชญามากกว่าคำพูดที่ธรรมดา จากข้อความในอรรถกถาเป็นเพียงคำที่เนื้อความธรรมดา ไม่ได้ตีความอะไร ตรงไปตรงมา ถ้าถือเอาความตามอรรถกถาจึงเป็นไปไม่ได้ที่พระบรมสารีริกธาตุจะ

^๗มหาหมกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ๙๑ เล่ม เล่มที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕๑.

^๘พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุกับคนไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.mcui.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=206&articlegroup_id=59 [๑๑ พ.ค.๒๕๕๕]

ยังคงมีอยู่เมื่อศาสนาเสื่อมไป นอกจากนี้ท่านยังกล่าวด้วยคำเชิงถ้อยที่ถ้อยอาศัยเพื่อให้เกิดศรัทธาปสาทะแก่ผู้นิยมนับถือพระธาตุว่า “เมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว (ปรินิพพาน = ตาย) ผู้ประสงค์จะเห็นพระพุทธรเจ้า ขอให้อธิษฐานจิตบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา กล่าวคำอธิษฐานขอให้พระบรมสารีริกธาตุเสด็จมา ณ ภาชนะหรือสถานที่เหมาะสมซึ่งจัดเตรียมเอาไว้ เมื่อทำความดีถึงขั้น พระบรมสารีริกธาตุก็จะเสด็จมาตามที่ปรารถนา”^๙ ดูเหมือนว่าคัมภีร์ไม่ได้กล่าวไว้ในลักษณะเช่นนี้

๔. กระจกพระอรหันต์กับคนธรรมดาไม่ต่างกัน

ปัญหามีอยู่ว่าพระธาตุของพระอรหันต์กับกระจกคนธรรมดามีความต่างกันหรือไม่อย่างไร มีความพิเศษต่างกันเพียงไร คัมภีร์อรรถกถาธัมมบทได้กล่าวถึงธาตุ (กระจก) ของพระอรหันต์ว่าไม่มีความแตกต่างจากกระจกของคนตายทั่วไป ดังข้อความต่อไปนี้

(๑) วังคีสพราหมณ์ มีความสามารถเจาะทะลุโลกศิระะของคนตายแล้วรู้สถานที่คนตายนั้นไปเกิด เทียบเจาะทะลุโลกของคนตายที่ญาติเอามาให้เจาะเพื่อทราบสถานที่เกิดของญาติผู้ล่วงลับวันหนึ่ง ท่านเห็นคนถือดอกไม้ไปวัด จึงสอบถาม พวกประชาชนตอบว่าไปเฝ้าพระพุทธรเจ้า แล้วถามต่อไปว่าพระพุทธรเจ้ามีดีอย่างไร เถียงกันไปมา ไม่ได้ข้อตกลง จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธรเจ้าเพื่อพิสูจน์ว่าใครเก่งกว่ากัน พระพุทธรเจ้าให้หากลอกคนตายมาจำนวนหนึ่ง หนึ่งในนั้นคือกระจกพระอรหันต์ พอวังคีสพราหมณ์ เจาะทะลุโลกคนเหล่านั้นสามารถบอกว่าคนเหล่านั้นไปเกิดที่ไหนได้ถูกต้อง แต่พอท่านเจาะทะลุโลกพระอรหันต์แล้วไม่รู้ว่าท่านไปเกิดที่ไหน พระพุทธรเจ้าบอกว่าพระองค์รู้ วังคีสพราหมณ์ต้องการเรียนมนต์นี้ด้วย พระพุทธรเจ้าตรัสว่า ไม่สามารถบอกแก่คนที่ยังไม่บวชได้ ท่านจึงยอมบวชเพื่อต้องการเรียนมนต์^{๑๐}

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า กระจกศิระะของพระอรหันต์ตายกับกระจกของคนตายไม่มีความต่างกันเลย ถ้าหากกระจกศิระะของพระอรหันต์ที่พระพุทธรเจ้านำมาให้วังคีสพราหมณ์เจาะเป็นแก้ว วังคีสพราหมณ์คงตอบได้ว่าเป็นกระจกของโลกของพระอรหันต์ ในความเป็นจริงกระจกของโลกของคนตายเหล่านั้นคล้ายกันหมดคือเป็นกระจกของโลกทั่วไปธรรมดาไม่แตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีสีสันของธาตุ (กระจก) พระอรหันต์ที่เผาที่กล่าวไว้ในคัมภีร์เดียวพอสรุปได้ว่า

^๙ เรื่องเดียวกัน.

^{๑๐} ธมฺมปทญฺญูกถา (อภฺจฺจโม ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๔-๑๘๖.

(๒) ธาตุของสันตติมหาอำมาตย์ มีเรื่องในอรรถกถาธรรมบทว่าสันตติมหาอำมาตย์ เสียใจมากหลังจากการตายของหญิงนักฟ้อน เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อให้พระองค์รับความเศร้าโศก พอได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าได้บรรลุพระอรหันต์ จึงตรวจดูสังขารของตัวเองว่าต้องตายเป็นแน่ จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อนิพพาน ก่อนนิพพาน พระพุทธเจ้าให้เขาเล่าบุรพกรรมของเขาให้ประชาชนฟัง พอเล่าเสร็จก็นั่งในอากาศ เข้าเตโชธาตุบริณิพพาน เปลวไฟไหม้เนื้อและเลือด เหลือธาตุทั้งหลาย เหมือนกับดอกมะลิ^{๑๑}

สีลีนของธาตุของพระอรหันต์ได้พูดไว้ชัดเจนในที่นี้ว่ามีสีเหมือนดอกมะลิ แสดงว่าไม่มีความแตกต่างจากกระดูกทั่วไป คงมีสีขาว ไม่มีสีที่เป็นลักษณะพิเศษต่างหาก ไม่มีสีเหมือนแก้วหรืออะไรที่พิเศษไปกว่าสีกระดูกธรรมดา

ความเชื่อของประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับการเป็นอรหันต์ของพระที่มรณะภาพแล้ว กระดูกของท่านจะกลายเป็นแก้วหรือมีลักษณะคล้ายหินสีดใสสวยงาม เช่น พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต และพระอาจารย์อีกหลายท่านที่เป็นสายพระป่า หลังจากการฌาปนกิจสรีระของท่านแล้ว อัฐิธาตุของท่านกลายเป็นแก้ว เป็นต้น จากกระดูกที่กลายเป็นแก้วทำให้ประชาชนแน่ใจว่าท่านเหล่านั้นเป็นพระอรหันต์แน่นอนอย่างไม่ต้องสงสัย ในขณะเดียวกัน พระอาจารย์บางรูป เช่น พุทธทาสภิกขุ ที่ประชาชนเชื่อว่าท่านเป็นพระอริยบุคคลชั้นอรหันต์เหมือนกัน หลังจากการมรณะภาพของท่าน สรีระของท่านได้ถูกนำไปฌาปนกิจ แต่ไม่ปรากฏว่าอัฐิธาตุของท่านเป็นแก้ว มีลักษณะเหมือนกระดูกของคนปกติทั่วไป

พุทธทาสภิกขุได้เขียนพินัยกรรมเกี่ยวกับการจัดการอัฐิของท่านไว้ เมื่อวันที่ ๒๘ มี.ค. ๓๖๖ ณ วัดธารน้ำไหล สวนโมกขพลาราม อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ในปีเดียวกันก่อนที่ท่านจะมรณะภาพในวันที่ ๘ ก.ค. ๓๖ โดยกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการทำพินัยกรรมเพื่อให้เป็นไปตามพระอริยวินัยในเรื่องการจัดการศพให้เป็นไปตามธรรมดามากที่สุด นอกเหนือจากการกำหนดผู้จัดการศพ (พระครูปลัดศีลวัฒน์ - โพธิ์ จันทโร) ให้ละเว้นการขอพระราชทานโกฐและทำพิธีอย่างอื่นนอกจากที่กำหนดไว้ในพินัยกรรม ให้เก็บศพในโลง ปิดมิดชิด ละเว้นการเปิดดู ละเว้นพิธีรดน้ำศพ ละเว้นการฉีดยาศพ ละเว้นพิธีสวดศพ และให้เผาศพใน ๓ เดือน หรือถ้าจำเป็นก็ไม่เกิน ๑ ปี โดยจัดการอย่างง่ายที่สุด ไม่จัดงานพิธี ให้เผาศพในบริเวณเขาพุทธทอง กระดูกทั้งหมดให้นำไปเก็บไว้ในที่ที่ทำไว้ในศาลาธรรมโฆษณ์แห่งเดียว และเทซีเมนต์ทับ พุทธทาสภิกขุ มิได้แสดงหรือให้เหตุผลกับลูกศิษย์ไว้ใน

^{๑๑} ธรรมปทภูฏกถา (ปญจโม ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๗๔, ภาษาบาลีว่า “เอวํ โส อตฺตโน ปุพฺพกมฺมํ กถฺตฺวา อากาเส นิสฺสนฺโน ว เตโชธาตุ สมฺปาชฺชิตฺวา บริณิพฺพาย” สรีเร ชาลา อุกฺกุฏฺหิตฺวา มํสโลหิตํ ฉนฺเปสิ. สุมฺนปฺปฺพานิ วีย ธาตุโย อวลฺลิสฺสุ”.

พินัยกรรมที่ได้กำหนดให้แบ่งเจ้ากระดูกออกเป็น ๓ ส่วน คือ (๑) นำไปโปรยที่ช่องอ่างทอง อ.เกาะสมุย จ.สุราษฎร์ธานี (๒) นำไปโปรยที่ต้นแม่น้ำตาปี เขตอ.พนม จ.สุราษฎร์ธานี (๓) นำไปเก็บไว้บนเขาประสงค์ อ.ท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี วิธีการนี้ จะเป็นปริศนาธรรมให้คนรุ่นหลังได้พิจารณากันหรือไม่นั้นต้องพิจารณากันต่อไป แต่ในรายงานดังกล่าว ไม่ได้บอกหรือแสดงไว้อย่างพิเศษว่าอัฐิธาตุของพุทธทาสภิกขุกลายเป็นแก้ว หรือมีลักษณะคล้ายแก้ว เรื่องนี้อาจนำไปสู่ความเคลือบแคลงสงสัยได้ว่าพุทธทาสภิกขุผู้ซึ่งกล่าวสั่งสอนธรรมะตามจุดประสงค์ของพระพุทธรูปเจ้ามาเป็นระยะเวลานานพร้อมทั้งคำสอนของท่านได้ถูกนำไปปฏิบัติอย่างได้ผลไม่ใช่พระอรหันต์ เรื่องพระธาตุเป็นแก้วหรือไม่เป็นแก้วนั้น มีความเห็นเป็น ๓ อย่างคือ

๑. เกิดจากการเผาไหม้ เมื่ออุณหภูมิสูงสุดถึงจุดหนึ่ง และสภาวะอากาศที่เหมาะสม เป็นต้น กระดูกสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะกลายเป็นแก้วได้ ทั้งนี้เกิดจากการเปรียบเทียบรัตนชาติ เช่น พวกเพชร เกิดจากการเปลี่ยนแปลงตัวเองจากธาตุคาร์บอน ด้วยความร้อน กาลเวลาและองค์ประกอบอื่นตามธรรมชาติ

๒. เกิดจากการที่ท่านฝึกจิตจนกระทั่ง จิตหมดจดบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเป็นเหตุปัจจัยให้กระดูกของท่านกลายเป็นแก้ว ความเห็นสอดคล้องกับความเห็นของ ส. ลิวลักษณะ ที่ว่า วิกิก็เล่าถึง ลามะธิเบตอีกรูปหนึ่ง ซึ่งเธอคุ้นเคยและดูท่านออกจะเป็นพระสมณะอย่างธรรมดาๆ หากความเป็นพระที่แท้ของท่านนั้น ปรากฏว่าเมื่อเผาศพท่าน มีพระธาตุปรากฏออกมามากมาย เลือดก็เป็นพระธาตุอย่างหนึ่ง กระดูกก็เป็นพระธาตุอย่างหนึ่ง ผมอันขาวโพลนของท่านก็เป็นพระธาตุอีกอย่างหนึ่ง ไทยเราเองก็มี เช่นว่าอัฐิของพระป่า สายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้กลายเป็นพระธาตุไปก็หลายองค์ บางองค์ยังมีชีวิตอยู่และประกาศตนว่าเป็นพระอรหันต์แล้วด้วย โดยที่เมื่อไปฉายเอกซเรย์ดูนั้น ก็ปรากฏว่ากระดูกของท่านเป็นพระธาตุไปก่อนถึงแก่ภรรณภาพเอาเลยด้วยซ้ำ^{๑๒}

๓. เกิดจากการใส่กระจก ขวดน้ำหอม เป็นต้น ในโลงศพก่อนเผา เปลวไฟทำให้กระจกและกระดูกกลายเป็นก้อน

อย่างไรก็ดี ยังไม่มีการพิสูจน์กันอย่างจริงจังจนสามารถนำมาตีแผ่ให้ประชาชนหายเคลือบแคลงสงสัยได้ ไม่มีใครเผากระจกหรือขวดน้ำหอมในเวลาเผาศพแล้วทำให้ละลายกลายเป็นแก้วใสบริสุทธิ์ได้ เรื่องนี้น่าจะมีการพิสูจน์กันอย่างจริงจัง เพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่ขึ้นชื่อว่ามีพระธาตุมากที่สุดอยู่แล้ว เมื่อไม่มีการพิสูจน์กันอย่างจริงจังก็ไม่พ้นความสงสัย ในเรื่องจิตบริสุทธิ์

^{๑๒} http://www.sulak-sivaraksa.org/th/index.php?option=com_content&task=view&id=444&Itemid=3

หมดกิเลส กระดูกจะกลายเป็นแก้ว ก็ยังไม่ได้พิสูจน์กันอย่างจริงจัง จึงยังคงเป็นเพียงความเชื่อส่วนบุคคล ที่ว่าไม่เชื่อก็อย่าลบหลู่ผู้นั้นเอง

๕. สาเหตุที่ทำให้พุทธศาสนิกชนนิยมบูชาพระธาตุ

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวว่า บุคคลที่ควรบรรจุอัฐิธาตุไว้ในสถูปเพื่อเป็นที่สักการะของมหาชนอยู่เพียง ๔ พวก เรียกว่า ฐูปารหบุคคล ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระเจ้าจักรพรรดิ บุคคลผู้ที่กราบไหว้เจดีย์ของบุคคลเหล่านั้นเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญเป็นอันมาก การที่ประชาชนจะนับถือพระธาตุต้องมีเหตุผลจะนับถือกันโดยปราศจากเหตุผลไม่ได้ ฉะนั้น สาเหตุของการบูชาพระธาตุจึงสรุปได้ ๓ อย่าง คือ

(๑) อานิสงส์ปรากฏในคัมภีร์ ในคัมภีร์ชั้นรองลงมา เช่นคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการปฏิบัติและกราบไหว้เจดีย์ที่บรรจุพระธาตุของฐูปารหบุคคลว่า ในครั้งอดีตกาลพระพุทธเจ้าได้เกิดเป็นพราหมณ์ได้ปฏิบัติเจดีย์ของพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าสุลิมะด้วยการถอนหญ้า นำทรายมาเทลงบริเวณเจดีย์ด้วยผ้าห่ม ประพรมน้ำที่บริเวณเจดีย์ด้วยน้ำในภาชนะ บูชาด้วยดอกไม้ป่า ทาธงด้วยผ้าสาฎกของตนเอง แล้วผู้กรม (ฉัตร) ทียอดเจดีย์ อานิสงส์ของการปฏิบัติดังกล่าว มาถึงสมัยที่พุทธกาล พระพุทธองค์ได้เสด็จที่เมืองไพศาลี ซึ่งในขณะนั้นเป็นเมืองที่มีชาวเมืองตายเป็นจำนวนมากเพราะโรคภัย ทำให้เมืองสกปรก ผลบุญของการปฏิบัติเจดีย์พระปัจเจกพุทธเจ้าคือการถอนหญ้าที่ลานเจดีย์ ส่งผลให้ประชาชนทำหนทางประมาณ ๘ โยชน์ให้ปราศจากตอและหนาม ทำให้หนทางบริสุทธิ์สะอาด อานิสงส์ของการเททรายลงที่บริเวณเจดีย์ ส่งผลให้ประชาชนเททรายในหนทางเสด็จประมาณ ๘ โยชน์ อานิสงส์ของการบูชาด้วยดอกไม้ป่าที่บริเวณเจดีย์ ส่งผลให้น้ำในแม่น้ำคงคาเต็มไปด้วยดอกประทุม อานิสงส์ของการประพรมน้ำด้วยภาชนะของตน ส่งผลให้ฝนไปกชพรระตกที่เมืองไพศาลีพัดซากศพหนีไปทำให้เมืองสะอาด อานิสงส์ของการผูกธงและฉัตร ส่งผลให้จักรวาลทั้งหมดเกิดเป็นเหมือนมิงามทรสพเดียวกันด้วยธงและฉัตร^{๑๓} นายพวานชื่ออุกกุฎมิตรกับภรรยา พร้อมด้วยบุตร ๗ คนและสะใภ้ ๗ คน ได้บรรลุธรรมชั้นโสดาปัตติผล เพราะในอดีตชาติ ได้สละทรัพย์ของตนสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ^{๑๔} ชกิลเศรษฐีร่ำรวยมีภูเขาทองเกิดขึ้นที่หลังบ้าน เพราะในอดีตชาติ มีพระชีณาสพรูปหนึ่งมาบอกบุญเขาว่าทองที่หน้ามุขพระเจดีย์ยังไม่พอ ในขณะนั้นเขาอารมณ์ไม่ค่อยดีเลยกล่าวล่วงเกินพระธาตุของ

^{๑๓} ธรรมปฎิฐกถา (สตตโม ภาค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๙๖.

^{๑๔} ธรรมปฎิฐกถา (ปณจโม ภาค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๗.

พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะว่าโยนพระศาสดาของท่านลงน้ำ ต่อมาขอขมาพระธาตุด้วยการทำเสาดอกไม้ทองคำ ผลบุญทำให้เขาเกิดเป็นเศรษฐีมีทองเท่าภูเขา^{๑๕}

(๒) ประวัติพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการบรรจุพระธาตุไว้ว่า พ.ศ. ๒๑๘ พระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์ ต่อมาได้พบสามเถรนิโครธ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทรงอุปถัมภ์พระโมคคัลลสีบุตร ติสสะให้ทำสังคายนาครั้งที่ ๓ พระองค์เองเสด็จจาริกกราบไหว้บูชาสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา รับสั่งให้สร้างสถูป ๘๔,๐๐๐ องค์ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ประดิษฐานไว้ในที่ต่างๆ ทั้งในและนอกพระราชอาณาจักร ในคราวส่งสมณทูต ๔ สายออกไปประกาศพระพุทธศาสนาในที่ต่างๆ ทั้งในและนอกพระราชอาณาจักร ได้มีการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปด้วยทุกสาย ทำให้พระบรมสารีริกธาตุกระจายไปในนานาประเทศ

(๓) ประวัติพระธาตุในประเทศไทย ดำเนินเกี่ยวกับพระธาตุเรื่องเล่าสืบต่อกันยาวนาน จากคนรุ่นแล้วรุ่นเล่าจนกลายเป็นเรื่องที่ฝังลึกอยู่ในความเชื่อของคนประจำถิ่นนั้นๆ และความเชื่อนี้ก็ปรากฏออกมาในประเพณี พิธีกรรมประจำถิ่น มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ เมื่อใดที่ประสงค์บุญประสงค์ความสำเร็จก็จะไปกราบไหว้บูชา ขอศีลขอพร

ภาคกลาง พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุได้รับอัญเชิญมาประเทศไทยตั้งแต่สมัย พระโสรณะและพระอุตตระที่สุวรรณภูมิ มีการสร้างพระปฐมเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

ภาคใต้ พระธาตุเก่าแก่และสำคัญในภาคใต้ของประเทศไทย เช่น พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ซึ่งมีตำนานว่า เจ้าชายทันตกุมารและพระนางเหมมาลาอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาขึ้นที่หาดทรายแก้ว สร้างเจดีย์เล็กๆ เป็นที่ประดิษฐานไว้เมื่อประมาณ พ.ศ. ๘๕๔ ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๑๐๙๓ พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชทรงสร้างเมืองนครศรีธรรมราช และทรงสร้างพระบรมธาตุเจดีย์องค์เป็นที่ประดิษฐานแทน พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สร้างขึ้นประมาณระหว่าง พ.ศ. ๑๓๐๐-๑๔๐๐

ภาคอีสาน ตำนานอุรังคธาตุที่พระมหากัสสปะและคณะได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุส่วนหน้าอก (อุรังคธาตุ) มาบรรจุในเจดีย์พระธาตุพนม ตั้งแต่ก่อนพระโสรณะและพระอุตตระ ความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์ เป็นสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะมนุษย์ปุถุชนยังมีจิตใจที่ไม่เข้มแข็งพอจึงจำเป็นต้องอาศัยที่พึ่งภายนอกเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจจนกว่าจิตใจจะได้รับการพัฒนาให้มีเข้มแข็งจนเป็นที่พึ่งของตัวเองได้

^{๑๕} รมมปทฎฐกถา (อภฺรฺสุโม ภาค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

ในตำนาน เรื่องพระธาตุทริภุชชัย จังหวัดลำพูนบอกว่า ประมาณ พ.ศ.๑๕๕๐ พระเจ้าอาทิตย์ทรงเห็นปาฏิหาริย์พระธาตุเปล่งรัศมี ๖ สี (ฉัพพณรังสี) จึงทรงให้สร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุ

จารึกวัดช่องล้อม จังหวัดสุโขทัยประมาณ พ.ศ.๑๙๒๗ ระบุว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชา เมื่อทรงสร้างพระพุทธรูปศิลา ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นพระศรีรัตนธาตุกระทำปาฏิหาริย์ สว่างดังลวดเงินเห็นเป็นขนาดใหญ่เท่าเสื่อสาต ในสมัยอยุธยา กษัตริย์หลายพระองค์ทรงเห็นปาฏิหาริย์ของพระธาตุ เช่น พระบรมราชาธิราชที่ ๑ ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทหารปักหลักไว้ตรงที่พระบรมสารีริกธาตุปรากฏ แล้วทรงสถาปนา วัดมหาธาตุขึ้นใน พ.ศ. ๑๙๑๗ และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงเห็นปาฏิหาริย์ถึง ๔ ครั้ง ดั้งบันทึกเหตุการณ์เมื่อ พ.ศ.๒๑๓๗ ที่เมืองป่าโมก ความตอนหนึ่งว่า “... พระบรมสารีริกธาตุปาฏิหาริย์ โชติช่วงมาเท่าผลส้มเกลี้ยง มาแต่ทักษิณทิศ เวียนเป็นทักษิณาวรรตแล้วเสด็จไปอุดรทิศ ...” พ.ศ.๒๔๕๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ขณะทรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร เสด็จประทับที่พระราชวังสนามจันทร์ได้ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์ที่องค์พระปฐมเจดีย์ ดั้งบันทึกตอนหนึ่งว่า “... ได้เห็นองค์พระปฐมเจดีย์รัศมีสว่างพราวออกทั้งองค์ ดูประหนึ่งว่าองค์พระปฐมเจดีย์ด้านตะวันตกคือด้านที่เล็งตรงกับสนามจันทร์นั้นทาด้วยฟอสฟอรัส พราวเรืองๆ ...” ครั้นเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วก็ได้ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์ที่องค์พระปฐมเจดีย์อีกใน พ.ศ.๒๔๕๗^{๑๖}

๖. กระดูกเป็นแก้วหรือไม่เป็นแก้ว วัดความเป็นพระอรหันต์ได้หรือไม่

อัฐิธาตุเป็นแก้ววัดความเป็นพระอรหันต์ได้หรือไม่ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าพระอรหันต์หลังจากนิพพานแล้วเมื่อถูกนำไปเผา อัฐิธาตุของท่านต้องเป็นแก้วหรือเป็นกระดูกธรรมดา ไม่มีกระดูกวัดความเป็นพระอรหันต์ด้วยอัฐิธาตุเป็นแก้ว จึงมีเพียงวัดความเป็นพระอรหันต์ด้วยการละกิเลสในภายในหมดสิ้น ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่ได้สนใจเป็นพิเศษในเรื่องนี้

การยึดถือเรื่องอัฐิธาตุเป็นแก้วดูเหมือนจะถูกบ่มเพาะความเชื่อในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในชั้นหลัง เช่นอรรถกถา การสร้างเรื่องปาฏิหาริย์ให้กับพระศาสดาดูเหมือนจะเป็นเรื่องธรรมดาทั่วไปของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นครศาสนาใด เมื่อได้ศึกษาประวัติของศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนาจะเห็นว่ามีส่วนที่เกี่ยวข้องกับปาฏิหาริย์เข้ามาประกอบเพื่อสร้างศรัทธาให้กับผู้ที่นับถือ

^{๑๖} พระมหาสมจินต์ สุมมาปญโญ. พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุกับคนไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.mcui.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=206&articlegroup_id=59 [๑๑ พ.ค.๒๕๕๕]

อริยธรรมเป็นแก้วในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มีเรื่องปาฏิหาริย์เข้ามาประกอบเพื่อสร้างศรัทธาประสาทะให้เกิดแก่ผู้นับถือ เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งหรือเป็นกุศโลบายวิธีเพื่อนำคนเข้าไปสู่หลักธรรมที่แท้จริง เรื่องอริยธรรมเป็นแก้วจะเป็นจริงหรือไม่นั้นก็ไม่มีส่วนสำคัญแต่อย่างใด ถ้าคนเข้าถึงธรรมหรือมีปัญญาจะสามารถแยกแยะว่าอะไรคือแก่นแท้ อะไรคือส่วนที่นำไปสู่กระบวนการเห็นธรรม เรื่องที่ยังถกเถียงกันและนับถือกันผิดทางก็คือไปวัดความเป็นอรหันต์ด้วยอริยธรรมเป็นแก้ว พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้สอนเรื่องนี้แต่อย่างใด การนับถืออริยธรรมเป็นแก้วไม่ใช่สิ่งที่จำเป็นกับการกำจัดทุกข์ ในทางตรงกันข้ามอาจเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความล่าช้าในการปฏิบัติหรือทำให้มนุษย์ยึดติด หวังพึ่งแต่อำนาจปาฏิหาริย์ที่พึ่งอันประเสริฐสูงสุดได้ แถมยังมีข้อจำกัด ๒ อย่าง คือ (๑) ด้านปัญญา อิทธิปาฏิหาริย์ไม่สามารถนำพาไปสู่ปัญญาถึงขั้นประหารกิเลสหมดสิ้นอาสวะได้ (๒) ด้านจิตใจ อิทธิปาฏิหาริย์ ยังทำให้จิตใจขุ่นมัว เศร้าหมองเพราะอำนาจกิเลสครอบงำ พระธรรมที่พระองค์ทรงแสดงเป็นไปเพื่อความดับทุกข์ เป็นอากาสิโก เป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องนำไปปฏิบัติ ส่วนเรื่องใดไม่ใช่ความจำเป็นเร่งด่วนก็ไม่ใช่สิ่งสำคัญ

ฉะนั้น ปาฏิหาริย์ แปลว่า การกระทำที่ตีกลับ ชับไล่ หรือ กำจัดเสียได้ซึ่งปฏิบัติ อธิหรือ ฤทธิ แปลว่าความสำเร็จ^{๑๗} แล้ว หมายถึง ความสำเร็จที่จำกัดชับไล่ หรือ กำจัดชับไล่สิ่งที่เป็นปฏิบัติด้วยความสำเร็จ ความหมาย ของปาฏิหาริย์ ๓ ในพระไตรปิฎกว่า

๑) อิทธิปาฏิหาริย์ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏหรือให้หายไปได้ ทะลุฝา กำแพง (และ) ภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นหรือดิ่งลงในแผ่นดินเหมือนไปในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำโดยที่น้ำไม่แยกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์อันมีฤทธิ์มากมีอำนาจพามากก็ได้ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้^{๑๘}

๒) อาเทศนาปาฏิหาริย์ “แก้วัญจะ ก็อาเทศนาปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ หายจิต หายเจตสิก หายความวิตกวิจารณ์ของบุคคลอื่นได้ว่า จิตของท่านเป็นอย่างนี้ เป็นไปโดยอาการอย่างนี้ เป็นดังนี้”^{๑๙}

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), เรื่องเหนือสามัญลึกลับอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐.

^{๑๘} ที.ล. (ไทย) ๙/๔๘๔/๒๑๔.

^{๑๙} ที.ล. (ไทย) ๙/๔๘๕/๒๑๕.

๓) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ “แก้วกู่” ก็อนุสาสนีปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมปราศสอนอย่างนี้ว่า ท่านจงตริกตรองอย่างนี้ อย่าตริกตรองอย่างนั้น จงใส่ใจอย่างนี้ อย่าใส่ใจอย่างนั้น จงละสิ่งนี้จงเข้าถึงสิ่งนี้อยู่เถิด นี้จัดเป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์อย่างหนึ่ง”^{๒๐}

ปาฏิหาริย์ ๓ นั้น ที่เป็นอิทธิปาฏิหาริย์ เป็นอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ที่ควรพิจารณาก็คือ อิทธิปาฏิหาริย์นั้นเป็นเรื่องไม่สำคัญที่จะทำให้คนที่ไม่เกี่ยวข้องสิ่งทุกอย่างได้เลย เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าอิทธิปาฏิหาริย์เป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล ใครต้องการจะมีฤทธิ์ก็สามารถทำให้เกิดขึ้นได้ แต่สุดท้ายแล้วฤทธิ์กับไม่ได้ช่วยให้คนหมดทุกข์ได้ ดังพุทธพจน์ว่า

“...เราจะแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อันเหนือธรรมดาของมนุษย์หรือไม่แสดงอิทธิปาฏิหาริย์อันเหนือธรรมดาของมนุษย์ก็ตาม ธรรมที่เราแสดงแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้กระทำตาม สุนัขขัตตะ เมื่อเป็นเช่นนั้น การที่เราแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อันเหนือธรรมดาของมนุษย์จะก่อผลอะไรได้เล่า” ^{๒๑}

เทศนาของพระพุทธเจ้าตั้งแต่พระองค์ตรัสปลุมนเทศนาครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์จนกระทั่งพระองค์เสด็จปรินิพพาน จุดมุ่งหมายที่พระองค์ตรัสมีเพียงอย่างเดียวคือธรรมที่ทำให้พ้นความทุกข์ถึงความสุขที่แท้จริงคือพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายของคำสอนของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ความมุ่งหมายแห่งการแสดงธรรมเพื่ออย่างอื่นไม่มี สมัยหนึ่ง บุตรของคหบดี ชื่อว่า แก้วกู่ต้องการให้ประชาชนชาวาลันทาซึ่งมีเป็นจำนวนมากหันมานับถือพระพุทธศาสนา กราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ที่เป็นเหตุที่จะทำชาวาลันทาเลื่อมใส พระพุทธเจ้าตรัสว่า “แก้วกู่ เราไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุอย่างนี้ว่า มาเถิด พวกเธอจงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ด้วยอุตตริมนุสสรธรรมแก่คฤหัสถ์ผู้หนุ่มผ้าขาว”^{๒๒} จากพุทธพจน์นี้ พระองค์ไม่ต้องการให้สาวกหรือใครต่อใครแสดงอิทธิปาฏิหาริย์เลย แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเห็นโทษของอิทธิปาฏิหาริย์ เพราะถ้าพระองค์ทรงเห็นคุณค่าของอิทธิปาฏิหาริย์ที่ดีโดยประการทั้งปวง พระองค์จะทรงตรัสห้ามพระสาวกไม่ให้แสดงฤทธิ์ไปทำไม พระองค์ตรัสสรรเสริญปาฏิหาริย์อย่างเดียว คืออนุสาสนีปาฏิหาริย์ที่มีคุณอย่างเดียวไม่มีโทษ

ในทำนองเดียวกัน การนับถืออัฐิธาตุเป็นแก้วก็หนีไม่พ้นเรื่องปาฏิหาริย์เข้ามาเกี่ยวข้อง จมอยู่กับปาฏิหาริย์ วัดความเป็นอรหันต์ของครูอาจารย์ของตนเองด้วยอัฐิธาตุเป็นแก้วแล้วกล่าวชมอาจารย์อื่นๆ ที่อัฐิธาตุไม่เป็นแก้ว จนลืมหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญคืออนุสาสนีปาฏิหาริย์

^{๒๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๖/๒๑๖.

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔/๓.

^{๒๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๑/๒๑๓.

อย่างสิ้นเชิง ลืมนึกถึงวิธีการหรือคำสอนของอาจารย์ที่ท่านแสดง ไม่ปฏิบัติตามคำสอน แต่ติดอยู่กับสิ่งที่ไม่ใช่แก่นคำสอน

อีกอย่างหนึ่งการเป็นพระอรหันต์หรือไม่ ปุถุชนไม่สามารถรู้ได้ จะอนุมานเอาตามการปฏิบัติของท่านก็ยังไม่แน่นอน เพราะบางทีการแสดงอภิปริยาที่ไม่เหมาะสมไม่ปรากฏให้คนเห็นเพื่อจะจับผิดได้ จะรู้ว่าเป็นพระอรหันต์ได้ก็ด้วยการเป็นพระอริยบุคคลเหมือนกัน จากการศึกษาศาสนาพุทธประวัติจะเห็นว่า เราจะสามารถรู้ว่าพระภิกษุรูปนี้เป็นพระอรหันต์หรือไม่ขึ้นอยู่กับอาการของพระพุทธรูปหรืออาการของพระสาวกด้วยกันก็น้อย บางทีมีภิกษุบางพวกสงสัยว่าพระสารีบุตรเป็นพระอรหันต์หรือไม่ เพราะท่านแสดงออกเหมือนกับมีตัณหาอยู่ในคำสอนของพระพุทธรูป พระองค์ตรัสเสมอว่า พระอรหันต์เป็นผู้สิ้นตัณหา การแสดงออกของพระสารีบุตรดูเหมือนจะขัดกับคำสอนของพระพุทธรูปอย่างสิ้นเชิง ข้อความนี้มีกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า สมัยหนึ่งท่านพระสารีบุตรจำพรรษาในชนบทได้ฟังว่า ชาวบ้านจะถวายผ้าจำนำพรรษา ท่านเดินทางไปเฝ้าพระศาสดาในขณะที่ชาวบ้านยังไม่ได้ถวายผ้าจำนำพรรษาเลย แต่ท่านสั่งภิกษุที่นั่นว่า เมื่อชาวบ้านถวายผ้าจำนำพรรษาแล้ว พวกท่านรับแล้วก็ส่งไปแก่ภิกษุหนุ่มและสามเณรหรือจะเก็บไว้แล้วส่งข่าวไปก็ได้ พวกภิกษุที่นั่นก็เกิดความสงสัยว่า พระสารีบุตรยังมีตัณหาอยู่เลย จนกระทั่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าจุลทาม พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า บุตรของเราไม่มีตัณหา ที่สารีบุตรทำอย่างนั้นก็ด้วยเห็นว่า พวกชาวบ้านอย่าได้เสื่อมจากบุญ และพวกภิกษุก็อย่าเสื่อมจากลาภที่ชอบธรรม^{๒๓} แม้ในเรื่องมหาปณกเถระพูดกับพระจุฬินกเถระผู้เป็นน้องชายที่ไม่สามารถท่องคาถาๆ เดียวให้คล่องแคล่วภายในสี่เดือนได้ ว่า เธอเป็นคนอภิปิณฑนา เสื่อมจากโภคะของพวกคฤหัสถ์ ไม่มีประโยชน์ที่เธอจะอยู่ในที่นี่ เธอจงออกไปจากที่นี่ แล้วจุดคร่าท่านออกจากวิหารแล้วปิดประตู การกระทำดังกล่าว ถูกพวกภิกษุตั้งข้อสงสัยว่า พระมหาปณกเถระทำไปด้วยความโกรธ พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า พระเถระไม่มีกิเลสมีราคะเป็นตนในภายใน ที่ท่านทำอย่างนั้นเพราะมุ่งประโยชน์ในเบื้องหน้า และมุ่งธรรมในเบื้องหน้า^{๒๔} จากเรื่องดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ปุถุชนหรืออาจจะมีอริยบุคคลขั้นต่ำด้วยซ้ำที่ไม่สามารถรู้ว่าใครบ้างเป็นพระอรหันต์ ที่เขารู้ว่าพระเถระเป็นพระอรหันต์ก็ด้วยการคาดเดาหรือพระพุทธรูปเจ้าตรัสบอก เรื่องบางอย่างก็ทำให้เกิดความสงสัยขึ้นมาได้จากการศึกษาประวัติของพระอุปาลวรรณาเถรี ที่ถูกฆาตคนหนึ่งข่มขืนจนสำเร็จ เรื่องอย่างนี้ก่อความสงสัยให้เกิดกับประชาชนไม่น้อยถึงกับตั้งประเด็นคำถามว่า พระชินาสพเห็นจะยังเสพกามอยู่ หรือไม่จะไม่เสพ เพราะว่าท่านเหล่านั้นไม่ใช่ไม้ฟุ ไม่ใช่จอมปลวก ยังมีเนื้อเลือดสดๆอยู่เลย หรือกล่าวให้ตรงภาษาปัจจุบันก็คือท่านเหล่านั้นไม่ใช่พระอิฐพระปูน พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่าพระชินสพทั้งหลายไม่เสพกาม ไม่

^{๒๓} ธรรมปทฎฐกถา (อรรถุโม ภาโค), หน้า ๑๔๔.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

ยินดีมีความสุข เปรียบท่านเหมือนกับหยาดน้ำตกลงบนใบบัวแล้วไม่ติด ไม่ตั้งอยู่กลิ้งตกไป และเหมือน เมล็ดผักกาดไม่ติดไม่ตั้งอยู่ที่ปลายเหล็กแหลม^{๒๕} พระเถระชื่อว่า ปิณฑิวัจจะชอบเรียกทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิตด้วยกันว่า คนถ้อย จงมา คนถ้อย จงไป ภาษาบาลีว่า วสลิ แปลว่าคนถ้อย ถ้าเป็น ปัจจุบันก็เรียกว่ามีวาจาโฉบเฉี่ยวชอบพูดคำหยาบเจ้าโทสะ ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่า ที่ท่านพูดอย่าง นั้นก็เพราะว่าทำร้ายชาติของท่านเกิดเป็นพราหมณ์และชอบพูดคำนี้อยู่เป็นประจำจนชิน ในภายใจ ท่านไม่มีโทสะ^{๒๖} เกิดมาชาตินี้ก็ยังไม่ละพฤติกรรมข้อนี้ยังไม่ได้ ท่านละกิเลสได้แล้วเหลือแต่वासนาคือ ความประพฤติมาแต่อดีตชาติจนเคยชินละไม่ได้

ในที่บางแห่งเพียงแต่การสังเกตพฤติกรรมก็สามารถอนุมานได้ว่าท่านเป็นพระอรหันต์จริงๆ ในเรื่องมีว่าพระสารีบุตรเถระพร้อมด้วยภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ไปบ้านเพื่อเยี่ยมมารดา ท่านถูก มารดาว่าด้วยคำต่างๆ หลายอย่าง แต่พระเถระไม่แสดงอาการโกรธเลย พวกภิกษุที่ไปด้วยสนทนากัน ว่าน่าอัศจรรย์แท้คุณของพระสารีบุตรเถระ เมื่อมารดาว่า ท่านไม่มีอาการโกรธเลย พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระชีณาสพไม่มีอาการโกรธ^{๒๗} อีกเรื่องหนึ่งชาวบ้านสนทนากันว่า พระสารีบุตรท่านไม่มีอาการโกรธ พอดีพราหมณ์คนหนึ่งเดินผ่านมาได้ยื่นเข้าเลยถามว่า พระรูปไหนไม่โกรธ พวกชาวบ้านเลยบอกไป พราหมณ์คนนั้นเห็นพระเถระเดินบิณฑบาตอยู่ต้องการจะพิสูจน์จึงตบไปที่กลางหลังของท่านเต็มแรง พระเถระเฉยไม่ได้มองเดินต่อไป พวกชาวบ้านเห็นเหตุการณ์แสดงความไม่พอใจ พวกกันถือท่อนไม้ และก้อนดินไปล้อมบ้านพราหมณ์ จนกระทั่งพระเถระไกลเกลียดจนสงบ^{๒๘} จากเหตุการณ์ดังกล่าวก็ พออนุมานได้ว่า ความเป็นพระอรหันต์อาจพอกำหนดได้ด้วยการไม่แสดงความโกรธ โลก และความ หลงออกมา แต่ไม่สามารถสรุปได้ว่าผู้ที่ไม่แสดงอาการมีความโกรธเป็นต้นนั้นเมื่อประสบเหตุการณ์ที่ จะทำให้เกิดความโกรธเป็นพระอรหันต์แน่นอน

๗. บทสรุป

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงผลบุญที่เกิดจากการบูชาปุระชาบุคคล ๔ จำพวก ได้ กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างเจดีย์และบูชาสักการะพระบรมสารีริกธาตุ เช่น การบูชาเป็นปัจจัยแห่ง การได้บรรลุความเป็นพระอริยบุคคลและความถึงพร้อมด้วยโภคสมบัติ เป็นต้น อานิสงส์ดังกล่าว ยังรวมไปถึงการบูชาพระธาตุของพระสาวกด้วย อัฐิธาตุ (พระบรมสารีริกธาตุ) ของพระพุทธเจ้าตามที่

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

พุทธศาสนิกชนนับถือบูชาและเชื่อว่าเป็นพระธาตุของพระพุทธเจ้าจริงๆ ในโลกนี้มีลักษณะแตกต่างกัน ออกไปมีทั้งลักษณะคล้ายแก้ว และมีลักษณะคล้ายกระดูกคนธรรมดา ลักษณะที่พระบรมสารีริกธาตุ เป็นแก้วเป็นที่สนใจของประชาชนทั่วไปมากกว่าพระธาตุเป็นแค่เพียงกระดูกคนธรรมดา ปาฏิหาริย์ แห่งพระบรมสารีริกธาตุได้ถูกกล่าวมาตามลำดับ เพิ่มศรัทธาประสาทะให้เกิดขึ้นเป็นอย่างมาก เนื่องจาก พระบรมสารีริกธาตุมีจำนวนจำกัด ประชาชนหันมาสนใจในเรื่องของอัฐิธาตุของเกจิอาจารย์ซึ่งอยู่ใน วิสัยที่จะแสวงหาและครอบครองได้ เมื่อมีคนสนใจมากขึ้นเกี่ยวกับปาฏิหาริย์จึงมีอิทธิพลครอบงำ จนนำไปสู่การหลงใหลในพระธาตุ จนกระทั่งตัดสินความเป็นพระอรหันต์กันที่พระธาตุ ในที่สุดลี้ม หลักการคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าที่เกจิอาจารย์เหล่านั้นได้นำมาสั่งสอน การบูชาพระธาตุเป็น ธาตุเจตียบูชาเหมือนกับการบูชากราบไหว้พระพุทธรูปที่เป็นอุทเทสิกเจตียบูชา การบูชาพระธาตุก็ บดบังปัญญาได้ การบูชาพระพุทธรูปก็บดบังปัญญาได้เช่นเดียวกัน ถ้ายังยึดติดเพียงการหวังพึ่ง ปาฏิหาริย์ไม่นำไปเป็นสื่อเพื่อเข้าถึงหลักธรรม การบูชาพระธาตุด้วยปัญญาโดยเอาพระธาตุเป็นสื่อ นำ ไปสู่คำสอนของพระพุทธเจ้าหรือคำสอนของอาจารย์ของตนถือเป็นการปฏิบัติบูชาตามคำสอนของ พระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติ อย่างสม่ำเสมอ ย่อมได้รับความสุขมาให้ทั้งในโลก นี้และโลกหน้า

อัฐิธาตุ (พระธาตุ) เป็นแก้วไม่ได้เป็นเครื่องวัดความเป็นพระอรหันต์ เพราะการจะรู้ว่าคนนั้น เป็นพระอรหันต์ได้คนรู้จะต้องมีภูมิธรรมที่ใกล้เคียงกันหรือในระดับเดียวกัน ที่กล่าวกันหรือได้ฟัง ตามกันมาว่าพระรูปนั้นหรือรูปไหนเป็นพระอรหันต์ก็ด้วยการอนุมานเอาตามเหตุการณ์หรือพฤติกรรม ที่ได้ประสบมาด้วยตนเอง แท้ที่จริงแล้วภายในจิตใจของท่านจะลึกลับเลสาอสะวะจริงหรือไม่ ไม่สามารถรู้ ได้เลย จึงเป็นเพียงการเดาเอาหรือคาดคะเนเอาและสรุปเอาเองว่าเป็นเช่นนั้น การสรุปเช่นนั้นมีความ ผิดพลาดมากทีเดียว ในกาลามสูตรไม่ได้มีการสอนให้ใครเชื่อเพียงการคาดคะเนเอา จากการศึกษา เรื่องพระธาตุ ความเชื่อพระธาตุเป็นแก้วมี ๒ อย่าง คือ (๑) กลุ่มที่เชื่อว่ากระดูกสามารถกลายเป็น แก้วได้เพราะอำนาจของสมาธิ พอปฏิบัติธรรมไปถึงขั้นที่มีสมาธิอย่างแรงกล้า (ไม่รู้ขั้นไหน จะทุกคน หรือไม่ยังไม่ตัดสินแน่ชัด) กระดูกจะค่อยๆ กลายเป็นแก้วอย่างน่าอัศจรรย์ (๒) กลุ่มที่เชื่อว่า กระดูก ก็เป็นเพียงกระดูกธรรมดา เป็นเรื่องไกลเกินไปที่จะหาเหตุปัจจัยที่ทำให้กระดูกกลายเป็นแก้ว

อัฐิธาตุไม่ควรถูกนำมาเพื่อสร้างผลประโยชน์ให้กับบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ โดยอาศัย ความเชื่อและการนับถือของประชาชนที่มีต่อพระธาตุของพระพุทธเจ้าหรือของพระสาวกรวมไปถึงเกจิ อาจารย์ที่เคารพนับถือไปแสวงหาผลประโยชน์โดยสร้างเจดีย์หรือสถานที่เคารพสักการะที่เป็นของส่วนตัว ซึ่งอยู่ในรูปของพิพิธภัณฑ์ ผู้ที่จะเข้าชมหรือสักการะต้องเสียค่าผ่านประตูเข้าไป พระธาตุควรเป็น ของสาธารณะที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งสามารถเคารพสักการะได้ตลอดไม่ต้องมีการเสียค่าผ่านประตูเข้าไป การแสวงบุญในลักษณะแบบนี้เป็นไปตามจุดประสงค์ของพระพุทธศาสนามากกว่า ไม่มีการเสียค่าจ้าง เพื่อจะทำบุญด้วยการสักการบูชาพระธาตุ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีการกล่าวถึงการทำความเจตีย

บรรจुอัฐิธาตุของพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าตรัสให้ทำไว้ที่ทางสี่แพร่ง สันนิษฐานว่า ทางสี่แพร่งเป็นสถานที่สาธารณะที่คนทั่วไปจะสัญจรไปมาได้ เมื่อเห็นเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุมีความเลื่อมใสก็สามารถสักการบูชาได้ตามใจปรารถนา ด้วยดอกไม้เพียงเล็กน้อยด้วยจิตศรัทธา คนจนหรือคนรวยก็สามารถทำได้เสมอกันไม่มีแบ่งชั้นวรรณะ นอกจากนี้ยังเป็นการแผ่แผ่บุญเพื่อจิตวิญญาณทุกดวงในความหมายของคำว่าทานที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ผู้ที่จะให้ทานต้องไม่มีความตระหนี่จึงจะสำเร็จผลที่ยิ่งใหญ่

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ๙๑ เล่ม** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ธัมมปทฎฐกถา (ปญจโม ภาค)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **ธัมมปทฎฐกถา (อฎฐโม ภาค)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____. **ธัมมปทฎฐกถา (สตุตโม ภาค)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **ศัพท์วิเคราะหฺ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **เรื่องเหนือสามัญสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา**. กรุงเทพมหานคร : สำนัก

พิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๔.

(๒) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

พระมหาสมจินต์ สุมมาปญโญ. **พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุกับคนไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา

: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id =206&articlegroup_id =59 [๑๑ พ.ค.๒๕๕๕]

การจัดการศึกษาเพื่อความยั่งยืน ตามแนวทางพระพุทธศาสนา Buddhist Education Management for Sustainable Happiness

ศรัณย์ เกศรักษ์มงคล

Saran Lerdrakmongkol

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้เสนอการจัดการศึกษาที่ถูกต้องควรจะเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความสุขที่ยั่งยืนตามแนวคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงการมุ่งให้ผู้เรียนสามารถก้าวไปสู่ความหลุดพ้น (หรือนิพพาน) อันถือเป็นความสุขที่แท้จริง โดยเสนอให้มีการนำเอาหลักความจริง ๔ ประการในพระพุทธศาสนา (อริยสัจ ๔) คือ ๑) ความจริงเกี่ยวกับทุกข์ ๒) ความจริงเกี่ยวกับสาเหตุแห่งทุกข์ ๓) ความจริงเกี่ยวกับความสิ้นไปของทุกข์ และ ๔) ความจริงเกี่ยวกับหนทางในการดับทุกข์ (มรรค) มาเป็นแกนในการศึกษาและปฏิบัติจริง ในกระบวนการของการจัดการศึกษานั้นจะต้องสามารถบูรณาการเข้ากับรายวิชาอื่น ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้เรียนด้วยเพื่อให้ “ความตระหนักรู้” เกี่ยวกับความสำคัญของการดับทุกข์อันนำไปสู่การปฏิบัติจริงของผู้เรียนจะเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

Abstract

This article proposes that correct education management should lead learners to have sustainable happiness according to the teaching of Buddha, i.e., leading learners to be able to achieve Nirbāna that is considered as the true happiness. The article propose to apply the Four Noble Truths – 1) The noble truth of Dukkha (suffering); 2) The noble truth of the origin of Dukkha; 3) The noble truth of the cessation of Dukkha; 4) The noble truth of the path leading to the cessation of Dukkha - as the theme of education and practice. The process of education management must be able to integrate with other subjects, especially all subjects related to daily living of learners. The objective of this process is to provide learners realization on the importance of suffering's cessation leading to further concrete practice of learners.

๑. บทนำ

โลกปัจจุบันมีปรากฏการณ์มากมายที่แสดงให้เห็นว่าสังคมโลกกำลังดำเนินไปในแนวทางการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความไม่ยั่งยืน เนื่องจากทุกภาคส่วนของโลกล้วนยังคงตกอยู่ในความทุกข์ แม้กระบวนการของการศึกษาเองก็ยังเป็นกระบวนการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะไม่อาจจุดดึงผู้คนให้หลุดพ้นขึ้นจากวังของความทุกข์ได้อย่างเต็มที่ ผู้อยู่ระหว่างกระบวนการรับการศึกษาอย่างขาดความสุข และผู้มีการศึกษาจำนวนมากก็ไม่สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เนื่องจากผู้มีการศึกษาสูงเอารัดเอาเปรียบผู้ที่มีการศึกษาน้อยกว่าจนก่อให้เกิดผลกระทบทั่วไป ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง

การศึกษาปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้นจากองค์ความรู้และวิทยาการแขนงต่างๆ ที่ล้วนได้รับการพัฒนาดีกว่าในอดีตที่ผ่านมา แต่ขณะเดียวกันแม้การศึกษาจะมีมากเพียงไร ผู้คนทั้งที่มีการศึกษามากหรือน้อยก็ยังเผชิญกับความทุกข์มา ตั้งแต่ความทุกข์จากวิกฤติการณ์สงคราม ภาวะเศรษฐกิจ วิกฤติประชากร อาชญากรรม ความเจ็บป่วยและโรคร้าย การขาดความสามัคคีของประชาชน ความทุกข์จากความเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ต่างๆ ของโลก อาทิ ภาวะโลกร้อน ภัยธรรมชาติต่างๆ เป็นต้น คำถามของสังคมเกี่ยวกับการศึกษามีว่า การพัฒนาความรู้ช่วยให้ผู้คนมีความสุขมากขึ้นหรือไม่อย่างไร การศึกษาที่ผ่านมาเป็นการศึกษาที่ถูกทางหรือไม่ มีความผิดพลาดใดเกิดขึ้นหรือไม่ในกระบวนการให้การศึกษา และสามารถสร้าง ปรับปรุง พัฒนาการศึกษาเพื่อความสุขที่ยั่งยืนขึ้นมาได้หรือไม่ ประเด็นเหล่านี้ถือเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุดในการนำเสนอบทความนี้

๒. ความสำคัญของการศึกษากับการพัฒนาประเทศ

ความสำคัญในการพัฒนาประเทศ เพื่อให้เกิดความผาสุกนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสเรื่องการศึกษาพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยมาเป็นเวลานานมากกว่า ๔๐ ปี ในที่นี้จะขออัญเชิญมาเป็นบางตอนดังนี้^๑

“...การศึกษาเป็นปัจจัยในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติและคุณธรรมของบุคคล สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วนพอเหมาะกันทุกๆ ด้าน สังคมและบ้านเมืองนั้นจะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ...”^๒

“...วัตถุประสงค์ของการศึกษานั้นคืออย่างไร กล่าวโดยรวบยอดก็คือ การทำให้บุคคลมีปัจจัยหรืออุปกรณ์สำหรับชีวิตอย่างครบถ้วนเพียงพอทั้งในสวนวิชาความรู้ ส่วนความคิด วินิจฉัย ส่วนจิตใจและคุณธรรมความประพฤติ ส่วนความขยันและอดทน และสามารถในอันที่จะนำความรู้ความคิดไปใช้ปฏิบัติงานด้วยตนเองให้ได้จริงๆ เพื่อสามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความสุขความเจริญมั่นคงและสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคมและบ้านเมืองได้ตามควรแก่ฐานะด้วย...”^๓

ส่วนสุมน อมรวิวัฒน์ อธิบายว่าการศึกษานั้นมีความสอดคล้องกันอย่างยิ่งกับการฝึกหัดอบรมทั้งกาย วาจา ใจ เพื่อให้เกิดความรู้ และชีวิตกับการศึกษานั้นเป็นองค์ประกอบของกันและกันดังความตอนหนึ่งว่า^๔

“...เนื่องจากมนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ที่ฝึกหัดฝึกฝนให้เรียนรู้ได้ มนุษย์จึงมิได้ปล่อยให้อันตรียักระแทกกับอารมณ์แล้วตอบสนองการรู้สึกและการรับรู้ไปตามสัญชาตญาณ ทั้งนี้เพราะถูกกำกับด้วยการรู้คิดและการรู้แจ้ง ซึ่งแต่ละคนมีระดับและวิธีฝึกหัดฝึกฝนที่แตกต่างกัน...การฝึกหัดอบรมกายวาจาใจจึงเป็นการศึกษา ชีวิตกับการศึกษาจึงต่างเป็นองค์ประกอบของกันและกัน..ยิ่งมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น เกิดการสัมผัสและสัมพันธ์กับเพื่อน

^๑ ทิศนา แคมมณี, ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ก-ง.

^๒ กรมวิชาการ, **ระเบียบแห่งการศึกษา : พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสด้านการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดทำหนังสือประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสด้านการศึกษา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑-๑๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๑๓.

^๔ สุมน อมรวิวัฒน์, ศาสตราจารย์. **หลักสูตรทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม**. (กรุงเทพมหานคร : โครงการกิตติมเกียรติสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗.

มนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม มนุษย์ยังต้องอบรมตนเองทั้งทางด้านพฤติกรรมและมโนธรรมมากขึ้น การควบคุมกายวาจาใจมิให้เตลิดไปตามสัญชาตญาณอย่างสัตว์จึงมีกระบวนการที่ซับซ้อน ละเอียดอ่อน เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อชีวิตเป็นทวีคูณ...”

เมื่อพิจารณาคำว่า “การศึกษา” ในประเทศตะวันตก จะพบคำนิยามการศึกษาไปในลักษณะที่เน้นการปฏิบัติหรือมุ่งไปที่ผลลัพธ์อันสามารถจับต้องได้ การศึกษาจะต้องประกอบไปด้วยการสอนและการเรียนเกี่ยวกับความรู้ (knowledge) ความประพฤติอันเหมาะสม (proper conduct) และสมรรถนะ (technical competency) โดยมีจุดเน้นในการพัฒนาทักษะ (skills) และความสามารถในการประกอบอาชีพ (professions) ตลอดจนพัฒนาด้านจิตใจ (mental) คุณธรรม ศีลธรรม (moral) และความเจริญงอกงาม (aesthetic) ในด้านต่างๆ^๕ หรือเป็นกระบวนการให้การศึกษา และผลของการศึกษาซึ่งประกอบด้วย ทักษะความรู้ และลักษณะอันเป็นที่ต้องการในแต่ละสาขา ซึ่งหมายรวมถึงกระบวนการปฏิบัติ การฝึกอบรมตามหลักสูตรที่กำหนดในแต่ละสาขา^๖

เมื่อพิจารณาความหมายคำว่า “การศึกษา” ในพระพุทธศาสนาพบว่า พระพุทธศาสนามีความหมายและคุณลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนั้นไว้ทั้งหมด คือพระพุทธศาสนามีทัศนะว่าชีวิตคือการศึกษ และการศึกษาคือชีวิต (หลักไตรสิกขา และมรรค) การศึกษาจึงเป็นทั้งเครื่องมือและกระบวนการที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์มีความเจริญก้าวหน้าจนมีศักยภาพได้อย่างสูงสุด ขณะเดียวกันการศึกษายังสามารถนำมาซึ่งอิสรภาพของมนุษย์ ทั้งนี้ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาของพระพุทธศาสนามีพุทธพจน์ยืนยันไว้อย่างชัดเจนว่า ทนฺโต เสฏฺฐโณ มนุสฺสเสสุ (มนุษย์ที่ฝึกแล้ว ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์) วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน โส เสฏฺฐโณ เทวมาณุส (ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะคือผ่านการฝึกมาดีแล้วนี้ ประเสริฐสุดทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย)^๗ ซึ่งการที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับกระบวนการในการศึกษา หรือการฝึกฝนอบรมตนเอง สิ่งที่กล่าวมานี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าการศึกษานั้นมีความสำคัญและมีความหมายอย่างมาก โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่าการศึกษาคือการพัฒนาขั้น ๕ ในพระพุทธศาสนาตนเอง

^๕ www.merriam-webster.com/dictionary

^๖ www.brainyquote.com

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพัฒนาวัฒนธรรมทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๗), หน้า ๕๐.

๓. ทุกข์และปัญหาของมนุษย์ในยุคโลกาภิวัตน์

ความทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่คู่กันกับมนุษย์มาโดยตลอด มนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์มีทุกข์เพราะไม่รู้จักรักรวมชาติ ตกอยู่ในความสงสัยและหวาดกลัว เพราะยังไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติได้ เมื่อหลังจากได้เรียนรู้และวิวัฒนาการตนเองมาเป็นลำดับแล้ว ทุกข์ในเรื่องความไม่รู้จักรักรวมชาติจึงค่อยๆ ลดน้อยลง ต่อมาเมื่อมนุษย์สามารถอาศัยธรรมชาติและความคุ้มครองธรรมชาติได้มากขึ้น ผลที่ครอบครองและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่รู้ค่ากลับทำให้มนุษย์ทุกข์เช่นเดิม ยิ่งในยุคแห่งการพัฒนาและยุคโลกาภิวัตน์นี้ปัญหาของมนุษย์ก็นับว่ามีเพิ่มขึ้นจากเดิมเป็นอันมาก ทั้งนี้เป็นที่น่าพิจารณาว่าบรรดาความก้าวหน้าทางวิทยาการและความพร้อมต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อความสุขของชีวิตนั้นไม่อาจลดขนาดของความทุกข์ให้น้อยลงไปได้ และหากพิจารณาเกี่ยวกับความทุกข์และการพยายามแก้ไขความทุกข์ของมนุษย์ จากนักวิชาการต่างๆ ในระยะ ๕-๑๐ ปีที่ผ่านมา พบว่า “น้ำเสียง” ของนักวิชาการส่วนใหญ่ล้วนเป็นน้ำเสียงที่แสดงออกถึงความกังวลต่อเรื่องความทุกข์ของสังคมไม่น้อย อาทิ^๕

“...ในประเทศอเมริกายุคปัจจุบัน ปัญหาสังคมไม่ได้ลดลงแต่เพิ่มมากขึ้น ทั้งเรื่องความเสื่อมทางศีลธรรม ปัญหาเยาวชน เรื่องอบายมุข ปัญหาการติดสิ่งเสพติด ปัญหาความรุนแรงและอาชญากรรม การแบ่งแยกเชื้อชาติแบ่งผิว ความยากจนและการไม่มีงานทำ ส่วนในหลายประเทศ มีช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนห่างกันมาก และปัญหาทั่วไปขณะนี้ คือ การก่อการร้าย การขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ระหว่างชาติศาสนา ระหว่างผิว สงครามระหว่างประเทศ และสงครามย่อยในประเทศต่างๆ เรื่องนี้เป็นปัญหาสังคมที่มีมากในยุคอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว...”

หากพิจารณาถึงปัญหาของชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะปัญหาในด้านจิตใจ ประเทศที่เจริญแล้วมีปัญหาด้านจิตใจที่เปราะบาง มีความเครียด ทำให้เกิดการฆ่าตัวตายมากขึ้น

สุจิตรา อ่อนค้อม ได้สะท้อนปัญหาและความทุกข์ของพลเมืองโลกไว้อย่างตรงประเด็นและน่าสนใจ ความตอนหนึ่งว่า

“...หากเราย้อนไปดูในอดีต จะพบปัญหาต่างๆ ของสหัฐวรรษที่ผ่านมา มา เช่น ความยากจน ความเกลียดชังระหว่างเชื้อชาติ ความขัดแย้งในเรื่องศาสนา กรณีพิพาทแย่ง

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development), (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔-๓๘.

ดินแดน การก่อการร้าย ยาเสพติด อาชญากรรม การว่างงาน โรคเอดส์ ทัศนวิบาตกรรม การก่อความรุนแรง ปัญหาด้านนิเวศวิทยา ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้ตามติดจิตใจเรารุดจางตามตัว เราได้ประจักษ์แล้วว่า โลกที่เราอาศัยอยู่นี้ตั้งอยู่ในสภาพที่เลวร้าย ขาดสันติภาพและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน...”

“...เราประสบกับความล้มเหลวในการอยู่อย่างกลมกลืนกัน และเราได้ทำร้ายความกลมกลืนกันของโลกธรรมชาติโดยพยายามที่จะเอาชนะและกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติมาสนองความอยากที่ไม่รู้จักอิ่มเต็มของเรา ขณะเดียวกันได้ทำร้ายทรัพยากรที่ช่วยเกื้อหนุนชีวิตของเราไว้...จริงๆแล้วเราเป็นอะไรกันแน่? คำตอบก็คือเราไม่รู้จักเอาชนะตัวเอง ในศตวรรษที่ผ่านมาเรามุ่งแต่จะเอาชนะธรรมชาติแต่ไม่เคยคิดที่จะเอาชนะตัวเองเลย เราเรียนรู้การต่อสู้กับความรุนแรงและความร้ายกาจของธรรมชาติแต่ล้มเรียนรู้การต่อสู้กับความคิดและการกระทำที่ร้ายกาจของเราเอง เราใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาชีวิตด้านวัตถุ แต่ไม่สนใจที่จะพัฒนาด้านจิตใจ เราทำตัวไม่ต่างคนป่าเถื่อนในสมัยโบราณเท่าใดนักเพราะเราวิวาทและเกลียดชังกันและกัน ปล้นสะดมกัน ต่อกันและแม่แต่ทำลายชีวิตกัน เราทำตามอารมณ์หุนหันพลันแล่นแทนการใช้เหตุผลและสติปัญญา...”^๙

หากพิจารณาตามมุมมองของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าปัญหาหรือความทุกข์ของมนุษยชาติในยุคโลกาภิวัตน์นี้มีปริมาณมาก และมีความสลับซับซ้อนยิ่งกว่าที่เคยมีหลายเท่าตัว ในยุคอดีตของสังคม ซึ่งดูเหมือนจะมีความสุขอยู่กับความพอเพียงและความพึงพอใจหลังจากสามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติได้ แต่กลับกลายเป็นกำลังตกอยู่ห้วงแห่งทุกข์และปัญหาอันเกิดมาจากการตัดดวงเอาวัดเอาเปรียบธรรมชาติอย่างไม่หยุดยั้ง จากเดิมซึ่งมนุษย์เคยยินดีกับความรู้และภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเอาตัวรอดกลับกลายเป็นผู้ได้รับทุกข์สาหัสจากธรรมชาติหลังจากได้ใช้ความรู้และวิทยาการที่คิดค้นขึ้นได้นั้น เอาชนะธรรมชาติจนขาดความสมดุล ทำให้เกิดปัญหา

ในวงวิชาการหลายแขนงต่างหันมาให้ความสนใจปัญหาธรรมชาติอย่างเต็มที่เนื่องจากเริ่มตระหนักถึงโทษและภัยที่กำลังจะมาถึง เห็นได้จากการถกเถียงทางวิชาการในเรื่องนี้อย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายปี ทั้งนี้งานวิชาการบางเรื่อง เช่น “Capitalism 3.0: A guide to Reclaiming the Commons” ของ Peter Barnes หรืองานของ John Williamson จากเรื่อง “What Washington Means by Policy Reform” ที่เป็นต้นเค้าของ “ฉันทามติวอชิงตัน” (รวมทั้งตัวของฉันทามติวอชิงตันเอง) ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักกว่าเป็นสาเหตุหลักของการเกิดข้อบกพร่อง

^๙ สุจิตรา อ่อนค้อม, การสร้างสันติภาพแบบยั่งยืน. (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๒-๓.

๕ ประการในการพัฒนาได้แก่ ๑) การทำลายสมดุลลธรรมชาติ ๒) การก่อให้เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจ ๓) กลุ่มประเทศชายขอบและกึ่งชายขอบต่างๆ ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ๔) เกิดวัฒนธรรมบริโภคนิยมอย่างขนานใหญ่ ๕) การบริโภคส่วนใหญ่ไม่อาจตอบสนองต่อจิตวิญญาณที่แท้จริงได้^{๑๐} การเกิดประเด็นเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์กำลังเริ่มต้นตัวและกลับเป็นทุกข์ขึ้นอีกครั้งหลังจากได้พบผลร้ายของความพยายามควบคุมและทำร้ายธรรมชาติ สิ่งที่เป็นสาระสำคัญก็คือมนุษย์จะเลือกใช้กลวิธีแก้ทุกข์ที่เป็นอยู่อย่างไร ความรู้และภูมิปัญญาของมนุษย์ซึ่งได้ศึกษาและสั่งสมมามากมายและยาวนานนั้นจะช่วยมนุษย์ให้กลับคืนสู่วิถีทางที่เป็นสุขได้หรือไม่ และหากเป็นไปได้กระบวนการที่ว่านั้นจะเป็นอย่างไร

๔. ปรัชญาการศึกษาเพื่อความสุขที่ยั่งยืน

ในปัจจุบันประเด็นเรื่องการศึกษาเพื่อความสุข หรือกระแสความคิดใหม่เรื่องความสุขเป็นเป้าหมายของการพัฒนา มีอยู่อย่างแท้จริงแล้ว มีการจุดกระแสขึ้นมาจนพอสมควร โดยมีการศึกษาผสมผสานกับศาสตร์แห่งการพัฒนา หรือ ผสมผสานกับศาสตร์อื่นตัวอย่างเช่น ท่านกฤษณะมูรติ (Krishnamurti)^{๑๑} ปราชญ์คนสำคัญคนหนึ่งของอินเดียได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาที่ผูกโยงกับความสุขและการพัฒนาที่นำไปสู่ความสุขไว้อย่างน่าสนใจควรแก่การพิจารณาพิเคราะห์ดังนี้

^{๑๐} แท้ที่จริงแล้วต้นคำของการวิพากษ์เรื่อง Capitalism 3.0: A guide to Reclaiming the Commons” ของ Peter Bames นี้ยังมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิด “ทุนนิยม ๒.๐” ที่เกิดมาก่อนหน้านี้แล้วด้วย เพราะแนวคิดทุนนิยม ๒.๐ นั้นเองที่เปลี่ยนแปลงฐานคิดจากทุนนิยม ๑.๐ ที่เพียงเน้นเรื่อง “ทุนนิยมเพื่อบรรเทาความขาดแคลน มาเป็น “ทุนนิยมที่ไม่มีข้อจำกัดในการผลิต ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาขึ้นก่อนทุนนิยม ๓.๐ หลายประการ ขณะเดียวกัน แนวคิดทุนนิยม ๒.๐ เองก็ได้รับการสนับสนุนจากค่ายทุนนิยม ซึ่งภายหลังถูกวิวัฒนาการมาเป็นแนวคิดที่เรียกว่า “TINA” อันหมายถึง “พลังของตลาดและทุน” ซึ่งในที่สุดได้กลายเป็นต้นรากของความขัดแย้งระหว่างพลังการผลิตและพลังของประชาชนที่เดือดร้อน เพราะการผลิตที่ไร้ขอบเขตดังกล่าว, ดูใน : สุวิทย์ เมษินทรีย์, **โลกพลิกโฉม ความมั่งคั่งในนิยามใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: สยามเอ็มแอนด์บี พับลิชซิง, ๒๕๕๐), หน้า ๑-๒.

^{๑๑} **กฤษณะมูรติ (Jiddu Krishnamurti)** นักปราชญ์ชาวอินเดีย เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๘ ในตระกูลพราหมณ์ที่เมืองมาดนะปาเล (Madanapalle) ทางตอนใต้ของอินเดีย ในช่วงปี ๒๔๗๓-๒๔๘๓ เขาได้ร่วมกับเพื่อนสนิทตั้งองค์กร **Star Publishing Trust (SPT)** ออกแสดงปาฐกถาธรรมและอบรมการทำสมาธิในยุโรป สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลียและอินเดีย และได้ตีพิมพ์หนังสือเผยแพร่แนวคิดออกมาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะได้มีการบันทึกคำสอนของเขาและตีพิมพ์เป็นหนังสือกว่า ๓๐ เล่มเป็นภาษาต่าง ๆ ทั่วโลก กฤษณะมูรติเสียชีวิตเมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ กฤษณะมูรติเชื่อว่าลัทธิศาสนา ซึ่งไม่จำเป็นต้องอาศัยศาสนา ลัทธิความเชื่อหรือองค์กรใด ๆ เป็นตัวกลางในการเข้าถึง หากแต่มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ด้วยตัวเอง โดยกลับเข้าสู่ตนเองและทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ผ่องใส ซึ่งนับว่ามีความคล้ายคลึงกับหลักการของพระพุทธศาสนา กฤษณะมูรติเชื่อว่า มนุษย์จะค้นพบสัจจะและเป็นอิสระได้ก็ต่อเมื่อสามารถเอาชนะกิเลสและความกลัวได้ ทั้งนี้แนวความคิดเรื่องลัทธิจะนี้ถือเป็นแนวความคิดหลักประการหนึ่งของเขาด้วย

“...เมื่อถือว่าการงานเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ชีวิตก็จะมีชีวิตชีวาและน่าเบื่อหน่าย กลายเป็นกิจวัตรที่ล้าแก่แต่ทำไปโดยอัตโนมัติและเฉื่อยชา เราก็เลยหนีไปแสวงหาสิ่งบันเทิงใจทุกรูปแบบ การสะสมข้อเท็จจริงและพัฒนาความสามารถที่เราเรียกว่าการศึกษานี้ กลายเป็นอุปสรรคกีดขวางไม่ให้เรามีชีวิตและการกระทำที่มีเอกภาพเต็มเปี่ยม เพราะเหตุที่เราไม่เข้าใจกระบวนการทั้งหมดของชีวิตนี้เอง เราถึงได้หลงยึดถือว่าสมรรถนะและประสิทธิภาพนั้นสำคัญจนเกินควร แต่เราจะเข้าใจกระบวนการทั้งหมดโดยผ่านส่วนที่แยกย่อย(เท่านั้น)ไม่ได้ แต่เราจะเข้าใจทั้งหมดได้ (ก็ด้วย) จากการกระทำและประสบการณ์เท่านั้น...”^{๑๒}

“...ถ้าเราจะสร้างการศึกษาที่เหมาะสม เราจะต้องเข้าใจให้ชัดเสียก่อนว่าความหมายของชีวิตที่สมบูรณ์คืออย่างไร แต่ก่อนจะเข้าใจได้ เราจะต้องคิดเป็น ไม่ใช่คิดตามแบบเดิมๆ แต่คิดให้ชัดเจนและถ่องแท้ คนที่คิดตามแบบเดิมๆ คือคนที่คิดไม่เป็น เพราะคิดได้แต่ตามแบบแผน...เราจะเข้าใจชีวิตแต่ในด้านนามธรรมหรือในทางทฤษฎีไม่ได้ การทำความเข้าใจชีวิตคือการเข้าใจตัวเราเองซึ่งเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและจุดหมายของการศึกษา...”^{๑๓}

“...ครูหรือนักการศึกษาต้องเข้าใจธรรมชาติแท้ของอิสราเอล จึงจะสามารถสอนศิษย์แต่ละคนให้รู้จักสังเกตและเข้าใจคุณค่าและความคิดปรุงแต่งที่เกิดจากอึดใจ ตลอดจนตระหนักถึงอิทธิพลต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อและเข้ามากำหนดจิตใจและความปรารถนาของตน จนทำให้จิตใจคับแคบและเกิดความกลัว เมื่อเด็กเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ครูที่ดีก็จะช่วยให้เขาสังเกตและทำความเข้าใจว่าตัวตนสัมพันธ์กับสรรพสิ่งรอบๆ ตัวอย่างไร เพราะว่าการอยากสนองความพึงพอใจของตัวนั้นแหละที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและความทุกข์ไม่สิ้นสุด...”^{๑๔}

“...สาระสำคัญของการศึกษาก็เช่นเดียวกับสาระสำคัญในสิ่งอื่นๆ คือมุ่งหมายที่จะทำให้คนเข้าใจกันและรักกัน ไม่ใช่หัวใจแห่งแค้น รกรุงรังด้วยถ้อยคำไร้ความหมายและเต็มไปด้วยสิ่งที่จิตใจหมักหมมไว้...ถ้าเราอยากมีชีวิตอย่างมีความสุข รู้จักคิด รู้จักมีความรัก ความห่วงใยกันและกัน เราย่อมเห็นเป็นความสำคัญมาก (ที่เรา) จะต้องเข้าใจตนเองและถ้าหวังจะสร้างสังคมที่เจริญด้วยปัญญาอย่างแท้จริง เราต้องมีครูที่เข้าใจว่าทำอย่างไรจึงจะมีชีวิตที่สมบูรณ์...”^{๑๕}

^{๑๒} กฤษณะมูรติ, **Education and Significance of Life: การศึกษาและสาระสำคัญของชีวิต**, แปลโดย นวลคำ จันทา, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓.

^{๑๓} กฤษณะมูรติ, **Education and Significance of Life: การศึกษาและสาระสำคัญของชีวิต**, หน้า ๑๑.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๑๕} อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๓.

จะเห็นได้ว่าในทัศนะของภุชณะมุรติ เป็นการศึกษิตามกระบวนการที่มีคุณค่ามาก มีลักษณะที่สร้างสรรค์และมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การสร้างคุณค่าและให้ความสุขความสมบูรณ์แก่ชีวิต การศึกษาไม่ได้หมายถึงระบบระเบียบแต่หมายถึงความรักและความเข้าใจกัน ซึ่งตามความเห็นของท่าน ภุชณะมุรติแล้วการศึกษาในรูปแบบนั้นเท่านั้นที่เป็นการศึกษาตามความหมายที่แท้จริงเป็นการศึกษาที่จะก่อให้เกิดคุณค่าแก่มนุษยชาติได้

๕. ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับเรื่องความสุขที่ยั่งยืน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นถึงเรื่องความสุขที่ยั่งยืนอย่างโดดเด่นที่สุด เนื่องจากเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเป็นการมุ่งไปสู่การปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ เพื่อความสุขที่ยั่งยืน ดังจะเห็นได้จากหลักการต่างๆ ก็ดี หลักธรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องมือนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุดในพระศาสนาก็ดี การปฏิบัติตลอดถึงแนวทางในการเผยแผ่พระศาสนาก็ดีล้วนแต่มีความสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางที่จะชักนำผู้ปฏิบัติให้ดำเนินไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนทั้งสิ้น ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับเรื่องของความสุขที่ยั่งยืนในระดับที่เข้มข้นและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยอาจเรียกได้ว่าเป็น “ศาสนาแห่งความสุขที่ยั่งยืน” โดยความสุขที่ยั่งยืนในพระพุทธศาสนานั้นมีศัพท์เรียกเฉพาะที่ทราบกันทั่วไปว่า “นิพพาน”^{๑๖} สามารถขยายความดังนี้

๕.๑ การก้าวพ้นจากทุกข์ไปสู่ความสุขที่ยั่งยืน

พุทธศาสนาจึงไม่ใช่ศาสนาแห่งความทุกข์ดังที่ใครๆ เข้าใจ แต่ตรงกันข้ามเป็นศาสนาที่กล่าวถึงการดับทุกข์และการมีสุขที่ยั่งยืนเสมอ ทั้งนี้หากได้มีการทบทวนตั้งแต่พุทธประวัติ เป้าหมายในการตัดสินพระทัยออกบวชก็ดี การประกาศหลักการของพระศาสนาก็ดี กระบวนการและวิธีการที่ทรงใช้เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ดี ตลอดถึงหลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องก็ดีต่างมีความสอดคล้องกันมาตั้งแต่ต้น พระพุทธองค์เองเมื่อยังทรงเป็นเจ้าชายสิทธัตถะอยู่ในฐานะเป็นรัชทายาทแห่งกรุงกบิลพัสดุ์นั้นแม้ทรงได้รับการบำรุงบำเรอด้วยความสุขอย่างสมบูรณ์ในทางโลกแต่ก็ไม่ทรงชื่นชมยินดี กลับทรงหาหนทางแสวงหาความสุขที่ยั่งยืนกว่าที่ได้รับอยู่เสมอ แม้เมื่อทรงประกาศพระศาสนาเป็น

^{๑๖} ขณะที่นักจิตวิทยาที่ถือแนวคิดแบบตะวันตกนั้นได้จัดลำดับขั้นของความต้องการของมนุษย์ไว้ (โดยถือว่าเมื่อมนุษย์บรรลุความต้องการในแต่ละขั้นแล้วจะสามารถพบกับความสุขได้นั้น) ปรากฏว่าในเมโนรทปฺรณี ปฐมภาค ก็ได้มีการจัดลำดับของความสุขไว้เช่นกัน มี ๗ ขั้น กล่าวคือ ๑) มนุสสุข หรือความสุขในโลกมนุษย์ ๒) ทิพพสุข หรือ ความสุขในโลกสวรรค์ ๓) ฉานสุข หรือ ความสุขในรูปฉานและอรุปฉาน ๔) วิปัสสนาสุข หรือสุขในวิปัสสนา ๕) มัคคสุข หรือ ความสุขคืออริยมรรค ๖) ผลสุข หรือความสุขในอริยผล ๗) นิพพานสุข หรือความสุขคือพระนิพพาน

ครั้งแรกยังทรงประกาศพระวาจาเสมือนแนวทางให้พระภิกษุสงฆ์สาวกนั้นมุ่งไปที่การให้ความสุขแก่ประชาชน ตามคำตรัสที่ว่า

“...ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย...”^{๑๗}

ขณะเดียวกันสิ่งที่เราพบเห็นอยู่เสมอ แม้พระพุทธศาสนาจะชี้ให้เห็นว่าชีวิตนี้เป็นความทุกข์ก็จริง แต่ก็เป็นการกล่าวเพื่อให้บุคคลนั้นพยายามก้าวพ้นออกจากทุกข์ที่ว่า นี่เป็นหลักในทัศนะของพระพุทธศาสนา แล้วการดำรงตนอยู่ในความทุกข์โดยไม่รู้ว่าเป็นทุกข์ก็ไม่ใช่สิ่งที่ดีไม่ใช่สิ่งที่ควรประสบหนทางเดียวที่ควรจะทำคือการออกไปให้ถึงนั่นคือการออกจากทุกข์ เพราะการออกจากทุกข์ได้ชีวิต จะมีความสุขได้จริง ดังข้อความในพระบาลีว่า

“ธมมเปติ สุขํ เสติ วิปสฺสนฺเนน เจตสา อริยปฺปเวทิตฺเต ธมฺเม สทา รมตฺติ ปณฺทิตฺโต.”^{๑๘}

(บัณฑิตผู้ดีมีโลกุตตรธรรม ๙ ดำรงชีวิตอยู่เป็นสุขสบาย ด้วยจิตใฝ่อันผ่องใส อภิรมย์ยินดีอยู่เป็นนิตย์ ในโพธิปักขิยธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศไว้)

“สุขนฺติ ทิฏฐมฺริเยทฺติ สกฺกายสฺสุปฺปโรธนํ ปจฺจณิกมฺมํ โทติ สพฺพโลเกน ปสฺสตํ”^{๑๙}

(พระนิพพานเป็นที่ดับสัณฺขกายะ ซึ่งพระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นว่าเป็นความสุข ความเห็นของท่านอริยบัณฑิตทั้งหลายดังกล่าวนี้เป็นการทวนกระแสกับชาวโลกทั้งปวง)

“เต ฌายีโน สาทฺตติกา นิจฺจํ ทพฺพรกฺกมา ผุสฺสนฺติ ธีรา นิพพานํ โยคฺกฺเขมํ อนุตฺตร”^{๒๐}

(ท่านผู้ธีรชนเหล่านั้น กำหนดกัมมัฏฐาน มีความเพียรต่อเนื่อง บากบั่นมั่นคงเป็นนิตย์ ย่อมสัมผัสพระนิพพาน ซึ่งเกษมสำราญ ปราศจากกิเลสโยคะ อย่างเยี่ยมยอด)

๕.๒ ความสุขที่ยั่งยืน

ความสุขที่ยั่งยืนในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเป็นความสุขแท้ ที่มีใช้เป็นเพราะความหมายของคำว่า “ยั่งยืน” จะเท่ากับความหมายของคำว่า “สุขแท้” แต่เป็นเพราะคุณลักษณะของตัวมัน

^{๑๗}วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๓๒/๓๙.

^{๑๘}ธมฺมปทฺถกฺกถา (จตุฎฺฐ โภค), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๑๙}ช.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๘๒.

^{๒๐}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๒.

เอง ดังที่กล่าวมาแล้วว่าความสุขที่ยั่งยืนในพระพุทธศาสนานั้นได้แก่นิพพาน และการที่บุคคลใดสามารถเข้าถึงนิพพานได้เรียกว่าบุคคลนั้นได้พบกับความสุขที่ยั่งยืนหรือความสุขแท้จริง^{๒๑}

เพราะเหตุนี้ในอีกด้านหนึ่ง เมื่อเรากล่าวว่านิพพานเป็นความสุขแท้หรือเป็นความสุขที่ยั่งยืน ย่อมหมายความว่าสุขอื่นที่นอกจากนิพพานนั้นไม่ใช่สุขที่ยั่งยืน เช่นความสุขจากการยึดมั่นในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ต่างๆ ความสุขจากการติดอยู่ในเกมทั้งหลาย ความสุขจากการติดอยู่ในโลกธรรมทั้งหลาย ซึ่งพระพุทธศาสนายืนยันโดยตลอดว่าสุขทั้งหลายเหล่านั้นเป็นสุขที่ไม่เที่ยงแท้ ไม่ใช่เป้าหมาย ไม่ใช่ความยั่งยืน ดังข้อความในพระบาลีได้ระบุไว้ในพระสูตร ดังเช่น

ในพหุติสูตร^{๒๒} สูตรที่ว่าด้วยความสุขจากความไม่มี ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสแก่พราหมณ์คนหนึ่งที่กำลังตามหาโคที่หายไป พราหมณ์ท่านนี้มาพบพระพุทธองค์แล้วคิดว่าสมณะรูปนี้ มีผิวพรรณผ่องใส เป็นผู้มีความสุขอยู่ โคของสมณะรูปนี้คงไม่มี เจ้าหนี่ของสมณะรูปนี้คงไม่มี บุตรธิดาก็คงไม่มี พระองค์ทรงแสดงธรรมและตรัสรับรองถึงว่าพระองค์มิได้มีสมบัติเหล่านั้นจึงทรงมีความสุขอยู่ พราหมณ์รู้สึกเลื่อมใสจึงทูลขอบรรพชา ที่สุดแล้วเมื่อบวชได้ไม่นานได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ซึ่งเป็นที่รู้จัก คือพระภราทวาชะ

ในสันตูกุสูตร^{๒๓} พระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องพระมหากัสสปะเถระ แก่ภิกษุทั้งหลายถึงเรื่องความเป็นผู้สันโดษ โดยทรงระบุว่า พระมหากัสสปะเถระสันโดษด้วยปัจจัย ๔ ประการ คือสันโดษในจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช การที่พระมหาเถระไม่หลงติดอยู่ในปัจจัย ๔ เหล่านี้พร้อมทั้งรู้จักใช้อย่างรู้คุณค่าและอาศัยปัญญา มองเห็นโทษภัยแห่งการไม่สันโดษในการใช้ปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรกระทำ เพราะการไม่หลงยึดติดอยู่ในปัจจัย ๔ นั้นย่อมช่วยให้อยู่เป็นสุข และในท้ายที่สุดพระพุทธองค์ก็ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติตามอย่างพระเถระด้วย

ตัวอย่างของ “ความสุข” ในลักษณะต่างๆที่บันทึกไว้ในพระพุทธศาสนาดังกล่าวนี้นั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรหรือในส่วนอื่น ซึ่งช่วยยืนยันได้ว่าหลักการของความสุขที่ยั่งยืนนั้นเป็นสิ่งที่มิได้อยู่จริง ทั้งยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาด้วยโดยตรง ปัญหาในการดำเนินการจึงมิได้อยู่ที่ว่า ความสุขที่ยั่งยืนนั้นมีอยู่หรือไม่ หรือการจัดการศึกษาเพื่อจุดหมายดังกล่าวจะต้องทำอย่างไร ซึ่งการจะทำให้ทุกฝ่ายยอมรับและหันมาปรับเปลี่ยนเป้าหมายของการศึกษาจากเดิมที่เป็นอยู่ มาสู่เป้าหมายใหม่นี้ยังมีอุปสรรคอยู่มาก แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่มีคุณค่าสูงก็ตาม

^{๒๑}ในปาฏิกสูตรพระพุทธองค์ทรงแสดงการทำตนให้ชุ่มด้วยความสุขที่เป็นฝ่ายดี คือสุขในฉาน ๔ ไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นด้วยกามทั้งหลาย ทรงแสดงผลของการทำตนในชุ่มอยู่ในสุขคือฉานนั้นว่าจะทำให้เป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกทาคามี พระอนาคามีและเป็นพระอรหันต์ไม่ต้องกลับมาทุกข์เพราะการเกิดอีก

^{๒๒} ส. (ไทย) ๑๕/๖๖๘/๒๓๖-๒๓๗.

^{๒๓} ส. (ไทย) ๑๖/๔๖๒/๑๑๖-๑๑๗.

๖. แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืน

สิ่งสำคัญที่สุด ที่จะทำให้การจัดการศึกษาสามารถนำพาสังคมไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนได้นั้น จะต้องเริ่มต้นจากการกำหนดจุดมุ่งหมายร่วมกันใหม่ จากเดิมที่เป็นการจำแนกตามคุณลักษณะหรือวัตถุประสงค์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ เปลี่ยนเป็นการมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ ตระหนักและซาบซึ้งในคุณค่าทางจริยธรรมของการมีความสุขอย่างยั่งยืนเป็นหลัก โดยในทางปฏิบัติอาจต้องมีการปรับปรุงทั้งตัวหลักสูตรการสอน รูปแบบการจัดการเรียนการสอน วิธีสอน รวมทั้งการวัดและการประเมินผลการเรียนการสอนกันใหม่ทั้งหมด เพื่อให้กระบวนการทั้งหมดมีความสอดคล้องกัน ทั้งนี้ต้องประกอบกับการสร้าง “เกณฑ์ของความสุขที่ยั่งยืนที่เป็นสากล” เพื่อใช้เป็นแนวทาง เป้าหมายในการจัดการศึกษาที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม โดยแบ่งลำดับขั้นที่ชัดเจน บอกให้ทราบถึงวิธีปฏิบัติตลอดจนกระบวนการวิธีการในการพัฒนาตนเองเพื่อให้สามารถบรรลุไปสู่ความสุขนั้นๆ ได้ทั้งในเชิงปัจเจกชน และในเชิงโครงสร้าง มีการยกระดับความสำคัญและอธิบายคุณค่าของการที่สังคมจะมีความสุขที่ยั่งยืนดังกล่าวนั้นไว้ให้ต่อเนื่องเพื่อให้กลายเป็นวัฒนธรรมสากล ฯลฯ ซึ่งการดำเนินการในลักษณะดังกล่าวแม้ว่าจะต้องอาศัยทั้งเวลาและความวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างสูงแต่ก็เป็นที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์อันแท้จริง คู่คุณค่าสมกับการจัดการศึกษาได้

แต่ความยากของการดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนนั้นไม่ได้อยู่ที่เรื่องอื่นใด หากแต่อยู่ที่ขั้นตอนของการกำหนดจุดมุ่งหมายเป็นสำคัญ ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าในสังคมแต่ละสังคมต่างมีแนวคิดของการดำเนินไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนที่แตกต่างกัน การกำหนดจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนตรงกันนั้นจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงการให้คุณค่าของความสุขที่ไม่เจือด้วยเครื่องล่อลึงเป็นประเด็นสำคัญ

ถ้าสามารถกำหนดจุดมุ่งหมายให้ตรงกันได้ การวางหลักสูตรทางการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนสามารถบรรลุถึงความสุขที่ยั่งยืนก็จะเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินต่อไป ซึ่งในการวางหลักสูตรดังกล่าวเราอาจใช้การบูรณาการเข้ามาผสมผสานให้เข้ากับวิถีชีวิตของผู้เรียนโดยอาจอาศัยพุทธธรรมเข้ามาเป็นแกนในการบูรณาการได้^{๒๔} ขึ้นอยู่กับชุดของหลักธรรมที่จะนำมาปรับใช้ อย่างไรก็ตาม การวางหลักสูตรที่ดีจะต้องมีความง่ายในการที่จะนำมาปรับใช้และจัดทำเป็นแผนการสอน ขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องแบ่งย่อยออกเป็นระดับขั้นตามอายุ ระดับความรู้และความสนใจของผู้เรียนด้วย ขณะเดียวกันจำนวน

^{๒๔}เกี่ยวกับการบูรณาการนั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้นิยามไว้ว่า เป็นการ “ทำให้หน่วยย่อยๆ ทั้งหลายที่สัมพันธ์อาศัยซึ่งกันและกันเข้ามาร่วมทำหน้าที่ประสานกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตัว...” ดูใน: พระธรรมปิฎก, การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔-๓๕.

รายวิชาในหลักสูตรไม่ควรมีจำนวนมากเกินไป เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ลึกกว่ารู้ตื้นหรือหารายละเอียดมากเกินไปจนกว่าที่จะรับได้ หากในรายวิชาใดสามารถปรับเปลี่ยนเป็นการปฏิบัติหรือใช้กิจกรรมอื่นที่มีความน่าสนใจเข้าร่วมได้ก็จะสามารถช่วยให้กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นมีความราบรื่นมากขึ้น

๗. การจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีความสุขที่ยั่งยืน

ในที่นี้หากพิจารณากันโดยตลอดแล้ว เราจะพบว่าหากมีการจัดการศึกษาและวางหลักสูตรการศึกษาเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายให้ผู้เรียนได้มีความสุขที่ยั่งยืนกันจริงๆ แล้ว องค์ความรู้เรื่อง “อริยสัจ ๔” นั้นควรจะต้องเป็นองค์ความรู้หลัก (หรือเป็นแกนกลาง) ที่มีความสำคัญสูงสุดที่จะต้องนำมาใช้ในการจัดการศึกษาตามแนวคิดนี้ด้วยอย่างแน่นอน

อริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยความจริง ๔ ประการอันได้แก่ ๑) ความจริงเรื่องเกี่ยวกับทุกข์ ๒) ความจริงเกี่ยวกับสาเหตุหรือที่มาของความทุกข์ ๓) ความจริงเกี่ยวกับความสิ้นไปของทุกข์ และ ๔) ความจริงเกี่ยวกับหนทางในการดับทุกข์ (มรรค) ซึ่งองค์ความรู้ที่กล่าวมานี้เป็นองค์ความรู้ที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นองค์ความรู้ซึ่งทุกเพศทุกวัย สามารถศึกษาได้โดยไม่จำกัดสถานที่ โอกาส และฐานะของบุคคล ทั้งสามารถหาสื่อการสอนได้ง่ายที่สุดเพราะมีอยู่แล้วในชีวิตประจำวันของทุกๆ คน เพียงแต่ในการนำมาปรับใช้นั้นจำเป็นต้องปรับให้เข้ากับพื้นฐานและความรู้ความเข้าใจเดิมของผู้เรียนก่อนเท่านั้น

อนึ่ง การกล่าวว่า อริยสัจ ๔ นั้นเป็นองค์ความรู้หลักที่สำคัญที่สุดของการจัดการศึกษาเพื่อนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนนั้นก็เพราะหัวใจของอริยสัจ ๔ นั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับวงจรของความทุกข์ ตลอดจนการดำเนินไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ที่สมบูรณ์ที่สุด อีกทั้งในการจัดการศึกษาจริง หากผู้จัดการศึกษามีความประสงค์จะขยายรายละเอียดของวิชาให้ลึกลงไปก็จะสามารถกระทำได้ หรือหากประสงค์จะทำให้สั้นกระชับเหมาะแก่การแนะนำหลักสูตรก็สามารถทำได้ แต่เนื่องจากอริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมที่มีความลุ่มลึกและมีรายละเอียดมาก ดังนั้นการจะนำไปใช้ในการจัดการศึกษาจึงจะต้องผ่านการทบทวน วิเคราะห์ สังเคราะห์ ตลอดจนปรับปรุงให้สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาอื่นๆ และควรมีการทดลองสอนจนเกิดประสิทธิผลในระดับหนึ่งก่อน ทั้งนี้เพื่อให้การบูรณาการร่วมกับรายวิชาอื่นๆ มีความกลมกลืนและใช้ร่วมกันได้จริง

๘. การบูรณาการองค์ความรู้เพื่อความยั่งยืน

การบูรณาการความรู้เรื่องอริยสัจ ๔ ให้เข้ากับการเรียนการสอนในวิชาอื่นๆ เราอาจดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้

วิธีที่ ๑ ใช้การบูรณาการตามโครงสร้างหลักสูตรแบบมณฑล (Mandala of Learning) ของศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช โดยให้การเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นแบบเปิดกว้างมีการเชื่อมต่อรายวิชาให้ยึดโยงถึงกัน ไม่มีการแยกรายวิชาและกิจกรรมออกจากกัน ข้อที่แตกต่างออกไปก็คือ “การให้น้ำหนักของการจัดการเรียนการสอน” กล่าวคือเมื่อในที่นี้เป็นการจัดการศึกษาเพื่อมุ่งไปสู่ความสุขที่ยั่งยืน ดังนั้น หากเลือกใช้การบูรณาการแบบนี้การนำเอาอริยสัจ ๔ เข้าไปเป็นตัวหลักในการจัดการเรียนการสอนเป็นสิ่งที่จำเป็นเพราะจะช่วยให้เราสามารถควบคุมให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปตามที่กำหนดได้ โดยมีรายวิชาอื่นๆ ที่จำเป็นเข้ามาเป็นตัวสนับสนุนในอัตราส่วน ๖๐/๔๐ (อริยสัจ ๔ ร้อยละ ๖๐/วิชาอื่นๆ ร้อยละ ๔๐) โดยให้คัดเฉพาะเนื้อหาที่สำคัญและเอื้ออำนวยต่อการใช้ประโยชน์ได้จริงเป็นหลักทั้งนี้รายวิชาที่สามารถนำมาบูรณาการร่วมนั้นได้แก่ วิชา สังคมศึกษา เศรษฐศาสตร์ การงานพื้นฐานอาชีพ สุขศึกษา สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หน้าที่พลเมือง และเพิ่มรายวิชาขาดก (ประวัติการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธองค์) รายวิชาปฏิบัติของพระอริยสาวก (ประวัติแนวคิดและการดำเนินชีวิตของพระอรหันตสาวก) และรายวิชาสมาธิเข้าไปในหลักสูตรด้วย ส่วนวิชาทักษะ ๓ วิชา อันได้แก่ วิชาคณิตศาสตร์ ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศนั้นให้ศึกษาไปตามปรกติ อย่างไรก็ตามในกระบวนการจัดการเรียนการสอนจะต้องเน้นย้ำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจที่สำคัญ ๕ ประการต่อไปนี้ให้ได้ คือ ๑) อะไรคือเหตุแห่งทุกข์หรือปัญหา ๒) สาเหตุที่มาของทุกข์หรือปัญหานั้นคืออะไร ๓) ความสิ้นไปของทุกข์หรือปัญหานั้นเป็นอย่างไร มีคุณลักษณะอย่างไร ๔) หนทางในการดับทุกข์หรือปัญหานั้นเป็นอย่างไร และควรดำเนินอย่างไร (มรรค) และ ๕) การทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของปรากฏการณ์และสิ่งต่างๆ รอบตัว เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจ ความตระหนักรู้ (Awareness) เพื่อจะนำไปสู่การปฏิบัติ (Practice) ได้จริงในชีวิตของตนต่อไป

วิธีที่ ๒ ใช้การบูรณาการจากการศึกษาโดยครอบครัว (Home school learning) ซึ่งเป็นวิธีที่ค่อนข้างอิสระมากวิธีหนึ่ง เพราะขึ้นอยู่กับพ่อแม่หรือผู้ปกครองของผู้เรียนเป็นหลักว่าจะจัดการศึกษาแบบ “เรียนรู้อะไรด้วยกัน” นี้อย่างไรบ้าง อาทิ ครอบครัวของคุณสยามและคุณสมพร ฟิ่งอุดม ที่จัดการศึกษาให้ลูกโดยอาศัยชุมชนและสิ่งแวดล้อมมาเป็นครูช่วยให้ความรู้ ซึ่งการบูรณาการการจัดการศึกษาโดยครอบครัวเช่นนี้หากนำมาผสมผสานกับการจัดหลักสูตรการเรียนรู้อุบัติเพื่อความยั่งยืน (Learning Curriculum for Sustainable Happiness) ซึ่งมีองค์ความรู้เรื่องอริยสัจ ๔ เป็นแกนกลางดังกล่าวแล้วก็น่าจะทำให้รูปแบบของการจัดการเรียนการสอนมีความน่าสนใจมากขึ้นไปอีก เพราะ

การจัดการศึกษาโดยครอบครัวนี้มีแหล่งเรียนรู้ เนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายอยู่แล้ว กล่าวคือ^{๒๕}

แหล่งเรียนรู้แบบ Home school learning : ฐานการเรียนรู้หรือแหล่งในการให้การศึกษามีอยู่ทุกๆ ที่รอบๆ ตัว ทั้งในครอบครัวและในชุมชนและต่างชุมชน ในวัด ในเมือง ในธรรมชาติ ฯลฯ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้ที่มีมากมาย ทั้งพ่อแม่ปู่ย่าตายาย พี่ป้าน้าอา เพื่อน พระ นักบวช ผู้นำศาสนา ครูช่าง พ่อค้า หมอพื้นบ้าน แม่กระทั่งต้นไม้ สัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง ฯลฯ

เนื้อหาของการเรียนรู้ : เนื้อหาของการเรียนรู้จะกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของปัจเจกชนและความต้องการของชุมชนเป็นหลัก และเป็นเนื้อหาในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี คือเป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม เพราะหวังผลในการนำไปใช้ในชีวิตจริงด้านต่างๆ ซึ่งหากพิจารณาโดยผิวเผิน อาจคิดว่าการศึกษาเพื่อชุมชนนี้ไม่มีเนื้อหา แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับครอบคลุมเนื้อหาวิชาไว้อย่างครบถ้วน เพียงแต่เนื้อหาเหล่านี้มิได้แยกออกมาเป็นรายวิชา แต่สอดแทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตจริงแต่ละด้าน

กระบวนการเรียนรู้ : กระบวนการเรียนรู้ในการศึกษาของชุมชนเกิดขึ้นด้วยวิธีการหลายแบบ ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบเช่นนี้ ส่งเสริมให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ เพราะมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ความสามารถและความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนและผู้สอนแต่ละคน

หากเราเลือกใช้ชีวิตบูรณาการแบบนี้ เรายังจำเป็นต้องคงหลักอริยสัจ ๔ ไว้เป็นตัวยืนในหลักสูตรด้วย หากแต่เปลี่ยนแปลงเป็นการผสมผสานเข้ากับกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะกิจกรรมการประดิษฐ์ การปลูกต้นไม้ งานช่าง กิจกรรมสุขภาพ การออกกำลังกาย การเรียนรู้ เรื่องการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบๆ ตัว การแบ่งปัน การสื่อสาร การรับฟังความรู้สึก รวมทั้งการฝึกทักษะที่จำเป็นต่างๆ ทั้งนี้เพราะในอริยสัจ ๔ นั้นมีเรื่องของมรรคมงคล ๘ รองรับอยู่แล้ว ในการจัดการเรียนการสอนจึงสามารถอาศัยกิจกรรมตัวอย่างเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ (มรรค) ได้เลย ซึ่งย่อมจะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้และความเข้าใจได้ง่าย ทำยที่สุดสิ่งสำคัญที่ต้องเกิดขึ้นเป็นผลผลิตจากการเรียนรู้ก็คือความรู้ความเข้าใจที่สำคัญ ๕ ประการข้างต้นดังกล่าวแล้ว คือ

^{๒๕}ดูรายละเอียดในศรัณย์ เลิศรักษ์มงคล, Home School : บ้านเรียนแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของครอบครัวและชุมชน.วารสารศรัณย์ ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๑ เดือน กรกฎาคม - ตุลาคม ๒๕๔๑, หน้า ๕๘ - ๖๘.

- ๑) อะไรคือเหตุแห่งทุกข์หรือปัญหา
- ๒) สาเหตุที่มาของทุกข์หรือปัญหานั้นคืออะไร
- ๓) ความสิ้นไปของทุกข์หรือปัญหานั้นเป็นอย่างไร มีคุณลักษณะอย่างไร
- ๔) หนทางในการดับทุกข์หรือปัญหานั้นเป็นอย่างไร และควรดำเนินอย่างไร (มรรค) และ
- ๕) การทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของปรากฏการณ์และสิ่งต่างๆ รอบตัว

๙. บทสรุป

มนุษย์ทุกคนย่อมปรารถนาความสุข ความสมบูรณ์ในชีวิตด้วยกันทั้งสิ้น และด้วยเหตุแห่งความปรารถนาความสุขทั้งหลายนั้นเองได้ทำให้มนุษย์พยายามแสวงหาวิธีการมากมายเพื่อให้บรรลุไปสู่ความสุขความสมบูรณ์ตามอุดมคติของตนอยู่เสมอ ปัญหาจะไม่เกิดขึ้นเลยหากว่าความสุขที่มนุษย์แย่งกันแสวงหา นั้นไม่ไปกระทบกระเทือนหรือเบียดเบียนมนุษย์ด้วยกันเอง แต่เป็นเพราะความรู้ในเรื่องความสุข และหนทางดำเนินไปสู่ความสุขของมนุษย์นั้นมีจำกัด จึงทำให้การแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งความสุขนั้นยังคงมีต่อไปอย่างไม่จบสิ้น และเพราะเหตุนี้ด้วยเช่นกันที่จะยิ่งทำให้ความสุขที่ยั่งยืนที่มนุษย์ใฝ่ฝันถึงยังคงอยู่ห่างไกลออกไป

คุณค่าของการศึกษาเพื่อความสุขที่ยั่งยืนที่จะได้รับร่วมกัน แน่แน่นอนที่สุดที่อาจจะแตกต่างออกไปจากคุณค่าที่คาดว่าจะได้รับจากการจัดการศึกษาแบบเดิมที่ผู้เรียนน่าจะได้รับความสุข ความสำเร็จ ความภูมิใจจากการสำเร็จการศึกษา มีเกียรติยศ มีงานดีๆที่ทำแล้วได้ทั้งผลตอบแทนอย่างงาม และความก้าวหน้า แต่ไม่อาจประกันได้ที่จะจะเป็นคนดีได้อย่างสมบูรณ์หรือไม่เพียงไร จะเป็นบุคคลที่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคมหรือผู้อื่นหรือไม่ การจัดการศึกษาเพื่อความสุขที่ยั่งยืนเกิดขึ้นได้จริง ผู้เรียนย่อมจะมีทัศนคติที่เปลี่ยนไป เชื่อว่าน่าจะเป็นผู้สำเร็จการศึกษาที่มีความอิสระทางความคิดและมีความสุขสมบูรณ์อยู่ภายในตนเอง ประกอบด้วยสติปัญญาและวิจารณ์ญาณ มีบุคลิกภาพที่น่ารัก เป็นที่พึ่งพาของตนเอง และสังคมรอบข้าง รู้ชัดว่าหนทางแห่งความสุขที่ยั่งยืนอยู่ ณ ที่ใด และพร้อมที่จะดำเนินไปสู่หนทางแห่งความสุขนั้น ซึ่งผู้ได้รับการศึกษาตามหลักสูตรเพื่อความสุขที่ยั่งยืนนี้ เมื่อมีจำนวนมากย่อมจะเป็นประดุกน้ำใหม่ที่สะอาดและช่วยชำระความทุกข์ที่มีอยู่ในสังคมแบบเดิมให้ลดน้อยลง ทัศนคติผู้เรียนจะเปลี่ยน โดยตระหนักถึงโอกาสและคุณค่าของตนเอง ในการพัฒนาตนเอง เพื่อให้มีแนวคิดของการทำสิ่งใดโดยไม่ปรารถนาอามิสเป็นเครื่องตอบแทน เพราะหวังความสุขเป็นรางวัลมากขึ้น มองสิ่งต่างๆ ด้วยสายตาที่แยกแยะคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมได้ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว เท่ากับว่าผู้เรียนน่าจะมีแนวโน้มที่จะลดความอยากได้ ความเห็นแก่ตัว ประโยชน์ส่วนตน ความเชื่อมั่นแต่ตนเองโดยไร้เหตุผล การไม่รับฟังความคิดเห็นและความแตกต่างของผู้อื่น ความเชื่อและความรู้ที่ผิด ซึ่งเป็นคุณประโยชน์ต่อส่วนรวมมากขึ้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลีและภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

กรมการศาสนา. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๓๐.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **รหมปทฎฐกถา. ภาษาบาลี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมวิชาการ. **ประทีปแห่งการศึกษา : พระบรมราชาวาทและพระราชดำรัสด้านการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการจัดทำหนังสือประมวลพระบรมราชาวาทและพระราชดำรัสด้านการศึกษา, ๒๕๔๐.

กฤษณะมูรติ. **Education and Significance of Life. การศึกษาและสาระสำคัญของชีวิต**. แปลโดย นวลคำ จันภา. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘.

ทิตินา แชมมณี. **ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพัฒนาวัตกรรมการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ โภมลคิมทอง, ๒๕๔๖.

ศรีธัญ เลิศรักษ์มงคล. Home School : บ้านเรียนแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของครอบครัวและชุมชน. **วารสารครุศาสตร์**. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๑ เดือน กรกฎาคม - ตุลาคม ๒๕๕๑.

สุจิตรา อ่อนค้อม. **การสร้างสันติภาพแบบยั่งยืน** ความเรียงรางวัลชนะเลิศระดับนานาชาติจากองค์กร
นักคิดใหม่เมืองโตรอนโต ประเทศแคนาดา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๖.

สุมน อมรวิวัฒน์. ศาสตราจารย์. **หลักสูตรวิชาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร
: โครงการกิตติมศักดิ์สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๔.

(๒) สื่อบริการออนไลน์ :

www.merriam-webster.com/dictionary

www.brainyquote.com

**บทบาทของศาสนากับการปรับเปลี่ยนชีวิตและสังคม :
การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น^๑**
**The Role of Religion and Adaptation of life
and Society : A Study of Buddhism in Japan**

พระครูปลัดสุวัฒนวิชิตคุณ (ไสว โชติโก)

Phrakhrupalad Suvathanavachirakhun (Sawai Chotiko)

รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่นนี้ มีผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑. พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่นโดยผ่านทางประเทศจีน และประเทศเกาหลี ในหนังสือประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นชื่อ *นิฮอนโชกิ* ได้บันทึกไว้ว่า พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๑๐๙๕ เป็นปีที่ ๑๓ ในรัชกาลพระเจ้าจักรพรรดิกิมเมอิ พระองค์ที่ ๒๙ ของญี่ปุ่น

๒. พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่นทุกนิกาย โดยภาพรวมทุกนิกายมีความเชื่อที่ตรงกันว่า มนุษย์ทุกคนสามารถบรรลุธรรม หรือตรัสรู้ได้ โดยการปฏิบัติตนตามหลักความเชื่อของนิกายให้ความสำคัญกับมิติภายในจิตใจและความศรัทธา รวมทั้งมุ่งเน้นการพึ่งตนเองมากกว่าการพึ่งพาอิทธิพลจากภายนอก และมีการจัดโครงสร้างและระเบียบองค์กรที่เป็นระบบ มีการวิจัยในประเด็นต่างๆ ตามความสนใจของพระสงฆ์ผู้วิจัย มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กับประชาชนในลักษณะต่างๆ เผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยเน้นการปฏิบัติเป็นหลักโดยเฉพะการปฏิบัติกรรมฐานในรูปแบบที่เหมาะสมกับประชาชนแต่ละกลุ่ม ทำให้ประชาชนญี่ปุ่นนำพระพุทธศาสนามาใช้สำหรับการดำเนินชีวิต

---

^๑ บทความจากงานวิจัย เรื่อง การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น. ทูลสนับสนุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ลักษณะเด่นและประเด็นร่วมสมัยของพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่นเป็นดังนี้ คือนิกายฮอสโซ ถือว่าไม่มีสิ่งใดอยู่นอกเหนือภาวะจิต การสร้างสรรค์เกิดจากจิต นิกายเคงอน ถือว่าศรัทธายึดมั่นในอานุภาพของพระพุทธเจ้า ความสะดวกในการปฏิบัติ นิกายเทนได ถือว่าสรรพสิ่งทั้งมวลล้วนมีพุทธภาวะอยู่ในตน ทุกคนสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นิกายชินงอน ถือว่าความดีความชั่วเป็นของตัวเอง จะบรรลุความดีได้ด้วยอำนาจการบำเพ็ญเพียงของตนพึ่งพาอำนาจจากภายนอกไม่ได้ นิกายเซน ถือว่าไม่มีสิ่งใดที่จะพึงยึดถือเป็นที่พึ่งได้นอกจากตัวเอง ทุกคนสามารถเข้าถึงพุทธภาวะด้วยการฝึกปฏิบัติกรรมฐานด้วยตนเอง นิกายโจโดชิน หรือสุชาวดี ถือว่าสุชาวดีเป็นแดนอมตะสุขบรรลุได้ด้วยการบริการ “นะโม อมิตตา พุทธะ” นิกายนิชิเรน ถือว่าจิตเป็นสมาธิอันแน่วแน่จะรวมเป็นหนึ่งเดียวและตรัสรู้ได้ นิกายยูซุเนมบุตสุ ถือว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีพุทธะในตนและมนุษย์มีชีวิตอันเกษมได้ด้วยพระกรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า

Abstract

The Study of Buddhism in Japan has 3 objectives: 1) To study the history of Buddhism in Japan. 2) To study Buddhist Schools in Japan into 7 items: the structure of the organization, the practical rule, research, education, dissemination, meditation practice, and the impact to the people. 3) To analyze prominent features and current issues of Buddhism in Japan.

The result from this research can be concluded as follows:

1) Buddhism entered into Japan through China and Korea. A book on history of Japan called “*Nihon Shoki*” recorded the date 13th October B.E. 1095 as the thirteenth year of the reign of Emperor *Kimmei* the 29th of Japan.

2) All the Buddhist Schools in Japan, in general has the same believe that all human be able to attain the enlightenment or *Nirvana* by follow the principle of his or her Buddhist Schools. All believe gave the emphasis on the spiritual dimension and faith and also emphasis on self reliance than the external influences and they set the structure and organization rules systematically, and research into the interesting issues, and participating with the people in various methods, the dissemination of Buddhism and emphasis on meditation in the suitable forms to the people and group of people, that enable the Japanese to apply Buddhism in their daily life.

3) The specialty and common issue of Japanese Buddhism are as followed: *Hosso School*: Nothing else outside spiritual status. All creativities

originate from mind. *Kegon School*: Faith in Buddha power, and easiness in practice. *Tendai School*: State of Buddha exists in everything. Every human being can become a Buddha. *Shingon School*: Goodness and evilness belong to oneself. One can attain enlightenment by the perseverance and self not be able to reliance on outside. *Zen School*: Nothing to reliance on except self reliance. All beings can enlighten into Buddhahood through one's own insightful practice. *Jodo Shin School* or True Pure Land is immortal, to attain enlightenment by emphasis praying—*Namo Amita Buddha*. *Nichiren School*: The spirit in meditation will circle and attain enlightenment. *Yuzu nembutsu School*: Every human being has state of Buddha inside. One can have a secure life thanks to the great compassion of Lord Buddha.

๑. บทนำ

การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น เป็นเรื่องที่น่าสนใจ ด้วยมีคนไทยจำนวนหนึ่งได้ศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้ แต่ก็ยังอยู่ในวงจำกัด เป็นข้อมูลที่ทำให้การศึกษามาเป็นเวลานาน และมีได้มีการปรับปรุงให้ทันสมัยต่อยุคสมัยที่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น

พระพุทธศาสนามหายานสายญี่ปุ่น ถือได้ว่าการพัฒนาและก้าวหน้าไปเป็นอย่างมาก ลักษณะของพุทธมหายานในประเทศญี่ปุ่นนั้นแตกต่างจากมหายานของอินเดียอย่างเห็นได้ชัด มีแนวคิดใหม่ทางพุทธที่เกิดจากการประยุกต์ศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตประจำวันของชาวญี่ปุ่นมากมาย เช่น แนวคิดของนิชิเรน (Nichiren) ที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์สังฆธรรมปุณฑริกสูตร (Lotus Sutra) พุทธศาสนาแบบเซน (Zen) รวมถึงบทบาทของคฤหัสถ์ชาวพุทธที่เข้มแข็ง และทรงอิทธิพลในทางการเมือง

คณะผู้วิจัยเห็นว่า เรื่องนี้มีความสำคัญและจำเป็นมาก เพราะเหตุการณ์ที่ผ่านมาพุทธศาสนิกชนทั่วโลกได้มีความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนิกต่างนิกายบ่อยครั้ง และมีแนวโน้มว่าจะมีมากและบ่อยขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้ อย่างน้อยการทำงานร่วมกันเช่นนี้ จะต้องมีความรู้ความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อรักษาความสัมพันธ์นั้นให้ยาวนานออกไป และอย่างยั่งยืนด้วย ยิ่งมองเห็นว่า พระญี่ปุ่นมีวิถีชีวิตที่แตกต่างออกไปจากพระภิกษุไทย ก็ยิ่งเป็นแรงบันดาลใจให้ต้องศึกษา เพื่อจักได้ดูความเด่น และมองหาจุดด้อย ว่าจะมีผลดีผลเสียต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ ตลอดจนพระศาสนาอย่างไร

แม้แต่ในการประชุมพุทธศาสนานานาชาติในระยะหลังมานี้ พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสร่วมกันกับพระสงฆ์ที่มาจากนิกายต่างๆ หลากหลาย พระสงฆ์บางรูปก็มีรูปแบบหรือเครื่องนุ่งห่มที่บ่งบอกได้ชัดว่าเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แต่บางรูปนุ่งห่มที่ไม่คุ้นกับสายตาคนไทยโดยเฉพาะพระสงฆ์ในสังกัดพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ที่เดินทางมาจากมองโกเลีย ธิเบต จีน เกาหลี และ

ญี่ปุ่น เป็นต้น เมื่อการประชุมเช่นนี้ มีการจัดให้มีขึ้นในประเทศไทยบ่อยครั้ง ก็เริ่มคุ้นกับสายตาของคนไทยว่า พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้น มีหลายนิกาย หลายรูปแบบ ยิ่งไปกว่านั้น วิถีชีวิตของพระสงฆ์ของแต่ละประเทศนั้น มีการเป็นอยู่ที่แตกต่างกันออกไป เป็นเรื่องที่ชาวพุทธควรจะได้ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตเหล่านั้นมากขึ้น เพื่อจักได้รู้เข้าใจซึ่งกันและกัน อันจะทำให้การทำงานร่วมกันมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้น ก็ยังสนใจเรียนรู้ต่อไปอีกว่า กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศนั้นๆ เป็นอย่างไร มีความเจริญรุ่งเรืองดี หรือมีปัจจัยอะไรที่จะนำไปสู่ความสำเร็จก็จักได้หาทางช่วยกันบำบัดแก้ไขได้ทันทั่วทั้งที่ ฉะนั้นคณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น
- ๒.๒ เพื่อศึกษานิกายพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่นใน ๗ ประเด็นคือ โครงสร้างองค์กร ระเบียบขององค์กร การวิจัย การจัดการศึกษา การเผยแผ่ การปฏิบัติกรรมฐาน และ อิทธิพลที่มีต่อประชาชน
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ลักษณะเด่นและประเด็นร่วมสมัยของพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

๓.๑ ขอบเขตการวิจัย

๑) **พื้นที่การเก็บรวบรวมข้อมูล** เมืองเกียวโต นารา โอซากา โตเกียว กามาคุระ โยโกฮามา ประเทศญี่ปุ่น

๒) **กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก** ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ คือ พระสงฆ์ผู้บริหารวัด ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา คฤหัสถ์ ชาวพุทธตัวอย่าง ในประเทศญี่ปุ่น จำนวน ๑๙ รูป/คน

๓) **นิกายที่ศึกษา** นิกายฮอสโซ (Hosso), เคงอน (Kegon), เทนได (Tendai), ชินงอน (Shingon), รินไซเซน (Rinzai Zen), โซโตเซน (Soto Zen), โอบากุเซน (Obagu Zen), โจโด (Jodo), โจโดชิน (Jodo Shin), นิชิเรน (Nichiren), ยูซุเนมบุตสุ (Yuzu nembutsu) สหพันธ์พระพุทธศาสนาแห่งญี่ปุ่น (Japan Buddhist Federation: JBF) และองค์กรริชโซ โคเซไก (Rissho Kosei Kai)

๔) ช่วงเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูล

ระยะที่ ๑	๒๕-๒๘	พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๕๕๒
ระยะที่ ๒	๕-๑๑	เมษายน	พ.ศ. ๒๕๕๓
ระยะที่ ๓	๗-๑๑	มิถุนายน	พ.ศ. ๒๕๕๓
ระยะที่ ๔	๒-๔	สิงหาคม	พ.ศ. ๒๕๕๓
ระยะที่ ๕	๒๗-๒๘	มกราคม	พ.ศ. ๒๕๕๔
ระยะที่ ๖	๒๓-๒๖	มิถุนายน	พ.ศ. ๒๕๕๔
ระยะที่ ๗	๒-๕	ตุลาคม	พ.ศ. ๒๕๕๔

๕) แหล่งข้อมูล

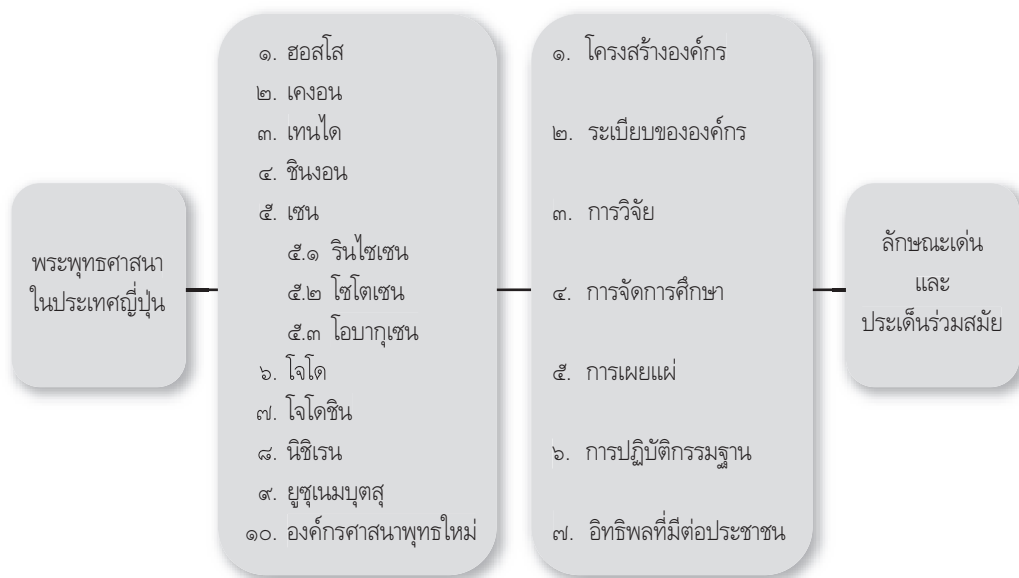
๑. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่นทั้งในและต่างประเทศ

๒. สถานที่ต่างๆ ได้แก่ วัดใจโต วัดยาคุชิ วัดเอ็นเรียวกุ วัดเมียวโฮอิน วัดบิชามอนโด วัดดองโกบุ วัดนิชิฮอนกัน วัดฮิกาชิฮองอัน วัดโซเจียว วัดโคเมียว วัดเมียวโฮอินเท็นเรียวกุ วัดเท็นริว วัดเอนยากุ วัดเมียวชิน วัดมานพุกุจิ วัดโทโต วัดเคนโซ วัดไซเซนโซโต วัดไดเนนบุตสุ วัดซุซเซนโซโต มหาวิทยาลัยโคยะซัง มหาวิทยาลัยโทโซ มหาวิทยาลัยริโซ มหาวิทยาลัยฮานาโซโน มหาวิทยาลัยโอทานิ มหาวิทยาลัยโคมาซาว่า และวิทยาลัยเออิซาน

๓.๒ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การวิเคราะห์เอกสาร ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยวิธีการตรวจสอบสามเส้า และวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา

๔. กรอบแนวคิดในการวิจัย

๕. ผลการวิจัย

จากการตรวจสอบสภาพพระพุทธศาสนาในประเทศไทยปัจจุบันของคณะผู้วิจัย ทำให้ได้ทราบข้อมูลที่น่าสนใจ คือ ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่มีการนับถือพระพุทธศาสนาควบคู่ไปกับลัทธิชินโต มีฐานะเป็นระบบของศีลธรรม พระพุทธศาสนามีบทบาทในฐานะเป็นศาสนา พระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นหลายนิกาย มีนิกายที่สำคัญ ๕ นิกาย ดังนี้

๑. นิกายเทนได (Tendai School) พระไซโจ/เต็งกะโยไดชิ (Saicho/Dengyo Daishi) เป็นผู้ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๑๓๔๘ (ค.ศ. ๘๐๕) มีหลักคำสอนเป็นหลักธรรมชั้นสูง ส่งเสริมให้บูชาพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน และพระโพธิสัตว์

๒. นิกายชิงงอน (Shingon School) พระกูไก (Kukai) เป็นผู้ก่อตั้งในระหว่าง พ.ศ. ๑๓๑๗-๑๓๗๘ (ค.ศ. ๗๗๔-๘๓๕) มีหลักคำสอนตามนิกายตันตระ (Tantra School) สอนให้คนบรรลุโพธิญาณด้วยการสวดมนต์อ้อนวอน ถือคัมภีร์มหาไวโรจนสูตรเป็นสำคัญ

๓. นิกายโจโด/สุชาวดี (Jodo/Pureland School) พระโฮเนน (Honen) เป็นผู้ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๑๗๑๘ (ค.ศ. ๑๑๗๕) นิกายนี้สอนว่า สุชาวดีเป็นแดนอมตะสุข ผู้จะไปถึงได้ด้วยการออกพระนามพระอมิตาภพุทธะ มีนิกายย่อยอีกมาก เช่น โจโดชิน (Jodo Shin) ตั้งโดยชินเรน (Shinran) มีคติว่า *อิชิอิโซกุ* ไม่มีพระไม่มีศฤง์สัถ ทำให้พระในนิกายนี้มีภรรยาและฉันเนื้อได้ มีความเป็นอยู่คล้ายคฤหัสถ์

๔. นิกายเซน (Zen School) พระเออิไซ (Eisai) เป็นผู้ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๑๖๘๔ (ค.ศ. ๑๑๔๑) นิกายนี้ถือว่า ทุกคนมีธาตุพุทธะอยู่ในตัว ทำอย่างไรจึงจะให้ธาตุพุทธะนี้ปรากฏออกมาได้ โดยความสามารถของตัวเอง สอนให้ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ให้เข้าถึงโพธิญาณอย่างฉับพลัน นิกายนี้คนชั้นสูง และพวกนักรบนิยมมาก เป็นต้นกำเนิดของลัทธิบูชิโด (Bushido) นับถือพระโพธิธรรมผู้เผยแผ่ในประเทศจีน

๕. นิกายนิชิเรน (Nichiren School) พระนิชิเรน (Nichiren) เป็นผู้ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๑๗๖๕ (ค.ศ. ๑๒๒๒) นับถือลัทธิธรรมปฏนทริกสูตร (Lotus Sutra) อย่างเดียว โดยบริกรรมว่า นะโม เมียว โฮเรงเงเกียว (นะโม สหุทธมมปฏนทริก สูตรตสส ขอนอบน้อมแด่ ลัทธิธรรมปฏนทริกสูตร) เมื่อเปล่งคำนี้ออกมาด้วยความรู้สึกว่ามีตัวธาตุพุทธะอยู่ในใจ ก็บรรลุโพธิได้

๕.๑ ผลการศึกษาโครงสร้างองค์กร ระเบียบปฏิบัติ การวิจัย การจัดการศึกษา การเผยแผ่ การปฏิบัติกรรมฐาน และอิทธิพลที่มีต่อประชาชน

นิกายซอสโ มีระเบียบองค์กรเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของวัด โดยกำหนดให้มีวาระ ครั้งละ ๒ ปี และเป็นติดต่อกันได้ไม่เกิน ๒ วาระ มีการวิจัยศึกษารอยพระพุทธบาท อย่างไม่รู้จบ ลักษณะการทำวิจัยเป็นการวิจัยเดี่ยว วัดไม่ได้สนับสนุนงบประมาณการวิจัย ยกเว้นการวิจัยเกี่ยวกับทฤษฎีหลักๆ การจัดการศึกษา มีวัดยาคุชิ เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาของนิกาย การเผยแผ่นิกาย มีการจัดงานสวดมนต์ ในวันประสูติของพระพุทธเจ้าเป็นประจำทุกปี การปฏิบัติกรรมฐานมี ๖ ขั้นตอน นิกายนี้มีอิทธิพลต่อประชาชน โดยการคัดลอกพระคัมภีร์เพื่อฝึกสมาธิ และมีความเชื่อว่าการได้คัดลอกคัมภีร์นั้นเป็นบุญกุศลมาก

นิกายเคงอน มีการจัดโครงสร้างองค์กรเป็นวัดหลักและวัดสาขา ระเบียบปฏิบัติของนิกายยึดถือศีลหรือวินัยเป็นสิ่งสำคัญ การวิจัยทางพระพุทธศาสนาโดยถือว่าเป็นบทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย การจัดการศึกษานั้นวัดมีสถานภาพเป็นสถานศึกษา การเผยแผ่ถือหลักความสะอาดในการปฏิบัติ เน้นศรัทธามั่นคงในพระพุทธเจ้า สวดสาธยายมนต์อ้อนวอนต่อพระพุทธเจ้า การปฏิบัติกรรมฐานนั้นผู้นับถือนิกายนี้มีการสวดมนต์ไดบุทซุ เพื่อให้เกิดสันติภาพและความเจริญรุ่งเรือง

นิกายเทนได ศูนย์กลางอยู่ที่วัดเอนยาคุ (Enyaku-ji) ที่ภูเขาฮิเออิ (Hiei) เมืองเกียวโต มีวัดสาขารวมทั้งสิ้น ๔,๔๕๗ วัด มีสมาชิกนับถือประมาณ ๓,๕๔๐,๐๐๐ คน องค์กรมีระเบียบการรักษาไฟคักดัลลิทซ์ ซึ่งรักษามายาวนานกว่า ๑,๒๐๐ ปี จนถึงปัจจุบัน มีโรงเรียนสำหรับพระภิกษุของนิกาย ชื่อวิทยาลัยเออิซาน ตั้งอยู่ที่เมืองเกียวโต มีการศึกษาตั้งแต่ระดับมัธยมถึงอุดมศึกษา ในด้านการเผยแผ่อาศัยอาจารย์ทุกระดับจากวัดและสถาบัน มีการปฏิบัติกรรมฐานที่เข้มงวดเป็นพิเศษ มีการเดินขึ้นลงภูเขาวันละ ๓๐-๔๐ กิโลเมตร โดยกำหนดการปฏิบัติ ๑๐๐ วัน หรือ ๑,๐๐๐ วัน

โดยเฉพาะในวันที่ ๖๙๑-๗๐๐ มีการฝึกปฏิบัติเคร่งครัดมาก นิกายนี้มีอิทธิพลเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสันติภาพของโลกในระดับนานาชาติ

นิกายชินงอน มีโครงสร้างองค์กรโดยแบ่งเป็น ๑๘ สาขา แต่ละสาขามีคัมภีร์ เป็นผู้ดำรงตำแหน่งสูงสุด ตำแหน่งชินโซโล เป็นตำแหน่งรองลงมา ทำหน้าที่ดูแลและบริหารองค์กร บริหารงานโดยคณะกรรมการกำหนดวาระละ ๕ ปี และเป็นต่อได้ไม่เกิน ๒ วาระ ด้านการวิจัย มีศูนย์วิจัย วัฒนธรรมวัชรยานของมหาวิทยาลัยโคยะซัง มีงานวิจัย ๓ กลุ่ม ได้แก่ ๑) การวิจัยเกี่ยวกับวัชรยาน ๒) การวิจัยเกี่ยวกับหนังสือที่ห้ามกูเกิ้ลแต่งขึ้น ๓) การวิจัยเกี่ยวกับสังคมร่วมสมัย มีการจัดการศึกษาสำหรับเตรียมพระบวชใหม่ โรงเรียนเตรียมพระสงฆ์ การฝึกอบรมภาษาอังกฤษ การศึกษาเกี่ยวกับมนตรา การเผยแพร่ใช้วิธีการสอนประชาชน การเทศน์ผ่านสถานีวิทยุและอินเทอร์เน็ต การปฏิบัติกรรมฐาน มีการฝึก ๓ แบบ คือ ๑) การฝึกสำหรับพระสงฆ์ ๒) การฝึกสำหรับประชาชน และ ๓) การฝึกสำหรับนักศึกษา นอกจากนี้ยังมีการสอนกรรมฐาน ๔ ระดับ คือ ๑) บวช ๒) รับกติกาก ๓) ปฏิบัติขั้นโคโย ๑๐๐ วัน และ ๔) ปฏิบัติขั้นโอมะโย สวดมนต์ เตะชกสิดิน อิทธิพลต่อประชาชน ได้แก่ พิธีกรรมไฟ เพื่อขอให้ไฟขับไล่พลังหรือความคิดทางลบออกจากตน เพื่อให้เกิดความสงบสุข

นิกายเซน มีการปกครองในรูปของสภา โดยคัดเลือกประธานสภาจากพระสงฆ์ ในสังกัดวัดนิกายหลักของ ๓ นิกาย คือวัดเท็นเรียว (นิกายรินไซเซน) วัดชูอิเซนโชโต (นิกายโชโตเซน) และวัดโอบากุ (นิกายโอบากุเซน) สภานำหน้าที่กำหนดโครงสร้างองค์กร ออกกฎระเบียบปกครองตนเอง จัดตั้งศูนย์วิจัยเซน ตั้งมหาวิทยาลัยเพื่อเผยแผ่คำสอนของเซน กำหนดวิธีและขั้นตอนการปฏิบัติกรรมฐาน เริ่มตั้งแต่การจัดกาย จัดการหายใจ และการจัดจิตใจ การโต้ตอบแบบโกอัน (Ko-an) การตอบคำถามระหว่างอาจารย์กับศิษย์จนเกิดความเข้าใจทั้งสองฝ่าย (Satori) จากลักษณะของนิกายเซนดังกล่าว ส่งผลให้มีประเพณีและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลก่อให้เกิดเป็นอัตลักษณ์ที่เด่นชัดของประชาชนและประเทศญี่ปุ่น เช่น ความสุภาพ อ่อนน้อมถ่อมตน การตรงต่อเวลา พิธีการจัดดอกไม้ พิธีการบวช ซึ่งถือว่าเป็นอิทธิพลของนิกายเซน

นิกายโจโด มีโครงสร้างเป็นวัดหลักและวัดสาขา มีสถาบันวิจัยโจโดชู (Jodo Shu Research Institute: JSRI) ตลอดจนจัดการศึกษาในลักษณะหลักสูตรฝึกอบรม หลักสูตรการศึกษาพระสูตร การเผยแผ่มุ่งเน้นการสอนให้ประชาชนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนการปฏิบัติกรรมฐานมีหลักสูตรสำหรับพระสงฆ์ และมีอิทธิพลต่อประชาชนในด้านความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และผู้มีพระคุณ มีเมตตากฎา มีศีลสมบุรณ์ เชื่อในกฎแห่งกรรม ตลอดจนมีความศรัทธาต่อพระอมิตาภพุทธะ

นิกายโจโดชิน มีโครงสร้างเป็นวัดหลักและวัดสาขา มีการกำหนดระเบียบวาระในการเป็นเจ้าอาวาสของวัดหลัก มีมหาวิทยาลัยโอดานิ มีที่มนักวิจัยประกอบด้วย อธิการบดี รองอธิการบดี คณบดีและอาจารย์ แต่ละปีมีการกำหนดหัวข้อการวิจัยทางพระพุทธศาสนา มีการสัมมนาการวิจัยปีละ ๑ ครั้ง และเผยแพร่ผลงานการวิจัย มีการศึกษาภาษาอังกฤษ จีน ทิเบต การเรียนการสอนที่เน้นการวิจัยเป็นฐาน การเผยแพร่นิกายนั้นพระสงฆ์ไปเผยแผ่คำสอนทั่วโลก เช่น อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ มลรัฐฮาวาย เน้นการเผยแผ่ความเชื่อว่าใครก็ไปสวรรค์ได้ ใ้ใจตนเองเป็นกระจกส่องดูจิตใจ ผ่านคำสอนอมิตาภพุทธ มุ่งให้เราเดินทางที่ถูกต้องดีงาม

นิกายนิชิเรน มีโครงสร้างการปกครองเป็นวัดหลักและสาขา มีการกำหนดวาระในการเป็นเจ้าอาวาสของวัดหลัก ให้ความสำคัญกับการวิจัยโดยมีงานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาประมาณปีละ ๘๐ เรื่อง การวิจัยพระสูตรใช้หลายภาษาวิเคราะห์ เช่น ภาษาสันสกฤต อาจารย์ทำวิจัยอย่างน้อยปีละ ๒ เรื่อง โดยมีการเผยแพร่งานวิจัยเป็นภาษาอังกฤษ การจัดการศึกษา มหาวิทยาลัยริชิโซมี ๒ วิทยาเขต จัดการเรียนการสอน ๑๕ สาขาวิชา ตั้งแต่ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ส่วนรูปแบบการเผยแผ่นั้น พระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์จัดบรรยายธรรมในวัดของตนให้กับประชาชน นักศึกษาได้ศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรของมหาวิทยาลัย ส่วนในด้านการปฏิบัติกรรมฐานปฏิบัติโดยการบริกรรมว่า “นะโม เมียว โฮเรงเงเกียว” ด้วยจิตแน่วแน่เป็นสมาธิ

นิกายยูซุเนมบุตสึ มีวัดในสังกัดประมาณ ๓๖๐ วัด สถาปนาที่บริหาร มีวัดหลักเป็นหัวหน้าสาขาดูแลการบริหาร เช่น การออกระเบียบ การศึกษา การเงิน มีระเบียบที่สำคัญ คือ ผู้ที่จะเข้ามาบวชในนิกายนี้ต้องจบมัธยมศึกษาตอนปลาย และต้องผ่านการฝึกอย่างหนักหนึ่งฤดูกาล ฝึก ๔ ครั้ง ในฤดูหนาว ๒ ครั้ง จึงได้รับการอุปสมบทเป็นพระสงฆ์ รวมถึงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส การวิจัยโดยภาพรวมแล้วมุ่งเน้นการวิจัยเพื่อพัฒนาภิกษุ ให้ความสำคัญกับการศึกษาด้านวิชาการ การเผยแผ่ภิกษุ คือการให้สวดมนต์ภาวนาว่า “ไดเนนบุตสึ” ซึ่งหมายถึงสวรรค์ในใจ เพื่อให้เกิดสันติภาพแก่โลก ไม่เน้นการฝึกกรรมฐานมากนัก (ที่วัดไดเนนบุตสึ) นิกายยูซุเนมบุตสึ มีอิทธิพลต่อประชาชนที่นับถือ นิกายนี้ช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ถึงแม้จะมีความเห็นที่แตกต่างโดยการสวดมนต์ต่อหน้าพระอมิตาภพุทธะร่วมกันและทำสมาธิร่วมกัน

สหพันธ์พระพุทธศาสนาญี่ปุ่น (Japan Buddhist Federation: JBF) การจัดองค์กรประกอบด้วย กรรมการสภาองค์กร คณะกรรมการบริหารและกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิรับผิดชอบการบริหาร สหพันธ์เป็นองค์กรของพระพุทธศาสนาองค์กรเดียวที่ได้รับการจดทะเบียนในประเทศญี่ปุ่น บริหารสหพันธ์ในรูปแบบของคณะกรรมการที่มีทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ ผู้ที่เป็นประธานมีวาระละ ๒ ปี มีรูปแบบการเผยแผ่ในลักษณะการจัดทำเอกสารประชาสัมพันธ์กิจกรรมสำคัญของสหพันธ์ การจัดประชุมทางพระพุทธศาสนา การประสานงานกับรัฐบาลในด้านงานพระพุทธศาสนา กิจกรรมหลักที่มีอิทธิพลต่อประชาชนได้แก่ ๑) ประกันเสรีภาพในการนับถือศาสนาและแยกศาสนาออกจากการเมือง ๒) แก้ไขปัญหาสังคมร่วมสมัยในประเด็นปัญหาที่สังคมต้องการให้ประชาคมชาวพุทธมีส่วนร่วมเข้าไปแก้ไข ๓) รณรงค์เพื่อขจัดความแบ่งแยกทางเชื้อชาติและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ๔) พื้นฟูวัดศรีมหาโพธิ์ที่ลูมพินี ประเทศเนปาล และ ๕) เป็นผู้แทนชาวพุทธญี่ปุ่นในองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พ.ส.ล.) เพื่อสร้างสันติภาพของโลก

องค์กรริชโซ โคเซไก มีโครงสร้างองค์กรเหมือนบริษัท บริหารงานโดยคณะกรรมการ มีประธานกรรมการเป็นหัวหน้า เป็นองค์กรที่เป็นระบบชัดเจน ด้านการจัดการศึกษาผู้ที่นับถือนิกายนี้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับคำสอนซึ่งกันและกัน การเผยแผ่คำสอนมีลักษณะเด่นที่ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือสำคัญ ตลอดจนการผลิตเอกสารต่างๆ การปฏิบัติกรรมฐาน เน้นไปที่การสวดมนต์ตามพระคัมภีร์สังฆกรรมปุณฺฑริกสูตร มีการเผยแผ่คำสอนทั้งในและต่างประเทศ มีเครือข่ายในต่างประเทศ และการร่วมจัดกิจกรรมเพื่อสันติภาพ

๕.๒ ลักษณะเด่นและประเด็นร่วมสมัยของพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น

๑) ลักษณะเด่น

นิกายที่ศึกษาประกอบด้วยนิกายฮอสโซ นิกายเคงอน นิกายเทนได นิกายชินงอน นิกายโจโด นิกายโจโดชิน นิกายนิชิเรน นิกายเซน นิกายยูซุเนมบุตสึ และองค์กรศาสนาพุทธใหม่ ลักษณะเด่นโดยภาพรวมแล้วทุกนิกายมีความเชื่อที่ตรงกันว่า มนุษย์ทุกคนสามารถบรรลุธรรม หรือตรัสรู้ได้ โดยการปฏิบัติตนตามหลักความเชื่อของนิกาย ให้ความสำคัญกับมิติภายในจิตใจ และความศรัทธา การพึ่งตนเองมากกว่าการพึ่งพาอิทธิพลจากภายนอก เช่น นิกายเทนได ที่เชื่อว่า “สรรพสิ่งทั้งมวลมีพุทธภาวะอยู่ในตน ทุกคนสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้” นิกายเซน เชื่อว่า “ทุกคนสามารถเข้าถึงพุทธภาวะด้วยการฝึกปฏิบัติกรรมฐานด้วยตนเอง” ส่วนคัมภีร์ที่ยึดถือมีความหลากหลาย ได้แก่ อวตังสกุสูตร สัทธรรมปุณฑริกสูตร มหาไวโรจนะสูตร อมิตตาสูตร ปรัชญาปริมาตาทหยสูตร

มีวัดที่มีจุดเด่นทางด้านต่างๆ ทั้ง ๔ ลักษณะ ดังนี้ ทำหน้าที่เป็นศูนย์ประกอบพิธีฝังศพและพิธีระลึกถึงบรรพบุรุษสำหรับพุทธศาสนิกชนที่อาศัยอยู่ในเขตบริการของวัด จำนวน ๘ วัด ทำหน้าที่เป็นศูนย์ให้พระสวดมนต์และเฝ้าवारักษาโรค จำนวน ๗ วัด ทำหน้าที่เป็นศูนย์สำหรับศึกษาและฝึกอบรมพระสงฆ์ จำนวน ๑๔ วัด และทำหน้าที่เป็นศูนย์แสดงศาสนสมบัติและศิลปวัตถุเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จำนวน ๑๔ วัด

มหาวิทยาลัยที่สังกัดนิกายต่างๆ ทั้ง ๖ มหาวิทยาลัย มีจุดเด่นที่สำคัญ คือ มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคัมภีร์พระพุทธศาสนา จัดการศึกษาเฉพาะทางด้านพระพุทธศาสนา มีศูนย์วิจัยทางวัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์พระพุทธศาสนา

๒) ประเด็นร่วมสมัยของพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น

จากการวิเคราะห์พระพุทธศาสนานิกายต่างๆ ในประเทศญี่ปุ่น พบว่าแต่ละนิกายมีความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติกันมายาวนาน ตั้งแต่ก่อตั้งนิกายมาจนถึงปัจจุบัน ดังนี้ นิกายฮอสโซถือว่าไม่มีสิ่งใดอยู่นอกเหนือภาวะจิต การสร้างสรรค์เกิดจากจิต นิกายเคงอน ถือว่าศรัทธายึดมั่นในอำนาจของพระพุทธเจ้า ความสะดวกในการปฏิบัติ นิกายเทนได ถือว่าสรรพสิ่งทั้งมวลล้วนมีพุทธภาวะอยู่ในตน ทุกคนสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นิกายชินงอน ถือว่าความดีความชั่วเป็นของตัวเอง จะบรรลุความดีได้ด้วยอำนาจการบำเพ็ญเพียงของตนพึ่งพาอำนาจจากภายนอกไม่ได้ นิกายเซน ถือว่าไม่มีสิ่งใดที่จะพึ่งยึดถือเป็นที่พึ่งได้นอกจากตัวเอง เพราะทุกคนสามารถฝึกปฏิบัติกรรมฐานเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะได้ นิกายโจโด ถือว่าสุขชาติเป็นแดนอมตะสุข บรรลุได้ด้วยการบริกรรม นะโม อมิตตา พุทธะ นิกายโจโดชิน ถือว่าใครๆ ก็สามารถไปสวรรค์ได้ด้วยการบริกรรม นะโม อมิตตา พุทธะ นิกายนิชิเรน จิตเป็นสมาธิอันแน่วแน่จะรวมเป็นหนึ่งเดียวและสามารถตรัสรู้ได้ นิกายยูซุเนมบุตสึ ถือว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีพุทธะในตนและมนุษย์มีชีวิตอันเกษมได้ด้วยพระกรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า

สหพันธ์พระพุทธศาสนาแห่งญี่ปุ่น (JBF) ให้การสนับสนุนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การเสริมสร้างมิตรภาพระหว่างองค์กร ประกันเสรีภาพในการนับถือศาสนา และแยกศาสนาออกจากการเมือง องค์กรริชโช โคเซไก แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับคำสอนซึ่งกันและกัน มีการร่วมจัดกิจกรรมเพื่อสันติภาพ

๖. อภิปรายผล

จากการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น สามารถนำผลการวิจัยในประเด็นสำคัญ ที่มีลักษณะเด่นและร่วมสมัยมาอภิปรายได้ดังนี้

๖.๑ ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่น โดยผ่านทางจีนและเกาหลี และได้เจริญรุ่งเรืองในสมัยจักรพรรดิทิมเมอิ เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว สมเด็จพระจักรพรรดิองค์ต่อๆ มาไม่ได้ให้ความสนใจ ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรม จนมาถึงสมัย พระจักรพรรดิโชโตกุ ได้วางรากฐานการปกครองประเทศญี่ปุ่น และสร้างสรรคัวัฒนธรรม เชิดชูพระพุทธศาสนา ได้ประกาศพระราชโองการเชิดชูพระรัตนตรัย อันเป็นพระราชโองการ ที่ยกย่องพระพุทธศาสนาเป็นอย่างสูง หลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์ พระพุทธศาสนาได้แบ่งออกเป็นหลายนิกาย ทำให้พระพุทธศาสนาหยุดชะงักความเจริญรุ่งเรือง เพราะนโยบายการปกครองประเทศบีบบังคับทางอ้อม จนถึงยุคเมจิ พระพุทธศาสนาก็ยิ่งเสื่อมลงไปอีก ลัทธิชินโตกลับมาได้รับการนับถือแทนที่พระพุทธศาสนา รวมทั้งทางราชสำนักมีนโยบายชาตินิยมแทนพระพุทธศาสนา ซึ่งปัจจุบันนี้ในวัดญี่ปุ่นจะมีศาลเจ้าชินโตรวมอยู่ด้วย แม้แต่บ้านของชาวญี่ปุ่นก็จะมีที่บูชาพระพุทธศาสนา รวมอยู่กับศาลเจ้าชินโต ส่งผลให้พระพุทธศาสนาและลัทธิชินโตผสมผสานในการดำเนินชีวิตของชาวญี่ปุ่น

๖.๒ โครงสร้างองค์กร ระเบียบองค์กร การวิจัย การจัดการศึกษา การเผยแผ่ การปฏิบัติกรรมฐาน และอิทธิพลที่มีต่อประชาชน อภิปรายได้ดังนี้

๑) โครงสร้างองค์กร โดยภาพรวมของวัดแต่ละนิกายมีโครงสร้างเป็นวัดหลักและวัดสาขา โดยหลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระจักรพรรดิโชโตกุ (พ.ศ. ๑๑๖๕) พระพุทธศาสนาแตกออกเป็นนิกายต่างๆ เช่น เทนได ชินงอน โจโด และถูกยกเลิกไปจากราชสำนักอีกทั้งไม่ได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐบาล จึงเป็นเหตุให้นิกายต่างๆ ของพระพุทธศาสนาต้องรวมตัวกัน เช่น นิกายเซนมีการรวมตัวกันของ ๓ นิกาย คือ รินไซเซน โชโตเซน และโอบากุเซน ทำให้เกิดความเป็นเอกภาพของนิกายในด้านการบริหารจัดการและการปกครองในรูปของสภา งบประมาณการพัฒนาบุคลากร การจัดการศึกษา เพื่อศาสนิกของตน ทำให้นิกายเซนนั้นเป็นที่รู้จักกันทั้งภายในและภายนอกประเทศ เช่น ในยุโรปและอเมริกา

๒) ระเบียบองค์กร หลายนิกายการบริหารองค์กรในลักษณะของคณะกรรมการ เรียกว่า สภาส่วนสหพันธ์พระพุทธศาสนาญี่ปุ่น การจัดองค์กรประกอบด้วย กรรมการสภาองค์กร คณะกรรมการบริหาร และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ รับผิดชอบการบริหารสหพันธ์โดยเลขานุการ รับผิดชอบการบริหารงานประจำวัน คณะกรรมการพิเศษรับผิดชอบงานเฉพาะเป็นเรื่องๆ การแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งสูงสุด ดำเนินการโดยคณะกรรมการ กำหนดเป็นวาระและสามารถเป็นต่อได้แต่ไม่เกิน ๒ วาระ ลักษณะการบริหารองค์กรของสถาบันการศึกษามีโครงสร้างและระเบียบปฏิบัติคล้ายกันจาก โครงสร้างและระเบียบองค์กรซึ่งมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมองค์กรและบรรยากาศขององค์กรที่เน้นการ เคารพซึ่งกันและกัน มีความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ ทำให้ระบบบริหารจัดการชัดเจน ส่งผล ให้การดำเนินชีวิตและธุรกิจมีเอกลักษณ์

๓) การวิจัย บทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ญี่ปุ่นคือการทำหน้าที่เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัย ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้ บางนิกายได้จัดตั้งสถาบันการศึกษาของตนเอง หรือหลายนิกายมารวมตัวกันจัดตั้ง มหาวิทยาลัย ทำให้พระสงฆ์ญี่ปุ่นส่วนหนึ่งสนใจทำวิจัยอย่างต่อเนื่อง เช่น มีการวิจัยรอยพระพุทธบาท^๒ หรือการวิจัยคัมภีร์ ส่วนมหาวิทยาลัยฮานาโซโนได้ทำการวิจัยทางคัมภีร์พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ผลการวิจัยได้รับการเผยแพร่ทางสื่อต่างๆ บางแห่งใช้คำสอนที่เป็นภาษาสันสกฤต และภาษาจีน มาเปรียบเทียบกันเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง อีกทั้งการวิจัยคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา

ตัวอย่างนิกายเช่นมีศูนย์การวิจัย ๓ ศูนย์ คือ ศูนย์วัฒนธรรมเซน ศูนย์วิจัยของมหาวิทยาลัย ฮานาโซโน และศูนย์วิจัยของมหาวิทยาลัยโกมาซาวา ศูนย์แรกเป็นศูนย์วิจัยที่ตั้งอยู่ในวัด ทำหน้าที่ วิจัยเกี่ยวกับวัด สภาพแวดล้อมและประชาชนที่เป็นศาสนิกของวัด เพื่อสำรวจหาข้อบกพร่อง ปัญหา อุปสรรคของนิกายเพื่อนำมากำหนดเป็นโครงการวิจัย เพื่อปรับปรุงนิกายของตนให้เหมาะกับสภาพ แวดล้อมของประเทศญี่ปุ่นและของโลก สำหรับศูนย์ที่ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อนำ หลักคำสอนของเซนเผยแผ่แก่เยาวชน เพราะการจัดการศึกษาในประเทศญี่ปุ่นนั้นไม่มีการสอนศาสนา ในสถาบันการศึกษา การตั้งสถาบันการศึกษานิกายจึงมีความจำเป็นเพื่อเผยแผ่ศาสนาแก่นักศึกษา และเยาวชนทั่วไป ชาวญี่ปุ่นจะศึกษาศาสนาเมื่อตนเองจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยแล้ว ซึ่งแตกต่าง จากประเทศไทยที่มีการสอนวิชาทางศาสนาในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและเป็นรายวิชาในระดับ อุดมศึกษา ทำให้นักเรียนนักศึกษาได้เรียนวิชาศาสนาตั้งแต่เรียนอยู่ในสถาบันการศึกษา

^๒ สัมภาษณ์ Ven.Eyjin Yasuda, วัดยาคุชิ (Yakushi-ji), เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓

๔) การจัดการศึกษา จากรากฐานทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นของคำสอนว่า “มนุษย์ทุกคนมีสิทธิ์และมีความสามารถที่จะบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ และสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น” ส่งผลต่อฐานคิดและมุมมองเกี่ยวกับการจัดการศึกษาว่า ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ถ้าหากมีความอดทน พยายาม แก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง การจัดการศึกษาทุกระดับและประเภทไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาสำหรับบุคคลทั่วไปหรือการจัดการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ ล้วนมีหลักการเดียวกันคือการฝึกฝนคุณลักษณะอันดีงามของบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณลักษณะด้านความอดทน ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความกตัญญู และความเคารพผู้อื่น

การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลทั่วไปในระดับที่สูงขึ้นเน้นหนักในเรื่องความขยัน อดทน การพิจารณาปรับปรุงแก้ไขตนเอง และอุปนิสัยการเรียนรู้ที่ดี ปลูกฝังวิถีคิดว่าการทำงานหนักและความขยันหมั่นเพียร จะทำให้ประสบความสำเร็จในชีวิต (เปรียบเสมือนความสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้) ด้วยเหตุนี้โรงเรียนของญี่ปุ่นจึงได้อุทิศให้กับการสอนทัศนคติ คุณธรรม จริยธรรมให้กับนักเรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อที่จะพัฒนาอุปนิสัย มีเป้าหมายในการสร้างประชากรที่สามารถอ่านออกเขียนได้อย่างมีคุณภาพ พร้อมทั้งจะพัฒนาและปกครองประเทศได้ การปรับตัวให้เข้ากับค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคม

ส่วนการจัดการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยในด้านพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นมหาวิทยาลัยโดยะซัง มหาวิทยาลัยเคนโซ ที่สังกัดนิกายชินงอน มีการศึกษาสาขาเกี่ยวกับมนตรา อีกทั้งมหาวิทยาลัยฮานาโซโน และมหาวิทยาลัยโกมาซาวา ในนิกายเซน ที่มีศูนย์ปฏิบัติการมฐาน นักศึกษาต้องเข้าฝึกปฏิบัติตามหน่วยกิตที่มหาวิทยาลัยกำหนด นอกจากนี้มหาวิทยาลัยโอตานิ สังกัดนิกายโจโดชิน จัดการเรียนการสอนโดยเน้นการวิจัยเป็นฐาน มีการสัมมนาเผยแพร่ผลงานการวิจัยปีละ ๑ ครั้ง ส่วนในนิกายนิชิเรน ที่มหาวิทยาลัยริโซ มีการจัดการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาทั้งในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก

สำหรับการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ โดยภาพรวมมีวัดเป็นศูนย์กลางด้านการศึกษา เช่น นิกายฮอสโซ มีวัดยาคุชิ เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา หรือในนิกายเคงอน วัดโจโด มีสถานภาพเป็นสถานศึกษา จัดการเรียนการสอน ๘ สาขาวิชา โดยมุ่งเน้นการเตรียมพระภิกษุใหม่ นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนสำหรับพระภิกษุโดยเฉพาะอีกด้วย เช่น วิทยาลัยเออิซาน เป็นสถานศึกษาในนิกายเทนได ตั้งอยู่ที่เมืองเกียวโต มีการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา ส่วนในนิกายชินงอนมีโรงเรียนเตรียมพระบวชใหม่ ตลอดจนเตรียมพระสงฆ์ จัดเป็นหลักสูตร ๒ ปี เพื่อให้มีคุณสมบัติที่จะบวชเป็นพระสงฆ์ได้ และวัดโดเนนบุตสึ เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาของนิกายยูซุเนมบุตสึ ที่เน้นการศึกษาด้านวิชาการและการวิจัยเพื่อพัฒนานิกาย

๕) การเผยแพร่ วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์แสดงศาสนสมบัติและศิลปวัตถุเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับประชาชนผ่านกิจกรรมเทศกาลประจำปี ประชาชนมาคัดลอกพระไตรปิฎก ถือเป็นการได้เข้าถึงพระพุทธศาสนา ตัวอย่างนิยายเช่น นิยมการจัดกิจกรรมการศึกษาภายในวัด เช่น การจัดสวน การจัดบริเวณวัด การจัดดอกไม้ การชงชา วัดนิยายเช่นจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ประชาชนชาวญี่ปุ่นจำนวนมากเข้ามาศึกษา พักผ่อน ชมสวน สวดมนต์ และศึกษาหลักธรรม มหาวิทยาลัยเรียวโกกุ มีพิพิธภัณฑ์เรียวโกกุ นิทรรศการถาวรเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และนิทรรศการหมุนเวียนทุก ๖ เดือน เป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้กับประชาชน ปัจจุบันเป็นยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ การเผยแพร่นิยายเช่นเพื่อให้ประชาชนเข้าถึงคำสอน จึงมีการเผยแพร่ผ่านสื่อหลายรูปแบบ เช่น สิ่งพิมพ์ หนังสือ เว็บไซต์ องค์กรริชโซ โคเซโก ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการเผยแพร่งานคำสอนให้เข้าถึงประชาชนได้ง่าย เหมาะกับสังคมในสมัยปัจจุบัน ซึ่งทำให้คำสอนขององค์กรเผยแพร่ไปอย่างรวดเร็ว และเข้าถึงประชาชนจำนวนมาก

๖) การปฏิบัติกรรมฐาน นิยายต่างๆ มีการจัดกิจกรรมการสวดมนต์ไดบุตสึ การสวดสาธยายพระสูตร และการบริการตามที่อาจารย์กำหนด ส่วนการฝึกกรรมฐานสำหรับพระสงฆ์และประชาชน มีหลักสูตรการฝึกแยกออกจากกัน ในกรณีของการปฏิบัติ ๑,๐๐๐ วัน ของนิยายเทนไดนั้น วันที่ ๖๙๑-๗๐๐ มีการฝึกปฏิบัติพิเศษ ไม่ฉันอาหาร ไม่จำวัด ไม่สนทนากับบุคคลอื่น สวดมนต์ตลอด ๒๔ ชั่วโมง มีพี่เลี้ยงสังเกต ในช่วงเวลา ๑๐ วันก่อนครบ ๗๐๐ วัน ได้ให้ผู้ปฏิบัติอดอาหารอดน้ำ จะมีอาการ ดังนี้ วันที่ ๓-๔ อูจาระร่วง ง่วงนอน วันที่ ๖-๘ ให้ล้างมือ และบ้วนปากได้ แต่ห้ามดื่มน้ำ วันที่ ๘-๙ เป็นวันช่วงวิกฤติต่อชีวิต ให้บ้วนปากได้ ไม่ให้ฉันน้ำ ให้เอามือแช่น้ำให้ผิวหนังดูดซึมน้ำเข้าสู่ร่างกาย เรื่องนี้เป็นการทดสอบผู้ปฏิบัติให้แยกได้ระหว่างความหิวกระหายที่เป็นไปทางกาย กับความโหยหา ความเฝ้ารอที่จิตทางใจว่า ผู้ปฏิบัติสามารถจะแยกแยะได้หรือไม่ และมีความอดทนอดกลั้นได้หรือไม่อย่างไร เป็นการหลอกหลอและยั่วให้ผู้ปฏิบัติผ่านได้หรือไม่อย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจและเป็นวิธีการที่แฝงไว้ด้วยกลอุบายต่างๆ นานา

ส่วนนิยายเช่นมีการปฏิบัติกรรมฐานที่ชัดเจนมีศูนย์ฝึกเซนหลายแห่ง การปฏิบัติกรรมฐานและการเผยแพร่นั้น เน้นการปฏิบัติกรรมฐานแบบซาเซน คือการฝึกสติที่คล้ายๆ กับการเจริญอานาปานสติของฝ่ายเถรวาท โดยเน้นไปที่การจัดร่างกาย การจัดลมหายใจและการจัดจิตใจ มีความแตกต่างคือ นิยายเช่นเน้นที่การฝึกด้วยตนเอง ไม่เน้นการอ่านหนังสือ มีอาจารย์ควบคุมการฝึกและมีการทดสอบ ๒ แบบ คือ แบบที่ ๑ เรียกว่า โกอาน ซึ่งคล้ายๆ กับการสอบอารมณ์ของเถรวาท แบบที่ ๒ เรียกว่าแบบมอนโด เป็นการสนทนาซักถามความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมต่างๆ จนใจตรงกันทั้งสองฝ่ายคืออาจารย์และศิษย์ อาจารย์จะให้ฝึกปฏิบัติต่อไปเรื่อยๆ จนทำให้ศิษย์เกิดความเข้าใจด้วยตนเอง (ซาโตริ)

ปัจจุบันประเทศญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ ชาวญี่ปุ่นจึงดำเนินชีวิตด้วยความเร่งรีบ มีการแข่งขันสูง ทำให้มีความเครียด การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาจะช่วยบรรเทาความเครียด เนื่องจากการทำธุรกิจส่งผลให้การดำเนินชีวิต ชอบความรวดเร็วให้ได้ผลทันใจ พุทธศาสนิกายเซน จึงเป็นที่นิยม และมีการพัฒนานิกายใหม่ที่ปฏิบัติได้ผลรวดเร็วอีกหลายนิกาย

๗) อิทธิพลที่มีต่อประชาชน อิทธิพลทางพระพุทธศาสนา ได้หลอมรวมเป็นคุณลักษณะเฉพาะของคนญี่ปุ่น ให้เป็นบุคคลที่มีความสงบนิ่ง มีความสง่างาม ความเอื้ออาทรต่อกัน มีระเบียบวินัย ความเสียสละ ความโอบอ้อมอารีต่อกัน การควบคุมตนเองและการรู้จักกาลเทศะในสังคม ความสำนึกรับผิดชอบร่วมกันของคนในสังคม การเสนอข่าวสื่อสารมวลชนอย่างสร้างสรรค์ พฤติกรรมการส่งแขกผู้มาเยือนให้ถึงที่หรือส่งจนลับสายตา ที่มาจากแนวความคิดที่ว่าส่งพระพุทธเจ้าให้ส่งถึงสวรรค์ ชั้นดุสิต คุณลักษณะเหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงออกมาจากใจที่บริสุทธิ์ของประชาชนญี่ปุ่น ซึ่งมีรากฐานมาจากหลักความเชื่อของแต่ละนิกาย เช่น หลักความเชื่อว่า “ไม่มีสิ่งใดอยู่เหนือภาวะจิต การสร้างสรรค์เกิดจากจิต” ของนิกายซอสโต หลักความเชื่อว่า “สรรพสิ่งทั้งมวลล้วนมีพุทธภาวะอยู่ในตน ทุกคนสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้” ของนิกายเทนได หลักความเชื่อว่า “ทุกคนสามารถเข้าถึงพุทธภาวะได้ด้วยการฝึกปฏิบัติกรรมฐานด้วยตนเอง” ของนิกายเซน นอกจากนี้เมื่อสังเคราะห์หลักความเชื่อของพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่นแต่ละนิกาย มีลักษณะร่วม ๔ ประการ ได้แก่ ๑) ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ๒) จิตใจที่มั่นคงและสมาธิเป็นจุดเริ่มต้นของความสำเร็จ ๓) ความอดทนและพยายามคือหนทางสู่ความสำเร็จ ๔) ใช้ความเมตตาและปัญญาเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ในโลก ด้วยเหตุนี้ประชาชนญี่ปุ่นไม่ว่าจะนับถือพระพุทธศาสนาหรือนิกายใด ๆ ต่างมีพื้นฐานความคิดที่สอดคล้องกันทั้ง ๔ ประการ และได้ถือปฏิบัติกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน ส่งผลให้ประชาชนญี่ปุ่นมีคุณลักษณะร่วมกัน ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑) ตรงต่อเวลา ๒) รับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย ๓) ทำงานด้วยความกระตือรือร้น ๔) สะอาดเป็นระเบียบ ๕) อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่พุดโอ้อวด ไม่ยกตนข่มท่าน ๖) ประหยัดรู้ค่าของเงินสิ่งของเครื่องใช้ ๗) พิถีพิถันใส่ใจในรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ๘) ซื่อสัตย์ สุจริต ไม่คดโกง ระวังถึงบุญคุณ ๙) แยกแยะส่วนตัว และความรับผิดชอบในหน้าที่ และ ๑๐) ทำงานเป็นทีม คุณลักษณะทั้ง ๑๐ ประการนี้ คือจุดเด่นของประชาชนญี่ปุ่นที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาประเทศญี่ปุ่นให้มีความเจริญก้าวหน้าอยู่ในปัจจุบัน

๗. ข้อเสนอแนะ

จากการทำวิจัยครั้งนี้เป็นการสร้างโอกาสให้แต่ละนิกายได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างนิกายส่งผลให้มีการศึกษาพระพุทธศาสนาในญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นในประเด็นต่อไปนี้

- ๗.๑ ควรมีการศึกษาวิเคราะห์พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่นเชิงลึก
- ๗.๒ ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการบริหารจัดการวัดในประเทศญี่ปุ่น เช่น การบริหารจัดการบุคคล ทรัพย์สิน และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา
- ๗.๓ ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตของนักบวชแต่ละนิกาย
- ๗.๔ ควรมีการศึกษาแนวโน้มของพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น
- ๗.๕ ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน

บรรณานุกรม

๑. หนังสือ :

๑.๑ ภาษาไทย

ถนอม บุตรเรือง, แปล. **พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่น**. กรุงเทพฯ: กองทุนไตรรัตน์นาฎภาพ, ๒๕๕๓.

ประยงค์ แสนบุราณ. **พระพุทธศาสนามหายาน**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **กาลานุกรม : พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๓.

_____ . **พระพุทธศาสนาในเอเชีย** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. **พระพุทธศาสนาในจีน ทิเบต เวียดนาม ญี่ปุ่น**. กรุงเทพมหานคร :

ไทรรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๑.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติพุทธศาสนาในอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พุทธทาสภิกขุ. **พินยานมหายาน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปป.

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์. **การออกแบบและเก็บข้อมูลการวิจัยพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น**.

กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ (๒๔-๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๒): ๑-๗.

_____ . การเดินทางไปเก็บข้อมูลวิจัย เรื่อง **การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น**.

กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ (๑-๑๑ เมษายน ๒๕๕๓): ๑-๑๐.

_____ . การเดินทางไปเก็บข้อมูลวิจัย เรื่อง **การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น**.

กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ (๗-๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๓).

_____ . การเดินทางไปเก็บข้อมูลวิจัย เรื่อง **การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น**.

กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ (๒-๔ สิงหาคม ๒๕๕๓).

สุชาติ หงษา. **ประวัติพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คยาม, ๒๕๕๐.

สุมาลี มทนรงค์ชัย. **พุทธศาสนามหายาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คยาม, ๒๕๔๖.

เสฐียร พันธงชัย. **พุทธศาสนามหายาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ปรัชญามหายาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๘.

อภิชาต โปธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. **พระพุทธศาสนมหายาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

เอะนะมิ คะคุฮิง. **โฮ โฮ เค เกียว**. กรุงเทพมหานคร : Blueprint Design, 2010.

๑.๒ ภาษาอังกฤษ

Jodo Shinshu. Shinogyo-Ku. Jyoto, Japan, 2010.

Kenchoji. Yamanochi. Kamakura, Japan, 2010.

The List of Japanese Buddhist sect. Japan, 2010.

Yuzu nembutsu Sect. Japan, 2010.

๒. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

Wikipedia contributors, "Zen Buddhism in Japan", Wikipedia, The Free Encyclopedia, <[http://th.wikipedia.org/wiki/Zen Buddhism in Japan](http://th.wikipedia.org/wiki/Zen_Buddhism_in_Japan)>, 6 Aug 2010.

<<http://board.palungjit.com/f10/วัฒนธรรมและศาสนาของคนญี่ปุ่น-204470.html>>, 1 Sep 2011.

ประเพณีสงกรานต์ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนา คุณค่าทางจริยธรรมของชีวิตและสังคม^๑

Songkran Tradition as Tool for Development to the Ethical Values of Life and Society

พระครูสิริรัตนานวัตร (ทวี จานวโร), ผศ. ดร.

Ven.Asst.Prof.Dr. Phrakrusiriratananuvat (Tawee Tānavaro)

อาจารย์วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติการพัฒนากิจกรรม กระบวนการและคติความเชื่อ และศึกษาคุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์ ทำการศึกษาครอบคลุมทุกภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ ภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคใต้ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และวิเคราะห์ข้อมูลเป็นรายภูมิภาค

ผลการวิจัย พบว่า

ภาคกลาง สงกรานต์มีประวัติและพัฒนาการมาจากประเพณีการเล่นในฤดูแล้ง เป็นช่วงที่สิ้นฤดูการเก็บเกี่ยวผลจากกิจกรรมและเป็นการเตรียมที่จะทำในปีต่อไป มีกำเนิดจากประเทศอินเดีย กิจกรรมพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงคือการแข่งขันขายหยัง สะบ้า ชักเย่อ แสดงผีตาโชน มีกระบวนการประจำวันคือทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระสงฆ์ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ทำบุญอุทิศส่วนกุศล ประกวดนางสงกรานต์ มีคติความเชื่อว่าเป็นการเปิด

^๑ บทความจากการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์ ทูลสนับสนุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โลกมนุษย์และโลกนรกทั้งหมด มีคุณค่าทางจริยธรรมจากปัญหา ๓ ราศี เป็นประเพณีที่
ให้กำเนิดแก่วັນประมงแห่งชาติ วันครอบครัว

ภาคอีสาน สงกรานต์มีประวัติและพัฒนาการจากประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่
หรือประเพณีสิบสองเดือนของไทย มีกิจกรรมที่มีชื่อเสียงคือ เล่นโง่กบ สะบ้า ฝีตาโขน
ชาโลกเถก มอญซ่อนผ้า ชักเย่อ ก่อเจดีย์ทราย มีกระบวนการปฏิบัติกัน คือในตอนเช้า
เข้าวัดทำบุญตักบาตร ปล่อยนกปล่อยปลา สรงน้ำพระสงฆ์และพระพุทธรูป ตอนเย็นก็
เวียนเทียนแห่ต้นดอกไม้รอบๆ องค์พระประธานในวัดใกล้บ้าน มีคติความเชื่อว่าเป็น
การเปิดประตูรก ปล่อยสัตว์นรกทำให้สัตว์นรกได้รับอาหารที่ญาติทำบุญอุทิศให้ เป็น
การแสดงความกตัญญูตเวทีของลูกหลาน มีคุณค่าทางจริยธรรมในการสร้างจิตสำนึกต่อ
การรดน้ำดำหัว ก่อเจดีย์ทราย ไม้ค้ำต้นโพธิ์ และฝีตาโขน รวมถึงถือเป็นวันประมงแห่ง
ชาติ วันครอบครัว วันอภัยโทษซึ่งกันและกัน

ภาคเหนือ สงกรานต์มีประวัติและพัฒนามาจากประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่
และมีตำนานสืบทอดมาจากประเทศอินเดีย ลาว พม่า มอญ มีกิจกรรมการละเล่นหลาก
หลาย โดยแห่ดอกไม้ทรงปราสาทหรือทรงพระพรางค์ การแสดงฝีตาโขน ทำบุญตักบาตร
ปล่อยนกปล่อยปลา สรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ประกวดนางสงกรานต์ มีความเชื่อว่า
เปิดโลกของเทวดาโลกมนุษย์และโลกนรก มีแหล่งจริยธรรมจากปัญหา ๓ ราศี ฝีตาโขน
รดน้ำดำหัว ขอศีลขอพรจากผู้ใหญ่ของลูกๆ หลานๆ

ภาคใต้ สงกรานต์มีความเป็นมาและมีกำเนิดมาจากการบรรจบกันของราศีเมษ
กับราศีมีน ซึ่งเป็นหนึ่งในราศีสิบสองราศี มีกิจกรรมแสดงเต็นรำมโนราห์ สรงน้ำ
พระพุทธรูป สรงน้ำพระสงฆ์ แห่ปราสาทดอกไม้ แห่ปราสาทผึ้ง ก่อเจดีย์ทราย รดน้ำ
ดำหัวผู้ใหญ่ ทำบุญตักบาตร ปล่อยนกปล่อยปลา มีความเชื่อว่า เป็นประเพณีทำบุญอุทิศ
ส่วนกุศลไปให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว มีคุณค่าทางจริยธรรมสูงที่สร้างจิตสำนึกใน
วัฒนธรรมอันเป็นภูมิปัญญาของไทย

Abstract

Study of research on an Critical Study of Moral Value in Songkran Festival, its object is the study of history and development, activities, processes, belief and moral values of Songkran Festival. This research is defined its area and group people of 4 parts in Thailand, namely; middle part, eastern part, north part and south part. Its method is the interview of simple group people and the composition of interview in each part of Thailand.

The result of research is found that the middle part of Thailand defines the background of this festival as the playing in the summer which is the finish of farming and the beginning of next farming. Its origin was born in India. The activities of playing are Khayang, Saba. Its process is making merit; the bath of Buddha, to give water to adult, the dedication of died men, miss Songkran show. They believe that the world open all beings. Its values are moral problems of 3 signs of zodiac, the source of national day of freedom for fishes and family day.

The Eastern part of Thailand defines the background of the festival as the 12 months of festival in Thailand. Its famous activities of playing are Kongkop, Saba Pheetakhon, Khatoktek, Monsonpha, sand pagoda. In the morning, an actual practice is making merit, to give the freedom of fishes, the bath of monks and the Buddha Images. In the Evening, peole do the parade of flower tree around the main Buddha Hall in a temple near village. The people believe that the open world for men, demons. Its moral value is the conscience of bath for adults, the making of sand pagoda, the helping of Bodhi-tree and Pheetakhon including national fishing, family day and apologetic day.

The North part of Thailand defines the background of the festival as the 12 months of festival and record from India, Laos, Burma. Its activities of playing is the castle of flower or pagoda form, Pheetakhon show, make merit, to give the freedom of fishes, to give the bath of monks and Buddha Image, to give the bath of adults, miss Songkran show. They believe that the world of gods men and demons open. Its source of moral value from 3 problems of 3 signs of zodiac, Pheetakhon, the bath of adults and require blessing from adults.

The South part of Thailand defines the background of festival as the meeting of March sign and April sign of zodiac which is one of 12 signs of zodiac. Its activities of playing are Manorah dance, to give water to the Buddha Image, to give water to monks, the parade of flower castle, honey parade, sand pagoda, to give water to adults, miss Songkran show. They believe that died kinsmen will get all things from dedication to them. Its moral value is the cultural conscience as Thai folk wisdom.

๑. บทนำ

ความจำเป็นของจริยธรรมในประเพณีสงกรานต์ นับว่าเป็นอนุศาสน์ที่สอนจริยธรรมแก่มนุษย์มาช้านานคือเป็นจริยธรรมที่ได้รับการแสดงออกเป็นรูปธรรมแล้วปฏิบัติผ่านประเพณีสงกรานต์นี้ทั่วประเทศ จริยธรรมมีความสำคัญต่อมนุษย์ คือมนุษย์เป็นผู้กระทำ เป็นผู้ใช้ทรัพยากร และมนุษย์เป็นผู้รับผลกระทบจากการใช้จริยธรรมเอง เมื่อเป็นดังนี้ มนุษย์จะปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยความเคารพนับถือต่อบุคคล มีมารยาททางสังคมต่อกัน มีการช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งความจริงในทางพระพุทธศาสนากำหนดจริยธรรมว่าด้วยเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมไว้ชัดเจน เรียกว่าทศ ๖ มี ๖ คู่ซึ่งจะปฏิบัติแบบปฏิการะต่อกัน คือ พ่อแม่ต่อบุตรธิดา อาจารย์ต่อศิษย์ สามีต่อภรรยา มิตรสหาย ต่อมิตรสหาย นายจ้างต่อลูกจ้าง และสมณพราหมณ์ต่อชาวบ้าน มนุษย์จะปฏิบัติต่อสัตว์อื่น ๆ รวมทั้งพืช น้ำ ไฟ ป่าด้วย ตัวอย่างในวินัยสงฆ์บัญญัติห้ามภิกษุสงฆ์บิณฑบาตลงน้ำ หรือเทของเน่าของเสียลงในน้ำ ทั้งนี้เพราะจะเกิดพิษภัยนั่นเอง ตัวอย่างมนุษย์จริยธรรมต่อน้ำผ่านประเพณีลอยกระทงด้วยการนำเครื่องสักการะปักลงในกระทงแล้วลอยน้ำ ถือเป็นกรสักการบูชาและขอขมาพระแม่คงคาในทางธรรมนั้นหมายถึงการแสดงความกตัญญูต่เวลาที่ต่อพระแม่คงคาในฐานะที่ท่านดูแลรักษาน้ำให้เราใช้ ตรงกันข้ามนี้ ถ้าเราปฏิบัติไม่ดีต่อกันก็จะเกิดผลกระทบเกิดอันตรายต่อเรากายหลัง เช่นว่า ถ้าเราปฏิบัติไม่ดีต่อพ่อแม่ ต่อครูอาจารย์ก็จะถูกประณามจากสังคม ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ เรียกได้ว่ามีรายการให้เราปฏิบัติต่อกันในเทศกาลสงกรานต์ครบถ้วน

ความจำเป็นของจริยธรรม ต้องบอกว่ามีความจำเป็นที่ต้องคงไว้ รักษาไว้ด้วยการปฏิบัติจากจิตสำนึกของคนทุกรุ่น ทุกวัย ทุกเพศ ในทางปฏิบัตินั้นจะเห็นได้ชัดทีเดียวเมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ ผู้คนทั้งหลายที่ไปทำงานต่างที่ต่างถิ่นพากันกลับบ้านเกิดของตน โดยเฉพาะพื้นที่กรุงเทพมหานครนั้น เมื่อลูกจ้างกลับบ้านกันในเทศกาลนี้ ทำให้พื้นที่กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล หรือเกือบทุกจังหวัดก็ว่าได้เจียบเหงา ก่อนและหลังเทศกาลนี้ ๗ วันจะเป็นวันเดินทาง ซึ่งเดินทางกันไม่ว่าทางน้ำ ทางบก ทางอากาศ ทุกเที่ยวพาหนะล้วนแต่บอกว่าเต็ม ทางรัฐบาลมีโครงการรณรงค์ว่า ๗ วันอันตราย ทั้งนี้ก็เพราะเกิดจากความจำเป็นที่เราจะมีจิตสำนึกต่อวัฒนธรรมประเพณี เพื่อปฏิบัติภารกิจตามรายการเทศกาลสงกรานต์ มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล ก่อเจดีย์ทราย สร้างน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ ขอศีลขอพร ผูกมือผูกแขน ปล่อยนกปล่อยปลา ร่วมกันแสดงการเล่นตามประเพณีพื้นบ้านต่างๆ ซึ่งการแสดงออกทางกายภาพต่างๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดการปฏิบัติธรรมร่วมกันสามารถละลายกิเลสได้ คนที่เคยเกลียดกันก็จะรัก เป็นการอโหสิกรรมแก่กัน และได้กายสามัคคีซึ่งจะนำพาหมู่คณะให้เกิดสุข ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สุขา สงฆสฺส สามคฺคี”

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาเนื้อหาสาระด้านประวัติการพัฒนาการ กิจกรรม กระบวนการ และคติความเชื่อของประเพณีสงกรานต์

๒.๒ เพื่อศึกษาคุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์

๓. วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนการศึกษา คือ การศึกษาเอกสาร และ การศึกษาภาคสนาม ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการวิจัย

๓.๑ ขอบเขตของการวิจัย

๑) **ขอบเขตเนื้อหา** ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหา ตามกรอบแนวคิด ดังนี้ ประวัติและพัฒนาการของประเพณีสงกรานต์ กิจกรรมที่ปฏิบัติในประเพณีสงกรานต์ กระบวนการของประเพณีสงกรานต์ คติความเชื่อของประเพณีสงกรานต์ คุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์

๒) **ขอบเขตระยะเวลา** ระยะเวลาการวิจัย ๑ ปี ในปีงบประมาณ (ตุลาคม ๒๕๕๒ - กันยายน ๒๕๕๓)

๓) ขอบเขตพื้นที่และกลุ่มประชากร:

- ๑) พื้นที่ภาคกลาง ได้แก่ ชุมชนวัดหนองขุนชาติ ตำบลหนองสรวง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี จำนวน ๑๐ คน
- ๒) พื้นที่ภาคอีสาน ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านเม็กใหญ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี จำนวน ๑๐ คน
- ๓) พื้นที่ภาคเหนือ ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านบ่อภาค อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก จำนวน ๑๐ คน
- ๔) พื้นที่ภาคใต้ ได้แก่ ชุมชนวิทยาลัยศรีโสภณ ตำบลมะม่วงสองต้น อำเภอเมืองจังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน ๑๐ คน

๔. ผลการวิจัย

๔.๑ ผลการวิจัยกลุ่มประชากรภาคกลาง

ประวัติและพัฒนาการ สงกรานต์ มาจากประเพณีการเล่นน้ำแล้ว ลึนฤดูกาลเก็บเกี่ยว ผลจากพืชไร่ และเตรียมการทำกิจกรรมในฤดูกาลใหม่ มีกำเนิดจากประเพณี ๑๒ เดือน ที่เรียกกันทางภาคอีสานว่า ฮีตสิบสองคองสิบสี่ เชื่อกันว่ามีกำเนิดเกิดขึ้นที่ประเทศอินเดียก่อน เป็นประเพณีที่มีประโยชน์และสร้างความสามัคคี

กิจกรรม มีการเล่นขงหย่ง สะบ้า ก่อเจดีย์รูปต่างๆ แสดงผีตาโขนในประเพณี สอนให้เรา มีสติทุกเมื่อ มีการจัดพิธีสงฆ์ในประเพณีสงกรานต์ เพราะจะได้รับอานิสงส์มาก มีการรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่เพื่อขอศีลขอพรเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง จัดพิธีก่อเจดีย์ทราย เพราะถือเป็นการทดแทนดินทรายที่ติดเท้าเราไป

กระบวนการ วันแรก ที่ ๑๓ เมษายน ในวันนี้ตอนเช้าจะทำบุญตักบาตร ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บุพการีชน ปล่อยนกปล่อยปลา บางคนถือศีลกินเจ สายหน่อยก็สงฆ์น้ำพระสงฆ์และพระพุทธรูป ตอนเย็นก็เวียนเทียนแห่ต้นดอกไม้รอบๆ องค์พระประธานในวัดใกล้บ้านของตน วันที่ ๑๔ เมษายนตอนเช้าก็ทำบุญตามปกติเหมือนแรก พอสายแล้วก็รดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ อำนวยอวยพรต่อกันและกันพร้อมๆ ไปกับการเล่นน้ำกัน การที่เรียกว่าวันเนา นั้น เพราะเป็นเหตุของราศีมีนกับราศีเมษโคจรมาทับกันพอดี วันที่ ๑๕ เมษายน ในประเพณีสงกรานต์ มีการทำอะไรกันบ้าง ทำไมจึงเรียกว่าวันเถลิงศก เป็นวันสุดท้ายของสงกรานต์

คติความเชื่อ มีความเชื่อว่า เปิดประตูนรก เปิดโลกนรกทั้งหมด ทำให้สัตว์นรกได้รับอาหาร ที่ญาติทำบุญอุทิศให้ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพการีที่ซัดจากธิดาทั้ง ๗ ของท้าวภิลพรหม ปัญหา ๓ ชาติที่ว่า ตอนเช้า ชาติอยู่ที่ไหน ตอนบ่ายอยู่ที่ไหน และตอนเย็นอยู่ที่ไหน เราเชื่อว่า เป็นปัญหาจริยธรรมของเทวดาถามกัน คือคนเราต้องทำตนให้งามทั้งสามเวลานี้ด้วยการล้างหน้า แต่งตัวให้เรียบร้อยก่อนไปทำงาน น้ำลูบอกให้เย็นใจตลอดเวลาในตอนบ่าย และล้างเท้าก่อนเข้านอนตอนกลางคืน

ปัญหา ๓ ชาตินี้จะให้ประโยชน์มาก ทำให้เรามีวินัยในตนเอง รักความเรียบร้อย รักสะอาด ในร่างกาย ปัญหาที่ว่า เตียรของท้าวมหาพรหม เมื่อตัดแล้ว นำไปทิ้งที่ไหนก็ได้ แสดงให้เห็นถึงว่า ต้องเคารพนับถือท่าน ยกท่านไว้ในที่สูง การปล่อยนกปล่อยปลาในประเพณีสงกรานต์นี้ มีความเชื่อกันว่า จะทำให้ตนอายุยืนยาวนานดังปลาที่ปล่อยได้น้ำใหม่ ทางราชการจึงถือวันสงกรานต์เป็นวันประมงแห่งชาติด้วย

คุณค่าทางจริยธรรม ถือกันว่า เป็นเทศกาลให้กำเนิดแก่วันต่างๆ หลายวัน กล่าวคือ วันประมงแห่งชาติ วันพบญาติ วันกตัญญูกตเวทิต์ วันนอภัยโทษแก่กัน มีตัวอย่างว่าการพบกันของญาติพี่น้องครอบครัวเกิดจิตสำนึกที่ไปทำงานต่างบ้านต่างถิ่น ได้กลับบ้านพบพ่อแม่และญาติพี่น้องเพื่อกิจกรรมและแสดงออกทางธรรม ด้วยรดน้ำดำหัว ผูกข้อมืออวยชัย ทำบุญอุทิศส่วนกุศล ทอดผ้าป่าสร้างกุฏิศาลา เป็นต้น และประเพณีนี้จะสามารถสร้างสมานฉันท์ให้เกิดได้จากประเพณีสงกรานต์ ทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นวันนอภัยโทษ จากการเล่นสนุกต่างๆ ที่ไม่ถือสาแก่กัน การก่อเจตีย์หรือขนทรายเข้าวัดกิติการนำไม้ค้ำยันต้นโพธิ์ไว้ตามวัดต่างๆ กิติ จะมีผลให้เกิดบุญกุศลแก่ชีวิตเรา เพราะการก่อเจตีย์ทรายนั่น ถือว่าเป็นการทดแทนเมตตาทินทรายที่ติดให้เราไป โบราณถือว่าเป็นบาปที่นำของวัดออกไปภายนอก ส่วนไม้ค้ำยันต้นโพธิ์นั้น ก็คือให้ชีวิตมันคงแข็งแรง ถ้าเป็นอายุก็ยืนยาว ไม่ตายเสียก่อนวัยอันควร เหมือนกิ่งก้านต้นโพธิ์ที่ได้ค้ำยันไว้ โบราณว่าคนที่อายุยืนนั้น ถือว่าเป็นคนมีบุญด้วย คติธรรมเรื่องผีตาโขนที่ออกมาแสดงในประเพณีสงกรานต์นั้น ให้ข้อคิดและตรงกับหลักธรรม คือว่า เรื่องผีตาโขนนี้ จะมีคติธรรมให้ข้อคิดเตือนใจแก่เราว่า ให้เราระวังระไวในการละเล่น อย่าเล่นจนเพลินลืมน้ำดื่ม ลืมเป็นลืมตาย ให้รู้จักทางหนีทีไล่เมื่อเกิดภัยมา ดังนั้น ผีตาโขนก็คือตัวสตินั่นเอง ให้คนที่กำลังเล่นอย่างสนุกสนานไม่ประมาท ถ้าเล่นสนุกแล้วไม่มีความระมัดระวัง ก็จะตกอยู่ในความประมาท มีข้อเปรียบเทียบว่า คนที่ประมาทนั้นเหมือนกับคนตายแล้ว คือตายจากความดีความงาม หรือสิ่งที่จะพึงมีพึงได้ ถ้าไม่ประมาทก็เหมือนกับคนที่ไม่ตาย คือตื่นตัวอยู่เสมอ มีสติทุกเมื่อ ตรงกับคำว่า ความไม่ประมาทเป็นทางแห่งความไม่ตาย

๔.๒ ผลการวิจัยกลุ่มประชากรภาคอีสาน

สงกรานต์พัฒนาการจากประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ หรือประเพณีสิบสองเดือนของไทย ตรงกับเดือนเมษายน ส่วนกำเนิดของสงกรานต์นั้น มีกำเนิดจากประเพณีสิบสองเดือนนี้เช่นเดียวกัน เพราะเดือนนี้เสร็จการเก็บเกี่ยวข้าวกล้าในไร่นาแล้ว เมื่อคนภายหลังเกี่ยวข้าวไร่นากันหมดแล้ว ก็อยากสนุกสนานกัน บังเอิญว่าได้ข้อสรุปตกลงเล่นกันในเดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูร้อนพอดี จึงเล่นน้ำกัน เมื่อกาลนานเข้ากลายเป็นประเพณี มีต้นกำเนิดเกิดขึ้นที่ประเทศไทย บ้างบอกว่ามีต้นกำเนิดจากประเทศอินเดียตกทอดมาถึงประเทศไทย บ้างก็บอกว่าเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัยนี้เอง บ้างก็บอกว่ามาจากมอญ จะเห็นได้ว่านิยมเล่นกันมานานตั้งแต่ดินแดนต้นกำเนิดของไทยคือมณฑลยูนนาน เสฉวน และพม่าใหญ่ การที่ประเพณีสงกรานต์มีอายุกลายาวนานมาถึงทุกวันนี้ ก็เพราะว่าเป็นประเพณีที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยอย่างยิ่ง โดยเฉพาะจริยธรรม คติธรรมที่แฝงอยู่ในประเพณีสงกรานต์มีมาก เช่นว่า ปัญหา ๓ ราตรี การรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษเป็นวันกตัญญูกตเวทิตาธรรม

กิจกรรม มีการละเล่นโง่งกบกัน สะบ้า ผีตาโขน ขาโถกเถก มอญซ่อนผ้า ชักเย่อ และมีการละเล่นที่สำคัญคือผีตาโขน เป็นการสร้างสีสันในประเพณีสงกรานต์ คือให้มีเรื่องสนุกบ้าง น่าก๊วบบ้างปะปนกันไป ดังนั้น คนโบราณจึงต้องเตือนลูกหลานเสมอว่า อย่าสนุกจนลืมตัว ต้องหาที่หนีที่ไต่ด้วย นอกจากนี้จัดพิธีสงฆ์หน้าพระสงฆ์ เป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง เพราะธรรมชาติหน้าร้อนนั้น พระสงฆ์ท่านก็ร้อนด้วย หากมีใครนำน้ำไปสงฆ์ท่าน ถือว่าได้อานิสงฆ์มาก เท่ากับสงฆ์หน้าพระพุทธรูป นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นการสะเดาะเคราะห์ด้วย การที่รดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ มีจุดประสงค์ให้เกิดความสุขกายสบายใจ เพราะถือว่าคนแก่เป็นคนมีบุญ มีอายุยืนยาวจากการดูแลรักษาความดีของตนเองไว้ ถือว่าท่านรู้ดีรู้ชั่วมาก่อนถือว่าเป็นโอกาสของลูกหลานญาติมิตรจะนำความชุ่มเย็นมาให้ท่านสบายใจ แล้วจะได้โชคได้ลาภ และเป็นการขอศีลขอพรจากท่าน อำนวยอวยชัยให้ลูกหลานมีสุขภาพกายใจดี มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานด้วย มีการก่อเจดีย์ทรายเพื่อสร้างพุทธศิลป์ให้เกิดขึ้น ถือเป็นการทำนุชาสัการะพระรัตนตรัยด้วย อีกนัยหนึ่งถือเป็นการทดแทนเมตตาดีนเมตตาดีที่ติดเท้าเราออกจากวัดวาอารามไป จึงต้องนำมาทดแทน นอกจากนี้ยังเป็นการจำลององค์พระปรมาภิไธยที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ บรรจุพระธรรม บรรจุเครื่องบริขารของพระพุทธเจ้าด้วย

กระบวนการ ตอนเช้าจะพากันเข้าวัดกันก่อน เป็นการเริ่มต้นพิธีสงกรานต์ด้วยทำบุญตักบาตร ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บุพการีชน ปล่อยนกปล่อยปลา บางคนถือศีลกินเจ สายหน่อยก็สงฆ์หน้าพระสงฆ์และพระพุทธรูป ตอนเย็นเวียนเทียนแห่ต้นดอกไม้รอบๆ องค์พระประธานในวัดใกล้บ้านของตน ตอนเช้าวันที่ ๒ ทำบุญตามปกติเหมือนแรก พอสายแล้วรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ อำนวยอวยพรต่อกันและกันพร้อมๆ ไปกับการเล่นน้ำกัน หรือปล่อยนกปล่อยปลาไปตามความเชื่อที่เป็นมงคล การที่เรียกว่าวันเนา นั้น เพราะเป็นเหตุของราศีมีนกับราศีเมษโคจรมาทับกันพอดี

วันที่ ๑๕ เมษายนนี้ ตอนเช้าก็เหมือนสองวันแรกคือทำบุญตักบาตร แต่จะเล่นน้ำกันหนักขึ้น เพราะเป็นวันสุดท้ายของสงกรานต์ ที่เรียกว่าวันเถลิงศกนั้น คือถือตามราศีเมษเคลื่อนย้ายจากราศีมีน ทำให้เกิดศกใหม่ เป็นปีใหม่ของไทย แล้วมีการเฉลิมฉลองปีใหม่กัน

คติความเชื่อ เป็นการเปิดประตูนรก ปล่อยสัตว์นรกทำให้สัตว์นรกได้รับอาหารที่ญาติทำบุญอุทิศให้ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพการีของลูกหลาน เราเชื่อเรื่องนี้ว่า เป็นความศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นปัญหาจริยธรรม เป็นผลให้มนุษย์นำมาปฏิบัติ คนที่ปฏิบัตินั้นจะเป็นที่โปรดปรานของเทวดาอย่างมาก ปัญหา ๓ ราศีนี้มีประโยชน์มาก เพราะทำให้เรามีวินัยในตนเอง รักความเรียบร้อย รักสะอาดในร่างกาย เป็นเสน่ห์ต่อผู้พบเห็น การนำเคียวของท้าวมหาพรหมไปนั้น ก็เท่ากับว่าไม่ให้ความเคารพท่าน การไม่เคารพนั้นก็เท่ากับว่า ปฏิบัติธรรม ก็จะได้รับความสะดวก ร้อน ทำมาหากินไม่เจริญก้าวหน้า หลักธรรมของพระพุทธศาสนาถือพ่อแม่เป็นดังพรหม มีความเชื่อว่าการปล่อยปลานั้น จะทำให้อายุยืนยาว ดังปลาได้น้ำใหม่ เพราะเชื่อว่าการให้ชีวิตเขาก็เท่ากับยืดอายุของเราด้วย อานิสงฆ์มีจริง ให้ชีวิตแก่ท่าน แล้วท่านก็ให้ชีวิตแก่เรา เรื่องนี้ มีตำนานว่า ถือคติที่มานพสองพี่น้องที่จะเคราะห์

ร้ายถึงแก่ชีวิตได้ แต่ได้ช่วยนำปลาในสระหน้าแล้งที่น้ำกำลังแห้งไปปล่อยในแม่น้ำ ทำให้ปลานั้นได้ชีวิตใหม่ที่รอดตายได้ คตินี้เป็นความเชื่อ แต่ทางการ แม้จะเป็นช่วงหน้าแล้ง น้ำน้อยแห้งๆ แต่ก็ถือ เป็นฤกษ์ยามปล่อยพันธุ์ปลาลงแม่น้ำได้ ทั้งๆ ที่น่าจะปล่อยพันธุ์นี้ในฤดูฝน น้ำนองเต็มตลิ่งปลาจะรอดมากกว่า

คุณค่าทางจริยธรรม ให้กำเนิดวันประมงแห่งชาติ วันครอบครัววันพญาตีพีน้อง (เพราะใครอยู่ที่ไหนก็มาพบหน้ากัน) วันกตัญญูกตเวที วันอภัยโทษแก่กัน โดยเฉพาะวันพญาตีนั้น เมื่อถึงประเพณีนี้ เกือบทุกคนมีจิตสำนึกในตัวเองด้วยการเรียนรู้ต่อๆ กันตามวัยตามรุ่นของอายุ ผู้เกิดก่อนเป็นแบบอย่างที่ดีของคนเกิดภายหลัง มีนิทานเล่าสู่กันฟัง มีประสบการณ์นำมาเล่าเปิดเผย เกิดการเรียนรู้เป็นทอดๆ อย่างนี้

สงกรานต์เป็นประเพณีที่สามารถสร้างสมานฉันท์ให้เกิดได้แน่นอน ทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นวันอภัยโทษ จากการเล่นสนุกต่างๆ ที่ไม่ถือสาแก่กัน เราจะได้ยินเพลงกีฬาร้องว่า กีฬา กีฬา เป็นยิววิเศษ แก้กองกิลเลสทำคนให้เป็นคน คำนี้ยอดมาก คือการละเล่นด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงความรักกัน ถ้าไม่รักกันจะเล่นด้วยกันไม่ได้ หรือไม่รักกันเลย แต่เมื่อได้เล่นด้วยกันแล้วทำให้รักกันมากขึ้น ถ้าผิดก็ให้อภัยกันด้วยดี การก่อเจตีย์ทรายนั้น ถือว่าเป็นการทดแทนเมตตาหิน ดินทรายที่ติดเท้าเราไป ส่วนไม้ค้ำยันต้นโพธิ่นั้น ก็คือให้ชีวิตมั่นคงแข็งแรง ถ้าเป็นอายุก็ยืนยาว ไม่ตายเสียก่อนวัยอันควร เหมือนกิ่งก้านต้นโพธิ์ที่ได้ค้ำยันไว้ เรื่องผีตาโชนนั้น จะให้ข้อคิดว่า ให้เราระวังระไวในการละเล่น อย่าเล่นจนเพลิน ลืมเป็นลืมตาย ให้รู้จักทางหนีทีไล่เมื่อเกิดภัยมา แท้จริงแล้วเป็นปริศนาธรรม คือผีตาโชนคือตัวสติของตนเอง ให้คนที่กำลังเล่นอย่างสนุกนั้นไม่ประมาท

๔.๓ ผลการวิจัยกลุ่มประชากรภาคเหนือ

สงกรานต์มีความเป็นมาจากประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ของไทยภาคอีสาน และถือว่าเป็นกำเนิดของสงกรานต์ด้วย สงกรานต์นี้น่าจะมีกำเนิดที่ประเทศอินเดียบ้าง ลาวบ้าง ตกทอดมาถึงประเทศไทย การที่ประเพณีสงกรานต์มีอายุกาลยาวนานมาถึงทุกวันนี้ เพราะว่าเป็นประเพณีที่ปฏิบัติพร้อมกันหลายประเทศ นอกจากอินเดีย ลาวแล้ว ยังมีประเทศอื่นอีก เช่น เขมร เวียดนาม ประเพณีนี้ถือว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยอย่างยิ่ง โดยเฉพาะจริยธรรม คติธรรมที่แฝงอยู่ในประเพณีสงกรานต์มีมาก ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยโบราณ และนิสัยคนไทยคือชอบรื่นเริงเล่ยกิจกรรมพื้นบ้านมาเล่นร่วมกัน เพื่อเฉลิมฉลองในวันขึ้นปีใหม่และทำต่อๆ กันมาจนเป็นประเพณี และพัฒนามาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน

กิจกรรม มีการละเล่นหลากหลาย คือ มีการแห่ดอกไม้ทรงปราสาทหรือทรงพระปรางค์ การแสดงผีตาโชน เพื่อหลอกคนที่เล่นสนุกสนานกันอย่างลืมนับเป็นลืมนตาย ให้มีสติเวลาเล่นนั่นเอง ผีตาโชนคิดว่าเป็นคติธรรมที่ฉลาดของคนสมัยก่อนที่คิดพิธีผีตาโชนขึ้นมา เพื่อเตือนสติลูกหลานที่สนุกสนานกันในวันสงกรานต์จนลืมเรื่องการทำบุญอุทิศบุญไปให้ปู่ตา ย้ายายที่ตายไปแล้ว การสงฆ์น้ำพระสงฆ์ นั้น เป็นการชำระล้างมลทินในจิตใจของตน ถือพระสงฆ์สะอาดแล้ว เราก็จะสะอาดด้วยบุญ และได้ทำบุญอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นการขอขมาลาโทษที่อาจประมาทพลาดพลั้งล่วงเกินพระรัตนตรัยโดยไม่รู้ตัว มีการขอพรให้เกิดความสุขกายสบายใจ เพราะถือว่าคนแก่คนแก่เป็นคนมีบุญ มีอายุยืนวันฉะมี การขนทรายเข้าวัดเพื่อสร้างพุทธศิลป์ให้เกิดขึ้น เท่ากับว่าได้สร้างพระปรางค์จำลองที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือเจดีย์บรรจุพระอัฐิธาตุพระอรหันต์อื่นๆ ถือเป็นการทำงานชาลัการะพระรัตนตรัยด้วย อีกนัยหนึ่งถือเป็นการทดแทนเมตตดินเมตตทรายที่ติดเท้าเราออกจากวัดวาอารามไป จึงต้องนำมาทดแทน

กระบวนกร วันที่ ๑๓ เมษายน ตอนเช้าเริ่มต้นพิธีสงกรานต์ด้วยทำบุญตักบาตร ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บุพการีชน ปล่อยนกปล่อยปลา บางคนถือศีลกินเจ สายหน่อยก็สงฆ์น้ำพระสงฆ์ และพระพุทธรูป ตอนเย็นเวียนเทียนแห่ต้นปราสาทรอบๆ องค์พระประธานในวัดใกล้บ้านของตน วันที่ ๑๔ เมษายน ตอนเช้าทำบุญตามปกติเหมือนแรก พอสายแล้วรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ อำนวยอวยพรต่อกันและกันพร้อมๆ กับการเล่นน้ำกัน หรือปล่อยนกปล่อยปลาไปตามความเชื่อที่เป็นมงคล จากนั้นมีการเล่นน้ำกัน วันที่ ๑๕ เมษายน ตอนเช้าก็เหมือนสองวันแรกคือทำบุญตักบาตร สงฆ์น้ำพระก่อเจดีย์ทราย แต่จะเล่นน้ำกันหนักขึ้น เพราะเป็นวันสุดท้ายของสงกรานต์ ที่เรียกว่าวันเถลิงศกนั้นคือถือตามราศีเมษเคลื่อนย้ายจากราศีมีน ทำให้เกิดศักราชใหม่ เป็นปีใหม่ของไทย แล้วมีการเฉลิมฉลองปีใหม่กันด้วยการยิงสลุตหรือปืนขึ้นฟ้ากันยกใหญ่

คติความเชื่อ เป็นประเพณีพบญาติพี่น้อง เป็นประเพณีเปิดโลกเทวดา โลกมนุษย์ โลกนรก ให้เห็นกัน หรือเป็นประเพณีแห่งความรักกัน การปล่อยนกปล่อยปลาในประเพณีสงกรานต์นั้นก็เห็น

มงคลตามชนิดของสัตว์ เช่นเต่าจะทำให้อายุเรายืน ถ้าเป็นปลาไหล ทำให้หน้าที่การงานไหลลื่น ถ้าเป็นปลาตุ๊กทำให้เรามุ่งมั่น อดทน ถ้าเป็นปลาสร้อยทำให้เรามีบริวารมากมาย นอกจากนี้ยังความเชื่ออีกว่าเป็นบ่อเกิดจริยธรรม บ่อเกิดความรักความสามัคคี ความกตัญญูรู้คุณ และการให้อภัยซึ่งกันและกัน คติราศี ๓ ราศีนี้ ทุกภาคที่ผ่านมามีคติเดียวกัน คือถือเป็นปัญหาของเทวดา ทำให้เรารู้ว่าเทวดาต้องรักษาศรัทธา เราเชื่อเรื่องนี้ว่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์เพราะเป็นปัญหาจริยธรรมของเทวดาตามกัน เป็นผลให้มนุษย์นำมาปฏิบัติ คนที่ปฏิบัตินั้นจะเป็นที่โปรดปรานของเทวดาอย่างมาก ทั้งนี้เพราะคนเราต้องทำตนให้งามทั้งสามเวลานี้ด้วยการล้างหน้า แต่งตัวให้เรียบร้อยก่อนไปทำงาน น้ำลูบอกให้เย็นใจตลอดเวลาในตอนบ่าย และล้างเท้าก่อนเข้านอนตอนกลางคืน

คุณค่าทางจริยธรรม เป็นประเพณีให้กำเนิดแก่วันต่างๆ หลายวัน กล่าวคือ วันแห่งการแสดงความกตัญญูทวดเทวี วันอภัยโทษแก่กันแล้วยังถือเป็นวันกลับบ้าน วันครอบครัว วันสมานฉันท์ และวันพบปะสังสรรค์อีกด้วย ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนคือ การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี มีสิ่งที่เป็นโบราณจารย์กำหนดมาก็ปฏิบัติตาม แล้วคุณธรรมจริยธรรมจะเกิดขึ้น มีจิตสำนึกต่อวัฒนธรรมก็ได้ ตัวอย่างที่เห็นแสดงออกตามพื้นถิ่นอย่างง่าย ๆ คือการรดน้ำดำหัว มีการเคารพกราบไหว้สิ่งเคารพและผู้หลักผู้ใหญ่เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต สามารถสร้างสมานฉันท์ได้อย่างแน่นอน เพราะเรียกอีกอย่างว่า สามัคคีคือพลัง ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความสามัคคีนำมาซึ่งความสุข เพราะที่สามัคคีกันแสดงว่ารักกัน การชนทรายเข้าวัดนั้น ก็จะได้อันสงฆ์มาก จะให้เพิ่มพูนบุญลาภมากมายในชีวิตจนนับไม่ถ้วน ส่วนไม้ค้ำยันนั้น เชื่อกันว่าจะค้ำจะคุณทวีโชคลาภไปเรื่อยๆ คติธรรมจากผีตาโชนนั้น ถือกันว่าเป็นบุคลาธิษฐานให้ขบคิดแก่เรา นั่นคือ เมื่อมีความสุขสนุกสนานในประเพณีสงกรานต์นั้น สิ่งที่เจ็บปนกันมาคือความน่ากลัว ความทุกข์ทรมาน เป็นการให้สติแก่เรา

๔.๔ ผลการวิจัยกลุ่มประชากรภาคใต้

มีกำเนิดมาจากการบรรจบกันของราศีเมษกับราศีมีน คนโบราณเชื่อกันเรื่องฤกษ์ยามอยู่แล้ว จึงทำการฉลองฤกษ์ยามนี้กัน แต่ราศีในช่วงเดือนนี้อากาศร้อนมาก คนจึงหาวิธีแก้ร้อนด้วยการเล่นกีฬาทางน้ำในหน้าร้อน จากการเชื่อในเรื่องฤกษ์ยามของคนโบราณ ราศีประจำปี ๑๒ ราศีจึงมีส่วนสำคัญต่อชีวิตเหมือนกัน เพราะชีวิตจะดีหรือร้ายก็ขึ้นอยู่กับราศี ถ้าปีไหนชีวิตไปอยู่ในราศีชื่อคาบปีนั้นก็แย่ เจ็บป่วยตลอดปี แต่ปีไหนราศีตกเป็นปราสาท ปีนั้นดีขึ้น สงกรานต์นี้น่าจะเกิดขึ้นที่ประเทศไทยของเราเอง แต่ไม่ทราบว่ามีกันมาสมัยใด การที่ประเพณีนี้มีมาช้านานเพราะเป็นประเพณีที่มีคุณค่า มีประโยชน์ เป็นแหล่งวัฒนธรรม จริยธรรม สร้างจิตสำนึกของคนได้ทุกวัย ตั้งแต่ลูกเล็กเด็กแดงไปถึงเฒ่าชรา

กิจกรรม มีรามโนราห์ สรงน้ำพระพุทธเจ้า สรงน้ำพระสงฆ์แห่ปราสาทดอกไม้ แห่ปราสาทผึ้ง ก่อเจดีย์ทราย รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ แสดงผีตาโชน ที่ภาคใต้มีการเล่นผีตาโชนกันน้อยมาก แต่จะรู้

จากภาคอื่นๆ เช่นภาคอีสาน โดยเฉพาะจังหวัดเลย มีชื่อเสียงมาก และก็เข้าใจถึงปรัชญาธรรมของเราดีพอทางอินเทอร์เน็ตบ้าง จากการไปเที่ยวมาบ้าง โดยเฉพาะจากลูกหลานที่มาเล่าให้ฟัง

กระบวนการ วันที่ ๑๓ เมษายน เข้าทำบุญตักบาตร ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บุพการีชน ปล่อยนกปล่อยปลา บางคนถือศีลกินเจ ตอนสายก็สงฆ์น้ำพระสงฆ์และพระพุทธรูป ตอนเย็นเวียนเทียนแห่ต้นปราสาทรอบๆ องค์พระประธานในวัดใกล้บ้านของตน ในวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายน ตอนเช้าทำบุญตามปกติเหมือนแรก พอสายแล้วรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ อำนวยอวยพรต่อกันและกันพร้อมๆ ไปด้วยกับการเล่นน้ำ ปล่อยนกปล่อยปลาไปตามความเชื่อที่เป็นมงคล การที่เรียกว่าวันเนา นั้น เพราะราศีมีนกับราศีเมษโคจรมาบรรจบกันพอดี วันสุดท้ายเป็นวันเถลิงศกนั้น คือถือตามราศีเมษเคลื่อนย้ายจากราศีมีน คนโบราณถือว่าเป็นศักราชใหม่ แล้วมีการเฉลิมฉลองปีใหม่อันด้วยการยิงปืน ตีฆ้องร้องไชโย

คติความเชื่อ ความเชื่อว่าเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับเทพกับพรหมจากการทนายปัญหา ๓ ราศี การรดน้ำดำหัว การเวียนประทักษิณ การก่อเจดีย์ทราย การปล่อยนกปล่อยปลา มีคติมาจากประเพณีสงกรานต์

คุณค่าทางจริยธรรม ความสำนึกในวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ส่วนประโยชน์นั้นมีมากเหลือที่จะนับเหมือนกัน มีการละเล่นพื้นบ้านที่ถือเป็นมรดกตกทอดมาถึงลูกหลานปัจจุบันนี้ จนเกิดเป็นจริยธรรม คุณธรรมสร้างจิตสำนึกให้มีความเมตตากรุณาต่อชีวิต มีการปล่อยนกปล่อยปลา ปลูกฝังให้คนรู้จักรักชีวิตอื่นๆ ในทางพุทธศาสนากำหนดเป็นศีล ๕ ข้อแรก ศีล ๒๒๗ กำหนดเป็นปาราชิกข้อ ๒ ก็แสดงว่าสำคัญ ถ้าใครประพฤติสมบุรณ์ก็แสดงว่ามีจริยธรรม คุณธรรมดีเลิศสามารถสมานฉันท์ดียิ่ง การชนดินทรายเข้าวัดนั้น ถือว่าเพิ่มพูนบุญลาภมากมายเช่นกองทราย ส่วนไม้ค้ำยันนั้น เชื่อกันว่า ช่วยค้ำให้ดำรงอยู่ ไม่ให้ลื่นไถล และคุณทวี คือเพิ่มพูนบุญทวีให้มากขึ้น นอกจากนี้มีการแสดงผีตาโชนด้วย จะให้ข้อคิด ให้สติ ให้เราไม่ประมาทในการทำงาน การเล่นเกม การกิน ทุกอย่างที่ทำอยู่ เราต้องรู้ว่าทุกอย่างเป็นสิ่งที่มาคู่กัน เมื่อมีสุขก็มีทุกข์ตามมา ดังนั้น ผีตาโชนก็คือตัวสติ ปรากฏด้วยคำว่าไม่ประมาท

๕. อภิปรายผล

ประวัติและพัฒนาการ สงกรานต์ มีประวัติที่มา ๒ นัยด้วยกัน กล่าวคือ มีนัยมาจากอินเดีย มีตำนานอยู่ว่า เศรษฐีสองผิวเมียแต่งงานกันแล้วไม่มีบุตรด้วยกัน ทำให้ภรรยาโกรธแค้นไปหาหมอชงยาให้สามีกินแต่ไม่เกิดผล เป็นโมฆะบุตร ไม่มีเชื้อไม่มีหน่อแตกเหล่าแตกกอ สุนัขพันธุ์มนุษย์ เศรษฐีคิดดูแล้วว่าจริง จึงเกิดมีความละอาย คิดอยากได้บุตรไว้สืบสกุลบ้าง จึงไปบวงสรวงต่อพระอาทิตย์ พระจันทร์ แต่ก็ไม่มีสมปรารถนา จนในปีหนึ่งเมื่อถึงเดือน ๔ คนทั้งหลายมีการละเล่นรื่นเริงกันทั่วชมพูทวีป เศรษฐีจึงพาบริวารไปยังต้นไทรริมน้ำ เอาข้าวสารล้างน้ำเจ็ดครั้ง แล้วหุงบูชารุกขเทวดา ณ ต้นไทรนั้น ตั้งจิตอธิษฐานขอบุตรต่อรุกขเทวดา ต่อมาธรรมบาลกุมารได้ลงมาปฏิบัติในครรภ์ภรรยาของเศรษฐีเมื่อคลอดแล้วได้ชื่อว่า “ธรรมบาลกุมาร” เมื่อคิดดูแล้ว จนกว่าจะให้กำเนิดสงกรานต์ได้นี้ต้องอาศัยส่วนประกอบหลายอย่างทั้งสถานที่ บุคคล เวลาโอกาส ซึ่งจะลำดับเหตุการณ์ให้ดูชัดได้ว่า เศรษฐี ๒ ผิวเมียไม่มีบุตร ทำการบนบานขอบุตรกับรุกขเทวดาได้บุตรในเดือน ๔ ตั้งชื่อบุตรนั้นว่าธรรมบาลกุมาร รับประทานปัญหา ๓ ราศีกับกบิลพรหม พนันปัญหากันด้วยการตัดเศียร กบิลพรหมยอมตัดเศียรของตัวเอง มอบให้ธิดาคนโตชื่อนางทงชะบรรจุไว้ที่ภูเขาลิเนรุมาศ ก่อนเดือนเมษายน นำเศียรของบิดามาสร้างน้ำเมื่อครบปีในเดือนที่ราศีมีนกับราศีเมษบรรจบกัน

การที่สงกรานต์เกิดขึ้นในเดือนเมษายนก็เพราะถือเอาคติที่ราศี ๒ ราศีคือราศีมีนกับราศีเมษ โจรมาบรรจบกันแล้วตัดกันคือทาบเกี่ยวกันในเดือน ๒ เดือนนี้ ก็สอดคล้องรับกันกับชื่อประเพณีที่ว่าสงกรานต์ ที่แปลว่าโจรมาบรรจบกันแล้วตัดกันพอดี เมื่อเป็นดังนี้จะเป็นประเพณีสงกรานต์ในเดือนอื่นๆ ไม่ได้ การเล่นน้ำกันในประเพณีนี้ก็มาจากคติตรงที่ธิดาทั้ง ๗ คนที่ต้องเปลี่ยนวาระกันนำเศียรของบิดามาสร้างน้ำแล้วเวียนรอบเขา ๖๐ นาที แต่บังเอิญว่าเป็นเดือนเมษายนซึ่งเป็นฤดูร้อนก็จึงถือคติเล่นน้ำกันในฤดูร้อน ก็เท่ากับวันสงกรานต์เดือนเมษายนนั่นเอง

กิจกรรม เมื่อประเพณีสงกรานต์มาถึง ทุกคนก็ตื่นตื่นเตรียมตัวเตรียมใจพร้อมจะเล่นสงกรานต์กันแล้ว สิ่งแรกที่ต้องเตรียมหาหน้อยคือเสื้อผ้าลายดอก เพราะดูแล้วมีสีสัน งดงามดี จากนั้นตอนเช้าก็เข้าวัดทำบุญตักบาตร อุทิศส่วนกุศล ตกตอนเย็นก็สวดมนต์ก่อก่อดิถีทราย ปล่อยนกลปล่อยปลา ในช่วงกลางวันก็เล่นน้ำ สาดน้ำ ทาแป้งทาน้ำหอมไปตามประสา กิจกรรมบางพื้นที่นั้นน่าสนใจมาก มีการแสดงผีตาโขน เกิดความสนุกสนาน ส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ดีมาก แห่ต้นดอกไม้รอบวิหาร บางที่ทำต้นดอกไม้พิเศษคือใช้ดอกไม้แห้งแทนดอกไม้ เรียกว่าต้นดอกไม้แห้ง แล้วแห่รอบๆ พระวิหารในตอนกลางคืน ผู้คนทั้งหลายก็แห่แหน เต็ม ฟ้อน รำ อย่างสนุก แล้วผีตาโขนก็จะออกมาตอนนี่ การละเล่นอื่นๆ มีโองกบ ขาหยั่ง เล่นสละบ้า มอญซ่อนผ้า

กระบวนการ วันที่ ๑๓ เมษายน เป็นวันมหาสงกรานต์วันแรก จะเริ่มต้นวันสงกรานต์กันที่วัดโดยทำบุญตักบาตร อุทิศส่วนกุศล แผ่เมตตา ก่อก่อดิถีทราย สาดน้ำกันบ้าง เมื่อถึงกลางวันที่จะ

เล่นน้ำกันหนักหน่อย ปัจจุบันนี้ตามถนนหนทางจะตั้งบ่อมตั้งโองน้ำใช้ขันสาด บางคนใช้สายยางฉีด

วันที่ ๑๔ เมษายน เป็นวันเนา ผู้คนจะเล่นกันเหมือนวันแรก บางที่หน่วยงานราชการ สนับสนุน โดยเฉพาะเทศบาลปิดถนนสาดน้ำกันโดยเฉพาะ ในกรุงเทพมหานครย่านนักท่องเที่ยว ต่างประเทศพักอาศัยคือถนนข้าวสาร บางลำพู ก็จะประพรมน้ำสาดน้ำกัน

วันที่ ๑๕ เมษายน เป็นวันเถลิงศก คือเข้าสู่ราศีใหม่เป็นราศีเมษ และคนไทยถือคตินี้เป็นวัน ปีใหม่ ในโอกาสนี้จะทำการเฉลิมฉลองกันด้วยการยิงสลุต บ้างก็ยิงปืน ภาคเหนือจังหวัดพิษณุโลก เรียกว่าสังกาดขึ้น

คติความเชื่อ เรามีคติความเชื่อที่ว่า ความรู้กับความจากปัญญา ๓ ราศี ซึ่งเป็นปัญหาเกิดคาถา ที่เด็กกับผู้ใหญ่เปลี่ยงปล้ำกันมากเพียงนี้ ซึ่งกบิลพรหมเป็นผู้ตั้งปัญหาท้าทายกับเด็กหนุ่มชื่อธรรมบาลกุมารคล้ายว่าเกิดเมื่อวาน ในที่สุดกบิลพรหมผู้ใหญ่มีกิตติศัพท์ เป็นปรมาจารย์บอกมนต์แก่คน ชมพูทวีปทั่วไป ต้องมาตัดเศียรของตนบูชาความรู้แก่ธรรมบาลกุมาร นี่ก็เป็นอุทาหรณ์ว่า ไม่ควร ยึดถืออายุมากกว่าความจริง เพราะความรู้ความสามารถไม่อาจวัดกันด้วยอายุ นั่นคือไม่ควรดูหมิ่น คนอื่นแม้เป็นผู้ nhỏ อย่างในกรณีของธรรมบาลกุมารแม้จะอายุน้อยแต่มีความรู้ความสามารถ สามารถตอบปัญหา ๓ ราศีกับกบิลพรหมผู้มีความเก่งฉกาจ เป็นผู้ใหญ่ มีความรู้ความสามารถ มากมาย อย่าพึงดูหมิ่นคนอื่น คือแม้ว่าจะเป็นผู้ใหญ่ที่มีอำนาจ ก็ไม่อาจรังแกผู้ที่มีความรู้ความสามารถได้ นั่นคือความจริงที่ว่าไม่มีใครรู้ทุกเรื่องได้ ต้องอาศัยคนอื่น ๆ อย่างในกรณีที่ธรรมบาล กุมารเป็นคนมีความรอบรู้ และรอบคอบ แต่ก็คิดคำตอบของปัญหานั้นไม่ออก ในที่สุดไปได้คำตอบ จากนกอินทรี เพราะความรอบรู้ด้านภาษา เราต้องคิดว่า ยึดระเบียบวินัย คือการจะทำสิ่งใดต้องมี ระเบียบวินัยมีกฎกติกาและเคารพกฎกติกานั้นด้วยตัวอย่างที่ท้าวบิลพรหมไม่อาศัยเหลี่ยมความ รอบจัดของตนเอง เพราะมองเห็นว่าความดีความถูกต้องและวาจาสัตย์รวมถึงกฎกติกาจะเป็น บรรทัดฐานในสังคม เพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุขสืบต่อไป และรักษาความเป็นพรหมของตนเองไว้ จึงยอมทำตามกติกาที่วางไว้ด้วยการตัดศีรษะของตน เป็นการยอมตายเพื่อรักษาความถูกต้องชอบ ธรรมเอาไว้

เราต้องมีคติความเชื่อที่ว่า บุตรธิดาต้องกตัญญูทวดเทวีที่ต่อบิดามารดาของตน ยกท่านไว้ ณ ที่สูงด้วยปฏิบัติเลี้ยงดูท่านให้ได้รับความสะดวกสบาย จะเห็นได้จากการปฏิบัติของธิดาทั้ง ๗ ต่อ ท้าวบิลพรหมแสดงความกตัญญูทวดเทวี เมื่อครบรอบปีจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาอันเชิญศิระษะ ของท้าวบิลพรหมออกมาแห่ประทักษิณรอบภูเขาสุเมรุพร้อมด้วยเหล่าเทพเทวาทั้งหลายประมาณ หนึ่งชั่วโมงแล้วนำกลับคืนเก็บรักษาไว้ ณ ที่เดิม

เราต้องมีคติว่า คนที่มีวาจาสัตย์ เคารพกฎกติกาย่อมได้รับเกียรติและเป็นที่ยกการบูชา แสดงให้เห็นว่าท้าวบิลพรหมแม้จะยิ่งใหญ่และมีอำนาจมากก็ตาม แต่ไม่อาศัยอำนาจที่มีกระทำสิ่งที

ผิด กลับกระทำสิ่งที่ไม่ถูกต้องชอบธรรมไว้เป็นแบบอย่าง ด้วยการกระทำตามที่พูด ยอมตายดีกว่าอยู่อย่างคนไร้วาจาสิทธิ์ จะเห็นว่าการยอมตายเพื่อธรรมนั้นทำให้เป็นอมตะ สังคมไม่ลืม ครบรอบปีเหล่าทวยเทพเทวาททั้งหลายต้องมารวมกันกระทำพิธีสักการบูชาศิระชะของท้าวอภิสิทธิ์พรหมและนำไปแห่ประกาศให้ปวงประชาได้รู้เห็น ถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ เป็นการเชิดชูคุณค่าแห่งธรรมะ (วาจาสิทธิ์)

คติความเชื่อเกี่ยวกับบุคลาธิษฐานเข้าสู่ธรรมาธิษฐาน

บุคลาธิษฐานจากอภิสิทธิ์พรหม กับธรรมบาลกุมาร กล่าวกันว่าเป็นพรหม หมายถึงได้แก่พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เมื่อทุกฝ่ายอยู่สุขสบายแต่ก็เฟื่องคูดอยู่อย่างพร้อมจะเข้าไปช่วยเหลือเมื่อมีภัย หรือวางจิตให้สงบเป็นกลางเมื่อหมดหนทางที่จะช่วยเหลือได้แล้ว อนึ่ง นัยที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นนัยแห่งปรมาตมธรรมซึ่งเป็นการมองที่ลึกซึ้งกว่า ท้าวมหาพรหมหรืออภิสิทธิ์พรหม ที่กล่าวถึงนั้นคือ “อิตตา” ได้แก่ความรู้สึกว่ามีตัวตนจริงๆ ซึ่งได้ถามปัญหาที่ธรรมบาลกุมาร

ธรรมบาลกุมาร ได้แก่ “สติ ปัญญา” เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาเช่นนี้จึงนำไปคิดใคร่ครวญ แต่คิดอย่างไรก็คิดไม่ออก ว่าส่วนประกอบของชีวิต คือเบญจขันธ์ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณนี้ ไม่ใช่ตัวตนอย่างไร

ต้นตาล ได้แก่ จิตที่เป็นสมาธิ ธรรมชาติของต้นตาลหรือต้นไม้ในตระกูลนี้นั้น จะเป็นไม่มีลำต้นเดียวยอดเดียวไม่มีกิ่งก้านสาขา เมื่อจิตตั้งตรงเป็นหนึ่ง สงบเกิดแสงสว่างทางปัญญาเข้าใจปัญหาได้อย่างถูกต้อง นกอินทรีคู่ผู้เมีย ได้แก่ อายตนะ

คติความเชื่อนัยแห่งคำตอบปัญหา ๓ ราศี

นัยแห่งจริยธรรม

คำตอบว่า ตอนเช้าราศีอยู่ที่หน้า จึงล้างหน้า คือหลังจากผ่านคืนแห่งการนิทราแล้วลุกขึ้นตื่นนอนมาเราต้องล้างหน้าเพื่อชำระมลทินต่างๆ เช่นขี้ตาเป็นต้น ให้สะอาด แต่งหน้าและร่างกายด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ให้ดูดีมีสง่าราศี เพราะคนเวลาพบกันสิ่งแรกที่จะดูคือหน้า การกล่าวเพียงเท่านี้อาจดูผิวเผินเกินไป จึงต้องเจาะคำว่าหน้าให้ลึกลงไปอีกเป็นหน้าแห่งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ได้แก่หน้าของความเป็นพรหม หน้าทั้ง ๔ ต้องมีความบริสุทธิ์ เช่นเมตตาบริสุทธิ์ ไม่มีสิ่งใดซ่อนเร้นไว้ หลังจากแห่งเมตตา กล่าวอีกสำนวนว่าเมตตาต้องไม่มีฉก เป็นเมตตาแห่งความโปร่งใสบริสุทธิ์ จะชื่นชมยินดีก็เป็นการชื่นชมสรรเสริญที่ไม่อยู่บนฐานของผลประโยชน์ เพราะคำชื่นชมบนผลประโยชน์ย่อมไม่บริสุทธิ์

คำตอบว่า ตอนเที่ยงราศีอยู่ที่อก จึงให้ใช้น้ำลูบอก คือช่วงฤดูร้อนโดยเฉพาะเดือนเมษายน ความร้อนจะขึ้นสูงมาก เที่ยงวันจะล้มผ้าสั้ได้อย่างชัดเจนถึงอุณหภูมิที่สูง คนต้องเอาผ้าชุบน้ำเช็ดอก ซึ่งอยู่ใกล้หัวใจ ให้เกิดความเย็นบรรเทาความร้อนทางใจ สื่อถึงความอดทน ไม่รู้ว่าจะไปตามความร้อน และแต่งตัวให้เหมาะสมงดงาม (แม้ว่าจะร้อน) จะได้ดูมีสง่าราศี ราศีที่แท้ของบุคคลนั้น เป็นการเก็บซ่อนอารมณ์ที่ไม่พึงประสงค์ได้ อากาศร้อนก็ให้ร้อนเพียงภายนอกไม่ให้อากาศเข้าไปถึงหัวใจโดยใช้น้ำธรรมมาประจำไว้ในใจ รู้จักอดทน อดกลั้นพร้อมทั้งมีความสงบเสงี่ยม ไม่อยู่อย่างคนร้อนนอก ร้อนใจด้วยความอิจฉาริษยา อาฆาต พยาบาท เป็นต้น

คำตอบว่า ตอนเย็นราศีอยู่ที่เท้า จึงให้ล้างเท้า คือหลังจากตรากตรำการงาน กลับบ้านอาบน้ำ ทำธุระต่างๆ เสร็จก่อนเข้านอนคนต้องล้างเท้าก่อน เพื่อป้องกันสิ่งสกปรกที่ติดอยู่กับเท้าไปทำให้ที่นอนสกปรกซึ่งยากต่อการทำความสะอาดสิ่งที่จะครอบงำจิตใจให้ไร้ราศีที่เท่านี้ได้แก่อกุศลมูลทั้ง ๓ (ความโลภ ความโกรธ ความหลง) อันเป็นรากฐานของความชั่ว ที่ต้องชำระล้างให้หมดจดก่อน เมื่อนอนจะได้หลับสบายไม่ต้องมีไฟมาเผาใจให้เร่าร้อนนอนกระสับกระส่าย ราศีทั้งสามต้องชำระล้างให้หมดจดทั้งเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุดดั่งที่ยกมานี้ ชีวิตจึงจะประสบสันติสุข

คติความเชื่อเกี่ยวกับการปล่อยสัตว์

๑. การปล่อยนก หมายถึงว่าเป็นเรื่องที่ดี เป็นการคืนอิสรภาพให้กับสัตว์ ถือเป็นการล้างบาปสะเดาะเคราะห์ให้หมดไป เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน

๒. การปล่อยปลา หมายถึงความเมตตา นำไปปล่อยในแม่น้ำ พอถึงฤดูฝนปลาที่รอดตายก็กลับมาแพร่พันธุ์เป็นอาหารของคนได้อีก

๓. การก่อเจดีย์ทราย หมายถึงนิมิตโชคลาภ ให้มีความสุขความเจริญ เงินทองไหลมาเทมา ดูงูทรายที่ขุ่นเข้าวัด อีกประการหนึ่งได้แก่ กุศลไถบายแห่งบุญบาป เพราะบุคคลเดินเข้าออกวัดในรอบหนึ่งปีไม่รู้ว่าดินที่ติดเท้านำเข้าหรือนำออกจากวัดอย่างไรหนามากกว่ากัน การขนทรายเข้าวัดจึงถือว่าเป็นการชดเชยทดแทนดินที่ติดเท้าออกจากวัด จะได้ไม่เป็นบาปในขณะเดียวกันก็ได้บุญ สิ่งเหล่านี้เป็นความละเอียดอ่อนทางจิตใจของบรรพบุรุษ ซึ่งหวาดกลัวต่อบาปและผลของบาป

๔. การสร้างน้ำพระและรดน้ำผู้สูงอายุ หมายถึงพิธีกรรมช่วยชำระล้างสิ่งไม่งามที่ค้างคาอยู่ในใจให้หมดไปและช่วยลดอัถตา ความอวดดี หยิ่ง จงหองที่มีอยู่ด้วย ในแต่ละตระกูลบุตรหลานพากันรดน้ำผู้สูงอายุในตระกูลตนแล้วเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ให้ท่าน การทำเช่นนี้มีคุณค่าอยู่ในน้ำอันเป็นคุณธรรม ได้แก่

- สามัคคีและเชื่อมประสานกับสิ่งต่างๆ ให้ยึดเกาะรวมกันได้
- ให้ความเย็นเพื่อคลายความร้อน สีส่น้ำภายนอกให้เกิดน้ำใจ ให้เย็นกายเย็นใจหรือร้อนกายแต่ไม่ร้อนใจ
- อ่อนน้อมถ่อมตน อยู่ในที่ต่ำโดยธรรมชาติ ไม่แก่งแย่งแข่งขัน ไม่อวดดีอวดเด่นหยิ่งทะนงตนหรือน้อยใจ
- เทียงธรรมหรือยุติธรรมสม่ำเสมอ ไม่ลำเอียง ไม่เลือกปฏิบัติ ให้ความเย็นเสมอกันหมดไม่ว่าเศรษฐีหรือยากจน คุณธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรสาดให้แก่กันและกัน ให้ชโลมอยู่ในใจเหมือนน้ำที่ชโลมร่างกายในกิจกรรมต่างๆ ช่วงเทศกาลวันสงกรานต์

คุณค่าทางจริยธรรม

วันสงกรานต์มี ๓ วัน เริ่มวันที่ ๑๓ เมษายนเป็นวันมหาสงกรานต์ วันที่ ๑๔ เป็นวันเนา และวันที่ ๑๕ เป็นวันเถลิงศกใหม่ เดือนนี้อากาศร้อน ดังนั้นถ้าจะมีงานรื่นเริงบันเทิงอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมต้องเล่นกันด้วยน้ำ ด้วยเหตุนี้ สงกรานต์จึงมีกิจกรรมเล่นน้ำกัน แต่ประเพณีนี้สามารถผลิตคุณค่าทางจริยธรรมออกมาหลายนัยด้วยคือ

๑. ไม่ดูหมิ่นคนอายุน้อยกว่าความรู้จะน้อยตาม แล้วจะทำให้เราพูดจาให้เกียรติคนอื่น
๒. มีความเป็นระเบียบวินัยจากปัญหา ๓ ราศี
๓. เลี้ยงพ่อแม่ด้วยดีและเคารพนับถือท่านด้วยการเชื่อฟัง
๔. มีความกตัญญูทวดเทวี ดังธิดา ๗ คนของท้าวทนต์
๕. ธิดาทั้ง ๗ คนของท้าวทนต์นำเคียวของบิดาเวียนประทักษิณ ๓ รอบเพื่อให้เกิดอนุสติ
๖. การรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ ถือคติมาจากการธิดาทั้ง ๗ ของท้าวทนต์เปลี่ยนนาระกันแต่ละปีนำเคียวของบิดาตนจากถ้ำคันธุลี ณ ภูเขาสิเนรุมาศมาสรงน้ำ
๗. การก่อเจดีย์ทรายในวัด ถือเป็นกรทตแทนหรือใช้หนี้สงฆ์จากการที่ตนเข้าวัดแล้วดินติดเท้าไปนอกวัด
๘. ไม่ค้ำยันต้นโพธิ์ ถือคติว่าจะให้อายุ อาชีพ ฐานะของตนมั่นคงแข็งแรงและก้าวหน้าไปเรื่อยๆ
๙. การปล่อยนกปล่อยปลาในวันสงกรานต์หรือในวันเกิดโดยเชื่อว่าจะให้อายุยืนยาว

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. **ของดีอีสาน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๐.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. **จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาภาษา เล่ม ๒.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจวบจันทน์. **จริยธรรมของเยาวชน.** กรุงเทพมหานคร : ๒๕๒๐.

ธนาภิต เรียบเรียง. **วันสำคัญของไทย.** กรุงเทพมหานคร : ปิรามิด, ๒๕๔๑.

ประพันธ์ กุลวิจิตรชัย. **เทศกาลประเพณีไทย ๑๒ เดือน.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **อนุทินธรรมะ : ธรรมะสำหรับ ๓๖๕ วัน.** กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

วิทย์ วิศทเวทย์. **จริยศาสตร์เบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๓.

สิริวรรณ ศรีพหล. **หน่วยที่ ๘ การพัฒนาจริยธรรม : การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ในเอกสารชุดวิชา
จริยศึกษา.** นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๙.

สุภัคดี อนุกุล. **วันสำคัญของไทย.** กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๑.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. **เทศกาลและประเพณีไทย.**
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๗.

(๒) รายงานการวิจัย :

โกศล มีคุณ. “การวิจัยเชิงทดลองฝึกรวมการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมและทักษะในการสอน บทบาทของเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษา”. **ปริญญาพันธการศึกษาดุสิตบัณฑิต**. คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๔.

ธิดารัตน์ กันทิวงศ. “การสอนโดยให้เลียนแบบจากตัวแบบเพื่อพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการเรียนภาษาไทยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

ทิพวรรณ ลิ้มสุขนิรันดร์. “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียน” **ปริญญาพันธศึกษามหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕.

พระครูปิยธรรมนิวิฐ. “ประเพณีสงกรานต์ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** (สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๔๙.

อัมพร ชนะทอง. “การพัฒนาชุดกิจกรรมแนะแนว โดยใช้กิจกรรมกลุ่ม เพื่อพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ด้านความมีน้ำของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนวัดพลับพลา จังหวัดจันทบุรี”. **รายงานการวิจัย**. คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Kant. **The Moral Law**. tr.by H.J. Paton. London: Longsman's Green, 1909.

